

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

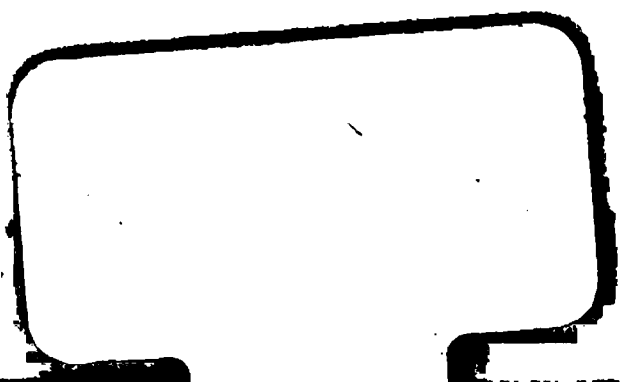
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

NSRA
AFFIDAVIT

ΑΘΗΝΑΙΟΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ

ΔΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΠΟΛΛΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

3.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

6072

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ.

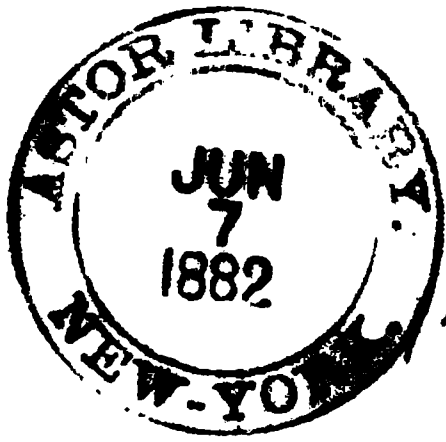
παρὰ τὴν ὁδὸν Μουσῶν, ἀριθ. 2.

1874.

III

590

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Τὸ Ἀθήναιον, εἰσερχόμενον διὰ τοῦ τεύχους τούτου εἰς τὸ γ' τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτος, θέλει ἐκδίδεσθαι, ὡς μέχρι τοῦδε, κατὰ διμηνίαν. Πολλοὶ ὁμῶς τῶν ἀναγνώστων αὐτοῦ ἐξέφρασαν τὴν εὐχὴν ὅτι ἐκδίδεται κατὰ μῆνα. Τοῦτο ἦτο καὶ τῶν ἐπιμελητῶν αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς ἡ εὐχή. Ἀλλ' οὕτοι, λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ περιοδικὸν τοῦτο θὰ περιέχῃ διατριβὰς, ὧν αἱ πλείονες θὰ ἦσαν οὐχὶ βραχεῖαι, ὃ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε πείρα ἐβεβαίωσε, καὶ ὅτι τούτων δύο ἢ τρεῖς μόρον θὰ συνεπλήρουν τὰ τρία τυπογραφικὰ φύλλα, ἀ ἡδύνατο τοῦτο ὅτι ἐκδίδη κατὰ μῆνα ἕνεκα τῶν ὀλίγων χρηματικῶν μέσων, πρόσθε δὲ καὶ ἕνεκα τοῦ ἐκ τῶν προτέρων φόβου ὅτι οὐχὶ πολλοὶ τῶν λογίων θὰ παρεῖχον εἰς αὐτὸ τὴν σύμπραξίν των, ἐνόμισαν ἀναγκαῖον ὅτι ἐκδίδωσι κατὰ διμηνίαν τοῦτο ἐν 5—6 τυπογραφικοῖς φύλλοις, ἵνα οὕτω παρέχωσι ποικιλωτέραν ὕλην τοῖς ἀναγνώσταις αὐτοῦ. Νῦν δὲ, βλέποντες οἱ αὐτοὶ ὅτι οὐχὶ ὀλίγοι τῶν ἡμετέρων λογίων ἐχορήγησαν, καὶ ἔτι πλείονες ἐλπὶς εἶναι ὅτι εἰς τὸ μέλλον θέλουνσι χορηγήσει εἰς αὐτὸ ἐπιστημονικὴν ὕλην, δὲν θὰ ἐδίσταζον εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε ὅτι ἐκδίδωσι τὸ Ἀθήναιον συγχρότερον καὶ πληρέστερον. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ὀκνοῦσι ὅτι πράξωσι τοῦτο, διότι τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ μέσα εἰσὶν ἔτι ἀνεπαρκῆ πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν. Ἀληθῶς οἱ τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ ἀναλαβόντες, ἅτε μὴ διώκοντες ἐξ αὐτῆς ὑλικὴν ὠφέλειαν, ἀπηξίωσαν ὅτι ἐπαιτήσωσι χρηματικὴν συνδρομὴν κατὰ τὸν συνήθη δυστυχῶς παρ' ἡμῖν τρόπον, προτιμήσαντες αὐτὸ τὸ Ἀθήναιον ἀφ' ἑαυτοῦ τρόπον τινὰ ὅτι ἀνεύρη συνδρομητὰς ἐν ἐκείνοις τῶν ἡμετέρων, οἵτινες, εἴτε ὠφέλειαν ἐν αὐτῷ εὐρίσκοντες, εἴτε ὅτι ἐνισχύσωσι τοὺς εἰς τὰ γράμματα ἀσχολουμένους θέλοντες, αὐτόκλητοι θὰ ἔδιδον συν-

δρομήν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐδραίωσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτ' ἀμείνων ἐν σμικρῷ ἐγένετο μέχρι τοῦδε, διότι μόλις 150 εἰσὶν οἱ αὐτοκλήτως αἰτήσαντες καὶ λαμβάνουσιν ἐπὶ χρηματικῇ συνδρομῇ τὸ Ἀθηναίον, ἀνάγκη καὶ ἀναμείνωμεν ἔτι μικρόν, μέχρις οὗ αὐξήσῃ ὁ τῶν συνδρομητῶν ἀριθμός. Τότε ἔσται δυνατὸν καὶ συχνότερον καὶ πλείονα τῶν μέχρι τοῦδε τυπογραφικῶν φύλλων καὶ ἐκδίδωσθαι, καὶ μικρά τις χρηματικὴ ἀμοιβὴ καὶ χορηγῆται εἰς τοὺς ἀξιόους ταύτης λόγους, τοὺς διὰ τῆς γραφίδος τῶν συμπράττοντας ὑπὲρ αὐτοῦ.

Καίρως, νομιζομέν, εἶναι οἱ εὐποροῦντες ἐν ἡμῖν καὶ ἐννοήσωσιν ὅτι ἡ ἀληθὴς τῶν γραμμάτων πρόοδος καὶ ἡ τῆς ἡμετέρας φιλολογίας ἀνάπτυξις δὲν κατορθοῦται διὰ μόνων τῶν ἐν αὐτῇ ἐργαζομένων ἀνάγκη καὶ οἱ πλούσιοι καὶ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν, εἴτε δύνανται αὐτοὶ καὶ ὠφελῆθῶσι πολὺ ἐκ τῶν νοερῶν ἀγῶνων εἴτε οὐχί. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος εἶναι μικρόν, οἱ φιλαναγνώσται ὀλίγοι καὶ οἱ φιλόβιβλοι ἔτι ὀλιγώτεροι. Ἄν οἱ πολλοὶ τῶν εὐπορούντων δὲν θελήσωσι καὶ πιστεύσωσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ δὲν σπεύσωσιν αὐτοὶ εἰς ἐπικουρίαν τῶν γραμμάτων, ὅπως εἴθιστο παρ' ἡμῖν ἐν προτέροις χρόνοις, φοβούμεθα μὴ πολὺς χρόνος παρέλθῃ ἕως οὗ ἡ ἡμετέρα φιλολογία δυνῆθῃ, ἐκ τῶν ἰδίων ἐργασιῶν τρεφόμενη, καὶ παράγῃ ἔργα πρωτότυπα καὶ ἱκανὰ καὶ περαιωθῶσι καὶ πέραν τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν.

Ἀθήνησι, τῇ 24 Ἰουνίου 1874.

Οἱ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀθηναίου ἐπιμελούμενοι

Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

Ἀπάντησις πρὸς τὸν κύριον Ἑμίλιον Βουρνούφ.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μαχῶν τῆς Ἰλιάδος ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου ἀπεδείξαμεν ἄλλοτε (*) τὴν τε ἀληθῆ τοπογραφίαν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ πολυθρυλλήτου ποιήματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολυμαθὴς ἡγήτωρ τῆς Γαλλικῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς, γράψας (Ἐπιθ. τῶν Δύω Κόσμων α'. Ἰανουαρ. 1874) περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ κυρίου Σχλίμαν ἐν τῇ Τρωϊκῇ χώρᾳ, φαίνεται ἀμφιδάλλων, οὐ μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ Ὀμήρου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀληθείας τῶν τοπογραφικῶν περιγραφῶν τῆς Ἰλιάδος, ἀναγκάζομαι ἐπανελθεῖν εἰς τὰ ὅλως ἑλληνικὰ ταῦτα ζητήματα. Καὶ περὶ μὲν τῆς Τρωάδος καὶ τῶν ἐκεῖ γενομένων ἀνασκαφῶν μετ' οὐ πολὺ ποιησόμεθα λόγον· τοῦτο μόνον ἐν τῷ παρόντι μετὰ λύπης λέγομεν, ὅτι ὁ κύριος Βουρνούφ παρεδέχθη ἄνευ ἐλέγχου καὶ ἐξετάσεως πάντα σχεδὸν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ κυρίου Σχλίμαν περὶ τε τῆς Τρωϊκῆς τοπογραφίας καὶ περὶ τῶν ἐν Ἰσαρλῇ ἀνακαλυφθέντων.

Πρὶν δὲ ἢ ἐκεῖσε ἔλθωμεν, ἐπιτραπήτω ἡμῖν ὀλίγα τινὰ εἰπεῖν περὶ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῶν ἡρώϊκων χρόνων, περὶ ὧν αἰέποτε ὁ κύριος Βουρνούφ μετὰ περιφρονήσεως ἐλάλησεν, ὡς ὁπαδὸς τοῦ Βολφίου καὶ τῆς νέας τῶν Ἀνατολιστῶν (Orientalistes) σχολῆς. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, ἄδικον βουλόμενος ἐπιτρίψαι μὴ φῆν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, λαμβάνει τὸ ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐπίθετον «δημοδόρος», τὸ ἐκτοξευθὲν κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπὸ τοῦ ὕβρισθέντος καὶ ὀργιζομένου Ἀχιλλέως, καὶ ἐφαρμόζει αὐτὸ ἐπὶ πάντων τῶν τότε βασιλέων, ὡς δῆθεν τυραννούντων καὶ καταβίβρωσκόντων τοὺς λαούς· αἰτίαισι ἀδικωτάτη, τῆς Ἰλιάδος μαρτυρούσης ἀμοιβαῖον σεβασμὸν, ἀμοιβαίαν ἀγάπην τῶν λαῶν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, τῶν βασιλέων πρὸς τοὺς λαούς. Οἱ τότε κατὰ

(*) Ἐν τῷ ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1867 ἐκδοθέντι βιβλίῳ *Topographie et plan stratégique de l'Iliade*.

διαδοχὴν ἢ κατ' ἐκλογὴν βασιλεύοντες ἦρχον ἐπὶ ὠρισμένοις προνομίοις, ἅπερ ἐκαλοῦντο γέρα· οὐδὲν δὲ σπουδαῖον ἔπραττον, οὔτε πόλεμον, οὔτε εἰρήνην, ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν Γερόντων καὶ τοῦ λαοῦ. Ἦσαν ἄρα ἦττον αὐθαίρετοι καὶ δημοβόροι ἢ οἱ τελευταῖοι τῆς Νεαπόλεως βασιλεῖς, ἢ ὁ τελευταῖος τῶν Γάλλων αὐτοκράτωρ.

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν προλήψεων ἐμπνεόμενος ὁ κύριος Βουρνούφ ἔγραψεν ἐν τῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας (σελ. 112)· «Μόνοι οἱ βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνες ἦσαν ἐκ τῆς φυλῆς τῶν ἀνέρων, ἦτοι τῶν καθαρῶν Ἀριανῶν, οἱ δὲ τοῦ λαοῦ ἄνθρωποι, μόνον ὠμοίαζον (ἄνθρωπος=άνηρ, ὅψ), ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἴσοι ἐκείνοις»· «Les rois ou les princes seuls étaient la race des ἀνέρες, c'est à dire des purs Aryas, par opposition aux hommes du peuple qui n'ont avec eux qu'une ressemblance (ἄνθρωπος = ἀνὴρ, ὅψ), sans être nullement leurs égaux». Ἰδέα αὕτη τῶν Ἀνατολιστῶν λεγομένων, ἀλλ' ἰδέα ἐσφαλμένη· ἐν γὰρ τῇ Ἰλιάδι ἡ λέξις ἀνὴρ σημαίνει ὅ,τι καὶ παρ' ἡμῖν· ἴσως ἔχει συγγένειάν τινα μετὰ τῆς λέξεως Ἀρια, ὡς λέγει ὁ κύριος Βουρνούφ, οὐδεμίαν ὅμως ἔννοιαν ἀριστοκρατικὴν ἔχει, ὡς ἐφαρμοζομένη ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ δήμου.

«Ὁν δ' αὖ δῆμου τ' ἀνδρα ἴδοι, βοόωντά τ' ἐφεύροι.»

Ἐν τῇ αὐτῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας (σελ. 114), λαλῶν περὶ τῆς δῆθεν τιμαριωτικῆς πολιτείας τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, κατακρίνει τὸν Ὅμηρον ὡς μὴ ὀνομάζοντα καὶ μὴ μεταδίδοντα τοῖς μεταγενεστέροις τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιωτῶν, τὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μόνον τὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀρχηγῶν. Ἀλλὰ μήπως ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Thiers, πάντες οἱ ἱστορικοὶ, πράττουσιν ἄλλως; Ἀριθμοῦσι μὲν τοὺς λαοὺς τοὺς μετέχοντας τῶν πολέμων, μόνον δὲ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ ἀρχηγῶν μεταδίδουσι τοῖς μεταγενεστέροις. Τῆς ἀληθείας ταύτης τὸ ἄδικον ἐκφράζει μελαγχολικῶς ὁ Βύρων ἐν ἐνὶ στίχῳ τοῦ Childe Harold, διηγούμενος τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ μάχας ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ πρώτου·

«Though thousands fall to deck some single name.»

«Καίτοι χιλιάδες πίπτουσι πρὸς κόσμον ἑνὸς ὀνόματος.»

Ἄλλως δὲ ὁ Ὅμηρος ἀπαθανατίσας ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐ μόνον τὰ ὀνόματα βασιλέων καὶ ἀρχηγῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶν στρατιωτῶν, τὸ τοῦ ναυπηγοῦ Φερέκλου, τὸ τοῦ ἀσπιδοποιοῦ Τυχίου, ἐκέκτητο, δοκεῖ μοι, δικαιώματα συμπαθείας καὶ παρὰ τοῖς δημοκρατικοῖς.

Ἐνεκα τῆς πολλῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν νέαν τῶν Ἀνατολιστῶν σχολὴν ὁ κ. Βουρνούφ τίθησι τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας (Ἰστ. τῆς Ἑλλ. Φιλολογ. σελ. 81), καί-περ τοῦ Ὀμήρου ἐναργῶς λέγοντος αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Θετταλικοῦ Ὀλύμπου (Ἰλ. Ξ, 225—293).

Ἐχων δὲ ὑπέρμετρον πίστιν ταῖς ἀνασκαφαῖς, γράφει (Αὐτόθι σελ. 79) ὅτι αὐτὸς λέων ἐστὶ ζῶον ἀσιανόν, ὅπερ οὐδεμία μὲν ἀρχαία παράδοσις μαρτυρεῖ ὑπάρξαν ἐν τῇ Εὐρώπῃ (ἐξαιρουμένου τοῦ συμβολικοῦ λέοντος τῆς Νεμέας τοῦ ὑπὸ Ἡρακλέους φονευθέντος), οὐδὲν δὲ ἶχνος αὐτοῦ οἱ φυσιολόγοι ἀνεκάλυψαν. Ὁ κ. Βουρνούφ γράφων ταῦτα, ἐπελάθετο τῆς τε μαρτυρίας τοῦ Ἡρόδοτου, λέγοντος (Βιβλ. Ζ', 126) ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχον λέοντες ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ, μεταξὺ Νέστου καὶ Ἀχελώου, καὶ τῆς τοῦ Ξενοφώντος (Κυνηγετ. Κεφ. ΙΑ'), λέγοντος ὅτι ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν χρόνοις οἱ λέοντες ἐθηρεύοντο ἐν τῷ Πηγαίῳ ὄρει καὶ περὶ τὸν Κισσόν. Οὕτω καὶ ὁ τῆς Νεμέας λέων ἀντὶ συμβολικοῦ καθίσταται ἱστορικός· εἰ γὰρ ἐν μὲν τῷ τετάρτῳ πρὸ Χριστοῦ αἰῶνι ἦσαν ἔτι λέοντες ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ καὶ μέχρι Ἀκαρνανίας προὔχουσαν, οὐδόλως ἀπίθανον καὶ πέραν τοῦ Ἀχελώου ζῆν αὐτοὺς κατὰ τὸν δωδέκατον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Πότεροι οὖν πιστευτοὶ μᾶλλον, οἱ ἱστορικοὶ Ἕλλη-νες, ἢ οἱ φυσιολόγοι, οὓς ἐπικαλεῖται ὁ κ. Βουρνούφ; Ἀναμφιδό-λως οἱ ἱστορικοὶ· οὔτε γὰρ ἡ ὅλη ἐπιφάνεια τῆς ἀνατολικῆς Εὐ-ρώπης ἀνεσκάφη ὑπὸ τῶν γεωλόγων, οὔτε οἱ λέοντες ἦσαν ἡναγ-κασμένοι ὑποβάλλειν ἑαυτοὺς ἀταράχως ὑπὸ τὰς γῆϊνας ἀναστα-τώσεις, ὅπως εὐρεθῶσιν εἰς τὸ μετέπειτα ἀπολελιθωμένοι.

Τελευταῖον δὲ ὁ κ. Βουρνούφ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλην. φιλολογίας καὶ ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο Κόσμων παρομοιά-

ζει τὴν Ἰλιάδα ταῖς Ἐποποιΐαις τῶν Ἰνδῶν καὶ ταῖς βίβλοις τῶν Βέδα· ὥς ἂν ἡγνόει ὅτι ἡ Ἰλιάς ἐστὶν ἡ ἀρχαιοτέρα ἡμῶν βίβλος ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, πραγματικῆς, ἀληθοῦς, οὐχὶ φαντασιώδους καὶ ἰδανικῆς· ὅτι πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀνεγνωρίζοντο καὶ ὠρίζοντο ὅρια χωρῶν καὶ πόλεων τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ τοπογραφικῶν τῆς Ἰλιάδος μαρτυριῶν. Ἐὰν οἱ ἐν τῷ ποιήματι περιγραφόμενοι ἄνδρες εἰσὶν ἰδανικοὶ, ὥς νομίζει ὁ κ. Βουρνούφ, αἱ χῶραι ὅμως, ἐφ' ὧν κινουῦνται, εἰσὶ πραγματικαὶ καὶ ὠρισμέναι. Αἱ Μυκῆναι, ἡ Πύλος, ἡ Κρήτη, αἱ Ἀθῆναι, ὅλαι αἱ πόλεις, ἐξ ὧν ἀνεχώρησαν οἱ τῆς Ἰλιάδος ἄνδρες, εἰσὶν ἀληθεῖς καὶ ἀλανθάστως περιγραφόμεναι. Ὅμοίως ἀληθεῖς καὶ μετ' ἀκριβείας ὠρισμέναι εἰσὶν αἱ χῶραι, ἐνθα ἦλθον μαχησόμενοι.

Καὶ οἱ ἄνδρες δὲ ἐκεῖνοι οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἰδανικὸν καὶ φαντασιώδες, ἀλλ' εἰσὶν ὅμοιοι τοῖς νῦν βροτοῖς· τινὲς μὲν ἐξ αὐτῶν εἰσὶ νέοι, ὠραῖοι, μεγάλοι, κατὰ διαφόρους βαθμοὺς, οἷοι ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ Διομήδης, ὁ Μενέλαος, ὁ Νηρεὺς· ἕτεροι δὲ εἰσὶ πρεσβύτεροι, οἷοι ὁ Νέστωρ, ὁ Φοῖνιξ, ὁ μεσαιπόλιος Ἰδομενεὺς, ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἦν εὐρύς τοὺς ὤμους καὶ τὸ στῆθος, μέτριος τὸ ἀνάστημα, ἔχων μελαίνας, πυκνάς καὶ οὐλας τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, ὅμοιος κριῶ·

«ἀρνειῷ μιν ἔγωγε εἶσκω πηγῆς· μάλλω.»

τύπος ἔτι καὶ νῦν ὁρώμενος ἐν Ἰθάκῃ καὶ Κεφαλληνίᾳ. Ἦσαν ἐν αὐτοῖς καὶ κολοσσιαῖοι, οἷοι ὁ Τελαμώνιος Αἴας καὶ ὁ Ἐπειὸς, ἀλλὰ βραδεῖς τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν· ἦν ὁ Αἴας ὁ τοῦ Ὀϊλέως «μικρὸς μὲν τὸ δέμας, ἀλλὰ μαχητῆς». Ἦσαν καὶ αἰσχροὶ τὸ εἶδος, οἷος ὁ Θερσίτης ἐν τοῖς Ἑλλησι καὶ ὁ Δόλων ἐν τοῖς Τρωσί. Τὴν δίκαιαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ τὴν ἀγωγὴν μιμοῦνται παντοῦ οἱ νῦν, τρεφόμενοι ὀπτοῖς κρέασι καὶ πίνοντες μέλανα οἶνον, γυμναζόμενοι τὰ σώματα καὶ πρὸς εὐεξίαν καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, μελετῶντες τὴν ῥητορικὴν, ὅπως διαπρέπωσιν ἐν ταῖς βουλαῖς ἢ ἐν ταῖς ἀγοραῖς. Ὁ Φοῖνιξ προσεκλήθη ὅπως διδάξῃ τὸν Ἀχιλλεῆα τὴν ῥητορικὴν καὶ τὰ πολεμικά·

«Τοῦνεκά μοι προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα
»μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων»

Πόσον θ' ἐτιμῶντο ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ ῥητορικὴ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις, μαρτυροῦσι τά τε ἐπίθετα τῆς ἀγορᾶς, λεγομένης «κυδιανείρας, πολυφήμου», καὶ οἱ ῥητορικοὶ ἀγῶνες, ὧν ὁ ποιητῆς ποιεῖται μνεῖαν λαλῶν περὶ Θόαντος·

«ἀγορῇ δὲ ἔ παῦροι Ἀχαιῶν
»νίκων, ὁππότε κοῦροι ἐρίσειεν περὶ μύθων»

Οἱ τῆς Ἰλιάδος ἄνδρες ἠγάπων καὶ ἐσέβοντο τὰς γυναῖκας, ἀνέτρεφον ἐπιμελῶς καὶ σχεδὸν ἐλάτρευον τοὺς εὐγενεῖς ἵππους, εἶχον πολλοὺς κύνας κυνηγετικούς τε καὶ τραπεζῆας, ἐστοιχημάτιζον κατὰ τοὺς ἀγῶνας. Τὰ ὄπλα αὐτῶν καὶ αἱ πληγαί, ἃς παρῆγον, εἰσὶν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, θαυμάζεται δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν ἀνατόμων ἡ ἀκριβοὺς καὶ ἐπιστημονικὴ περιγραφὴ τῶν τραυμάτων ἐν τῇ Ἰλιάδι.

Ὅθεν τὴν τοιαύτην συγγραφὴν ἡμῶν οἱ Ἀνατολισταί, συγκρίνοντες πρὸς τὰς βίβλους τὰς Ἰνδικὰς, λέγουσιν οὐδεμίαν ἔχειν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Καὶ τί ἄλλο ἦν ὁ τοῦ Περικλέους αἰὼν, εἰμὴ ἀπόρροια, συνέπεια τοῦ ἀνδρικοῦ ἐκείνου τῆς Ἑλλάδος βίου, ὃν δυστυχῶς μόνος ὁ Ὅμηρος ἀντιπροσωπεύει; Ὁ Ἡρόδοτος ἐμιμήθη κατὰ πάντα τὴν Ἰλιάδα καὶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἐπεισοδίων, καὶ ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν τοῖς Μηδικοῖς ἔργοις πολεμησάντων, καὶ ἐν τῇ ἀναμίξει τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ μυθώδους. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Γύγου μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ Κανδαύλου πολλὴν ἔχει τὴν ὁμοιότητα τῷ Ὀμηρικῷ ἐπεισοδίῳ Βελλεροφόντου καὶ Ἀντείας, γυναικὸς τοῦ Προΐτου, ὃ δὲ πτυκτὸς πίναξ, ὃν ὁ Βελλεροφόντης φέρει τῷ βασιλεῖ τῆς Λυκίας, ἀναμιμνήσκει ἡμῖν τὸ δίπτυχον δελτίον τὸ σταλὲν ὑπὸ Δημαράτου πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ ποιηταί, οἱ ἱστορικοί, οἱ φιλόσοφοι, οἱ ῥήτορες, πάντες ἐθαύμαζον τὴν Ἰλιάδα, ὠνόμαζον θεῖον τὸν συγγράψαντα, καὶ ἐμιμοῦντο ὅσον οἶόν τε τὸ ὕφος τοῦ Ὀμήρου. Μαρτυροῦσι δὲ οὐ μόνον ὁ Φειδίας καὶ ὁ Παρράσιος, οὐ μόνον οἱ συγγραφεῖς οἱ περιγράψαντες εἰκόνας ἐξαφανισθείσας ἢ ἀγάλματα ἀπολεσθέντα, ἀλλὰ

καὶ τὰ πλεῖστα τῶν σωθέντων ἔργων τῆς ἀρχαιότητος μαρτυροῦσιν, ὅτι μέγα μέρος τῆς καλλιτεχνικῆς δόξης τῆς Ἑλλάδος ἀνήκει εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ εἰς τὴν Ἰλιάδα.

Ἐὰν λοιπὸν οἱ φιλόσοφοι, οἱ ῥήτορες. οἱ ζωγράφοι, οἱ γλύπτται τοῦ ἐνδόξου αἰῶνος εὕρισκον ἐν τῇ Ἰλιάδι πηγὴν ἀέναον ἐπιστήμης καὶ τέχνης, τίνος οἴκτου οὐκ εἰσὶν ἄξιοι οἱ τῆς νέας ἐπιστήμης νεόφυτοι, οἱ ὑπὸ τοῦ κ. Βουρνούφ μνημονευόμενοι; Ἄνδρες ἀγνώμονες, ὡς μὴ ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀξίαν τῶν χρόνων ἐκείνων, τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, πρὸς ὃν τὰ πάντα ὀφείλουσιν ἐκτὸς τῆς θρησκείας ἄνδρες φέροντες τὰς τῶν Βέδα βίβλους, τὰς σκοτεινὰς καὶ μηδεμίαν ἀξίαν ἐπιστήμης ἢ τέχνης ἐχούσας, καὶ παραβάλλοντες αὐτὰς τῇ Ἰλιάδι, ἐν ἣ περιγράφεται ἐποχὴ, καθ' ἣν τὸ λογικὸν καὶ ἡ τοῦ καλοῦ λατρεία, ἐναρμονίως ἡνωμένα, παρήγαγον πολιτισμὸν, οὔτινος ὁ ἐνδοξος ἱστορικὸς, ἅμα δὲ καὶ ποιητὴς, ἔσεται ἐσαεὶ σχολὴ καὶ τέρψις τῶν σπουδαίων.

Ὅ,τι δὲ ὁ κ. Βουρνούφ ἔπαθε περὶ τὴν Ἰλιάδα, πιστεύσας τῷ Βολφίῳ καὶ τῇ νέᾳ σχολῇ τῶν Ἀσιανῶν, τοῦτ' αὐτὸ ἔπαθε περὶ τὴν Τρωϊκὴν τοπογραφίαν πιστεύσας τῷ κ. Σχλίμαν, τῷ νομίσαντι εὐρεῖν τὸ τοῦ Πριάμου Ἰλιον ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλῆκ, τῷ εἰπόντι τὸν Στράβωνα οὐδέποτε ἰδεῖν τὴν Τρωάδα, ἐνῷ ὁ Γεωγράφος καὶ εἶδε καὶ περιῆλθε καὶ ἐκτενέστερον καὶ λεπτομερέστερον τὴν Τρωάδα περιγράφει, χάριν τῆς Ἰλιάδος καὶ τοῦ Ὀμήρου, ὃν ἐθαύμαζε ὃ ἀπεκάλει πρῶτον τῆς Ἑλλάδος γεωγράφον (Στράβ. Γεωγρ. Βιβλ. ΙΓ', σελ. 581.—Καὶ Βιβλ. Β', σελ. 117). Ἀναφέρει μὲν ὁ Στράβων τὰς μαρτυρίας ἄλλων τε ἱστορικῶν καὶ τοῦ ἐκ Σκήψεως Δημητρίου, ὡς ἐγχωρίου καὶ πολλὰ περὶ τῆς Τρωϊκῆς συγγράψαντος, ἀλλ' ἀπορρίπτει τὰς μὴ συναδούσας τῇ Ἰλιάδι. Ὡν δ' ἄριστος κριτικὸς καὶ Ὀμηριστὴς, ἅμα δὲ καὶ φιλαλήθης, οὐ μόνον τὴν ὑπέρμετρον τοῦ Σκηψίου φιλοπατρίαν ἐξελέγχει, ἀλλὰ καὶ τὴν κενοδοξίαν τῶν Ῥωμαίων, τῶν πλασάντων τὸν μῦθον τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐκ τοῦ Αἰνείου (Στράβ. Γεωγρ. Βιβλ. ΙΓ', Κεφ. 608, § 53). Ὁ ἀναγνούς μετὰ προσοχῆς τὸ μέρος τοῦτο τῶν Γεωγραφικῶν εὐκόλως πείθεται, ὅτι αἱ ἐν τῷ Νέῳ Ἰλίῳ (Ἰσαρλῆκ) γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἐπιβεβαιοῦσι τὰ ὑπὸ Στράβωνος λεχθέντα περὶ τῆς πό-

λεως ἐκείνης. Θαυμάζομεν δὲ πρὸ πάντων πῶς ὁ κ. Βουρνούφ ἐπείσθη, ὅτι ἢ τε Ἰλιάς καὶ ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης συνηγοροῦσι τῷ κ. Σχλίμαν, ἐνῷ τούναντίον γεγωνυία τῇ φωνῇ καταδικάζουσιν αὐτὸν, θέλουσαι τὸ Ἰλιον ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι.

Ὅτι ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἀληθῶς ἐπολεμήθη, ἔχων μὲν πρόφασιν τὴν τῆς Ἑλένης ἀρπαγὴν, αἰτίας δὲ σπουδαιότερας, μαρτυροῦσιν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλάτων. Οὕτως ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος ἐγένετο πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Γαλλίας θρόνου, οὐχὶ δὲ διὰ τὸν μανδύαν τοῦ Μεντζικῶφ, ἢ διὰ τὰς τῶν ἱερέων ἔριδας ἐν Ἱερουσαλήμ. Τὸ ἕτερον ζήτημα, ἂν ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν, ἐμπεριέχεται ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐνότητος τῆς Ἰλιάδος· ταύτης γὰρ ἀποδειχθείσης, ἔπεται κατ' ἀνάγκην ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς συγγραφέως, εἴτε Ὀμήρου, εἴτε ἄλλως ὀνομαζομένου. Ὅθεν ἀπολείπεται ἡμῖν ἐνταῦθα ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀκριβείας τῶν τοπογραφικῶν τῆς Ἰλιάδος περιγραφῶν, ἐξ ὧν καὶ ἡ ἐνότης ἀποδεικνύεται καὶ ἡ τοῦ Ἰλίου ἀληθὴς θέσις.

Παρακολουθεῖτω μοι οὖν ὁ ἀναγνώστης ἔχων τὴν Ἰλιάδα καὶ πῖνακα τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, ἵνα ἴδωμεν ὅτι ἡ τῶν μαχῶν περιγραφὴ καὶ πᾶσαι αἱ τῶν πολεμούντων κινήσεις, μόνον ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου ἐφαρμόζονται, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν Ἀθηνῶν ἢ τοῦ Ἀργους, ὡς λέγει ὁ κ. Βουρνούφ.

Πάντες γινώσκουσιν, ὅτι κύριον ἀντικείμενον τῆς Ἰλιάδος ἐστὶν ἡ τοῦ Ἀχιλλέως μῆνις· ἐν αὐτῇ δὲ περιγράφονται μεθ' ἱστορικῆς καὶ στρατηγικῆς ἀκριβείας αἱ τελευταῖαι τέσσαρες τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μάχαι· λέγει δὲ πρὸς τούτοις ὁ ποιητής, ὅτι ὁ πόλεμος διήρκεσε δέκα ἔτη· ὅτι οἱ μὲν Τρῶες μετὰ τῶν συμμάχων ἦσαν περὶ τὰς πεντήκοντα χιλιάδας, ἄνευ δὲ τῶν συμμάχων περὶ τὰς δέκα, οἱ μάχιμοι· οἱ δὲ Ἕλληνες περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας, ἐλθόντες ἐπὶ 1186 πλοίων. Περιγράφει λεπτομερῶς τὰς χώρας καὶ τὰς πόλεις ἀφ' ὧν οἱ Ἕλληνες ὠρμήθησαν· λέγει ὅτι συνησθροίσθησαν εἰς Αὐλίδαν, ἐκεῖθεν δὲ ἀναχθέντες προσωρμίσθησαν εἰς Αἴμνον· ἐντεῦθεν δὲ ἀναχωρήσαντες ἀφίχθησαν εἰς τὰ τῆς Τρώδος παράλια, ἐφ' ὧν σύραντες τὰ πλοῖα ἐστρατοπεδεύσαντο.

Καίτοι δὲ παραδεχομένου τοῦ κυρίου Βουρνούφ τὴν εἰς τὸν πορθμὸν τῶν Δαρδανελίων εἰσοδὸν τῶν ἐλληνικῶν πλοίων καὶ τὴν στρατοπέδευσιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς μεταξὺ Σιγείου καὶ Ῥοιτίου παραλίας, ἐπὶ δεξιὰ τῷ εἰσπλεύσαντι τὸν Ἑλλήσποντον, ἡμεῖς οὐκ ἐπιτρέψομεν τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ τὴν ἐκεῖσε προσόρμισιν ἄνευ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ὀμήρου. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο πρῶτον μὲν ἵνα δείξωμεν τῷ κυρίῳ Βουρνούφ, ὅτι οὐκ ἐσμὲν προκατειλημμένοι, ἀλλ' ὅτι τῷ ποιητῇ μόνῳ πειθόμεθα· ἔπειτα δὲ ἵνα πείσωμεν καὶ τὸν κύριον Βουρνούφ, μὴ ὄντα ἐν συνειδήσει πεπεισμένον, ὅτι ἐκεῖσε ἀφίχθησαν οἱ Ἕλληνες. Ναὶ μὲν ἡ Ἰλιάς λέγει τὴν παραλίαν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ Ἑλλήσποντου εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι ἀπὸ τῆς Ἰδῆς ἀφ' ἐνὸς, ἀπὸ τῆς Σαμοθράκης καὶ Λήμνου ἀφ' ἐτέρου, ἀλλ' οἱ περὶ τὸν κύριον Βουρνούφ Ἀνατολισταὶ ἀμφιβάλλουσιν ἴσως καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ νῷ τοῦ Ὀμήρου ἀληθοῦς ὑπάρξεως τῆς Ἰδῆς, τῆς Σαμοθράκης, τῆς Λήμνου. Ἴσως εἴπωσιν (ὥς λέγουσι περὶ Τροίας), ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἰδανικὰ ὄντα, ἐδόθησαν τῷ ὄρει τῆς Βιθυνίας καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου μετὰ τὸν Ὀμηρον, ὅπως ἡ Ἰλιάς ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῆς χώρας τῆς Τρωϊκῆς. Ὅθεν χρῆζομεν μαρτυρίας ἀσφαλεστέρας, ὁρισμοῦ γεωγραφικοῦ εὐκρινοῦς, μὴ ἐπιδεχομένου ἀμφισβήτησιν. Εὐτυχῶς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον παρέχει ἡμῖν ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ ταχεῖα τοῦ Ἑλλήσποντου ῥοή, φαινόμενον φυσικόν, μεῖναν ἀναλλοίωτον ἀφ' ὅτου ἡ Ἰλιάς ἐγράφη. Ὁ Ὀμηρος, δούς τῷ Ἑλλήσποντῳ τὸ ἐπίθετον «ἀγάρροος», ἔδειξεν ἐναργῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ποῦ ἀπεβιβάσθη ὁ ἐλληνικὸς στρατός. Ἄς εἰσέλθωμεν λοιπὸν ἐλευθέρως εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἐπὶ τῆς παραλίας γὰρ αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἰλιάδα (I, 359. M, 30. O, 232. Σ, 148 κτλ.) οἱ Ἕλληνες μονίμως ἐστρατοπεδεύσαντο.

Ὁ παρακολουθῶν μοι ἀναγνώστης ἐνόησεν ἤδη, ὅτι καὶ διὰ μόνον τὸ ἐπίθετον «ἀγάρροος» αἱ τῆς Ἰλιάδος στρατηγικαὶ κινήσεις καὶ μάχαι εἰσὶν ἐφαρμοστέαι μόνον ἐπὶ πεδίου συνορευομένου ὑπὸ θαλάσσης ῥεούσης ὥς μέγας ποταμὸς, ἥτοι ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ μόνον πεδίου, ἔνθα ἐσμὲν, οὐδέποτε δὲ ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν Ἀθηνῶν ἢ τοῦ Ἀργους· οὔτε γὰρ ὁ Σαρωνικὸς κόλπος ἐστὶν ἀγάρροος, οὔτε ὁ Ἀργολικός.

Ὁ ἰδὼν τὴν μεταξὺ Σιγείου καὶ Ῥοιτείου χθαμηλὴν καὶ τεναγώδη παραλίαν, εὐθὺς πείθεται ὅτι ἄλλοτε ἡ θάλασσα προὔχωρει ἐν τῇ πεδιάδι ποιοῦσα κόλπον χωσθέντα ὑπὸ τῶν ὑλῶν, ἃς ἀπὸ τῆς Ἰδῆς καταφέρει ὁ Σκάμανδρος ποταμός, ὁ παρὰ τὸ Σίγειον ἐκβάλλων. Ἀπέχει δὲ ὁ αἰγιαλὸς οὗτος, ἐφ' οὗ οἱ Ἕλληνες ἐστρατοπεδεύσαντο, ἀπὸ μὲν τοῦ νέου Ἰλίου (Ἰσαρλήκ) περὶ τὰ πέντε χιλιόμετρα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχαίου Ἰλίου (ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι) περὶ τὰ δεκατρία· ἐὰν δὲ ἀφαιρέσωμεν μόνον τρισχίλια μέτρα διὰ τὴν γενομένην ἐπιχωμάτωσιν ἀπὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων μέχρι τῶν νῦν, ἐν δὲ χιλιόμετρον (κατὰ βάθος) διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, εὐρίσκομεν τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἐλληνικῶν πλοίων, ἥτοι τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα μέτωπον, ἀπέχον ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Ἰλίου κατὰ ἐννέα περίπου χιλιόμετρα.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἃς ἴδωμεν πῶς ἐγένετο τὸ στρατόπεδον. Ὁ Ὅμηρος λέγει (Ξ, 31—36), ὅτι οἱ Ἕλληνες σύραντες ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ τὰ πλοῖα, ἔθεσαν αὐτὰ ἐπὶ πολλῶν σειρῶν παραλλήλων τῷ Ἑλλησπόντῳ καὶ ἐπλήρωσαν τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀκρωτηρίων (Σιγείου καὶ Ῥοιτείου)· μετὰ δὲ ταῦτα ὠκοδόμησαν τεῖχος πρὸ τοῦ μετώπου. Λέγει δὲ ἡμῖν ὁ Ποιητὴς καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, τάξιν καὶ διαίρεσιν γενομένας δεκτὰς ἐν τῇ στρατηγικῇ μέχρι τοῦ νῦν. Πρῶτος δ' Ἡρόδοτος καὶ κατὰ τοῦτο μιμεῖται τὸν Ὅμηρον, περιγράφων τὸ ἐν Πλαταιαῖς ἐλληνικὸν στρατόπεδον· «Μετὰ δὲ ταῦτα ἐτάσσοντο ὧδε οἱ ἐπιφοιτῶντες τε καὶ οἱ ἀρχὴν ἐλθόντες Ἑλλήνων· τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἶχον Λακεδαιμονίων μύριοι . . . . . προσεχέας δέ σφι εἶλοντο ἐστάναι τοὺς Τεγεάτας . . . . . τουτέων δ' ἔσαν ὀπλίται χίλιοι καὶ πεντακόσιοι· μετὰ δὲ τούτους ἴσταντο Κορινθίων πεντακισχίλιοι . . . . . τελευταῖοι δὲ καὶ πρῶτοι Ἀθηναῖοι ἐτάσσοντο, κέρας ἔχοντες τὸ εὐώνυμον, ὀκτακισχίλιοι· ἐστρατήγει δ' αὐτέων Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου.»

Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁμοίως ἡ τοῦ στρατοπέδου περιγραφὴ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἐνθα πρῶτοι ἦσαν οἱ Βοιωτοὶ, ἔθνη δὲ δύο· μετ' αὐτοὺς ἐτάσσοντο οἱ Φωκεῖς, ἐπ' ἀριστερὰ τῶν Βοιωτῶν·

«Βοιωτῶν δ' ἔμπλην ἐπ' ἀριστερὰ θωρήσοντο»

μετὰ τοὺς Φωκεῖς ἦσαν οἱ Λοκροί, τέταρτοι τὴν τάξιν, εἰκοστοὶ δὲ ἔννατοι καὶ τελευταῖοι οἱ Μάγνητες, κατέχοντες τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος (1). Ἵνα ἐντελῶς ἐννοήσωμεν τὴν Ἰλιάδα καὶ κρίνωμεν περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς στρατηγικῆς ἀξίας τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ποιήματος, ἀνάγκη πᾶσα ἔχειν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἦτοι τὰ εἰκοσιεννέα ἑλληνικὰ ἔθνη παρατεταγμένα κατὰ τὴν ἐν τῷ Καταλόγῳ τάξιν. Ἄς σημειώσωμεν λοιπὸν ἐπὶ χάρτου, κατὰ τὴν δεξιὰν ἐσχατιὰν αὐτοῦ, τοὺς Βοιωτοὺς πρῶτον, εἶτα ἐπ' ἀριστερὰ τῶν Βοιωτῶν τὸ τῆς Ἀσπληδόνης καὶ Ὀρχομενοῦ σωματεῖον, τρίτους τοὺς Φωκεῖς, τετάρτους τοὺς Λοκροὺς, καὶ οὕτω προχωροῦντες πρὸς τ' ἀριστερὰ, μέχρις οὗ ἔλθωμεν εἰς τοὺς Μάγνητας. Ἐὰν μετὰ τὴν σημείωσιν ταύτην ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν εἰκοσιεννέα τούτων ἔθνων, ῥαδίως ἀναγνωρίζομεν τὴν εἰς κέρατα καὶ κέντρον διαίρεσιν· βλέπομεν ὅτι ἑβδομοὶ μὲν τὴν τάξιν εἰσὶν οἱ Σαλαμῖνιοι, ὧν ὁ ἀρχηγὸς, Αἴας ὁ Τελαμῶνος, διοικεῖ τὸ δεξιὸν κέρας· ὅτι δέκατοι πέμπτοι, ἦτοι ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ τῶν εἰκοσιεννέα ἔθνων, εἰσὶν οἱ Ἰθακῆσιοι καὶ Κεφαλῆνες, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Ὀδυσσεὺς διοικεῖ τὸ κέντρον· ὅτι εἰκοστοὶ δεῦτεροι εἰσὶν οἱ Μυρμιδόνες, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Ἀχιλλεὺς διοικεῖ τὸ ἀριστερὸν κέρας. Τὴν ἀριθμητικὴν ταύτην διαίρεσιν καὶ τὴν τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐξηγεῖ ὁ Ὅμηρος καὶ κατὰ τὴν διήγησιν τῶν μαχῶν, λέγων ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων, θέλων ποτὲ λαλῆσαι πρὸς τὸν στρατὸν, ἐξελέξατο τὸ τοῦ Ὀδυσσεὺς πλοῖον, ὡς κείμενον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατοπέδου, ὅπως ἀκουσθῇ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας, τὰ κέρατα·

«Στῇ δ' ἐπ' Ὀδυσσῆος μεγακῆτεϊ νηϊ μελαίνῃ
 »ἣ ῥ' ἐν μεσσήτῳ ἔσκε γεγωνέμεν ἀμφοτέρωσσι
 »ἡμὲν ἐπ' Αἴαντος κλισίας Τελαμωνιάδαο,
 »ἣ δ' ἐπ' Ὀδυσσῆος· τοὶ ῥ' ἔσχατα νῆας ἔϊσας
 »εἴρυσαν ἡγορέῃ πῖσυνοι καὶ κάρτεϊ χειρῶν (Θ, 222.)»

---

(1) Ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν φαίνεται ὅτι τὸ τῆς Φυλάκης

Μετὰ τοὺς Ἑλληνας περιγράφονται οἱ Τρῶες ἐν τῷ Καταλόγῳ. Ὁ Ὅμηρος λέγει ὅτι ὁ ταχύπους Πολίτης ἔρχεται μετὰ σπουδῆς εἰς Ἴλιον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν τῆς πόλεως σκοπιᾶς καὶ ἀναγγέλλει τῷ Πριάμῳ ὅτι πλῆθος ἄπειρον Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου βαδίζουσι πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ Τρῶες ἀκούσαντες τὴν ἀγγελίαν ὀπλίζονται ἐξέρχονται τῶν τειχῶν καὶ παρατάττονται παρὰ τὸν λόφον Βατιείαν. Καὶ ἐπιτοπίως καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος τοῦ γεωγραφικοῦ ἐρευνῶντες, οὐδένα λόφον εὐρίσκομεν πρὸ τοῦ Ἰσαρλῆκ· ἀναγνωρίζομεν δὲ εὐθὺς ὅτι, ἂν τῳόντι τὸ Ἴλιον ἔκειτο ἐνταῦθα, ἡ ἐκτὸς τῆς πόλεως σκοπιὰ ἦν περιττὴ καὶ ἄλογος· ἀπὸ γὰρ τῆς πόλεως αὐτῆς, μόλις τότε τρισχίλια μέτρα ἀπεχούσης ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, οἱ Τρῶες ἔβλεπον καὶ τὸ ἐλάχιστον τῶν Ἑλλήνων κίνημα. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ δεκαετῆς πόλεμος καθίσταται δυσεξήγητος, ἡ δεκαετῆς πολιορκία ἀδικαιολόγητος, ἂν ὑποθέσωμεν τὴν τοῦ Πριάμου πόλιν ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλῆκ· ὥς καὶ ἐπὶ τοῦ πίνακος τῆς Τρωάδος φαίνεται, ἐὰν ὀλίγαι χιλιάδες Ἑλλήνων, κυρίων ὄντων τῆς θαλάσσης, ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ αὐχένος τῶν λόφων τούτων, οὔτε τροφαί, οὔτε ἐπικουρίαι εἰσέρχοντο εἰς τὸ Ἴλιον καὶ οἱ Τρῶες ταχέως παρεδίδοντο. Ἔδει δὲ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τοῦ Ἰσαρλῆκ καὶ ναύτας εἶναι καὶ στόλον ἔχειν, ἐνῷ ἡ Ἰλιάς περιγράφει τοὺς Τρῶας ὡς γεωργοὺς καὶ ποιμένας.

Ἄς ἀπομακρυνθῶμεν τοῦ Ἰσαρλῆκ καὶ ἄς προχωρήσωμεν πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ πεδίου, ὅπερ δικαίως ὁ ποιητὴς καὶ Σκαμάνδριον ὀνομάζει, ὡς ἐγκαρσίως διατεμνόμενον ὑπὸ τοῦ Σκαμάνδρου. Ὁ παρακολουθῶν μοι βλέπει ἐπὶ τοῦ πίνακος ὅτι ὁ ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου πορευόμενος, διαβαίνει, ὡς οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ Ἰλιάδι, τὸν Σκάμανδρον, ῥέοντα σχεδὸν παραλλήλως τῷ Ἑλλησπόντῳ περὶ τὰ μέσα τοῦ πεδίου· ὁ δὲ εἰς Ἰσαρλῆκ ἐρχόμενος οὔτε εὐρίσκει πρὸ αὐτοῦ, οὔτε

ἔθνος, στρατηγούμενον ὑπὸ Πρωτεσιλάου, ἦν ἐστρατοπεδευμένον κατὰ τὸ δεξιὸν κέρας ἐπ' ἀριστερὰ τῶν Λοκρῶν, πέμπτον τὴν τάξιν, οὐχὶ κατὰ τὸ ἀριστερόν, ὡς κατὰ λάθος ἐτέθη ἐν τῷ καταλόγῳ. Περὶ τούτου ἀλλαχοῦ ἐλαλήσαμεν ἐν ἐκτάσει.

διαβαίνει τὸν Σκάμανδρον. Ἔνεκα δὲ τῆς ἐγκαρσίας ῥοῆς τοῦ Σκαμάνδρου, ἐκβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν παρὰ τὸ Σίγειον, οἱ Ἕλληνες ἔνθεν μὲν τῆς διαβάσεως ὄντες, εἶχον τὸν Σκάμανδρον ἐπὶ δεξιᾷ, μετὰ δὲ τὴν διάβασιν ὁ ποταμὸς εὕρισκετο ἐπ' ἀριστερὰ αὐτῶν· τοῦτο συμβαίνει καὶ νῦν ὡς ἐπὶ Ὀμήρου. Ὅθεν ματαία ἡ μεταφορὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σκαμάνδρου ἀπὸ Σιγείου εἰς Ῥοίτειον, ἣν ἄλλοτε ἐτόλμησε ποιῆσαι ὁ Οὐλρίχ καὶ ἣν ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. Σχλίμαν. Ἄν μεταφέρωμεν εἰς Ῥοίτειον τὰς τοῦ Σκαμάνδρου ἐκβολὰς, τότε ὁ ἀπὸ Ἑλλησπόντου εἰς Ἰσαρλήν ὁδεύων ἔξει τὸν Σκάμανδρον συγχρόνως ἐπὶ δεξιᾷ καὶ ἐπ' ἀριστερὰ, καὶ πρὸ τῆς διαβάσεως καὶ μετὰ τὴν διάβασιν. Ἐπειτα καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων στρατοπέδευσις, μεταξὺ Ῥοιτείου καὶ Σιγείου, παράλληλος τῷ Ἑλλησπόντῳ, ἀποδείκνυται ἄλογος, ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τοῦ πρὸς τῷ Σιγείῳ δεξιῷ κέρατος, ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς προσβολῆς, ἥτοι τοῦ Ἰσαρλήκ.

Ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, ἔνθα αἱ ρίζαι τῆς Ἰδης, βλέπομεν λόφους καὶ κώμην τουρκικὴν, ὀνομαζομένην Βουνάρβασι (κυρία πηγὴ, ἢ πρώτη πηγὴ), διὰ τὴν γειτνίασιν τῶν Δύο Πηγῶν, σημειουμένων ἐν τῷ πίνακι, ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἡμῶν ὁρώντων πρὸς τὴν Ἰδην. Αἱ δύο αὗται πηγαί, ὡς πρῶται ἐξερχόμεναι ἐκ τῶν λόφων καὶ ἀφθονώτεραι (Βουνάρβασι), εἰσὶν ἀξιόλογον σημεῖον τοπογραφικὸν τῷ ὀρίζοντι τὴν θέσιν πόλεως κειμένης ἐπὶ τῶν παρακειμένων αὐταῖς λόφων. Αἱ κατωτέρω πολλαί, ἀλλ' ἀσθενέστεραι πηγαί ὀνομάζονται τουρκιστὶ Κιρκ-Γκιδζ (τεσσαράκοντα ὄμματα) καὶ οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν ταῖς πρώταις, καλουμέναις Βουνάρβασι. Ἐκ τῶν μαχῶν τῆς Ἰλιάδος ἀποδεικνύεται, ὅτι αἱ πηγαί Βουνάρβασι εἰσὶν αἱ τῆς Ἰλιάδος δύο πηγαί, καθ' ἃς ἐφονεύθη ὁ Ἔκτωρ· καίτοι δὲ σχεδὸν ὁμοίας οὔσης νῦν τῆς θερμοκρασίας ἀμφοτέρων, κατὰ μὲν τὸ θέρος εἰσὶ ψυχραί, κατὰ δὲ τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος περικαλύπτονται ἀτμῷ, ὡς ἂν ἔζον. Ἐπὶ δὲ τὰ ἀριστερὰ ἡμῶν, πρὸ τῆς κώμης τῆς τουρκικῆς, ὁρῶμεν λοφίσκον ὅμοιον τῇ Βατιείᾳ, παρ' ἣν, ὡς λέγει ὁ Ὀμηρος, παρετάχθησαν οἱ Τρῶες. Ἀναβάντες δὲ ἐπὶ τῶν λόφων καὶ ἐξετάσαντες τὴν πρὸς τὴν Ἰδην πλευράν, πειθόμεθα εὐθὺς ὅτι ἡ τοῦ Πριάμου

πόλις, οὔσα ἐνταῦθα, συνεκοινώνει μὲν εὐκόλως μετὰ τῆς Ἀσίας πάσης διὰ τῆς Ἰδης, ἣν δὲ πάντῃ ἀπρόσιτος ἐκεῖθεν τοῖς Ἑλλησι. Τότε καὶ ἡ σκοπιὰ τοῦ Πολίτου ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐξηγεῖται λογικῶς· μόνον γὰρ ἐν αἰθρίᾳ ἀπὸ τῶν λόφων τούτων ἡ τοῦ Ἑλλησπόντου παραλία ἐστὶ καταφανής, συντεμνομένου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ ὀρίζοντος ὑπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων τῶν καλυπτουσῶν τὰ κάτω τοῦ πεδίου τὰ πρὸς τῇ θαλάσῃ.

Ἄς μεταβῶμεν νῦν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μαχῶν τῆς Ἰλιάδος, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς πρώτης, τῆς γενομένης ὑπὸ τὸ Ἰλιον, καὶ περιγραφομένης ἀπὸ τοῦ 1ου στίχου τῆς Γ ῥαψωδίας μέχρι τοῦ 312ου τῆς ῥαψωδίας Η.

Μετὰ πολλὰ ἐπεισόδια συμβαίνοντα κατὰ τὴν μάχην, ὁ ποιητὴς λέγει ὅτι ἡ Ἀφροδίτη εὕρισκει τὸν Ἄρην καθήμενον ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ τῆς μάχης·

«εὗρεν ἔπειτα μάχης ἐπ' ἀριστερὰ θοῦρον Ἄρην
»ἥμενον...» (Ε, 355).

ἐκεῖ, ὅπου πρὸ ὀλίγου ἡ Ἀθηνᾶ τὸν ἀφῆκεν, ἐπὶ τὰς ὄχθας τοῦ Σκαμάνδρου.

«Ὡς εἰποῦσα (Ἀθηνᾶ) μάχης ἐξήγαγε θοῦρον Ἄρην·
»τὸν μὲν ἔπειτα καθεῖσεν ἐπ' ἡϊόεντι Σκαμάνδρῳ» (Ε, 35)

Ἐξετάζοντες τὸν πίνακα τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, βλέπομεν ὅτι, εἰ μὲν ἡ πρώτη μάχη ἐγένετο πρὸ τῶν λόφων Βουνάρβασι, οἱ Ἕλληνες εἶχον τῶντι τὸν Σκάμανδρον ἐπ' ἀριστερὰ αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως εἰ μὲν ἡ μάχη ἐγένετο πρὸ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ.

Καὶ μόνον τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα ἱκανῶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι αἱ τῆς Ἰλιάδος περιγραφαὶ οὐκ εἰσὶν ἐφαρμοστέαι ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Ἰσαρλήκ. Ἄς ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐτέρων τριῶν μαχῶν, ἵνα πεισθῇ. Πῶς, λόγου χάριν, ἐξηγήσωμεν τὴν νυκτερινὴν στρατοπέδευσιν τῶν Θρακῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Θύμβρης; (Κ, 430). Πῶς τὴν παρουσίαν τοῦ Ἄρεως ἐπὶ τῆς Καλλικολώνης, ἵνα ἐνθαρρύνῃ στρατὸν μαχόμενον πρὸ τοῦ Ἰσαρλήκ; Τὸ τῆς Θύμβρης πεδίων καὶ ἡ Καλλικολώνη κεῖνται πέραν τῶν λόφων Ἰσαρλήκ· Τούναντίον ἡ μνεῖα

τῶν χώρων τούτων, ὡς σημείων τοπογραφικῶν, ἐστὶ λογικὴ καὶ κάλλιστα ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι.

Ἐπειδὴ δέ τινες λέγουσι τὴν ἀπὸ Ἑλλησπόντου εἰς Βουνάρβασι ἀπόστασιν εἶναι μείζονα τῆς ἐν Ἰλιάδι περιγραφομένης, ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον τὸ Βουνάρβασι μόλις ἀπεῖχε τῆς παραλίας κατὰ ἐννεακισχίλια μέτρα, ἅπερ διανύονται ἀπονητὶ ἐν δυσὶν ὥραις· κατὰ δὲ τὴν τρίτην μάχην, τὴν σπουδαιοτέραν τῆς Ἰλιάδος, οἱ Ἕλληνες τρεῖς διέτρεξαν τὸ Τρωϊκὸν πεδῖον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἥτοι ἐν συνόλῳ διέτρεξαν εἰκοσιεπτὰ χιλιόμετρα· καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐν μιᾷ μόνῃ τῶν πέντε συνεχῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς συμβαίνουσιν αἱ τέσσαρες τῆς Ἰλιάδος μάχαι, αἱ μετὰ τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως. Ναπολέον ὁ Α', δραπετεύσας ἐκ τῆς νήσου Αἰθαλίας (Ἑλβας) καὶ ἀποβιβάσθεις εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας, ἦλθεν εἰς Παρισίους μετὰ στρατοῦ διανύοντος ἐπὶ πολλὰς συνεχεῖς ἡμέρας τριάκοντα, ἐνίοτε δὲ καὶ τεσσαράκοντα τὴν ἡμέραν χιλιόμετρα.

Περιγράφεται δὲ ἡ τοῦ Ἰλίου πόλις ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς εὐρύαγεια, εὐτύχεος, ἄστυ μέγα, ἔχουσα μακρὰ τεῖχην, αἰπεινὴν, ἐρατεινὴν καὶ λοιπά· τὸ δὲ ἀνώτατον μέρος, ἡ ἄκρα πόλις, ὠνομάζετο Πέργαμος, ἐνθα ἦσαν τὰ ἐκ ξεστοῦ λίθου μεγάλα τοῦ Πριάμου ἀνάκτορα, τὰ τοῦ Ἑκτορος, τὰ τοῦ Πάριδος, καὶ οἱ ναοὶ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀμαξιτοὶ μέχρι τοῦ Περγάμου· αἱ πρὸς τὸ πεδῖον πύλαι τῆς πόλεως, φέρουσαι ἐπ' αὐτῶν πύργον ὑψηλὸν, ὠνομάζοντο Σκαιαὶ πύλαι· ἡ ἀπὸ τοῦ Περγάμου ἀπόστασις τῶν Σκαιῶν πυλῶν ἦν μεγάλη καὶ ὑπὸ πολλῶν ὁδῶν διακεκομμένη. Ἐρωτῶ οἷονδ' ἂν ἡ τοιαύτη περιγραφὴ ἐφαρμόζεται τὸ παράπαν τῇ σμικροτάτῃ πόλει, ἣν ἀνεῦρεν ὁ κύριος Σχλίμαν ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ. Τούναντίον ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι, ἐχόντων ἐπιφάνειαν μείζονα τεσσάρων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, κάλλιστα ἐφαρμόζονται ἢ τε περιγραφὴ καὶ τὰ ἐπίθετα. Πανταχοῦ δὲ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης εὐρίσκονται λίθοι διεσπαρμένοι, λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομῶν, ὅμοιοι τοῖς ἐπὶ τῶν πέριξ τῶν Ἀθηνῶν εὐρισκομένοις λίθοις. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ τουρκικοῦ ναοῦ τῆς κώμης Βουνάρβασι φαίνονται πολλοὶ λί-

θοι κανονικῶς λελαξευμένοι, πύρινοι ἢ κογχυλῖται, ἀρχαῖοι. Ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς αὐτῆς κώμης πλεῖστα τεμάχια στηλῶν λιθίνων ἴστανται ἐπὶ τῶν τάφων· καὶ ἐν τῇ αὐλῇ δὲ τῆς παρὰ τῇ κώμῃ ἐπαύλεως εἶδον μεγάλα τεμάχια μαρμάρου. Ἐπὶ δὲ τοῦ Περγάμου πρῶτος ὁ Μοδουῖ, καὶ τελευταῖον ὁ Χάν, ἀνεῦρον τείχη ἔχοντα τύπον ἀρχαῖον. Διὰ τί λοιπὸν μετὰ τοσαύτας καὶ τοιαύτας μαρτυρίας ὁ κύριος Βουρνούφ γράφει ὅτι, ἂν ποτε τὸ Ἴλιον ὑπῆρξεν, οὐκ ἦν ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Ἰσαρλήκ; Διότι, λέγει, τὰ ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι ἀνακαλυφθέντα τεμάχια πηλίνων ἀγγείων οὐκ εἰσὶν ἀρχαιότερα τοῦ ἕκτου αἰῶνος· διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν, προστίθῃσι τὰ ἐπὶ τοῦ Περγάμου τείχη οὐκ εἰσὶν ἀρχαιότερα τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ἄς ἐξετάσωμεν ἂν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ κυρίου Βουρνούφ ἀρκεῖ, ἂν τὰ κεράμια ἔχουσιν ἀρχαιολογικὴν σημασίαν, οἷαν ἀποδίδει αὐτοῖς.

Κατ' ἐμέ, δυνάμεθα μὲν εἰπεῖν ὅτι ὅπου κεραμεικῶν ἔργων λείψανα, ἐκεῖ καὶ ἄνθρωποι ἔζων ποτὲ καὶ πόλεις ὑπῆρξαν, οὐχὶ ὅμως ὅτι οὔτε ἄνθρωποι ποτὲ ἔζησαν, οὔτε πόλεις ὑπῆρξαν παντοῦ, ὅπου οὐδὲν τεμάχιον κεραμικοῦ ἔργου εὑρέθη. Μὴ ἀνακαλυφθέντων ἐνταῦθα κεραμεικῶν ἀγγείων τοῦ ὀγδόου, ἐννάτου ἢ δεκάτου αἰῶνος, ἔπεται ἄρά γε διὰ τοῦτο ὅτι οὔτε ἄνθρωποι ἔζων, οὔτε Ἀθῆναι ὑπῆρχον πρὸ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος; Ἐπεται ἄρά γε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅτι τὰ τῆς Τίρυνθος τείχη οὐκ εἰσὶν ἀρχαιότερα τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος;

Θαυμάζω δὲ πῶς ὁ κύριος Βουρνούφ ζῶν ἐν Ἀθήναις ἔγραψε αὐτὰ ὅστρακα μόνον σώζονται· τοῦ δὲ ἀγγείου συντριβέντος, οὐδεὶς ἀθροίζει τὰ τεμάχια» *la poterie seule subsiste, et si le vase est brisé person ne songe à le recueillir*. Ἀγνοεῖ, φαίνεται, ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐνταῦθα πλῆθος ἄπειρον ἀρχαίων ὀστράκων συναθροίζονται, ἀλέθονται καὶ εἰς κόνιν μεταβάλλονται πρὸς χρῆσιν τῶν οἰκοδομῶν· καὶ ὅμως περὶ τὰς Ἀθῆνας πολλάκις ἀπαντῶνται γυναῖκες καὶ ἀπόμαχοι συναθροίζοντες ἐκ τῶν ἀγρῶν καὶ συσσωρεύοντες ἀρχαῖα ὅστρακα.

Εἰσὶ δὲ καὶ τόποι ἐνθα οἱ κάτοικοι ἀντὶ πηλίνων χρῶνται ἀγγείοις ἐκ ξύλου ἢ χαλκοῦ κατεσκευασμένοις, ἐνθα αἱ τῶν οἰ-

κιῶν στέγαι φέρουσιν ἀντὶ κεράμων πλάκας λιθίνας. Πάντες οἱ περὶ τὰς κορυφὰς τοῦ Πίνδου κατοικοῦντες οὔτε κατασκευάζουσιν, οὔτε ἔξωθεν εἰσάγουσι πήλινα ἀγγεῖα, ἢ κεράμους ἢ πλίνθους, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει Μετσόβω, ἐχούσῃ περὶ τὰς τέσσαρας χιλιάδας κατοίκων, δυσκόλως εὐρήσεις ἀγγεῖα πήλινα.

Καὶ οἱ συγγραφεῖς δὲ οἱ κλασικοὶ τῆς Ἑλλάδος συμφωνοῦσι τῇ Ἰλιάδι καὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ Ἰλιον ἦν ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι, οὐχὶ ἐπὶ τῶν τοῦ Ἰσαρλήκ. Πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος, ἐξιστορῶν τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, πολλάκις περὶ Ἰλίου λαλεῖ, ἀλλ' αἰεὶ ὡς περὶ πόλεως μὴ ζώσσης, μὴ ὑπαρχούσης, ἀλλ' ἐρήμου· τοσάκις ποιεῖται μνησίαν τῆς Τρωϊκῆς χώρας, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ παρὰ τὸν Σκάμανδρον Σιγείου, τῶν περὶ τὸ Σίγειον χωρῶν, ἃς εἶχον πρῶτον οἱ Πεισιστρατίδαι, εἶτα οἱ Λέσβιοι, εἶτα οἱ Ἀθηναῖοι· τοσάκις ὀνομάζει τὰ ἔθνη τὰ κατοικοῦντα τὴν Τρωάδα, ἀλλ' οὐδέποτε λαλεῖ περὶ Ἰλιέων, ζώντων, κατοικούντων πόλιν ὀνομαζομένην Ἰλιον. Τούναντίον λέγει ἐν τῷ τέλει τοῦ Ε'. Βιβλ. Κεφαλ. 122, ὅτι Ὑμέας τις καλούμενος ἐλθὼν μετὰ στρατοῦ εἰς Ἑλλήσποντον «εἶλε μὲν Αἰολέας πάντας ὅσοι τὴν Ἰλιάδα νέμονται, εἶλε δὲ Γέργιθας τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν». Ἄρα κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐπὶ Ἡροδότου οἱ ὑπολειφθέντες τῶν ἀρχαίων Τευκρῶν, ἥτοι τῶν ἀρχαίων Τρώων, τῶν κατοίκων τοῦ Ὀμηρικοῦ Ἰλίου, κατῴκουν πόλιν, οὐχὶ Ἰλιον ἀλλὰ Γέργιθα καλουμένην.

Ἐπὶ τίνος οὖν Περγάμου ἀνέβη ὁ Ξέρξης καὶ ἔθυσσε τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ἰλιάδι; Ἀναμφιβόλως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι, χώρας ἐρήμου κατοίκων καὶ οἰκιῶν καὶ ναῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Περσικὸς στρατὸς, λέγει ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (Βιβλ. Ζ', Κεφ. 42—43), ἀποῖετο τὴν «ὁδὸν ἐκ τῆς Λυδίας εἰς τὸν ποταμὸν Καῖικον· ἀπὸ δὲ Καΐκου «ὀρμεώμενος, Κάνης ὄρος ἔχων ἐν ἀριστερᾷ. . . . ἐς Καρίνην πόλιν· ἀπὸ δὲ ταύτης διὰ Θήβης πεδίου ἐπορεύετο, Ἀτραμύττειόν «τε πόλιν καὶ Ἀντανδρον τὴν Πελασγίδα παραμειδόμενος· τὴν «Ἰδην δὲ λαβὼν εἰς ἀριστερὰν χέρα, ἦε εἰς τὴν Ἰλιάδα γῆν.... «Ἀπικομένου δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὸν Σκάμανδρον. . . ἐπέλιπε

» τὸ ῥέεθρον οὐδ' ἀπέχρησε τῇ στρατιᾷ τε καὶ τοῖσι κτήνεσι πι-
 νόμενος. Ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν ποταμὸν ὡς ἀπίκετο Ξέρξης, ἐς τὸ
 » Πριάμου Πέργαμον ἀνέβη, ἡμερον ἔχων θεήσεσθαι· θεησάμενος δὲ
 καὶ πυθόμενος κείνων ἕκαστα, τῇ Ἀθηναίῃ τῇ Ἰλιάδι ἔθυσε βοῦς
 » χιλίας· χοὰς δὲ οἱ μάγοι τοῖσι ἥρωσι ἐχέαντο· ταῦτα δὲ ποιησα-
 μένοισι νυκτὸς φόβος ἐς τὸ στρατόπεδον ἐνέπεσε· ἅμα ἡμέρη δὲ
 » ἐπορεύετο ἐντεῦθεν, ἐν ἀριστερῇ μὲν ἀπέργων Ῥοίτειον πόλιν καὶ
 » Ὀφρύνιον καὶ Δάρδανον, ἥπερ δὴ Ἀβύδω ὁμouρος ἐστί· ἐν δεξιῇ
 » δὲ Γέργιθας Τευκρούς».

Ὡς ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος φαίνεται, ὁ Περσικὸς στρα-
 τὸς, πορευθεὶς παρὰ τὰς μεσημβρινὰς καὶ ἀνατολικὰς ὑπωρείας
 τῆς Ἰδης, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Τρωϊκὸν πεδῖον διὰ τῆς κοιλάδος τῆς
 μεταξὺ τῶν λόφων Βουνάρβασι καὶ Καλλικολώνης, εἶδε δὲ κατὰ
 πρῶτον τὸν Σκάμανδρον ὑπὸ τοὺς λόφους τοῦ Βουνάρβασι. Εἰς
 τὸ ἐπ' αὐτῶν ἄρα Πέργαμον ἀνέβη ὁ Ξέρξης· λέγει γὰρ ὁ Ἡρό-
 δοτος ἀπὸ τοῦτον δὴ τὸν ποταμὸν ὡς ἀπίκετο Ξέρξης ἐς τὸ
 τοῦ Πριάμου Πέργαμον ἀνέβη». Οὔτε πόλεως δὲ μνημονεύει,
 ὁ Ἡρόδοτος κατὰ τὴν ἀπὸ Σκαμάνδρου εἰς Πέργαμον ἀνάβασιν
 τοῦ Ξέρξου, οὔτε ναῶν, οὔτε κατοίκων· ἐξηγοῦσι δὲ τὸν διὰ
 νυκτὸς πανικὸν φόβον ἢ τε ἐρημία τοῦ τόπου καὶ τὸ εὐρὺ χάσμα,
 ἐν ᾧ ῥίπτεται ὁ Σκάμανδρος μετὰ κρότου, καὶ ἡ ὑψηλὴ καὶ κρη-
 μνώδης πλευρὰ τοῦ Περγάμου, ἀφ' ἧς συχνὰ ἀποσπῶνται λίθοι,
 κατακρημνιζόμενοι εἰς τὸν βυθὸν τοῦ χάσματος διὰ φοβεροῦ πα-
 τάγου ἀντηχουμένου ἐν τοῖς παρακειμένοις σπηλαίοις.

Ὅμοίως ὁ Θουκυδίδης περιγράφων τὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ
 πολέμου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους, πολλάκις ὁμιλεῖ περὶ
 Ἑλλησπόντου, περὶ τῶν πόλεων Σιγείου, Ῥοιτείου καὶ ἐτέρων
 τῆς Τρωϊκῆς χώρας πόλεων, ἀλλ' οὐδ' ἅπαξ μνημονεύει πόλεως
 Ἰλίου ὑπαρχούσης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τί ἄλλο δηλοῖ
 ἡ σιωπὴ αὕτη, εἰμὴ ἔλλειψιν, ἀνυπαρξίαν Ἰλίου τότε; Ἐὰν ἡ ὑπὸ
 τῶν Ἀχαιῶν ἐκπορθηθεῖσα Ἰλιος ᾗ, ὡς νομίζει ὁ κύριος Βουρ-
 νούφ, ἐπὶ Ἰσαρλῆ καὶ ὑπῆρχεν· ἔτι καὶ κατωκεῖτο κατὰ τὸν
 Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε τόσαι ναυμαχίαι ἐγένοντο ἐν τῷ
 Ἑλλησπόντῳ, βεβαίως ὁ Θουκυδίδης ἐλάλει ἂν καὶ περὶ ταύτης.

Μετὰ τὸν Θουκυδίδην ἔρχεται ὁ Ξενοφῶν ἐξελέγχων ἡπατημένους τοὺς νομίζοντας τὸ Ἴλιον ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ. Ὁ Ξενοφῶν, ὡς γνωστὸν, ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, ἀναλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἔτους, ἐνθα λήγει ἡ τοῦ Θουκυδίδου ἀρχεται δὲ διηγούμενος δύο ναυμαχίας, γενομένας ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων, τὴν μὲν παρὰ τῷ Ῥοιτείῳ ἄκρῳ, τὴν δὲ παρ' Ἀβύδῳ· «Μετ' ὀλίγον δὲ τούτων Δωριεὺς ὁ Διαγόρου πᾶν Ῥόδου ἐς Ἑλλήσποντον εἰσέπλει, ἀρχομένου χειμῶνος, τέτταρσι καὶ δέκα ναυσὶν, ἅμα ἡμέρα. Κατιδὼν δὲ ὁ τῶν Ἀθηναίων ἡμεροσκόπος ἐσήμανε τοῖς στρατηγοῖς. Οἱ δὲ ἀνηγάγοντο πᾶν αὐτὸν εἴκοσι ναυσὶν, ἃς ὁ Δωριεὺς φυγὼν πρὸς τὴν γῆν ἀνεβίβαζε τὰς ἑαυτοῦ τριήρεις, ὡς ἤνοιγε, περὶ τὸ Ῥοίτειον. » Ἐγγὺς δὲ γενομένων τῶν Ἀθηναίων, ἐμάχοντο ἀπὸ τε τῶν πνεῶν καὶ τῆς γῆς μέχρις οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέπλευσαν ἐς Μάδυτον πρὸς τὸ ἄλλο στρατόπεδον οὐδὲν πράξαντες. Μίνδαρος δὲ κατιδὼν τὴν μάχην ἐν Ἰλίῳ θύων τῇ Ἀθηνᾷ, ἐβοήθει ἐπὶ τὴν θάλατταν καὶ καθελκύσας τὰς ἑαυτοῦ τριήρεις ἀπέπλει, ὅπως ἀναλάβῃ τὰς μετὰ Δωριέως. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀνταναγαγόμενοι ἐναυμάχησαν περὶ Ἀβυδὸν κατὰ τὴν ἡϊόνα, μέχρι δείλης ἐξ ἐωθινοῦ. »

Ἡ περιγραφὴ ἐστὶν ἐναργής· ἡ μὲν πρώτη ναυμαχία, ἡ περὶ τὸ Ῥοίτειον, ἐγένετο τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Δωριεὺς εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἡ δὲ ἑτέρα, ἡ παρ' Ἀβύδῳ, ἐγένετο τὴν ἐπομένην ἡμέραν, διαρκέσασα «μέχρι δείλης ἐξ ἐωθινοῦ». Ἡ τελευταία φράσις ἐξηγεῖ ἱκανῶς ὅτι ἡ περὶ τὸ Ῥοίτειον ναυμαχία προηγεῖται κατὰ μίαν ἡμέραν.

Πρὸς τούτοις δὲ ὁ Ξενοφῶν δεκνύει, ὅτι τὸ ναυτικὸν στρατόπεδον τῶν Λακεδαιμονίων, τὸ ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Μινδάρου, ἦν ἐν Ἀβύδῳ· τοῦτο προεῖπε καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ τέλει τῆς ἱστορίας του. Ὁ Μίνδαρος ἄρα ἦλθε πεζὸς ἀπὸ Ἀβύδου εἰς Ἰσαρλήκ, ὅπως θύσῃ τῇ Ἀθηνᾷ, ὅπερ ἄλογον καὶ ἐπικίνδυνον, ναυλοχούντων περὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἔστω πρὸς στιγμὴν ὁ Μίνδαρος ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ· ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰ-

σοδος τοῦ Ἑλλησπόντου ἐστὶ καταφανής καὶ ἡ ἀντικρὺ παραλία ἐνθα ἦσαν αἱ τῶν Ἀθηναίων τριήρεις· ἔδει οὖν πρῶτον τὸν Μίνδαρον ἰδεῖν τά τε τοῦ Δωριέως πλοῖα εἰσερχόμενα εἰς τὸν Ἑλλησπόντον καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἀναγόμενα καὶ πλέοντα κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων· πρὸς δὲ τούτοις ἔδει αὐτὸν, ναύαρχον ὄντα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀναγγεῖλαι εὐθὺς τῷ Δωριεῖ τὴν τῶν Ἀθηναίων παρασκευὴν καὶ εἰ δυνατόν κωλύσαι αὐτὸν τῆς εἰς τὰ πρόσω πορείας. Τούτου δὲ μὴ γενομένου, ἔδει τὸν Μίνδαρον καταβῆναι καὶ μετασχεῖν τῆς ναυμαχίας, οὐχὶ δὲ μένειν ἐπὶ Ἰσαρλῆκ, καὶ ὄρᾱν ἀταράχως πρὸ αὐτοῦ τοὺς Λακεδαιμονίους μαχομένους πρὸς διπλασίους ἐχθρούς. Τίς ὁ μὴ ὄρῳν, ὁ μὴ πειθόμενος ὅτι ὁ Μίνδαρος οὐκ ἦν θύων ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Ἰσαρλῆκ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι; Ἡ ἀπὸ Ἀβύδου ἐκεῖσε πορεία τοῖς μὲν Λακεδαιμονίοις ἦν ἀσφαλής, ἀπρόσιτος δὲ τοῖς Ἀθηναίοις. Ἀπὸ τῶν λόφων τοῦ Βουνάρβασι ὁ Μίνανδρος οὐκ ἠδύνατο ἰδεῖν τὰς τοῦ Δωριέως ναῦς, πλεούσας παρὰ τὴν γῆν, κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ Ἑλλησπόντου· εἶδεν αὐτὰς οὔσας ἤδη ἐντὸς τοῦ Ἑλλησπόντου, διωκομένας καὶ προσβαλλομένας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· τότε καὶ κατέβη εὐθὺς εἰς Ἀβύδον, τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἀνήγετο μετὰ τοῦ στόλου ἐξ Ἀβύδου, ὅπως ἔλθῃ εἰς Ῥοίτειον καὶ ἀναλάβῃ τὰς τοῦ Δωριέως τριήρεις· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀνταναχθέντες ἐκώλυσαν τὸν Μίνδαρον ἐλθεῖν εἰς Ῥοίτειον, ναυμαχήσαντες πρὸ τῆς Ἀβύδου ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας.

Ὁ Αἰσχύλος ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι, διηγούμενος πῶς διὰ φανῶν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἠγγέλθη εἰς Ἀργος ἡ ἄλωσις τῆς Τροίας, λέγει ὅτι ὁ πρῶτος φανὸς ἀπὸ τῆς Ἰδης ἀνήγγειλε τὴν ἄλωσιν εἰς Λῆμνον, ἀπὸ δὲ Λῆμνου εἰς Ἀθω τὸ ὄρος καὶ οὕτω καθεξῆς·

«Ἡφαιστος Ἰδης λαμπρὸν ἐκπέμπων σέλας,
 »φρυκτὸς δὲ φρυκτὸν δεῦρ' ἀπ' ἀγγάρου πυρὸς
 »ἔπεμπε· Ἰδη μὲν πρὸς Ἑρμαῖον λέπας
 »Λῆμνου. . . .»

Οἱ μὲν τοῦ Βουνάρβασι λόφοι εἰσὶν οἱ πρὸς τὸ πεδῖον τελευταῖαι τῆς Ἰδης κνημοί, οἱ δὲ ἀπωτέρω καὶ χαμηλότεροι λόφοι τοῦ Ἰσαρλῆκ οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι τῇ Ἰδῃ.

Ὅμοίως ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἑλένῃ καλεῖ τὸ Ἴλιον πόλιν Ἰδης·

«Κάγώ σε τὴν δοκοῦσαν Ἰδαίαν πόλιν
ἔμολειν, Ἰλίου τε μελέους πύργους.»

Καὶ ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἐν Αὐλίδι ἐπὶ τοῦ Βουνάρβασι ἐννοεῖ τὸ Ἴλιον ὁ Εὐριπίδης, λαλῶν περὶ τοῦ ὠραίου Φρυγίου ποιμένος, τοῦ κριτοῦ τῶν τριῶν θεαινῶν, τοῦ εἰς τὰ βούσταθμα τῆς Ἰδης ἐλθόντος μετὰ τῆς ἀρπαγείσης Ἑλένης·

«ἐρῶν ἐρῶσαν ὥχετ' ἐξαναρπάξας
»Ἑλένην πρὸς Ἰδης βούσταθμα.»

Πᾶσα λοιπὸν ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης ὁμολογεῖ τῷ Ὀμήρῳ, λέγουσα οὐ μόνον ὅτι τὸ τοῦ Πριάμου Ἴλιον ἦν ἐπὶ τῶν λόφων Βουνάρβασι, ἀλλ' ὅτι οὐδ' ἀνωρθώθη πλέον οὐδὲ κατωκλήθη ἅπαξ ἀλωθέν.

Ὁ Ὀμήρος εἶπεν ἐν τῇ Ἰλιάδι·

«Πέρθετο δὲ Πριάμοιο πόλις δεκάτῳ ἐνιαυτῷ.»

Ὁ Διοσχύλος λέγει ἐν ταῖς Εὐμενίσι·

«Σὺν ᾧ σὺ Τροίαν ἅπολιν Ἰλίου πόλιν
»ἔθηκας....»

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἑλένῃ τοιαύτην λέγει τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰλίου·

«ὥστ' οὐδ' ἵχνος γε τειχέων εἶναι σαφές.»

Ἐν τοῖς Γεωγραφικοῖς τοῦ Στράβωνος ἀναγινώσκομεν τοὺς ἐξῆς τοῦ ῥήτορος Λυκούργου λόγους περὶ Ἰλίου· «Τίς οὐκ ἀκήκοε, ὡς ἅπαξ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεσκάφθη, ἀοίκητον οὖσαν;»

Τέλος δὲ πάντων ἰδοὺ οἱ τοῦ Γεωγράφου αὐτοῦ λόγοι· «Ἔστι δὲ Τρωάς πρώτη τῆς παραλίας ταύτης, ἥς τὸ πολυθρύλητον καίπερ ἐν ἐρειπίοις καὶ ἐν ἐρημίᾳ λειπομένης, ὅμως πολυλογίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχει τῇ γραφῇ.... (Βιβλ. ΙΓ', § 1.).

Κατὰ τὴν εἰς Ἀσίαν μετάβασιν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, ἄνδρες καλούμενοι Ἰλιεῖς καὶ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Τρώων, κατῴκουν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰσαρλῆκ μικρὰν τότε καὶ πτωχὴν κώμην.

Ἡ φιλοδοξία ἅμα δὲ καὶ τὸ φιλόμηρον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένοντο πρώτη ἀφορμὴ φήμης καὶ εὐτυχίας τοῖς Ἰλιεῦσι τούτοις. Μετὰ δὲ ταῦτα, τολμηρότεροι γενόμενοι διὰ τὴν κενοδοξίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Καισάρων, οὐ μόνον ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Τρώων ἡξίουσαν εἶναι, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τοῦ Πριάμου. Αἶδ' ὑπὸ τοῦ κ. Σχλίμαν γενόμενοι ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ ἐκεῖ εὑρεθέντα μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ ἐκ Σκήψεως Δημητρίου, διηγουμένων τὴν ἀρχὴν καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἐπὶ τῶν λόφων Ἰσαρλήκ πόλεως. Ἐν αὐταῖς ταῖς ἀνασκαφαῖς ἀναγνωρίζεται ἢ τε μικρὰ καὶ πτωχὴ κώμη, ἣν εἶδεν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν εἰς Γρανικὸν μάχην, καὶ ὁ μικρὸς καὶ εὐτελὴς ναὸς, ὃν ἐκόσμησε διὰ προσφορῶν· καὶ ὁ μέγας ναὸς καὶ τὸ τεῖχος, ἃ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένοντο ἐπὶ Λυσιμάχου. Ἐν ταῖς ὡμαῖς πλίνθοις καὶ ταῖς ἐκ γῆς μόνον καὶ πετρῶν οἰκοδομαῖς ἀναγνωρίζεται ἢ πενιχρὰ πόλις, ἣν, νέος ἔτι, εἶδεν ὁ ἐκ Σκήψιος Δημήτριος. Ἐκεῖ φαίνονται τὰ σημεῖα τῆς τε ἐκπορθήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας γενομένης ὑπὸ τῶν περὶ τὸν ληστὴν Φιμβρίαν· φαίνονται δὲ ἴσως καὶ τὰ σημεῖα τῆς πρὸς παρηγορίαν τῶν Ἰλιέων τούτων ἐπελθούσης ἀλώσεως ὑπὸ τοῦ Σύλλα, καὶ τῆς ὀλιγοχρονίου διαμονῆς τῶν Γαλατῶν. Τὰ ἐν τοῖς κάτω στρώμασιν εὑρεθέντα κεραμικὰ ἀγγεῖα μαρτυροῦσιν οὐχὶ ἀρχαιότητα, ἀλλὰ πτωχείαν· ὥς οὐχὶ ἀρχαιότητα, ἀλλὰ πτωχείαν μαρτυροῦσι τὰ νῦν ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Τοσκάνης κατασκευαζόμενα ἄτεχνα καὶ πτωχὰ ἐκ πηλοῦ ἀγγεῖα, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ὡραῖα καὶ κομψὰ τῶν κεραμικῶν ἐργαστηρίων τῆς Φλωρεντίας καὶ Λούκκας. Τὰ αὐτὰ λεκτέον καὶ περὶ τῶν γραμμῶν καὶ παραστάσεων, ἃς φέρουσιν ἔνια τῶν ἀγγείων, ἀπομιμήσεων γενομένων ὑπὸ πτωχῶν καὶ φαύλων τεχνιτῶν.

Πρὸς τὴν τερατώδη δὲ ἐξήγησιν τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῶν κκ. Σχλίμαν καὶ Βουρνούφ τῳ ἐπιθέτῳ «γλαυκῶπις» ἀντιτάττομεν, δυσωπούμενοι, τοὺς ἐξῆς πρῶτον στίχους, τοὺς μαρτυροῦντας ὅτι ἐν τῇ Ἰλιάδι οἱ θεοὶ εἰσὶν ἐντελῶς ἀνθρωπόμορφοι, δυσκόλως ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων διακρινόμενοι·

«ἀχλὺν δ' αὖτοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἔλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν,
 »ὄφρ' εὖ γινώσκῃς ἡμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα» (Ε, 127).

ἔπειτα τὸν ἐξῆς στίχον, τὸν κηρύττοντα ὅτι ὁ Ὀμηρος θέλει τὴν Ἀθηναῖαν ἔχουσαν κεφαλὴν γυναικὸς, οὐχὶ γλαυκός·

«Τὸν θεὸς Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἡὔκόμοιο» (Ξ, 273).

Τὸ ἄγαλμα ἄρα τῆς Ἀθηνᾶς τὸ ἐν τῷ Περγάμῳ, ὡς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ αὐτὴ, εἶχον κεφαλὴν γυναικὸς ἡὔκόμοιο, τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ γλαυκοὺς.

Οὕτως ἐνόει ὁ Ἀνακρέων τὸ γλαυκῶπις Ἀθήνη καὶ διέταττε τὸν ζωγράφον ποιῆσαι τὴν αὐτοῦ ἐταίραν ἔχουσαν τὸ βλέμμα

«ἄμα γλαυκὸν ὡς Ἀθήνης,
 »ἄμα δ' ὑγρὸν ὡς Κυθήρης.» (Ἀνακρ. ῥῆν κή.)

Οὕτως ὁ Φειδίας ἐποίησε τὴν θεὸν ἐν τῷ Παρθενῶνι.

Τὰ δὲ ἐκ λίθου ὄργανα, τὰ ἐν Ἰσαρλῇκ εὑρεθέντα, μέγα μέρος τῆς προϊστορικῆς αὐτῶν φήμης ἀπώλεσαν, ἀφ' ὅτου ἐνεθυμήθημεν ὅτι, ἐπὶ Ἡροδότου, βεβαίως δὲ καὶ μετὰ τὸν Ἡρόδοτον, οἱ τῶν σφραγίδων γλύπται ἐχρῶντο λιθίνοις ὀργάνοις· ὅτι οἱ μετὰ τῶν Περσῶν ἐλθόντες Αἰθίοπες καὶ πολεμήσαντες ἐν Μαραθῶνι, ἐχρῶντο οἰστοῖς, ὧν ἡ αἰχμὴ, ἀντὶ σιδήρου, ἦν ἐκ λίθου ὀξέος πεποιημένη. «Αἰθίοπες δὲ.....τόξα εἶχον ἐκ φοίνικος....ἐπὶ δὲ καλαμίνους »οἰστοὺς σμικροὺς· ἀντὶ δὲ σιδήρου ἐπῆν λίθος ὀξύς πεποιημένος τῷ καὶ τὰς σφραγίδας γλύφουσι. (Ἡροδ. βιβλ. Ξ', κεφ. 69.) »Ετι δὲ καὶ νῦν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἰδίως ἐν Βιθυνίᾳ, οἱ γεωργοὶ χρῶνται λιθίνοις τισὶν ὀργάνοις.

Τὰ δὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ἢ κοσμήματα, ὁ πολύκροτος τοῦ Πριάμου θησαυρὸς, οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμέ εἰσὶν ἢ τὸ σύνολον πραγματειῶν χρυσοχόου, θέντος αὐτὰς ὁμοῦ ἐν κιβωτίῳ, ὅπως τὰς σώσῃ ἀπὸ κινδύνου, ἴσως κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φιμβρίαν ληστῶν. Τὸ ὁμοιόμορφον πολλῶν δακτυλίων, πολλῶν ἐνωτίων καὶ ὄρμων, τεκμηριοῖ ὅτι ἐμπολήματα χρυσοχόου ἦσαν καὶ οὐχὶ θησαυρὸς ἡγεμονίδος· ἄλλως τε πάντα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ταῦτα σκεύη ἢ κοσμήματα εἰσὶ κοινὰ καὶ ἀκομψα. Οἱ ὀφιοειδεῖς δακτύλιοι ὁμοιάζουσι τοῖς ἐν

Ἰταλία ἀνακαλυπτομένοις, οὓς αἱ νῦν χρυσοχόοι μιμοῦνται καὶ οὕς βλέπομεν κρατοῦντας τὸν λαιμοδέτην τῶν ἀνδρῶν ἀντὶ δεσμοῦ.

Ὅτι δὲ οὐδὲν δέπας ἀμφικύπελλον εὐρέθη ἐν Ἰσαρλῆκ καὶ ὅτι κακῶς ὅ,τε κύριος Σχλίμαν καὶ ὁ κύριος Βουρνούφ ἐφθήρμωσαν τὴν λέξιν ἀμφικύπελλον ἐπὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων ποτηρίων, μίαν μόνην κοιλότητα ἐχόντων, ἓνα μόνον πυθμένα, μαρτυρεῖ ὁ Ὅμηρος περιγράφων τὸ τοῦ Νέστορος δέπας, ὃν ἀμφικύπελλον·

«πᾶρ δὲ δέπας περικαλλὲς δ' οἴκοθεν ἦγ' ὁ γηραιὸς,
»χρυσείοις ἤλοιαι πεπαρμένον· οὗατα δ' αὐτοῦ
»τέσσαρ' ἔσαν, δοιαί δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
»χούσεται νεμέθοντο· δύω δ' ὑπὸ πυθμένεσσι ἦσαν.»

Οἱ χειρόμυλοι οἱ εὐρεθέντες ἐν Ἰσαρλῆκ εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν ἐν χρήσει ἐν Ἑλλάδι πρὸς κατασκευὴν τοῦ χόνδρου, σίτου χονδρῶς ἀλληλεσμένου, ἐξ οὗ τὸ ὁμώνυμον φαγητὸν, χόνδρος λεγόμενον, ὅμοιον τῷ ἰταλικῷ ὀρυζόττω (risotto), θρεπτικώτερον δέ. Ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τῷ Δειπνοσοφιστῇ περιγράφεται ὁ χόνδρος καὶ ἡ τοῦ φαγητοῦ κατασκευὴ ἐν ζωμῷ ὀρνιθος ἢ ἐρίφου (Βιβλ. Γ', σελ. 100).

Μετὰ τὰ λεχθέντα ἐπιτραπήτω ἡμῖν πιστεύειν μᾶλλον τῇ Ἰλιάδι καὶ τοῖς Ἑλλησι κλασικοῖς ἢ τῇ νέᾳ σοφίᾳ, ἥτις κατὰ τὸν κύριον Βουρνούφ προτιμᾷ τὰς ἀνασκαφάς.

Τελευτῶντες δὲ λέξομεν περὶ Ὁμήρου ὅ,τι οἱ ἀρχαῖοι εἶπον, εἶναι αὐτὸν ὠκεανόν,

«ἐξ οὗ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα,
»καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρεῖατα μακρὰ νάουσιν.»

καὶ ὅ,τι ὁ κύριος Τρομβλὼν εἶπε ποιούμενος τὸν ἐπιτάφιον τῷ ζωγράφῳ Ἰνγρες, «εἶναι τὸν Ὅμηρον πατέρα τῆς ἰδανικῆς ἐκείνης τελειότητος τῆς ὑπὸ τῶν αἰώνων καθιερωθείσης, ἥς ἄνευ ἡ τέχνη ἐστὶ νεωτερισμὸς ἄστατος ἢ ἰδιοτροπία.» Homère est le père de cet idéal de perfection que les siècles ont consacré et en dehors duquel l'art n'est plus qu'une mode ou un caprice. (Tomblong. Oraison funebre d'Ingres.)

Γ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ.

**ΒΑΣΑΝΟΣ ΤΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΤΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΣ ΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΩΝ ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΕΡΑΣΜΙΚΗΣ ΠΡΟΦΟΡΑΣ.**

(Συνέχεια καὶ τέλος τοῦ ἐν τῷ Β' τόμ. σελ. 358 διακοπέντος ἄρθρου)

Δὲν θὰ ἦτο δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐκφώνησις τῶν ἐλληνικῶν διφθόγγων κατὰ τὰς ἀντιστοίχους γερμανικὰς, (καθ' ἃς οἱ Ἑρασμῖται ἀξιοῦσι νὰ προφέρωνται αἱ ἐλληνικαί, καίτοι οὐ διαρόήδην λέγοντες τοῦτο), εἶνε ὅλως ἡμαρτημένη καὶ πλημμελής. Διότι τοιαύτη γερμανικὴ ἢ ἄλλη ὁμοία ἐκφώνησις ἥκιστα ἀρμόζει εἰς διφθόγγους ἐκ συναιρέσεως γεννηθείσας, καὶ ἕκαστος δύναται δικαίως νὰ ἐρωτήσῃ, ὅποια συναίρεσις εἶνε αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν Ἑρασμιτῶν ἐπινοηθεῖσα, καθ' ἣν ἡ συναίρεσις ἀποβαίνει μᾶλλον διαίρεσις. Τί δὲ ἄλλο ποιοῦσιν οἱ Γερμανοὶ, ἢ διαιροῦσι μᾶλλον ἢ συναιροῦσι τὰς ἑαυτῶν διφθόγγους (α), π. χ. τὴν *ei* καὶ *eu* (οἷ), ὅταν ἀμφοτέρως ἐν πολλαῖς γερμανικαῖς χώραις προφέρουσιν ὡς *aï*; Πῶς λοιπὸν θὰ ἦτο συγκεχωρημένον νὰ προφέρῃ τις κατὰ ταύτας τὰς ἐλληνικὰς *ει* καὶ *οι*, αἵτινες συναιρεθεῖσαι ἀπέβησαν *ι* καὶ *υ*; Πῶς δὲ θὰ ἦτο πάλιν ὀρθὸν νὰ προφέρωμεν τὴν ἐλληνικὴν *αι* κατὰ τὴν ἀντίστοιχον γερμανικὴν, ὅτε ἐκείνη μὲν ἐκ παλαιοῦ χρόνου ἀπέβη *ε*, ὅτε μὲν βραχὺ, ὅτε δὲ μακρὸν, αὕτη δὲ, ὅπου τῆς Γερμανίας συναιρεῖται, ἐπειδὴ δὲν δύναται, ἀνοιγομένου ἐπὶ πλεόν τοῦ στόματος, νὰ διαιρεθῇ περισσότερον, γίνεται *â*, οἷον *Stein, Stain, Stahn, gemein, gemain, gemahn* κτλ; Δι' ὅμοιον λόγον θὰ ἦτο ὡσαύτως ἄτοπος ἡ προφορά τῶν διφθόγγων *αι* καὶ *ευ* κατὰ τὰς ἀντιστοίχους γερμανικὰς ἢ λατινικὰς, ἢ κατὰ τὰς ἀντιστοίχους γαλλικὰς ἢ ἀγγλικὰς. Οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἄτοπον καὶ πρὸς τοὺς περὶ ἐλληνικῆς προσώ-

---

(α) Τοῦτο συμβαίνει πολὺ φυσικῶς παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἕνεκα τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν συμπυκνώσεως τῶν συμφώνων, ὅπως, τοῦναντίον, ἡ συναίρεσις παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἕνεκα τῆς συχνῆς ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἀλλεπαλληλίας τῶν φωνηέντων.

δίας κανόνας ἐναντιώτατον εἶνε, ὅπερ ποιοῦσι λανθάνοντες ἑαυτοὺς πλεῖστοι τῶν Γερμανῶν Ἑρασμιτῶν, τὸ νὰ τονίζωσι δηλαδὴ τὰς ἑλληνικὰς διφθόγγους, καὶ ὅταν ὁ τόνος ὑπάρχῃ ἐν τῇ προηγουμένη συλλαβῇ, λέγοντες π. χ., ἥκιστα ἑλληνικῶς, λόγῳ, ἑωρακέναι κτλ. Τοῦτο δὲ ποιοῦσι δι' οὐδένα ἄλλον λόγον, νομίζομεν, ἢ διότι ἐν τῇ γερμανικῇ συμβαίνει νὰ τονίζωνται πάντοτε αἱ δίφθογγοι, δίφθογγος δὲ ἀτόνιστος θὰ ἦτο παρ' αὐτοῖς πρᾶγμα ἀκατανόητον ἢ ἴσως διότι ἄλλως θὰ ἀπέβαινε δύσκολος πολλάκις ἡ διηρημένη ἐκφώνησις τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων. Ἄν δὲ τὸ μέτρον καὶ ὁ τονισμὸς ἀπαιτοῦσι (α) τὴν ὡς ἀπλῶν φωνηέντων ἐκφώνησιν τῶν διφθόγγων, τούτου ὀλίγον φαίνονται φροντίζοντες οἱ Γερμανοὶ Ἑρασμιῖται, διότι θέλουσι νὰ ἐρασμίζωσι μᾶλλον, ὡς ἔοικε, καὶ γερμανίζωσιν ἢ νὰ ἑλληνίζωσιν. Ἀλλὰ τὸ πάντων ἀτοπώτατον εἶνε τὸ νὰ νομίζωσιν οἱ αὐτοὶ, ἐπειδὴ ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ τονίζεται πάντοτε τὸ πρῶτον τῶν διφθόγγων φωνῆεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ οὐδὲν ἄλλο εἶνε συναίρεσις δύο φωνηέντων, ἢ ὁ ἀναδιβασμὸς τοῦ τόνου ἐπὶ τὸ πρῶτον τούτων (β) καὶ ἡ ταχεῖα αὐτῶν εἰς μίαν συλλαβὴν συνεκφώνησις. Λέγομεν δὲ τὴν δοξασίαν ταύτην ἀτοπωτάτην, οὐ μόνον διότι μάχεται φανε-

(α) Οἷον ἐν ταῖς διφθόγγοις αἱ καὶ οἱ, ὅταν αὗται ἦνε ἀτόνιστοι, καὶ τὸ μέτρον ἀπαιτῇ νὰ ἐκφωνηθῶσιν ὡς συλλαβαὶ βραχεῖαι, οἷον ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς Ἄνδρα μοι ἔννεπε (Ὀδ. Α, 4.), Εἰ ἐτεὸν Κάλχας μαντεύεται, ἢ καὶ οὐκί (Ίλ. Β, 300). Πολὺ ὀρθότερον θὰ ἐποιοῦν οἱ Ἑρασμιῖται, ἂν, ἀντὶ νὰ διδάσκουσιν ὅτι ἡ μὲν αἱ πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ἡ γερμανικὴ ai, ἡ δὲ οἱ ὡς ἡ ἀγγλικὴ Oi, ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ὡς ἡ γερμανικὴ eu, ὅπου αὕτη ἐκφωνεῖται ὡς Oi, ἢ θελον νὰ συμπλησιάζωσι τὰ δύο φωνήεντα ἑκατέρων, καὶ τὴν μὲν αἱ νὰ ἐκφωνῶσιν ὡς e, τὴν δὲ οἱ ὡς τὸ γαλλικὸν u, ἢ, ἂν θέλωσιν, ὀλίγον λεπτότερον, ὡς ἐξεφώνουν αὐτὴν καὶ οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, ὅπερ οὐδὲ ὁ Κούρτιος ἀρνεῖται, ἀλλὰ διὰ πολλῶν καὶ ἐπιτυχῶν παραδειγμάτων κάλλιστα ἀποδεικνύει (Erläuterungen κτλ. σελ. 21, 23, 24).

(β) Ἀφίνομεν ὅτι τὴν εὐκαιρίαν ταύτην δὲν ἔχουσι πάντοτε οἱ Ἑρασμιῖται, διότι πολλάκις, καὶ πρὶν συναιρεθῶσι δύο φωνήεντα, ὁ τόνος εἶνε ἐπὶ τοῦ πρώτου, οἷον ἐν τοῖς πάϊς, ὄϊς, κόϊλος, βασιλέϊ κτλ. Ἐνίοτε δὲ μάλιστα συμβαίνει καὶ νὰ καταδιβάzzηται ὁ τόνος μετὰ τὴν συναίρεσιν ἐπὶ τὴν ἐπομένην συλλαβὴν, οἷον ἐν τῷ ὄϊος, οἰός.

ρῶς, ὡς πολλάκις εἶπομεν, πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἐλληνικῇ νόμους τῆς συναιρέσεως, καὶ γεννᾷ μεγίστην αὐθαιρεσίαν, εἰσάγουσα βιαίως εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν προφορὰν ἀλλοτρίαν, ἀλλὰ καὶ διότι καθόλου δὲν δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ συμπεραίνει ἐκ τοῦ συμβαίνοντος ἐν τινι γλώσσῃ ὅτι τὸ αὐτὸ τοῦτο πάντως πρέπει νὰ συμβαίνει καὶ ἐν ἑτέρᾳ. Δὲν εἶνε βεβαίως ἱκανὸς λόγος οὗτος, ἐπειδὴ ἐν τῇ γερμανικῇ τὸ *a* καὶ *i*, καίτοι ἀσυναίρετα μένοντα, ἀποτελοῦσι δίφθογγον, νὰ πιστεύωμεν διὰ τοῦτο ὅτι καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ ἡ δίφθογγος *ai* δὲν δύναται νὰ ἐκφωνῇται ἄλλως, ἢ ὡς ἡ ἀντίστοιχος γερμανικὴ. Οὐδὲ, τάνάπαλιν, θὰ ἡξίου τις εὐλόγως νὰ τονίζωσιν οἱ Γερμανοὶ τὸ δεύτερον φωνῆεν τῶν διφθόγγων, διότι οἱ Γάλλοι ἐν ταῖς διφθόγγοις οἱ καὶ *ui* τονίζουσι τὸ δεύτερον. Παραλείπομεν ὅτι θὰ ἦτο γελοῖόν τι χρῆμα, ἂν οἱ Γάλλοι εἶχον τὴν ἀξίωσιν καὶ παρ' Ἑλλήσι τὰ φωνήεντα *o* καὶ *a* νὰ ἀποτελῶσι δίφθογγον, διότι καὶ παρ' αὐτοῖς συμβαίνει τὸ αὐτὸ ἐν τῇ *ui* (*oa*). Ὅμοια θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ ἄλλων διφθόγγων τῶν αὐτῶν ἢ ἄλλων γλωσσῶν, ἀποδεικνύων, πόσον εἶνε ἐπισφαλὲς καὶ αὐθαίρετον τὸ συμπεραίνειν ἐκ τῆς προφορᾶς τῶν διφθόγγων ταύτης τῆς γλώσσης περὶ τῆς προφορᾶς αὐτῶν ἐν ἐκείνῃ.

Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα δίφθογγος (*a*), ὅπερ ἔχουσι πάντοτε πρῶτον χειρὸν ὄπλον οἱ Ἑρασμίται κατὰ τῶν ἐναντίων, ὠφελεῖ αὐτοὺς μᾶλλον, ἢ αἱ ἄλλαι ἐκ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἐτυμολογίας ἀποδείξεις. Διότι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε ὄρος γραμματικὸς, ἡ δὲ γραμματικὴ, ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Κούρτιος (6), ἐγεννήθη ὀρμηθεῖσα, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς δηλοῖ, ἐκ φθόγγων γεγραμμένων, τούτου δὲ ἔνεκα αἱ *αι*, *ει*, *οι*, ἅτε διὰ δύο φωνηέντων γεγραμμένοι ἡδύναντο κάλλιστα, ὡς πάλιν ὁ αὐτὸς Κούρτιος λέγει, νὰ ὀνομάζωνται δίφθογγοι, καὶ ὅτε ἐν αὐταῖς ἡκούετο εἷς μόνος καὶ ἀπλοῦς φθόγ-

---

(α) Περὶ τούτου λέγομεν πλείονα ἀλλαχοῦ, ἐνταῦθα δὲ ὀλίγα τινὰ ἐν παρέργῳ, καὶ μόνον ἵνα διὰ ταύτης καὶ ἄλλων ὁμοίων προσθηκῶν ἀποδῇ καὶ τὸ παρὸν εἰς τὸ Ἀθήναιον καταχωριζόμενον μέρος ὡς οἶόν τε αὐτοτελὲς πραγματεία, καὶ ἥττον ἐπιδεῆς τοῦ ὅλου.

(6) Studien κτλ. 4² σελ. 275.

γος. Ὅτι δὲ τὴν δύναμιν ταύτην τῆς ἀπλότητος καὶ μονοφωνίας δὲν εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα δίφθογγος ἐν τῇ γραμματικῇ αὐτοῦ σημασίᾳ, οὐδεὶς πώποτε, οὔτε ὁ Κούρτιος, οὔτε ἄλλος τις τῶν Ἑρασμιτῶν ἐπεχείρησάν πως νὰ ἀποδείξωσι, νομίζοντες ἴσως ἱκανὸν τὸ λέγειν τι μόνον. Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς γραμματικοὶ οὐδέποτε φαίνονται θελήσαντες νὰ δηλώσωσιν ἄλλως, ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τοὺς διὰ δύο φωνηέντων σημαινομένους φθόγγους, ἀφοῦ ἐν ταῖς διφθόγγοις κατατάττουσιν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ τὰς κατ' ἐπικράτειαν καλουμένας διφθόγγους, ἥτοι τὰς α, η, ω, ει, καίτοι τούτων τὸ ἐν μόνον φωνῆεν προφέροντες (α). Ἐν τούτῳ δὲ οὐδὲν ἀτοπώτερον ἐποίησαν καὶ πρὸς τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῶν λέξεων ἐναντιώτερον ἢ οἱ ἐπὶ Περικλέους καὶ Πλάτωνος Ἀθηναῖοι, ὅτε καὶ ἐκεῖνοι ἔλεγον δίδραχμον καὶ τετράδραχμον, ἂν καὶ αἱ δύο καὶ τέσσαρες δραχμαὶ δὲν ἐφαίνοντο διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων καὶ καθ' ἐν τι μόνον σημεῖον αὐτῶν συναπτόμεναι, ἀλλ' ἦσαν εἰς ἐν καὶ ἀπλοῦν νόμισμα συγκεχωνευμέναι. Ἄν τις πταίει ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῶν διφθόγγων, πταίουσιν οἱ νόμοι τῆς

(α) Ἡ φράσις Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντιλιανοῦ ἐν τῷ περὶ Μουσικῆς (ἴδε M. Meibonii antiquæ Musicæ auctores septem, 1652. Vol. II. p. 44) «τὰς διφθόγγους ἥτοι κατὰ κρᾶσιν, [ἥ] κατὰ συμπλοκὴν, ἥ κατ' ἐπικράτειαν γίνεσθαι φάμεν», ἀπυδεικνύει ὅτι ὁ ὅρος οὗτος κατ' ἐπικράτειαν ἦτο ἤδη πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εὐχρηστότατος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς γραμματικῆς, πιθανώτατα ἀπὸ Διονυσίου τοῦ Θρακῆς, εἰ μὴ ἀπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου. Τεκμηριοὶ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Στράβων, ὅταν (xiv. p. 648) τὴν σὺν τῷ ι γραφὴν τῶν δοτικῶν ὀνομάζει ἔθος, φυσικὴν αἰτίαν οὐκ ἔχον, γεννηθὲν δὲ μόνον, ὅπως ἐκ τοῦ ὅλου νοῦ τοῦ χωρίου συμπεραίνεται, χάριν ἀπλῆς διακρίσεως τῆς ὀνομαστικῆς πτώσεως ἀπὸ τῆς δοτικῆς. Τοιαῦτα δὲν θὰ ἔλεγε βεβαίως ὁ Στράβων, ἂν μετὰ τὰς πρὸ αὐτοῦ γενομένας ἀκριβεστάτας γραμματικὰς ἐρεῦνας ἤθελεν εὑρεθῇ ὅτι τὸ ι τῶν δοτικῶν ἐξεφωνεῖτό ποτε, καὶ τοῦτο ἐμάνθανε καὶ αὐτός, ὅτε ἐμαθήτευσεν τῷ γραμματικῷ Ἀριστοδήμῳ τοῦ Μενεκράτους, μαθητοῦ τοῦ Ἀριστάρχου (βιβλ. ιδ', σελ. 650). Ὅτι δὲ καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα δίφθογγος εἶχε τὴν σημασίαν ταύτην τῆς ἀπλότητος καὶ μονοφωνίας διδάσκουσι σαφέστατα οἱ παλαιοὶ γραμματικοί, ὅταν πάντοτε καὶ πανταχοῦ κατατάττωσιν ἐν ταῖς διφθόγγοις καὶ τὴν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Βλάσσιον μονόφωνον ου.

γλώσσης, οἵτινες ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἠθέλησαν νὰ συγχω-
νεύσωσιν εἰς ἓνα φθόγγον τὰ δύο αὐτῶν φωνήεντα, ὅπως πάλιν
ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῶν διδράχμων καὶ τετραδράχμων τὴν αἰ-
τίαν ἔχουσιν οἱ νόμοι τῆς πόλεως, κόψαντες τοιαῦτα νομίσματα,
καὶ ἀναγκάσαντες τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οὐδὲ
αὐτὸν τὸν Περικλέα καὶ Πλάτωνα ἐξαιροῦντες, νὰ λέγωσι δίδραχμον
καὶ τετράδραχμον, καίτοι ἐνὸς καὶ μόνου κέρματος προσπίπτον-
τος εἰς τὴν ὄψιν. Τότε θὰ ἔπραττον καὶ μέγα ἄτοπον οἱ Ἕλλη-
νες γραμματικοί, ἂν ἤθελον ὀνομάσῃ τὰς διφθόγγους διγράφους ἢ
διγράμμους ἢ διγραμμάτους, ὅπως ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐπενόη-
σεν ἡ ἐρασμικὴ σοφία, καὶ ἤθελον βαπτίσῃ εἰς τὰς διφθόγγους καὶ τὰς
συλλαβὰς γε, τε, λε, βα, κτλ., ἅτε καὶ ταύτας διὰ δύο γραμμάτων
σημαινομένας (α). Οὕτως ὁμως ὀλίγην αἴσθησιν τῆς δυνάμεως τῶν
ἐλληνικῶν λέξεων φαίνεται νὰ μὴ εἶχον οἱ ὑπὸ τοῦ Κουοτίου καὶ
ἄλλων τινῶν Ἑρασμιτῶν ὀλιγωρούμενοι ἐν τῇ προφορᾷ τῆς ἐλ-
ληνικῆς γλώσσης παλαιοὶ ἐκεῖνοι γραμματικοί. Ἀλλ' ἐπανερχό-
μεθα, ὅθεν ἐξέβημεν, ἐπὶ τὸν περὶ τῆς γραφῆς λόγον.

Πολλὰ λοιπὸν, ὡς ἀπεδείξαμεν, ἔχει τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ἀσα-
φείας τοῦ γράμματος ἐπὶ τῶν φωνηέντων. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῶν
συμφώνων γίνεται πῶς τὸ γράμμα σαφέστερον ἑαυτοῦ, διδάσκον
ἐν τούτοις ἀκριβέστερον τὴν ἀληθῆ προφοράν. Διότι τίς θὰ ἠδύ-
νατο π. χ. νὰ διδαχθῇ τὴν ὀρθὴν προφοράν τῶν ἀγγλικῶν συμ-
φώνων th καὶ w ὑπὸ τῶν ὁμοίων γερμανικῶν, ἢ τῶν γερμανικῶν
j, v, z ὑπὸ τῶν ἀντιστοίχων ἀγγλικῶν ἢ γαλλικῶν, ἢ τῶν νῦν
ἐλληνικῶν θ, γ, δ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γαλλικῶν; Ἀλλὰ μήπως ἐν
τῇ ἐλληνικῇ τοῦλάχιστον ὑπάρχει ἐλπίς τις ὅτι εἰς εὗρεσιν τῆς
ὀρθῆς προφορᾶς τῶν συμφώνων θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ βοηθήσῃ, ἅτε
συγγενῆς οὖσα, ἡ λατινική; Τοῦτο θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἀλλὰ
δυστυχῶς μάρτυρες τῶν ἀξιοχρεωτάτων, οἱ οἱ Ῥωμαῖοι Κοῖντι-

---

(6) Ἄν αἱ λέξεις δίγραφος κτλ. δὲν θὰ ἐπῆμαινον ἄλλο τι ἄτοπώτε-
ρον, περὶ διφθόγγων λεγόμεναι. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀρίνομεν νὰ εἴπωσιν
ἡμῖν οἱ Ἑρασμίται, οἵτινες καλοῦσι δίγραφον τὴν ου (Blass. κτλ., σελ.
29), ἀπαξιοῦντες νὰ ὀνομάζωσιν αὐτὴν δίφθογγον, ὅπως πάντοτε καὶ
ἐλληνικώτατα ὀνομάζουσιν οἱ παλαιοὶ γραμματικοί.

λιανός καὶ ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος, διαρρήδην λέγουσιν, ἐκεῖνος μὲν ὅτι ἡ λατινικὴ φωνὴ προσέπιπτε τραχυτέρα εἰς τὴν ἀκοήν, ὡς μὴ ἐχόντων τῶν Ῥωμαίων τὰ γλυκύτατα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων (α), οὗτος δὲ ὅτι Ῥωμαῖοι φωνὴν μὲν οὐτ' ἄκραν βάρβαρον, οὐδ' ἀπηρτισμένως ἐλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν . . . . . τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμίξεων τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν (β). Ἐπειτα πῶς δὲν ἤθελον εὖρη καθ' ὑπερβολὴν ἄτοπον τὴν εἰσαγωγὴν λατινικῆς προφορᾶς εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν οἱ Ἑρασμῖται, οἵτινες αὐστηροτάτην διώκοντες ἀκρίβειαν, νομίζουσιν ὅτι καὶ μόνον τοὺς συγχρόνους Βοιωτοὺς, ἢ τοὺς μετὰ ταῦτα ζήσαντας γραμματικούς ἂν τις ἐτόλμα νὰ μιμηθῇ, ἤθελεν ἀμαρτήσῃ ἀμάρτημα ἀσυγχώρητον, καὶ ἀσεβῶς μολύνῃ τὴν καθαρότητα τῶν ἀττικῶν φθόγγων; Τὸ δὲ λυπηρὸν εἶνε ὅτι, ἐνῶ τὸ γράμμα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἐκφωνήσεως πολλῶν συμφώνων ἴσταται σχεδὸν ὅλως ἄφωνον καὶ βωβόν, ἡ γνῶσις τῆς ἀληθοῦς προφορᾶς τούτων δὲν εἶνέ τι ἀξιοκαταφρόνητον καὶ ἀδιάφορον, συγχωρουμένου ἐκάστῳ ἀβλαβῶς νὰ ἐκφωνῇ, ὅπως αὐτὸς θέλῃ, τὰ διάφορα σύμφωνα, ἀλλὰ, τούναντίον, καὶ πολὺ ἀναγκαία. Ὅποιαν ἀληθῶς μεταμόρφωσιν δὲν ἤθελε λάβῃ ἡ προφορὰ τῆς γαλλικῆς γλώσσης, ἂν τις ἤθελε νὰ προφέρῃ τὰ σύμφωνα ταύτης κατὰ τὰ ἀντίστοιχα τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς, μεταβάλλων συγχρόνως καὶ τὸν συμφωνικὸν φθόγγον τοῦ ν εἰς ου ἢ υ! Δὲν θὰ ἦτο δὲ ὑπερβολὴ νὰ εἴπη τις ὅτι, ἂν ἡ φωνὴ ἐν ταύταις μὲν τῶν γλῶσσῶν προσπίπτει γλυκυτέρα καὶ μαλακωτέρα, ἐν ἐκείναις δὲ τραχυτέρα καὶ σκληρο-

---

(α) Quintil. Instit. orat. XII, 10, 27. Namque est ipsis sonis durior (latina facundia): quando et jucundissimas ex Graecis litteras non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem (τὸ υ καὶ τὸ ζ), quibus nullae apud eos dulcius spirant. Καὶ κατωτέρω. Tanto est sermo graecus latino jucundior, ut nostri poëtae, quoties dulce carmen esse voluerint, illorum id nominibus exornent. Αὐτόθι, 33 καὶ 34. Κατωτέρω δὲ πάλιν. quare qui ex Latinis exiget illan gratiam sermonis Attici, det mihi eandem jucunditatem et parem copiam. Αὐτ. 35.

(β) Ῥωμαϊκῶν ἀρχαιολογιῶν I, 90.

τέρα, τοῦτο ἀποδοτέον μᾶλλον τῇ διαφόρῳ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς συμπλοκῇ καὶ ἐκφωνήσῃ τῶν συμφώνων, ἢ τῇ διαφόρῳ ἐκφωνήσῃ τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, γίνεται φανερόν ὅτι τὸ γράμμα οὐδὲν μᾶλλον ἀπέβαλεν ἐν τῇ ἐλληνικῇ. τὴν συμβολικὴν αὐτοῦ σημασίαν, διδάσκον ἐν ταύτῃ σαφέστερον τὴν ἀληθῆ προφορὰν, ἢ ἐν ἄλλῃ ἥτινι δήποτε γλώσσῃ. Καὶ οὐδεὶς, νομίζομεν, εὖ φρονῶν Ἑρασμίου, ἐξαιρουμένου ἴσως τοῦ Βλασίου καὶ τινων ἄλλων ὀλίγων, ἤθελεν ἔχει τὸ θάρρος νὰ καυχᾶται ὅτι προφέρει τὴν ἐλληνικὴν ὡς ἀνὴρ Ἀττικὸς ἐπὶ Περικλέους, ἐνῶ, ἀναγινώσκων τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἢ ἐκφωνεῖ τὰ γράμματα ἀπαραλλάκτως, ὅπως τὰ τῆς μητρικῆς γλώσσης· πλὴν ἂν ἤθελεν ἀποδείξῃ ὅτι τὰ σύμφωνα καὶ καθόλου οἱ φθόγγοι τῆς γλώσσης τῶν νῦν Γερμανῶν, καθ' οὓς οἱ Ἑρασμῖται ἀξιούσι νὰ ἐκφωνῶνται οἱ Ἀττικοί, ἔλαβον προϊόντος τοῦ χρόνου, εἰ μὴ ὅλον, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐκεῖνο μόνον τὸ ἐπίχαρι καὶ τερπνὸν τῆς Ἀττικῆς φωνῆς, ὅπερ αὕτη μὲν διέσωζε μέχρι χρόνων πολὺ ὑστέρων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, οὐκ ὀλίγον δ' ἐθαύμαζον ὁ Κικέρων (α) καὶ ὁ Κοϊντιλιανός (β)· ἢ ὅτι οὕτως ἀκριβῶς καὶ στρογγύλως προφέρουσιν οἱ Ἑρασμῖται τοὺς ἐλληνικοὺς φθόγγους, ὅταν συχνὰ πυκνὰ ἐκφωνῶσιν ἐκεῖνα τὰ εἶ, οἶ, αἶ, εου, σου, ὥστε ἂν ἤθελον ἀκούσῃ αὐτῶν ὁ Ὀράτιος ἢ Φιλόστρατος, ἤθελον εἶπῃ, οὗτος μὲν ὅτι «ὕγιαίνει αὐτοῖς ἡ φωνή, καὶ ἡ γλῶττα τὴν ἄκραν Ἀτθίδα ἀποψάλλει» (γ), ὅπως εἶπε καὶ περὶ τῶν τὴν μεσογείαν τῆς Ἀτ-

---

(α) De Oratore, III, 44. Ἐνθα λέγει ὅτι eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene quam suaviter loquendo, facile superabit. Ἴδε καὶ Brut. 46.

(β) Quintil. Instit. Orat. ἐν τοῖς προμνημονευθεῖσι καὶ ἄλλοις χωρίοις.

(γ) Ἐν βίοις σοφιστῶν II, 4, 14, ἐνθα λέγει πρὸς τούτοις «ἡ μεσογεία τῆς Ἀττικῆς ἀγαθὸν διδασκαλεῖον ἀνδρὶ βουλομένῳ διαλέγεσθαι». Ἴδε τοῦ αὐτοῦ καὶ II, 31, 4. Οὐδὲν δὲ παράδοξον ἂν ἐπὶ Φιλοστράτου διεσφάζετο πού ἡ ἄκρα Ἀτθίς, ἀφοῦ καὶ αἱ ἄλλαι διάλεκτοι, καίτοι οὐκ

τικῆς οἰκούντων κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐκεῖνος δὲ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, ὅτι τοῖς Ἑρασμίταις ἀναντιρρήτως *dedit Musa ore loqui rotundo*. Ἐως δὲν ἀποδείξωσι ταῦτα, ἅς συγχωρηθῇ καὶ ἡμεῖς νὰ ὀνομάζωμεν τοὺς κατὰ τὸν Ἑρασμὸν προφέροντας τὴν ἑλληνικὴν ἑλληνιστὰς βαρβαροφώνους, καίτοι οὐδεμίαν ἔχοντες ἀμφιβολίαν ὅτι πολλοὶ τούτων εἶνε σοφώτατοι καὶ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα ἄριστοι ἄνδρες. Τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον ἔχομεν δίκαιον νὰ ὀνομάζωμεν οὕτω τοὺς περὶ τὸν Ἑρασμὸν σοφοὺς, ὅσω καὶ ὁ Κούρτιος παντάπασιν δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ τὸν ἀληθῶς μέγαν λόγον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ προφορὰ διεφθάρη μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, μάλιστα διότι ἡ θεραπεία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων περιῆλθεν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου εἰς ἀνθρώπους, ἐκ τῶν ἀποικιῶν μᾶλλον ἢ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὁρμωμένους (6). Καὶ ἂν μὲν ἐκεῖνοι διέ-

ὀλίγον ὑπὸ τῆς αἰτικῆς διαλέκτου ἐπηρεαζόμενοι, ἠδυνήθησαν ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον νὰ ἀντέχωσι μέχρι τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἔτι ὕστερον, ὡς μαρτυροῦσι πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἱκανὰ χωρία τῶν παλαιῶν συγγραφέων. Καὶ ὅμως ὁ Κούρτιος ὀνειροπολεῖ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ προφορὰ διεφθάρη κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ νὰ μὴ λάβωσι μηδὲ τὴν ἐλαχίστην εἰδῇσιν τοῦ πράγματος· χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ ὁ αἰτικώτατος Ἑρασμίτης ὅτι καὶ μέχρι τῆς δευτέρας ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος οὕτως ἀκριβῶς διεστέλλοντο τὰ μακρὰ ἀπὸ τῶν βραχείων, ὥν ἡ διάκρισις εἶνε πολὺ δυσχερέστερον, ἢ ἂν ἡ αἰ πρέψει νὰ προφέρηται ὡς ε ἢ αἰ, ὥστε τὸν ἐκ Καισαρείας σοφιστὴν Πausανίαν, «ἐπειδὴ ἀπήγγελλε παχεῖα τῇ γλώττῃ, καὶ ὡς Καππαδόκαις ξύνηθες, συγκρούων μὲν τὰ ξύμφωνα τῶν στοιχείων, ξυστέλλων δὲ τὰ μηχανόμενα καὶ μηχανύων τὰ βραχέα», σὶ πολλοὶ ἐκάλουν «μάγειρον πολυτελῆ ὅψα πόντῳ ἀρτύοντα». (Ἰδε Φιλοστράτου βίους Σοφιστῶν II, 13). Καὶ ἂν τοιαῦτα ἔλεγον οἱ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ Καππαδόκου Πausανίου, καθ' ἡμέραν ἑλληνικοῦς φθόγγους ἀκούοντος καὶ ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ παιδευθέντος, τί ἄρα θὰ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ περὶ τοῦ Κουρτίου, τοῦ τοσοῦτον κατὰ φρονούντος αὐτῶν ἐν τῇ προφορᾷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἂν ἤκουον αὐτοῦ ἐκφωνοῦντος τὴν ἑλληνικὴν ἐν προφορᾷ γερμανικωτάτη καὶ κατὰ μόνην τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀφώνου ἐτυμολογίας;

(6) Erläuterungen κτλ. σελ. 22.

φθειραν τὴν ἐλληνικὴν προφορὰν, ἢ μᾶλλον ἢ ἄττικὴν διάλεκτος διέφθειρε τὴν προφορὰν ἐκείνων, ἀναγκάσασα αὐτοὺς νὰ προφέρωσιν ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα τὰς διφθόγγους, καὶ ἂν κατὰ τὰς ἐπιχωρίους αὐτῶν διαλέκτους προέφερον αὐτὰς διηρημένας πρότερον, τοῦτο εὐκόλως, νομίζομεν, συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων. Ὅτι δὲ οὐδένας ἄλλους λέγει διαφθορεῖς τῆς ἐλληνικῆς προφορᾶς ὁ ἄττικώτατος Κούρτιος, ἢ Καλλίμαχον τὸν Κυρηναῖον καὶ Ζηνόδοτον τὸν Ἐφέσιον καὶ Ἀριστοφάνην τὸν Βυζάντιον καὶ Ἀρίσταρχον τὸν Σαμόθρακα καὶ Κράττητα τὸν Μαλλώτην καὶ Διονύσιον τὸν Θρᾶκα καὶ Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς τῆς γραμματικῆς καὶ κριτικῆς ἐπιστήμης, φανερόν. Ἔτι δὲ φανερώτερον ὅτι οἱ μεγάλοι οὗτοι γραμματικοὶ διέφθειραν τὴν ἐλληνικὴν προφορὰν, καθ' ὃν χρόνον πάσῃ δυνάμει ἐσπούδαζον, ὅπως φυλάξωσιν ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην ὅ,τι πολῦτιμον παρέλαβον ἐκ τῆς ἐγκρίτου ἀρχαιότητος, ποικίλας μὲν καὶ παντοδαπὰς εἰς τοὺς παλαιούς συγγραφεῖς ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνείας γράφοντες, ἀκριβέστατα δὲ γραμματικὰ ἔργα φιλοτεχνούντες περὶ τῆς ἄττικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν διαλέκτων, οὐχὶ δ' ἐλλιπέστερον καὶ τοὺς ῥυθμούς καὶ τὰ μέτρα τῶν ποιητῶν ἐξετάζοντες. Ἄς μὴ χολωθῶσι λοιπὸν οἱ φίλοι Ἑρασμίται, ἂν καὶ ἡμεῖς, ἀπαντῶντες πρὸς ταῦτα τὰ πλήρη ἐρασμικῆς ὑψηλοφροσύνης ἀποφθέγματα, παρρησίᾳ λέγωμεν πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀλήθειαν, προσεπιφέρωμεν δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ ἐξῆς. Ἄν οἱ Ἕλληνες γραμματικοί, ἀρξάμενοι τοῦ ἔργου τῆς διασώσεως ἐν ᾧ χρόνῳ ἔζη ἔτι ὁλόκληρος ἡ ἀρχαιότης, ἐσώζοντο δὲ σχεδὸν πάντα τὰ συγγράμματα τῶν πεζογράφων καὶ ποιητῶν ἐν ἀντιγράφοις παλαιοτάτοις, ἴσταντο δὲ ἀκέραια καὶ ἀλώβητα τὰ ἐν λίθοις γράμματα (α), δὲν ἠδυνήθησαν ἔπειτα, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα

(α) Πολλοὶ δὲ καὶ ἐξέδωκαν τοιαῦτα ἐπιγράμματα, οἷον Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, ἀνθήσας κατὰ τὸν μεταξὺ τῆς 118 καὶ 129 Ὀλυμ. χρόνον, ἐξέδωκεν ἄττικὰ ἐπιγράμματα, Πολέμων δὲ ὁ περιηγητής, σύγχρονος Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου, ὁ καὶ στηλοκόπας ἐπικληθεὶς, καὶ ἄλλα πλεῖστοι ἐξέδωκαν διάφορα κατὰ πόλεις ἐπιγράμματα (περὶ ὧν ἴδε Βούλχιον ἐν τῷ C. I. Præfat. VIII). . . .

ἔχοντες πρὸς διάσωσιν ἢ εὖρεσιν τοῦ ἀληθοῦς, νὰ γινώσκωσι τὴν παλαιὰν προφορὰν ἕως τῆς δευτέρας τοῦλάχιστον καὶ τρίτης ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, μέχρι ὧν ἐγίνετο, ὡς ἐκ πολλῶν τεκμηριούται, ἀκριβεστάτη ἡ διδασκαλία τῶν παλαιῶν συγγραφέων καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν, τίς ὑπολείπεται πλέον βεβαιότης, ἢ μᾶλλον πῶς δὲν θὰ ἦτο γελοῖον νὰ πιστεύῃ τις, ὅτι ἄνθρωποι, ἀλλοτρίαν γλῶσσαν λαλοῦντες, καὶ ἂν εἴνε σοφοί, ὅσον οὐδεὶς πώποτε ἄλλος ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐγένοντο ἱκανοὶ νὰ ἀνακαλύψωσι σήμερον, πῶς προσέφερετο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα πρὸ δισχιλίων καὶ πεντακοσίων ἐτῶν; Ὅσον δὲ καὶ ἂν πιστεύομεν ὅτι οἱ περὶ τὸν Κούρτιον γινώσκουσιν ἀσυγκρίτως ὀρθότερον τὸ ἔτυμον τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, ἢ ὁ Πλάτων καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ἕλληνες, οὐδέποτε ὁμῶς θὰ δυνηθῶμεν καὶ νὰ πείσωμεν ἑαυτοὺς ὅτι οἱ Ἑρασμῖται κατῴρθωσαν νὰ προφέρωσι τὴν ἑλληνικὴν ὀρθότερον τοῦ Πλάτωνος ἢ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καὶ τῶν πολὺ μετ' αὐτὸν ἀκμασάντων. Ἄν δὲ εἰς ἄκρον ἀμφιβάλλομεν ὅτι διὰ τῶν ἐτυμολογικῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἐκ τῆς κράσεως ἀποδείξεων εὗρεν ὁ Κούρτιος τὴν ἐπὶ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους προφορὰν τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων, πολλῶ μᾶλλον ἀμφιβάλλομεν ὅτι θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὰ ἑλληνικὰ σύμφωνα, π.χ. τὸ γ, θ, φ, χ, ἐξεφωνοῦντο ὅπως αὐτὸς διδάσκει, τὸ μὲν πρῶτον ὡς τὸ γερμανικὸν ἢ λατινικὸν g, τὰ δὲ λοιπὰ τρία ὡς th, ph, kh, οὕτω δηλαδὴ ὥστε νὰ ἀκούωνται, ἐκφωνουμένων αὐτῶν, εὐκρινῶς οἷτε φθόγγοι τ, π, κ καὶ τὸ δασὺ h (α). Διότι, ἂν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα, θὰ

(α) Schulgrammatik, 1866, σελ. 4 καὶ Erläuterungen, σελ. 19. Ἡ μαρτυρία μάλιστα τοῦ Ἀλικαρνασσέως Διονυσίου (περὶ συνθ. ὀνομάτων, κεφ. ιδ' τελ.), ἣν προσάγει ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, ἀποδεικνύει, τὸν ἀντίον, τὸ ὀρθὸν τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς τοῦ θ, ἣτις ἀληθῶς ἀποτελεῖται προστεθειμένου εἰς τὸ τ τοῦ δασέος πνεύματος. Ἀλλῃ δὲ προφορὰ ἐκ τῆς ἐνώσεως τοῦ τ καὶ τοῦ πνεύματος δὲν δύναται νὰ προκύψῃ, ἢ μόνη ἡ τοῦ παρ' ἡμῖν θ. Ἀλλ' ὁ Κούρτιος φαίνεται προσκρούσας εἰς τὰς λέξεις προσθήκην τοῦ πνεύματος. Ἄν ὁμῶς ἀνεγίνωσκε μετὰ προσοχῆς τὸ χωρίον τοῦ Διονυσίου, ἤθελε παρατηρήσῃ, ὅτι ἡ λέξις προσθήκη οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἐκεῖ ἢ ἐπαύξησιν δυνάμεως, ἐκ τοῦ πνεύματος προσγινομένην εἰς τὰ δασέα. Καὶ περὶ τῶν σημερινῶν δὲ ψι-

ἔμενεν αἰνιγματῶδες, πῶς οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ ἐποιοῦν τοιαύτας καὶ τοσαύτας μεταβολὰς καὶ ἀποβολὰς τῶν συμφώνων, φεύγοντες τὴν ἀντιτυπίαν αὐτῶν καὶ σύγκρουσιν, καὶ δὲν ἔλεγον π. χ. γέ-γραφται, μέμιγσθε, λέλεγται, ἐλέγθη, κέκλωθται, ἐκαλύβθη, ἔπδομας, ὀκδοος, ἐπθήμερος, κτλ., ἔπρεπεν ἔπειτα, φοβερῶς συγκρούοντες τὰ σύμφωνα, νὰ προφέρωσιν ἐπλάγχθητη, ἡλέγχθητη, ἐλέχθητη, κηθηès, ἀγκηόνη, σύγκηρονος, συγκηαίρω, ὀπη-τθαλμός, ἐλάμπητη, πηθηίσις, ἐπητηήμερος κτλ., νὰ προφέρωσι δηλαδὴ φθόγγους, δυναμένους νὰ ὑπάρχωσιν ἴσως ἐν μόνῃ τῇ γλώσσῃ τῶν Ὀττεντόττων. Εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Κούρτιος διδάσκει ὅτι τὸ γ πρὸ τῶν γ, κ, χ πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ν, ὅπως καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, γραφόντων διὰ τοῦτο ν ἀντὶ γ πρὸ τῶν εἰρημένων συμφώνων (α). ἀλλ' ἐλησμόνησεν ὁ ἀκριδέστατος γραμματικὸς ὅτι ἂν οἱ Ῥωμαῖοι, στερούμενοι τῆς προφορᾶς τοῦ ἐλληνικοῦ γ (β), καὶ μάλιστα τῆς πρὸ τῶν γ, κ, χ, ἐξεφώνουν καὶ ἔγραφον πρὸ τούτων, ὅπως σήμερον οἱ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι καὶ ἄλλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ν ἀντὶ γ, τοῦτο δὲν εἶνε καὶ ἀπόδειξις ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες οὕτω προέφερον τὸ γ ἐν τοῖς τῶγ Γραμματέα (C. I. G, 84), τῶγ καιρῶν (101), ἱερῶγ χρημάτων (147), κτλ. διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἀπεδεικνύετο ὡσαύτως ὅτι καὶ τὸ μ προεφέρετο ὡς ν ἐν τοῖς τῶμ πόλεων (C. I. G, 71) ὅταμ περ (76), κτλ. Ἀλλὰ τότε τίς ἡ χρεία νὰ γράψωσιν οἱ Ἕλληνες γ καὶ μ ἀντὶ ν (γ); Ζητεῖται λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ

λῶν καὶ δασέων ἂν ἔγραφεν ὁ Ἀλικαρνασσεύς, σαφέστερον καὶ ἐναργέστερον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ, ἢ ὅπως ἔγραφεν. Ἄν δὲ τὸ θ ἐξεφώνετο ὡς τη, ὅπως διδάσκει ὁ Κούρτιος, διὰ τί οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε οὐδαμοῦ ἔγραψαν ἀντὶ θ τη, ἢ, διὰ τί, ἀφ' οὗ ἐξηφανίσθη τὸ δασὺ πνεῦμα ἀπὸ τῆς γλώσσης, ἐξηφανίσθη δὲ πρωϊαίτατα, οὔτε οἱ Ἀττικοὶ οὔτε οἱ ἄλλοι οἱ μετ' αὐτοὺς Ἕλληνες, οὐδὲ ἐν τῇ τελείᾳ παρακμῇ τῆς γλώσσης, εἰπὸν ποτε κατ' Ὅμηρον, κατ' Ὑπνον, κατ' ἡμέραν κτλ.;

(α) Schulgrammatik, σελ. 4.

(β) Ἰδὲ Λισκόδιον. Ueber die Aussprache des Griechischen, σ. 64.

(γ) Ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ ν εἰς γ ἐν τοῖς τῶγ καιρῶν, ἱερῶγ χρημάτων, συγχαίρω, σύγχρονος, ἐγένετο ὅπως ἡ τροπὴ τοῦ ν εἰς μ ἐν τοῖς τῶμ πόλεμον, ἐμπίπτω κτλ. ἵνα τὰ σύμφωνα συμπλησιάσῃ μᾶλλον πρὸς ἄλ-

προφέρηται τὸ γ ἐν τῷ ἐπλάγχθη. Καὶ ἂν μηδεμίᾳ ἄλλῃ προφορᾷ τούτου φαίνεται ὀρθότερα τῆς νῦν παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς γγ, γκ, γχ, διὰ τί νὰ μὴ ἐκφωνῇ τὸ σύμφωνον τοῦτο καὶ ὁ Κούρτιος ὡς καὶ ἡμεῖς; Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ μᾶς βεβαιώσῃ σήμερον, οὐδ' αὐτὸς ὁ Κούρτιος, ὅτι ἐν τοῖς ἀγαθόν, ἀγάλλομαι, ἀγών, ἀγορά, κτλ, ἡ καθ' ἡμᾶς προφορὰ τοῦ γ δὲν εἶνε ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, διὰ τί πάλιν νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὁ αὐτὸς Κούρτιος ὅτι τὸ γ καθόλου ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς παρ' ἡμῖν σήμερον; Ἡ λεπτοτάτη μάλιστα διάκρισις τῆς προφορᾶς τῶν γγ ἐν ταῖς συνθέτοις τῶν λέξεων, οἷον ἐν ταῖς ἐγγράφω, ἐγγλύφω, ἐγγίγνομαι, συγγράφω κτλ, ἀπὸ τῶν γγ ἐν ταῖς ἀπλαῖς ἀγγελος, φθόγγος, ἀγγαρεύω κτλ, ἀποδεικνύει ὅτι περὶ παντὸς ἄλλου δύναται νὰ γείνη λόγος ἐν τούτοις, ἢ περὶ διαφθορᾶς τοῦ γ. Ἄν δὲ τὸ γ πρὸ τοῦ ε καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ ι προφέρεται ὑγρότερον, προφέρεται οὕτω διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν καὶ τὰ κ, λ, ν προφέρονται μαλακώτερον πρὸ τῶν αὐτῶν φωνηέντων· ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδεὶς, νομίζομεν, δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι καὶ τῶν συμφώνων τούτων τὴν προφορὰν διεφθείραμεν. Τούναντίον, ἂν τις παρατηρήσῃ ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρὸ ὠρισμένων συμφώνων καὶ φωνηέντων γράφουσι **Φ** ἢ **ΦΘ** ἀντὶ **Κ** καὶ **ΚΘ** (α), θέλει ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν

ληλα, εἶνε καὶ καθ' ἑαυτὸ φανερόν, ἀποδεικνύουσι δ' οὐχὶ ὀλιγώτερον καὶ σύμπαντες οἱ περὶ τῆς εἰς ἄλληλα τροπῆς τῶν συμφώνων κανόνες τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ὅποια λοιπὸν συμπλησίαις καὶ συναρμογῇ τῶν ἐλληνικῶν συμφώνων θὰ ἐγίνετο κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κουρτίου ἐν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἄλλοις παμπόλλοις παραδείγμασιν, ἀφίνομεν εἰς αὐτὸν νὰ εἴπῃ, διότι ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἐν τῇ προφορᾷ τοῦ ἐπλάγχθη καὶ τῶν τοιούτων, εἰσθανόμεθα οὐχὶ συναρμογὴν καὶ συμφιλίωσιν, ἀλλὰ διέστασιν καὶ νεῖκος ἀδιάλλακτον.

(α) Ὅτι πρὸ ὠρισμένων φωνηέντων, καὶ οὐχὶ μεθ' ὠρισμένα φωνήεντα γράφουσιν οἱ Ἕλληνες **Φ** ἢ **ΦΘ** ἀντὶ **Κ** ἢ **ΚΘ**, τοῦτο εἶνε ἀπόδειξις ὅτι ἡμεῖς προφέρομεν ἐλληνικώτερον τὰ κ καὶ χ, προφέροντες αὐτὰ μαλακώτερον ἢ τραχύτερον κατὰ τὸ ἐπόμενον φωνῆεν, ἢ οἱ Γερμανοὶ, οἵτινες προφέρουσι ταῦτα τραχύτερον ἢ μαλακώτερον κατὰ τὸ ἡγούμενον, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἑαυτῶν γλώσσῃ τὰ k καὶ ch.

σήμερον, τινὰ τῶν συμφώνων ἐξεφωνοῦντο ποτὲ μὲν τραχύτερον, ποτὲ δὲ μαλακώτερον. Δὲν εἰξεύρομεν ἂν ὁ Γραμματικῶν ἑξοχ' ἄριστος Κούρτιος διδάσκει ἰδίαν προφορὰν τῶν ἐλληνικῶν συμφώνων γ, θ, φ, χ, ἵνα μὴ φαίνωνται οἱ Ἑρασμίται προφέροντες ταῦτα ὡς τὰ ἑαυτῶν γερμανικά· ἀλλ' ἂν ἔνεκα τούτου διδάσκη τοιαύτην προφορὰν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν αὐτῷ μετὰ βεβαιότητος ὅτι φεύγων τὴν Σκύλλαν, ἐνέπεσεν ὁλόκληρος εἰς τὴν Χάρυβδιν. Εἶνε δὲ καὶ θαυμασμοῦ ἄξιος ὁ ἀνὴρ, ὅτι οὐδὲ ἅπαξ ἐτόλμησε νὰ ὁμολογήσῃ, ὅπως ἄλλοι Ἑρασμίται, ὅτι δὲν εἶνε ὅλως ἀπίθανον, εἰ μὴ πάντα, ὡς ἡμεῖς μετὰ πολλῶν ἄλλων πιστεύομεν, ἀλλὰ τινὰ τοῦλάχιστον τῶν παρ' ἡμῖν συμφώνων νὰ ἐφύλαξαν τὴν παλαιὰν καὶ γνησίαν αὐτῶν προφορὰν. Ἀλλ' ἴσως φοβεῖται, μήπως ἔπειτα ἀναγκασθῇ νὰ κάμῃ καὶ ἄλλας ὑποχωρήσεις, καὶ οὕτω τὸ καθ' ἑαυτὸν καταστρέψῃ τὸ μετὰ πόνων ἰδρυθὲν πολύτιμον ἔργον. Καὶ ἄντως τοσοῦτον φοβεῖται ὁ Κούρτιος νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμῶν προφορὰ διετήρησε φθόγγον τινὰ φωνήεντος ἢ συμφώνου ἀπὸ τῆς ἀκμῆς τῆς γλώσσης, ὥστε, ἐπειδὴ ὁ Βλάσσιος, καίτοι ἄλλως τυφλῶς ἀκολουθῶν τοῖς δόγμασι τοῦ Κορτίου, ἐτόλμησε νὰ προβάλῃ μετριοφρόνως πᾶν μικράν τινὰ ἀπορίαν, πῶς τὰ ἐλληνικὰ ζ δύναται νὰ ἐκφωνῇται ὡς dz, ὅπως δηλαδὴ ὁ σοφὸς γλωσσολόγος διδάσκει, ἐνῶ πάντοτε τὸ δ ἀποβάλλεται πρὸ τοῦ σ (α), ὁ Κούρτιος, ὅστις δυσκόλως, ὡς ἔοικε, δύναται νὰ φέρῃ τοὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐλέγχους, μηχανᾶται παντοῖα μᾶλλον, ὅπως ὑπερασπίσῃ τῆς ἑαυτοῦ δοξασίας, ἢ νὰ ἀποχωρισθῇ ταύτης καὶ ὁμολογήσῃ τὸ ἀρχαῖον καὶ γνήσιον τῆς παρ' ἡμῖν προφορᾶς τοῦ ζ. Καὶ πρὸς τὰ ποικίλα μὲν αὐτοῦ ἐπινοήματα ἀπαντῶμεν ἀλλαχοῦ, ἐν δὲ μόνον ὑπομιμνήσκωμεν ἐνταῦθα τὸν φίλον διδάσκαλον, ὅτι ἐν ταῖς σοφαῖς αὐτοῦ περὶ τῆς προφορᾶς τοῦ ζ ἐρευναις δὲν ἔπρεπε νὰ παρέλθῃ ἀνεξετάστους ἀρχαίας τινὰς γραφάς, ἐν αἷς ἀντὶ τοῦ ξ εἶνε γεγραμμένον **Ι**· οἷον τὰς γραφάς Ζμυρναῖος (6) καὶ πελαζγικὸν (γ), ἐν αἷς φανερώς τὸ ζ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ

(α) Erläuterungen, 1870, σελ. 17 καὶ 18.

(6) C. I. G. N. 1590, 43.

(γ) Ross. Archäol. Aufs. 2te Sammlung, σελ. 662 σημ. καὶ Le-

ἀλλ' ἢ τὴν παρ' ἡμῖν προφορὰν τοῦ σ πρὸ τῶν μ, δ, γ, β. Ἄν ἐξήταζε τὰς εἰρημένας γραφάς, δὲν ἤθελεν ἴσως πιστεύσῃ οὕτω προθύμως εἰς τὰ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας συμπεράσματα. Διότι αἱ γραφαὶ αὗται ἀνήκουσαι, ἡ μὲν πρώτη εἰς τὰ μέσα τῆς τρίτης, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ Ι, καὶ ἂν ἀρχαιότατά ποτε εἶχεν ἄλλην προφορὰν, δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ἐν οὕτω παλαιοῖς χρόνοις ὡς γράμμα σημαντικὸν προφορᾶς, ἣν ἔχει παρ' ἡμῖν τὸ σ ἐν ταῖς λέξεσι Σμυρναῖος καὶ πελασγικόν, καὶ ἣν εἶχεν ἀναμφιβόλως καὶ ἐπὶ Δουκιανοῦ (α) καὶ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ (β) καὶ Κοϊντιλιανοῦ (ὅστις τοσοῦτον ἠπίστατο νὰ θαυμάζῃ τὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ προφορὰν τοῦ ἐλληνικοῦ ζ), ἂν ἐν πάσαις ταῖς λέξεσιν, ὅπου εὐρίσκετο, δὲν προεφέρετο ἤδη σταθερῶς ὅπως παρ' ἡμῖν σήμερον. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ ἐντὸς μιᾶς ἢ δύο, ἀλλὰ πολλῶν γενεῶν ἀνθρώπων, συμπεραίνεται ἄρα ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπανταχοῦ τοῦλάχιστον τῆς Ἑλλάδος ἐπικρατήσεως τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου, ἐν τοῖς καλλίστοις δηλαδὴ χρόνοις τῆς γλώσσης, δὲν ἠδύνατο τὸ ζ νὰ ἔχῃ ἄλλην, ἀλλ' ἢ τὴν νῦν παρ' ἡμῖν προφορὰν. Τοῦτο δὲ ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων διδάσκει, πόσον ὀλίγην πίστιν πρέπει νὰ ἔχῃ τις εἰς τὰ ἐκ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας συμπεράσματα, προκειμένου τοῦ λόγου περὶ τῆς προφορᾶς τῆς γλώσσης ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν τοιούτων φαίνεται ὀλιγωρήσας ὁ σοφὸς καθηγητὴς, δὲν λέγει ἡμῖν τοῦλάχιστον, πόθεν λαβὼν διδάσκει ὅτι οἱ μὲν νῦν Ἕλληνες ἀπώλεσαν τὴν γνησίαν προφορὰν τῶν ἐλληνικῶν συμφώνων, οἱ δὲ ῥωμαῖκοὶ λαοὶ τῆς νεωτέρας Εὐρώπης

---

bas. Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineur. Argolide: N. 422, p. 27.

(α) Ἐν τῷ περὶ δίκης φωνηέντων, ἐνθα τὸ σίγμα ἐγκαλεῖ τῷ ζῆτα, σμάραγδον ἀποσπᾶσαντι καὶ πᾶσαν ἀφελομένῳ τὴν Σμύρναν.

(β) Πρὸς Γραμματικούς, σελ. 639 κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Βεκκῆρου, 1847. Οὐδὲν γὰρ βλαπτόμεθα, ἐάν τε σὺν τῷ ι γράφωμεν τὴν δοτικὴν πτώσιν, ἐάν τε μὴ, καὶ ἐάν τε διὰ τοῦ σ τὸ σμιλίον καὶ τὴν Σμύρναν, ἐάν τε διὰ τοῦ ζ.

διεφύλαξαν καὶ διασώζουσιν ἀκριβέστατα τὴν τῶν λατινικῶν; Διότι οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο διδάσκει, ὅταν καὶ αὐτὸς προφέρῃ τὰ λατινικά, σύμφωνα *b, c, d, f, g*, ἀπαράλλάκτως, ὅπως οἱ Γάλλοι ἐκφωνοῦσι ταῦτα ἐν ταῖς λέξεσι *bon, concave, guerre* κτλ. Ἄν δὲ πιστεύει ὅτι πάντες οἱ νεώτεροι λαοὶ ἀπέβαλον τὴν ἀρχαίαν προφορὰν τῶν συμφώνων, τότε διὰ τίνος ἀποκρύφου τέχνης ἀνεκάλυψεν ὁ μακάριος ὅτι τὰ ἐλληνικὰ σύμφωνα ἐξεφωνοῦντο, ὅπως αὐτὸς διδάσκει; Ἄν δὲ νομίζει ὅτι μικρὰ ἢ ζημία, εἰάν δὲν προφέρῃ τις αὐτὰ ἀκριβῶς ὡς οἱ ἀρχαῖοι, ἄλλος δὲ πάλιν ἤθελεν ἰσχυρισθῇ ὅτι δὲν βλάπτει καὶ πολὺ, ἂν ὀλίγον διαφόρως προφέρῃ τις τὰ φωνήεντα καὶ τὰς διφθόγγους, τότε τί ἄλλο ματαιότερον καὶ μωρότερον τοῦ ἐρασμικοῦ τολμήματος;

Ἀλλὰ πῶς; ἀκούομεν ἐνταῦθα ἐκφωνοῦντος τοῦ Κουρτίου πρέπει λοιπὸν νὰ ἀναγινώσκωμεν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς κατὰ τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν προφορὰν, ἥτις εἶνε ὅλως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ὑποκειμένην τοῖς ἐλληνικοῖς ποιήμασι προσωδίαν (α); Ναι, ἀποκρινόμεθα, ἂν εἶνε βέβαιον ὅτι τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ δὲν μεταβάλλει τὴν φύσιν φθόγγου τινός, καὶ ὅτι καὶ ἀπλᾶ φωνήεντα εἶνε ἐπιδεκτικὰ ῥυθμοῦ καὶ προσωδίας, πρὸς δὲ τούτοις εἶνε βεβαίωτατον ὅτι ἡ νῦν προφορὰ δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν. Διότι, ἂν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, καίτοι ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα προφέροντες, ὡς ἡμεῖς, τὰς πλείστας τῶν διφθόγγων, ὅπως καὶ ὁ Κούρτιος ὁμολογεῖ (β), ἠδύναντο ὅμως, ὡς ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν καταφαίνεται, νὰ ἀναγινώσκωσι τὰ μέτρα τῶν ποιητῶν ἐρῥύθμως καὶ κατὰ προσωδίαν, τίνα λόγον θὰ εἶχέ τις σήμερον νὰ ἀκολουθήσῃ τῇ περὶ προφορᾶς διδασκαλίᾳ τοῦ Κουρτίου καὶ τῶν ἄλλων Ἑρασμιτῶν, ἐνῶ οὐδεὶς τούτων, ἂν θέλωσιν εἰλικρινῶς νὰ εἴπωσι τὴν ἀλήθειαν, ἠδυνήθη ποτὲ μέχρι τοῦδε νὰ ἀναγινώσκη τοὺς Ἑλληνας ποιητάς, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοί, διαστέλλων ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν μέτρων οὐ μόνον τὸ μακρὸν ἀπὸ τοῦ βραχείος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν βαρεῖαν προσωδίαν ἀπὸ τῆς ὀξείας καὶ τῆς περισπωμένης; Ὅπόταν σὺν

(α) Studien κτλ., σελ. 273 καὶ Erläut. σ. 19.

(β) Erläut. σελ. 21.

Θεῶ κατορθώσωσί ποτε τοῦτο, ὥστε νὰ μὴ δύνηται τις καὶ θέλων νὰ ὀνομάζῃ αὐτοὺς, ὅ,τι οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν δευτέραν ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐκ Καισαρείας σοφιστὴν Παυσανίαν, τότε καὶ ἡμεῖς εὐγνωμονοῦντες θὰ σπουδάσωμεν ἐκ παντὸς τρόπου, ὅπως μιμηθῶμεν αὐτῶν τὸ παράδειγμα, χωρὶς ὅμως ἔνεκα τούτου νὰ θεωρήσωμεν ἀναγκαίαν καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς ἡμέτερας προφορᾶς κατὰ τὴν ἐρασμικὴν. Ταύτης ἓνα καὶ μόνον φθόγγον ἐζήλώσαμεν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, τὸν τοῦ υ κατὰ τὸ γαλικὸν υ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν ἐζήλου καὶ ὁ Ῥωμαῖος Κοϊντιλιανὸς, καὶ διότι εὐρίσκομεν αὐτὸν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γραμματικοῖς ἐν τῇ ἐκφωνήσει τοῦ υ καὶ οἱ. Τὴν προφορὰν τοῦ η ὡς ε καὶ θέλοντες δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν, διότι δὲν ἠξεύρομεν πῶς ἐξεφώνουν αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἀρχαῖοι, εἶνε δὲ πολλὴ ὑπόψια, ὡς καὶ πρότερον ἐλέγομεν, ὅτι ἐξεφώνουν πλησιάζοντες μᾶλλον πρὸς τὸ ι ἢ πρὸς τὸ ε (α). Νὰ ἀναστήσωμεν δὲ ἡμεῖς σήμερον τὸ δασὺ πνεῦμα δὲν θὰ ᾔτο πολὺ δίκαιον, ἐνῶ ἡ γλῶσσα φαίνεται ἀποβαλοῦσα αὐτὸ ἐν τοῖς καλλίστοις αὐτῆς χρόνοις οὐ μόνον ἐκ τῆς ἰωνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Ἀπόδειξις δὲ σαφὴς τοῦ λόγου εἶνε οὐ μόνον ὅτι καὶ πρὸ Εὐκλείδου παραλείπεται οὐχὶ σπανίως τὸ δασὺ πνεῦμα ἐν τῇ γραφῇ (β), ἀπὸ δὲ

(α) Ὅτι τοιοῦτόν τινα, μεταξὺ τοῦ ε καὶ ι σαλεύοντα, φθόγγον εἶχεν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, συμπεραίνεται ἀσφαλῶς ἐξ ὧν ὁ Κοϊντιλιανὸς λέγει περὶ τῆς λατινικῆς λέξεως *here* (Instit. Orat., I, 4, 8), ὅτι ἐν αὐτῇ *neque e plane neque i auditur*. Διότι βεβαίως τοιοῦτος φθόγγος δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐν μόνῃ ταύτῃ τῇ λέξει, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς. Κατὰ ταῦτα δὲ φαίνεται ἡμῖν πιθανώτατον ὅτι καὶ τὸν φθόγγον ε, εἰς ὃν μεταγράφουσι τὸ ἐλληνικὸν η, οἷον ἐν ταῖς λέξεσιν *æther*, *musice* κτλ., οὕτω, μεταξὺ ε καὶ ι, προέφερον οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ λογιώτεροι τοῦλάχιστον αὐτῶν καὶ τῆς ἐλληνικῆς εἰδήμονες.

(β) Ἴδε Ῥαγκαβῇ *Antiquités Helléniques* I. N. 259, ἔνθα αἱ λέξεις οἷς καὶ Ἑλλενοταμίαι, καὶ τοι ἐν προσκυλειδίῳ ἐπιγραφῇ εὐρισκόμεναι, γράφονται ὁμῶς ἄνευ τοῦ δασέος πνεύματος. Περὶ τῆς τοιαύτης τοῦ πνεύματος παραλείψεως πρὸ Εὐκλείδου ἴδε καὶ Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀριθ. 4204, στίχ. 33 καὶ 38, τοῦ Ῥοσσίου *die Deme von Attika*, σελ. 47. σημ. Πρὸς δὲ τούτοις ἴδε ἐκτὸς ἄλλων καὶ Βοικχίου *Staatshaushaltung der Athener*, II, ἐν τῇ ἀπὸ σελίδος 748—50 προσυ-

τοῦ ἄρχοντος ἐκείνου ἐξαφανίζεται παντελῶς ἀπὸ τῶν ἀττικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Πλάτων καταφωρεῖται ἢ οὐδαμῶς ἢ ἀσθενέστατα μόνον ἐκφωνῶν αὐτὸ, ὅταν λέγῃ· αἴσως δὲ μετεωρολογῶν ὁ νομοθέτης τὸν ἀέρα Ἦραν ὠνόμασεν ἐπικρυπτόμενος, θεὸς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὴν τελευτὴν γνοίης δ' ἂν, εἰ πολ-
 λάκις λέγοις τὸ τῆς Ἦρας ὄνομα» (α). Ἄν δὲ ὁ Κούρτιος νομίζει ὅτι καὶ αἱ ἐλάχισται αὗται διαφοραὶ προσκρούουσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν προσωδίαν, δὲν ἠθέλομεν τὸ παράπαν διστάσῃ χάριν αὐτοῦ τοῦλάχιστον, πολλὰ ὠφελοῦντος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν νεωτέραν ἡμῶν προφορὰν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν παλαιῶν συγγραφέων, ἂν ἐβλέπομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλη ὀρθότερα, ἐτοίμη νὰ καταλάβῃ τὸν τόπον αὐτῆς, καὶ δὲν ἡμεῖς ἠναγκασμένοι πάλιν νὰ προσλάβωμεν τὴν ἀκρίτως οὕτω καὶ ταχυδούλως ἀπορρίφθεισαν. Καὶ ἡμεῖς μὲν εἰς τοὺς νόμους τῆς γλώσσης πειθόμενοι καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἄλλους λόγους, ὧν ποιούμεθα ἀλλαχοῦ μνείαν, ταῦτα δοξάζομεν περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς.

Ἄλλ' ὁ θερμότατος λάτρης τοῦ νεκροῦ γράμματος Βλάσσιος,

κλειδεῖω ἐπιγραφῇ, ἐν ἣ πολλachoῦ τὸ πνεῦμα ἐλλείπει. Αἱ γραφαὶ μάλιστα Οἰκῶν, ἐχομένων, ἐξῆς, προσάπέδομεν, ἀφ' ὧν, ἐς ἃς, ἐφ' ἃ, ἄγοντα, ὀπισθοφανῇ, ἀνάλωμα καὶ ἀνάλωμα (Rang. Ant. Hell. N. 56, 57, 89), ὄγδοος καὶ ὄγδοος, ἀνδράσι καὶ ἄνδρα, ὀροφὴ καὶ ὀροφῇ, ὦνημα καὶ ὦνημα, κτλ. ἐν αἷς τὸ πνεῦμα ἀδιαφόρως ἐλλείπει, ἢ πλεονάζει, ἢ εἶνε πρωθυστερώς γεγραμμένον, ἀποδεικνύουσιν ὅτι τοῦτο, παῦσαν πλέον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου νὰ ἐκφωνῇται, ἐγράφετο μέχρι τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου ἐπὶ Εὐκλείδου μόνον κατὰ ἔθος ἀρχαῖον, καὶ ἐνίοτε χωρὶς ὁ γράφων νὰ ἔχῃ σαφῇ συνείδησιν, ποῦ ἔπρεπε νὰ γράψῃ αὐτὸ, καὶ ποῦ νὰ μὴ γράψῃ. Ἡ δοξασία αὕτη κρατύνεται ἔτι μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ τοιαύτη πρωθύστερος ἢ ἡμαρτημένη γραφὴ τοῦ πνεύματος, εὑρηται μόνον ἐν ὀλιγίσταις τισὶν ἐπιγραφαῖς καὶ ἴσως ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς γεγραμμέναις (ἴδε καὶ Α. Ῥαγκαβῆν ἐν ταῖς Antiqu. Hell. I, σελ. 74). Ἄν δὲ ἐξεφωνεῖτο τὸ δασὺ πνεῦμα ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν ἐν τοῖς ἐπὶ, ἀπὸ, ἀνάλωμα, ἔχω, ὠνοῦμαι, ἄνδρα κτλ., τότε τὸ τοιοῦτον ἔπρεπε καὶ ἀλλαχόθεν νὰ ἐπιμαρτυρῇται, νὰ γράφηται δὲ καὶ σταθερῶς τὸ δασὺ πνεῦμα ἐπὶ τῶν αὐτῶν λέξεων ἐν ταῖς εἰρημέναις ἐπιγραφαῖς.

(α) Κρατυλ. 464 C.

εἰς τοῦτο μόνον προσέχων τὸν νοῦν καὶ εἰς τὰς κράσεις τοῦ Κουρτίου, πιστεύσας ὅτι ἂν ἐπὶ Περικλέους αἱ δίφθογγοι ἐξεφωνοῦντο ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα, οἱ Ἕλληνες ἄλλην φροντίδα καὶ ἄλλον λογισμὸν δὲν θὰ εἶχον, ἢ πῶς νὰ γράψωσι ταύτας δι' ἀπλῶν γραμμάτων, νομίζει πλέον ὅτι καταλαμβάνει ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐρασμίζοντας τοὺς Ἀττικοὺς, ὅταν βλέπη ὅτι ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος (Ῥολ. 94, 2. π. Χ. 403), ἐφ' οὗ, λέγει (α), ἐγένετο ῥιζικὴ μεταρρύθμισις τῆς γραφῆς ἐν Ἀθήναις, οὐδεὶς διανοεῖται νὰ μεταρρύθμισις καὶ τὴν παλαιὰν γραφὴν τῶν διφθόγγων· ὅπερ κατὰ τὴν στερεὰν αὐτοῦ πεποιθήσιν πάντως ἔμελλε νὰ διανοηθῇ καὶ ἐπιχειρήσῃ ὁ ἄρχων Εὐκλείδης, ἢ ἄλλος τις τῶν ἐν τέλει Ἀθηναίων, ἂν τῷ ὄντι τὸ γράμμα διεφώνει πρὸς τὴν προφορὰν καὶ κατὰ τοὺς καλλίστους ἐκείνους χρόνους τῆς γλώσσης. Ἀλλ' ἤθελεν ἴσως μετριάσῃ ὀλίγον ὁ ἀνὴρ τὸν μέγαν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ γράμματος ζῆλον, ἂν ἤθελεν ἐνθυμηθῇ, ἐν ᾧ ἰσχυρίζετο ταῦτα, ὅτι ἐπὶ Εὐκλείδου δὲν ἐπιχειροῦσιν οἱ Ἀθηναῖοι μεταρρύθμισιν τῆς γραφῆς, οὐδ' ἐπινοοῦσι καινὸν ἀλφάβητον, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιτρέπουσι διὰ νόμου νὰ εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὰ δημόσια αὐτῶν γράμματα, ἅτε τελειότερος ὢν τοῦ ἀττικοῦ, ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος, ὅστις ἐν τῷ κατ' ἰδίαν γράφειν ἦτο γνωριμώτατος ἤδη πολὺ πρότερον παρ' αὐτοῖς (β) Οὗτος δὲ πάλιν ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ ὁ παλαιότερος ἐλληνικὸς, ἀπηλλαγμένος μόνον τῶν προτέρων αὐτοῦ ἀτελειῶν καὶ ἐλλείψεων. Μεταρρύθμισιν δὲ τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, ὥς τι περιττὸν καὶ μάταιον, οὐδέποτε φαίνονται διανοηθέντες οἱ Ἴωνες. Ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ Εὐκλείδου παρίστατό τις ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωσι καινὴν ὀρθογραφίαν καὶ γράψωσι δι' ἀπλῶν φωνηέντων τὰς διφθόγγους, ἐνῶ οὐδεμίαν τέως ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι ἐκ τῆς παλαιᾶς τούτων διὰ δύο χαρακτήρων γραφῆς συνέβη ποτέ τι ἀτόπημα, οἷον ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ ο ἀντὶ τοῦ ω καὶ ου, ἢ τοῦ ε ἀντὶ τοῦ η καὶ ει,

(α) Blass. Ueber die Aussprache κτλ., σελ. 10.

(β) Kirchhoff. Studien z. G. d. g. A. σελ. 68—72. Franz. Elementa epigraphicae græcæ, σελ. 148 καὶ 24 σημ.

ἀλλὰ μάλιστα, τὸναντίον, ἔβλεπον σαφέστατα ὅτι διὰ τῆς γενομένης ὑπὸ τῶν Ἰώνων συμπληρώσεως τοῦ παλαιοῦ ἀλφαβήτου ἠδύναντο ἀκριβέστερον ἢ ποτε ἄλλοτε νὰ διακρίνωσιν οὐ μόνον τὰς διαφόρους καταλήξεις τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὰ καὶ βραχέα, καὶ καθόλου νὰ διαστέλλωσι πολλὰ πρότερον συγχεόμενα. Τί δὲ ἤθελεν ὁ Βλάσιος καὶ οἱ Ἑρασμῖται; ἤθελον νὰ γράψωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἡ ἀντὶ αἰ (α); Ἀλλ' οὕτω δὲν θὰ διεκρίνετο πλέον τὸ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ αἰ ἀρχαί, τὸ δραχμῆς ἀπὸ τοῦ δραχμαῖς, τὸ δεσπότης ἀπὸ τοῦ δεσπόταις κτλ. Ἀλλ' ἴσως ἀντὶ τοῦ αἰ θὰ προετίμων οἱ Ἑρασμῖται νὰ γραφῇ ε ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ καὶ οὕτω θὰ ἐγεννᾶτο πάλιν σύγχυσις μεταξὺ τοῦ λέγετε καὶ λέγεται, τοῦ βούλεσθαι καὶ βούλεσθε, τοῦ λείπεσθαι καὶ λείπεσθε, τοῦ καινός καὶ κενός κτλ., συγχύσεις οὐχὶ ἐλάσσονες ἐκείνων, ἃς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου ἐζήτουν νὰ ἀποφύγωσιν. Ἄν δὲ κατὰ τὰς ἐρασμικὰς ἀξιώσεις ἤθελον γράψῃ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ευδοκιμήσιν ἀντὶ εὐδοκιμήσιν, καταλείψιν ἀντὶ καταλείψιν, ὑπόθεσις ἀντὶ ὑποθέσεις, λιπόντων ἀντὶ λειπόντων, κτλ. ἢ ἂν ἀντὶ αἰ ἀρχαί, ταῖς ἀρχαῖς, ἔγραφον ε αρχε τεσ αρχες, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῶν τελευταίων τούτων ἐσημαίνοντο ἔτι ὑπὸ πλείστων τὰ ἡ ἀρχή, τῆς ἀρχῆς, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι ἡ σύγχυσις θὰ προέβαινεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς ἀκμῆς καὶ τελειότητος. Ἀλλ' ἴσως θὰ εὐρισκον εὐλογώτερον οἱ Ἑρασμῖται νὰ ἐπινοήσωσιν οἱ Ἕλληνες νέα σημεῖα χάριν τῶν διφθόγγων, ἀφοῦ τὰ ὑπάρχοντα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ νὰ σημάνωσι ταύτας ἀκριβῶς καὶ χωρὶς συγχύσεως. Ἀλλὰ τίς θὰ ἦτο ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἐξεύρωσι νέα σημεῖα οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ καὶ διὰ τούτων συμβολικῶς μόνον θὰ ἠδύναντο νὰ σημαίνωσιν ὅ,τι καὶ πρότερον διὰ τῆς παλαιᾶς καὶ ἐν χρήσει γραφῆς, ἐκ δὲ τῶν κενοφανῶν χαρακτήρων οὐδὲν ἄλλο κέρδος θὰ ἀπῆλαυον, ἢ τὸν κόπον νὰ ἀποβάλωσι μὲν τὴν παλαιὰν ἑξιν, προσκτῆσονται δὲ νέαν, καὶ οὕτως ἐπιχειρήσωσιν ἔπειτα νὰ μετα-

---

(α) Ἰποτιθεμένου ὅτι τὸ η ἐξεφωνεῖτο ὡς ἐ· διότι ἄλλως καὶ ἡ προφορὰ ἐκώλυε τὴν ἀντὶ τῆς αἰ γραφὴν τοῦ η.

γράψωσι τὰς διφθόγγους εἰς τὰ νέα σημεῖα ἐν ἀπάσαις ταῖς λέξεσι καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς ποιήμασι καὶ πεζοῖς συγγράμμασι; Καὶ τί ἄλλο θὰ ἦτο μωρότερον τούτου; ἢ τίνα ἄλλον ἐπὶ γῆς λαὸν κατέλαβέ ποτε τοιαύτη νεωτερισμοῦ ἄφρων καὶ ἑξαλλος μανία; Καὶ ἂν διὰ μόνον τὸν ἀναγκαῖον μεταχαρακτηρισμὸν τοῦ εἰς ἡ πολλὰ γέγονεν ἁμαρτήματα, ὡς λέγει ὁ Γαληνὸς (α), ποῖα ἄρα καὶ πόσα δὲν θὰ ἐγίνοντο, ἂν ἔμελλε νὰ μετατεθῇ κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν Ἑρασμιτῶν ὁλόκληρος ἡ παλαιὰ ὀρθογραφία; Ἄνευ λοιπὸν ἀνάγκης καὶ ἀσυνέτως θὰ ἐπεχειροῦν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μετακινήσωσι τὰ καλῶς κείμενα, ὡς ἂν μὴ εἶχον ἄλλα σπουδαιότερα νὰ πράξωσι, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ χρόνῳ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰσήγετο ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος, ἀναγκαιότατος μὲν ἀποδειχθεὶς ἐκ τῆς πείρας, ὡς τοιοῦτος δὲ γινόμενος δεκτὸς ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα τίνι δικαίῳ ἤθελεν ἀπαιτήσῃ τις παρὰ τῶν Ἀττικῶν ἢ τῶν Ἰώνων νὰ σημάνωσι δι' ἐνὸς χαρακτῆρος φθόγγους, διὰ δύο πρότερον γραφομένους, ἐνῶ βλέπει ὅτι, ἵνα ἀκριδέστερον διαστείλωσιν ἀπ' ἀλλήλων ἀπλᾶς καὶ στοιχειώδεις φωνάς, συγχεομένας πρότερον ἐν τῇ γραφῇ, προετίμησαν τὸ ἐναντίον, ἔγραψαν δηλαδὴ τινὰς τούτων (β) διὰ δύο γραμμάτων;

(α) Γαλην. Ἐκδ. Kühn. Τόμ. ΙΖ', μέρ. β'. σελ. 111.

(β) Τὰς ου καὶ ει, αἵτινες πρότερον ἐσημαίνοντο δι' ἀπλῶν γραμμάτων, ἄτε ἀπλαῖ οὔσαι. Ἡ διὰ δύο χαρακτῆρων ὑπὸ τῶν Ἰώνων γραφὴ ἀπλῶν φθόγγων, ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι τὸ τοιοῦτον καὶ πρὸ Εὐκλείδου ἤδη δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὅτι οἱ Ἴωνες οὐδαμῶς ἐσκέφθησαν, ὅπως γράψωσι δι' ἀπλῶν φωνηέντων τὰς διφθόγγους, ἀλλὰ μόνον ὅπως συμπληρώσωσι τὸν παλαιὸν ἀλφάβητον, καὶ ἀποδείξωσι τὸ τῆς γραφῆς ἔργον ἀκριδέστερον καὶ τελειότερον. Πάντοτε δὲ καὶ πανταχοῦ θὰ παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς σημειώσεως ἀπλῶν φθόγγων διὰ δύο γραμμάτων, ἐφ' ὅσον εὑρίσκει τις περιττὸν καὶ μάταιον ἄνευ ἰσχυροῦ τινοῦ λόγου νὰ ἐξευρίσκη νέους χαρακτῆρας καὶ ἀσκόπως πολλαπλασιάσῃ τοὺς ὑπάρχοντας· οὐδέποτε δὲ οἱ Ἴωνες θὰ ἔγραφον οὔτε ου ἀντὶ ο, ἂν ἐν ταῖς λέξεσιν, οὐκ, οὔτος, Σπουδίας κτλ., αἵτινες καὶ πρότερον ἔγράφοντο διὰ τῆς ου, τὸ ο καὶ υ δὲν ἦσαν ἤδη συνηρημένα εἰς ἓνα ἀπλοῦν φθόγγον (ὅπως δηλαδὴ πολλοὶ μετὰ μεγίστης πιθανότητος λέγουσιν, ἰσχυ-

Ἄλλὰ καὶ χωρὶς τούτων, πῶς συλλογιζόμενος εὐρίσκει ὁ Βλάσιος ὅτι θὰ εἶχον καὶ τὴν ἐλαχίστην ὄρεξιν νὰ ἐπινοήσωσι καινὴν ὀρθογραφίαν οἱ ἐπὶ Εὐκλείδου Ἀθηναῖοι, οἵτινες οὐδὲ τὸν ἰωνικὸν ἀλφάβητον, καίτοι γνωστότατον ὄντα αὐτοῖς ἀπὸ Περικλέους ἤδη (α), ἐπὶ δὲ Εὐκλείδου καὶ διὰ νόμου εἰσαχθέντα εἰς τὰ δημόσια αὐτῶν γράμματα, ἀποδέχονται καθ' ὁλοκληρίαν εὐθὺς καὶ προθύμως, ἀλλὰ πολλὰς μετὰ τὸν Εὐκλείδην Ὀλυμπιάδας (β) ; Καὶ

ριζόμενοι ὅτι ἡ οὐ ἐν ταῖς εἰρημέναις καὶ ἄλλαις λέξεσιν ἀρχαιότατα προσφέρετο ὅπως καὶ ἐγράφετο, ὡς οὐ· ἴδε Humperdinck. Zeitschrift f. d. gymnasialwesen 1868, σελ. 888), οὔτε εἰ ἀντὶ τοῦ ε, ἂν τὸ ε καὶ τὸ ι ἐν ταῖς λέξεσιν, ὅπου ἐξ ἀρχῆς ἐγράφοντο, δὲν ἦσαν ὁμοίως πρὸ πολλοῦ συντηρημένα εἰς ἀπλοῦν φθόγγον· ὅπως οὐδὲ οἱ Γάλλοι θὰ ἠδύναντο νὰ σημάνωσι τὸν ἐν τοῖς ὀνόμασι fleur, amateur, imitateur κτλ. ἀπλοῦν φθόγγον eu διὰ τοῦ e καὶ τοῦ u, ἂν τὰ φωνήεντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ συντηρημένα εἰς ἓνα καὶ ἀπλοῦν φθόγγον ἐν ταῖς ἄλλαις λέξεσιν, ἐν αἷς ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχον ἐκ τῆς λατινικῆς. Εἶνε δὲ περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα, πόσον ἀκριβῶς τὰ φαινόμενα τῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας τῆς πρὸ Εὐκλείδου καὶ τῆς μετ' αὐτὸν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ νόμου τῶν συναιρέσεων καὶ κράσεων καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐλέγχουσι τὴν ἐρασμικὴν πλάνην. “Ἐν μόνον δὲν διδάσκουσι τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ γλωσσικὰ ταῦτα φαινόμενα, ἂν ἐν ταῖς ου καὶ εἰ ἐπεκράτησε μετὰ τὴν συναίρεσιν τὸ δεύτερον φωνῆεν, τὸ u (ου ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ γραφῇ καὶ προφορᾷ) καὶ τὸ ι, ἡ ἐγεννῆθη τρίτος τις φθόγγος, παραχωροῦντα τὴν περὶ τούτου διδασκαλίαν εἰς τὴν ζῶσαν φωνήν. Ἀλλ’ ὅτι μὲν ἐν τῇ ου ἐπεκράτησε τὸ δεύτερον φωνῆεν, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ Ἑρασμιῖται, προφέροντες τὴν δίφθογγον ταύτην, ὡς καὶ ἡμεῖς· ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ εἰ ἐπεκράτησε τὸ δεύτερον φωνῆεν, λέγομεν ἄλλαχοῦ, μαρτυρεῖ δὲ σαφῶς ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν, καὶ τὸ ἐκ τῶν καλλίστων χρόνων τῆς γλώσσης ἀρξάμενον ἔθος τοῦ νὰ γράφωσιν οἱ “Ἕλληνες πολλάκις εἰ ἀντὶ τοῦ μακροῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ βραχείος ι.

(α) Τοῦτο ὁμολογεῖ καὶ διὰ πολλῶν ἀποδεικνύει καὶ ὁ γενναιότατος καὶ μανικώτατος τῆς ἡμετέρας προφορᾶς πολέμιος, ὁ Δανὸς Ἐϊρρίξενος (Heinrichsen) ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Ueber die Neugriechische oder sogenannte Reuchlinische Aussprache der Hellenischen Sprache, 1839 ἀπὸ σελίδος 156 ἕως 158. Ἰδὲ καὶ Οἰκονόμον ἐν τῷ περὶ προφορᾶς σελ. 97.

(β) Οὕτως ἰσχυρὸν ἦτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις τὸ κράτος τῆς χρήσεως,

ἂν ἐπὶ Περικλέους καὶ Εὐκλείδου δὲν ἔλαβε καιρὸν νὰ βλαστήσῃ

ὥστε καὶ μετὰ τὸν Εὐκλείδην μέχρι τῆς ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος διατελεῖ κρατῶν ἐν τῇ γραφῇ ὁ ἄττικὸς ὁ παλαιὸς ἀλφάβητος (ἴδε Boeckh, Staatshaushaltung der Athener. Τόμ. Β', σελ. 349 καὶ 355), δὲν ὑποχωρεῖ δὲ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸν ἰωνικόν, ἀλλ' ἢ πολλὰς μετὰ τὴν ἑκατοστὴν Ὀλυμπιάδας. Διότι καὶ μέχρι τῆς 111 Ὀλ. καὶ ἔτι ὕστερον εὔρηται ἐνίοτε ἐν ἄττικαῖς ἐπιγραφαῖς ἡ παλαιὰ γραφή Ο ἀντὶ τῆς ΟΥ, ἡ ἢ Εἰ ἀντὶ τῆς Ηἰ, οἷον Κηφησίῳ, Διονυσίῳ, Δεινομένῳ, ταύται (Boeckh, Urkunden über das Seewesen κτλ. VII, Ὀλ. 106—107), στέφανος χρυσὸς (C. I. G. 159. Ὀλυμ. 111, 2), Ἀρχενίχο, Χαιρεστράτο, προξένο, σὺν εἰ, τῇ βουλῇ, ὀπλοθήκει (Urkunden κτλ. XIV, Ὀλ. 113, 4, π. X. 325. Τὰ τελευταῖα παραδείγματα ἐλάβομεν ἐκ τῆς νεωτέρας καὶ ἀκριβεστερας ἐκδόσεως τῆς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἀριθ. 3144, Γ' στήλ., στίχ. 110, 130, 148, Δ' στήλ. 26, 27, Ε' στήλ. 79). Ἡ γραφή Ο ἀντὶ τῆς ΟΥ εὔρηται καὶ ἐν ὕστεροις χρόνοις ἐπὶ νομίσματος Ἀλεξάνδρου τοῦ Δ' (296—4 π. X.), Ἀλεξάνδρῳ (ἴδε Κατάλογον τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τοῦ Ἀθήνησιν ἐθνικοῦ νομισματικοῦ Μουσείου, ὑπὸ Ἀχιλ. Ποστολάκα, σελ. 261, ἀριθ. 1602). Ἐν ψηφίσματι δὲ τῶν Ἀκαρνάνων περὶ προξενίας, εὑρεθέντι ἐν Σπάρτῃ πρὸ δύο σχεδὸν ἐτῶν (ἴδε Ἀθηναίου Τόμ. Α', τευχ. γ', σελ. 253 καὶ 254) ἡ κατάληξις τῆς δοτικῆς τῷ κοινῷ γράφεται διὰ τῆς οἰ, ἂν καὶ τὸ ψήφισμα εἶνε μακεδονικῶν χρόνων, ἡ δὲ δοτικὴ τῶν δευτεροκλίτων ἔληγε παρὰ τοῖς Ἀκαρνᾶσιν οὐχὶ εἰς οἰ, ἀλλ' εἰς φ, ὅπως μαρτυροῦσιν ἄλλαι νεώτεραι τοῦ ψηφίσματος τοῦτου ἀκαρνανικαὶ ἐπιγραφαί (ἴδε C. I. G. N. 1793). Οὕτω δὲ συχνὴ εἶνε ἡ γραφή εἰ ἀντὶ τῆς η καὶ ἐν χρόνοις πολὺ νεωτέροις τοῦ Δημοσθένους, ὥστε ἐμβάλλεται τις εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ η εἰς οὐδὲν διέφερε τῆς εἰ ἐν τῇ προφορᾷ, ἐπενοήθη δὲ μόνον χάριν ἀπλῆς ὀρθογραφικῆς διακρίσεως τῶν διαφόρων καταλήξεων.

Οὐδαμῶς λοιπὸν διστάζομεν καὶ τὰς γραφὰς ἐν Ἡρακλέῳ, βελανῶν, τοπέα, πρυτανῆαι, τρέες, ἡμίσεα (ἴδε Philol. XIII, σελ. 248, καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς), Ἀλεξάνδρεα (ἐπὶ νομίσματος Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου), καὶ πᾶσαν ἄλλην, δυναμένην ἀκωλύτως νὰ ἀναχθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸν Δημοσθένη χρόνους, νὰ θεωρήσωμεν λείψανα τῆς παλαιᾶς τοῦ ε ἀντὶ τῆς εἰ γραφῆς, ἂν καὶ ὁ Κούρτιος ἰσχυρίζεται (Studien κτλ. 1², σελ. 277), ὅτι αἱ λέξεις αὗται πρέπει νὰ συγκαταταχθῶσι μετὰ τῆς τέλεος καὶ τῶν ὁμοίων, τὸ δὲ ἐν αὐταῖς ε νὰ ληφθῇ ὡς ἀπλοῦν ε, γεννηθὲν ἐκ τῆς εἰ, ὡς εἰ ἐκφωνουμένης, κατ' ἀποβολὴν τοῦ ι. Ἀλλὰ καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ ἀσπασθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Κουρτίου, ὅτι τὸ ε ἐν τισι τῶν εἰρημένων γραφῶν δὲν εἶνε εἰ ἀλλ' ἀληθὲς ε, οὐδὲ οὕτως ὅμως εἴμεθα

καὶ φανῇ εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἡ πολύτιμος μεταρρύθμισις,

ἠναγκασμένοι καὶ νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ εἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς εἰ ἐπὶ Δημοσθένους καὶ ἀρχαιότερον. Διότι ἡ κατάληξις εα ἀντὶ εια εἶνε εὐχρηστοτάτη καὶ κοινοτάτη καὶ ἐν πολὺ νεωτέροις χρόνοις (ἴδε Ahrens II, σελ. 488 καὶ 566 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς εἰς τὸ C. I. G.), οἷον ἐν τοῖς ὀνόμασι Νικόκλεα, Εὐκράτεια, Σωσικράτεια, Δαμόκλεα (ἢ κατὰ τὸν Βοίκαχιον Νικοκλέα, κτλ.) κτλ., ἐκ δὲ τούτου συμπεραίνεται πᾶν τὸναντίον τῆς γνώμης τοῦ Κουρτίου· καθ' ὅσον τινὰ μὲν τῶν εἰρημένων ὀνομάτων, οἷον τὰ Σωκράτεια, εὔρηται ἐν ἐπιγραφαῖς, ἐνθα ἀναγινώσκονται καὶ τὰ Ἐρειννὺς, ὠδεῖσι, Νείκανδρος (C. I. G. N. 2445), ἀνήκουσι δηλαδὴ εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἀναντιρρήτως ἡ εἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς ι, τινὰ δὲ πάλιν, οἷον τὰ Νικόκλεα, Εὐκράτεια κλ. ἀναγινώσκονται ὅπου καὶ τὰ Σωκρατία (1207). Ὅμοια δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς εος. Διὰ τοῦτο, εἴτε αἱ εα καὶ εος ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν εια καὶ ειος κατ' ἀποβολὴν τοῦ ι, εἴτε τἀνάπαλιν αἱ εια καὶ ειος ἐκ τῶν εα καὶ εος κατ' ἔκτασιν τοῦ ε εἰς ει, οὐδὲν βέβαιον καὶ ὠρισμένον δυνάμεθα ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων τύπων τῶν αὐτῶν καταλήξεων νὰ συμπεράνωμεν περὶ τῆς προφορᾶς τῆς εἰ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ἀλλὰ τὸ πολὺ, ἂν ἡ εα καὶ εος προέκυψαν κατ' ἀποβολὴν τοῦ ι ἐκ τῶν εια καὶ ειος, μόνον περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς ἐκφωνήσεως κατὰ τοὺς περὶ τὸν Ὅμηρον χρόνους, ἐξ ὧν φαίνονται ἐρχόμεναι αἱ καταλήξεις εα καὶ εος, εια καὶ ειος, ὅπως δεικνύουσι τὰ ὁμηρικὰ βαθέη καὶ βαθεῖα, ὠκέα καὶ ὠκεῖα, χρύσεος καὶ χρύσειος, βόειος καὶ βόειος, λίθιος καὶ λίθειος, φλόγεος, κυνέη κτλ. Ἀλλ' ἂν οἱ διάφοροι οὔτοι τύποι τῶν αὐτῶν καταλήξεων οὐδὲν λέγουσιν ὠρισμένον περὶ τῆς προφορᾶς τῆς εἰ ἐπὶ Περικλείους, διδάσκουσιν ὁμως σαφῶς, ὡς καὶ τὰ Καλλίας καὶ Καλλέας (C. I. G. N. 158), Νικίας καὶ Νικέας (439 καὶ 1542), Χαβρίας καὶ Χαβρέας (265), χρύσειος (Στράβ. VII, 331, Θουκ. Δ', 105) καὶ χρυσοῦς, Σωκράτεια καὶ Σωκρατία, ἔχω καὶ ἴσχω, αἱ καὶ ῆσι (καταλήξεις ἐπίσης εὐχρηστοὶ πρὸ Εὐκλείδου ἐν τῇ πληθυντικῇ δοτικῇ τῶν πρωτοκλίτων) κτλ., ὅτι δύο τύποι, ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἄπαξ ὀρμηθέντες, βαίνουσιν ἔπειτα παραλλήλως ἐν γλώσσητι ἐπὶ πλείστας ἑκατονταστηρίδας ἀνεπηρέαστοι ὑπ' ἀλλήλων. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' αὐτῶν κεχωρισμένης πορείας διδασκόμεθα τι, ὅπερ εἶνε πολλοῦ λόγου ἄξιον ἐν τῷ προκείμενῳ ζητήματι· ὅτι, ὅπως τὰ χρύσεια μέταλλα τοῦ Θουκυδίδου ἐν ἐκώλυσαν τὰ ἄλλα χρύσεια νὰ γείνωσι χρυσᾶ, τὸ δὲ δραγμαῖς ἀφῆκεν ἐλευθερον τὸ Ἀθηναῖσι νὰ γείνη Ἀθήνησι καὶ ὕστερον Ἀθήνησιν, οὕτως οὐδὲ τὰ τέλειος, Ἡράκλειον, βαλανέον, Ἡράκλεια κτλ., ἠδύναντο νὰ κωλύσωσι τὸ εἰ ἐν τοῖς χρύσειος, ὄνειος, βόειος, τέλειος, Ἡράκλεια κτλ. καὶ τὸ εἰ ἐν τῷ δραγμαῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις νὰ συναιρεθῶσι πρωϊαίτατα εἰς ἀπλῶ

τίς θὰ ἐτόλμα μετὰ ταῦτα (α) νὰ ἐπιβάλη βέβηλον χεῖρα καὶ ἀσεβῶς ἀκρωτηριάσῃ καὶ κολοβώσῃ, ἢ καὶ ἀπλῶς μεταβάλῃ τὴν ὀρθογραφίαν, ἐν ᾗ ἦσαν γεγραμμένα τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου, τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ἀριστοφάνους, αἱ ἱστορίαι τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ἡροδότου, καὶ συλλήβδην πάντα τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ; Ἡ μήπως νομίζῃ ὁ Βλάσσιος ὅτι οἱ ἐπὶ Περικλέους καὶ Εὐκλείδου Ἕλληνες, ἢ οἱ ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Λυκούργου ἐλιγώρουν τῶν παλαιῶν αὐτῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὅτε τινὲς μὲν ἠδύναντο νὰ εἰπωσιν ἀπὸ στόματος ὁλόκληρον τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν (β), πολλοὶ δὲ νὰ ᾄδωσι μέλη τοῦ Εὐριπίδου (γ), βεβαιότατα δὲ καὶ πολλῶν ἄλλων ποιητῶν, ἄλλοι δὲ πάλιν οὐδ' ἐν τοῖς δικαστηρίοις αὐτοῖς ἀπηξίουεν νὰ ἐναγινώσκωσι ῥήσεις ἐκ τῶν παλαιῶν ποιημάτων (δ), διὰ τοιού-

φθόγγους κατὰ τὸν ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ κρατοῦντα νόμον τῶν συναιρέσεων, ὅπως καὶ τὰ ἐν τοῖς αὐτοῖς λίθοις προευχλείδεια Ποτειδαῖται καὶ Ποτειδεᾶται, Χαλκειᾶται καὶ Χαλκιᾶται, Αἰνειᾶται καὶ Αἰνιᾶται δεικνύουσιν (ἴδε τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν ἐν ταῖς Antiquités Helléniques τοῦ Ραγκαβῆ, τόμ. 4), καὶ ὅτι οὐδεμία ἦτο ἐνάγκη νὰ λέγωσιν οἱ Ἀθηναῖοι Νικέας, Καλλέας κτλ., διότι ἔλεγον καὶ Νικίας, Καλλέας κτλ.

(α) Ὅτι μετὰ ταῦτα ἦτο δύσκολον νὰ μεταβληθῇ ἡ παλαιὰ ὀρθογραφία, ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Βλάσσιος, σελ. 44. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Humperdinck ἐν τῇ πολλάκις μνημονευθείσῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς, ἐν σελ. 883 καὶ 884.

(β) Ξενοφ. Συμπ. Γ', β.

(γ) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Νικίου XXIX.

(δ) Ἴδε Αἰσχίνην κ. Τιμάρχου, Δημοσθένη π. παραπρεσβ. Λυκούργον κ. Λεωκράτους κτλ. Ὁ Λυκούργος μάλιστα ἐφρόντισεν, ὥς γνωστὸν, καὶ περὶ ἀκριβοῦς ἀντιγραφῆς τῶν δραματικῶν ἔργων τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν καὶ διαφυλάξεως τῶν ἀντιγράφων ἐν τῷ Μητρώῳ. Καὶ ἔπειτα νὰ περιμένῃ τις ἀπὸ τοιούτων ἀνδρῶν μεταβολὴν τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας! Ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου ἔπρεπε νὰ περιμένῃ τις περισσοτέραν, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ Ἀριστάρχου καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων γραμματικῶν καὶ κριτικῶν, οἵτινες οὐδὲ ἰῶτα ἐν, οὐδὲ κεφαλαία μία θὰ ἐπέτρεπον νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς

των ῥήσεων ἐμπεδοῦντες πολλάκις ἐνώπιον τῶν δικαστῶν τὰς ἐαυτῶν γνώμας ; Πῶς δὲ ἄνθρωποι, ἐντραφέντες ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ μάλιστα τοῦ πρεσβυτάτου αὐτῶν, τοῦ Ὀμήρου, θὰ ἦτο εὐκολον ἔπειτα νὰ ἀπομάθωσι τὴν παλαιὰν ὀρθογραφίαν, καὶ εἰσαγάγωσιν ἀντ' αὐτῆς ἄλλην ἄγνωστον καὶ καινὴν;

Ὅτι βεβαίως εἶνε δυνατὴ καὶ ἀναγκαία ἐνίοτε μεταβολὴ τις περὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ὅταν ἐξ ἀτελείας τῆς ὑπαρχούσης ἢ ἄλλου λόγου γεννῶνται συγχύσεις τινές, τοῦτο εἶνε λογικὸν καὶ εὐνόητον, καὶ τοιαύτην μεταβολὴν ἐπεχείρησαν ἐν Ἑλλάδι πρῶτον μὲν οἱ Ἴωνες, ὕστερον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, μιμηθέντες αὐτοὺς, ἐπεχείρησαν δὲ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ Γάλλοι, μεταβαλόντες τὸ οἱ ὅπου ἔλαβε τὴν προφορὰν τοῦ εἰς αἰ, οἷον ἐν τοῖς Français, anait κτλ., ἵνα μὴ συγχέηται πρὸς τὸ ἕτερον οἱ τὸ ἐν τοῖς roi, avoir, rouvoir, moi κτλ. Ἀλλὰ καὶ αἱ τοιαῦται ἀναγκαιόταται μεταβολαὶ δὲν γίνονται, ὡς ἴσως ἤθελέ τις νομίσῃ, αἴφνης καὶ διὰ μιᾶς, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν καὶ διὰ πλείστου χρόνου, ὡς τοῦτο διδάσκει σαφέστατα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἡ ἱστορία τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου (α). Οὐδεὶς δὲ ἄνευ ἀνάγκης θὰ

ἐμπιστευθείσης εἰς αὐτοὺς παρακαταθήκης. Ἄν δὲ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις πολλοὶ ὑπὸ ἀμαθείας ἢ ὀλιγώτερον τῆς ἀκριβείας φροντίζοντες ἀπεμακρύνοντο καθ' ἡμέραν τῆς παραδεδομένης ὀρθογραφίας, οὐδὲν ἔχει ἀπροσδόκητον τὸ τοιοῦτον, δυνάμενον νὰ συμβῇ εἰς πᾶν ἔθνος ἐν χρόνοις παρακμῆς, ἐν οἷς καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἀγαθῶν ἐκλείπουσι καὶ ἀφανίζονται. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐδέποτε ὁμοῦς ἐξέλιπεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἡ γνῶσις τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων καὶ τῆς σημασίας αὐτῶν· οὐδὲ εἶνε πιθανὸν ὅτι μόνη ἡ ὀρθὴ προφορὰ τῶν ροιχείων τοῦ ἀλφαβήτου ἀπώλετο ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα ἀπώλειαν τοιαύτην, ὁποία, ἂν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τοῖς Ἑρασμίταις, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος συνέβη, καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ γεννηθῇ ὁ Ἑρασμος, ἵνα διδάξῃ τὸν κόσμον τὴν ἀρχαίαν καὶ γνησίαν ἐλληνικὴν προφορὰν, τὸ μέγα δὲ τοῦτο ἔργον νὰ κατορθώσῃ ἀπλούστατα, μόνον τὸ γράμμα λαβὼν ὁδηγόν!

(α) Καὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις δὲ, ἐνῷ πολὺ πρὸ τοῦ Βολταίρου ἐγράφετο, καίτοι ἀτάκτως καὶ ἀκανονίστως, ἡ αἰ ἀντὶ τῆς οἱ, ὅπου ἡ

ἡδύνατο νὰ μεταβάλη καὶ μάλιστα ὁλόκληρον τὴν ὀρθογραφίαν γλώσσης τινός, διότι πρὸς τὸ τοιοῦτον ἀντιμάχεται στερεὰ δύναμις, ἡ τύραννος χρῆσις. Ταύτης τῆς δυνάμεως τὸ κράτος ὑπερίδοντες ἀπέτυχον οἰκτρῶς παρ' ἡμῖν μὲν πρό τινων δεκαετηρίδων ὁ Βηλαράς, πλείστοι δ' ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὰς τρεῖς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας (α), ἀποπειραθέντες ἀπερισκέπτως νὰ μεταρρύθμισωσι κατὰ τὴν ζῶσαν προφορὰν τὴν ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν ὀρθογραφίαν. Καὶ σήμερον δὲ ἂν ἤθελέ τις εἶτε ἐν Ἑλλάδι, εἶτε ἐν Γαλλίᾳ, εἶτε ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὑπὸ πολλῆς ἀκρισίας ἀγόμενος, ὀρθογραφικὴν μεταρρύθμισιν, ἀμφιβάλλομεν πρῶτον πάντων, ἂν καὶ αὐτὸς ὁ μεταρρύθμιστὴς θὰ ἡδύναντο γράφων νὰ κινή τὴν χεῖρα εὐχερῶς καὶ ἀνέτως ἐναντίον τῆς συνηθείας, καὶ δὲν θὰ ἔγραφε πολλάκις ἐκὼν ἄκων ὡς καὶ πρότερον τὰς λέξεις. Ἀλλὰ καὶ ἂν διὰ πολλῆς ἀσκήσεως καὶ ἐπιμονῆς ἤθελεν ὑπερβῇ πᾶν πρόσκομμα, ἤθελε δὲ ὡσαύτως διὰ παρακλήσεων πείσῃ καὶ τυπογράφους τινὰς νὰ μιμηθῶσι τὸ ἑαυτοῦ παράδειγμα, καὶ οὕτω διὰ πολλῶν πόνων καὶ μόχθων κατῴρθου τέλος νὰ ἐκδώσῃ βιβλίον ἢ ἐφημερίδα ἐν ὀρθογραφίᾳ, μᾶλλον συμφωνούσῃ πρὸς τοὺς σημερινοὺς φθόγγους τῆς ἑλληνικῆς ἢ ἀγγλικῆς ἢ γαλλικῆς, πάλιν οὐδὲν τὸ ἐκ τούτου ὄφελος· διότι πάντοτε θὰ ὑπελείπετο αὐτῷ νὰ κατορθώσῃ τὸ δυσχερέστατον τῶν ἔργων, νὰ ἀναγκάσῃ δηλαδὴ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ κατανοῇ τὰς οὕτω παραδόξως καὶ ἀλλοκότως μεταμορφωθείσας λέξεις. Θαῦμα θὰ ἦτο ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐνέμενον τῇ ἀναγνώσει μιᾶς καὶ μόνης σελίδος, καὶ δὲν ἔπεμπον παραχρῆμα εἰς κόρακας καὶ τὸ βιβλίον καὶ τὸν συγγραφέα.

Ἀλλ' οὐδὲ οἱ Βοιωτοὶ καινοτομοῦσιν, ὡς λέγει ὁ Βλάσσιος,

τελευταία αὕτη εἶχεν ἤδη τὸν φθόγγον τοῦ ε, ἀπὸ δὲ Βολταίρου καὶ ἑκανονίσθη ἡ τοιαύτη τῆς αἰ ἀντὶ τῆς οἱ γραφῇ (ἴδε Egger. *Notions elementaires de Grammaire comparée*, 1854—55, σελ. 192, σημ. 22 καὶ σελ. 27), ὅμως μέχρι χθὲς καὶ πρῶην διετέλει ἔτι γραφομένη ὑπὸ πολλῶν ἢ οἱ, ὅπου καὶ ἀρχαιότερον. Οὕτω μέγα εἶνε πανταχοῦ τὸ κράτος τῆς χρήσεως!

(α) Egger. κτλ., σελ. 27.

περὶ τὴν γραφὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι εἰσάγουσιν εἰς τὰ δημόσια αὐτῶν γράμματα, ὅπως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τὸν Ἰωνικὸν ἀλφάβητον, πούτου δὲ ἕνεκα μεταγράφουσι καὶ προσαρμόζουσιν ὅσον δύναται ἀκριβέστερον τοὺς φθόγγους τῆς ἑαυτῶν διαλέκτου πρὸς τὴν δύναμιν τῶν ἰωνικῶν γραμμάτων. Ἄν λοιπὸν γράφουσι π. χ. η ἀντὶ αἰ καὶ α, τοῦτο ποιοῦσιν ἀναμφιβόλως, ὥς καὶ οἱ Ἑρασμίται αὐτοὶ πιστεύουσι, διότι ἀμφότεραι αἱ δίφθογγοι αὗται δὲν εἶχον πλέον παρ' αὐτοῖς τὴν προφορὰν, ἣν παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν, ἀλλ' ἀληθῶς ἐξεφωνοῦντο ὡς η. Ἀλλαχοῦ δὲ, ἐν τῇ ἰωνικῇ καὶ ἀττικῇ διαλέκτῳ, πρέπει νὰ ζητηθῇ τίς ἦτο ἡ προφορὰ τοῦ η καὶ τῶν δίφθογγων αἰ καὶ α (α). Ἄν δ' ἐκ τῆς συνυπάρξεως τῶν η καὶ αἰ ἐν τῷ ἀττικῷ ἀλφαβήτῳ δὲν δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ αἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς αἱ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς (ὅπως οὐδὲ ἐκ τῆς ἐν τῷ γαλλικῷ συνυπάρξεως τῶν αἱ, è, é, ê, e, ὅτι αἱ Γάλλοι προφέρουσιν ὡς aï τὴν αἱ), πᾶν ἄλλο πρέπει ἔπειτα νὰ ἐλπίζῃ, ἥ ὅτι ἐκ τῆς παρὰ Βοιωτοῖς χρήσεως τοῦ η

(α) Ὅτι τὸ η δὲν εἶχε τὸν τοῦ ἀνοικτοῦ ε φθόγγον, ἀλλὰ τινα μεταξὺ τοῦ ε καὶ ι σαλεύοντα, ἀποδεικνύει πρὸς τοῖς πρότερον εἰρημένους καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν ταῖς ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς ἐναλλάσσονται μὲν ἐνίοτε ἕνεκα ἀμαρτήματος τοῦ χαρακτοῦ τὸ η πρὸς τὸ εἰ, ἥ καὶ τὰ νάπαλιν, ἥ γράφεται ἐνίοτε ι ἀντὶ η ἥ εἰ, ἥ εἰ ἀντὶ ι, οὐδέποτε ὁμως η ἀντὶ αἰ, ἥ αἰ ἀντὶ η, ἀλλὰ μόνον ε ἀντὶ αἰ καὶ ἄπαξ, ὡς ἀλλαχοῦ λέγομεν, αἰ ἀντὶ ε. Ἄν λοιπὸν ἡ αἰ ἔλαβε παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς τὸν τοῦ ἀνοικτοῦ ε φθόγγον, ὃν λαμβάνει ἡ αἱ, συναιρουμένη εἰς ἀπλοῦν φωνῆεν, τότε οἱ Βοιωτοὶ ἔπρεπε νὰ γράψωσιν ἀντὶ τῆς αἰ οὐχὶ η, ἀλλ' ε. Ἄν δὲ πάντοτε γράφουσιν η, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ αἰ παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις Ἑλλησιν ἐξεφωνεῖτο ὡς ε ἀνοικτὸν, συναιρεθέντος τοῦ αἱ εἰς è, παρὰ δὲ τοῖς Βοιωτοῖς εἶχε πλέον τὴν κλειστοτέραν, τὴν μεταξὺ τοῦ ε καὶ ι προφορὰν. Ἐν τισι μάλιστα λέξεσιν ἤρξατο ἡ αἰ διὰ νέας μεταβάσεως εἰς κλειστότερον φθόγγον νὰ λαμβάνῃ παρ' αὐτοῖς καὶ τὸν τῆς εἰ οἶον, ἐν ταῖς Ἀθανεῖος, Θειβείος, Ταναγρεῖος (C. I. G. 1562, 1563, 1583), ἅτινα ἐν ἀρχαιοτέρῃ ἐπιγραφῇ γράφονται Θειβῆος, Ταναγρῆος (1593). Πάντα δὲ τὰ ὀρθογραφικὰ ταῦτα φαινόμενα συμφωνοῦσιν ἀκριβέστατα πρὸς τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα περὶ τῆς ὡς ι προφορᾶς τοῦ η παρ' ἡμῖν καὶ τῆς προφορᾶς τοῦ αἰ καὶ ε ὡς ε.

ἀντὶ τῶν αἰ καὶ α, θὰ εἶχε περισσότερον λόγον νὰ συμπεράνη τι ὑπὲρ τῆς διηρημένης ἐκφωνήσεως τῆς αἰ. Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι ἡ αἰ ἐξεφωνεῖτο ὡς αἰ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Βοιωτοὶ ἀντὶ ταύτης γράφουσιν η, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ αὐτοὶ Βοιωτοὶ γράφουσιν ω ἀντὶ ου θὰ εἶχε τις ἐκ τούτου ἰκανὸν λόγον νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ ου παρὰ τοῖς Ἀττικαῖς ἐξεφωνεῖτο ὡς ου. Ὅμοίως γράφουσιν οἱ Βοιωτοὶ εἰ ἀντὶ η, διότι τὸ η ἀληθῶς ἀπέβη παρ' αὐτοῖς εἰ. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀκριβοῦς προφορά τῆς εἰ πρέπει νὰ ζητηθῇ πάλιν ἐν ταῖς εἰρημέναις διαλέκτοις (α). Ἄν δὲ ἀντὶ τῆς εἰ γράφουσι πολλαχοῦ ι, ποιοῦσι ταῦτα, διότι ἴσως πολλαχοῦ τὸ εἰ ἀπέβη παρ' αὐτοῖς ἰ (β). Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον καὶ ἂν καὶ ἰ ἔγραψαν ἀντὶ τῆς εἰ· διότι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ τοῦ φθόγγου ι γραφή ἤρξατο νὰ λαμβάνη παλλήνην ἀστασίαν παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἄλλων μὲν, ὡς τῶν Βοιωτῶν, γραφόντων ι ἀντὶ τῆς εἰ, ἄλλων δὲ πάλιν εἰ ἀκτὶ ι, οὐ μόνον μακροῦ ὄντος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ βραχέος (γ). Οὐδὲν δὲ ἔτι παράδοξον, ἂν

(α) Ὅτι ἡ εἰ παρὰ τοῖς Ἀττικαῖς καὶ καθόλου παρὰ τοῖς Ἑλλησιν εἶχε τὴν προφορὰν τοῦ ἰ ἀποδεικνύομεν ἐν ἰδιαιτέρῳ περὶ αὐτῆς κεφαλαίῳ.

(β) Ὅπως παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐν τῷ ἴσος, ἴση, ὅπως ἐν τῷ ὁμηρικῷ προσιδήτιον (Ἰλ. Β, 506) κτλ. Ἦνε ἀληθές ὅτι ὁ Πρίσκιανδός (Ahrens I, σελ. 189, σημ. 4) λέγει μακρὰν τὸ ἐκ τῆς εἰ προσελθὼν βοιωτικὸν ι, ἀλλὰ πιθανῶς τοῦτα ἐτεχμαίροντο οἱ παλαιοὶ γραμματικοὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὰ βοιωτικὰ ἀντίγραφα τῆς Κορίννης, γεγραμμένα μετὰ τὴν εἰς Βοιωτίαν εἰσαγωγὴν τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαθήτου, εἶχον κατὰ τὴν νεωτέραν προφορὰν τὸ γράμμα ι, ὅπου ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχε πιθανώτατα εἰ. Ποιήματα δὲ ἐν βοιωτικῇ διαλέκτῳ ποιηθέντα κατὰ τὴν τετάρτην καὶ τρίτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταστηρίδα δυστυχῶς δὲν ἔχομεν, ὥστε παραβάλλοντες ταῦτα (ἂν βεβαίως εἴμεθα πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν) πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε ὑπαρχούσας κατὰ καθ' ἡμέραν ἀνασκαπτομένας βοιωτικὰς ἐπιγραφὰς (ἴδε Ἀθηναίου τόμ. Α', τευχ. ς' καὶ τόμ. Β', τευχ. ε'.) μετὰ πλείονος βεβαιότητος νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τοῦ μακροῦ ἢ βραχέος τοῦ βοιωτικοῦ ι.

(γ) Οὐ μόνον μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ἐν ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς εὑρηται πολλάκις γεγραμμένον ἀδιαφόρως ι ἀντὶ εἰ, καὶ ἐνίοτε τάνάπαλιν εἰ ἀντὶ ι. Ἡ τοιαύτη μάλιστα διὰ τῆς

οἱ Βοιωτοὶ, ἀφοῦ ἐν ταῖς ὀνομαστικαῖς καὶ ῥημαστικαῖς καταλήξεσιν ἔγραψαν ἡ ἀντὶ αἰ καὶ α καὶ ἄλλα ἀπλᾶ φωνήεντα ἀντὶ διφθόγγων, ἔγραψαν ὁμοίως ἐν ταῖς αὐταῖς καταλήξεσιν υ (α) ἀντὶ οἱ (οἱ καὶ ω), καθ' ὅσον μάλιστα ἄλλως θὰ ἀπέβαινεν αὐτοῖς ἄχρηστον τοῦτο τὸ γράμμα, ἀφοῦ ὁ δι' αὐτοῦ πρότερον σημαινόμενος φθόγγος ἤρξατο ἤδη ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου γραφόμενος διὰ τῆς διφθόγγου ου, ἔνεκα τῆς πρὸς ταύτην ὁμοίας ἐκφωνήσεως τοῦ βοιωτικοῦ υ. Κατὰ ταῦτα, ἂν οἱ Βοιωτοὶ ἔγραψαν τὰ αἰ, α, η, εἰ, ω διαφόρως ἢ οἱ Ἰωνες καὶ οἱ Ἀττικοί, ἔγραψαν διαφόρως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν οἱ αὐτοὶ ἢ ἄλλοι Ἕλληνες ἔγραφον καὶ ω ἀντὶ ου, ου ἀντὶ υ, οἱ ἀντὶ ου, η ἀντὶ α (οἷον ἐν τοῖς ὀρην, τιμῆν), υ ἀντὶ ου, ευ ἀντὶ ου, ζ ἀντὶ γ, θδ ἢ σδ ἀντὶ ζ, κτλ. κτλ· ἀλλ' ἐκ τῶν τοιούτων διαφορῶν περὶ τὴν γραφὴν καὶ τὴν προφορὰν οὐδὲν δύναται τις νὰ συμπεράνη περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων, καὶ μάλιστα ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἂν δὲν γινώσκη αὐτὴν ἀλλαχόθεν. Ἐπεὶ δὲν εἶνε παντάπασιν ἀπίθανον, ἀφοῦ οἱ Βοιωτοὶ πολλὰς λέξεις ἔγραψαν διαφόρως τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἔνεκα τῆς διαφορῆς παρ' αὐτοῖς ἐκφωνήσεως πολλῶν φθόγγων, νὰ ἠναγκάσθησαν μετὰ ταῦτα, τὸ μὲν χάριν ὀρθογραφικῶν διακρίσεων, ἀναγκαίων εἰς πᾶσαν γραφομένην γλῶσσαν, τὸ δὲ καὶ συμβιβάζοντες, ἀφοῦ ἀπαξ βιασθέντες ἤρξαντο, ὅσον ἠδύναντο ἀκριβέστερον τὴν γραφὴν πρὸς τὴν ἀληθεῖ προφορὰν, νὰ ἀπομακρυνθῶσι κατὰ μικρὸν καὶ λεληθότως οὕτω τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, ὥστε νὰ μὴ δυνώμεθα ἡμεῖς σήμερον νὰ γινώσκωμεν

εἰ γραφὴ τοῦ ι, ἐν τοῖς καλλίστοις χρόνοις τῆς γλώσσης ἀναφαινομένη, εἶνε σαφὲς τεκμήριον ὅτι ἡ εἰ πανταχοῦ ἤδη καὶ πρωϊαίτατα ἦτο συνηρημένη εἰς ι, καὶ ὅπου ἀρχαιότατά ποτε ἐξέφωνετο διηρημένως πως, διότι ἄλλως ἢ διὰ τῆς εἰ γραφῆς τοῦ ι θὰ ἦτό τι ὅλως ἀκατανόητον καὶ ἀνερμήνευτον.

(α) Καὶ πάλιν οὐχὶ σταθερῶς. Διότι ἐνίοτε γράφουσι τὴν αὐτὴν κατάληξιν ἀναμίξ, ποτὲ μὲν διὰ τοῦ υ, ποτὲ δὲ διὰ τοῦ οἱ, ἴδε Rappagé, *Antiquités Helléniques*, N. 1306 καὶ ἄλλας βοιωτικὰς ἐπιγραφάς.

ἀκριβῶς σύμπασαν τὴν διαφορὰν τῶν βοιωτικῶν φθόγγων πρὸς τοὺς ἄττικούς. Ἐξ ἡμιτελοῦς δὲ γνώσεως οὐδὲν βεβαίως ἀσφαλὲς συμπέρασμα δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν ὑπὲρ τῆς διηρημένης ἐκφωνήσεως τῶν ἄττικῶν διφθόγγων, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον, ὅσῳ ἢ ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν διὰ τῆς εἰ καὶ ου γραφῇ τοῦ η καὶ υ ἀποδεικνύει σαφέστατα ὅτι οἱ Ἕλληθες οὐδαμοῦ οὐδέποτε διενοήθησαν νὰ ἀποφύγῃσι τὴν διὰ δύο χαρακτήρων σημείωσιν ἀπλῶν φθόγγων. Ἀλλὰ καὶ ἀναγκασθέντες οἱ Βοιωτοὶ νὰ ἀπομακρυνθῶσι τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας, δὲν κατώρθωσαν ὅμως καὶ νὰ ἀποφύγῃσι τὸ κράτος τῆς χρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι πολλάκις ὑπὸ τῆς τυράννου συνηθείας βιαζόμενοι γράφουσιν ἐνίοτε ἀναμῖξ τὰς λέξεις (α), ποτὲ μὲν κατὰ τὸν παλαιὸν καὶ κοινὸν τοῖς λοιποῖς Ἕλλησι τρόπον, ποτὲ δὲ πάλιν κατὰ τὸν νεώτερον καὶ ἀκριβέστερον σημαίνοντα τοὺς φθόγγους τῆς ἑαυτῶν διαλέκτου. Ἡ ἀστασία δὲ αὕτη τῶν Βοιωτῶν περὶ τὴν γραφὴν δύναται κάλλιστα νὰ ἀποδοθῇ κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἄττικῆς ἢ κοινῆς ὀρθογραφίας καὶ διαλέκτου, ἥτις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο μάλιστα καὶ ἀθρόα νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν (β).

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀσθενὲς κατὰ τοῦ ἀπλοῦ τῶν ἐλληνικῶν διφθόγγων εἶνε καὶ τὸ ἄλλο ἐπιχείρημα τοῦ Βλασίου, τὸ ἐκ τῶν γραφῶν αε καὶ οε ἀντὶ τῶν αι καὶ καὶ οι (γ). Διότι αἱ γραφαὶ αὔ-

---

(α) Ἴδε τὰς ὑπὸ τοῦ Βοικχίου ἐκδεδομένας βοιωτικὰς ἐπιγραφὰς ἐν τῷ C. I. G. καὶ τοῦ Keil, *sylloge inscriptionum Bæoticarum*, καὶ τούτων μάλιστα τὴν πρώτην.

(β) Ἴδε C. I. G. N. 1590 καὶ σελ. 7036.

(γ) Σελ. 13, ἔνθα λέγει ὅτι διὰ τῶν γραφῶν αε καὶ οε ἐσημαίνετο μέσος τις φθόγγος μεταξὺ αἷ καὶ ε καὶ οἷ καὶ υ (=ü). Ἀλλὰ πρῶτον τοιοῦτοι μέσοι φθόγγοι μεταξὺ τῶν συνηρημένων καὶ ἀσυναιρέτων εἶνε ὅλως ἄγνωστοι ἐν τῇ ἐλληνικῇ γραμματικῇ. Ἐπειτα, ἂν τοιοῦτοι φθόγγοι ὑπῆρχον ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ καὶ ἐσημαίνοντο μάλιστα, τότε διὰ τί νὰ γράφηται μετὰ τὸν Εὐκλείδην ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς πάντοτε οἱ καὶ υ, οὐδέποτε δὲ καὶ οε καὶ υ, ὅπως μάλιστα ἔπρεπε νὰ γράφηται, ἂν εἶχον ὑπόστασιν τινα τὰ ἐκ τῶν γραφῶν τούτων περὶ τῆς ἐλληνικῆς προφορᾶς ἐρασμικὰ συμπεράσματα.

ται, ὡς καὶ αὐτὸς κάλλιστα γινώσκει, ἀναφαίνονται πρὸ Εὐκλείδου οὐ μόνον ἐν Βοιωτίᾳ (α), ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς (β), μόλις δὲ ἀναφανεῖσαι, ἀφανίζονται πάλιν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀκριβῶς, καθ' ὃν χρόνον ἐπικρατεῖ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος· ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι αἱ γραφαὶ αὗται εἶνε ἀπὸ πειραι ἀκριβεστέρας καὶ πιστοτέρας σημειώσεως ἀπλῶν φθόγγων, πρὸ πολλοῦ γεννηθέντων ἐν τῇ γλώσσῃ ἐκ τῆς συναιρέσεως τῶν α καὶ ι, καὶ ο καὶ ι, ὑπεχώρησαν δὲ εἰς τὰς γραφὰς αι καὶ οι τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφάβητου δι' οὐδένα ἄλλον λόγον βεβαίως, ἢ διότι καὶ αἱ κρατήσασαι καὶ αἱ ὑποχωρήσασαι ἐσήμαινον ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ, ἀπλοῦς δηλαδὴ φθόγγους καὶ στοιχειώδεις. Οὐδεὶς δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ, οὐχὶ ἀπλῶς εἰκάζων καὶ ἀντιλέγων, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ καὶ ἀναντιρρήτως ἀποδεικνύων, ὅτι ἐν τῇ δοτικῇ π. χ. Διονύσοις δὲν ἐγράφη συμβολικῶς οε εἰς δήλωσιν ἀπλοῦ φθόγγου, τοῦ υ, ὅστις μετὰ ταῦτα καὶ γράφεται ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς, σημαίνων τὴν κατάληξιν τῆς δοτικῆς τῶν εἰς ος ὀνομάτων, οἷον τῷ δάμυ. Τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον δὲν θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τῆς δοξασίας ἡμῶν ταύτης, ὅσῳ πρῶτον μὲν οὐδὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦτο ὅλως ξένον τοῖς Ἑλλησιν ἢ διὰ δύο γραμμάτων σημείωσις ἀπλῶν φθόγγων,

(α) Ἐν ταῖς λέξεσι Διονύσοις, Ἀεσχωρῶνδας (C. I. G. 1599) ἐπὶ Πλαύχαι (1647).

(β) Ἐπὶ ἀγγείων ἐν τοῖς Αἶθρα (C. I. G. 7746), Κροῆσας (7756), Θόρας (Ahrens I, σελ. 199 σημ.) καὶ Λαρισαέον (Λαρισαίων ἢ Λαρισαῖον) ἐπὶ νομίσματος τῆς Λαρίσης (Ahrens I, σελ. 221 καὶ 199 σημ.). Εἶνε δὲ ὅλως ἀπίστευτον ὅτι, ἐνῶ ἅπαξ ἢ αι ἐν τῷ ὀνόματι τῶν Λαρισαίων συνηρέθη εἰς ἀπλοῦν φθόγγον, ἢ εἰς μέσον τινὰ μεταξὺ αἱ καὶ ε, ὡς δοξάζουσιν οἱ Ἑρασμῖται, ἔπειτα ἀνελύθη πάλιν εἰς αἱ, ὥστε νὰ βιάσῃ τοὺς Λαρισαίους νὰ γράφωνται καὶ πάλιν, ὡς καὶ ἀρχαιότατα, Λαρισαῖοι, καὶ μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων. Διὰ τί μετὰ τὴν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπικράτησιν τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφάβητου δὲν συνέβη καὶ δεύτερον τοιοῦτον παίγνιον τῆς συναιρέσεως καὶ ἀναλύσεως τῆς διφθόγγου παρὰ τοῖς Λαρισαίοις; Ἡ καθόλου διὰ τί ἀφανίζονται αἱ γραφαὶ αε καὶ οε ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ἐπικρατεῖ ὁ ἰωνικὸς ἀλφάβητος;

ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν τισιν ἀρχαιοτάταις ἐπιγραφαῖς διὰ τοῦ φ καὶ υ γραφή τῆς ἐνικῆς γενικῆς, εἴτα δὲ καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι τότε δὲν ἠδύναντο ἀκόμῃ νὰ γράψωσιν οἱ Βοιωτοὶ καὶ ἄλλοι Ἑλληνες ἀντὶ τοῦ οι ἢ τοῦ οε τὸ υ, ἅτε διὰ τοῦ γράμματος τούτου σηματομένου ἔτι παρ' αὐτοῖς τοῦ φθόγγου ου· πρὸς δὲ τούτοις, ὅπερ εἶνε τὸ μέγιστον, διότι, ἂν τὸ οε ἐν τῷ Διονύσοε ἐξεφωνεῖτο ὡς οε, ὅπως ὁ Κούρτιος καὶ ὁ Βλάσσιος ἀποφαίνονται (α), ἐκ τῆς συναιρέσεως τῶν φωνηέντων ο καὶ ε θὰ ἐγεννᾶτο οὐχὶ τὸ υ, ἀλλὰ τὸ ου, ἢ τὸ πολὺ τὸ ω, ὡς οἱ περὶ συναιρέσεως τῶν ἐλληνικῶν φθόγγων κανόνες διδάσκουσι. Καὶ βεβαίως πολλῷ μᾶλλον πρέπει νὰ πιστεύῃ τις εἰς τοὺς κανόνας καὶ τοὺς νόμους τῆς γλώσσης, ἢ εἰς τὰς δοξασίας τῶν γραμματικῶν καὶ γλωσσολόγων, ὅταν διὰ ψιλῶν μόνον εἰκασιῶν ἀποπειρῶνται νὰ ἐρμηνεύσωσι πράγματα, ἅτινα καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων ἢ αὐτοὶ νομίζουσιν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν γένεσιν.

Ἀλλ' ἀφίνοντες ἡσυχούς τὰς βραχυδίους ταύτας γραφάς, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύουσιν ἢ ὅ,τι καὶ ἐκ τῶν νόμων τῆς γλώσσης διδασκόμεθα, ὅτι πρωϊαίτατα παρὰ τοῖς Ἑλλησι πλεῖστα ἀλλεπάλληλα φωνήεντα συνηρέθησαν εἰς ἀπλοῦς φθόγγους, ἐξετάζομεν ἤδη καὶ ἕτερον συμπέρασμα τοῦ Βλασίου, ὅπερ οὗτος συνάγει ὑπὲρ τῆς διηρημένης ἐκφωνήσεως τῶν ἐλληνικῶν διφθόγγων ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πρώτη συλλαβὴ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Βοιωτῶν γράφεται ἐν ταῖς βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς πάντοτε διὰ τῆς οι, οὐδέποτε δὲ διὰ τοῦ υ, ὅπως πανταχοῦ ἀλλαχοῦ γράφεται ἡ οι ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν. Τοῦτο δὲ κατ' αὐτὸν εἶνε ἀσφαλὲς ἀπόδειξις τῆς ὡς οἱ ἐκφωνήσεως τῆς διφθόγγου οι οὐ μόνον παρὰ τοῖς Βοιωτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησι. Καὶ ἡμεῖς δὲ ὁμολογοῦμεν ὅτι θὰ εἶχεν ἰσχύν τινα τὸ συμπέρασμα τοῦ Βλασίου, ἐν μόνῃ τῇ προφορᾷ τῆς εἰρημένης συλλαβῆς Βοι περιοριζόμενον (β)· διότι ἀληθῶς ἡ γραφὴ αὕτη, ἂν δὲν εἶνε λείψανον

(α) Blass. Ueber die Aussprache, σελ. 20.

(β) Καὶ ἐν μόνῃ τῇ προφορᾷ τῶν Βοιωτῶν. Διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ προφέρωσι τὸ ὄνομα Βοιωτοί, ὅπως καὶ ἄλλα βοιωτικὰ ὀνόματα.

(α) τῆς παλαιότερας ὀρθογραφίας (εὐρόντων ἴσως τῶν Βοιωτῶν προτιμότερον νὰ φυλάξωσιν ἀκίνητον τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ὀνόματος), ἀποδεικνύει ὅτι ἡ οἱ ἐν τῇ συλλαβῇ Βοι ἐξεφωνεῖτο παρ' αὐτοῖς ὡς οἱ, καὶ ὅτι καθόλου αἱ συλλαβαὶ αἱ, οἱ, εἰ κτλ. ἐν τισι κυρίοις ὀνόμασι καὶ ἄλλαις τισὶ λέξεσι προεφέροντο διηρημένως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὡς τοῦτο συμβαίνει καὶ παρ' ἡμῖν ἐν πολλοῖς τῶν κυρίων καὶ προσηγορικῶν ὀνομάτων. Ἐκεῖνος δὲ μόνον δύναται ἐκ τούτου νὰ συμπεραίνει ὅτι αἱ ἐλληνικαὶ δίφθογγοι ἐξεφωνοῦντο διηρημένως, ὅστις ἀγνοεῖ ὅτι διὰ τῶν αὐτῶν γραμμάτων, δι' ὧν ἐσημαίνοντο αἱ δίφθογγοι, ἐσημαίνοντο παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν νῦν καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν, οἷον τοῖς Γάλλοις, καὶ ἄλλοι οὐχὶ ἀπλοῖ, ἀλλὰ σύνθετοι φθόγγοι. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Ἀναξαγόρου εἰς τοὺς Βοιωτοὺς ῥηθέν· εἰκότως καλεῖσθε Βοιωτοί· βοῶν γὰρ ὦτα ἔχετε· τὸ ὑπὸ τῶν Ἑρασμίων (β) μνημονευόμενον εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ οἱ ἐξεφωνεῖτο ὡς οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει, ἢ ὅ,τι ἄρτι ἐλέγομεν, ἢ καὶ ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας, θέλων νὰ σκώψῃ τοὺς Βοιωτοὺς, διότι δὲν ἐπε-

ματα, ἄλλως ἢ οἱ Βοιωτοί, ὅπως πάλιν οὔτοι προέφερον ἄλλως τὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐκάτερος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον.

(α) Τοσούτῳ μᾶλλον ἔχομεν λόγον νὰ πιστεύσωμεν εἰς τοῦτο, ὅσῳ καὶ ἐν τῇ καταλήξει τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐνίοτε γράφεται οἱ ἀντὶ υἱ καὶ μάλιστα ἐν ἐπιγραφαῖς αὐστηρῶς γεγραμμέναις κατὰ τὴν βοιωτικὴν ὀρθογραφίαν (ἴδε C. I. G. N. 1593, Ἀθηναίου τόμ. Α', τευχ. ς', σελ. 494, ἀριθ. 9, 3), καὶ ἐν αἷς ἥκιστα περιέμενέ τις τοιαύτην ἐναλλαγὴν τῆς γραφῆς. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀπροσδόκητος καὶ αἰφνίδιος ἐναλλαγὴ γεννᾷ πολλὴν ὑποψίαν ὅτι, ἂν οἱ Βοιωτοὶ ᾔσαν ἀσταθεῖς περὶ τὴν γραφὴν τῶν καταλήξεων οἱ καὶ οἱς, γράφοντες ταύτας ποτὲ μὲν διὰ τοῦ υἱ, ποτὲ δὲ διὰ τῆς οἱ, τοῦτο προήρχετο, διότι οὐδεμίαν διάκρισιν ἐποιοῦντο μεταξὺ τῆς οἱ καὶ τοῦ υἱ, προετίμων δὲ συνήθως νὰ γράφωσι τὸ υἱ ἐν ταῖς εἰρημέναις καταλήξεσι, διότι καὶ ἄλλας καταλήξεις ἔγραψαν δι' ἀπλῶν φωνηέντων, ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῆς διαφορᾶς τῆς ἑαυτῶν πρὸς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς διαλέκτους. Ἡ ὑποψία δὲ αὕτη μεταβάλλεται εἰς βεβαιότητα, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν, ὅσα εἶπομεν περὶ τῶν γραφῶν αε καὶ οε καὶ τοῦ γεννήσαντος αὐτὰς νόμου τῶν συναιρέσεων.

(β) Heinrichsen. Ueber die Neugriechische Aussprache, σελ. 159.

κρότουν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἀναγινωσκομένοις, ἀνέλυσεν ἐπίτηδες τὴν δίφθογγον τῆς συλλαβῆς Βοι, ὅπως καὶ πᾶς τις ἄλλος, νομίζομεν, θὰ ἠδύνατο νὰ ποιήσῃ, ἐκ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως ὀρθῶς ἢ ἡμαρτημένως λαμβάνων τὸ σκῶμμα. Ὅτι δὲ ἡ ἀνάλυσις δὲν εἶνε συνήθης μόνον εἰς τοὺς νῦν ἐτυμολογοῦντας, ἀλλ' ἦτο πρᾶγμα καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους γνωστὸν, δεικνύουσι πολλὰ χωρία τοῦ πλατωνικοῦ Κρατύλου. Οὐδὲ εἶχε βεβαίως φόβον τινὰ ὁ Ἀναξαγόρας ὅτι ἤθελεν ἀποβάλλῃ καὶ μικρὸν τῆς δυνάμεως τὸ ἐτυμολογικὸν αὐτοῦ σκῶμμα, ἂν τις τῶν Βοιωτῶν, ὑπὸ πολλῆς εὐηθείας ἐλαυνόμενος, ἤθελεν ἀντεῖπῃ αὐτῷ ὅτι οὐ καλούμεθα Βοιωτοί, ἀλλὰ Βοιωτοί (Βυωτύ).

Ἀλλ' ὁ Κούρτιος νομίζει ἀδύνατον τὴν ὡς ὕ προφορὰν τῆς οἰ ἐν τοῖς καλοῖς χρόνοις τῆς γλώσσης, διότι κατ' αὐτὸν (α) τὸ Τροζήνιοι (C. I. G. N. 106) ἐκ μόνης τῆς προφορᾶς Τροῖζήνιοι ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ. Ἐλησμόνησεν ὁμοῦς ὁ ἐρασμικώτατος Κούρτιος ὅτι κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τὰ βοιωτικά Ἀμόντας καὶ Σόμφορος (β) ἐκ μόνων τῶν Ἀμόϊντας καὶ Σόϊμφορος ἠδύναντο νὰ προέλθωσιν· οὕτω δὲ ἀνάγκη νὰ ζητηθῇ, ποῦ τῆς ἐλληνικῆς χώρας ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, τοιαῦτα ὀνόματα φέροντες. Ἔως ἂν εὕρεθῶσιν οἱ τοιοῦτοι, ἱκανὸν ἡμῖν ἔστω ἐν τῷ μεταξὺ νὰ εἰπῶμεν τῷ φίλῳ διδασκάλῳ, ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων λέγουσι Κεφαλλονία ἢ Κεφαλλονιά, ἀλλὰ διὰ τοῦτο, παρακαλοῦμεν αὐτὸν πολὺ, ἅς μὴ πιστεύσῃ ὅτι οἱ λοιποὶ λέγουσι Κεφαλλοῖνία, ἀλλὰ μόνον Κεφαλληνία, προφέροντες ἀναμφιβόλως ὡς ἰ τὸ η, διότι καὶ ἡμεῖς σήμερον εὖ μάλα χρώμεθα τῷ ἰῶτα, ὅπως καὶ οἱ πρὸ Πλάτωνος Ἀττικοί. Οὐδὲν δὲ παράδοξον ἂν οἱ Τροῖζήνιοι ἐν τῷ ἐθνικῷ αὐτῶν ὀνόματι προετίμων ἀντὶ τοῦ φθόγγου τῆς οἰ (ὡς ἀπλοῦ φωνήεντος ἐκφωνουμένης) τὸ ο, ὅπως οὐδὲν ἄπορον, ἀν' ἄλλοι πάλιν ἀντὶ τῆς ου προέκρινον αὐτὸ τοῦτο τὸ ο, λέγοντες π. χ. βόλα ἢ βόλλα, βόλεσθε, Συράκοσαι, τὸς λύκος, ὄρανος κτλ.

(α) Studien, σελ. 276.

(β) Keil. Inscript. Bæot. σελ. 168.

Ταῦτα δὲ λέγοντες οὐδαμῶς διαανοούμεθα καὶ νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ Βοιωτὸς καὶ Τροϊζήνιος, καὶ εἴ τι ἄλλο τσιουτότροπον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφωνῇται Βοιωτὸς, Τροϊζήνιος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, κατὰ μίμησιν δὲ τούτων ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὴν διηρημένην ταύτην ἐκφώνησιν ὁμολογοῦμεν ἀσμένως τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ, ἐνθα ὁ νόμος τῆς συναιρέσεως καὶ κράσεως εἶχε πολλῷ μείζον κράτος ἢ ἐν τοῖς Δωριεῦσι καὶ τοῖς Αἰολεῦσι, βλέπομεν, ἐξ ἀναγραφῆς τῶν ὑπὸ τοῦ δήμου στεφανωθέντων διαιτητῶν ἐπὶ ἄρχοντος Ἀντικλέους (Ὁλ. 113, 4, π. X. 325), ὅτι ὀνόματά τινα δήμων (α)

(α) Ἴδε Ross. Die Demeu von Attika, N. 5. Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα εἶνε τὰ ἐξῆς· Λαμπτρέες, Εὐωνυμέες, Κολλυτέες, Ἐρχιέες, Ἀλαιέες, Πλωθέες, Χολαργέες, Ἀχαρνέες, Παλληνέες, Διομεῖες, Ἰκαριέες, Ἀθμονῆες. Ἴδε τοῦ αὐτοῦ καὶ Archäologische Aufsätze. Zweite Sammlung, σελ. 544, ἐνθα λέγει ὅτι ἐν τοῖς ὀνόμασι τούτοις διὰ τῶν δύο ε εἰσημαίνετο ὁ φθόγγος τοῦ η. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην καταδικάζουσιν οὐ μόνον τὰ ὑπὸ Βοικχίου λεγόμενα κατὰ τῶν φουρμοντείων γραφῶν Λαοδάμεια, μάτερ, Καλλιρόεε κτλ. (C. I. G., σελ. 69), ὡς οὕσης ὁλως ἀγνώστου ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐπιγραφικῇ τῆς διὰ τῶν δύο εε σημειώσεως τοῦ η, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ ἡ ἀναγραφῇ, ἐνθα ἀναγινώσκονται καὶ τὰ Διομεῖες, Ἰκαριέες, Ἀθμονῆες. Τοῦτο συνδὼν καὶ ὁ Ῥόσσιος ἀναγκάζεται, ὅπως στηρίξῃ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, νὰ θεωρήσῃ τὴν γραφὴν τῶν ὀνομάτων τούτων, αὐθαρέτως ὁμῶς καὶ ἄνευ τινὸς ἀποδείξεως, ἀμάρτημα τοῦ χαράκτου, γράψαντος εἰς καὶ ἥες ἀντὶ τῶν ὀρθῶν καταλήξεων ἥς καὶ εἰς, δι' ὧν εἶνε γεγραμμένα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου καὶ τὰ Κηφισιέες, Ἐστιασιέες, Παιανιεῖς, Δευκονοεῖς, Ἀλαιεῖς, Πειραιεῖς, Αἰξωνεῖς, Φαληρεῖς, Ἀζινιῆς. Τὸ ἡμαρτημένον τῆς δοξασίας τοῦ Ῥοσσίου ἐξελέγχεται ἔτι καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς ἀναγραφῆς, διότι τὸ η τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς τῶν εἰς ης ὀνομάτων οὐδέποτε σημαίνεται ἐν ταύτῃ διὰ τῶν εε, ἀλλὰ σταθερῶς διὰ τοῦ η, οἷον Δημοκλῆς, Σωκράτης, Καλλιτέλης, Ἐπιγένης, Μενεκράτης κτλ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὁμηρικὸν δέελον, Ἰλ. K, 466, ὡρελεῖ μᾶλλον τὸν Ῥόσσιον, οὐδὲ τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος, αὐτὰρ νόησις τὸ ἀρχαῖον ἐκαλεῖτο, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ η εἶδει λέγειν δύο, νοέσεις, Κρατυλ. 411 e, ὧν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ δοξασίας. Διότι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πλάτωνος δὲν γίνεται λόγος περὶ διαφόρου γραφῆς,

ἐφύλαττον καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἐκα-

ἀλλὰ περὶ διαφόρου μορφῆς καὶ προφορᾶς τοῦ ἀρχαιοτέρου κατὰ τὴν ἄττικὴν τὴν παλαιὰν φωνὴν νοέσεις ἢ νεόσεις, καὶ τοῦ νεωτέρου νόη-
σις· καὶ τὸ ὁμηρικὸν δὲ δέελον ἀποδεικνύει ὡσαύτως οὐχὶ ὅτι τὸ η
ἔγραφον οἱ παλαιοὶ διὰ τῶν εε, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα μορφή καὶ προ-
φορὰ τοῦ δῆλος ἦτο δέελος, ὅπως τῶν βασιλεῖς, τριήρεις, πήχεις, ἱπ-
πῆς ἢ βασιλέες, τριήρεις, πήχεις, ἱππῆς κτλ. Ἄν οὖν παλαιότατα ὁ
φθόγγος τοῦ η ἐσημαίνετο διὰ τῶν εε, διὰ τί παραδείγματα τῆς πα-
λαιοτάτης ταύτης γραφῆς δὲν ἐτηγῆθησαν καὶ ἄλλα ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς
ποιήμασιν, ἀλλὰ μόνον τὸ δέελον; Ἀλλ' ἐάν τις καὶ ἐναντίον τούτων
ἀποδεχθῇ ὡς ὀρθὴν τὴν γνώμην τοῦ Ῥοσσίου, τότε ἐξ ἀνάγκης πρέ-
πει νὰ ἀποδεχθῇ καὶ τὸ κατὰ ταύτην συμπέρασμα τοῦ αὐτοῦ, ὅτι αἱ
φθόγγοι η καὶ ει, ἐπειδὴ προσέπιπτον ὁμοίως τῇ ἀκοῇ, ἠδύναντο νὰ
γράφωνται ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἄττικῆς πεζογραφίας ἀδιαφόρως ἢ διὰ τοῦ
ε, ἢ τοῦ εε, ἢ τοῦ η ἢ τοῦ ηη· πρέπει δηλαδὴ κατ' ἀνάγκην νὰ ὁμο-
λογήσῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες οὕτως ἦσαν εἰθισμένοι ἀπὸ Εὐκλείδου νὰ γρά-
φωσι διὰ δύο γραμμάτων ἀπλοῦς φθόγγους, ὥστε καὶ τὸν φθόγγον τοῦ
η καὶ ει, πάντοτε δι' ἑνὸς γράμματος, τοῦ ε, πρὸ Εὐκλείδου σημαινό-
μενον, ἅτε ἀπλοῦν ὄντα, ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος ἐκείνου ἠδύναντο πλεον νὰ
γράφωσιν ἀδιαφόρως ποτὲ μὲν δι' ἑνὸς, ποτὲ δὲ διὰ δύο γραμμάτων, κατὰ
τε τὸν παλαιότερον καὶ τὸν νεώτερον τρόπον, εἰ μὴ πάντοτε καὶ παν-
ταχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασιν, ὅπου ἐτηρεῖτο ὡς
οἶόν τε αὐστηρότατα ἢ ὑπὸ τῶν Ἰώνων ἐπινοηθεῖσα ἀκριβεστάτη ὀρθο-
γραφικὴ διάκρισις τῶν λέξεων, ἀλλ' ἐνίοτε μόνον, ὑπὸ τῶν μὴ τὰ
τοιαῦτα ἀκριβοῦντων· πρὸς δὲ τούτοις, ἂν ἀλλαχόθεν ἀποδεικνύεται
ὅτι ἡ ει ἀπὸ Εὐκλείδου ἐξεφωνεῖτο ὡς ἰ, νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν λε-
γομένων ὑπὸ τοῦ Ῥοσσίου ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Πλά-
τωνος τὸν φθόγγον τοῦ ι ἠδύναντο νὰ σημαίνωσιν ἀδιαφόρως ποτὲ μὲν
κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν γραφὴν, διὰ τοῦ ε καὶ εε, ποτὲ δὲ κατὰ τὴν νεω-
τέραν διὰ τῶν ει καὶ η καὶ ηη, ὅπως καὶ οἱ Ἀγγλοὶ σήμερον τὸν αὐ-
τὸν φθόγγον ι σημαίνουσιν ἐν ταύται· μὲν τῶν λέξεων διὰ τοῦ ε, ἐν
ἐκείναις δὲ διὰ τῶν εε, ἐν ἄλλαις δὲ πάλιν διὰ τῶν εη. Ταῦτα δὲ ὁμο-
λογῶν δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ἠναγκασμένος νὰ ὁμολογήσῃ οὔτε περὶ τῶν
Ἀγγλῶν, οὔτε περὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι καὶ ἐξ ἀρχῆς οὕτως, ὡς ι,
προέφερον τὸν διὰ τοῦ ε ἢ εε ἢ ει ἢ εη δηλούμενον φθόγγον. Ἀλλὰ
νομίζομεν ὅτι τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Ῥοσσίου οὔτε ἡσπάσθη, οὔτε
θὰ θελήσῃ ποτὲ νὰ ἀσπασθῇ τις τῶν Ἑρασμιτῶν, ἅτε ἐκ βάθρων ἀνα-
σκάπτουσιν ὁλόκληρον τὸ ἐρασμικὸν οἰκοδόμημα.

τονταετηρίδος (ἴσως δὲ καὶ βραδύτερον), τὴν παλαιοτάτην αὐτῶν ἐκφώνησιν, διατηροῦντα ἀσυναίρετον τὴν κατάληξιν εἰς τῆς πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς, ἐνῶ ἡ κατάληξις αὕτη ἦτο ἤδη συνηρημένη ἐν Ἀθήναις ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ὅπως πᾶσαι αἱ πρὸ Εὐκλείδου (α) καὶ αἱ μετ' αὐτὸν ἄττικαὶ ἐπιγραφαί, καὶ ἡ χρῆσις τῶν Ἀττικῶν συγγραφέων τρανότατα μαρτυροῦσιν. Ἐκ τῆς εἰρημένης ἀναγραφῆς συμπεραίνεται ὡσαύτως μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι καὶ ἄλλαι καταλήξεις καὶ ἄλλα ἀλλεπάλληλα φωνήεντα διέμενον ἀσυναίρετα ἐν τοῖς αὐτοῖς δήμοις, ἢ καὶ ἐν ἄλλοις, ὧν οἱ κάτοικοι, ἦττον τῶν λοιπῶν Ἀττικῶν συμπαρακολουθοῦντες τῇ ἐν τῷ ἄστει συμβαινούσῃ καθ' ἡμέραν μεταβολῇ περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ τὰς ἐννοίας καὶ τὰ ἦθη, ἐνέμενον πιστότεροι εἰς τὰ πάτρια, οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς ἄλλας παραδόσεις αὐστηρότερον φυλάττοντες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδίωμα τῆς ἄττικῆς τῆς παλαιᾶς φωνῆς ἀκραιφνέστερον καὶ καθαρώτερον διασώζοντες. Ὡς οὖν πιθανῶς, καὶ οἷον εἰσάγοντες τὸν θεὸν τὸν ἀπὸ μηχανῆς, ἐπικαλοῦνται οἱ Ἑρασμῖται εἰς βοήθειαν τὴν προφορὰν τῶν πολλῶν, ὅταν ἐξ ἀρχαίων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀποδείξεων βλέπωσιν ἑαυτοὺς ἠναγκασμένους νὰ ὁμολογήσωσιν ἐν πολλοῖς τὸ ἀρχαῖον τῆς ὡς ἀπλῶν φωνηέντων ἐκφωνήσεως τῶν διφθόγγων. Διότι ἐκ τοῦ εἰρημένου παραδείγματος τῶν ὀνομάτων Ἀχαρνέες, Λαμπτρέες κτλ. πᾶς τις δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸ συνηρημένον δὲν ἦτο ἴδιον τῆς τῶν πολλῶν καὶ τῶν χωριτῶν γλώσσης, ἀλλὰ τῆς τῶν λογίων καὶ τῶν συγγραφέων (β) καὶ τῶν

(α) Αἵτινες ἀντὶ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ ἀσυναιρέτου καταλήξεως εἰς ἔχουσι πάντοτε ἐν τοῖς τοιούτοις ὀνόμασι τὴν εἰς, διὰ τοῦ ἀπλοῦ ε σημαίνουσαι τὸν ἐκ τῆς συναιρέσεως τῶν δύο ε προελθόντα ἀπλοῦν φθόγγον τοῦ η καὶ τῆς εἰ, ὅπως διὰ τοῦ ἀπλοῦ ο αἱ αὐταὶ πρὸ Εὐκλείδου ἐπιγραφαὶ σημαίνουσι τὸν ἐκ τῆς συναιρέσεως τῶν δύο ο γεννηθέντα ἀπλοῦν φθόγγον τῆς μετὰ ταῦτα διὰ δύο χαρακτῆρων γραφομένης ου.

(β) Ἄν οἱ τραγικοὶ μεταχειρίζονται ἐνίοτε ποιητικῶν ἕνεκα λόγων τὰ ἀσυναίρετα ἀντὶ τῶν συνηρημένων, οἷον ἀτίσσω ἀντὶ ἄσσω, φάος, ἀντὶ φῶς κτλ., ἢ καὶ ἄλλας λέξεις τῆς ἀρχαίας φωνῆς, οὐδεὶς βεβαίως δύναται ἐκ τούτου νὰ συμπεράνῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Περικλέους καὶ

ἐν ἄστει, ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων προτιμησάντων τοὺς συνηρημένους καὶ ἀπλοῦς φθόγγους τῶν διηρημένων καὶ συνθέτων.

Συγκεφαλαιοῦντες πάντα τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα περὶ τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων τῶν λαμβανομένων ἐκ τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς γραφῆς, λέγομεν. Ἐπειδὴ οἱ Ἑρασμίται ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν περὶ τῆς ἐλληνικῆς προφορᾶς μελέταις ἡμέλησαν νὰ ἐρευνήσωσιν ἀκριβῶς, κατὰ πόσον τὸ νεκρὸν γράμμα δύναται νὰ σημάνη τὴν ζῶσαν καὶ ἀληθῆ προφοράν, ἀφῆκαν δὲ διὰ τοῦτο ἀνεξέταστον, ὁποῖα ἦτο ἡ φύσις τῆς ἐλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τοῦ Εὐκλείδου τοῦλάχιστον καὶ μετὰ ταῦτα, ὑπέλαβον δὲ διαφορὰν, ὅ,τι ἀποτελεῖ νόμον καὶ κανόνα τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἡμιτελῶς δὲ καὶ ἡμαρτημένως ἐξήτασαν καὶ τὰ φαινόμενα τῆς κράσεως, διὰ ταῦτα οὐδὲν ἄπορον, ἂν, οὐχὶ ἀληθῶς ἀντιληφθέντες τοῦ πράγματος, ἐφαντάσθησαν ὅτι εὔρον τὴν ἀττικὴν φωνήν, ἐνῶ οὐδὲν ἄλλο ἐποίησαν ἀληθῶς, ἢ ἐβίασαν τὸ νεκρὸν γράμμα νὰ λάβῃ παρ' Ἀττικοῖς ἐκὼν ἄκον τὴν γερμανικὴν προφοράν. Τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ συγχαρῶμεν αὐτοῖς, ὅτι ὑπὸ πολλῆς φιλοσοφίας τὰ πάντα συγκυκλήσαντες, κατὰ Πλάτωνα, ἐδυνήθησαν ὁμῶς ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. Ὅπως δὲ ἀποβῇ τέλειον τὸ πρᾶγμα, ἐν ἔτι ὑπολείπεται τοῖς Ἑρασμίταις, καὶ μάλιστα τοῖς σφοδροτάτοις αὐτῶν νὰ τυπώσωσιν ἐν Δειψίᾳ, ἢ ὅπου ἀλλαχοῦ βούλονται, τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς γερμανικοῖς γράμμασιν, ἵνα πάντες, ὁμοεθνεῖς τε καὶ ἀλλοεθνεῖς, ἀναγινώσκοντες ὅπωςδῆποτε γερμανικὰ, εἰδότες ἢ μὴ εἰδότες τὴν ἐλληνικὴν, δύνωνται ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ ἄνευ διδασκαλίας τινός, πλὴν ἴσως τῆς περὶ τοῦ ζ (α), νὰ ἀναγινώσκωσιν ὡς ἄλλοι ἐπὶ Περικλέους καὶ Πλάτωνος Ἀθηναῖοι, ὁ δὲ κόσμος, ἐκπληττόμενος ὑπὸ τῶν ὁρωμένων καὶ ἀκουο-

---

ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ μετεχειρίζοντο τὰς ἀσυναιρέτους, ἢ τὰς ἄλλας ἀρχαιοπρεπεῖς καὶ ποιητικὰς λέξεις.

(α) Ἐπειδὴ καὶ ὁ Κούρτιος νομίζει ἀτοπωτάτην τὴν κατὰ τὸ γερμανικὸν z προφοράν τοῦ γράμματος τούτου, διδάσκων ὅτι πάντως πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς dz (dζ).

μένων, πιστεύση πλέον ἀδιστακτως ὅτι δὲν παρῆλθον ὅλως οἱ καιροὶ τῶν θαυμάτων.

Μόλις ἐκδοθέντος τοῦ ἡμίσεος τῆς παρούσης πραγματείας, τοῦ καταχωρισθέντος εἰς τὸ ε' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ Ἀθηναίου, ὁ ἐν Ἀθήναις ἐπιδημῶν Γερμανὸς Δεφνῆρος, ὁ μέλλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ Φίλιππος Ἰωάννου, ἅτε Ἕλληνες ὄντες, περιέπλεξαν μᾶλλον ἢ ἔλυσαν τὸ περὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης ζήτημα, καὶ ἦτο χρεία νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς Ἑλλάδα, ἵνα διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας, πῶς πρέπει νὰ ὁμιλῶσι καὶ γράφωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν γλῶσσαν, βχρέως, ὡς ἔοικε, φέρων νὰ βλέπῃ ὅτι ἡμεῖς, εἰς τις τῶν ἀγλώσσων τούτων Ἑλλήνων ὄντες, ἐτολμήσαμεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐπιστημονικὴν βάσανον τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων, πρᾶγμα, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ, τῷ ἐν γλωσσικοῖς ζητήμασι ὁμολογούμενως δοκιμωτάτῳ, θὰ ἦτο συγκεχωρημένον, ἔσπευσε παραχρῆμα ἐν τῷ β' φύλλῳ τῆς Νέας Ἑλλάδος νὰ μεμφθῇ τινὰς τῶν ἡμετέρων ἀποδείξεων ὡς σοφιστικὰς δῆθεν καὶ παραλόγους, ὑποσχεθεὶς νὰ ἀνασκευάσῃ αὐτὰς ἀθρόας καὶ ἄρδην ἐν τινι τῶν ἐφεξῆς φύλλων. Καὶ μέχρι μὲν τῆς σήμερον, μελλονικῶν, δὲν ἐπλήρωσε τὴν δημοσίαν γενομένην ὑπόσχεσιν, καὶ ἀγνοοῦμεν ὅποιά τινα ὅπλα προχειρίζεται καθ' ἡμῶν. Ἐξ ὧσων ὁμῶς ἔγραψεν ἐν τῷ εἰρημένῳ φύλλῳ εἰκάζοντες, καὶ τὸ τῆς παροιμίας, ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα, δὲν ἀμφιβάλλομεν τὸ παράπαν περὶ τῆς δεινότητος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τοῦδε μάλιστα συγχαίρομεν τῷ φίλῳ Δεφνήρῳ ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ἐπιτυχίᾳ, ἥτις ἐλπίζομεν ὅτι θέλει ἐπιστέψῃ καὶ τὰς ἄλλας αὐτοῦ περὶ τῶν ἄκου' τον, στέκω, λιμπίδα καὶ τῶν τοιούτων σοφωτάτας ἐτυμολογικὰς θεωρίας. Καὶ πῶς θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον πλέον νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτε εἶδομεν αὐτὸν ἀποπειραθέντα, μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ἀγχινοίας, νὰ ἀνασκευάσῃ πάντα, ὅσα ἡμεῖς εἵπομεν κατὰ τῶν ἐκ τῆς κράσεως ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, δι' ἐνὸς καὶ μόνου ἐπιχειρήματος, φοβεροῦ νὰ Δία καὶ ἀκαταγωνίστου, ὅτι αἱ δίφθογγοι ἀνάγκη νὰ ἐξσφωναῖντο διττῶς ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, διότι οἱ νῦν Ἕλληνες λέγομεν τὸ εἶδες καὶ τόιδες, τὸ εἶπες καὶ τόϊπες, τὰ

εἶδες καὶ ταῖδες; Καίτοι δὲ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνιδόντες τὸ ἀπροσμάχητον τῶν τοιούτων ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὁμῶς ἐνομίσαμεν καθῆκον ἡμῶν, προκλήθέντες, νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἀβασάνιστον μόνην τὴν δύναμιν τοῦ δεφνηρείου ἐπιχειρήματος, ἀφοῦ ἅπαξ ἐπεχειρήσαμεν νὰ βασανίσωμεν τὴν δύναμιν τῶν ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, τοῦ Κυνήρου, τοῦ Βλασσίου καὶ ἄλλων. Καὶ δὴ ἐν τῷ 3006 φύλλῳ τοῦ *Αἰῶνος* ἐλάβομεν τὸ θάρρος νὰ ἀπαντήσωμεν τῷ γλωσσολογικωτάτῳ Δεφνήρῳ, καὶ ἀντιπαρατηρήσωμεν αὐτῷ ὅτι τὰ τοῖδες καὶ ταῖδες δὲν εἶνε κράσεις, ὡς ὑπέλαβεν, ἐκ βαθείας βεβαίως γνώσεως τοῦ νέου ἡμῶν ιδιώματος, ἀλλ' ἀπλᾶς συνιζήσεις· θεωρίαι δὲ ἐκ τοιούτων συνιζήσεων δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι αἱ ἐκ κράσεως γεννηθεῖσαι αἱ καὶ οἱ ἐν τοῖς θοῖμάτιον, θαῖμάτια ἐξεφωνοῦντο διηρημένως ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἐνῷ ὁ ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ νόμος τῶν συναιρέσεων καὶ κράσεων τρανῶς διδάσκει πᾶν τοῦναντίον. Τὰ αὐτὰ δὲ ἰσχυρίζομενοι καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα στερεῖται τῶν κράσεων τῆς ἀρχαίας, ἐκείνων τοῦλάχιστον, ὧν ἔχομεν χρεῖαν ἐν τῷ παρόντι ζητήματι, ἐκείνων δηλαδὴ, ἐν αἷς ἐκ τῶν δύο συνερχόμενων φωνηέντων γεννᾶται τρίτος τις φθόγγος, διάφορος τῶν γεννησάντων, ἀπλοῦς δὲ πάντοτε καὶ στοιχειώδης. Ἔνεκα δὲ τῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ ἐλλείψεως τοῦ τοιούτου εἰδους τῶν κράσεων δὲν λέγομεν οὔτε κοῦταν, οὔτε κούρφανός, οὔτε κοῦχι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι χῶταν, κῶρφανός, τοῦπος, τοῦργον κτλ., ἀλλὰ μόνον κι' ὅταν, κι' ὀρφανός, κι' ὄχι, προφέροντες τὸν φθόγγον ε τοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἐπομένου φωνήεντος ἐν συνιζήσει, ὅπως καὶ τὸν ἐν τοῖς δίκις, παλιῖς, γριᾶ κτλ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον λέγομεν μόνον κι' ἐγὼ, οὐδέποτε δὲ κείγῳ, ὅπως πάντως ἔπρεπε νὰ λέγωμεν ἐνίοτε, ἂν καὶ παρ' ἡμῖν νῦν εἶχεν ἰσχύν τινα ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κρατῶν νόμος τῶν κράσεων, ὁ γεννήσας ἐκ τῶν λέξεων τὰ ὄπλα, τὸ ἔρμχιον, τὸ ὁμόφυλον, τὸ ἰμάτιον, τὰ ἰμάτια, τὰς θῶπλα, θούρμαιον, θούμόφυλον, θοῖμάτιον, θαῖμάτια. Ἄν δὲ ἐν τισιν ἐλληνικαῖς μέρεσι καὶ μάλιστα ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, οἷον ἐν Τήνῳ, Λέσβῳ, Σάμῳ λέγουσι συνήθως τοῦφαγα, τοῦπια, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τό'φαγα, τό'πια,

λέγουσιν ὁμῶς ἐν ταῖς αὐταῖς νήσοις καὶ τοῦδες, τοῦπες, σεῖδα (οῖδα), τᾶδες, τᾶπες, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τοῖδες, τοῖπες, σεῖδα κτλ. Ὡστε καὶ ἂν ἐπεθύμει ὁ Δεφνήρος νὰ εὕρισκῃ ἐν τοῖς εἰρημένοις παραδείγμασι τεκμήρια ὑπάρξεως καὶ τοῦ δευτέρου εἶδους τῶν κράσεων παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλήσιν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, πάλιν ὁμῶς οὐδὲ οὕτω θὰ ὠφελεῖτο μάλλον ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων, διότι τὰ τοῦδες καὶ τοῦπες καὶ σεῖδα, θὰ ἀπεδείκνυον ὅτι καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, ὅπου τῆς Ἑλλάδος τὰ ο καὶ ε φαίνονται συγκεραννύμενα εἰς ἀπλοῦν φθόγγον, ἐκεῖ συγκεράννυνται εἰς ἀπλοῦς φθόγγους καὶ τὰ α καὶ ι, καὶ ο καὶ ι καὶ ε καὶ ι, καὶ ὅτι ἀνάγκη καὶ αἱ αὐαὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς θαίματι, θαίματιον, νὰ ἐξεφωνοῦντο ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων Ἀθηναίων. Ἀλλὰ παρακαλοῦμεν πολὺ τὸν φίλον Δεφνήρον νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι τὰ τοῦπια καὶ τοῦφαγα καὶ τοῦδες καὶ τοῦπες προῆλθον ἐκ κράσεως τῶν ο καὶ ε καὶ ο καὶ ι, ἀλλὰ νὰ πιστεύσῃ μεθ' ἡμῶν ὅτι ταῦτα ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν τό'πια, τό'φαγα, τό'δες, τό'πες (ἅπερ καὶ λέγονται ἐνιαχοῦ), κατὰ τροπὴν τοῦ ο εἰς ου, ὅπως ἀποδεικνύουσι τὰ ἐν Τήνῳ π. χ. καὶ ἄλλαις νήσοις λεγόμενα τοῦ βλέπω ἀντὶ τὸ βλέπω, οὐ κόσμος ἀντὶ ὁ κόσμος, οὐ ἕνας ἀντὶ ὁ ἕνας (α). Ἔτι δὲ παρακαλοῦμεν αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ ὁμοίως ὅτι τὰ τᾶδες ἢ τᾶ'δες, τᾶπες ἢ τᾶ'πες, ἐγεννήθησαν ὅπως τὰ νᾶλθω ἢ νᾶ'λθω, νᾶχω ἢ νᾶ'χω, καὶ εἰς πᾶν ἄλλο δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν, ἢ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ αὐα ἐν τῷ θαίματι πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ἀπλοῦν α, ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ὅτι τὸ θαίματι διὰ τοῦ χρόνου ἐμελλε πάντως νὰ γείνη θαμάτια. Μετὰ πολλῆς λοιπὸν ἀπερισκεψίας ἠθέλησεν ὁ φίλος νὰ μᾶς ὑπομνήσῃ ὅτι καὶ αὐτοί, ἀφοῦ οἱ Ἑρασμίται ἐλθισμόνησαν νὰ ἐξετάσωσιν, ἡδυνάμεθα, ἂν ἠθέλομεν ὀλίγον ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης τοῖδες, τᾶδες, νὰ λύσωμεν τὴν ἡμετέραν ἀπορίαν, πῶς αἱ αὐαὶ

(α) Τὸ δὲ ἐν τῇ νήσῳ Μεγίστῃ (Καστελλορρίζῳ) οὖνας δὲν λέγεται ἀντὶ τοῦ ὁ ἕνας ἢ οὐ ἕνας, ὅπως ἴσως ἤθελε νομίσῃ ὁ Δεφνήρος, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ ἕνας.

καὶ οἱ, καὶ ἐκεῖ, ὅπου εἶνε προϊόντα κράσεως, εἶον ἐν τοῖς θοῖμά-
τιον, θαῖμάτια, ἠδύναντο νὰ ἐκφωνῶνται διηρημέναι θοῖμάτιον,
θαῖμάτια.

Χαριέστατος δὲ ἐφάνη ἡμῖν ὁ Δεφνῆρος, ὅτε ἐπιχειρήσας
νὰ ἀνασκευάσῃ ὅσα ἡμεῖς λέγομεν περὶ τῶν ἐλληνικῶν κρά-
σεων, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶνε, ὡς δοξάζει ὁ Κούρτιος, στιγμαῖαι συ-
ναιρέσεις, καὶ οὐδὲν λέγουσι βέβαιον καὶ ὠρισμένον περὶ τῆς προ-
φορᾶς τῶν διφθόγγων ἐπὶ Περικλέους, οὕτως ἐξετάζομενα, ὅπως
ἐξετάζουσιν αὐτὰς οἱ Ἑρασμῖται, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἀπεκρίθη πρὸς
πάντα ταῦτα, ἐπανέλαβε δὲ μόνον ξηρῶς καὶ ὡς ἐτεροκίνητος
μηχανῇ τοὺς λόγους τοῦ Κουρτίου, ὅτι αἱ κράσεις εἶνε στιγμαῖαι
συναυρέσεις. Ἀπορῶν δὲ πῶς νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς ἡμετέρας κατὰ
τῆς εἰρημένης δοξασίας τοῦ Κουρτίου ἀπαδείξεις, οὐδὲ γὰρ λέγει
περὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν μυημονευομένης κράσεως θάτερον, δῶτι ἐβλε-
πεν ὅτι θὰ ἦτο ἀναγκασμένος ἢ νὰ ἀπαδείξῃ ὅτι τὸ πρῶτον εἶνε
τῷ ἑτερον οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι ἔδει πάντως νὰ ἐκφωνῶ-
σιν ὡς α, ἀφοῦ δὲν ἔλεγον θούτερον, ἢ νὰ συνομολογήσῃ ἡμῖν ὅτι
πλανᾶται καὶ πολὺ ὁ διδάσκαλος Κούρτιος, δοξάζων ὅτι αἱ κρά-
σεις, ὡς στιγμαῖαι συναυρέσεις, εἶνε τὰ ἄριστον τεκμήριον τῆς
προφορᾶς τῆς ἐπὶ Περικλέους. Δὲν θὰ εἶχε δὲ ἴσως δυσκολίαν τινὰ
καὶ τοιοῦτόν τι νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἑτερον ἐξεφωνεῖτο ὡς ἄτε-
ρον ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἂν ὑπῆρχε διαφωνία τις
περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ α καὶ ε, ὅπως περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῆς
αι καὶ οι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτη διαφωνία δὲν ὑπάρχει, διὰ τοῦτο
ὁ μὲν Κούρτιος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ θάτερον εἶνε
τὸ μόνον παράδειγμα ἀρχαιοτάτης κράσεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπα-
δείξῃ, διὰ τί καὶ τὰ κάγω, κάτα, μούδῳκει κτλ. δὲν εἶνε ὡσαύ-
τως παραδείγματα ἀρχαιοτάτης κράσεως, ὁ δὲ Δεφνῆρος ἐνόμισε
προσιμώτερον νὰ ἀντιπαρέλθῃ ἐν εὐφύμῳ σιγῇ, καὶ μόνον ἐν πα-
ρόδῳ νὰ ἐνομάσῃ μὴ ἐπιστημονικὰ, ὅσα ἡμεῖς λέγομεν εὐθὺς ἐν
τοῖς ἐξῆς, προσεπικωροῦντες διὰ παραδειγμάτων, ὅτι αἱ κράσεις
δὲν εἶνε ἀκαριαῖαι συναυρέσεις, ἀλλὰ τελειόταται ἤδη οὖσαι ἀπὸ
χρόνων ἀρχαιοτέρων τῶν Μηδικῶν, μετεδίδοντο ταῖς ἐπιγιγναμέ-
νοις ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀπειροί

μόζει νὰ λέγῃ ὅτι τὸ ποτίζω γίνεται ἐκ τοῦ ποτέω, τὸ δὲ ξαίνω νὰ μεταμορφώῃ παραδόξως εἰς ξένω, καὶ νὰ παράγῃ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ξέω, ὅπως τὸ σθένω ἀπὸ τοῦ σθέω ! καταφρονήσας τῆς τε ξαντικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ξαντοῦ· ἢ νὰ διδάσκῃ (ἴδε Neograeca ἐν Studien κτλ. τόμ. IV, σελ. 297 σημ.) ὅτι τὸ στέχω γίνεται ἐκ τῆς ῥίζης στα, στε κατὰ προσθήκην τοῦ κ, ὅπως τὸ ὀλέκω ἐκ τῆς ὀλε, ἐνῶ καὶ ὁ μικρὰν εἰδήσιν ἔχων τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς γινώσκει ὅτι τὸ στέχω οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ συχνὲν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ στήκω, καὶ γίνεται ἐκ τοῦ ἔστικα, ἐστήκω, ὅπως τὸ γρηγορεῖν ἐκ τοῦ ἐγρήγορα. Ἀντὶ δὲ νὰ ποιῇται ὁ Δεφνῆρος ἀκαιρὸν χρῆσιν τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ νὰ ὀφλισκάνῃ γέλωτα, ὀνειροπολῶν ὅτι τὸ λιμάρισσα γίνεται ἐκ τοῦ λιμάρικια καὶ τὸ περιβολάρισσα καὶ γύφτισσα ἐκ τοῦ περιβολάρικια καὶ γύφτικια (Νεοελλ. σ. 410 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ ἄκουε καὶ ἀκουτον ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ στελέχους ak, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις ὄμμα (ὄπμα, ὄχμα), καὶ αἱ λατινικαὶ ecce καὶ oculus, καὶ αἱ ἰταλικαὶ eccome, eccolo (σ. 390 σημ.)· ἢ ὅτι ἐν τῇ φράσει πάει ἀντάρα, ἡ λέξις ἀντάρα εἶνε κρυσταλλωμένη δοτικὴ μὲ ἐπιρρηματικὴν σημασίαν, ὅπως τὸ κομιδῇ (σ. 392 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ λεσβικὸν λιμπίδα πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ στέλεχος λυπ, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ παραγόμενον λυπρὸς ἀπαντᾷ παρ' Ὀμήρῳ μόνον ἐπὶ ἐλσεινῆς καὶ ἀκάρπου γῆς (σ. 410 σημ.)· ἀντὶ, λέγομεν, νὰ ἐτυμολογῇ τοιαύτας γελοιώδεις ἐτυμολογίας, θὰ ἐποίει πολὺ προνομιώτερον, ἂν κατεδέχετο νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τὸν ἀπαιδευτότατον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀκου' με, ἀκου' τον δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ὄψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκοήν, οὐδὲ δεικνύει τις ἄλλον τινά, ὅταν λέγῃ ἀκου' τον, ὅπως, ὅταν λέγῃ νὰ τον ἢ ἰδέ τον, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ταῦτα, ἢ συγκεκριμένα τὰ ἀκουέ με, ἀκουέ τον· τὸ δὲ λεσβικὸν λιμπίδα ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ λύπη καὶ λυπρὸς, ἀλλ' εἶνε τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λεγόμενον λεπίδα. Οὕτω δὲ ἐρωτῶν ἤθελε διδαχθῇ καὶ ἄλλα πάμπολλα, δυνάμενα νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς δεινῆς ἀλαζονείας καὶ οἰήσεως, ὑφ' ἧς φαίνεται κατεχόμενος, ἤθελε δὲ ἴσως καὶ αὐ-

τὸς συνέδῃ ὅτι ἐπιδεικνύεται μέγα θράσος, ἐπιχειρῶν νὰ διδάξη τὸν Φίλιππον Ἰωάννου καὶ τοὺς ἄλλους παρ' ἡμῖν λογίους, τίς εἶνε ἡ φύσις τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, καὶ ἤθελεν ἴσως τελευταῖον ἀνομολογήσῃ, πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Περικλῆς, πιστεύων ὅτι τὸ θράσος εἶνε τὸ φίλτατον καὶ ἀχώριστον τέκνον τῆς ἀληγορίας καὶ ἀμαθείας.

Θ. ΠΑΠΑ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (*).

Β'.

Μεταξὺ τῶν πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου ταφῶν καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν παραλλήλως τῇ θαλάσῃ καὶ πρὸς ἑω τειχῶν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας πᾶσα ἡ παραλία βρίθκει ὑπογείων κρυπτῶν ἐντὸς τῆς ἐξ ἀμμολίθου συγκειμένης πέτρας λελαξευμένων, ὀλιγίστων ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν, τῶν πλείστων δὲ ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, περιεχουσῶν ἀναμῖξ ἰουδαϊκᾶς, ἑλληνικᾶς, Ῥωμαϊκᾶς, αἰγυπτιακᾶς καὶ χριστιανικᾶς ταφᾶς, καὶ ἀπαρτιζουσῶν τὴν νεωτέραν ἀνατολικὴν καὶ μικρὰν Νεκρόπολιν, πρὸς διάκρισιν τῆς παλαιᾶς ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων δυσμικῆς καὶ μεγάλης κατ' ἐξοχὴν Νεκροπόλεως.

Αἱ ταφαὶ αὗται, ὡς μὴ ὥφελε, μετέποιήθησαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς λατομίας· οἱ πρὸς οἰκοδομὴν τῆς νεωτέρας Ἀλεξανδρείας καὶ Νικοπόλεως λίθοι προέρχονται ἐκεῖθεν δι' ἀνασκαφῆς, τυμβωρυχίας καὶ λιθοτομίας, καὶ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἐκλείπουσιν ὁσημέραι αἱ ἀρχαῖαι ταφαὶ καταστρεφόμενα, διὰ χειρῶν ἀράδων λιθοπρατῶν, λαμβανόντων τὴν ἄδειαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν λίθων παρὰ τῆς τοπικῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ

(*) Συνέχεια καὶ τέλος τῆς διακοπείσης διατριβῆς ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 429.

εὐτελεῖ φόρῳ ἐπιτηδεύματος, ὅστις δὲν πλουτίζει βέβαια τὴν δημοσίαν γάζην, στερεῖ δὲ τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων.

Κατὰ καιροὺς ἀρχαιοκάπηλοι παρατυγχάνοντες διὰ μικρᾶς ἀμοιβῆς γίνονται κάτοχοι ἐνεπιγράφων πλακῶν, ληκύθων, λύχνων, θυμιατηρίων καὶ ὑδριῶν· ἄλλοτε λάρνακες ἐκ μαρμάρου καὶ σαρκοφάγοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένοι μεταφέρονται εἰς οἰκίας εὐπορούντων ἐγχωρίων, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς ποτίστραι, ἢ δωρούμενοι τοῖς ἀλλογενέσιν ἐκχομίζονται εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν. — Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Νικόπολιν, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μέρει, ἀνακαλύπτονται πολλαὶ ὑπόγειοι ταφαί, ἐλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ αἰγυπτιακαί, καὶ ἐν αὐταῖς στῆλαι ἐνεπίγραφοι, τίτλοι, λάρνακες, ὑδρίαι καὶ λύχνοι.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅσαι εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Νεκροπόλει, ὧν τυχαίως ἐνίοτε ἐλάμβανόν γινώσκιν, ἀνεκοίνωσα τινὰς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, χάριν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν παρατίθημι ἐνταῦθα τὰς κυριωτέρας καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερούσας αὐτῶν.

1.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ Γ ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΑΦΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΠΑΡΕΙΣ ΛΥΣΙΜΑΧΩ Δ ΤΟΥ ΞΕ
ΝΩΝΟΣ ΠΑΡΕΙ ΤΩ ΥΙΩ
ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.

«Λυσίμαχος γ' τοῦ Ξένωνος καὶ Γλαφυρὰ Δημητρίου, πάρεις, ἢ Λυσιμάχῳ δ' τοῦ Ξένωνος, πάρει, τῷ υἱῷ, μνήμης ἔνεκεν».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φέρει χαρακτῆρας τοῦ β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, κομψῶς καὶ εὐκρινέστατα ἐγχεκολλημένους, ἐπὶ κίονος ἐν σχήματι βωμοῦ κυλινδροειδοῦς, ἐκ λευκίστατου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ἄνωθεν καὶ γύρωθεν κυματίου ἔχοντος βούκρανα καὶ ἀνθοπλέγματα ἐξαρτώμενα ἑγκαρπα εἰς ἐνδειξιν ἐπιταφίου μνημείου. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ μνημεῖον ἱδρυσαν Λυσίμαχος τρίτος τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Ξένωνος ἀπελεύθε-

ρος, μετὰ τῆς συζύγου του Γλαφυρᾶς, θυγατρὸς Δημητρίου, τῷ υἱῷ αὐτῶν Λυσιμάχῳ, τετάρτῳ τοῦ ὀνόματος, καὶ τούτῳ ἀπελευθέρῳ τοῦ αὐτοῦ πατρωνος Ξένωνος. Ἰστέον ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ Ξένωνος μετὰ τοῦ ἄρθρου σημαίνει κτῆσιν, ἐν ᾧ ἀνάρθρως Δημητρίου σημαίνει τὴν γενετὴν. Ἀξία ἔτι σημειώσεως εἶνε ἡ πρωτοφανὴς λέξις πάρεις, πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ ἀναφερομένη εἰς τοὺς δύο συζύγους Λυσίμαχον γ' καὶ Γλαφυρὰν, καὶ πάρει ἐνικὴ δοτικὴ ἀναφερομένη Λυσιμάχῳ δ' τῷ υἱῷ· ἄγνωστος καὶ ξένη τὸ παράπαν εἶνε ἡ λέξις, οὐδαμοῦ ἀπαντωμένη τῶν ὧν ἐγὼ αἶδα ἐλληνικῶν λεξικῶν, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶνε σαφές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, καὶ σημαίνει τὸν πάρετον ἢ τοι ἄφετον δούλον, ὡσεῖπεῖν ἀπελεύθερον, ἐκ τοῦ παρίημι ἴσου τῷ ἀφίημι. Ἡ φράσις φαίνεται οὕσα μακεδονικὴ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἄλλη τις εὐρισκομένη ὡσαύτως ἐν ἀρχαιοτέrais Ἀλεξανδριαναῖς ἐπιγραφαῖς μέλλακες, σημαίνουσα τοὺς ἀκολουθούς τοῦ βασιλέως παῖδας (γαλλιστὶ pages), ἀντὶ μείρακες ἢ μίλακες κατὰ Ἡσύχιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται ἔτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι μετὰ τῶν πολλῶν δούλων, οὓς ἐκέκτητο ὁ Ξένων, πολλοὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα, καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων τάξεως, ὡς παρ' ἡμῖν οἱ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἡγεμόνες.

2.

ΟΤΥΜΒΟΣΟΥΚΑΣΑΜΟΣΑΔΕΤΟΙΠΕΤΡΟΣ
 ΤΟΝΚΑΤΘΑΝΟΝΤΑΣΗΜΑΝΕΙΤΙΣΚΑΙΤΙΝΟΣ
 ΕΣΑΙΔΑΝΒΕΒΑΚΕΝΑΛΛΑΜΟΙΣΧΑΣΑΣ
 ΤΟΝΕΚΡΑΓΩΓΟΝΩΦΙΛΕΝΠΕΙΔΩΙΓΟΝΥ
 ΚΟΛΑΠΤΟΝΑΘΡΕΙΓΡΑΜΜΑΔΙΠΤΥΧΟΙΣΚΟΡΑΙΣ
 ΠΑΤΗΡΜΕΝΕΙΡΗΝΑΙΟΣΑΔΕΤΟΙΠΑΤΡΙΣ
 ΜΕΜΦΙΣΤΟΔΟΥΝΟΜΑΓΟΡΕΥΕΤΕΚΒΡΕΦΟΥΣ
 .....ΦΑΥΛΟΝΟΥΣΥΝΕΙΠΕΤΟ
 .....ΤΑΝΜΟΙΡΑΝΩΣΕΠΕΔΡΑΜΕ

«Ὁ τύμβος οὐκ ἔσχατος· ἄδε τοι πτέρες
 »τὰν καίθανόντα σημανεῖ, τίς καὶ τίνοσ
 »ἔς Ἀΐδαν βέβακεν· ἀλλὰ μοι σχάσας
 »τὸ νεκραγωγόν, ὦ φίλ', ἐν πείδῳ γόνυ,
 »κολαπτὸν ἄθρει γράμμα διπτύχοις κόραις.
 »Πατὴρ μὲν Εἰρηναῖος, ἃ δέ τοι πατρίς
 »Μέμφις· τὸ δ' οὖνομ' ἀγορεύετ' ἐκ βρέφους
 ».....φάυλον οὐ συνέπετο,
 ».....τὰν μοῖραν ὡς ἐπέδραμε.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐπὶ πλακῶς λίθου τιτανώδους πωρείου γέ-
 γραπται ἐν ἰάμβοις καὶ διαλέκτῳ δωρικῇ· ἀλλ' οἱ τελευταῖοι δύο
 στίχοι εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ ἀφανεῖς ἐκ παρατριβῆς, καὶ ἐπομένως
 τὸ νόημα αὐτῶν ἀτελές. Τὰ γράμματα εἶνε ἐπιμελῶς καὶ εὐκρι-
 νῶς ἐγκεκολαμμένα καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τῆς μακεδονικῆς
 ἐποχῆς.

3.

ΡΕ

ΕΝΘΑΔΕΤΙΝΑΤΗΣΠΙΝΥ
 ΤΗΝΚΑΤΑΓΑΙΑΚΑΛΥΠΤΕΠΡΕΜΟΝ
 ΤΗΝΑΛΟΧΟΝΣΕΜΝΟΝΘΑΛΟΣΕΞΟΧΟΝ
 ΑΛΛΩΝΙΟΥΛΙΑΝΗΝΤΗΝΜΟΙΡΑΦΕ
 ΡΕΙΚΡΗΤΗΣΑΠΟΓΑΙΗΣΕΙΚΟΣΙ
 ΠΕΝΤΕΕΤΗΖΗΣΑΣΑΙΣΟΝ
 ΧΡΟΝΟΝΩΣΕΤΕΤΑΚΤΟ
 ΛΟΙΠΟΝΝΥΝΠΑΡΟΔΕΙ
 ΤΑΦΙΛΟΝΓΕΝΕΤΗΝ
 ΑΒΕΛΕΕΡΕΩΣΕΙ
 ΔΩΣΟΤΙΠΑΣΙΒΡΟ
 ΤΟΙΣΤΟΘΑΝΕΙΝ
 ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ
 ΠΑΝΤΟΜ
 ΑΤΡΙΚΗ

«Ἐνθάδε τὴν ἀρετῆς πινυτὴν κατὰ γαῖα καλύπτει,
 »πρέμ(ν)ον τὴν ἄλοχον, σεμνὸν θάλος, ἔσοχον ἄλλων
 »Ἰουλιανὴν, τὴν μοῖρα φέρει Κρήτης ἀπὸ γαίης·
 »εἴκοσι πέντε ἔτη ζήσασα, ἴσον χρόνον ὥς ἐτίτακτο.
 »Ἀσιπὸν νῦν, παροδῖτα, φίλον γενέτην αἰετὶ ἔλειπε,
 »ὥς εἰδώς, ὅτι πᾶσι βροτοῖς τὸ θανεῖν ἀπόκειται.
 »Παντοματρική.»

Ὅπισθεν τῆς πλακὸς ἐγκεκόλαπται μεγαλειτέροις γράμμασιν·

ΕΙΜΙΑΔΕΤΗΣ
 ΚΡΗΤΗΣΠΑΝ
 ΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ
 ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ

«Εἰμὶ δὲ τῆς Κρήτης Παντοματρίου Ἰουλιανή.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς μαρμάρου κυαναυγοῦς εὐρέθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, ὅπου εἶχε ῥιφθῇ ἐξ ἀποκρήμνου ὄχθου τῆς ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπόλεως. Ἡ πλάξ ἐν τῷ μέσῳ διερρώγυϊα ἔνεκα τῆς ἐξ ὕψους πτώσεως αὐτῆς, καὶ κατὰ βρωτος ἐκ τῆς τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἐπιρροίας, εἶνε εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη λίαν δυσανάγνωστος καὶ ἐφθαρμένη· ἄλλως δὲ καὶ ὁ τὴν ἐπιγραφὴν χαράξας φαίνεται ὅτι ἦτο τὴν τέχνην ἄπειρος, διότι τὰ μὲν γράμματα εἶνε μᾶλλον ἡμελημένως καὶ ἀκόμψως ἐγκεχαραγμένα, διὰ χαρακτήρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ὅτε τὸ Σ καὶ Ω ἐγράφοντο μνηοσιδῶς, ἐν ᾧ τὸ Ε ἐφύλαττεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, οἱ δὲ στίχοι πολὺ ἀπέχουσι τῆς εὐθείας γραμμῆς, ἵνα μηδὲν εἴπω περὶ τῶν ἀνορθογραφιῶν καὶ παροραμάτων καὶ τῆς τῶν ἡμαρτημένων ἐνίοτε ἀκαλλοῦς ἐπιδιορθώσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ ἐπίγραμμα ὑπαγορεύσας δὲν ἦτο πολλῷ καλότερος τοῦ τεχνίτου· ἐν ᾧ ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ᾔνε ἑμμετρος, τὸ μέτρον αὐτοῦ εἶνε ἑκρυθμον καὶ ἰδιόμελον· διότι τοὺς πρώτους τρεῖς δακτυλικούς ἐξαμέτρους στίχους ἀκολουθοῦσι δύο ἐπτάμετροι καὶ εἰς ἐξάμετρος, καὶ τούτους κλείει ἐπὶ τέλους ἀνάπαιστος. Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ περισσότερα μέτρα τῆς ἐπιγρα-

μένων, πιστεύση πλέον ἀδιστακτως ὅτι δὲν παρῆλθον ὅλως οἱ καιροὶ τῶν θαυμάτων.

Μόλις ἐκδοθέντος τοῦ ἡμίσεος τῆς παρούσης πραγματείας, τοῦ καταχωρισθέντος εἰς τὸ ε' τεῦχος τοῦ Β' τόμου τοῦ Ἀθηναίου, ὁ ἐν Ἀθήναις ἐπιδημῶν Γερμανὸς Δεφνῆρος, ὁ μέλλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ Φίλιππος Ἰωάννου, ἅτε Ἕλληνες ὄντες, περιέπλεξαν μᾶλλον ἢ ἔλυσαν τὸ περὶ τῆς σημερινῆς ἡμῶν γλώσσης ζήτημα, καὶ ἦτο χρεῖα νὰ ἔλθῃ αὐτὸς εἰς Ἑλλάδα, ἵνα διδάξῃ τοὺς Ἕλληνας, πῶς πρέπει νὰ ὁμιλῶσι καὶ γράφωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν γλῶσσαν, βρῆως, ὡς ἔοικε, φέρων νὰ βλέπῃ ὅτι ἡμεῖς, εἰς τις τῶν ἀγλώσσων τούτων Ἑλλήνων ὄντες, ἐτολμήσαμεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐπιστημονικὴν βάσανον τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων, πρᾶγμα, ὅπερ αὐτῷ μόνῳ, τῷ ἐν γλωσσικοῖς ζητήμασι ὁμολογούμενως δοκιμωτάτῳ, θὰ ἦτο συγκεχωρημένον, ἔσπευσε παραχρῆμα ἐν τῷ β' φύλλῳ τῆς Νέας Ἑλλάδος νὰ μεμφθῇ τινὰς τῶν ἡμετέρων ἀποδείξεων ὡς σοφιστικὰς δῆθεν καὶ παραλόγους, ὑποσχεθεὶς νὰ ἀνασκευάσῃ αὐτὰς ἀθρόας καὶ ἄρδην. Ἐν τινι τῶν ἐφεξῆς φύλλων. Καὶ μέχρι μὲν τῆς σήμερον, μελλονικῶν, δὲν ἐπλήρωσε τὴν δημοσίαν γενομένην ὑπόσχεσιν, καὶ ἀγνοοῦμεν ὁποῖά τινα ὅπλα προχειρίζεται καθ' ἡμῶν. Ἐξ ὧσων ὁμῶς ἔγραψεν ἐν τῷ εἰρημένῳ φύλλῳ εἰκάζοντες, καὶ, τὸ τῆς παροιμίας, ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα, δὲν ἀμφιβάλλομεν τὸ παράπαν περὶ τῆς δεινότητος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τοῦδε μάλιστα συγχαίρομεν τῷ φίλῳ Δεφνήρῳ ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ἐπιτυχίᾳ, ἣτις ἐλπίζομεν ὅτι θέλει ἐπιστέψῃ καὶ τὰς ἄλλας αὐτοῦ περὶ τῶν ἄκου' τον, στέκω, λιμπίδα καὶ τῶν τοιούτων σοφωτάτας ἐτυμολογικὰς θεωρίας. Καὶ πῶς θὰ ἦτο ἐπιτετραμμένον πλέον νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτε εἶδομεν αὐτὸν ἀποπειραθέντα, μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ἀγχινοίας, νὰ ἀνασκευάσῃ πάντα, ὅσα ἡμεῖς εἶπομεν κατὰ τῶν ἐκ τῆς κράσεως ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, δι' ἐνὸς καὶ μόνου ἐπιχειρήματος, φοβεροῦ νὴ Δία καὶ ἀκαταγωνίστου, ὅτι αἱ δίφθογγοι ἀνάγκη νὰ ἐξεφωναῦντο διττῶς ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, διότι οἱ νῦν Ἕλληνες λέγομεν τὸ εἶδες καὶ τόϊδες, τὸ εἶπες καὶ τόϊπες, τὰ

εἶδες καὶ ταῖδες; Καίτοι δὲ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνιδόντες τὸ ἀπροσμάχητον τῶν τοιούτων ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὁμως ἐνομίσαμεν καθῆκον ἡμῶν, προκλήθέντες, νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἀβασάνιστον μόνην τὴν δύναμιν τοῦ δεφνηρείου ἐπιχειρήματος, ἀφοῦ ἅπαξ ἐπεχειρήσαμεν νὰ βασανίσωμεν τὴν δύναμιν τῶν ἀποδείξεων τοῦ Κουρτίου, τοῦ Κυνήρου, τοῦ Βλασσίου καὶ ἄλλων. Καὶ δὴ ἐν τῷ 3006 φύλλῳ τοῦ *Αἰῶνος* ἐλάβομεν τὸ θάρρος νὰ ἀπαντήσωμεν τῷ γλωσσολογικωτάτῳ Δεφνήρῳ, καὶ ἀντιπαρατηρήσωμεν αὐτῷ ὅτι τὰ τοῖδες καὶ ταῖδες δὲν εἶνε κράσεις, ὡς ὑπέλαβεν, ἐκ βαθείας βεβαίως γνώσεως τοῦ νέου ἡμῶν ιδιώματος, ἀλλ' ἀπλᾶς συνιζήσεις· θεωρίαι δὲ ἐκ τοιούτων συνιζήσεων δὲν εἶνε ἱκαναὶ νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι αἱ ἐκ κράσεως γεννηθεῖσαι αἱ καὶ οἱ ἐν τοῖς θοῖμάτιον, θαῖμάτια ἐξεφωνοῦντο διηρημένως ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἐνῷ δ' ἐν τῇ ἄττικῇ διαλέκτῳ νόμος τῶν συναιρέσεων καὶ κράσεων τρανῶς διδάσκει πᾶν τοῦναντίον. Τὰ αὐτὰ δὲ ἰσχυρίζομενοι καὶ ἐνταῦθα ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ νέα ἡμῶν γλῶσσα στερεῖται τῶν κράσεων τῆς ἀρχαίας, ἐκείνων τοῦλάχιστον, ὧν ἔχομεν χρεῖαν ἐν τῷ παρόντι ζητήματι, ἐκείνων δηλαδὴ ἐν αἷς ἐκ τῶν δύο συνερχόμενων φωνηέντων γεννᾶται τρίτος τις φθόγγος, διάφορος τῶν γεννησάντων, ἀπλοῦς δὲ πάντοτε καὶ στοιχειώδης. Ὑνεκα δὲ τῆς ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ ἐλλείψεως τοῦ τοιούτου εἶδους τῶν κράσεων δὲν λέγομεν οὔτε κοῦταν, οὔτε κοῦρφανός, οὔτε κοῦχι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι χῶταν, κῶρφανός, τοῦπος, τοῦργον κτλ., ἀλλὰ μόνον κι' ὅταν, κι' ὀρφανός, κι' ὄχι, προφέροντες τὸν φθόγγον ε τοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἐπομένου φωνήεντος ἐν συνιζήσει, ὅπως καὶ τὸν ἐν τοῖς δίκις, παλῖς, γριᾶ κτλ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον λέγομεν μόνον κι' ἐγὼ, οὐδέποτε δὲ κείγῳ, ὅπως πάντως ἔπρεπε νὰ λέγωμεν ἐνίοτε, ἂν καὶ παρ' ἡμῖν νῦν εἶχεν ἰσχύοντινα ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κρατῶν νόμος τῶν κράσεων, ὁ γεννήσας ἐκ τῶν λέξεων τὰ ὄπλα, τὸ ἔρμχιον, τὸ ὁμόφυλον, τὸ ἰμάτιον, τὰ ἰμάτια, τὰς θῶπλα, τοῦρμαιον, τοῦμόφυλον, τοῖμάτιον, θαῖμάτια. Ἄν δὲ ἐν τισιν ἐλληνικαῖς μέρεσι καὶ μάλιστα ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, οἷον ἐν Τήνῳ, Λέσβῳ, Σάμῳ λέγουσι συνήθως τοῦφαγα, τοῦπια, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τό'φαγα, τό'πια,

λέγουσιν ὁμῶς ἐν ταῖς αὐταῖς νήσοις καὶ τοῦδες, τοῦπες, σεῖδα (οῖδα), τᾶδες, τᾶπες, ἀντὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι τοῖδες, τοῦπες, σεῖδα κτλ. Ὡστε καὶ ἂν ἐπεθύμει ὁ Δεφνῆρος νὰ εὕρισκῃ ἐν τοῖς εἰρημένοις παραδείγμασι τεκμήρια ὑπάρξεως καὶ τοῦ δευτέρου εἶδους τῶν κράσεων παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλήσιν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, πάλιν ὁμῶς οὐδὲ οὕτω θὰ ὠφελεῖτο μάλλον ἐκ τῶν τοιούτων παραδειγμάτων, διότι τὰ τοῦδες καὶ τοῦπες καὶ σεῖδα, θὰ ἀπεδείκνυν ὅτι καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ, ὅπου τῆς Ἑλλάδος τὰ ο καὶ ε φαίνονται συγκεραννύμενα εἰς ἀπλοῦν φθόγγον, ἐκεῖ συγκεράννυνται εἰς ἀπλοῦς φθόγγους καὶ τὰ α καὶ ι, καὶ ο καὶ ι καὶ ε καὶ ι, καὶ ὅτι ἀνάγκη καὶ αἰ αἰ καὶ οἰ ἐν τοῖς θαύματια, θαύματιον, νὰ ἐξεφωνοῦντο ὡς ἀπλᾶ φωνήεντα ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων Ἀθηναίων. Ἀλλὰ παρακαλοῦμεν πολὺ τὸν φίλον Δεφνῆρον νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι τὰ τοῦπια καὶ τοῦφαγα καὶ τοῦδες καὶ τοῦπες προῆλθον ἐκ κράσεως τῶν ο καὶ ε καὶ ο καὶ ι, ἀλλὰ νὰ πιστεύσῃ μεθ' ἡμῶν ὅτι ταῦτα ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν τό'πια, τό'φαγα, τό'δες, τό'πες (ἄπερ καὶ λέγονται ἐνιαχοῦ), κατὰ τροπὴν τοῦ ο εἰς ου, ὅπως ἀποδεικνύουσι τὰ ἐν Τήνῃ π. χ. καὶ ἄλλαις νήσοις λεγόμενα τοῦ βλέπω ἀντὶ τὸ βλέπω, οὐ κόσμος ἀντὶ ὁ κόσμος, οὐ ἕνας ἀντὶ ὁ ἕνας (α). Ἔτι δὲ παρακαλοῦμεν αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ ὁμοίως ὅτι τὰ τᾶδες ἢ τὰ'δες, τᾶπες ἢ τὰ'πες, ἐγεννήθησαν ὅπως τὰ νᾶλθω ἢ νά'λθω, νᾶχω ἢ νά'χω, καὶ εἰς πᾶν ἄλλο δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν, ἢ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ αἰ ἐν τῷ θαύματια πρέπει νὰ ἐκφωνῇται ὡς ἀπλοῦν α, ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ὅτι τὸ θαύματια διὰ τοῦ χρόνου ἐμελλε πάντως νὰ γείνῃ θαύματια. Μετὰ πολλῆς λοιπὸν ἀπερισκεψίας ἠθέλησεν ὁ φίλος νὰ μᾶς ὑπομνήσῃ ὅτι καὶ αὐτοί, ἀφοῦ οἱ Ἑρασμίται ἐλτισμόνησαν νὰ ἐξετάσωσιν, ἡδυνάμεθα, ἀν' ἠθέλομεν ὀλίγον ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ μητρικῆς ἡμῶν γλώσσης τοῖδες, τᾶδες, νὰ λύσωμεν τὴν ἡμετέραν ἀπορίαν, πῶς αἰ αἰ

(α) Τὸ δὲ ἐν τῇ νήσῳ Μεγίστῃ (Καστελλορρίζῳ) οὖνος δὲν λέγεται ἀντὶ τοῦ ὁ ἕνας ἢ οὐ ἕνας, ὅπως ἴσως ἤθελε νομίσῃ ὁ Δεφνῆρος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ ἕνας.

καὶ οὐ, καὶ ἐκεῖ, ὅπου εἶνε προϊόντα κράσεως, εἶον ἐν τοῖς θοῖμά-
τιον, θοῖμάτια, ἠδύναντο νὰ ἐκφωνῶνται διηρημέναι θοῖμάτιον,
θοῖμάτια.

Χαριέστατος δὲ ἐφάνη ἡμῖν ὁ Δεφνῆρος, ὅτε ἐπιχειρήσας
νὰ ἀνασκευάσῃ ὅσα ἡμεῖς λέγομεν περὶ τῶν ἐλληνικῶν κρά-
σεων, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶνε, ὡς δοξάζει ὁ Κούρτιος, στιγμαῖαι συ-
ναιρέσεις, καὶ οὐδὲν λέγουσι βέβαιον καὶ ὠρισμένον περὶ τῆς προ-
φορᾶς τῶν διφθόγγων ἐπὶ Περικλέους, οὕτως ἐξεταζόμεναι, ὅπως
ἐξετάζουσιν αὐτὰς οἱ Ἑρασμῖται, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἀπακρίθη πρὸς
πάντα ταῦτα, ἐπανέλαβε δὲ μόνον ξηρῶς καὶ ὡς ἐτεροκίνητος
μηχανὴ τοὺς λόγους τοῦ Κουρτίου, ὅτι αἱ κράσεις εἶνε στιγμαῖαι
συναιρέσεις. Ἀπορῶν δὲ πῶς νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς ἡμετέρας κατὰ
τῆς εἰρημένης δοξασίας τοῦ Κουρτίου ἀποδείξεις, οὐδὲ γὰρ λέγει
περὶ τῆς ὑφ' ἡμῶν μνημονευομένης κράσεως θάτερον, διότι ἐβλε-
πεν ὅτι θὰ ἦτο ἠναγκασμένος ἢ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ πρῶτον εἶνε
τῷ ἑτέρῳ οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι ἔδει πάντως νὰ ἐκφωνῶ-
σιν ὡς α, ἀφοῦ δὲν ἔλεγον θούτερον, ἢ νὰ συνομολογήσῃ ἡμῖν ὅτι
πλανᾶται καὶ πολὺ ὁ διδάσκαλος Κούρτιος, δοξάζων ὅτι αἱ κρά-
σεις, ὡς στιγμαῖαι συναιρέσεις, εἶνε τὰ ἄριστον τεκμήριον τῆς
προφορᾶς τῆς ἐπὶ Περικλέους. Δὲν θὰ εἶχε δὲ ἴσως δυσκολίαν τινὰ
καὶ τοιοῦτόν τι νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ ἑτερον ἐξεφωνεῖτο ὡς ἄτε-
ρον ὑπὸ τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναίων, ἂν ὑπῆρχε διαφωνία τις
περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ α καὶ ε, ὅπως περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῆς
αι καὶ οι. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτη διαφωνία δὲν ὑπάρχει, διὰ τοῦτο
ὁ μὲν Κούρτιος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ θάτερον εἶνε
τὸ μόνον παράδειγμα ἀρχαιοτάτης κράσεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπα-
δείξῃ, διὰ τί καὶ τὰ κάγω, κάτα, μούδῳκει κτλ. δὲν εἶνε ὡσαύ-
τως παραδείγματα ἀρχαιοτάτης κράσεως, ὁ δὲ Δεφνῆρος ἐνόμισε
προσιμώτερον νὰ ἀντιπαρέλθῃ ἐν εὐφύμῳ σιγῇ, καὶ μόνον ἐν πα-
ρόδῳ νὰ ἐνομάσῃ μὴ ἐπιστημονικὰ, ὅσα ἡμεῖς λέγομεν εὐθὺς ἐν
τοῖς ἐξῆς, προσεπικυροῦντες διὰ παραδειγμάτων, ὅτι αἱ κράσεις
δὲν εἶνε ἀκαριαῖαι συναιρέσεις, ἀλλὰ τελειόταται ἤδη οὕσαι ἀπὸ
χρόνων ἀρχαιοτέρων τῶν Μηδικῶν, μετεδίδοντο ταῖς ἐπιγιγνομέ-
ναις ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀπειροί

ἅπλαϊ καὶ σύνθετοι λέξεις. Κατανοήσας δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς φαίνεται, τὴν δύναμιν τῶν ἡμετέρων παραδειγμάτων καὶ συλλογισμῶν, ἀλλ' ἀμνηχανῶν τί νὰ εἶπη, προσποιεῖται μὲν κατ' ἀρχὰς ὅτι ἀπαξιοῖ νὰ ἀπαντήσῃ πρὸς τοιαῦτα ἀσθενῆ ἐπιχειρήματα, ἔπειτα ὁμῶς, ἀφοῦ ἤκουσέ που ὅτι ἡμεῖς λέγομεν τὸ εἶδες καὶ τούιδες, τὸ εἶπες καὶ τούιπες καὶ τ.λ., νομίσας πλέον ὅτι ἀνεκάλυψέ τι μέγα, ἔρχεται τέλος, συγκαταβαίνων, νὰ μᾶς διδάξῃ ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὐδεμία διαφορά, ἂν τις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔλεγε καὶ ἐγὼ μὲν καθ' ἑαυτὸν, καὶ γὰρ δὲ μεγαλοφώνως, ὁμοίως δὲ καὶ ἔϊτα καὶ καῖτα, μοῖ ἔδωκε καὶ μοῦδωκεν. Ἀλλ' ἡ ἀγχινουστάτη αὕτη παραβολὴ καὶ ἐξομοίωσις θὰ εἶχέ τινα λόγον, ἂν οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν κράσιν ἀντὶ καὶ ἐγὼ, μοῖ ἔδωκε κτλ., ἔλεγον καὶ ἐγὼ, μοῖ ἔδωκε, καὶ δὲν ἐξεφώνουν καὶ γὰρ, μοῦδωκεν, ἐν οἷς αἰφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐκ τῶν τριῶν βλαστάνει εἰς φθόγγος, καὶ ἐνίοτε διάφορος ἐκείνων ἐξ ὧν ἐγεννήθη. Ὅτι δὲ τὰ καὶ γὰρ, μοῦδόκει δὲν ἐγεννήθησαν αἰφνης καὶ διὰ μιᾶς, ἀλλὰ διὰ πολλοῦ χρόνου, ὁμολογεῖ λεληθότως καὶ αὐτὸς ὁ Κούρτιος (καὶ οὕτως αὐτὸς ἀναιρεῖ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ δοξασίαν, ὅτι αἱ κράσεις εἶνε στιγμιαῖαι συναιρέσεις), ὅταν ἰσχυρίζηται (Studien κτλ. 1² σελ. 284) ὅτι οἱ Ἕλληνες πρὶν εἰπωσι καὶ γὰρ, ἔλεγον καὶ ἐγὼ, καὶ ὁ ἐμοῖ, πρὶν εἰπωσιν οὐμοῖ. Ὅτε λοιπὸν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Κουρτίου συμπεραίνεται ὅτι αἱ κράσεις δὲν ἐγεννήθησαν ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ, οὐδὲ εἶνε ἀκαριαῖαι συναιρέσεις, πόθεν λοιπὸν γινώσκουσιν οἱ Ἑρασμῖται καὶ ὁ Δεφνῆρος ὅτι αἱ αἱ καὶ οἱ ἐν τοῖς καὶ, μοῖ, σοῖ, οἱ, οἶμαι κτλ. δὲν ἦσαν ἐπὶ Περικλέους συνηρημέναι εἰς ἀπλοῦς διφθόγγους, ἐνῷ ὁ νόμος τῶν συναιρέσεων καὶ κράσεων διδάσκει πᾶν τοῦναντίον; Ἐπειτα, ἂν ἀκαριαῖος χρόνος καὶ συναίρεσις ἦτό τι δυνατόν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, διὰ τί ἐκ τῶν αἰίδω, αἰίδεν ἢ ἐαἰίδεν, αἰοῖδῃ, λόγοιο, ἀργυρέοιο κτλ. δὲν ἐγεννήθησαν ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ τὰ ἄδω, ἤδεν, ῥδῃ, λόγου, ἀργυροῦ; Ἄν δὲ ὁ Κούρτιος ἀληθῶς πιστεύει ὅτι ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου καὶ ἀρχαιότατα προῆλθον ἐκ τοῦ αἰίδω τὸ ἄδω, ἐκ τοῦ νόοιο τὸ νοῦ ἐκ τοῦ καὶ ἐγὼ τὸ καὶ γὰρ, διὰ τί νὰ μὴ πιστεύῃ εὐκολώτερον ὅτι ὡσαύτως ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου καὶ

ἀρχαιότατα ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσιν ἐκ τοῦ πάϊς τὸ πῆς, ἐκ τοῦ καῖ τὸ κέ, ἀλλὰ διδάσκει (εἰ καὶ μὴ διαρρήδην λέγει), ὅτι ἀπὸ Ὀμήρου ἦτο χρεία νὰ παρέλθωσιν ὀκτακόσια ἢ χίλια ἔτη, ἕως αἱ δίφθογγοι συναιρεθῶσιν εἰς ἀπλᾶ φωνήεντα; Πῶς δὲ οἱ ἐπὶ Σοφοκλέους καὶ Ἀριστοφάνους Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰ ἐκφωνῶσι διηρημένως τὰς αἰ καὶ οἱ ἐν τοῖς κεκραμένοις θοῖμάτιον, θαῖμάτια, ἢ τοῖς συνηρημένοις παῖς, οἷς, ἐνῶ ὁ ἐν τῇ ἀττικῇ διαλέκτῳ κρατῶν νόμος τῶν συναιρέσεων καὶ κράσεων φανερώτατα ἐναντιοῦται πρὸς τοῦτο; Ποῦ δὲ ἠκούσθη ὅτι συναίσεις ἢ κράσεις δύο φωνήεντων ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ, ὡς δοξάζουσιν οἱ Ἑρασμῖται, ὁ τονισμὸς τοῦ πρώτου τούτων καὶ ἡ ταχεῖα αὐτῶν εἰς μίαν συλλαβὴν συνεκφώνησις;

Περαίνοντες τὸν πρὸς τὸν Δεφνῆρον λόγον, συμβουλεύομεν αὐτῷ νὰ μὴ νομίζῃ ὅτι διὰ ψιλῶν ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν δύναμιν τῶν ἱστορικῶν ἀποδείξεων, μηδὲ νὰ ἀποφαίνεται, ὡς ἀπὸ σκήπτρου θεμιστευόμενος, ὅτι, ἐπειδὴ αἱ κράσεις εἶνε στιγμιαῖαι συναιρέσεις, οἱ Ἕλληνες ἐπὶ Σέξτου τοῦ Ἑμπειρικοῦ, ἢ καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας ἀρχαιότερον (ἵνα παντελῶς θεραπευθῇ ἡ ἀντίφασις τοῦ Κουρτίου), ἦτο ἀνάγκη νὰ λέγωσι κέγῳ ἢ κείγῳ, κέκεῖνος ἢ κείκεῖνος, κέκεῖ ἢ κείκεῖ, μηδὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Περικλέους ἔπρεπε πάντως κατὰ τὸν αὐτὸν συλλογισμὸν νὰ λέγωσι θοῦτερον· διότι, τοιαῦτα ἰσχυρίζομενος, ἐξελέγχεται ὀλίγον γινώσκων τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπομιμνήσκομεν αὐτὸν ὅτι δὲν ἀρμόζει εἰς ὑφηγητὴν ἐν τῷ ἐλληνικῷ πανεπιστημίῳ, ἐπαγγελλόμενον μάλιστα νὰ ἀσκήσῃ τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἐλληνιστὶ γράφειν, νὰ βαρβαρίζῃ σκανδαλωδέστατα, γράφων παραμελελημένον (ἴδε Νεοελληνικά Ἀνάμικτα 1872, σελ. 436), ἀντὶ παρημελημένον, καταχωρηθείση (σ. 427. σημ.), ἀντὶ καταχωρισθείση, ἐρωμένος (σ. 452), ἀντὶ ἐρώμενος, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πάμπολλα. Οὐδὲ ἀρμόζει τῷ δεινῷ γλωσσολόγῳ νὰ ἰσχυρίζηται ὅτι ἡ πρόσθεσις τοῦ ν ἀπαντᾷ μόνον εἰς λέξεις ἀπὸ τοῦ ι φθόγγου ἀρχιζούσας (σ. 457), λησμονῶν τὴν νουράν καὶ τὸν νῶμον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ γλωσσάρίῳ (σ. 412) μνημονευόμενον Νέλυμπος. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἀρ-

μόζει νὰ λέγῃ ὅτι τὸ ποτίζω γίνεται ἐκ τοῦ ποτέω, τὸ δὲ ξαίνας νὰ μεταμορφώῃ παραδόξως εἰς ξένω, καὶ νὰ παράγῃ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ξέω, ὅπως τὸ σβένω ἀπὸ τοῦ σβέω ! καταφρονήσας τῆς τε ξαντικῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ξαντοῦ· ἢ νὰ διδάσκῃ (ἴδε Neograeca ἐν Studien κτλ. τόμ. IV, σελ. 297 σημ.) ὅτι τὸ στέκω γίνεται ἐκ τῆς ῥίζης στα, στε κατὰ προσθήκην τοῦ κ, ὅπως τὸ ὀλέκω ἐκ τῆς ὀλε, ἐνῶ καὶ ὁ μικρὰν εἰδήσιν ἔχων τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς γινώσκει ὅτι τὸ στέκω οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ συχνὲν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ στήκω, καὶ γίνεται ἐκ τοῦ ἔστικα, ἐστήκω, ὅπως τὸ γρηγορεῖν ἐκ τοῦ ἐγρήγορα. Ἀντὶ δὲ νὰ ποιῇται ὁ Δεφνῆρος ἀκαιρὸν χρῆσιν τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας καὶ νὰ ὀφλισκάνῃ γέλωτα, ὀνειροπολῶν ὅτι τὸ λιμάρισσα γίνεται ἐκ τοῦ λιμάρικια καὶ τὸ περιβολάρισσα καὶ γύφτισσα ἐκ τοῦ περιβολάρικια καὶ γύφτικια (Νεοελλ. σ. 410 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ ἄκουε καὶ ἀκουτον ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ στελέχους ak, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις ὄμμα (ὄπμα, ὄχμα), καὶ αἱ λατινικαὶ ecce καὶ oculus, καὶ αἱ ἰταλικάι eccome, eccolo (σ. 390 σημ.)· ἢ ὅτι ἐν τῇ φράσει πάει ἀντάρα, ἡ λέξις ἀντάρα εἶνε κρυσταλλωμένη δοτικὴ μὲ ἐπιρρήματικὴν σημασίαν, ὅπως τὸ κομιδῇ (σ. 392 σημ.)· ἢ ὅτι τὸ λεσβικὸν λιμπίδα πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ στέλεχος λυπ, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ παραγόμενον λυπρὸς ἀπαντᾷ παρ' Ὀμήρῳ μόνον ἐπὶ ἐλεεινῆς καὶ ἀκάρπου γῆς (σ. 410 σημ.)· ἀντὶ, λέγομεν, νὰ ἐτυμολογῇ τοιαύτας γελοιώδεις ἐτυμολογίας, θὰ ἐποίει πολὺ φρονιμώτερον, ἂν κατεδέχετο νὰ ἐρωτήσῃ καὶ τὸν ἀπαιδευτότατον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἄκου' με, ἄκου' τον δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν ὄψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκοήν, οὐδὲ δεικνύει τις ἄλλον τινά, ὅταν λέγῃ ἄκου' τον, ὅπως, ὅταν λέγῃ νὰ τον ἢ ἰδέ τον, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ταῦτα, ἢ συγκεκοιμένα τὰ ἀκουέ με, ἀκουέ τον· τὸ δὲ λεσβικὸν λιμπίδα ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ λύπη καὶ λυπρὸς, ἀλλ' εἶνε τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων λεγόμενον λεπίδα. Οὕτω δὲ ἐρωτῶν ἤθελε διδαχθῇ καὶ ἄλλα πάμπολλα, δυνάμενα νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς δεινῆς ἀλαζονείας καὶ οἰήσεως, ὑφ' ἧς φαίνεται κατεχόμενος, ἤθελε δὲ ἴσως καὶ αὐ-

τὸς συνίδῃ ὅτι ἐπιδεικνύεται μέγα θράσος, ἐπιχειρῶν νὰ διδάξῃ τὸν Φίλιππον Ἰωάννου καὶ τοὺς ἄλλους παρ' ἡμῖν λογίους, τίς εἶνε ἡ φύσις τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, καὶ ἤθελεν ἴσως τελευταῖον ἀνομολογήσῃ, πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Περικλῆς, πιστεύων ὅτι τὸ θράσος εἶνε τὸ φίλτατον καὶ ἀχώριστον τέκνον τῆς ἀληθείας καὶ ἀμαθείας.

Θ. ΠΑΠΑ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.

ΕΠΗΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (*).

Β'.

Μεταξὺ τῶν πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου ταφῶν καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν παραλλήλως τῇ θαλάσῃ καὶ πρὸς ἑω τειχῶν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας πᾶσα ἡ παραλία βρίθει ὑπογείων κρυπτῶν ἐντὸς τῆς ἐξ ἀμμολίθου συγκειμένης πέτρας λελαξευμένων, ὀλιγίστων ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν, τῶν πλείστων δὲ ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, περιεχουσῶν ἀναμῖξ ἰουδαϊκᾶς, ἐλληνικᾶς, Ῥωμαϊκᾶς, αἰγυπτιακᾶς καὶ χριστιανικᾶς ταφᾶς, καὶ ἀπαρτιζουσῶν τὴν νεωτέραν ἀνατολικὴν καὶ μικρὰν Νεκρόπολιν, πρὸς διάκρισιν τῆς παλαιᾶς ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων δυσμικῆς καὶ μεγάλης κατ' ἐξοχὴν Νεκροπόλεως.

Αἱ ταφαὶ αὗται, ὡς μὴ ὥφελε, μετέποιήθησαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς λατομίας· οἱ πρὸς οἰκοδομὴν τῆς νεωτέρας Ἀλεξανδρείας καὶ Νικοπόλεως λίθοι προέρχονται ἐκεῖθεν δι' ἀνασκαφῆς, τυμβωρυχίας καὶ λιθοτομίας, καὶ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἐκλείπουσιν ὁσημέραι αἱ ἀρχαῖαι ταφαὶ καταστρεφόμενα, διὰ χειρῶν ἀράδων λιθοπρατῶν, λαμβανόντων τὴν ἄδειαν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν λίθων παρὰ τῆς τοπικῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ

(*) Συνέχεια καὶ τέλος τῆς διακοπείσης διατριβῆς ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 429.

εὐτελεῖ φόρῳ ἐπιτηδεύματος, ὅστις δὲν πλουτίζει βέβαια τὴν δημοσίαν γάζην, στερεῖ δὲ τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων.

Κατὰ καιροὺς ἀρχαιοκάπηλοι παρατυγχάνοντες διὰ μικρᾶς ἀμοιβῆς γίνονται κάτοχοι ἐνεπιγράφων πλακῶν, ληκύθων, λύχνων, θυμιατηρίων καὶ ὑδριῶν· ἄλλοτε λάρνακες ἐκ μαρμάρου καὶ σαρκοφάγοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένοι μεταφέρονται εἰς οἰκίας εὐπορούντων ἐγχωρίων, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς ποτίστραι, ἢ δωρούμενοι τοῖς ἀλλογενέσιν ἐκκομίζονται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. — Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Νικόπολιν, καὶ μάλεστα ἐν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μέρει, ἀνακαλύπτονται πολλαὶ ὑπόγειοι ταφαί, ἐλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ αἰγυπτιακαί, καὶ ἐν αὐταῖς στῆλαι ἐνεπίγραφοι, τίτλοι, λάρνακες, ὑδρίαι καὶ λύχνοι.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅσαι εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Νεκροπόλει, ὧν τυχαίως ἐνίοτε ἐλάμβανόν γινώσκιν, ἀνεκοίνωσα τινὰς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, χάριν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν παρατίθημι ἐνταῦθα τὰς κυριωτέρας καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερούσας αὐτῶν.

1.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ Γ ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΑΦΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΠΑΡΕΙΣ ΛΥΣΙΜΑΧΩ Δ ΤΟΥ ΞΕ
ΝΩΝΟΣ ΠΑΡΕΙ ΤΩ ΥΙΩ
ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.

«Λυσίμαχος γ' τοῦ Ξένωνος καὶ Γλαφυρὰ Δημητρίου, πάρεις, ἢ Λυσιμάχῳ δ' τοῦ Ξένωνος, πάρει, τῷ υἱῷ, μνήμης ἔνεκεν».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φέρει χαρακτῆρας τοῦ β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, κομψῶς καὶ εὐκρινέστατα ἐγκεκολλημένους, ἐπὶ κίονος ἐν σχήματι βωμοῦ κυλινδροειδοῦς, ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ἄνωθεν καὶ γύρωθεν κυματίου ἔχοντος βούκρανα καὶ ἀνθοπλέγματα ἐξαρτώμενα ἑγκαρπα εἰς ἐνδείξιν ἐπιταφίου μνημείου. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ μνημεῖον ἵδρυσαν Λυσίμαχος τρίτος τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Ξένωνος ἀπελεύθε-

ρος, μετὰ τῆς συζύγου του Γλαφυρᾶς, θυγατρὸς Δημητρίου, τῷ υἱῷ αὐτῶν Λυσιμάχῳ, τετάρτῳ τοῦ ὀνόματος, καὶ τούτῳ ἀπελευθέρῳ τοῦ αὐτοῦ πάτρωνος Ξένωνος. Ἰστέον ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ Ξένωνος μετὰ τοῦ ἄρθρου σημαίνει κτῆσιν, ἐν ᾧ ἀνάρθρως Δημητρίου σημαίνει τὴν γενετὴν. Ἀξία ἔτι σημειώσεως εἶνε ἡ πρωτοφανὴς λέξις πάρεις, πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ ἀναφερομένη εἰς τοὺς δύο συζύγους Λυσίμαχον γ' καὶ Γλαφυρὰν, καὶ πάρει ἐνικὴ δοτικὴ ἀναφερομένη Λυσιμάχῳ δ' τῷ υἱῷ· ἄγνωστος καὶ ξένη τὸ παράπαν εἶνε ἡ λέξις, οὐδαμοῦ ἀπαντωμένη τῶν ὧν ἐγὼ αἶδα ἐλληνικῶν λεξικῶν, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶνε σαφές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, καὶ σημαίνει τὸν πάρετον ἢ τοι ἄφετον δούλον, ὡς εἰπεῖν ἀπελεύθερον, ἐκ τοῦ παρίημι ἴσου τῷ ἀφίημι. Ἡ φράσις φαίνεται οὕσα μακεδονικὴ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἄλλη τις εὐρισκομένη ὡσαύτως ἐν ἀρχαιοτέραις Ἀλεξανδριαναῖς ἐπιγραφαῖς μέλλακες, σημαίνουσα τοὺς ἀκολούθους τοῦ βασιλέως παῖδας (γαλλιστὶ pages), ἀντὶ μείρακες ἢ μίλακες κατὰ Ἡσύχιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται ἔτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι μετὰ τῶν πολλῶν δούλων, οὓς ἐκέκτητο ὁ Ξένων, πολλοὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα, καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων τάξεως, ὡς παρ' ἡμῖν οἱ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἡγεμόνες.

2.

ΟΤΥΜΒΟΣΟΥΚΑΣΑΜΟΣΑΔΕΤΟΙΠΕΤΡΟΣ
 ΤΟΝΚΑΤΘΑΝΟΝΤΑΣΗΜΑΝΕΙΤΙΣΚΑΙΤΙΝΟΣ
 ΕΣΑΙΔΑΝΒΕΒΑΚΕΝΑΛΛΑΜΟΙΣΧΑΣΑΣ
 ΤΟΝΕΚΡΑΓΩΓΟΝΩΦΙΛΕΝΠΕΙΔΩΙΓΟΝΥ
 ΚΟΛΑΠΤΟΝΑΘΡΕΙΓΡΑΜΜΑΔΙΠΤΥΧΟΙΣΚΟΡΑΙΣ
 ΠΑΤΗΡΜΕΝΕΙΡΗΝΑΙΟΣΑΔΕΤΟΙΠΑΤΡΙΣ
 ΜΕΜΦΙΣΤΟΔΟΥΝΟΜΑΓΟΡΕΥΕΤΕΚΒΡΕΦΟΥΣ
 .....ΦΑΥΛΟΝΟΥΣΥΝΕΙΠΕΤΟ
 .....ΤΑΝΜΟΙΡΑΝΩΣΕΠΕΔΡΑΜΕ

«Ὁ τόμος οὐκ ἄσπετος· ἄδ' τοι πῖτρος
 »τὸν κατθανόντα σημανεῖ, τίς καὶ τίνας
 »εἰς Ἄϊδαν βέβακεν· ἀλλὰ μοι σχάσας
 »τὸ νεκρωγόν, ὦ φίλ', ἐν πείδῳ γόνυ,
 »κολαπτὸν ἄθρει γράμμα διπτύχοις κόραις.
 »Πατὴρ μὲν Εἰρηναῖος, ἀδὲ τοι πατρίς
 »Μίμρις· τὸ δ' οὖνομ' ἀγορεύετ' ἐκ βρέφους
 ».....φαῦλον οὐ συνέπετο,
 ».....τὴν μοῖραν ὡς ἐπέδραμε.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐπὶ πλακῶς λίθου τιτανώδους πωρείου γέ-
 γραπται ἐν ἰάμβοις καὶ διαλέκτῳ δωρικῇ· ἀλλ' οἱ τελευταῖοι δύο
 στίχοι εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ ἀφανεῖς ἐκ παρατριβῆς, καὶ ἐπομένως
 τὸ νόημα αὐτῶν ἀτελές. Τὰ γράμματα εἶνε ἐπιμελῶς καὶ εὐκρι-
 νῶς ἐγκεκολλημένα καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τῆς μακεδονικῆς
 ἐποχῆς.

3.

ΡΕ
 ΕΝΘΑΔΕΤΙΝΑΤΗΣΠΙΝΥ
 ΤΗΝΚΑΤΑΓΑΙΑΚΑΛΥΠΤΕΠΡΕΜΟΝ
 ΤΗΝΑΛΟΧΟΝΣΕΜΝΟΝΘΑΛΟΣΕΞΟΧΟΝ
 ΑΛΛΩΝΙΟΥΛΙΑΝΗΝΤΗΝΜΟΙΡΑΦΕ
 ΡΕΙΚΡΗΤΗΣΑΠΟΓΔΙΗΣΕΙΚΟΣΙ
 ΠΕΝΤΕΕΤΗΖΗΣΑΣΑΙΣΟΝ
 ΧΡΟΝΟΝΩΣΕΤΕΤΑΚΤΟ
 ΛΟΙΠΟΝΝΥΝΠΑΡΟΔΕΙ
 ΤΑΦΙΛΟΝΓΕΝΕΤΗΝ
 ΑΒΕΛΕΕΡΕΩΣΕΙ
 ΔΩΣΟΤΗΠΑΣΙΒΡΟ
 ΤΟΙΣΤΟΘΑΝΕΙΝ
 ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ
 ΠΑΝΤΟΜ
 ΑΤΡΙΚΗ

«Ἐνθάδε τὴν ἀρετῆς πινυτὴν κατὰ γαῖα καλύπτει,
 »πρέμ(ν)ον τὴν ἄλοχον, σεμνὸν θάλος, ἔσοχον ἄλλων
 »Ἰουλιανὴν, τὴν μοῖρα φέρει Κρήτης ἀπὸ γαίης·
 »εἵκοσι πέντε ἔτη ζήσασα, ἴσον χρόνον ὥς ἐτέτακτο.
 »Λοιπὸν νῦν, παροδῖτα, φίλον γενέτην ἀεὶ ἐλέαιρε,
 »ὥς εἰδῶς, διὰ πᾶσι βροτοῖς τὸ θανεῖν ἀπόκειται.
 »Παντοματρική.»

Ὅπισθεν τῆς πλακὸς ἐγκεκόλαπται μεγαλειτέροις γράμμασιν·

**ΕΙΜΙΑΕΤΗΣ
 ΚΡΗΤΗΣΠΑΝ
 ΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ
 ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ**

«Εἰμὶ δὲ τῆς Κρήτης Παντοματρίου Ἰουλιανή.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς μαρμάρου κυαναυγοῦς εὐρέθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, ὅπου εἶχε ριφθῇ ἐξ ἀποκρήνου ὄχθου τῆς ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπόλεως. Ἡ πλάξ ἐν τῷ μέσῳ διεῖρωγυῖα ἔνεκα τῆς ἐξ ὕψους πτώσεως αὐτῆς, καὶ κατὰβρωτος ἐκ τῆς τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἐπιρροίας, εἶνε εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη λίαν δυσανάγνωστος καὶ ἐφθαρμένη· ἄλλως δὲ καὶ ὁ τὴν ἐπιγραφὴν χαραξάς φαίνεται ὅτι ἦτο τὴν τέχνην ἄπειρος, διότι τὰ μὲν γράμματα εἶνε μᾶλλον ἡμελημένως καὶ ἀκόμψως ἐγκεχαραγμένα, διὰ χαρακτήρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ὅτε τὸ Σ καὶ Ω ἐγράφοντο μνηοειδῶς, ἐν ᾧ τὸ Ε ἐφύλαττεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, οἱ δὲ στίχοι πολὺ ἀπέχουσι τῆς εὐθείας γραμμῆς, ἵνα μὴδὲν εἴπω περὶ τῶν ἀνορθογραφιῶν καὶ παροραμάτων καὶ τῆς τῶν ἡμαρτημένων ἐνίοτε ἀκαλλοῦς ἐπιδιορθώσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ ἐπίγραμμα ὑπαγορεύσας δὲν ἦτο πολλῷ καλλίτερος τοῦ τεχνίτου· ἐν ᾧ ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ᾔνε ἑμμετρός, τὸ μέτρον αὐτοῦ εἶνε ἑκρυθμον καὶ ἰδιόμελον· διότι τοὺς πρώτους τρεῖς δακτυλικοὺς ἐξαμέτρους στίχους ἀκολουθοῦσι δύο ἐπτάμετροι καὶ εἷς ἐξάμετρος, καὶ τούτους κλείει ἐπὶ τέλους ἀνάπαιστος. Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ περισσότερα μέτρα τῆς ἐπιγρα-

φῆς, ἀντὶ νὰ περατῶνται εἰς τελείαν λέξιν, τέμνονται εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀπαρτίζωσι στίχους τεταγμένους κλιμακηδόν, ὧν ἕκαστος ἐπόμενος νὰ ᾔηνε βραχύτερος τοῦ προηγουμένου, καὶ ἐν συνόλῳ νὰ σχηματίζωσιν ἀνεστραμμένην πυραμίδα εἰς ὁξὺ ἀπολήγουσαν, καὶ ἔχουσαν τὴν βάσιν ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου πρὸς τὰ ἄνω.

Ἀνορθογραφίαι ἀπαντῶνται ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ΤΙΝ ἀντὶ ΤΗΝ, καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ ΠΑΡΟΔΕΙΤΑ ἀντὶ ΠΑΡΟΔΙΤΑ, ἐν ᾧ ὀπισθεν τῆς πλακὸς τὰ ὀνόματα *Παρτοματρίου* καὶ *Ἰουλιανῆ* γράφονται ΠΑΝΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ καὶ ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ διὰ τὸ ὁμοιόφωνον τοῦ Η, Ι καὶ ΕΙ παρ' Ἑλλήσι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἂν οὐχὶ καὶ πρότερον, ὃ παρὰ τῶν τὰ τοῦ Ἑράσμου φρονούντων ὀνειδίζεται ἡμῖν τοῖς νεωτέροις ὡς ἀμάρτημα ἰωτακισμοῦ· καὶ ἄλλαι δὲ ἀνορθογραφίαι καὶ παραράματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ ΛΕ ἀντὶ ΛΕΙ καὶ ΕΛΕΕΡΕ ἀντὶ ΕΛΕΑΙΡΕ, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ γράφεται ΠΡΕΜΟΝ ἀντὶ ΠΡΕΜΝΟΝ παραλειπομένου τοῦ Ν, καὶ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ διορθοῦται τὸ ΡΕ παρ' αὐτοῦ τοῦ λιθοξόου ἄνωθεν τῆς ἡμαρτημένως γραφείσης λέξεως ΑΤΗΣ ἀντὶ ΑΡΕΤΗΣ. Σημείωσαι ἐν ἐπιμέτρῳ καὶ τοῦ λόγου τὸ ἀνακόλουθον καὶ τὴν ἀσυνταξίαν· ἐν ᾧ ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἐκφέρεται παρὰ τοῦ γράψαντος τοῖς ἐντευξομένοις περὶ τῆς θανούσης Ἰουλιανῆς, ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἐφεξῆς τρέπεται ὡς ἐκφερόμενος παρ' αὐτῆς τῆς ἐκ Παντοματρίου Ἰουλιανῆς πρὸς τὸν τυγχάνοντα παροδίτην περὶ τοῦ πατρὸς ἐαυτῆς, καὶ ἡ προσδιοριστικὴ μετοχὴ ζήσασα ἀντὶ νὰ ἀναφέρηται ὁμοιοπτῶτως πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀρχικῇ προτάσει ἀντικείμενον *Ἰουλιανήν* κατ' αἰτιατικὴν, τρέπεται εἰς ἀπόλυτον ὀνομαστικὴν ταυτοπροσωποῦσαν τῷ ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπονοουμένῳ προσώπῳ ἐν ὀνομαστικῇ *Παρτοματρικῇ*, ἥτοι ἐκ *Παρτοματρίου Ἰουλιανῆ*. Ἦτο δὲ τὸ Παντομάτριον πόλις ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος (Γεωγρ. Ὑφήγησ. Γ'. ιζ'. 7.) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

4.

ΘΕΩΥΨΙΣΤΩΚΑΙΠΑΝΤΩΝ
ΕΠΟΠΤΗΚΑΙΗΛΙΩΚΑΙ
ΝΕΜΕΣΕΣΙΑΙΡΕΙΑΡΣΕΙΝΟ
ΗΛΩΡΟΣΤΑΣΧΕΙΡΑΣ
ΗΤΙΣΑΥΤΗΦΑΡΜΑΚΑ
ΕΠΟΗΣΕΗΚΑΙΕΠΕ
ΧΑΡΕΤΙΣΑΥΤΗΣΤΩ
ΘΑΝΑΤΩΗΕΠΙΧΑ
ΡΕΙΜΕΤΕΛΘΕΤΕ
ΑΥΤΟΥΣ L

«Θεῷ ὑψίστῳ καὶ πάντων ἐπόπτῃ, καὶ Ἡλίῳ καὶ Νεμέσεσι
παῖρει Ἀρσινόῃ ἄωρος τὰς χεῖρας· εἴ τις αὐτῇ φάρμακα ἐπο(ί)ησε,
ἢ καὶ ἐπέχαρέ τις αὐτῆς τῷ θανάτῳ, ἢ ἐπιχαρεῖ, μετέλθετε
αὐτούς.»

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰ καὶ μηδεμίαν φέρουσα χρονολογίαν, ὡς
ἐκ τοῦ μνηοειδοῦς σχήματος τῶν γραμμάτων Ε, Σ καὶ Ω φαί-
νεται νὰ ᾔνε ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων, κατὰ πᾶσαν πι-
θανότητα Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ
6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Σημειωτέαι καὶ ἐνταῦθα αἱ ἰωτακιστι-
καὶ ἀνορθογραφίαι ΑΡΣΕΙΝΟΗ ἀντὶ Ἀρσινόῃ ἐν τῷ τρίτῳ, Η ΤΙΣ,
ἀντὶ εἴ τις ἐν τῷ πέμπτῳ, καὶ τὸ οὐχὶ σπάνιον ἐν ἐπιγραφαῖς
ΕΠΟΗΣΕ ἀντὶ ἐποίησε ἐν τῷ ἕκτῳ στίχῳ. Αἱ δοτικαὶ ΘΕΩ,
ΑΥΤΗ, ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ, δὲν ἔχουσι τὸ ἰῶτα οὔτε προσγεγραμμέ-
νον οὔτε ὑπογεγραμμένον· δύο δὲ μόνον ΥΨΙΣΤΩΙ καὶ ΗΛΙΩΙ
ἔχουσιν αὐτὸ προσγεγραμμένον.

5.

ΕΥΨΥΧΙΣΑΡΑ
ΠΙΑΣΗΚΑΙ
ΘΕΡΜΟΥΘΑ
ΡΙΟΝΕΤΩΝ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝ
ΤΑΕΝΝΗΑ

«Εὐψύχι, Σαραπιάς ἢ καὶ Θερ-
μουθάριον, ἐτῶν τεσσαράκοντα
ἑννῆά.»

Ἡ βραχεῖα αὐτὴ ἐπιγραφὴ εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ μικρᾷ μαρμαρίνης πλακῶς, μάλιστα μιᾷς παλαιστῆς ἐχούσης τὸ μέγεθος, ἐξ ἐκείνων αἵτινες καλούμεναι, ὡς ἄλλοι ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, τίτλοι (tituli), ἐγκτίζονται ἢ προσελλῶνται δι' ἀμμοκονίας ἐν ταῖς ὑπογείοις κρύπταις παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς ταφῆς, καὶ διὰ τὸ εὐτελὲς αὐτῶν δὲν συμφωνοῦσι τῇ ιδέᾳ ἣν ἠδύνατο νὰ ἔχη τις περὶ στήλης ἐπιταφίου.

Ἡ ἐπιφώνησις εὐψύχι ἀντὶ εὐψύχει, μεθ' ἧς ἄρχεται ἡ ἐπιγραφὴ, ὑπανίσταται, ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀναπαυομένη Σαραπιάς, ἡ καὶ Θερμουθάριον προσεπιλεγομένη γυνή, ἦτο χριστιανή· πλεῖσται ἄλλαι ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ 6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος φέρουσιν ὡς μόνον γνῶρισμα τοῦ τότε ὑποφώσκοντος ἐν Αἰγύπτῳ νέου θρησκευματος τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εὐχὴν· «Εὐψύχι Ταῖσι.» «Ἰέραξ εὐψύχι.» «Εὐψυχῖτε τέχνα.» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· καθ' ὅτι, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀπὸ Δομιτιανοῦ καὶ ἐφεξῆς διωγμῶν, οἱ τότε Χριστιανοὶ ἐδειλίων νὰ ὁμολογήσωσιν τι περισσώτερον, ἢ δὲ φράσις εὐψύχι ἐχρησίμευεν ὡς σύμβολον ἀναγνώρισεως ἀλλήλων παρὰ τοῖς μεμνημένοις, ὅσοι πιστοί.

Ἐκτὸς τῆς ἰωτακιστικῆς ἀνορθογραφίας ΕΥΨΥΧΙ ἀντὶ εὐψύχει, ἄξιος σημειώσεως εἶνε ἔτι ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ καὶ ὁ σχηματισμὸς ΕΝΝΗΑ ἀντὶ ἐννέα, τὸ πρωτότυπον τοῦ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσιν ἐννῆα.

6.

† † †

Ο ΘΕΟΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

Ο ΩΝ ΠΡΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΩΝ

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ

ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ ΜΝΗΣΘΗΤΙ

ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΥΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΣΟΥ ΖΩΝΕΗΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗΣ ΚΑΙ

ΦΙΛΕΝΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗΝ

ΚΑΤΑΞΩΣΟΝ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ
ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΑΓΩΓΟΥ
ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ
ΕΙΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΑΒΡΑΑΜ ΙΣΑΚ ΙΑΚΩΒ ΟΤΙ ΣΟΥ ΕΣΤΙΝ
Η ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΑΜΗΝ ΕΖΗΣΕΝ ΔΕ
ΜΑΚΑΡΙΩΣ ἔτη οὗτ' ἐστὶν ΔΕ
Ἡ ΜΝΗΜΗ Αὐτῆς Φαμενώθ ΚΓ
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑΝ ΒΑΣΣΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

«Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, προὖν καὶ μέλλων, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, μνήσθητι τῆς κοιμήσεως καὶ ἀναπαύσεως τῆς δούλης σου Ζωνεήνης, τῆς εὐσεβεστάτης καὶ φιλεντόλου· καὶ ταύτην καταξίωσον κατασκηνώσει διὰ τοῦ ἁγίου σου καὶ φωταγωγοῦ Ἀρχανγέλου Μιχαήλ εἰς κόλπους τῶν ἁγίων πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσάκ καὶ Ἰακώβ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐζήσεν δὲ μακαρίως ἔτη οὗτ' ἐστὶν ΔΕ Ἡ μνήμη αὐτῆς Φαμενώθ ΚΓ, μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εὑρεθεῖσα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1871 ἐν τῇ ἑσθρῇ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπάλει ἐπὶ πλακὸς πωρείου λίθου, κλειούσης τὴν θύραν ἐνὸς τῶν πολλῶν ἐντὸς τῆς πέτρας λελαξευμένων μνημάτων ὑπογαίου χριστιανικῆς κρύπτης ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτους 1872 (σελ. 143—146.), καὶ δεύτερον ἀνεκοινώθη τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ μηνὶ Μαΐῳ 1873 (Bulletin de l' Inst. Égypt. 1873, page 112—116.) μετὰ τινων ἐπεξηγηματικῶν σημειώσεων, ἃς ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα χάριν τῶν τοῦ Ἀθηναίου Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν.

Ἡ μνήμη τῆς θανούσης Ζωνεήνης χρονολογεῖται «μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», ἥτοι τὸ ἀμέσως ἀκόλουθον ἔτος τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῶν ὡς ὑπάτων ἐν ἔτει 408 μ. Χρ., δηλαδὴ

τὸ ἰδ' τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ ἁ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν Βυζαντίῳ. Ἰστέον ὅτι ἐκπαλαί μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος αἱ χρονολογίαι ἀπανταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς οἰκουμένης ὠρίζοντο ἀπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ δίκην ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐτησίως ἀνακηρυττομένων δύο ὑπάτων. Ἀλλ' ἐκτοτε συνέβη κατ' ἀνάγκην μεταβολή τις εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν, καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς χρονολογίαν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 305 ἔτους μ. Χρ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς διαιρέσεως τοῦ μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ μετέπειτα διηρέθη ὁριστικῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ οἰκουμένη εἰς δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐχούσας ἰδίαν ἔδραν κυβερνήσεως καὶ ἰδίους ὑπάτους. Ἀλλ' οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑπατοὶ δὲν ἦσαν πάντοτε γνωστοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει σπανίως ἐμνημονεύοντο ἐν τῇ Δύσει. Πολλάκις κατὰ τὸν δ', σχεδὸν δὲ πάντοτε κατὰ τὸν ε' καὶ ς' αἰῶνα, ὁ ἐν ἑκατέρᾳ τῇ μητροπόλει ἐκλεγόμενος καὶ παρὰ τοῦ ἐκεῖ αὐτοκράτορος ὡς ἐπώνυμος ἀρχῶν ἐπικυρούμενος καὶ ἀνακηρυττόμενος ὑπάτος, ἔμενε παντελῶς ἄγνωστος ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐτέρας αὐτοκρατορίας, ἢ καθυστέρει τοῦ ὀνόματος ἢ ἀνακοίνωσις μῆνας ὀλοκλήρους καὶ ἔτη· τὸ δὲ χειρόν, ἐν μεμακρυσμέναις ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν μητροπόλεων χώραις, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἔμενον ἐξ ἴσου ἄγνωστοι διὰ πολὺν χρόνον οἱ κατ' ἔτος ἀνακηρυττόμενοι ὑπατοὶ τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης. Ἐκτοτε ἀντὶ τῆς ἀρχαίας φράσεως «ἐπὶ τῆς ὑπατίας» (Consulibus) ἤρχισε νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ νεωτέρου καὶ πρὶν ἐντελῶς ἀγνώστου τύπου «μετὰ τὴν ὑπατίαν» (post Consulatum). Κατὰ ταῦτα «Φαμενὼθ κγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», οἵτινες ὑπάτευσαν ἐν ἔτει 408, σημαίνει τὴν 19 Μαρτίου τοῦ ἔτους 409 κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Σημεῖωσαι ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ, ὅτι καλουμένου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος οὐδεμία γίνεται μνεῖα τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ὡς ἀγίου καὶ φωταγωγοῦ· ἀπόδειξις καὶ τοῦτο ὅτι ὁ τάφος ἦτο ἀρχαιότερος τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἥτις

ἐν ἔτει 431 κατὰ πρῶτον ἐδογματίσε τὴν παρθένον *Μαρίαν* *Παναγίαν* καὶ *Θεοτόκον*, καὶ διετύπωσε τὴν λατρείαν αὐτῆς μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Σημείωσαι προσέτι καὶ τὴν μακροβιότητα τῆς ἐν τῷ τάφῳ ἀναπαυομένης αἰγυπτίας χριστιανῆς *Ζωνεήνης*, ἥτις ἔζησε μακαρίως ἔτη ἐβδομήκοντα ἑπτὰ. Σημειώσεως ἄξιοι εἶνε ἔτι αἱ ἀνορθογραφίαι **ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ** ἀντὶ κατασκη-
νῶσαι, καὶ **ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ** ἀντὶ Ἀρχαγγέλου, ἃς συνιστῶ τοῖς περὶ τὴν προφορὰν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης σοφοῖς.

Πλησίον τοῦ μνήματος τῆς *Ζωνεήνης* ὑπῆρχε καὶ ἕτερον τρί-
σωμον, ἔχον ἐπὶ τῆς θύρας ἄλλον ἐπιτύμβιον ἐκ μαρμάρου λίθον
μικρότερον, φέροντα ἀναγλύφους τὰς προτομὰς τριῶν παιδίων,
καὶ ὑπὸ ταύτας τὴν ἀνορθόγραφον μὲν, ἀλλὰ χριστιανικωτάτην
προσφώνησιν **ΕΥΨΥΧΙΤΕ ΤΕΚΝΑ**.

Γ'

Ἐντὸς τῆς νεωτέρας τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πόλεως Ἀλε-
ξανδρείας, ἔτι δὲ καὶ ἐν Νικοπόλει, εὐρίσκονται ἐνίοτε καὶ ἄλλαι
τινὲς, σπάνιαι ὅμως, ἀφιερωματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν τόποις ὅπου
γίνονται ἀνασκαφαὶ πρὸς κατάθεσιν θεμελίων τῶν ὁσημέραι κτι-
ζομένων νέων οἰκοδομῶν. Τούτων τὰς ἀποκαλυφθείσας κατὰ τὰ
τελευταῖα δύο ἔτη, ἃς ἀνεκοίνωσα κατὰ καιροὺς τῷ Αἰγυπτιακῷ
Ἰνστιτούτῳ, ἐπιχειρῶ νῦν ἵνα μνημονεύσω διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι
ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου.

1.

ΥΠΕΡ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ

ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ

ΘΕΩΝ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΩΝ

ΑΠΟΛΩΝΙΟΣ ΑΜΜΩΝΙΟΥ ΚΑΙ

ΤΙΜΟΚΙΟΝ ΚΡΙΣΙΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

ΔΗΜΗΤΡΙ ΚΑΙ ΚΟΡΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

«Υπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Ἀρσινόης, θεῶν
»Φιλοπατόρων, Ἀπολώνιος Ἀμμωνίου καὶ Τιμόκιον Κρισιλάου
»καὶ τὰ παιδία, Δήμητρι καὶ κόρη καὶ Δικαισύνη.»

εὐτελεῖ φόρῳ ἐπιτηδεύματος, ὅστις δὲν πλουτίζει βέβαια τὴν δημοσίαν γάζην, στερεῖ δὲ τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων.

Κατὰ καιροὺς ἀρχαιοκάπηλοι παρατυγχάνοντες διὰ μικρὰς ἀμοιβῆς γίνονται κάτοχοι ἐνεπιγράφων πλακῶν, ληκύθων, λύχνων, θυμιατηρίων καὶ ὑδριῶν· ἄλλοτε λάρνακες ἐκ μαρμάρου καὶ σαρκοφάγοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένοι μεταφέρονται εἰς οἰκίας εὐπορούντων ἐγχωρίων, καὶ χρησιμεύουσιν ὡς ποτίστραι, ἢ δωρούμενοι τοῖς ἀλλογενέσιν ἐκκομίζονται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. — Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Νικόπολιν, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπὶ τῇ θαλάσῃ μέρει, ἀνακαλύπτονται πολλὰ ὑπόγειοι ταφαί, ἑλληνικαί, ῥωμαϊκαὶ καὶ αἰγυπτιακαί, καὶ ἐν αὐταῖς στήλαι ἐνεπίγραφοι, τίτλοι, λάρνακες, ὑδρίαι καὶ λύχνοι.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὅσαι εὐρέθησαν ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας Νεκροπόλει, ὧν τυχαίως ἐνίοτε ἐλάμβανόν γινώσκιν, ἀνεκοίνωσα τινὰς τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ, χάριν δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν παρατίθημι ἐνταῦθα τὰς κυριωτέρας καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερούσας αὐτῶν.

1.

ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ Γ ΤΟΥ ΞΕΝΩΝΟΣ
ΚΑΙ ΓΛΑΦΥΡΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΠΑΡΕΙΣ ΛΥΣΙΜΑΧΩ Δ ΤΟΥ ΞΕ
ΝΩΝΟΣ ΠΑΡΕΙ ΤΩ ΥΙΩ
ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ.

«Λυσίμαχος γ' τοῦ Ξένωνος καὶ Γλαφυρὰ Δημητρίου, πάρεις, ἢ Λυσιμάχῳ δ' τοῦ Ξένωνος, πάρει, τῷ υἱῷ, μνήμης ἔνεκεν».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη φέρει χαρακτῆρας τοῦ β' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς, κομψῶς καὶ εὐκρινέστατα ἐγκεκολλημένους, ἐπὶ κίονος ἐν σχήματι βωμοῦ κυλινδροειδοῦς, ἐκ λευκίστατου μαρμάρου, ἀπὸ τοῦ ἄνωθεν καὶ γύρωθεν κυματίου ἔχοντος βούκρανα καὶ ἀνθοπλέγματα ἐξαρτώμενα ἔγκαρπα εἰς ἐνδειξιν ἐπιταφίου μνημείου. Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τὸ μνημεῖον ἱδρυσαν Λυσίμαχος τρίτος τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ Ξένωνος ἀπελεύθε-

ρος, μετὰ τῆς συζύγου του Γλαφυρᾶς, θυγατρὸς Δημητρίου, τῷ υἱῷ αὐτῶν Λυσιμάχῳ, τετάρτῳ τοῦ ὀνόματος, καὶ τούτῳ ἀπελευθέρῳ τοῦ αὐτοῦ πάτρωνος Ξένωνος. Ἰστέον ὅτι ἡ γενικὴ τοῦ Ξένωνος μετὰ τοῦ ἄρθρου σημαίνει κτῆσιν, ἐν ᾧ ἀνάρθρως Δημητρίου σημαίνει τὴν γενετὴν. Ἀξία ἔτι σημειώσεως εἶνε ἡ πρωτοφανὴς λέξις πάρεις, πληθυντικὴ ὀνομαστικὴ ἀναφερομένη εἰς τοὺς δύο συζύγους Λυσίμαχον γ' καὶ Γλαφυρὰν, καὶ πάρει ἐνικὴ δοτικὴ ἀναφερομένη Λυσιμάχῳ δ' τῷ υἱῷ· ἄγνωστος καὶ ξένη τὸ παράπαν εἶνε ἡ λέξις, οὐδαμοῦ ἀπαντωμένη τῶν ὧν ἐγὼ αἶδα ἑλληνικῶν λεξικῶν, ἀλλὰ τὸ νόημα εἶνε σαφές, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας, καὶ σημαίνει τὸν πάρετον ἢ τοι ἄφετον δούλον, ὡς εἰπεῖν ἀπελεύθερον, ἐκ τοῦ παρίημι ἴσου τῷ ἀφίημι. Ἡ φράσις φαίνεται οὔσα μακεδονικὴ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων, ὡς καὶ ἄλλη τις εὐρισκομένη ὡσαύτως ἐν ἀρχαιοτέραις Ἀλεξανδριαναῖς ἐπιγραφαῖς μέλλακες, σημαίνουσα τοὺς ἀκολούθους τοῦ βασιλέως παῖδας (γαλλιστὶ pages), ἀντὶ μείρακες ἢ μίλακες κατὰ Ἡσύχιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξάγεται ἔτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι μετὰ τῶν πολλῶν δούλων, οὓς ἐκέκτητο ὁ Ξένων, πολλοὶ ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα, καὶ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀριθμητικῶν ἐπιθέτων τάξεως, ὡς παρ' ἡμῖν οἱ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἡγεμόνες.

2.

ΟΤΥΜΒΟΣΟΥΚΑΣΑΜΟΣΑΔΕΤΟΙΠΕΤΡΟΣ
 ΤΟΝΚΑΤΘΑΝΟΝΤΑΣΗΜΑΝΕΙΤΙΣΚΑΙΤΙΝΟΣ
 ΕΣΑΙΔΑΝΒΕΒΑΚΕΝΑΛΛΑΜΟΙΣΧΑΣΑΣ
 ΤΟΝΕΚΡΑΓΩΓΟΝΩΦΙΛΕΝΠΕΙΔΩΙΓΟΝΥ
 ΚΟΛΑΠΤΟΝΑΘΡΕΙΓΡΑΜΜΑΔΙΠΤΥΧΟΙΣΚΟΡΑΙΣ
 ΠΑΤΗΡΜΕΝΕΙΡΗΝΑΙΟΣΑΔΕΤΟΙΠΑΤΡΙΣ
 ΜΕΜΦΙΣΤΟΔΟΥΝΟΜΑΓΟΡΕΥΕΤΕΚΒΡΕΦΟΥΣ
 .....ΦΑΥΛΟΝΟΥΣΥΝΕΙΠΕΤΟ
 .....ΤΑΝΜΟΙΡΑΝΩΣΕΠΕΔΡΑΜΕ

«Ὁ τόμβος οὐκ ἔσχατος· ἄδε τοι πῖτρος
 »τὸν κατθανόντα σημαίνει, τίς καὶ τίνος
 »εἰς Ἄιδαν βέβακεν· ἀλλὰ μοι σχάσας
 »τὸ νεκραγωγόν, ὦ φίλ', ἐν πείδῳ γόνυ,
 »κολαπτόν ἄθρει γράμμα διπτύχοις κόραις.
 »Πατήρ μὲν Εἰρηναῖος, ἃ δέ τοι πατρίς
 »Μέμφις· τὸ δ' οὖνομ' ἀγορεύετ' ἐκ βρέφους
 ».....φάυλον οὐ συνέειπετο,
 ».....τὸν μοῖραν ὥς ἐπέδραμε.»

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ πλακῶς λίθου τιτανώδους πωρείου γέ-
 γραπται ἐν ἰάμβοις καὶ διαλέκτῳ δωρικῇ· ἀλλ' οἱ τελευταῖοι δύο
 στίχοι εἶνε κατὰ τὸ ἥμισυ ἀφανεῖς ἐκ παρατριβῆς, καὶ ἐπομένως
 τὸ νόημα αὐτῶν ἀτελές. Τὰ γράμματα εἶνε ἐπιμελῶς καὶ εὐκρι-
 νῶς ἐγκεκολαμμένα καὶ φέρουσι χαρακτῆρα τῆς μακεδονικῆς
 ἐποχῆς.

3.

ΡΕ
 ΕΝΘΑΔΕΤΙΝΑΤΗΣΠΙΝΥ
 ΤΗΝΚΑΤΑΓΑΙΑΚΑΛΥΠΤΕΠΡΕΜΟΝ
 ΤΗΝΑΛΟΧΟΝΣΕΜΝΟΝΘΑΛΟΣΕΞΟΧΟΝ
 ΑΛΛΩΝΙΟΥΛΙΑΝΗΝΤΗΝΜΟΙΡΑΦΕ
 ΡΕΙΚΡΗΤΗΣΑΠΟΓΑΙΗΣΕΙΚΟΣΙ
 ΠΕΝΤΕΕΤΗΖΗΣΑΣΑΙΣΟΝ
 ΧΡΟΝΟΝΩΣΕΤΕΤΑΚΤΟ
 ΛΟΙΠΟΝΝΥΝΠΑΡΟΔΕΙ
 ΤΑΦΙΛΟΝΓΕΝΕΤΗΝ
 ΑΒΕΛΕΕΡΕΩΣΕΙ
 ΔΩΣΟΤΙΠΑΣΙΒΡΟ
 ΤΟΙΣΤΟΘΑΝΕΙΝ
 ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ
 ΠΑΝΤΟΜ
 ΑΤΡΙΚΗ

«Ἐνθάδε τὴν ἀρετῆς πινυτὴν κατὰ γαῖα καλύπτει,
 »πρέμ(ν)ον τὴν ἄλοχον, σεμνὸν θάλος, ἔσοχον ἄλλων
 »Ἰουλιανὴν, τὴν μοῖρα φέρει Κρήτης ἀπὸ γαίης·
 »εἵκοσι πέντε ἔτη ζήσασα, ἴσον χρόνον ὥς ἐτέτακτο.
 »Ἀσιπὸν νῦν, παροδίτα, φίλον γενέτην αἰετλέαρε,
 »ὥς εἰδώς, ὅτι πᾶσι βροτοῖς τὸ θανεῖν ἀπόκειται.
 »Παντοματρική.»

Ὅπισθεν τῆς πλακὸς ἐγκεκόλαπται μεγαλειτέροις γράμμασιν·

ΕΙΜΙΑΔΕΤΗΣ
 ΚΡΗΤΗΣΠΑΝ
 ΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ
 ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ

«Εἰμί δὲ τῆς Κρήτης Παντοματρίου Ἰουλιανή.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τεμαχίου πλακὸς μαρμάρου κυαναυγοῦς εὐρέθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, ὅπου εἶχε ῥιφθῇ ἐξ ἀποκρήμνου ὄχθου τῆς ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπόλεως. Ἡ πλάξ ἐν τῷ μέσῳ διεῖρωγυῖα ἔνεκα τῆς ἐξ ὕψους πτώσεως αὐτῆς, καὶ κατάβρωτος ἐκ τῆς τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἐπιρροίας, εἶνε εἰς πολλὰ αὐτῆς μέρη λίαν δυσανάγνωστος καὶ ἐφθαρμένη· ἄλλως δὲ καὶ ὁ τὴν ἐπιγραφὴν χαράξας φαίνεται ὅτι ἦτο τὴν τέχνην ἄπειρος, διότι τὰ μὲν γράμματα εἶνε μᾶλλον ἡμελημένως καὶ ἀκόμψως ἐγκεχαραγμένα, διὰ χαρακτήρων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ α' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ, ὅτε τὸ Σ καὶ Ω ἐγράφοντο μνηοιδῶς, ἐν ᾧ τὸ Ε ἐφύλαττεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, οἱ δὲ στίχοι πολὺ ἀπέχουσι τῆς εὐθείας γραμμῆς, ἵνα μηδὲν εἴπω περὶ τῶν ἀνορθογραφιῶν καὶ παροραμάτων καὶ τῆς τῶν ἡμαρτημένων ἐνίοτε ἀκαλλοῦς ἐπιδιορθώσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τὸ ἐπίγραμμα ὑπαγορεύσας δὲν ἦτο πολλῷ καλλίτερος τοῦ τεχνίτου· ἐν ᾧ ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ᾔνε ἑμμετρος, τὸ μέτρον αὐτοῦ εἶνε ἑκρυθμον καὶ ἰδιόμελον· διότι τοὺς πρώτους τρεῖς δακτυλικούς ἐξαμέτρους στίχους ἀκολουθοῦσι δύο ἐπτάμετροι καὶ εἰς ἐξάμετρος, καὶ τούτους κλείει ἐπὶ τέλους ἀνάπαιστος. Παρὰ ταῦτα δὲ τὰ περισσότερα μέτρα τῆς ἐπιγρα-

φῆς, ἀντὶ νὰ περατῶνται εἰς τελείαν λέξιν, τέμνονται εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀπαρτίζωσι στίχους τεταγμένους κλιμακῆδόν, ὧν ἕκαστος ἐπόμενος νὰ ᾔηνε βραχύτερος τοῦ προηγουμένου, καὶ ἐν συνόλῳ νὰ σχηματίζωσιν ἀνεστραμμένην πυραμίδα εἰς ὅξυ ἀπολήγουσαν, καὶ ἔχουσαν τὴν βάσιν ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου πρὸς τὰ ἄνω.

Ἀνορθογραφίαι ἀπαντῶνται ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ΤΙΝ ἀντὶ ΤΗΝ, καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ ΠΑΡΟΔΕΙΤΑ ἀντὶ ΠΑΡΟΔΙΤΑ, ἐν ᾧ ὀπισθεν τῆς πλακὸς τὰ ὀνόματα *Παντοματρίου* καὶ *Ἰουλιανῆ* γράφονται ΠΑΝΤΟΜΑΤΡΕΙΟΥ καὶ ΕΙΟΥΛΙΑΝΗ διὰ τὸ ὁμοιόφωνον τοῦ Η, Ι καὶ ΕΙ παρ' Ἑλλήσι, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἂν οὐχὶ καὶ πρότερον, ὃ παρὰ τῶν τὰ τοῦ Ἑράσμου φρονούντων ὀνειδίζεται ἡμῖν τοῖς νεωτέροις ὡς ἀμάρτημα ἰωτακισμοῦ· καὶ ἄλλαι δὲ ἀνορθογραφίαι καὶ παροράματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ ΔΕ ἀντὶ ΔΕΙ καὶ ΕΛΕΕΡΕ ἀντὶ ΕΛΕΑΙΡΕ, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ γράφεται ΠΡΕΜΟΝ ἀντὶ ΠΡΕΜΝΟΝ παραλειπομένου τοῦ Ν, καὶ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ διορθοῦται τὸ ΡΕ παρ' αὐτοῦ τοῦ λιθοξόου ἄνωθεν τῆς ἡμαρτημένως γραφείσης λέξεως ΑΤΗΣ ἀντὶ ΑΡΕΤΗΣ. Σημείωσαι ἐν ἐπιμέτρῳ καὶ τοῦ λόγου τὸ ἀνακόλουθον καὶ τὴν ἀσυνταξίαν· ἐν ᾧ ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἐκφέρεται παρὰ τοῦ γράψαντος τοῖς ἐντευξομένοις περὶ τῆς θανούσης Ἰουλιανῆς, ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ἐφεξῆς τρέπεται ὡς ἐκφερόμενος παρ' αὐτῆς τῆς ἐκ Παντοματρίου Ἰουλιανῆς πρὸς τὸν τυγχάνοντα παροδίτην περὶ τοῦ πατρὸς ἑαυτῆς, καὶ ἡ προσδιοριστικὴ μετοχὴ ζήσασα ἀντὶ νὰ ἀναφέρηται ὁμοιοπύτως πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀρχικῇ προτάσει ἀντικείμενον *Ἰουλιανήν* κατ' αἰτιατικὴν, τρέπεται εἰς ἀπόλυτον ὀνομαστικὴν ταυτοπροσωποῦσαν τῷ ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπονοουμένῳ προσώπῳ ἐν ὀνομαστικῇ *Παντοματρικῇ*, ἥτοι ἐκ *Παντοματρίου Ἰουλιανῆς*. Ἦτο δὲ τὸ Παντομάτριον πόλις ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος (Γεωγρ. Ὑφήγησ. Γ'. ιζ'. 7.) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

4.

ΘΕΩΨΙΣΤΩΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ
ΕΠΟΠΤΗΚΑΙ ΗΛΙΩΚΑΙ
ΝΕΜΕΣΕΣΙΑΙΡΕΙΑΡΣΕΙΝΟ
ΗΔΩΡΟΣΤΑΣΧΕΙΡΑΣ
ΗΤΙΣΑΥΤΗΦΑΡΜΑΚΑ
ΕΠΟΗΣΕΝΚΑΙ ΕΠΕ
ΧΑΡΕΤΙΣΑΥΤΗΣΤΩ
ΘΑΝΑΤΩΗΕΠΙΧΑ
ΡΕΙΜΕΤΕΛΘΕΤΕ
ΑΥΤΟΥΣ L

«Θεῷ ὑψίστῳ καὶ πάντων ἐπόπτῃ, καὶ Ἡλίῳ καὶ Νεμέσεσι
παῖρει Ἀρσινόῃ ἄωρος τὰς χεῖρας· εἴ τις αὐτῇ φάρμακα ἐπο(ί)ησε,
ἢ καὶ ἐπέχαρέ τις αὐτῆς τῷ θανάτῳ, ἢ ἐπιχαρεῖ, μετέλθετε
αὐτούς.»

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰ καὶ μηδεμίαν φέρουσα χρονολογίαν, ὡς
ἐκ τοῦ μνηοειδοῦς σχήματος τῶν γραμμάτων Ε, Σ καὶ Ω φαί-
νεται νὰ ᾔνε ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων, κατὰ πᾶσαν πι-
θανότητα Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ
6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Σημειωτέαι καὶ ἐνταῦθα αἱ ἰωτακιστι-
καὶ ἀνορθογραφίαι ΑΡΣΕΙΝΟΗ ἀντὶ Ἀρσινόῃ ἐν τῷ τρίτῳ, Η ΤΙΣ,
ἀντὶ εἴ τις ἐν τῷ πέμπτῳ, καὶ τὸ οὐχὶ σπάνιον ἐν ἐπιγραφαῖς
ΕΠΟΗΣΕ ἀντὶ ἐποίησε ἐν τῷ ἕκτῳ στίχῳ. Αἱ δοτικαὶ ΘΕΩ,
ΑΥΤΗ, ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ, δὲν ἔχουσι τὸ ἰῶτα οὔτε προσγεγραμμέ-
νον οὔτε ὑπογεγραμμένον· δύο δὲ μόνον ΥΨΙΣΤΩΙ καὶ ΗΛΙΩΙ
ἔχουσιν αὐτὸ προσγεγραμμένον.

5.

ΕΥΨΥΧΙΣΑΡΑ
ΠΙΑΣΗΚΑΙ
ΘΕΡΜΟΥΘΑ
ΡΙΟΝΕΤΩΝ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝ
ΤΑΕΝΝΗΑ

«Εὐψύχι, Σαραπιάς ἢ καὶ Θερ-
μουθάριον, ἐτῶν τεσσαράκοντα
ἑννῆά.»

Ἡ βραχεῖα αὐτὴ ἐπιγραφὴ εἶνε κεχαραγμένη ἐπὶ μικρᾶς μαρμαρίνης πλακῶς, μὲλις μιᾶς παλαιστῆς ἐχούσης τὸ μέγεθος, ἐξ ἐκείνων αἵτινες καλούμεναι, ὡς ἄλλοι ἐν ταῖς ἐμπροσθεν εἴρηται, τίτλοι (tituli), ἐγκτίζονται ἢ προσκαλλῶνται δι' ἀμφοκονίας ἐν ταῖς ὑπογείοις κρύπταις παρὰ τὴν εἰσόδον τῆς ταφῆς, καὶ διὰ τὸ εὐτελὲς αὐτῶν δὲν συμφωνοῦσι τῇ ιδέᾳ ἣν ἠδύνατο νὰ ἔχη τις περὶ στήλης ἐπιταφίου.

Ἡ ἐπιφώνησις εὐψύχει ἀντὶ εὐψύχει, μεθ' ἧς ἄρχεται ἡ ἐπιγραφὴ, ὑπαινίττεται, ὅτι ἡ ἐκεῖ ἀναπαυομένη Σαραπιάς, ἡ καὶ Θερμουθάριον προσεπιλεγομένη γυνή, ἦτο χριστιανή· πλεῖσται ἄλλαι ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ 6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος φέρουσιν ὡς μόνον γνώρισμα τοῦ τότε ὑποφώσκοντος ἐν Αἰγύπτῳ νέου θρησκευματος τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εὐχὴν· «Εὐψύχει Ταῖσι.» «Ἰέραξ εὐψύχι.» «Εὐψυχῖτε τέκνα.» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς καθ' ὅτι, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀπὸ Δομιτιανοῦ καὶ ἐφεξῆς διωγμῶν, οἱ τότε Χριστιανοὶ ἐδειλίων νὰ ὁμολογήσωσι τι περισσώτερον, ἢ δὲ φράσις εὐψύχει ἐχρησίμευεν ὡς σύμβολον ἀναγνωρίσεως ἀλλήλων παρὰ τοῖς μεμνημένοις, ὅσοι πιστοί.

Ἐκτὸς τῆς ἰωτακιστικῆς ἀνορθογραφίας ΕΥΨΥΧΙ ἀντὶ εὐψύχει, ἄξιός σημειώσεως εἶνε ἔτι ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ καὶ ὁ σχηματισμὸς ΕΝΝΗΑ ἀντὶ ἐννέα, τὸ πρωτότυπον τοῦ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν ἐννῆα.

6.

† † †

Ο ΘΕΟΣ Ο ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ

Ο ΩΝ ΠΡΟΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΩΝ

ΙΗΣΟΥΣΟΧΡΙΣΤΟΣ Ο ΥΙΟΣ ΤΟΥ

ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ ΜΝΗΣΘΗΤΙ

ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΥΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΔΟΥΛΗΣ ΣΟΥ ΖΩΝΕΗΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΗΣ ΚΑΙ

ΦΙΛΕΝΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑΥΤΗΝ

ΚΑΤΑΞΩΣΟΝ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ
ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΑΓΩΓΟΥ
ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ
ΕΙΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΑΒΡΑΑΜ ΙΣΑΚ ΙΑΚΩΒ ΟΤΙ ΣΟΥ ΕΣΤΙΝ
Η ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ
ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΑΜΗΝ ΕΖΗΣΕΝ ΔΕ
ΜΑΚΑΡΙΩΣ ἔτη οὗ ἐστιν ΔΕ
Η ΜΝΗΜΗ ΑΥΤΗΣ ΦΑΜΕΝΩΘ ΚΓ
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑΝ ΒΑΣΣΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ

«Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ὢν, προὖν καὶ μέλλων, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, μνήσθητι τῆς κοιμήσεως καὶ ἀναπαύσεως τῆς δούλης σου Ζωνεήνης, τῆς εὐσεβεστάτης καὶ φιλεντόλου· καὶ ταύτην καταξίωσον κατασκηνώσει διὰ τοῦ ἁγίου σου καὶ φωταγωγοῦ Ἀρχανγέλου Μιχαήλ εἰς κόλπους τῶν ἁγίων πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσακ καὶ Ἰακώβ· ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐζήσεν δὲ μακαρίως ἔτη οὗ. Ἐστὶν δὲ ἡ μνήμη αὐτῆς Φαμενώθ κγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου.»

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, εὑρεθεῖσα κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1871 ἐν τῇ ἑσθρῇ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῇ θαλάσῃ Νεκροπάλει ἐπὶ πλακὸς πωρείου λίθου, κλειούσης τὴν θύραν ἐνὸς τῶν πολλῶν ἐντὸς τῆς πέτρας λελαξευμένων μνημάτων ὑπογαίου χριστιανικῆς κρύπτης ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτους 1872 (σελ. 143—146.), καὶ δεύτερον ἀνεκοινώθη τῷ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ μηνὶ Μαΐῳ 1873 (Bulletin de l' Inst. Égypt. 1873, page 112—116.) μετὰ τινων ἐπεξηγηματικῶν σημειώσεων, ἃς ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα χάριν τῶν τοῦ Ἀθηναίου Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν.

Ἡ μνήμη τῆς θανούσης Ζωνεήνης χρονολογεῖται «μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», ἥ τοι τὸ ἀμέσως ἀκόλουθον ἔτος τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῶν ὡς ὑπάτων ἐν ἔτει 408 μ. Χρ., δῆλα δὲ

τὸ ἰδ' τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ ὁ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν Βυζαντίῳ. Ἰστέον ὅτι ἔκπαλαι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος αἱ χρονολογίαι ἀπανταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς οἰκουμένης ὠρίζοντο ἀπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ δίκην ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐτησίως ἀνακηρυττομένων δύο ὑπάτων. Ἀλλ' ἔκτοτε συνέβη κατ' ἀνάγκην μεταβολή τις εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν, καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς χρονολογίαν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 305 ἔτους μ. Χρ. ἐγένετο ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς διαιρέσεως τοῦ μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ μετέπειτα διηρέθη ὀριστικῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ οἰκουμένη εἰς δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐχούσας ἰδίαν ἑδραν κυβερνήσεως καὶ ἰδίους ὑπάτους. Ἀλλ' οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑπατοὶ δὲν ἦσαν πάντοτε γνωστοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει σπανίως ἐμνημονεύοντο ἐν τῇ Δύσει. Πολλάκις κατὰ τὸν δ', σχεδὸν δὲ πάντοτε κατὰ τὸν ε' καὶ ς' αἰῶνα, ὁ ἐν ἑκατέρᾳ τῇ μητροπόλει ἐκλεγόμενος καὶ παρὰ τοῦ ἐκεῖ αὐτοκράτορος ὡς ἐπώνυμος ἀρχῶν ἐπικυρούμενος καὶ ἀνακηρυττόμενος ὑπατος, ἔμενε παντελῶς ἄγνωστος ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐτέρας αὐτοκρατορίας, ἢ καθυστέρει τοῦ ὀνόματος ἢ ἀνακοίνωσις μῆνας ὀλοκλήρους καὶ ἔτη· τὸ δὲ χειρόν, ἐν μεμακρυσμέναις ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν μητροπόλεων χώραις, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἔμενον ἐξ ἴσου ἄγνωστοι διὰ πολὺν χρόνον οἱ κατ' ἔτος ἀνακηρυττόμενοι ὑπατοὶ τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης. Ἐκτοτε ἀντὶ τῆς ἀρχαίας φράσεως «ἐπὶ τῆς ὑπατίας» (Consulibus) ἤρχισε νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ νεωτέρου καὶ πρὶν ἐντελῶς ἀγνώστου τύπου «μετὰ τὴν ὑπατίαν» (post Consulatum). Κατὰ ταῦτα «Φαμενὼθ κγ', μετὰ τὴν ὑπατίαν Βάσσου καὶ Φιλίππου», οἵτινες ὑπάτευσαν ἐν ἔτει 408, σημαίνει τὴν 19 Μαρτίου τοῦ ἔτους 409 κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὀνωρίου ἐν Ῥώμῃ καὶ Θεοδοσίου τοῦ β' ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Σημείωσαι ἐν τῇ προκειμένῃ ἐπιθυμῶν ἐπιγραφῇ, ὅτι καλουμένου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος οὐδεμία γίνεται μνεῖα τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ ὡς ἀγίου καὶ φωταγωγοῦ· ἀπόδειξις καὶ τοῦτο ὅτι ὁ τάφος ἦτο ἀρχαιότερος τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἥτις

ἐν ἔτει 431 κατὰ πρῶτον ἐδογματίσε τὴν παρθένον *Μαρίαν Παραγίαν* καὶ *Θεοτόκον*, καὶ διετύπωσε τὴν λατρείαν αὐτῆς μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Σημείωσαι προσέτι καὶ τὴν μακροβιότητα τῆς ἐν τῷ τάφῳ ἀναπαυομένης αἰγυπτίας χριστιανῆς *Ζωνεήνης*, ἥτις ἔζησε μακαρίως ἔτη ἐβδομήκοντα ἑπτὰ. Σημειώσεως ἄξιοι εἶνε ἔτι αἱ ἀνορθογραφίαι **ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕ** ἀντὶ κατασκη-
νῶσαι, καὶ **ΑΡΧΑΝΓΕΛΟΥ** ἀντὶ Ἀρχαγγέλου, ἃς συνιστῶ τοῖς περὶ τὴν προφορὰν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης σοφοῖς.

Πλησίον τοῦ μνήματος τῆς *Ζωνεήνης* ὑπῆρχε καὶ ἕτερον τρί-
σωμον, ἔχον ἐπὶ τῆς θύρας ἄλλον ἐπιτύμβιον ἐκ μαρμάρου λίθον
μικρότερον, φέροντα ἀναγλύφους τὰς προτομὰς τριῶν παιδίων,
καὶ ὑπὸ ταύτας τὴν ἀνορθόγραφον μὲν, ἀλλὰ χριστιανικωτάτην
προσφώνησιν **ΕΥΨΥΧΙΤΕ ΤΕΚΝΑ**.

Γ'

Ἐντὸς τῆς νεωτέρας τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πόλεως Ἀλε-
ξανδρείας, ἔτι δὲ καὶ ἐν Νικοπόλει, εὐρίσκονται ἐνίοτε καὶ ἄλλαι
τινὲς, σπάνιαι ὅμως, ἀφιερωματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν τόποις ὅπου
γίνονται ἀνασκαφαὶ πρὸς κατάθεσιν θεμελίων τῶν ὁσημέραι κτι-
ζομένων νέων οἰκοδομῶν. Τούτων τὰς ἀποκαλυφθείσας κατὰ τὰ
τελευταῖα δύο ἔτη, ἃς ἀνεκοίνωσα κατὰ καιροὺς τῷ Αἰγυπτιακῷ
Ἰνστιτούτῳ, ἐπιχειρῶ νῦν ἵνα μνημονεύσω διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι
ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου.

1.

ΥΠΕΡ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ
ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΑΡΣΙΝΟΗΣ
ΘΕΩΝ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΩΝ
ΑΠΟΛΩΝΙΟΣ ΑΜΜΩΝΙΟΥ ΚΑΙ
ΤΙΜΟΚΙΟΝ ΚΡΙΣΙΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ
ΔΗΜΗΤΡΙ ΚΑΙ ΚΟΡΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

«Υπὲρ βασιλέως Πτολεμαίου καὶ βασιλίσσης Ἀρσινόης, θεῶν
»Φιλοπατόρων, Ἀπολώνιος Ἀμμωνίου καὶ Τιμόκιον Κρισιλάου
»καὶ τὰ παιδία, Δήμητρι καὶ κόρη καὶ Δικαισύνη.»

· Ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ μαρμάρου λευκοτάτου ἐν σχήματι κυλίνδρου, χρησιμεύσαντός ποτε ἀντὶ βάσεως ἀγάλματος ἢ τρίποδος ἢ βωμοῦ, χρονολογεῖται ἐπὶ βασιλέως Πτολεμαίου δ' Φιλοπάτορος καὶ τῆς ἀδελφῆς συζύγου του Ἀρσινόης (225—205 πρ. Χρ.), ἐπομένως εἶνε μεταγενεστέρα τοῦ ψηφίσματος τοῦ ἐν Κανώπῳ ἐπὶ Πτολεμαίου γ' Εὐεργέτου (230 πρ. Χρ.), ἀπὸ τοῦ ὁποίου διακρίνεται διὰ τῶν ἔτι μᾶλλον ἐπιμελῶς καὶ καλλιγραφικῶς ἐγκεκολαμμένων γραμμάτων. Σημειώσεως ἀξία εἶνε ἡ χρῆσις τοῦ οὐδετέρου γένους TIMOKION ἐπὶ τὸ θωπευτικώτερον διὰ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς Τιμοκίας, ὡς εἴθισται παρ' Ἀττικοῖς, καὶ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι τοῖς ἐν τοῖς νήσοις. Αἱ δοτικαὶ KOPH καὶ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ δὲν φέρουσιν ὑπογεγραμμένον ἰῶτα, ἀλλ' οὐδὲ προσγεγραμμένον.

2.

L' PVBLILIVS' [LABEO' VIATOR']

CONSVLVM' PRAETORVM'

TI' CAESARIS' PRAEF' STATOR'

PHILALEXANDREVS.

ΛΟΥΚΙΟΣ ΠΟΥΒΛΙΛΙΟΣ ΛΑΒΕΩΝ ΟΥΙΑΤΟΡ Υ

.....

· Ἡ δίγλωσσος αὐτὴ ῥωμαῖστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἐπὶ πλακὸς λευκοῦ μαρμάρου ἀπὸ τῶν χρόνων Τιβερίου Καίσαρος κεχαραγμένη ἐπιγραφή εὐρέθη ἐν Νικοπόλει· εἶνε δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τοῦ πρώτου στίχου ἑλλειπῆς ἔνεκεν συντριβῆς, ἀλλ' εὐκόλως δύναται ἵνα ἀποκατασταθῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀντιστοιχοῦντος ἑλληνικοῦ μέρους, ἀλυμάντου ὄντος καὶ ἀβλαβοῦς, ὅπως καὶ ὁ ἐξηφανισμένος τελευταῖος τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου στίχος δύναται ἵνα συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ἄνωθεν σώου λατινικοῦ μέρους τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἀναγνωσθῇ.

«Lucius Publilius Labeo, Viator, Consul, Praetorum Tiberii Caesaris Praefectorum Stator, Philalexan-

»dreus.—Λούκιος Πουβλίλιος Λαβέων, οὐϊάτωρ ὑ[πάτων τε καὶ πραιτῶρων· Τιβερίου Καίσαρος ἐπάρχων παραστάτης, φιλα-
»λεξανδρεύς]».

Ἐκ τοῦ ὀνόματος Λούκιος Πουβλίλιος καὶ τοῦ ἐπωνυμίου Λα-
βέων, ἥτοι Χειλαρᾶς, εἰκάζω, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἦτο τοῦ
Καίσαρος ἀπελεύθερος, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν συνήθως ἐπὶ αὐτοκρα-
τόρων οἱ τῶν ὑπάτων καὶ πραιτῶρων οὐϊάτορες, ἥτοι κλητῆρες,
καὶ οἱ τῶν ἐπάρχων παραστάται (Statores), ἥτοι ἐκτελεσταὶ
τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων καὶ πολλάκις δημόσιοι βασανισταί.
Ἡ τελευταία αὕτη ὑπηρεσία καθιστᾷ ἐν μέρει εἰρωνικὸν τὸν τίτλον
«Φιλαλεξανδρεύς».

3.

ΔΙΗ ΗΛΙΩ ΜΕΓΑΛΩ	«Διὶ Ἡλίῳ Μεγάλῳ
ΣΑΡΑΠΙΔΙ	» Σαράπιδι,
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ	» ὑπὲρ τῆς τοῦ κυρίου
ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΤΡΑΙΑΝΟΥ	» Καίσαρος Τραϊανοῦ
ΤΥΧΗΣ ΕΠΙ ΕΝΚΟΛΠΙΩ	» τύχης, ἐπὶ Ἐνκολπίῳ
ΕΠΙΤΡΟΠΩ ΚΑΙ ΚΟΥΙΝΤΩ	» ἐπιτρόπῳ καὶ Κουίντῳ
ΑΚΚΙΩ ΟΠΤΑΤΩ ῥ ΑΠΟΛΛΩ	» Ἀκκίῳ Ὀπτάτῳ χιλιάρχῳ, Ἄ-
ΝΙΟΣ ΑΜΩΝΙΟΥ ΑΛΕ	» πολλώνιος Ἀμωνίου Ἀλε-
ΞΑΝΔΡΕΥΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ	» Ξανδρεύς, ἀρχιτέκτων,
ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΣΩΤΗ	» ἀνέθηκεν ὑπὲρ τῆς σωτη-
ΡΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΠΑΝΤΩΝ ΕΡΓΩΝ	» ρίας αὐτοῦ πάντων ἐργῶν.»

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή εἶνε ἐγκεχαράγμενη ἐπὶ βωμοῦ τετραπλεύ-
ρου, ἐκ λίθου συηνίτου φαιοῦ, ἐπὶ τῆς ᾑνωτέρας δεξιᾷ τῷ ὁρῶντι
πλευρᾷ, ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἐξέχοντος κυματίου. Τὸ ἄνω μέ-
ρος τοῦ βωμοῦ εἶνε ἐσκαμμένον ἐν εἰδει λεκάνης τετραπλεύρου εἰς
ἐνθεσιν τῆς πυρᾶς.

Ὁ βωμὸς εὐρέθη ἐπὶ τῷ ποταμίῳ λιμένι Ἀλεξανδρείας τῷ κα-
λουμένῳ «Κρομμύων ὄρμῳ» (Minet el Bassal ἀραβιστὶ), ὀπι-
σθεν τοῦ Σαραπίου, καὶ ἀνεκοινώθη παρ' ἐμοῦ τῷ ἐν Ἀλεξαν-

δρείᾳ Αἰγυπτιακῷ Ἰνστιτούτῳ ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 10 Νοεμβρίου 1871, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπιτίμου μέλους αὐτοκράτορος τῆς Βραζιλίας κυρίου Πέτρου τοῦ Β' ἀπὸ Ἀλκάνταρας. Τότε, ὑπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ιδέας τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ὁπισθεν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαραπίου, καὶ τῆς ἀφιερώσεως τῷ Σαράπιδι ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀρχιτέκτονος Ἀπολλωνίου, ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ μονογράμματος ΧΡ παραπεισθεὶς, ἐξέλαβον τὸν Κούϊντον Ἀκκιον Ὀπτάτον τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαραπίου χρηματοφύλακα, καὶ ὡς τοιοῦτον ἀνέφερα αὐτόν.

Ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν συλλογῇ ἐπιγραφῶν ἐξ Αἰγύπτου τοῦ Letronne διδάσκομαι, ὅτι ἐν τῷ παρὰ τὰς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρους λατομίας κειμένῳ χωρίῳ, ἐν τῷ πρὸς Ἀραβίαν μέρει τῆς Θηβαίδος, ἐπὶ τῆς ἀπὸ Καινῆς καὶ Κοπτοῦ εἰς Μυὸς ὁρμον καὶ Λευκὸν λιμένα φερούσης ὁδοῦ, μεταξὺ ἄλλων ἐρειπίων εὐρίσκονται διάφοροι ἐπιγραφαί, δηλοῦσαι ὅτι ἐκεῖ που ἴστατο *ναὸς τοῦ Σαράπιδος* καὶ σταθμὸς τὸ καλούμενον Ὑδρευμα *Τραϊανοῦ*· ὅτι ἐν ταῖς ἐκεῖ πλησίον περιβοήτοις λιθοτομίαις εἰργάζοντο κατὰδικοι καὶ δοῦλοι κόπτοντες τὴν πέτραν, καὶ ἐξεργαζόμενοι μονολίθους στήλας, κίονας, παραστάδας, λάρνακας, λουτῆρας, βωμοὺς καὶ ἄλλα καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἃ καταβιβάζοντες εἰς τοὺς ἐπὶ τῇ Ἐρυθρᾷ Θαλάσσει λιμένας ἐφόρτουν ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων καὶ ἔφερον διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς διώρυγος, καλουμένης τότε *Τραϊανοῦ ποταμοῦ*, εἰς Ἀλεξανδρείαν· ὅτι πρὸς τοῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρους ἔργοις ἦσαν ἐπιστατεύοντες τῶν μετὰλλων, ἧτοι λατομιῶν, διάφοροι μισθωταὶ ἢ ἐργολάβοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνετό τις ἀφιερῶσας μνημόσυνον στήλην μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «*Τὸ προκύρημα Ἀπολλωνίου υἱοῦ Ἀμμωνίου ἐργολάβου*»· ὅτι παρὰ τοὺς μισθωτὰς ἐσχημάτιζεν ἐκεῖ ὁ κατὰ καιροὺς ἐπίτροπος *Καίσαρος*, προεστὼς τῶν μετὰλλων, *praepositus ab optimo Trajano operi marmorum monti Claudiano*, ὡς ἀναφέρεται ἐν τινι ῥωμαϊστὶ γεγραμμένῃ ἐπιγραφῇ *ἐπίτροπος τῶν μετὰλλων*, ὡς γράφεται ἄλλαχοῦ ἑλληνιστὶ, συνήθως ἐκ τῆς τάξεως τῶν τοῦ Καίσαρος ἀπελευθέρων, καὶ ὅτι τὴν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν τάξιν καὶ τὴν ἐξωθεν τῶν χωρίων ἀσφάλειαν

ἐπετῆρει ὁ χιλίαρχος ᾧ μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν κοχώρτης ἢ σπείρης ἱππικῆς (Cohors equitata)· ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἔργων ἐγένετο ἐπιταγῇ τοῦ ἐπάρχου Αἰγύπτου, ἢ καὶ ἀπ' εὐθείας τῶν ἔργων ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ἐπιταγέντων. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μανθάνω ἐπὶ τέλους, ὅτι ὁ ἐκεῖ ναὸς ἱδρυτο «Διὶ Ἡλίῳ Μεγάλῳ Σαράπιδι καὶ τοῖς συννάοις θεοῖς», καὶ περὶ πλεον ἐκπλήττομαι ἀκούων ὅτι ἐν τοῖς ἐρειπίαις τοῦ παρὰ τοῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρους ἔργοις ναοῦ τοῦ Σαράπιδος εὐρίσκεται βωμὸς ὅμοιος καὶ ἀπαράλλακτος κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα ὡς ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐρεθεῖς, μὲ τὴν αὐτὴν πανομοιότυπον ἐπιγραφὴν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ διακρίνωνται ἀπ' ἀλλήλων ἀμφοτέραι αἱ ἐπιγραφαί, εἰ μὴ δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἐπουσιώδους χαρακτῆρος· δῆλον ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐρεθέντος βωμοῦ ἡ λέξις ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ἔχει τὰ γράμματα ἐν παραθέσει, ἐπὶ δὲ τοῦ βωμοῦ ἐν τῷ παρὰ τὸ Κλαυδιανὸν ὄρος ναῶ τὸ Κ τῆς λέξεως γράφεται ἐν ἐπιθέσει ΑΡΧΙΤ ^Κ ΕΤΩΝ.

Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς συγκυρίας ἐξάγεται, ὡς εἰκὸς, ὅτι ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ οὗ ὁ λόγος βωμὸς εἶχε σταλῇ ἐκ τῶν τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρους λατομιῶν, ἐπὶ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, παρὰ τοῦ ἐκεῖ τελοῦντος Ἀλεξανδρέως ἀρχιτέκτονος Ἀπολλωνίου υἱοῦ Ἀμωνίου, ἐργολάβου ὄντος, ἐπὶ Ἐγκολπίῳ ἐπιτρόπῳ τῶν μετάλλων, ἢ τοι *curam agente operum dominicorum*, καθεστηκότι παρὰ Καίσαρος ἐκ τῶν αὐτοῦ ἀπελευθέρων, καὶ Κουῖντῳ Ἀκκίῳ Ὀπτάτῳ χιλιάρχῳ τῆς ἐκεῖ σταθμευούσης ἱππικῆς σπείρης, καὶ ὅτι ὁ εἰρημένος ἀρχιτέκτων καὶ ἐργολάβος Ἀπολλώνιος Ἀμωνίου ποιήσας δύο ὁμοίους βωμοὺς, ἀνέθηκεν αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ πάντων ἔργων, τὸν μὲν ἕνα ἐπιτοπίως τῷ πρὸς τοῖς τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρους ἔργοις Διὶ Ἡλίῳ μεγάλῳ Σαράπιδι, τὸν δὲ ἕτερον, ἐξαποστείλας εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἀλεξανδρείαν, ἀφιέρωσε τῷ ἐκεῖ μητροπολιτικῷ Σαραπίῳ.

Ὁ Ἐγκόλπιος ἄρα ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ καὶ ἐπίτροπος Καίσαρος, *procurator dominicus*, προεστὼς τῶν μετάλλων, *praepositus operi marmorum*, ὁ δὲ Κουῖντος Ἀκκίος Ὀπτάτος ἦτο χιλίαρχος σπείρης, τῆς φρουρούσης τότε

τὰς λατομίας, τὰ ὑδρεύματα καὶ τοὺς διαφόρους τῆς πρὸς Ἀραβίαν Θηβαΐδος σταθμούς.

4.

ΣΑΡΑΠΙΩΝΙ ΕΠ ΑΓΑ

ΘΩ

ΠΑΚΕΙΛΙΣ ΖΩΣΙΜΟΣ

ΣΥΝ ΑΙΛΙΩ ΔΟΥΡΥΦΟΡΩ ΕΠΟΙΕΙ.

«Σαραπίωνι ἐπ' ἀγαθῷ· Πάκειλις Ζώσιμος σὺν Αἰλίῳ Δουρυφόρῳ ἐποίηι.»

Ἡ ἀφιέρωσις αὕτη ἐπιγέγραπται ὀπισθεν τῶν σφυρῶν δεξιῶ ἀνθρωπίνου ποδός, διπλάσιον ἢ τὸ φυσικὸν ἔχοντος μέγεθος, ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, τὸν ῥωμαϊκὸν ὑποδεδεμένου τρόπον, καὶ χρησιμεύοντος ἀντὶ βάσεως τῇ ἄνωθεν ἀνδρὸς προτομῇ, ἧς ἀτυχῶς δὲν σώζεται πλέον ἢ κεφαλὴ· ἐκατέρωθεν τῆς ἐπιγραφῆς συσπειρῶνται δύο ὄφεις οὐραῖοι, ὀρθούμενοι ὀπισθεν τῆς προτομῆς, καὶ μεταξὺ τῶν ἐλιγμάτων κάθεται Ἑρώτιον παῖζον μετὰ τῶν ὄφεων, καὶ παριστᾶνον συμβολικῶς τὴν Ὑγίειαν.

Τὰ γράμματα εἶνε τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ἥτοι τῶν μέσων τοῦ 6' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, μεταξὺ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας Ἀδριανοῦ καὶ Μάρκου Αὐρηλίου, καθ' ὅλα δὲ τὰ φαινόμενα τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ χαριέστατον ἀνάθημα δὲν εἶνε εἰ μὴ ἐνθύμιον δωρηθὲν παρὰ τῶν ποιησάντων αὐτὸ τεχνιτῶν, ὧν ὁ εἰς Πάκειλις Ζώσιμος καὶ ὁ ἕτερος Αἴλιος Δουρυφόρος, τῷ ἱατρῷ αὐτῶν Σαραπίωνι, ὡς εὐχαριστήριον δι' ἐπιτυχῇ τινα ἀλγοῦντος ποδός θεραπείαν.

Σημεῖωσαι ὅτι καθὼς μεταξὺ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἴθισται νὰ προσφέρωσιν Ἀγίῳ τινὶ ἐκ πολυτίμου μετάλλου ἀπομίμησιν τοῦ ποτὲ νοσήσαντος καὶ μεσιτεία ἢ προστασία αὐτοῦ ἰαθέντος μέλους τοῦ σώματος, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο ἔθος κοινόν, ἵνα ἀφιερῶσι τῷ θεῷ, ὅστις ὑπετίθετο ἐνεργήσας τὴν ἱασιν, εἰκόνα καὶ ὁμοίωμα ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ μαρμάρου τοῦ ἀπὸ οἴας δὴ ποτε ἀσθενείας. θεραπευθέντος μέλους ἢ ὀργάνου ἢ καὶ ὅλου

τοῦ σώματος, ἥ τοῦλάχιστον στήλην μνημόσυνον, ἐν ᾗ ἀνεγράφετο ἡ θεραπεία, εἰς μνήμην τοῦ ἐνεργηθέντος θαύματος αἰωνίαν. Ἀλλὰ νῦν διὰ πρώτην φοράν ἀπαντῶμεν ἀφιέρωσιν ἀπεικονίσματος ἀντικειμένου οἷου νοσήσαντός ποτε ποδός, γινομένην οὐχὶ θεῷ, ἀλλ' αὐτῷ τῷ θεραπεύσαντι Σαραπίωνι ἱατρῷ, εἰς μαρτύριον, ὅτι οὐχὶ μόνον ἔμπειρος καλλιτέχνης, ἀλλὰ καὶ ὑγιoὺς νοός ἀνὴρ καὶ ἡκιστα δεισιδαίμων ἦτο ὁ ἱαθεὶς, καὶ τὸ ἀφιέρωμα ἐπ' ἀγαθῷ ποιήσας καὶ δωρησάμενος Πάκειλις Ζώσιμος μετὰ τοῦ βοηθοῦ αὐτοῦ Αἰλίου Δορυφόρου, ὡς μικρὸν μὲν, ἀλλ' ἐκφραστικώτατον εὐχαριστήριον τῷ ἀξιολόγῳ αὐτῶν ἱατρῷ.

Ἄλλως δὲ πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ φέροντες τὸ ὄνομα Σαραπίων διάσιμοι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἱατροὶ, ὧν περιφημότερος ἦτο ὁ περὶ τὰ 240 πρ. Χρ. ἀκμάσας ἰδρυτῆς τῆς Ἐμπειρικῆς λεγομένης Σχολῆς.

5.

ΘΕΑΜΕΓΙΣΤΗΙΣΙΔΙΠΛΟΥΣΙΑ
ΤΙΒ. ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΓΕΝΑΜΕΝΟΣ ΕΠΑΡΧΟΣ ΣΠΕΙΡΗΣ Α.
ΦΛΑΟΥΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΟΡΑΝΟΜΗΚΟΤΩΝ
Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΥΘΗΝΙΑΣ ΤΟΥ Β ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
ΤΟΝ ΑΝΔΡΙΑΝΤΑ ΣΥΝ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΑΝΕΘΙΚΕ
ΚΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΤΙΤΟΥ ΑΙΛΙΟΥ
ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ
ΜΕΣΩΡΗ ΕΠΑΓΟΜΕΝΩΝ Γ'. Β

α Θεᾶ μεγίστη Ἰσιδι πλουσία. Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος, υἱογενάμενος ἑπαρχος σπείρης Α Φλαουίας, τῶν ἀγορανομηκότων δ ἐπὶ τῆς εὐθηνίας τοῦ Β Γράμματος, τὸν ἀνδριάντα σὺν τῇ βάσει ἀνέθηκε, ἔτει καὶ αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνεῖνου Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς, Μεσωρῇ ἐπαγομένων γ'.

Ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν νεωτέρων ὁδῶν τῆς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων Ἀλεξανδρείας, καλουμένων τῆς μὲν τοῦ Προφήτου Δανιὴλ (Nébi Daniel ἀραβιστί), τῆς δὲ ὁδοῦ Ἀγ

Σάββα, ἥ τοι Ἑλληνικοῦ Νοσοκομείου, ἐπὶ τῇ πρὸς δύοσιν γωνίᾳ, γενομένης ἀνασκαφῆς εἰς κατάθεσιν θεμελίων καὶ οἰκοδομῆν ἐπὶ τοῦ τῷ κόμητι Ζογέπ ἀνήκοντος οἰκοπέδου, μεταξὺ ἄλλων ἄλλης ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς ἐρειπίων, κιόνων, παραστάδων καὶ ἐπιστυλίων, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ ἔτους 1872 εὑρέθη καὶ στήλη κυλινδροειδῆς ἐκ μαρμάρου κυανουγοῦς, ἀντὶ βάσεως χρησιμεύσασα ἄλλοτε ἀνδριάντι καταστραφέντι καὶ μηκέτι ὑπάρχοντι, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο κεχαραγμένη ἡ ἄνω περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιγραφή. Εἶνε δὲ αὕτη λόγου ἀξία διὰ τε πολλὰ ἄλλα καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας, καθ' ὃ τι δι' αὐτῆς μαυθάνομεν, ὅτι ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Προφήτου Δανιήλ, ὅπου τὸ πάλαι ἡ εἰς τὸ Σῶμα Ἀλεξάνδρου ἄγουσα ὁδὸς, καὶ ἐντεῦθεν τῆς εἰς τὴν Κανωπικὴν πύλην ἀγούσης πλατείας ὁδοῦ, ἑκατοστύας τινὰς βημάτων πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς τῆς αἰγυπτιακῆς τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἐκκλησίας, καὶ ἄλλας τόσας πρὸς δυσμὰς τῆς τοῦ Ἀγίου Σάββα ἐλληνικῆς μονῆς, ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς Ἰσιδος Πλουσίας, ἀνήκων τῷ δευτέρῳ τῆς πόλεως τμήματι, τῷ καλουμένῳ Βῆτα. Γνωρίζομεν δὲ ἐκ τῶν συγγραφῶν Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου (εἰς Φλάκκον), ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια διηρεῖτο εἰς πέντε μοίρας ἐπωνύμως τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἐγγραμμάτου φωνῆς, δι' ὃ καὶ τὰ πέντε αὐτὰ τμήματα ὠνομάζοντο *Γράμματα*, ὧν τὸ *Δέλτα* ἦτο ἀποκλειστικῶς Ἰουδαϊκόν. (Ἰώσηπ. Ἰουδ. πόλεμ. Β'. ιη. 8.).

Οὕτω λοιπὸν ὁ Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος, γενόμενος ἑπαρχὸς σπείρης Α Φλαουίας, καὶ συγχρόνως ἐκ τῶν ἀγορανομηκῶτων ἐπὶ τῆς εὐθηνίας τοῦ Βῆτα Γράμματος, ἥ τοι δευτέρου τμήματος τῆς πόλεως, χρηματίσας ἀνέθηκε τὸν ἀνδριάντα τῇ Μεγάλῃ Θεᾷ Ἰσιδι Πλουσία, ἔτει καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, Μεσωρῇ ἐπαγομένων τρίτῃ, ἥ τοι τῇ 26 Αὐγούστου 158 μετὰ Χριστὸν κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον. Ἀόριστον μένει ἐν τούτοις ἂν διὰ τῆς σπείρης Α Φλαουίας γίνεται λόγος περὶ τῆς «*Κοχώρτης Α Φλαουίας Θρακῶν*», ἧς μνημονεύει ἐπιγραφή τοῦ Κλαυδιανοῦ ὄρους, τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ, ἡ «*Σπείρης Α Φλαουίας Κιλίκων ἱππικῆς*» τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἀπὸ

τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπαρχος σπείρης καλεῖται ἐν-
ταῦθα δ' ἄλλοθι ὀνομαζόμενος σπειράρχης (Orelli Inscript. Tom.
I. p. 411.), ἡ χιλίαρχος σπείρης ὡς ἐν ταῖς τοῦ Κλαυδια-
νοῦ ὁρους ἐπιγραφαῖς. Σημείωσαι δὲ ἀντὶ σπείρας τὸν σχηματι-
σμὸν σπείρης ἰωνικῶς, ὡς ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ
(Πράξ. Ἀποστ. κζ'. 1.) καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἀντὶ γενόμενος τὸν
σχηματισμὸν γενάμενος δωρικῶς, ὡς καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις
τῆς Αἰγύπτου Ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ
ἀνορθόγραφον ΑΝΕΘΙΚΕ ἀντὶ ΑΝΕΘΗΚΕ διὰ τὸ ἀνέκαθεν ὁμοιό-
φωνον τῶν φωνηέντων Η καὶ Ι, ἥτοι τὸν ἡμῶν τῶν νεωτέρων
Ἑλλήνων κατηγορούμενον ἰωτακισμόν.

6.

ΙΕΡΑΞ Ο Κ.
ΑΡΧΙΒΙΟΣ
ΣΥΝΤΩΓΙΩ
ΑΝΕΘΗΚΑ
ΕΠΑΓΑΘΩ

«Ἰέραξ ὁ καὶ
» Ἀρχίβιος
» σὺν τῷ υἱῷ
» ἀνέθηκα
» ἐπ' ἀγαθῷ »

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή εὑρηται ἐπὶ βωμοῦ τριπλεύρου ἐκ λίθου
σκληροῦ, κειμένου κατὰ τὴν συνοικίαν τὴν λεγομένην Ἀτταρεῖν.
Σημειώσεως ἀξία εἶνε ἡ χρῆσις διπλοῦ ὀνόματος δι' ἐν καὶ τὸ αὐ-
τὸ πρόσωπον «Ἰέραξ ὁ καὶ Ἀρχίβιος», ὡς εἴθιστο πολλάκις
μεταξὺ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐλληνίζόντων Ἰου-
δαίων καὶ Αἰγυπτίων· τοῦτο δὲ μαρτυροῦσι πλεῖσται ὅσαι ἐν
Αἰγύπτῳ εὑρισκόμεναι ἐπιγραφαὶ, καὶ κατάλογοι ὀνομάτων ἐν
σωζομένοις ἐλληνικοῖς παπύροις τῆς μακεδονικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς
ἐποχῆς. Ἦδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο μνεῖα μικροῦ τίτλου ἀρ-
χίζοντος μετὰ τὰς λέξεις «Εὐψύχι Σαραπιδας ἡ καὶ Θερμουθά-
ριον,» καὶ ἐν παπύρῳ εὑρεθέντι ἐν τῷ Σωχαρείῳ (Sakkarah)
τοῦ Μεμφίτου γέγραπται «Αὐρηλίῳ Διδύμῳ τῷ καὶ Λογαδίῳ,
στρατηγῷ».

7¹).

ΑΥΡΗΛΙΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ   «Αὐρήλιος Ἰσίδωρος
 ΣΥΝΤΟΙΣ ΤΕΚΝΟΙΣ Κ·ΤΟΙΣ   »σὺν τοῖς τέκνοις καὶ τοῖς
 ΙΔΙΟΙΣ ΥΠΕΡ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ   »ιδίοις ὑπὲρ εὐχαριστίας
 ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΕΠΑΓΑΘΩ   »ἀνέθηκεν ἐπ' ἀγαθῷ·
 ΕΤΟΥΣ Γ· ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟΥ   »ἔτους γ' Οὐαλεριανοῦ.
 ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΗΝΟΥ Σεββ   »καὶ Γαλλιηνοῦ Σεβαστῶν,
 ΜΕΣΟΡΗ Θ.   » Μεσωρῇ θ'. »

Εὐρέθη παρὰ τὴν ἐπὶ τὸν ποταμὸν διώρυγα ὀπισθεν τοῦ Σαραπίου, ὅπου νῦν τὰ ἐργαστάσια τοῦ ἀεριοφωτος ἐν τῷ Καρμούζ καλουμένῳ χωρίῳ· εἶνε δὲ ἐγκεκολαμμένη ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ στήλης κυλινδροειδοῦς ἐκ λίθου συηνίτου φαιοῦ, χρησιμευσάσης ὡς βάσεως ἄλλοτε ἐπ' αὐτῆς ἰδρυμένῳ καὶ νῦν μηκέτι ὑπάρχοντι πλέον ἀγάλματι. Τὰ γράμματα φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ γ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, καὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῶν τύπον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρόδρομα τῶν Βυζαντινῶν. Χρονολογεῖται δὲ τὸ ἀνάθημα «ἔτους τρίτου Οὐαλεριανοῦ καὶ Γαλλιηνοῦ Σεβαστῶν, Μεσορῇ ἐννάτῃ», ἥτοι 2 αὐγούστου 255 κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν Ἡμερολόγιον, τῶν δύο εἰρημένων αὐτοκρατόρων ἀναλαβόντων τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν ἔτει 253 ἀπὸ Χριστοῦ.

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

---

(1) Μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκτυπώσωμεν ἀπάσας τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, ὧν τινες διάφορον σχῆμα γραμμάτων ἔχουσι, πανομοιοτύπως, ὡς ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια ἀπαιτεῖ, ἠρκέσθημεν νὰ ξυλογραφήσωμεν ταύτην μόνην, διότι ταύτης τὰ γράμματα μᾶλλον διαφέρουσι τῶν λοιπῶν. Σ. τ. Ἐκ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΤΩΝ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΚΑΤ' ΕΝΙΑΥΤΟΝ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΟΥ ΕΝ ΑΥΤῇ ΠΟΣΟΥ
ΤΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΚΑΡΠΩΝ ΤΟ ΠΑΛΑΙ ΚΑΙ ΝΥΝ.

Πιστεύεται κοινῶς, καὶ ὑπὸ τινων ἐγράφη μάλιστα, ὅτι τὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πλῆθος τῶν κατοίκων ἦτο μέγα, σχεδὸν ὑπερδεκαπλάσιον τοῦ σημερινοῦ. Ἡ δόξα αὕτη, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται πολλοῖς πιθανή, δὲν στηρίζεται ὁμῶς εἰς ῥητὰς μαρτυρίας ἀρχαίων, ἀλλ' εἰς εἰκασίας ἀπλᾶς νεωτέρων, οἵτινες ἐκ τοῦ ὅπως οὖν μαρτυρουμένου πλῆθους τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς κρίνοντας, ὅπερ ἀληθῶς ἐπταπλάσιον τοῦ σημερινοῦ ἦτο, πιστεύουσιν ὅτι καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων εὕρισκετο ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ ⁽¹⁾. Λησμονοῦσιν ὁμῶς ὅτι ἡ Ἀττικὴ ἦτο ἡ εὐδαιμονεστέρα τῆς Ἑλλάδος καὶ πλουσιωτέρα χώρα, ὅτι εἰς αὐτὴν κατέφευγον ²⁾ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων Ἕλληνες

---

(1) Οἷον ὁ Schlosser (ἐν τῇ τοῦ 1844 ἐπιμελείᾳ τοῦ Kriegk ἐκδόσει, τῆς γενικῆς ἱστορίας τόμ. α'. σελ. 26) ἀναβιβάζει τὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς πλῆθος εἰς 20,000,000. Οἱ εὐλαβέστεροὶ ὁμῶς μόλις ἀναβιβάζουσιν εἰς 5,000,000 ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἑρμαννός (ἐν τῷ β' τόμῳ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολ. ἐν σελ. 3 ἐκδ. β') λέγει, ὅτι ἐν τῇ κλασικῇ περιόδῳ τῆς Ἑλλάδος, τῇ ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τῶν Μακεδονικῶν, ἠδύνατο ἡ Ἑλλὰς νὰ ὀπλίσῃ 200,000 ἄνδρας· τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων κατοίκων πλῆθος αὐτῆς ἦτο 1,500,000 καὶ τὸ τῶν δούλων 3 ἢ 3,500,000· ὥστε ἅπαντες οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν κατ' αὐτὸν περὶ τὰ 5,000,000. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπολογίζων τοσοῦτον τὸ τῶν δούλων πλῆθος κρίνει ἐξ ἀναλογίας ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ δούλων, ὅπερ ἦτο ὑπερτριπλάσιον τοῦ τῶν ἐλευθέρων, ὡς ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ὁμῶς ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ὑπῆρχε μέγα πλῆθος δούλων ὡς ἐν τῇ Ἀττικῇ, διότι οὔτε βιομηχανίαν οὔτε μεταλλεῖα οὔτε ναυτικὸν οὔτε πλοῦτον εἶχον αἱ λοιπαὶ πόλεις ὡς αἱ Ἀθῆναι· οἷο καὶ τὸ πλῆθος τῶν παρ' αὐταῖς δούλων ἦτο βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον.

(2) Θουκ. 1, 2. «Τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ

καὶ ἔμενον ἐν αὐτῇ, διότι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε πλείων ἀσφάλεια ἢ ἀλλαχοῦ, ἐν αὐτῇ ἥκμαζεν ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ὅτι αὕτη ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἶχε τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ πολλῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο μεγάλην ἐπιμιξίαν πρὸς ξένους λαούς, ὧν πολλοὶ συμφέρον εἶχον νὰ μετοικῶσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ νὰ μετέρχωνται ἐν αὐτῇ εἴτε ἐμπόριον εἴτε τέχνας βιοποριστικάς. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ πλοῦτος πολὺς ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ καὶ δοῦλοι ὅσοι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, διότι οὐδαμοῦ ὑπῆρχον τὰ προκαλοῦντα τὴν αὕξησιν ταύτην αἷτια.

Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς τὸ πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν καὶ ἐλευθέρων ἦτο σχεδὸν διπλάσιον τοῦ τῶν σημερινῶν κατοίκων αὐτῆς πλήθους· διότι, ὅσῳ καὶ ἂν ᾗσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθεριώτεροι καὶ κοινωνικώτεροι τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ὅσῳ καὶ ἂν ᾗρχοντο εἰς κοινωνίαν πρὸς ἀλλοδαπούς ἕνεκα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας των, ἔσωζον ὅμως καὶ αὐτοὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς τοῦλάχιστον χρόνους τὸ τοῖς Ἑλλήσι πᾶσι κοινὸν ἰδίωμα καὶ μάλιστα ἐν ὑπάτῳ βαθμῷ. Οὐδέποτε δηλ. μετέδιδον ἀλλοδαποῖς τὰ τῆς πολιτείας δίκαια, ὅσον χρόνον καὶ ἂν ἔζων οὗτοι ἐν Ἀττικῇ, εἰ μὴ ἐν ὀλίγαις μόνον καὶ ἐκτάκτοις περιστάσεσι, προκαλουμέναις ἐκ μεγάλων κινδύνων.³⁾

Ἄλλοι Ἑλληνες τούναντίον, μικρὰν ἐπιμιξίαν πρὸς ἀλλοδαπούς ἔχοντες καὶ ἦττον φιλότεχνοι καὶ ναυτικοὶ καὶ πλούσιοι ὄντες, ἀλλ' εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τὴν κτηνοτροφίαν

λεπτόγεων ἀστασίαστον οὔσαν ἄνθρωποι ὥκουν οἱ αὐτοὶ ἀεὶ. Καὶ παράδειγμα τόδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι, διὰ τὰς μετοικίας ἐς τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως αὕξηθῆναι. Ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι, ὡς βέβαιον ὄν, ἀνεχώρουν, καὶ πολῖται γιγνόμενοι, εὐθὺς ἀπὸ παλαιοῦ μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν· ὥστε καὶ ἐς Ἰωνίαν ὕστερον, ὡς οὐχ ἱκανῆς οὔσης τῆς Ἀττικῆς, ἀποικίας ἐξέπεμψαν.

(3) Ὡς ἐπὶ τῆς καταλύσεως τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν τυραννίδος ἐνέγραψαν εἰς τοὺς πολίτας μετοίκους καὶ ὕστερον ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δούλους· ἀλλὰ καὶ τούτους μετὰ πολλῆς δυσκολίας (Βλ. κατωτέρω σημ. 19).

ἀρκούμενοι, οὔτε πολλοὺς δούλους εἶχον οὔτε μετοίκους ἐδέχοντο· διὸ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν οἰκούντων ἦτο πολὺ μείον τοῦ τῆς Ἀττικῆς.

Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους δὲν δύναται ὁ τῆς Ἀττικῆς πληθυσμὸς νὰ ἐκληφθῇ ὡς κανὼν, καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ ὁρισθῇ κατὰ προσέγγισιν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης. Ἴσως ὁμῶς ἀπίθανον δὲν θὰ ἦτο νὰ εἰπώμεν γενικῶς ὅτι τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἐν τοῖς πρὸ τῶν Μηδικῶν χρόνοις ἦτο πολὺ μείζον ἢ ἐν τοῖς ἐπομένοις τούτων, ὅτε ἐν πολλοῖς ἄλλοις συμπίπτει ἡ τῆς Ἑλλάδος ἀκμή. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βλέπομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς, μὴ δυναμένη νὰ θρέψῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἐκπέμπει ἀποίκους εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς νήσους καὶ παραλίας τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀφ' ὧν καὶ πλοῦτος καὶ ἰσχὺς προσγίνεται τῷ ἑλληνισμῷ. Ἀπὸ τῶν Μηδικῶν ὁμῶς χρόνων, ὅτε καὶ πλοῦτος καὶ δόξα καὶ ἰσχὺς μείζων ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, οὐ μόνον παύει ἐντελῶς σχεδὸν ἡ τῶν ἀποικιῶν ἀποστολὴ εἰς ξένας χώρας, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς μένει στάσιμος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ αἷτια προκαλοῦσι τὴν ὁσημέραι αὐξάνουσαν ἐλάττωσιν αὐτοῦ, ὡς ἄλλοτε ἔσται περὶ τούτου μακρότερος λόγος.

Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ περιορίζοντες τὴν ἐξέτασιν εἰς τὰ τῆς Ἀττικῆς, ἀρκούμεθα περὶ τῶν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος κατοίκων νὰ παραπέμψωμεν εἰς τὰ νεώτερα συγγράμματα, τὸ τοῦ Clinton *Fasti Hellenici* τόμ. Β' σελ. 380 τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου ἢ 391 τῆς λατ. μεταφράσεως τοῦ Krüger. Alex. Moreau de Jonnés *statistique des peuples de l'antiquité*. Paris 1851 ἀ τόμ. σελ. 155—319 καὶ Zumpt ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου 1840 ἀπὸ σελ. 7—16, καὶ εἰς τὰ ἐν συνόψει περὶ τούτου πραγματευόμενα, τὸ τοῦ Wachsmuth ἑλλ. ἀρχαιολ. τόμ. 6' σελ. 13 καὶ K. F. Hermann ἑλλ. ἀρχαιολ. τόμ. 6' ἐν ἀρχῇ.

Α'

Περὶ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀττικῆς κατοίκων.

Ἡ γνῶσις τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων χώρας τινὸς καὶ τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως τούτων ἦτο ἐν τῶν πολλῶν, ἅπερ ὤφειλε νὰ γινώσκη καὶ εἰς ὧν τὴν ἐξέτασιν νὰ ἐνδιατρίβῃ ὁ ἀρχαῖος πολιτικός, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν εἰς τοῦτον παραγγελμάτων τοῦ Σωκράτους παρὰ Ξενοφῶντι⁴⁾ καὶ ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους ῥητορικῆς⁵⁾, ἂν ᾔθελε νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν τῇ τῆς πόλεως διοικήσει καὶ ὁ λόγος του νὰ ἰσχύῃ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου καὶ τοῖς βουλευτηρίοις. Εἰς ἡμᾶς ὅμως ἡ τοιαύτη γνῶσις ἔχει ἀπλὴν ἱστορικὴν σημασίαν, καὶ ἡ τοιούτων ἀρχαίων πραγμάτων ἔρευνα, ὅσον δύσκολος καὶ ἂν ᾔηται διὰ τὴν μεγάλην τῶν χρόνων ἀπόστασιν καὶ τὴν ἑλλειψίν βεβαίων ἀποδείξεων, εἶναι οὐκ ὀλίγον ἐπαγωγὸς καὶ τερπνὴ, ὡς ἱκανοποιοῦσα τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις φιλομάθειαν ἡμῶν, καὶ γνωστὸν ποιοῦσα κατὰ τὸν νῦν δυνατὸν ἡμῖν τρόπον τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας τῶν ἡμετέρων προγόνων.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μαρτυρίαι εἰσὶ πολλαὶ καὶ ἐν τισιν ἀντικείμεναι, αἱ δὲ τῶν νεωτέρων ἐντεῦθεν ποριζόμεναι κρίσεις διάφοροι, θέλομεν ὑποβάλλει ταύτας εἰς νέαν ἐξέτασιν καὶ παραβολήν, ὅπως ἐκ τῶν μᾶλλον γνωστῶν καὶ ὅπως οὖν βεβαίων ἐξακριβώσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ τὰ ἦττον φανερά καὶ βέβαια. Καὶ γνωστὸν μὲν πως εἶναι τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων καὶ τὸ ἔξωθεν εἰσκομιζόμενον ποσὸν πρὸς διατροφήν τούτων, ὡς καὶ τὸ ἀναγκαῖον ποσὸν πρὸς τὴν καθημερινὴν τροφήν ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, ὅλως δὲ ἄγνωστον τὸ ἐκ τῆς χώρας παραγόμενον ποσὸν τῶν πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων δημητριακῶν καρπῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο θέλει εὐρεθῇ κατὰ προσέγγισιν τοῦλάχιστον, ὅταν προηγουμένως προσδιορισθῇ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων καὶ τὸ πρὸς διατροφήν τούτων ἀναγκαῖον ποσόν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρεθῇ τὸ ἔξωθεν εἰσκομιζόμενον, διότι τὸ ὑπόλοιπον εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρῆγεν ἡ Ἀττικὴ χώρα. Ὅθεν

---

(4) Ἐν ἀπομνημ. 3, 6, 13.

(5) Ἐν βιβλ. 1, 4.

ζητητέον 1) τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων, 2) ἡ καθ' ἡμέραν ἀναγκαία τροφή ἐκάστου αὐτῶν 3) τὸ ἔξωθεν εἰσκομιζόμενον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ 4) τὸ ἐκ τῆς χώρας ταύτης παραγόμενον ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν. Ἐν τέλει δὲ τούτων θέλομεν προσθέσει ὀλίγα καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σήμερον κατοίκων καὶ τοῦ νῦν παραγομένου ποσοῦ τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τούτων, ὅπως οὕτω γείνη καταφανὴς ἡ διαφορὰ τῆς τότε καὶ τῆς νῦν καλλιεργείας τῆς χώρας ταύτης ἔξ τοῦ πλῆθους τῶν κατοίκων αὐτῆς.

1) *Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων.*

Τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων ἀπεπειράθησαν νὰ ὀρίσωσι πολλοὶ τῶν νεωτέρων, ὧν τὰ ὀνόματα φέρει ὁ Βοίχιος⁶⁾, ἔκ τε τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερομένων μαρτυριῶν περὶ τούτου, καὶ ἐκ τοῦ πλῆθους τοῦ στρατοῦ τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως, ἐξαγαγόντες διάφορα καὶ ποικίλα ἐξαγόμενα. Θέλομεν δοκιμάσει καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν αὐτῶν μαρτυριῶν νὰ εὕρωμεν ὅποσον κατὰ πιθανὸν λόγον ἡδύνατο νὰ ᾔηται τὸ πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τούτων ἀκμῆς μέχρι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, διότι μέχρι τούτου τοῦ χρόνου φθάνουσιν αἱ σωζόμεναι μαρτυρίαι.

Ἀναγκαῖον ἔμως πρὸ παντὸς νὰ διαστείλωμεν τρία εἶδη κατοίκων, ὅσα μαρτυροῦνται ὅτι ὑπῆρχον ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐν Ἀττικῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐνὸς ἐκάστου τούτων νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὸ πλῆθος. Ταῦτα δὲ ᾔσαν α) οἱ ἰθαγενεῖς ἐλεύθεροι πολῖται Ἀθηναῖοι, οἵτινες ᾔσαν κύριοι τῆς πόλεως, μετέχοντες καὶ τῶν δύο τούτων, ἀρχῆς καὶ κρίσεως, ἅτινα πρὸς τὸ ἐκκλησιάζειν καὶ βουλευέσθαι ᾔσαν τὰ τοῦ πολίτου προσόντα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη⁷⁾, ὀφείλοντες οἱ αὐτοὶ ὑπηρετεῖν ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῷ ναυτικῷ ἀπὸ τοῦ κ'—ξ' ἔτους τῆς

(6) Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῶν Οἰκονομικῶν τῶν Ἀθηναίων τόμ. Α'. σελ. 48 κ. ἐ. τῆς α. καὶ 35 τῆς β'. ἐκδόσεως.

(7) Ἐν πολιτ. 3, 1, 4. «Πολίτης ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς». Πρβ. Schoemann de comitiis Atheniens. σελ. 72 κ. ἐ.

ἡλικίας· β') οἱ ἔξωθεν ἐλθόντες, κατοικοῦντες δὲ διὰ παντός ἐν Ἀττικῇ, μέτοικοι καλούμενοι, οἵτινες ἦσαν μὲν ἄλλως ἐλεύθεροι, οὐδόλως ὅμως μετεῖχον τῆς πόλεως, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ ἔργου των καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας των δίδοντες τῇ πόλει φόρον τινά, μετοίκιον καλούμενον, καὶ γ') οἱ δοῦλοι, οἵτινες ἦσαν ἢ αἰχμάλωτοι ἢ ἀργυρώνητοι ἢ καὶ οἰκογενεῖς, ἐξ ἄλλων δηλαδὴ δούλων ἐν τῇ Ἀττικῇ γεννηθέντες. Τούτων δὲ τὸ πλῆθος ἦτο πολὺ μείζον τοῦ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν μετοίκων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ πλήθους τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν σώζονται οὐκ ὀλίγαι μαρτυρίαι διαφέρουσαι κατὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν φερόντων αὐτάς συγγραφέων. Ἡ τοῦ Ξενοφῶντος⁸⁾, λέγοντας τοὺς Ἀθηναίους οὐδὲν μείους τῶν Βοιωτῶν, εἶναι λίαν ἀόριστος, διότι καὶ τὸ τῶν Βοιωτῶν πλῆθος εἶναι ὅλως ἄγνωστον. Ὡσαύτως ἀόριστος εἶναι καὶ ἡ τοῦ Πολυδεύκου (8,111) λέγοντος ὅτι, ὅτε ἐσώζοντο ἐν τῇ Ἀττικῇ αἱ τέσσαρες ἀρχαῖαι Ἰωνικαὶ φυλαὶ, ἦτα πρὸ τοῦ Κλεισθένους, πρὸ τοῦ 510 π. Χρ., διηρεῖτο ἐκάστη τούτων εἰς τρεῖς τριττύας ἢ φρατρίας, καὶ πάλιν ἐκάστη τούτων εἰς 30 γένη, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε τοσούτους ἄνδρας· τὸ ὅλον ἄρα ἦτο $4 \times 3 \times 30 \times 30 = 10,800$. Ἡ ἀκρίβεια αὕτη δὲν φαίνεται πιθανή. Ἴσως ὠρίσθησάν ποτε, ἄγνωστον πότε, πρὸ τοῦ 510 π. Χ. τὰ γένη καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀνδρῶν, ἦτοι τῶν οἰκογενειάρχων, ἐκάστου γένους, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ὅτι καὶ τότε ἦσαν πάντα τὰ γένη πλήρη. Ὅπως συμβαίνει πολλάκις καὶ εἰς τὰ τοῦ στρατοῦ τάγματα, ὧν ὀρίζεται μὲν ἡ δύναμις ἐκάστου, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε εἰσὶ ταῦτα πλήρη. Ὅθεν πιθανὸν καὶ ἦττον τῶν 30 ἀνδρῶν τότε, ἢ καὶ πλεον ὕστερον νὰ περιελάμβανεν ἕκαστον γένος. Ἡ δὲ τοῦ Φιλοχόρου⁹⁾, μαρτυροῦντος ὅτι

(8) Ἐν Ἀπομνημ. 3, 5, 2.

(9) Παρὰ Σχολ. Πινδ. Ὀλ. 9, 68. «Φιλόχορος δὲ φησι Κέκροπα βουλόμενον τὸν τῶν Ἀθηναίων ὄημον καὶ τὸ πλῆθος ἐπιγνῶναι, πελεῦσαι αὐτοὺς λίθους εἰσφέρειν καὶ βάλλειν εἰς τὸ μέσον, ἐξ ὧν ἐπιγνῶναι δις μυρίους αὐτοὺς ὄντας».

τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος ἐπὶ Κέκροπος ἦτο 20,000, πολῖται δηλαδὴ, δὲν ἔχει πολὺ τὸ κῦρος, διότι μεταβιβάζει εἰς μυθικοὺς χρόνους ἀπαριθμήσεις κατοίκων, αἵτινες μὲν ἐγένοντο ἐν ταῖς ὑστέρον ιστορικαῖς χρόνους, καὶ τότε πάλιν οὐχὶ ἀπλῶς πρὸς εὐρεσιν τοῦ τῶν κατοίκων πλῆθους, ἀλλὰ πρὸς ἄλλον τινὰ κοινωνικὸν σκοπόν. Τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὁμῶς μαρτυρούμενον πλῆθος συμφωνεῖ ἄλλως πρὸς τὸ ἐν ὑστέροις χρόναις ἀληθῶς ὑπάρχον ἐν τῇ Ἀττικῇ, τὸ τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν δηλονότι.

Ἱστορικῆς ἀληθείας ἔχεται καθ' ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἡροδότου¹⁰⁾ μαρτυρία, ὅστις, εἰπὼν περὶ Ἀρισταγόρου τοῦ Μιλησίου, ὅτι ἐλθὼν οὗτος εἰς Ἑλλάδα, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν ὑπὲρ τῶν Ἰώνων κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ πείσῃ τὸν τῆς Σπάρτης βασιλέα Κλεομένην, πρὸς ὃν κατὰ πρῶτον ἦλθεν, ἐπεισεν ὑστερον τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον, προσθέτει· «Πολλοὺς γὰρ οἶκε εὐπετέστερον διαβάλλειν ἢ ἓνα, εἰ Κλεομένεα μὲν τὸν Λακεδαιμόνιον μόνον οὐκ οἶός τε ἐγένετο διαβάλλειν, τρεῖς δὲ μυριάδας Ἀθηναίων ἐποίησε τοῦτο», δηλῶν οὕτως ὅτι τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, καθ' ὃν χρόνον ἦλθεν ὁ Ἀρισταγόρας εἰς Ἀθήνας, ἦτοι τὸ 500 π. Χρ., ἦτο περὶ τὰς 30,000, πολῖται δηλ. συνερχόμενοι καὶ μὴ ἐν τῇ τοῦ δήμου ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ ἐλευθέρους πολίτας μόνον ἐννοεῖ ὁ ἱστορικὸς, οὐχὶ δὲ καὶ μετοίκους καὶ δούλους, διότι οὗτοι οὐδόλως συνήρχοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εἰς ἣν προσῆλθεν ὁ Ἀρισταγόρας, καὶ ἥτις ἔμελλε ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς αἰτήσεώς του. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ στρογγύλος οὗτος ἀριθμὸς πρῶτον ὥς τοιοῦτος, καὶ εἶτα ὥς ἀντικείμενος εἰς ὑστέρων συγγραφέων μαρτυρίας, φαίνεται λίαν ὑποπτὸς ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ αὐτῷ τῷ Βοιαχίῳ, νομίζομεν ὁμῶς ὅτι ὁρίζει κατὰ προσέγγισιν τὸ ἀληθὲς τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, καθότι ὁ Ἡρόδοτος, ζήσας πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις¹¹⁾, ἐγίνωσκε περίπου ὅποσον τοῦτο ἀληθῶς ἦτο, οὐδὲ λόγον εἶχε νὰ αὐξήσῃ παρὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτό.

Εἰς βεβαίωσιν τῆς μαρτυρίας ταύτης τοῦ Ἡροδότου ἔρχεται

(10) Ἐν βιβλ. 5, 97.

(11) Βλ. Μυλλέρου ἱστορ. τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας, τόμ. α', σελ. 430 τῆς ἐλλ. μεταφρ. Κυπριανοῦ.

καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅστις ἐν ταῖς Ἐκκλησιαζούσαις, ὅπερ δρᾶμα ἐδιδάχθη τῷ 392 π. Χρ., λέγει ὅτι τότε ἦσαν πολῖται πλέον ἢ τρισμύριοι· καὶ αὐτὸς χρώμενος στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ὅπως δηλώσῃ κατὰ προσέγγισιν, ὅτι τοσοῦτοι περίπου ἦσαν τότε πολῖται ἐν τῇ Ἀττικῇ. Τοσοῦτους λέγει τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ γράψας τὸν περὶ θανάτου διάλογον, Ἀξίοχον ἐπιγραφόμενον, ὅστις συνήθως ἀποδίδεται εἰς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικόν¹²). Ἀλλ' εἰ καὶ τοσοῦτον πλῆθος ἀπίθανον φαίνεται ὅτι συνῆλθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ τοῦ δήμου, ἥτις κατεδίκασε τοὺς στρατηγούς μετὰ τὴν ἐν Ἀργινοῖς ναυμαχίαν, τρισμυρίων ἐκκλησιαζόντων κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ διαλόγου τούτου, διὸ καὶ ὁ Βοίχχιος ἀποδοκιμάζει τὴν μαρτυρίαν ταύτην, διότι ἀληθῶς οὐδέποτε συνήρχοντο, οὐδὲ δυνατόν ἦτο νὰ συνέλθωσι τοσοῦτοι Ἀθηναῖοι εἰς ἐκκλησίαν, καὶ ἂν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο τοσοῦτο, δὲν δικαιούμεθα ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ μόνον ν' ἀπορρίψωμεν μαρτυρίαν ἀρχαίαν, ἥτις μάλιστα δὲν εἶναι μεμονωμένη, ἀλλ' ἔχει καὶ ἄλλας συμφωνούσας αὐτῇ, ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, τὴν Ἡροδότου καὶ Ἀριστοφάνους, οἵτινες πιθανὸν νὰ μὴ ἀκριβολογῶσι, μαρτυροῦσιν ὅμως ὅτι τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος κατὰ τὸν 4 π. Χρ. αἰῶνα, ἦτοι ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτο περὶ τὰς τρεῖς μυριάδας. Ἀδιάφορον καθ' ἡμᾶς ἂν τοσοῦτοι οὐδέποτε συνήρχοντο εἰς ἐκκλησίαν, ἥρκει ὅτι τοσοῦτοι εἶχον δικαίωμα νὰ ἐκκλησιάζωσι, καὶ ὡς ἐκκλησιάζοντας λέγουσιν αἱ σωζόμεναι μαρτυρίαι, ὑποπίπτουσιν εἰς ὑπερβολήν· ἀλλὰ τούτου ἕνεκα καὶ μόνου οὐδένα ἔχομεν λόγον ν' ἀπορρίψωμεν αὐτὰς ὡς ἀκύρους. Δεχόμεθα λοιπὸν ὅτι τὸν 4 π. Χρ. αἰῶνα ὑπῆρχον ἐν τῇ Ἀττικῇ πολῖται Ἀθηναῖοι, δυνάμενοι νὰ συνέρχωνται εἰς τὴν τοῦ δήμου ἐκκλησίαν¹³), περὶ τοὺς

(12) Κεφ. 12. «Ἱςμυρίων ἐκκλησιαζόντων».

(13) Ἡδύναντο δὲ νὰ ἐκκλησιάζωσι παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οἱ ἔχοντες ἡλικίαν πλέον τῶν δεκαοκτῶ ἐτῶν πολῖται, οἱ πατρόθεν καὶ μητρόθεν Ἀθηναῖοι, καὶ ὅσοι ἄλλοι ψηφίσματι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦτο. Βλ. Schoemann de Comit. Atheniens. σελ. 72 καὶ ἐ. Παρ' ἄλλοις τῶν Ἑλλήνων ὅμως κατετάσσοντο

τρικμισμύριους, ὧν ἕκαστος ἦτο ἀρχηγός, ἢ οἱ πλείους τούτων τοῦ-
λάχιστον, ἰδίου οἴκου ἢ οἰκογενείας.

Κατὰ τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν ταύτης φαίνεται ὅτι ἀντίκειται ἡ
τοῦ Φιλοχόρου μαρτυρία, ἣν φέρει ὁ τοῦ Ἀριστοφάνους σχολια-
στῆς καὶ ὁ Πλούταρχος. Κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Περικλῆς ἐν τῇ
ἀκμῇ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος εἰσήγαγε νόμον εἰς τὴν ἐκκλη-
σίαν τοῦ δήμου, ὃν αὕτη ἐδέχθη καὶ ἐκύρωσε. Κατὰ τοῦτον πο-
λίτης Ἀθηναῖος ἦτο ὁ ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων γεγονώς. Ἐπειδὴ δὲ
ὕστερον ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων ἐπεμψεν ἐπὶ Λυσιμαχίδου
ἄρχοντος τῷ 445 π. Χρ., ἢ τῷ γ' ἔτει τῆς 83 Ὀλυμ., δω-
ρεὰν τοῖς Ἀθηναίοις τετρακισμυρίους μεδίμνους σίτου, ἡ τού-
του διανομὴ φαίνεται ὅτι προσέκαλεσεν ἔριδας μεταξὺ γνησίων
καὶ νόθων Ἀθηναίων κατὰ τὸν περὶ γνησιότητος τῶν πολιτῶν
νόμον τοῦ Περικλέους. Ὅθεν ἐδέησε νὰ γείνη ἔρευνα περὶ τῆς
τῶν πολιτῶν γνησιότητος, ἣτις ἀπέδειξεν ὅτι γνήσιοι μὲν Ἀθη-
ναῖοι, ἦτοι ἔχοντες ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς των ἀστούς, ὑπῆρχον
τότε ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ Ἀττικῇ 14,040 κατὰ τὸν Πλούταρ-
χον¹⁴), ἢ 14,240 κατὰ τὸν Φιλόχορον· νόθοι δὲ κατὰ μὲν τὸν

εἰς τοὺς πολίτας οἱ συμπληρώσαντες ἤδη τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος·
ὡς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς κατὰ Πολύβιον 22, 9· «Συγκλήτου συναχθεί-
σης . . . ἐν ἣ συνέβαινε μὴ μόνον συμπορεύεσθαι τὴν βουλήν, ἀλλὰ
πάντας τοὺς ἀπὸ τριάκοντα ἐτῶν»· καὶ τοῖς Σπαρτιάταις κατὰ Πλούτ.
ἐν Λυκ. 25· «Οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐ κα-
τέβαινον εἰς ἀγοράν»· καὶ παρ' ἄλλοις ἐν γένει κατὰ Διονύσιον Ἀλι-
καρν. ἐν ῥωμ. ἀρχ. 4, σελ. 647· «Τριακοστὸν ἔτος . . . ἀπὸ ταύτης
γὰρ οἱ νόμοι καλοῦσι τῆς ἡλικίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς ἄρχειν τε καὶ
πράττειν βουλομένους τὰ κοινά». Ὁ ἔθος παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλ-
λήνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης
(3, 43), ἔνθα λέγει περὶ Ἀλκιβιάδου, ὄντος 27 ἐτῶν, ὅτι ἦτο ἀήλικας
ἔτι τότε νέος, ὡς ἐν ἄλλῃ πόλει».

(14) Ἐν βίῳ Περικλέους 37. «Ἀκμάζων ὁ Περικλῆς ἐν τῇ πολι-
τείᾳ πρὸ πάνυ πολλῶν χρόνων καὶ παιδᾶς ἔχων, ὥς περ εἴρηται, γνη-
σίους, νόμον ἔγραψε μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς ἐκ δυοῖν Ἀθηναίων
γεγονότας. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων δωρεὰν τῷ δήμῳ
πέμψαντος τετρακισμυρίους πυρῶν μεδίμνους, ἔδει διανεμέσθαι τοῖς

αὐτὸν Πλούταρχον ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν Ἀριστοφάνους ἢ μᾶλλον τὸν παρ' αὐτῷ Φιλόχορον¹⁵⁾ 4,760, οὓς καὶ ἀπέκλεισαν οὐ μόνον τῆς δωρεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτείας¹⁶⁾. ὥστε τὸ ὅλον τῶν παλιτῶν ἐν καιρῷ τῆς ἐρσύνης ταύτης ἦτο 19,000. Ἀλλ' οὐ μόνον τὸ στρογγύλον τοῦ ἀριθμοῦ φαίνεται ἡμῖν ὑποπτον, ἀλλὰ καὶ διότι τοῦτο στηρίζεται εἰς μίαν μόνην μαρτυρίαν τὴν τοῦ Φιλοχόρου, ἣν φέρει ὁ τοῦ Ἀριστοφάνους Σχολιαστῆς, καὶ ἣν μόνην πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχεν ὁ Πλούταρχος, διότι, εἰ καὶ δὲν ὀνομάζει τοῦτον, τὸ τοῦ ἀριθμοῦ ὅμως ἐξαγόμενον δηλοῖ ὅτι τοῦτον εἶχεν ὑπ' ὄψιν· ἥτις ὅμως μαρτυρία, ὡς πολὺ ἐλαττώουσα τὸ πλῆθος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου, ἀντίκειται εἰς τὰς προρρήθείσας ἀρχαιοτέρων καὶ πολὺ ἀξιοπίστων συγγραφέων μαρτυρίας, ἅς καὶ ἡ ἀμέσως ἐπομένη τοῦ Θουκυδίδου ἐπιβεβαιοῖ.

Ὁ Περικλῆς, ἀποπειρώμενος ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ

πολίταις, πολλὰ μὲν ἀνεφύοντο δίκαι τοῖς νόθοις ἐκ τοῦ γράμματος ἐκείνου, τέως διαλανθάνουσαι καὶ παρορώμεναι, πολλοὶ δὲ καὶ συκοφαντήμασι περιέπιπτον. Ἐπράθησαν (ἴσως γραπτέον εἰρηλάθησαν, τῆς πολιτείας δηλαδή) οὖν ἄλόντες ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, οἱ δὲ μέιναντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ κριθέντες Ἀθηναῖοι, μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τεσσαράκοντα τὸ πλῆθος ἐξήτάσθησαν».

(15) Ἐν σχολίοις εἰς Σφήκας σίχ. 718, ἐκδ. Δινδ. 1850· «Φησὶ Φιλόχορος αὐθὶς ποτε τετρακισχιλίους ἐπτακοσίους ξ' ὀφθῆναι παρεγγράφους. . . . . Τοὺς λαβόντας (σίτον) γενέσθαι μυρίους τετρακισχιλίους διακοσίους μ' (14240 + 4760 = 19000).... Σιτοδείας ποτὲ γενομένης ἐν τῇ Ἀττικῇ Ψαμμήτιχος ὁ τῆς Λιβύης βασιλεὺς ἀπέστειλε σίτον τοῖς Ἀθηναίοις αἰτήσασιν αὐτόν. Τῆς δὲ διανομῆς γενομένης τοῦ σίτου ξυνηλασίαν ἐποίησαν Ἀθηναῖοι, καὶ ἐν τῷ διακρίνειν τοὺς ἰθαγενεῖς εὖρον καὶ ἐτέρους τετρακισχιλίους ἐπτακοσίους ἐξήκοντα ξένους καταγεγραμμένους».

(16) Ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι ἐπράθησαν, ἀλλ' εἰς πάντας φαίνεται ἡ γραφὴ αὕτη ὑποπτος διὰ τὸ μέγεθος τῆς ποινῆς κατὰ πολιτῶν Ἀθηναίων· διὸ Κοραῆς καὶ ἄλλοι ἀποπειρῶνται νὰ διορθώσωσιν αὐτήν. Ὅρα τοὺς περὶ τούτου λόγους τοῦ Κοραῆ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων ἐκδοτῶν παρὰ Siebelis ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ τοῦ βίου τοῦ Περικλέους ἐκδόσει ἀπὸ σελ. 254.

πολέμου νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τοῦτον, ἀπαριθμεῖ κατὰ τὸν Θουκυδίδην¹⁷⁾ τὰς τούτων δυνάμεις, λέγων ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔχει ἡ πόλις 13,000 ὀπλίτας ἐτοιμούς εἰς ἐκστρατείαν, καὶ ἑτέρας 16,00 ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ ταῖς ἐπάλξεσι, διότι τοσοῦτοι ἐφύλασσαν, ὅτε πρῶτον εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ Πελοποννήσιοι, ἐν οἷς καὶ πρεσβύτατοι καὶ νεώτατοι τὴν ἡλικίαν¹⁸⁾, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ιη' μέχρι τοῦ ξ' τῆς ἡλικίας, καὶ ὅσοι ἐκ τῶν μετοίκων ἦσαν ὀπλίται. Πρὸς τούτοις 1,200 ἱππεῖς μετὰ τῶν ἱπποτοξοτῶν, καὶ 1,600 τοξότας. Ὡστε τὸ ὅλον τῶν μαχάμων Ἀθηναίων πολιτῶν μετὰ τινων μετοίκων ἦτο τῷ 427 π. Χρ., ἐν ἀρχῇ δηλονότι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, 31,800, ὃ ἐστὶν ἀριθμὸς ὑπέρτερος τῶν τρισμυρίων, ὅσοι κατὰ τὰς εἰρημέναις μαρτυρίας ἠδύναντο νὰ βουλευώνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν Περσικῶν μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· τὸ πλεον τῶν τρισμυρίων ἀποδοτέον εἰς τοὺς μετοίκους, οὗς αἱ μαρτυρίαι ἐκεῖναι δὲν περιλαμβάνουσιν, ὡς μὴ ἔχοντας δίκαιον εἰς τὸ ἐκκλησιάζειν, ἐν ἀνάγκῃ ὁμῶς πολέμου ἐλαμβάνοντο καὶ οὗτοι εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον¹⁹⁾, ὅπως πολλάκις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε καὶ δοῦλοι ἐνίοτε ὑπηρετοῦν ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῷ ναυτικῷ²⁰⁾.

(17) Ἐν βιβλ. 2, 13. α' Ὀπλίτας δὲ τριεχιλίους καὶ μυρίους εἶναι ἄνευ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ τῶν παρ' ἐπαλξιν ἑξαεχιλίων καὶ μυρίων (τοσοῦτοι γὰρ ἐφύλασσαν τὸ πρῶτον, ὁπότε οἱ πόλεμιοι εἰσέβαλοιν, ἀπὸ τε τῶν πρεσβυτάτων καὶ τῶν νεωτάτων καὶ μετοίκων ὅσοι ὀπλίται ἦσαν. . . . .) ἱππέας δὲ ἀπέβαινε διακοσίους καὶ χιλίους ξὺν ἱπποτοξόταις, ἑξακοσίους δὲ καὶ χιλίους τοξότας καὶ τριήρεις τὰς κλωμάτων τριακοσίας.

(18) Νεώτατοί εἰσιν οἱ ἐπὶ διετεὶς ἡδῶντες, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 46—48 ὑπηρετοῦν περιπολοῦντες ἐν τῇ Ἀττικῇ. Πρεσβύτατοι δὲ οἱ πλεον τοῦ 40 ἔτους ἢ μᾶλλον οἱ πλεον τοῦ 60 καὶ ἀχμαῖοι ἔτι ὄντες τὰς δυνάμεις. Ὁρα Wachsmuth ἐν ἑλλ. ἀρχαιολ. 2, 1, 397. Hermann I. § 152, 11, 12.

(19) Ὡς ἐν τινι ἐκστρατείᾳ εἰς Μεγαρίδα κατὰ Θουκυδίδην, 2, 31, ἐν ἑτέρᾳ εἰς Δῆλιον κατὰ τὸν αὐτὸν, 4, 90.

(20) Ὁ Βοίρχιος διεξοδικῶς πραγματεύεται περὶ τούτων ἐν Οἰκ.

Τριςμύριοι λοιπὸν περίπου ἦσαν οἱ ἰθαγενεῖς πολῖται Ἀθηναῖοι μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πιθανὸν δὲ καὶ μέχρι τέλους τοῦ πολέμου τούτου, διότι, εἰ καὶ πολλοὶ ἀπώλοντο ἐν τούτῳ ὑπὸ τε τοῦ λοιμοῦ καὶ ἐν ταῖς στρατείαις, ἀνεπλήρουν ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἐκλείπον πλῆθος, ἢ μέρος τούτου τοῦλάχιστον, διὰ πολιτογραφήσεως μετοίκων, ἐνίοτε δὲ καὶ δούλων, οἵτινες ἐγένοντο αὐτοῖς λίαν χρήσιμοι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ· ὡς ἔπραξαν ἰδίως ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος τὸ 6' ἔτος τῆς 94 Ὀλυμ. 403 π. Χρ. καὶ ὕστερον πάλιν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην τὸ 336 π. Χρ. Ἀλλὰ, εἴτε διότι αἱ πολιτογραφήσεις αὗται ἦσαν λίαν φειδωλαὶ (διότι ἀληθῶς οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε εὐχαρίστως οὐδὲ εὐκόλως παρεῖχον ξένοις πολίτου δίκαια), εἴτε διὰ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἐξ ἄλλων αἰτίων ἐλάττωσιν τῶν τῆς εὐημερίας μέσων, ἐπὶ τοῦ 8' π. Χρ. αἰῶνος φαίνεται ὅτι ὑπέστη ἐλάττωσιν τὸ τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν πλῆθος. Ἀλλως ἀγνοοῦμεν τὸν λόγον δι' ὃν ἅπασαι αἱ μαρτυρίαι συγγραφέων τοῦ αἰῶνος τούτου καταβιδάζουσιν αὐτὸ εἰς διςμυρίους. Τοσούτους ὑποθέτει ὁ Βοίχχιος τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐν τῷ ἡγουμένῳ αἰῶνι, νομίζων μὴ ἀκριβεῖς ἢ ὑπερβολικὰς τὰς περὶ τούτου σωζομένας μαρτυρίας. Ἡμεῖς ὅμως νομίζομεν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πλείονες ἐν προγενεστέροις χρόνοις²¹), ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ 7' μέχρι τοῦ 8' αἰῶνος, ὡς ἄνωτέρω εἵπομεν, ὅτε καὶ αἱ πολλαὶ ἐκεῖναι ἀποικίαι ἐστά-

---

τῶν Ἀθηναίων τόμ. α' σελ. 358, ἐκδ. 6' καὶ ἐν τῇ τῶν ἐλλ. ἐπιγρ. συλλογῇ, τόμ. α', ἐπιγρ. 171.

(21) Καὶ ὁ Γάλλος De Jonnés (ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ *Statistique de l'Antiquité*, τόμ. α', σ. 175) νομίζει ὅτι τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν κατὰ τὸν 8' π. Χ. αἰῶνα ἦτο τοσοῦτον, ἦτοι τριςμύριοι, καὶ ὅτι ὕστερον ἔνεκα τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ, ὅφ' οὗ ἡ Ἀττικὴ πολλὰ ὀδυνὰ ὑπέστη, ἔτι δὲ καὶ ἔνεκα τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν ἀποικιῶν ἢ κληρουχιῶν, ἃς ἔπεμψε κατὰ τούτους τοὺς χρόνους, ὑπέστη μεγάλην φθορὰν καὶ ἐλάττωσιν. Ἐν τῷ λοιμῷ ἀπέθανον πλείστοι, ἐν τῇ εἰς Σικελίαν ἐκστρατείᾳ ἀπώλοντο 7000 καὶ ἐν ταῖς Ἀργινούσαις 4000, ὧν πολλοὶ ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται. Ἐντεῦθεν μετὰ τὸν 8' αἰῶνα τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν λέγεται ὅτι ἦτο οὐχὶ πλέον τῶν διςμυρίων.

λυσαν εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Μεσογείου ἀπάσης, καὶ ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἤλαττοῦντο διὰ λόγους πολλοὺς, καὶ ὅτι ἡ ἐλάττωσις αὕτη ἤρξατο κυρίως ἀπὸ τοῦ ε' π. Χρ. αἰῶνος, ἐπιτεινομένη ἐπὶ μᾶλλον κατὰ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου οὕτως, ὥστε ὁ Πλούταρχος λέγει, ὑπερβολικῶς βεβαίως ἐκφραζόμενος, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ μόλις ἅπασα ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ τοσοῦτους ὀπλίτας, ἥτοι τριςχιλίους, ὅσους ἐν τοῖς Μηδικαῖς μία μόνη πόλις, τὰ Μέγαρα, ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς κατὰ Μαρδονίου μάχην. Πιστεύομεν ὅμως ὅτι καὶ τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος ὑπέστη ἐλάττωσιν οὐ μικράν ἐπὶ τοῦ Πελοπονν. πολέμου, ἦν αἱ τῶν μετοίκων καὶ δούλων πολιτογραφῆσεις δὲν ἀνεπλήρωσαν, καὶ ὅτι ἡ ἐλάττωσις αὕτη ἐπετείνετο οὕτως, ὥστε περὶ τὰ μέσα ἡ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος κατεβιβάσθη τὸ πλῆθος τοῦτο κατὰ τὸ τρίτον, ἥτοι ἀπὸ τριςμυρίων, ὅσοι ἦσαν διαρκοῦντος τοῦ ε' αἰῶνος, ἔμειναν μόνον διςμύριοι πολῖται Ἀθηναῖοι, ὅσους ἅπασαι σχεδὸν αἱ μαρτυρίαι λέγουσι τοὺς κατοίκους τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν ἐπομένων μαρτυριῶν.

Ὁ Πλάτων, πραγματευόμενος ἐν Κριτίᾳ²²⁾ περὶ τῶν μυθικῶν χρόνων τῶν Ἀθηνῶν, λέγει καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν τότε κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι ἦτο *αἷδη καὶ τότε [ἔτι] περὶ δύο μάλιστα μυριάδας*, ἀποδίδων καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἐκεῖ-

---

(22) Ἐν σελ. 112. «Πλῆθος δὲ διαφυλάττοντες (οἱ τῆς πόλεως φύλακες) ὅτι μάλιστα ταῦτόν ἐαυτῶν εἶναι πρὸς τὸν αἰεὶ χρόνον ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τὸ δυνατόν πολεμεῖν, ἦδη καὶ τότε [ἔτι] περὶ δύο μάλιστα ὄντες μυριάδας». Ὁ αὐτὸς ὅμως ἐν Συμποσίῳ σ. 175 λέγει τοὺς ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ Ἀθηναίους καὶ ξένους πλέον ἢ τριςμυρίους, φέρων ἀριθμὸν, ὃς συνήθως ἐδήλου πλῆθος ὃ τὸ θέατρον ἠδύνατο περιλαμβάνειν. [Ἀλλ' ἦσαν ἀληθῶς τοσοῦτοι οἱ ἐν τῷ θεάτρῳ ξένοι καὶ Ἀθηναῖοι; ἐχώρουν ἄρα ἐν αὐτῷ τοσοῦτοι; Τινὲς τῶν ἡμετέρων διίσχυρίζονται ὅτι ἐν τῷ πρὸ μικροῦ ἀνασκαφέντι Διονυσιακῷ θεάτρῳ δύνανται νὰ καθίσωσιν ἀνέτως τοσοῦτοι. Καὶ ὁ Leak (ἐν τοπογρ. τῶν Ἀθηνῶν σ. 38 τῆς γερμ. μεταφρ.) ὑποθέτει ὅτι ἐχώρουν τοσοῦτοι, καὶ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τριςμύριοι δηλοῖ κυρίως τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος, ὃπερ ἠδύνατο νὰ συνέλθῃ ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ, εἰ καὶ πιθανὸν νὰ μὴ εἴχε συνέλθῃ πᾶν τοῦτο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς τοῦ Ἀγάθωνος τραγωδίας].

νους τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν τῆς πόλεως κατοίκων, ὅσους καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἶχεν αὕτη, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' π. Χρ. δηλαδὴ αἰῶνος, ὅτε συνέταξε τὸν διάλογον τοῦτον· διότι, εἰ καὶ ἀκριβεῖς τῶν κατοίκων ἀπαριθμήσεις ἔλειπον τότε, ἐγίνωσκεν ὅμως ὁ Πλάτων ὅποσοι περίπου ἦσαν ἐπ' αὐτοῦ οἱ τῆς πόλεως κάτοικοι, ὅπως καὶ ἡμεῖς γινώσκομεν περίπου ὅποσον τὸ νῦν τῶν Ἀθηνῶν πλῆθος τῶν κατοίκων καὶ ἂν ὅλως ἔλειπον ἡμῖν αἱ παρὰ τῆς ἀρχῆς γινόμεναι ἐνίοτε ἀπαριθμήσεις.

Δισμυρίους ὡσαύτως λέγει τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ συντάξας²³⁾ τὸν πρῶτον κατὰ Ἀριστογείτονος λόγον, ὅστις συνήθως ἀποδίδεται εἰς τὸν Δημοσθένη, ἀλλὰ καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι νομίζουσι τοῦτον νόθον, καὶ ἔργον τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων· ὥστε, ἐπειδὴ συνεγράφη οὗτος περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ' π. Χρ. αἰῶνος, νομίζομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τούτου ἐγίνωσκε περίπου ὡς σύγχρονος τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι σώζονται, αἵτινες βεβαιοῦσι τοῦτο. Ὁ τοὺς βίους τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων συντάξας²⁴⁾ λέγει ἐν τέλει τοῦ βίου τοῦ Λυκούργου, ὅτι ἐκ τῆς διανομῆς τῆς τοῦ Διφίλου οὐσίας, ἥτις ἦτο 160 τάλαντα, ἦτοι δρ. 960,000, ἔλαβεν ἕκαστος πολίτης δραχμὰς πεντήκοντα, ὥστε τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν ἦτο 19,200.

Ὅτε δὲ τὸ γ' ἔτος τῆς 114 Ὀλυμπιάδος, ἦτοι τὸ 322, κατελύθη ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ὑπὸ Ἀντιπάτρου, φρουρὰ δὲ Μακεδονικὴ κατέλαβε τὴν Μουνυχίαν, καὶ ὁ νικητὴς ὤρτισεν, ὥπως τοῦ λαιποῦ μετέχῃσι τῆς πολιτείας μόνοι οἱ ἔχοντες τίμημα πλέον τῶν διςχιλίων δραχμῶν, ἐγένετο τῶν πολιτῶν ἀπαρίθμησις κατὰ

(23) Ἐν § 51· «Εἰσὶν ὁμοῦ διςμύριοι πάντες Ἀθηναῖοι».

(24) Ἐν σελ. 155 τοῦ ε' τόμου τῶν ἠθικῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλουτάρχου κατὰ τὴν ἐκδόσιν Tauchnitz· «Ἐκρίνε δὲ καὶ Δίφιλον ἐκ τῶν ἀργυρίων μετάλλων τοὺς μεσοκρινεῖς, οἳ ἐβάσταζον τὰ ὑπερκείμενα βάρη, ὑφελόντα, καὶ ἐξ αὐτῶν πεπλουτηκότα παρὰ τοὺς νόμους· καὶ θανάτου ὄντος ἐπιτιμίου, ἀλῶναι ἐποίησε, καὶ πεντήκοντα δραχμὰς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐκάστῳ τῶν πολιτῶν διένειμε, τῶν πάντων συναχθέντων τάλαντων ἑκατὸν ἐξήκοντα [ἢ ὡς τινες μνᾶν]».

Πλούταρχον²⁵) καὶ Διόδωρον²⁶), καθ' ἣν ἀπεδείχθη ὅτι οἱ ἔχον-
τες τὸ τίμημα τοῦτο ἦσαν μόνον ἐννεακισχίλιοι, οἱ δὲ μὴ ἔχοντες
δωδεκακισχίλιοι, ἦτοι τὸ ὅλον τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν 21,000.
Ποσὸν τὸ ὅποιον συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἐξαγόμενον ἑτέρας ἀπαριθμί-
σεως, ἥτις ἐγένετο, ἄγνωστον ὅμως πρὸς τίνα σκοπὸν, μετὰ
πέντε ἔτη, ἦτοι τὸ 317, ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὅτε εἰ-
χον ἐπανέλθει εἰς Ἀθήνας οἱ ἐξορισθέντες ὑπὸ Ἀντιπάτρου δω- 27
δεκακισχίλιοι πολῖται²⁷). Κατὰ τὸν παρ' Ἀθηναίῳ²⁸) Κτησικλῆ, 28
ἐξετασμοῦ γενομένου ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως τῶν κατοι-
κούντων τὴν Ἀττικὴν, εὐρέθησαν Ἀθηναῖοι μὲν δισμύριοι πρὸς
τοῖς χιλίοις, μέτοικοι μύριοι, καὶ οἰκετῶν μυριάδες τεσσαράκοντα.

Κατὰ τὰς εἰρημένας μαρτυρίας τὸ ποσὸν τῶν Ἀθηναίων πο-
λιτῶν διαρκούντος τοῦ δ' π. Χρ. αἰῶνος, ἢ μᾶλλον περὶ τὰ τέλη
αὐτοῦ, ἦτο 21,000 περίπου, ἦτοι μεῖον κατὰ τὸ τρίτον τοῦ αὐ-

(25) Ἐν βίῳ Φωκ. 28. «Τῶν ἀποψηφισθέντων τοῦ πολιτεύματος διὰ
πενίαν ὑπὲρ μυρίους καὶ διεσχίλους γενομένων, οἳ τε μένοντες ἐδόκουν σχέ-
τλια καὶ ἄτιμα πάσχειν, οἳ τε διὰ τοῦτο τὴν πόλιν ἐκλιπόντες καὶ
μεταστάντες εἰς Θράκην, Ἀντιπάτρου γῆν καὶ πόλιν αὐτοῖς παρασχόντες,
ἐκπεπολιορχημένοις ἐώκεσαν».

(26) Ἐν βιβλ. 18, 18. «Ὁ δὲ Ἀντίπατρος τὴν πολιτείαν μετέστη-
σεν ἐκ τῆς δημοκρατίας καὶ προσέταξεν ἀπὸ τιμῆματος εἶναι τὸ πολί-
τευμα· καὶ τοὺς μὲν κεκτημένους πλείω δραχμῶν διεσχίλων κυρίους εἶναι
τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς χειροτονίας, τοὺς δὲ κατωτέρω τῆς τιμῆσεως
ἄπαντας... ἀπῆλασε τῆς πολιτείας, καὶ τοῖς βουλομένοις χώραν ἔδωκεν
εἰς κατοίκησιν ἐν τῇ Θράκῃ. Οὗτοι μὲν οὖν ὄντες πλείους τῶν δισμυ-
ρίων [ἄλλοι γράφουσιν ὀρθῶς μυρίων] καὶ διεσχίλων μεταστάθησαν ἐκ τῆς
πατρίδος· οἱ δὲ τὴν ὠρισμένην τίμησιν ἔχοντες περὶ ἑνακισχιλίου ἀπεδεί-
χθησαν».

(27) Διοδ. 18, 66.

(28) Ἐν σελ. 272. «Κτησικλῆς δ' ἐν τρίτῃ Χρονικῶν... καὶ δε-
κάτῃ [ὁ S. Croix παρὰ Böckh ἐν Οἰκον. Ἀθην. 1, 52 δέχεται τὸ δ'
τῆς 117 Ὀλ. ὁ Clinton F. H. 2 ἐν ἔτει 317 π. Χ. τὸ δ' τῆς 115]
πρὸς ταῖς ἑκατόν φησιν Ὀλυμπιάδι Ἀθήνησιν ἐξετασμὸν γενέσθαι ὑπὸ
Δημητρίου τοῦ Φαληρέως τῶν κατοικούντων τὴν Ἀττικὴν, καὶ εὐρεθῆ-
ναι Ἀθηναίους μὲν δισμυρίους πρὸς τοῖς χιλίοις, μετοίκους δὲ μυρίους,
οἰκετῶν δὲ μυριάδας τεσσαράκοντα».

τοῦ ποσοῦ ἐπὶ τοῦ ἡγουμένου αἰῶνος. Περὶ τῶν ὑστέρων αἰώνων οὐδεμία μαρτυρία εἶναι ἡμῖν γνωστὴ, ὥστε εἶμεθα ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων.

Ἡ ἐν διαστήματι αἰῶνος ἐλάττωσις τῶν πολιτῶν κατὰ τὸ τρίτον εἶναι ἀληθῶς μεγάλη, ἀλλ' οὐχὶ δυσεξήγητος. Ἐπειδὴ αἱ μαρτυρίαι, ὑφ' ὧν αὕτη βεβαιοῦται, εἰσὶ πᾶσαι σχεδὸν συγγραφέων ἢ συγχρόνων ἢ λίαν ἀξιοπίστων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἔχωσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἐν ᾗ καὶ αὐτοὶ ὦκουν, οὐδεὶς δὲ λόγος ἔπειθεν αὐτοὺς νὰ αὐξήσωσιν ἢ ἐλαττώσωσι τὸν ἀριθμὸν αὐτοῦ, παραδεχόμεθα ὅτι ὁ τῆς Ἀττικῆς πληθυσμὸς ἦτο ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ἦτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' π. Χρ. αἰῶνος, τοσοῦτος περίπου, ὅσον λέγει αὐτὸν ὁ παρ' Ἀθηναίῳ Κτησικλῆς.

Ζητεῖται ὁμως νῦν τίς ἡ ἀκριβὴς τῶν ἀριθμῶν τούτων τοῦ λογογράφου ἢ χρονογράφου ἔννοια; Παραλείποντες τὰς πολλὰς τῶν νεωτέρων ἐρμηνείας τῶν ἀριθμῶν τοῦ Κτησικλέους²⁹⁾, νομίζομεν ὀρθὴν τὴν τοῦ Βοικχίου, καθ' ἣν ὁ τῶν πολιτῶν ἀριθμὸς 21,000 δηλοῖ ἄνδρας μόνον ἔχοντας δικαίωμα πολίτου καὶ ἀρχηγοὺς οἰκων ἢ οἰκογενειάρχας, τοὺς πλείστους τοῦλάχιστον. Ἐπειδὴ δὲ

---

(29) Ὁ Γρότης (ἐλλ. ἱστορ. τομ. 6 σελ. 710, 63 τῆς γερμ. μεταφρ.) λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἀριθμώσεως ταύτης τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων, καὶ δισταγμοὺς ἐκφράζων περὶ τῆς τοῦ Κλίντωνος ἐρμηνείας τῶν ἀριθμῶν τούτων, ἣτις συμφωνεῖ τῇ τοῦ Βοικχίου, νομίζει ἄτοπον ἐν μὲν τοῖς τῶν πολιτῶν καὶ μετοίκων ἀριθμοῖς νὰ μὴ περιλαμβάνωνται οἱ παῖδες καὶ γυναῖκες, νὰ περιλαμβάνωνται ὁμως ἐν τῷ τῶν οἰκετῶν. Ἀρέσκεται δὲ νὰ δεχθῇ, ὅτι ἡ λέξις οἰκέτης δηλοῖ ἐνταῦθα οὐ μόνον τοὺς δούλους, ἀλλὰ πάντας τοὺς συγκροτοῦντας μίαν τινὰ οἰκογένειαν, γενικῶς δὲ πάντας τοὺς συμπληροῦντας τὰς ἐν Ἀττικῇ οἰκογενείας, πλὴν τῶν ἐν ἡλικίᾳ πολιτῶν καὶ μετοίκων, οὓς ἰδιαιτέρως ὁ Κτησικλῆς ἀριθμεῖ. Προτείνων ὁ Γρότης τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ὡς δυνατὴν, δὲν θεωρεῖ ὁμως καὶ ὡς ἀληθῆ, καθόσον μάλιστα ὁ σκοπὸς, δι' ὃν ἐγένετο ἐπὶ Δημητρίου ἡ ἀρίθμησης αὕτη, δὲν εἶναι γνωστὸς, διότι, ἂν αὕτη ἐγένετο ἐπὶ σκοπῷ στρατιωτικῷ ἢ οἰκονομικῷ ἢ πολιτικῷ θὰ ἐγινώσκομεν κἄλλιον καὶ τίνες παραλαμβάνονται ἐν ἐκάστῳ ἀριθμῷ καὶ τίνες ὄχι. Βλέπε ἄλλας ἐρμηνείας παρὰ Κλίντωνι ἐν τῷ 6' τόμῳ τῆς ἐλλ. Χρονολογίας αὐτοῦ, σ. 396 τῆς τοῦ Κρυγέρου λατ. μεταφράσεως.

οὗτοί εἰσι τὸ πέμπτον μέρος ἐκάστης οἰκογενείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς στατιστικῆς³⁰⁾, τὰ δὲ λοιπὰ τέσσαρα πέμπτα συμπληροῦσι τὸ γυναικεῖον φύλον καὶ τ' ἀνήλικα ἄρρενα τέκνα καὶ οἱ παρήλικες γέροντες, ἂν πενταπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, εὐρίσκομεν πλῆθος ἀστῶν ἐπὶ μὲν τοῦ ε' αἰῶνος περίπου 150,000, ἐπὶ δὲ τοῦ δ' 100,000, ἐν οἷς περιλαμβάνονται πάντες οἱ ἐκατέρου φύλου καὶ πάσης ἡλικίας ἰθαγενεῖς Ἀθηναῖοι ἀστοί.

Ἐὰν δὲ εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο προσθέσωμεν καὶ τὸ τῶν μετοίκων ξένων πλῆθος, ὅπερ ἦτο κατὰ Κτησικλῆ ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως 10,000, ἥτοί τὸ ἡμισυ τοῦ τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται πιθανῶς καὶ οἱ τῶν Ἀθηναίων ἰσοτελεῖς, οἵτινες δὲν εἶχον πλήρη πολίτου δίκαια, ἀλλὰ δικαίωμα μόνον κτήσεως, καὶ δι' αὐτὸ ὑπέκειντο εἰς τὰ τῶν πολιτῶν τέλη³¹⁾· καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος δηλοῖ τοὺς οἰκογενειάρχας ἢ κυρίους οἴκων, ὅστις πενταπλασιαζόμενος δίδει πλῆθος 50,000 μετοίκων καὶ ἰσοτελῶν παντὸς φύλου καὶ ἡλικίας, εὐρίσκομεν ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ οἰκούντων ἐλευθέρων, πολιτῶν καὶ μὴ, ἐπὶ μὲν τοῦ ε' αἰῶνος ἦτο 200,000, ἐπὶ δὲ τοῦ δ' 150,000. Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ ἐπὶ τινα χρόνον οἰκοῦντες ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ ξένοι Ἕλληνες, διότι οὗτοι, ὡς ἀπερχόμενοι, δὲν λογίζονται κάτοικοι σταθεροί. Ἦσαν ὅμως καὶ οὗτοι πιθανὸν οὐκ ὀλίγοι διὰ τὴν ἐν Πειραιεῖ καὶ Ἀθήναις ἀκμὴν τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ ναυτιλίας.

Ὁ τῶν οἰκετῶν ἢ δούλων ὅμως ἀριθμὸς, ὁ παρὰ τοῦ Κτησικλέους φερόμενος, παρέσχε καὶ παρέχει δυσχερείας ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ· ἐπειδὴ ἄλλοις μὲν φαίνεται λίαν ὑπερβολικὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιχειροῦσι νὰ διορθώσωσι τὸ τοῦ Ἀθηναίου κείμενον γράφοντες ἀντὶ τεσσαράκοντα τέσσαρας μυριάδας, καὶ ἐκλαμβάνοντες ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος δηλοῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀνδρῶν μόνον, ὅπερ τετραπλασιάζοντες ἢ πενταπλασιάζοντες

(30) Clinton F. H. 2, 397.

(31) Βλ. Ἑρμαννον ἐν ἑλλ. Ἀρχ. Α'. § 116, 1.

εὐρίσκουσι τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν δούλων 160 — 200,000· ἀλλ' ἄνευ λόγου· διότι καὶ ἄλλων τινῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα παραλίων καὶ ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν, τὸ πλῆθος τῶν δούλων ἦτο σχετικῶς οὐ μικρὸν, ὡς ἄλλοι συγγραφεῖς ἀξιόπιστοι παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀθηναίῳ μαρτυροῦσιν· οἶον τὸ τῶν ἐν Αἰγίνῃ δούλων 47 μυριάδες κατ' Ἀριστοτέλην, τὸ τῶν ἐν Κορίνθῳ 46 μυριάδες κατ' Ἐπιτίμαιον. Ὅσοι δὲ δέχονται αὐτὸν ὡς καλῶς ἔχοντα, καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ πλεῖστοι, νομίζουσιν ὅτι δι' αὐτῶν σημαίνονται οὐχὶ ἐνήλικες μόνον καὶ ἄνδρες οἰκογενειάρχαι (διότι οἴκους οἱ δοῦλοι, πάντες τοῦλάχιστον, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν), ἀλλὰ μόνον ψυχὰς ἢ κεφαλὰς, ἐπειδὴ καὶ τοὺς δούλους, ὥσπερ τὰ λοιπὰ ἔμψυχα κτήματα, ἠρέθμουν οἱ ἀρχαῖοι ὡς καὶ ἡμεῖς κατὰ κεφαλὰς. Ὀντος λοιπὸν τοῦ τῶν δούλων τῆς Ἀττικῆς πλήθους 400,000 ³²), ὁ σύμπαρ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀριθμὸς, ἐλευθέρων τε καὶ μὴ, ἀνῆρχετο ἐν τέλει τοῦ δ' αἰῶνος ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ εἰς 550,000. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ ποσὸν ἄς προσθέσωμεν ἔτι μυρίους πολίτας, ὅσοι πλεόν ἦσαν ἐν τῷ ε' αἰῶνι οὗτοι, ἢ τὸ πενταπλάσιον αὐτῶν, 50,000 ἀστούς, τὸ ὅλον πλῆθος τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ δὲν ἦτο πλεόν τῶν 600,000 ³³).

(32) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἄλλοθεν. Κατὰ τι ἀπόσπασμα τοῦ Ὑπερείδους παρὰ Σουίδᾳ ἐν λ. ἀπεψηφίσατο, οἱ ἐν τοῖς ἀργυρείοις καὶ οἱ κατὰ τὴν ἄλλην χώραν ἐργαζόμενοι δοῦλοι ἦσαν πλείους τῶν 15 μυριάδων. Ἄν εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο προστεθῶσι 50,000 δοῦλοι ἐν τῷ ἄσται ἐργαζόμενοι, τότε τὸ ὅλον τῶν ἐργαζομένων ἐν τῇ Ἀττικῇ δούλων ἦτο πλεόν τῶν 200,000, εἰς οὗς προσθετέον τὸ γυναικεῖον τούτων φύλον, ἴσος ἢ ἀνώτερος ἀριθμὸς, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μὴ δυναμένων ἐργάζεσθαι ἀρρένων τέκνων τούτων ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας. Ὅρα καὶ Leak ἐν τοπογρ. Ἀθ. σελ. 464 τῆς τοῦ Sauppe γερμ. μεταφράσεως.

(33) Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐν τῷ ἄσται μυρίων οἰκιῶν, ὧν τὴν ὕπαρξιν μαρτυρεῖ ὁ Ξενοφῶν (ἐν ἀπομνημ. 3, 6, 14), καὶ ἐκ τῆς καταναλώσεως τῶν $\frac{2}{3}$ τοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ θαλάσσης εἰσαγομένου σίτου κατὰ τὸν αὐτὸν Ξενοφῶντα (παρ' Ἀρποκρ. ἐν λ. μετρητῆς καὶ Σουίδᾳ ἐν λ. ἐπιμελητῆς) ἐξάγει ὁ Λήκ ὅτι τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ τῶν ἐλευθέρων τῆς Ἀττικῆς πλήθους κατῴκουν ἐν τῷ ἄσται καὶ τοῖς πέριξ αὐτοῦ δήμοις, διότι τὸ πλεῖστον τοῦ εἰσαγομένου σίτου κατηναλλίσκετο ὑπὸ τούτων, τὸ δὲ ἐκ τῆς χώ-

2) Πόση ἡ καθ' ἡμέραν καὶ ἔτος τροφή τῶν τῆς
Ἀττικῆς ἀρχαίων κατοίκων.

Ἡ καθ' ἡμέραν τροφή ἀνθρώπου τελείου καὶ ὑγιεῦς ἦτο κατὰ τὰς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπαντωμένας μαρτυρίας μία χοῖνιξ σίτου ἢ κριθῆς, ἢ τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ μεδίμνου. Τοσοῦτον ὑπολογίζει τὴν τροφήν ἐκάστου στρατιώτου τῆς τοῦ Ξέρξου στρατιᾶς ὁ Ἡρόδοτος¹⁾. Ὁ δὲ Ἡσύχιος (ἐν λ. χοίνικες) τὰς ἀφ' ἡμέρας τροφὰς χοίνικας λέγει· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος παρ' Ἀθηναίῳ²⁾ καλεῖ τὴν χοίνικα ἡμεροτροφίδα· καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ³⁾ λέγονται οἱ στρατιῶται ὁμοχοίνικες, ὥς λαμβάνοντες τὸ αὐτὸ ποσὸν τῆς τροφῆς. Κατὰ δὲ Θουκυδίδην⁴⁾ ἐδίδοντο τοῖς ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλώτοις Σπαρτιάταις ὑπὸ τῶν οἰκείων κατὰ τὴν γενομένην πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην τοῖς μὲν Σπαρτιάταις δύο χοίνικες, τοῖς δὲ εἵλωσι μία μόνη εἰς καθημερινὴν τροφήν ἐκάστου τούτων. Ὡσαύτως δύο χοίνικες ἐδίδοντο καθ' Ἡρόδοτον⁵⁾ καὶ ἐκατέρῳ τῶν ἐν Σπάρτῃ βασιλέων, ὅπως καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν πάντων ἐδίδετο αὐτοῖς πάντοτε διπλῇ μερί, οὐχὶ ὅπως πλείω ἐσθίωσιν, ἀλλ' ὅπως ἔχῃσι δίδειν καὶ ἄλλοις. Τούναντίον ἡμίσεια χοῖνιξ ἐδίδετο τοῖς ἐν Συρακούσαις αἰχμαλώτοις Ἀθη-

ρας παραγόμενον ἐχρησίμευεν εἰς τροφήν τῶν δούλων διὰ τὴν κακὴν αὐτοῦ ποιότητα. Νομίζει λοιπὸν ὅτι ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ καὶ τοῖς περὶ δῆμοις κατῴκουν 85,000 περίπου ἐλεύθεροι, εἰς οὓς προσθέτει καὶ περὶ τὰς 100,000 δούλους ἐκατέρου φύλου, οἵτινες ἐξετέλουν πάσας τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας. Καὶ ὁ Βολκχιος (ἐ. ἀ. σελ. 58) ὑπολογίζει ὅτι ἐν ἄστει καὶ ἐν τοῖς λιμέσι κατῴκουν περὶ τὰς 180,000 ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, ἦτοι τριπλάσιον ποσὸν τοῦ σήμερον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι ταύταις οἰκοῦντος.

(1) Ἐν βιβλ. 7, 187· «εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρας ἐλάμβανε καὶ μηδὲν πλέον». Περὶ Διογ. Λαέρτ. 8, 18· «ἡ χοῖνιξ, ἡμερήσιος τροφή».

(2) 3, σελ. 98. Ἐν δὲ σελ. 272 τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως καλεῖ ἡ Πυθία τοὺς Κορινθίους χοινικομέτρας διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν παρ' αὐτοῖς δούλων καὶ τὴν δεδομένην τούτοις τροφήν.

(3) Ἐν Συμποσ. 44, 10.

(4) Ἐν βιβλ. 4, 16.

(5) Ἐν βιβλ. 6, 57.

ναίοις καθ' ἡμέραν⁶), ἦτοι δύο κοτύλαι σίτου ἢ κριθῆς, καὶ μία κοτύλη ὕδατος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνεπαρκὴς αὕτη τροφή ἐδίδετο ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας τοῖς ἐν λατομείοις ἐργαζομένοις, οἵτινες καὶ ἄλλως ἐταλαιπωροῦντο δεινῶς, ἀπίθανον δὲν εἶναι ὅτι πλεῖστοι αὐτῶν ἐτελεύτησαν ἐκ τῆς πείνης καὶ δίψης.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι συνήθης ἡμερησία τροφή τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδίως δούλου καὶ στρατιώτου ἦτο ἡ χοῖνιξ· τὸ πλεόν δὲ ἢ ἔλαττον ταύτης, ὅπερ ἐνίοτε ἐδίδετό τισιν, ἦτο ἐξαίρεσις γινομένη ἢ τιμῆς ἢ ποινῆς χάριν. Ὅθεν λαμβάνοντες τὴν χοίνικα ὡς μέτρον τῆς τοῦ Ἑλλήνος ἡμερησίας τροφῆς, διότι καὶ πάλαι καὶ νῦν συνηθίζει οὗτος νὰ τρώγῃ πλεόν ἄρτου ἢ ἄλλοι λαοί, οἵτινες καὶ ἄλλας πολλὰς οὐσίας σὺν τῷ ἄρτῳ τρώγουσι, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν ὁπόσος σῖτος ἀπητεῖτο εἰς τροφήν τοῦ πλήθους ὅλου τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων. Ἀληθὲς μὲν ὅτι ἐν τούτῳ ὑπῆρχον καὶ παῖδες μικρᾶς ἡλικίας, καὶ γέροντες λίαν προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐσθίωσι καθ' ἡμέραν χοίνικα, ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν τὸ πλεῖστον τῶν δούλων καὶ μέγα μέρος τῶν ἐλευθέρων εἰργάζοντο σωματικῶς εἰς καλλιέργειαν τῶν γαιῶν καὶ ἐν τοῖς ἐργαστασίοις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤρκει αὐτοῖς μία μόνη χοῖνιξ, νομίζομεν ὅτι δὲν ἀπέχομεν πολὺ τῆς ἀληθείας λαμβάνοντες ὡς κοινὸν μέτρον τῆς ἡμερησίας τροφῆς παντὸς κατοίκου τῆς Ἀττικῆς τὴν χοίνικα.

Ὅντος δὲ, καθ' ἃ ἤδη εἵπομεν, τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων παντὸς γένους καὶ πάσης ἡλικίας 550,000, ἔπεται ὅτι τοῦτο ἐδεῖτο πρὸς τροφήν καθ' ἡμέραν μὲν ἰσάριθμον ποσὸν χοινίκων, κατ' ἔτος δὲ 200,750,000, ἢ 4,182,294

(6) Θουκ. 7, 87. Πλουτ. Νικ. 29. Εὐσταθ. εἰς ἱλ. X, σελ. 1282, 15. Κατὰ Θεόφραστον ἐν ἱστ. φυτῶν 8, 4. Ἀθλητῆς ἠδύνατο καθ' ἐκάστην ἐσθίειν ἐν μὲν τῇ Ἀττικῇ 2 1/2 χοίνικας, ἐν δὲ Βοιωτίᾳ μόλις 1 1/2, διότι ὁ βοιωτικὸς σῖτος ἦτο βαρύτερος καὶ μᾶλλον θρεπτικὸς, ὅπως καὶ νῦν ἔτι ὁ τῆς Βοιωτίας σῖτος εἶνε πολὺ ὑπέρτερος τοῦ τῆς Ἀττικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀθληταῖς, οἵτινες πάντοτε εἴσθιον διπλὴν τροφήν, ἤρκει

μεδίμνων⁷⁾. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μέδιμνος δύναται κατὰ Hultsch⁸⁾ 0,956 πρωσσικοῦ Scheffel, οὗτος δὲ 52,53 λίτρας γαλλικὰς⁹⁾, ὧν ἐκάστη ἔχει βάρος δράμια ἑλληνικὰ ἢ Κωνσταντινουπόλεως 156 ($156 \times 52\frac{1}{2} = \frac{8190}{400} = 20\frac{1}{2}$ ὀκ.), ἥτοι εἴκοσι περίπου ὀκάδας, ἢ ἐν κοιλὸν, ἔπεται ὅτι πρὸς τροφήν ὅλου τούτου τοῦ πλήθους ἦσαν ἀναγκαῖα κατ' ἔτος 4,000,000 περίπου κοιλὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ, ἀδυνάτο ὄντος τοῦ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ ἔνεκα τοῦ κατὰ προσέγγισιν προσδιορισμοῦ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων καὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ καὶ τῆς σχέσεως ἀρχαίων καὶ νεωτέρων μέτρων.

3) Πόθεν παρήγετο τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν σιτηρῶν.

Ἄπαν δὲ τὸ πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων κατ' ἔτος ἀπαιτούμενον τοῦτο ποσὸν δὲν παρήγεν ἡ τῆς Ἀττικῆς χώρα, εἰ καὶ ἔνεκα τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἐν αὐτῇ δούλων, οἵτινες κύριον ἔργον εἶχον τὴν γεωργίαν, ἐκαλλιεργεῖτο αὕτη ὅσον οἶόν τε καλῶς· τὸ ἐλλεῖπον ποσὸν εἰσῆγετο καὶ τότε, ὅπως καὶ νῦν, ἔξωθεν καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ Πόντου¹⁾.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δημοσθένους²⁾, στηριζομένην ἐπὶ

4 1/2 χοῖνιξ καλοῦ σίτου, ἔπεται ὅτι οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι εἴσθιον μίαν μόνην χοῖνικα· ἄλλας τοιαύτας ἐξαιρέσεις φέρει ὁ Βοίχχιος I, σελ. 428.

(7) Ὁ Βοίχχιος, δεχόμενος (4,108) ὅτι τὸ πλῆθος τῶν μὲν ἐλευθέρων ἦτο 135,000, τῶν δὲ δούλων 355,000, ἥτοι τὸ ὅλον 500,000, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ πλήθους τῶν δούλων 25,000 μικρὰ παιδία δὲν ἔτρωγον ἴσην τοῖς ἐνήλεξι τροφήν, ἀλλ' ὀλιγωτέραν, ὡσαύτως καὶ οἱ ἐλεύθεροι ὡς καὶ τὰ μικρὰ τούτων τέκνα, ὑπολογίζει διὰ ταῦτα ὅτι τὸ μὲν τῶν ἐλευθέρων πλῆθος ἐχρειάζετο κατ' ἔτος 840,000, ἀνὰ 6 μεδίμνους ἕκαστος κατ' ἔτος, τὸ διὰ τῶν δούλων 2,607,500, ἥτοι ἐν ὅλοις 3,447,500 μεδίμνους.

(8) Ἐν Μετρολογίᾳ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, σελ. 305.

(9) Κατὰ τὸν De Jonnès (4,249) δύναται ὁ μέδιμνος 54 7/10 γαλλικὰς λίτρας. Κατὰ δὲ ταῦτα ἡ χοῖνιξ 180 περίπου δράμια.

(4) Πόθεν ἄλλοθεν εἰσεκομίζετο σῖτος, λέγει ὁ Βοίχχιος ἔ. ἀ. I, σελ. 440 κ. ἐ. καὶ πρὸ τούτου ὁ Wolf ἐν τῷ Δημοσθένους λόγῳ πρὸς Λεπτίνην, σελ. 250 κ. ἐ.

(2) Ἐν τῷ πρὸς Λεπτίνην, σελ. 465—7 ἢ § 34 τῆς Bekk. ἐκδόσεως.

τῆς ἀπογραφῆς τῶν ἐν Πειραιεῖ σιτοφυλάκων, ὁ ἐκ Πόντου εἰς Ἀττικὴν εἰσκομιζόμενος σῖτος, ἴσος ὢν πρὸς τὸν ἐξ ἄλλων ἐμπορίων εἰσκομιζόμενον, ἦτο κατ' ἐνιαυτὸν 40 μυριάδες μέδιμνοι· τὸ δ' ὅλον ἐκ τε Πόντου καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν διπλάσιον τούτου, ἦτοι 80 μυριάδες μέδιμνοι. Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο, ὅπερ φαίνεται τῷ Βοικχίῳ μικρὸν, προσθέτει οὗτος ἔτι 200,000 μεδίμνους, ὥστε ἀναβιβάζει τὸ κατ' ἔτος εἰσκομιζόμενον ποσὸν εἰς 1,000,000 μεδίμνους κατὰ μέσον ὅρον, καθόσον ἐν κακῇ συγκομιδῇ τῆς χώρας ἐχρειάζετο καὶ πλέον τούτου. Ἀποδεχόμενοι λοιπὸν ὅτι τοσοῦτον ποσὸν ἀληθῶς εἰσῆγετο κατ' ἔτος εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς κατανάλωσιν, νομίζομεν ὅτι τὸ λοιπὸν ποσὸν, ἦτοι 3,000,000 μεδίμνους, παρῆγεν ἡ τῆς Ἀττικῆς καλλιεργουμένη γῆ, ἥτις ἦτο τὸ ἥμισυ σχεδὸν ἀπάσης τῆς ἀττικῆς χώρας, τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος ὑπολειπομένου πρὸς νομάς, δενδροφυτείας, ἀμπέλους κλπ., καθ' ἃ ἐφεξῆς λέγομεν. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον φαίνεται ἡμῖν ὅτι ἡ τῆς Ἀττικῆς γῆ παρῆγε τότε τοσοῦτον ποσὸν, ἴσως δὲ καὶ ἔτι πλέον, διότι, ὅπως καὶ νῦν οὕτω καὶ τὸ πάλαι βεβαίως, μέρος τοῦ παραγομένου ποσοῦ, μάλιστα ἡ κριθὴ καὶ βρόμη, ἐχρησίμευον εἰς τροφήν τῶν ζώων. Νῦν τοῦλάχιστον πᾶσα ἡ ἐκ τῆς Ἀττικῆς παραγομένη κριθὴ χρησιμεύει πρὸς τροφήν τῶν ζώων. Ὡστε ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅτι πλεῖον ποσὸν παρῆγεν ἡ Ἀττικὴ σιτηρῶν, ἢ πλεῖον εἰσῆγετο τοῦ ὑπὸ Βοικχίου ὑπολογιζομένου· διότι ὁ ἀρχαιολόγος οὗτος μόνον τὴν τῶν ἀνθρώπων τροφήν θέτει βάσιν τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τῶν ζώων. Ὑποθέτομεν λοιπὸν ὡς μᾶλλον πιθανὸν ὅτι ἡ Ἀττικὴ παρῆγε πλέον τῶν τρισεκταλίων μεδίμνων δημητριακῶν καρπῶν κατ' ἐνιαυτόν· διότι τὸ μέγα πλῆθος τῶν δούλων, οἵτινες ἐκαλλιέργουν αὐτήν, οὐδὲ σπιθαμὴν ἀκαλ-

---

εἴστε γὰρ δὴ πού τοῦθ' ὅτι πλείω τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἡμεῖς ἐπιδάκτω σίτῃ χρώμεθα. Πρὸς τοίνυν ἅπαντα τὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἐμπορίων ἀφικνούμενον ὁ ἐκ τοῦ Πόντου σῖτος εἰσπλέων ἐστίν. . . . . Αἱ τοίνυν παρ' ἐκείνου δεῦρο ἀφικνούμεναι σίτου μυριάδες περὶ τεσσαράκοντά εἰσι· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς παρὰ τοῖς σιτοφύλαξιν ἀπογραφῆς ἂν τις ἴδῃ.

λιέργητον ἄφιναν, καταναγκάζοντες διὰ τακτικῆς καὶ ἐπιπόνου ἐργασίας τὴν γῆν νὰ παράγῃ ποσὸν, ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων. Πρὸς τοιαύτην δὲ καλλιέργειαν ἀπαιτεῖτο διηνεκὴς ἐκ μέρους τῶν δούλων ἐπιμέλεια τῆς γῆς καὶ μικρὰ ἐκ μέρους τῶν δεσποτῶν δαπάνη· καθότι οἱ μὲν δοῦλοι πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον ὅπως καὶ τὰ ὑπόζυγια, ἡ δὲ εἰς αὐτοὺς ἀπαιτούμενη δαπάνη ἦτο μικροτάτη· διότι οὐδὲν ἄλλο ἐδίδον οἱ δεσπότες αὐτοῖς εἰ μὴ ἀπλὴν τροφήν καὶ εὐτελέστατα ἐνδύματα, ὅπως καλύπτωσι τὴν τοῦ σώματος γυμνότητα. Τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ ταῖς οἰκίαις ζώντων δούλων ἢ τε τροφή καὶ ἐνδυμασία ἦτο κρείττων. Ὡστε ὀλίγα πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς δαπανῶντες οἱ δεσπότες εἰς τοὺς δούλους, καταναγκάζον τὴν γῆν διὰ μεγάλης καὶ ἐντόνου καλλιεργείας νὰ παράγῃ πολὺ πλεῖον ποσόν, ἢ ὅσον παράγει νῦν, ἦττον καλλιεργουμένη καὶ ἀμελέστερον ἔνεκα τῆς μὴ ἐπαρκείας τῶν προϊόντων εἰς ἐξίσωσιν τῶν μεγάλων δαπανῶν, ἃς νῦν ἀπαιτεῖ ἡ γῆ ἔνεκα τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν ἡμερομισθίων. Νῦν ὁ ἔχων καλλιεργήσιμον ἀγρὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ, καὶ τοῦτον διὰ μισθωτῶν ἐργατῶν καλλιεργῶν, μόλις ἀπολαμβάνει ἐκ τῆς προσόδου τῆς γῆς τὰς τῆς καλλιεργείας δαπάνας· καθότι ἔνεκα τῆς ὀλιγότητος τῶν ἐργατικῶν κατοίκων τὸ ἡμερομισθιον ἐργάτου τιμᾶται 3 ἕως 4 δραχμαί· ὥστε ἀδύνατον εἶναι γῆ καλλιεργουμένη δι' ἡμερομισθίων νὰ παράγῃ ποσόν, καὶ ἐν εὐφόροις ἐνιαυτοῖς, ἱκανὸν νὰ καλύψῃ τὰς τῆς καλλιεργείας δαπάνας καὶ ν' ἀφήσῃ κέρδος εἰς τὸν καλλιεργητήν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει νὰ καλλιεργῶσι τὰς τῆς Ἀττικῆς γαίας τὸ πλεῖστον ἰδιοκτῆται γεωργοὶ διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν, λαμβάνοντες ἐξ αὐτῶν πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας των τὴν ἰδίαν αὐτῶν τροφήν, ἐνίοτε δὲ ἐν εὐφόροις ἐνιαυτοῖς καὶ τὴν λοιπὴν αὐτῶν δαπάνην πρὸς τὸν καθημερινὸν βίον. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτου εἶναι ὅτι οἱ τῆς Ἀττικῆς γεωργοὶ μόλις δύνανται νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν διὰ τῆς καλλιεργείας τῶν ἰδίων γαιῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι δὲν ἔχουσιν ὑπηρέτας, οὐδὲ δύνανται νὰ καλέσωσιν ἄλλους ἐργάτας ἐπὶ μισθῷ, διὰ τοῦτο καλλιεργοῦσι τοσαύτην μόνον γῆν, ὅσην δύνανται, τὸ δὲ πλεῖστον μέ-

ρος τῆς Ἀττικῆς μένει ἀκαλλιέργητον. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅμως ἦτο ὅλως διάφορον τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ὑπαρξιν τῶν δούλων καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς μικρὰν ἢ ἐλαχίστην δαπάνην τῶν δεσποτῶν· οὐ μόνον πᾶσα ἡ καλλιεργήσιμος τῆς Ἀττικῆς γῆ ἐκαλλιεργεῖτο καλῶς, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ μὴ καλλιεργήσιμος καὶ πετρώδης ὑπεβάλλετο εἰς καλλιέργειαν κατ' ἀνάγκην διὰ μετακομίσεως εἰς αὐτὴν χώματος ἐξ ἄλλου μέρους καὶ διὰ λιπάνσεως αὐτῆς διὰ τεχνικῶν μέσων, ὥστε καὶ αὕτη ἐγίνετο καρποφόρος καὶ κατὰ τὸ δυνατόν γόνιμος. Ὅτι δὲ τοῦτο ἦτο σύνηθες παρὰ τοῖς τότε Ἀθηναίοις, βλέπομεν ἐν τινι ἀττικῇ ἐπιγραφῇ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βοικχίου¹), καθ' ἣν πρὸς ταῖς λοιπαῖς συμφωνίαις τῆς ἐκμισθώσεως ἀγροῦ τινος πρὸς καλλιέργειαν ἀπαγορεύεται ἡ χώματος μεταφορὰ ἐξ αὐτοῦ εἰς ἄλλον ἀγρὸν ἐπὶ ποινῇ τοῦ παραβάτου τῆς συμφωνίας ταύτης.

Ἐκτὸς δὲ τῆς τεχνικῆς ταύτης καταναγκάσεως τῆς χώρας πρὸς πλείονα παραγωγὴν καρπῶν καὶ αὕτη ἡ τότε φύσις τῆς ἀττικῆς γῆς ἦτο πρὸςφορος πρὸς ἀφθονωτέραν παραγωγὴν καρπῶν· διότι καὶ πλείονα φυτὰ εἶχε τότε αὕτη, καὶ ἔνεκα τούτων πλείονα ὕδατα²)· ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα συνετέλουν πολὺ

(1) Τῇ 93 (ἐν σελ. 152 τοῦ α' τόμου), καθ' ἣν οἱ Αἰξωνεῖς, ὧν ὁ δῆμος ἔκειτο κατὰ Δῆκ (ἐν Δήμοις Ἀττικῆς, σελ. 47) ἐξ μίλλια πρὸς μ. τῶν Ἀθηναίων μεταξὺ Ἰμηττοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, ὅπου νῦν τὸ χωρίον Τράχωνες, ἐκμισθοῦσι τῷ δ' τῆς 108 Ὀλ. 345 π. Χ. εἰς ἰδιώτας κτημάτι τοῦ δήμου των, ἵνα καλλιεργῶσι καὶ φυτεύωσιν οὗτοι ἐπὶ μ' ἔτη καὶ ἐπὶ ἑτησίῳ ἐκμισθώματι 152 δραχμῶν. Ἐν ταῖς συμφωνίαις τῆς ἐκμισθώσεως ὑπάρχει καὶ αὕτη· «Ἴτὴν δὲ γῆν τὴν ἐκ τῆς γεωφυχίας μὴ ἐξεῖναι ἐξάγειν μηδεμι[ᾶ], ἀλλ' ἡ εἰς αὐτὸ τὸ χωρίον», ὅπερ πιθανῶς ἦτο σύνηθες τότε ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὡς καὶ νῦν εἰς χώρας πετρώδεις καὶ γυμνάς χώματος, εἰς ἃς μεταφέρουσι τὸ χῶμα ἀπὸ ἄλλου τόπου, ἵνα σπείρῃσι κριθὴν ἢ ἄλλο τι, καὶ καταστήσωσι καρποφόρους.

(2) Στράβων Θ', 397 καὶ πλείω παρὰ Kruse Hellas, 2, 27. Ἐν τῷ Φαίδρῳ τοῦ Πλάτωνος (σελ. 229 πρὸς 242 καὶ 259) βλέπομεν ὅτι ὁ Ἰλισσοῦς ποταμὸς ἐν καιρῷ καυστικοῦ θέρους περὶ μεσημβρίαν καὶ ἀδόντων τῶν τεττίγων, ἐν ἰουλίῳ δηλαδὴ μηνί, εἶχεν ὕδωρ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Φαῖδρος χεῖρει, διότι ἔτυχεν ἀνυπόδητος ἵνα διέλθῃ τὸ ὕδατιον,

εἰς γονιμότητα τῆς γῆς διὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὑγρασίας καὶ τῆς ἐκ τῶν φύλλων τῶν δένδρων παχύτητος τῆς γῆς.

Νῦν τοῦναντίον, γυμνῆς σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς οὕσης δένδρων καὶ ἀνύδρου, ἡ καλλιέργεια τοῦ πλείστου αὐτῆς μέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου εἶναι δύσκολος καὶ ἥττον καρποφόρος· διὸ αἱ καλλιεργήσιμοι γαῖαι ἢ κατὰ τριετίαν ἢ κατὰ διετίαν μόνον σπείρονται, ὅπως διὰ τῆς ἀργίας πιανθῇ ὅπως οὖν ἡ γῆ αὐτῶν καὶ ἀνταμείψῃ τοὺς πόνους τοῦ γεωργοῦ διὰ μετρίας τοῦλάχιστον προσόδου. Ἀλλαχοῦ ὁμως τῆς Ἑλλάδος, ὅπου αἱ γαῖαι εἰσι φύσει παχεῖαι καὶ γόνιμοι, σπείρονται κατ' ἐνιαυτὸν καὶ πρόσοδον πλουσίαν πάντοτε, ἢ τοῦλάχιστον ἐν εὐτυχέσιν ἐνιαυτοῖς, φέρουσιν.

Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς νῦν ὀλιγοχειρίας τῶν καλλιεργητῶν τῆς γῆς καὶ τῆς μεγάλης δαπάνης τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς φειδωλῆς ἀμοιβῆς τῶν πόνων τῶν γεωργῶν διὰ τῆς προσόδου τῆς γῆς εἶναι, ὅτι νῦν ὀλίγον ἢ μᾶλλον ἐλάχιστον μέρος τῆς Ἀττικῆς καλλιεργεῖται, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν αὐτῆς πρόσοδος εἶναι μόλις τὸ ὀγδοὸν σχεδὸν τῆς παρὰ ταῖς ἀρχαίαις προσόδου αὐτῆς· ἀνάλογος δηλονότι τῆς τε νῦν γινομένης καλλιέργειας καὶ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων, οἵτινες μόλις εἰσὶ τὸ ἑξῆδομον τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἐλευθέρου καὶ δούλου.

Ἀλλ' ὅπως δεῖξωμεν ἐν τίνι σχέσει ὑπάρχει τὸ παραγόμενον ἐκ τῆς Ἀττικῆς ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν πρὸς τὴν ἑκτασιν ταύτης, ἀναγκαῖον ἦτο νὰ γνωρίζωμεν ἀκριβῶς ὁπόση ἡ ἑκτα-

---

βρέχων τοὺς πόδας· ἐν ᾧ νῦν καὶ ἐν χειμῶνι δύναται πᾶς τις νὰ διέλθῃ τὸν αὐτὸν ποταμὸν ξηρὸν, ἢ τὸ πολὺ ἔχοντά που ὀλίγα ἀκάθαρτα λιμνάζοντα ὕδατα. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ πάντες τῆς Ἀττικῆς ἀρχαῖοι ποταμοὶ εἰσι νῦν ρύακες ἢ χεῖμαρροι, ὕδωρ φέροντες μόνον ἐν χειμῶνι καὶ ἐν καιρῷ συνεχῶν καὶ πολλῶν ὀμβρῶν. Τούτου δ' αἰτία εἶναι ἡ παντελὴς σχεδὸν ἔλλειψις δένδρων ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ πεδιάδων, τῆς ἕνεκα οὔτε ὑετοὺς συχνοὺς ἔχομεν, οὔτε πηγαῖα πολλὰ ὕδατα, ἀφθονον δὲ καύσωνα ἐν καιρῷ θέρους καὶ ξηρασίαν πνιγηράν, ἐν καιρῷ δὲ χειμῶνος ψυχὸς δριμύ καὶ συνεχὲς ἐνίοτε.

σις ταύτης εἶναι, καὶ ὅποσον τὸ καλλιεργούμενον αὐτῆς μέρος· ἀλλὰ ἐπειδὴ δυστυχῶς νέας γεωδυσιακὰς ἐρεῦνας περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς δὲν ἔχομεν, ἀρκούμεθα εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας, αἱ καὶ ἄλλοι ἔθεσαν ὡς βάσιν τῶν ἐρευνῶν των.

Ὁ Βοίχιος (¹) παρεδέχθη ὅτι πᾶσα ἡ τῆς Ἀττικῆς χώρα περιελάμβανε 40 τετρ. μίλια ἢ 64,000 στάδια, ἢ 2,304,000 πλῆθρ²) καὶ ὅτι πρὸς παραγωγὴν 2,400,000 μεδίμων, ὅσοι ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς διατροφήν τῶν κατοίκων, πλὴν τοῦ ἔξωθεν εἰσκομιζομένου ἐνὸς ἑκατομμυρίου, ἔδει νὰ καλλιεργηθῶσι 914,286 πλῆθρα γῆς (ὑποτιθεμένου ὅτι ἕκαστον πλῆθρον παράγει $2\frac{5}{7}$ μεδίμους³), καὶ ἄλλα 152,381 πλῆθρα πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐκάστοτε ἀναγκαίας σπορᾶς, ἥτις ἦτο τὸ $\frac{1}{7}$ τῆς ὅλης παραγωγῆς. Ἐν ὅλοις 1,066,667 πλῆθρα ἀπαιτοῦνται πρὸς καλλιέργειαν, ὧν τὸ ἐνιαύσιον εἰσόδημα ὑπολογίζεται εἰς 2,800,000 μεδίμους. Ἀπὸ τούτων ἀφαιρουμένου τοῦ $\frac{1}{7}$ πρὸς τὴν κατ' ἔτος ἀναγκαίαν σπορὰν ὑπολείπονται 2,400,000 μεδίμνοι πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν πλῆθρων ἀπὸ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς, ὑπολείπονται κατὰ Βοίχιον 1,237,833 πλῆθρα γῆς πρὸς νομὴν τῶν ζώων, δενδροφυτείας, ἀμπέλους, τέλματα, ὄρη, ὕδατα, ὁδοὺς καὶ οἱ-

(1) *Ε. ἀ. σελ. 143. πρβ. καὶ Clinton ἔ. ἀ. σελ. 395 κ. ἔ.

(2) Τοῦ πλῆθρου τὸ μῆκος ἐκάστης πλευρᾶς εἶναι (κατὰ Hultsch ἐν Μετρολ., σελ. 298) 100 πόδες (ἕκαστος ποὺς 0,34 γαλλ. μέτρου) ἢ 34 μέτρα γαλλικά. Κατὰ τὸν De Jonnès ἔ. ἀ. 1, σελ. 183) ἡ τῆς Ἀττικῆς ἑκτασις εἶναι 164,526 ἑκτάρια ἢ 83 λεῦγαι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἑκτάριον δύναται 10 νέα ἑλληνικὰ στρέμματα, ὧν ἕκαστον ἔχει ἑμβαδὸν 1000 τετραγωνικά μέτρα γαλλικά (κατὰ τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1864, σελ. η'), ἔπεται ὅτι ἡ ὅλη ἑκτασις τῆς Ἀττικῆς εἶναι 1,645,260 στρέμματα. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι μείον τοῦ παρὰ Βοιχίῳ κατὰ τὸν αὐτὸν De Jonnès κατὰ 12,500 ἑκτάρια.

(3) Εἰς σπορὰν ἐνὸς πλῆθρου γῆς δέχεται ὁ Βοίχιος ἐξ ἀναλογίας ἄλλων χωρῶν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖαι 18 χοίνικες. Τὸ ἑπταπλοῦν δὲ τούτου εἶναι $2\frac{5}{8}$ μεδίμνοι· διότι τὸ πάλαι, ὅτε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἦτο κρείττων τῆς νῦν, ἡ παραγωγὴ συνήθως ἦτο τοσαύτη· σήμερον δὲ μόλις δίδει ἡ γῆ τὸ πενταπλοῦν ἢ ἑξαπλοῦν τὸ πολὺ.

κίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἡ ἀναλογία λοιπὸν τῆς σιτοφόρου καὶ κριθαφόρου γῆς πρὸς τὴν λοιπὴν ἦτο ὡς 5:6, ἐν ᾧ ἐν Γαλλίᾳ ἡ σιτοφόρος γῆ εἶναι τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς Γαλλίας. Νῦν μόλις σπεύρεται δημητριακοὺς καρποὺς τὸ $\frac{1}{17}$ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς, ὡς εὐθὺς κατωτέρω λέγομεν.

Β'.

1) Περὶ τοῦ πλήθους τῶν νῦν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐξετάσωμεν πῶς ἔχουσι νῦν τὰ τῆς Ἀττικῆς κατὰ τε τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ οἰκούντων καὶ τὸ ἐκ τῆς καλλιεργουμένης γῆς παραγόμενον ποσὸν τῶν σιτηρῶν πρὸς διατροφὴν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπαρίθμησιν τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, τὴν γενομένην τὸ 1870, εὐρέθη ὅτι τὸ τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Ἀττικῆς πλῆθος τῶν κατοίκων εἶναι 76,949 (ἢ 87,775 μετὰ τῶν τῆς Σαλαμῖνος, Ἐλευσίνος καὶ Εἰδυλίας), ὧν τὸ πλεῖστον κατοικεῖ ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, τὸ τέταρτον δὲ μόλις εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς Ἀττικῆς δήμους¹⁾. Τὴν ἀπαρίθμη-

(1) Καὶ ὁ μὲν τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἀριθμεῖ·

	δημότας	κατοίκους
Ὁ τοῦ Πειραιῶς.....»	4326	44047
» τῆς Μαραθῶνος.....»	2520	2464
» τῆς Κρωπίας.....»	4662	4784
» τῶν Ὀρωπίων.....»	2022	2096
» τοῦ Λαυρίου.....»	2382	3700
» τῆς Φυλῆς.....»	1858	4809
» τῶν Ἀχαρνῶν.....»	2896	2915
	<hr/> 54423	<hr/> 76949

Εἰς τοὺς δήμους τούτους τῆς νῦν ἐπαρχίας Ἀττικῆς προσθετοὶ καὶ οἱ ἐξῆς δήμοι, ὧν ἡ χώρα τὸ πάλαι ἦτο μέρος τῆς Ἀττικῆς, νῦν δὲ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐπαρχίας Μεγαρίδος κατὰ τὴν νῦν τῶν ἐπαρχιῶν διαίρεσιν·

Σαλαμῖνος.....	3950
Ἐλευσίνος.....	3745
	<hr/> 7695

σιν ταύτην. εἰ καὶ δὲν νομίζομεν λίαν ἀκριβῆ, καθότι οὔτε αἱ ἀρχαὶ φαίνονται λίαν ἐπιμελεῖς καὶ ἀκριβεῖς εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου, οὔτε οἱ κάτοικοι μαρτυροῦσι πανταχοῦ τὸ ἀληθές πλῆθος πάσης οἰκίας, διὰ λόγους προλήψεων, πιστεύομεν ὅμως ὅτι προσεγγίζει πολὺ εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅτι κατ' ὀλίγας μόνον ἑκατοντάδας ἢ χιλιάδας ὑπολείπεται τοῦ ἀληθοῦς· ὥστε παραβαλλόμενον τοῦτο πρὸς τὸ ἤδη ρηθὲν ἐν ἀρχαίοις χρόνοις εἶναι τὸ $\frac{1}{7}$ τούτου περίπου.

Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν ὅποσον ἦτο ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1835 τὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς πλῆθος, μανθάνομεν παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι τότε οἱ τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι μόλις ἦσαν 6—8000, τῆς πόλεως Πειραιῶς τότε μὴ ὑπαρχούσης, καθότι ταύτης ἡ νέα κτίσις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 1835, ὅτε αἱ Ἀθῆναι ἐγένοντο μητρόπολις τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου· τὸ δὲ λοιπὸν τῆς χώρας πλῆθος περὶ τὰς 14,000. Ἡ αὕξησις αὕτη, ἡ πενταπλασίασις τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἐν διαστήματι τεσσάρων δεκαετηρίδων, ἐγένετο ἔκ τε τῆς ἡσυχίας καὶ τοῦ κρείττονος βίου τῶν κατοίκων καὶ ἔκ τῆς μετοικήσεως εἰς Ἀθήνας καὶ Πειραιᾶ πολλῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὅθεν οἱ μὲν τοῦ Πειραιῶς κάτοικοι περὶ τὰς 11,000 εἰσὶ πάντες ἀλλοδαποὶ Ἕλληνες καὶ ξένοι, οἱ δὲ πλείονες τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν εἰσὶ πάροικοι ἀλλοδαποί· καὶ οὗτοι πάντες πλὴν ὀλίγων δημόται Ἀθηναῖοι, οὐδ' ὅλως ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοτικοῖς δικαίοις διαστελλόμενοι κατὰ τὴν νεωτέραν ἡμῶν νομοθεσίαν ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν, εἰμὴ κατὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς διαφόρου καταγωγῆς αὐτῶν.

Τῶν κατοίκων τούτων οἱ μὲν ἐν τοῖς δήμοις, πλὴν τοῦ

	ἐκ μεταφοῆς....	7665
Εἰδυλίας.....		3494

87775

Βλ. σελ. 4 Στατιστικῆς τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1870, ἐκδοθείσης τῷ 1872 ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν, ἐπιμελεία Α. Μανσόλα.

τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, καὶ οἱ πλείονες τῶν ἐν τῇ πόλει Ἀθηνῶν παλαιότεροι αὐτῆς κάτοικοι, ἀσχολοῦνται περὶ τὴν γεωργίαν μάλιστα, οἱ δ' ἐν Πειραιεῖ καὶ οἱ τῶν Ἀθηνῶν νέοι κάτοικοι, οἱ ἄλλοθεν ἀποικήσαντες ἐνταῦθα, ἐνδιατρίβουσι κυρίως περὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ἢ ὑπηρετοῦσιν ἐν τοῖς διαφόροις τῆς κυβερνήσεως γραφείοις καὶ ἐν τῷ στρατῷ¹).

2) Περὶ τῆς νῦν παραγωγῆς δημητριακῶν καρπῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ.

Ἀνάλογος πρὸς τὸ πλῆθος τῶν νῦν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, συγκρινομένων πρὸς τὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, εἶναι καὶ ἡ ἐκ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς παραγομένη ποσότης τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Κατὰ τοὺς δημοσιευθέντας τῷ 1864 ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν στατιστικούς πίνακας τῆς Ἑλλάδος σπεύρονται ἐν τῇ Ἀττικῇ

στέμματα.	σπόρον κατὰ στέμμα.	ὅλον σπόρον κατ' ἔτος.	τὸ στρέμμα παράγει κατὰ μέσον ὅρον.	ὅλον παραγωγὴν γῆς.
σῖτον....	69443 ὁκ. 12	κοιλ. 37878	κοιλ. 3 ὁκ. 6	κοιλ. 230374
κριθὴν...	26360 » 9	» 10783	» 5	» 132194
σίκαλιν..	1370 » 11	» 685	» 3 » 3	» 4372
βρόμην..	212 » 8	» 99	» 3	» 648
ἀραβόσιτον	31 » 5	» 7	» 5	» 158
ὄσπρια...	462 » 8	» 184	» 3 » 3	» 1928
	<u>97878</u>	<u>59636</u>		<u>369674</u>

ἄμπελοι στρέμ. 20650, μέση παραγωγὴ αὐτῶν κατὰ στρέμμα βαρέλαι 3 ὁκ. 3, τὸ ὅλον κατ' ἐνιαυτὸν βαρέλαι 64950.

(1) Κατὰ τὴν Στατιστικὴν τοῦ 1870, σελ. 146 καὶ 172, τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς 6499 εἰσὶ βιομήχανοι, 2632 ἔμποροι, 4818 γεωργοί, 4006 ποιμένες, 2142 ἐργάται ἄνδρες καὶ 141 γυναῖκες.

Τῶν αὐτῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων γινώσκουσι γράμματα 25,936, εἰσὶ δ' ὅλως ἀγράμματοι 50,983.

25 936

50 983

Ελαιον ὁκ. 303,500 κατ' ἐνιαυτόν.

μωρέαι δένδρα 1895 παράγουσι μέταξαν ὁκ. 168 κατ' ἐνιαυτόν.

βελανίδιον καντάρια 2070 κατ' ἐνιαυτόν.

Ἵπάρχουσιν ἔτι

βοῦς ἀρσῆτες.. τὸ 1864 5231¹⁾

ἀγελάδες..... » 1734 τὸ 1872²⁾ 1153 τὸ 1873²⁾ 4328

πρόβατα..... » 64114 » 94287 » 94011

αἰγες..... » 68493 » 61299 » 56539

χοῖροι..... » 444

ἵπποι..... » 2759 » 2771 » 2941

ἡμίονοι..... » 850 » 409 » 642

ὄνοι..... » 3830 » 3200 » 3033

μελίτσια..... » 49298 κυψέλαι παράγουσαι μέλι ὁκ. 30,460, κηρὸν 4,600.

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων γίνεται δῆλον ὅτι δημητριακοὺς καρποὺς σπείρονται στρέμματα 97,878, καὶ ὅτι εἰς ἑκάστον στρέμμα ἀπαιτεῖται πρὸς σποράν ἡμισυ περίπου κοιλόν· παράγει δὲ τοῦτο κατὰ μέσον ὅρον 3· καὶ ἡμισυ κοιλὰ, ἥτοι τὸ ἑξαπλοῦν ἢ ἑπταπλοῦν· τὸ ὅλον δὲ τῆς παραγωγῆς εἶναι κοιλὰ 369,671³⁾. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι ἡ παραγωγή τῆς αὐτῆς χώ-

(1) Κατὰ τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τοῦ 1864, σελ. 60.

(2) Καθ' ἣν σημείωσιν ἔδωκεν ἡμῖν τὸ γραφεῖον τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου Ἀττικῆς.

(3) Τὸ ποσὸν τοῦτο δεικνύει τὴν πρὸ δεκαετίας παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν τῆς Ἀττικῆς. Ἐκτοτε δὲν ἐδημοσίευσεν, ὅσον ἐγὼ γινώσκω, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν ὁμοίαν στατιστικὴν τῆς τοῦ 1864, ἐξ ἧς ἡδυνάμεθα νὰ μάθωμεν ἂν ἡ τῆς Ἀττικῆς καλλιέργεια τῶν σιτηρῶν ἡύξησεν ἢ ἡλαττώθη. Ἀπεπειράθην νὰ λάβω νέας περὶ τούτου πληροφορίας παρὰ τοῦ γραφείου τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου Ἀττικῆς, ἀλλ' αἱ δοθείσαι μοι δεικνύουσι μόνον τὸ τῆς φορολογίας τῶν σιτηρῶν ποσόν, οὐχὶ δὲ τὴν ὅλην παραγωγὴν αὐτῶν. Ἐξ αὐτοῦ θελήσας δι' ὑπολογισμῶν νὰ εὕρω καὶ τὸ τῆς παραγωγῆς ποσόν, καὶ εὕρων τοῦτο μείον τοῦ πρὸ δεκαετίας, εἰκάζω ἢ ὅτι οἱ δοθέντες μοι ἀριθμοὶ εἰσι μὴ ἀκριβεῖς, ἢ ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν σιτηρῶν ἡλαττώθη ἑκτοτε. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν μοι φαίνεται πιθανόν, διότι εἰ καὶ ἡ τῆς γῆς καλλιέργεια δὲν εἶναι ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων ἡμῶν, οὐχ ἥττον ὁμῶς προβαίνει καὶ αὕτη εἰς τὰ πρόσω κατὰ μικρόν. Ἐν ἐλλείψει λοιπὸν ἀκριβεστέρων πληροφοριῶν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ποσὸν τῶν 369,671 κοιλῶν, ἢ μικρόν τι πλέον, ἐμφαίνει τὴν κατ' ἐνιαυτόν μέσθην παραγωγὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐν ἔτει 1874.

ρας ἦτο, ὡς εἶρηται, 2,800,000 μέδιμνοι ἢ κοιλά, ὑπολογιζομένου τοῦ μεδίμνου πρὸς ἓν κοιλὸν περίπου, ἔπεται ὅτι παρῆγε τότε ὀκταπλάσιον περίπου ποσὸν ἢ ὅσον νῦν παράγει ἡ αὐτὴ χώρα, καλλιεργουμένων μόνον 97,878 στρεμμάτων ἐκ τῶν 1,645,260 ἢ τοῦ $\frac{1}{17}$ τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς Ἀττικῆς κατὰ στρέμματα λογιζομένης, ὡς ἀνωτέρω (ἐν σελ. 116, 2) εἴπομεν.

Ἐποῖα λοιπὸν εἶναι ἡ ἀναλογία τῆς νῦν παραγωγῆς τῶν δημητριακῶν καρπῶν πρὸς τὴν παλαιάν, ἡ αὐτὴ περίπου ὑπάρχει καὶ ἡ τῶν νῦν πρὸς τοὺς πάλαι κατοίκους τῆς Ἀττικῆς· διότι οἱ νῦν κάτοικοί εἰσι τὸ ἕβδομον τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαίων, ἐν ᾧ τὸ πάλαι ἦσαν, ὡς εἶδομεν, 550—600,000, ἦτοι ἑπταπλάσιοι σχεδὸν τῶν νῦν.

3) Ὅπως τὸ πρὸς τροφήν τῶν νῦν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἀπαιτούμενον ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν καὶ ὅθεν εἰσάγεται τὸ ἐλλεῖπον.

Ὁ Ἕλλην, ὅπως τὸ πάλαι, οὕτω καὶ νῦν τρώγει πολὺν ἄρτον καὶ ὀλίγον προσφάγιον ἢ ὄψον, καὶ μάλιστα ἡ ἐργατικὴ τάξις, εἰς ἣν ἀρκεῖ εἰς προσφάγιον ὀλίγος τυρὸς, ἐλαῖαι, κρόμμυα, σκόροδα καὶ πολλὸς ἄρτος καὶ ποσὸν τι οἴνου, ὅταν ὑπάρχῃ οὗτος· οἱ τῶν λοιπῶν τάξεων, καὶ μάλιστα οἱ εὐποροῦντες, τρώγουσιν ὀλιγώτερον ποσὸν ἄρτου, διότι καὶ ὄψον κρέατος, ἰχθύων, ὀπωρῶν καὶ ἄλλων τοιούτων, συνήθως τρώγουσι πολὺ. Τούτου ἕνεκα ὑπολογίζομεν κατὰ μέσον ὅρον πρὸς ἡμερησίαν τροφήν τοῦ ἀνθρώπου ἡμίσειαν ὀκτὸν σίτου ἢ 15 ὀκ. κατὰ μῆνα, κατ' ἔτος δὲ 180, ἦτοι 7—8 κοιλά· ὅσον ποσὸν βλέπομεν ὅτι ὑπολογίζεται πρὸς τὴν ἐνιαύσιον τροφήν ἀνθρώπου ἐν τοῖς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἑσωτερικῶν στατιστικοῖς πίναξι τοῦ 1864 ἐν σελ. κ'. ὄντος δὲ τοῦ πλήθους τῶν τῆς νῦν ἐπαρχίας Ἀττικῆς κατοίκων 76,949'), ἀπαιτεῖται πρὸς ἐνιαύσιον τούτου

(1) Ἐν ὁμοίᾳ εἰς τούτους προστεθῶσι καὶ οἱ τῆς Σαλαμῖνος, Ἐλευσί-
νος καὶ Εἰδυλίας, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴπομεν ἐν σελ. 117 σημ. 1), τότε πρέ-
πει νὰ προστεθῇ ἀνάλογον ποσὸν καὶ διὰ τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τού-

τροφὴν 538,433 ἢ 645,352, ἂν ὑπολογίσωμεν πρὸς 7 ἢ 8 κοιλὰ τὴν ἐνιαύσιον τροφὴν ἐκάστου. Εἶδομεν δὲ ἀνωτέρω ὅτι τὸ ποσὸν τῶν σιτηρῶν, ὅπερ ἡ Ἀττικὴ κατ' ἔτος παράγει, εἶναι περίπου 230,000 κοιλὰ, εἰς αὐτὴν προσθέτοντες καὶ 20,000 ἀραβοσίτου καὶ ὁσπρίων καὶ ἄλλων σιτηρῶν, ἅτινα νῦν χρησίμευσι πρὸς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων, εὐρίσκομεν ποσὸν 250,000 κοιλῶν. Εἰς τοῦτο δὲν ὑπολογίζομεν τὸ τῆς κριθῆς, διότι ἐν τῇ Ἀττικῇ ἡ κριθὴ χρησιμεύει νῦν πρὸς τροφὴν τῶν ζώων οὐχὶ τῶν ἀνθρώπων, πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων²). Ἀλλαχοῦ ὅμως τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα ἐν ταῖς νήσοις, τρώγουσι καὶ τὴν κριθὴν οἱ ἄνθρωποι, διότι ἡ ἐν αὐτοῖς παραγομένη εἶναι κρείττονος φύσεως· ἐν Πελοποννήσῳ δὲ μιγνύουσιν αὐτὴν μὲ τὸν σῖτον ἐνίοτε, καὶ οὕτως χρησιμεύει καὶ αὕτη πρὸς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπαιτεῖται λοιπὸν πρὸς τροφὴν τῶν τῆς νῦν ἐπαρχίας Ἀττικῆς κατοίκων ἐπέισακτος σῖτος 250—350,000 κοιλὰ. Τούτου τὸ πλεῖστον ποσὸν εἰσκομίζεται ὡς καὶ τὸ πάλαι ἐκ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Τουρκίας, μέρος δὲ, ἀλλ' ὀλίγον, ἐκ Φθιώτιδος, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας. Ὁ ἐγγχώριος σῖτος, κακῆς ποιότητος ὢν³), χρησιμεύει εἰς τροφὴν μᾶλλον τῶν ἐν τοῖς δῆμοις οἰκούν-

---

των εἰς τε τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ εἰς τὸν τῆς ἐνιαυσίου τροφῆς αὐτῶν.

(2) Τὸ πάλαι καὶ ἡ κριθὴ ἐχρησίμευσεν εἰς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἰδίως τῶν δούλων καὶ πτωχῶν. Βλ. Βοίλχιον ἐν Οἰκ. Ἀθην. 4, 412, 6' ἐκδ.

Καὶ σήμερον ἔτι ἡ Ἀττικὴ εἶναι κριθοφόρος ἀρίστη, ὅπως καλεῖ αὐτὴν ὁ Θεόφραστος ἐν τῇ τῶν φυτῶν ἱστ. 8, 8, σελ. 274. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς λυπρότητος τῆς γῆς καὶ ὁ σῖτος καὶ ἡ κριθὴ αὐτῆς δὲν εἶναι καλῆς ποιότητος. Ἡ ἀρετὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν κριθὴν συνίσταται νῦν εἰς τὴν πλείονα παραγωγὴν τοῦ εἶδους τούτου· διότι, ἐν ᾧ σῖτον δίδει πενταπλάσιον, κριθὴν τούναντίον ἐπταπλάσιον καὶ ὀκταπλάσιον συνήθως τοῦ σπειρομένου ποσοῦ, καὶ ἔτι πλέον ἐν εὐφόροις ἐνιαυτοῖς.

(3) Ὁ τῆς Λεβαδείας καὶ Θηβῶν σῖτος εἶναι καὶ νῦν πολὺ κρείττων τοῦ τῆς Ἀττικῆς ὅπως καὶ τὸ πάλαι, καὶ διὰ τοῦτο προτιμᾶται τούτου εἰς τροφὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς σποράν. Συνήθως προτιμᾶται εἰς σποράν ὁ τῆς Βοιωτίας, ρουσιὰ ἐπικαλούμενος, ἅτε ὁμοιος τῷ ἐκ Ῥωσσίας εἰσκομιζόμενῳ σίτῳ· ἐν ἐλλείψει δὲ τούτου καταφεύγουσιν εἰς τὸν ἐγγχώριον, τὸν κρείττονος ποιότητος.

των ἐκτὸς Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, ὁ δ' ἐπείσακτος, κρείττονος ὢν ποιότητος, χρησιμεύει εἰς τροφήν τῶν εὐπορωτέρων κατοίκων τῶν πόλεων τούτων ἰδίως. Ὀντων δὲ τούτων περίπου 40,000, τὸ πρὸς τροφήν αὐτῶν ἀπαιτούμενον ποσὸν εἶναι περίπου 300,000 κοιλὰ, τὰ δὲ λοιπὰ 50,000 καταναλίσκονται ὑπὸ τῶν ἐν ἀγροῖς κατοίκων, ὅτε ἡ τοῦ ἔτους συγκομιδὴ δὲν εἶναι θαψιλῆς καὶ ἀρκοῦσα.

Τὸ συμπέρασμα τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων εἶναι δι' ὀλίγων δηλούμενον τοῦτο· Οἱ τῆς Ἀττικῆς κάτοικοι τὸν μὲν ε' π. Χ. αἰῶνα ἦσαν περὶ τὰς 600,000, τὸν δὲ δ' περὶ τὰς 550 χιλιάδας. Τῶν τελευταίων τούτων ἦσαν 100,000 ἰθαγενεῖς Ἀθηναῖοι, 50,000 μέτοικοι ξένοι καὶ 400,000 δοῦλοι, ἐξ ὧν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ κατῴκουν περὶ τοὺς 180,000, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, οἱ λοιποὶ πάντες ἐν τοῖς ἔξω δήμοις. Ἀπητοῦντο δὲ πρὸς τροφήν πάντων τούτων κατ' ἐνιαυτὸν 4,000,000 μέδιμνοι ἢ κοιλὰ, λογιζομένων 7—8 κοιλῶν κατ' ἔτος εἰς τροφήν ἐκάστου ἀνθρώπου. Τοῦ ποσοῦ τούτου τὸ $\frac{1}{4}$ εἰσεκομίζετο ἐκ τοῦ Πόντου καὶ ἄλλοθεν, τὰ δὲ $\frac{3}{4}$ παρῆγεν αὐτὴ ἡ Ἀττικὴ, καλῶς καλλιεργουμένου τοῦ ἡμίσεος τῆς ὅλης ἐκτάσεως αὐτῆς διὰ τῶν πολλῶν ἐν αὐτῇ δούλων. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς αὐτῆς χώρας σήμερον εἶναι 76,919 ἢ 87,725 μετὰ τῶν τῆς Σαλαμῖνος καὶ Ἐλευσῖνος καὶ Εἰδυλίας, αἵτινες τὸ πάλαι ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀττικὴν, σήμερον δὲ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεγαρίδος, ἥτοι τὸ $\frac{1}{7}$ περίπου τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ αὐτῆς, ὧν 60,000 οἰκοῦσιν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, οἱ λοιποὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δήμοις. Πρὸς τροφήν τούτων ἀπαιτοῦνται κατ' ἐνιαυτὸν 550,000 κοιλὰ περίπου, ὧν ἥττον τοῦ ἡμίσεος παράγει ἡ Ἀττικὴ, καλλιεργουμένου τοῦ $\frac{1}{17}$ τῆς ὅλης ἐκτάσεως αὐτῆς, τὸ δὲ λοιπὸν ποσὸν εἰσάγεται ἔξωθεν. Ἡ σημερινὴ λοιπὸν παραγωγὴ πάντων τῶν σιτηρῶν, παραβαλλομένη πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων, εἶναι τὸ ὄγδοον περίπου.

Μετὰ τὰ περὶ τῶν κατοίκων καὶ τῶν σιτηρῶν τῆς ἀρχαίας καὶ σημερινῆς Ἀττικῆς ῥηθέντα προσθέτομεν ὀλίγας λέξεις καὶ περὶ τῶν κατοίκων καὶ τῶν σιτηρῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης.

Ἄπαν τὸ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξωθεν εἰσκομιζόμενον ποσὸν τῶν δημητριακῶν καρπῶν εἶναι ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ καὶ κατὰ μέσον ὅρον κοιλὰ 2,600,000 κατὰ τοὺς γενικοὺς πίνακας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν 1868, 1869, 1870 καὶ 1871 (σελ. ε' καὶ 42—47), οὓς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν ἐδημοσίευσεν τῷ 1873. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἀκριβέστερον ἐξεταζόμενον κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἔχει οὕτω·

εἰσῆχθησαν κοιλὰ σίτου τὸ

1868	1869	1870	1871
1,909,347	1,996,152	2,726,889	3,756,377
ἀξία τούτου εἰς δραχμὰς			
12,411,138	14,106,585	18,071,985	25,429,930
ἀλεύρου ὀκάδες			
317,069	421,307	280,571	313,894
ἀξία τούτου εἰς δραχμὰς			
170,601	228,000	145,590	167,111

Κατὰ μέσον δὲ ὅρον τὸ εἰσαχθέν ποσὸν τοῦ μὲν σίτου ἦτο κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα κοιλὰ 2,597,191 καὶ ἡ ἀξία αὐτοῦ 18 ἑκατομμύρια καὶ 504,909, τοῦ δὲ ἀλεύρου κατὰ μέσον ὅρον ἦτο ὀκάδες 333,210, καὶ ἡ ἀξία αὐτοῦ δραχμαὶ 177,825.

Τὸ ποσὸν τούτων, ὅπερ εἰσεκομίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1871, προῆλθεν ἐκ τῶν ἐξῆς κυρίως χωρῶν κατὰ σελ. 52 καὶ 95 τῶν αὐτῶν πινάκων·

	κοιλὰ σίτου	τιμὴ δραχ.	ὀκ. ἀλεύρου	δραχ.
Ἐξ Ἀγγλίας..	43,562	81,582	5,510	3,897
» Αἰγύπτου .	44	150		
» Αὐστρίας .	10,050	48,620	488,599	404,395
Ἐκ Γαλλίας ..			2,497	4,811
» Ῥωμουνίας	532,698	3,454,830	8,084	4,196
Ἐξ Ἰταλίας..	10,345	44,285	3,570	2,012
Ἐκ Ῥωσσίας .	4,907,568	14,179,048	42,855	5,921
» Τουρκίας .	4,282,154	7,624,565	92,734	47,729
	<u>33,756,420</u>	<u>25,430,080</u>	<u>343,849</u>	<u>460,961</u>

Τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς χώρας, πλὴν τῆς Ἑπτανήσου, παραχθέν ποσὸν τῶν σιτηρῶν ἦτο τὸ 1864 κοιλὰ 9,937,782, ἐξ ὧν κατὰ τὰς πολιτεωγραφικὰς πληροφάνας περὶ Ἑλλάδος, τὰς ὑπὸ τοῦ κ. Μανσόλα τὸ 1867 δημοσιευθείσας (σελ. 69), εἶναι

σῖτος . . . κοιλὰ 4,144,988 κριθή κοιλὰ 1,842,296
ἀραβόσιτος » 3,042,883 καλαμβόκ. κοιλὰ 137,849

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς πίνακας (ἐν σελ. 61) τὸ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς χώρας παραχθέν ποσὸν ἀνῆλθε τὸ 1857 εἰς κοιλὰ 13 ἑκατ. καὶ 784,517, τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος 1858 κατῆλθεν εἰς 8 ἑκατομμύρια καὶ 420,078· ὥστε ὁ μέσος ὅρος τῶν δύο τούτων ἐτῶν ἦτο κοιλὰ 11,102,297. Τὸ 1860 ἀνῆλθε πάλιν εἰς 9 512,993, ἐξ ὧν ἐχρησίμευσαν εἰς σποράν 1,067,768. Ὡστε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς μέσον ὅρον ἐνιαυσίου παραγωγῆς τῆς ἐλληνικῆς χώρας τὸ ῥηθὲν ποσὸν κοιλῶν 9,637,782. Ἄν ὅμως ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τῆς παραγωγῆς ἀφαιρέσωμεν τὸ πρὸς τροφήν τῶν ζώων ἀναγκαῖον ποσὸν βρόμης καὶ κριθῆς, ὅπερ ὡς ἀνωτέρω ἐν τοῖς περὶ Ἀττικῆς εἶδομεν ὅτι εἶναι τὸ $\frac{1}{3}$ περίπου τῆς ὅλης προσόδου, τότε ὑπολείπονται πρὸς τροφήν τῶν κατοίκων κοιλὰ 6,625,188, εἰς ᾧ προσθέτοντες τὸ ἔξωθεν εἰσκομιζόμενον ποσὸν 2,600,000, πορίζόμεθα ποσὸν 9,225,188, καταναλισκόμενον κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης κατοίκων, ὄντων κατὰ τοὺς αὐτοὺς στατιστικοὺς πίνακας 1,457,894, ὑφ' ἑνὸς δ' ἑκάστου ἐπτά περίπου κοιλὰ ἢ 170 ὀκάδες κατ' ἐνιαυτὸν ἢ ἡμίσεια ὀκά καθ' ἡμέραν, ὅσον καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω ὑπελογίσσαμεν τὴν ἡμερησίαν τροφήν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἄν ὅμως ὑπολογίσωμεν τὴν κατ' ἐνιαυτὸν κατανάλωσιν ἐκάστου ἀνθρώπου ὀκτὼ κοιλὰ ἢ καὶ πλεόν (ἐν Γαλλίᾳ ὑπολογίζουσιν αὐτὴν 8 $\frac{1}{2}$ κοιλὰ κατὰ τοὺς εἰρημένους στατιστικοὺς πίνακας, σελ. 63), τότε ἀπαιτοῦνται ἔτι περὶ τὰ 2,000,000 κοιλὰ πρὸς τροφήν τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, ὧν πιθανῶς τὸ μὲν νὰ παράγῃ ἡ ἐλληνικὴ χώρα, τὸ δὲ νὰ εἰσκομίζεται ἔξωθεν. Ἀλλὰ τότε ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐπιβαρύνει τοὺς ὑπὸ τῶν Ὑπουργείων δημοσιευομένους στατιστικοὺς πίνακας τῆς τε παραγωγῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἔξωθεν εἰσκομιδῆς τῶν σιτηρῶν.

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ

ΠΕΡΙ ΔΕΚΕΛΕΙΑΣ.

Γνωστὴ εἶναι ἡ θέσις τῆς Δεκελειακῆς χώρας ἐπὶ τῆς Μ. Α. κλιτύος τῆς Πάρνηθος, τῆς ἀποληγούσης εἰς τὴν ἄνω πεδιάδα τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰ Β. Α. αὐτῶν. Ὑπῆρξε μία τῶν ἐπὶ Κέκροπος δώδεκα πόλεων τῆς Ἀττικῆς, ἐκτῆσατο ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν ἀκόμη χρόνων, κατὰ τὴν ῥωμαντικὴν ἐκστρατείαν τῶν Τυνδαριδῶν ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς Ἀφιδνάς, δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Σπάρτης, οἱ δὲ πολῖται Δεκελειεῖς ἔχαιρον προνόμιά τινα ἐκεῖ παρεπιδημοῦντες, σεβαστὴ ἦτο ἡ χώρα των κατὰ τὰς ἐχθρικὰς εἰσβολὰς τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀπείχε τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως σταδίους ἑκατὸν εἴκοσιν, εὕρισκετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς Ὠρωπὸν ἢ παρέκειτο αὐτῇ, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τὸ δέκατον ἑννατον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ τειχισθεῖσα ἐδυσχέρανε τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως καὶ ἐπετάχυνε τὴν πτῶσιν αὐτῆς· ἐκλήθη δὲ ἐκ τούτου ὁ κατὰ τὰ τελευταῖα ὀκτὼ ἔτη Πελοποννησιακὸς πόλεμος, Δεκελειακὸς, ὁρατὸν ἦτο τὸ οἰκοδομηθὲν τεῖχος ἐκ τοῦ ἄστεος, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγίς διέμενεν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου. — Τοιαῦται καὶ ἄλλαι ὅμοιαι ἐν συντόμῳ εἶναι αἱ πληροφορίες περὶ τῆς Δεκελειακῆς χώρας, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τειχισθέντος χώρου. Ἡ γνῶσις ὅμως τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους, αἱ ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργηθεῖσαι ἀνασκαφαί, τὰ ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα καὶ ἐπιγραφαί, τὰ εἰς διάφορα μέρη ἀνευρεθέντα ἀρχαῖα τείχη, τὸ εἶδος τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν, αἱ σημεριναὶ ὀνομασίαι τῶν θέσεων, ὁ ἀκριβὴς καὶ μετὰ βάσεως προσδιορισμὸς τῆς διευθύνσεως τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ὠρωπὸν ὁδοῦ, καὶ ἄλλα τινὰ ἵχνη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας ταύτης νομίζω ὅτι θέλουν τροποποιήσῃ κατὰ τι τὴν τοπογραφίαν τῆς.

Καὶ πρῶτον μὲν ἡ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ὠρωποῦ κυρία ὁδός, ἐφ' ἧς τῶν πολλῶν ἡ κίνησις, δὲν ἥλλαξεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρις ἡμῶν, ἐνδεικνυομένης τῆς διευθύνσεως αὐτῆς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὀρέων. Ὁ δὲ Δικαίαρχος ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ ταύτης γράφων· α' Ἐντεῦθεν

εἰς Ὀρωπὸν δι' Ἀφιδνῶν (1) καὶ τοῦ Ἀμφιαράου Διὸς ἱεροῦ ὁδὸν ἐλευθέρῳ βαδίζοντι σχεδὸν ἡμέρας πρόσαντα· ἀλλ' ἡ τῶν καταλύσεων πολυπληθία, τὰ πρὸς τὸν βίον ἔχουσα ἄφθονα, καὶ ἀναπαύσεις, κωλύει κόπον ἐγγίνεσθαι τοῖς ὁδοιποροῦσι». Τὴν ὁδὸν ταύτην φαίνεται ὅτι διήλθεν αὐτὸς ὁ ἴδιος συγγραφεὺς, καὶ ὅτι αὕτη ἦτο ἡ κυρία τῆς συγκοινωνίας γραμμὴ. Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι ἡ περὶ τῆς ὁδοῦ εἶναι ἡ διερχομένη τοῦ σημερινοῦ χωρίου Τατοίου καὶ ἀνερχομένη πρὸς τὸ Κατσιμίδιον, ὅπερ τὸν τειχισθέντα ἐν Δεκελείᾳ χῶρον ὑπέθεσαν, ἀκολουθεῖ κυκλοειδῶς τὴν βάσιν αὐτοῦ, κατέρχεται δι' ἀτραποῦ δυσβάτου πρὸς ὁδὸν ὁμαλωτέραν, ἔχουσιν πρὸς ἀριστερὰ ἐντὸς παρακειμένου ἀγροῦ μεγάλους ὀγκολίθους οὐχὶ ἀμόρφου σχήματος καταπεσόντας ἴσως ἐκ τῆς κορυφῆς του αἰτίας τινὸς ἔνεκεν, εἴτα στρεφομένην πρὸς δεξιὰ διέρχεται ὀρμητικὸν χεῖμαρρον, οὗ ἡ κοίτη λευκοτάτων γέμει λίθων διαφόρου μεγέθους, σχῆμα καὶ μορφήν ἐχόντων θαλασσίων χαλίκων, μεθ' ὧν δι' ἐπιμήκους ὀροπεδίου, Μακρυχωράφου καλουμένου, διευθύνεται πρὸς τὴν εὐρεῖαν χαράδραν τοῦ ἁγίου Μερκουρίου, κατέρχεται εἰς αὐτὴν διὰ μεγάλων κατὰ τόπους κλίσεων καὶ ἐκδίδει πρὸς τὴν πετρώδη τὸ κατ' ἀρχὰς μεγάλην κοιλάδα τοῦ Κακοσαλεσίου, ὅπου ὀλίγον μετὰ τὴν κατάβασιν καὶ τὴν διάβασιν δύο χεῖμαρρων, ἑτέρα χαράσσεται πρὸς δεξιὰ ὁδός, διευθυνομένη πρὸς τὸ χωρίον Μποῦγα, ἐπὶ ἐδάφους ὁμαλοῦ καὶ λείου, ἐν μέσῳ δάσους πευκῶν καὶ δρυῶν μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους ἐφ' οὗ τὸ χωρίον. Ἐκεῖ δὲ ἕτερον διερχομένη χεῖμαρρον ἀνέρχεται πρὸς αὐτὸ, ἐπὶ πετρώδους καὶ δυσκόλου ἐδάφους, μεθ' ὃ, ἡ πρὸς Ὀρωπὸν κατάβασις λεία μὲν καὶ ὁμαλὴ, μεγάλων δὲ ἐπίσης καὶ ἀπρότόμων κλίσεων.

---

(1) Τὸ κείμενον τοῦ Δικαιάρχου φέρει διὰ Δαφνιδῶν, ὁ δὲ Κασαδῶν ἀναγινώσκει «ἐντεῦθεν εἰς Ὀρωπὸν στάδια . . . . . ὁδὸς διὰ . . . . . καὶ τοῦ Ἀμφιαράου ἱεροῦ καὶ Ἐλευθερῶν βαδίζοντι.» κλπ. Καὶ ὁ Οὐόσιος ἀντὶ τοῦ Δαφνιδῶν Δαφναῖδων ἀναγινώσκει, ἀλλὰ τόσον τὸ ἀνά χεῖρας ἡμῶν κείμενον, ὅσον καὶ αἱ διορθώσεις εἶναι ἐσφαλμέναι, ἡ ἡμετέρα δὲ διόρθωσις διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν τοπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Ἡ δὲ ἑτέρα ἀκολουθοῦσα τὴν ἀρχικὴν πρὸς βορρᾶν διευθύνειν παρὰ τὸ πανδοχεῖον τοῦ ῥηθέντος Κακοσαλεσίου, περὶ ὃ ἴσως ἡ ἀρχαία Σφενδάλη, καὶ τὸν Ἀσωπὸν διερχομένη, μετὰ ὥρας πορείαν συναντᾷ σταυροειδῶς ἑτέραν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς χαρασσομένην ὁδὸν, ἥτις ἐκ δεξιῶν μὲν εἰς Δήλιον ἄγει καὶ πρὶν τοῦτου, δι' ἑτέρας μὲ ταύτην κοινωνούσης καὶ πρὸς ἀνατολὰς διευθυνομένη εἰς Ὀρωπὸν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ εἰς Τάναγραν, ὅπου τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως. «Τραχεῖα μὲν καὶ μετέωρος, λευκὴ δὲ τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ ἀργιλλώδης» εἰς ὥρας σχεδὸν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ χωρίον Σχηματάρι. Ἀλλ' ἐπλανήθησαν· ἡ σημειωθείσα αὕτη ὁδὸς δὲν εἶναι ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ὀρωπὸν, δι' ἧς α ἦτε τῶν ἐπιτηδείων παρακομιδὴ ἐκ τῆς Εὐβοίας, πρότερον ἐκ τοῦ Ὀρωποῦ κατὰ γῆν διὰ τῆς Δεκελείας θάσσον οὔσα, περὶ τὸ Σούνιον κατὰ θάλασσαν πολυτελὴς ἐγίγνετο. . . . »(1) καθότι δὲν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ζητήσῃ τις τὴν πλείονας δυσκολίας παρέχουσαν ὁδὸν, οὐδεμίαν δὲ οἰκονομίαν χρόνου, πετρώδη, δύσβατον ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ ἐδάφους τῆς, σκληρὰς ἔχουσιν κλίσεις, καὶ οὔσαν μίαν τῶν πολλῶν ἐπὶ Πάρνηθος διαβάσεων διὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τὰς θερινὰς τῶν ζώων βοσκὰς τῶν περιοικούντων, οὐδέποτε ὅμως δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γραμμὴ κυρία κινήσεως στρατῶν, μεταφορᾶς ὑλικῶν καὶ τροφῶν πολέμου ἄνευ ἀνάγκης· καθότι εἰς οὐ μεγάλην ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς ἑτέρα παράκειται ὁδὸς, ἧς μνησίαν ἐποιησάμεθα ἀνωτέρω, ἐκτυλισσομένη ἐπὶ ἐδάφους ὁμαλοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ μετρίας κλίσεως τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἐκτάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας φορτηγαὶ ἅμαξαι εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κυλίωνται, καὶ κυλίσονται ἔτι σήμερον ἄνευ οὐδεμιᾶς προπαρασκευαστικῆς ἀνθρωπίνου ἐργασίας, ἔχνη δὲ τροχῶν ἀμάξης διακρίνονται παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ βραχέως λόφου τῶν ἀρχαίων Ἀφιδνῶν, τανῦν Κοτρώνη καλουμένων, ὅπερ δηλοῖ τοιαύτην ἐπ' αὐτῆς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κίνησιν.

Τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ὀρωπὸν καὶ τάνάπαλιν διαβαίνοντες. Ἐξ αὐτοῦ (Ὀρωποῦ) καὶ διὰ τῶν

(1) Θουκ. βιβ. VII. 28.

ἐπ' αὐτοῦ γεωλόφων καὶ τῆς πετρώδους Μαλακάκας ἀνέρχεται ἢ πρὸς Ἀθήνας ὁδὸς εἰς τὴν θέσιν τὴν καλουμένην Βοῦλαν, ἔχουσα ἐκ δεξιῶν τὸ ὄρος Κιορακά, ἀμὲν τῇ ἐκ ταύτης καταβάσει πρὸς ἀνατολάς, εἰς ἡμισείας ὥρας ἀπόστασιν, φαίνονται τὰ χωρία Μάξι καὶ Καπανδρίτι· εἴτα κατέρχεται πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Λιτσίων, ἔχουσα πρὸς δεξιὰ τὴν ἀνατολικὴν παρεῖαν τῆς Πάρνηθος καὶ ἀφίνουσα ὑπισθεν καὶ πρὸς αὐτὴν τὸ χωρίον Κιοῦρκα, ἀριστερὰ δὲ τὰς ῥηθείσας ἀρχαίας Ἀφιδνάς μὲ τὸ περὶ αὐτὰς πεδῖον. Ἀνέρχεται δὲ ἐν μέσῳ ὀμαλῶν καὶ καταφύτων γεωλόφων τῆς Πάρνηθος, τῶν πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισσοῦ καταληγόντων, καὶ ἐκδίδει εἰς τὴν ἄνω τῶν Ἀθηνῶν πεδιάδα. Διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης διῆλθεν ὁ Μαρδόνιος μεταβαίνων ἐκ τῆς Ἀττικῆς εἰς τὴν Βιωτίαν πρὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἑρωπὴν ὁδὸς Ἀφιδνῶν καὶ τοῦ Ἀμφιαράου Διὸς ἱεροῦ· δι' αὐτῆς καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς οἱ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ τῆς Εὐβοίας διὰ τοῦ Ἑρωποῦ καὶ τὰν ἀπάλιν εἰσελθόντες στρατοὶ διέβησαν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου, ὅπου καὶ πάλιν διὰ ταύτης διήρχοντο οἱ ἐξ Εὐβοίας· τὸ δὲ περὶ τὰ Λιόσια περίβουνον πεδῖον ὑπῆρξε τὸ θέατρον αἱματηρῶν πολέμων πρὸς παρεμπόδισιν τῶν εἰς Ἀθήνας διευθυνομένων Τουρκικῶν στρατῶν· δι' αὐτῆς μετεκόμιζον τὰς ἐκ τῆς Εὐβοίας τροφὰς οἱ Ἀθηναῖοι τὴν διὰ τῆς Ἑρωπείας γῆς καὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης συγκοινωνίαν ἠθέλησαν νὰ διακόψουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, τὴν Δεκέλειαν καταλαβόντες καὶ τειχίσαντες. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἑρωπὴν, ἐφ' ἧς ἐκυριάρχει ἡ Δεκέλεια. Δὲν εἶναι ἄσκαπον νὰ δώσωμεν πληροφορίας τινὰς καὶ περὶ τοῦ κτεχομένου αὐτοῦ χώρου κατὰ τὸν Δεκελειακὸν πόλεμον, στηριζόμενοι ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Δεκελείας ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων πολλοὶ τῶν ἐν Ἀθήναις δούλων πύτομύλησαν πρὸς αὐτοὺς (ἕως εἴκοσι χιλ.), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι ἦσαν τεχνῖται. Διόδωρος δὲ ὁ Σικελιώτης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ α'. ἔτος τῆς ἐννενηκοστῆς τρίτης Ὀλυμπιάδος ὁ βασιλεὺς Ἀγίς, ὠφελούμενος ἀπὸ ἀσέληνον καὶ σφοδρινὴν νύκτα, κατήλθεν ἐκ Δεκελείας,

ηγούμενος είκοσιοκτὼ χιλ. πεζῶν καὶ χιλίων διακοσίων ἱππέων, τοποθετηθεὶς ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν φυλάκων τινὰς κατασφάζας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπωθήσας ἐντὸς τῶν τειχῶν κλπ. . . . . Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἀφῆκεν ἐν Δεκελείᾳ φρουράν τινα ἐκεῖθεν ἀπερχόμενος καὶ ἐκ τῶν μαχίμων ἀνδρῶν αὐτοῦ βεβαίως τινὲς ἐκωλύθησαν νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν ἔνεκα νοσημάτων κλπ. Ἐὰν δὲ θεωρήσωμεν τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπάρχοντα ἐν Δεκελείᾳ συμμαχικὸν στρατὸν εἰς τριάκοντα πέντε χιλιάδας, δὲν εἶναι ὑπερβολή, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ παλαιοὶ μαχηταί, καὶ πρὸ πάντων οἱ Σπαρτιαῖται, ἠκολουθοῦντο εἰς τοὺς πολέμους ὑπὸ δούλων. Ἐὰν εἰς τούτους προσθέσωμεν τοὺς κατοίκους τῆς Δεκελείας, ὑπολογίζοντες αὐτοὺς αὐθαιρέτως κατ' ἐλάχιστον ὄρον εἰς πέντε χιλιάδας, καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εὐρίσκοντο ἐν ἐχθρικῇ χώρᾳ καὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ προμηθεύωνται ἐξωθεν, καὶ πιθανῶς ἐκ τῆς Βοιωτίας, συμμαχικῆς χώρας, τὰς τροφὰς καὶ λοιπὰ τῆς συντηρήσεως ἀναγκαῖα, προὔποθέντες ἄνδρας οὐχὶ ἐλάσσονας τῶν 5,000 ἀσχολουμένους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τούτων, τὴν ὁποίαν ὑποθέτω καλῶς ὀργανισμένην, ὁ ἀριθμὸς οὗτος ὅλος τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Δεκελείᾳ διαμενόντων ὑπερέβαινε τὰς ἐξήκοντα πέντε χιλ. Τοσοῦτος πληθυσμὸς τὸ πλεῖστον ἐκ πολεμιστῶν συγκείμενος κατεῖχε βεβαίως ἑκτασιν ἀρκοῦσαν καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ καὶ διὰ τὴν ἐλευθέραν ἐκτέλεσιν τῶν κινήσεών του. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι, ἐκτὸς τῆς ἀπὸ Δεκελείας εἰς Ἀθήνας ἀγούσης κυρίας ὁδοῦ, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατοχῆς ἠνοίχθησαν καὶ ἕτεραι ὁδοὶ ἀρκοῦσαι διὰ τὴν κάθοδον τῶν δυνάμεων αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς τὴν Ἑρωπείαν ὁδὸν ἀφ' ἑτέρου, τῆς ὁποίας ἡ κατοχὴ πολὺ τοὺς ἐνδιέφερε. Νομίζω ὅτι ἡ εὐρεῖα κοιλάς, ἡ πρὸς τὰ Α. Μ. τῆς βασιλικῆς ἐπαύλεως ἐκτεινομένη καὶ περιοριζομένη ὑπὸ δασωδῶν γεωλόφων, εἶναι ἀρκετῆς ἐκτάσεως διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαμενόντων ἐν Δεκελείᾳ, καὶ ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ χώρος ὁ κατεχόμενος ὑπ' αὐτῶν διὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν ἀνάγκας· οὐδαμῶς καθ' ὅλην τὴν Δεκελειακὴν χώραν ὑπάρχει ἑκτασις δυναμένη νὰ ἐπαρκέσῃ ὡς αὕτη. Ἀλλὰ τὸ

τειχισθὲν μέρος, τὸ προωρισμένον διὰ τὴν φρουράν· τὴν διαχειμάζουσαν ἐκεῖ, δὲν εἶναι βεβαίως ὁ μεμακρυσμένος καὶ ἀπότομος τοῦ Κατσιμιδίου βράχος. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ τείχη ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν πλεόν μεμακρυσμένην τοῦ Πελοπον. πολέμου, καὶ ἐγένοντο μᾶλλον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν αὐτοῖς κατοικούντων παρὰ διὰ τὴν ἐν Δεκελείᾳ Πελοποννησιακὴν φρουράν, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ, καὶ ἦτις διαχειμάζουσα ἐπὶ τοῦ μεμακρυσμένου καὶ ἀπροσίτου ἐκείνου βράχου οὐδόλως ἠδύνατο νὰ παρεμποδίσῃ τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως οὐδὲ νὰ παραβλάψῃ αὐτήν. Ὁ σκοπὸς τοῦ τειχισμοῦ τῆς Δεκελείας ἦτο ὅπως δυνηθῶσι νὰ περιορίσωσι καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἅπαντα τὸν πληθυσμὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐμποδίσωσι τὸν ἐπισιτισμὸν αὐτῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν περὶ αὐτὴν πεδιάδων, καὶ οὕτως ἐπαυξάνοντες τὰς στενοχωρίας καὶ οἰκονομικὰς δυσκολίας, ἐπιταχύνωσι τὴν πτώσιν αὐτῆς. Ὁ δὲ βράχος τοῦ Κατσιμιδίου οὐδόλως ἦτο κατάλληλος πρὸς τοῦτο. Ὁ κ. *Λήκ* νομίζει ὅτι τὰ ἐπ' αὐτοῦ λείψανα ὀχυρωμάτων εἶναι μᾶλλον τῆς ἀρχαίας κωμολέως ἢ τοῦ δήμου παρὰ τοῦ Λακεδαιμονικοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν, εἶναι πιθανώτερον νὰ κατεῖχε τὸ παρὰ τὸ Τατόιον μεμονωμένον ὕψωμα. Εἶναι δύσκολον νὰ ὀρίσῃ τις, ὁποῖον ἐννοεῖ ὁ κ. *Λήκ* φρονῶ ὅμως ὅτι εἶναι ἐκεῖνο, ἐφ' οὗ ὠκοδόμηται τὴν σήμερον ὁ ἀνεμόμυλος. Δοκιμάζω νὰ χαρακτηρίσω τὰ ἐπὶ τοῦ Κατσιμιδίου λείψανα ἀρχαίων τειχῶν· ἀποφαίνομαι ὅμως ὅτι δὲν εἶναι τὰ Πελοποννησιακὰ τείχη, καὶ πρῶτον ἢ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἀρωπὸν δὲν εἶναι ἢ διὰ τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου ἄγουσα, ἀλλ' ἢ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης ὑποδειχθεῖσα, δεύτερον τὸ τεῖχος κατὰ τὸν Θουκυδίδην ὠκοδόμετο ἐπὶ τῷ πεδίῳ καὶ τῆς γῶρας τοῖς κρατίστοις (ἐς τὸ κακουργεῖν)», καὶ οὐχὶ ἐν μέσῳ τῶν ὁρέων καὶ βράχων, ὡς τὸ Κατσιμίδιον, ἀπροσίτων καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς πεζοὺς, ἀδυνατούντων δὲ ἐντελῶς τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξελαυνόντων ἱππέων, πρὸς τε τὴν Δεκέλειαν καταδρομὰς ποιουμένων» νὰ διευθυνθῶσιν ἐκεῖ. Ἡ δὲ περὶ αὐτὸ γῆ δὲν εἶναι «ἀπόκροτος», ἀλλὰ βραχὺς καὶ ἀπρόσιτος. Ἄν δὲ ἐπισταμένως ἐξετάσῃ τις τὰ τείχη ταῦτα, πείθεται ὅτι δὲν εἶναι θέρους ἐνὸς ἔργον. Οἷοςδὲποτε δὲ

καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν, ὁ τῶν ἐργαζομένων ἦτο το-
σοῦτος, ὅσον ἡ μετρικὴ ἔκτασις τοῦ ἔργου καὶ ἡ ποιότης αὐτοῦ
ἐπέτρεπον. Ἐχὼν δὲ τις ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ
ἔτους λειψυδρίαν, τὴν δυσκολίαν εἰς τὴν μεταφορὰν καὶ ἀνάβασιν
τῶν βαρέων καὶ δυσμετακομίστων ὑλικῶν, πείθεται ὅτι εἶναι ἔργον
χρόνου πλεονέτερου καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐκδιωκόντων μακροτέραν
ἀσφαλῆ βίωσιν, στερεωτέραν ἐργασίαν καὶ οὐχὶ πρόσκαιρον καὶ
ᾠρισμένου σκοποῦ.

Κατερχόμενός τις ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐπαύλειος πρὸς τὰ Μ.
Α. διὰ τῆς νέας ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ἀφίνει κατὰ πρῶτον πρὸς ἀρι-
στερὰ τὸν λόφον τοῦ ἀνεμομύλου, οὗ μνημεῖον ἐποικισμένην ἀνω-
τέρω περὶ αὐτὸν πρὸς τὴν πρὸς τὰ Α. Μ. κατερχομένην ὁμα-
λὴν κοιλάδα, ἣν ὑπέθεσα ἀνωτέρω κατοικοῦμένην κατὰ τὸν Δε-
κελειακὸν πόλεμον καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα
ὑπῆρχαν ἡ κοινόπολις τῆς Δεκελείας, διακρίνονται λείψανα ἀρ-
χαιοῦ κτιρίου, λίθοι κατὰ σωρούς καὶ μεμονωμένοι, ὀγκώδεις καὶ
μτ', φρέατα καὶ ἄλλα σημεῖα δικαιολογοῦντα τὴν ὑπαρξιν κα-
τοικοῦμένου χώρου, τειχῶν, παρακειμένων δημοσίων οἰκοδομῶν
ἢ ἄλλων κτιρίων. Πρὸ δὲ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κατωτέρου σημείου
τῆς κοιλάδος ὀλίγα μέτρα πρὸς δεξιὰ ἐντὸς ἀγροῦ ἐνεργηθείσης
ἀνασκαφῆς εὐρέθησαν διάφοροι ἐπιτύμβιοι στήλαι, ἐκ λευκοῦ πεν-
τελικοῦ μαρμάρου, διαφόρων σχημάτων, κεκοσμημέναι διὰ γλυ-
φῶν καὶ φέρουσαι σχεδὸν πᾶσαι ἐπιγραφὰς δημοτῶν Δεκελειέων
ἢ Δεκελέων, πλὴν μιᾶς, ἐφ' ἧς γέγραπται *Λόσσας Τεγεάτης*,
ἐπ' αὐτῆς δὲ ἀνάγλυφον καλῆς τέχνης παριστάνον πολεμιστὴν
ἢ στρατιώτην πρὸς δεξιὰ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀσπίδος,
καλύπτουσιν τὸ ὀλίγον πρὸς τὸ ἔμπροσθεν κεκλιμένον σῆμα
του. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὁ Τεγεάτης οὗτος ἔπεσε κατὰ τὸν
Δεκελειακὸν πόλεμον συνεκστρατεύοντων τῶν Τεγεατῶν ἐπὶ
τὴν Ἀττικὴν. Περιγραφή καὶ δημοσίευσις τῶν ἀνακαλυφθέντων
τούτων μνημείων καὶ ἐπιγραφῶν ἐγένετο, νομίζω, κατὰ τὸ πα-
ρελθὸν ἔτος ἐν Βερολίῳ παρὰ τοῦ κυρίου Λύδερς. Τὰ μνημεῖα
ταῦτα ὑποστηρίζουν τὴν γνώμην μου ὅτι παρῄκειται αὐτοῖς ἐν
τῇ κοιλάδι ἡ Δεκέλεια. Πρὶν ἢ στρέψῃ τις πρὸς δεξιὰ ἐπὶ τῆς

ἰδίᾳς ὁδοῦ ὑψοῦται κατὰ μέτωπον καὶ πρὸς μεσημβρίαν κατὰ
 αὐτοῦ ἐκ πευκῶν λόφος, εἰς ὃν τὴν ὑπέρειαν ἠνεῶχθη ἀμαξίτης
 ὁδός, ἥτις κυκλοειδῶς καὶ βαθμηδὸν ἀνέρχεται εἰς τὸν μέγρι τῆς
 κορυφῆς του, οὗτος ἐπὶ μήκους ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ὅπου
 φαίνεται ὁ σχηματισμὸς τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς, ἐφ' ἧς οἰκί-
 σκος μικρὸς ὑποδομήται διὰ τὴν φύλαξιν τῶν θαλάσσης τοῦ Βασι-
 λῆως. Ἐκ τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ λόφου τούτου κατέρχονται
 αἱ πεδιάς του κυματοειδῶς καὶ οὐχὶ δι' ἀποτόμων κλίσεων, καὶ
 ἀπολήγουσι ἐξ ἀνατολῶν μὲν πρὸς ῥεῦμα ὅπερ πρὸς Κηφισὸν ἐκ-
 δίδει, καὶ πέραν τοῦ ὁποίου ἕτερος ὑψοῦται λόφος ἐπιμήκους
 ἐπίσης σχήματος, ὁ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καλούμενος. Πρὸς με-
 σημβρίαν δὲ διακόπτονται ὑπὸ ἐπιπέδων κεκλιμένων καὶ καλῶ-
 δων μικρῶν, μεθ' ἧς καὶ πάλιν ἡ ὁμαλὴ πρὸς τὴν πεδιάδα ἀνα-
 λουθεῖ κλίσις. Ὁ λόφος οὗτος ὑψοῦται πράγματι ἀπὸ τῆς πε-
 διάς καὶ τῆς χώρας τοῖς κρατίστοις. Φαίνεται ἐκεῖθεν ἡ πόλις
 Ἀθηνῶν καὶ τὰ εἰς τὸν Πειραιᾶ εἰσέρχόμενα πλοῖα, κυριάρχει
 ἐπὶ τῆς μεταξὺ Πεντέλης καὶ Πάρνηθος κοιλάδος, ἣν ὁ Κηφισὸς
 διαρρέει, καὶ δι' ἧς δαίρεται ἡ ὁδὸς ἡ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἐλευσίναν.
 Ἀπέχει τῆς πόλεως εἰκοσιτέσσαρα ὡς ἑγρηστὰ χιλιόμετρα ἢ ἑκα-
 τὸν εἴκοσι σταδίους, λογισμένου ἐκάστου εἰς διακοσίαι μέτρα.
 Περὶ τὴν κορυφογραμμὴν αὐτοῦ εἰς ἀκτῖνα σχεδὸν διακοσίων μέτρων
 φαίνονται θεμέλια ἀρχαίου τείχους, ἀκολουθοῦντα τὴν μορφήν τοῦ
 λόφου. Ἀνασχάφῃ ἐνεργηθεῖσα πρὸς τὴν βορειοανατολικὴν κλιτὺν
 αὐτοῦ ἐβεβαίωσε τὴν ὑπαρξίν τοῦ τείχους τούτου καὶ ἐδικαίωσε
 τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ, Παλαιόκαστρον παρὰ τῶν περιοικούντων
 καλουμένου. Ἀκριβῶς δὲν δύναται τις νὰ ὀρίσῃ τὸ σχῆμα τοῦ τεί-
 χους τούτου, εὐκόλος ὅμως ἔσεται ὁ προσδιορισμὸς διὰ τῆς ἐκ-
 χώσεως κατὰ μῆκος τῶν θεμελίων του. Τὸ εἶδος τῆς οἰκοδομῆς
 φαίνεται πράγματι πρόσκαιρον καὶ ἄνευ περιττῆς ἐργασίας. Ἀκο-
 λουθῶν δὲ τις πρὸς ἀνατολάς τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀτραποῦ
 πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐπίσης ἀγούσης εὕρισκε λίθους ἐσπαρμένους οὕτως
 εἰπεῖν ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς. Ἰχνη δὲ πάλιν τειχῶν φαίνονται
 παρὰ τὸ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ λόφου κατερχόμενον ῥεῦμα, πρὸς δ'
 καὶ ἡ ἀτραπὸς καταβαίνει σύσχιος ἀπὸ πλατάνων καὶ πευκῶν,
 εἴτα ἀνερχομένη πρὸς τὸν λόφον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἀκο-

λουθεῖ τὴν βορειοανατολικὴν κλιτὺν αὐτοῦ καθ' ὅλον τὸ μῆκος, συναντῶσα ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν αὐτῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ μικρὸν ἐρειπωμένον Βυζαντινὸν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σώζονται ἀκόμη ζωηραὶ Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι. Ἡ ὁδὸς αὕτη, ἀκολουθοῦσα πάντοτε τὴν πλαγίαν τοῦ ἐπιμήκους τούτου λόφου, διέρχεται ἐπὶ τῆς χαίτης αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλίσιν, καὶ μετ' οὐ πολὺ στρεφομένη πρὸς τὰ δεξιὰ κατέρχεται πρὸς τὴν πεδιάδα κατευθυνομένη πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ αὕτη ἦτο ἡ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δεκέλειαν ἄγουσα· ἐξ ἀριστερῶν δὲ διὰ τῶν ἐρειπέων τοῦ χωρίου Μπάφι καὶ τῶν ὑπὸ ῥεῖων τοῦ λόφου τοῦ Κεραμιδίου συνερχομένη ἡ αὐτὴ, κατέρχεται μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Λιοσίων καὶ ἐκεῖθεν δι' Ἀφιδνῶν εἰς Ὠρωπόν.

Ἐξ ὅλων τούτων τῶν πληροφοριῶν καὶ τῆς ἐπὶ τόπῳ ἐξετάσεως νομίζω, ὅτι ὁ λόφος οὗτος τοῦ Παλαιοκάστρου εἶναι ὁ χώρος, ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐτείχισαν. Ἀνασκαφαὶ πλέον ἐκτεταμέναι ἐλπίζω ὅτι θέλουν βεβαιώσῃ τὴν ὑπόθεσίν μου ταύτην. Ἐὰν δὲ ὁ εἰρημένος λόφος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν τεῖχος δὲν ᾔναι τὸ Λακεδαιμονικόν, ποῖον ἄλλο σημεῖον ἐντὸς τῆς Δεκελειακῆς χώρας δύναται νὰ ἔχῃ ὑπὲρ αὐτοῦ περισσότερα διδόμενα; (1)

Ἐν Ἀθήναις, 20 Ἀπριλίου 1874.

ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΒΑΣΣΟΣ,
διαγγελεὺς τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλείου.

---

(1) Χάρτης τοπογραφικὸς, τὸν ὁποῖον ἐσχεδιάσαμεν μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἀκριθείας, θέλει καταστήσῃ εὐληπτοτέραν τὴν παροῦσαν διατριβήν. Τὸν χάρτην τοῦτον θέλομεν παραθέσῃ προσεχῶς, ὅταν ὁ λιθογράφος ἀποπερατώσῃ αὐτόν.

ΠΕΡΙ ΦΩΤΙΟΥ ¹⁾.

Ὁ σπουδαιότερος πολέμιος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ὑπάρχει ἀναντιρρήτως ὁ παπισμός. Ἡ ἀνατολὴ βρίθκει ἐτι καθολικῶν ἱεραποστόλων καὶ μάλιστα Ἰησοῦιτῶν ἐν μέσῳ δὲ ἡμῶν ὑπάρχουσι καθολικὰ σχολεῖα ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν χάριν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐαρίθμων καθολικῶν, πράγματι δὲ πρὸς σκοποὺς προσηλυτιστικούς. Οἱ Ἰησοῦίται ἐλπίζουν μέχρι τοῦ νῦν, ὅτι θὰ δυνηθῶσί ποτε νὰ γίνωσι κύριοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὑποτάσσοντες αὐτὴν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ ἐν Ῥώμῃ ποντίφηκος. Δὲν εἶναι πολὺς χρόνος, ἀφ' οὔτου ἐτόλμησαν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου εἶναι ἡ κυρία ἐξία αὐτῶν, νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας παράδοξά τινα δελτία, ἐν οἷς προτρέπονται οἱ ὀρθόδοξοι, εἰὰν θέλωσι τὴν ἑαυτῶν ψυχικὴν σωτηρίαν, νὰ ἐγκαταλίπωσι δῆθεν τὸ σχίσμα, καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μόνης ἀληθοῦς ἐκκλησίας, τῆς ἐκκλησίας δηλ. τοῦ ἀλανθάστου πάπα! Εἰς τὰ δελτία ἐκεῖνα ὡς ἀπάντησις ἀπ' Ἀθηνῶν ἔστω ἡ μελέτη αὕτη. Ἡ Ῥώμη εἶναι πάντοτε ἐπίφοδος δύνამις. Δὲν ὑπῆρξε δὲ τοιαύτη μόνον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε οἱ πάπαι ἤγον καὶ ἔφερον τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ὅτε ἐκίνουν σύμπασαν τὴν δύσιν εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν μουσουλμάνων ἐν τῇ ἀγίᾳ γῇ καὶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε διένεμον τὰ στέμματα εἰς τοὺς βασιλεῖς, ὅτε ἀφώριζον αὐτοκράτορας καὶ ἔλυον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν τοῦ πρὸς αὐτοὺς ὅρκου, ὅτε διὰ τῆς φρικώδους ἱερᾶς ἐξετάσεως ἐτυράννουν τὰς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων. Καὶ σήμερον ἐτι κατὰ τοὺς πεφωτισμένους τούτους αἰῶνας ἐν τῷ μέσῳ τῶν τοσούτων τοῦ πολιτισμοῦ προόδων ὁ παπισμός κινεῖται καὶ δὲν ἀπώλεσε πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ὑπάρχει ἐτι παρὰ τοῖς χωρικοῖς πληθυσμοῖς καὶ παρὰ τοῖς ὄχλοις τῶν πόλεων ἐν τῇ δύσει ἀρκετὴ ἀμάθεια, ὥστε ἡ Ῥώμη νὰ δύναται νὰ ἐξασκῇ ἐπιρροήν. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις

---

(4) Ἐπιτομὴ τῆς μελέτης τζύτης περὶ Φωτίου ἀνεγνώσθη παρ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἑναρξίν τῶν ἐξετάσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ῥιζαρέου σχολῆς τῇ 1' Ἰουνίου παρόντος ἔτους.

δὲν γενικεύεται πανταχοῦ παρὰ ταῖς καθολικοῖς λαοῖς, ἐν ὧσ' ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ βαρβαρότης τοῦ λαοῦ συμβαδίζουσι συνυπάρχοντα παραλλήλως μετὰ τῆς προόδου τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς δυτικῆς κοινωνίας, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ὁ παπισμὸς θὰ ᾔηται μεγάλη δύναμις. Ἴδου διὰ τί οἱ αὐστηροί, ὑπερέλπειοι καθολικοὶ ἐπολέμησαν ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῇ γαλλικῇ ἐθνοσυνελεύσει τὸ περὶ ὑποχρεωτικῆς τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως νομοσχέδιον τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. Ἴδου διὰ τί καὶ τὸ κίνημα τῶν παλαιῶν καθολικῶν ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, τὸ ὁποῖον σκοπεῖ τὴν καταπολέμησιν τῆς παπικῆς παντοδυναμίας τῆς θεσπισθείσης ἐν τῇ Βατικανῇ συνόδῳ διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀλανθάστου, τὴν περικοπὴν τῶν δεισιδαιμονιῶν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν ἀνακαίνισιν ἐν γένει ταύτης διὰ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, περιωρίσθη μέχρι τοῦ νῦν σχεδὸν μόνον μεταξὺ τῶν τάξεων τῶν πεπαιδευμένων, ὁ δὲ λαὸς καὶ ὁ αὐτὸν ὁδηγῶν κλῆρος ἢ ἔμειναν ψυχροὶ πρὸς αὐτὸ ἢ καταπολεμοῦσι μετὰ φανατισμοῦ τοὺς παλαιούς καθολικούς. Πρῶτον ἰσχυρὸς εἶναι ὁ παπισμὸς ἔτι καὶ νῦν ἀποδεικνύει καὶ ἡ φοβερά πάλιν ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν κυβερνήσεων ἐν Ἰταλίᾳ, Πρωσίᾳ, Ἑλβετίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Ἰσπανίᾳ διεξαγομένη καὶ τὸ κράτος τῶν κληρικῶν ἐν Γαλλίᾳ, Πανταχοῦ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα καὶ ὁ κλῆρος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, μηδ' ὅλως τοὺς νόμους τῶν διαφόρων κρατῶν σεβόμενοι, παραβαίνουσιν αὐτοὺς σκανδαλωδῶς, παριστάμενα ὡς ἐχθρικὴ δύναμις κεκηρυγμένη κατὰ πάσης προόδου, κατὰ πάσης ἐλευθέρας πολιτικῆς ζωῆς τῶν λαῶν. Ὁ πάπας ἔτι καὶ νῦν ἀξιοῖ νὰ κηδεμονεύῃ τοὺς λαούς· ἡ δὲ ἐλευθερία αὐτῶν καὶ ἡ ἀπὸ τῆς κληροκρατίας χειραφέτησις αὐτῶν εἶναι τῷ Πάπα σατανικὴ ἀποπλάνησις· διότι οὕτω ἐχαρακτηρίσθασαν αἱ τάξεις αὐταὶ τῶν νεωτέρων λαῶν ἐν τῇ διαβολικῇ ἐγκυκλίᾳ καὶ τῷ συλλάβῳ Πίου τοῦ Θ', ἅτινα ἐπεκυρώθησαν καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ Βατικανῇ συνόδῳ. Ἡ ἀνατολὴ εὐτυχῶς εἶναι ἀπηλλαγμένη τοῦ μεγάλου τούτου κακοῦ, τοῦ παπισμοῦ. Ἐζήτησε μὲν οὗτος ἀπὸ πολλῶν αἰώνων νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐαυτοῦ δύναμιν καὶ ἐνταῦθα, ἀλλὰ πάντοτε ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, εἰς τὰς ἐαυτῆς παραδόσεις

ἐρμηνεύουσα πιστῇ, ἀπέκρουσε τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ τούτους. Πρῶτος δὲ ὁ πολὺς Φώτιος ἀνέλαβε τὸν φοβερόν τοῦτον κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἀγῶνα καὶ νικηφόρος διεξήγαγεν αὐτὸν, ὅτε κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐζήτησε νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς. Πᾶσα ἡ μετὰ ταῦτα κατὰ τοῦ ἐκ τῆς δύσεως τούτου ἐχθροῦ ἐκ τῆς ἀνατολῆς ἀντίθρασις εἶναι συνέχεια τῆς πάλης ταύτης ὑπὲρ τῶν δικαιοματίων καὶ παραδόσεων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἥς τὴν σημερινὴν ἀνύψωσιν πρῶτος ὁ Φώτιος. Ἄνευ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν ἄλλων πολεμίων τῆς παπικῆς ἀλαζονείας τῶν τοῖς ἰχνεσιν αὐτοῦ ἀκολουθησάντων ἀπὸ τοῦ Κηρουλαρίου μέχρι τοῦ Μηνιάτου, σήμερον ἡ ἀνατολή θὰ ἀπετέλει μέρος τῆς παπικῆς ἐκκλησίας· ἐκκλησιαστικῶς θὰ διωκούμεθα ἀπὸ Ῥώμης, ἐκεῖθεν ὡς δοῦλοι δεχόμενοι παρὰ τοῦ ἀλανθάστου διαταγὰς· παπικοὶ βικάριοι θὰ ᾔσαν οἱ ἀνώτατοι ἡμῶν ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες, οἷς θὰ ὑπέκειντο πατριάρχαι καὶ ἀνατολικαὶ ἐπισκόπων σύνοδοι· πᾶσα ἡ ἀρχαία, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων χρονολογούμενη ἀνεξαρτησία τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, πᾶσα ἐν γένει ἡ πατροπαράδοτος αὐτῶν διοίκησις θὰ ἐξέλιπεν· οἱ κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν ἀρχαίων πατέρων οὐδεμίαν πλέον θὰ εἶχον ἰσχὺν ἐναντίον τοῦ δυτικοῦ κανονικοῦ δικαίου τοῦ ἐπὶ τῶν ψευδοῖσιδωρείων διατάξεων στηριζομένου, καὶ ἐν γένει τῆς θελήσεως τοῦ ἀλανθάστου· ἡ θεολογία ἡμῶν, ἀρνούμενη τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς διδασκάλους καὶ φωστῆρας τῆς ἐκκλησίας, θὰ μετεσχηματίζετο κατὰ τὰς λεπτολόγους καὶ γελοίας θεωρίας τῶν μεσαιωνικῶν τῆς δύσεως θεολόγων, τῶν σχολαστικῶν λεγομένων, πλουτιζομένη καὶ διὰ νέων δογματίων, ἰδίως δὲ διὰ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καὶ τοῦ ἀλανθάστου ἡ λατρεία ἡμῶν ἀντὶ νὰ γίνηται ἐν τῇ ὡραίᾳ γλώσσῃ ἡμῶν, τῇ γλώσσῃ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, θὰ ἐτελεῖτο ἴσως ἐν τῇ γλώσσῃ τῆς Ῥώμης, τῇ λατινικῇ· τὰ δὲ ἥθη ἡμῶν θὰ ᾔσαν τὰ ἥθη τῶν Βενετῶν καὶ Νεαπολιτῶν. Τοιαύτην οὐκ τράν εἰκόνα θὰ παρίστα σήμερον ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἐάν, ὅτε ὁ παπισμὸς, δυνηθεὶς ἔνεκα διαφορῶν περιστάσεων νὰ ὑψωθῇ ἐν τῇ δύσει εἰς μεγάλην δύναμιν, ἐπειράθῃ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, δὲν εὐ-

ρίσκετο εἰς Φώτιος, ὅστις ὄργανον βεβαίως γενόμενος τῆς θείας προνοίας, ἵνα σώσῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου κινδύνου. Τίνα δὲ θὰ ᾔσαν, εἰάν ὁ παπισμὸς τότε ἐνίκα, τὰ ἀποτελέσματα καὶ ὡς πρὸς τὸν ἐλληνικὸν ἡμῶν ἐθνισμόν, ἕκαστος εὐκόλως δύναται νὰ κατανοήσῃ. Ὁ ἐλληνισμὸς δηλητηριαζόμενος ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ θὰ ἀπεμπραίνετο, καὶ θὰ ἐνοθεύετο· θὰ συνέβαιεν ἀπάτη τῇ ἀνατολῇ, ὅ,τι συνέβη εἰς ὀλίγα μέρη αὐτῆς, ὅπου ἡδυνήθησαν οἱ λατῖνοι νὰ ἐπικρατήσωσι, καὶ ὅπου ἐσχηματίσθη τὸ εἰδεχθὲς ἐκεῖνο καὶ ἀπαίσιον κράμα τῶν καλουμένων γραικοκαθολικῶν ἢ γραικολατίνων, ἀνθρώπων μηδεμίαν διακεκλιμένην ἐθνικὴν συνείδησιν ἐχόντων, ἀγνοούντων δὲ, ἂν εἶναι Ἰταλοὶ ἢ Ἑλλήνες, τοῦτο δὲ μόνον γινωσκόντων, ὅτι εἶναι δοῦλοι τοῦ ἐν Ῥώμῃ ἱερέως¹). Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς προητθάνετο κατὰ βάθος τὰ ἐπιβλαβῆ ταῦτα ἀποτελέσματα τῆς ὑπὸ τὴν Ῥώμην ὑποταγῆς, καὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε μετὰ τὸ σχίσμα ἠθέλησεν ἐνδίδων εἰς οἵαδῇποτε ὑποκινήσεις εἴτε αὐτῶν τῶν παπῶν, ζητούντων πάντοτε τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολῆς, εἴτε τῶν αὐτοκρατόρων ἐνεργούντων χάριν τῶν δυναστικῶν αὐτῶν συμφερόντων ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, νὰ δεχθῇ ταύτην. Τὴν εἰς τὰ πάτρια ἐμμονὴν ταύτην καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς Λατίνους ὀνομάζουσιν οἱ δυτικοὶ συγγραφεῖς συνήθως δεισιδαιμονίαν τῶν βυζαντινῶν. «Εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ἡμῶν, λέγει ὁ σοφὸς Κοραῖς²), ἀποδίδουσιν οἱ Λατῖνοι τὸ πείσμα τοῦ κοινοῦ λαοῦ νὰ μὴ ἐνωθῇ μὲ τοὺς παπιστάς, καὶ τὴν σταθερὰν αὐτοῦ ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὸν ἐνώσωσιν αὐτοκράτορας. Εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν ὅμως ταύτην (ἂν ἐγέννησέ ποτέ τι καλὸν ἢ δεισιδαιμονία) χρεωστοῦμεν οἱ σημερινοὶ γραικοὶ τὴν ὑπαρξίν μας. Χωρὶς τὸ εὐτυχέστατον τοῦτο πείσμα τῶν πρὸ ἡμῶν, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἤθελεν αὐξηθῆν ἐπὶ

(1) Ἐννοεῖται, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ τινες ἐπαινεταὶ ἐξαιρέσεις μεταξὺ αὐτῶν, ἀλλ' αἱ ἐξαιρέσεις δὲν καταργοῦσι τοὺς κανόνας. Ἀναγνώτω ὁ βουλόμενος τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ θέλει ἴδῃ, ἂν οἱ γραικοκαθολικοὶ π. δ. χ. τῶν νήτων τοῦ Αἰγαίου προσηνέχθησαν ὡς Ἑλλήνες ἢ ὡς ἐχθροὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας.

(2) Προλεγ. Α' τόμ. Ἀτάκτων, σελ. κδ'.

πλέον, καὶ τὰ πολυπληθῆ τάγματα τῶν δυτικῶν μοναχῶν ἐμελλον νὰ καταβρωμίωσι τὸ ἔδαφος τῆς τάλαιπώρου Ἑλλάδος καὶ τὰ νερωνικὰ τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως κριτήρια νὰ φλογίζωσι τοὺς Ἑλληνας ὡς κατέφλεξαν πολλὰς μυριάδας δυτικῶν, καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία νὰ ὑποταχθῇ ὡς εἰς κεφαλὴν εἰς τὸν πάπαν, καθὼς ὑποτάσσονται ἀκόμη σήμερον πολλοὶ τῆς φωτισμένης Εὐρώπης λαοί, ἄλλοι διότι κρατοῦν ἀκόμη τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκλεισμένους εἰς τὰ πανταχόθεν περιλάμποντα φῶτα τῆς παιδείας, καὶ ἄλλοι, διότι ἔχοντες καὶ αὐτοὶ μεταξύ των ὄχι ὀλίγους ἀκόμη ἐκουσίως τυφλοὺς, ἔκριναν φρονιμώτερον νὰ ἀφήσωσι τὴν κατάτριψιν τῆς παπικῆς τυραννίας εἰς τὸ ῥινίον τῆς τυπογραφίας παρὰ νὰ τὴν πελεκίσωσι μὲ τὴν βίαν. Καὶ ἡ τυπογραφία δὲν θέλει προδόσει τὰς ἐλπίδας των. Ἡ ἀκαταμάχητος αὐτῆς ὀπλοθήκη

«... Πολλὰν πολίων κατέλυσε κέρηνα

«ἢδ' ἔτι λύσει».

(Ἰλιάδ. Β', 117)».

Οὕτω κρίνομεν ἡμεῖς ἐν τῇ ἀνατολῇ περὶ τοῦ σχίσματος τοῦ 9' αἰῶνος καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ἐκτιμῶμεν τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἰδίᾳ αἰωνίαν ὀφείλουσιν εὐγνωμοσύνην τῷ μεγάλῳ Φωτίῳ διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τοῦ παπισμοῦ.

Τοὺς ἀγῶνας τούτους τοῦ Φωτίου καὶ ἐν γένει τὰ κατ' αὐτὸν ἐκθέτομεν ἐν τοῖς ἐξῆς.

Οὐδενὸς ἀρχαίου ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς ὁ βίος διεστράφη τοσούτον παρὰ τῶν ἱστορικῶν, ὅσον ὁ τοῦ Φωτίου· διότι πάντες σχεδὸν οἱ ἐκ τῶν δυτικῶν ἱστορικῶν περιγράψαντες τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τὸ σχίσμα, δυσμενῶς πρὸς τὸν Φώτιον διακείμενοι ὡς καταπολεμήσαντα τὸν αὐτοῖς προσφιλῆ παπισμὸν, ἀντὶ νὰ ἐξετάσωσι τὰ πράγματα ἀμερολήπτως, ἐσπούδασαν νὰ παραστήσωσι τὸν Φώτιον ὡς τὸν αἷτιον τοῦ σχίσματος, νὰ δικαιολογήσωσι δὲ τὴν παπωσύνην, ἀκολουθοῦντες τυφλῶς τοῖς περὶ Φωτίου ὑπὸ τῶν γνωστῶν καὶ κεκηρυγμένων αὐτοῦ ἐχθρῶν Νικήτα τοῦ Παφλαγόνος¹⁾, Μητροφάνους ἐπισκόπου Σμύρνης²⁾, Στυλιανοῦ τοῦ Νεο-

(1) Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἰγνατίου.

(2) Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Μανουὴλ Πατρίκιον ἐκ τοῦ ἔτους 870.

καισαρείαις¹⁾ καὶ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου²⁾ ἐν Ῥώμῃ γραφῆσαι. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν φαυλοτέρων ἀνθρώπων τοῦ Θ' αἰῶνος, ὑπὸ τριῶν παπῶν κατακριθεὶς καὶ καθαιρεθεὶς ἐνεκα διαφορῶν ἐγκλημάτων, ὑπὸ Λέοντος δ'ηλ., Βενεδίκτου καὶ Νικολάου³⁾. Καὶ ὅμως οἱ Λατῖνοι ἱστορικοὶ θεωροῦσι τοῦτον ἀξιοπιστότερον αὐτοῦ τοῦ Φωτίου, ἐκθέσαντες τὰ κατ' αὐτὸν γεγονότα ἐν διαφοροῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ καὶ τῆς μαρτυρίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ Φωτίου γενομένων πολυπληθεστάτων συνόδων κατὰ τὸ 867 καὶ 879, καθὼς καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀμειψάντων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, τοῦ ἐξακολουθήσαντος τὸν Θεοφάνη, Συμεῶνος τοῦ Μαγίστρου, τοῦ Γεωργίου Κεδρηνοῦ, τοῦ Ζωναρᾶ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὕτως ἐμπροσθεν συνέγραψαν τὰ περὶ Φωτίου ὁ Βιχρόνιος⁴⁾, ὁ Μαϊμβούργος⁵⁾, ὁ Ἰάγνηρος⁶⁾, ὁ Ἐργενροίθερος⁷⁾ καὶ οἱ λοιποὶ καθολικοὶ ἱστορικοὶ. Τὸ παράδοξον δὲ εἶναι ὅτι καὶ διαμαρτυρόμενοι συγγραφεῖς, οἷον ὁ Γῶνρερ⁸⁾, ὁ Νέανδρος⁹⁾ καὶ ὁ Γάσς¹⁰⁾ τὰ κατὰ Φώτιον ἀξιολογοῦντες, περιπίπτουσιν εἰς τὰς αὐτὰς περὶ αὐτοῦ πλάνθας καὶ μεροληπτικὰς κρίσεις, τὸ ὁποῖον φαινόμενον ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καθάλου ὑπεραυστηρᾶς καὶ ἄγαν δυσμενοῦς διαθέσεως τῶν ἐν τῇ δύσει συγγραφέων πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, οἵτινες κατ' αὐτοὺς οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ποιήσωσι καὶ πράξωσι ἀγαθόν, ἀλλ' ἦσαν ὅλως προσποιήσεις, ψεῦδος καὶ ἀπάτη, ἣν δυσμενῆ διάθεσιν λίαν εὐφυῶς καὶ βασίμως ἐξήλεγξεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμετέρων λογίων

(1) Ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς Στέφανον ἐκ τοῦ ἔτους 866 (παρὰ Mansi πρῶτ. Συνόδ. T. XVI),

(2) Praef. ad concil. VIII. oecum.; ejusdem vita Nicolai et Hadriani II. παρὰ τῷ Mansi, αὐτόθι.

(3) Œra Feller, Diction Biogr. ἐν λίξ. Anastase.

(4) Ἐν τοῖς χρονικοῖς αὐτοῦ.

(5) Histoire du schisme. Paris, 1686.

(6) Jager, Histoire du Photius. Louvain, 1848.

(7) Hergenroether, Photius.

(8) Ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορίᾳ αὐτοῦ.

(9) Ἐπίσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ.

(10) Ἐν Herzog. Theolog. Real-encyclopæd. XI. 629—637.

τις¹⁾ διὰ τινος ὥραιας «Περὶ Βυζαντινῶν μελέτης». Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐπραγματεύθησαν περὶ Φωτίου λίαν καλῶς ὁ Ἡλίας Ταυταλίδης²⁾, ὁ Καραθεοδωρῆς³⁾, ὁ Σ. Οἰκονόμος⁴⁾, ὁ Βαλέττας⁵⁾ καὶ ὁ γάλλος μὲν τὸ γένος, ῥηθόδοξος δὲ τὴν πίστιν Γιεττέ⁶⁾.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἦτο Μιχαὴλ ὁ Γ'. Ἡ ἐκκλησία μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τῶν ἔνεκα τῶν εἰκόπων ταραχῶν. Ἀπὸ τοῦ 846 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Ἰγνάτιος, ἐξ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καταγόμενος, ἀνὴρ μικρᾶς παιδείας, αὐστηρὸς τὰ ἥθη, ἀλλὰ τραχὺς τοὺς τρόπους καὶ ἀλαζονικῶς πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν προσφερόμενος ἔνεκα τῆς τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπιφανείας. Ἐνεκα δὲ τούτου εἶχε πολλοὺς ἐκ τοῦ κλήρου καταστήσει ἑαυτῷ ἐχθροὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Συρακουσῶν Γρηγόριον, ὃν λίαν ἀποτόμως εἶχεν ἀπωβάλει ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, μὴ ἐπιτρέψας αὐτῷ νὰ παραστῇ κατὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ, διότι ἀπλῶς ὑπῆρχε κατηγορία τις κατ' αὐτοῦ, περὶ ἧς ὅμως δὲν εἶχεν ἀκόμη δικασθῇ. Οὕτως αὐστηρῶς προσεφέρετο ὁ Ἰγνάτιος καὶ πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ Μιχαήλ, ἐν ᾗ εἶχε νὰ ἐλέγξῃ πολλὰ ἀτοπήματα, διότι καὶ ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ Βάρδας δὲν ἔζων βίον χρηστὸν. Καὶ ἄλλως ὅμως διέκειτο ὁ Ἰγνάτιος δυσμενῶς πρὸς τὸν δυναστεύοντα οἶκον, θεωρῶν αὐτὸν ὡς σφετερισθέντα τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ ἰδίου οἴκου. Ὅτε

(1) Ὁ Βικέλας, Μελέτη περὶ Βυζαντινῶν. Ἐν Λονδίῳ, 1874.

(2) Ἐν τοῖς Προλεγομ. εἰς Β' τόμ. Παπιστ. ἐλέγχων.

(3) Ἐν ταῖς αὐτοῖς παπιστ. ἐλέγχαις.

(4) Ἐν τοῖς Προλεγ. εἰς τὰ Ἀμφιλόχεια τοῦ Φωτίου τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα.

(5) Ἐν ταῖς Προλ. εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου, τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσας.

(6) La Papauté schismatique 271—332. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων ἔγραψαν περὶ Φωτίου καὶ οἱ ἑξῆς: Ca ve hist. lit. II, 47. Oudin i Comment, II, 201. Le Quien, Oriens Christianus, I. 246. Fabricij Biblioth. Græc ed. Harl. X, 668. Pichler, Geschichte der Trennung. Schroeckh, Kgeschichte XXIV, 168. Daniel, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber. Καὶ Γ. Ζωτοῦς ἐν τῇ Union Chrétienne. Τὰ πρακτικὰ τῶν σχετικῶν συνόδων παρὰ Mansi XV, XVI καὶ Harduin V.

δὲ ἠθέλησε ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βάρδα τῆς ἁγίας εὐχαριστίας ἕνεκα τῶν ἁμαρτημάτων αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν οὗτος τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, καὶ δὴ κατηγορήσας αὐτὸν ὡς συνένοχον ἐν τινι στάσει κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπέτυχε νὰ καταβιβασθῇ ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ νὰ ἐξορισθῇ τῷ 857 ἔτει.

Ὑψοῦται δὲ εἰς τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν ὁ Φώτιος ἀπαιτῇ-
σει τοῦ Μιχαήλ καὶ τοῦ Βάρδα καὶ ψήφῳ ὁμοφώνῳ τοῦ κλήρου
καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ Βάρδας ἐφρόντισεν, ὅπως καλυφθῇ ἡ ἄδικος
πτῶσις τοῦ Ἰγνατίου, νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν πρόσωπον παρὰ πᾶσι
σεβαστὸν, καὶ τοιοῦτο ἦτο ὁ Φώτιος. Ὁ Φώτιος κατήγετο ἐξ
ἐπιφανοῦς οἴκου, ὅστις εἶχεν ἐργασθῇ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων. Ὁ Ταρά-
σιος, ὁ ἐπὶ τῆς Εἰρήνης πατριάρχης, ἐφ' οὗ ἐγένετο ὑπὲρ τῶν εἰκό-
νων ἡ ἐβδόμη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὑπῆρξε θεῖος αὐτοῦ. Καὶ περὶ
ἑαυτοῦ δὲ καὶ τοῦ πατρὸς του λέγει αὐτὸς ὁ Φώτιος, ὅτι ἐπὶ τι-
νος συνόδου κατεκρίθησαν ὡς φίλοι τῶν εἰκόνων. Οἱ οὕτω κατὰ
τῶν εἰκονομάχων ἀγωνισθέντες ἦσαν τότε λίαν τῷ λαῷ καὶ τῷ
κλήρῳ προσφιλεῖς. Ὁ Φώτιος δὲν ἐξεπαιδεύθη ἀπ' ἀρχῆς ὡς θεο-
λόγος, ἀλλ' ὅμως ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἶχεν ἐπιδοθῇ εἰς τὴν καλ-
λιέργειαν τῶν γραμμάτων καθόλου, πρὸς δ' εἶχε φυσικὴν κλίσιν,
πεπροικισμένος ὢν συνάμα δι' ἐξόχων πνευματικῶν χαρισμάτων.
Ἐν τοῖς γράμμασι δὲ περιλαμβάνοντο τότε καὶ τὰ θεολογικά,
ιδίως ἡ γνῶσις τῶν δογμάτων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας.
Ἡδυνήθη δὲ κατὰ τὴν παιδείαν νὰ ὑπερβῇ πάντας τοὺς συγχρό-
νους του, ὅπως ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ του ἀρχαῖοί τε καὶ
νεώτεροι. Περὶ αὐτὸν εἶχε σχηματισθῇ ὁμιλὸς τις λογίων ἀνδρῶν,
οἵτινες ἡσχολοῦντο ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ εἰς τὰ γράμματα,
ιδίως τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν, τὴν λογικὴν, τὰ μαθημα-
τικά καὶ τὴν θεολογίαν. Ὁ Φώτιος δικαίως νομίζεται μετὰ τοῦ
Βάρδα καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα εἰς τῶν πρώτων αἰτίων τῆς
ἀνανεώσεως τῶν κλασικῶν σπουδῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς κατὰ
τὸν 9' αἰῶνα, αἵτινες ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχον
παραμεληθῇ¹). Δὲν ἔμενεν ὅμως καὶ ξένος τῶν πολιτικῶν πραγ-
μάτων, ἀνυψώθη μάλιστα καὶ εἰς μεγάλας θέσεις, γενόμενος πρῶ-

(1) Kurtz, Handb. d. Kirchengeschichte, I, 3, 120.

τος γραμματεὺς ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ καὶ πρωτοσπαθάριος, δηλ. ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὡς συγκλητικὸς δὲ τῆς πρωτευούσης· ἐστάλη πρεσβευτὴς εἰς Ἀσσυρίαν¹). Καί περ δὲ ὢν λαϊκὸς, ἐζητήθη ὁμῶς ὁμοφώνως ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπ' ἀρετῇ, συνέσει καὶ σοφίᾳ φήμης παρὰ πάντων ὡς πατριάρχης, ὅπως ἄλλοτε ὁ Νεκτᾶριος, ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Ταράσιος, λαβὼν ἐντὸς ἑξ ἡμερῶν πάντα τοὺς ἱερατικοὺς βαθμοὺς τῷ 857. Εἰς μάτην ἀνθίστατο τὸ πρῶτον ὁ Φώτιος, μὴ θέλων νὰ παραιτήσῃ τὸν πρότερον ἡσυχον ἑαυτοῦ βίον, ὅστις ἄφινεν αὐτῷ ἱκανὸν χρόνον ἵνα ἀσχολῇται περὶ τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ μελέτας, καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὸ τότε πολυασχολώτατον ἀξίωμα τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτον δεινῶν περιστάσεων μετὰ βιαίαν πτῶσιν τοῦ πρώην πατριάρχου, ἐν ᾧ ἔτι ὁ ἐκ τῆς εἰκονομαχίας σάλος δὲν εἶχεν ἐντελῶς κατασιγάσει. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Φώτιος σύρεται σχεδὸν εἰς τὴν χειροτονίαν, καθὼς οὐ μόνον οὗτος βεβαιοῖ ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς πρὸς τὸν Πάπαν Νικόλαον καὶ τὸν Βάρδαν²), ἀλλὰ καὶ ἡ πολυἀριθμος σύνοδος ἡ κατὰ τὸ 879 συγκροτηθεῖσα ἐκ 400 περίπου ἐπισκόπων. Ἄς μὴ πιστεύωσιν οἱ δυτικοὶ συγγραφεῖς ὅτι εὐρέθη ἀνὴρ τοσοῦτον μετρίφρων, ὥστε διὰ τῆς βίας σχεδὸν νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τὸ ὕπατον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα. Ἡμεῖς παράτολμον νομίζοντες νὰ διαμφισβητήσωμεν τὴν φιλαλήθειαν τοῦ Φωτίου, οὗ ὁ ὅλος χαρακτήρ ἐκ τε τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων συγγραμμάτων καὶ ἐξ ὅλου τοῦ βίου του παρίσταται ἡμῖν ἄξιος σεβασμοῦ, καὶ τὴν βεβαίωσιν 400 ἐπισκόπων, οὐδὲν ἄλλοις ἀμφισβάζομεν περὶ τοῦ γεγονότος, ἔχοντες μάλιστα καὶ πρόσφατα παραδείγματα ἀνδρῶν ἀποδειξάντων τὴν αὐτὴν εὐαγγελικὴν μετριοφροσύνην καὶ ἀνελθόντων εἰς τὰ ὕψιστα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα παρὰ τὴν θέλησίν των κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος. Γενόμενος πατριάρχης ὁ Φώτιος ἔπεμψε τὰς εἰθισμένας ἐνθρονιστικὰς ἐπιστο-

(1) Προίμ. εἰς μυριόβ.

(2) Φωτίου ἐπιστ. 1, 3 καὶ 159 κατὰ ἐκδ. τοῦ Βαλέττα.

λάς πρὸς τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον καὶ τοὺς πατριάρχας τῆς ἀνατο-
λῆς, ἐν αἷς ἀνήγγειλε τὴν ἀναδείξιν του ὡς πατριάρχου παρὰ
τὴν θέλησίν του, ἐκθέτων ἅμα καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεώς του.
Ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι, ἃς προεῖδεν ὁ Φώτιος, ἤρχισαν πᾶραυτα.
Διότι, ἐνῶ τὸ πρῶτον ἅπας ὁ κλῆρος, μὴδ' αὐτῶν τῶν φίλων τοῦ
Ἰγνατίου ἐξαιρουμένων, ἀπεδέχθησαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου,
ἤρξαντο μετὰ ταῦτα οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον νὰ ἀποκηρύττωσι τὴν
ἐκλογὴν ταύτην, ὁ δὲ Ἰγνάτιος ἠρνεῖτο νὰ δώσῃ ἐκουσίως τὴν
παραίτησιν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον πατριάρχην. Ὁ Βάρ-
δας, ὁ ἐπὶ τῇ ὁμότητι αὐτοῦ γνωστός, ἔλαβε τότε ἀφορμὴν νὰ
καταδικώξῃ τοὺς Ἰγνατιανούς ἀπανθρώπως μεθ' ἀπάσας τὰς κατὰ
τῆς τοιαύτης ἀπανθρωπίας πικρὰς παραστάσεις τοῦ Φωτίου, ὅσας
ἤρχετο μυριάκις νὰ ἀσπασαγῇ μᾶλλον τοῦ νέου ἀξιώματος ἢ νὰ
βλέπῃ κληρικούς καταδικωκόμενους ἕνεκα αὐτοῦ¹). Τὰ πράγματα
ἐδεικνύονταν ἐπιμᾶλλον, ὅτε τῷ 859 ἐν συνόδῳ προσκληθεὶς ὁ Ἰγνά-
τιος καὶ μὴ παραιτούμενος καθηρέθη. Ἐκτοτε ὁ κλῆρος τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ἐσχίσθη εἰς δύο μερίδας. Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰγνα-
τίου ᾤθει τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ χεῖρον. Δὲν συνέβη τότε τὸ πρῶ-
τον νὰ καταβιβασθῇ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀδίκως ὁ πατριάρχης. Πο-
λλοὶ πρὸ τοῦ Ἰγνατίου ἔπαθον τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ χάριν τῆς εἰρήνης
τῆς ἐκκλησίας εἰσέγησαν, ὑπεύκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν βίαν, ἀνα-
γνωρίσαντες τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀναδεικνυμένους πατριάρχας.
Κατὰ τοῦ Φωτίου οὐδένα λόγον εἶχον αἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον, νὰ
ἐξανίστανται, διότι οὔτε αὐτὸς παρεσκεύασε τὴν πτώσιν τοῦ
Ἰγνατίου καὶ τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα ἐδέξατο, ὡς ταῖς πᾶσι
ἦτο γνωστὸν, βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ
λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἐκ τῆς εἰκονομαχίας ταρχαὶ δὲν εἶχον
ἐκδόμη καθ' ὁλοκληρίαν κατασιγάσει, ἔγνω Μιχαὴλ ὁ Γ' νὰ συγ-
καλέσῃ σύνοδον, ἥτις νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν εἰρήνην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.
Διὰ τοῦτο πέμπει πρὸς τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον Νικόλαον ἐπιστο-
λὴν, ἐν ᾗ ζῆτει παρ' αὐτοῦ νὰ πέμψῃ ἀπεσταλμένους καὶ αὐτὸς,
ἵνα παραστῶσιν εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, καθὼς προσεκλήθησαν

(1) Ἐπιστ. 159.

καὶ οἱ ἄλλοι τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι, ἀναφέρει δὲ ἅμα καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον.

Τότε πάπας Ῥώμης ἦτο Νικόλαος ὁ Α', ἀνὴρ φιλόδοξος, ὅστις στήριζόμενος ἐπὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀναφανεισῶν ἐν τῇ δύσει ψευδοῖσιδωρείων διατάξεων¹⁾, ἤξιον νὰ ἀναγνωρίζηται παρὰ πάσης τῆς ἐκκλησίας ὡς ἀνώτατος καὶ ἀπεριόριστος αὐτῆς ἄρχων. Καὶ αὐτοὶ οἱ καθολικοὶ ἱστορικοὶ, οἷον ὁ Μαϊμβούργος²⁾, μαρτυροῦσιν, ὅτι Νικόλαος ὁ Α' ὑψωσε τὴν παπικὴν δύναμιν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε εἶχε φθάσει, ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατορῶν, τῶν βασιλέων καὶ τῶν πατριαρχῶν, πρὸς οὓς προσεφέρετο μετὰ μεγαλειτέρας τραχύτητος ἢ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ὅσάκις ἐπίστευεν, ὅτι προσεβάλλοντο προνόμια τῆς ἑδρας αὐτοῦ. Ὁ Νικόλαος δὲν προσεκαλεῖτο ὡς δικαστὴς μεταξὺ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου, ἠγγέλθη μόνον αὐτῷ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ Φωτίου, καὶ ἐζητοῦντο ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, καθὼς

(1) Αἱ ψευδοῖσιδωρεῖοι αὗται διατάξεις ἦσαν συλλογὴ πλαστῶν διατάξεων ἀρχαίων παπῶν, συνοδικῶν κανόνων καὶ βασιλικῶν νόμων, δι' ὧν ἀπενέμοντο τῷ πάπᾳ μέγιστα ἐξουσίαι, οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν ἐπίσκοποι ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπ' αὐτοῦ, οἱ κατὰ τόπους μητροπολίται ἀπέβαλλον πᾶσαν ἰδίαν ἐξουσίαν, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι μόνον τῇ συγκαταθέσει τοῦ πάπα ἠδύναντο νὰ συγχροτῶνται. Τοιουτοτρόπως αἱ κατὰ τόπους ἐκκλησίαι αἱ ἐν τῇ ἀρχαιότητι αὐτοκέφαλοι, ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοῦ πάπα, διευθύνοντος αὐτὰς διὰ τῶν ἐξάρχων ἢ τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ. Αἱ διατάξεις αὗται ἐθεωροῦντο καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα ὡς γνήσiai, ἀπετέλεσαν δὲ τὴν βῆσιν τοῦ νέου τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κανονικοῦ δικαίου, ἀλλὰ κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα οἱ διαμαρτυρόμενοι συγγραφεῖς τῶν Μαγδεβουργικῶν ἐκατονταετηρίδων ἀπέδειξαν τὴν νοθείαν αὐτῶν, κατὰ δὲ τὸν ΙΖ' αἰῶνα συνεπλήρωσε τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ὁ καλδινιστῆς θεολόγος Βλονδῆλος μετὰ τοιαύτης δυνάμεως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ δυτικοὶ θεολόγοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσι τὸ ψευδὲς καὶ πλαστὸν αὐτῶν. Καὶ ὁμοως καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς σήμερον ἡ διοίκησις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐξακολουθεῖ γινομένη κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν. Περὶ αὐτῶν ἴδε D. Blondel, Pseudoisid. et Tur. vapulantes. Genève. 1634 καὶ Μοσχάτου «Περὶ τῶν ψευδοῖσιδ. διατάξεων» ἐν Εὐαγγελικῷ Κήρυκι.

(2) Histoire du schisme des Grecs.

καὶ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν, ὅπως παραστῶσιν εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συγκροτηθῇ σύνοδον, ἵνα σκεφθῇ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἀλλ' αὐτὸς ἀφορμὴν ζητῶν ἵνα παρεμβαίνων εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐπεκτείνῃ καὶ ἐνταῦθα τὴν παπικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, ἅμα λαβὼν τὰς ἐπιστολάς τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Μιχαήλ, ἀπαντῶν παρουσιάζεται αὐτεπαγγέλτως ὡς ἐξ ἰδίας ἐξουσίας δικαστῆς τοῦ Φωτίου, καὶ κατακρίνει μὲν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰγνατίου οὐχὶ ὡς ἄδικον καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ διότι δῆθεν ἔγινεν ἄνευ τῆς γνώσεως αὐτοῦ παρὰ τοὺς κανόνας (τοὺς ἐμπεριεχομένους ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ψευδοῖσιδωρείων διατάξεων, ἀγνώστους δὲ ὄντας καὶ μείναντας πάντοτε τοῖς ἀνατολικοῖς ἐπισκόποις), ἀποδοκιμάζει δὲ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εἰς τὴν πατριαρχεῖαν ἀπὸ ἀπλοῦ λαϊκοῦ, καὶ λέγει μετὰ ὕφους ἐπιτακτικοῦ, ὅτι περὶ τούτου θὰ ἀποφασίσῃ αὐτὸς βραδύτερον, ἀφοῦ πρότερον ἐξετάσωσι τὰ πράγματα οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἰς τὴν ἀπόφασιν δὲ αὐτοῦ ταύτην ἀπῆλθει νὰ ὑποκύψωσι πάντες. Ἐν γένει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γραφείσαις ὑπὸ τοῦ Νικολάου αἱ παπικαὶ περὶ παντοδυναμίας ἀξιώσεις ἐντονώτερον ἢ ἀλλαχοῦ ἐν ἐπιστολαῖς τῶν προκατόχων αὐτοῦ παπῶν ἐκτίθενται, ὅπως ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰάγηρος¹). Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς δὲν ἦσαν παντάπασι πρόθυμοι νὰ ἀποδεχθῶσι τοιαύτας ἀξιώσεις ἀντιβαινούσας εἰς τὴν παλαιόθεν παραδεδεγμένην ἀρχὴν, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς δύσεως ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων²), οὐδεὶς δὲ ἐπίσκοπος ἀνεγνωρίζετο πάντων

(1) Jager, Histoire du Photius IV, 114, ed. 1854.

(2) Ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνεγνωρίζετο γενικῶς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, μαρτυροῦσι διάφορα γεγονότα. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος γράφων πρὸς τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς (τῷ 359 παρὰ Mansi πρακτικὰ τῶν συνόδων III, 297): «Περὶ δὲ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ ὑμετέρᾳ συνόδῳ δὲν δύνασθε νὰ ἀποφασίσῃτέ τι. Διὰ τοῦτο ὀφείλετε νὰ σκεφθῆτε περὶ τῶν ἀφορώντων ὑμᾶς μόνον. Ἐὰν δὲ ἠθέλετε διατάξῃ τι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν, τοῦτο οὐδὲν ἀποτέλεσμα θέλει ἔχει». Ἐπὶ τινος δὲ ἐν Ἀκυληίᾳ συνόδου (351), κατηγορούμενος ὁ Παλλάδιος (παρὰ Mansi, III, 602) ἐπὶ ἀρειανισμῷ,

ἐξουσιαστῆς, μόνον τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων θεωρουμένων ὡς ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους κανόνας³⁾ τοὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἰσχύοντας τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως μόνον ἐπίσκοποι ἀνατολικοὶ ἠδύναντο νὰ δικάσωσιν. Οὗτοι δὲ εἶχον ἤδη ἀποφανθῇ ὑπὲρ τοῦ Φωτίου καὶ κατὰ τοῦ Ἰγνα-

ἀπήντησεν, «ὅτι ἀπόντων τῶν ἡμετέρων κληρικῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπολογηθῶμεν». Εἰς δὲ τὴν ἐρώτησιν «Τίνες εἶναι οἱ ὑμέτεροι ; » ἀπήντησεν· «Οἱ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι». Ὅτε δὲ ἰταλική τις σύνοδος ἤθελε νὰ ἐπέμβῃ εἰς διαφοράν τινα γεννηθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕνεκα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νεκταρίου, ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ταύτην ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία. Ἡ ἐπιστολὴ τῆς συνόδου ταύτης (382) πρὸς τοὺς δυτικούς εἶχεν οὕτω : «Περὶ δὲ τῶν οἰκονομιῶν τῶν κατὰ μέρος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παλαιὸς ὡς ἴστε θεσμὸς πεκράτηκε καὶ τῶν ἁγίων ἐν Νικαίᾳ πατέρων ὅρος, καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τοὺς τῆς ἐπαρχίας ποιεῖσθαι τὰς χειροτονίας· οἷς ἀκολουθῶς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας Νεκτάριον ἐπίσκοπον χειροτονήκαμεν· οἷς ὡς ἐνθέσμως καὶ κανονικῶς κεκρατηκόσι καὶ τὴν ὑμέτεραν συγχαίρειν παρακαλοῦμεν εὐλόγειαν». Τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπέναντι τῶν παπῶν δεικνύουσι τρανῶς καὶ αἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀνατολικῶν ἐπισκόπων συγκροτηθεῖσαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, αἵτινες συνεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, εἶχον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προέδρους ἐπισήμους τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους. Ἡ Β' οἰκουμενικὴ σύνοδος εἶχε μεταξὺ τῶν προέδρων αὐτῆς καὶ τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον, δὴ ἡ Ῥώμη μεθ' ἀπάσης τῆς δύσεως δὲν ἀνεγνώριζε κανονικὸν ἐπίσκοπον, παραδεχομένη Παυλινόν τινα ἀντεπίσκοπον αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει. Ἡ δὲ ΣΤ' οἰκουμενικὴ σύνοδος κατέταξε μεταξὺ τῶν αἵρετικῶν τὸν πάπαν Ὀνώριον, ἡ δὲ Πενθέκτη κατεδίκασε πολλὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἔθιμα. Ὅρα περὶ τούτων καὶ ἡμέτερον Δοκίμιον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐκδ. δευτέρας, 1874, σελ. 167.

(3) Τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β' οἰκουμ. καν. ς'. «Τοὺς ἔχοντας κατὰ ἐπισκόπου κατηγορίαν κελεύει ἡ ἁγία σύνοδος πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας πάντων ἐπισκόπων ἐνίστασθαι τὰς κατηγορίας· εἰ δὲ συμβαίνει ἀδυνατῆσαι τοὺς ἐπαρχιώτας πρὸς διόρθωσιν, τότε αὐτοὺς προσιέναι μείζονι συνόδῳ τῶν τῆς διοικήσεως ἐπισκόπων, ὑπὲρ τῆς αἰτίας ταύτης συγκαλουμένων». Καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ Α', καν. γ'. «Ἐπίσκοπον προστίκει ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι».

τίου. Ἰδού ἡ αἰτία τοῦ σχίσματος. Ὁ Φώτιος φίλος ὢν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης δὲν ἠθέλησεν ἀπ' εὐθείας νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Νικολάου, ἀλλὰ προϋτίμησε νὰ παρίδῃ ἀπλῶς αὐτάς. Ἡ σύνοδος, περὶ ἧς εἶχε γράψει ὁ Μιχαὴλ συνῆλθε τῷ 861, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ 329 ἐπισκόπων, ἐπὶ παρουσίᾳ δὲ τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων δικαιοῖ τὸν Φώτιον ὡς ἐκλεχθέντα ψήφῳ τοῦ κλήρου καὶ αἰτήσῃ τοῦ λαοῦ, ἀνανεοῖ δὲ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰγνατίου, ὅστις προσκληθεὶς εἰς τὴν σύνοδον, δὲν ἠθέλησε νὰ παραιτηθῇ ἐκουσίως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Νικολάου ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνόδῳ ἐν μεταφράσει, ἐν ἣ σκοπίμως παρεσιωπήθησαν τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἐξέφραζεν οὗτος ἀντικανονικάς, δεσποτικάς ἀξιώσεις, ἵνα μὴ γεννηθῶσι σκάνδαλα. Ὁ Φώτιος ἀνήγγειλε μετὰ ταῦτα τὰ ἐν τῇ συνόδῳ γενόμενα διὰ δευτέρας ἐπιστολῆς αὐτοῦ τῷ πάπα Νικολάῳ, ἐν ἣ πάλιν διαβεβαιοῖ αὐτὸν ὅτι παρὰ τὴν θέλησίν του ἐγένετο πατριάρχης, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο οὐδὲ μακρόθεν εἶναι αἴτιος τῆς πτώσεως τοῦ Ἰγνατίου, ὅτι ἂν ἀπὸ λαϊκοῦ ἐγένετο ἐπίσκοπος, δὲν παρέβη κανόνα τινά, διότι τοιοῦτος κανὼν δὲν ἦτο γνωστὸς ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ· τὸναντίον μάλιστα ὑπάρχουσι πολλὰ παραδείγματα ἀρχαιοτέρων πατριαρχῶν, οἵτινες διὰ τὴν ἔξοχον αὐτῶν ἀρετὴν πεφημισμένοι ὄντες, ἀπὸ λαϊκῶν ἀνυψώθησαν ἀμέσως εἰς τὴν ὑψίστην πατριαρχικὴν ἀξίαν· ὅτι ἐπὶ ζητημάτων, ἐφ' ὧν δὲν ἀπεφάνθησαν οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἐκάστη κατὰ τόπον ἐκκλησία πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὴν ἰδίαν τάξιν· τέλος δὲ ὑποδεικνύει τῷ πάπα, ὅτι ἅτε ζηλωτῆς ἐν τῇ τηρήσει τῶν κανόνων, δὲν ἔπρεπε παρὰ τοὺς κανόνας νὰ δέχεται κληρικοὺς ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς εἰς Ῥώμην καταφεύγοντας ἄνευ συστατικῶν ἐπιστολῶν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, μηδὲ νὰ δίδῃ ἀκρόασιν εἰς τὰς μηχανορραφίας αὐτῶν. Οὕτως εὐγενῶς, εἰρηνικῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς ἀπήντησεν ὁ Φώτιος πρὸς τὸν ὑβρίζαντα αὐτὸν, τὸν ἀλαζονικώτατον Νικόλαον. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσιν ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, καὶ οὐ μόνον φανατικοὶ παπισταὶ, οἵτινες τὸν μὲν Φώτιον ψέγουσιν, ἐπαινοῦσι δὲ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Νικολάου! Πρὸς τὸν Νικόλαον ἔγραψεν ἐπιστολὴν καὶ ὁ Ἰγνάτιος δι' ἀπεσταλμένου αὐτοῦ, διαμαρτυρόμενος κατὰ

τῆς καθαιρέσεώς του. Ὁ Ἰγνάτιος ἦτο μὲν ἀγαθὸς κατὰ βάθος, ἀλλ' οὐχὶ ἀπηλλαγμένος ἐντελῶς φιλοδοξίας, ἡδύνατο δὲ ἕνεκα τῆς ἀπλότητός του νὰ γίνῃ ὄργανον ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ Φωτίου, οἵτινες ὅπως βλάβωσιν αὐτὸν, ἦσαν πρόθυμοι νὰ θυσιάσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου ἦτο πλήρης κολακειῶν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ὁ Νικόλαος τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγόμενα μαθὼν, μηδ' ὅλως δὲ σκεπτόμενος νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπέναντι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας θέσιν αὐτοῦ, συνεκρότησεν ἐν Ῥώμῃ σύνοδον τῷ 863, ἐν ἣ πρώτον μὲν ἀπεκήρυξε τοὺς αὐτοῦ ἀπεσταλμένους τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεδεχθέντας τὰ ὑπὲρ Φωτίου γεγόμενα, εἶτα δ' ἀνεγνώρισεν ὡς κανονικὸν πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἀφώριασε τὸν Φώτιον ὡς ἐπιβάτην τοῦ θρόνου. Πέμπων δὲ νέας ἐπιστολάς εἰς Κωνσταντινούπολιν¹), εἰτι ἀλαζονικώτερον ἐκφράζεται καὶ ζητεῖ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του, ἀπαιτῶν τελείαν ὑποταγὴν. Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας τοῦ Νικολάου ἀπήντησεν, ὡς ἔδει, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ, ἐλέγχων δικαίως αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἄφρονι αὐτοῦ διαγωγῇ, καὶ τῇ ἀλαζονείᾳ αὐτοῦ. Ὁ Νικόλαος κατὰ τὸν Μιχαὴλ ἔπρεπε νὰ θεωρήσῃ τιμὴν αὐτοῦ τὸ ὅτι μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐκλήθη ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς ἀνατολῆς πατριαρχῶν πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς ἐκκλησίας· ἐν τῇ προσκλήσει ἐκείνῃ οὐδεμία περιείχετο ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς ἀνωτάτου δικαστοῦ· ὁ Φώτιος ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἀνατολῆς ὡς πατριάρχης δὲν ἔχρηζεν ἀπολύτως τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ σχετικῶς τότε πεφωτισμένη ἀνατολή, ἡ πατρίς τῶν μεγάλων πατέρων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῶν βαρβάρων τῆς δύσεως²).

(1) Harduin. V. f. 135.

(2) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Μιχαὴλ δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς, τὸ περιεχόμενον ὅμως αὐτῆς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Νικολάου ep. VII Hard. V, 145. Ὅστις γνωρίζει εἰς ποίαν βαρβαρότητα διετέλει τότε ἡ δύσις ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βόρειων λαῶν ἀπὸ τοῦ 8^{οῦ} αἰῶνος, καὶ ποία ἦτο ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἀνατολῆς ἀπέναντι τῆς δύ-

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχεν ὠθήσει τὰ πράγματα ἡ παπικὴ ἀφροσύνη καὶ ἀλαζονεία, ὅτε νέα τις περίστασις προσῆλθεν ἵνα δεινώσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως σχέσεις, δηλ. ἡ περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Βουλγάρων ἔρις. Δὲν εἶναι τὸ πρῶτον σήμερον, ὅτε οἱ Βούλγαροι παρέχουσι πράγματα τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐπιστροφῆς των εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐγένοντο αἰτία διχονοίας μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης καὶ συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὸ νὰ συμβῇ τὸ μέγα μεταξὺ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα. Παρὰ τοῖς Βουλγάροις τὴν πρώτην εἰδήσιν περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ διέδωκαν Ἕλληνες αἰχμάλωτοι κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ κατὰ τοὺς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν πολέμους κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐπιστροφή αὐτῶν συνέβη ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Βογόριδος, οὗ ἡ ἀδελφὴ ὑπῆρξεν αἰχμάλωτος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀφοῦ δ' ἐκεῖ ἀνετράφη χριστιανικῶς, ἀπελευθερωθεῖσα ἦλθε πρὸς τὸν ἑαυτῆς ἀδελφόν. Μετ' αὐτῆς ἐργασθεὶς ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης μοναχὸς Μεθόδιος, ἐπέτυχεν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ αὐτὸν τὸν Βόγοριν εἰς τὴν νέαν πίστιν, ὅστις ἐδέξατο τὸ βάπτισμα κατὰ τὸ 863—864, μετονομασθεὶς Μιχαήλ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀναδόχου αὐτοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Ὁ Φώτιος, ὅστις ἦτο ὁ κύριος μοχλὸς τῶν ἐνεργειῶν τούτων, καθὼς εἰργάζετο καὶ περὶ ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Ἀσσυρίᾳ, ἐν τινι σωζομένῃ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν νεοφώτιστον Βόγοριν¹), ἐκθέτει αὐτῷ τὰ κυριώτερα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς ἄρθρα, καὶ διαγράφει μετὰ ἀξιοθαυμάστου περινοίας τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ ἡγεμόνος. Οὕτως ἱερεῖς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καθίδρυσαν τὴν ἐν

σεως, δὲν θὰ εὔρη παράδοξον τὸ ὅτι ὁ Μιχαήλ βάρεβρον τὴν δύσιν ἀποκαλεῖ. Καὶ ὁ Φώτιος οὕτως ἐφρόνει περὶ τῶν τότε δυτικῶν, τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἐκφράζει ἐν τινι ἐπιστολῇ (84 κατὰ Montac.) πρὸς μοναχόν τινα ἐκ τῆς δύσεως, λέγων· «Οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ καὶ σὺ τὸ γένος ἔλκων ἐξ ἐσπερίας, οὐδὲν οὔτε σῶφρον λέγειν ἔχεις, οὔτε διαπράττεσθαι».

(1) Ἐπιστ. 6. κατὰ ἐκδ. Βαλέττα.

Βουλγαρία ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ὁ εὐμετάβολος Βόγορις, τὴν ἀπὸ τοῦ ἐγγὺς κειμένου Βυζαντίου ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν φοβούμενος, ἢ ὅπως προσελκύσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γερμανῶν Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ¹), ἀπεφάσισεν αἰφνης νὰ στραφῇ πρὸς τὴν δύσιν καὶ ἐζήτησε νὰ συνάψῃ ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις πρὸς αὐτήν. Ὁ Νικόλαος ὁ πάντοτε σπουδάζων νὰ ἐπεκτείνῃ δι' οἴου-δήποτε τρόπου τὸ κράτος αὐτοῦ, μηδόλως ἀναλογισθεὶς, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ὡς ἰδρυθεῖσα ὑπὸ βυζαντινῶν ἀποστόλων, ἀνῆκε φυσικῶς εἰς τὴν πατριαρχικὴν περιφέρειαν Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου περιλαμβάνοντο αἱ χῶραι αὗται καὶ πρὶν καταλάβωσιν αὐτάς οἱ ἀπὸ βορρᾶ εἰσβαλόντες Βούλγαροι, πέμπει λατίνους κληρικούς εἰς Βουλγαρίαν, οἵτινες ἐκδιώξαντες τοὺς ἀνατολικοὺς ἱερεῖς ἐκεῖθεν, ἤρξαντο νὰ ἀνατρέπωσι πᾶσαν τὴν ἐκεῖ εἰσαχθεῖσαν τάξιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ νὰ μεταρρυθμίζωσι τὰ πάντα κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τύπον· εἰσήγαγον τὴν νηστείαν τοῦ σαββάτου· ἀπέκοψαν μέρος τῶν νηστειῶν· ἐκήρυττον τὸν νόμιμον γάμον τῶν ἱερέων ἀνιέρων· ἀπεδοκίμαζον τὸ μύρον τὸ παρὰ πρεσβυτέρων διδόμενον· καὶ εἰσήγαγον εἰς τὸ σύμβολον τὴν προσθήκην τοῦ Filioque, τὴν ἐν τῇ δύσει σχεδὸν πανταχοῦ τότε δεκτὴν γενομένην. Πρὸς τὸν Βόγοριν δὲ γράφων ὁ Νικόλαος, ἐπαναλαμβάνει τὰς αὐτάς ὑπὲρ τῆς ἑδρας αὐτοῦ ὑπερμέτρους ἀξιώσεις, σπουδάζει δὲ τοῦναντίον νὰ ταπεινώσῃ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ θρόνος τῆς Ῥώμης εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ μόνη πηγὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος· διὰ τοῦτο μόνον ἡ Ῥώμη ἠδύνατο νὰ πέμψῃ τοῖς Βουλγάροις ἐπίσκοπον· ἀπ' αὐτῆς δὲ ἔπρεπε νὰ λάβωσι καὶ τὴν διδασκαλίαν· διότι μόνον ἐκεῖ διετηρήθη αὕτη καθαρὰ, καθόσον ὁ ἅγιος Πέτρος ζῇ ἐν αὐτῇ αἰωνίως, παρέχει δὲ τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως τοῖς ζητοῦσιν αὐτήν· ἡ ἁγία ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὑπῆρξε πάντοτε ἄνευ κηλίδος!

Μετὰ τῶν πρὸς τὸν Βόγοριν ἀπεσταλμένων ἔπεμψεν ὁ Νικόλαος καὶ τρεῖς ἄλλους ἀντιπροσώπους αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινού-

---

(1) Κατὰ τὸν Guellée.

πολιν μετὰ 8 ἐπιστολῶν ὑπὸ χρονολογίαν 13 νοεμβρίου τοῦ 866, αἵτινες εἶναι πᾶσαι τρανώτατα μνημεῖα παπικῆς ἀλαζονείας¹). Ἐν αὐταῖς ἀπειλεῖ τὸν Μιχαήλ, ὅτι ἤθελε καύσει τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν ταύτην ἐναντίον τῶν ῥωμαϊκῶν προνομίων, εἴαν δὲν ἤθελεν ἀποκηρύξει αὐτὴν αὐτός. Γράφων δὲ πρὸς τὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθαιρεῖ πάντας τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Φωτίου καὶ ἀποκαθιστᾷ ἐν τοῖς ἀξιώμασιν αὐτῶν τοὺς φίλους τοῦ Ἰγνατίου. Τῷ Βάρδα ἐκφράζει τὴν λύπην αὐτοῦ, διότι διέψευσε τὰς ωραίας ἐλπίδας, ἃς ἐστήριζεν ἐπὶ τῆς εὐσεβείας του. Τῷ δὲ Ἰγνατίῳ ἀναγγέλλει, ὅτι ἀποκαθιστᾷ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον του, καὶ ὅτι ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του. Τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν κολακεύων ἐπαινεῖ, ὅτι ἔλαβε μέρος ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου καὶ ὑποστηρίζει ἔτι αὐτόν. Παρακαλεῖ δὲ καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν νὰ ὑποστηρίξη παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὸν Ἰγνάτιον. Τοῖς συγκλητικοῖς τέλος παραγγέλλει νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Φωτίου κοινωνίας καὶ νὰ κηρυχθῶσι ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου. Ἡ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπιστολὴ, ἡ τρίτη ἐν τῇ συλλογῇ, εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας· ἐν αὐτῇ δίδει ὁ Νικόλαος τῷ Φωτίῳ μόνον τὸν τίτλον τοῦ ἀνθρώπου. *Nicolaus etc. . . .viro Photio!* Κατηγορεῖ δ' αὐτόν, ὅτι ἀναισχύντως παρεβίασε τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ τοὺς ὅρους τῶν συνόδων καὶ τὰ θεῖα παραγγέλματα· ὀνομάζει αὐτὸν κλέπτην καὶ τι πλέον· βεβαιοῖ δὲ, ὅτι δύναται τις νὰ ἀποκαλέσῃ αὐτὸν φονέα, ἔχιδναν, Χάμ, Ἰούδαν, καὶ τελευταῖον ἀπειλεῖ αὐτόν, ὅτι θὰ ἐξεσφενδανίσῃ κατ' αὐτοῦ τὸν ἀφορισμόν, ὅστις θὰ διαρκέσῃ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ!

Μετὰ τοιαύτην ἀλαζονικὴν συμπεριφορὰν, μετὰ τοιαύτας ἐπιστολάς, μετὰ τοιαύτην περιφρόνησιν πρὸς τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἀνατολῆς καὶ τὰς συνόδους αὐτῶν, μετὰ τὴν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ἐπέμβασιν τοῦ Νικολάου, τί ὤφειλεν ὁ Φώτιος νὰ πράξῃ; Ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἠπειλοῦντο προφανῶς. Ἐάν ὁ Φώτιος ἐσίγα, ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία θὰ ὑπεδουλοῦτο ἀφεύκτως τῷ παπισμῷ· αἱ παραδόσεις αὐτῆς θὰ ἐθυσιάζοντο· τὸ λαμπρὸν παρελθόν της θὰ ἐπροδίδετο· τὸ

(1) Αὐτόθι.

μέλλον αὐτῆς θὰ ἐνεταφιάζετο. Ἐπρεπε νὰ ριφθῇ δὲ περὶ τῶν ὅλων κύβος· ἡ παπικὴ ἀλαζονεία ἔπρεπε νὰ ραπισθῇ· αἱ δεσποτικαὶ ἀξιώσεις τῆς Ῥώμης ἅπαξ διὰ παντός νὰ ἀποκρουσθῶσιν ἐπιστήμως ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, νὰ κηρυχθῇ δὲ ἡ ἀνεξαρτησία ταύτης ἢ ἐπὶ τῶν παραδόσεων 9 ὅλων αἰώνων στηριζομένη. Τοῦτο πράξας ὁ Φώτιος, ἀπέβη ὁ σωτὴρ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἐκ τοῦ παπισμοῦ κινδύνου.

Ἡ εἰρηνικὴ καὶ ἡπία γλῶσσα, ἣν μέχρι τότε ὁ Φώτιος εἶχε μεταχειρισθῇ ἀπέναντι τῆς Ῥώμης, καὶ ἥτις οὐδόλως ἠδυνήθη νὰ σωφρονίσῃ τοὺς ἐπισκόπους αὐτῆς, ἦτο πλέον ἀκατάλληλος· ὁ Φώτιος ἔπρεπε νῦν νὰ λαλήσῃ τὴν γλῶσσαν τῆς τόλμης καὶ νὰ στηλιτεύσῃ πικρῶς τοὺς ἔνεκα ἐγωϊστικῶν συμφερόντων διαταράσσοντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα. Ἐν τοιαύτῃ γλώσσῃ γράφει τὴν περίφημον ἐγκύκλιον αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀρχιερατικοὺς θρόνους ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς, δι' ἧς δεικνύων τὸν μέγαν κίνδυνον τὸν ἀπὸ τῆς δύσεως ἀπειλούμενον, διηγούμενος δὲ τὰ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ γεγόμενα καὶ τὴν ἐκεῖ ὑπὸ τῶν λατίνων ἐξύβρισιν καὶ καταπάτησιν τῶν δογμάτων καὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, προσκαλεῖ τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἀνατολῆς εἰς γενικὴν σύνοδον, ἵνα ἐκ συμφώνου προνοήσωσι περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναγινώσκονται ἐν τῇ ἱστορικῇ ταύτῃ ἐγκυκλίῳ καὶ τὰ ἐπόμενα· «Οὕπω γὰρ ἐκείνου τοῦ ἔθνους (τῶν Βουλγάρων) οὐδ' εἰς δύο ἐνιαυτοὺς τὴν ὀρθὴν τῶν χριστιανῶν τιμῶντος θρησκείαν, ἄνδρες δυσσεβεῖς καὶ ἀποτράπαιοι, ἄνδρες ἐκ τοῦ σκότους ἀναδύντες (τῆς γὰρ ἐσπερίας μοίρας ὑπῆρχον γεννήματα), οἷμαι πῶς τὸ ὑπόλοιπον ἐκδιηγήσομαι, οὗτοι πρὸς τὴ νεοπαγὲς εἰς εὐσέβειαν καὶ νεοσύστατον ἔθνος, ὥσπερ κεραυνὸς ἢ σεισμὸς ἢ χαλάζης πλῆθος, μᾶλλον δὲ οἰκειότερον εἰπεῖν, ὥς περ ἄγριος μονιὸς ἐμπηδῆσαντες, τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου τὸν ἡγαπημένον καὶ νεόφυτον καὶ ποσὶ καὶ ὁδοῦσιν, ἢ τοι τρίβοις αἰσχρᾶς πολιτείας καὶ διαφθορᾶς δογμάτων κατανεμησάμενοι, ἐλυμήναντο· ἀπὸ γὰρ τῶν ὀρθῶν καὶ καθαρῶν δογμάτων καὶ τῆς τῶν χριστιανῶν ἀμωμήτου πίστεως παραφθείρειν τούτους καὶ ὑποσπᾶν κατεπαγουργήσαντο. Καὶ πρῶτον μὲν αὐτοὺς ἐκθέσμως

εἰς τὴν τῶν σαββάτων νηστείαν μετέστησαν. Οἶδε δὲ καὶ ἡ μικρὰ τῶν παραδοθέντων ἀθέτησις καὶ πρὸς ὅλην τοῦ δόγματος ἐπιτρέψαι καταφρόνησιν. Ἐπειτα δὲ τὴν τῶν νηστειῶν πρώτην ἐβδομάδα τῆς ἄλλης νηστείας περικόψαντες, εἰς γαλακτοποσίας καὶ τυροῦ τροφήν καὶ τὴν τῶν ὁμοίων ἀδηφαγίαν καθεΐλκυσαν, ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν τῶν παραβάσεων ἐμπλατύνοντες, καὶ τῆς εὐθείας τρίβου καὶ βασιλικῆς διαστρέφοντες. Καὶ δὴ καὶ τοὺς ἐνθέσμῳ γάμῳ πρεσβυτέρους διαπρέποντας οἱ πολλὰς κόρας χωρὶς ἀνδρὸς γυναῖκας δεικνύοντες καὶ γυναῖκας παῖδας ἐκτρέφουσας, ὧν οὐκ ἔστι πατέρα θεάσασθαι, οὗτοι τοὺς ὡς ἀληθῶς Θεοῦ ἱερεῖς μυσάττεσθαι τε καὶ ἀποστρέφεσθαι παρεσκεύασαν, τῆς Μανοῦ γεωργίας ἐν αὐτοῖς τὰ σπέρματα κατασπείροντες καὶ ψυχὰς ἄρτι βλαστάνειν ἀρξαμένας τὸν σπόρον τῆς εὐσεβείας τῇ τῶν ζιζανίων ἐπισπορᾷ λυμαινόμενοι. Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τοὺς ὑπὸ πρεσβυτέρων μύρῳ χρισθέντας ἀναμυρίζειν αὐτοὶ οὐ πεφρίκασιν, ἐπισκόπους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες, καὶ τὸ τῶν πρεσβυτέρων χρίσμα ἄχρηστον εἶναι καὶ εἰς μάτην ἐπιτελεῖσθαι τερατευόμενοι. Ἀλλὰ γὰρ οὐχὶ μόνον εἰς ταῦτα παρανομεῖν ἐξηνέχθησαν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις κακῶν ἐστὶν κορωνίς, εἰς ταύτην ἀνέδραμον. Πρὸς γάρ τοι τοῖς εἰρημένοις ἀτοπήμασι καὶ τὸ ἱερόν καὶ ἅγιον σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικοῖς καὶ οἰκουμενικοῖς ψηφίσμασιν ἅμαχον ἔχει τὴν ἰσχὺν, νόθοις λογισμοῖς καὶ παρεγγράπτοις λόγοις καὶ θράσους ὑπερβολῇ κιβδηλεύειν ἐπεχείρησαν, ὥ τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον, ἀλλὰ γε καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι καινολογήσαντες.— Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν τῆς Ἰταλίας μερῶν συνοδική τις ἐπιστολὴ πρὸς ἡμᾶς ἀναπεφοίτηκεν, ἀρρήτων ἐγκλημάτων γέμουσα, ἅτινα κατὰ τοῦ οἰκείου αὐτῶν ἐπισκόπου οἱ τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦντες μετὰ πολλῆς κατακρίσεως καὶ ὀρκῶν μυρίων διεπέμψαντο μὴ παριδεῖν αὐτοὺς οὕτως οἰκτρῶς ὀλλυμένους καὶ ὑπὸ τηλικαύτης βαρείας πιεζομένους τυραννίδος καὶ τοὺς ἱερατικούς νόμους ὑβρίζομένους καὶ πάντας θεσμοὺς ἐκκλησίας ἀνατρεπομένους¹⁾». Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Φωτίου, πλήρης δυ-

(1) Παρὰ Montac. ἐκδ. ἐπιστ. 2.

νάμεως καὶ ζήλου· διότι προὔκειτο περὶ τῆς ὑβριζομένης καὶ περιφρονουμένης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ σύνοδος, εἰς ἣν προσεκληθήσαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἀνατολῆς διὰ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνῆλθε τῷ ἔτει 867. Παρευρέθησαν δ' ἐν αὐτῇ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, πληθὺς μεγάλη ἐπισκόπων, ἱερέων καὶ μοναχῶν, οἱ αὐτοκράτορες Μιχαήλ καὶ Βασίλειος (ὁ τελευταῖος εἶχε προσληφθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Βάρδα) καὶ ἡ σύγκλητος. Ἡ σύνοδος αὕτη, μία τῶν πολυαριθμοτέρων ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, (διότι τὰ πρακτικὰ αὐτῆς, ἅτινα ἐξηφανίσθησαν μετὰ ταῦτα κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πάπα, ὅπως θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἔφερον χιλίας περίπου ὑπογραφάς!) μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὑβριστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ πάπα Νικολάου, θεωρήσασα τοῦτον ἀνάξιον τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἀφώρισεν αὐτὸν καὶ ἀνεθεμάτισε. Τὸ σχίσμα ἤρξατο. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ διεξεδίκησεν ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὰ ἑαυτῆς δίκαια, διὰ δὲ τῆς καθαιρέσεως τοῦ πάπα, τοῦ ζητήσαντος νὰ ὑποτάξῃ αὐτήν, ἐξεδήλωσε τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ὁ Φώτιος ἐθριάμβευσεν. Ἀλλ' ὁμως οὐχὶ ὀριστικῶς. Νέοι ἀγῶνες περιέμενον αὐτόν· διότι αἰφνης τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Βασίλειος ὁ Μακεδὼν φονεύσας τὸν Μιχαήλ καὶ μονοκράτωρ ἀναδειχθεὶς, ἐπειδὴ ἠλέγχετο ὑπὸ τοῦ Φωτίου διὰ τὸν φόνον τοῦτον καὶ ἐκωλύθη ἐν τινὶ ἐορτῇ παρ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν μυστηρίων, καθὼς διηγοῦνται Συμεὼν ὁ Μάγιστρος, Λέων ὁ Γραμματικὸς, ἐχθροὶ ἄλλως τοῦ Φωτίου ὄντες, καὶ ὁ Ζωναρᾶς, ἡ καὶ διὰ πολιτικούς λόγους, διότι οἱ περὶ τὸν Φώτιον ἦσαν προσκείμενοι τῷ Μιχαήλ, καταβιάζει ἀπὸ τῆς πατριαρχείας τὸν Φώτιον, καὶ ἀναβιάζει τὸ δεύτερον τὸν Ἰγνάτιον. Ἵνα δὲ ἐνισχύσῃ τοῦτον ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐπικαλεῖται δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀπεσταλμένων τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ τοῦ Β', τοῦ διαδεξαμένου τὸν Νικόλαον καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν ταῖς δεσποτικαῖς τάσεσιν αὐτοῦ. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη μεταβολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπλήρωσε χαρᾶς τοὺς ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ἰγνάτιος καὶ πάλιν ἵνα διατηρήσῃ τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν, ταπεινώνει καὶ ἐξευτελίζει πρὸς τὸν πάπαν γράφων καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁ

Ἀδριανὸς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει μαθὼν, ἐν συνόδῳ ἐν Ῥώμῃ γενομένη τῷ 868 κατακρίνει τὸν Φώτιον καὶ τὴν σύνοδον τοῦ 867, τὴν κατακρίνασαν τὸν Νικόλαον. Ἡ σύνοδος αὕτη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐθέσπισεν, ὅτι ὁ πάπας κρίνει πάντας τοὺς ἐπισκόπους, αὐτὸν ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ δικάσῃ! Ἀπεφάσισε δὲ ὁ Νικόλαος νὰ γίνῃ καὶ νέα τις γενικὴ σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἵνα ἀποκηρύξῃ τὴν προηγηθεῖσαν καὶ κατακρίνῃ τὸν Φώτιον. Τῷ 869 φαίνονται πάλιν παπικοὶ ἀπεσταλμένοι ἐν τῇ ἀνατολῇ ἵνα παραστῶσιν ἐν τῇ συγκροτηθησομένῃ συνόδῳ, κομίζοντες ἐπιστολάς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Ἰγνάτιον. Ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιστολῇ λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ἀδριανὸς καὶ τάδε· «Θέλουμεν νὰ συγκροτήσητε πολυάριθμον σύνοδον, ἧς μέλλουσι νὰ προεδρεύσωσιν οἱ ἡμέτεροι ἀπεσταλμένοι καὶ ἐν ἧ θέλουσι κριθῇ πάντες. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ διατάσσομεν νὰ καῶσι πάντα τὰ ἀντίγραφα τῶν πρακτικῶν τῆς κατὰ τῆς ἁγίας ἑδρας γενομένης ψευδοῦς συνόδου, καὶ νὰ ἀπαγορευθῇ ἐπὶ ποινῇ ἀναθέματος πᾶσα διάσωσις αὐτῶν¹⁾». Ἀποκηρύττει ἔπειτα τοὺς λατίνους ἐκείνους κληρικοὺς τοὺς ποιήσαντας ἑκκλησίαν πρὸς τὸν Φώτιον κατὰ τοῦ Νικολάου. Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας προσέθηκεν ὁ Ἀδριανὸς καὶ τύπον τινά, ὅστις ἔπρεπε νὰ ὑπογραφῇ παρὰ πάντων τῶν μελῶν τῆς συνόδου, καὶ δι' οὗ ὑπεχρεοῦντο πάντες νὰ ἀναγνώρισωσιν αὐτὸν ὡς ἀνώτατον ἐπίσκοπον τῆς ἀνατολῆς καὶ καθολικὸν πάπαν. Ἡ σύνοδος τοῦ 869 ἤρξατο τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς μετὰ μόνον 12 ἐπισκόπων ἐχθρῶν τοῦ Φωτίου, ἐν οἷς καὶ πλαστοὶ ἀπεσταλμένοι τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς! Κατὰ τὴν τρίτην συνεδρίαν ἦσαν ἔτι μόνον 24, μόλις δὲ μετὰ πολλὰς προσπαθείας τοῦ Βασιλείου ἠδυνήθησαν νὰ συνέλθωσιν 100 ἐν ταῖς τελευταίαις συνεδριάσεσι, πάλιν ὀλίγισται, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἠρίθμει τότε πλείονας τῶν 600 ἐπισκόπων. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐπισκόπων τούτων ἠρνήθη ἄρα νὰ συμμετάσχῃ τῆς κατὰ τοῦ Φωτίου συνόδου. Ἐν τῇ συνόδῳ ὑπερησπίσθησαν τὸν

(1) Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδ. ὑπὸ Labbe T. VIII.

Φώτιον πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων, ἰδίως δὲ Ζαχαρίας ὁ Χαλκηδόνος καὶ ὁ Ἡρακλείας Ἰωάννης. Ὁ πρῶτος ἐκήρυξεν ἐν ὀνόματι τῆς μερίδος τοῦ Φωτίου, ὅτι οὐδεμία ἀπόφασις εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας ἀντιβαίνουσα εἶναι ἔγκυρος, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑποχρεοῦται νὰ ὑπακούσῃ εἰς σύνοδον πράττουσαν παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς· οἱ κανόνες, εἶπεν, ἄρχουσι καὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων. Προσῆγαγε δὲ καὶ παραδείγματα ἀποδεικνύοντα, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῶν ῥωμαίων ἐπισκόπων, αἱ ἀντιβαίνουσαι εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς νόμους ἀπερρίφθησαν. Τέλος ὑπερήσπισε καὶ τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου δι' ἀρχαιοτέρων παραδειγμάτων¹). Ὁ δὲ Ἡρακλείας, ὅτε ἀπήτησαν παρὰ τῶν φίλων τοῦ Φωτίου νὰ κατακρίνωσιν αὐτὸν, εἶπεν, ὅτι εἶναι κατακεκριμένος ὁ τὸν ἑαυτοῦ πατριάρχην κατακρίνων²). Ὁ δὲ Φώτιος κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν του προσηνέχθη καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην λίαν ἀξιοπρεπῶς³). Προσκληθεὶς (οὐχὶ διὰ κληρικῶν, ἀλλὰ διὰ λαϊκῶν πρὸς περιφρόνησιν) νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν σύνοδον, ἐδήλωσεν, ὅτι ἔχει ἀπόφασιν νὰ σιγήσῃ, ἐπειπὼν τοὺς λόγους τοῦ ψαλμοῦ κθ', 1· «Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταισχυνηθῇν εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαί με καὶ ἐξελοῦ με». Τέλος ὁμως ἤγαγον αὐτὸν διὰ τῆς βίας ἐν τῇ πέμπτῃ συνεδριάσει, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀπόλυτον σιγὴν. Παρακινούμενος δὲ νὰ εἴπῃ, τί ἡδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ πρὸς δικαίωσίν του, ἀπήντησεν, ὅτι μόνον παρὰ τῷ Θεῷ μέλλει νὰ εὕρῃ τὴν δικαίωσίν του· «Τὰ ἐμὰ δίκαια οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ». Τὸ κατ' αὐτοῦ ἐκφωνηθὲν ἀνάθεμα τῆς συνόδου ἤκουσεν ὁ Φώτιος μετὰ ἀταραξίας μαρτυρούσης μεγάλην ψυχὴν. Ὁ Φώτιος ἐγίνωσκεν ὅτι τὰ ἀδίκαια ἀναθέματα ἐπαναπίπτουσιν ἐπ' ἐκείνους, οἵτινες ἐκφράζουσιν αὐτὰ, συντελοῦντα εἰς τὴν δόξαν ἐκείνων, καθ' ὧν ἀδίκως ἐκσφενδονίζονται⁴). Ἡ σύνοδος

(1) Harduin. VI, 1058.

(2) Αὐτόθι VI, 1066.

(3) Καὶ ὁ Νέανδρος, ὅστις ἄλλως κρίνει περὶ Φωτίου δυσμενῶς ὁμολογεῖ τοῦτο KGeschichte IV, 617.

(4) Ἐπισ. 113 κατὰ Montac.

μετὰ τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦ Φωτίου ἀπεκήρυξε τὴν κατὰ τοῦ Νικολάου γενομένην σύνοδον τοῦ 867, διατάξασα τὴν καταστροφὴν τῶν πρακτικῶν αὐτῆς, διὰ δὲ τῶν κανόνων αὐτῆς ἀνεγνώρισε τὸν πάπαν ἀνώτατον καὶ ἀπεριόριστον ἄρχοντα καὶ δικαστὴν τῆς ἐκκλησίας, ὑπερκείμενον καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Οὕτως ὁ κα' αὐτῆς κανὼν ὀρίζει, ὅτι ἀεὶ ἂν ᾔθελε συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡγείρετο δ' ἐν αὐτῇ περὶ τῆς ἀγιωτάτης τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἀμφιβολία τις καὶ συζήτησις, πρέπει μετὰ τοῦ ἀνήκοντος σεβασμοῦ νὰ ζητῶνται πληροφορίες καὶ νὰ λαμβάνηται παρ' αὐτῆς ἡ λύσις (*solutionem accipere!*), μηδέποτε δὲ αὐθαδῶς νὰ ἀποφαίνεται ἡ σύνοδος κατὰ τῶν μεγίστων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέων¹⁾). Ἰδοὺ ποῦ κατέρριψαν τὸ ἀξίωμα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὸ ἀξίωμα καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον²⁾ ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ! Μόνον ἐν τοῖς περὶ Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν ἀπῆλθει ὁ Ἀδριανός, ἂν καὶ ἀπεσταλμένοι Βούλγαροι εἶχον ἤδη δηλώσει, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπεθύμουν πάλιν νὰ ἀνανεώσωσι τὴν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἑνωσίν των, δὲν ἐνέδωκεν ἡ ἄλλως τοσοῦτον δουλόφρων δεσχεῖσα αὕτη σύνοδος τῷ πάπα, διότι οὕτως ἠθέλησεν ὁ Βασίλειος. Οἱ ἐπίσκοποι ἀπεφάνθησαν, ὅτι ἡ Βουλγαρία ἀνήκει κατὰ τὸ δίκαιον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, διότι αἱ ἐπαρχίαι, ἃς ἐκυρίευσαν οἱ Βούλγαροι, ἀνέκαθεν ἀνῆκον εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκκλησιαστικῶς δὲ ἀπετέλουν μέρος τῆς πατριαρχικῆς περιφερείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ διότι ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ἑλληνες ἱερεῖς ἐδίδαξαν τοὺς Βουλγάρους τὸν χριστιανισμόν. Εἰς μάτην

---

(1) Si Synodus universalis fuerit congregata, et facta fuerit etiam de sancta Romanorum ecclesia quacvis ambiguitas et controversia, oportet venerabiliter et cum convenienti reverentia de proposita quaestione sciscitari et *s o l u t i o n e m a c c i p e r e . . . . .* non autem audacter sententiam dicere contra summos senioris Romae Pontifices Παρὰ Mansi VI.

(2) Καὶ ὁμῶς καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς ἔκριναν εὐμενῶς περὶ Ἰγνατίου. Ὁρᾷ Κ. Παπαρρηγόπουλου Ἱστορ. ἑλλ. ἔθνους τόμ. Δ'.

διεμαρτυρήθησαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, λέγοντες, ὅτι ἡ ἁγία ἔδρα τῆς Ῥώμης δὲν κατέστησε τοὺς ἐπισκόπους τῆς συνόδου ταύτης κριτὰς ἑαυτοῦ, διότι μόνος αὐτὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνῃ πάντας τοὺς ἐπισκόπους, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονεῖ πασαν ἀπόφασιν τῆς συνόδου ἐναντίον τῆς γνωστῆς θελήσεώς του. Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης, σταλέντα εἰς Ῥώμην, ἤρπαιγαν καθ' ὁδὸν ὑπὸ σλάβων ληστῶν, σώζονται δὲ ἐν τινι λατινικῇ μεταφράσει Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου, ὅστις ἦτο παρὼν ἐν τῇ συνόδῳ ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος Λουδοβίκου τοῦ Β'. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐλληνικὴ τις ἔκδοσις αὐτῶν ἐν πολλοῖς διάφορος τῆς τοῦ Ἀναστασίου, κατ' οὐσίαν ὁμῶς σύμφωνος, περιέχουσα καὶ τὸν ἄνω ἐκτεθέντα κανόνα, τὸν ὑποδουλοῦντα τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτὰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους τῷ πάπα.

Μετὰ τὰ ἐν τῇ συνόδῳ γερόμενα ὁ μὲν Φώτιος ἀπεδιώχθη καὶ ὑφίστατο τὰ πάνδεινα ἐν τῇ φυλακῇ· οἱ μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ συνεντεύξεις ἀπηγορεύθησαν αὐτῷ· εἰς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς, μεθ' ὧν ἡδύνατο νὰ συμπροσεύχηται, δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπισκέπτονται αὐτόν· περὶ ἑαυτὸν ἔβλεπε μόνον τοὺς φρουροῦντας στρατιώτας· ἀσθενῶν δὲ ἐπὶ τριάκοντα ὅλας ἡμέρας, ἐστερήθη καὶ αὐτῆς τῆς ἱατρικῆς θεραπείας· τὸ δὲ αὐτῷ ἀλγεινότατον ὑπῆρξεν ὅτι πρὸς ἔτι μείζονα τιμωρίαν ἀφῆρεσάν ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὰ βιβλία ἵνα μὴ ἔχῃ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀνακούφισιν¹). Ἀλλὰ καὶ αἱ σχέσεις τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὸν πάπαν ἤρχισαν νὰ ψυχραίνωνται ἔνεκα τῆς Βουλγαρίας· διότι μετὰ τὴν σύνοδον τοῦ 869, ἠνώθησαν πάλιν οἱ Βούλγαροι μετὰ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπίσκοποι δὲ ἀνατολικοὶ ἐπέμφθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν, χωρὶς νὰ δοθῇ οὐδεμία προσοχὴ εἰς τὰς ἐναντίον τούτου γενομένας παραστάσεις τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η'. Ὁ Ἰγνάτιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤρξαντο κατ' ὀλίγον νὰ ἀναλογίζωνται πόσον διὰ τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς παπικὰς θελήσεις ἐταπείνωσαν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλη-

(1) Ἐπισ. 83, 97, 114 κατὰ τὴν ἔκδ. Montac.

σίαν καὶ ὑπέθαλψαν τὴν ἀλαζονείαν τῆς Ῥώμης, ἐννόησαν δὲ, ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε δίκαιον ἀντιστάς κατὰ τῶν παπικῶν ἀπαιτήσεων. Οὕτως συνέβη κατὰ μικρὸν συμφιλίωσις τις καὶ ἀμοιβαία προσέγγισις μεταξύ τῶν φίλων τοῦ Ἰγνατίου καὶ τῶν τοῦ Φωτίου. Ὁ Φώτιος ἀνακαλεῖται ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἀνατίθεται δ' αὐτῷ παρὰ τοῦ Βασιλείου ἡ ἐκπαίδευσις τῶν βασιλοπαίδων. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰγνατίου τοῦ συμβάντος κατὰ τὸ 878 εἶχεν ἐπέλθει τοσοῦτον τελεία συμφιλίωσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Φώτιον, ὥστε ἀποθνήσκων ὁ Ἰγνάτιος συνέστησεν αὐτῷ τὴν μέριμναν περὶ τῶν οἰκειοτάτων καὶ φίλων του. Ἡ ὥρα, καθ' ἣν ὁ Φώτιος ἐμελλε πληρέστατα νὰ δικαιοθῇ, οἱ δὲ ἀγῶνες αὐτοῦ νὰ στεφθῶσι διὰ τελείας ἐπιτυχίας, ἤγγικε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου κατὰ κοινὴν πάντων θέλησιν ἀναβιβάζεται πάλιν ὁ Φώτιος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, συνευδοκούντων νῦν καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φίλων τοῦ Ἰγνατίου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης ὁ Η' πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἀνάγκην ἔχων τῆς βοήθειας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ἠναγκασμένος ὢν διὰ τοῦτο νὰ προσενηχθῇ μετριοφρονέστερον τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν Φώτιον ὡς κανονικὸν πατριάρχην, δὲν ἐπελάθετο ὁμῶς ἐντελῶς καὶ τῶν παπικῶν ἀξιώσεων, διότι τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην παρεῖχε μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ζητήσῃ ὁ Φώτιος συγγνώμην, διότι ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον χωρὶς νὰ τύχῃ πρότερον ἀφέσεως παρὰ τοῦ πάπα, καὶ νὰ παραιτηθῇ πάσης ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας ἀξιώσεως. Ἀλλ' ὁ Φώτιος μὴ δόλως εἰς τὰς νέας ἀπὸ Ῥώμης ἀπαιτήσεις προσχῶν, συγκαλεῖ μεγάλην τινὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἐκ 383 περιπίκου ἐπισκόπων τῷ 879, ἧτις ἀνεγνώρισεν ὡς κανονικὸν πατριάρχην αὐτὸν, βεβαιώσασα, ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῇ συγκατάθεσει τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, τῇ αἰτήσει τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεγαλειτέρα ἱκανοποιήσις δὲν ἠδύνατο νὰ δοθῇ τῷ Φωτίῳ τῆς δημοσίας ταύτης 400 περίπου ἐπισκόπων διαβεβαιώ-

ἐπεὶ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπειτὰ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν τριῶν τῆς
ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκήρυξαν, ὅτι οἱ πατριάρχαι οὗτοι ἀνε-
γνώριζον πάντοτε τὸν Φώτιον, καὶ ὅτι οἱ παρούσι πάντες ἐν
τῇ συνέδῳ τοῦ 869 ὡς ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἦσαν πλᾶστα
πρόσωπα, ἀπεσταλμένοι τῶν Σαρακηνῶν! Μετὰ ταῦτα ἀνεθε-
ματίσθη ἐκκλησιαστικῶς ἡ σύνοδος ἐκείνη καὶ αἱ ἀποφάσεις αἱ ὑποδο-
κοῦσαι τῷ πάπᾳ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ταῦτα δὲ πάντα
ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα
Ἰωάννου τοῦ Η'. Ἡ τιμὴ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐσώθη.
Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος παρὰ τὰς διατάγας τοῦ πάπα οὐδεμίαν
περὶ τῶν βουλγαρικῶν ἐποίησεν ἀπόφασιν, ἀφήσασα τῷ αὐτῷ
κράτει τὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, οὗτος ὀργισθεὶς κατ' αὐτῆς
καὶ τοῦ Φωτίου ἐκ νέου, ἀφορίζει πάλιν αὐτὸν καὶ κατακρίνει
καὶ τὴν σύνοδον. Ἡ βῆξις μετὰ τὸν δύο ἐκκλησιῶν ἀνανεοῦ-
ται πάλιν.

Μετὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων τούτων ἐὰν ἠθέλομεν προ-
βάλλει τὸ ἐρώτημα, τίς εἶναι ὁ αἰτίος τοῦ σχίσματος, αὐτὰ
τὰ πράγματα ἀπαντῶσιν ἡμῖν. Ὁχι ὁ Φώτιος! ἀλλ' ἡ ἀλα-
ζονεία τῶν παπῶν. Τὸ σχίσμα ἀρξάμενόν τότε, ὑφίσταται μέ-
χρι τῆς σήμερον. Ἐξήτησαν μὲν μετὰ ταῦτα οἱ πάπαι καὶ οἱ βυ-
ζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐκείνοισιν ὑπὸ φιλαρχίας ὀρμώμενοι, οὗ-
τοι δὲ ἐνεκα λόγων πολιτικῶν νὰ προσεγγίσωσι τὰς δύο ἐκ-
κλησίας, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπετεύχθη ἡ ἐνώσις αὐτῶν, διότι οἱ
μὲν πάπαι οὐδέποτε ἠθέλησαν νὰ παραιτηθῶσι τῶν δεσποτικῶν
αὐτῶν ἀξιώσεων, ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδέποτε ἐδέχθη,
οὐδὲ θέλει δεχθῇ ἐπὶ οἵαδήποτε ἀνταμοιβῇ ἐγκαταλείπουσα
τὰς ἀρχαίας αὐτῆς λαμπρὰς παραδόσεις, καὶ τὴν αὐτονομίαν
αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν, νὰ ὑποσέβῃ ὑπὸ τὸν παπικὸν ζυγόν.

Ταῦτοι οὐκ ἦσαν οἱ ἀγῶνες τοῦ Φωτίου κατὰ τοῦ παπίσμου!
δι' οὓς ἐδράσθη ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ. Ἐν τοῖς ἀγῶσι τού-
τοις κατεδείχθη λαμπρὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ Φωτίου, οὗ τινος πρῆ-
πε νὰ θεωρούμεν τὴν σύνεσιν καὶ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
διοικήσει, τὴν ταπεινοφροσύνην, τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὸ αὐτο-
φρον ἐν ταῖς εὐπραγίαις, τὸ καρτερικὸν καὶ ἀεζίκακον ἐν ταῖς

δυσπραγίαις, τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην ἐν τοῖς κινδύνοις, πρὸ πάντων δὲ τὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῶν δικαίων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Ἄλλ' ὁ Φώτιος δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας πατριάρχης, ἀλλὰ καὶ ἑξοχος σοφός. Εἶναι ὁ σοφώτερος ἀνὴρ τοῦ Θ' αἰῶνος. Εὐφυῆς ὢν καὶ φιλομαθής, ἠδυνήθη διὰ τῆς ἀκαμάτου φιλοπονίας του νὰ ἀποκτήσῃ εὐρυτάτας γνώσεις. Τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς παιδείας του ταύτης εἶναι ἡ Μυριοβίβλος ἢ Βιβλιοθήκη αὐτοῦ, ἔργον κριτικόν, ἐν ᾧ ἀπογράφονται καὶ συναριθμοῦνται ὅσα συγγράμματα ἀνέγνωσεν ὁ Φώτιος μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶναι κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τῶν σοφῶν «πολύτιμον προῖον ἀξιοθαυμάστου φιλοπονίας, εὐρυτάτων μελετῶν καὶ πολλῶν γνώσεων»¹). Ἐκ τῆς ἀφιερώσεως εἰς τὸν Ταράσιον γίνεται δῆλον, ὅτι ἐγράφη τὸ ἔργον πρὶν ἀνέλθῃ ὁ Φώτιος εἰς τὴν πατριαρχίαν. Μετὰ τὴν ἀφιέρωσιν ἔπονται 290 κώδικες ἐν οἷς δίδονται εἰδήσεις περὶ ἰσριθμῶν συγγραμμάτων τῶν διαφορωτάτων εἰδῶν καὶ συγγραφέων, προσάγονται δὲ πολλὰ ἀποσπάσματα ἐξ αὐτῶν καὶ προστίθενται διάφοροι σημειώσεις καὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν. Εἶναι τρόπον τινὰ οἱ καρποί, οὓς συνέλεξεν ὁ φιλοπονώτατος συγγραφεὺς ἐκ τῆς μελέτης τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ συνήθης ἀρχὴ «ἀνεγνώσθη» ἢ «ἀνεγνώσθησαν». Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου καταφαίνεται καὶ ἐκ τούτου μόνου, ὅτι μετὰ τῶν προσαγομένων συγγραφέων εὐρίσκονται ὀγδοήκοντα, οἵτινες ἄνευ τῆς μυριοβίβλου δὲν θὰ ᾔσαν ἡμῖν γνωστοί. Ἀλλὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου ἔχομεν τὸν Νομοκάνονα, ἐν ᾧ συμπεριέλαβεν ὁ Φώτιος πρῶτος πλήρη συλλογὴν τῶν ἀρχαίων κανόνων καὶ τῶν περὶ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων βασιλικῶν νόμων, ἐκείνων μὲν μόνον τοὺς τίτλους ἀναφέρων, τούτων δὲ ἐκτιθεὶς ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα γενόμεναι συλλογαὶ ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νομοκάνονος τούτου, ὃν ἡρμήνευσαν καὶ οἱ μετὰ ταῦτα ἐρμηνευταί, οἷον ὁ Ζωναρᾶς.

---

(1) Gass.

Σπουδαῖα ἔργα τοῦ Φωτίου εἶναι καὶ τὰ ἀμφιλόχια¹⁾ καὶ αἱ ἐπιστολαὶ²⁾ αὐτοῦ δεικνύοντα τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ πολυμάθειαν, τὴν βαθεῖαν τῆς Γραφῆς μελέτην καὶ ἀκριβεστάτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας γνῶσιν. Τὸ πρῶτον ἔργον ἐκλήθη οὕτως διότι ἀφιεροῦται Ἀμφιλοχίῳ τῷ Κυζίκου ἐπισκόπῳ. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Φωτίου εἶναι χρησιμωτάτη καὶ ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος πηγὴ τῶν περὶ τῶν κατ' αὐτὸν γενομένων. Ἐκτὸς τῶν ἄνω εἰρημένων συνέγραψεν ὁ Φώτιος καὶ διαφόρους ἄλλας πραγματείας περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως, λέξεων συναγωγῆν, περὶ Τριάδος καὶ ἐνανθρωπήσεως, περὶ τῶν ἐν Χριστῷ θελήσεων, ὁμιλίας, κατὰ λατίνων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἄλλα, ἅτινα εὐρίσκει τις ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκδόσει τῶν πατέρων τῇ ὑπὸ Migne ἐν Παρισίοις γενομένη. Ταῦτα εἶναι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Φώτιος ἐπὶ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς πατριαρχείας, ἵνα ἀναβιβασθῇ εἰς αὐτὴν ἀντ' αὐτοῦ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Λέοντος ὁ τούτου ἀδελφὸς Στέφανος. Ὁ Φώτιος ἀπέθανε τῆς 6 Φεβρουαρίου 894, καθ' ἣν ἡμέραν τελεῖ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ταῦτα περὶ τοῦ Φωτίου. Ἡ ἔκθεσις τῶν κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ ἐξηγεῖ πληρέστατα τὴν μεγάλην φήμην, ἥς ἀπολαύει ὁ Φώτιος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Εἶναι δικαιοτάτον ὅτι κατατάσσεται ἐν τοῖς πρώτοις πατράσι καὶ θεολόγοις τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, συναριθμούμενος μεταξὺ τῶν Ὀριγενῶν, τῶν Ἀθανασίων, τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Χρυσοστόμων καὶ τῶν Δαμασκηνῶν. Τῷ Φωτίῳ θέλει αἰωνίως ὀφείλεσθαι εὐγνωμοσύνη παρὰ τε τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τοῦ παπισμοῦ.

Α. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ.

(1) Ἐξεδόθησαν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Σ. Οἰκονόμου 1858.

(2) Ἀρίστη ἐκδόσις ἐγένετο ὑπὸ Βαλέττα. Ἐν Λονδίνῳ 1868.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ.

Ἀπὸ ἐνώμα περίπου μηνῶν διεθρυσθήθη ἐν Ἀθήναις ἡ Ταναγρα τῆς Βοιωτίας διὰ τὰ ἐξ ὀπτιῆς γῆς εἰδώλια, τὰ ὅπρια ἀνορυχθέντα ἐκεῖ ἐκ τάφων ἀρχαίων ἐκομίσθησαν ἐνταῦθα πρὸς πώλησιν καὶ εὖρον τιμὰς ὑπεράγκυς. Ὅχι ὅτι δὲν ᾔσχοντο καὶ ἄλλοτε ἐκεῖθεν κατὰ καιροὺς τοιαῦτα ἔργα τέχνης, ἀλλὰ ταύτην τὴν φερόν καὶ πολλὰ ᾔσαν καὶ καλὰ λίαν ἐλέχοντο. Ἀλλ' ἐκεῖνα ὅπερ οἱ τῶν εἰδωλίων ἐκτιμηταὶ δὲν ἔμαθον καὶ δὲν ἐφρόντισαν ἴσως νὰ μάθωσιν εἶναι, ὅτι αὐτόθι καὶ πολλαὶ εὗρέθησαν ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί, ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν τάφων ἀνορυχθεῖσαι, ἐξ ὧν καὶ τὰ εἰδώλια. Ἀνάξιον τοῦτο τῆς περιεργίας τῶν ἐκτιμητῶν δὲν θὰ ᾔτο βεβαίως, ἂν πως ἠδύναντο νὰ πληροφηθῶσιν, εἰς τίνας ποτὲ τίνων χρόνων θνητοὺς ἐκεῖνα τὰ εἰδώλια ἐδόθησαν παρὰ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν των ὡς κτερίσματα νεκρικὰ. Ἄς εἰπώμεν λοιπὸν ἡμεῖς τώρα, ὅτι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐχέγοντο ἐκεῖ αἱ τῶν τάφων ἀνασκαφαί, κατέστησε δυστυχῶς τὰς πληροφορίες ταύτας ἀδυνάτους, διότι ἐγέναντο παρὰ σκοτίων ἀρχαιοκαπήλων καὶ κατὰ ἀδείας ἐκδοθείσας ἀνόμως, ἄλλως τε καὶ ἄνευ ἐπιστημονικῆς ἐπιτηρήσεως. Καὶ ἐμποδίσθη μὲν ὕστερον ὅπως δὴ ποτε τὸ κακὸν ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ διὰ πράξεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἀπαγορευσάσης τὰς ἰδιωτικὰς ἀνασκαφάς, τὰ ἐπακόλουθα ὅμως τῶν ἀνομιῶν δὲν ἐξέλιπον ἐντελῶς καὶ μέχρι τοῦδε. (*) Ἡ δὲ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν Ἑταιρία εἶχε καὶ ἔχει ἀκόμη κόπους καὶ δυσκολίας

(*) Πολλὰ τῶν εἰδωλίων λέγονται κάλλιστα κατὰ τὰ σχῆμα καὶ τὰ χρώματα (ἡμεῖς αὐτοὶ πάνυ ὀλίγα εἶδομεν ὅπως οὖν πρὸς τὴν φήμην ἐξισούμενα) ἀλλὰ καὶ πολλὰ, ὡς ἀκούομεν, νοθεύουσιν αἱ ἀρχαιοπράται, προστιθέντες εἰς αὐτὰ νέα χρώματα καὶ χρύσωσιν. Ἄν δὲ καὶ ἡ Ἑταιρία ἡμῶν ἡ ἀρχαιολογικὴ, ἡ διὰ τοῦ Π. Στματάκη ποιούσα νῦν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀνασκαφὴν αὐτόθι κατὰ τὸν νόμον, ἐπιτύχῃ νὰ εὕρῃ ὅμοια τὴν ἀξίαν εἰδώλια (ἕως τώρα εὔρε πολὺ κοινά) θὰ εἴμεθα τότε εἰς κατάστασιν νὰ κρίνωμεν ἀσφαλέστερον περὶ τῆς ποιότητός των, ἴσως καὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνήκουσιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἀναγνώσται δύνανται ν' ἀναδράμωσι διὰ τὰ Ταναγραῖκά εἰδώλια εἰς ἓν ἄρθρον, ὃ ἐδημοσίευσεν ὁ Ο. Lüders ἐν τῇ ἐνταῦθα ἐκδομένῃ Νέᾳ Ἑλλάδι, φύλλῳ τῆς 11 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου.

νὰ περισυνάξῃ διὰ τοῦ ἀποστόλου τῆς Παναγ. Σταματάκη τὰ ἐν ταῖς λαθραῖαις ἀνασκαφαῖς διασκορπισθέντα ἐνεπίγραφα καὶ ῥηπτά μνημεῖα, τὰ ὅποια εἰ σκαφεῖς καὶ πολλαχῶς ἐβλαψάν καὶ εἰς διάφορα μέρη κατέκρυψαν, φροντίζοντες μόνον περὶ τῶν εὐδοκίμων ἐξ ὅπερ γῆς εὐπωλίων καὶ ἀγγείων, τῶν κέρδος εἰς αὐτοὺς βέβαιον ὑπισχνουμένων. Ὁ Π. Σταματάκης μῆνας ὅλους κατέτριψε περὶ τὴν ἀναζήτησιν καὶ συνάθροισιν τῶν ὄχι ἐπιτάφρων μόνον λίθων εἰς τὸ χωρίον Σχηματάρι, τὴν ἑδραν τοῦ δήμου Τανάγρας, ἐνθα ἐξ αὐτῶν ἐσχημάτισε πολλῇ δαπάνῃ τῆς Ἑταιρίας δημοτικῆς συνάλλογῃς ποικίλῃ καὶ πλουσίᾳ, περιλαμβάνουσας 583 κομμάτια μέχρι τοῦδε. Τὸ Σχηματάρι ἀπέχει πλέον τῆς ὥρας τῶν ἐρείπων τῆς Τανάγρας, καὶ γίνεται διὰ τοῦτο ἡ μετακομιδὴ δύσκολος. Εὐρέθησαν δὲ καὶ εἰς τὰ πέριξ χωρία Λιάτανα καὶ Μπράτσι καὶ ἀλλαχαῦ στῆλαι διαρπαγεῖσαι, καὶ ἔπρεπε καὶ αὐταὶ νὰ συγκεντρωθῶσιν, ὅπερ ἐγένετο. Ἦδη ἡμεῖς ἐκ τῶν ἐν Σχηματαρίᾳ συναχθέντων ἀνεφεραμέν τινὰ καὶ ἐξεδώκαμεν πρῶτος ἐν τῇ προτέλευταίᾳ τεύχεϊ τοῦ Ἀθηναίου. Σήμερον δὲ ἐξακολουθοῦμεν τὸ ἔργον, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν μας ἀντίγραφα καὶ ἅμα χάρτινὰ ἐκτύπα καὶ τὰς περὶ μεγέθους καὶ σχήματος τῶν ἀρχαίων πληροφορίας, ἃ πάντα ἔπεμψεν εἰς τὴν ἀρχαιολ. Ἑταιρίαν ὁ Σταματάκης. Καὶ ψηφίσματα μὲν προξενίας καὶ ἀλλοίας ἐπιγραφάς, ὅσων τμηματικὰς καὶ ἀναθηματικὰς, ἀναβάλλομεν εἰς ἄλλοτε, ἐπιτυμβίους δὲ μόνον ἐκδίδομεν σήμερον, καὶ ἐξ αὐτῶν, συμπροσμέμων περὶ τὰς 400, μόνον ὀλίγας, ὅσαι μᾶς ἐφάνησαν περιεργότεραι διὰ διαφόρους λόγους.

Πρῶτον δὲ λέγομεν περὶ τῶν ἐπιτυμβίων τούτων μνημείων γενικά τινα. Ὡς ἐπληροφορήθημεν, ὄντα ταῦτα διαφόρων σχημάτων, καὶ ἀπλοῦς τετα βαθροειδῆ, καὶ στῆλαι μετὰ γείσων ἢ ἀστωματίων καὶ ροδάκων (rosaces), τινὲς δ' ὀλίγαι καὶ μετ' ἀναγλύφων, δὲν ἔχουν εὐρεθῇ ἱδρυμένα κατὰ χώραν, ἀλλὰ πάντα σχεδόν, ἂν καὶ εἶναι διαφόρων χρόνων, ἀπὸ τοῦ 5^{ου} περίπου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ μέχρι τοῦ 3^{ου} ἢ καὶ 4^{ου} αἰῶνος μετὰ Χριστόν, ἔχουν εὐρεθῇ ἢ ὡς σκεπάσματα τάφων ἄλλων σχετικῶς νεωτέρων, πάντοτε ὅμως ἄρκετὰ παλαιῶν, ἢ ὡς ἀποτελοῦντα τοὺς τοίχους :

αὐτῶν. Πλείονες δὲ γραμμαὶ τάφων παρετηρήθησαν ἀρχόμεναι ἀπὸ Τανάγρας καὶ διευθυνόμεναι πρὸς Θήβας, Ὠρωπὸν καὶ Χαλκίδα. Εἶναι δὲ τὰ μνημεῖα ἢ πώρινοι πλίνθοι τετράγωνοι, καὶ οὗτοι ἀποδεικνύονται ὄντες λίαν παλαιοί, ἢ στῆλαι λίθου λευκοῦ, καὶ φαιοῦ καὶ μέλανος. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ κεράμου λάρνακες εὑρέθησαν ἔχουσαι ἐνίοτε ἐπιγραφάς.

Τὸ δὲ τυπικὸν τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ἢ κατ' ὀνομαστικὴν πτώσιν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἀπλοῦν ἄνευ πατρωνυμικοῦ ἢ ἐθνικοῦ, ὅστις τρόπος εἶναι ὁ συχνότατος (302 κομμάτια ἐν 400 ἔχουσι τοῦτον) ἢ ἡ ἐπὶ πρόθεσις μετὰ δοτικῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ καὶ τούτου ἢ ἀπλοῦ ἢ συνωδευμένου μετὰ τοῦ τοῦ πατρὸς ἢ καὶ μετὰ τοῦ εἰμί, ἐνθα ὑποκείμενον ἐξυπακούεται τὸ ἐγὼ ἢ στήλη, ἢ τὸ σῆμα. Εἰκοσιεπτάκις ἀπαντᾷ ἢ ἐπὶ ἐν 400. Ἄλλοι τρόποι εἶναι σπανιότεροι, δηλ. κατὰ κλητικὴν ἢ γενικὴν πτώσιν τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Τὸ δὲ χρηστὸς ἢ χρηστή ὡς ἐπίθετον καὶ τὸ χαῖρε ὡς προσφώνημα εἰν' ἐπίσης σπάνια. Περὶ τούτων δὲ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν εἰς μόνους τοὺς ξένους καὶ τοὺς δούλους ἦσαν εὐχρηστα, ὡς ἐν Ἀττικῇ (*), ἀλλὰ πιθανὸν τὸ θεωροῦμεν. Βεβαιότητα δὲ ἠθέλομεν ἔχει τότε μόνον, ὅταν οἱ πολῖται Τανάγρας ἠθελον ἔχει συνειθισμένον, ὡς οἱ Ἀθηναῖοι τῶν μέσων τε καὶ τελευταίων χρόνων, καὶ τὰ δημοτικά των, ἂν εἶχον, ἢ φυλετικά ὀνόματα νὰ γράφωσιν ἐπὶ τῶν στηλῶν, ὅπερ ὁμῶς δὲν φαίνονται ποιήσαντες, ὡς οὐδὲ οἱ παλαιότατοι Ἀθηναῖοι. Ἀλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι οὔτε τὸ χρηστὸς, χρηστή, οὔτε τὸ χαῖρε ἐμφανίζονται ἐπὶ τῶν παλαιωτάτων στηλῶν, σχεδὸν δὲ οὐδ' ἐπὶ τῶν τῶν μέσων χρόνων.

Τελευταίαν γενικὴν παρατήρησιν κάμνομεν, ὅτι ἐν Τανάγρας στῆλαι ξένων ῥητῶς δεδηλωμένων διὰ τοῦ ἰδίου ἐθνικοῦ εἶναι ὀλίγισται, μόλις 5 ἐν τετρακοσίαις, καὶ τὰς 5 ταύτας ἐκδίδομεν πάσας κατωτέρω. Διαφορὰ λοιπὸν κατὰ τοῦτο μεγάλη πρὸς τὰ

(*) Ἴδε τὸ ἡμέτερον βιβλίον «Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. Ἐν Ἀθῇν. 1871, καὶ ἰδίως τὴν κβ'. σελίδα τῶν προλεγομένων καὶ τὸν ἐν τέλει πίνακα.

ἐν Ἀττικῇ καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἡ ξενούρα πολλὴ καὶ ἄλ-
λως ὑπὸ τῶν συγγραφέων μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν περιωθέντων
μνημάτων ἀπεδείχθη (*). Ἐπερίμενε δέ τις ὁμοίον τι καὶ διὰ τὴν
Τανάγραν, ἃν καὶ μεσόγειον πόλιν, διότι ὁ Δικαίαρχος ἐν Βίῳ
Ἑλλάδος, ἐνῶ καὶ ἄλλον πολὺν ἔπαινον αὐτῆς ἀναγράφει, ῥητῶς
καὶ ταῦτα λέγει· «καὶ ἐνδιατρίψαι δὲ ξένοις ἀσφαλεστάτῃ πόλιν
τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν». Ἴσως λοιπὸν ῥητέον, ὅτι ἡ κατὰ τύχην
ὀλίγα εἰς ἡμᾶς περιῆλθον μνημεῖα ξένων τῶν ἐν Τανάγρα, ἡ δὲν
ἐφρόντιζον πάντοτε νὰ ἐγχαράττωσιν οἱ ξένοι εἰς τὰ μνημεῖα
τῶν τὰς οἰκείας πατρίδας.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα ἐπ' αὐτάς τὰς ἐπιγραφάς. Αἱ παλαιόταται τῶν ὑπ' ὄψιν μας ἔχουσι πρὸς τοῖς ἐννέα ἐκείνοις ἀρχαίκοις γράμμασιν, ὧν τὸ σχῆμα ἀπεδώκαμεν διὰ ξυλογραφίας ἐν τῷ προτελευταίῳ τεύχει, ἔτι καὶ τὰ ἐξῆς·

В Д Е Ж З И Й К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Э Ю Я

Ἐκ τούτων τὸ τρίτον, τὸ μὲ τέσσαρας ἐπαλλήλους κεραίας ε, ἐπειδὴ ἅπαξ μόνον τὸ βλέπω ἐν τοῖς ἐκτύποις, ὑποθέτω κατὰ λάθος ἐγγαραχθεῖσαν τὴν τετάρτην κεραίαν του, καθ' ὅσον μάλιστα σχῆμα τοιοῦτο τοῦ ε δὲν βλέπω ἐν τοῖς πλουσιωτάτοις πίναξι τοῦ Kirchhoff, τοῖς ἐν τῷ βιβλίῳ του: Studien zur Geschichte des griech. Alphabets, Berlin, 1867. — Τὸ τέταρτον γράμμα ἴσως εἶναι δίγαμμα, οἷον τὸ ἐν τοῖς αὐτοῖς πίναξι, τὸ ληφθὲν ἐκ τῶν ἀλφαβήτων Κρήτης, Κερκύρας, Τάραντος καὶ ἄλλων τινῶν μερῶν, ὅχι δ' ἐκ Βοιωτίας. — Τὸ πέμπτον γράμμα παριστάνει τὸ δασὺ πνεῦμα. — Τὸ ἑβδομον εἶναι ο. — Τὰ τρία τελευταῖα εἶναι διάφορα σχήματα τοῦ χι.

Ἰδού δὲ τὰ κείμενα τὰ γεγραμμένα τοῖς γράμμασι τούτοις καὶ τοῖς ἄλλοις, ὧν τὸ σχῆμα πρότερον ἐδόθη.

(*) Ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ, τῷ προμνημονευθέντι, τὰ τῶν ῥητῶς ξένων ἐν Ἀττικῇ μνημεῖα σχεδὸν ἐξισοῦνται πρὸς τὰ τῶν ῥητῶς ἐγχωρίων. Δυνατὸν δὲ εἶπειν, ὅτι καὶ τὰ φθάνουσι καὶ τὰ ὑπερτεροῦσιν, ἂν εἰς τὰ Ἀττικὰ προσλογισθῶσί τινα ἐκ τῶν ἀπλᾶ μόνον ἐχόντων ὀνόματα μνημείων, ἅπερ διὰ πολλοὺς λόγους φαίνεται ὅτι ἦσαν Ἀττικῶν ἀνθρώπων.

1. Ἀβ α ε δ α ρ α ε (*). — Βούλε ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ ὀνόματι ἔχομεν τὴν δίφθογγον αἰ γεγραμμένην διὰ τῶν αε, ὡς ἴδῃ πρὸ ἐκτὸν εὑρέθη ἄπαξ καὶ δις ἐν ταῖς Βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ C. I. Gr. ταῖς ὑπ' ἀρ. 1599 καὶ 1647 ἐν τῷ: Αἰσχροῦδας = Αἰσχροῦδας κτλ. καὶ πού καὶ ἐπὶ ἀγγελίων ἐν τῷ Αἰθρα = Αἶθρα, (ὅπως δηλ. ἐν τῇ Λατινικῇ συνήθως ἡ δίφθογγος αὕτη ἐγράφετο ae.) Τὰ δὲ ὀνόματα εἶναι ἐσχηματισμένον κατὰ τὸ Πυθόδωρος κ. τ. τ., ἐξ ἐπιθέτου τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐν Ἀβαις τῆς Φωκίδος λατρευόμενος καὶ ἔχων μαντεῖον ἐπεκαλεῖτο Ἀβαῖος. — Ἐνταῦθα σημειοῦμεν, ὅτι τὸ παρὰ Πολυδίῳ 20, 4 καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν βίῃ Ἀράτου, 16, ὄνομα Βοιωτάρχου, γραφόμενον καὶ ἐκδιδόμενον Ἀμφιόκριτος ἢ Ἀβοιόκριτος ἢ Ἀβιόκριτος, φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ διορθωθῇ ἐκ τούτου τοῦ νῦν ἐμφανιζομένου εἰς Ἀβαιόκριτος, (ὅπως ὑπάρχει Πυθόκριτος, Ἐρμόκριτος κττ.). Ἡ παρὰ Πολυδίῳ δὲ γραφὴ Ἀμφιόκριτος εἶναι ἡ μᾶλλον πλησιέστερος τῇ προτεινομένῃ διορθώσει, οὐ μόνον δι' ὃ ἔχει αἰ, ἀλλ' ἐπὶ καὶ διὰ τὸ μ, τὸ ὁποῖον κατὰ τινα χαρακτῆρα γραφῆς, ἐν τοῖς παλαιαῖς χειρογράφοις λίαν συχνόν, ὅταν ἔχη πάνυ βραχεῖαν τὴν οὐρανὴ ταυτίζεται σχεδὸν τῷ β, γραφομένῳ ὁμοιότατα τῷ Λατινικῷ u.

2. Ἐπὶ Λυσανίας Η ι α ρ ῖ δ α (οι). — Καὶ ἐδῶ τὸ αε εἶναι ἀντὶ α. Τὸ δὲ δεῦτερον ὄνομα, ὃν κατὰ γενικὴν πτώσιν καὶ ἔχον ἐπὶ τοῦ λίθου τὸ τοῦ δασέος πνεύματος σημεῖον κεκλεισμένον ἀνωθεν τε καὶ κάτωθεν, εἶναι ταυτόσημον τοῦ, ἂν ὑπῆρχεν, Ἰσρεΐδας.

3. Ἐπὶ Ὀ κ ῖ β α ε. — Τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ ὀνόματος τούτου εἶναι κάπως ἀμφίβολα ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν μου ἐκτύπῳ. Καὶ ἐδῶ τὸ αε ἀντὶ α. Οὕτω ἐπληθύνθησαν τὰ πρὶν σπάνια.

4. Ἐπὶ . Ηεκα δ α μοε ἐμί. — Αὕτη ἡ ἐπιγραφή παρέσχε μοι

(*) Κατὰ τὴν συνήθειάν μας πάντα τὰ ὡς νέα παρουσιαζόμενα κύρια ὀνόματα ἀραιογραφοῦμεν. Πολλὰ δὲ σήμερον τὰ τοιαῦτα. Ἀραιογραφῆσαμεν δὲ καὶ τινὰ ἐν μέρεσι μόνον, ἵνα ἀηλώσωμεν διαλεκτικὴν διαφορὰν πρῶτον νῦν παρουσιαζομένην ἐν μιᾷ τινι συλλαβῇ τοῦ δεῖνα ἢ δεῖνα ὀνόματος, εἰ καὶ καθόλου εἰπεῖν ἡ διαφορὰ καὶ πρότερον ἐγνωρίζετο. Ὅστις ἔχει καὶ μεταχειρίζεται τὸ τοῦ Pape-Benseler λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς, 1863—70, νοεῖ τὸ τί λέγομεν.

πλεῖστα πράγματα, ὅχι βέβαια διὰ τὸ οὐ, ὅπερ εἶναι ἀντὶ τοῦ οἰ (εἴη, ὁμοίως τῷ Λατινικῷ οἰ) καὶ εὐρέθη οὕτως ἤδη ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4399 Ταναγραίᾳ ἐπιγραφῇ τοῦ C. I. Gr. ἐν τῷ Διονύσοι, καὶ πον. καὶ ἐπὶ ἀγγείου ἐν τῷ ὀνόματι: Κραεσος (=Κροῖσος), ἀλλὰ διὰ τὸ μεταξὺ τοῦ ε καὶ τοῦ κλειστοῦ διαστήτος ὀνόματιον ἐν τῷ ἐκτύπῳ σχῆμα γράμματος, τὸ ὁποῖον ἔμεν πολὺν χρόνον ἀμφίβολος πῶς νὰ ἐκλάβω, ὡς δίγαμμα; διότι ἔχει τὸ ἀνωτέρω διὰ ξυλογραφίας παρατεθὲν τέταρτον σχῆμα, ἃ ὅς ἄλλο τι; Δὲν μοι ἦτο γνωστὸν μέχρι τοῦδε δίγαμμα πρὸ διαστήτος ὅθεν ἐκλινῶ νὰ δεχθῶ αὐτὸ ὡς αἶγμα, οἷον εὐρίσκαται ἐν χρήσει κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους τετράγωνον, καὶ δὴ ὡς αἶγμα τελειὸν τῆς ἐπὶ προθέσεως, γραφομένης κατὰ ἴσους ἐπὶς κατ' ἀναλογίαν τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν ἀμφίς, ἐνς, ἔχε καὶ ἄλλων, οἷον τοῦ ἀφ, τοῦ περὶς ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ περὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 1625 ἐπιγρ. τοῦ C. I. Gr. καὶ τῶν Λατινικῶν aha, eis, dia κ.τ.π. ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸ ἀντὶς τῆς παρ' ἡμῖν συνηθείας, τὸ ὁποῖον ἴσως δὲν εἶναι προσχηματικὸς ἄλογος τοῦ κοινοῦ ὄχλου ὡς ἐν τοῖς ἐπειθήσι, κατικτίς, σήμερις, τότες κ.τ.λ. ἀλλὰ λείψανον παλαιῆς ἐλλόγου χρήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν μ' ἐφάνη ἐπὶ τέλους τελευτή, καὶ οὕτω συνεχόμενος ἀπορία πολλή, ἄφησα εἰς τὰς σοφωτέρους μου νὰ διακρίνωσι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔθεσα ἐν τῇ μεταγραφῇ στείγαν ἀντὶ τοῦ ἀλλοκότου σημείου γράμματος.

5. Χαῖρ . . . — Ἀρχὴ ὀνόματος, δυναμένου νὰ συμπληρωθῇ πολλαχῶς: Χαῖρος, Χοιρίδιον, Χαιρίλη, Χαιρίλος, διότι πάντων ταῦτα τὸ πάλαι ἦσαν εὐχρηστικά ἀνθρώπων Ἑλλήνων ὀνόματα καὶ μάλα ἀνσίμων: Ἀλλοι καιροί, ἄλλα ἔφη.

6. Ἀρνεσίχα. 7. Δεχσαρέτσα. 8. Εὐτελεία.

9. Θεριπίον. (=Θηριππίων). 10. Λάοτος.

11. Σαμίχα. 12. Χασνοκλία.

Τὰ μνημεῖα τὰ ἔχοντα τὰς ἀνω 12 ἐπιγραφὰς εἶναι, πλὴν τῶν ὑπ' ἀρ. 8, 9 καὶ 10, λίθου-πωρίνου. Τὸ ὑπ' ἀρ. 9 εἶναι λάρναξ ἐκ κεράμου κολοβή. Τὰ δὲ ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 10 εἶναι λίθου μέλανος. Τούτων τῶν δύο ὡς καὶ τῶν ὑπ' ἀρ. 1, 2, 5, 9 καὶ 11 δὲν παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Σταματάκη τὸ μέγεθος, τὸ δὲ τῶν λοι-

πῶν ἔχει οὕτως· τοῦ ἀρ. 3, μῆκος 0,30, πλάτ. 0,21, ὕψ. 0,15.—
τοῦ ἀρ. 4, μῆκ. 0,77, πλάτ. 0,40, πάχ. 0,45.—τοῦ ἀρ. 6, ὕψ.
0,35, πλάτ. 0,23, πάχ. 0,07.—τοῦ ἀρ. 7, ὕψ. 0,25, πλάτ.
0,25, πάχ. 0,15.—τοῦ ἀρ. 12, ὕψ. 0,30, πλάτ. 0,40, πάχ.
0,30. —Τὸ δὲ σχῆμα αὐτῶν δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον διὰ λέξεων
νὰ δηλώσωμεν. Σαφέστερον θὰ φανῇ ὅταν ποτὲ πανομοιότυπως
ἐκδοθῶσι καὶ ταῦτα καὶ ὅσα ἄλλα, ἐπίσης παλαιὰ ὄντα, ἀφήσα-
μεν τό γε νῦν ἀνέκδοτα διὰ διαφόρους λόγους, τὰ ὅποια εἶναι
ἀκόμῃ 19 τὸν ἀριθμόν. Λέγομεν μόνον, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν λίθων
τούτων ἔχουσιν ἄνω κοίλωμα ἢ τετράγωνον ἢ στρογγύλον, ἐνθα τι
ἐνστιθέτο ἴσως στερεὸν σῶμα, ἂν δὲν ἦτο διὰ χοᾶς ἢ ἐναγίσματα.

Μεταβαίνομεν εἰς τὰ μνημεῖα τῶν μέσων Ἑλληνικῶν καὶ Μα-
κεδονικῶν χρόνων.

13. Κόριλλα. 14. Κόριλλα. 15. Κόριλ(λα). 16. Κόρ(ι)λλα.
17. Κόριλλα.

Τοῦτο τὸ ὄνομα, ἐπὶ πέντε διαφόρων στηλῶν ὃν κεχαραγμένον,
φαίνεται, ἦτο πολὺ συχνὸν ἐν Τανάγρα (*) καὶ μόνον κατὰ προ-
φράν διέφερεν ὀλίγον ἐκείνου, ὅπερ εἶχεν ἡ περίφημος τῆς πό-
λεως ταύτης ποιήτρια Κόριννα. Καὶ πιστεύομεν μὲν ἡμεῖς, ὅτι
ὀρθῶς διὰ τῶν συγγραφέων παρεδόθη ἡμῖν τὸ τῆς ποιητρίας ὄνομα
δυσὶ νῦ γραφόμενον, πάντως ὅμως περίεργον, ὅτι ἡ γραφὴ τῶν
συγγραφέων οὐδ' ἅπαξ εὑρέθη ἐπὶ τῶν τόσον πολυαρίθμων Βοιω-
τικῶν στηλῶν. Μόνον τὸ Κοριννῶ εὑρέθη ἐν τινὶ τῆς Κορωνείας
στήλῃ. Ἰδε Keil Inscript. Boeot. ἀρ. LVIII, ο.

18. Παῖς. 19. Παῖς. 20. Παῖς.

21. Πάϊλλος. 22. Πάϊλλος. 23. Πάϊλλος. 24. Πάϊλλος
25. Πάϊλλ(ος). 26. Πάϊλλος

χρηστός. (**)

Ὅτι τῶν δύο τούτων πρωτοφανῶν ὀνομάτων, τῶν ἀναγνω-
σθέντων, τοῦ μὲν τρίς, τοῦ δὲ ἐξάκις ἐπὶ στηλῶν διαφόρων, τὸ

(*) Εὑρίθη ἤδη πρότερον στήλῃ ἐν Κορωνείᾳ, ἔχουσα τὸ αὐτὸ ὄνομα.
Ἰδε Α. Ραγκαβῆ Antiquit. Hellén. Tom. II, N° 2165.

(**) Ὁ ἀρ. οὗτος ἔχει γράμματα τῶν Ῥωμ. χρόνων ὅμως δὲ καί-
εθω ἰδῶ.

δεύτερον εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ πρώτου, καὶ οἷον τὸ Λατίν·
puellus, δὲν πρέπει, νομίζομεν, ν' ἀμφιβάλλῃ τις. Ἐγχωρεῖ δέ
πως ἀμφιβολία, ἂν καὶ τοῦτο καὶ τὸ ἀπλοῦν Παῖς ἐδίδοντο καὶ
εἰς ἐλευθέρους παῖδας, ἢ μόνον ἴσως εἰς δούλους, ἂν καὶ ἤξεύρο-
μεν, ὅτι τὰ Γέρων, Πρεσβύλος, Κόρη, Κορίσκος καὶ τινὰ ἄλλα
τοιαῦτα εὗρηνται ἤδη ὡς ὀνόματα ἐλευθέρων.

27. Ἀ γ α θ ε σ τ ρ ά τ η. 28. Ἀ λ κ ι ν ό α. 29. Ἀ μ φ ί μ ν α σ τ ο ς.
30. Ἀ ρ κ ε σ ι λ ά α. 31. Ἀ σ ω π ί χ α. 32. Γ λ υ κ α ν θ ί ς.
33. Εὐ β ώ λ α. 34. Εὐ ν ι κ ί ς. 35. Εὐ τ ο υ χ ί ν α.
36. Εἰ σ ο κ λ εῖ ς. 37. Εἰ σ ο κ λ ί α. 38. Ἡ φ ή σ τ ι χ ο ς.
39. Ζ ω π ο ύ ρ α. 40. Θ α ρ σ ο ύ μ α χ ο ς.
41. Θ ι ο ζ ό τ α. 42. Θ ι ο ζ ό τ α (= Θεοδότη).
43. Κ λ ε ο μ ν ά σ τ α. 44. Κ ο θ ώ π α. 45. Κ ο υ δ ί π π α.
46. Λ ο υ σ ι ς. 47. Μ ε λ α ν θ ί ς. 48. Ν ι α ρ χ ί ς.
49. Ν ι κ ό σ τ ρ ο τ ο ς. 50. Ν ι ο υ μ φ ή α. 51. Ξ α ν θ ι κ λ εῖ ς.
52. Ὀ ν α σ ί μ α. 53. Π ο λ ε μ ῆ ο ς. 54. Π ο λ ι ο υ κ ῶ ν.
55. Π ο υ θ ο κ λ ί α. 56. Π ο υ θ ι κ ῶ ν. 57. Π ο ύ (ρι) χ ο ς.
58. Π ο υ ρ ρ ί χ ί δ α ς. 59. Σ ω σ τ ρ ό τ α. 60. Τ ρ ί α ξ.
61. Φ ή ν ο υ λ λ α. 62. Φ ι λ ι σ τ ώ. 63. Φ ι λ ο κ ο υ δ ί ς.
64. Φ ι λ ο τ τ ί ς. 65. Φ ρ ο υ ν ί χ α. 66. Χ η ρ ί α ς (= Χαι-
ρίας).
67. Ἀ γ έ λ α ο ς 68. Ἀ ρ ι σ τ ο κ ρ ά τ η ς 69. Δ α λ ί ω ν
Ἑ λ αῖ τ η ς. Ἀ θ η ν ί ω ν ο ς Κο ρ ω ν ε ύ ς.
Μ ι λ ή σ ι ο ς.
70. Ν ι κ ο σ τ ρ ά τ η 71. Π ι σ τ ό ξ ε ν ο ς
Δ ι ο ν υ σ ο δ ώ ρ ο υ Λ υ σ ί π π ο υ
Χ α λ κ ι δ ι κ ή. Τ ή ν ι ο ς
χ αῖ ρ ε.

Σημειοῦμεν βραχέα τινὰ εἰς τὰς ἄνω ἐπιγραφάς. Κατὰ τὸν ἀρ.
37 διορθωτέον ἴσως τὸ παρὰ Α. Ῥαγκαβῇ Ant. Hel. T. II, ἀρ.
2028 Εἰσοκλία, δηλ. θετέον τὸ δίγαμμα ἀντὶ τοῦ Ε.—Περὶ τῆς
τοῦ ἀρ. 44 πρωτοφανοῦς Κοθώπας μᾶς ὑπέμνησεν ὁ συνάδελφος
Κ. Σ. Κόντος, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὀνόματος
ἐκ τῆς ρίζης κοθ, τῆς ἐν τῷ κόθουρος, ὅπερ ὡς ἐπίθετον τῶν κη-

φόνων κείται παρ' Ἡσιόδῳ (ἐν Ἔργ. κ. ἡμ. στ. 324). Ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία τῆς ρίζης ἐκείνης ζητεῖται ἔτι. Ὅπως δὲ ἐξελυφέν τινα ἢ βλάβην ἢ κακίαν πάντως σημαίνει ἡ Ἡσιόδωος λέξις. Διότι ἡ ρίζα τῆς ἐνωθεῖσα, ὡς ἐνταῦθα, μετὰ τοῦ ἰώψ, ὡπός, δέν θα σχηματίζῃ παλὺ εὐφρημον ὄνομα διὰ γυναικα, ἔξω ἀνὶ τὸ κοῦθεω ρήσωμεν ἴσον τῷ κυθ καὶ παρακρίνομεν παρ' Ἡσιόδῳ τὴν γραφὴν κύθουρος, ὡς τινες θέλουσιν, ἐκ τοῦ κεύθω· τότε δύναται ἡ Κοθώπα νὰ σημαίνῃ τὴν κεύθουσαν ἢ κρύπτουσαν ὑπ' αἰδοῦς τὸ πρόσωπον. Ἀλλὰ ταῦτα μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως λέγομεν. — Τὸ τοῦ ἀρ. 46 Λουσις δὲν ἐτανίσταμεν, διότι καὶ ἀρσ. δύναται νὰ εἶναι ἀντὶ τοῦ κοινῶς Λῦσις καὶ θηλ. ἀντὶ τοῦ Λυσίς. — Εἰς τὸ σ τ ρ ο τ τοῦ ἀρ. 49 σημειοῦμεν, ὅτι ο ἀντὶ τοῦ α εἰς τὴν συλλαβὴν ταύτην μάλις εἶναι συχνὸν ἐν Βοιωτίᾳ. Κατωτέρω ἔχομεν τὸ Σωσρότα καὶ τὸ Δαμόσροτος. Εὐρηταίπου καὶ τὸ Πολυσροτίδας καὶ ἄλλα. Γνωστὸν δὲ ὅτι αὕτη ἡ μετ' ἀλφικ εὐρίσκεται καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς λέξεσι παρὰ Λεσβίοις μάλις καὶ Θεσσαλοῖς. Ἴδε Kühner, Ausführl. Grammatik d. gr. Spr. Τόμ. Α'. σελ. 105. Ἡμεῖς δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν σήμερον ζώντων Ἑλλήνων μάλιστα οἱ ἐν Μελενίκῳ τῆς Μακεδονίας φαίνονται τὴν τοῦ α προφορὰν ἀμαυροτέραν ἔχοντες καὶ πρὸς τὸ θ ἀποκλίνουσιν, οὕτω πως δὲ καὶ οἱ Τάνιοι, καὶ τινες ἴσως ἄλλοι, ὧν ἡμεῖς δὲν ἔχομεν πείραν. — Τὸ τοῦ 52 ἀρ. ὄνομα Ξανθικλεῖς ἴσως δευτέραν ταύτην φορὰν παρουσιάζεται ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος (Γ'. 1, 47 καὶ Ε'. 8, 1) πρῶτον, ὡς ὄνομα ἐνός στρατηγοῦ τῶν μυρίων, τὸ γένος Ἀχαιοῦ. Ἀλλὰ τὸ παρὰ Ξενοφῶντι, γραφόμενον φρσικῶ τῷ λόγῳ Ἀττικῶς Ξανθικλῆς, δὲν ἠξεύρομεν διὰ τί ὁ Keil ποτε τὸ ἐπέειραθεν καὶ ἐδυσπίστησεν εἰς τὴν ὀρθότητά του, ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Pape-Benseler τῶν κυρίων ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς. Δὲν ἐνετύχομεν εἰσέτι τῷ βιβλίῳ τοῦ Keil, ἐνθα περὶ τούτου ἔκαμε λόγον, ἵνα κρίνωμεν. Ὅπως δὲ πάτε ὁμως, ἡ Ταναγρακικὴ ἐπιγραφή εὐπρόσδεκτος ἀντιλήπτωρ ἦλθε τοῦ Ξανθικλέους.

Ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἀπὸ τοῦ ἀρ. 13 μέχρι τοῦ 71 ἐπιγραφαῖς παρετήρησαν, νομίζω, οἱ ἀναγνώσται, ὅτι οὐδεμία ἔνει οὔτε τὸ ἐ-

μετὰ δοτικῆς, οὔτε τὸ χρηστός, χρηστή (τὸ δὲ χαῖρε ἔχει μία μόνη). φαίνεται ὅτι τὸ ἐπὶ ἐν μόνοις τοῖς παλαιτάτοις χρόνοις εὐδοκίμησε μετὰ τοῦ εἰμί, διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ σαφήνειαν τῆς ἐκφράσεως, ἐν δὲ τοῖς μεταγενεστότοις ἐξανέδυν. πάλιν καὶ ἦτο ἐν χρήσει (ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω)· ἀλλ' ἄνευ τοῦ εἰμί, ἵνα μὴ γράφηται περιττῶς τὸ εὐκόλως ἐξυπακουόμενον ῥῆμα καὶ ἐντρέπωνται οἱ ἐφρυεῖς ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἀφελείᾳ, ἐν δὲ τοῖς μέσοις χρόνοις ἦτο ἐν ἀχρηστίᾳ, ἴσως παντελεῖ, δι' ὀντιναδήποτε λόγον. Οὕτως ἀληθεύει τὸ τοῦ Ὁρατίου (ἐν τῷ *de arte poëtica*, σ. 70—72) σοφὸν ῥητόν·

*Multa renascentur, quae jam eccidere cadentque
quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi.*

ὅπερ προχείρως μεταφραζόμενον ἔχει τὴν ἐξῆς ἔννοιαν·

Πολλαὶ νεκραὶ θ' ἀναστηθοῦν καὶ ἄλλαι θ' ἀποθάνουσιν
λέξεις τανῶν τιμώμεναι, ἂν τὸ θελήσῃ ἡ χρῆσις,
παρ' ἣ ἐστὶ τὸ δίκαιον καὶ ὁ κανὼν τοῦ λέγειν.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἐπελθόντα ἐγράψαμεν. Περὶ δὲ σχήματος τῶν ἀνωτέρω στηλῶν δὲν ἔχομέν τι νὰ εἰπώμεν περιεργίας ἄξιον. Αἱ ὀλιγώτεραι ἐξ αὐτῶν ἔχουσιν ἀετωμάτιον, αἱ δὲ πλείονες εἶναι ἀπλούστεραι. Ὁ λίθος τῶν πλείστων μέλας, λευκὸς δ' ἐσημειώθη ἡμῖν μόνον ὁ τῆς Χαλκιδικῆς Νικοστράτης, πώρινος δὲ ὁ τῶν ἐξῆς ἐξ στηλῶν, μιᾶς τῶν ἔχουσῶν τὸ ὄνομα Παῖς, μιᾶς τῶν τῷ Κόριλλα, μιᾶς τῶν τῷ Παῦλλος, ἔτι δὲ ὁ τοῦ Δαλίωνα Κορωνέως, ὁ τοῦ Δημοστρότου καὶ ὁ τῆς Φιλαρτίδος. Ἀνάγλυφον δὲ παράστασιν οὐδεμία ἔχει.

Μέγεθος ἐσημειώθη ἡμῖν μόνον τῶν ἐξῆς δέκα καὶ πέντε στηλῶν.

Τοῦ ἀρ.	21	ὑψ.	0,77,	πλάτ.	0,33,	πάχ.	0,08.
»	26	»	0,50,	»	0,20,	»	0,05.
»	27	»	1,05,	»	0,42,	»	0,06.
»	28	»	0,80,	»	0,35,	»	0,12.
»	29	»	1,35,	»	0,45,	»	0,18.

Τοῦ ἀρ.	32	ὑψ.	0,50,	πλάτ.	0,25,	πάχ.	0,10.
»	35	»	0,87,	»	0,30,	»	0,08.
»	43	»	1,10,	»	0,40,	»	0,15.
»	46	»	0,95,	»	0,40,	»	0,18.
»	58	»	0,90,	»	0,38,	»	0,15.
»	60	»	0,80,	»	0,35,	»	0,12.
»	62	»	0,88,	»	0,38,	»	0,10.
»	64	»	0,38,	»	0,20,	»	0,07.
»	67	»	0,50,	»	0,25,	»	0,10.
»	69	»	0,80,	»	0,55,	»	0,12.

Τέλος μεταβαίνομεν καὶ εἰς τὰς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφάς.

72. Ἐπὶ Ἀγαθοκλῆ
Σ; ωστράτου.

73. Ἀγάθων
μάγιστος.

74. Ἀριστογενεία.

75. Ἀσκληπιδες
χαῖρε.

76. Δημοσθένη
Φιλομούσου
χαῖρε.

77. Ἰππόμαχε
χῆρε (=χαῖρε).
Οὗτον ἔθαψαν.
... υ; ν. ... αν;

78. Ἐπὶ
Λέοντι Λέον-
τος. χαῖρε Λέων.

79. Χαῖρε
Τελέδαμει.

80. Μουσὶ (χρ)ιστῇ
χαῖρε.

81. Ἐπὶ
Διονυσία Σεκου-
νδίωνος.

82. Ἐπὶ
Κοκκηίῳ Φαύστῳ.

83. Ἐπὶ
Ποπλίῳ Πωλίωνος.

84. Δαμόστρωτος.

85. Ζωπούρα.

86. Ζωπούρινα.

87. Ζωπούρινα
χρηστά.

88. Ζωπούριων.

89. Ζώπυρος.

90. Ζωπούρινα χαῖρε.

91. Ἐπὶ
Ζωπούρινα.

92. Ἐπὶ
Ζωπούρινα.

93. Θεοκλέα
Προμαθίωνος.

94. Κωμικόν.

95. Λιουσικλία.

96. Νικέα
χρηστά.

97. Ξανθίς.

98. Προδοκίμου
Ἐπὶ Ζωσῶ Παρθ-
ένας.

99. Σαμίχα.

100. Σωτηρίχα.

101. Τιμάρχα. 102. Φηδρίχα. 103. Χαρμουλίδας.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν τάδε.

Ὁ ἀριθ. 73 ἔχει μόνος ἐκ πάντων τῶν τε σήμερον ἐκδιδομένων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι δῆλωσιν ἐπαγγέλματος τοῦ νεκροῦ. Κατὰ τύχην ἄρά γε νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι τὸ τοῦ μαγεῖρου, ἢ διότι ὡς τίμιον πάνυ ἐν Βοιωτίᾳ ἐθεωρήθη καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐσιγήθη; Ὁ Πολύβιος λέγει τοὺς Βοιωτοὺς καχεκτοῦντας ἤδη καὶ πρὸ τῶν τοῦ Ἀράτου χρόνων καὶ, ἀφοῦ μάλιστα ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀράτου, αὐτῶς ἀνέπεσον ταῖς ψυχαῖς, ὥστε ἀπ' ἐκείνης τῆς χρείας ἀπλῶς οὐδενὸς ἔτι τῶν καλῶν ἀμφισβητεῖν ἐτόλμησαν οὐδ' ἐκοινώνησαν οὔτε πράξεως οὔτ' ἀγῶνος οὐδενὸς ἔτι τοῖς Ἑλλησι μετὰ κοινοῦ δόγματος, ἀλλ' ὁρμήσαντες πρὸς εὐωχίας καὶ μέθας οὐ μόνον τοῖς σώμασιν ἐξελύθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ψυχαῖς. . . . Τὰ δὲ κοινὰ τῶν Βοιωτῶν εἰς τοσαύτην παρεγεγόνει καχεξίαν, ὥστε σχεδὸν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν τὸ δίκαιον μὴ διεξῆχθαι παρ' αὐτοῖς μήτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων μήτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων, ἀλλ' οἱ μὲν φρουρὰς παραγγέλλοντες τῶν ἀρχόντων, οἱ δὲ στρατείας κοινάς, ἐξέκοπτον αἰετὴν τὴν δικαιοδοσίαν· ἔνιοι δὲ τῶν στρατηγῶν καὶ μισθοδοσίας ἐποιοῦν ἐκ τῶν κοινῶν τοῖς ἀπόροις τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἐδιδάχθη τὰ πλῆθη τούτοις προσέχειν καὶ τούτοις περιποιεῖν τὰς ἀρχάς, δι' ὧν ἔμελλε τῶν μὲν ἀδικημάτων καὶ τῶν ὀφειλημάτων οὐχ ὑφέξειν δίκας, προσλήψεσθαι δὲ τῶν κοινῶν αἰεὶ τι διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων χάριν. . . . Τούτοις δ' ἠκολούθησε καὶ ἕτερος ζῆλος οὐκ εὐ-

τυχής· οἱ μὲν γὰρ ἄτεκνοι τὰς οὐσίας οὐ τοῖς κατὰ γένος ἐπιγέ-
 νομένοις τελευτῶντες ἀπέλειπον, ὅπερ ἦν ἔθος παρ' αὐτοῖς πρό-
 τερον, ἀλλ' εἰς εὐωχίας καὶ μέθας διετίθεντο καὶ κοινὰς τοῖς φί-
 λοις ἐποίουν· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐχόντων γενεὰς ἀπεμέριζον τοῖς
 συσσιτίοις τὸ πλεῖον μέρος τῆς οὐσίας, ὥστε πολλοὺς εἶναι Βοιω-
 τῶν οἷς ὑπῆρχε δεῖπνα τοῦ μηνὸς πλείω τῶν εἰς τὸν μῆνα δια-
 τεταγμένων ἡμερῶν. . . . . Τοιαύτην δ' ἔχοντες οἱ Βοιωτοὶ τὴν
 διάθεσιν τῆς πολιτείας, εὐτυχῶς πως διώλισθεν καὶ τοὺς κατὰ
 Φίλιππον καὶ τοὺς κατ' Ἀντίοχον καιροῦς ἐν γε μὴν τοῖς ἐξῆς
 οὐ διέφυγον, ἀλλ' ὥσπερ ἐπίτηδες ἀνταπόδοσιν ἡ τύχη ποιου-
 μένη βαρέως ἔδοξεν αὐτοῖς ἐπεμβαίνειν». Δὲν μᾶς ἐφάνη περι-
 τὸν νὰ παραθέσωμεν ὁλόκληρον τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἐκ τῆς εἰκο-
 στῆς τοῦ Πολυβίου, διότι ἂν ὅχι τὰ κατὰ τὰ δεῖπνα καὶ τὰς εἰς
 αὐτὰ διαθέσεις τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τινὰ ὅμως τῶν ἱστορουμέ-
 νων μᾶς φαίνονται ὅχι ὅλως ἀνήκουστα καὶ ἀήθη παρ' ἡμῖν τοῖς
 νῦν οὔσι, καὶ δὲν βλάπτει, ἂν καὶ ἐν μέσῳ φιλολογικοῦ ἄρθρου
 ἀκούομεν ἐνίοτε πατρικὴν ἐπίπληξιν ἐκ στόματος παλαιοῦ.

Εἰς τοὺς ἀρ. 75 καὶ 76 σημειοῦμεν, ὅτι ὅπως τὸ ἐν τέλει τοῦ
 Ἀσκλάπιχος σίγμα δὲν εἶναι κανονικὸν διὰ τὴν κλητικὴν, οὕτω
 καὶ τὸ η, τὸ ἐν τέλει τοῦ Δημοσθένη. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐς τῶν
 δευτεροκλίτων (οἷον ἐδῶ ὑποτίθεται τὸ Ἀσκλάπιχος κατ' ὀνο-
 μαστικὴν) δὲν ἔχω τώρα νὰ εἶπω ἄλλοθεν ὅμοιον παράδειγμα,
 διότι τὸ Ἀριστοφάνειον ἐκεῖνο ἀμάκαρ ὢ Στρεψιάδες» εἶναι πε-
 παιγμένον ἐπὶ πρωτοκλίτου· αἱ δὲ εἰς η κλητικαὶ τῶν συναρτημέ-
 νων τριτοκλίτων ἤδη πολλάκις ἐν ἐπιγραφαῖς ἀνεγνώσθησαν καὶ
 παλαιοὶ γραμματικοὶ παρετήρησαν τὰ κατ' αὐτάς. Ἡμεῖς δὲ τό-
 σον μόνον λέγομεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου,
 ὅτι δὲν πρέπει πολὺ νὰ βαρυθυμῶσιν, ἂν ὁμοίως τοῖς πρό αἰώνων
 προγόνοις των κράζωσιν ἡμαρτημένως· Δημοσθένη, Σωκράτη!
 μᾶλλον δὲ ἅς παρηγορῶνται ἐνθυμούμενοι, ὅτι καὶ ἂν ὅχι πάντα
 τὸν τυπικὸν πλοῦτον τῆς παλαιᾶς γραμματικῆς, τόσον ὅμως αὐ-
 τοῦ μέρος ἔσωσαν, ὥστε νὰ μὴ δύνανται πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐρίσωσι
 περὶ κλητικῆς οἱ λαοὶ οἱ τὰς νῦν εὐρωπαϊκὰς γλώσσας λαλοῦντες
 οὔτε οἱ Τοῦρκοι. Οἱ Σλάβοι μόνον ἔχουσι κλητικὰς τινας, ἀλλ' ἀ-

γνοῦμεν, ἂν. τόσον. πλουσίας ὅποῖαι αἱ ἡμέτεραι εἰς ε, έ, α, α καὶ η, ἡ τῶν ἀρσενικῶν.

Τὴν ὑπ' ἀρ. 77 ἐπιγραφὴν ἐξεδώκαμεν καὶ ἐν τῷ προτελευταίῳ τεύχει, ἀλλὰ τότε ὄχι ἐκ τοῦ ἐκτύπου, ὅπερ νῦν ἔχοντες βλέπομεν ὅτι τὸ ὄνομα ἀπεδόθη τότε ἐσφαλμένως Νικόμαχε, ὡς καὶ ἡ προστακτικὴ χαῖρε· ἀλλὰ καὶ τὰ ὡς τέταρτος τότε στίχος δοθέντα· αὐτὸ 'Α(θαναῖσθή)», τῶρα δὲν δικαιολογοῦνται ἐκ τοῦ ἐκτύπου. 'Αντ' ἐκείνων ἐθέσαμεν σήμερον ὅσα ἀμυδρῶς διεκρίναμεν γράμματα.

Ἐν τῷ 98 ἀρ. τὸ Ζωσῶ εἶναι βεβαίως δοτικὴ θηλυκοῦ ὀνόματος, ἀντὶ Ζωτοῖ ἢ Ζωσῶι. Λεῖπει δὲ τὸ προσγραφόμενον ἰῶτα ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀρ. 72, 81—3 καὶ 92. Παράξενον δέ, ὅτι ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Pape-Benseler ἐτέθη ἐκ τοῦ C. I. Gr. ἀρ. 2001 ὡς ὀνομαστικὴ τὸ Ζωσοῦς, ἐνῶ προφανῶς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἐκείνῃ κεῖται ὡς γενική.

Ἐκ τούτων τῶν 32 στηλῶν τῶν Ῥωμ. χρόνων δύο μὲν εἶναι πῶρραι, ἐννέα δὲ λίθου λευκοῦ, αἱ δὲ λοιπαὶ φαιοῦ ἢ μέλανος, τρεῖς δ' ἐκ πασῶν ἔχουσιν ἀναγλύπτους παραστάσεις. Πρῶτον ἡ ὑπ' ἀρ. 81 τῆς Διονυσίας, περὶ ἧς ὁ Σταματάκης σημειοῖ τάδε· «Λίθου ὑπομέλανος, ὕψ. 1,50, πλάτ. 0,55, πάχ. 0,12. Ἔχει ἀετωμάτιον, οὗ ἡ κορυφὴ ἀποκεκομμένη, ὑπὸ δὲ τὸ ἀετωμάτιον τὴν ἐπιγραφὴν. Παριστάνει ἐπὶ κοίλης τετραγώνου ἐπιφανείας γυναικα καθημένην ἐπὶ θρόνου, ἐστραμμένην κατὰ δεξιὰν τῷ ὁρῶντι. Ἐμπροσθεν αὐτῆς ἵσταται ἑτέρα γυνὴ προσφέρουσα αὐτῇ κίστην, πρὸς ἣν ὁρέγει τὴν χεῖρα τὴν δεξιὰν ἢ καθημένην. Ἐφθαρμένον πολύ. — Εὐρέθη ἐν Σχιματάρι, ἐν τῇ οἰκίᾳ Ἀθ. Μπρατσιώτου, καὶ ἐδωρήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Συλλογὴν.»

Δεύτερον ἡ ὑπ' ἀριθ. 83 τοῦ Ποπλίου. Τὰ τοῦ Σταματάκη περὶ αὐτῆς ἔχουσιν οὕτως· «Λίθου φαιοῦ, ὕψ. 0,75, πλάτ. 0,36, πάχ. 0,08. μετ' ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ἄνω μέρος. Παριστάνει ἄνδρα ἱστάμενον καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς στρογγύλον τι. Εἶναι ἐνδεδυμένος χιτῶνα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου φέρει χλαμύδα. Λίαν κακότεχνον.»

Τρίτον ἡ ὑπ' ἀρ. 98 τοῦ Προσδοκίμου. Περὶ ταύτης ὁ Στα-

ματάκης λέγει· αλίου λεοχοῦ, ὑψ. 1,05, πλ. 0,40, πάχ. 0,10. Πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον φέρει αἰτωμάτιον, κατεστραμμένον τὸ πλεῖστον, ὑπ' αὐτὸ δὲ τὴν ἐπιγραφὴν· Προσδ. ὑπ' αὐτὴν δὲ ἐτέραν ἐπὶ Ζωσ. κτλ. Τὸ Παρθένος εἶναι ἐγκεχαράγμενον μεταγενεστέρως. Παριστάνει ἐπὶ κοίλης τετραγώνου ἐπιφανείας γυναῖκα ἱσταμένην ἀντωπὸν, ὑψους 0,64, ἐνδεδυμένην χιτῶνα ποδήρη, ἀφίνοντα γυμνάς τὰς χεῖρας καὶ ἐζώσμένην περὶ τὴν κάτω κοιλίαν. Διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἧς μέρος ἐστὶν ἀπεσπασμένον, αἶρει πρὸς τὰ ἄνω δυσδιάκριτόν τι, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ πρὸς τὰ ἄνω δαδα ἀνημμένην. Ἡ δεξιὰ παρειὰ τοῦ προσώπου τῆς γυναικὸς ἐστὶν ἀπεσπασμένη. Εὐρέθη πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐρειπῶν Τανάγρας, πέραν τοῦ ἐξ ἄρκτου κατερχομένου μικροῦ ποταμοῦ (Θερμώδοντος) ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι τάφοις. Ἐδωρήθη εἰς τὴν Συλλογὴν ὑπὸ τοῦ Ἀναγνώστου Γκριμπιθ.

Μένει ἔτι νὰ δηλώσωμεν καὶ τὸ μέγεθος ἑννέα στηλῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὡς μᾶς διεδιδάσθη·

Τοῦ ἀρ.	75,	ὑψ.	1,05,	πλάτ.	0,40,	πάχ.	0,10.
»	76,	»	1,05,	»	0,30,	»	0,06.
»	77,	»	0,78,	»	0,35,	»	0,10.
»	79,	»	0,82,	»	0,28,	»	0,05.
»	80,	»	0,50,	»	0,25,	»	0,08.
»	87,	»	0,80,	»	0,32,	»	0,10.
»	96,	»	0,48,	»	0,30,	»	0,07.
»	102,	»	0,83,	»	0,35,	»	0,10.
»	103,	»	1,05,	»	0,40,	»	0,15.

Τελειόνοντες τὸ παρὸν ἄρθρον, νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσωμεν συγγνώμην, ἂν τινα ἐν αὐτῷ ἀμεθοδέστερον ἐξετέθησαν διότι ἐν βραχεὶ χρόνῳ δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ γίνη καλῶς ἡ ἐκλογὴ καὶ κατὰτάξις ἐνὸς μέρους ἐκ τῆς πολλῆς ἐν χερσὶν ἡμῶν ὕλης καὶ νὰ συνταχθῶσιν ὡς πρέπει τὰ σημειώματα.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 27 Ἰουνίου 1874.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ,

**Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιήσας
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.**

1874. Μάϊος (E. N.).

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	750,24	χμ.
Μεγίστη » »	757,60	(τὴν 31ην).
Ἐλαχίστη » »	740,78	(τὴν 8ην).
Μέση θερμοκρασία	19,06	ἐκ.
Μεγίστη »	31,4	(τὴν 27ην).
Ἐλαχίστη »	9,7	(τὴν 19ν).

* Ἄνεμος ἔπνευσε ΝΔ 17 ἡμέρας, Δ 4, ΒΔ 1, Α 1, ΝΑ 1,
Ν 7.

Ἡμέραι βροχῆς 10 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 50,33
χμ.), ἀστραπῶν 5.

Ἰούνιος (E. N.).

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	752,68	χμ.
Μεγίστη » »	759,24	(τὴν 2αν).
Ἐλαχίστη » »	746,85	(τὴν 23ην).
Μέση θερμοκρασία	27,40	ἐκ.
Μεγίστη »	37,9	(τὴν 20ην).
Ἐλαχίστη »	18,2	(τὴν 1ην).

* Ἄνεμος ἔπνευσε ΝΔ 12 ἡμέρας, Δ 1, ΒΔ 2, Β 1, ΒΑ 12, Α
1, Ν 1.

Ἡμέραι βροχῆς 2 (ἀνεπαίσθητον τὸ ποσὸν τοῦ καταπεσόντος
ὑδατος), ἀστραπῶν 6.

*Διορθώσεις καὶ προσθήκαι εἰς τὴν περὶ τῆς
ἑλληνικῆς προφορᾶς πραγματείαν.*

Τόμ. Β', τευχ. ε', σελ. 324, σημ. 6' γρ. Ausführliche.—σελ. 325, σημ. 6', Curtius, lateinischen.; σημ. ε', zu.—σελ. 334, στ. 12 ὅτι τὰ κάγω.—σελ. 338, σημ. α', Gymnasialwesen.—σελ. 343, στ. 19 τοὺς φθόγγους τῆς ἑαυτῶν.—σελ. 344, στ. 1 καὶ οἱ ἄλλοι.—σελ. 347 στ. 1 καὶ 12 νὰ σημάνωσι.

Τόμ. Γ', τευχ. α', σελ. 29, σημ. στχ. 8 ὀνομάζῃ στχ. 15, τῷ Μενεκράτους.—σελ. 32 στ. 27 ὁ Φιλόστρατος.—σελ. 39 σημ. στ. 1 Minneure.—σελ. 46 σημ. α', στ. 4 sogenannte.—σελ. 47, στ. 9 Κηφισίο.—σελ. 55 στ. 6 οἱ Ἑλλήνες. — σελ. 63, στ. 16 ἄκον. — σελ. 65, στ. 2, ἀντὶ ἄλλ' ὅμως ἐναμίσαμεν γράφει ἐνομίσαμεν ὅμως. — σελ. 66 στ. 29 τὰ τῆς μητρικῆς.—σελ. 70, στ. 17 oculus. Ἄλλων ὁμοίων παροραμάτων τὴν διόρθωσιν ἀφίνομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην, αἰτούμενοι διὰ τοῦτο συγγνώμην.

Σελ. 51, στ. 3, γρ. Ταύτης τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ὀγκιαινούσης παραδόσεως τὸ κράτος κτλ. — Σελ. 49 μετὰ τὸ Καλλέας, πρὸ τῆς α' σημειώσεως, προσσημειωθήτωσαν τὰ ἐξῆς· Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ φιλαθήναιος (Ἀριστοφ. Σφῆκ. 282) δὲν πρέπει νὰ γραφῇ φιλαθήναος, ὅπως ὁ Κούρτιος διδάσκει (Stud. 4², σελ. 285), ἀλλὰ νὰ ἐκφωνηθῇ φιλαθήνεος, ὅπως καὶ ὁ Βοίλχιος ἀποδέχεται (C. I. G. I, σελ. 4506). τοσοῦτω δὲ μᾶλλον, ὅσω τὸ Ἀθηναία, ὅπερ ὁ Κούρτιος φέρει εἰς στηριγμὸν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, ἀποδεικνύει μόνον ὅτι τὸ αἰ ἐν τῷ Ἀθηναία ἐξεφωνεῖτο ὡς καὶ ἐν τοῖς αἰεὶ, ἐλαία, καίω, κλαίω, πρὶν ἐκ τούτων ἀποβληθῇ τὸ ι' ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἀκολουθεῖ ὅτι καὶ τὰ Ἀθηναῖος καὶ Παναθήναια καὶ δὴ καὶ τὸ φιλαθήναιος καὶ τὰ ὅμοια ἐξεφωνοῦντο Ἀθηναῖος κτλ., διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα, καὶ τοὶ μυριάκις εὐρισκόμενα ἐν ταῖς ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς, οὐδαμοῦ ὅμως φέρονται γεγραμμένα Ἀθηναός κτλ., οὐδὲ ἤκουσθη ποὺ ὅτι ὁ ὄῃμος ὁ Ἀθηναίων ἀπέβη διὰ τοῦ χρόνου δῆμος Ἀθηναίων, οὐδὲ ὅτι τὰ Παναθήναια μετεβλήθησάν ποτε εἰς Παναθήναα, ὅπως ἢ Ἀθηναία ἐγένετο Ἀθηναία καὶ τελευταῖον Ἀθηναῖα, καὶ τὸ αἰεὶ, ἀεὶ καὶ ἡ ἐλαία, ἐλάα κτλ. Ἀλλὰ περὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀλλαχοῦ πλείονα.

Σελ. 65, στ. 27. Σημειωτέον ὅτι ἐπειδὴ ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος λέγουσιν ἰγῶ, διὰ τοῦτο ἐκεῖ λέγουσι καὶ κ' ἰγῶ, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείγῶ.

Σελ. 103 στχ. 32 γρ. Leake. Σλ. 108 στχ. 16 γρ. ἄν. Σλ. 113 στχ. 33 γρ. νὰ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ

ΕΛΛΗΣΙΝ ΑΓΩΓΗΣ ΙΔΙΑ.

~~~~~

Β'. (*)

Περὶ μουσικῆς.

Μουσικὴ ἢ τὰ μουσικὰ ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι κατ' ἀρχὰς μὲν καὶ κυρίως ἡ περὶ τὰ ὄργανα ἐμπειρία καὶ ἡ περὶ τὰς μελωδίας καὶ τοὺς φθόγγους καὶ τὰς ῥυθμοποιίας καὶ τὰ παραπλήσια ἐπιστήμη (¹). εἶτα δὲ καταχρηστικώτερον ἐκαλεῖτο καὶ πᾶσα μὲν ἐπὶ ψυχῇ παιδεία, ἥτοι πᾶν μέσον συντεῖνον εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν (²), ἰδίᾳ ὁμῶς ἐκαλοῦντο τὰ μέσα ἐκεῖνα, ἅπερ συντείνουσιν εἰς μόρφωσιν τῆς καρδίας, ἐφ' ἧς ἐπαισθητότερον ἐπιδρᾷ ἡ κυρίως καλουμένη μουσικὴ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν μουσικὴ ἐκαλεῖτο καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ μιμητικὴ καὶ ἡ ὀρχηστικὴ καὶ αὐτὴ ἡ μαρτυκὴ. Ἀπέδιδον δὲ οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὰς πνευματικὰς σπουδὰς τὸ ὄνομα τῆς μουσικῆς, καθ' ὅσον αὗται, ὥς καὶ ἡ μουσικὴ, συνετέλουν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως πρὸς μόρφωσιν τῆς καρδίας, τὸ θυμικὸν τῆς ψυχῆς ἐξεγείρουσαι. Οὕτω π. χ. ἡ μὲν φιλοσοφία ἐκαλεῖτο μουσικὴ, καθ' ὅσον μορφώνει τὴν καρδίαν καὶ ῥυθμίζει τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, διδάσκουσα αὐτὸν «τὶ τὸ καλόν, τὶ τὸ αἰσχρόν· τὶ τὸ δίκαιον, τὶ τὸ ἀδίκον· τὶ τὸ συλλήβδην αἰρετόν, τὶ φευκτόν· πῶς θεοῖς, πῶς γονεῦσι, πῶς πρεσβυτέροις, πῶς νόμοις, πῶς ἀλλοτρίοις, πῶς ἀρχουσι, πῶς φίλοις, πῶς γυναιξὶ, πῶς τέκνοις, πῶς οἰκέ-

---

(*) Τὸ Α' μέρος τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀγωγῆς, ἥτοι τὸ περὶ γυμναστικῆς, ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ α' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου σελ. 315 καὶ ἐφεξῆς. — (¹) Σέξτ. Ἐμπ. πρὸς μαθημ.

(²) «Τίς οὖν ἡ παιδεία; ἡ μὲν ἐπὶ σώμασι γυμναστικὴ, ἡ δ' ἐπὶ ψυχῇ μουσικὴ» (Πλάτ. πολ. 2, 376.). Πρὸβλ. καὶ Κρίτ. 80. — Κατὰ τὴν εὐρυτέραν ταύτην σημασίαν περιλαμβάνεται ἐν τῇ μουσικῇ καὶ ἡ γραμματικὴ.

» ταις χρηστέον ἐστί· ὅτι δεῖ θεοὺς μὲν σέβεσθαι, γονέας δὲ τιμᾶν, πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι, νόμοις πειθαρχεῖν, ἄρχουσιν ὑπέκχειν, φίλους ἀγαπᾶν, πρὸς γυναῖκας σωφρονεῖν, τέκνων στερκτικούς πρῆναι, δούλους μὴ περιϋβρίζειν· τὸ δὲ μέγιστον μήτε ἐν ταῖς εὐπραγίαις περιχαρεῖς, μήτε ἐν ταῖς συμφοραῖς περιλύπους ὑπάρχειν, μήτε ἐν ταῖς ἡδοναῖς ἐκλύτους εἶναι, μήτε ἐν ταῖς ὀργαῖς ἐκπαθεῖς καὶ θηριώδεις» (¹). ὁ δὲ ἀμοιρήσας φιλοσοφίας ἐκαλεῖτο ἄμουσος (²).

Προτιθέμενοι νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὴν κυρίως μουσικὴν ὡς μέσον παιδαγωγικόν, ἥτοι ὡς μέσον τοιοῦτον, δι' οὗ ἐπεδίωκον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὴν διάπλασιν τῆς τῶν παίδων καρδίας, κρίνομεν καλὸν νὰ προτάξωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἠθοποιήσεως τῶν νέων καθόλου.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν νέων καθόλου, μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἕλλην ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς γεροντικῆς αὐτοῦ ἡλικίας οὐδέποτε διετέλει διάγων ἄνευ ἐποπτείας· ὡς βρέφος ἵστατο ὑπὸ τὴν τίτθην, ὡς παῖς ὑπὸ τὸν διδάσκαλον, ὡς ἔφηβος ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον, ὡς μεираχίον ὑπὸ τὸν ἐραστήν καὶ ὡς ἀνὴρ ὑπὸ τὸν νόμον καὶ τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν (³). Τὸ τοῦ παιδαγωγοῦ ἔργον μετήρχοντο ἐν τῇ ἡρώϊκῃ ἐποχῇ πρεσβύτεροί τινες καὶ εὐγενεῖς ἄνδρες, ἢ νεανικοὶ φίλοι

(¹) Πλουτ. περὶ παίδ. ἀγ. κεφ. 10. Πρβλ. Σέξτ. Ἐμπ. πρὸς μαθ. 6.

(²) Αὐτόθι.

(³) «Εἰ δ' ἄρχει βρέφους μὲν ἡ τίτθη, καὶ παιδὸς ὁ διδάσκαλος, ἐφύβου δὲ γυμνασίαρχος, ἐραστής δὲ μεираχίου, γενεμένου δ' ἐν ἡλικίᾳ νόμος καὶ στρατηγός, οὐδεὶς δ' ἀναρκτος, οὐδ' αὐτοτελής κτλ». (Πλουτ. Ἐρωτ. 9). — «Εἰ δ' ἐκπέφυγε (τὸ παιδίον) τὴν τίτθην, παρέλαβε πάλιν ὁ παιδαγωγός, παιδοτρίβης, γραμματικὸς διδάσκαλος, ἁρμονικός, ζωγράφος. Προάγει ἡλικία, προσγίγνεται ἀριθμητικός, γεωμέτρης, πωλοδάμνης, ὑπὸ τούτων πάντων μαστιγοῦται, ὄρθρου ἐγείρεται, σχολάσαι οὐκ ἔστιν. Ἐφηβος γέγονεν, ἔμπαλιν τὸν κοσμητὴν φοβεῖται, τὸν παιδοτρίβην, τὸν ὀπλόμαχον, τὸν γυμνασίαρχον. Ὑπὸ πάντων τούτων μαστιγοῦται, πατατρεῖται, τραχηλίζεται. Ἐξ ἐφύβων ἐστὶ καὶ ἡδὴ εἰκοσι ἐτῶν, ἔτι φοβεῖται καὶ πατατρεῖ καὶ γυμνασίαρχον καὶ στρατηγόν κτλ». (Στοβ. ἀνθολ. 98, 72).

καὶ συγγενεῖς τοῦ παιδαγωγουμένου, ἑταῖροι καὶ θεράποντες καλούμενοι ⁽¹⁾· κατὰ δὲ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ τοῦ παιδονόμου καὶ παιδαγωγοῦ ἐπάγγελμα μετήρχοντο ἐν μὲν τῇ Σπάρτῃ ἄνδρες διακεκριμένοι καὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας διοριζόμενοι ⁽²⁾· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ δοῦλοι ἰδιωτικοί ⁽³⁾.

Ὁ παιδαγωγὸς κατὰ τὴν ἱστορικὴν τῆς Ἑλλάδος ἐποχὴν καθήκον εἶχε νὰ παρακολουθῇ πάντοτε τὸν παῖδα, νὰ ἐπιτηρῇ τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ νὰ ὁδηγῇ αὐτὸν εἰς τὸ διδασκαλεῖον τοῦ γραμματιστοῦ καὶ εἰς τὴν παλαίστραν τοῦ παιδοτρίβου ⁽⁴⁾, ὁπόθεν πάλιν παραλαμβάνων ἐπὶ αὐτὸν οἶκαδε. Ὁ παιδαγωγὸς προσεῖχεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῶν παίδων εὐκοσμίας ⁽⁵⁾, εἰς ἣν ἀνήκον τὸ κεκυφότας ἐν ταῖς ὁδοῖς περιπατεῖν, τὸ εὐσχημόνως παρὰ τῇ τραπέζῃ καθέζεσθαι, τὸ τῇ δεξιᾷ χειρὶ δέχεσθαι τὰς

(1) Ἰλ. ι, 443. λ, 785. ψ, 90.

(2) «Ὁ δὲ Λυκοῦργος, ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίου ἕκαστον παιδαγωγοῦς δούλους ἐφίστάναι, ἄνδρα ἐπέστησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧν περ αἱ μέγιστα ἄρχαι καθίστανται, ὃ δὲ καὶ παιδονόμος καλεῖται κτλ.» (Ξενοφ. Λακεδ. πολιτ. 2, 2).

(3) «Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς οὐεῖς παιδεύειν, ἐπειδὴν τάχιστα αὐτοῖς οἱ παῖδες τὰ λεγόμενα ξυνιῶσιν, εὐθὺς μὲν ἐπ' αὐτοῖς παιδαγωγοῦς θεράποντας ἐφίστασιν κτλ.» (Αὐτόθι, 2, 4). — «Ἐπειδὴν τοίνυν ἡλικίαν λάθωσιν ὑπὸ παιδαγωγοῖς τετάχθαι· ἐνταῦθα δὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐκτέον ἐστὶ τῆς τούτων καταστάσεως, ὥς μὴ λάθωσιν ἀνδραπόδοις ἢ βαρβάροις ἢ παλιμβόλοις τὰ τέκνα παραδιδόντες κτλ.» (Πλουτ. περὶ π. ἀγ. 7). Πρβλ. Πλάτ. Ἀλκ. Α', 122. Νόμ. 3, 700. Λύσ. 223. Στοβ. Ἀνθ. 43, σ 254. Δίων. Χρυσ. 7, 114. Αἰλ. Ἀριστ. 2, 127.

(4) Krause, Gymn. der Hell. I, σ. 290—330. — «Ἀλλ' ἄρχε τι σου; Ὅδε παιδαγωγός, ἔφη. Μῶν δοῦλος ὢν; Ἀλλὰ τί μήν; ἡμέτερός γε, ἔφη. Ἥ δεινόν, ἦν δ' ἐγὼ, ἐλεύθερον ὄντα ὑπὸ δούλου ἄρχεσθαι; Τί δὲ ποιῶν αὐτοῦτος ὁ παιδαγωγός σου ἄρχει; Ἀγων δὴ που, ἔφη, εἰς διδασκάλου» (Πλάτ. Λύσ. σ. 208).

(5) «Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς διδασκάλων πέμποντες πολὺ μᾶλλον ἐντέλλονται ἐπιμελεῖσθαι εὐκοσμίας τῶν παίδων ἢ γραμμάτων τε καὶ κιθαρίσεως» (Πλάτ. Πρωτ. σ. 326).

τροφάς καὶ τὰ παρόμοια ⁽¹⁾. Ἡ αἰδώς ἐθεωρεῖτο ὡς ὑψίστη τῶν παίδων ἀρετὴ καὶ ὡς ὠραιότατον αὐτῶν κόσμημα· διὸ καὶ μεγάλη σπουδὴ κατεβάλλετο πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς ταύτης ⁽²⁾. Διὰ τῆς αἰδοῦς προεφυλάσσοντο οἱ παῖδες ἀπὸ παντὸς αἰσχροῦ. Αὕτη ἐκώλυεν αὐτοὺς τοῦ νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὴν ἀγορὰν ⁽³⁾ ἢ εἰς τὰ δικαστήρια ⁽⁴⁾ καὶ νὰ μεριμνῶσι περὶ πολιτικῶν πραγμάτων ⁽⁵⁾. Ἐν τῇ Σπάρτῃ μάλιστα οἱ ἔχοντες ἡλικίαν μικροτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν οὐδέποτε κατέβαινον εἰς τὴν ἀγορὰν ⁽⁶⁾. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἡ τοῦ παιδαγωγοῦ ἐποπτεία περι-

---

(1) «Καὶ αὐτοὶ διδάσκουσιν οἱ παιδαγωγοὶ κεκυφότας ἐν σταῖς ὁδοῖς περιπατεῖν, ἐνὶ δακτύλῳ τὰ τάρχον ἄψασθαι, δυσὶ δ' ἰχθύν, σῖτον, κρέας, οὕτω κινᾶσθαι, τὸ ἰμάτιον οὕτως ἀναλαβεῖν» (Πλουτ. εἰ διδ. ἀρ. 2). Καί· «Τῇ μὲν δεξιᾷ συνεθίζειν τὰ παιδία δέχεσθαι τὰς τροφάς, κἂν προτείνει τὴν ἀριστερὰν ἐπιτιμᾶν» (Περὶ παιδ. ἀγ. 7. πρὸλ. Περὶ τύχ. 5.).

«Οὐδ' ἂν ἐλίσθαι δειπνοῦντ' ἐξῆν κεφάλαιον ῥαφανίδος,
οὐδ' ἂν ἀνηθον τῶν πρεσβυτέρων ἀρπάζειν οὐδὲ σέλινον,
οὐδ' ἀψοφαγεῖν οὐδὲ κιχλίζειν αὐδ' ἴσχειν τὴν πᾶσ' ἐναλλάξ».

(Ἄρισ. Νεφ. 984)

(2) «Τοὺς νέους ἔφη (Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς) δεῖν ἐπὶ μὲν τῆς οἰκίας τοὺς γονεῖς αἰδεῖσθαι, ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς ἀπαντῶντας, ἐν δὲ ταῖς ἐρημίαις ἑαυτοὺς» (Διογ. Λαερτ. 5, 82). Πρὸλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 9, 879. Πολιτ. 4, 426. Ξενοφ. Συμπ. 3, 12.

(3) «Οὕτω δ' ἔφευγον τὴν ἀγορὰν, ὥστε εἰ καὶ ποτε διελθεῖν ἀναγκα-
σθεῖεν, μετὰ πολλῆς αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης ἐφαίνοντο τοῦτο ποιοῦντες» (Ἰσοκρ. Ἄρεοπ. 48).

(4) «Καὶ τότε μὲν οὕτως ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ πατρὸς) σωφρόνως ἐπαιδεύ-
ομεθα, ὥστ' οὐδὲ ἀκροασόμενοι οὐδέποτε ἤλθομεν ἐπὶ δικαστήριον».
(Ἰσαίου περὶ κλ. Κλεων. §. 2). Πρὸλ. Ξενοφ. Ἀπομν. 4, 2, 1.

(5) Δυσ. ἐν Θεομν. 1, § 4. Αἰσχ. κατὰ Τίμ. § 186.

(6) «Οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παρ᾽ ἑαυ-
τοῦ κατέβαινον εἰς ἀγορὰν, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν
ἐραστῶν ἐποιοῦντο τὰς ἀναγκαίας οἰκονομίας» (Πλουτ. Δυσκ. 25).

Παραينوῦμεν τοὺς ἡμετέρους νέους νὰ λάβωσιν ὑπ' ὅψιν τὴν με-
γάλην ταύτην τῆς αἰδοῦς ἀρετὴν, ἥτις ἐκόσμησε τοὺς νέους τῶν ἀρχαίων
ἡμῶν προγόνων. Ἄν θέλωσι νὰ πείσωσι τοὺς ἀλλοεθνεῖς ὅτι εἶναι γνή-
σιοι ἀπόγονοι τῶν αἰδημονεστάτων ἐκείνων νέων, τῶν δοξασάντων τὸ

στρέφεται οὐ μόνον ἐντὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου (¹). Ὁ Ἀριστοφάνης παρεισάγων ἐν ταῖς Νεφέλαις τὸν Δίκαιον λόγον διαλεγόμενον πρὸς τὸν Ἀδίκον ἐξεικονίζει τὴν ἀρχαίαν παιδείαν, ἥς τὴν σωφροσύνην ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ διαφθοράν (²). Ὁ δὲ Δουκιανὸς, ἡ ὅστις ἕτερος εἶναι ὁ τῶν Ἑρώτων συγγραφεὺς, παρέχει ὡραίαν εἰκόνα τοῦ καθημερινοῦ βίου τοῦ παιδαγωγούμενου παιδός (³). Ἐν γένει δὲ οὐ μόνον οἱ ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ ἡ

ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πρέπει νὰ φροντίσωσι νὰ μιμηθῶσιν ἐκείνους καὶ ἐν ἄλλαις ἀρεταῖς καὶ ἐν ταύτῃ· ἥτοι πρέπει ν' ἀφήσωσι τὴν κακὴν συνήθειαν, καθ' ἣν παραμελοῦντες τῶν ἑαυτῶν μαθημάτων ἢ χάνουσιν ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις τῶν δικαστηρίων καὶ βουλευτηρίων, ἢ περιφέρονται ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς ἀκρόασιν νέων εἰδήσεων, ἢ συζητοῦσιν ἀκαίρως καὶ ἀνωφελῶς περὶ πολιτικῶν πραγμάτων.

(1) «Κᾶτα, ὥς περ δαίμονές τινες, προσελθόντες οἱ παιδαγωγοί, ὅτε τοῦ Μενεξένου καὶ ὁ τοῦ Δύσιδος, ἔχοντες αὐτῶν τοὺς ἀδελφοὺς, παρεκάλουν καὶ ἐκέλευον αὐτοὺς οἴκαδε ἀπιέναι· ἤδη γὰρ ἦν ὀψὲ» (Πλάτ. Δύσ. σ. 223.—Πλουτ. Περ. 44).

(2) «Λέξω τοίνυν τὴν ἀρχαίαν παιδείαν ὡς διέκειτο,
 »ὅτ' ἐγὼ τὰ δίκαια λέγων ἦνθον καὶ σωφροσύνη νενόμιστο.
 »Πρῶτον μὲν ἔδει παιδὸς φωνὴν γρύξαντος μηδὲν' ἀκοῦσαι·
 »εἰτα βαδίζειν ἐν ταῖσιν ὁδοῖς εὐτάκτως εἰς κιθαριστοῦ
 »τοὺς κωμήτας γυμνοὺς ἀθρόους, καὶ κριμνώδη κατανίφοι...
 »Πρὸς ταῦτ', ὦ μειράκιον, θαρρῶν ἐμὲ τὸν κρείττω λόγον αἰρεῖσθαι
 »κἀπιστήσῃ μισεῖν ἀγορὰν καὶ βαλανείων ἀπέχεσθαι
 »καὶ τοῖς αἰσχροῖς αἰσχύνεσθαι, καὶ σκώπῃ τίς σε, φλέγεσθαι·
 »καὶ τῶν θάκων τοῖς πρεσβυτέροις ὑπανίστασθαι προσιοῦσι κτλ.»
 (961 — 993).

(3) «Ὁρθριος ἀναστὰς ἐκ τῆς ἀζύγου κοίτης τὸν ἐπὶ τῶν ὀμμάτων
 »ἔτι λοιπὸν ὕπνον ἀπονιψάμενος ὕδατι λιτῷ καὶ χιτωνίσκον καὶ χλανίδα
 »ταῖς ἐπωμίαις περόναις συρράψας ἀπὸ τῆς πατρώας ἐστίας ἐξέρχεται
 »κάτω κεκυφῶς καὶ μηδένα τῶν ἀπαντώντων ἐξ ἐναντίου προσβλέπων,
 »ἀκόλουθοι δὲ καὶ παιδαγωγοί, χορὸς αὐτῷ κόσμιος, ἔπονται τὰ σεμνὰ
 »τῆς ἀρετῆς ἐν χερσὶν ὄργανα κρατοῦντες, οὐ πριστοῦ κτενὸς ἐντομάς, κό-
 »μην καταψήχειν δυναμένας οὐδ' ἔσοπτρα τῶν ἀντιμόρφων χαρακτηρῶν
 »ἀγράφους εἰκόνας, ἀλλ' ἢ πολύπτυχα δέλτοι κατόπιν ἀκολουθοῦσιν
 »ἢ παλαιῶν ἔργων ἀρετὰς φυλάττουσαι βίβλοι, καὶ εἰς μουσικοῦ δέσ-
 »φοιτᾶν, εὐμελῆς λύρα» (κ. 44).

πόλις μεγίστην ἐλάμβανε πρόνοιαν περὶ τῆς ἡθοποιήσεως τῶν νέων, ὡς μαρτυροῦσι πλὴν ἄλλων καὶ αἱ παιδαγωγικαὶ διατάξεις τῶν τῆς Ἑλλάδος νομοθετῶν. Τοὺς νέους προέτρεπον μὲν εἰς τὴν ἀρετὴν διὰ παραδειγμάτων, διὰ διδασκαλιῶν, δι' ἀποφθεγμάτων, δι' ἐπαίνων καὶ ἀμοιβῶν· ἀπέτρεπον δὲ ἀπὸ τῆς κακίας καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς τῶν ἀλόγων καὶ ἀψύχων βλάβης διὰ διαφόρων νουθεσιῶν καὶ ποινῶν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἡθοποιήσεως τῶν νέων καθόλου, νῦν δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κυρίως μουσικῆς, ὡς ἡθοποιουῦ μέσου θεωρουμένης.

Φύσει φιλόμουσον ἦτο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἔθνος· τούτου ἔνεκα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀφανίζεται ἐν τῇ μυθῳδῇ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐποχῇ. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς σκοτεινοῖς τῆς Ἑλλάδος χρόνοις ἀναφέρονται διάφοροι θεράποντες καὶ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς, οἵοι ἦσαν ὁ Ὀλὴν, ὁ Λίνος καὶ ὁ Ὀρφεύς. Καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἀνεγνωρίζετο ἡ θαυμασία δύναμις τῆς μουσικῆς καὶ ἡ μεγίστη αὐτῆς ἐπὶ τῆς καρδίας ἐπίδρασις, ὡς μαρτυροῦσι τά τε περὶ Σειρήνων ⁽¹⁾, Ζήθου καὶ Ἀμφίονος ⁽²⁾, Ὀρφέως ⁽³⁾ καὶ Ἀρίωνος ⁽⁴⁾ μυθολογούμενα καὶ τὰ ἀδόμενα περὶ τοῦ ἀοιδοῦ, ὃν ὁ Ἀγαμέμνων κατέλιπε φύλακα καὶ παραινετῆρα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Κλυταιμνήστρας, ὅπως διὰ τῆς μουσικῆς κατευνάζῃ τὰ ἄγρια αὐτῆς πάθη καὶ ἀπομακρύνῃ τὴν διάνοιαν αὐτῆς ἀπὸ φαύλων ἐπινοιῶν ⁽⁵⁾.

(1) «ἀλλὰ τε Σειρήνες λιγυρῇ θέλγουσιν ἀοιδῇ, — ἦμεναι ἐν λειμῶνι. πολλὸς δ' ἀμφ' ὅττεόφιν θίς — ἀνδρῶν πυθομένων, περὶ δὲ ῥινοὶ μινύθουσιν.» (Ὀδ. μ, 44).

(2) Ἡσιόδ. ἀποσπ. 204. Πaus. 9, 5, 4.

(3) Ἀπολλ. Ῥοδ. Ἀργ. Α, 26.

(4) Ἡροδ. 1, 23. 24.

(5) Ὀδ. γ, 267. — «Ἀγαμέμνων γοῦν τὸν ἀοιδὸν καταλείπει τῇ Κλυταιμνήστρᾳ φύλακα καὶ παραινετῆρά τινα· ὃς πρῶτον μὲν ἀρετὰς γυναικῶν διερχόμενος ἐνέβαλλέ τινα φιλοτιμίαν εἰς καλοκάγαθίαν, εἶτα διατριβὴν παρέχων ἡδεῖαν ἀπεπλάνα τὴν διάνοιαν φαύλων ἐπινοιῶν· διὸ Αἴγισθος οὐ πρότερον διέφθειρε τὴν γυναῖκα πρὶν τὸν ἀοιδὸν ἀποκτεῖναι ἐν νήσῳ ἐρήμῃ» (Ἀθην. 1, σ. 14.)

Μεγίστην ἡθοποιὸν δύναμιν ἀπέδιδον εἰς τὴν μουσικὴν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Οὕτως ὁ μὲν Πυθαγόρας καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐθεώρουν τὴν μουσικὴν ὡς κάθαρσιν καὶ καταπράυνσιν τῆς ψυχῆς καὶ ὡς μέσον ἱατρικὸν τῶν τοῦ σώματος παθῶν ⁽¹⁾. ὁ δὲ Πλάτων ἐθεώρει τὴν μουσικὴν ὡς συντείνουσαν πρὸς σωφροσύνην καὶ ἡμέρωσιν τῶν νεανικῶν ψυχῶν ⁽²⁾. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει αὐτὴν ὡς ἡθοποιούσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ ὡς συμβαλλομένην πρὸς φρόνησιν ⁽³⁾. Συνωδὰ τῷ τε Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει ἀποφαίνεται καὶ ὁ Στράβων, θεωρῶν τὴν μουσικὴν ὡς παιδεύουσαν καὶ ἐπανορθοῦσαν τὰ ἔθνη ⁽⁴⁾. Κατὰ Πλούταρχον ⁽⁵⁾ καὶ Πολύδιον οἱ Θη-

(1) «Κατεκλήλει δὲ (Πυθαγόρας) ῥυθμοῖς καὶ μέλεσι καὶ ἐπιψαλμοῖς τὰ ψυχικὰ πάθη καὶ τὰ σωματικὰ» (Πορφυρ. ἐν β. Πυθ. 30). «Κλεινίας γοῦν ὁ Πυθαγόρειος—εἴ ποτε συνέβαινε χαλεπαίνειν αὐτὸν δι' ὀργήν, ἀναλαμβάνων τὴν λύραν ἐκιδάριζε. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιζητοῦντας τὴν αἰτίαν ἔλεγε «πραῦνομαι». (Ἀθην. 14, 48. Πρβλ. καὶ Αἰλ. π. ἰστ. 14, 23).

«Εἴ περ τοίνυν, φασί, φιλοσοφίαν ἀποδεχόμεθα σωφρονίζουσιν τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὰ ψυχικὰ πάθη καταστέλλουσιν, πολλῷ μᾶλλον ἀποδεχόμεθα τὴν μουσικὴν, ὅτι οὐ βιαστικώτερον ἐπιτάττουσα ἡμῖν, ἀλλὰ μετὰ θελγούσης τινὸς πειθοῦς τῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων περιγίγνεται ὥν περ καὶ ἡ φιλοσοφία κτλ.» (Σέξτ. Ἐμπ. πρὸς μαθημ. 6). Πρβλ. καὶ Ἀριστ. πολ. 5 (8), 7. σ. 1342. καὶ 4 (7), 6. σ. 1344.

(2) «Οἷ τ' αὖτις καθαρίζεται—σωφροσύνης τε ἐπιμελοῦνται καὶ ὅπως ἂν οἱ νόμοι μηδὲν κακουργῶσι» (Πλάτ. Πρωταγ. κερ. 43).

(3) «Ἡ μᾶλλον οἷητέον πρὸς ἀρετὴν τι τείνει τὴν μουσικὴν, ὡς ἀδυναμένην, καθάπερ ἡ γυμναστικὴ τὸ σῶμα ποίον τι παρασκευάζει, καὶ τὴν μουσικὴν τὸ ἦθος ποίον τι ποιεῖν, ἐθίζουσιν δύνασθαι χαίρειν ὀρθῶς· ἢ πρὸς διαγωγὴν τι συμβάλλεται καὶ πρὸς φρόνησιν.» (Ἀριστ. πολ. 5 (8), 5. σ. 1339 καὶ 4 (7) 5).

(4) «Ὅπου γε καὶ οἱ μουσικοὶ ψάλλειν καὶ αὐλίζειν διδάσκοντες μεταποιῶνται τῆς ἀρετῆς ταύτης· παιδεύεται γὰρ εἶναι φασὶ καὶ ἐπανορθωτικῶς τῶν ἠθῶν» (σ. 29).

(5) «ἀλλ' οἷνομοθέται τὸ φέρεται θυμοειδὲς αὐτῶν (τῶν Θηβαίων) καὶ ἄκρατον ἀνιέναι καὶ ἀνυγγραίνειν εὐθὺς ἐκ παίδων βουλόμενοι, πολὺν μὲν ἀνεμῆξαντο καὶ σπουδῇ καὶ παιδιᾷ πάσῃ τὸν αὐλὸν, εἰς τιμὴν καὶ προεδρίαν ἄγοντες, λαμπρὸν δὲ

βαῖοι καὶ οἱ Ἀρχάδες ⁽¹⁾, διδάσκοντες τοὺς ἑαυτῶν παῖδας τὴν μουσικὴν, σκοπὸν εἶχον νὰ διορθώσωσι τὴν φυσικὴν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τραχύτητα.

Ἔνεκα τῆς δυνάμεως ταύτης, ἣν ἐνέχει ἡ τε φωνητικὴ καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ πρὸς ἡθοποίησιν τῶν ἀνθρώπων, ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων ἐπεμελοῦντο τῆς μουσικῆς καὶ παρελάμβανον αὐτὴν πρὸς παιδείusin τῶν νέων ⁽²⁾. Πέμποντες δὲ τοὺς ἑαυτῶν παῖδας εἰς διδασκάλους, ἵνα μάθωσι πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι καὶ τὴν μουσικὴν, ἐνόμιζον ὅτι μεταδίδουσιν εἰς αὐτοὺς παιδείαν ἀρετῆς τελείαν ⁽³⁾. Τὴν ἡθοποιὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς καθορῶντες καὶ οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἑλλάδος νομοθέται συμπαρέλαβον αὐτὴν ἐν τῇ ἑαυτῶν νομοθεσίᾳ, τῇ ἀφορώσῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν. Πάντων ὁμῶς τῶν Ἑλλήνων φιλομουσότατοι ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι. Οὗτοι πρὸς τοῖς μαθήμασι, τοῖς

»τὸν ἔρωτα ταῖς παλαίστραις ἐνεθρέψαντο συγκεραννύντες τὰ ἥθη τῶν ἐνέων» (Πλουτ. Πελοπ. 19).

(1) «Μουσικὴν γὰρ, τὴν γε ἀληθῶς μουσικὴν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὀφελος ἀσκεῖν, Ἀρχάσι δὲ καὶ ἀναγκαῖον. . . . καὶ τῶν μὲν ἄλλων μαθημάτων ἀρνεῖσθαι τι μὴ γινώσκειν οὐδὲν αἰσχρὸν ἡγοῦνται, τὴν γε μὴν ὥδην οὐδ' ἀρνηθῆναι δύνανται διὰ τὸ κατ' ἀνάγκην πάντας μανθάνειν. . . . σπεύδοντες τὸ τῆς ψυχῆς ἀτέρα μνον διὰ τῆς »τῶν ἐθισμῶν κατασκευῆς ἐξ ημεροῦν καὶ πραύειν» (Πολυβ. 4, 20).

(2) «Τοῖς παλαιοῖς τῶν Ἑλλήνων εἰκότως μάλιστα πάντων ἐμίλησε »πεπαιδεῦσθαι μουσικὴν· τῶν γὰρ νέων τὰς ψυχὰς ὥοντο δεῖν διὰ »μουσικῆς πλάττειν τε καὶ ρυθμίζειν ἐπὶ τὰ εὐσχημον, χρήσιμης δηλονότι »τῆς μουσικῆς ὑπαρχούσης πρὸς πάντα καὶ πᾶσαν ἐσπουδασμένην πρᾶξι, προηγουμένως δὲ πρὸς τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους (Πλουτ. περὶ »μους. 26)». Καί· «Ἐπὶ μέντοι τῶν ἔτι ἀρχαιοτέρων οὐδ' εἰδέναι, φασι, »τοὺς Ἕλληνας τὴν θεατρικὴν μουσικὴν· ὅλην δὲ αὐτῆς τὴν ἐπιστήμην »πρὸς τε θεῶν τιμὴν καὶ τὴν τῶν νέων παιδείusin παραλαμβάνεσθαι (αὐτ. 27).

(3) «Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς αὐτοὺς παιδεύειν. . . . πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐν παλαίστρᾳ» (Ξενοφ. πολ. Λακ. 2, 1). Ἡρ6λ. Πλάτ. Κλειτ. 407.

καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον καλὸν καὶ ἀγαθόν, κατέταξαν καὶ τὴν μουσικὴν, εἰς ἣν ἐπαίδευον τοὺς ἑαυτῶν παῖδας ⁽¹⁾.

Ἡ διὰ τῆς μουσικῆς διάπλαισις καὶ ῥύθμισις τῆς τῶν νέων ψυχῆς ἤρχετο ἀπ' αὐτῆς τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Ἡ μήτηρ, ἢ ἡ τίτθη καὶ τροφός, εἰς ἧς ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ τοῦ νεογεννήτου ἐπιμέλεια, εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ καθήκον νὰ καταπραΰνωσιν ἢ κατακοιμίζωσι τὸ βρέφος, σείουσιν αὐτὸ καὶ ᾄδουσαι ᾠδὴν τινα βαυκάλημα ἢ καταβαυκάλησιν καλουμένην ⁽²⁾. Οἱ παῖδες ἡλικιωθέντες ἐπαιδεύοντο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων ἐν τε τῇ ᾠδῇ καὶ τῷ κιθαρισμῷ, ἐν οἷς ἤδοντο ἐθνικά ᾄσματα, ἀπλᾶ τὴν μελωδίαν καὶ ὑπόθεσιν ἔχοντα προτέρων ἢ συγχρόνων ἡρώων πράξεις (κλέα ἀνδρῶν), μεθ' ὧν συνεπλέκοντο πάντοτε καὶ πράξεις θεῶν ⁽³⁾.

Ἡ ἐν τῷ ᾄδειν ἀσκησις ἦτο εἰς πάντας τοὺς Ἑλλήνας ἀναγκασία καὶ ἀπαραίτητος, καθ' ὅσον πάντες ὤφειλον νὰ ἦναι ἐπιτήδεια εἰς τὸ νὰ μετάσχωσι κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς τῶν τε

(1) «Οὐκ ἐδιδάξατό σε ὁ πατήρ καὶ ἐπαίδευσεν, ἅπερ ἐνθάδε οἱ ἄλλοι παιδεύονται οἱ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν υἱεῖς, οἶαν γράμματά τε καὶ κιθαρίζειν καὶ παλαίειν καὶ τὴν ἄλλην ἀγωνίαν;» (Πλάτων. Θεάγ. σ. 122).—«Ἡ οὐ καλῶς προσέταττον ἡμῶν οἱ ἐπὶ τούτοις τεταγμένοι νόμοι, παραγγέλλοντες τῷ πατρὶ τῷ σῶ σε ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν;» (Πλάτ. Κρίτ. κ. 50). Πρβλ. Κλειτ. 70.

(2) «Αἱ δὲ τῶν τιτθεουσῶν ᾠδαὶ καταβαυκαλήσεις ὀνομάζονται» ('Αθην. 14, 40). Ὁ δὲ Πλάτων ἐν Νόμων 8. σ. 790 λέγει·

«Ἡνίκα γὰρ ἄν που βουληθῶσι κατακοιμίζειν τὰ δυσυπνοῦντα τῶν παιδίων αἱ μητέρες, οὐχ ἡσυχίαν αὐτοῖς προσφέρουσιν, ἀλλὰ τοῦναντίον κίνησιν, ἐν ταῖς ἀγκάλαις αἰεὶ σείουσιν· καὶ οὐ σιγὴν, ἀλλὰ τινὰ μελωδίαν· καὶ ἀτεχνῶς οἷον καταυλοῦσι τῶν παιδίων, καθάπερ αἱ τῶν ἐκφρόνων βακχειῶν ἰάσεις, ταύτῃ τῇ τῆς κινήσεως ἅμα χορεία καὶ ἁμούσῃ χρώμεναι». Πρβλ. Ἀριστ. Προβλ. 19, 38.

Ὁ Θεόκριτος παρειαγεί (ἐν Εἰδ. 24, 7) τὴν Ἀλκμήνην, κατακοιμίζουσαν τοὺς παῖδας αὐτῆς Ἑρακλέα καὶ Ἰφικλέα διὰ τῆς ἐξῆς ᾠδῆς·

»Εὐδετ', ἐμὰ βρέφεια, γλυκερὸν καὶ ἐγέρσιμον ὕπνον,

»Εὐδετ', ἐμὰ ψυχὰ, δὴ ἀδελφεῶ, εὖσσα τέκνα·

»Ὅλβιοι εὐνάζοισθε καὶ ὀλβιοὶ ἀὼ ἴδοιτε».

(3) Ὀδ. α, 325. 352. θ, 44. 73. 83.

παιάνων καὶ τῶν ὑπορχηματικῶν ᾠμάτων. Τῆς δὲ ὀργανικῆς μουσικῆς δημόσιοι μὲν διδάσκαλοι δὲν ὑπῆρχον οὔτε ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐν ἄλλαις ἐλληνικαῖς πόλεσι· δὲν ἔλειπον ὅμως ἄνδρες, εἰδότες τὴν μουσικὴν καὶ εἴτε παραλαμβανόμενοι ἐν ταῖς οἰκογενείαις πρὸς διδασκαλίαν τῶν παίδων, εἴτε κατ' οἶκον ἢ ἐν ἰδίᾳ σχολῇ τὸ τοῦ μουσικοῦ ἔργον μετερχόμενοι. Τοιοῦτοι μουσικῆς διδάσκαλοι ἔκπαλαι ἀναφέρονται ἐν τῇ Ἑλλάδι· τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ τὸν Ἡρακλέα διδάξας τὸ κιθαρωδεῖν Λίνος ⁽¹⁾.

Συνήθη μουσικὰ ὄργανα παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὑπῆρχον ἡ φόρμιγξ ἢ ἡ κιθάρα, ἡ λύρα καὶ ὁ αὐλός. Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν τετράχορδος κιθάρα ἦτο τὸ κυριώτερον μουσικὸν ὄργανον τῶν Σπαρτιατῶν, δι' οὗ συνωδεύοντο οἱ χοροὶ καὶ οἱ παιᾶνες καὶ εἰς ὃ θελήσαντα τὸν ἐκ Λέσβου μουσικὸν Τέρπανδρον νὰ προσθέσῃ ἐτι μίαν χορδὴν ἐτιμώρησαν οἱ Σπαρτιάται, ὡς ἀπομακροθεύμενα τῆς παλαιᾶς ἀπλότητος ⁽²⁾· ἡ δὲ λύρα, ἡ ἰδιάζουσα εἰς τὴν συμφωνίαν τοῦ ᾠσματος, ἦτο ποθητὸν ὄργανον τῶν Ἀθηναίων· ὁ δὲ αὐλός ἐπεχωρίαζε τοῖς Βοιωτοῖς ⁽³⁾. Τὸ αὐλεῖν ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλκιδιάδου ἀνάρμοστον, διότι οὐ μόνον τὸ πρόσωπον ἡσχήμιζεν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύγχρονον χρῆσιν τῆς φωνῆς ἐκώλυε· τούτου ἕνεκα ἀπεδοκιμάσθη παρ' αὐτοῖς ἡ χρῆσις τοῦ αὐλοῦ ἐν τῇ τῶν ἐλευθέρων παιδείᾳ ⁽⁴⁾. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὰ εἶδη τῶν

(1) Ἀπολλοδ. 2, 4, 9. Θεοκρ. Εἰδύλλ. 54, 104 κτλ.

(2) «Τέρπανδρον ἀρχαϊκώτερον ὄντα καὶ ἄριστον τῶν καθ' ἑαυτὸν κιθαρωδῶν, καὶ τῶν ἡρωϊκῶν πράξεων ἐπαινέτην, ὅμως οἱ ἔφοροι ἐζημίωσαν καὶ τὴν κιθάραν αὐτοῦ προσεπαττάλευσαν φέροντες· ὅτι μίαν μόνην χορδὴν ἐνέτεινε περισσοτέραν, τοῦ ποικίλου τῆς φωνῆς χάριν· μόνα γὰρ τὰ ἀπλούστερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον» (Πλουτ. Λακων. ἐπιτ. 47).

(3) Πλουτ. Πελοπ. 19.— «Θηβαῖοι αὐλητικὴν ἐπιτηδεύουσι καὶ ἔστιν αὐτῇ δι' αὐλῶν μουσα ἐπιχώριος τοῖς Βοιωτοῖς» (Μαξίμ. Τυρ. 23, 2).

(4) «Ἐπεὶ δὲ εἰς τὸ μανθάνειν ἦκε (Ἀλκιδιάδης), τοῖς μὲν ἄλλοις ὑπῆκουε διδασκάλους ἐπισικῶς, τὸ δ' αὐλεῖν ἔφευγεν ὡς ἀγεννὲς καὶ ἀνελεύθερον· πλήκτρον μὲν γὰρ καὶ λύρας χρῆσιν οὐδὲν οὔτε σχήματος οὔτε μορφῆς ἐλευθέρῳ πρεπούσης διαφθείρειν, αὐλοὺς δὲ φουσῶντος ἀνθρώπου στόματι καὶ τοὺς συνήθεις ἂν πάνυ μόλις δια-

μουσικῶν ὀργάνων, ἅπερ μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ τῶν παίδων ἀγωγῇ ἕνεκα τῆς μὴ τηρήσεως τῆς δεούσης ἀκριβολογίας περὶ τὴν χρῆσιν τῶν μουσικῶν ὀνομάτων· οὕτω λ. χ. τὸ μὲν κιθαρίζειν καὶ ἐπὶ λύρας ἐλέγετο, τὸ δὲ κιθαριστῆς ἀντετίθετο πολλάκις τῷ κιθαρωδός.

Ἡ μουσικὴ συνησκεῖτο μετὰ τῆς γυμναστικῆς ⁽¹⁾. Ἡ δὲ πρώτη περὶ τὴν μουσικὴν διδασκαλίαν, ἀρχομένη φυσικῶς τῷ λόγῳ ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων τόνων, ἐχώρει πρὸς τοὺς πολυπλοκωτέρους. Ἐνετείνοντο δὲ εἰς αὐτοὺς ἐκλεκτὰ τεμάχια ἐκ τῶν ποιημάτων ἐκείνων τῶν ποιητῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς ἔχοντες μεγίστην δύναμιν ἐπὶ τῆς πνευματικῆς τῶν νέων μορφώσεως· τοιοῦτοι δὲ ἦσαν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Θέογνις, ὁ Φωκυλίδης καὶ ἄλλοι. Διὰ τῶν ποιητικῶν τούτων τεμαχίων, κιθαριζομένων ῥυθμικῶς καὶ ἀρμονικῶς, ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι ὅτι καθιστῶντες τοὺς παῖδας ἡμερωτέρους, εὐρυθμότερους καὶ εὐαρμοστοτέρους ἀπειργάζοντο αὐτοὺς χρησίμους εἰς τε τὸ λέγειν καὶ πράττειν, «πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται» ⁽²⁾. Ὅτι δὲ

πρῶτον τὸ πρόσωπον. Ἔτι δὲ τὴν μὲν λύραν τῷ χρωμένῳ συμφθέγγεσθαι καὶ συνάδειν, τὸν δ' αὐλὸν ἐπιστομίζειν καὶ ἀποφράττειν ἕκαστον τήν τε φωνὴν καὶ τὸν λόγον ἀφαιρούμενον. «Αὐλείτῳσαν οὖν, ἔφη, Θηβαίων παῖδες· οὐ γὰρ ἴσασι διαλέγεσθαι· ἡμῖν δὲ τοῖς Ἀθηναίοις, ὡς οἱ πατέρες λέγουσιν, ἀρχηγέτις Ἀθηναῖα καὶ πατρῷος Ἀπόλλων ἐστίν, ὣν ἡ μὲν ἔρριψε τὸν αὐλόν, ὁ δὲ καὶ τὸν αὐλητὴν ἐξέδειρε» . . . . . «Ὅθεν ἐξέπεσε κομιδὴ τῶν ἐλευθέρων διατριβῶν καὶ προσήλακίσθη παντάπασιν ὁ αὐλός» (Πλουτ. Ἀλκ. 2.)

«Προσθῶμεν δὲ ὅτι συμβέβηκεν ἐναντίον αὐτῷ (τῷ αὐλῷ) πρὸς παιδείαν καὶ τὸ κωλύειν τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὐλησιν· διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων καὶ τῶν ἐλευθέρων, καίπερ χρησάμενοι τὸ πρῶτον αὐτῷ» (Ἀριστ. πολ. 5 (8), 6).

(1) Κατὰ Πλάτωνα ὁ παῖς ἔπρεπε νὰ ἄπτηται τῆς μουσικῆς κατὰ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐν τῇ μουσικῇ διδασκαλία ἔπρεπε νὰ διαρκῇ ἐπὶ τρία ἔτη (Νομ. 7, 810).

(2) «Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴν κιθαρίζειν μάθωσιν, ἄλλων αὖ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν, εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐντείνοντες, καὶ τοὺς ῥυθμούς τε καὶ τὰς ἀρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκεῖσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν παίδων, ἵνα ἡμερώτεροί τε ᾖσι, καὶ

μετὰ τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς συνήπτετο μετὰ τὴν σωκράτειον ἐποχὴν καὶ θεωρητικὴ, τοῦτο γίνεται πολλαχόθεν δῆλον, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ τε Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, οἵτινες ἐξετάσαντες βαθύτερον καὶ θεωρητικώτερον τὴν φύσιν τῆς μουσικῆς ἐξήγαγον ἐντεῦθεν πορίσματα καὶ ὁδηγίας ὠφελιμωτάτας εἰς τὴν μουσικὴν τῶν παιδῶν διδασκαλίαν.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ εἰρημένα λέγομεν ὅτι ἡ μουσικὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι μεγάλως τιμωμένη ἀπετέλει πάντοτε μέρος μεταξὺ τῶν μέσων τῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς. Αὕτη ἐτάχθη κατ' Ἀριστοτέλην εἰς τὴν παιδείαν οὐχὶ ἡδονῆς χάριν, οὐδὲ ὡς μάθημα ἀναγκαῖον πρὸς βιωτικὰς χρείας, ἀλλ' ὡς τέχνη ἐλευθέριος καὶ χρήσιμος πρὸς τε τὸ ἀσχολεῖν ὀρθῶς καὶ σχολάζειν καλῶς ⁽¹⁾. Ἡ μουσικὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων συνδεομένη μετὰ τῆς ποιήσεως ⁽²⁾ διήγειρε τὸ θυμοειδὲς τῶν ἀνθρώπων εἰς πράξεις μεγάλας καὶ θαυμαστάς. Αὕτη, διατηροῦσα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς μορφήν καὶ συνεζευγμένη οὔσα μετὰ λέξεων ἀπλῶν καὶ ἐνθουσιαστικῶν, ἐφαίνετο φωνή τις κατιοῦσα ἐκ τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Πάντα ἐνταῦθα ἦσαν ἀρμονικά, ἐν ὅλον ἀποτελοῦντα· αἱ λέξεις ἦσαν ἐν-

---

»εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμოსτότεροι γινόμενοι, χρήσιμοι ὥσιν εἰς τὸ εὐλέγειν τε καὶ πράττειν· πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμία τε καὶ εὐαρμოსτία δέξεται» (Πλάτ. Πρωταγ. σ. 326.).

(1) «Οἱ δ' ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν (τὴν μουσικὴν) ἐν παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν — μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς» ('Αριστ. Πολ. 5 (8) 3). Καί· αὐτὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον »(οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον) οὐδ' ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα »πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλὰς· —λείπεται τοίνυν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγὴν, εἰς ὅπερ καὶ φαίνονται παράγοντες αὐτὴν· ἦν γὰρ οἶονται διαγωγὴν εἶναι τῶν ἐλευθέρων, ἐν ταύτῃ τάττουσιν» (αὐτ.).

(2) Ἡ μουσικὴ ἤρξατο χωριζομένη τῆς ποιήσεως καὶ ἀποβάλλουσα τὸν ἀρχαιοπρεπῆ αὐτῆς χαρακτῆρα ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλουτ. περὶ μουσ. 30. Πλάτ. Νόμ. 2. σ. 669. 670). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. 5. (8) 3) μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ οἱ πλείστοι μετεῖχον τῆς μουσικῆς ἡδονῆς χάριν.

σεβεῖς καὶ διδακτικαί· οἱ ῥυθμοὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐορταστικοί· ἡ μελωδία ἀπλῇ καὶ σύμμετρος, περιθέουσα καὶ ζωογονοῦσα τὸ σῶμα τῶν λέξεων δι' εὐωδίας πνευματικῆς. Ἡ μουσικὴ συναρπάζουσα τὸν θυμὸν ἀνύψωνεν αὐτὸν εἰς τὸν αἰθέρα τοῦ θεοῦ κόσμου, καθαίρουσα αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ῥύπου καὶ γηίνου φρονήματος. Ἐν τῇ μουσικῇ τῶν νέων παιδεύσει δὲν παρελαμβάνοντο πάντες οἱ ῥυθμοί, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐνομίζοντο ἱκανοὶ καὶ πρέποντες πρὸς καθαρισμὸν τῶν παθῶν· διὸ καὶ μεταξὺ πασῶν τῶν μουσικῶν ἀρμονιῶν τῇ θωρικῇ ἀπέδιδον τὰ πρωτεῖα, ἔνεκα τοῦ σοβαροῦ καὶ σεμνοπρεποῦς αὐτῆς χαρακτῆρος ⁽¹⁾.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΣΠΑΘΑΚΗΣ.

(1) Περὶ τῶν διαφόρων ἀρμονιῶν καὶ τῆς διαφόρου φύσεως αὐτῶν ἀνάγνωθι Ἀριστ. Πολιτ. 5 (8, 5. καὶ Ἀθην. 14.

Ἐνταῦθα κρίνομεν καλὸν νὰ εἰπώμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐπικρατούσης ὀλιγωρίας περὶ τε τὴν μουσικὴν καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἡθοποίησιν τῶν ἡμετέρων νέων. Εἶναι ἐντροπὴ μεγίστη νὰ διατελῶμεν ἀναισθήτως πρὸς τὴν μουσικὴν, περὶ ἣν τοσαύτην σπουδὴν ἐπεδείκνυντο οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι· εἶναι μωρία ἀκατανόητος νὰ περιφρονῶμεν ἢ νὰ παραμελῶμεν τῆς θείας ἐκείνης τέχνης, ἥτις θαυμασιώτατα ἐξημερώνει τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διεγείρει ἐν αὐτῇ τὸν πρὸς πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἐνθουσιασμὸν, καθ' ὃν διεκρίνοντο οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι πάντων τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος· πρέπει νὰ αἰσχυνώμεθα κραυγάζοντες ἀρρύθμως καὶ ῥινοφωνοῦντες ἀμούσως ἐν τῇ ὥραίᾳ γῇ τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ ἐπικρατεῖ θαυμασία τῆς φύσεως ἀρμονία καὶ ἀντηχοῦσι μελωδικώτατα ᾄσματα τῶν πτηνῶν. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ καυχώμεθα μετὰ λόγου ὅτι εἴμεθα γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ μιμηθῶμεν αὐτοὺς καὶ κατὰ τὴν εὐμουσίαν· ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐλεύθερον τῶν ἀγρίων ἐκείνων παθῶν, ἅτινα καθ' ἐκάστην βλέπομεν καταβιβρώσκοντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ, πρέπει εὐθὺς ἐν τῇ παιδικῇ κοίτῃ νὰ καυτηριάσωμεν τὰς ρίζας αὐτῶν διὰ καταλλήλου μουσικῆς. Ἐν οὐδενὶ λοιπὸν οἴκῳ καὶ ἐν οὐδενὶ σχολείῳ, ἐνθα διαπλάσσονται παιδικαὶ καρδίαι, πρέπει νὰ σιγᾷ ἡ μουσικὴ. Μουσικὴν δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν ἐκείνην, ἥτις διὰ τῶν ἑναρμονίων αὐτῆς τόνων δύναται νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀν-

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΦΑΙΔΡΟΥ.

Ὁ Φαῖδρος, κατὰ τὴν κοινὴν τῶν ἀρχαίων μαρτυρίαν καὶ τὴν δόξαν τῶν νεωτέρων γνήσιον τοῦ Πλάτωνος ἔργον, εἶνε συγχρόνως διὰ τε τὸ περιεχόμενον, τὸν τρόπον τῆς πραγματείας καὶ τὸ ὕφος ἐκ τῶν τὰ μάλιστα τὸ ἐνδιαφέρον κινούντων καὶ ἀξιοσημειώτων πλατωνικῶν ἔργων. Ἀντικείμενον, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἀπλοῦν καὶ εὐκόλον, ἀλλὰ πλήρες σπουδαιότητος καταλλήλως μετὰ χαριεντισμῶν συγκεκραμένης, μῦθοι ποικίλοι ἐκ τε παραδόσεως καὶ πλαστοὶ ἀρμονικώτατα καὶ ἐπιτηδειότατα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως συμπαρυφασμένοι καὶ τερπνότατα τὸν λόγον ἀρτύοντες, φιλοσοφικαὶ ἰδέαι αἱ ὕψισται καὶ τολμηρόταται, ἃς ποτε

θρόπου αἰσθήματα ἱερὰ, γενναῖα, ὑψηλὰ καὶ εὐγενῆ. — Ἄλλ' ἐνταῦθα γεννᾶται τὸ ζήτημα, ποῖα μουσικὴ δύναται νὰ εἰσαχθῇ ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον πρὸς τέρψιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡθοποίησιν τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων; Ἡ λύσις τοῦ δυσχερεστάτου τούτου ζητήματος ἀπόκειται οὐχὶ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' εἰς τὰς ἤδη ἀγαθῇ τύχῃ συστάσας Μουσικὰς ἐταιρίας καὶ Μουσικοὺς συλλόγους μᾶλλον δὲ οὐδὲ εἰς αὐτοὺς, ἀλλ' εἰς δαιμόνιον τινα ἄνδρα, ἐννοήσαντα καλῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς, μελετήσαντα ἐπισταμένως τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ διάφορα αὐτῆς συστήματα, ἐρευνήσαντα ψυχολογικῶς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἀνευρόντα τοὺς τόνους καὶ τὰς ἀρμονίας, τὰς δυναμένας νὰ θίξωσι τὰς χορδὰς τῆς ἐλληνικῆς καρδίας. Τοιοῦτος καὶ μόνος ἀνὴρ δύναται καθ' ἡμᾶς νὰ λύσῃ τὸ δυσχερέστατον περὶ ἐλληνικῆς μουσικῆς ζήτημα καὶ νὰ καταρτίσῃ παρ' ἡμῖν σύστημα ἐθνικῆς μουσικῆς, καταλλήλου πρὸς πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐλληνικοῦ βίου. — Τοιοῦτοι ὅμως δαιμόνιοι ἄνδρες δὲν γεννῶνται ὡς μύκητες, ἀλλὰ προπαρασκευάζονται, πολλαχῶς βοηθούμενοι καὶ ὑποστηριζόμενοι. Ἡ τοιαύτη προπαρασκευὴ καθ' ἡμᾶς πρέπει ν' ἀποτελῇ τὸν κύριον σκοπὸν τῶν Μουσικῶν συλλόγων τε καὶ ἐταιριῶν, καὶ ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελημάτων τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως.

ἀνθρωπίνη διάνοια παρήγαγεν, εἰρωνείαν τινὰ λεπτὴν καὶ ἐπαισθητοτάτην περιβεβλημένην, φαντασία ζωηρὰ καὶ ὑψιπέτις, ὕψος ἀνθρώπων καὶ γλῶσσα τελεία καὶ θελκτικὴ, χαρακτηρίζουσι τὸν σπουδαῖον καὶ τερπνὸν ἅμα διάλογον τοῦτον καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν ἐν ἐκ τῶν ἐξόχων ἐκείνων γλωσσικῶν ἀριστουργημάτων, οἷα μόνη ἡ μελίρρυτος τοῦ Πλάτωνος γραφὴς ἠδύνατο νὰ γράφῃ. Πρὸς δὲ τούτοις πληθὺς γραμματολογικῶν εἰδήσεων τὴν ῥητορικὴν ἀφορῶσιν, κρίσεις ἐμβριθεῖς περὶ ἀτόμων καὶ σχολῶν, καὶ ἡ καθολικὴ ἔποψις, ὑφ' ἣν ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ῥητορικὴ ὡς μέσα ἀναπτύξεως καὶ παιδεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζονται καὶ συγκρίνονται, αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ Πλάτωνος ἀρχαὶ καὶ ἰδέαι, αἵτινες, ἐν τοῖς ἄλλοις γνησίοις αὐτοῦ ἔργοις εἰδικώτερον ἐκάστη καὶ διὰ μακροτέρων ἀναπτυσσόμεναι καὶ ἐκτιθέμεναι, ἐνταῦθα ὡς ἐν γενικῷ προγράμματι δι' ὀλίγων, ἀλλὰ χαρακτηριστικῶν, γραμμῶν ἀναγράφονται, πάντα ταῦτα αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ διαλόγου τούτου καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν ἐκ τῶν διδασκτικωτάτων ἅμα καὶ τερπνοτάτων ἔργων τῆς ἐλλ. φιλολογίας, ἐν οἷς ἐνετρύφησάν ἀείποτε καὶ ἐντρυφήσουσι πάντες οἱ ἐκτιμῶντες καὶ γεραίροντες τὸ τέλειον καὶ ὑψηλόν.

Διὰ τοῦτο δ' οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ὁπωσοῦν περὶ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἀσχοληθεὶς καὶ μὴ λαβὼν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ καὶ τοῦτο τὸ σπουδαιότατον πρὸς ὀρθὴν γνῶσιν καὶ ἐκτίμησιν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἔργον, ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἢ τοιαύτης δὲ θεωρίας τοῦ ὁποίου πηγάζει καὶ ἡ ὄψις, ὑφ' ἣν ἐκλαμβάνει τις τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Μάλιστα δὲ διότι ἐν αὐτῷ ὡς ἐν προγράμματι περιέχονται αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ Πλάτωνος ἀρχαί, διὰ τοῦτο πάντες οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἐνδιατρίψαντες ἠσχολήθησαν νὰ ὀρίσωσι τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου τούτου, ὅπως οὕτω καὶ τῶν ἄλλων ἔργων, πολλῶν ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε γνωστὸς ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς, ὀρίσωσι τὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τε τὸν Φαῖδρον καὶ τὴν ὅλην πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ συμπεράνωσιν ἐντεῦθεν ἂν ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία συστηματικῶς ἀνεπτύχθῃ, καὶ ἐπομένως καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου

τούτου καθ' ὠρισμένον καὶ προδιαγεγραμμένον σχέδιον καὶ συν-
 ῥαδὰ τῷ συστήματι τούτῳ συνεγράφησαν, ἢ ἐλευθέρως καὶ ὡς ὁ
 καιρὸς ἀπῆτει καὶ ἀφορμὴ παρείχετο ὅτε μὲν τοῦτο, ὅτε δ' ἐκεῖνο
 τὸ φιλοσοφικὸν ἀντικείμενον ἐπραγματεύθησαν καὶ ἠρεύντησαν
 ἄνευ ἀμοιβαίου συνδυασμοῦ καὶ σχεδίου.

Διὰ τὸν λόγον λοιπὸν τοῦτον πολλαὶ σοφαὶ καὶ πολυσέλιδοι
 πραγματεῖαι καὶ εἰδικὰ συγγράμματα συνεγράφησαν ὑπὸ τε φι-
 λολόγων καὶ φιλοσόφων, ἅτινα ἀντικείμενον ἔχουσι τὴν ἔρευναν
 καὶ διευκρίνησιν τοῦ Φαίδρου, τοῦ τε δηλ. περιεχομένου καὶ τοῦ
 χρόνου τῆς συγγραφῆς ὡς καὶ τῶν σχέσεων καὶ ἀναφορῶν αὐτοῦ
 πρὸς τὰ λοιπὰ γνήσια πλατωνικὰ ἔργα. Αἱ δὲ ὀλίγαι ἡμῶν γραμ-
 μαὶ αὗται περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου οὔτε τὴν
 πρόθεσιν οὔτε τὴν ἀξίωσιν ἔχουσιν ὅτι νέον τι ὅλως καὶ τέως
 ἄγνωστον εὔρημα φέρουσιν εἰς φῶς, ἀλλὰ σκοπὸν προτίθενται τὴν
 κατὰ τε τὰς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας πηγὰς ἔρευναν τοῦ ζητήμα-
 τος τούτου καὶ τὴν ἐκθεσιν τῆς ἐκ τῆς ἀμερολήπτου ταύτης
 ἐρεύνης καὶ ἀντιπαραβολῆς τῶν διαφόρων λόγων καὶ γνώμῶν
 ἐσχηματισμένης ἡμῶν περὶ τούτου γνώμης.

Ἡ σκηνὴ τοῦ διαλόγου τούτου ὑποτίθεται ὑπὸ τοῦ συγγρα-
 φέως κατὰ τὰ ἔτη 408—399 ἢ ἀκριβέστερον καὶ πιθανώτερον
 μεταξὺ τοῦ 408 καὶ 404 π. Χ. κατὰ τὴν 93ην Ὀλ. καὶ δὴ ἕνεκα
 τῶν ἐξῆς λόγων.

Ὁ Λυσίας παρίσταται ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὡς ὁ διασημότε-
 ρος πάντων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ῥητοροδιδασκάλων ¹⁾· ἀλ-
 λ' αὐτός ἐπανεκάμψεν ἐκ Σικελίας καὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος,

1) πρβ. σ. 228, Α. (Λυσίας) δεινότατος τῶν νῦν γράφειν. σ. 257, Β. Λυσίαν τὸν τοῦ λόγου πατέρα. Ὁ Α. Β. Krische (Ueber Platon's Phaedros. Göttingen 1848, σ. 133) θεωρεῖ τὸν Λυσίαν, ὡς οὗτος ἐν Φαίδρῳ παρίσταται, ὡς ἀρχαρίον τινα καὶ ὑπὸ τὴν ἐπὶ ῥῥοίαν τῆς σικελικῆς σχολῆς ἔτι διατελοῦντα λογογράφον, ἀλλ' οὔτε τὴν ὀνομασίαν λογογράφος ὀρθῶς ἐξηγεῖ οὔτε οἱ ἄλλοι λόγοι αὐτοῦ εἰσιν ἰσχυροὶ καὶ βάσιμοι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ἄλλως τε καὶ ἡ εἰρωνεία, μεθ' ἧς ἀποδίδωσιν ὁ Πλάτων τῷ Λυσίᾳ τὰς ἀνωτέρω ὀνομασίας καὶ ἰδιότη-
 τας δὲν εἶνε καταληπτὴ, ἂν μὴ ἐπεκράτῃ τότε τοιαύτη περὶ αὐτοῦ
 ἰδέα γενικῶς.

ὅπου ὡς δεκαπενταετῆς νεανίας εἶχεν ἀποδκμήσει, μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 412 ἐκεῖ συμβᾶσαν ἡτταν καὶ κἀταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων, ἔνεκα τῆς ἐπελθούσης καταδρομῆς τῶν ἀθηναϊζόντων, δηλαδὴ περὶ τὸ ἔτος 411 π. Χ. εἰς Ἀθήνας, ἐνθα κατ' ἀρχὰς μὲν μετήρχετο τὸν ῥητοροδιδάσκαλον, ἀργότερα δ' ἔζη ὡς λογογράφος ¹⁾ ὅπως ἀποκτήσῃ λοιπὸν τὴν ἐν Φαίδρῳ φήμην ἔπρεπε ἐξάπαντος προηγουμένως νὰ δοκιμασθῇ ἐπὶ τινὰ καιρὸν ὡς λογογράφος καὶ νὰ παρέλθωσιν ἔτη τινὰ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως καὶ ὡς ῥητοροδιδασκάλου παρουσίας αὐτοῦ ²⁾. Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ Ἰσοκράτης, ὅστις ἐγεννήθη περὶ τὴν 86ην Ὀλ. ἤτοι κατὰ τὸ ἔτος 436 π. Χ. ³⁾, καλεῖται ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ νέος ἔτι (σ. 298, E): ὅπως καλῆται ὁμῶς οὕτως, ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὰ 30 ἔτη, ἐπομένως καὶ ὁ διάλογος δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ μετὰ τὸ ἔτος 404, καὶ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσω καὶ ὁ Λυσίας κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχε φύγει ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τὴν ὑπὸ τῶν τριάκοντα καταδρομὴν ⁴⁾. Πιθανώτατα λοιπὸν πλάττεται ὁ διάλογος ὡς συμβὰς κατὰ τὴν 93ην Ὀλ.=408—404 π. Χ.

Πότε ὁμῶς συνεγράφη ὁ διάλογος οὗτος; Ἐν πρώτοις παρατηρήτεον, ὅτι πρὸ τοῦ ἔτους 408 ἦν ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τὸ φῶς, διότι ὁ Πλάτων, ὅστις κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων κατὰ τὴν 84ην Ὀλ., περὶ τὸ ἔτος 428, ἐγεννήθη, ἐγνώρισε κατὰ πρῶτον καὶ ἠκροάσατο τοῦ Σωκράτους εἰκοσαετῆς γενόμενος ⁵⁾, του-

1) Διονύς. Ἀλικαρνασσεὺς παρὰ Westermann, Biographi græci σ. 240. Πλούταρχος, αὐτόθι σ. 242. Σουῖδας, αὐτ. σ. 245. Κικέρων ἐν Βρούτῳ κεφ. 12.

2) Ἴδε καὶ κατωτέρω τὰ περὶ Λυσίου.

3) Διονύς. Ἀλικαρν. παρὰ Westermann σ. 245. Σουῖδας, αὐτόθι σ. 259.

4) Πλούταρχος παρὰ Westermann σ. 242.

5) πρβ. βίοι ἀνώνυμοι παρὰ Westermann σ. 390—391, Σουῖδαν αὐτ. σ. 396. Φαβρικίου ἐλλ. Βιβλιοθήκης τόμ. III, σ. 60 ἐκδ. Harb. Τὸ ἔτος 428 ἢ 427 παραδέχονται ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁ Tennemann, System der pl. Philosophie I, σ. 3 ἐπι καὶ ὁ Ueberweg, ueber die Echtheit und Zeitfolge der pl. Schriften. Wien. 1861, σ. 144.

τέστι κατὰ τὸ ἔτος 408 π. Χ., ἐπομένως, ὡς οἰκοθεν ἐννοεῖται, πρὸ τοῦ ἔτους τούτου οὐδένα σωκρατικὸν διάλογον ἠδύνατο νὰ γράψῃ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 408 καὶ ἐξῆς ἠδύνατο νὰ γραφῇ ὁ Φαῖδρος, ἥτοι μέχρι τοῦ ἔτους 399 ¹⁾, ὅτε μετὰ τὸν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συμβάντα τοῦ Σωκράτους διὰ κωνείου θάνατον κατέλιπεν ὁ Πλάτων τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεχείρησεν ἐπιστημονικὰς ἀποδημίας πρὸς αὐξήσιν τῶν ἑαυτοῦ γνώσεων τὸ μὲν πρῶτον εἰς Μέγαρα, κατόπιν δ' εἰς Κυρήνην, Αἴγυπτον, Σικελίαν καὶ μεγάλην Ἑλλάδα, διαρκεσάσας δέκα περίπου ἔτη, ἥτοι μέχρι τοῦ 400^{ου} τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτους ²⁾,—ἡ μετὰ τὴν περὶ τὸ ἔτος 388 ἢ 387 συμβᾶσαν ἐπάνοδον τοῦ φιλοσόφου ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν περιοδειῶν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ὅτε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἰδρύσατο καὶ τὴν ἐν Ἀκαδημίᾳ σχολήν, ὡς τῆς φιλοσοφίας διδάσκαλος δημοσίᾳ παρουσιάσθη καὶ ἀρκετὸν χρόνον ὡς τοιοῦτος διέμεινεν αὐτόθι. Διότι εἶνε μὲν πιθανὸν ὅτι ὁ Πλάτων καὶ μεταξὺ τῶν ἀποδημιῶν ἐκείνων καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν εἰς Κυρήνην καὶ Αἴγυπτον καὶ πρὸ τῆς εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίας ἐπὶ τινα χρόνον πάλιν εἰς Ἀθήνας ἐπανῆλθεν, ὡς ὁ Ueberweg ἐκ τινος τοῦ Πλυτάρχου χωρίου ὁρμώμενος εἰκάζει ³⁾, δὲν εἶνε ὁμως πόσῳς πιθανὸν ὅτι ὁ φιλόσοφος κατὰ τὴν μικρὰν ἐκείνην καὶ παροδικὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ἦν δυνατὸν τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ῥητοροδασκάλων νὰ ἐρεθισθῇ, ὥστε ν' ἀναλάβῃ τὴν δημοσίᾳ διὰ τοῦ Φαίδρου καταπολέμησιν αὐτῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ

1) Ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Σωκράτους συνέγραφε σωκρατικοὺς διαλόγους δηλοῦται ἐκ τοῦ γνωστοῦ περὶ Λύσιδος ἀνεκδότου (Διογ. Λαέρτ. βιβλ. III, § 35. βίοι ἀνών. παρὰ Westermann σ. 352), κατὰ τῆς πιθανότητος καὶ γνησιότητος τοῦ ὁποίου οὐδεὶς σπουδαῖος λόγος ὑφίσταται.

2) Κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐπιστολὴν αὐτοῦ (σ. 324, Α.) ὁ Πλάτων μετέβη κατὰ πρῶτον εἰς Συρακούσας «σχεδὸν ἔτη τεσσαράκοντα γεγονῶς» καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐπ'ἀνέκαμψεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ueberweg, ὅστις θεωρεῖ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὡς νόθον, ὁμολογεῖ οὐχ ἥττον ὅτι ἡ ἀξιопιστία τῶν ἐν αὐτῇ μνημονεύομένων ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι ἀναμφήριστος. ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 125.

3) ἐνθ. ἀνωτ. σ. 128.

ὁ διάλογος οὗτος καταπολεμῶν τὰς ῥητορικὰς σχολὰς καὶ συνιστῶν τὴν φιλοσοφικὴν σπουδὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν προφορικὴν τῆς φιλοσοφίας διδασκαλίαν (σ. 274, C., ἐπ.) φαίνεται ἔχων ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν προφορικὴν αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος διδασκαλίαν, ὡς κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖ, ἐπομένως βιάζει ἡμᾶς νὰ θέσωμεν τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς σχολῆς καὶ τὴν ἑναρξιν τῆς προφορικῆς διδασκαλίας τοῦ φιλοσόφου· τὴν δὲ σχολὴν βεβαίως δὲν ἰδρυσεν ὁ Πλάτων κατὰ τὴν παροδικὴν ἐκείνην ἐν Ἀθήναις διαμονήν, διότι πρὸς τί ἤθελεν ἐγκαταλίπει αὐτὴν ἀμέσως πάλιν ἄνευ σπουδαίας καὶ ἀναποδράστου ἀνάγκης καὶ μεταβῇ εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ¹⁾;

Ἐπεταὶ λοιπὸν ἐκ τούτου ὅτι ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαῖδρου θετέος εἴτε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 408 καὶ 399 ἢ μετὰ τὸ ἔτος 388 εἴτε 387.

Ἀλλὰ ποτέρα τῶν ἐποχῶν τούτων εἶνε διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ Φαῖδρου καταλληλοτέρα καὶ πιθανωτέρα; Αἱ περὶ τούτου γνώμαι τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων κριτικῶν εἰσι διτταί, διότι ἄλλοι μὲν παραδέχονται τὴν πρώτην ἐποχὴν, ἄλλοι δὲ τὴν δευτέραν ²⁾, διὰ διαφόρους λόγους.

Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ ὁ νεοπλατωνικὸς Ὀλυμπιόδωρος θεωροῦσι τὸν Φαῖδρον, ὁ μὲν πρῶτος ἕνεκα τοῦ περιεχομένου, ὁ δ' ἕτερος ἕνεκα τοῦ ὕφους, ὡς τὸ πρῶτον τοῦ Πλάτωνος ἔργον, ἐπομένως ὡς συγγραφέντα ὀλίγον μετὰ τὸ ἔτος 408, κατὰ τὴν 93ην Ὀλ.. Ὁ δὲ Κικέρων ἀφ' ἑτέρου θεωρεῖ τὸν διάλογον ὡς ἔργον τῆς καθεστηκυίας ἡλικίας τοῦ φιλοσόφου. Εἰσὶ

1) πρβ. Ueberweg ἐνθ. ἄνωτ.

2) Μόνος ὁ Zeller, ἂν καλῶς ἐνθυμούμεθα, θεωρεῖ πιθανὸν καὶ προτείνει ὡς χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαῖδρου τὸ μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Πλάτωνος 399—388 π. Χ. διάστημα· ὁ δὲ διάσημος Ἀγγλος ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος Grote ἐν τῷ περὶ Πλάτωνος μεγάλῳ καὶ ἐξόχῳ αὐτοῦ συγγράμματι (τόμ. I, σ. 169 ἐπ. 280) ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Πλάτων οὐδένα τῶν σωκρατικῶν διαλόγων ἐδημοσίευσεν, ἔτι ζῶντος τοῦ Σωκράτους, καὶ ἐπιφέρει διὰ μακρῶν τοὺς λόγους.

δ' αἱ μαρτυρίαι αὐτῶν αἱ ἐξῆς. Ὁ μὲν Διογένης λέγει ἐν βίοις φιλοσόφων III, § 38: αλόγος¹⁾ δὲ πρῶτον γράψαι αὐτὸν τὸν Φαῖδρον· καὶ γὰρ ἔχει μεираκιῶδές τι τὸ πρόβλημα. Δικαίαρχος δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς γραφῆς ἐπιμέμφεται ὡς φορτικόν». Ὁ δὲ Ὀλυμπιόδωρος ἐν βίῳ Πλάτωνος 60 (παρὰ Westermann σ. 384) λέγει: αὖτις δὲ ὁ Πλάτων τοὺς διθυράμβους ἥσκητο δῆλον ἐκ τοῦ Φαίδρου τοῦ διαλόγου, πάνυ πνέοντος τοῦ διθυραμβώδους χαρακτῆρος, ἅτε τοῦ Πλάτωνος τοῦτον πρῶτον γράψαντος διάλογον, ὡς λέγεται».

Ἀμφότεραι ὁμῶς αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι κῦρος ὡς βασιζόμεναι ἐπὶ ὅλως ἐσφαλμένων καὶ ἀνυποστάτων λόγων. Μεираκιῶδες καλεῖ ὁ Διογένης τὸ ἀντικείμενον τοῦ διαλόγου, βεβαίως διότι πρόκειται ἐν αὐτῷ περὶ ἔρωτος· ἀλλὰ δὲν εἶνε τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον καὶ ἐν τῷ Συμποσίῳ; δὲν παρετήρησεν ἤδη Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς (κρίσις περὶ Λυσίου 435. ἐκδ. Reiske) ὅτι ὁ ἐν τῷ Συμποσίῳ εἰς τὸ στόμα τοῦ Φαίδρου τιθέμενος ἐρωτικός οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ παρωδία τῶν περὶ ἔρωτος ῥητορικῶν ἀσκήσεων τοῦ φίλου αὐτοῦ Λυσίου; Τὸ Συμπόσιον ὁμῶς ἔνεκα τῆς ἐν αὐτῷ μνείας τοῦ διοικισμοῦ τῶν Μαντινέων ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων (σ. 193, Α), ὅστις κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (ἐλλ. V, 2, 7.) συνέβη μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 386 γενομένην ἀνταλκίδειον εἰρήνην, κατὰ τὸ ἔτος 385, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν νὰ δημοσιευθῇ πρὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὁ δὲ Πλάτων ἦν τότε πλέον ἢ τεσσαρακοντούτης, ἐπομένως οὐδαμῶς μεираκιον, εἰ καὶ περὶ ἔρωτος ἔγραφεν. Ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ὕφος, ὅπερ ὁ Δικαίαρχος καὶ Ὀλυμπιόδωρος ἐκλαμβάνουσιν ὡς νεανικὸν καὶ φορτικόν, παρατηρητέον πρῶτον μὲν ὅτι τὸ αὐτὸ ὕφος ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τῷ Συμποσίῳ καὶ, εἰς τινα βαθμὸν, ἐν τῷ Μενεξένῳ, καὶ ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ ἔργα ταῦτα, τὸ τελευταῖον ἔνεκα τῆς ἐν αὐτῷ ὑπο-

---

4) λόγος ἀντὶ τῆς παραδεδομένης ἐσφαλμένης γραφῆς λόγον, ὡς ὁ Stallbaum ἐπιτυχῶς διώρθωσε (de Phædri platonici tempore natali. Lips. 1849, σ. 14 ἐπ.).· διότι ἄλλως ἔπρεπε νὰ ᾔηνε διάλογον δὲ ἢ γραφή.

δηλώσεως τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης (σ. 245, e) ¹⁾, ἣν ἀδύνατον νὰ γραφῶσι πρὸ τῶν ἐτῶν 386 καὶ 385 π. Χ., ὅτε ὁ Πλάτων, ὡς εἶπομεν, δὲν ἦτο νεανίας. Δεύτερον δὲ παρατηρητέον τί ὁ Πλάτων αὐτὸς ἀπολογούμενος διὰ τὸ ποιητικὸν ὕφος ἐν τῷ Φαίδρῳ λέγει ἐν σ. 257, Α: «Αὕτη σοι, ὦ φίλε Ἔρως, εἰς ἡμετέραν δύναμιν ὅτι καλλίστη καὶ ἀρίστη δέδοται τε καὶ ἐκτέτιστα παλινοδία, τὰ τε ἄλλα καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἠναγκασμένη ποιητικοῖς διὰ Φαῖδρον εἰρῆσθαι». Δὲν μαρτυρεῖ ἐνταῦθα ἀριδὴλως ὅτι τὸ ποιητικὸν καὶ πσιμπῶδες ὕφος μετεχειρίσθη κατ' ἀνάγκην, διότι προὔκειτο ν' ἀντιπαραταχθῇ καὶ μετρηθῇ πρὸς τὸν Λυσίαν καὶ τὸν ἀληθινὸν Φαῖδρον, ὅστις, ὡς μορφωθείς ἐν τῇ οικελικῇ σχολῇ, ἦν φίλος τοῦ ποιητικοῦ καὶ διθυραμβώδους ὕφους ²⁾; Ὅχι λοιπὸν ἐκ νεανικῆς παραφορᾶς καὶ ἐπιδεικτιῶν ἢ ἐκ προσφάτου ἐτι. ἔξεως, ἀλλ' ἀπὸ σκαποῦ καὶ συνωδᾶ τῷ ἑαυτοῦ σχεδίῳ μετεχειρίσθη ὁ Πλάτων τοιοῦτο περιεχόμενον καὶ τοιοῦτον ὕφος.

Οἱ λόγοι λοιπὸν, ἐφ' ὧν οἱ εἰρημένοι δύο συγγραφεῖς ἀτηρίζουσι τὰς ἑαυτῶν μαρτυρίας, εἶνε ἀβάσιμοι καὶ ἐπιπόλαιοι, ἐπομένως καὶ αἱ μαρτυρίαι αὐτῶν πεπλανημέναι καὶ οὐκ ἀληθεῖς οὐδὲ σπουδαῖαι, ὅπερ παρὰ Διογένηι συχνότατα συμβαίνει ³⁾ καὶ παρ' Ὀλυμπιοδώρῳ ὁ Stallbaum ἀρκούντως ἀπέδειξεν ⁴⁾. Ἐκτὸς τούτου οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἀρχαίων, οἵτινες ἔσχον ἀφορμὴν νὰ ἀμιλῶσι περὶ τοῦ πράγματος, οὔτε ὁ Ἀπουλήϊος, περὶ οὗ λέγεται

1) πρβ. Κρυγέρου, histor. philolog. Studien. Berlin 1837, σ. 226 ἐπ. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Μενέξενος κατὰ τοῦ Λυσίου διευθύνεται παρ-
τήρησεν ἤδη ὁ Boeckh (Plat. Minos, σ. 182).

2) πρβ. τὴν σημείωσιν τοῦ Stallbaum ἐν τῷ χωρίῳ σ. 135 ἐκδ. 6^α.
K. Fr. Hermann ἐν Neue Jahrbuecher fuer Philologie 1833, σ. 407. Fr. Ast, Platon's Leben und Schriften, σ. 55.

3) Ὅτι ὁ Διογένης ἀκρίτως καὶ πολλάκις ἐσφαλμένως διέσωσεν
ἡμῖν τὰς ἐξυτοῦ μαρτυρίας ἀπέδειξαν ὁ S. Casaubonus, Præfat.
σ. 577 ἐκδ. Meibon· ὁ Bayl ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Διογένους σ. 365· ὁ
Ross ἐν Commentat. Iaërtian. σ. 248· ὁ Cobet ἐν Λογίῳ Ἑρμῇ
1867, τ. Α'. τεῦχ. γ'. σ. 429 ἐπ. καὶ ἄλλοι.

4) Ἐν τῇ μικρᾷ, ἀλλ' ἐξαιρετῇ αὐτοῦ πραγματείᾳ de Phædri plat.
tempore natali σ. 7 ἐπ.

ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἰδιαιτέρας σημειώσεις τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πλάτωνος Σπείσιππου, οὔτε ὁ Πλούταρχος οὔτε ἕτερός τις ἐσημείωσε τοιαύτην τινὰ εἰδήσιν, ἀπ' ἐναντίας ὁ Κικέρων μαρτυρεῖ ὅλως τούναντίον ἐν οἷς, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐν τέλει τοῦ Φαίδρου ἐκφερομένης εὐνοϊκῆς περὶ Ἰσοκράτους προφητείας, λέγει, *de oratore* κεφ. 13. §. 41: *Haec de adolescente (Isocrate) Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato et scribit aequalis, et quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum.* Διότι, ἂν ὁ Φαῖδρος ἐδημοσιεύετο μεταξὺ 408—399, οὔτε ὁ κατὰ τὸ 436 γεννηθεὶς Ἰσοκράτης θὰ ἦτο εἰσέτι *senior* οὔτε ὁ *aequalis* αὐτοῦ Πλάτων τοιοῦτος, ὅστις τότε θὰ ἦτο τὸ πολὺ 28 ἐτῶν (ἴδε σ. 6) ¹⁾· ὅτι δ' ὁ Κικέρων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν ἐν ταῖς μαρτυρίαις καὶ εἰδήτεσιν αὐτοῦ καὶ ἀκριβέστερος καὶ ἀξιοπιστότερος τοῦ Διογένους καὶ Ὀλυμπιοδώρου ἐστὶ καὶ ὅτι τοὺς χρόνους πλησιέστερον πρὸς τὸν Πλάτωνα ἔζη ἢ ἐκεῖνοι οὐδ' εἶνε ποσῶς ἀνάγκη νὰ μνημονευθῇ ⁽²⁾.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων λοιπὸν περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου μαρτυριῶν μόνη ἡ τοῦ Κικέρωνος κέκτηται πιθανότητα καὶ σπουδαιότητά τινα, αἱ δὲ τοῦ Διογένους καὶ Ὀλυμπιοδώρου οὐ μόνον ἐπὶ ἀβασίμων καὶ ἀνυποστάτων λόγων στηρίζονται, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτάς καὶ κατὰ τὸ γράμμα εἰσὶ λελανθασμένα καὶ ἀσαφεῖς, ὡς ὁ Stallbaum διεξοδικῶς ἀπέδειξε ⁽³⁾. Κατὰ δὲ τὸν Κικέρωνα, ὅτε ὁ Πλάτων συνέγραψε τὸν Φαῖδρον, ἦν ἤδη καθεστηκὼς τὴν ἡλικίαν, ἐπομένως ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ διαλόγου πίπτει εἰς τὴν δευτέραν τῶν ἀνωτέρω δύο ἐποχῶν, τὴν μετὰ τὸ ἔτος 388 ἢ 387 π. Χ.

1) Κατὰ τὸν Κηνσωρίνον (*de die natali* κεφ. 15) *senior* ἐκαλεῖτο ὁ ὑπερβὰς τὸ 45ον ἔτος.

2) Ὡς γνωστὸν ὁ μὲν Κικέρων ἔζη κατὰ τὸν πρῶτον π. Χ., ὁ δὲ Διογένης κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

3) *De Phædri pl. tempore natali* σ. 9 ἐπ. καὶ *Prolegomena ad Phædr.* XCIX, ἐκδ. 6.'

Οἱ δὲ νεώτεροι κριτικοὶ οἱ περὶ τὸν Πλάτωνα ἀσχοληθέντες καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξετάσαντες ἔχουσιν ἐπίσης διττὰς γνώμας, διότι οἱ μὲν παραδέχονται τὴν γνώμην τοῦ Διογένους καὶ Ὀλυμπιοδώρου διὰ τε τοὺς ἐκείνων καὶ ἄλλους πλείονας ἐσωτερικούς τε καὶ ἐξωτερικούς λόγους, οἱ δὲ τὴν τοῦ Κικέρωνος διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς προβάλλοντας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ Φαῖδρος εἶνε τὸ πρῶτον ἢ ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Πλάτωνος, τοὺς αὐτοὺς καὶ ὁ Διογένης καὶ Ὀλυμπιόδωρος λόγους, νεανικὸν περιεχόμενον καὶ πομπῶδες καὶ φορτικὸν ὕφος, ἀρχοῦσι, νομίζομεν, ὅσα ἀνωτέρω παρατερήθησαν καὶ ἀντερρήθησαν ¹⁾. Οἱ δ' ἄλλοι λόγοι, ἐφ' ὧν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς τοιαύτης γνώμης στηρίζονται, δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν ἐν τοῖς ἐξῆς. Ὁ Φαῖδρος, λέγουσι, πρέπει νὰ ἐγράφη κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 408—399, διότι α) ὅ,τι ἐν Φαίδρῳ περὶ Λυσίου λέγεται ἀρμόζει μόνον τῷ νέῳ ἔτι καὶ ἀρχαρίῳ, οὐδαμῶς δὲ καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ καὶ περιδόξῳ ῥήτορι Λυσίᾳ, καθόσον ἐν τῷ διαλόγῳ μνημονεύονται μόνον σοφιστικὰ καὶ ἐπιδεκτικὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς ὃχι δὲ καὶ δικανικὰ, ἐν οἷς οὗτος κατ' ἐξοχὴν διεκρίθη, ἀλλὰ τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν (κατὰ Ἐρατοσθένους § 3) κατὰ πρῶτον μετὰ τὸ ἔτος 404 ἤρξατο συγγράφειν· β) θὰ ἦτο ἀπρεπὲς καὶ οὐ πρὸς τοῦ Πλάτωνος, ἂν οὗτος τὸν ἤδη γεραρὸν καὶ ἐνδοξον Λυσίαν τόσον αὐστηρῶς καὶ ἀσπλάγχχνως ἤθελεν ἐλέγξει καὶ κατειρωνευθῇ, ὡς ἐν Φαίδρῳ συμβαίνει, τοῦτο δ' εὐκόλως ἂν ἐξηγοῖτο, ἂν ὁ μὲν Πλάτων ἦτο εἰσέτι νέος, καθ' ὃν χρόνον

1) Ταύτης τῆς γνώμης εἰσὶν ὁ Schleiermacher, Plato's Werke, τόμ. Α' 1, σ. 67 ἐπ. ὁ Spengel, Συναγωγὴ τεχνῶν σ. 124, 126· ὁ Krische, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 133 ἐπ. καὶ ἄλλοι πολλοί. Ὅ,τι δ' ἕτερον, ὡς λ. χ. τὴν μεγάλην πρὸς ἐπίδειξιν τάσιν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀναφέρει ὁ Schleiermacher πρὸς ἀπόδειξιν τῆς νεανικότητος τοῦ συγγραφέως τοῦ Φαίδρου (ἐν τῇ εἰς τὸν πρῶτον τόμον εἰσαγωγῇ τῆς ἐξαιρέτου αὐτοῦ μεταφράσεως τῶν πλατων. ἔργων) δύναται μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ διάλογος συνεγράφη κατὰ τὴν νεανικὴν τοῦ Πλάτωνος ἡλικίαν νὰ ἔχῃ σημασίαν καὶ κῦρος, ὡς λίαν εὐφυῶς ὁ Ueberweg παρατηρεῖ ἐν τῷ προμνημονευθέντι συγγράμματι αὐτοῦ σ. 253 ἐπ.

ἔγραφε τὸν Φαῖδρον, ὁ δὲ Λυσίας καὶ νέος ἔτι ὄπωσοῦν καὶ ἀνευ φήμης καὶ ὑπολήψεως μεγάλης ¹⁾).

Πρὸς ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν λόγων τούτων ἀνάγκη πρὸ παντὸς ἄλλου τὸν βίον τοῦ Λυσίου ὅσον τὸ δυνατόν συντόμως καὶ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἀκριβῶς καὶ ὀρθῶς νὰ ἐξετάσωμεν καὶ διευκρινήσωμεν.

Κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν ἀρχαίων μαρτυρίαν ἐγεννήθη ὁ Λυσίας τὸ 2ον ἔτος τῆς 80ῆς Ὀλ. ἤτοι 459 π. Χ. ²⁾ Δεκαπενταετῆς δ' ὧν ἀπεδήμησε μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Πολεμάρχου εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἰδρυομένην ἀποικίαν τῶν Ἀθηναίων Θουρίους ³⁾, ἐπανέκαμψε δ' εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 412 ἐν Σικελίᾳ συμβᾶσαν ἥτταν καὶ καταστροφὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, τουτέστι περὶ τὸ ἔτος 411

1) Ἴδε σὺν ἄλλοις Schleiermacher, Εἰσαγωγὴ εἰς Φαῖδρον σ. 72, 73 ἐπ. Krische, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 29 ἐπ. 133 ἐπ. Ὁ Fr. Ast ὀρίζει ὡς χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου τὸ 2ον ἔτος τῆς 93ης Ὀλ. = 407 π. Χ. (Platon's Leben und Schriften σ. 111. πρὸ καὶ σ. 21)· ὁ Boeckh τὰ 6'. ἔτος τῆς 92ας Ὀλ. = 411 π. Χ. (Philolaos des Pythagoreers Lehren... κτλ. Berlin 1819, σ. 104, καὶ Commentat. de reip. Plat. tempore σ. 8)· ὁ Krische τόμ. 6'. εἴτε γ'. τῆς 93ης Ὀλ. = 407 εἴτε 406 π. Χ. (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 133 ἐπ.).

2) Κικέρων ἐν Βρούτῳ κερ. 16. Διονύς. Ἀλικαρν. παρὰ Westermann σ. 240. Πλούταρχος, αὐτόθι σ. 241. Σουῖδας, αὐτ. σ. 243. Ἡ ὑπὸ Fr. Vater ἐγερεθείσα (ἐν Jahn's Archiv fuer Philol. und Pædagogik, τόμ. IX, τεύχ. II, 1843, σελ. 15 ἐπ.) καὶ ὑπὸ K. Fr. Hermann (Gesammelte Abhandlungen... κτλ. σ. 15 ἐπ.) καὶ ἄλλων ἐπιδοκιμασθεῖσα ἀμφιβολία περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀφορωσῶν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Λυσίου δὲν εἶνε ἀρκετὰ δεδιχασιολογημένη καὶ στηρίζεται ἐπὶ ἐζητημένων λόγων. Ἴδε Stallbaum Lysiacs ad illustr. Ph. plat. origines, Lips. 1851, σ. 17 ἐπ. καὶ Prolegomena ad Phædr. σ. LIII. ἐκδ. 6'.

3) Ἡ ἀποικία αὕτη ἰδρύθη κατὰ τινὰς μὲν τὸ 446 = Ὀλ. 83, 3. ἐπὶ ἄρχοντος Καλλιμάχου (Διόδ. Σικελ. XII, 10. πρὸ. Wesseling ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ καὶ Bentley, Opuscula σ. 270), κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον καὶ Διον. τὸν Ἀλικαρν. τὸ ἔτος 444 = Ὀλ. 84, 1, ὅτε καὶ ὁ Λυσίας ἐκεῖσε ἀπεδήμησε. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἰδρυσις τῆς ἀποικίας διήρκεσε δύο ἔτη, ὡς ὁ Stallbaum πιθανώτατα εἰκάζει (Lysiacs κτλ. σ. 9.).

== Ὀλ. 92, 2. ¹⁾ καὶ ἔζη ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἣν ἐν Σικελίᾳ παρὰ Τισίᾳ εἶχε σπουδάσει, ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὑπερῆυδοκιμεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου τοῦ Βυζαντίου, ὡς συγγραφεὺς λόγων, οὗς ἐπώλει, καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ὑπερῆυδοκίμησε πάντας τοὺς συγχρόνους λογογράφους ²⁾. Οἱ δὲ λόγοι οὗτοι ἦσαν βεβαίως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιδεικτικοῦ γένους πρὸς ἐξάσκησιν τῶν ἀγοραστῶν, οὐδὲν ἥττον ὁμῶς φαίνεται ὅτι καὶ δικανικοὺς συγχρόνως δι' ἄλλους συνέγραφε καὶ λόγους τοῦ συμβουλευτικοῦ γένους, πρὶν ἔτι ὁ ἴδιος κατὰ τὸ ἔτος 403 ὡς ῥήτωρ δημοσίᾳ παρουσιασθῇ καὶ ὁμιλήσῃ. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ τοῦ Λυσίου μαρτυρία, ἐφ' ἧς οἱ τοῦναντίον διῖσχυρίζόμενοι στηρίζονται (κατὰ Ἑρατοσθ. § 3), δηλοῖ μόνον, ὡς ὁ Stallbaum ὀρθότατα παρατήρησε (*Lysiacae* κτλ. σ. 13), ὅτι ὁ Λυσίας πρὸ τοῦ ἔτους 403, καθ' ὃ ἐξεφώνησε τὸν λόγον ἐκεῖνον, οὐδεμίαν οὔτε ἰδίαν οὔτε ξένην δίκην ἀνέλαβε καὶ δημοσίᾳ διεξήγαγε (πράγματα πράξαι), ἀλλ' ὅχι καὶ ὅτι οὐδὲ δικανικόν τινα λόγον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔγραψεν· ἀφ' ἑτέρου δ' ἐν αὐτῷ τῷ Φαίδρῳ, οὗ ἡ σκηνὴ ὑποτίθεται κατὰ τὰ ἔτη 408—404 παρισταμένη (ἰδ. ἄνωτ. σ. 197 ἐπ.) γίνεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μνεία τοιούτων τοῦ Λυσίου ἔργων ὡς ἤδη ὑπαρχόντων· ἐν σ. 257, C καλεῖται ὁ Λυσίας λογογράφος, ἀλλὰ λογογράφους ἐκάλουν κατὰ τὸν σχολιαστὴν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ «Τοὺς ἐπὶ μισθῷ λόγους γράφοντας καὶ πωλοῦντας αὐτοὺς εἰς τὰ δικαστήρια»· καὶ ἐν σ. 258, D. ἀναγινώσκεται· ἀδεόμεθά σοι, ὦ Φαῖδρε, Λυσίαν περὶ τούτου ἐξετάσαι καὶ ἄλλον, ὅστις πώποτε τι γέγραπεν ἢ γράψει εἴτε πολιτικὸν σύγγραμμα εἴτε ἰδιωτικόν»· πρβ. καὶ σ. 277, D, ἀλλὰ τί ἐννοητέον ὑπὸ τὸ πολιτικὸν σύγγραμμα, ὅποια βεβαίως ἀποδίδονται ἐνταῦθα καὶ τῷ Λυσίᾳ, οὐχὶ λόγον τινὰ τοῦ συμβουλευτικοῦ ἢ δικανικοῦ γένους;

Τὸ βέβαιον λοιπὸν εἶνε ὅτι ὁ Λυσίας κατὰ πρῶτον τὸ ἔτος 403

1) Διονύσ. Ἀλικ. παρὰ Westerm. σ. 242. Σουίδας, αὐτ. σ. 248.

2) Κικέρων ἐν Βρούτῳ κεφ. 12. πρβ. καὶ Φαίδρου σ. 228, A. 297, B. καὶ Stallbaum, Prolegom. ad Phaedr. σ. LIV ἐπ.

ὡς δημόσιος ῥήτωρ παρουσιάσθη καὶ ὅτι διὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν ἔκτοτε κατεγίνετο κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν συγγραφὴν λόγων δικανικῶν καὶ τοῦ συμβουλευτικοῦ γένους, ὅτι ὁμῶς οὐχ ἦτον πρὸ ὥς καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέγραφε καὶ ἐπιδεικτικὰ ἔργα, ἐπομένως πάντα τὰ ῥητορικὰ γένη ἐκαλλιέργει μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 80^{ον} τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτους, περὶ τὸ 380 π. Χ., συμβάντος θανάτου αὐτοῦ¹), ὡς ἔκ τε τῶν μαρτυριῶν καὶ εἰδήσεων τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀπαριθμήσεως καὶ ἐξετάσεως τῶν ἔργων αὐτοῦ δῆλον καθίσταται²). Οὐδ' ἦν δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἐφευρετὴς τῆς πολιτικῆς ῥητορείας Ἀντιφῶν ἐπίσης ἐκτὸς τοῦ εἶδους τούτου καὶ περὶ τὰ ἄλλα γένη τῆς ῥητορικῆς κατεγίνετο³) καὶ πάντες οἱ λογογράφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁμοίως ἔπραττον, διὸ καὶ καλεῖται ὁ Λυσίας ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ὡς πάντες οἱ ὁμότεχνοι αὐτοῦ, σοφιστής.⁴).

Κατὰ τὰ εἰρημένα λοιπὸν ἤδη ἀμφότεροι οἱ λόγοι τῶν θεωρούντων τὸν Φαῖδρον ὡς νεανικὸν τοῦ Πλάτωνος ἔργον καταδείκνυνται οὐκ ἀρκούντως βάσιμοι καὶ ὀρθοί. Διότι, ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸν πρῶτον λόγον, ὅτι ἐν τῷ Φαῖδρῳ οὐδεμία γίνεται μνεία πολιτικῶν καὶ δικανικῶν τοῦ Λυσίου ἔργων, οἷα οὗτος μετὰ τὸ 408

1) Πλούταρχος παρὰ Westermann, σ. 242.

2) Ὅτι ὁ Λυσίας συνέγραψε λόγους ἐρωτικούς μαρτυροῦσιν ὁ σχολιαστὴς τοῦ Πλάτωνος ἐν Γοργίᾳ, κώδ. Α, σ. 347 ἐκδ. Bekker ὁ Ἀρποκρατίων ἐν λέξει ἀπαγορεύειν (ἀντὶ τοῦ κάμνειν καὶ ἀδυνάτως ἔχειν Λυσίας ἐν ἐρωτικῷ). ὁ δὲ Διονύς. ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἀπαριθμεῖ πάντα τὰ εἶδη τῶν ἔργων τοῦ ῥήτορος, Κρίσις περὶ Λυσίου κεφ. 1: πλείστους δὲ λόγους γράψας εἰς δικαστήριά τε καὶ βουλὰς καὶ ἐκκλησίας εὐθέτους· πρὸς δὲ πανηγυρικούς, ἐρωτικούς, ἐπιστολικούς· παρὰ Westermann σ. 240. πρὸς καὶ Πλούταρχον ἐν βίῳ Λυσ. σ. 836, Β, παρὰ Westermann, σ. 243. Σουΐδαν αὐτ. σ. 245. Φώτιον, βιβλιοθ. 262, σ. 488.

3) Ἴδ. Ruhnken, Opusc. τόμ. Α' σ. 151 ἐπ. 158 ἐπ. ἐκδ. Bergm.

4) Κατὰ Νεαίρας § 21. Ὅτι δ' ὁ ὑπὸ Δημοσθένους οὕτω καλούμενος Λυσίας ὁ ἡμέτερός ἐστι καὶ ὄχι, ὡς ὁ Taylor φρονεῖ (vit. Lys. σ. 151 ἐπ.), ἕτερός τις σοφιστὴς ἀπέδειξεν ἤδη ὁ Spengel σαφῶς καὶ ἀρκούντως (Συναγ. τεχνῶν) σ. 132 ἐπ.).

ἤρξατο γράφειν κατ' αὐτοὺς, γίνεται ἀρκούντως δῆλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ὅτι δὲν ἔχει ὀρθῶς ὁ λόγος οὗτος· ὁ δὲ δεύτερος λόγος, ὅτι θὰ ᾔτο ἀνάξιον τοῦ Πλάτωνος νὰ ἐπιτιμήσῃ καὶ ἐλέγξῃ οὕτως ἀσπλάγχνως καὶ αὐστηρῶς τὸν γε-
ραρὸν καὶ πλείστης ἀπολαύοντα φήμης Λυσίαν, δηλοῦται ἐπίσης ἀβάσιμος ὢν· διότι, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα, καὶ ἀμέσως μετὰ τὸ ἔτος 408 ἐὰν ἐγράφετο ὁ Φαῖδρος, ὁ Λυσίας ἦν ἤδη πλεόν ἢ πεντηκοντούτης, ἐπομένως ἐπίσης ἀκατάλληλος πρὸς τοιαύτην ἐξέλεγχιν καὶ εἰρωνείαν κατὰ τὰς ιδέας των¹⁾. Ἀμφότεροι λοιπὸν οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε, ὡς καὶ οἱ τοῦ Διογένους καὶ Ὀλυμπιδώρου, ὅχι τόσο ἀκριβεῖς καὶ ὀρθοὶ ἐπομένως οὔτε σπουδαῖοι καὶ καθιστῶντες ἀναγκαίαν τὴν κατάταξιν τοῦ Φαῖδρου ἐν τοῖς νεανικοῖς καὶ πρώτοις τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις.

Ἄλλος τις λόγος λίαν σπουδαῖος πρὸς ὁρισμὸν τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαῖδρου ἐνυπάρχει ἐν ταῖς ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ σχέσεσι τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Ἰσοκράτη, περὶ οὗ ἐκεῖνος διὰ τοῦ Σωκράτους προφητεῖαν τινὰ λίαν εὐνοϊκὴν ἐκφράζει, νέον ἔτι ἀποκαλεῖ καὶ τὰ βέλτιστα ἐξ αὐτοῦ πρεσβυτέρου γενομένου προ-
οιωνίζεται (σ. 290). Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου λοιπὸν τούτου ὁ μὲν Schleiermacher φρονεῖ ὅτι ἡ περὶ Ἰσοκράτους προφητεία, ὡς προφητεία ἐκ τῶν ὑστέρων, θὰ ᾔτο γελοία,²⁾ ὁ K. Fr. Hegmann ὁμῶς ὀρθότερόν πως παρατηρεῖ ὅτι ἡ προφητεία ἐκείνη ἐν ἔργῳ τοῦ εἰσέτι νεαροῦ καὶ ἀπείρου Πλάτωνος θὰ ᾔτο τόσο ἀναρμοδία καὶ ἀτυχής, ὥστε ἀδύνατον ν' ἀποδώσῃ τις τοιαύτην ἀστοχίαν τῷ Πλάτῳ.³⁾ Ἄλλως τε καὶ, δύναται τις νὰ προ-
σθέσῃ, τῆς ἐν τῷ διαλόγῳ σκηνῆς κατὰ τὰ ἔτη 408—404 συμ-

1) Τὸ ὅτι ὁ Λυσίας ἐν σ. 278, C. D. συμβουλευέται νὰ ἐπιδοθῇ τέλος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, ὅπερ ἐν σ. 257, B ὁ Σωκράτης ἐξαιτεῖται παρὰ τοῦ Ἐρωτος χάριν τοῦ ἰδίου, δὲν ἀποδεικνύει βεβαίως τὸ εἰσέτι νεαρὸν τοῦ Λυσίου, ἀλλ' ἡ παρόρμησις αὕτη ἀποτείνεται ἐμμέσως διὰ τοῦ Λυσίου πρὸς πάντας τοὺς τότε σοφιστὰς ἢ ῥητοροδιδασκάλους. πρβ. Stallbaum, *Lysiacae*... κτλ. σ. 31.

2) *Plato's Werke*, τόμ. I, σ. 73.

3) *Geschichte und System d. pl. philos.* τόμ. I, σ. 182.

βαινούσης, λόγοι τεχνικοί ἐβίαζον τὸν Πλάτωνα ἢ εἶχε περὶ Ἰσοκράτους γνώμην ὑπὸ προφητικὴν μορφήν νὰ ἐκφράσῃ, καθόσον ἔπρεπε τὸν τὲ Λυσίαν καὶ Ἰσοκράτη, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα νὰ παραστήσῃ ἐν αὐτῷ ὡς εἶχον καὶ εὐρίσκοντο καθ' ἣν ἐποχὴν πλάττεται ὁ διάλογος, ὅπως ἐπέλθῃ οὕτως ἡ ἐπιδιωκομένη πιθανότης καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀπάτη τοῦ δράματος. Ὁ δὲ Spengel πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Φαῖδρος εἶνε τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ἐπεχείρησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Πλάτων μόνον κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ σταδίου ἔτη ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τοιαύτην εὐνοϊκὴν περὶ Ἰσοκράτους γνώμην, διότι ἀργότερα ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχε λάβει ὅλως ἀφιλόσοφον διεύθυνσιν καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Εὐθυδήμῳ ὅλως διάφορον τῆς ἐν Φαίδρῳ γνώμην περὶ αὐτοῦ ἐκφράζει¹⁾, ἀλλ' ἤδη *neherweg* δι' ἀκριβοῦς τοῦ πράγματος ἐρεύνης ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ ὁ λόγος οὗτος δὲν εἶνε πολὺ ὀρθὸς καὶ βάσιμος²⁾.

Οὐδεὶς λοιπὸν μέχρι τοῦδε λόγος φαίνεται ἰσχύων νὰ ὀρίσῃ ὡς χρόνον συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου τὸ μεταξὺ 408 καὶ 404 ἢ 399 χρονικὸν διάστημα.

1) Isocrates und Plato πραγματεία ἐν τῷ φιλόσοφ-φιλολογικῷ διαμερίσματι τῆς βασιλ. βιβλ. Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, τόμ. VII, μέρ. 3, Muenchen 1855, σ. 725—769.

2) Ueber die Echtheit der pl. Schriften, σ. 255 ἐπ. Ἡ διαφορὰ τῶν περὶ Ἰσοκράτους γνώμῶν τοῦ Πλάτωνος, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ ἐν Εὐθυδήμῳ χαρακτηρισμὸς δοκησισόφου ρήτορος (σ. 304, D: ἀνὴρ οἰόμενος πάνυ εἶναι σοφός, τούτων τις τῶν περὶ τοὺς λόγους τοὺς εἰς τὰ δικαστήρια δεινῶν) ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς τὸν Ἰσοκράτη, ἐξηγεῖται ἴσως ὡς ἑξῆς. Ὁ Πλάτων γενικῶς καὶ ἀπολύτως οὐδένα ρήτορα ἢ ρητοροδιδάσκαλον ἐπαινεῖ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολουμένους, ὡς ἐκ τοῦ Φαίδρου ἀρκούντως δῆλον καθίσταται, ἢ δ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ εὐνοϊκὴ αὐτοῦ περὶ Ἰσοκράτους γνώμη ἔχει κῦρος καὶ τόπον μόνον ἐν συγκρίσει αὐτοῦ πρὸς τὸν Λυσίαν. Ὅτε δ' ἔγραφε τὸν Εὐθύδημον καὶ Πρωταγόραν, ἐσκόπει, φαίνεται, νὰ συγκρίνῃ τὸν Σωκράτη καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ πρὸς τοὺς σοφιστὰς καὶ τὰς διδασκαλίας αὐτῶν καθόλου, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφαίνεται ἐν Εὐθυδήμῳ καὶ περὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Πρωταγόρου Ἰσοκράτους διαφορετικώτερον καὶ δυσμενῶς. πρβ. καὶ I. Γουλ. Δουαλδσῶνος, ιστορ. τῆς ἀρχ. ἑλλ.

Ἄφ' ἑτέρου δ' οἱ ἔχοντες τὴν ἐναντίαν γνώμην καὶ ὡς χρόνον συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου παραδεχόμενοι τὴν μετὰ τὸ ἔτος 388 ἢ 387 ἐποχὴν ἐπάγονται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐαυτῶν γνώμης λόγους σπουδαιοτάτους καὶ, ὡς δοκεῖ, ἀξιοπιστοτέρους τῶν ἀνωτέρω. Ὡς δηλ. καὶ αὐτοὶ οἱ τάναντία φρενοῦντες ὁμολογοῦσιν, ἐν τῷ Φαίδρῳ ὑπάρχουσιν ὡς ἐν προγράμματι ἀναγεγραμμένα τὰ στοιχεῖα καὶ οἱ πυρῆνες τῆς ὅλης πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἅτινα ἐν τοῖς ἄλλοις τοῦ φιλοσόφου ἔργοις ἐκτενέστερον καὶ εἰδικώτερον ἕκαστον ἀναπτύσσονται¹⁾, τὸ δὲ σχέδιον, ἡ πραγματεία καὶ ποιότης τοῦ διαλόγου λίαν τεχνικὰ καὶ τέλεια²⁾. Ὅπως ἢ ὁμως τοῦτο δυνατόν, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Πλάτων πρῶτον ἐτελειοποίησε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα καὶ μετὰ ταῦτα ἤρξατο γράφειν καὶ δημοσιεύειν αὐτὸ, ὡς διατείνονται καὶ οἱ τὸν Φαῖδρον ὡς τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον θεωροῦντες· ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ κατορθώσῃ τὸ τοιοῦτον ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων, ὅς τις οὐ μόνον εἰκασατῆς τὸ πρῶτον ἐγνώρισεν αὐτὸν καὶ ἤρξατο φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ καὶ δέκα ὅλα ἔτη μετὰ τὸν τοῦ διδασκάλου θάνατον κατεξώδυσεν εἰς ἀποδημίας ἐπιστημονικὰς πρὸς αὔξησιν τῶν γνώσεων καὶ μόρφωσιν τε καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἰδίου φιλοσοφικοῦ συστήματος;

Καὶ πῶς ἦν τότε δυνατόν μετὰ τὸ ἔργον τοῦτο νὰ γράψῃ ὁ Πλάτων ἕτερα πολλῶ τοῦ Φαίδρου κατώτερα ἔργα ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν καὶ ἀτελέστερα; Διότι ἡ ὀριμότης τῶν ἐν Φαίδρῳ ἠθικῶν τοῦ Πλάτωνος θεωριῶν ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐν Δύσιδι τραχύτητα, ἡ δὲ σαφὴς ἐκθεσις τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου καὶ αἱ ὑγιέστεραι αὐτοῦ θεωρίαι περὶ τῆς φύσεως τῶν ἰδεῶν ἐφηρμοσμένων εἰς τὸν μέγαν μῦθον ἐλλείπουσιν ἐν ἄλλοις νεανικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν. Ὅτι δ' ἡ ὀριμότης καὶ πληθὺς τῶν

φιολ. τόμ. Α', σ. 107, σημ. 3, τῆς μεταφράσεως τοῦ κυρίου I. Βελέττα.

1) πρβ. Schleiermacher, Plato's Werke I, 1, σ. 68. ἐπ. Spengel, Συναγωγὴ τεχνῶν, σ. 126 καὶ ἄλλους.

2) πρβ. Krische, ueber Plato's Phaedros σ. 130.

ἐν τῷ Φαίδρῳ περιεχομένων ἰδεῶν καὶ αἱ λίαν εὐρεῖαι γνώσεις τῶν διδασκαλιῶν, συστημάτων καὶ ἔργων τῶν τότε ῥητορικῶν σχολῶν, αἵτινες βεβαίως προϋποτιθεῖσι διεξοδικὰς μελέτας καὶ εὐρεῖαν πολυμαθειαν, δὲν δύνανται νὰ προέρχωνται ἀπὸ τινος νεανίου καὶ ἀπλοῦ μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους μένει σχεδὸν ἀναμφίβολον. Πάντες δ' οὗτοι οἱ λόγοι δὲν πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μεταθέσωμεν τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ φιλόσοφος περατώσας τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ ἀποδημίας εἶχεν ἤδη μορφώσει καὶ ἴδιον σύστημα καὶ πλείστας ἀποκτήσει γνώσεις κατὰ τὸ δεκαετὲς ἐκείνο διάστημα, ἥτοι μετὰ τὸ ἔτος 388 ; ¹⁾

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου, προσθέτουσιν οἱ ἐναντία τοῦ Schleiermacher φρονοῦντες, ἐν τῷ Φαίδρῳ ὑπάρχουσι διεσκορπισμέναι καὶ μετὰ τῶν σωκρατικῶν θεωριῶν τεχνικώτατα ἀναμεμιγμέναι πολλαὶ θεωρίαι τῆς Πυθαγορείου σχολῆς, αἵτινες μεθ' ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Schleiermacher ἀριδῆλως ἐν τῷ Φαίδρῳ κατεδείχθησαν²⁾, τὰς δὲ διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου ἡδύνατο μὲν ὁ Πλάτων καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐντὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκ παραδόσεως, ἴσως δὲ καὶ διὰ συγγραμμάτων, νὰ γνωρίσῃ³⁾, νὰ ἐξοι-

1) πρβ. K. Fr. Hermann, Geschichte und System d. pl. Philosophie, I, σ. 373 ἐπ. Ἡ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον βαίνουσα τελειοποίησις τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καθίσταται καταφανὴς ἐκ τῶν ἀναμφιδόλως πρώτων τοῦ Πλάτωνος ἔργων, ἐν οἷς πολλαὶ ἀντιφάσεις καὶ διζφοραὶ παρετηρήθησαν ὑπὸ τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. πρβ. Κικέρωνος de nat. deor. I, 12. Brucker, histor. critica Philos., I, σ. 663 ἐπ. Tennemann, System d. pl. Philos. I, σ. 372 ἐπ. καὶ ἄλλους.

2) Ἴδε Fr. Ast, Platon's Leben u. Schriften, σ. 409. Boeckh, Philolaos des Pythagoreers Lehren u. Fragm. σ. 405. πρβ. καὶ σ. 48, 56. K. F. Hermann, Gesch. u. System d. pl. Philos. I, 444 ἐπ. 374 ἐπ. Ὁ δὲ Schleiermacher ἀρνεῖται καὶ διαμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξίν τοιούτων θεωριῶν ἐν τῇ εἰς Φαῖδρον εἰσαγωγῇ αὐτοῦ.

3) Ὁ Πυθαγόρειος Φιλόλαος, ὁ πρῶτος ἐκδοὺς ἐγγράφως τὰ τοῦ Πυθαγόρου δόγματα (Boeckh, Philolaos... κτλ. σ. 48 ἐπ.), διέμεινεν ἐπὶ πολὺ ἐν Θήβαις καὶ παρ' αὐτῷ ἐδιδάχθησαν οἱ συμμαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ Πλάτωνος Σιμμίας καὶ Κέβης (Κικέρων, de Finibus V, 29. Διογ. Λαέρτ. Η', 46), ὁ δ' ἐπίσης Πυθαγόρειος Ἐχέκρτης διέ-

κειωθῇ ὅμως αὐτὰς τοσοῦτον, ὥστε νὰ συγχωνεύσῃ καὶ συναρμολογήσῃ μετὰ τῆς σωκρατικῆς καὶ τῆς ἰδίας φιλοσοφίας, ὡς ἐν Φαίδρῳ, βεβαίως ἦν ἀδύνατον πρὸ τῆς ἀκριβοῦς καὶ τελείας γνώσεως τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διεξοδικῆς μελέτης καὶ ἀντιπαραβολῆς τοῦ Πυθαγορείου συστήματος πρὸς τὸ σωκρατικόν· τοῦτο δ' ἦν ἀδύνατον κατορθωθῆναι πρὸ τῆς εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίας.

Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ καθ' ὕψος καὶ περιεχόμενον στενὴ συγγένεια τοῦ Φαίδρου πρὸς τε τὸ Συμπόσιον καὶ τὸν Μενέξενον, τὰ ὁποῖα τελευταῖα ἔργα, ὡς εἶδομεν, ἀδύνατον ἦν νὰ γραφῶσι πρὸ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης, τουτέστι πρὸ τοῦ ἔτους 386 (πρὸς ἀνωτ. σ. 201) συνηγορεῖ οὐδὲν ἥττον ὑπὲρ τῆς παρὰ τούτοις κατατάξεως τοῦ Φαίδρου. Πρὸ πάντων ὅμως βαρύνει ἐπὶ τῆς πλάστιγγος ἡ ἀναφορὰ καὶ σχέσις τοῦ διαλόγου τούτου πρὸς τὴν προφορικὴν αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος διδασκαλίαν (πρὸς ἀνωτ. σ. 199)· διότι δύναται μὲν τις, ὡς ὁ Schleiermacher, νὰ διῷσχυρισθῇ ὅτι ἡ θερμὴ καὶ ἐνθουσιώδης σύστασις τῆς προφορικῆς διδασκαλίας ἐν Φαίδρῳ προέρχεται ἐκ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὑφ' ὧν ὁ Πλάτων κατελήφθη, ἅμα ἠκροάσατο τοῦ Σωκράτους, διότι ἀπηλλαγμένη τέλος καὶ ἀφυπνίσθη ἐκ τῆς ἀπάτης, ἐν ᾗ πρότερον μετὰ τῶν ποιητικῶν ἀσχολιῶν του εὕρισκετο, καὶ συνιδὼν ποῦ ἔγκειται τὸ συμφέρον τῶν βουλομένων μαθεῖν ἔσπευσε νὰ κοινοποιήσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις τὰς περὶ τούτου ιδέας αὐτοῦ καὶ ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς τοῦ καταγίνεσθαι πλέον τοῦ λοιποῦ περὶ ῥητορικὰς ἀσκήσεις· ἀλλὰ πρῶτον μὲν παρατηρητέον, ὅτι ὁ Πλάτων περὶ ποιητικὰς καὶ ὄχι ῥητορικὰς ἀσκήσεις ἠσχολεῖτο πρὸ τῆς μετὰ τοῦ Σωκράτους γνωριμίας, ἐπομένως μᾶλλον ἐκείνας ἢ ταύτας ἔπρεπεν ὡς ἀνωφελεῖς καὶ ἀκάρπους νὰ καταπολεμήσῃ, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ θέσις, ἣν ὁ Λυσίας ἐν τῷ διαλόγῳ πρὸς τοὺς συγχρόνους ῥητοροδιδασκάλους κατέχει, δὲν ἐξηγεῖται εὐκόλως κατὰ τὸ ἔτος 408 ἢ καὶ ὀλίγον

μενεῖν ἐν Φλιουῦντι, καθ' ὃν χρόνον ὁ Σωκράτης ἔπιε τὸ κώνειον (Πλάτ. Φαίδων, σ. 57, Α). Ὁ δὲ Κικέρων καὶ ὁ Οὐαλέριος Μάξιμος (VIII, 7) δὴνμᾶζουσι τὸν Ἐχεκράτην καὶ διδάσκαλον τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἰδιόζοντως ἐτίμα τὸ Πυθαγόρειον σύστημα.

μετὰ τοῦτο· τὴν μεγάλην αὐτοῦ φήμην ἀπέκτησεν ὁ Λυσίας κατὰ πρῶτον μετὰ τὴν ἐν ἔτει 403 ἐκφώνησιν τοῦ κατὰ Ἑρατοσθένους λόγου, καὶ τὴν ἀργότερα, πιθανῶς κατὰ τὸ 384¹⁾), τοῦ Ὀλυμπιακοῦ. Πρὸ τῆς ἐποχῆς λοιπὸν ταύτης οὔτε τοσαύτην φήμην ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ῥήτορας ἠδύνατο νὰ χαίρῃ ὁ Λυσίας οὔτε τοῦ Πλάτωνος τὴν χολὴν τοσοῦτον νὰ ταράξῃ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐν Ἀκαδημίᾳ σχολῆς ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ τὰ ἐμπόδια, ἅτινα παρενέβαλλον εἰς τὴν εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ αἱ τότε ἀρχουσαι καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν τῶν νέων ἐκπαίδευσιν μετερχόμεναι ῥητορικαὶ σχολαί, ἐν αἷς τότε βεβαίως τὰ πρῶτα ἔφερεν ἡ τοῦ Λυσίου, ἠδύναντο κάλλιστα καὶ φυσικώτατα νὰ δώσωσι τῷ Πλάτῳ ἀφορμὴν νὰ καταπολεμήσῃ μὲν τὰς ῥητορικὰς σχολὰς, ἀπογυμνῶν καὶ καταδεικνύων τὴν ποταπότητα καὶ τὸ ἀνωφελές τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν, νὰ συστήσῃ δὲ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς προφορικῆς αὐτῆς διδασκαλίας καταδεικνύων τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν, ὅπερ καὶ τῷ ὄντι φαίνεται πράξας πρῶτον μὲν καὶ καθόλου διὰ τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ ἀνδρικώτατα καὶ ἀσπλάγχχνως τὸν τε Λυσίαν καὶ τὰς ἄλλας σχολὰς ἐλέγχει καὶ καταπολεμεῖ, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τῶν ἀμέσως καὶ ἄλλεπαλλήλως δημοσιευθέντων Μενεξένου καὶ Συμποσίου, ἐν οἷς ἐπίσης καταπολεμεῖ καὶ εἰρωνεύεται τὰς τότε ἐπικρατούσας ῥητορικὰς σχολὰς.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λοιπὸν εἰρημένων γίνεται δῆλον, ὅτι ὡς χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου μετὰ μείζονος πιθανότητος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ δευτέρα τῶν δύο εἰρημένων ἐποχῶν, ἢ μετὰ τὸ ἔτος 388 καὶ δὴ αὐτὸ τοῦτο ἢ τὸ ἐπόμενον 387 ἔτος, διότι αὕτη ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τοὺς πιθανωτέρους λόγους²⁾), ἦν ἐπομένως ὁ Φαῖδρος τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς σχολῆς δημοσιευθὲν ἔργον τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐντεῦθεν ἴσως προῆλθεν ἡ πλάνη, ἡ ἐπικρατοῦσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι εἶνε καθόλου τὸ πρῶτον τοῦ φιλοσόφου ἔργον.

4) Clinton, Fasti hellenici, II, σ. 404.

2) Τὴν χρονολογίαν ταύτην παρεδέχθησαν ἤδη ὁ Stallbaum (Ly-

ΚΕΡΑΜΙΩΝ ΛΑΒΑΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΙ

ΑΝΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ.

Ὅπου ἄλλοτε ἤμαζον μεγάλαι ἢ ἐμπορικαὶ τῆς ἀρχαιότητος πόλεις μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐρείπιων οὐχ ἦττον ἀξίαν λόγου κατήχουσι θέσιν αἱ παρὰ τὰς νεκροπόλεις τεθραυσμένων κεράμων σωρεῖαι, αἵτινες μετὰ πολλῶν ἄλλων λίθου, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑέλου συντριμμάτων ἢ τέφρας καὶ χοῶς σχηματίζουσιν ἐκτεταμένας γεωλοφίας καὶ βουνούς, οἵτινες παρὰ Ῥωμαίοις ἐκαλοῦντο *imbrices testacei* καὶ παρ' Ἑλλήσι *Κεράμια*, *Κεραμεῖα* ἢ *Κεραμικοί*. Οὕτω πᾶσαι σχεδὸν τῆς Σικελίας, καὶ πολλαὶ τῆς Αἰγύπτου, Κρήτης, Κύπρου, Φοινίκης, Κιλικίας, Καρίας, Ἰωνίας καὶ Ἑλλάδος παράλιοι ἐπὶ τὸ πλεῖστον πόλεις, αὐταὶ αἱ Ἀθηναί, τὸ Ἰλίων, Ὀλβία ἢ Βορυσθενίς καὶ τὸ Παντικάπαιον, γέμουςι κεράμων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται λαβαὶ ἀμφορέων ἐνεπίγραφοι, μαρτυροῦσαι τὴν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καταγωγὴν των.

Ἀλλ' ὥς πρὸς τὴν πληθὺν τῶν σωζομένων κεραμίων, καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν καλυπτομένου χώρου, πρωτεύει ἀναμφιλέκτως ἡ ἀρχαία Ἀλεξάνδρεια, ἥς αἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν τῆς νεωτέρας πόλεως ἀνωφέρειαι ἃ οἱ βυνοὶ συνίστανται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ εἰς βάθος ὀκτὼ ἕως δεκαῆς καὶ πλειότερων μέτρων ἀρχικοῦ ἐδάφους ἐκ στρωμάτων τεθραυσμένων κεράμων, αἰγυπτιακῶν, ῥωμαϊκῶν καὶ ἐλληνικῶν διαφόρων ἐποχῶν, ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἥτοι ἀπὸ τῶν πρώτων

---

siaea... κτλ. σ. 25. Prolegom. ad Phaedr. σ. CXIX ἐκδ. 6'.), ὁ Nitzsch (de Plat. Phaedr. comment. variae. Kiel, 1833, σ. 40 ἐπ.), ὁ K. F. Hermann (Gesch. u. System d. pl. Philos. I, σ. 373—382), ὁ Ueberweg (ueber die Echtheit u. Zeitfolge d. Pl. Schriften, σ. 252 ἐπ.) καὶ ἄλλοι.

Ἐν Μονάχῳ, κατὰ μάϊον τοῦ 1874.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ,

Μακεδών.

Πτολεμαίων μέχρι τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ Βυζαντινῶν.

Καὶ τὰ μὲν ἐξωτερικὰ καὶ τὰς κορυφὰς ἀπαρτίζοντα κοιτάσματα σύγκεινται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ συντριμμάτων ἐγχωρίων λαγῆνων καὶ ὑδριῶν τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, θυμιατηρίων πηλίνων, λύχνων τε καὶ ληκύθων φερόντων ἐνίοτε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἔκτυπον, καὶ πρὸ πάντων ἐκ τεθραυσμένων ἀμφορέων αἰγυπτιακῶν, βυζαντινῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ βαθύτερον κείμενα στρώματα σύγκεινται ἐκ κεραμίων τοῖς προειρημένοις ὁμοίων, πρὸς δὲ τούτοις ἐκ θραυσμάτων πίθων ῥυπαροκεράμων ἢ καδίσκων, ἐξ ἐκείνων δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν *testa*, *cadus* καὶ οἱ Ἕλληνες διώτας, ὧν ἐνίοτε αἱ λαβαὶ φέρουσιν ἀκόμψους καὶ χονδροειδεῖς σφραγίδας Ῥωμαίων κτητόρων, ἢ ὀνόματα ἀπελευθέρων κεραμέων ἐργαστηριαρχῶν· τέλος ἐν τῷ βάθει τῶν χωμάτων, μεταξὺ πλείστων ὄσων ἐγχωρίων ἀγγείων πηλίνων, εὐρίσκονται τεμάχια καὶ θρύμματα κεραμίων ἑλληνικῶν, διακρινομένων διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἐργασίας, τὴν ἀγνότητα τοῦ πηλοῦ καὶ τὴν κομψότητα τῶν λαβῶν, αἵτινες φέρουσι καλλιτεχνικῶς ἐντετυπωμένας σφραγίδας περιλαμβανούσας διαφόρους γλυφὰς ἢ πάρεργα σύμβολα καὶ ὀνόματα κεραμέων τεχνιτῶν, ἢ ἐπωνύμων ἀρχόντων, Ῥοδίων ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἢ Κνιδίων, Θασίων, καὶ ἄλλων ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Πόντου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Φοινίκης χωρῶν.

Οἱ μεταξὺ τῶν τῆς νεωτέρας πόλεως τειχῶν καὶ τῆς ἐπὶ τὸν ποταμὸν διώρυγος, ἀπὸ τοῦ ποταμίου λιμένος, τοῦ καλουμένου Κρομμύων ὄρμου (*Minat el Bâssal*), ὀπισθεν τοῦ Σαραπίου μέχρι τῶν ἐπὶ τῇ διώρυγι κήπων καὶ ἐπαύλεων διάφοροι βουνοὶ καθὼς καὶ τὰ πέραν τῆς ἀνατολικῆς πύλης (*Kab-esh-Shârq* ἢ *Kab er-Rashid*), μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ νῦν *Khâdra*, τὸ πάλαι δὲ Ἑλευσίνας καλουμένου χωρίου, ἐκατέρωθεν τῆς εἰς Νικόπολιν ἀγούσης ὁδοῦ, ἐκτεταμένα χῶματα βρίθουσι κεραμίων· οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερα τὴν πληθὺν εἶνε τὰ εὐρισκόμενα ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν, μεταξὺ Δοχηίδος ἄκρας καὶ Νικοπόλεως γηλόφων, τῶν καλυπτόντων τὴν μεταγενεστέραν ἀνατολικὴν νεκρόπολιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀμάσιος, ἴσως δὲ καὶ πολλῶ πρότερον, εἰσέηγετο εἰς Αἴγυπτον ἐκ τῆς Ἑλλάδος πάσης καὶ προσέτι ἐκ Φοινίκης κέραμος πλήρης οἴνου πολὺς, ἀλλὰ τὰ ἐξωθεν εἰσκομιζόμενα ταῦτα οἴνηρά κεράμια, καθὼς καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ κατασκευαζόμενα, συνελέγοντο ἐξ ἀπάσης τῆς χώρας καὶ ἐφέροντο εἰς Μέρφιν, ὅπθιν ἐκομίζοντο ὕδατος ποτίμου ἔμπλεα εἰς τὰ ἄνδρα τῆς Συρίας μέρτι, καὶ οὕτω δὲν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τις οὔτε ἐν κεράμιον ὥς εἰπεῖν κείμενον ἐν τοῖς κατ' Αἴγυπτον τόποις (Ἡροδ. Γ'. 6.). Εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ὁμοίως, παυσάσης τῆς εἰς Συρίαν ἐξαγωγῆς, τὰ ἐξ Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων, ἢ ἐκ τοῦ Πόντου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Φοινίκης εἰσαγόμενα οἴνου, ἐλαίου, μέλιτος, ὀξυρῶν, ἀλμευτῶν καὶ ταρίχων κεράμια ἠθροίζοντο ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἄλλων ἐγγχωρίου ἐργασίας πηλίνων σκευῶν φερόμενα εἰς τὰς νεκροπόλεις ἐρρίπτοντο κατὰ τῶν ταφῶν, ὅπου καὶ σώζονται μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἰς περιέργειαν καὶ θαυμασμόν τῶν πολλῶν.

Γνωστὸν εἶνε, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις, Ἰουδαίοις, Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις, οὐχὶ μόνον τοῖς ἐθνικοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἔπειτα τοῖς χριστιανοῖς, ἐν ταῖς κηδείαις ἢ καὶ ἐν τοῖς κατὰ καιροῦς μνημοσύνοις, τοῖς τρίτοις, καὶ ἐννάτοις, καὶ τεσσαρακοστοῖς, καὶ ἐναυσίοις, γενεσίοις τε καὶ νεκυσίοις, ὅτε ἐτελοῦντο καὶ ἄλλαι νεκρώσιμοι ἀκολουθίαι, καὶ ἐποιοῦντο ἐναγίσματα καὶ χοαὶ, εἴθιστο νὰ φέρωσιν οἱ οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς κύλικας καὶ οἶνοχόας, κεράμια μέλιτος, γάλακτος, οἴνου καὶ ἐλαίου διὰ τὰς νομιζόμενας σπονδὰς, θυριατήρια διὰ τὰς θυμιάσεις εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, καὶ ληκύθια ἀρωμάτων πλήρη καὶ μύρων εἰς ἐπάλειψιν τῶν νεκρῶν, λύχνους εἰς φωτισμὸν τῶν ὑπογείων ταφῶν, ἀρδάνια περιέχοντα ὕδωρ ἁγιασμ.οῦ διὰ τοὺς ἁγνισμοὺς τοῦ παρεστῶτος λαοῦ· ἔπειτα, διὰ τὰ ἀκολουθοῦντα ἐπὶ τῶν τάφων περίδειπνα, ἐφέροντο οἰκοθεν διῶται καὶ ἀμφορεῖς οἴνου, ὑδρίαι, βίκοι καὶ σταμνία ὕδατος ποτίμου, κεράμια μέλιτος, τυροῦ, ὠῶν, ταρίχων, καὶ ἄλλων ὀξυρῶν τε καὶ ἀλμευτῶν· πάντα δὲ ταῦτα τὰ εἰς τὰς κηδείας, νεκρωσίμους ἀκολουθίας καὶ περίδειπνα χρησιμεύσαντα πῆλιν ἐγγεῖα, μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν τελετῶν ἐθραύοντο ἔμ-

προσθεν καὶ ἄνωθεν τῶν ταφῶν, καὶ κατελείποντο ἐκεῖ μέχρις οὗ μετὰ χρόνους ἐγειρόμενα εἰς σωροὺς ἐσχημάτιζον παρμεγέθη χῶματα καὶ κολωνούς. Τούτοις πρόσθετες ἔτι καὶ τὰς κάλπας, τὰς ὑδρίας καὶ τοὺς κρατῆρας, ἐν οἷς, χρησιμεύσασιν ἄλλοτε εἰς εὐφρόσυνα τρικλίνια, συμπόσια καὶ δεῖπνα, ἀπετίθετο νῦν ἡ τέφρα καὶ σποδὸς τοῦ θανόντος, ὡς ἦτο ἔθος παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις, οἵτινες ἔκαιον τοὺς νεκροὺς των μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Δ' μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας. Αὐτῶν δὲ πάλιν τῶν νεκροδόχων ὡς εἰπεῖν ὑδριῶν, αἱ μὲν ὀλίγαι τοῖς ἐπιφανεστέροις ἰδίοις κατετίθεντο ἐντὸς τῶν ὑπογαίων μνημείων καὶ θηκῶν, αἱ δὲ πολλαὶ, νεκροῖς ἀνήκουσαι ἐκ τοῦ λαοῦ, παρεχόντωντο ἀπλῶς ἐν τῇ γῇ μεταξὺ τῶν λειπῶν κεραμίων τε καὶ χωμάτων· οὕτω βλέπει τις ἐν τοῖς τελευταίαις τούτοις χρόνοις ἔξωθεν τῆς ἀνατολικῆς τῆς νεωτέρας Ἀλεξανδρείας πύλης, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐγένετο λόγος, ἐπὶ τῇ μεταξὺ αὐτῆς καὶ Ἐλευσίνος (Kha-dra) ἀναμέσου τῶν χωμάτων ἀνοιχθείσῃ ἀμαξιτῇ ὁδῷ, ἐν τοῖς ὀρθίοις καὶ ἀποκρήμνως ἐκατέρωθεν ὑψουμένοις βουνοῖς, ἀκεραίους ἀμφορεῖς καὶ ὑδρίας ἐγκεχωσμένας μεταξὺ τῶν ἄλλων τεθραυσμένων κεραμίων, τῶν κειμένων ὑπερθεῖν τῶν ἐν τῇ πέτρᾳ ἐσκαμμένων κρυπτῶν.

Τούτοις ὁμοίων ἐν Θήβαις κεραμίων μνεῖαν ποιοῦνται ἑλληνοκοὶ πάπυροι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ αταφῶν καὶ σωμάτων μὴ ὠνομασμένων καὶ ἀδιαστόλων τῶν ἐν κεραμείοις, ἥτοι κοινῶν καὶ εὐτελῶν ταφῶν, ὅπου τὰ σώματα ἔκειντο ἀδιακρίτως, ἀνευ θήκης καὶ ὀνόματος, τεθαμμένα ἀπλῶς ὑπὸ τὸ χῶμα ἐν τοῖς ἀπὸ νότου καὶ λιβὸς τῶν Θηβῶν κεραμείοις· καὶ ἐξ ἄλλων παπύρων γνωρίζομεν, ὅτι ταῦτα ἦσαν κατὰ τὴν νεκρόπολιν τῶν Θηβῶν ὑπὸ κεράμια τῆς Διδύης τοῦ περὶ Θήβας, ἐν τοῖς Μαινονείοις. Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κεραμίων μνημονεύουσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς κελοῦντες αὐτὰ κεράμους καὶ ὀστρεαῖ· οὕτως ἀναφέρεται ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπατείας Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, δύο ἔτη μετὰ θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ (365 μ. Χρ.) «ὡς ἐθέλωντα ὑπονοστήσασα, αὐτὴς ἐξ ἐπιδρομῆς τοὺς ἰδίους ἔργους καταρτίμειψε, καὶ μέχρι πολλοῦ τὴν ξηρὰν κατέκλυσεν, ὡς καὶ

ἐπὶ τῶν περάμων, ἀπαχωρήσαντος τοῦ ὕδατος, θαλάττια εὐ-
πρεθῆναι σκάφη (Ἑρμ. Σωζόμε. ζ'. Β'), καὶ ὅτι ἐν ὑπατείᾳ Ὀ-
νωρίου τὸ δέκατον καὶ Θεοδοσίου Β' τὸ ἕκτον (415 μ. Χρ.)
ἄνδρες τὸ φρόνημα ἐνθερμοὶ . . . τὴν φιλόσοφον Ὑπατίαν . . .
ὥστε ῥάχοις ἀνεῖλον». (Σωκρ. Σχολ. Ζ'. ιε.).

Ὅσον ἀφορᾷ ἰδίᾳ τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκόμενα κεράμια,
μεταξὺ τοῦ ἀπείρου πλήθους τῶν θρυμμάτων ἀγγείων διαφόρου
σχήματος, χρώματος, πηλοῦ καὶ ἐργασίας, διακρίνονται λαβαὶ
ἀμφορέων πολλαί, καὶ μεταξὺ τούτων τινὲς τὸ σχῆμα κομψότε-
ραι, φέρουσαι ἐπιγραφάς, γλυφάς καὶ σφραγιδας ἐπὶ τὸ πλεῖστον
ἐλληνικὰς, ὀλιγίστας δὲ ῥωμαϊκὰς, καὶ τινὰς σπανιωτάτας φοι-
νικικὰς. Φιλάρχαιοι ξένοι συνέλεξαν κατὰ καιροὺς πολλὰς ἐξ αὐ-
τῶν, ἀλλ' εἰς πρὸ πάντων συνήθροισι καὶ ἐπιστημονικῶς κατέ-
ταξε καὶ διευκρίνησε 450 περίπου ἐνεπιγράφων ἀμφορικῶν λα-
βῶν συλλογὴν, ὁ J. L. Stoddart, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν τὰς
ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου μελέτας του ἔτει 1847 ἐν Αὐνδίνῳ
(Transactions of the royal Society of Literature. Vol. III.
p. 1—127. Vol. IV. p. 1—67.), γενόμενος θεμελιωτὴς τοῦ
ἰδιαιτέρου τούτου κλάδου τῆς ἐπιγραφικῆς ἀρχαιολογίας. Ἀλλὰ
πολλῶ πλουσιωτέρα ταύτης καὶ πάσης ἄλλης συλλογῆς τῶν ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρισκομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν εἶνε ἀναντιρ-
ρήτως ἡ περιέχουσα ὑπὲρ τὰς 900 ἀμφορικὰς ἐπιγραφάς τοῦ
ὁμογενοῦς ἡμῖν φιλαρχαίου ἀνδρὸς **ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ**,
γνωστοῦ παντὶ ἀρχαιολογοῦντι διὰ τὴν ἐξάκουστον καὶ πληρε-
στάτην αἰγυπτιακὴν νομισματικὴν συλλογὴν, ἧς ὁ ἐπιστημονικῶς
διατεταγμένος κατάλογος ὑπὸ Feuardent ἐστέφθη ἐν ἔτει
1870 παρὰ τῆς ἐν Παρισίαις Ἀκαδημίας τῶν Γραμμάτων καὶ
Ἐπιγραφῶν.

Ἐκ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν
τὸ ὑπερβαλλάντως πλεῖστον μέρος ἀνήκει ἀμφορεῦσι καὶ διώταις
ἐκ Ῥόδου, μικρὰς δὲ μέρος κεραμίοις Κνιδίοις, καὶ ἔτι ὀλιγώτε-
ραι εἶνε αἱ κεραμιοὶς Θασίοις ἀνήκουσαι καὶ ἄλλαις ἐξ ἄλλων τῆς
Ἑλλάδος, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Φοινίκης χωρῶν. Ἐν τῇ συλλογῇ
τοῦ Stoddart μεταξὺ 450 λαβῶν ἀριθμοῦνται 350 ἐκ Ῥόδου,

60 ἐκ Κνίδου, 5 ἐκ Θάσου, 8 ἐκ Κορίνθου τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ μοναδικαί τινες ἐξ ἄλλων διαφόρων τόπων καὶ νήσων· οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἰωάννου Δημητρίου συλλογῇ μεταξὺ 970 λαβῶν ὑπάρχουσιν 774 κεραμίων Ῥοδίων, 118 Κνιδίων, 23 Θασίων, 24 Ῥωμαϊκῶν, καὶ μοναδικαί τινες κεραμίων ἐκ Χίου, Κυζίκου, Κρήτης, Ἡρακλείας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ, Τύρου τῆς Φοινίκης, καὶ ἄλλων μὴ ὠρισμένων μερῶν.

Πράγματι, ἐκτὸς τῶν ἐγχωρίων αἰγυπτιακῶν πηλίνων σκευῶν καὶ ἀγγείων, ἡ μεγαλειτέρα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν κεραμίων εἰσαγωγὴ ἐγένετο ἐκ Ῥόδου, ὅτε, ἀλωθείσης τῆς Τύρου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, οἱ παρὰ τοῦ πλεῖστον ἰσχύσαντος βασιλέως προτιμώμενοι, καὶ εἰς ὑπεροχὴν ναυτικῶν δυνάμεων προαγόμενοι Ῥόδιοι, εὐθὺς μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας (332 πρ. Χρ.) ταῖς εὐνοίαις μάλιστα ἔρρεπον πρὸς Πτολεμαῖον, καὶ οἱ εἰς Αἴγυπτον πλέοντες ἐκ Ῥόδου ἔμποροι εἰσάγοντες εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὰ προϊόντα τῶν νήσων, ἐπὶ τὸ πολὺ κεράμια οἴνηρά, ἐξῆγον εἰς ἀντάλλαγμα σῖτον, ἀπολαμβάνοντες οὕτω ἐκεῖθεν τὰς πλείστας ἐαυτοῖς προσόδους, καὶ ἀπὸ τῆς Πτολεμαίου ἐν συνόλῳ τρεφόμενοι βασιλείας (Διοδωρ. Κ'. 81.). Αἱ ἐμπορικαὶ αὐταὶ σχέσεις μεταξὺ Ῥόδου καὶ Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθησαν αἱ αὐταὶ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν τούτους διαδεξαμένων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μέχρι Κλαυδίου καὶ Νέρωνος, ὅτε, καταλυθείσης τῆς τῶν Ῥοδίων ἐλευθερίας, καὶ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καταδουλωθείσης τῆς Ῥόδου εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (Sueton. Vespas. VIII.), ἐπὶ Ἀντωνίνου δὲ τοῦ Εὐσεβοῦς ὑπὸ σειсмоῦ ἐντελῶς καταστραφείσης (155 μ. Χρ.), ἤρχισε καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ῥοδίων γὰρ ἐκλείπη ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων αἰγιαλῶν, μέχρις οὗ καὶ ἠφανίσθη ὁλοτελῶς.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ Κνίδου φαίνεται ὅτι ἐγένετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐν ταῖς αὐτοῖς χρόναις, εἰ καὶ πολλῶ μετριοτέρα, οἴνηρῶν κεραμίων εἰσαγωγὴ, λαβοῦσα μεγαλειτέραν ἐπίτασιν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν Ῥοδίων ἐλευθερίας, καὶ ἐξακολουθήσασα μέχρι τῶν χρόνων Σεπτιμίου Σευήρου (193—211 μ. Χρ.), ὥς δύναται γὰρ εἰκάζει τις ἐκ τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων τινῶν τῶν ἐκ Κνί-

δου ἐνεπιγράφων λαβῶν. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ Θάσου ἐφέροντο εἰς Ἀ-
λεξάνδρειαν κεράμια οἴνηρά ἐπὶ τῶν τελευταίων Πτολεμαίων
μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πρώτου Μακεδονικοῦ πολέμου (196 πρ. Χρ.)
καὶ ἐφεξῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ περαλίων χωρῶν,
Λέσβου, Χίου, Νάξου, Κολοφῶνος καὶ Βηρυτοῦ, καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων
αὐτοκρατόρων ἀπὸ Κιρκύρας, Κορίνθου, Παρίου τῆς Μυσίας, καὶ
πολλῶν τῆς Κρήτης πόλεων, Ἰεραπύτνης, Πολυῤῥηνίου, Γόρτυνος
καὶ Κυδωνιῶν.

Οὕτω νῦν ἐκ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν ταῖς ἐπὶ
τῇ Μεσογείῳ Θαλάσσει καὶ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ κειμέναις πόλε-
σιν, εὐρισκομένων κεραμίων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ τὴν ἑκτασιν
τῶν ἀλληλεθνῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν περιουκούν-
των πᾶς εἰρημένας θαλάσσας λαῶν· ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν τῆς Ῥόδου
κεράμια καταπλημμυροῦσι τὰς πόλεις τῆς Σικελίας, Ἰταλίας,
Αἰγύπτου, Κύπρου, Φοινίκης, Λυκίας, Ἑλλάδος καὶ Κιμμερίου
Βοσπόρου, τὰ δὲ τῆς Κνίδου, εἰ καὶ ἐλάττω τὴν πληθύν, ἀκολου-
θοῦσιν ἀπανταχοῦ τὰ τῆς Ῥόδου ἐν Κύπρῳ, Αἰγύπτῳ, Σικε-
λίᾳ, Ἰταλίᾳ τε καὶ Ἑλλάδι· ἐν ᾧ τὰ ἐκ Θάσου κεράμια, πλεο-
νάζοντα ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὸν Εὐξείνῳ Πόντον, εἶνε σπανιώ-
τερα ἐν Κύπρῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, ἐκ Σικελίας δὲ καὶ Ἰταλίας ἐλ-
λείπουσι παντελῶς· ἐκ τούτων ἀναλογιζόμεθα, ὅτι οἱ Ῥόδιοι,
περὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν πρωτεύον-
τες παντὸς ἄλλου νησιωτικοῦ λαοῦ, ἦσαν κύριοι τοῦ ἐν τῇ Με-
σογείῳ Θαλάσσει καὶ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορίου, οἱ δὲ Κνίδιοι
παρείποντο αὐτοῖς ὡς σύμμαχοι ἴσως, ἐν ᾧ οἱ Θάσιοι, σύμμαχοι
τῶν Ἀθηναίων καὶ ὑποταγεῖς, ἐδίδοντο μᾶλλον εἰς τὴν μεταξὺ
Αἰγαίου καὶ Πόντου ἀκτοπλοΐαν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ κεραμίων καθ' ὅλου· νῦν δὲ ἐπιχειρῶν ἵνα
κατατάξω καὶ περιγράψω τὴν τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΡΙΟΥ συλ-
λογὴν κεραμικῶν ἐπιγραφῶν, κρίνω ἐπάναγκες ἵνα ὁμιλήσω ἐν
πρώτοις περὶ τῶν ἐκ Ῥόδου, καὶ ἀκολουθῶς περὶ τῶν ἐκ Κνίδου,
Θάσου, Κορίνθου καὶ ἀλλαχόθεν προερχομένων ἐνεπιγράφων λα-
βῶν, κατὰ τὴν τάξιν τῆς πλειότητος καὶ ἐπιγραφικῆς ἁξίας
αὐτῶν.

Α'.

Κεράμια Ῥόδια.

Τῶν ἐκ Ῥόδου κεραμίων ἡ ἄργιλος, ὡχρὰ μὲν ἔξωθεν τὰ δὲ ἔνδον ῥοδινὴ, εἶνε λεπτή, καθαρωτάτη καὶ λίαν συμπαγής, ὥστε τῶν καταγμάτων αἱ ἐπιφάνειαι φέρουσιν ἐξαχὰς ἀκροτόμους καὶ ἀπὸ θρωάσμασι λίθου πυρίτου παρεμφερεῖς. Ἐκάστη λαβὴ, τὸ σχῆμα κυλινδροειδὴς καὶ κορυφή, φέρει τύπον ἐπιγραφῆς ὀνόματος ἀνδρός, ἐν εἵδει σφραγίδος τετραπλεύρου ἢ κυκλοτεροῦς , ἐνίοτε δὲ καὶ ῥομβοειδοῦς καὶ σπανίως ἐλλειψοειδοῦς ἢ φύλλῳ κισσοῦ παρομοίας καὶ ἄλλοτε μὲν τὸ ὄνομα ἐκφέρεται μοναδικὸν κατ' ὀνομαστικὴν· ΑΓΗΣΙΣ, ΑΜΥΝΤΑΣ· ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ· ΦΙΛΟΚΛΗΣ, ἢ κατὰ γενικὴν ἀνευ προθέσεως ἢ ἄλλου ῥήου δὴ ποτε προσδιορισμοῦ· ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ· ΑΔΑΜΝΙΟΥ· ΚΑΛΛΩΝΟΣ· ΤΙΜΑΡΧΟΥ· ἄλλοτε ὅμως τὸ ὄνομα ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν προηγουμένης τῆς προθέσεως ΕΠΙ, καὶ μάλιστα πολλάκις ἐπομένου ὀνόματος μηνὸς κατὰ γενικὴν· ΕΠΙ ΕΥΑΝΟΡΟΣ· ΕΠΙ ΕΥΑΝΟΡΟΣ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ· — ΕΠΙ ΘΑΡΣΙΠΟΛΙΟΥ· ΕΠΙ ΘΑΡΣΙΠΟΛΙΟΥ· ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ· — ΕΠΙ ΚΡΑΤΙΔΑ· ΕΠΙ ΚΡΑΤΙΔΑ· ΥΑΚΙΝΘΙΟΥ· — Ἄλλοτε πάλιν τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ἀνδρός ἐκφέρεται κατ' ὀνομαστικὴν ἢ γενικὴν, ἀκολουθεῖ δὲ ὄνομα μηνὸς κατὰ γενικὴν ἢ καὶ ἐνίοτε προηγεῖται· ΧΑΡΙΝΟΣ· ΣΜΙΝΘΙΟΥ· — ΟΛΥΜΠΙΟΣ· ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ· — ΜΑΡΣΥΑ· ΔΑΔΙΟΥ· — ΑΡΙΣΤΕΙΔΑ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ· — ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ· ΑΡΙΣΤΕΙΔΑ· — ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ· ΕΠΙΓΟΝΟΥ.

Ὅτι δὲ τὰ κατὰ γενικὴν ὀνόματα προηγουμένης τῆς ἐπὶ προθέσεως, καθὼς καὶ τὰ κατὰ ὀνομαστικὴν ἢ γενικὴν, προηγουμένου ἢ ἐπομένου ὀνόματος μηνὸς, σημαίνουσι χρονολογίαν ἀρχόντος ἐπωνύμου, παντὶ δῆλον, καὶ οὐδεμία περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἢ ἀπορία. Τί δὲ σημαίνουσι τὰ κατ' ὀνομαστικὴν ἢ γενικὴν μνηρὴν ἀνδρῶν ὀνόματα; ἀρχοντα ἐπώνυμον ἢ κεραμέα; περὶ τούτου ἀλλαῖαι μέχρι πρὸ μικροῦ ἐπεκράτησαν γνῶμαι. Καὶ ἐν ὅσῃ ἐν ταῖς διαφόροις κεραμικαῖς συλλογαῖς αἱ ἄλλως τε ἐν ἀκεραίαις διώταις ζυγαὶ λαβαὶ εὐρίσκοντο μονάδην κεχωρισμένας, καὶ δαθείσης τῆς μιᾶς ἐνεπιγράφου λαβῆς ἀγνωστον ἔμενεν ἂν ἡ ἑτέρα

αὐτῇ ὁμόζυγος ἦτο ὡσαύτως ἐνεπίγραφος ἢ ἄγραφος καθ' ὅλου, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀποφανθῇ περὶ τοῦ πράγματος ἐν ἀσφαλείᾳ· ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εὐρέθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ ἀκέραιοι ἀμφορεῖς, ἔχοντες σῶας ἀμφοτέρας αὐτῶν τὰς λαβὰς, ἐπιχύσαντες μέγα ἐπὶ τῷ ζητήματι φῶς, καὶ διασκεδάσαντες πάντα ἐνδοιασμόν καὶ ἀμφιβολίαν. Μεταξὺ πολλῶν ἐν τῷ Κιμμερίῳ Βασπόρῳ εὐρεθέντων ἐκ Ῥόδου κεραμίων περιεσώθη ἀλώβητος ἀμφορεὺς, ὅστις κατὰ τὸν Α. Dumont (*Revue archéolog. Mai. 1873.*) ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν λαβῆς ἔφερεν ἐν μέσῳ τετραπλεύρου τύπου τὸ ὄνομα ΔΑΜΟΚΛΕΥΣ δωρικῶς κατὰ γενικὴν ἀντὶ Δαμοκλείας, ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ λαβῆς ὡσαύτως ἐν μέσῳ τετραπλεύρου σφραγίδος ΕΠΙ ΑΡΧΙΔΑΙΔΑ ΔΑΔΙΟΥ, ἢ τοι ἐπὶ Ἀρχιδαίδα, μηνὸς Δαδίου. Ἐπὶ ἐτέρου ἀμφορέως Ῥοδίου τῆς ἐν Κύπρῳ συλλογῆς τοῦ Colonna Cecaldi γέγραπται ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς λαβῆς ΑΜΥΝΤΑ, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ΕΠΙ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΥΑΚΙΝΘΙΟΥ, ἢ τοι ἐπὶ Ξενοφῶντος, μηνὸς Ὑακινθίου. Ἐπὶ τρίτου ἀμφορέως, καὶ τούτου Ῥοδίου, ἀνήκοντος τῇ αὐτῇ συλλογῇ καὶ εὐρεθέντος ἐν Ἰδαλίῳ, ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς λαβῆς γέγραπται ἐντὸς κύκλου ΙΠΠΕΔΑΜ... ἀντὶ Ἰπποδάμου, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ὡσαύτως ἐντὸς κύκλου ΕΠΙ ΛΕΟΝΤ... ΔΑΔΙΟΥ, ἢ τοι ἐπὶ Λεοντίδα, μηνὸς Δαδίου. Ἀλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἀνὰ δύο ὁμόζυγοι ἀμφορέων λαβαὶ ἀπαντῶνται καὶ μονήρεις ἀπ' ἄλλων κεχωρισμέναι μεταξὺ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρισκομένων κεραμίων, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ὁμόζυγους καταφαίνεται, ὅτι πᾶσα ἀριστερὰ λαβὴ φέρουσα μονῆρες ὄνομα μνημονεύει τὸν κεραμέα ὅστις ἐποίησε τὸ κεράμιον, ἢ αὖ τινος ἦτο ἔργον, καὶ ἐξ ἀνάγκης ὑποτίθουσιν ἐτέραν ἀντίθετον δεξιὰν λαβὴν φέρουσαν τὴν χρονολογίαν τοῦ ἔτους τῆς ἐξουσίας ἐπωνύμου τινὸς ἄρχοντος, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ μηνὸς καθ' ἣν ἐτελέσθη ἡ κεραμεία, ὅπως καὶ πᾶσα μοναμερὴς καὶ ἐτερόζυγος λαβὴ ποιοῦσα οἶαν δὴ ποτε ἐπωνύμου ἄρχοντος μνεῖαν, ὑπανοεῖ ἐτέραν ἀντίθετον καὶ ὁμόζυγον φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως.

Ἀλλὰ ποῖος κατὰ καιρὸν ἐτέλει ἐν Ῥόδῳ ἐπώνυμος ἄρχων, καὶ τίνα ἔφερε τίτλον; Ἡ Ῥόδος ἦτο, ὡς γνωστὸν, ἱερὰ τοῦ

Ἡλίου πόλις (Αἴλιαν. Ἀριστείδ. Ῥοδιακ.), καὶ οἱ Ῥόδιοι τιμῶντες τὸν Ἡλίον ὡς ἀρχηγὸν τοῦ γένους αὐτῶν (Διοδωρ. Ε'. 56.) ἐξέλεγον ἐπωνύμιον αὐτῶν ἄρχοντα τὸν κατ' ἐνιαυτὸν ἱερατεύοντα ἐν τῷ ναῷ τοῦ προστάτου θεοῦ, καὶ ἀνέγραφον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὡς μέτρον ἀριθμοῦ τοῦ χρόνου ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις τε καὶ μνημείοις. Οὕτως ἐν παραδείγματι ἐν ψήφισματι ὑπὲρ τινος Διονυσιδώρου Ἀλεξανδρέως ἀναφέρεται· α' Ἐπ' ἱερέως Δαμαινέτου, Διοσθίου δωδεκάτα, Βουλαγόρας Ῥόδιος εἶπε» (Corp. Inscr. Graecar. 2525 b.), καὶ κατὰ συγκυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος καὶ ἱερέως μνεία γίνεται ἐν διαφόροις ἐνεπιγράφοις λαβαῖς κεραμίων ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς « Ἐπὶ Δαμαινέτου Ἀρταμιτίου.» καὶ α' Ἐπ' ἱερέως Δαμαινέτου Παράμου». Ἐτερον ψήφισμα Ῥοδίων εὑρεθὲν ἐν Κυζίκῳ φέρει ἐν ἀρχῇ· α' Ἐπὶ ἱερέως Ἀγαστοφάνεως, Σμινθίου, . . . ἔδοξεν τῷ δάμῳ» καὶ τὰ λοιπὰ, μεταξὺ δὲ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὑρισκομένων ἐνεπιγράφων λαβῶν διαφόρων συλλογῶν ὁρᾷ τις καὶ τοιάς δε· α' Ἐπὶ Ἀγαστοφάνεως Δαλίου.» εἰς μαρτυρίαν, ὅτι καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὸ προσηγορικὸν ἱερέως ῥητῶς δὲν μνημονεύεται, οὐχ ἥττον ὁμῶς ὑπονοεῖται, καὶ περὶ τούτου οὐδὲ μία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία.

Μεταξὺ τῶν κατωτέρω ἀνακοινωθησομένων κεραμικῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντῶνται τοιαῦται, φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος μόνον, ἐπομένου ἢ μὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός· ἀλλὰ δὲ, μνημονεύουσαι τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ αὐτοῦ μάλιστα μηνός, φέρουσιν ἐκ περισσοῦ καὶ τὸ προσηγορικὸν ἱερέως· ὅθεν βλέπει τις λαβὰς κεραμίων χρονολογουμένων ἀδιαφόρως ἐπὶ Ξενοφάνεως ἢ ἐπ' ἱερέως Ξενοφάνεως· ἐπὶ Τιμαγόρα ἢ ἐπ' ἱερέως Τιμαγόρα· ἐπὶ Ἀστυμήδους, Ὑακινθίου, ἢ ἐπ' ἱερέως Ἀστυμήδους, Ὑακινθίου· ἐπὶ Τεισαμενοῦ, Παράμου, ἢ ἐπ' ἱερέως Τεισαμενοῦ, Παράμου.

Ἐκ τῆς προσθήκης τοῦ ὀνόματος τοῦ μηνός εἰκάζομεν, ὅτι ἡ ἐπωνυμία ἱερατεία δὲν διήρκει πλεῖον τοῦ ἐνὸς ἔτους, ἄλλως, ἀντὶ τῆς μνημονεύσεως τοῦ μηνός πρὸς ἀκριβέστερον τοῦ χρόνου προσδιορισμὸν, ἠθέλομεν εἶχειν τὴν τάξιν τῆς ἀκολουθίας τῶν τῆς ἱερα-

ταῖς ἐτιῶν· ὅτι δὲ πράγματι ἡ ἱερωσύνη ἐνὸς ἐκάστου ἐπωνύμου ἱερέως δὲν διήρκει μακρότερον τοῦ ἐνιαυτοῦ, τεκμαιρόμεθα κατ' ἀναλογίαν ἐκ τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος, ἐν οἷς τὸ αὐτὸ ὑποδείκνυται καὶ διὰ τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ Μαγνησίαν· «κατ' ἐνιαυτὸν οὐδὲ εἶναι καὶ μὴ μακρότερον τὴν ἱερωσύνην ἐκάστῳ. . . . . καὶ τοῦνομα ἀναγράφειν τούτου κατ' ἐνιαυτὸν, ὅπως ἂν γίγνηται μέτρον ἀριθμοῦ τοῦ χρόνου, ἕως ἂν ἡ πόλις οἰκῇται». (Πλάτ. Νομ. ιβ').

Ἀλλ' ὅ τι ἐκ τῶν συγγραφέων οὐδόλως ἐγνωρίζομεν μέχρι πρότινος χρόνου, καὶ μόλις ἐκ τῶν ὀλίγων περισωθέντων ψηφισμάτων ἐμάθομεν ἐν ἀποσπάσμασιν ἰσχυοῖς, τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν δῆλα δὴ ἐν ταῖς τῶν Δωριέων ἀποικίαις, καὶ ἰδίᾳ ἐν Ῥόδῳ, ἀνευρίσκομεν νῦν διὰ τῶν κεραμικῶν ἐπιγραφῶν ἐν πληρεστάτῃ σειρᾷ, καὶ χάριτες χρεωστοῦνται τῷ πρώτῳ κεραμιολόγῳ Stoddart διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιολογίᾳ ἕως ἐπ' ἐσχάτων ὑφισταμένων κενῶν. Οἱ μῆνες τῶν Ῥοδίων, ἀρχίζοντες ἀπὸ τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας, ἦσαν δώδεκα, καὶ περιελάμβανον ἐναλλάξ τριάκοντα ἢ εἴκοσιν ἐννέα ἡμέρας, οἷς προσετίθετο ἐν δέκα ἐννέα ἔτεσι, πεντάκις διὰ τρίτου ἔτους καὶ δις διὰ δευτέρου, ἐμβόλιμος μὲν τριάκοντα ἡμερῶν ἦσαν δὲ ἀντιστοιχοῦντες οἱ Ῥόδιοι μῆνες πρὸς τοὺς μῆνας τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουλιανοῦ ἔτους παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Βυζαντινοῖς περίπου ὡς ἑξῆς·

ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΣ	Σεπτέμβριος.	ΘΕΥΔΑΙΣΙΟΣ	Μάρτιος
ΔΙΟΣΘΥΟΣ	Ὀκτώβριος.	ΔΑΔΙΟΣ	Ἀπρίλιος.
ΑΓΡΙΑΝΙΟΣ	Νοέμβριος.	ΥΑΚΙΝΘΙΟΣ	Μάϊος.
ΠΕΔΑΓΕΙΤΝΙΟΣ	Δεκέμβριος.	ΣΜΙΝΘΙΟΣ	Ἰούνιος.
ΒΑΔΡΟΜΙΟΣ	Ἰανουάριος.	ΚΑΡΝΕΙΟΣ	Ἰούλιος.
ΑΡΤΑΜΙΤΙΟΣ	Φεβρουάριος.	ΠΑΝΑΜΟΣ	Αὐγούστος.

ἐμβόλιμος ΠΑΝΑΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ. Αὐγούστος-Σεπτέμβριος.

Περὶ τῶν ἐκάστων ἰδίᾳ τύπων τῶν ἐκ Ῥόδου κεραμικῶν ἐπιγραφῶν σημειωτέον ἔτι πρὸς τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις, ὅτι ἐν ταῖς τετραπλεύροις σφραγίσιν ἢ ἐπιγραφῇ πληροῖ συνήθως δύο ἢ καὶ τρεῖς στίχους ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐνίοτε δὲ καὶ ὀπισθοβατικῶς ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, σπανίως δὲ καὶ βου-

στροφηδὸν κατὰ τοὺς ἀρχαίους· ὀλίγοι εἶνε οἱ μονόστιχοι τύποι, καὶ οὗτοι φέρουσιν ἐπὶ τὰ πολὺ ὀνόματα κεραμέων. Ἐν δὲ ταῖς κυκλοτερέσι σφραγῖσιν ἢ ἐπιγραφὴ γέγραπται ἐντὸς δύο κύκλων, παραλλήλως τῇ περιφερείᾳ, ὀρθίως γράμμασιν ἢ ἀνεστραμμένως, καὶ προχωροῦσιν ἐξ ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ, ἢ καὶ ὀπισθοβατικῶς ἐκ δεξιῶν ἐπὶ τὰ εὐώνυμα. Καὶ οἱ μὲν τετράπλευροι τύποι φέρουσιν ἐνίοτε ἀντὶ ἐπισήμου ἐν τῷ μέσῳ ἢ κάτωθεν ἢ ἐπὶ τῶν ἄκρων διαφόρους γλυφάς, ἀστέρας, κλάδους, βότρυν, διώτην, ἄγκυραν, δελφίνα, κηρύκειον, παραζώνιον, ἥλιον ἀκτινοβόλον ἢ ῥόδον, ἄλλοτε δὲ σημεῖον οὐδέν· οἱ κυκλοτερεῖς τύποι αἰείποτε φέρουσιν ἐπίσημον ἐν μέσῳ τὸ σύμβολον τῆς ῥόδου, παλυπέταλον ἀλλ' ἢ μιάνοικτον ῥόδον, ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχηγέτου θεοῦ, κεφαλὴν Ἑλίου ἀκτινοβόλον· ὀλίγοι εἶνε αἱ κυκλοτερεῖς ἀλλὰ μικραὶ σφραγίδες, καὶ αὗται κεραμέων οὐχὶ ἱερέων ἐπωνύμων, μηδὲν ἔχουσαι ἐπίσημον ἀλλ' ἀπλοῦν ἐν τῷ μέσῳ ὀμφαλόν. Οἱ ὀλίγοι ῥομβοειδεῖς τύποι, καὶ οἱ σπανιώτατοι ἐλλειψοειδεῖς ἢ ἐν σχήματι φύλλου κισσαῦ, φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ὥς αἱ τετράπλευροι σφραγίδες εἰς δύο ἢ καὶ τρεῖς στίχους, ἀλλ' ἄνευ ἐπισήμου ἢ ἄλλης γλυφῆς.

Τύποι τῷ αὐτῷ κεραμεῖ ἀνήκοντες φέρουσιν ἐνίοτε μὲν τὸ αὐτὸ τετράπλευρον σχῆμα, ἀλλὰ διάφορον ἄλλοτε γλυφὴν· ΚΑΛΛΩΝΟΣ. (πτύον). ΚΑΛΛΩΝΟΣ. (παραζώνιον). ΚΑΛΛΩΝΟΣ. (κηρύκειον). — ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ. (ἥλιος ἀκτινοβόλος). ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ. (δελφὶν ἐπὶ ἀγκύρας). Ἄλλοτε φέρουσιν ἄλλο σχῆμα καὶ ἄλλην γλυφὴν· ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ. (κηρύκειον). ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ. (ῥόδον). ΔΑΜΟΚΡΑΤΕΥΣ. (ἥλιος ἀκτινοβόλος).

Ἀλλὰ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπωνύμου ἱερέως, καὶ τῷ αὐτῷ μηνί, αἱ σφραγίδες φέρουσιν ἀδιαφόρως ἄλλοτε ἄλλο σχῆμα καὶ ἄλλο σύμβολον· ΕΠΙ ΚΑΛΔΙΚΡΑΤΕΥΣ· ΠΑΝΑΜΟΥ. (ἄνευ ἐπισήμου), ΕΠΙ ΚΑΛΔΙΚΡΑΤΕΥΣ· ΠΑΝΑΜΟΥ. (ῥόδον). ΕΠΙ ΚΑΛΔΙΚΡΑΤΕΥΣ· ΠΑΝΑΜΟΥ. (ἥλιος ἀκτινοβόλος). ΕΠΙ ΞΕΝΟΦΑΝΤΟΥ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ. (ἄνευ ἐπισήμου). ΕΠΙ ΞΕΝΟΦΑΝΤΟΥ· ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ. (ῥόδον).

Ἐνίοτε παρὰ ταῖς περὶ ὧν ὁ λόγος σφραγῖσι, κάτωθεν ἢ πλαγίως ἢ καὶ ἀπωτέρω μονήρη ἐπὶ τῶν λαβῶν ἀπαντῶνται καὶ πρόσθετα ἄλλα δεύτερα, μικρὰ, τετράπλευρα, ῥομβοειδῆ, κυκλωτερῇ ἢ ἑλλειψοειδῇ σημάτια, φέροντα ἐν ἡ δύο ἢ τρία τὸ πολὺ γράμματα, οἷα Δ. Κ. Φ. ΑΔ. ΑC. ΑΦ. ΖΟ. ΗΓ. ΙC. ΚΑ. ΛΥ. ΧΙ. ΩΔ. ΠΑΓ. ςΥΙ, καὶ πολλὰ ἄλλα ὅμοια· ἄδηλόν εἶναι ἂν αὐτὰ παριστάνουσιν ἀριθμούς ἢ ἄλλο τι.

Τῶν ῥοδίων κεραμίων αἱ ἐπιγραφαὶ ὡς εἰκὸς εἶνε γεγραμμέναι ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, καθ' ἣν τὸ Η τρέπεται εἰς Α, καὶ τὸ Ο εἰς Υ. Οὕτως ἀπαντᾶται ΔΑΜΑΤΡΙΟΥ ἀντὶ Δημητρίου, ΟΝΑΣΑΝΔΡΟΥ ἀντὶ Ὀρησάνδρου, καὶ ΑΘΑΝΟΔΟΤΟΥ ἀντὶ Ἀθηνοδότου· ἔπειτα ΘΕΥΔΩΡΟΥ ἀντὶ Θεοδώρου, ΘΕΥΔΟΤΟΥ ἀντὶ Θεοδότου, ΚΛΕΥΜΒΡΟΤΟΥ ἀντὶ Κλεομβρότου. Αἱ γενικαὶ τῶν εἰς —ΑΣ πρωτοκλίτων σχηματίζονται εἰς —Α. ΑΣΚΛΑΠΙΑΔΑ ἀντὶ Ἀσκληπιάδου, ΑΡΙΣΤΕΙΑΔΑ ἀντὶ Ἀριστείδου, ΗΡΑΓΟΡΑ ἀντὶ Ἡραγόρου, ΝΙΚΙΑ ἀντὶ Νικίου· ἡ ἐνίοτε καὶ ἑτεροκλίτως εἰς —ΟΥΣ, ὡς ΚΑΛΛΙΟΥΣ ἀντὶ Καλλίου, ΑΤΙΜΟΥΣ ἀντὶ Ἀτίμου, δῆλα δὴ ἐν τριτοκλίτῳ γενικῇ ἐκ πρωτοκλίτου ὀνομαστικῆς. Καλλίας—Καλλίαςος, Καλλίους· Ἀτίμας—Ἀτίμαος, Ἀτίμους. Αἱ γενικαὶ τῶν εἰς —ΗΣ τριτοκλίτων σχηματίζονται δωρικῶς εἰς —ΕΥΣ ἀντὶ —εὸς κατὰ τροπὴν τοῦ Ο εἰς Υ, ΑΣΤΥΜΗΔΕΥΣ ἀντὶ Ἀστυμήδεος, ΔΑΜΟΚΛΕΥΣ ἀντὶ Δαμοκλέος, ΜΑΝΕΥΣ ἀντὶ Μάνεος, καὶ ΘΕΥΦΑΝΕΥΣ ἀντὶ Θεοφάνεος.

Τὰ γράμματα φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς ἐν ἣ ἐνετυπώθησαν αἱ ἐπιγραφαί, ἢ τοι τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐπὶ τὸ καλλιγραφικώτερον τὰ πλεῖστα, ὀλίγα δὲ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων μνησιδῶς γεγραμμένα διὰ τοῦ Ε καὶ C ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ.

Ῥοδίων κεραμίων τύποι καὶ ἐπίσημα.

1. Ἀγαθοβούλου.	20. Ἀξίου. (ρόδον).
» Ἀγαθοβούλου. (βότρυς).	» υοίξα'. (ρόδον),
2. Ἀγαθοκλεῦς.	21. Ἀπαιλοῦ.
3. Ἀγησία.	22. Ἀπελίτου. (κηρύκειον).
4. Ἀγισίππου. (δελφίν).	23. Ἀπίων.
5. Ἀγησις.	24. Ἀπολλοδώρου.
6. Ἀθανοδότου	25. Ἀπολλονοσ[τράτου].
» Ἀθανοδότου. (κέρας Ἀ- μαλθείας).	(ρόδον).
7. Ἀθῶος. (ἥλιος ἀκτινο- βόλος).	26. Ἀπολλωνίου.
8. Αἰσχυλεῖνος. (ὀμφαλός)	» Ἀπολλωνίου. (ἀστήρ).
» Αἰσχυλίνου.	27. Ἀρεταίου. (κηρύκειον).
9. Ἀλεξάνδρου. (παραζώ- νιον).	28. Ἀρηκάρχου.
» Ἀλεξάνδρου. (ρόδον)	29. Ἀριστάρχου. (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀ- στέρων).
10. Ἀλέστης.	30. Ἀριστείδα.
11. Ἀλύπου. (βότρυς).	» Ἀριστίδα.
12. Ἀμύντα. (στέφανος κάτωθεν).	31. Ἀριστίονος.
» Ἀμύντα. (δύο ἀστέρες δεξιὰ).	» Ἀριστίωνος.
» Ἀμύντα. (στέφανος δεξιὰ).	» Ἀριστίων.
13. Ἀναξίδα. (ρόδον).	32. Ἀριστοκλεῦς [ἀντὶ Ἀρι- στοκλεῦς]. (ρόδον).
14. Ἀναξιππίδα. (ρόδον).	» Ἀριστοκλεῦς. (ρόδον).
15. Ἀνδρίκου.	33. Ἀριστοκράτεως. (ἄνθος σταυροειδές).
» Ἀνδρίκου. (κηρύκειον).	» Ἀριστοκράτεως. (ἐκατέ- ρωθεν ἀστήρ).
16. Ἀνδρονίκου. (κηρύκειον).	» Ἀριστοκράτεως. (μετα- ξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων αστέρων).
17. ρονωρδν.	34. Ἀρίστου.
18. Ἀντιγόνου. (ἀστήρ καὶ κηρύκειον).	
19. Ἀντιμάχου. (κηρύκειον).	

35. Ἀρίστωνος. ☐ » Διοκλείας. ☐ (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀστέρων).
36. Ἀρτύμα. ☐
37. Ἀσκλαπιάδα. ☐ » Διονυσίου. ☐ (βότρυς).
38. Ἀτίμους. ☐ » Διονυσίου. ☐ (ρόδον).
39. Αὐτο-κράτευσ. ☐ (ἐν τῷ μέσω διώτῃ). 52. Δίου. ☐
- » Αὐτοκράτευσ. ☐ (ρόδον). 53. Διοφάντου. ☐
40. Ἀφροδισίου. ☐ 54. Δίσκου. ☐
41. Βρομίου. ☐ 55. Δρακοντίδα. ☐
- » Βρομίου. ☐ (στέφανος). 56. νωκάρΔ. ☐
42. Γνύου. ☐ 57. Δῶρος. ☐
- » Γνύου. ☐ (ρόδον). 58. Εἰρηνίδα. ☐
43. Γοργία. ☐ 59. Ἐκατάμου. ☐
44. Δαλίου. ☐ (λαμπάς ἐν κηροπηγίῳ). 60. Ἑλλανίκου. ☐ (ρόδον).
45. Δαματρίου. ☐ 61. Ἐπίγονος. ☐
- » Δαματρίου. ☐ (μεταξὺ δύο ἀστέρων). 62. Ἐρμαγόρα. ☐
- » Δαματρίου. ☐ (πῖλοι Διοσκούρων ἀστεροφόροι). 63. Ἐρμαφίλου. ☐
46. Δαμοκλεῦς. ☐ 64. Ἐρμίου. ☐
47. Δαμοκράτευσ. ☐ 65. Ἐρμωνος. ☐
- » Δαμοκράτευσ. ☐ (κηρύκειον). 66. Ἐρυμνεύς. ☐ (κλάδος φοίνικος καὶ βότρυς).
- » Δαμοκράτευσ. ☐ (ρόδον). 67. Ἐταίου. ☐
- » ρυετάρκομαΔ. (ρόδον). 68. Εὐδούλου. ☐ (τρίαινα).
- » Δαμοκράτευσ. ☐ (ἥλιος ἀκτινοβόλος). 69. Εὐδόξου. ☐
48. Δαμοφίλου. ☐ (ρόδον). 70. Εὐδώρου. ☐
49. Διοδότου. ☐ 71. Εὐκλείτου. ☐ (κηρύκειον).
- » Διοδότου. ☐ (ἰχθύς). 72. Εὐφράνορος. ☐ (ἥλιος ἀκτινοβόλος).
50. Διοκλείας. ☐ » ρορονάρφυΕ. ☐ (ἥλιος ἀκτινοβόλος).

73. Ζήνᾱ.
 74. Ζήνων.
 » Ζήνωνος.
 » Ζήνωνος. (πίλοι Διοσκούρων).
 75. Ἡρακλείτου.
 » Ἡρακλείτου. (κηρύκειον).
 » Ἡρακλίτου. (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀστέρων).
 76. Ἡρακλείωνος. (βότρυς).
 77. Ἡφαιστίονος. (βότρυς καὶ θύρσος).
 » Ἡφαιστίονος. (κηρύκειον).
 78. Θάλητος. (κέρας Ἀμαλθείας).
 79. Θεμίσωνος. (βότρυς).
 » Θερίσωνος. (βότρυς).
 80. Θεσμοκλήτου.
 81. Θεσμοκρίτου.
 82. υοτοδυεΘ.
 83. Θεύδωρος. (στέφανος).
 84. Θέωνος. (ρόδον).
 85. Ἰάσονος.
 » Ἰάσονος. (ἥλιος ἀκτινοβόλος).
 » Ἰάσωνος.
 86. Ἱεροκλεῖς.
 » Ἱεροκλεῖς. (κηρύκειον).
 » Ἱεροκλεῖς. (ὀμφαλός).
 87. Ἱέρωνος. (κηρύκειον).
 88. Ἱερώνυμος. (ὀμφαλός).
 89. Ἰμα. (κηρύκειον).
 » Ἰμα. (κηρύκειον καὶ βότρυς).
 » Ἰμα. (κέρας Ἀμαλθείας καὶ κηρύκειον).
 90. Ἰξίωνος. (κηρύκειον).
 91. Ἰππεδάμου. (ρόδον).
 92. Ἰπποκράτεως. (ρόδον).
 93. Ἰππόνεικος. (δελφίν).
 94. Ἰσιδώρου. (ἀκροστόλιον).
 » Ἰσίδωρος. (ρόδον).
 95. Καλλικράτεως.
 96. Καλλίου. (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀστέρων).
 » Καλλίου.
 » Καλλίου. (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀστέρων).
 97. Κάλλωνος. (πτύον).
 » Κάλλωνος. (παραζώνιον).
 » Κάλλωνος. (κηρύκειον).
 98. Κάρπου. (παραζώνιον).
 99. Κλεάρχου.
 100. Κλεισιμβροτίδα.
 101. Κλείτου.
 102. Κόσμου.
 103. Κότεις.
 104. Αεοντίδα. (ἀγκυρά κάτωθεν).
 105. Λίνου. (βότρυς).
 106. Λυσίδωρος.

107. Λυσίωνος. □ (ἀγκυρά * υοίση. □ (ἀγάλμα γυ-
καὶ δελφίν). ναικός).
108. Μαιναμιχευς. □
109. Μάνευς. □
» Μάνευς. □ (μύρμηξ).
110. Ματροδώρου. □
111. Μενεκλεῦς. □
» Μενεκλεῦς. □ (βότρυς).
112. Μενεκράτεις. □
113. Μενεστράτου. □ (Ἕλιος
ἀριστερόθεν).
» Μενεστράτου. □ (δελφίν
ἐπὶ ἀγκύρας).
114. Μενοθέμιος. □ (ρύτὸν
καὶ σφῦρα).
115. Μίδα. □ (βότρυς).
» Μίδα. □ (κηρύκειον καὶ
βότρυς).
116. υοθύκιΜ. □
117. Μουσαίου. □
118. Νάνιος. □
119. Νικάγιδος. □
120. Νικάνδρου. □
» Νικάνδρου. □
121. Νικάνορος. □
122. Νικία. □
» Νικία. □ (πῖλοι Διοσκού-
ρων).
123. Νικοστράτου. □
124. Νυσίου. □
» Νυσίου. □ (κηρύκειον).
» Νυσίου. □ (ἀγάλμα γυ-
ναικός).
125. Ξένωνος. ○ (ρόδου, καὶ ἐ-
κατέρωθεν πῖλος Διοσκού-
ρων).
126. Ὀλυμπίου. □ (δάς καὶ
στέφανος).
127. Ὀνασίμου. □
128. Παγχάρευς. □
» Παγχάρευς. □ (σφῦρα).
129. υοκσίοξαραΠ. □
130. Πασανία. □
» Πασανία. □ (Ἕλιος ἀρι-
στερόθεν).
» Πασανίας. □
δεΠ)
131. απα } □ (βουστροφηδόν).
υορτ }
132. Πιστοῦ. □
133. Πολυαίνου. □
134. Πολυαράτου. □ (θύρσοι).
135. Πολυκλήης. □
» ςῆλκυλοΗ □
136. Πολυξένου. □ (μεταξὺ
τεσσάρων ἀκρογωναίων ἁ-
στέρων ἀνισθὲν μήλων· κά-
τωθεν κύαθος).
137. Πράξιμος. □
138. Πρώτου. □
» Πρώτου. □ (κηρύκειον).
139. Ῥόδωνος. □
» Ῥόδωνος. □ (παραζώνιον).
» ςονωδόΡ' □ (παραζώνιον).

- » Ρόδωνος. □ (παραζώνιον καὶ τρίαίνα).
 140. Σαραπίωνος. □
 141. Συμυάχου. □ (ἀστήρ).
 142. Στάχυος. □
 143. Στράτων. □ (κρατὴρ καὶ βότρυς).
 144. Στύραξ. □ (πολυπέταλον ἄνθος).
 145. Σωκράτευσ. □
 » ρυστάρκωσ. □
 » Σωκράτευσ. □ (δᾶς καὶ οὔσα).
 » Σωκράτευσ. □ (δᾶς καὶ στέφανος).
 146. Σωσίδα. □
 » Σωσίδα. □
 » Σωσίδα. □ (δικαβήτης κάτωθεν).
 » Σωσίδα. □ (κηρύκειον).
 147. Σωσικλεῦς. □
 » Σωσικλεῦς. □ (κηρύκειον).
 » Σωσικλῦς. □ (κηρύκειον).
 148. Σωσιπάτρου. □
 149. Σωσιφίμου. □
 150. Σώστρατος. □
 151. Σωτᾶ. □ (στάθμη).
 152. Σωτήρα. ○ (ρόδον).
 153. Σωτηρίχου. □
 154. Τιμακράτευσ. □
 155. Τιμαράτου. □
 156. Τιμαρέτου. □
 157. ἀδίχραμιτ. ○ (ρόδον).
 158. Τιμάρχου. ○ (ρόδον).
 159. Τιμογένου. □ (ρόδον ἐπὶ τὰ δεξιὰ).
 160. Τιμοκλείδα. □
 » Τιμοκλείδα. ○ (ρόδον).
 161. Τιμοκράτευσ. □
 162. Τιμοζένου. ○ (ρόδον).
 163. Τίμους. □
 164. Φανία. □
 165. Φιλαινίου. □
 166. Φιλάρμου. □
 167. Φιλοκλῆς. ○
 168. Φιλοκράτευσ. □
 » Φιλοκράτευσ. □ (κηρύκειον).
 » Φιλοκράτευσ. ○ (ρόδον).
 169. Φιλοστεφάνου. □ (παραζώνιον κάτωθεν).
 » Φιλοστεφάνου. □ (παραζώνιον ἄνωθεν).
 170. Χρήσιμου. ○ (ρόδον).

**Ροδίων ἱερῶν τοῦ Ἡλίου ἐπωπῶν σφραγίδες
καὶ ἐπίσημα.*

1. Ἀγαθοδώρου. Δαλίου. ○
(Ἡλῖος ἀκτινοβόλος).
2. Διοσθεῖνου. Ἀγαθκλέ. □
(ἀνορθογράφως ἀντὶ : Διοσ-
θύου. Ἀγαθοκλεῦς).
- » Ἀρταμιτίου. Ἀγαθο-
κλεῦς. □
- » Ὑακινθίου. Ἀγαθο-
κλεῦς. □
3. Ἐπὶ Ἀγαθυμβρότου. Ἀρ-
ταμιτίου. □
4. Ἐπὶ Ἀγαστοφάνεως. Δα-
λίου. □
5. Ἀρταμιτίου. Ἀγησίδα. □
6. Ἀγοράνακτος. Θεσμο-
φορίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Ἀγρια-
νίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Βαδρο-
μίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Ἀρταμιτίου.
□ (Stoddart ἐσφαλμέ-
ως ἀνέγνωσεν : Ἐπὶ Ῥά-
νακτος. Ἀρταμιτίου).
- » Ἀγοράνακτος. Δαλίου. □
- » Ἀγοράνακτος. Ὑακιν-
θίου. □ (Stoddart ἐσφαλ-
μένως : Ἐπὶ Ῥάνακτος.
Ὑακινθίου).
- » Ἀγοράνακτος. Πα-
νάμου. □
7. Ἐπὶ Ἀθανοδότου. □ (Ἡ-
λῖος ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Ἀθανοδότου. Ἀγρια-
νίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀθανοδότου. Ἀγρια-
νίου. □
- » Ἐπὶ Ἀθανοδότου. Δα-
λίου. □
8. Ἐπὶ Αἰνήτορος. □ (Stod-
dart ἀνέγνωσεν ἐσφαλ-
μένως : Ἐπὶ Δίνκτορος).
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. □ (Ἡλῖος
ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Βαδρο-
μίου. □
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Ὑακιν-
θίου. □
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Καρ-
νείου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Αἰνήτορος. Πα-
νάμου. □
9. Ἐπὶ Αἰσχίνου. Ἀγρια-
νίου. □
- » Ἐπὶ Αἰσχίνα. Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Αἰσχίνα. Σμιν-
θίου. □
10. Ἐπὶ Αἰσχυλίνου. □
11. υοίροφορσεΘ. υορδνάξ-
ελα' ἱπε'. ○ (ρόδον).
- » Ἀλεξάνδρου. Ἀγρια-
νίου. □

- » 'Αλεξάνδρου. 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξάνδρου. Σμιν-
θίου. □
12. 'Επὶ 'Αλεξιάδα. Βαδρο-
μίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδα. 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Δαλίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Σμινθίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιάδ. Πανά-
μου. □
13. 'Επὶ 'Αλεξιμάχου. 'Αγρια-
νίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου Βαδρο-
μίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου Δα-
λίου. □
- » 'Επὶ 'Αλεξιμάχου Δαλίου. ○
(ρόδον).
14. 'Επὶ 'Αλεξιμβρότου. 'Υα-
κινθίου. ○ (ρόδον).
15. 'Επὶ 'Αμφιδεύς. 'Υα-
κινθίου. □
16. 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Θεσμο-
φορίας. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. 'Αγρια-
νίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου Βα-
δρομίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Δα-
λίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. 'Υα-
κινθίου. □
- » υοίθνημC. υορδνάξανA'
ζωέραι ἰπE'. ○ (ρόδον).
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Πα-
νάμου. □
- » 'Επὶ 'Αναξάνδρου. Πα-
νάμου Δευτέρου. □
17. 'Επὶ 'Αναξιβούλου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιβούλου. 'Α-
γριανίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιβούλου. 'Αρ-
ταμιτίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιβούλου. Θευ-
δαιαίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιβούλου. Πα-
νάμου. □
18. 'Επὶ 'Αναξιδάμου. Δα-
λίου. □
- » 'Επὶ 'Αναξιδάμου. Καρ-
νείου. ○ (ρόδον).
19. 'Επ' ἱερέως 'Αναξιμάχου.
'Αρταμιτίου. □
20. 'Επὶ 'Ανδρία. 'Αγρια-
νίου. □
- » 'Επὶ 'Ανδρία. Βαδρο-
μίου. □
- » 'Επὶ 'Ανδρία. 'Αρτα-
μιτίου. □
- » 'Επὶ 'Ανδρία. 'Αρταμι-
(βουστροφιδόν) υοιτ □
- » 'Επ' ἱερέως 'Ανδρία.
Δαλίου. ○ (ρόδον).

- » Ἐπὶ Ἀνδρία. Πανάμου. ○ (ρόδον).
21. Ἐπὶ Ἀνδρομάχου. Ὑακινθίου. □
22. Ἐπὶ Ἀνδρονείκου. Θεσμοφορίου. ○ (ἥλιος).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονείκου. Θεσμοφορίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονείκου. Σμινθίου. □
23. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Βαδρομίου. □ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Ὑακινθίου. □ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀνδρονίκου. Καρνείου. □ (κηρύκειον).
24. Ἀντιγόνου. Ἀρταμιτίου. ○ (ὄμφαλός).
25. νωέλιντλ' εὔρεϊ. □
26. Ἐπὶ Ἀντιμάχου. □ (κηρύκειον).
27. Ἐπὶ Ἀντιπάτρου. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπὶ Ἀντιπάτρου. Ἀρταμιτίου. □
28. Ἐπὶ Ἀρατοφάνεως. Ἀγριανίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρατοφάνεως. Βαδρομίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρατοφάνεως. Σμινθίου. □
29. Ἐπὶ Ἀρεμάχου. Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρεμάχου. Καρνείου. □ (ἀντί Καρνείου).
- » Ἐπὶ Ἀρεμάχου. Πανάμου. □
- » Ἐπὶ Ἀρεμάχου Δευτέρου Πανάμου. □
30. Ἐπὶ Ἀρεστράτου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρεστράτου. Ἀγριανίου. □
31. Ἐπὶ Ἀρισταγόρα. Βαδρομίου. □
32. Ἐπὶ Ἀρισταίνετου. □ (ἥλιος ἀκτινοβόλος ἀρστερόθεν).
33. Ἐπὶ ἱερέως Ἀριστάκου. □
- » Ἐπὶ Ἀριστάκου. Βαδρομίου. □
- » Ἐπὶ Ἀριστάκου. Πανάμου. ○ (ρόδον).
34. Ἐπὶ Ἀρισταμένεως. □
35. Ἐπὶ Ἀριστάνακτος. □
- » Ἐπὶ Ἀριστάνακτος, Ἀγριανίου. □
36. Ἐπὶ Ἀριστάρχου. □
37. Ἐπὶ Ἀριστείδα. □
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. □ (ἥλιος ἀριστερόθεν).
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Θεσμοφορίου. □
- » Ἀριστείδα. Ἀγριανίου. ○ (ρόδον).
- » Ἀγριανίου. Ἀριστείδα. □
- » Βαδρομίου. Ἀριστείδα. □

- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Βα-
δρομίου. ☐
- « Ἐπὶ Ἀριστείδα. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστείδεως. Ἀρτα-
γιτίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Ὑακινθίου. ☐
○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Ὑακιν-
θίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Σμινθίου. ☐
- » Ἀριστείδα. Καρνείου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστείδα. Πανάμου. ☐
38. ρονώτισιρΑ' ἱπε'. ☐
39. Ἐπὶ Ἀριστίππου. ☐
40. Ἐπὶ Ἀριστογείτου. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογείτου. Ὑακιν-
θίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογείτου. Σμιν-
θίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογείτου. Πανά-
μου. ☐
41. Ἐπὶ Ἀριστογένεως. Θεσμο-
φορίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογένεως. Βαδρο-
μίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογένεως. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογένεως. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστογένεως. Δα-
λίου. ○ (ρόδον).
42. Ἐπὶ Ἀριστοδάμου. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστοδάμου. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστοδάμου. Ὑακιν-
θίου. ☐
43. Ἐπὶ Ἀριστοθέμιος. ☐
44. Ἐπὶ Ἀριστομάχου. ○ (Ἡ-
λιος ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Ἀριστομάχου. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστομάχου. Ὑακιν-
θίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπ' ἱερέως Ἀριστομάχου.
Σμινθίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστομάχου. Καρ-
νείου. ☐
- » Ἐπὶ Ἀριστομάχου. Πανά-
μου. ☐
45. Ἐπὶ Ἀριστομένεως. Δαλίου
○ (Ἡλιος).
46. Ἀριστομενίδα. Ὑακιν-
θίου. ☐
47. Ἐπὶ Ἀριστοπόλιος. Πανά-
μου. ☐
48. Ἐπὶ Ἀριστοφάνεως. Ἀγρια-
νίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀριστοφάνεως. Ὑακιν-
θίου. ○ (ρόδον).
49. Ἐπὶ Ἀριστατοδάμου. Ἀ-
γριανίου. ☐
50. Ἐπὶ Ἀριστράτου. Ἀρτα-
μιτίου. ☐

- » Ἐπὶ Ἀριστράτου Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Ἀριστράτου. Ζμίνθιος. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀριστράτου. Σμινθίου. □
- » Ἐπὶ Ἀριστράτου. Καρνείου. □
51. Ἐπὶ Ἀριστωνίδα. □
(πῖλος Διοσκούρου ἀστερόφορος).
52. Ἐπὶ Ἀρίστονος. Ἀγριανίου. □ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπ' ἱερέως Ἀρίστονος. Ἀρταμιτίου. □ (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Ὑακινθίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Σμινθίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρίστονος. Καρνείου. ○ (ρόδον).
53. Ἐπὶ Ἀρμοσίδα. Ἀγριανίου. ○ (ρόδον).
54. Ἐπὶ Ἀρμοσιλάου. Πανάμου. ○ (ρόδον).
55. Ἐπὶ Ἀρνιδίου. Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρνιδίου. Ὑακινθίου. □
56. Ἀρπάκου. Δαλίου. □
57. Ἐπ' ἱερέως Ἀρποκράτου. Ὑακινθίου. ○ (ρόδον).
58. Ἐπὶ Ἀρυλαίδα. Δαλίου. □
59. Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Θεσμοφορίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Ἀρταμιτίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Δαλίου. ○ (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Ὑακινθίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχεμβρότου. Πανάμου. □
60. Ἐπὶ Ἀρχιδίου. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδίου. Δαλίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδίου. Πανάμου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδίου. Πανάμου. Β'. □
61. Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Ἀγριανίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Ἀρταμιτίου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Πανάμου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Πανάμου. □
- » Ἐπὶ Ἀρχιδάμου. Πανάμου. ○ (ρόδον).
62. Ἐπὶ Ἀρχιλαίδα. □

- » Ἐπὶ Ἀρχιλαΐδα. Ἀγριανίου.
- » Ἐπὶ Ἀρχιλαΐδα. Ἀγριανίου.   (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρχιλαΐδα. Ἀρταμιτίου.
- » Ἐπὶ Ἀρχιλαΐδα. Δαλίου.   (ρόδον).
- » Ἐπὶ Ἀρχιλαΐδα. Δαλίου.
63. Ἐπὶ Ἀρχίνου. Ἀγριανίου.
- » Ἐπ' ἱερέως Ἀρχίνου. Σμινθίου.
64. Ἐπὶ Ἀρχοκλεῦς.   (φύλλον καὶ ἄνθος κισσοῦ).
65. Ἐπὶ Ἀρχακράτους. Ἀρταμιτίου.
- » Ἐπὶ Ἀρχοκράτους. Πανάμου.
66. Ἐπὶ Ἀστυάνακτος. Δαλίου.
67. Ἐπὶ Ἀστυμήδους.
- » Ἐπὶ Ἀστυμήδους. Βαδρομίου.
- » Ἐπὶ Ἀστυμήδους. Ἀρταμιτίου.
- » Ἐπὶ Ἀστυμήδους. Ὑακινθίου.
- » Ἐπ' ἱερέως Ἀστυμήδους. Ὑακινθίου.
- » Ἐπὶ Ἀστυμήδους. Πανάμου.
68. Ἐπὶ Ἀτίμου. Πανάμου.   (ρόδον).
69. Ἐπὶ Αὐτοκράτους.
- » Ἐπὶ Αὐτοκράτους. Θεμοφορίου.
- » Ἐπὶ Αὐτοκράτους. Πεδαιγιτνόνου.
- » Ἐπὶ Αὐτοκράτους. Βαδρομίου.
- » Ἐπὶ Αὐτοκράτους. Ἀρταμιτίου.
- » Ἐπὶ Αὐτοκράτους. Δαλίου.
- » Ἐπὶ Αὐτοκράτους. Ὑακινθίου.   (ρόδον).
- » Αὐτοκράτους. Πανάμου.   (ρόδον).
70. Ἐπὶ Αὐτοκρατίδα. Ἀρταμιτίου.
71. Ἐπὶ Αὐτονόμου. Ἀγριανίου.
72. Ἐπὶ Γόργωνος. Ἀγριανίου.   (ρόδον).
- » Ἐπὶ Γόργωνος. Πεδαιγιτνόνου.
- » Ἐπὶ Γόργωνος. Ἀρταμιτίου.
- » Ἐπὶ Γόργωνος. Δαλίου.   (ρόδον).
- » Ἐπὶ Γόργωνος. Πανάμου.
73. Ἐπὶ Δαμαινέτου. Ἀρταμιτίου.
- » Ἐπ' ἱερέως Δαμαινέτου. Πανάμου.
74. Ἐπὶ Δαμοθέμου. Θεμοφορίου.

- » Ἐπὶ Δαμοθέμιος. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Δαμοθέμιος. Ἀρτα-
μιτίου. ☐
75. Ἐπὶ Δαμοκλεῦς. Ἀρταμι-
τίου. ☐
- » Ἐπὶ Δαμοκλεῦς. Καρ-
νείου. ☐ (ρόδον).
76. Δαμοκράτης. Βαδρομίου. ☐
(ρόδον).
77. Ἐπὶ Δαμοφάνης. Ἀγρια-
νίου. ☐
78. Ἐπὶ Δάμιος. ☐
79. Ἐπὶ Δευφάνης. ☐
80. Ἐπὶ Δίου. Βαδρομίου. ☒
81. Θεοδορίου. Δίσκου. ☐
82. Ἐπὶ Δορυλαΐδα. ☐ (Ἡ-
λῖος ἀκτινοβόλος).
83. Ἐπὶ ἱερέως Δορυλίδας. ☐
- » Ἐπὶ Δορυλίδας. Καρ-
νείου. ☐
- » Ἐπὶ Δορυλίδας. Πανά-
μου. ☐
- » Ἐπὶ Δορυλίδας. Πανάμου.
Δευτ. ☐
84. Θεοδορίου. Ἐπιγόνου. ☐
85. Ἐπικράτης. Βαδρομίου. ☐
(ρόδον).
86. Ἰωάννης. ☐
87. Ἐπὶ Ἐρατοφάνης. Πανά-
μου. ☐
88. Ἐπὶ Ἐστιάου. Δαλίου. ☐
89. Ἐπὶ Εὐάνορος. ☐
- » Ἐπὶ Εὐάνορος. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Εὐάνορος. Ἀρταμι-
τίου. ☐
- » Ἐπὶ Εὐάνορος. Σμινθίας. ☐
- » Ἐπὶ Εὐάνορος. Πανέ-
μου. ☐
90. Ἐπὶ Εὐδάμου. Ἰακιν-
θίου. ☐
91. Ἐπὶ Εὐκλεῦς. ☐
92. Ἐπὶ ἱερέως Εὐκρατίδας. ☐
(ρόδον).
- » Ἐπὶ ἱερέως Εὐκρατίδας. ☐
- » Ἐπὶ Εὐκρατίδας. Δα-
λίου. ☐
- » Ἐπὶ Εὐκρατίδας. Δαλίου.
☐ (ρόδον).
93. Ἐπὶ Εὐφράνορος. Δαλίου. ☐
94. Ἐπὶ Εὐφρο[νί]δας. ☐
95. Ἐπὶ Εὐφροσύνου. ☐
96. Ἐπὶ Ἐξούλου. Ἰακιν-
θίου. ☐
97. Πανάμου. Ζήνωνος. ☐
98. Ἐπὶ Ἡραγώρα. Ἀγρια-
νίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἡραγώρα. Ἰακιν-
θίου. ☐
- » Ἐπὶ Ἡραγώρα. Πανά-
μου. ☐
99. Ἐπὶ Ἡελόχου. ☐
100. Ἐπὶ Θαρσιπόλιος. ☐
(ἑστὴρ κομῆτης).
- » Ἐπὶ Θαρσιπόλιος. ☐
(Ἡλῖος ἀκτινοβόλος).
- » Θαρσιπόλιος. Θεοδο-
ρίου. ☐

- ρίου. □ (ἀστὴρ).
 » Ἐπὶ Θαρσιπόλιος. Θεσμο-
 φορίου. □
 » Ἐπὶ Θαρσιπόλιος. Καρ- 104. Ἐπὶ Θευκράτεως. □ (ἥ-
 νσίου. □ λιος ἀκτινοβόλος).
 101. Ἐπὶ Θερσάνδρου. Θεσμο- 105. Ἐπὶ Θευφάνεως. Ἀγρια-
 φορίου. □ νίου. ○ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Πεδα- 106. Ἐπὶ Θρασυδάμου. □
 γεινίου. □ (ἥλιος ἀκτινοβόλος).
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ἀρτα- 107. Ἐπὶ Ἰασκράτεως. Ἀγρια-
 μιτίου. □ νίου. □ (ἀντὶ Ἰσοκρά-
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ἀρτα- τεως ?)
 μιτίου. ○ (ρόδον). 108. Ἐπὶ Ἰάσονος. Ἀρταμι-
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Δα- τίου. □
 λίου. □ » υοιτιματρᾶ. ρονοσαί. ○
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ὑακιν- (ρόδον).
 θίου. ○ (ρόδον). [Κ] 109. Ἰέρακος. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Ξμιν- (σφύρα).
 θίου. □ (Ζ ἀντὶ Σ). 110. Ἐπὶ Ἰέρωνος. □
 » Ἐπὶ Θερσάνδρου. Πανά- » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Δισκθύου. ○
 μου. □ (ρόδον).
 102. Ἐπὶ Θέστορος. □ » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Ἀγρια-
 » Ἐπὶ Θέστορος. □ (ἥ- νίου. □
 λιος ἀκτινοβόλος). » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Ἀρταμι-
 » Ἐπὶ Θέστορος. Ἀγρια- τίου. □
 νίου. □ » Ἐπὶ Ἰέρωνος. Πανάμου. □
 » Ἐπὶ Θέστορος Πανά- 111. Ἐπὶ Ἰππακράτεως. ○
 μου. □ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Θέστορος. Πανάμου. 112. Ἐπὶ Καλλιάνακτος. □
 ○ (ρόδον). 113. Ἐπὶ Καλλικράτεως. □
 103. Ἐπὶ Θεουδώρα. □ (ἥ- » Ἐπὶ Καλλικράτεως. □
 λιος ἀκτινοβόλος). (ἥλιος ἀκτινοβόλος).
 » Ἐπὶ Θεουδώρα. Θεσμοφο- » Ἐπὶ Καλλικράτεως. Ἀ-
 ρίου. ○ (ρόδον). γριανίου. □

- » Ἐπὶ Καλλικράτους. Δα-
λίου. ○ (ἥλιος).
- » Ἐπὶ Καλλικράτους. Ὑα-
κινθίου. □
- » Ἐπὶ Καλλικράτους. Πα-
νάμου. □
- » Ἐπὶ Καλλικράτους. Πα-
νάμου. ○ (ῥόδον).
- » Ἐπὶ Καλλικράτους. Πα-
νάμου. ○ (ἥλιος).
114. Ἐπὶ Καλλικρατίδα. □
(ἥλιος).
- » Ἐπὶ Καλλικρατίδα. Ὑα-
κινθίου. □
- » Ἐπὶ Καλλικρατίδα. Ὑα-
κινθίου. ○ (ῥόδον).
115. Ἐπὶ Κλεάρχου. □ (ἥ-
λιος ἀκτινοβόλος).
- » Ἐπὶ Κλεάρχου. Πανά-
[μου] Δευτέ[ρου]. □
116. Ἐπὶ Κληνοστράτου. Ἀρ-
ταμιτίου. □
- » Ἐπὶ Κληνοστράτου. Δα-
λίου. □
- » Ἐπὶ Κληνοστράτου. Δα-
λίου. □
- » Ἐπὶ Κληνοστράτου. Δα-
λίου. ○ (ῥόδον).
- » Ἐπὶ Κληνοστράτου. Ὑα-
κινθίου. □
117. Κλεισιμβροτίδα. Ἀγρια-
νίας. ○ (ῥόδον).
- » ροιναργΑ. ἀδιτορβμισιελΚ.
○ (ῥόδον).
- » υομαναΗ. ἀδιτορβμισι-
ελΚ. ○ (ῥόδον).
118. Ἐπὶ Κλειτομάχου. Διος-
θύου. □
- » Ἐπὶ Κλειτομάχου. Ὑα-
κινθίου. □
119. Ἐπὶ Κλευδίκου. Θεομο-
φορίου. □
120. Ἐπὶ Κλευκράτους. □
(ἥλιος).
- » Ἐπὶ Κλευκράτους. Ἀγρια-
νίου. □
- » Ἐπὶ Κλευκράτους. Ἀρτα-
μιτίου. □
- » Ἐπὶ Κλευκράτους. Δα-
λίου. □
- » Ἐπὶ Κλευκράτους. Σμιν-
θίου. □
- » Ἐπὶ Κλευκράτους. Πανά-
μου Δευτέρου. □
121. Ἐπὶ Κλεωνύμου. □
(ἥλιος).
- » Ἐπὶ Κλεωνύμου. Ἀγρια-
νίου. □
- » Ἐπὶ Κλεωνύμου. Ἀγρια-
νίου. ○ (ῥόδον).
- » Ἐπὶ Κλεωνύμου. Ἀρτα-
μιτίου. □
- » Ἐπὶ Κλεωνύμου. Δα-
λίου. □
- » Ἐπὶ Κλεωνύμου. Ὑακιν-
θίου. □
- » Ἐπὶ Κλεωνύμου. Καρ-
νείου. □

» Ἐπὶ Κλεωνύμου. Πανά-
μου. □

» Ἐπὶ Κλεωνύμου. Πανάμου.
Δρου. □ (ἢ τοῖς Δευ-
τέρου).

122. Ἐπὶ Κραταγόρα. Θεου-
δαισίου. □

123. Ἐπὶ Κρατίδα. □

» Ἐπὶ Κρατίδα. □ (Ἡλῖος
ἀκτινοβόλος).

» Ἐπὶ Κρατίδα. Ὑακιν-
θίου. □

124. Κρέοντος. Διοσφύου. □

125. Ἐπὶ Λαφείδευς. Βαδρα-
μίου. □

» Ἐπ' ἱερέως Λαφείδευς. Δα-
λίου. □

» Ἐπὶ Λαφείδευς. Σμιν-
θίου. □ (ἀντὶ Σμινθίου).

126. Ἐπὶ Λεοντίδα. □

» Ἐπὶ Λεοντίδα. Ἀρταμι-
τίου. ○ (ρόδον).

» Ἐπὶ Λεοντίδα. Δαλίου. □

» Ἐπὶ Λεοντίδα. Δαλίου. ○
(ρόδον).

» Λεοντίδα. Πανάμου. □

127. Ἐπὶ Αἰνῶ. □ (κῶνης
πίτυος καὶ βότρυς).

128. Ἐπὶ Λυσίππου. Ἀγρια-
νίου. □

129. Μαρσῦα. Θεσμοφορίου. □

» Μαρσῦα. Ἀγριανίου. □

» Μαρσῦα. Πεδαγειτ-
νίου. □

» Μαρσῦα. Δαλίου. □

» Μαρσῦα. Ὑακινθίου. □

» Ἐπὶ Μαρσῦα Ὑακιν-
θίου. □

» Μαρσῦα. Καρνείου. □

130. Ἐπὶ Μενεκράτειος. Πανά-
μου. □

131. Πανάμου. Μενεσθέως. □

132. Ἐπὶ Μενιδάμου. Θεσμο-
φορίου. □

» Ἐπὶ Μενιδάμου. Ἀρτα-
μιτίου. □

133. Μένωνος. Δαλίου. □

134. Μηνωδῶρου. Ἀρταμι-
τίου. □

135. Ἐπὶ Μυτίωνος. □ (πλὴν
Διοσκούρων).

» Ἐπὶ Μυτίωνος. Ξμιν-
θίου. — { Ζ ἀντὶ Σ }.

136. Ἐπὶ Ναυσίππου. Πανά-
μου. □

137. Νεῖλος. Βαδρομίου. □

138. Ἐπὶ Νικασαγόρα. □

» Ἐπὶ Νικασαγόρα. Διοσ-
φύου. □

» Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ἀγρια-
νίου. ○ (ρόδον).

» Ἐπὶ Νικασαγόρα. Βαδρο-
μίου. □

» Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ἀρτα-
μιτίου. ○ (ρόδον).

» Ἐπὶ Νικασαγόρα. Δα-
λίου. □

» Ἐπὶ Νικασαγόρα. Ὑακινθίου. □

- θίου. ☐
- » 'Επὶ Νικασαγόρα. 'Υακιν-
θίου. ☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ Νικασαγόρα. Σμιν-
θίου. ☐ ('Ηλιος).
- » 'Επὶ Νικασαγόρα. Πανά-
μου Δευτέρου. ☐
139. 'Επὶ Νικομάχου. Σμιν-
θίου. ☐
- » 'Επὶ Νικομάχου. Πανά-
μου. ☐
140. 'Επὶ Ξεναρέτου. ☐
141. 'Επὶ Ξενοστράτου. ☐
- » 'Επὶ Ξενοστράτου. 'Αγρια-
νίου. ☐
142. 'Επὶ Ξενοφάνεως. ☐
- » 'Επὶ Ξενοφάνεως. ☐ ('Η-
λιος ἀκτινοβόλος).
- » 'Επ' ἱερέως Ξενοφάνεως.
☐ (ρόδον).
- » ρυενάφονεΞ ρωερεὶ 'πε. ☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ Ξενοφάνεως. 'Αρτα-
μιτίου. ☐ (ρόδον).
- » υοιθνικαΥ. ρυεναφονεΞ επΕ. ☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ Ξενοφάνεως. Πανά-
μου. ☐
143. 'Επὶ Ξενοφάντου. ☐
- » 'Επ' ἱερέως Ξενοφάντου.
☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ Ξενοφάντου. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ Ξενοφάντου. 'Αγρια-
νίου. ☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ Ξενοφάντου. 'Αρτα-
μιτίου. ☐
- » 'Επὶ Ξενοφάντου. 'Υακιν-
θίου. ☐ (ρόδον).
144. 'Επὶ Ξενοφώντος. ☐ ('Η-
λιος).
- » 'Επὶ Ξενοφώντος. 'Αρτα-
μιτίου. ☐
- » 'Επὶ Ξενοφώντος. 'Υακιν-
θίου. ☐
145. Ξένωνος. Δαλίου. ☐
- » Ξένωνος. Δαλίου. ☐ (ρόδον).
146. 'Ολύμπιος. Θεσμοφο-
ρίου. ☐
147. 'Επὶ 'Ονασάνδρου. ☐
148. Παιδίππου. Δαλίου. ☐
- » 'Επὶ Παιδίππου. 'Υακιν-
θίου. ☐
149. 'Επὶ Παυσανία. ☐ ('Η-
λιος).
- » 'Επ' ἱερέως Παυσανία. ☐
- » 'Επὶ Παυσανία. Θεσμο-
φορίου. ☐
- » 'Επὶ Παυσανία. 'Αγρια-
νίου. ☐
- » 'Επὶ Παυσανία. 'Αγρια-
νίου. ☐ (ρόδον).
- » 'Επὶ Παυσανία. 'Αρταμι-
τίου. ☐
- » 'Επὶ Παυσανία. 'Υακιν-

- θίου. □
 » Ἐπὶ Παυσανία. Ὑακιν-
 θίου. ○ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Παυσανία. Πανά-
 μου. □
 » Ἐπὶ Παυσανία. Πανάμου. 156. Ἐπὶ Πολυχάρμου. □
 ○ (ρόδον). (βότρυς).
 157. Ἐπὶ Πραξιφάνεως. □
 » Ἐπὶ Πραξιφάνεως. Ἀ-
 γριανίου. □
 158. Ἐπὶ Πυθογένεως. □
 (αῦς ?)
 » Ἐπὶ Πυθογένεως. Ἀγρια-
 νίου. □
 » Ἐπὶ Πυθογένεως. Βαδρο-
 μίου. □
 » Πυθογένεως. Ἀρταμι-
 τίου. □
 » Ἐπὶ Πυθογένεως. Πανά-
 μου. □
 159. Ἐπὶ Πυθοδώρου. Θεόμο-
 φορίου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Διοσ-
 θύου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Ἀγρια-
 νίου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Ἀρτα-
 μιτίου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Δα-
 λίου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Ὑακιν-
 θίου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Σμιν-
 θίου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Καρ-
 νείου. □
 » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Πανά-
 μου. ○ (ρόδον).
 155. Ἐπὶ Πολυκράτειος. □
 » Ἐπὶ Πολυκράτειος. Καρ-

- » Ἐπὶ Πυθοδώρου. Πανάμου. ○ (ρόδον).
 160. Κυμνθίου. Κυκανοῦ. □
 161. Ἐπὶ Σοστράτου. Ὑακινθίου. ○ (ἥλιος).
 » Ἐπὶ Σοστράτου. Ὑακινθίου. □
 » Ἐπ' ἱερέως Σοστράτου. Ὑακινθίου. ○ (ἥλιος).
 162. Ἐπὶ Συμμάχου. ○ (ρόδον).
 » νοχαμμυΣ ιπΕ. □ (ἥλιος).
 » Ἐπὶ Συμμάχου. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Συμμάχου. Δαλίου. □
 » Ἐπὶ Συμμάχου. Δαλίου. □ (Ν ἀντὶ Χ).
 » Ἐπὶ Συμμάχου. Ὑακινθίου. □
 » Ἐπὶ Συμμάχου. Πανάμου. □
 163. Στράτονος. Δαλίου. □
 164. Ἐπὶ Σωδάμου. □ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Σωδάμου. □ (ἥλιος).
 » Ἐπὶ Σωδάμου. Θεσμοφορίου. □
 » Ἐπὶ Σωδάμου. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Σωδάμου. Καρνείου. □
 » Ἐπὶ Σωδάμου. Πανάμου. □
 » Ἐπὶ Σωδάμου. Πανάμου.
 Δευτέρου. □
 165. Ἐπὶ Σωσίδα. Ἀγριανίου. ○ (ρόδον).
 166. Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Ἀρταμισίου. □
 » Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Θευδαισίου. □
 » Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Δαλίου. □
 » Ἐπὶ Σωσικλεῦς. Ὑακινθίου. □
 » Ἐπ' ἱερέως Σωσικλεῦς. Καρνείου. □
 » νομαναΠ. ρυελκισωΣ ιπΕ. ○ (ρόδον).
 167. Ἐπὶ Τιμαγόρα. □ (ΕΙ ἀντὶ Ι).
 » Ἐπὶ ἱερέως Τιμαγόρα. □
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ἀρταμισίου. ○ (ρόδον).
 » νοιλαΔ. αρογαμιΤ ρωερει πΕ. □
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Ὑακινθίου. □
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Κυμνθίου. □ (Ζ ἀντὶ Σ)
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Σμινθίου. □
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Πανάμου. □
 » Ἐπὶ Τιμαγόρα. Πανάμου. ○

- (ρόδον).
 » Ἐφ' ἱερέως Τιμαγόρα. Πανάμου. ○ (ρόδον).
 168. Ἐπὶ Τιμαράτου. ○
 169. Τιμάρχου. Ἀγριανίου. □
 170. Ἐπὶ Τιμασαγόρα. Τακινθίου. □
 » Ἐπὶ Τιμασαγόρα. Σμινθίου. □
 171. Ἐπὶ Τιμοδίκου. Θεσμοφορίου. □
 » Ἐπὶ Τιμοδίκου. Τακινθίου. □
 172. Ἐπὶ Τιμοθέου. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Τιμοθέου. Ἀρταμιτίου. □
 » Ἐπὶ Τιμοθέου. Δαλίου. □
 » Ἐπὶ Τιμοθήου. Δαλίου. □
 (Η ἀντὶ Ε)
 » Ἐπὶ Τιμοθέου. Τακινθίου. ○ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Τιμοθέου. Σμινθίου. □
 173. Ἐπὶ Τιμοκλείδα. □
 174. Ἐπὶ Τιμοξένου. ○ (ρόδον).
 » Ἐπὶ Τιμοξένου. Θεσμοφορίου. □
 175. Ἐπ' ἱερέως Τιμοῤῥόδου. □
 » Ἐπ' ἱερέως Τιμουῤῥόδου. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Τιμουῤῥόδου. Βαδρονίου. □
 » Ἐπὶ Τιμουῤῥόδου. Ἀρταμιτίου. □
 » Ἐπὶ Τιμουῤῥόδου. Δαλίου. □
 » Ἐπὶ Τιμουῤῥόδου. Τακινθίου. □
 » Ἐπὶ Τιμουῤῥόδου. Πανάμου. □
 176. Ἐπ' ἱερέως Τεισαγόρα. □
 » Ἐπὶ Τεισαγόρα. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Τισαγόρα. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Τισαγόρα. Ἀρταμιτίου. □
 » Ἐπὶ Τισαγόρα. Δαλίου. □
 » Ἐπεὶ Τεισαγόρα. Τακινθίου. □ (ΕΙ = Ι)
 » Ἐπὶ Τεισαγόρα. Τακινθίου. □
 » Ἐπὶ Τισαγόρα. Πανάμου. □
 177. Ἐπὶ Τεισαμενοῦ. Ἀγριανίου. □
 » Ἐπὶ Τεισαμενοῦ. Ἀρταμιτίου. □
 » νοιτιματρα. νονεμασιετ ιπε. ○ (Ἡλιος).
 » Ἐπὶ Τεισαμενοῦ. Πανάμου.
 » νομαναΠ. νονεμασιετ ρωερεῖ πε. ○ (Ἡλιος).
 178. Ἐπὶ Φαινίδα. □ (Stoddart ἀνέγνωσεν ἐσφαλμένως : ἐπὶ Φωνίδα).
 179. Φιλανίου. Πανάμου. □

180. Φιλίππου. Δαλίου. ☐ 185. Ἐπὶ Καιροκλεῦς. ☐
 181. Ἐπὶ Φιλοδάμου. Πανά- » Ἐπὶ Καροκλεῦς. Πανά-
 μου. ☐ μου. ☐
 182. Ἐπὶ Φιλοκράτους. ☐ 186. Ἐπὶ Χρυσάγορα. Πανά-
 183. Ἐπὶ Φιλωνάδα. ☐ μου. ☐
 184. Χαρίνος. Ἀγριανίου. ☐ 187. σωθεαυρὺς. ☐
 » υαιναιργά. ρονιραχ. ☐ » Ἐπὶ Χρυσάθεως. Πανά-
 (ρόδον). μου. ☐
 » Χαρίνος. Οἰνιθίου. ☐ 188. Ἐπὶ Χρυσιδώρου. ☐
 (ἀκολουθεῖ)

ΤΑΣΣΟΣ Δ. ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
 ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΙΣ ΣΧΟΛΕΙΟΙΣ.

Ὁ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλλ. γραμμάτων Σύλλογος συνδῶν τὸ πλημμελὲς τῆς μεθόδου, καθ' ἣν διδάσκεται ἡ ἑλλ. γλῶσσα ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς παιδευτηρίοις, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐξευρεθῇ ἄλλη ἀρμόδιωτέρα μέθοδος, συνέστησεν ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον προσεκάλεσε τοὺς ἡμετέρους λογίους ἵνα ἀποφανθῶσι περὶ αὐτῆς.

Εἰς τὴν πατριωτικὴν ταύτην πρόσκλησιν ἀπήντησε μέχρι τοῦδε μετ' οὐ μικρᾶς εὐστοχίας καὶ ἱκανότητος ὁ ἐν Μασσαλίᾳ καθηγητὴς κ. Μαρίνος Δ. Βεργωτῆς, καὶ τὸ δοκίμιον αὐτοῦ ἐπαινεθὲν ὑπὸ τῆς ἀγωνοδίκου ἐπιτροπῆς ἐτυπώθη δαπάνῃ τοῦ Συλλόγου τὸ 1873.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ θέμα τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον, ὡς ἀφορῶν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν μόρφωσιν ὅλης τῆς ἑλλ. νεότητος, ἀφ' ἧς προσδοκᾶται ἡ ἀληθὴς πρόοδος καὶ εὐημερία τοῦ ἡ-

μετέρου ἔθνους, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα δὲν ἐκρίθησαν ἱκανά, ὥστε νὰ διαλευκάνωσι δεόντως τὸ θέμα τοῦτο καὶ νὰ ἐκρίνωσι προλήψεις πεπαλαιωμένας παρ' ἡμῖν περὶ ἐκπαιδευσεως, λαμβάνω καὶ ἐγὼ τὸ θάρρος νὰ εἶπω βραχέα περὶ αὐτοῦ. Περιορίζομαι δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν προταθέντων τριῶν ζητημάτων, ἡγουν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἐλλ. γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις· διότι νομίζω, ὅτι ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου ἐξαρτᾶται ἡ λύσις καὶ τῶν δύο ἄλλων ἐπομένων ζητημάτων.

Τὸ πρῶτον ζήτημα σύγκειται ἐκ τριῶν ἐρωτήσεων, Α'.) Τίς ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἐλλ. γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις; Β'.) ποῖα τὰ ὅρια τῆς διδασκαλίας ταύτης; καὶ Γ'.) πῶς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ταχύτερον καὶ τελειότερον;

Α'.

Ἵνα ἀπαντήσω εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησιν, ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθῇ πρότερον, τίς εἶναι ἡ πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἡγουν τῆς ἐν γένει διδασκαλίας ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ.

Σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἡ Χριστιανικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις καὶ ἡ διδασκαλία τῶν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ἀναγκαίων γνώσεων καὶ δεξιοτήτων. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι τὸ κύριον σχολεῖον τοῦ λαοῦ, ὡς προωρισμένον νὰ μορφώνῃ καὶ νὰ παρασκευάζῃ ὅλα τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ νὰ τὰ κατασταίνῃ ἄξια τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν χορηγεῖ εἰς αὐτὰ ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς Ἑλλάδος, εἶναι σχολεῖον ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοτελὲς καὶ ὀφείλει νὰ παρέχῃ εἰς ὅλον τὸν λαὸν τὰς γνώσεις ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαῖαι εἰς πάντα πολίτην ἀνεξαιρέτως, καὶ διὰ τοῦτο λέγονται κοινὰ γράμματα.

Κατὰ τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν τοῦ 1870 εἰς τὰ δημοτικά	
σχολεῖα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος φοιτῶσι παῖδες	63978
εἰς τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα	6414
εἰς τὰ γυμνάσια	1942
καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον	1244

τὸ ὅλον	73578

Πάντες λοιπόν οἱ ἐν Ἑλλάδι σπουδάζοντες γράμματα εἶναι, ὀλίγον πλειότεροι τοῦ εἰκοστοῦ μέρους τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἀναβαινόντων εἰς 1457874. Ὅθεν εἶναι πολὺ ὀλίγοι οἱ ἐν Ἑλλάδι σπουδάζοντες παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς εἰς τὰ ἄλλα πεπολισμένα κράτη· διότι ἐν Σαξονίᾳ π. χ. σπουδάζουσιν ἐξ ἑκατὸν κατοίκων 18,40, ἐν Πρωσσίᾳ 15,50, ἐν Σουηδίᾳ 13,60, ἐν Βυρτεμβέργῃ 13,20, ἐν Βαυαρίᾳ 13. Διὰ ταῦτα πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι γνωρίζοντες γράμματα εἶναι μόλις ἄρρενες μὲν 207129 θήλεις δὲ 44354

τὸ ὅλον 251483

δηλ. οἱ μὲν ἄρρενες εἶναι τὰ 28,24 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, οἱ δὲ θήλεις τὰ 6,30 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἐὰν δ' ἐξαιρεθῶσι τὰ μέχρι πέντε ἐτῶν βρέφη, ἦτοι ἄρρενα 104858 καὶ θήλεα 102149

τὸ ὅλον 207007,

οἱ ἐγγράματοι ἄρρενες εἶναι 32,96 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, οἱ δ' ἐγγράματοι θήλεις 7,37 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἐντελῶς ἀγράματοι εἶναι ἐκ μὲν τῶν ἀνδρῶν ὑπὲρ τὰ $\frac{2}{3}$, ἐκ δὲ τῶν γυναικῶν ὑπὲρ τὰ 92 ἑκατοστά· εἰς 55 δὲ δήμους τῆς Ἑλλάδος οὐδεμία γυνὴ ὑπάρχει γινώσκουσα γράμματα.

Τὴν μεγάλην ταύτην ἀγραμματοσύνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀκόμη εὐρίσκεται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ μετὰ πεντηκονταετῇ ἀνεξαρτησίαν καὶ μετὰ τεσσαρακοντίαν ἀφ' ἧτου ἐξεδόθη ὁ ἀξιόλογος περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπροίκισεν ἡμᾶς τὸ 1834 ἡ Βαυαροκρατία, πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τούτου καὶ μάλιστα τοῦ 6^{ου} ἁρθρου, τὸ ὁποῖον ὑποχρεοῖ ὅλους τοὺς παῖδας νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας των μέχρι τοῦ δωδεκάτου συμπεπληρωμένου, καὶ ἐπιβάλλει ποινὰς εἰς τοὺς γονεῖς τοὺς μὴ ὑποχρεοῦντας τὰ τέκνα των νὰ φοιτῶσι τακτικῶς. Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ νόμου οὐδέποτε κατὰ δυστυχίαν ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι, ἐνῶ ὅλα τὰ πεπολισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης χρεωστοῦσι τὴν πρόοδόν των κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τῆς διατάξεως ταύτης.

Ἐκ τῆς προειρημένης στατιστικῆς μαυθάνομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ ἐλλ. σχολεῖα μεταβαινόντων παίδων εἶναι μικρότατον μόνον τῶν ὅσοι φοιτῶσιν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι ὀφείλουσι νὰ φοιτῶσι. Διότι ὑπὲρ τὰ 9/10 τῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων δὲν μεταβαίνουνσιν εἰς τὰ ἐλλ. σχολεῖα, ἀλλὰ τρέπονται ἀμέσως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον.

Τοῦτο εἶναι εἰς ἐκ τῶν λόγων, διὰ τὸν ὁποῖον οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ δὲν πρέπει νὰ διδάσκωνται τοιοῦτοτρόπως ὥς ἐὰν ἔμελλον νὰ μεταβῶσι πάντες εἰς τὸ ἐλλ. σχολεῖον, ὡς γίνεται δυστυχῶς εἰς τὰ ἡμέτερα δημοτικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ παῖδες πάντες καὶ αὐτὰ τὰ κοράσια διδάσκονται μηχανικῶς μέρος τοῦ τυπικοῦ τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μὲ ὅλους τοὺς εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν ἀπηρχαιωμένους τύπους, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον ἀνωφελῆ εἶναι εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν νοητικὴν ἀνάπτυξιν, εἰς δὲ τὴν ἀνωτέραν κλάσιν ὑποχρεοῦνται ν' ἀναγινώσκωσι κείμενον ἢ χρηστομάθειαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ὡς ἄλλοτε εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα τὴν ὀκτάτηχον καὶ τὸ ψαλτήριον, ἵνα δῇθεν τριβῶσι καὶ παρασκευασθῶσι διὰ τὸ ἐλλ. σχολεῖον. Ἀλλ' ἐξ ἐναντίας πρέπει νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ ἀναπτύσσωσι τὰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις τῶν τοιοῦτοτρόπως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ προσδεύσωσιν, εἴτε εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐπιδοθῶσιν, εἴτε εἰς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Θέλει δὲ ἐκπληρωθῇ ἔτι μᾶλλον ὁ προορισμὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐὰν αὐτὸ ἀνυψωθῇ, ὥστε νὰ συμπεριλαμβάνῃ εὐρύτερον κύκλον μαθημάτων, ὅσος εἶναι ἀναγκαῖος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, καὶ μάλιστα ἐὰν καὶ τὰ ἀτελῆ ἐλλ. σχολεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μικρὰν ὠφέλειαν πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον λαμβάνουσι τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ, συγχωνευθῶσι μὲ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ὡς ἔγραφε καὶ ὁ μακαρίτης Δ. Σ. Μαυροκορδάτος.

Τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐθεώρησαν πάντοτε κυριώτατον μέλημα τῆς πολιτείας καὶ σοφαὶ κυβερνήσεις καὶ μεγαλοπράγμονες πολιτικοὶ καὶ βαθεῖς φιλόσοφοι, καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτῆς πλεῖστα ὅσα ἐγράφησαν καὶ γράφονται ἐν τοῖς πεπολισμένοις ἔθνεσι καὶ μάλιστα ἐν τῇ βαθυπαιδευτῇ καὶ εὐδαίμονι Γερμανίᾳ.

Ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἐν Πολιτικοῖς VII, K. 1. λέγει α"Ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσῃ· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γινόμενον τοῦτο βλάπτει τὰς πολιτείας· ὁ δὲ λόρδος Brougham εἶπε «Τὸ ἀλφάβητον τοῦ δημοδιδασκάλου εἶναι ἰσχυρότερον τῆς λόγχης τοῦ στρατιώτου». Ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων τούτων ἐπεβεβαιώθη ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ τελευταίου μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων πολέμου. Καὶ δικαίως· διότι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον, ἐφ' ᾧ στηρίζεται ἡ ἀληθὴς ἰσχὺς καὶ εὐδαιμονία τῶν ἐθνῶν· αὕτη μορφώνει ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς τὸν λαὸν καὶ τὸν καθιστᾷ φιλόπονον, φίλον τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐμπειθῇ εἰς τοὺς νόμους καὶ πρόθυμον ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιστήν. Πᾶσα λοιπὸν πολιτεία, ἥτις θέλει νὰ ἀνθῇ καὶ νὰ προοδεύῃ κατὰ τὴν τάξιν, ἡσυχίαν, ἀσφάλειαν, εὐδαιμονίαν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν εὐεξίαν τῶν ἑαυτῆς πολιτῶν, ἥτις θέλει νὰ προάγῃται ἀδιαλείπτως στηριζομένη ἐπὶ τῆς στερεᾶς βάσεως τῶν κοινοτάτων τούτων ἀγαθῶν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὀφείλει νὰ παρέχῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κατώτατον πολίτην τὴν εὐκολίαν, ἵνα ἀποκτήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, ἥτις διαδιδομένη εἰς πάντα τὸν λαὸν ἐξασφαλίζει τὴν δεσποτείαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ καθιστᾷ τὴν πολιτείαν ἰσχυρὰν καὶ εὐδαίμονα.

Ἐπειδὴ λοιπὸν σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι, νὰ ἀναπτύσῃ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς τοὺς παῖδας καὶ νὰ τοὺς προπαρασκευάζῃ κυρίως πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον, ἔπεται ὅτι ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ διδασκόμενα μαθήματα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει πάντοτε νὰ ἀφορῶσι.

Τὸ πρῶτον δὲ καὶ κυριώτατον ἐκ τῶν μαθημάτων τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσι πρὸς τὸν διπλοῦν τοῦτον σκοπὸν εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ τῆς ἐλλ. γλώσσης. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος τότε μόνον ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ἀρχίζωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐλλ. γλώσσης ἀπὸ τὴν τῆς νέας ἐλληνικῆς, ἥτις εἶναι ἡ μητρικὴ τοῦ παιδὸς γλῶσσα, ὅταν δηλ. διδάσκωμεν κατὰ πρῶτον τὸν παῖδα

τὴν ἑλλ. γλῶσσαν, ἡ ὁποία τῶρα λαλεῖται καὶ γράφεται ὑπὸ τῶν λογίων, περιοριζόμενοι μόνον εἰς τοὺς ὅρους, τοὺς τύπους καὶ τὰς συντάξεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας τῶρα μεταχειρίζομεθα, καὶ παρατρέχοντες κατὰ πρῶτον πᾶν ὅτι εἶναι ἄχρηστον, εἰς δὲ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς εἰσάγωμεν ἔπειτα τοὺς παῖδας τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἀνώτερον βαθμὸν ἐκπαιδεύσεως, ἀφοῦ πρότερον ἐξασκηθῶσι δεόντως εἰς τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν καὶ δι' αὐτῆς ἀναπτυχθῶσι διανοητικῶς. Ἡ σειρὰ αὕτη τῆς διδασκαλίας εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ φυσικὴ καὶ ὀρθή· διότι εἰς πᾶσαν στοιχειώδη διδασκαλίαν πρέπει νὰ προχωρῶμεν ἐκ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὰ ἀπώτερα, ἐκ τῶν ἀπλουστέρων εἰς τὰ συνθετώτερα, ἐκ τῶν εὐκολωτέρων εἰς τὰ δυσκολώτερα, ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα· ἡ δὲ νῦν λαλουμένη ἑλλ. γλῶσσα εἶναι εἰς τὸν ἑλληνόπαιδα πολὺ πλησιεστέρα, ἀπλουστέρα, εὐκολωτέρα καὶ γνωστοτέρα τῆς ἀρχαίας, καὶ αὕτη θέλει χρησιμεύσει εἰς αὐτὸν ὡς μέσον ἀναπτύξεως τῶν διανοητικῶν δυνάμεών του.

Τὴν νέαν ἐλληνικὴν φαίνεται ὅτι ἐννοεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Γερμανὸς νομοθέτης διατάσσων ἐν τῷ 1 ἄρθρῳ τοῦ περὶ δημοτικῶν σχολείων νόμου νὰ διδάσκηται *Κατήχησις, στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς, ἀνάγνωσις, γραφὴ κ.τ.λ.* Διότι ὁ νόμος οὗτος συνετάχθη κατὰ μίμησιν τῶν περὶ δημοτικῶν σχολείων γερμανικῶν νόμων, οἵτινες πάντες διατάσσουσι νὰ διδάσκωνται *Religion, Anfangsgruende der Deutschen Sprache, Lesen κ.τ.λ.*, ἡγουν, ἱερὰ, στοιχεῖα τῆς γερμανικῆς, ἀνάγνωσις κ.τ.λ. Ὅτι δὲ εἶναι ἡ γερμανικὴ γλῶσσα πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, εἶναι πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ νέα ἐλληνικὴ. Ἐπειτα, ἐνῶ τὰ ἄρθρα 10 καὶ 11 ἀπαιτοῦσι παρὰ μὲν τοῦ διδασκάλου τῆς β'. τάξεως νὰ γνωρίζῃ τὴν ἐλληνικὴν τοσοῦτον ὥστε νὰ ὀρθογραφῇ καὶ νὰ ἐκθέτῃ καθαρῶς καὶ ὀρθῶς τὰς ιδέας του, παρὰ δὲ τοῦ τῆς γ'. νὰ ἀναγινώσκῃ τοῦλάχιστον, νὰ γράφῃ καὶ ν' ἀριθμῇ ἐλευθέρως κ.τ.λ., θὰ ἦτο πολὺ παράλογον νὰ ἀναθέτῃ εἰς τοὺς τοιούτους διδασκάλους τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς.

Οὕτως ἐνόει τὸν νόμον καὶ ὁ πρῶτος ἰδρυτὴς τῶν δημοτικῶν

σχολείων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθύνας αὐτὰ ἐπιτυχῶς μακαρίτης Ἰωάν. Κοκκῶνης εἰς τὸν Ὁδηγόν του τὸν τρις κατὰ βασιλ. διάταγμα ἐκδοθέντα· διότι ἐν σελ. 217 λέγει αὖθις «ἐννοοῦμεν δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἔχομεν νὰ κάμωμεν γραμματικούς ἐντελεῖς τοὺς μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἀλλὰ νὰ δώσωμεν εἰς αὐτοὺς συνοπτικὰς γνώσεις περὶ τῶν μερῶν καὶ τῆς συνθέκης, περὶ τῆς ὀρθῆς γραφῆς καὶ ἐκθέσεως τοῦ λόγου, ὥστε νὰ ἐννοῶσι τὴν γλῶσσαν νὰ λαλῶσι καὶ ἐκθέτωσι διὰ τῆς γραφῆς, ὅσον τὸ δυνατόν ὀρθῶς τακτικῶς καὶ εὐλήπτως τὰς ἐννοίας. Οἱ δὲ οὕτω προπαιδευόμενοι, ἂν μὲν ἐξελθόντες τῶν δημοτικῶν σχολείων μείνωσιν εἰς τὴν τάξιν τοῦ λαοῦ, θέλουσιν ἔχει καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὸ μάθημα ἱκανὰς καὶ χρησιμωτάτας πρὸς τὴν κατάστασιν των γνώσεις· ἂν δὲ μεταβῶσιν εἰς ἀνώτερα σχολεῖα, θέλουσιν ἔχει τὰς ἀπαιτούμενας ὀρθὰς ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ προχωρήσωσιν εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα εἰς τ' ἀνώτερα μαθήματα.

»Πρὸς κατόρθωσιν δὲ τούτου τοῦ σκοποῦ ἐννοεῖται, ὅτι ἡ κατ' ἀρχὰς διδασκομένη εἰς παιδάρια γραμματικὴ πρέπει νὰ ἐφαρμόζηται εἰς τὰ τῆς λαλουμένης γλώσσης· διότι ἀναντιρρήτως ὁ ἀρχαίος μαθητὴς δύναται νὰ λάβῃ τὴν ἐννοίαν τῶν μερῶν καὶ τῆς συνθέκης τοῦ λόγου τῆς μητρικῆς του γλώσσης εὐκολώτερον παρ' ἄλλης τινός. Μία λοιπὸν μικρὰ καὶ σύντομος τοιαύτη γραμματικὴ τῆς γλώσσης, καθαρισμένης κατὰ τοὺς τύπους, ὡς λαλοῦσι καὶ γράφουσιν αὐτὴν οἱ λογιώτεροι . . . . θέλει δοθῇ εἰς χεῖρας τῶν ἀρχαρίων μαθητῶν.»

Τοιαῦτα μὲν ἐφρόνει καὶ ἔγραφεν ἐγκρίσει τῆς κυβερνήσεως ὁ πρῶτος διευθυντὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὅστις ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ἐδαπάνησεν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐν Ἑλλάδι δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ, ὁ μακαρίτης Χριστόπουλος κατὰ γνωμοδότησιν ἐπιτροπῆς διὰ διατάγματος τῆς 23 Ἀπριλίου 1856 ἐπήνεγκεν εἰς τὸν ὀδηγὸν τοῦ Κοκκῶνη τὴν ἐξῆς τροποποίησιν «Γραμματικὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ὀρίζεται ἡ τῆς ἀρχαίας καὶ μόνης, συντεταγμένη ὅμως ἐπὶ τὸ ἀπλούστατον, καὶ περιέχουσα μόνους τοὺς εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον συνθετοὺς τύπους, ἐκ-

τὸς τῶν δυνάμεων τῶν Ἀττικῶν καὶ τῶν εἰς με, καὶ τῶν μήπω ἐν χρήσει ἀνωμάλων ὀνομάτων καὶ ῥημάτων κ.τ.λ. » Ἴδε Ὁδηγ. ἐκδ. γ'. σελ. 18'.

Ἡ νέα αὕτη τροποποίησις γενομένη ὑπ' ἀνδρῶν αὐτοσχεδιζόντων, ὡς φαίνεται, περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διέστρεψε τὸν νόμον καὶ συνήργησεν εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ὁσημέραι ἐπιτεινομένην ἡμιμάθειαν, τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει αὐτὸς ὁ ὑπουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. Ι. Βαλασόπουλος εἰς τὴν ἀπὸ 3 Ἰουλίου 1874 ἐγκύκλιόν του, δὲν δύναται τις κατ' ἀξίαν νὰ ἐλεεινολογήσῃ. Ἀντιφάσκει δὲ ἡ διάταξις αὕτη καὶ πρὸς ἑαυτήν· διότι ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ὀρίζει νὰ εἶναι ἡ γραμματικὴ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἡ μόνης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, κατωτέρω διατάσσει νὰ περιέχῃ αὕτη μόνους τοὺς εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον ὕφος συνήθεις τύπους, ἥγουν τὸ θέλω γράψῃ, ἔχω γράψῃ, εἶχον γράψῃ, θέλω γραφθῇ, εἶμαι καὶ ἦμην γεγραμμένος κ.τ.λ. διότι οἱ τύποι γράψω, γέγραφα, ἐγεγράφειν, γραφθήσομαι, γέγραμμαι, ἐγεγράμμην, δὲν εἶναι συνήθεις εἰς τὸ καθαρῶς γραφόμενον καὶ λαλούμενον ὕφος, οὐδὲ θὰ γείνωσί ποτε. Διὰ ταῦτα ἂν καὶ πολλάκις ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὁ διαγωνισμὸς περὶ συντάξεως γραμματικῆς τῶν δημοτικῶν σχολείων κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦτο, καὶ πολλοὶ λόγοι ἐπαρουσίασαν εἰς αὐτὸν δοκίμια, οὐδεὶς ὅμως ἐπέτυχεν· διότι οὐδεὶς δύναται νὰ συμβιβάσῃ τ' ἀσυμβίβαστα.

Σκοπὸς λοιπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις εἶναι διπλοῦς, ὁ πρῶτος εἶναι νὰ καταστήσῃ τὸν παῖδα ἐγκρατῆ τῆς ἐλλ. γλώσσης τόσον, ὥστε νὰ δύναται νὰ μεταχειρίζηται αὐτὴν μετ' εὐκολίας ὡς ὄργανον τῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πνευματικῆς συγκοινωνίας, εἴτε μεταδίδων δι' αὐτῆς τὰ ἰδικά του διανοήματα εἴτε μεταλαμβάνων τὰ τῶν ἄλλων, καὶ ἐπομένως ὡς μέσον μαθήσεως καὶ παιδεύσεως. Δεύτερος δ' ἔτι μᾶλλον ὑψηλότερος σκοπὸς εἶναι ἢ πρέπει νὰ εἶναι, ἵνα διὰ τῆς γλώσσης ἀναπτύσσωμεν καὶ μορφώνωμεν τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός. Ἡ δύναμις τοῦ λέγειν εἶναι στενώτατα συνδεδεμένη μετὰ τὴν τοῦ διανοεῖσθαι· καθὼς

οὐδεμία διανόησις ὑπάρχει ἄνευ ιδέας, οὕτω καὶ οὐδεμία ιδέα ἐναργής ἄνευ λέξεως· ὅθεν πᾶσα μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ γλώσσης μένει κατ' ἀνάγκην εἰς ἄκραν ἐλλειπής, ὡς δύναται τις νὰ βεβαιωθῇ τοῦτο ἐκ τῶν κωφαλάλων. Καθὼς δὲ ὁλοκλήρου ἔθνους ἡ γλῶσσα προοδεύει καὶ βελτιοῦται ὅσῳ μᾶλλον αὐτὸ προοδεύει καὶ βελτιοῦται διανοητικῶς, οὕτω καὶ περὶ τοῦ μερικοῦ ἀνθρώπου συμπεραίνομεν, ὅτι ὅσον μεγαλειτέραν ἔχει εὐκολίαν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης του, τόσον ἐντελεστέρα εἶναι καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ νοός του, διότι ὁ πλοῦτος τῆς γλώσσης προὔποθε-
τει καὶ πλοῦτον ιδεῶν. Ὅσον δὲ προῖμώτερα οἱ παῖδες ἐκφρά-
ζουσι τὰς ιδέας των ἐναργῶς καὶ ὠρισμένως, τόσον ταχύτερα ἀναπτύσσονται διανοητικῶς.

Ἐρὸς δὲ τούτοις ὕταν ὁ μαθητὴς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ μάθῃ τὰ στοιχεῖα τῆς μητρικῆς του γλώσσης καὶ δι' αὐτῆς ἐξασκηθῇ δεόντως εἰς τὸ διανοεῖσθαι, θέλει δυνηθῇ, ἐὰν ἐπιθυμῇ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, καὶ εἰς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τὴν σπουδὴν πολὺ εὐκολώτερον νὰ προοδεύσῃ. Διότι τότε θέλει γνωρίζει τὰ τρία τέταρτα σχεδὸν τῆς ἀρχαίας ἐλλ. γλώσσης, τὰ ὅποια ἔχει κοινὰ μὲ τὴν νῦν λαλουμένην, ἥγουν ὅλους σχεδὸν τοὺς τύπους τῶν πτώτικῶν, τοὺς πλείστους τῶν ῥημάτων, τὴν χρῆσιν τῶν ἀκλί-
των μερῶν τοῦ λόγου καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς συντάξεως καὶ τὰ περὶ συνθέσεως καὶ παραγωγῆς· ἐκ τούτων δὲ ὁρμώμενος εὐκόλως θέλει μάθῃ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, καθ' ὃ προχωρῶν ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα καὶ μεταχειριζόμενος τὴν μη-
τρικὴν του γλῶσσαν ὡς ὅρον συγκρίσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Ἡ μὴ τήρησις τῆς φυσικῆς ταύτης σειρᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἐλλ. γλώσσης εἶναι ἡ κυριωτέρα αἰτία, δι' ἣν οἱ ἡμέτεροι παῖ-
δες καὶ μετὰ πολυετῇ σύντονον σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀπολύονται τῶν Γυμνασίων μὴ γνωρίζοντες νὰ γράφωσι μήτε τὴν ἀρχαίαν μήτε τὴν νέαν, καὶ ὄντες ἀνίκανοι οἱ πλείστοι νὰ ἐκ-
θέσωσι τὴν ἀπλουστάτην ὑπόθεσιν, τόσον δὲ μικρὰν οἰκειότητα καὶ ἀγάπην ἔχουσιν εἰς τὰ ἀθάνατα συγγράμματα τῶν ἐαυτῶν προγόνων, τὰ ὅποια μορφώνουσι τὴν καρδίαν, ἀναπτύσσουσι τὸν νοῦν, ἀνυψοῦσι τὸ φρόνημα καὶ εὐρύνουσι τὴν διάνοιαν, ὥστε, ἅμα

ἀποφοιτήσωσι, παραιτοῦσιν αὐτὰ ἀνεπιστρέπτει καὶ παραδίδονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν νεωτέρων μυθιστορημάτων καὶ τῶν ἄλλων ἐλαφρῶν προϊόντων τῆς νεωτέρας γαλλικῆς φιλολογίας, μὲ τὰ ὅποια κατακλύζεται ἡ ἀθῶα ἐλληνικὴ κοινωνία. Διότι ὄντες σχεδὸν ἄγλωσσοι καὶ μὴ ἔχοντες τὴν παραμικρὰν νοητικὴν ἀνάπτυξιν εἰσάγονται εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, καὶ ἐπειδὴ ἀναγκάζονται νὰ ἀπομνημονεύωσι καθ' ἑκάστην κανόνας γενικοὺς καὶ δυσνοήτους καὶ τύπους πολυποικίλους, τῶν ὁποίων δὲν ἐννοοῦσι τὴν χρῆσιν, λαμβάνουσιν ἀποστροφὴν εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τὸ μάθημα.

Ὅφείλομεν δὲ νὰ καταστήσωμεν τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν βάσιν τῆς παιδείσεως τῶν ἡμετέρων παίδων καὶ διὰ τὸν ἐξῆς λόγον, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ κανονίσωμεν καὶ νὰ βελτιώσωμεν αὐτὴν καὶ τὴν καταστήσωμεν ἱκανὴν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν μέγιστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ προορισμὸν τῆς. Διότι ἡ νῦν ὑπὸ τῶν λογίων γραφομένη ἐλληνικὴ γλῶσσα ἔχει μηχανισμόν πολὺ ἀπλούστερον τῆς ἀρχαίας, ὄντος καὶ τοῦ τυπικοῦ αὐτῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ πολὺ συντομωτέρου, εἶναι ὡς ἐκείνη εὐφῶνος καὶ εὐπλαστος, πρὸς δὲ τούτοις εἶναι ἡ μόνη μεταξὺ τῶν ζωσῶν γλωσσῶν, ἥτις δύναται μετὰ μεγίστης εὐκολίας νὰ συμ-προοδεύῃ μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον προσλαμβάνουσα λέξεις ἀπὸ τοὺς ἀκενώτους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦσα νέας. Διὰ τὰ πλεονεκτήματά της ταῦτα, τὰ ὅποια οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα ἔχει συνηνωμένα, κρίνεται ὑπὸ πολλῶν λογίων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ἱκανὴ ὥστε διορθωθείσα ἱκανῶς νὰ καταστῇ κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὸν ὑψηλὸν τοῦτον σκοπὸν δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ διότι ἔχει πολύπλοκον καὶ πολυσύνθετον μηχανισμόν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκμάθησις αὐτῆς ἀπαιτεῖ πολὺν κόπον καὶ χρόνον, ὁ δὲ σημερινὸς αἰὼν προτιμᾷ τὰς γλώσσας, αἵτινες εἶναι εὐκολώτεραι καὶ ἀπλούστεραι. Ἰδοὺ δὲ τί ἔγραφε περὶ τούτου τὸ 1866 εἰς τὸ ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ Βρετοῦ καὶ ὁ παρ' ἡμῖν σοφὸς καὶ πολὺς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐλλήν. γλώσσης κ. Φίλιππος Ἰωάννου « Ἀληθῶς εἶναι δύσκολον νὰ ἀχθῇ ὑποθετικὴ τις γραμ-

μὴ χωρίζουσα ἀκριβῶς τὰς δύο γλώσσας, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν· ἀλλ' ὅμως εἶναι χρεῖα νὰ συσταλῇ τοῦλάχιστον ὅσον δυνατόν ἡ νῦν λῖαν εὐρεῖα μεθόριος αὐτῶν ζώνη, ἵνα ὁρισθῇ καὶ διατυπωθῇ ἱκανῶς, μάλιστα κατ' εἶδος, ἥτοι κατὰ τὸ γραμματικὸν αὐτῆς μέρος, ἡ νῦν κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Ἀπαιτεῖται δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν αἰείποτε τὸν τύπον, ὃν ἐνεκόλαψεν εἰς αὐτὴν, ὡς ὀρθῶς ὁ κ. Ἑγγερος λέγει, εἰς διάστημα τοσούτων αἰώνων ἢ ἔμφυτος τοῦ λαοῦ πρὸς διάπλασιν τῆς γλώσσης ὁρμὴ, ἀφεθεῖσα ἀνευ διδασκαλίας καὶ τῆς ἐν σχολείοις ὁδηγίας. Τὸν ῥηθέντα τύπον πολλαχοῦ βαρβαρίζοντα δυνάμεθα μὲν καὶ ὀφείλομεν νὰ διορθώσωμεν ἱκανῶς καὶ καταστήσωμεν ὁμοιότερον πρὸς τὸν τῆς ἀρχαίας, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἐξαλείψωμεν. Τὸ προϊόν ἐκεῖνο τοῦ πνεύματος, ὅπερ ὀνομάζεται γλῶσσα, ὁμοιάζει μὲ τὰ ἐνὸργανα προϊόντα τῆς φύσεως, ἅτινα ἔχουσιν ὠρισμένον τινὰ τύπον μὴ δυνάμενον νὰ ἐξαλειφθῇ χωρὶς καταλύσεως καὶ αὐτῶν τούτων. Ἡ κοινὴ ἄρα γλῶσσα τοῦ ἡμετέρου ἔθνους θέλει μείνει πάντοτε πολὺ διάφορος τῆς ἀρχαίας οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ λεξικὸν (ὅπερ θέλει περιέχει πλείστας λέξεις μὴ εὐρισκομένας εἰς τὸ ἀρχαῖον, θέλει στερεῖσθαι πλείστων ἄλλων ἀχρήστων καταστασῶν, καὶ θέλει δίδει εἰς πολλὰς τῶν ἀρχαίων λέξεων σημασίαν διάφορον τῆς ἀρχαίας), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γραμματικὴν, μάλιστα δὲ κατὰ ταύτην· διότι νομίζω ἀδύνατον τὴν κοινὴν χρῆσιν ἥτοι τὴν εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰσαγωγὴν τοῦ ἀπλοῦ μέλλοντος καὶ ἀπλοῦ παρακειμένου τῶν ἀρχαίων, τὸν ἐξορισμὸν τῶν συνθέτων χρόνων τῆς ὑποθετικῆς ἐγκλίσεως καὶ μάλιστα τὴν ἀρχαίαν σύνταξιν, ἥτις εἶναι ἀνομοιοτάτη πρὸς τὴν τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης. Τούτων οὕτως ἐχόντων φρόνιμον εἶναι νὰ καταλίπωμεν τὸν λογισμὸν τῆς χιμαιρικῆς ἀναστάσεως τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης, νὰ σπουδάζωμεν δὲ μὲ πλειοτέραν πρὸς ἀλλήλους ἀρμονίαν νὰ διατυπώσωμεν μὲν κατ' εἶδος, νὰ πλουτίσωμεν δὲ καθ' ὕλην τὴν νῦν κοινὴν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους γλῶσσαν καὶ καταστήσωμεν αὐτὴν ἀξίαν ἔθνους ἐλευθέρου, προεξάρχοντος τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀξιοῦντος νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὰ εἰς τὸν πολιτισμὸν. Ἄς σκεφθῶμεν καλῶς.

Ἐὰν καθιστῶμεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τόσον δύσκολον τὴν ἐκμάθησιν καὶ χρῆσιν καὶ αὐτῆς τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους γλώσσης, ἀναγκάζοντες αὐτὸν νὰ διδάσκηται μετὰ πόνων πολλῶν καὶ μεταχειρίζηται τύπους καὶ συντάξεις τόσον ξένα εἰς αὐτὸν, τόσον δυσμάθητα καὶ δύσχρηστα· ἐὰν καθιστῶμεν εἰς αὐτὸν τόσον δυσμεταχείριστον αὐτὸ τὸ ὄργανον τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως καὶ τῆς εἰς ἄλλους μεταδόσεως τῶν ἐννοημάτων αὐτοῦ, δεσμεύομεν αὐτοῦ τοὺς πόδας, δυσκολύνομεν τὰ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰ πρόσω αὐτοῦ κίνησιν, ἐπομένως ἀφαιροῦμεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν εἰς αὐτὸ προσήκουσαν πνευματικὴν ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἡγεμονίαν καὶ τὴν παραδίδομεν εἰς ἄλλο τι ἔθνος ἔχον ὄργανον τῆς ἀνακοινώσεως τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ ἐπιτηδείότερον, συμφωνότερον πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων γλωσσῶν καὶ πρὸς τὰς πραγματικὰς χρεῖας τῶν λαῶν ἀρμολογότερον».

B'.

Ἀναγνωρίσαντες τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις, εὐκόλον εἶναι νὰ προσδιορίσωμεν τὰ ὅρια τῆς διδασκαλίας ταύτης.

Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι τὰ ὅρια τῆς νῦν γραφομένης ἑλληνικῆς εἶναι ἀόριστα καὶ δυσδιάκριτα, διότι ἀδιαλείπτως ἡ γλῶσσα προσδεύει πρὸς λαμβάνουσα νέα πλούτη καὶ κάλλη ἀπὸ τοῦς ἀπενώτους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι λόγος ἰσχυρὸς ὥστε νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ τοῦ νὰ μεταχειριζώμεθα τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν ὡς βάσιν τῆς ἡμετέρας παιδείας καὶ ἐπομένως νὰ μανθάνωμεν αὐτὴν καθὼς τώρα λαλεῖται καὶ γράφεται ὑπὸ τῶν λογίων, καὶ ὡς τοιαύτην νὰ πραγματευώμεθα αὐτὴν γραμματικῶς. Διότι τοιαύτη πρόοδος καὶ μετὰβολὴ συμβαίνει πάντοτε εἰς ὅλας τὰς ζώσας γλώσσας· μόναι αἱ νεκραὶ μένουσι στάσιμοι, αἱ δὲ ζῶσαι συμβαδίζουσι μὲ τὴν διανοητικὴν πρόοδον τῶν λαλούντων αὐτὴν ἐθνῶν· καὶ ὁμοίως ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη ἔχουσι νὰ ἐπιδείξωσι γραμματικὰς τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης γεγραμμένας ἀνέκθετον, καὶ ὥστε αἱ γλῶσσαι τῶν ἡσάν ἐν σπαργάνοις, καὶ τὴν

μητρικῇ τῶν γλῶσσαν μεταχειρίζονται πάντοτε ὡς βάειν τῶν σπουδῶν τῶν.

Τῆς νῦν γραφομένης ἑλληνικῆς γλώσσης τὰ ὅρια περιέγραψε πολὺ σοφῶς ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου εἰς δύο διατριβὰς αὐτοῦ ἐκδοθείσας ἐν τῷ ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ 1863 ἔτους τοῦ Μαρίνου Βρεττοῦ. Ἐκ τούτων δὲ νομίζω ὅτι πρὸς τὸ παρὸν εἶναι ἀρκετὰ νὰ διδάσκωνται ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τὰ ἑξῆς· 1) Πρότασις, λέξις, συλλαβὴ, γράμματα, τόνοι, πνεύματα, συναίρεσις, ἐκθλιψίς· 2) τὰ μέρη τοῦ λόγου, αἱ τρεῖς κλίσεις, πλὴν τῆς δευτέρας Ἀττικῆς καὶ τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ· 3) ἐπίθετα, παραθετικά, ἀριθμητικά, συμφωνία ἐπιθέτου μετ' οὐσιαστικοῦ· 4) ἀντωνυμίαι, ἐγκλιτικά· 5) ῥῆμα καὶ μετοχὴ, περιορισμένα εἰς τοὺς τρόπους τοὺς ὁποῖους τῶρα μεταχειρίζομεθα ἐν τῇ γραπτῇ γλώσσῃ, παραλειπομένου τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ, τῆς εὐκτικῆς καὶ τῶν ἄλλων εἰσέτι ἀχρήστων, καὶ εἰσχομένου τοῦ συνθέτου μέλλοντος, παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ, τῶν δὲ εἰς μι βημάτων, ὅσα τινὲς τῶν λογίων μεταχειρίζονται εἰς τὸ γράφειν, κατατασσομένων εἰς τὰ ἀνώμαλα· 6) χρῆσις τῶν ἀκλίτων μερῶν τοῦ λόγου· 7) πρότασις ἀπλῆ, πεπλατυσμένη, προσδιορισμοὶ τῶν μερῶν αὐτῆς, ἀντικείμενα, τροπὴ παθητικῆς συντάξεως εἰς ἐνεργητικὴν καὶ ἀτάπαλιν, μέσον ῥῆμα, σύνδεσις προτάσεων, τέλειος λόγος, χρῆσις τῆς Προστακτικῆς καὶ Ὑποτακτικῆς, τροπὴ τῆς δευτερευούσης προτάσεως εἰς παρενθετικὴν μετοχὴν, γενικὴ ἀπόλυτος, στίξις· 8) κατασκευὴ λέξεων, ἡγουν παραγωγὴ καὶ σύνθεσις.

Ταῦτα πάντα πρέπει νὰ εἶναι ἐκτεθειμένα συντομώτατα καὶ ἀπλούστατα, ὥστε νὰ περιλαμβάνωνται εἰς ὅχι πλεονέστερα τῶν δύο τυπογραφικῶν φύλλων, καὶ νὰ δύναται ὁ μαθητὴς οὐ μόνον νὰ τὰ διέλθῃ ὅλα ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκασκηθῇ εἰς αὐτὰ πρακτικῶς.

Μαθόντες δὲ ταῦτα οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ καθίστανται ἐπιτηδειότεροι εἰς τὸν πρακτικὸν βίον· ὅσοι δ' ἐξ αὐτῶν ἐπιθυμήσωσιν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, ὄντες ἤδη ἀρκετὰ ἐγκρατεῖς τῆς μητρικῆς τῶν γλῶσσης καὶ γνωρίζοντες τὸ μέγιστον μέρος τοῦ τυπικοῦ καὶ τῶν ἄλλων, τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαία ἔχει κοινὰ

μετὰ τῆς νέας, πολὺ εὐκολώτερα καὶ ταχύτερα μανθάνουσι καὶ τοὺς ὑπολοίπους τύπους τῆς ἀρχαίας καὶ τὴν πολυπλοκωτέραν σύνταξιν αὐτῆς, προχωροῦντες ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς τὰ ἄγνωστα, καὶ συγκρίνοντες ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα.

Ὅταν ὁ μαθητὴς διδαχθῇ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τὰ προειρημένα μέρη τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς καὶ ἐξασκηθῇ δεόντως εἰς αὐτὰ καθ' ἣν μέθοδον παρακατιόντες θέλομεν ἐξηγήσει, θέλει κατασταθῇ ἱκανὸς νὰ ἐννοῇ τὰ νῦν εἰς τὴν καθαρὰν γλῶσσαν ἡμῶν γραφόμενα βιβλία καὶ περιοδικὰ συγγράμματα καὶ ποιήματα. Τοῦτο δὲ νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετὸν καὶ δὲν πρέπει ν' ἀπαιτήσωμεν μεγαλείτερον βαθμὸν γνώσεως τῆς ἐλλ. γλώσσης παρὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία θέλει μὲν ἐννοεῖ ἀρκετὰ, θέλουσι δὲ διαφεύγει αὐτὸν μονολεκτικοί τινες τύποι ῥημάτων, καὶ τινες συντάξεις· ἀλλὰ τούτων τὴν τελειότεραν γνῶσιν νομίζω ἀναγκαῖον ν' ἀπαιτήσωμεν παρὰ τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου.

Γ'.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν τελευταίαν ἐρώτησιν, πῶς δύνανται νὰ διδαχθῶσι ταῦτα ταχύτερον καὶ τελειότερον.

Κατὰ τὸν διάσημον παιδαγωγὸν τῆς Πρωσίας Δειστερβέγον τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν μανθάνομεν ὅχι καθ' ὃν τρόπον καὶ τὰς ξένας. Διότι αἱ μὲν ξένοι γλῶσσαι εἶναι καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς πάντῃ ξένοι, εἶναι ἐκτὸς αὐτοῦ, τὴν δὲ μητρικὴν τοῦ γλῶσσαν κατέχει ὁ παῖς ἀπὸ τῆς ἐπταετοῦς ἡλικίας, θηλάσας αὐτὴν τὸν τρόπον τινὰ μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ διδάσκηται αὕτη καθ' ἣν μέθοδον διδάσκονται ἐκεῖνοι. Τὴν μὲν μητρικὴν τοῦ γλῶσσαν μανθάνει ἕκαστος ἀμέσως μετὰ τῶν ἐποπτικῶν ἀντιλήψεων τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διαθέσεων· ὅθεν αὕτη εἶναι συνδεδεμένη οὕτω μετὰ τῶν αἰσθητικῶν τούτων ἀντιλήψεων, ὥστε αὗται μὲν τὰς λέξεις, αἱ δὲ λέξεις ταύτας ἀναπολοῦσιν ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν του, ὡς πράγματα σχετικὰ καὶ ἀλληλένδετα. Ἐξ ἐναν-

τίας ὅταν τις ἀρχίζῃ νὰ διδάσκηται ξένην γλῶσσαν, ἐκάστη λέξις, ἣν μανθάνει, ἔχει πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰς ιδέας σχέσιν ὃχι ἄμεσον ἀλλ' ἔμμεσον, διὰ τῶν λέξεων τῆς μητρικῆς του γλώσσης, αἱ ὁποῖαι σημαίνουσι ταῦτα. Εἰς μὲν τὰς ξένας γλώσσας ἐκάστη λέξις παρίσταται εἰς τὸν νοῦν κεχωρισμένη καὶ ὡς τοιαύτην πρέπει νὰ μανθάνωμεν αὐτήν, εἰς δὲ τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλῶσσαν ὁ νοῦς συλλαμβάνει ἐνταύτῳ τὸ ὅλον, ὁλόκληρον πρότασιν, ἐκφράζουσιν τελείαν ἔννοιαν, καὶ πᾶσα ὁμιλία ἐν αὐτῇ γίνεται διὰ συνεχοῦς ἐκφράσεως κρίσεων, ἐπομένως πάντοτε δι' ὁλοκλήρων προτάσεων. Τὴν μητρικὴν του λοιπὸν γλῶσσαν πρέπει νὰ διδάσκωμεν τὸν παῖδα ὃχι ὡς ξένην, ἐπομένως ὃχι διὰ τῆς θεωρίας τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν καθ' ἑαυτοὺς, οὐδὲ δι' ἀποστηθίσεως τύπων καὶ κανόνων γενικῶν, ἀλλὰ διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων, ἥγουν παρουσιάζοντες εἰς τὸν παῖδα ἐννοίας εὐκρινεῖς, καὶ ὅσον τὸ δυνατόν αἰσθητάς διὰ τῶν λέξεων καὶ τῶν τύπων, μὲ τοὺς ὁποίους θέλομεν νὰ ἐξοικειώσωμεν τὸν μαθητὴν. Τοῦτο εἰς τὴν ἐν γένει διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κυριώτατον, νὰ καθιστῶμεν δηλ. τὸν μαθητὴν ἐγκρατῇ τῶν λέξεων καὶ τύπων διὰ τῆς πρακτικῆς μεθόδου, παρουσιάζοντες αὐτὰ κατὰ πρῶτον ὃχι καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐν τῷ ὀργανικῷ ὅλῳ μετὰ τῶν μὲ αὐτὰς συντεταγμένων λέξεων, ἥτοι ἐν προτάσει ἐκφραζούσῃ ἔννοιαν εὐκρινῇ, ἐπομένως μορφήν καὶ ὕλην πάντοτε συνάμα. Τὸ πρῶτον λοιπὸν καὶ κυριώτατον εἶναι πανταχοῦ ἡ πρακτικὴ ἐξάσκησις, ὥστε νὰ ἐννοῇ τις τὰ διὰ τῶν τύπων ἐκφραζόμενα καὶ νὰ μεταχειρίζηται αὐτοὺς ὀρθῶς, ἥγουν καθὼς συνειθίζουσι νὰ λαλῶσι καὶ νὰ γράφωσιν οἱ εὐπαίδευτοι. Μετὰ δὲ τὴν ἀσκήσιν ταύτην πρέπει νὰ προβιβάσθῃ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν θεωρίαν τῶν τύπων καὶ κανόνων.

Ἡ μέθοδος αὕτη, τὴν ὁποίαν συνιστᾷ ὁ Δειστερβέγος, εἶναι ἐξακολούθησις τῆς φυσικῆς πορείας, τὴν ὁποίαν βαδίζει ἡ μήτηρ κατὰ πρῶτον ἀναπτύσσουσα τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός. Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην διδάσκοντες καὶ ἡμεῖς τοὺς μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν, πρέπει ν' ἀρχίζωμεν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν πρότασιν, καὶ δι' ἀνχλύσεως νὰ προ-

χωρῶμεν εἰς τὰς λέξεις τὰς συλ᾽αξίας, τὰ γράμματα καὶ τὰ ἄλλα ἀναγνωστικά σημεῖα, ὡς ἐξηγεῖται ἐν τῇ κατὰ τὸ 1872 ὑπ' ἐμοῦ δαπάνῃ τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλλ. γραμμάτων Συλλόγου ἐκδοθείσῃ γραμματικῇ τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσης. Ταῦτα δὲ πάντα πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ κειμένου ἐπίτηδες γεγραμμένου πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, οἷον ὁ Γεροστάθης κτλ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὢν πολὺ ἀρχάριος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἐντελῶς τοὺς γενικοὺς κανόνας καὶ τὰς θεωρίας, ὅλα τὰ τῆς γλώσσης ὅσα χρειάζεται νὰ μανθάνῃ καθ' ἐκάστην, πρέπει νὰ παρουσιάζωμεν εἰς αὐτὸν δι' ἀρμοδίων παραδειγμάτων ὑπὸ μορφὴν θεμάτων ἢ γυμνασμάτων, καὶ νὰ ὀδηγῶμεν τὸν μαθητὴν πῶς νὰ μεταβάλλῃ τὸν λόγον τρέπων λέξιν τινὰ κατ' ἀριθμὸν ἢ γένος, κατὰ χρόνον ἢ πρόσωπον, ἢ συμπληρῶν αὐτὸν διὰ τινος προσδιορισμοῦ, καὶ ν' ἀντιγράφῃ αὐτὰ καθαρῶς καὶ ὀρθῶς ἐν τετραδίῳ ἔχοντι σχῆμα ὠρισμένον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Τοιαῦτα γυμνάσματα πάμπολλα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ προρρηθείσῃ γραμματικῇ. Εἰς τοιαῦτα γυμνάσματα ἐνασχολούμενος ὁ ἀρχάριος μαθητὴς ἀποκτᾷ πρακτικῶς τὴν ἔξιν τοῦ ὀρθῶς λαλεῖν καὶ γράφειν καὶ συνάμα ἀναπτύσσει τὰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, αὐξάνει τὸν μικρὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἔχει ἐναποτεταμιευμένας εἰς τὴν μνήμην τοῦ μανθάνων καὶ ἄλλας λέξεις μετὰ τῆς ὀρθογραφίας των, καὶ καθίσταται ἐγκρατὴς τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν βλέπων ἐμπράκτως πρὸς τί συντελεῖ ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὸ ὀργανικὸν ὅλον, τὴν πρότασιν.

Ἀντιγράφων δὲ πιστῶς τὰ γυμνάσματα ταῦτα, γίνεται ἐγκρατὴς καὶ τῆς ὀρθογραφίας. Διότι τὴν ὀρθογραφίαν μανθάνει ὁ ἀρχάριος παῖς ὅχι διδασκόμενος ξηροὺς κανόνας καὶ ἀποστηθίζων αὐτοὺς, ἀλλὰ βλέπων μετὰ προσοχῆς τὰ ὑπ' ἄλλων ὀρθῶς γεγραμμένα καὶ δι' ἀντιγραφῆς ἀπομιμούμενος αὐτά· διότι οὕτω μόνον κατορθώνει νὰ γνωρίσῃ τὰς λέξεις καὶ νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ τὴν φυσιογνωμίαν τρόπον τινὰ μιᾶς ἐκάστης. Εἶναι δ' ἐκ τῆς πείρας ἐπιβεβαιωμένον ὅτι ἐκεῖνοι τῶν μαθητῶν προσδεύουσι πλειότερον εἰς τὴν γλῶσσαν, οἵτινες ἀντιγράφουσι πλειό-

τέρα κατὰ τὰ πρῶτα μάλιστα τῆς μαθητείας των ἔτη. Εἰς τὰ γυμνάσματα ταῦτα, ἐὰν προπαρασκευάζωνται οἱ μαθηταὶ δεόντως, θέλουσι κάμνει ὀλίγιστα σφάλματα, καὶ ἐπομένως εὐκολώτατα καὶ ταχύτατα δύνανται ταῦτα νὰ ἐπιθεωρῶνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

Ἡ δὲ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ δύναται μὲν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέσον ἵνα γνωρίσωμεν τὸν βαθμὸν τῆς προόδου τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, οὐδόλως ὅμως συντελεῖ εἰς τὴν μάθησιν αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἡ καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴ ἡ ὁποία συνήθως γίνεται εἰς τὰ ἡμέτερα σχολεῖα, ἄνευ τινὸς συστήματος καὶ τάξεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ τυχόντος βιβλίου· διότι οἱ ἀρχάριοι γράφοντες ἐξ ἀκαῆς τὰ ὑπαγορευόμενα κάμνουσι κατὰ φυσικὸν λόγον πολλὰς ἀνορθογραφίας καὶ ἄλλα σφάλματα, καὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὰς ἀνορθογράφους λέξεις, τὰς ἐντυποῦσιν εἰς τὸν νοῦν των ὑπὸ τὴν ἐσφαλμένην ταύτην μορφήν τόσον βαθέως, ὥστε ὁ διδάσκαλος ἔπειτα ἂν καὶ δαπανᾷ πολὺν χρόνον καὶ κόπον διορθῶνων τὰ σφάλματα ἐνὸς ἐκάστου, ὀλίγον συντελεῖ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸν νοῦν των τὰς ὄσας ἔλαβον κακὰς ἐντυπώσεις· διότι συνήθως οἱ μαθηταὶ σπανίως ἢ ἀμελῶς ἐπιθεωροῦσι τὰ ἐπιδιορθωθέντα ἔγγραφα των. Εἰς τινας δὲ μαθητὰς ριζοῦται τόσον βαθέως ἡ κακὴ αὕτη ἔξις τοῦ ἀνορθογραφεῖν, ὥστε πᾶσα τοῦ διδασκάλου προσπάθεια δὲν ἐξαρκεῖ νὰ τὴν διορθώσῃ καὶ μένουσι διὰ βίου ἀνορθόγραφοι.

Οὕτω παρασκευασθέντες οἱ παῖδες ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ εἰς τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν καθίστανται ἱκανοὶ νὰ ἐπιδώσωσιν εἰς πᾶν βιωτικὸν ἐπιτήδευμα. Ὅσοι δὲ ἐξ αὐτῶν μεταβῶσιν εἰς τὸ ἑλλ. σχολεῖον, ὡς νοητικῶς ἀνεπτυγμένοι καὶ γνωρίζοντες ἱκανῶς τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν, θέλουσι ταχύτερον καὶ εὐκολώτερον προοδεύει, οὐ μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄλλα μαθήματα τοῦ ἑλλ. σχολείου.

ΓΕΩΡΓ. ΓΕΡΑΚΗΣ,

ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΑΤΤΙΚΑ ΔΥΟ.

Α'.

Ἡρωϊ ιατρῶι
Εὐκλῆς Εὐνόμου
Κεφαλῆθεν
ἀνέθηκεν.

δ θ ε ο (!.

Ἐπὶ Θρασυρῶντος ἄρχοντος (ἐπὶ τῆς Πανδι-
ονίδος ἑκτης πρυτανείας, ἦ: (.....
τοῦ Παιανιεὺς ἐγγραμμάτε(υσεν ἐπὶ τὰ ψη-
φίσματα, Μαιμακτηριῶνος (.....
10 ἔκτει καὶ δεκάτει τῆς πρυτ(ανείας, ἐκκλη-
σία κυρία ἐν τῷι θεάτ(ρ)ωι· τ' ὧν προέδρων
ἐπεψήφισεν Κλεόμαχος Λα. . . . .
σιος καὶ συμπρόεδροι·
ἔδοξεν τεῖ βουλ(εῖ·

15 Ἐμπεδίων Εὐμήλου Εὐωνύμευς εἶπεν·
ὕπερ ὧν τὴν πρόσοδον πε(ποίηται ὁ ἱερεὺς
τοῦ ἥρωος τοῦ ἱατροῦ Ο ι ο (. . . . ὅπως ἂν ἐ-
κ τῶν τύπων τῶν ἀνακει(μένων ἐν τῷι ἱερῷι
καὶ τοῦ ἀργυρίου κατασ(κευασθῇ ἀνά-

20 θημα τῷι θεῷι Ωῖνοχόη (. ; .
ἀγα)θεῖ τύχει· δεδόχ(θαι τεῖ βουλεῖ, τοῦ-
ς λαχ)όντας προεδ(ρεύειν εἰς τὴν ἐπιουσα-
ν ἐκκ)λησίαν χρημα(τίσαι περὶ τούτων, γν-
ώμη)ν δὲ ξυμβάλλεσ(θαι τῆς βουλῆς εἰς τὸν

25 δῆμον), ὅτι δοκεῖ τ(εῖ βουλεῖ, ἐλέσθαι τὸν
δῆ)μον (δύ)ο μὲ(ν ἄνδρας ἐξ Ἀρευπαγιτῶν,
τ)ρεῖς δὲ ἐξ ἑαυτῶ(ν, οἵτινες μετὰ τε τοῦ
ἱ)ερέως καὶ τοῦ στρατηγο(ῦ τοῦ ἐπὶ τὴν
π)αρασκευὴν καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος) τοῦ (ἐπὶ

30 τὰ) ἱερὰ καθελόντες τοὺς τύπους καὶ εἴτι
ἀ)λλο ἐστὶν ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν καὶ τὸ
ἀ)ργύριον τὸ ἀνακείμενον στήσαντε(ς
κ)ατασκευάσουσι τῷι θεῷι ἀνάθημα ὡς
ἂν δύνωνται κάλλιστον καὶ ἀναθήσου-

35 σιν ἐπιγράψαντες· ἡ βουλὴ ἡ ἐπὶ Θρασυρῶ(ν-
τος) ἄρχοντος ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων ἥρω(ι
ἱατρῶι· ἀναγραφάτωσαν δὲ οἱ αἰρεθέν-

τες τὰ ὀνόματα τῶν ἀνατεθηκότων ἐν
 τῷ ἱερῷ καὶ σταθμὸν εἰς στήλην λιθί-
 40 νην καὶ στησάτωσαν ἐν τῷ ἱερῷ, ἃ δὲ ἂν
 οἰκονομήσωσιν, λόγον καταβαλέσθαι αὐ-
 τούς· ἐλέσθαι δὲ καὶ δημόσιον τὸν ἀντι-
 γραψόμενον, ὅπως ἂν τούτων γενομένων
 ἔχει καλῶς καὶ εὖσεβῶς τεῖ βουλευεῖ καὶ τῷ(ι
 45 δῆμῳ τὰ πρὸς τοὺς θεούς· θῦσαι δὲ τῷ θε-
 ῳ ἀρεστήριον ἀπὸ πεντεκαίδεκα ὄρα-
 χμῶν. Ἐπὶ τὴν κατασκευὴν τῆς οἴνο-
 χόης τῷ ἥρωϊ τῷ ἱατρῷ ἐξ Ἀθηναίων ἀ-
 πάντων κεχειροτόνηνται· Γλαυκέτης Κη-
 50 ρχισεύς· Σωγένης Ἰκαριεύς· Κόνων Ἀλω-
 πεκῆθεν· ἐξ Ἀρεγπαγιτῶν· Θεόγνης Κυδ(α-
 θηναϊεύς· Χάρης Ἀφιδναῖος· δημόσιο(ς
 κε(χει)ροτόνηται Δημήτριος.

Ἐν τῷ(ι τοῦ ἥρωος τοῦ ἱατροῦ τὰ καθαιρεθέντα
 55 εἰς τὸ ἀνάθημα· ἀργυρᾶ· τέτραχμον δ ἀνέ-
 θηκεν Καλλίστρατος· τύπον δν ἀνέθηκε Λα-
 μίδιον· τύπον δν ἀνέθηκεν Ζωί(λ)ος ὑπὲρ τοῦ
 παιδίου· τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστιον·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Λαμίδιον· τύπον δν ἀνέθη-
 60 κεν Ἀσφαλίων· τύπον δν ἀνέθηκεν Νικοκλῆ(ς·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστιον· τύπον δν ἀνέ-
 θεκε Φιλιστίς· τύπον καὶ ἀσπίδιον δ ἀνέθη-
 κεν Εὐθιον· τύπον δν ἀνέθηκεν Ζωίλος· μηροῦ(ς
 δύο οὔς ἀνέθηκεν Ξενοκλῆς· τύπον δν ἀνέθη-
 65 κεν Εὐχλεια· τύπον δν ἀνέθηκεν Ὀλυμπίς·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστιον· ὀφθαλμοὺς
 οὔς ἀνέθηκεν Κτήσων· τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλί(σ·
 πον· δραχμαὶ ἑξ. . Ε Τ. α . . . . ἀνεπίγραφον·
 τύπον δν ἀνέθηκεν Κ(αλλ)ί(σ)τ(ι)ον· μηροῦς οὔς ἀ-
 70 ν)έθηκεν Σπινθήρ· τύπον δν ἀνέθηκεν Π;ατροκλ-
 ὀφθ)αλμοὺς οὔς ἀνέθηκεν Λαμίδιον· ὀφθαλμοὺς
 οὔς) ἀνέθηκεν Φιλοστράτης· ἀκροστόλιον δ ἀν(έ-
 θεκε Θεό(δ)οτος· τύπον δν ἀνέθηκεν Σόφρον· στῆ-
 θος) δ ἀνέθηκεν Πύρων· τύπον δν ἀνέθηκεν Μοσχ. .
 75 ὑπ)έρ Καλλιστράτης καὶ Καλλίππου· τύπον δν (ἀ-
 νέθηκεν Καλλίστιον· τύπον δν ἀνέθηκεν

Καλλίστιον· τύπον δν ἀνέθηκεν Καλλίστι(αν·
τύπον ἀνέθηκε Καλλί(σ)τιον· χεῖρ ἦν ἀνέθηκε
Νικοστράτη· τυπία δύο ἀνέθηκεν Εὐκλῆς.

80 Ἀργυρίου δραχμὰς ΔΓΓΓ· τύπων ὀλκή ΗΔΓΓ·
φιάλη ὀλκή Η· κεφάλαιον ΗΗΔΔΔΓΓΓ· ἀπὸ τοῦ-
του ἀρεστήριον κατὰ τὸ ψήφισμα ΔΓ· καὶ συν-
χωνευθέντων τῶν τυπίων καὶ τῆς φιάλης
ἀπουσία ΔΓΓ· καὶ εἰς ἀναγραφὴν τῆς στήλης

85 ΓΓΓΗΙΙ· ἔργαστρα (*) τῆς οἰνοχόης ΔΓΓ· ἡ οἰνοχό-
η ἄγει ΗΗΔΔΔΓΓΓ· κεφάλαιον ΗΗΔΔΔΓΓ· λοι-
πὸν ΓΓ· τοῦτο κατασκευασάμενοι ἀναθήσο-
μεν τύπον.

Β'.

... Ο . . . . .
... ΙΙςζω.....Δ;.....Ν;· (ἐπειδὴ πρό-
σοδον ποιη(σ)άμενος πρὸς τὴν βουλ(ήν) ὁ ἱερεὺς
τοῦ ἥρωος (το)ῦ ἱατροῦ τοῦ ἐν ἄστει Διον(ύσιος) Ἀ-
Β πολλωνίου (Κηφι)σιεὺς [κενὸς τόπος]
ἐμφανίζε(ι) ὑπάρχειν τῷ θεῷ κανοῦν κα(ὶ) οἶν(ο-
χ(ό)ην κα(ὶ) ποτήρια δύο καὶ λιβανωτίδα καὶ (φιά-
λην) καὶ τ(αὐτ)α γεγονέναι ἄχρηστα διὰ τὸν χρό(ν-
ον) καὶ διὰ τ(αὐτ)α παρακαλεῖ τὴν βουλὴν ἐλθε(θ-
10 αὶ) ἐξ ἑαυτῆς τρεῖς ἄνδρας, ὁμοίως δὲ καὶ δημό-
σιο)ν τ(ὸν) λ)ειτουργήσοντα αὐτοῖς, οἵτινες με-
τά) το(ῦ) ἱερ(έ)ως καὶ τοῦ ἐπὶ τὴν παρασκευὴ(ν) σ-
τρατηγοῦ) καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ ἐπὶ τὰ ἱερ-
ὰ μετακατ)ασκευσῶσιν τῷ θεῷ κανοῦν κα(ὶ) οἶ-
15 νοχόην) καὶ ποτήρια δύο καὶ λιβανωτίδα καὶ φιά-
λην,·;· κα)θελόντες καὶ τὰ ἀνακείμενα τυπία
ἐν τῷ ἱερῷ, ἃ καὶ ἐπιγράψαντες ἀναθήσ(ουσ-
ιν τῷ) θεῷ· ἀγαθεῖ τύχει, δεδόχθαι τεῖ β(ουλ-
εῖ χειρο)τονῆσαι τὴν βουλ(ή)ν ἐξ ἑαυτ(ῆς) ἄν-
20 δρας τρ)Ες, ὁμοίως δὲ καὶ δημόσιον, οἵτιν(ες
μετά)τε τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ στρατηγοῦ
τοῦ ἐπὶ τὴν παρασκευὴν καὶ τοῦ ἀρχι-(έ-
κτο)νος τοῦ ἐπὶ τὰ ἱερὰ ποιήσονται (τὴν
μετακατασκευὴν τῶν προειρημένω(ν) καὶ

(*) Ἡ λέξις ἀνεγνώσθη ἥδη ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 857 ἐπιγρ. τῆς Συλλογῆς τοῦ Α.
ῤαγκαδῆ, ἐνθα ὁμῶς ὄχι τόσον σαφὲς ἡ σημασία τῆς ὅσον ἐδῶ.

30 κατ)αβαλοῦνται λόγον εἰς τὸ μητρῷ(ον
 ὦν) ἂν οἰκονομήσωσιν, ἀναγράψου(σι
 δὲ) καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τὰ μετακατα(σκευ-
 ασθ)έντα καὶ καθαιρεθέντα· ἵνα το(ύτων
 σύν)τελοῦμένων, εὐσεβῶς ἔχῃ (τῇ τε
 30 βου)λῇ καὶ τῷ δήμῳ τὰ πρὸς τοῦ(ς
 θε)οῦς.

Μετακατασκευάζοντες οἷδε
 κε)χειροτόννηται· Διονύσιος Παλληνεύς,
 Εὐ)μαχος ἐκ Κολωνοῦ,
 35 Κ)αλλιφῶν Παμβωτάδης, δημόσιος Σώταιρος,
 στ)ρατηγὸς ἐπὶ τὴν παρασκευὴν
 Στ)ράτων· Ἐκάληθεν.

Τ)άδε μετακατασκευάσθη·
 πο)τήριον οὐ ὀλκῇ ρ Δ
 40 ἕτερον) ποτήριον οὐ ὀλκῇ ρ Δ
 φι)άλη (ῆ)ς ὀλκῇ—λιβανωτὶς ῆς ὀλκῇ—
 καν)οῦν οὐ ὀλκῇ ΗΗΗΗ
 τί)νοχὸς ῆς ὀλκῇ ΗΔΔ

Ἐπὶ ἱερέως Διονυσίου τοῦ Ἀπολλωνίου
 45 Κηφισιέως,
 ζακχευόντος Ζωθίου Μιλησίου.

[μένει ἔτι κάτω τόπος κενὸς πολὺς.]

Τὰ ἀνωτέρω δύο ἀξιόλογα ψηφίσματα, ἐκδοθέντα ἤδη, ἀλλὰ
 σπουδαστικῶς καὶ ἐνεκα τούτου πολὺ ἀτελῶς καὶ ἡμαρτημένως
 τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ G. Hirschfeld (ἐν
 τῷ περιοδικῷ συγγράμματι τοῦ Βερολίνου τῷ καλουμένῳ Hermes,
 ἐν τόμῳ 8ου σελ. 350 κ. ἐ.) ἐκδίδομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον, ἀντι-
 γράψαντές τα ἐξ αὐτῶν τῶν λιθίνων στηλῶν. Εὐρέθησαν αὗται
 ἐν Ἀθήναις, ὅχι, ὡς ἐν τῷ Hermes λέγεται, ἐν ὁδῷ Ἀδριανοῦ,
 ἀλλ' ἐν ὁδῷ Ἀθηνᾶς, καταντικρὺ περίπου τοῦ ποτὲ ἐκκλησιδίου
 τῆς ἀγ. Μαύρας, ἐν τῇ σκαφῇ τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Θεοφά-
 νους Σαῖτα (ἴδε τὰς πληροφορίες τοῦ Π. Εὐστρατιάδου ἐν Ἑφημ.
 Ἀρχαιολ. περ. Β'. τεύχ. ιζ'. σελ. 490) καὶ ἡγοράσθησαν ὕστερον
 παρὰ τῆς Ἑλ. κυβερνήσεως, κεῖνται δὲ νῦν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἐθνι-
 κοῦ Μουσείου, τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν Πάτησιων. Καὶ ἡ μὲν προτέρα
 τῶν στηλῶν εἶναι λίθου Ἰμπηττείου καὶ ἀποτελεῖται νῦν ἐκ τριῶν

τεμαχίων εἰς ἃ ποτε ἐθραύσθη, τὸ δὲ σχῆμά της ἄνω εἶναι ὁπιοῦν τὸ ἀπέδωκεν ὁ Hirschfeld, ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς στήλης τῆς Νικαρέτης ἐκ Πηλῆκων, τῆς ἐν Ἀκροπόλει, ἐν δεξιᾷ τοῦ ἀπὸ τῶν Προπυλαίων ἀναβαίνοντος, πρὸς τῇ ὀρθοτόμῳ ἐκεῖ πέτρα· ἡ δὲ ἄλλη εἶναι λίθου Πεντελησίου, κολοβὴ ὅλως τὰ ἄνω.—Ἡ προτέρα τῶν στηλῶν εἶναι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, καθὼς δηλοῦται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων της, καὶ ὅχι πολὺ μεταγενεστέρα τῆς 122 Ὀλυμπιάδος, ἥτοι τῶν ἐτῶν τῶν μετὰ τὰ 292 π. Χρ., ὅτε ἐκλείπει ἡ σειρά τῶν Ἀθήνησιν ἀρχόντων, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θρασυφῶντος ἀρχόντος νῦν πρῶτον ἐμφανίζεται. Ἡ δευτέρα στήλη φαίνεται ἀνήκουσα εἰς τοὺς πρὸ Χριστοῦ ἔτι Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ὅτι δὲ ἡ ὑπόθεσις ἀμφοτέρων τῶν ψηφισμάτων εἶναι ὁμοία τις καὶ εἰς τὰ σκεύη ἱεροῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ ἀναφέρεται, δηλ. τοῦ ἥρωος τοῦ ἱατροῦ, τοῦ καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων γνωστοῦ, (λ. χ. Δημοσθ. π. τ. παραπρεσβ. 249.) εἶδαν ἤδη οἱ ἀναγνώσται. Ὅμοια ὑπόθεσις εἶναι ἡ τοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀμφιαράου ἐν Ὠρωπῷ ψηφίσματος, τοῦ τυπωθέντος ἐν C. I. Gr. ἀρ. 1570. Ἀλλ' ἐκεῖνο ἔχει λεπτομερείας πολλὰς καὶ θαυμαστὴν ἀκρίβειαν περὶ πάντα, ταῦτα δὲ εἶναι πολὺ ἀπλούστερα, μάλιστα τὸ δεύτερον.

Ἀναγνώτω δὲ ὁ περίεργος καὶ τὰ παρὰ Δημοσθένει ἐν τῷ κατὰ Ἀνδροπίωνος ἀπὸ § 69 κ. ἐξ. (=κατὰ Τιμάρχου ἀπὸ § 117 κ. ἐξ.), ἵνα ἴδῃ πῶς ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἐπεκρίνοντο ὅσοι ἀτελῶς ὥριζον ἐν τοῖς ψηφίσμασι τὰ περὶ μετακατασκευῆς ἀναθημάτων.

Σημειώσεις ἄλλας περὶ μήκους τῶν στίχων καὶ περὶ τῶν ἡμετέρων συμπληρώσεων, ἐν πολλοῖς διαφερουσῶν τῶν τοῦ Hirschfeld, ὡς καὶ ἐρμηνευτικὰς τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ κειμένου δὲν εὐκαιροῦμεν νὰ γράψωμεν, εἰ καὶ ἠθέλομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τινά. Μόνον δὲ ἐφελκύομεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν εἰς τὸ ὅτι πλεονάκις ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ψηφίσμασι καλεῖται τῷ προσηγορικῷ θεὸς ὁ ἄλλως κυριωνυμούμενος ἥρως ἱατρός, ὅπερ φανερώνει, πῶς οἱ παλαιοὶ δὲν διέστελλον ἀκριβῶς τοὺς δογματικοὺς τῆς θεολογίας τῶν ὅρους, καὶ ἔκαμναν ἴσως καλὰ ὅθεν καὶ δὲν ἔσχον ποτὲ θρησκευτικοὺς πολέμους κατὰ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν

τῆς λέξεως. Ἔτι δὲ θέλομεν νὰ ἐξάσωμεν τὸ ἀφελές καὶ ἠθικὸν τῆς τελευταίας περὶ τοῦ λοιποῦ φράσεως τοῦ ἀ. ψηφίσματος. Ἐκεῖνα τὰ αὐτοῦ κατασκευασάμενοι ἀναθήσομεν τύπον» εἶναι τῷ ὄντι délicieux, ὡς ἤθελεν εἰπεῖ Γάλλος ἀνὴρ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΔΙΠΥΛΟΥ.

Αἱ περὶ τὸ Ἀθήνησι Δίπυλον ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν ἐταιρίας, προβαίνουσai ἀδιαλείπτως κατὰ τὰ γνωστὰ εἰς τοὺς ἐνταῦθα κατοίκους δύο μεταπύργια πυλαῖα ἀνοίγματα καὶ ἐνδοτέρω αὐτῶν, ἀναδεικνύουσι καθ' ἐκάστην εἰς τὸ φῶς μεγαλολίθους τοίχους καὶ τοίχων θεμελίους χωροῦντας πρὸς ἀνατολὰς μάλιστα, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαφόρους ἄλλας διευθύνσεις, καὶ τόσον πολλούς, ὥστε πολλάκις ἤδη εἰς τῶν ἡμετέρων ἀπορία δικαίᾳ συνεχόμενος εἶπεν ἐπιπαρωδῶν ἓνα ἀρχαῖον στίχον, τὸν περὶ Πύλου, τάδε·

Ἔστι τοῖχος πρὸ τοίχοιο· τοῖχός γέ μὲν ἐστι καὶ ἄλλος.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν θὰ διασφρήσει, ὡς εἶναι ἐλπιζόμενον, ὁ μέλλων χρόνος καὶ αἱ προβαίνουσai ὁσμέραι ἀνασκαφαί, ὅταν μάλιστα ἐκλείψωσι τὰ τρία ἐκεῖ μεγάλα ἐμπόδια, οἱ σωλῆνες τοῦ φωταερίου καὶ ὁ ἀγωγὸς τοῦ ὕδατος τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ὁ πολὺ αἰσχιστος ὀχετὸς τῶν ἀκαθάρτων τῆς πόλεως ὑδάτων. Ἡμεῖς δὲ σήμερον λέγομεν, ὅτι ἐν τῷ νοτιωτέρῳ ἐκ τῶν εἰρημένων δύο πυλαίων ἀνοιγμάτων ἀφοῦ πρὸ τριῶν μηνῶν ἤρχισεν ἐκεῖ ἡ ἀνερεύνησις μιᾶς παλαιᾶς ὑπονόμου, χωρούσης ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐκτισμένης κακῶς μὲ διαφόρους λίθους καὶ μάρμαρα ἐξ ἀρχαιοτέρων κτιρίων ληφθέντα, ἀνεσύρθησαν ἐκ τῶν τοίχων αὐτῆς πολλὰ λίθου λευκοῦ γλυπτὰ τεμάχια, πρὸ πάντων δὲ μέρη σαρκοφάγων δύο τριῶν μὲ μυθολογικὰς παραστάσεις, ἔτι ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιαι ἄλλαι τε τοῦ κοινοτέρου εἶδους καὶ μία περιεργότερα, οὔσα κεχαραγμένη ἐπὶ ἐπιστυλίου μακροῦ καὶ λέγουσα γράμμασι τῶν μετὰ Χριστὸν Ῥωμαϊκῶν χρόνων τάδε·

Κλαυδία ἡ δυστυχεστάτη μήτηρ Οὐεντιδίου... ὅπως δόμησεν... δώσει τῷ ἐρωτάτῳ ταμείῳ μυριάδας 2 τὸ ἥρῳν καὶ τὴν σοφόν· εἰ δέ τις ἕτερον (θήσει)... δώσει τῷ ἐπέντε ἀργυρίου.

Τὸ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή μνημεῖον πρέπει νὰ ᾔτο πολὺ μέγα, ἔχον ἴσως καὶ κίονας, διότι εὐρέθησαν πλησίον ραβδῶτοί κίονες καὶ ἐπιστύλια καὶ γεῖσα οὐκ ὀλίγα. Ἔτα δὲ χωροῦσης τῆς ἀνασκαφῆς πλειότερον πρὸς ἀνατολὰς, ἀνεφάνη ἡ ὑπόνομος γενναιοτέρᾳ μὲ σωζομένην ἀρχὴν καμάρας στερεωτάτης λίθοις πωρίνοις κανονικοῖς καὶ μὲ στρώσιν τοῦ κάτω ἐδάφους ἐπαμελῆ, καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ἐπὶ μέτρα περίπου 10, ἔπειτα δὲ ἐπὶ κατεστραμμένης τὸ πλεῖστον τῆς ὑπονόμου ἐφάνη ὑψουμένη γέφυρᾳ τις μετρίου πλάτους, τὸ μὲν ὅλον ἐκτισμένη οὕσα πλίνθοις ὀπτοῦ κεράμου, ἔχουσα δὲ τὸ πρὸς δυσμὰς πρόσωπόν τῆς ἀποτελούμενον ἐξ ἐνὸς ὑπερμεγέθους μάρμαρου λευκοῦ, ἡμικυκλίου σχήματος, ὅπερ φαίνεται νῦν ὡς ἄψις, ᾗτο δὲ στρογγύλου ποτὲ μεγάλου μνημείου βάσις. Τοῦτο δὲ τὸ ἡμικύκλιον μάρμαρον κακῶς ὅν ἰδρυμένον στηρίζουσι κατὰ τὸ ἀνοιγμα δύο ὀρθὰ μάρμαρα, τὸ μὲν Ὑμήτειον, τὸ δὲ Πεντελήσιον καὶ διὰ τούτων ἀποφράσσεται οἶον διὰ θύρας καὶ παραθυρίου τὸ πρὸς δυσμὰς πρόσωπον τῆς γεφύρας. Τούτων τῶν ὀρθῶν μαρμάρων τὸ μὲν Ὑμήτειον ἐγνώσθη ἐσχάτως ὅτι ᾗτό ποτε ἐπιστύλιον δωρικοῦ τινος κτίσματος (μνημείου τιμητικοῦ) σῶζον μόλις καὶ δυσδιακρίτως τὸν κανόνα του καὶ τοὺς σταλαγμούς, τοὺς τῷ δωρίῳ κόσμῳ συνήθεις, καὶ προσέτι ἔχει ἐν σειρᾷ στεφάνους γλυπτοὺς δεκατρεῖς, ἐν οἷς πᾶσιν ᾗσάν ποτε γράμματα· ἀλλὰ τὰ μὲν τῶν ἀνωτέρω στεφάνων (ὡς νῦν ἰδρύται τὸ μάρμαρον) δὲν ἐσώθησαν, διότι αὐλακὰ τινα κατὰ μεσῆς τοῦ μαρμάρου εἶχον σκάψει οἱ καταχρησάμενοί ποτε αὐτῷ εἰς τῆς γεφύρας τὴν στηρίξιν, τὰ δὲ κατωτέρω, ᾗτοι τὰ ἀπὸ τοῦ θου καὶ ἐξ ἧς στεφάνων, λέγουσι τάδε·

ὁ δῆμος	ὁ δῆμος ὁ Ἀθή	Ἀθηναίων	Ἀθηναίων	(Ἀθη)ναίων
ὁ Ἀθηναίων	ναίων	ὁ δῆμος ὁ ἐν Ἰμ	ὁ δῆμος ὁ ἐν Σα-	(οἱ ἱ)πκιῖς
στρατηγήσαν	γυμνασιαρχή-	βρωι	λαμίῃ	(εἰκὸ)νιχαλκεῖ.
τα.	σαντα.	εἰκόνι χαλκεῖ.	εἰκόνι χαλκεῖ.	

Κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα εἶναι κολοβὸν τὸ μακρὸν τοῦτο ἐπιστύλιον. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Τίς δὲ ὁ τιμηθεὶς ἀνὴρ, ἀδελφον. Μίαν σιγμὴν ἐκλίναμεν νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἴσως εἶναι Ναυσικλῆς, ὁ ἐν τῷ περὶ τοῦ στεφάνου λόγῳ τοῦ Δημοσθένους

(§ 114. 115) μνημόνευόμενος, διότι ἐκεῖ μὲν (ιδίως ἐν τῷ νο-
 θευομένῳ ψηφίσματι) λέγεται, ὅτι στρατηγῶν ἐμισθοδότησεν ἐξ
 ιδίων τοὺς ἐν Ἰμβρῷ ὀπλίτας Ἀθηναίων οἵτινες ἐβοήθουν τοῖς
 κατοικοῦσι τὴν νῆσον Ἀθηναίοις καὶ ὥς μὴ εἰσπράξας ὕστερον τὸ
 ποσὸν παρὰ τοῦ δήμου, ἐστεφανώθη, ἐδῶ δὲ ἐπὶ τοῦ λίθου ἀνα-
 φέρεται ὁ ἐν Ἰμβρῷ Ἀθηναίων δῆμος ὥς στεφανώσας τὸν ἀγνώ-
 στον ἡμῖν ἄνδρα, τὸν καὶ στρατηγήσαντα καὶ γυμνασιαρχήσαντα
 κτλ. Ἀλλ' ὕστερον δὲν ἠθελήσαμεν ν' ἀπονεύωμεν ἀξίαν τινὰ
 εἰς ταύτην τὴν εἰκασίαν, τὴν ἀπὸ τόσοῦ λεπτοῦ μίτου ἀνημμένην·
 ὅμως δὲ τὴν ἀναγράφωμεν ἐδῶ διὰ τοὺς ἐνασμενίζομένους εἰς τὰ
 τοιαῦτα. Περίεργος δὲ τις σύμπτωσις μᾶς ἐγνώρισε κατ' αὐτὰς
 καὶ ἄλλην ἐπιγραφὴν Ἀττικὴν, ἐν ἣ πάλιν ἀναφέρεται ἡ Ἰμβρος·
 Κατεδαφιζομένης δηλαδὴ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογ. εταιρίας οἰκίας
 τινὸς ἐπιπροσθούσης τῇ Ἀττάλου στοᾷ, ἵνα ἀναδειχθῇ κάλλιον
 ὁ βόρειος αὐτῆς τοῖχος ὁ τέως συγκρυσπτόμενος (ὥς καὶ ἀνεδεί-
 χθη, καὶ ἐφάνη ἔσωθεν ἐξέδρα τις ἀξιόλογος) ἐξήχθη ἐκ τῶν νεω-
 τερικῶν ταίχων καὶ ἐν στήλης τιμητικῆς ἀρχαίας κάτω μέρος,
 λίθου Πεντελησίου, σῶζον στέφανον ἀναγεγλυμμένον καὶ ἐντὸς
 αὐτοῦ τέ·

ὁ δῆμος
 ὁ ἐν Ἰμβρῷ
 (τὴν) βουλὴν.

*Ἐστὼ λοιπὸν καὶ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ ἐνταῦθα ἀναγέγραμμένη. Τὸ
 δὲ ἕτερον τῶν, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, στηριζόντων τὴν γέφυραν
 μαρμάρων εἶναι στήλη ἐπιτυμβία μεγάλη, ἔχουσα ποτε ῥόδακας
 (rosaces) καὶ κατ' ἐνώπιον καὶ ἐκ τοῦ πλαγίου, ὅπερ ὀπωσοῦν
 σπάνιον, καὶ σῶζει τὰ ἐξῆς γράμμασι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων·

..... ἄτης
 ..... ὄνο(ς)
 ἐκ Κεραμίων·
 Θεό(φ)ρων
 Εὐθύφρονος
 ἐκ Κεραμίων (*)

(*) Ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ ἀπέσχομεν μέχρι τούδε τῆς ἐκδόσεως
 ἐπιτυμβίων Ἀττικῆς ἐπιγραφῶν, ἀφοῦ τόσαι ἄλλαι· που λαϊότεραι πε-

Ἐν τῇ ὑπονόμῳ εὑρέθη προσέτι καὶ ἡ ἐξ ἧς ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἣτις ἀπαρτίζεται ἐξ εἰκοσιδύο τεμαχίων, εἰς ἃ πρὸ αἰώνων ἐθράυσθη, τοῦ μὲν ἑνὸς μεγάλου, τῶν δὲ ἄλλων μικρῶν.

Ἡ βουλ(ῆ) ἡ ἐπὶ Τηλοκλέου(ς) ἄρχοντος ἀνέθ(η)κεν.
 Τού(ς) δὲ ἐστεφά(νωσεν ὁ δῆμος)
 κρίνας ἄριστα β(εβουλευκ)έναι·
 Φίλιππον Ἱμεραῖον Νικοκράτην ὁ δῆμος
 Αστυγένου Βόωνος (Ἀρχε)μάχου τὴν Βου(λ)ήν.
 Θυμαϊτάδην Εἰτεαῖον (Φηγαέα)

Ἡ βου(λ)ῆ ἡ ἐπὶ Τηλοκ(λέου)ς ἄρχοντος ἀνέθ(η)κεν.
 Το(ύς) δὲ ἐ(στεφά)νωσεν ὁ δῆμος
 κρίνας ἄρι(στα β)εβουλευκέναι·
 Φίλιππον (Ἱμεραῖον) Νικοκράτην ὁ δῆμος
 Αστυγένου Βό(ωνος) Ἀρχεμάχου τὴν βουλήν.
 Θυμαϊτάδην Εἰτε(αῖον) Φηγαέα
 στρατηγοῦντος (Ἀρις;) τείδου Λαμπρεῶς.

Δύο εὐμεγέθεις λίθου Πεντελησίου πλίνθοι ἀπετέλουν ποτὲ τὴν διπλὴν ταύτην ἐπιγραφὴν, συναρμολόγμεναι ἀλλήλαις κατὰ μῆκος. Ἡ μία πλίνθος σώζεται σχεδὸν ὁλόκληρος καὶ ἔχει μῆκος: 107 γαλ. μέτρ., ὕψος 0, 57, πάχος: 0, 36. Τόση θὰ ἦτο καὶ ἡ ἄλλη, ἥς σώζονται τὰ πολλὰ μικρὰ τεμάχια μέ τινα χάσματα. Ἀμφότεραι δὲ εἶναι ἐπιγεγραμμέναι κατὰ τὰς δύο ἀντικειμένας ἐπιμήκεις ἐπιφανείας των, ἔχουσιν τὰ τῶν πρώτων τριῶν στίχων γράμματα μεγάλα καὶ ἐπιμελέστατα κεχαραγμένα, τὰ δὲ ἐν τοῖς στεφάνοις πολὺ μικρότερα. Μόνη διαφορὰ αὐτῶν ὁράται ἐν τῷ περὶ τοῦ στρατηγοῦντος στίχῳ, ὃν εἶχεν ἀνέκαθεν μόνη ἡ ἑτέρα

ριμένουσιν ἑκδοσιν. Ἀλλὰ σήμερον κατ' ἐξαίρεσιν ἐξεδώκαμεν ταύτην καὶ τὴν ἀνωτέρω, διότι ὁ λόγος τὸ ἔφερε. Ἐχει δὲ αὕτη ἡ τῶν Κεραμέων στίγλη καὶ μίαν ἐπὶ τῆς πλαγίας ἐπιφανείας νεωτέραν ἐπιγραφὴν τήνδε·

Ἀντίοχος
 ἐατὴν ἀνέ(θη)κεν;

Τοιαύτας νεωτέρας παρέργους ἐπιγραφὰς ἔχει καὶ τὸ μέγα ἡμικύκλιον μάρμαρον, τὰς δὲ Πρίμος· Ἀλέξανδρος. Ἡ δὲ ὑπὸ τὸ παραθύριον τῆς καμέρας πλὰξ ἔχει ἐγκεχαραγμένον σταυροῦ σημεῖον.

τῶν ἐπιφανειῶν. Ὅποιου σχήματος ἦτο τὸ ὅλον μνημεῖον καὶ ὅποιον ἀνείχεν ἀνάθημα, ἀγνοοῦμεν. Ἀλλὰ βέβαιον, ὅτι ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἦσαν ἔτι καὶ ἄλλαι λίθων πλίνθοι προσκεκολλημέναι, ὡς δηλοῦσιν αἱ τῶν ἄκρων τομαί, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκτείνηται ἐπὶ πλεόν ἢ ἐπιγραφῇ, ἔτι δὲ καὶ ἄνωθεν ἦτο ἄλλος ἐπιτεθειμένος λίθων δόμος, διότι ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν νῦν σωζομένων πλίνθων δὲν εἶναι λεία. Ὑπόθεσιν ὁμοίαν τῇ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔχουσι καὶ ἄλλαι Ἀττικάί, περιεργότερα δὲ πασῶν τῶν ἄλλων εἶναι ἴσως ἡ τυπωθεῖσά ποτε παρ' ἡμῶν ἐν Φιλίστορος τόμ. α'. σελ. 190 κ. ἐξ. ἔνθα τὸ ἀνάθημα λέγεται ἄγαλμα καὶ ἀνατίθεται. « . . . καὶ τῇ Ἀθηνᾶ τῇ Ἡφαιστίᾳ ». Χρόνοι τῆς παρούσης ἐπιγραφῆς φαίνονται ὄντες οἱ οὐ πολὺ μετὰ τὴν 122^ν Ὀλυμπιάδα, 292. μ. Χρ. μεθ' ἧς ἔτος λήγει ἡ συνέχεια τοῦ καταλόγου τῶν γνωστῶν Ἀττικῶν ἀρχόντων, διότι ὁ ἐνταῦθα παρουσιαζόμενος Τηλοκλῆς ἀρχων εἶναι νέος· εἰς δὲ τῶν τιμωμένων βουλευτῶν ὁ Νικοκράτης Ἀρχεμάχου Φηγαεὺς εἶναι πιθανότατα ὁ αὐτὸς τῷ Νικ. Ἀρχ. Φηγ. ὅστις ἀνεγνώσθη ἤδη πρὸ ἐτῶν ἐν ψηφίσματι ἐκδοθέντι ὑπὸ Πιττάκη ἐν Ἐφημ. ἀρχαιολ. ἀρ. 1364, ἐν ᾧ λέγει γνώμην ἐπὶ Ἰσαίου ἀρχοντος περὶ τιμῆς ἀποδοτέας εἰς τοὺς ἐπὶ Διοτίμου ἀρχοντος βουλευτάς. Τὸν δὲ Διοτίμον καὶ τὸν Ἰσαῖον εὐρίσκω ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Dumoulié τῷ ἐπιγραφομένῳ *Fastes éponymiques d'Athènes*, Paris, 1874, κατατεταγμένους ὡς ἀρχοντας τῶν ἐτῶν 286 καὶ 285 πρ. Χρ.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους εὑρέθησαν δύο μεγίστων διαστάσεων τμήματα δωρικοῦ γείσου ἐκ λίθου πωρίνου καὶ ἐν τεμάχιον μικρὸν ἐκ τοῦ κάτω μέρους στήλης ψηφίσματος, σῶζον μόνον τρεῖς κολοβοὺς στίχους τοὺς τελευταίους καὶ ἓνα στέφανον γλυπτὸν, ὅστις ἀνέκαθεν δὲν εἶχε γράμματα ἐντός. Ἰδοὺ τὰ ἀναγινωσκόμενα·

..... τ)οὺς αἰρ(εθέντας. ἀναγφάψ-
αι(δὲ) τόδε τὸ ψήφισμ(α ἐν στήλει λιθίν-
ει (καὶ στ)ῆσαι ἐν τῇ; (ἀγοφαί; —

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων· ὁ λίθος Ὑμήτειος.

Ὀλίγον δὲ ἀπωτέρω τοῦ τόπου τῆς νῦν ἀνασκαφῆς, πρὸς τῷ ὄχετῳ τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων, ὅπου ἐσκάπτομεν ἀρχὰς Ἰουλίου, εὐρέθη ἐν μικρὸν βάθρον ἀναθήματος κολοβὸν ἔχον τὰ

(ὁ δεῖνα) Πάτρωνος
(ἀνέθηκεν . . . .) καὶ Ἀθηνᾶι.

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. ὁ λίθος Ὑμηττεῖος.

Πάλιν δ' ἐν τῷ τόπῳ τῆς νῦν ἀνασκαφῆς ἐξήχθησαν ἐξ ἐνὸς παλαιοῦ φρέατος ἐν ὃχι μέγα Ἰωνικὸν κιονόκρανον λίθου Πεντελῆσιου καὶ βάσεις τρεῖς κιόνων Ἰωνικῶν τέχνης μετριωτάτης, ὧν ἐκάστη ἔχει ἀνὰ δύο γράμματα ΕΥ. ΕΥ. Ω. ἴσως τὰ ἀρχτικὰ ὀνομάτων τῶν αὐτὰς ἐργασαμένων λιθοξόων. Αὐτόθεν ἐξήχθη καὶ σῶμα κίονος ἀρράβδωτον διαμέτρου 2,05, μήκους δὲ πλεον τῶν 0,40, ἔχον ἐγκεχαραγμένον ἐπιεικῶς μικροῖς γράμμασι τῶν ὑστάτων Ῥωμαϊκῶν χρόνων μίαν μόνην λέξιν τὴν δε

ἄ γ ο ρ α.

Κιόνων δὲ τῆς αὐτῆς διαμέτρου καὶ ἄλλων ὀλίγῳ παχυτέρων εὐρέθησαν περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους καὶ ἄλλα πολλὰ τεμάχια. Εἰ δὲ ἡ λέξις ἀγορὰ ἐγράφη παρὰ τινός τὸ πάλαι παίζοντος ἢ σπουδάζοντος ἐπὶ τοῦ κίονος, ἀγνοοῦμεν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φρέατος ἐξήχθη καὶ μέγας βραχίων λίθινος Σατύρου μὲ χειρίδα δερματίνην. Ὀλίγον δ' ἀπωτέρω ἐν τοῖς ἐρειπίοις εἰς βάθος 6 μέτρων εὐρέθη ἀνάγλυφον κολοβὸν λίθου Ὑμηττείου, παριστάνον τέχνη ἀρχαϊκῇ τὰ ἄνω Ἑρμῶ ἡνιοχοῦντος. Ἀνωθεν καὶ κατὰ τὴν ἀριστεράν τῳ ὁρῶντι πλαγίαν πλευράν ἔχει ὁ λίθος περιθώριον ὑψωμένον, ἐνθα, ὡς καὶ ἐν τῇ βαθυτέρᾳ λείᾳ ἐπιφανείᾳ, σῶζονται ἐρυθρᾶς βαφῆς λείψανᾱ. Ἔτι λέγομεν, ὅτι ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ πρὸς τῷ ὄχετῳ τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων ἀνευρέθησαν δύο ἀκέφαλα καὶ ἄχειρα φυσικοῦ μεγέθους ἀγάλματα, τὸ ἐν πιθανῶς Ἀσκληπιοῦ, τὸ δὲ θηλείας τινὸς θεότητος, ἴσως Ἀρτέμιδος. Ἡ τέχνη τῶν ὃχι ἀξιοκαταφρόνητος. Ὁ λίθος Πεντελῆσιος. Ἐσχάτως δὲ εὐρέθη πρὸς δυσμὰς τοῦ ἐξωτερῶ παχέος περιβόλου εἰς βάθος μόλις ἐνὸς μέτρου εἰς κολοσσιαίου μεγέθους κορμὸς ἀνδρὸς τεθωρακισμένου,

πιθανῶς Ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Τὰ ἐπὶ τοῦ θώρακος ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπίσθεν ἀνάγλυφα κοσμήματα εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν μόνον τὰ ὑπὸ τὰς μασχάλας εἰργασμένα τροπαια καὶ τελειόνομεν τὸ ἄρθρον, λέγοντες ὅτι καθ' ὅλου ὁ κορμὸς οὗτος ὁμοιάζει τὸν ἐν τῷ Θησείῳ ἐκ Μεγάρων (ἶδε τὸν γερμανιστὴν Κατάλογον τῶν τοῦ Θησείου γλυπτῶν ὑπὸ Kekulé, ἀριθ. 370) καὶ τοὺς ἄλλους δύο θηλειῶν μορφῶν τεθωρακισμένων κορμούς, τοὺς πρὸ ἐτῶν τινῶν παρὰ τὴν Ἀττάλου στοὰν εὑρεθέντας καὶ νῦν ὄντας ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων κτιζομένου ἐθνικοῦ Μουσείου (ἶδε καὶ περὶ τούτων τὸν ἀρτίως ἐκδοθέντα γερμανιστὴν ὑπὸ Heydemann Κατάλογον τῶν γλυπτῶν τῶν ἐν τῇ Ἀδριανοῦ στοᾷ, τῷ ὀρολογίῳ Ἀνδρονίκου, τῷ οἰκίσκῳ τῶν φυλάκων ἀκροπόλεως καὶ τῷ γραφείῳ τῆς ἐφορίας τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν τῷ τῆς παιδείας ὑπουργείῳ, ἀριθ. 836 καὶ 837.)

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1874.

ΣΤΑΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

Ἀνατυποῦμεν δὲ καὶ τὸ ἐξῆς ἄρθρον ἐκ τῆς Παλιγγενεσίας τῆς 18 Ἰουλίου 1874.

Ἐὸ γυμνασιάρχης Ναυπλίου Δημ. Πετρίδης ἐπέστειλεν ἡμῖν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Ἰουνίου τὰ ἐξῆς.

Ἐπανελθὼν χθὲς ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἐπίδαυρον ἀρχαίων δὲν ἐθεώρησα ἀπεικὸς νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν τὰ περὶ τοῦ ἐκεῖ ἀνασκαφέντος πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ἀγάλματος ἐν συντόμῳ. Ἐν τοῖς κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον τόποις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων πολυτελοῦς ναοῦ, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συντετριμμένων κοσμημάτων αὐτοῦ, οἷον μετοπῶν, τριγλύφων, κανόνων μετὰ σταγόνων, ἐρίων, καλυμματίων, φατνωμάτων κ τ λ. πρὸς τὰ ΒΔ τοῦ θεάτρου καὶ ἀντίπερὰν τοῦ μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ τοῦ θεάτρου διαρρέοντος ποταμίου κεῖται ἐπὶ τῶν νώτων κορμὸς ἀνδριάντος, πρὸ δύο μηνῶν παρ' ἀγνώστου καὶ τῇ δημοτικῇ ἀρχῇ Δήσης ἀνασκαφέντος, καὶ ἔχοντος κοιλώματα κατὰ τοὺς ὤμους

καὶ τὸν τράχηλον, ἐν αἷς ἦν ἐντεθειμένη ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες.

»Ο ἄνδριάς παριστᾷ ἄνδρα ἐν φυσικῷ μεγέθει μεγαλοπρεπῆ ἔχοντα τὴν στάσιν, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς καὶ ἔχοντα ὀλίγον προβεβλημένον καὶ ἐπὶ τοῦ ἄκρου πέλματος καὶ τῶν δακτύλων ἐρειδόμενον τὸν κεκαυμένον πῶς κατὰ τὸ γόνυ δεξιὸν πόδα, καὶ περιβεβλημένον ποδῆρες καὶ πολύπτυχον ἱμάτιον, ὑποφαίνονται δὲ ὡς κεχωρισμένα δῆθεν τὰ ἀπλῶς δι' ἐνσκαφῶν διακρινόμενα σκέλη ὑπὸ τὰς πλουσίας καὶ περιττῶς ἐξειργασμένας καθέτους καὶ πλαγίας πτυχὰς τοῦ περὶ τὰ στέρνα, τὸν ὦμον καὶ τὸν τράχηλον περιφερομένου ἱματίου. Τοιαύτην εἶχε τὴν στάσιν ὁ κατακείμενος νῦν ἄνδριάς.

»Τίνος ὁ ἄνδριάς οὗτος καὶ τίνος ἔνεκεν ἀνεστήθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ἐπιδaurίων, μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς παρ' αὐτῷ ἀνασκαφείσης συγχρόνως καὶ κειμένης ἐκεῖ ἐπιγραφῆς. Παρὰ τῷ ἀνδριάντι ἐπὶ λίθου τετραγώνου πλάτους 0,40, μήκους 0,62, καὶ πάχους 0,43, ἀναγινώσκεται πρῶτον τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα·

Ἄνθετο μὲν μ' Ἐπίδαυρος Ἀριστείδαο Φίλιππον

Περμαγόθεν θείας κούραν ἱστορίης,

Ἀγλάϊσαν δέ μ' ἄν(δρ)ες, ἐπεὶ πολεμογράφον αὐδᾶν

Ἐκλαγον ἀμερίων κόσμον ἐπεργόμενος.

»Μετὰ διάκενον δὲ ὡς δύο δακτύλων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ ἐπιγραφὴ, ἣν ἀναγράφω ἐφεξῆς, φυλάττων τὸν κατὰ στίχους χωρισμὸν τῶν γραμμάτων, ἅτινα ἔχουσι σχῆμα ὅμοιον τῷ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἐγὼ παντοίων παθέων καὶ ξυνεχέος ἀλλη-

λοφονίης ἀνά τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώ-

πην καὶ τὰ Λεβύων ἔθνη καὶ Νησιωτέων

πόλιας καθ' ἡμέας γεγεννημένων δασίη

5 χειρὶ τὴν περὶ τῶν καινῶν πράξεων ἱσ-

τορίην ἐξήνεγκα ἐς τοὺς Ἑλ(λην)ας,

ὅπως καὶ δι' ἡμέων μανθάνοντες ὁκό-

σα δημοκοπίη καὶ κερδέων ἀμετρησίη

καὶ στάσεις ἐμφύλιοι καὶ πίστιων

10 καταλύσεις γεννῶσι κακὰ, παρατη-

ρῆσει παθέων ἀλλοτρίων ἀπενθήτους

ποιέονται τὰς τοῦ βίου δι;(αν)νορθώσιας.

»Τὰ περὶ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἀνατεθέντος τούτου κοιράνου τῆς ιστορίας Φιλίππου, ἀγνώστου ἐμοὶ καὶ τῇ πτωχῇ μου βιβλιοθήκῃ, ἀφίνω εἰς ὑμᾶς.»

Ταῦτα μὲν ὁ ἐν Ναυπλίῳ φίλος, ἡμεῖς δὲ παρὰδίδοντες αὐτὰ εἰς τὴν δημοσιότητα, εὐχαριστοῦμεν αὐτῷ, ὅτι καλῶς χρησάμενος τῷ χρόνῳ τῶν διακοπῶν τῶν μαθημάτων ἐγνώρισεν ἡμῖν ἄγνωστον ἄλλοθεν συγγραφέα τῆς ἀρχαιότητος, ἔχοντα τόσῃν ἠθικὴν τάσιν, ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ ἐφρόντισε νὰ τὴν διατρανώσῃ ἐμφαντικῶς, οὐδὲν τι διάφορον ποιήσας ἢ ὅ,τι καὶ ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Διόδωρος καὶ ὁ Σαλλούστιος καὶ ὁ Τάκιτος ἐποίησαν εἰς διάφορα μέρη τῶν συγγραφῶν των, δυσαρεστοῦντες διὰ τοῦτο εἰς τινὰς νεωτέρους, οἵτινες συνέταξαν θεωρίας, καθ' ἃς πρέπει νὰ ἐξαιρῇται τῆς ιστορίας πᾶν τὸ καὶ μακρόθεν ὄζον διδασκαλίας ἠθικῆς. Ἄς χαίρωνται οὗτοι τὰς θεωρίας των καὶ τὰς κατ' αὐτὰς ιστορίας. Εἰς ἡμᾶς δὲ ἃς εἶναι συχωρημένον νὰ φρονῶμεν σκουριασμένα μετὰ τῶν παλαιῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 15ῃ Ἰουλίου 1874.

Σ. Α. Κ.»

Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι

ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

1874. Ἰούλιος (Ε. Ν.).

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 750,80 χμ.

Μεγίστη » » 756,05 (τὴν 9ην).

Ἐλαχίστη » » 744,71 (τὴν 26ην).

Μέση θερμοκρασία 28,69 ἐκ.

Μεγίστη » 36,1 (τὴν 18ην)

Ἐλαχίστη » 20,6 (τὴν 4ην)

Ἡμέραι βροχῆς 1 (ἐλάχιστον τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος), ἀστραπῶν 2

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ ἡμέρας 28 ΒΑ, 2 ΝΔ, 1 Ν.

Αύγουστος.

Μέση Βαρομετρική θλίψις 749,89

Μεγίστη » » 753,45 (τὴν 30ην)

Ἐλαχίστη » » 745,94 (τὴν 1ην)

Μέση θερμοκρασία 28,08

Μεγίστη » 36, 5 (τὴν 7ην)

Ἐλαχίστη » 18, 4 (τὴν 26ην)

Ἡμέραι βροχῆς 1 (0,11 χμ.) ἀστραπῶν 1. Ἄνεμοι ἐπνευσαν
κατὰ ἡμέρας 13 ΝΔ, 12 ΒΔ, 4 Δ, 1 Β, 1 ΝΔ.

Σεπτέμβριος.

Μέση βαρομετρική θλίψις 754,14

Μεγίστη » » 759,76 (τὴν 28ην)

Ἐλαχίστη » » 749,49 (τὴν 13ην)

Μέση θερμοκρασία 24,80

Μεγίστη » 32, 5 (τὴν 10ην)

Ἐλαχίστη » 16, 1 (τὴν 7ην)

Ἡμέραι βροχῆς 1 (4,66 χμ.), ἀστραπῶν 2,
Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ ἡμέρας 15 ΒΔ, 8 Β, 4 ΝΔ, 2 Ν, 1 ΒΔ.

ΑΓΓΕΛΙΑ.

Ο ἄγγλος ἔχει βεβαίως τὸ τελειότατον τῶν ἐλληνικῶν λεξικῶν — ὅ ἐστι τὸ συνταχθὲν ὑπὸ τῶν Liddell καὶ Scott — ἵνα ἐννοῇ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἀλλ' ὁ Ἕλλην ἀτυχῶς δὲν ἔχει τοιοῦτον, ἐρμηνεύον τὴν ἀγγλικήν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐννοῇ ἐπίσης τοὺς ἄγγλους.

Ἐν τούτοις ἕξοχος ἐλληνιστὴς ἄγγλος, ὅστις συνέγραψε περὶ ἐλληνικῶν ἀρχαίων γραμμάτων, συνεπέρανεν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀδύνατον νὰ συνυπάρξωσι πώποτε, τελεία τοῦ πνεύματος ἀνάπτυξις καὶ ἀπόλυτος ἄγνοια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς.

Ἀλλὰ δὲν ἤθελεν ἡ κρίσις αὕτη εἶναι τάχα δικαιότερα ὑπὸ τινὰ ἔποψιν, ἐκφερομένη ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει ἄγνοιαν τῆς γλώσσης τοῦ ἀγγλοαμερικανικοῦ πολιτισμοῦ σήμερον;

Τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν μὴν τοῦ Καλοῦ ἔποψιν θεωρούμενον, ἤθελεν ἴσως παρίστασθαι ὡς ἀδιάλυτον, ἐν ᾧ ἡ φιλοσοφία αἰωρεῖται πάντοτε μετὰξὺ δύο σχολῶν, τῆς μὲν παραδεχομένης τὸ ἀπόλυτον Καλὸν, τῆς δὲ τούναντίον — ἀλλὰ βεβαιότατα τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὴν Ἐπιστήμην, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ἀνθρώπων γινώσκει σήμερον τὴν ἐπιστημονικὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἀγγλίας, παραβαλλομένης πρὸς τὴν σύμπασαν ἀρχαιότητα.

Ὅθεν ὁ ὑποφαινόμενος πρὸ δύο ἡδὴ ἐτῶν ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν λεξικοῦ, σκοπὸν ἔχοντος νὰ περιέχῃ ἀντιστρόφως πάντα τὰ ἐν τοῖς ῥηθεῖσι Liddell καὶ Scott περιεχόμενα, ὥστε δι' αὐτοῦ νὰ εὐρίσκηται πᾶσα λέξις ἢ φράσις ἀγγλική, ἐν ἐκείνοις περιεχομένη, πρὸ τῆς ἀντιστοίχου λέξεως ἢ φράσεως τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς — περιττὸν δὲ νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι καὶ ἡ σήμερον γραφομένη ὑπὸ τῶν λογίων, δὲν διαφέρει πλέον τῆς ἀρχαίας — τῆς κοινῆς τοῦλάχιστον καλουμένης — εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν σύνταξιν, τοὺς συνθέτους χρόνους τῶν ῥημάτων, καὶ τινὰ μόρια, ὑπὸ τῆς χρήσεως ἤδη πρὸ πολλοῦ καθιερωθέντα.

Τὸ ἔργον τοῦτο δεῖται πράγματι ἀκαὶ πόνου πολλοῦ καὶ

χρόνου μακροῦ, ὥστε, καίτοι οὐδέποτε διακοπὴν μέχρι σήμερον, μόλις ἤγγικε μέχρι τοῦ ἡμίσεος — καὶ τοῦτο μόνον ὡς πρὸς τὴν νοητικὴν ἐργασίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ὑλικὴν — ἀλλὰ καὶ τὸ κέρδος ἔσται ἀνάλογον τῷ ἀγῶνι — ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ — ἔνθα τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα τιμῶνται τὰ μέγιστα, δὲν ὑπάρχει δὲ λεξικὸν — οἷον ἐνταῦθα προτείνεται — δι' οὗ ὁ ἐξηγῶν ἀγγλιστὶ τὸν ἑλληνα λόγον διὰ τῶν Liddell καὶ Scott, νὰ δύνηται νὰ πράττῃ καὶ τοῦναντίον, ὡς ἀπαιτεῖται ἰδίως ἐν τοῖς Λυκείοις καὶ τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτικοῖς Καταστήμασιν.

Ὡς ἐκ τούτου μάλιστα, φίλοι τινὲς παρήνεσαν τῷ ὑποφαινομένῳ ἵνα τηρῇ μυστικὸν τὸ πρᾶγμα μέχρι τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ τύπου — ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀπλοῦν κίνητρον τοῦ κέρδους ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ἤθελεν εἶναι λίαν ἀγενές, ἐν ᾧ ἡ σύμπραξις τῶν Λογίων ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ οὐ μόνον πρὸς τὴν ταχεῖαν, ἀλλ' ἐν ταύτῃ καὶ τὴν τελείαν ὅσον ἔνεστι διεκπεραίωσιν τοῦ πονήματος — οἱ Λόγιοι τοῦ ἔθνους προσκαλοῦνται διὰ τῆς παρούσης, ἵνα συμπράξωσιν, εἰ δυνατόν, μετὰ τοῦ ὑποφαινομένου, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινωφελοῦς ἐν λόγῳ σκοποῦ.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΤΑΗΣ,
διδάκτωρ τῆς νομικῆς.

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥ
ΘΕΙΟΥ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΣ.

Γ'.

Περὶ τῶν τῆς λατρείας ἀγαλμάτων.

Ἐν τῇ προηγηθείσῃ β' διατριβῇ περὶ σηκοῦ τοῦ λόγου ὄντος¹⁾ ἔρρέθη ὅτι πᾶς ναὸς ἔδει νὰ ἔχῃ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα ἢ σύμβολον, εἰς ὃν ἦτο καθιερωμένος, καὶ ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι ὀλίγοι ναοὶ ἦσαν ἄνευ ἀγαλμάτων, καὶ οὗτοι ἐν ὑστέροις χρόνοις. Τοσοῦτον δὲ ἀναγκαία ἡ ἐν ναοῖς ὑπαρξίς ἀγαλμάτων ἦτο, ὥστε δυνάμεθα γενικῶς εἰπεῖν ὅτι ναὸς ἄνευ ἀγάλματος ἢ συμβόλου δὲν ὑπῆρχεν ἐν χρόνοις τοῦλάχιστον, καθ' οὗς ἐπεκράτησεν ἡ δι' ἀνθρωπίνων ὁμοιωμάτων παράστασις καὶ ἀπεικόνισις τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν δηλονότι καὶ ἐφεξῆς χρόνων μέχρι τῆς τελείας παρακμῆς τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας· διότι αὕτῃ ἡ ὑπαρξίς τῶν ἀγαλμάτων καὶ ἡ τοῦ θεοῦ λατρεία προεκάλει τὴν τοῦ ναοῦ οἰκοδομήν, ὅπως φυλάσσηται τοῦτο ἀπὸ πάσης βλάβης καὶ βεβηλώσεως²⁾. Ἐν τῇ γ' ταύτῃ διατριβῇ θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἀπεικονισμάτων πρὸς τὸν ἀπεικονιζόμενον καὶ λατρευόμενον θεὸν καὶ τῆς τούτου πρὸς τοὺς λατρεύοντας αὐτόν. Ἀλλὰ πρὸ τούτου θέλομεν ἀναζητήσῃ ἐν παρεκβάσει πρῶτον τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἄγαλμα παρὰ τοῖς διαφόροις συγγραφεῦσι, καὶ δεύτερον τίνα τὰ τῆς λατρείας ἀρχαιότατα σύμβολα καὶ ἀπεικονίσματα τῶν θεῶν, διότι καὶ τούτων ἡ λατρεία διέμενεν ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτε ὑστερον ἐπεκράτησεν ἡ δι' ἀγαλμάτων ἀπεικόνισις τοῦ θεοῦ.

1) *Περὶ τῆς λέξεως ἄγαλμα.*

Ἡ λέξις ἄγαλμα ἀπαντᾶται παρ' Ὀμήρῳ, ἀποδιδομένη εἰς

---

1) Ἐν σελ. 308 τοῦ β' ἔτους τοῦ Ἀθηναίου.

2) Βλ. περὶ τούτου Ἑρμαννον Β'. § 48. 4) καὶ Boetticher ἐν τῇ τε-

ἐμψυχά τε καὶ ἄψυχα, ἅπερ διὰ τὴν χάριν καὶ καλλονὴν των τέρ-
πουσιν ἢ θέλγουσι τὸν ἔχοντα καὶ παρέχουσι κόσμον καὶ κῦδος
εἰς τὸν φέροντα αὐτά. Ἐν Ὀδυσσεΐα¹⁾ λέγεται ὁ δούρειος ἵπ-
πος ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον, ἀλλαχοῦ ἵπποι ἢ βόες καλοῦνται
ὡσαύτως ἀγάλματα· καὶ αὐτὸς ὁ πρὸς θυσίαν ἀγόμενος καὶ χρυ-
σῷ κεκοσμημένος βοῦς καλεῖται ὡσαύτως ἄγαλμα²⁾. Τὴν αὐτὴν
σημασίαν τηρεῖ καὶ παρὰ τοῖς ὕστερον, παρ' οἷς ὁμῶς λέγεται ἐπὶ
τῶν ὁμοιωμάτων κυρίως ἢ συμβόλων τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ἐφ' οἷς
οὗτοι ἀγάλλονται· ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου καθ' Ἡσύχιον³⁾ καὶ

κτ. τῶν Ἑλλ. 4. σελ. 119 κ. ἐ. καὶ τὸν ἀντιλέγοντα τούτῳ Petersen ἐν
τοῖς χρον. τῆς φιλολ. τομ. 57. σ. 353.

1) Ὀδ. θ. 509.

2) Ἰλ. δ, 144. Ὀδ. γ, 438. δ, 602. Ὁ Εὐστάθιος (Ὀδ. γ. 274
σελ. 4467) σημειοῖ· ἀγάλματα παρὰ μὲν τοῖς ὕστερον τὰ ξόανα, παρὰ
δὲ τῷ ποιητῇ πᾶν ὧτις ἀγάλλεται· διὸ εἰπὼν ἀγάλματα, ἐπάγει ὑφέ-
σματά τε χρυσόν τε.· Ἑτυμολ. μέγα σελ. 5· ἀγαλμα· ἀγαλλίαμα,
καλλώπισμα, πᾶν ἐφ' ᾧ ἀγάλλεται τις καὶ χαίρει, καὶ τε ἱμάτιον ἦ, καὶ
τε εἰκὼν. Οἱ δὲ μεθ' Ὀμηρον ποιεῖται ἄγαλμα εἶπον τὸ ξόανον· τὸ δὲ
ἄγαλμα παρὰ τὸ ἀγάλλειν.· Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι παρ' Ὀμήρῳ τηρεῖ ἡ
λέξις τὴν ἐκ τῆς παραγωγῆς τῆς ἀπὸ τοῦ ἀγάλλω (ἀγαμαι, γάνυμαι, γάνος,
γῆθος, gaudeo. βλ. Κουρτ. Ἑτυμ. σ. 163) σημασίαν. Ὁ Ast ὁμῶς (ἐν
τόμ. Β' σελ. 552 τῶν σημειώσεων του εἰς Πλάτωνος νόμους 11, 931)
ἀρέσκειται νὰ παραγάγῃ τὴν λέξιν ἄγαλμα ἀπὸ τοῦ ἀγάλλειν, τοῦ τι-
μᾶν καὶ σέβειν σημαίνοντος· ἥτις σημασία γίνεται καταφανὴς ἐν τοῖς
«θεοῖς καρποῖς ἀγάλλειν» παρὰ Πορφύριῳ (περὶ ἀποχῆς 4, 22), ἀκαί σε
θυσίαισιν ἱεραῖσιν, ὦ Δέσποτ', ἀγαλοῦμεν ἡμεῖς αἰεὶ» παρ' Ἀριστοφάνει (ἐν
Εἰρήνῃ 395). Κατὰ ταύτην τὴν παραγωγὴν καὶ σημασίαν τὸ ἄγαλμα
πρὸςφέρεται τῷ θεῷ τιμῆς καὶ σεβασμοῦ χάριν, ἥτοι τοῦ ἀγάλλειν αὐ-
τὸν ἔνεκα.

3) Ἐν λ. «Ἀγαλμα· πᾶν ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται, οὐχ ὡς ἡ συνήθεια
τὸ ξόανον» Σουΐδας· ἀγάλματα τὰ τῶν θεῶν μιμήματα, καὶ πάντα τὰ
κόσμου τινὸς μετέχοντα. Ὀμηρος. Καὶ Ἡσίοδος τὸν ὄρμον ἄγαλμα κα-
λεῖ, Πίνδαρος δὲ τὴν ἐπὶ τάφου στήλην (ἐν Νεμ. 10. 125), Εὐριπίδης
(Τρωαδ. 1212. 1218. Ἀλκυστ. 616. κόσμον φέροντας νεκρῶν
ἀγάλματα) τὸν ἐπὶ νεκροῖς κόσμον. Καὶ ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται. Καὶ τὸ εἰ-
δωλον, βρέτας. . . . Ἀγάλματα δὲ καὶ τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὰς γραφὰς
λέγουσιν.

Σουίδαν, ὃ παρέχει κόσμον καὶ δόξαν τῷ ἔχοντι¹⁾. Ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἐξενίκησε νὰ καλῇται πρὸ πάντων ἄγαλμα πᾶν ἀνάθημα τοῖς θεοῖς καὶ ἥρωσι καθιερωμένον, οἷονδ' ἄποτε καὶ ἂν ᾗτο²⁾ τοῦτο εἴτε περιφανὲς ὁμοίωμα, εἴτε γραφή, εἴτε ναὸς, εἴτε ἄλλο τι, μάλιστα δὲ ξόανον, ᾗτοι ἐκ ξύλου κατεσκευασμένον ἄγαλμα³⁾, ἐφ' ᾧ ἡ ἀγάλλεται ὁ θεὸς, ἡ ἡμεῖς ἀγάλλομεν, τουτέστι σέβομεν καὶ τιμῶμεν αὐτόν.

Ὁ Πausanías πανταχοῦ καλεῖ ἀγάλματα τὰ τῶν θεῶν ὁμοιώματα ἐξ οἷαςδ' ἄποτε ὕλης καὶ ἂν ὦσι ταῦτα, εἴτε ἐξ ἀργίλλου⁴⁾, εἴτε ἐξ ὀπτῆς γῆς⁵⁾, εἴτε ἐκ γύψου⁶⁾, εἴτε ἐκ ξύλου⁷⁾, εἴτε ἐν μέρει ἐκ ξύλου καὶ ἐλέφαντος, ὥς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυτελείας⁸⁾ κατεσκευάζοντο ταῦτα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος⁹⁾, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἀργύρου¹⁰⁾, καὶ συνήθως ἐκ χαλκοῦ, καί ποτε καὶ ἐκ σιδήρου¹¹⁾, διότι ἐκ πασῶν τούτων τῶν ὑλῶν κατεσκευάζοντο ἀγάλματα.

4) Τὸ γεγραμμένον εἰς Νεμεακὴν νίκην ποίημα καλεῖ ὁ Πίνδαρος ἐν Νεμ. 8, 27, «Νεμεαῖον ἄγαλμα». Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 3, 21 καλεῖ τὸν Ἀριστοκλείδην «χώρας ἄγαλμα». Ὁ Ἀλκαῖος παρ' Ἀθηναίῳ, 14, 627 λέγει τὰς περικεφαλαίας «ἀνδρῶν ἀγάλματα». Ἄλλος παρ' Εὐσταθίῳ Ὀδ. θ. 509, σελ. 1608 τοὺς ἀστέρας ἐνυκτὸς ἀγάλματα». Οἱ τραγικοὶ τὰ τέκνα ἐγονέων ἀγάλματα».

2) Καὶ αὐτὴν τὴν τῶν Ἀθηναίων ἀκρόπολιν διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ ἀναθημάτων καὶ λοιπῶν κοσμημάτων τῆς τέχνης καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν τῷ Παναθην. σελ. 258.) ἀνάθημα καὶ ἄγαλμα.

3) Bekkeri anecd. graec. 1, σ. 334. «ἄγαλμα, πᾶν ἐφ' ᾧ τις ἀγάλλεται· ἀγάλματα δὲ [καὶ τὰς] γραφὰς καὶ τοὺς ἀνδριάντας λέγουσιν. Οἱ δὲ ἀπλῶς ἄγαλμα πᾶν ἀνάθημα καὶ καθιέρωμα ἢ ξόανον ἢ τι ἄλλο τοιοῦτον εἴη.» Πρὸς. Ruhnck. ἐν τῷ Τιμαίου πλατ. λεξ. σελ. 3 κ. εἰ.

4) 1, 2, 4. 7, 22, 6.

5) 1, 3, 1.

6) 1, 40, 3. 9, 32, 1.

7) 8, 17, 2. 9, 3, 1. 5, 43, 4.

8) 7, 21, 4. 8, 25, 4. 8, 31, 1. 7, 26, 3.

9) 1, 24, 5. 5, 11, 1.

10) 1, 5, 1.

11) 3, 12, 8. 10, 18, 5.

Τὴν λέξιν ἄγαλμα μεταχειρίζεται ὁ αὐτὸς πρὸς δήλωσιν τοῦ παρ' ἄλλοις ξόανου καλουμένου· ὥστε παρ' αὐτῷ ἀμφότεραι αἱ λέξεις αὐταὶ εἰσι συνώνυμοι¹⁾). Παρατηρεῖ ὁμοίως ὁ αὐτὸς ὅτι ξόανα ἦσαν τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας ἀτελεστεράς τέχνης ἀπεικονίσματα²⁾ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, ἃ οἱ παλαιοὶ δαίδαλα ὠνόμαζον³⁾· Ἦσαν δὲ ταῦτα οὐχὶ πάντοτε ἀνθρωπίνης μορφῆς ὁμοιώματα, ἀλλὰ σύμβολα ἀπλῶς, καθιερωμένα τοῖς θεοῖς, ἐκ ξύλων ἢ λίθων ὡς ὁ Κλήμης⁴⁾ μαρτυρεῖ περὶ τούτου, καὶ αὐτὰ ξόανα ὡσαύτως καλούμενα.

Ὁ Παυσανίας ὁμοίως ξόανα συνήθως ὀνομάζει τὰ ἐκ ξύλου⁵⁾ μόνου⁶⁾ κατεσκευασμένα ἄγαλματα· ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖνα, ἃ εἶχον πρόσωπον, πόδας καὶ χεῖρας ἐκ μαρμαῦρου⁷⁾, καὶ συνήθως ἀκρόλιθα ἄγαλματα ἐλέγοντο. Ἀπαξ δὲ καλεῖ τὸ αὐτὸ ἀμφοτέρως τοῖς ὀνόμασιν ἄγαλμα ξόανον⁸⁾, ἐνθα τὸ ἐν ἐπέχει τόπον οὐσιαστικοῦ τὸ δ' ἄλλο ἐπιθέτου⁹⁾. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ χρυσελε-

1) Ἐν 9, 3, 1. 8, 34, 3. 7, 26, 3 καὶ 8, 17, 2.

2) Πaus. 1, 36, 2. «Ἄγαλμα δὲ ἐν τῇ νήσῳ (Ψυτταλείᾳ) σὺν τέχνῃ μὲν ἐστὶν οὐδὲν, Πανὸς δὲ ὡς ἕκαστον ἔτυχε ξόανα πεποιημένα». Ὁ αὐτὸς 2, 19, 3. «Τὸ μὲν οὖν ἄγαλμα τὸ ἐφ' ἡμῖν (τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἀργεῖ) Ἀττάλου ποίημα ἦν Ἀθηναίου, τὸ δὲ ἐξ ἀρχῆς Δαναοῦ καὶ ὁ ναὸς καὶ τὸ ξόανον ἀνάθημα ἦν· ξόανα γὰρ δὴ τότε εἶναι πείθομαι πάντα». Πρ. 8, 17, 2.

3) 9, 3, 2. «Οἱ πάλαι τὰ ξόανα ἐκάλουν δαίδαλα· ἐκάλουν δὲ πρότερον ἔτι ἢ Δαίδαλος ἐγένετο Ἀθήνησι.»

4) Κλήμης ἐν προτρεπ. κφ. 4 § 46. «Οἱ ἔτι παλαιότεροι ξύλα ἰδρύοντο περιφανῇ καὶ κίονας Ἰστων λίθων· ἃ δὲ καὶ ξόανα προσηγορεύοντο.»

5) 9, 3 καὶ 8, 17, 2. «Τοῖς δὲ ἀνθρώποις τὸ ἀρχαῖον, ὅπως καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἠδυνήθημεν, τὰ δε ἦν ἀφ' ὧν τὰ ξόανα ἐποιούντο, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ κέδροι, τὰ δρύϊνα, ἢ μίλαξ, ὁ λωτός· τῷ δὲ Ἑρμῇ τῷ Κυλληνίῳ τούτων μὲν ἀπὸ οὐδενός, θύου δὲ πεποιημένον τὸ ἄγαλμά ἐστιν.»

6) 8, 17, 2 3, 14, 7. 3, 15 ἐν τελ. 2, 17, 5. 2, 30, 5. 5, 13, 4. 6, 18, 5. 6, 19, 3.

7) 8, 31, 3. 7, 23, 5.

8) 6, 25, 4.

9) Μάλιστα ἡ λέξις ξόανον ἔνεκα τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τοῦ ξίω κατὰ

φάντινον ἀγάλμα καλεῖ¹⁾ ξόανον, ἴσως διότι τοῦτο περιεκαλόπετο ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, ἦτο δὲ ἔνδον ἐκ ξύλου. Τὸ αὐτὸ λέγεται ἀγάλμα χρυσοῦν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς²⁾).

Παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν συγγραφέων ἐκαλοῦντο, ὡς εἴρηται, ἀγάλματα τὰ ἀνατεθειμένα τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ὁμοιώματα ἢ σύμβολα, οἵανδ' ἢποτε μορφὴν ταῦτα εἶχον καὶ ἐξ οἷαςδ' ἢποτε ὕλης ἦσαν, ξόανα δὲ τὰ ἐκ ξύλου κυρίως³⁾). Ἀγάλματα πρὸς τούτοις ὠνομάζοντο καταχρηστικῶς καὶ οἱ ἐν ἐπιπέδῳ ἐξέχοντες τύποι θεῶν καὶ ἡρώων⁴⁾).

Ἔτι δὲ, ἀλλὰ σπανίως καὶ καταχρηστικῶς, ἀγάλμα λέγεται καὶ ὁ ἀνδριάς, ὃν ὁ Παυσανίας συνήθως εἰκόνα⁵⁾) ὀνομάζει, τὸ ὁμοίωμα δηλαδὴ ἀνθρώπου ἐν ξύλῳ, λίθῳ ἢ μετάλλῳ, ὅπωςδ' ἢποτε ἀπεικονίζεται τοῦτο εἴτε περιφανές, εἴτε ἐν τύποις ἐξέχουσιν, εἴτε καὶ ὡς τετράγωνος στήλη ἢ κίων⁶⁾).

τὸν μέγαν Ἑτυμ. σελ. 154· «Ξόανόν ἐστι τὸ ἐξεσμένον εἶδωλον, λίθινον ἢ ἐλεφάντινον ἢ ξύλινον,» καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. «Ξόανα κυρίως τὰ ἐκ ξύλων ἐξεσμένα ἢ λίθων.» Ἄλλοι ὁμως παρατηροῦσιν ὅτι ξόανα ἐκλήθησαν κυρίως τὰ ἐκ ξύλου κατασκευασμένα εἶδωλα, ὡς Θωμᾶς Μάγιστρος.

1) Ἐν 1, 40, 3.

2) Τὸ τοῦ Φειδίου τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Παρθενῶνι. C. J. Q. I, ἀρ. 150 σελ. 232, 40. «Στέφανος χρυσοῦς, ὃν ἡ Νίκη ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἡ ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγάλματος τοῦ χρυσοῦ.» Πρβ. σελ. 236. 233. 237. § 36.

3) Ὅτι δὲ καὶ τὰ τῶν ἡρώων ὁμοιώματα λέγονται ἀγάλματα ἀνέγνωθι Ἑρμάννον ἔ. ε. § 18, 16). Ὁ Servius ἐν Virg. Aen. 2, 225 παρατηρεῖ περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας χρήσεως τῆς λέξεως ξόανον τάδε· Delubrum effigies a delibratione corticis: Nam antiqui feliciū arborum ramnos cortice detracto im effigies deorum formabant, unde Graeci ξόανον dicunt.

4) Πaus. 5, 11, 2. 9, 11, 2. 2, 3, 1. 3, 18, 5. 3, 19, 4. 8, 48, 3.

5) 1, 8, 5 καὶ σημ. Siebilis.

6) Πaus. 8, 48, 1. 1, 27, 6. Bekk. ἀνεκδ. σ. 394· ἀνδριάντα· ὡς ἐν τῇ συνθειᾷ λέγουσιν αἱ μητέρες περὶ τῶν υἱῶν Ὁ καλὸς ἀνδριᾶς μου. Δημοσθένους ἐν εἰς Ὑπὲρ Κτησιφ. (σελ. 270). Λέγεται δὲ ἀνδριάς καὶ τὸ ἀγάλμα καὶ ὁ ἐκ χαλκοῦ καὶ ξύλου καὶ χρυσοῦ καὶ τῆς ἄλλης ὕλης, ὅση

Ἐντεῦθεν διαστέλλεται καὶ ὁ ἀγαλματοποιὸς τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ· καὶ ἐκεῖνος μὲν ἀπεργάζεται θεῶν, οὗτος δὲ ἀνθρώπων εἰκόνας¹).

2) *Τίνα τὰ ἀρχαιότατα τῆς λατρείας σύμβολα
ἢ ἀγάλματα τῶν θεῶν.*

Τὸ πάλαι, ἐφ' ὅσον οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον κατασκευάσει ὁμοιώματα τῶν θεῶν, ἀντικείμενα τῆς λατρείας αὐτῶν ἦσαν συμβολικὰ σημεῖα, ἃ ἐδήλουν τὴν παρουσίαν τῶν θεῶν, καὶ εἰς ἃ οἱ εὐσεβεῖς προσέφερον καὶ ὕστερον ἔτι ἐνιαχοῦ τὴν αὐτῶν λατρείαν, διότι αὐτὰ ταῦτα ἐπίστευον ὅτι ἦσαν ἀφιδρύματα τῶν θεῶν, ἢ ὅτι ἐπληροῦντο ἐκ τῆς χάριτος αὐτῶν. Ἦσαν δὲ ταῦτα ἀργοὶ λίθοι, συμβολικῶς παριστάνοντες τοὺς φυσικοὺς ἰδίως θεοὺς· οἷον ἦτο ἐξ ἀρχῆς τὸ τοῦ Ἑρωτος παλαιότατον ἄγαλμα ἐν Θεσπιαῖς κατὰ Πausανίαν²), τῶν Χαρίτων ἐν Ὀρχομενῷ, τοῦ Διὸς ἐν Γυθείῳ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ὑήττῳ τῆς Βοιωτίας παρὰ τὴν Κωπαῖδα³)· ἢ σωροὶ λίθων παρὰ τὰς ὁδοὺς, Ἑρμαῖα καλού-

δύναται δέξαθαι καὶ κατέχειν εἶδος... Λέγεται μὲν τοι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων καταχρηστικῶς ἀνδριάς».

Σιμωνίδης ἐν ἀποσπ. 76(80) Ἀρτέμιδος τόδ' ἄγαλμα. 74(78)·

Μίλωνος τόδ' ἄγαλμα καλοῦ καλόν, ὅς ποτε Πίσῃ
Ἐπτάκι νικήσας, εἰς γόνατ' οὐκ ἔπεσεν.

4) Bekk. Ἀνεκδ. 4. 335· «ἀγαλματοποιὸν φασὶ καλεῖσθαι τὸν εἰκόνας θεῶν μᾶλλον ἐργαζόμενον, ἀνδριαντοποιὸν δὲ τὸν ἀνθρώπων.»

2) Ἐν 9, 27, 1· «Θεῶν δὲ οἱ Θεσπιεῖς τιμῶσιν Ἑρωτα μάλιστα ἐξ ἀρχῆς, καὶ σφισιν ἄγαλμα παλαιότατόν ἐστιν ἀργὸς λίθος». Πρβ. αὐτόθ. 35, 4. Ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχατίας ὑπῆρχον κατὰ τὸν αὐτὸν Πausανίαν (7,22,3) παρὰ τῷ Ἑρμοῦ ἀγάλματι τριάκοντα τετράγωνοι λίθοι, περὶ ὧν προσθέτει· «Τούτους σέβουσιν οἱ Φαρεῖς, ἐκάστῳ θεοῦ τινος ὄνομα ἐπιλέγοντες. Τὰ δὲ ἔτι παλαιότερα καὶ τοῖς πᾶσιν Ἕλλησι τιμὰς θεῶν ἀντὶ ἀγαλμάτων εἶχον ἀργοὶ λίθοι». Ὁμοίος λίθος ἐν Γυθείῳ ἐλέγετο Ζεὺς Καππώτας, ἐφ' οὗ καθισθεὶς ὁ Ὀρέστης, ἀπηλλάγη τῆς μανίας κατὰ τὸν αὐτὸν Paus. 3, 22, 4.

3) Ὁ αὐτὸς 9, 23, 3· «Ἐν Ὑήττῳ ναὸς ἐστὶν Ἡρακλέους... ὄντος οὐχὶ ἀγάλματος σὺν τέχνῃ, λίθου δὲ ἀργοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον».

μενοι¹⁾. Ὅπως δείξωσι τὴν ἱερότητα τῶν λίθων τούτων, ἔλεγον ὅτι κατέπεσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· οἷον οἱ Ὀρχομένιοι περὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λίθων τῶν Χαρίτων, ὡς ὁ αὐτὸς Πausanías μαρτυρεῖ²⁾. Ὅπερ πιθανοποιεῖ τὴν δόξαν ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἦσαν, ἐνιαχοῦ τοῦλάχιστον, διυπετεῖς³⁾ ἦτοι ἀερόλιθοι, ὡς καὶ περὶ τινων ὕστερον κατασκευασθέντων ξοάνων ἐπιστεύετο τὸ αὐτό.

Μετὰ τούτους ἔπονται οἱ τετράγωνοι λίθοι, οἷοι ἦσαν οἱ τριάκοντα ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχαΐας παρὰ τὸ τοῦ Ἑρμοῦ ἄγαλμα, ὧν ἕκαστος ἦτο καθιερωμένος θεῷ τινι ὕστερον⁴⁾· οἱ τριγωνικοὶ, ὡς ὁ ἐν τῷ ναῷ τῶν Χαρίτων ἐν Κυζίκῳ, ὃν αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ ἐδωρήσατο ὡς πρῶτον τῆς τέχνης ἔργον⁵⁾· ὁ πυραμοειδὴς λίθος τοῦ Μειλιχίου Διὸς ἐν Μεγάρῳ⁶⁾· οἱ κωνοειδεῖς κίονες τοῦ Ἀπόλλωνος ἀγυιέως συνήθεις παρὰ Δωριεῦσιν, ἐν Σπάρτῃ καὶ Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ὁδῶν ἰστάμενοι καὶ ἐν νομίσμασι τῆς Ἀμβρακίας, Ἀπολ-

1) Σουΐδας ἐν λ. Ἑρμαῖον καὶ Εὐσταθ. εἰς Ὀδ. π, 474· «Ἑρμῆς πρῶτος οἷα κῆρυξ καὶ διάκτορος καθήρας τὰς ὁδοὺς, εἴ που λίθους εὗρεν, ἀπετίθει ἔξω ὁδοῦ. Ὅθεν τοὺς τοιοῦτόν τι ποιῶντας καὶ τὰς ὁδοὺς τῷ Ἑρμῇ ὡς διακτόρῳ ἐκκαθαίροντας εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ τοὺς τῶν τοιούτων λίθων σωροὺς Ἑρμαῖα ἢ Ἑρμαίους λόφους καλεῖν». Αὐτοῦ Σχολ. «Ὅθεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἄχρι τοῦ νῦν εἰς τιμὴν Ἑρμοῦ κατὰ τὰς ὁδοὺς διὰ τὸ τὸν θεὸν εἶναι τοῦτον καθηγεμόνα καὶ ἐπίτροπον τῶν ἐκδικούντων (γρ. ἰσως ἐκδημούντων) σωροὺς ποιεῖν λίθων, καὶ διάγοντας προβάλλειν λίθους, καὶ τούτους καλεῖν Ἑρμαίους λόφους».

Ὅμοιους σωροὺς συσσωρεύουσι νῦν ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τὰς ὁδοὺς οἱ διαβάται, ῥίπτοντες ἕκαστος λίθον καὶ καταρώμενοί τινα ὡς αἴτιον κακοῦ τινος, παραδίδοντες τοῦτον ἰσως εἰς τὸν δαίμονα, τὸν τὴν θέσιν τοῦ ψυχοπομποῦ Ἑρμοῦ καταλαβόντα παρὰ τοῖς τοιούτοις.

2) Ἐν 9, 38, 4.

3) Βλ. Ἑρμαννον ἐν ἑλλ. ἀρχαιολ. Β'. §. 48, 43.

4) Πaus. 7, 22, 3 βλ. τὸ χωρίον ἐν σημ. 2 τῆς 282 σελίδος.

5) Ἀνθολ. παλατ. Jacobs 4, σ. 297· ἀρ. 342 καὶ Böckh Explicat. εἰς Πίνδαρ. σελ. 472.

6) Ἑρμανν. ἔ. ἀ. Κατὰ Πaus. 2, 9, 6· ὁ Μειλίχιος Ζεὺς ἦτο εἰκασμένος πυραμίδι, ἡ δὲ πατρίς Ἀρτεμὶς κίονι ἐν Σικυῶνι, «σὺν τέχνῃ πεποιημένη οὐδεμιᾷ».

λωνίας καὶ Ὀρικοῦ ἐν Ἰλλυρίᾳ¹⁾). Στήλη, ἥτοι ξεστός λίθος, ἐπὶ τάφου λέγεται ὑπὸ Πινδάρου²⁾ ἄγαλμα Ὀδρου.

Ἔτι δὲ καὶ ξύλα ἄξεσα, ἢ ἀτέχνως ἐξεσμένα, ἦσαν ἐν ἀρχῇ θεῶν ἀγάλματα· οἷον σάνις τις τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Δίνδῳ λεῖον ἔδος κατὰ τὸν παρ' Εὐσεβίου³⁾ Πλούταρχον. Κατὰ δὲ Τερτυλιανὸν⁴⁾ καὶ ἡ Pallas Attica καὶ Ceres Raria ἦσαν rudis pallus ἥτοι κορμὸς ἄξεστος ξύλου. Τὰ δ' ἐν Σπάρτῃ τῶν Διός-

4) Ὁ Müller ἐν ἀρχ. τῆς τέχνης § 66. Κίων ἦτο καὶ τὸ ἐν Ἀργεῖ ἄγαλμα τῆς Ἥρας καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς κατὰ Κλήμεντα ἐν Στρωμ. 1. 418, παρατηροῦντα «πρὶν γοῦν ἀκριβοῦσθαι τὰς τῶν ἀγγλμάτων σχέσεις κίονας ἱστάντες οἱ παλαιοὶ ἔσεβον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ θεοῦ».

2) Ἐν Πυθ. 10, 67. Ὁ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθήνησι Πολιάδος Ἀθηνᾶς Ἑρμῆς ἦτο ξύλον, Κέκροπος ἀνάθημα, κατὰ Πaus. 1, 27, 1. Τὸ δὲ ἐν Δήλῳ τῆς Δητοῦς ἄγαλμα ἦτο ξύλινον ἄμορφον, ὅπερ διὰ τοῦτο προεκάλει τὸν γέλωτα τῶν θεωμένων κατ' Ἀθήναιον, σελ. 614.

3) Ἐν Εὐαγγ. προπαρ. 3, 8· «Ἥρας Σάμιοι ξύλινον εἶχον εἶδος, ὡς φησι Καλλίμαχος»

Οὕτω ποικίλον ἔργον

Ἔς ξόαν', εὐκτέανον ἄλλ' ἐπὶ τεθμὸν, ἀναξ,

Ἦσθα θεᾶς σάνις.

Ὡδε γὰρ καθιδρύοντο θεοὺς τότε. Καὶ γὰρ Ἀθήνης ἐν Δίνδῳ Δαναὸς λεῖον ἔθηκεν ἔδος. Λέγεται δὲ Πείρας, ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἥρας ἱερὸν εἰσάμενος. . . . . ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ὄγχην ταμῶν εὐκτέανον Ἥρας ἄγαλμα μορφῶσαι». Κλήμης ἐν προτρεπ. κφ. 4 § 46. «Οἱ παλαιότεροι ξύλα ἱδρύοντο περιφανῇ καὶ κίονας ἱστων ἐκ λίθων· ἃ δὲ καὶ ξόανα προσηγορεύετο διὰ τὸ ἀποξέσθαι τῆς ὕλης. Ἀμέλει ἐν Ἰκάρῳ τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον (κατ' Ἀρνόδιον ad gentes 6, 11, lignum indolatum) καὶ τῆς Κυθαιρωνίας Ἥρας ἐν Θεσπιά πρέμνον ἐκκεκομμένον· καὶ τὸ τῆς Σαμίας Ἥρας πρότερον μὲν ἦν σάνις, ὕστερον δὲ ἐπὶ Προκλέους ἀρχοντος ἀνδριαντοειδὲς ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξαντο, βρέτη τὴν ἐκ βροτῶν ἐπωνυμίαν ἐκαρπώσατο. Ἐν Ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν δόρυ φησὶν γεγονέναι τοῦ Ἀρεως τὸ ξόανον Οὐάργων ὁ συγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὠρμηκότων».

4) Ἐν ἀπολογ. 16. Πρ6. Tibul. Eleg. 4, 2, 11 καὶ 4, 10, 20. καὶ Dissep σημειώσεις αὐτόθι.

κούρων ἀγάλματα ἢ ἀφιδρύματα ἦσαν κατὰ Πλούταρχον¹⁾ αἰ δύο ξύλα παράλληλα δυοὶ πλαγίοις ἐπεζευγμένα», ἀ οἱ Σπαρτιάται δόκανα ἐκάλουν.

Πλὴν τούτων καὶ ἄλλα διάφορα θεῶν σύμβολα ἠξιοῦντο τιμῆς καὶ λατρείας ὡς θεῶν ἀγάλματα. Ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸν παρὰ Κλήμεντι²⁾ Οὐάρρωνα δόρυ ἦτο τοῦ Ἄρεως ξόανον. Ὡς θεὸς ἐτιμᾶτο παρὰ Χαιρωνεῦσι τὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος σκῆπτρον, δόρυ καλούμενον, ὅπερ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου κατασκευασθὲν τῷ Διὶ, ἐδόθη ὑπὸ τούτου εἰς τὸν Πέλοπα καὶ ὑπὸ τούτου εἰς τοὺς ἀπογόνους κατὰ διαδοχὴν. Κομισθὲν δὲ τοῦτο ὑπὸ Ἡλέκτρας τῆς Ἀγαμέμνονος εἰς Χαιρώνειαν, ἐτηρεῖτο κατὰ Πausανίαν³⁾ οὐχὶ ἐν ναῷ, ἀλλ' ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱερέως, καὶ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν προσεφέροντο θυσίαι καὶ τράπεζα αὐτῷ παρέκειτο παντοδαπῶν κρεῶν καὶ πεμμάτων πλήρης.

Περὶ τῆς τοιαύτης τῶν σκῆπτρων χρήσεως προσθέτει ὁ Ἰουστῖνος (43,3) ὅτι ἐν ἀρχαίοις χρόνοις οἱ βασιλεῖς ἀντὶ διαδημάτων εἶχον hastas, ἀς οἱ Ἕλληνες σκῆπτρα καλοῦσι, διότι τὸ πάλαι ἀντὶ ἀγαλμάτων τῶν θεῶν ἐλάτρευον οἱ ἀρχαῖοι hastas· διὸ καὶ νῦν προστίθενται εἰς τὰ τῶν θεῶν ὁμοιώματα hastae. Ἀλλαχοῦ ἐλάτρευετο ἡ Τρίαῖνα ὡς σύμβολον τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ κηρύκειον ὡς σημεῖον τοῦ Ἑρμοῦ⁴⁾ καὶ ἄλλα ὅμοια τούτοις ἀλλαχοῦ.

Ἡ μετὰ βας ἀπὸ τῶν ἀκατεργάστων τούτων συμβόλων τῆς τῶν θεῶν παρουσίας ἐγένετο ἰδίως ἀπὸ τῶν τετραγώνων κιόνων, εἰς οὓς προσετέθη κεφαλὴ καὶ χεῖρες, ἢ ἀντὶ χειρῶν πρόκροσσοι, καὶ πρὸς δῆλωσιν τῶν τῆς ὑγρᾶς φύσεως καὶ γονιμότητος θεῶν ὁ φαλλός⁵⁾. Οὕτως ἀπεικονίσθη ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἑρμῆς παρ' Ἀρκάσι⁶⁾

1) Ἐν τῷ περὶ Φιλαδελφίας ἐν ἀρχῇ.

2) Βλ. ἀνωτέρω ἐν σημ. 3 τῆς 284 σελίδος τὸ χωρίον τούτου.

3) Ἐν βιβλ. 9, 40 ἐν τέλει.

4) Βλ. Müller ἐν ἀρχ. τῆς τέχνης § 66.

5) Εὐσέβιος ἐν εὐαγγ. προπαρ. 3, 7 φέρει τοὺς λόγους τοῦ Πορφυρίου, δι' οὓς ἀπεικονίσθησαν ἐκ διαφόρου ὕλης καὶ ἐν διαφόροις σχήμασιν οἱ θεοί.

6) Πausαν. 8, 31, 4. 39, 4, 48, 4· «Περὶσσω γὰρ δὴ τι τῷ σχήματι τούτῳ φαίνονται μοι χαίρειν οἱ Ἀρκάδες.»

καὶ τῆς συγγενέσι τούτων Ἀθηναίοις¹⁾, καὶ ὁ Διόνυσος ὕστερόν καὶ ἄλλοι θεοί²⁾. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἑρμῆς ὡς ἐνόδιος εἶναι καὶ τῶν ὁδῶν ἔφορος καὶ ὁδηγὸς τῶν ὁδοιπόρων, ἐτίθεντο τοιαῦτα ἀγάλματα αὐτοῦ καὶ ὕστερον διὰ παντός ἐν ὁδοῖς καὶ τριοδίοις, μίαν καὶ πλείους κεφαλὰς³⁾ φέροντα καὶ ἐπιγραφὰς νοθετικάς καὶ διδακτικάς⁴⁾.

Ὁ δὲ Διόνυσος ὡς φαλλοφόρος Ἑρμῆς ἐλατρεύετο κατ' ἐξοχὴν παρὰ Μεθυμναίοις κατὰ τὴν παρὰ Πausανία καὶ Εὐσεβίῳ διήγησιν⁵⁾.

1) Θουκ. 6, 27 καὶ Πaus. 1, 24, 3, καὶ 4, 33, 4. 8, 48, 4.

2) Οἷον ἡ Ἀφροδίτη ἐν Δήλῳ (Πaus. 9, 40, 2) ὁ Ζεὺς (8, 48, 4), Ποσειδῶν (8, 35, 6), Ἀθηνᾶ Ἑργάνη καὶ Ἀπόλλων Ἀγνιδεύς (8, 32, 3 καὶ 34, 4). ὅθεν καὶ τὰ σύνθετα Ἑρμαθήνη, Ἑρμηρακλῆς. Cic. ad Att. 1, 4. Ὑστερον δὲ καὶ ἄνθρωποι, ὡς οἱ πολλοὶ Κοσμηταὶ τῶν γυμνασίων ἐν Ἀθήναις, ὧν τοιαῦτα ἀγάλματα ἀνευρέθησαν ὑπὸ τῆς ἀρχαιολ. ἐταιρίας ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταῖς παρὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον Κατηφόρη καὶ νῦν φυλάσσονται ἐν τῷ μουσεῖῳ αὐτῆς, τῷ ἐν τῷ Βαρβακείῳ, περὶ ὧν βλ. Φιλίστορ. 1864, σελ. 199. τεῦχος 4.

3) Ἡσύχιος ἐν λ. Ἑρμῆς τρικέφαλος.

4) CIQ. ἐπιγραφὴ 12.

5) Πaus. 10, 19, 2 καὶ Εὐσεβίος ἐν εὐαγγ. προπαρ. 5, 36. πβλ. Lobeck ἐν Ἀγλαοφ. σελ. 1085. Τοιοῦτος φαλλοφόρος δικέφαλος Ἑρμῆς ἢ μᾶλλον Διόνυσος εἶναι ὁ εὑρεθεὶς ἐν τῷ παναθηναϊκῷ σταδίῳ, καθαριζομένῳ τῷ 1870 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Τζιλλερ δαπάναις τοῦ Βασιλείως, ἰστάμενος νῦν ἐν τῇ ἀνατολικῇ εἰσόδῳ τῶν ἀνακτόρων, φέρων δύο κεφαλὰς, διότι τὸ πάλαι ἴστατο παρὰ τὴν σφενδόνην τοῦ σταδίου, ὅπου ἔκαμπτον οἱ σταδιοδρομοῦντες, ὅπως ἐπιβλέπη τοὺς ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐν τῷ δρόμῳ ἀγωνιστάς. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ μέρος καὶ εὑρέθη κατὰ τὰς εἰρημένους ἀνασκαφάς.

Καὶ ἐν ὑστέροις χρόνοις φαίνεται ὅτι ἐγένετο χρῆσις τοιούτων ἀπλῶν καὶ αὐτοσχεδιαζομένων οὕτως εἰπεῖν ἀγαλμάτων· διότι Μάξιμος ὁ Τύριος λέγει (ἐν ἀρχῇ τοῦ ἡ λόγου), ὅτι »γεωργοὶ Διόνυσον τιμῶσι πῆξαντες ἐν ὀρχάτῳ αὐτοφυεὲς πρέμνον, ἀγροικικὸν ἄγαλμα,» ὅπερ ἐκόσμου μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τούτου, ὡς βλέπομεν ἐν τῇ 42 καὶ 43 εἰκόνι τοῦ συγγράμματος τοῦ Boetticher der Baumcultus der Hell. ὅστις ἐν σελ. 226 τοὺς λιθίνους Ἑρμᾶς νομίζει ἀρχαῖα μόνιμα καὶ ἀμετακίνητα ἀγάλματα θεῶν, τὰ δὲ σκῆπτρα καὶ δόρατα ὡς κινητὰ καὶ φορητὰ ἀγάλματα.

Ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀντικειμένων τῆς τῶν θεῶν λατρείας, ἀ ὡς σύμβολα τῶν θεῶν ἐξέλαβε τὸ πάλαι ὁ Ἕλληνας καὶ ὕστερον οὐχ ἦττον ἐτίμα, μετέβη οὗτος εἰς τὴν δι' ἀνθρωπίνης μορφῆς παράστασιν τῶν θεῶν, ὅτε ἤδη ἐξέλαβε τούτους ἀνθρωποφυεῖς. Τὰ ἀρχαιότατα δὲ τῆς τοιαύτης παραστάσεως ἔργα μετὰ τοὺς τετραγώνους Ἑρμᾶς εἰσι τὰ λεγόμενα Παλλάδια, ἥτοι ξύλινα ἀγάλματα τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς καὶ ἄλλων θεῶν, ἀ ὡς οὐρανόθεν πεσόντα ἐπιστεύοντο, καὶ αἰέποτε ἦσαν ἐν μεγάλῃ θρησκευτικῇ τιμῇ, διότι ἐθεωροῦντο ὡς ὑπ' αὐτῶν τῶν θεῶν ἀποσταλέντα τοῖς φίλοις αὐτῶν εἰς τὴν γῆν καὶ ἀντιπροσωπεύοντα αὐτοὺς, καὶ διότι ἡ παρουσία καὶ διάσωσις αὐτῶν, ἐν ἣ πόλει ὑπῆρχον, συνεπῆγε τὴν εὐδαιμονίαν καὶ σωτηρίαν τῆς πόλεως αὐτῆς. Συνήθως ἔφερον ταῦτα δόρυ καὶ ἄλλα σύμβολα, καὶ εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμιανοικτούς, τοὺς πόδας συμφυεῖς καὶ τὰς χεῖρας κεκολλημένας εἰς τὰς πλευράς τοῦ σώματος, ὅταν δὲν φέρωσί τι.

Τοιοῦτον οὐρανοπετὲς ἢ διῦπετὲς Παλλάδιον ἦτο τὸ ἐν Τροίᾳ, ὅπερ κατ' Ἀπολλόδωρον¹⁾ ἦτο τρίπηχυ, εἶχε τοὺς πόδας συμβεβηκότας, καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἔφερε δόρυ, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ ἄτρακτον καὶ ἡλακᾶτην. Ἐν ἄλλοις σωζομένοις ἀπεικονίσμασιν ἀρχαίων Παλλαδίων φέρουσι ταῦτα περικεφαλαίαν, δόρυ καὶ ἀσπίδα καὶ αἰγίδα²⁾. Τὸ ἐν Τροίᾳ Παλλάδιον ἐπίστευον ὕστερον ὅτι ἀρπαγὲν ἐν τῇ καταστροφῇ τῆς πόλεως ἐσώθη κατὰ τινὰς μὲν ὑπὸ Αἰνείου εἰς Ἰταλίαν³⁾, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Ἀργος, καὶ κατὰ τοὺς

1) Ἀπολλοδ. 3, 12, 3. «Ἴλος κτίσας πόλιν Ἴλιον ἐκάλεσε, τῷ δὲ Διὶ σημεῖον εὐχόμενος αὐτῷ τι φανῆναι, μεθ' ἡμέραν διῦπετὲς Παλλάδιον πρὸ τῆς σκηνῆς κείμενον ἐθεάσατο. Ἦν δὲ τῷ μεγέθει τρίπηχυ, τοῖς δὲ ποσὶ συμβεβηκὸς, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ διηρμένον ἔχον, τῇ δὲ ἐτέρᾳ ἡλακᾶτην καὶ ἄτρακτον.» Ἄλλους μύθους περὶ τοῦ Παλλαδίου τούτου φέρει ὁ Διονυσ. Ἀλ. ἐν ῥωμ. ἀρχαιολ. 4, 69.

2) Ὡς τὰ ὑπὸ Μυλλέρου συλλεγόμενα ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐν τῷ α' πίνακι.

3) Πaus. 2, 23, 5. Πλείω παρὰ Διονυσίῳ ῥ. ἀρχ. 4, 67 καὶ 2, 66, διαστέλλοντι τὸ μὲν ἐν Ῥώμῃ Παλλάδιον ὡς γνήσιον καὶ πρωτότυπον, τὸ δὲ ἐν Ἑλλάδι ὡς ἀντίτυπον ὁμοίωμα ἐκείνου, δ, ἐν φανερωῷ ὑπάρχον, ἤρπασεν ἐκ Τροίας ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, τοῦ ἐτέρου ἐν κρυπτῷ σωζομέ-

Ἀθηναίους εἰς Ἀθήνας¹). Διάφορα τῶν Παλλάδιων τούτων εἰσὶ τὰ τῆς Ἀθηνᾶς καθήμενα ἀγάλματα, ἔχοντα σκέλη συμβεβηκότα, χεῖρας καθεμένας καὶ ταῖς πλευραῖς κεκολλημένας, καὶ ὄμματα μεμυκότες, οἷον τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀθήνησιν Ἀκροπόλεως λίθινον ἄγαλμα, φέρον καὶ γοργόνειον πρὸ τοῦ στέρνου. Καθήμενον φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ τὸ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Τροίᾳ²), καὶ ἄλλα πολλὰ ξόανα τῆς Ἀθηνᾶς καθήμενα ὑπῆρχον ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Στράβωνος μαρτυρίαν³), ἐν Φωκαίᾳ, Χίῳ, Μασσαλίᾳ καὶ Ῥώμῃ.

Ὅπου δὲ καὶ ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐσώζοντο τοιαῦτα Παλλάδια, ἢ ἦσαν θεατὰ μόνον τοῖς ἱερεῦσιν, ὅλως δ' ἀθέατα τοῖς πολλοῖς διὰ τὴν ἱερότητά των, ἢ σπανίως μόνον θεατά. Ἐντεῦθεν καὶ

νου, ὃ ἐν τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Αἰνείας καὶ ἐκόμισεν εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Κόνων ὁμοως (ἐν Διηγήσεσι 34) λέγει ὅτι ἐν Τροίᾳ ἦσαν πολλὰ Παλλάδια, ὧν τὸ σμικρότατον γνήσιον καὶ διῖπετς.

1) Ὁ αὐτὸς 4, 28, 8, Πρβ. Müller ἐν Βόμην. σ. 455.

Διῖπετῇ θεῶν ἀγάλματα λέγονται καὶ τάδε·

Ἐν Θήβαις ἐσώζετο παράδοσις κατὰ Πausανίαν (9, 42, 3) ὅτι «ὁμοῦ τῷ κεραυνῷ βληθέντι εἰς τὸν Σεμέλης θάλαμον πέσοι ξύλον ἐξ οὐρανοῦ· Πολύδωρον δὲ τὸ ξύλον τοῦτο χαλκῷ λέγουσιν ἐπικρομήσαντα Διόνυσον καλέσαι Κάδμον.»

Διῖπετς ἐλέγετο καὶ τὸ ἐν Ταυρίδι ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος κατὰ Εὐριπίδην ἐν Ἰφιγ. Ταυρ. 976, ἐνθα ὁ Ὀρίστης λέγει ὅτι ὁ Φοῖβος ἐπεμφεν αὐτὸν εἰς Ταυρίδα «λαβεῖν τὸ διῖπετς ἄγαλμα». Ὡσαύτως διῖπετς καὶ τὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ θεᾶς ἄγαλμα κατὰ τὰς τῶν Ἀποστόλων πράξεις 18, 35· «Τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν ὑμῶν οὕσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπετοῦς;» Οὐρανόθεν πεσὼν ἐπιστεύετο καὶ τὸ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀγιώτατον ἄγαλμα τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς κατὰ Pausanίαν 4, 26, 7. Περὶ Παλλάδιων ἐν γένει καὶ τῶν μύθων αὐτῶν πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ Krenzer ἐν συμβολ. τομ. Β' σελ. 685 κ. ἑ. ἐκδ. 6.'

2) Ἰλ. ζ. 92, τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τοῖς γούνασιν ἔθηκεν ἡ Ἐκάβη πέπλον. Πρβ. στοιχ. 273 καὶ 303 καὶ Virg. Aen. 2, 471 κ. ἑ.

3) Ἐν βιβλ. ΙΓ'. σ. 604. Πρβ. καὶ Γ'. σελ. 264, ἐνθα σημειοῦται ὅτι κα-
ταμύει ἡ Ἀθηνᾶ μὴ θέλουσα ἰδεῖν τὰ πρὸ αὐτῆς γινόμενα κακουργήματα. Πρβ. Πλούταρχον ἐν Καμῖλλῳ 6, φέροντα καὶ ἄλλα τοιαῦτα περὶ ἀγαλμάτων.

πολλὰ περὶ αὐτῶν μυθεύματα ἦσαν συνήθη¹), περὶ ὧν ὕστερον ἔσται λόγος.

Ἐπειδὴ ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία προῆλθεν ἐκ τῆς λατρείας τῆς φύσεως, καθ' ἃ ἀλλαχοῦ εἶπομεν, καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ δένδρα διὰ τὴν ὀργανικὴν αὐτῶν ζωὴν καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων ἐξεληφθήσαν εἴτε ὡς θεοὶ εἴτε ὡς κατοικητήρια θεῶν ἐξ ἀρχῆς²), ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι, καὶ ὅτε ὕστερον ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι τῶν θεῶν ἀγάλματα ἐν μορφῇ ἀνθρωπίνῃ, τὰ πρῶτα αὐτῶν ἀγάλματα ἦσαν ξύλινα, ὅθεν καὶ ὠνομάσθησαν ἀπὸ τούτου ξόανα καὶ ἀπὸ τῆς μορφῆς βρέτη³). Καὶ τὰ Παλλάδια λοιπὸν ὡς ἀρχαιότατα ἀπεικονίσματα τοῦ θεοῦ ἦσαν ἐκ ξύλου ἀνθρωπίνης μορφῆς ἀπομιμήματα, καὶ ὡς τοιαῦτα ἐκαλύπτοντο μ' ἀνθρώπινα ἱμάτια, ὡς δεικνύει τὸ ἐν Ἰλίου Παλλάδιον, παρ' ᾧ ἡ τῆς Κασσάνδρας ἀπεικονίζεται ἀρπαγὴ, καὶ ἄλλα⁴).

Τὰ ξύλα δὲ, ἀφ' ὧν κατασκευάζοντο τὰ τοιαῦτα τῶν θεῶν ἀγάλματα, ἦσαν διάφορα, ἕβενος, κυπάρισσος, κέδρος, δρῦς, μύλαξ, ἐλαία, συκῇ, θῦος καὶ ἄλλα⁵), ἀλλὰ πάντοτε εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν ἀπεικονιζόμενον θεόν, ἥτοι ἔδει νὰ ᾧσι τούτου ἱερά. Διὸ οὐχὶ πᾶν ξύλον ἐλαμβάνετο καὶ κατασκευάζετο ἐξ αὐτοῦ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα, ἀλλὰ τὸ εἰς τοῦτον καθιερωμένον. Τῇ Ἀθηνᾷ ἱερὸν δένδρον ἦτο ἡ ἐλαία, τῇ Ἀφροδίτῃ ἡ μύρτος⁶), τῷ Διονύσῳ καὶ τῇ Κυβέλῃ ἡ κληματὶς⁷), τῷ Διονύσῳ ἡ συκῇ καὶ πεύκη, τῷ Ἀσκληπιῷ ἡ ἄγνος ἡ λύγος⁸). Ἐπειδὴ δὲ ὡς ξύλα ὑπέκειντο

1) Βλ. τοὺς περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ, Λαυινίῳ, καὶ Ἀλβᾷ Παλλαδίου μύθους παρὰ Διονυσίῳ ἐν ρ. ἀρχ. 1, 67 καὶ ἐξῆς.

2) Βλ. Ἀθηναίου ἀ ἔτος σελ. 382 κ. ἐ.

3) Βλ. ἀνωτέρω σελ. 284 σημ. 3. καὶ Πaus. 2, 49, 3.

4) Βλ. τὰς εἰκόνας τούτου καὶ μάλιστα τὴν 7 ἐν τῷ πίνακι τῶν Μυλέρου μνημείων τῆς τέχνης. Καὶ δένδρα ἔτι, ἃ καὶ ὕστερον ἐλάτρευον ὡς κατοικητήρια τῶν θεῶν, ἐνέδυσον ἀνθρωπίνοις ἐνδύμασι καὶ συμβόλοις, ὡς βλέπομεν ἐν εἰκόνι 34. 42. 43. 44 τοῦ συγγράμματος τοῦ K. Bötticher der Baumcultes der Hellenen. 1856.

5) Paus. 8, 47, 2. βλ. τὸ χωρίον ἀνωτέρω σελ. 280 σημ. 4.

6) Paus. 5, 13, 4.

7) Ἀπόλλ. Φ63. 4. 1125 καὶ σχολ. 8) Paus. 3, 44, 7.

ταῦτα εἰς φθορὰν ἐκ τῆς προόδου τοῦ χρόνου, ὅπως προφυλάττωσιν αὐτά, ἔπλυνον καὶ ἔλουον κατ' ἔτος ἐν ὠρισμένη ἡμέρᾳ¹⁾, τελοῦντες ἐπὶ τούτῳ ἰδίαν ἐορτὴν, τὰ πλυντήρια, καὶ εἶτα ἔλαιον ἐλαίῳ ἢ μύροις καὶ χρώμασιν. Ἔτι δὲ περιεκάλυπτον αὐτά καὶ μάλιστα τὰ τῶν θεαινῶν ρε ἐνδύματα καὶ ἐκόσμου με ψέλλια, ὄρμους, ἐνώτια καὶ διαδήματα καὶ με ἄλλα παντὸς εἶδους κοσμήματα, ὥσπερ τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα, νομίζοντες ὅτι ἀρέσκονται καὶ οἱ θεοὶ εἰς ταῦτα. Ἀλλὰ πλείω περὶ τούτου ἀλλαχοῦ.

Ἀπὸ τῶν ἀτέχνων τούτων συμβόλων τοῦ θείου καὶ τῶν Παλλιδίων προῆλθεν ὕστερον διὰ τῆς ἐπὶ τὰ κρείττω ἀναπτύξεως τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπὶ τὸ καλλιμορφότερον παραστάσεως τῶν θεῶν ἢ δι' ἐντέχνων καὶ εὐειδῶν ἀγαλμάτων παράστασις αὐτῶν ἦν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης ἀνέφερον οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὸν Δαίδαλον καὶ ἄλλους συγχρόνους τούτου καλλιτέχνας²⁾. Ὁ Δαίδαλος πρῶτος λέγεται ὅτι κατεσκεύασεν ὁμοιώματα τῶν θεῶν ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοικτοὺς, τοὺς πόδας διαβεβηκότες, τὰς χεῖρας ἐλευθέραις, καὶ ἐν γένει ἀπεικόνισε ταῦτα ὡς ζῶντα καὶ κινούμενα καὶ πλήρη ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Πατὴρ δὲ καὶ τόπος, ἐν ᾧ ἀνεπτύχθη ἡ τοῦ Δαιδάλου τέχνη καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διετηρήθη, λέγεται ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις καὶ ἡ Κρήτη, ἐνθα καὶ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἐσώζοντο ὕστερον, μετερχόμενοι τὴν λιθοξοίαν καὶ ἀγαλματοποιίαν. Τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐσώζοντο καὶ ἐπὶ Πausανίου ἤδη πολλὰ, ὧν οὐκ ὀλίγα ὀνομάζει ὁ περιηγητὴς οὗτος πολλαχοῦ τῆς περιηγήσεώς του³⁾, καὶ γενικῶς χαρακτηρίζει⁴⁾

1) Ροσσ. ἐν ἐγχειριδίῳ ἀρχαιολογ. σελ. 444.

2) Βλ. Müller ἐν τῇ ἀρχαιολ. τῶν τεχνῶν § 70 καὶ Ροσσίου ἔ. ἀ. § 87. Σχολ. ἐν Πλατ. Μένωνι σελ. 97. «Τῶν πάσαις δημιουργῶν πλατόντων τὰ ζῶα συμμεμυκότες ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ οὐ διεστηκότες τοὺς πόδας, ἀλλ' ἐστῶτα σύμποδα, Δαίδαλος ἄριστος ἀγαλματοποιὸς ἐπιγεγονὼς πρῶτος ἀναπετάννυσί τε τὰ τούτων βλέφαρα, ὡς δόξαι βλέπειν αὐτά, καὶ τοὺς πόδας, ὡς νομίσαι βαδίζειν, διττοῖσι». Πρβ. Διοδ. 4, 98 καὶ 4, 76.

3) Βλ. Ρόσσιον ἐν σελ. 445.

4) Ἐν βιβλ. 2, 4, 5. «Δαίδαλος δὲ ὅποσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μὲν

ὡς ἔχοντα τύπον μὲν ἄχαριν καὶ δύσμορφον, ἀλλὰ τι θεοπρεπές καὶ ἔνθεον.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκ τῆς προόδου τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοκαλίας καὶ τοῦ πλούτου κατεσκευάσθη ὕστερον μέγα πλῆθος ἀγαλμάτων ἀπὸ πάσης ὕλης ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἑλλάδι καὶ ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς, καὶ πάντες οἱ τῶν θεῶν ναοὶ ἦσαν πλήρεις ἀρίστων τῆς τέχνης καὶ πολυτίμων ἔργων, πάλιν τὰ τῆς ἀρχαιοτέρας τέχνης, εἰ καὶ δύσμορφα, ἔμενον αἰείποτε ἐν μεγάλῃ τιμῇ, καὶ αὐτοῖς πρὸ πάντων ἦσαν καθιερωμένοι ναοὶ, καὶ αὐτοῖς προσεφέρετο κατ' ἐξοχὴν λατρεία. Πανταχοῦ τῆς περιηγήσεως τοῦ Πausανίου εὐρίσκομεν ἀποδείξεις τῆς ἀληθείας ταύτης. Εἰς τοσοῦτον δὲ προέβαινεν ἡ τῶν Ἑλλήνων εὐσέβεια πρὸς τοιαῦτα ἀρχαῖκὰ ὁμοιώματα τῶν θεῶν, ὥστε οὐ μόνον διετήρουν αὐτὰ ὅσον πλεῖστον χρόνον καὶ οἷς τρόποις ἡδύναντο, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀνανεοῦντες αὐτὰ ἐτήρουν πάλιν ἐν τοῖς νέοις τὸν ἀρχαῖκὸν τύπον αὐτῶν, ὅσον ἄτεχνος καὶ ἂν ἦτο, καὶ ὅσον δύσμορφος καὶ ἂν ἐφαίνετο ἐν αὐτοῖς ὁ ἀπεικονιζόμενος θεός. Τοσαύτη δ' ἦτο ἐν τισιν ἡ δυσμορφία, ὥστε ἐκινεῖτο ὕστερον ἐκ τούτου ὁ γέλως τῶν θεωμένων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς καλλαισθησίας¹⁾. Αἰτία δὲ τούτου ἦτο ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἤθελον νὰ μεταβάλληται ἡ μορφή αὐτῶν, ὡς ὁ Τάκιτος²⁾ λέγει, ἢ μᾶλλον διότι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἠρέσκοντο ἐξ εὐσεβείας νὰ μεταβάλλωσιν ὅ,τι ἐν τῇ θρησκείᾳ παρέδωκαν αὐτοῖς οἱ πρόγονοι, ὡς ὁ Ἰσοκράτης βεβαιοῖ³⁾.

ἔστιν ἐς τὴν ὄψιν, ἐπιπρέπει δὲ ὁμῶς τι καὶ ἔνθεον τούτοις»· πρβ. καὶ Πλατ. ἐν Ἰππ. Μείζ. σελ. 281.

1) Ἀθην. ιδ', 614». Παρμενίσκος ἦλθεν εἰς τὸ Λητῶν (ἐν Δήλῳ) νομίζων τῆς Ἀπόλλωνος μητρὸς ἀγαλμά τι θεωρήσειν ἀξιόλογον· ἰδὼν δ' αὐτὸ ξύλινον ἄμορφον παραδόξως ἐγέλασεν».

2) Ἐν Ἱστορ. 4, 53· Nolle deos mutari veterem formam.

3) Ὁ Πausanίας (3, 16, 4) λέγει ὅτι αὐτοὶ οἱ θεοὶ δι' ὀνείρων ἀπηγόρευον τὴν μεταβολὴν τῶν ἰδίων ἀγαλμάτων.

3) Ἐν Ἀρειοπαγ. §. 44.» Ἐκεῖνο μόνον ἐτήρουν (ἐν τοῖς ἱεροῖς), ὅπως μηδὲν μήτε τῶν πατρίων καταλύσουσι, μήτ' ἔξω τῶν νομιζομένων προσθέσουσιν. Οὐ γὰρ ἐν ταῖς πολυτελείαις ἐνόμιζον εἶναι τὴν εὐσέβειαν, ἀλλ' ἐν τῷ μηδενὶ κινεῖν ὧν αὐτοῖς οἱ πρόγονοι παρέδωκαν».

Ἀπαράλλακτα καὶ παρ' ἡμῖν ἔτι συμβαίνει νὰ τιμῶμεν καὶ σεβώμεθα πλέον ἀρχαίας εἰκόνας, οἷαςδὴποτε τέχνης καὶ ἂν ὦσιν αὗται, ἢ νέας τελειότερας τὴν τέχνην καὶ πολυτιμότερας. Τὰς ἐν Ῥώμῃ πρὸ ἐτῶν γραφείσας ὑπὸ καλλιτεχνῶν εἰκόνας τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, ὡς καὶ τὰς πρὸ τούτων τοῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, γενομένας ἐν τῇ ὁμοδόξῳ Ῥωσσίᾳ, ἐπὶ πολλοὺς ἐνιαυτοὺς ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀρχὴ ἀπηγόρευε νὰ τεθῶσιν εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, διότι δὲν ἔφερον τὸν Βυζαντινὸν τύπον, ὅστις εἶναι ἤδη καθιερωμένος παρ' ἡμῖν. Ὅπου ὅμως τοῦ τύπου τούτου εἰκόνες δὲν ὑπάρχουσιν, οὐδὲ δυνατόν εἶναι νὰ παρασκευασθῶσι, δέχονται οἱ πιστοὶ καὶ νέας εἰκόνας νέων τεχνιτῶν. Ἀλλ' ὅμως τὸ εἰς αὐτάς ἀποδιδόμενον σέβας εἶνε πάντοτε ἥττον. Ἀνάγκη προηγουμένως νὰ ἐπικαθίσῃ ἐπ' αὐτῶν ὁ τοῦ χρόνου πῖνος, νὰ πλασθῶσι περὶ αὐτῶν παραδόσεις, ἐνίοτε δὲ καὶ θαύματα, ἵνα ἐξισωθῶσι κατὰ τὴν ἱερότητα πρὸς τὰς ἀρχαίας εἰκόνας.

Ὅμοια γινώσκομεν ὅτι ἐφρόνουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Τὸ ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ διυπετέες αὐτῶν Παλλάδιον, ὅπερ ἐν μεγίστῃ τιμῇ ἐφυλάσσετο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ὑπὸ πολλῶν παρθένων καὶ ἱερείων, αὐτὸ τοῦτο ἦτο τὸ ἱερώτατον τῶν Ἀθηναίων ἀγαλμάτων τῆς θεᾶς ταύτης, οὗ ἡ σωτηρία ἐτήρει καὶ τὴν τῆς πόλεως, τὸ δὲ χρυσελεφάντινον τῆς αὐτῆς θεᾶς ἄγαλμα, τὸ τοῦ Φειδίου θαυμάσιον ἔργον, ὃ ἐφυλάσσετο ἐν τῷ Παρθενῶνι, ἦτο πολυτιμώτατον τὴν τέχνην καὶ τὴν ὕλην, ἀλλ' οὐδέποτε ἡξιώθη τῆς αὐτῆς λατρείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ τοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἀγάλματος, τοῦ ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ ἀείποτε φυλασσομένου. Ἡ αὐτὴ ἀρχαίων καὶ νέων διαστολὴ ἀγαλμάτων ἐγένετο καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος. Ἐντεῦθεν ὁ γερμανὸς K. Bötticher¹⁾ διέστειλε πρὸ μικροῦ τὰ τῆς λατρείας ἀγάλματα ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων, τὴν αὐτὴν διαστολὴν ποιήσας καὶ τῶν ναῶν²⁾, ἐν οἷς

1) Ἐν τῇ τεκτονικῇ τῶν Ἑλλήνων πρῶτον 4, σ. 247 καὶ τελευταῖον ἐν Φιλολόγῳ 1866 καὶ ἐξτὺς ἐν πολλαῖς διατριβαῖς.

2) Ὡν τοὺς μὲν λέγει χρησίμους πρὸς τὴν λατρείαν, τοὺς δὲ πρὸς τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς ἀγῶνας, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς δευτέρους καλεῖ Agonale festtempel.

ταῦτα καὶ ἐκεῖνα ἐφυλάσσοντο, δογματίσας ὅτι ὁ μὲν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναὸς καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἀρχαῖον αὐτῆς Παλλάδιον ἦσαν τὰ τῆς λατρείας, ὁ δὲ Παρθενὼν καὶ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς ἦσαν ἀναθήματα καὶ θεάματα διὰ τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς ἀγῶνας, ὅτε ἐξετίθεντο εἰς θέαν καὶ θαυμασμόν τοῦ κοῖνου, καὶ χρῆσις αὐτῶν ἐγίνετο. Ὅμοια, λέγει, ἦσαν καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ὑπάρχοντα χρυσελεφάντινα καὶ ἄλλα πολύτιμα καὶ κάλλιτεχνικά ἔργα τῆς πλαστικῆς, καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, ἐκλαμβάνων ταῦτα ὡς ἔργα λαμπρότητος καὶ ἐπιδείξεως πλούτου καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ σεβασμοῦ καὶ λατρείας, οἷα κατ' αὐτὸν ἦσαν τὰ ἀρχαῖα. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς διαστολὴ δὲν ἔτυχεν ἔτι γενικῆς ἐπιδόκιμασίας.

3) *Περὶ τῆς εἰς αἰὲν τηρήσεως τοῦ ἐν ἀρχῇ καθιερωθέντος τύπου ἐν τοῖς ἀγάλμασι τοῖς ναοῖς καὶ ταῖς ἱερουργίαις.*

Ὁ λόγος, δι' ὃν κατὰ τὰ εἰρημένα ἐτηρεῖτο διὰ παντὸς ὕστερον ἀμετάβλητος ὁ παλαιὸς τύπος τῶν ἀγαλμάτων, οἷος δὴ ποτε καὶ ἂν ἦτο οὗτος, ἦτο κυρίως ὁ ἐξῆς.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἱστορικὴ παράδοσις περὶ τῆς ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα μετανάστεύσεως τῶν παναρχαίων τῆς Ἑλλάδος κατοίκων¹⁾ ἀπώλετο παρ' Ἑλλήσι, σὺν ταύτῃ δὲ καὶ ἡ τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν πρώτη πηγὴ, ἐπίστευον πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι ὅτι ἦσαν αὐτοὶ τε καὶ οἱ θεοὶ τῶν τέκνα τῆς γῆς²⁾ ἐν ᾗ κατῴκουν, καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς κοινῆς ταύ-

1) Ὡς ἀπέδειξεν ἤδη ἡ νέα γλωσσολογικὴ ἐπιστήμη διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς συγγενείας τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ὧν πρωτότοκος ἀδελφὴ φαίνεται ἡ ἀρχαία τῶν Ἰνδῶν γλῶσσα, πιθανοποιήσασα συγχρόνως ἡ αὐτὴ ὅτι καὶ αἱ πρῶται θρησκευτικαὶ ἐννοιαὶ τῶν ἐθνῶν τούτων εἰς κοινὰ ἦν τε τοῖς ὀνόμασι τῶν πρωτευόντων θεῶν καὶ τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν. Βλ. Ch. Petersen Religion der Griechen 1864 ἀπὸ σελ. 74 κ. ἐ. καὶ Maury histoire des religions de la Grèce antique A' ἀπὸ σελ. 50—236 καὶ Φιλίστορος Γ' ἀπὸ σελ. 102. κ. ἐ.

2) Ἡν δόξαν εἶχον καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔθνη πλὴν τῶν Ἑβραίων, ἐκ τῶν Ἑλλήνων δὲ πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Ἀρκάδες. Ἡσιόδ. Θεογ. 116 κ. ἐ. Ἔργ. 108· «ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοί τε

της καταγωγῆς θεοὶ καὶ ἄνθρωποι συνέζων ἐν ἀρχῇ καὶ ἐπιμεξίαν εἶχον πρὸς ἀλλήλους, ὥστε καὶ τέκνα ἐκ θνητῶν οἱ θεοὶ εἶχον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη κοινωνία διήρκεσεν ἐν ὅσῳ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν δίκαιοι καὶ ἀγαθοί¹). Ὅσον ὁμως οὗτοι ἐξηχρειοῦντο καὶ χείρονες ἐγίνοντο, κατὰ τοσοῦτον καὶ οἱ θεοὶ ἀπεχώρουν κατὰ μικρὸν ἀπ' αὐτῶν καὶ τελευταῖον ἦσαν ἀφανεῖς αὐτοῖς πάντες²). Οὐχ ἦττον ὁμως καὶ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων ὄντες, ἐτήρουν πάλιν οἱ θεοὶ σχέσιν πρὸς αὐτοὺς, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς προστατεύοντες καὶ βοηθοῦντες, τοὺς δὲ κακοὺς τιμωροῦντες. Ἀλλ' ὅπως οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ καὶ ἀφανείᾳ τῶν θεῶν ἔχωσι πλησίον αὐτῶν ἕκαστος τὸν ἴδιον προστάτην καὶ φίλον θεόν, ἐπλάσθησαν τὰ τούτων σύμβολα καὶ ἀγάλματα, ἃ ἡ οἱ θεοὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν δόξαν τοῦ λαοῦ ἐποίησαν καὶ ἔδωκαν τοῖς προσφιλέσιν αὐτῶν λαοῖς καὶ ἀνθρώποις, οἷα ἦσαν τὰ λεγόμενα Παλλάδια, ἡ τῶν θεῶν τέκνα καὶ φίλοι τεχνῖται καὶ θεόπνευστοι ἄνδρες κατεσκεύασαν ὕστερον ὁμοιώματα τῶν θεῶν, ἃ οὗτοι ἐπεδοκίμασαν καὶ ἱερὰ αὐτῶν εἶχον.

Μετὰ τῶν θείων τούτων ὁμοιωμάτων συνέστη συγχρόνως καὶ ὁ ἴδιος ἐκάστῳ θεῷ τρόπος τῆς λατρείας. Τοῦτον δὲ ἡ ἐδίδασξαν αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἡ παῖδες αὐτῶν, ἡ ἐνέπνευσαν φίλοις αὐτῶν ἀνθρώποις, ἵνα ἐκτελῶσιν ὅσάκις ἤθελον οὗτοι νὰ αἰτήτῳσι καλόν τι ἢ νὰ ἐκφράσωσι τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τοὺς θεοὺς διὰ τὰς εἰς αὐτοὺς γενομένας εὐεργεσίας, νὰ ἐξιλεώσωσι διὰ τὰ εἰς αὐτοὺς ἀμαρτηματὰ των, ἢ καὶ νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς των τιμωρίαν. Ἀλλ' ἵνα ἐπιτυγχάνωσιν εὐκολώτερον

ἄνθρωποι». Πίνδ. ἐν Νεμ. 6, 4. «Ἐν ἀνδρῶν ἐν θεῶν γένος· ἐκ μιᾶς δὲ πνέομεν ματρὸς ἀμφότεροι». Πλείω περὶ τούτου ἐν τοῖς μικροῖς συγγράμμασι Πρελλέρου ἀπὸ σελ. 157 κ. ἐ.

1) Ἡσιόδου ἀποσπ. 187 παρὰ Göttling ἐν σελ. 294 6' ἐκδ. «Ξυναὶ γὰρ τότε δαῖτες ἔσαν ξυνηὶ δὲ θόωκοι ἀθανάτοισι θεοῖσι καταθνητοῖς τ' ἀνθρώποις». Ὁ αὐτὸς ἐν Ἑργ. 497 καὶ Ἀρατος 100 καὶ Πaus. 8, 2, 2. Πλείω παρὰ Nitzsch ἐν στ.μ. εἰς Ὀδυσ. τομ. 6' σελ. 156 κ. ἐ.

2) Ὡστε ἐπὶ τῶν τρωϊκῶν ἤδη χρόνων μόνον ὀλίγοις καὶ φίλοις ἦσαν καταφανεῖς καθ' Ὅμηρον καὶ ἤρχοντο εἰς κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ πᾶσιν. Βλ. Ὀδυσ. η, 201—206 καὶ Naegelsbach ἐν ὁμ. θεολ. σελ. 153 6' ἐκδ.

οἱ ἄνθρωποι πάντων τούτων, ἔδει νὰ ἱκετεύωσι τοὺς θεοὺς καὶ ἐκτελῶσι τὴν πρὸς αὐτοὺς λατρείαν καθ' ὃν τρόπον οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἢ οἱ φίλοι αὐτῶν ἐν ἀρχῇ ὤρισαν. Πᾶσα δὲ μεταβολὴ καὶ νεωτερισμὸς ἐν τῇ λατρείᾳ ἦτο ἀσυγχώρητος, ἢ τοῦλάχιστον ἔδει νὰ συγχωρηθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ διὰ θαύματος ἢ ὀνείρων ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς χρηστηρίου, ὅπερ ἐν θρησκευτικαῖς ἀπορίαις ἠρωτᾶτο καὶ ἔδιδεν ὁδηγίας τοῖς ἀνθρώποις¹). Ἡ οὕτω καθιερουμένη ἐν τῇ λατρείᾳ μεταβολὴ καὶ ὁ νεωτερισμὸς ἦτο εὐπρόσδεκτος τοῖς θεοῖς.

Μετὰ τῆς λατρείας καὶ τῶν ὁμοιωμάτων τῶν θεῶν συνέχεται καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ κατοικητηρίου τῶν θεῶν, τοῦ ναοῦ.

Ὁ ναὸς, καθ' ὃν ἤδη εἵπομεν, εἶναι οἶκος, δόμος, τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ φυλάσσεται τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ, καὶ ἐν ᾧ οἶκεῖ αὐτὸς ὁ θεὸς προσερχόμενος ὅτε καλεῖται παρὰ τῶν εὐσεβῶν ἵνα ἀκούσῃ τὰς εὐχὰς καὶ δεχθῇ τὰς θυσίας καὶ προσφοράς, ἢ καὶ ἀποτρέψῃ κίνδυνόν τινα ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ὁ οἶκος λοιπὸν τοῦ θεοῦ ἐκτίσθη ἐν ἀρχῇ ἢ ὅπως αὐτὸς ὁ θεὸς ὑπέδειξε τοῖς φίλοις αὐτοῦ, ἢ ὅπως οὗτοι ἐνόμισαν ἄρεστόν τῷ θεῷ. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ἢ νεωτερισμὸς καὶ ἐν τῷ ναῷ ὑπὸ τῶν ὕστερον ἦτο ἀσυγχώρητος, καὶ ὡς τοιοῦτος μὴ ἄρεστός τῷ θεῷ, εἰ μὴ ἐγίνετο καὶ οὗτος πάλιν τῇ ἐπινεύσει αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οὕτω καὶ τὰ τρία ταῦτα, ὁμοίωμα, λατρεία καὶ ναὸς, εἶχον θεῖαν καταγωγὴν, ἔδει νὰ μένωσι διὰ παντὸς ἀμετάβλητα. Καὶ ἐν ᾧ ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς οἱ Ἕλληνες ἠρέσκοντο εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς, μάλιστα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες διὰ τοῦτο καὶ νεωτεροποιοὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐλέγοντο καὶ ἐν ᾧ ἐκ τῶν νεωτερισμῶν τούτων προῆλθον πολλὰ καὶ καλὰ καὶ κακὰ ἐν τῇ προόδῳ τοῦ χρόνου, ἰδίως ἐκ τῆς συχνῆς τοῦ πολιτεύματος μεταβολῆς, τὰ τῆς θρησκείας τοῦναντίον ἔμενον αἰετοῦ ἀμετακίνητα, ὅπως οἱ θεοὶ παρέδωκαν αὐτὰ τοῖς ἀνθρώποις κατὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ λαοῦ, καὶ οἱ πρόγονοι τοῖς ἐπιγινόμενοις. Πᾶσα δὲ νέα ἐν τούτοις μεταβολὴ εἴτε παλαιοῦ εἴτε νέου

1) Βλ. τὴν περὶ τούτου διατριβήν μου ἐν Ἀθηναίου τόμῳ 4 σελ. 144.

θεοῦ ὅπως ἔχη κύρος ἔδει νὰ κυρωθῇ, ὡς εἴρηται, παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, ὅστις ἦτο ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς τῶν Ἑλλήνων γενικὸς ἔφορος, καὶ οὕτω καθιερωθῇ ὑπὸ τῆς πόλεως ἵνα ἐπιβληθῇ τοῖς πολίταις. Ἀλλως ὁ νέος θεὸς αὐτογνωμόνως εἰσάγων ἡ νέον τρόπον λατρείας θεοῦ γνωστοῦ ἦτο ἀσεβής, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμωρεῖτο παρὰ τῆς πόλεως, ὡς καὶ ὁ παραμελῶν καὶ ὑβρίζων τὰ κοινὰ ἱερά, ἀ ἡ πόλις πᾶσα νόμῳ θεῶν καὶ προγόνων καθιέρωσε καὶ ἐτίμα.

Τὰ οὕτω γενικῶς ῥηθέντα ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ πολλῶν σωζομένων ἐν τοῖς συγγραφεῦσι μαρτυριῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸ ἀμετακίνητον καὶ ἐδραῖον τοῦ ἀρχαίου καθιερωθέντος τύπου ἐν τοῖς τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἀγάλμασι, τοῖς ναοῖς καὶ τῇ λατρείᾳ αὐτῶν.

Οἱ Ἕλληνες ἀνεγνώριζον, ὡς γνωστὸν, ἐκ τῶν λατρευομένων θεῶν τινὰς ὡς Πανελληνίους τρόπον τινὰ, καὶ τούτους ἐλάτρευον πάντες, συνερχόμενοι ἐν ῥητῷ χρόνῳ. Ἀλλὰ πλὴν τούτων εἶχεν ἕκαστος καὶ ἰδίους, οὓς ἐλάτρευον κατ' ἐξοχὴν ὡς προστάτας καὶ φίλους κατ' ἴδιον τρόπον, γνωστὸν αὐτοῖς μόνοις, εἰς οὐδένα ξένον συγχωροῦντες νὰ μετέχη τῆς λατρείας ταύτης, ὅπως αὐτοὶ μόνοι ἔχωσιν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ θεοῦ, ὡς ὕστερον ἔσται περὶ τούτου λόγος.

Πᾶσα πόλις, πᾶσα φυλὴ, πᾶς δῆμος, πᾶσα κοινότης, καὶ πᾶσα ὑποδιαίρεσις οἰαδήποτε τῶν πολιτῶν, πᾶς οἰκογενειάρχης καὶ πᾶς ἐν γένει πολίτης εἶχε τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ προστατῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἀγάλματα, καὶ ἴδιον τρόπον τῆς τούτων λατρείας, ὃν ἐξετέλει ἐν ἰδιαιτέροις ἱεροῖς τόποις, καθιερωθεῖσι καθ' ὃν τρόπον ἀλλαχοῦ εἶπομεν¹). Εἰς τὸν τόπον τῆς λατρείας συνεχωρεῖτο νὰ συνέλθωσι μόνον οἱ ἀνήκοντες εἰς μίαν τῶν εἰρημένων κοινοτήτων καὶ νὰ τελέσωσι τὰ ἱερά των πάντες ἐν κοινῷ καθ' ὃν τρόπον οἱ θεοὶ αὐτοὶ καὶ οἱ πρόγονοι ἐδίδαξαν αὐτοὺς, καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ ἢ ἡρώος των. Ὅπως δὲ αὐτοὶ καὶ μόνοι ἔχωσι τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ θεοῦ, οὐδένα ξένον ἐδέχοντο νὰ μετέχη τῆς λατρείας, πλὴν ἐκείνων, οἷς ἐξ εὐ-

1) Ἐν Ἀθηναίου τόμ. α', σελ. 387 κ. ε.

νοίας ἢ μεγάλης εὐεργεσίας ἐνεκα κοινῇ ἀποφάσει συνεχωρήθῃ ἡ μετοχὴ αὕτη. Τούτου ἐνεκα, ὅπως τὸ ἄγαλμα ἔδει νὰ μένῃ παρ' αὐτοῖς μόνοις καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ ἀμεταβλήτῳ, οὕτω καὶ ὁ ἰδιαίτερος τρόπος τῆς τοῦ θεοῦ ἢ ἥρωος λατρείας ἔδει νὰ μένῃ γνωστὸς μόνον τοῖς ἐκ τῆς αὐτῆς κοινότητος οὖσιν. Ἐνταῦθεν ὅσον ἀνωτέρω ἀνατρέχομεν εἰς τοὺς χρόνους, ἀνευρίσκομεν ἱερατικά γένη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα ἐν Ἀθήναις¹⁾, ὧν ἡ ἀρχαία ἱστορία εἶναι μᾶλλον γνωστὴ ἢ ἡ τῶν λοιπῶν ἐλληνίδων χωρῶν. Τὰ γένη ταῦτα ἔλεγον καὶ πιστευτὸν τοῖς πολλοῖς ἐποίουν ὅτι κατήγοντο ἢ παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, οὐ τὰ ἱερὰ ἐτέλουν, ἢ παρὰ τοῦ πρῶτον παραλαβόντος αὐτὰ παρὰ τοῦ θεοῦ, ἢ παρ' οὗ ταῦτα ἐκανονίσθησαν κατ' ἀρέσκειαν τοῦ θεοῦ. Ὅπως δὲ ταῦτα τηρῶνται ἀείποτε ἀμετάβλητα καὶ μένωσι τοῖς ξένοις ἄγνωστα, μετέβαινε διαδοχικῶς ἡ γνῶσις καὶ ἐκτέλεσις αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους, οἵτινες ἦσαν ἐν τούτῳ προνομιοῦχοι διὰ παντός, καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ ἐπετρέπετο νὰ τελέσῃ αὐτά²⁾).

Τὰ ἱερὰ ταῦτα, ἃ ἐτελοῦντο ἀείποτε ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἱερέων, ἐκαλοῦντο πρὸς διαστολὴν ἀπὸ ἄλλων ἱερατικά. Ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ ἱερατικά, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐσυγχωρεῖτο εἰς πάντα πολίτην ἢ εἰς τὸν ἐκάστοτε ἄρχοντα ἢ προϊστάμενον πάσης κοινότητος, οἷα τὰ φυλετικά, τὰ δημοτικά, τὰ οἰκογενειακά τὰ παρ' ἐκάστου οἰκοδεσπότου, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης ἐν ὠρισμένοις χρόνοις ἢ ἐορταῖς ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος βασιλέως³⁾).

1) Ὁ Meier ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ de gentilitate Attica ἐξετάζει τὰ τοιαῦτα τῆς Ἀττικῆς γένη, ἀποδεικνύων τίνα τούτων εἶχον κληρονομικῶς τὰς τῶν θεῶν ἱερωσύνας.

2) Ὅθεν καὶ ὁ σχαλιαστὴς Αἰσχ. κατὰ Τιμάρχου § 19 «Οὐ παντὶ τῷ βουλευμένῳ, λέγει, ἐξῆν ἱεροῦσθαι, ἀλλὰ τῷ ἐκ γένους καταγομένῳ ἱερατικοῦ».

3) Καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις μαρτυρεῖ τὸν ἄκρον σιδασμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων εἰς τὰ πατροπαράδοτα ἱερὰ. Ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἐτέλουν οἱ βασιλεῖς θυσίας τινὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης μὴ ἱερατικὰς (Ἀριστοτελ. πολ. γ', 9, 7). Αὐτὰς βεβαίως ἐτέλουν καὶ οἱ τῶν Ἀθηναίων βασιλεῖς· ἀλλ' ὅτε ὕστερον κατηργήθη παρ' αὐτοῖς τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, καὶ ἀντὶ τοῦ βασιλέως ἐξελέχθησαν ἄρχοντες, εἰς

τελούμενα, καὶ ταῦτα ἔμενον μόνιμα καὶ σταθερὰ καὶ ἐτελοῦντο αἰέποτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, γνωστὸν γεγόμενον παρὰ τοῦ προκατόχου εἰς τὸν διάδοχον.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μονιμότης καὶ ἡ εἰς αἰὲ τήρησις τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἱερῶν, διότι ἐν τῇ μονίμῳ καὶ ἀκρίβει τήρᾳ τούτων στηρίζεται ἡ τοῦ θεοῦ εὐαρέσκεια, καὶ ἡ πρὸς τοὺς προστατευομένους φιλία καὶ ἀγάπη αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γνῶσις τούτων ἀνῆκεν εἰς ὠρισμένα γένη καὶ πρόσωπα, ταῦτα ἐν ᾧσφ ἔζων, εἶχον ἰσοδύναμ τὴν ἱερωσύνην, ᾧσφ δὲ τοῦτο ἕνεκα ἡθικῶν ἢ ἄλλων λόγων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τηρηθῇ, ἐξετέλουν τὰ αὐτὰ πρόσωπα ἐπὶ ῥητὸν χρόνον τὰ τῆς ἱερωσύνης, καὶ εἴτα παρέδιδον αὐτὰ εἰς ἄλλα νέα πρόσωπα, ἔχοντα εἰς τοῦτο δίκαια, ὥς ἐγίνετο ἐν Ἀθήναις ἐν τισὶ τῆς λατρείας τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἑστίας¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱερωσύνη ἀνῆκεν εἰς ὅλα γένη, ταῦτα δὲ δυνατόν νὰ ἦσαν μεγάλα καὶ ἰσχυρά²⁾, ἐξηγεῖται διατὶ ἐνίκατε ἀντέκειντο

οὓς ἀπεδόθησαν τὰ τῆς βασιλείας δίκαια καὶ ἔργα, ὁ δεύτερος τῶν ἀρχόντων τούτων ἐτήρει τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, ἀρχὼν βασιλεὺς καλούμενος, μετὰ τοῦ ὀνόματος δὲ καὶ τὰ ἱερατικὰ ἔργα τοῦ βασιλέως, τελῶν αἰέποτε οὕτως μετὰ τῆς γυναικὸς του, βασιλίσσης καὶ αὐτῆς καλουμένης (βλ. ψευδοδημοσθένη κατὰ Νεαίρ. § 75), ἃς καὶ ὁ πάλαι βασιλεὺς ἐτέλει ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης θυσίας· διότι ἐν μὲν τοῖς λοιποῖς πᾶσι τοῦ βασιλέως δίκαιοις ἐσυγχωροῦντο μεταβολαὶ καὶ νεωτερισμοί, οὐχὶ δὲ ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς. Ταῦτα ἔδει νὰ μένωσι διὰ παντὸς οἷα ἐξ ἀρχῆς ἦσαν καὶ νὰ τελῶνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀρχόντος, τηρεῖντος τοῦλάχιστον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα (βλ. Ἑρμαννον Α. § 438, 6 καὶ 7). Ὁμοίως ἔπραξαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἀναθέσαντες εἰς τὸν rex sacriſiculus τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἱερῶν ἔργων τῆς καταλυθείσης βασιλείας, ὅστις διὰ τοῦτο ἦτο ἱερατικὸν πρόσωπον, τηρῶν τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα διὰ παντὸς, ὅπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἄλλως δὲν ἦτο ἀνεκτόν.

4) Τοιαῦται ἦσαν αἱ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς τέσσαρες ἀρέτηφόραι, περὶ ὧν βλ. Πaus. 1, 27, 3 καὶ Müller Min. Pol. sacra σελ. 44 κ. ἔ., καὶ ἐν Ῥώμῃ αἱ τῆς Ἑστίας ἱεραὶ παρθένοι, Ἑστιάδες καλούμεναι ἀπὸ τῆς θεᾶς, Πλουτ. ἐν Νουμ. 9.

2) Ὡς οἱ 600 ἱερεῖς ἡ ἐπιμεληταὶ τῶν ἐν Δαυιδίῳ θεῶν, ὧν τὰ θαύματα διηγείται ὁ Διονύσιος 1, 67 καὶ ἐξῆς.

εἰς πάντα νεωτερισμὸν καὶ ἀπέκρουον τοῦτον ἐναχοῦ ὅλας δυνάμεις καὶ διὰ τῆς βίας ὅπου ἦτο ἀνάγκη, καὶ διατὶ ἱερεῖς καὶ ἱερῖαι δὲν ὑπήκουον ἐν τῷ δικαιώματί των οὐδὲ εἰς αὐτάς τὰς ἐπιταγὰς τῆς πολιτείας ἢ τῶν ἀρχόντων¹⁾, ὅταν αὐταὶ ἀντέκειντο εἰς τὰ νενομισμένα τῆς λατρείας.

Διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους οὐ μόνον τὰ ἱερά, ἤτοι τὰ καθ' ἑκαστον τῆς ἱεροτελεστίας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ οἱ ναοὶ ἔδει νὰ τηρῶσιν εἰς αἰεὶ τὸν ἀρχαῖκόν αὐτῶν κατὰ τὸν ὅσον οἱ θεοὶ αὐτοὶ ὑπέδειξαν ἢ παρεδέχθησαν ὡς αὐτοῖς ἀρέσκειν. Διὸ ἐπισκευαζόμενον τὸ αὐτὸ ἄγαλμα ἔμνευε πάντοτε τὸ αὐτὸ, καὶ ἂν ποτε ἐκ τινος δυστυχήματος ἢ βίας κατεστρέφετο, ἔδει νὰ ἀνακατασκευῇ ἐν τῇ αὐτῇ μορφῇ καὶ τύπῳ, ὅν ἀρχήθεν εἶχεν, ἐξ ὁμοιωμάτων αὐτοῦ ἢ ἐξ ὀνείρων καὶ παραδόσεων· ὡς ὁ Ὀνατάς ἀνεκαίνισε τὸ τῆς Μελαίνης Δῆμητρος ἄγαλμα κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πανσανίου²⁾. Ἀλλ' εἰς τοιαύτην ἀνακαίνισιν ἐν ἀνάγκῃ κατέφευγον,

1) Ὃς ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερῖα ἡντίθη νὰ καταρασθῇ τὸν Ἀλκιβιάδην, τοῦ δήμου κελεύσαντος. Πλούτ. κεφαλ. ῥωμ. 44.

2) Ἐν 8, 42. Παρὰ τὴν Φιγαλίαν ἦτο σπήλαιον, εἰς ὃ κατὰ τὰς ἐγχεύσεις παραδόσεις ἐκρύβη ἡ Δημήτηρ ἐξ ὀργῆς καὶ λύπης μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Περσεφόνης καὶ τὴν πρὸς τὸν Ποσειδῶνα κοινωνίαν. Τὸ σπήλαιον καθιέρωσαν οἱ Φιγαλεῖς διὰ τοῦτο εἰς τὴν θεὰν μελαινόφορον καὶ ἄγαλμα ξύλου ἐν αὐτῷ τοιαύτης παραδόξου διαθέσεως· Ἐπὶ πέτρᾳ καθεζομένη γυναικὶ ἔοικε τᾶλλα πλὴν κεφαλῇ· κεφαλὴν δὲ καὶ κόμην εἶχεν ἵππου, καὶ δρακόντων τε καὶ ἄλλων θηρίων εἰκόνες προσεπεφύκειαν τῇ κεφαλῇ· χιτῶνα δὲ ἐνεδέδυτο καὶ ἐς ἄκρους τοῦς πόδας· δελφίς δὲ ἐπὶ τῆς χειρὸς ἦν αὐτῇ, περιστρεφά δὲ ἡ ὄρνις ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ. Ἐφ' ὅτῳ μὲν οἱ τὸ ξόανον ἐποιήσαντο οὕτως, ἀνδρὶ σὺν ἀσυνέτῳ γυνώμην ἀγαθῇ δὲ καὶ τὰ εἰς μνήμην φηλὰ ἔστι· Μέλαινα δὲ ἐπονομάσαι φασὶν αὐτήν, ὅτι καὶ ἡ θεὸς μέλαιναν τὴν ἐσθῆτα εἶχε. Τοῦτο μὲν δὲ τὸ ξόανον οὔτε ὁ τοῦ ποιήματος ἦν, οὔτε ἡ φλόξ τὸν τρόπον ὅντινα ἐπέλαβεν αὐτὸ μνημονεύουσιν. Ἀφανισθέντος δὲ τοῦ ἀρχαίου Φιγαλεῖς οὔτε ἄγαλμα ἄλλο ἀπεδίδουν τῇ θεῷ, καὶ ἀπόσα ἐς ἑσπέραις καὶ θοοῖς, τὰ πολλὰ δὲ παρῶπτό σφισιν, ἐς δὲ ἡ ἀκαρπία ἐπιλαμβάνει τὴν γῆν». Ἐρωτήσαντες δὲ περὶ τοῦ πρακτέου τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, ἀκαίῳ ὡς ἀνεκομισθὲν τὸ μάντευμα ἤκουσαν, τὰ τε ἄλλα ἐς πλεον τιμῆς ἢ τὰ πρότερά τὴν Δῆμητρα ἦγον, καὶ Ὀνατᾶν τὸν Μελκωνος Αἰγινήτην πείθουσιν ἐφ' ὅσῳ δὴ μισθῷ ποιῆσαι σφισιν ἄγαλμα Δῆ-

καὶ πάλιν ἀδεία καὶ ὁδηγία αὐτοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ. Πρὸ τούτου ὥφειλον παντὶ σθένει νὰ σώσωσι τὸ ἄγαλμα τοῦ προστάτου θεοῦ, ἵνα μὴ πάθῃ βλάβην τινὰ ἢ καὶ ὅλως ἀπολεσθῇ, διότι ἐκ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν καὶ ἐν γένει τῶν λατρευτῶν καὶ πιστῶν τῷ θεῷ¹). Διὸ, ὅπως σώσωσιν ἀπὸ ἀρπαγῆς ἢ κλαπῆς ἐχθρῶν, ἐφύλασσον μὲν ἐν ἀποκρύφοις τόποις τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, εἰς οὓς μόνον οἱ ἱερεῖς εἰσέφευγον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξέθετον εἰς θέαν ἄλλο ὁμοίωμα αὐτοῦ²· πολλά· ὥστε, καὶ ἂν τι τούτων κλαπῇ, τὸ γνήσιον νὰ μένῃ παρὰ τοῖς πιστοῖς, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ τοῦ θεοῦ εὐνοία καὶ προστασία³). Πᾶσα δὲ ἐξ ὀλιγωρίας παραμέλησις τῶν ἱερῶν ἢ καὶ ἀπώλεια τοῦ λατρευομένου ἀγάλματος προεκάλει κατὰ τῶν ὀλιγωρούντων δεινὰς συμφοράς, ἀφ' ὧν, ὅπως σωθῶσιν οἱ πάσχοντες, κατέφευγον ἐν ἀπορίᾳ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, ὅστις ἐπέβαλλεν αὐτοῖς νὰ ἀνακαινίσωσι ταχέως τὸ ἀπολεσθὲν ἄγαλμα, καὶ νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ θυσίας κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, ὡς τὸ περὶ Φιγαλέων διήγημα τοῦ Πausανίου μαρτυρεῖ, ὃ δὲν

μητρος. . . . Τότε δὴ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνευρὼν γραφὴν ἢ μίμημα τοῦ ἀρχαίου ξοάνου, τὰ πλείω δὲ, ὡς λέγεται, καὶ κατ' ὄνειράτων ὄψιν, ἐποίησε χαλκοῦν Φιγαλεῦσιν ἄγαλμα, γενεᾷ μάλιστα ὕστερον τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατείας τοῦ Μήδου».

1) Καιομένου τοῦ ἐν Ῥώμῃ ναοῦ τῆς Ἑστίας τὸ 241 π. Χ., ἐνθα τὸ ἐκ Τροίας Παλλάδιον ἐν ἀπορρήτῳ ἐφυλάσσετο, καὶ τῶν Ἑστιάδων παρθένων ἐκ φόβου ἀπελθουσῶν, εἰσώρμησεν εἰς τὸ πῦρ εἷς τῶν ἱεροφαντῶν, ὁ Καικίλιος Μέτελλος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, καὶ ἔσωσε μὲν ἀπὸ τῶν φλογῶν τὸ Παλλάδιον, ἀπώλεσεν ὅμως αὐτὸς τὴν ὄψιν· «ἐφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πόλεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ τῆς ἐν Καπιτωλίῳ γενομένης ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ». Διονυσ. ἔ. ἀ. 2, 66. Val. Max. 4, 4, 4.

2) Ὡς τοῦ ἐν Τροίᾳ Παλλαδίου κατὰ Διονύσιον (1, 67, καὶ 2, 55 καὶ ἀνωτέρω σελ. 287 σημ. 3) καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἱερᾶς πέλτης, τῆς ἐπὶ Νουμᾶ σὺρανόθεν πεσούσης ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, ἣτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Σαλίων ἱερέων, «γενομένων ἑνδεκα ἄλλων καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ μορφὴν παραπλησίων ἐκείνῃ, ὅπως ἀπορον εἶη τῷ κλέπτῃ δι' ὁμοιότητα τοῦ ὀλοπτεαῦς ὅπλου ἐπιτυχεῖν.» Πλουτ. ἐν Νουμ. 43.

εἶναι μοναδικόν¹⁾. Τοὺς δὲ θέλοντας νὰ νεωτερίσωσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἢ τοῖς ἀγάλμασιν ἀπεκώλυον δι' ὀνείρων ἢ ἄλλως αὐτοὶ οἱ θεοί, ὡς ἄλλο διήγημα τοῦ Πausανίου²⁾ διδάσκει.

Τὰ περὶ μονιμότητος τῶν ἱερῶν καὶ ἀγαλμάτων ῥηθέντα ἰσχύουσι καὶ περὶ ναῶν. Καὶ ὁ ναὸς ἔδει νὰ μένῃ διὰ παντὸς ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι καὶ τύπῳ, ἐν ᾧ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη καὶ καθιερώθη τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἀπεδέχθη διὰ τῆς ἐν αὐτῷ τελουμένης λατρείας καὶ τῆς τοῦ ἀγάλματός του ἰδρύσεως. Διὸ, ὅτε ναὸς εἴτε ἐκ τοῦ χρόνου κατέρρεεν, εἴτε ἐκ πυρὸς ἢ ἐπιδρομῆς πολεμίων ἢ καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς συμφορᾶς κατεστρέφετο, ἀνεκαινίζετο πάλιν εἴτε λαμπρότερος εἴτε μὴ κατὰ τὴν εὐπορίαν τῶν πιστῶν, ἀείποτε ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἂν μάλιστα εἶχεν οὗτος ἱερὸν τι μνημεῖον, ὅπερ ἦτο ἀμετακίνητον, ὡς ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ ἦτο ἡ τῆς Ἀθηνᾶς πάγκυφος ἐλαία καὶ τὸ διὰ τῆς πληγῆς τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος ἀναβλύσαν θαλάσσιον ὕδωρ³⁾, ἔτι δὲ καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἑρεχθέως ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ὁ ὀμφαλὸς καὶ τὸ μαντικὸν χάσμα, ἐφ' οὗ καθημένη ἐπὶ τρίποδος ἡ ἱέρεια ἐχρησιμοδότη⁴⁾, καὶ ἄλλα τοῦ ἄλλο τι τοιοῦτον ἱερὸν μνημεῖον. Ὅπου ὅμως τοιοῦτό τι μνημεῖον δὲν ὑπῆρχε, συνεχωρεῖτο νὰ κτισθῇ ὁ νέος ναὸς καὶ ἐν πλησίον κειμένῳ ἄλλῳ χώρῳ, ἂν μάλιστα τυχαίως ἐκαίετο, διότι τότε ἐξελαμβάνετο τοῦτο ὡς σημεῖον ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἠρέσκετο νὰ οἰκῇ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ⁵⁾.

Ἡ ἀνακαινίσις πρὸ πάντων ναῶν ἔδει νὰ γίνηται πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ καὶ σχήματι καὶ τύπῳ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἢ ῥυθμόν. Οὕτως ἀνεκαινίσθη δὲς ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων ὁ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναὸς⁶⁾ οἷος

1) Ὅμοια παθήματα ἐξ ὀλιγωρίας ἱερῶν παρὰ Αἰλ. ποικλ. ἰστ. 3, 42. Ἀπολλοδ. 2, 2, 4.

2) Ἐν 3, 16, 4.

3) Πaus. 4, 27.

4) Ὁ αὐτὸς 10, 5, 9.

5) Ὁ αὐτὸς 2, 27, 7.

6) Πρῶτον μετὰ τὸν ἐμπρησμόν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν καθ' Ἡρόδ. 8, 55, καὶ πάλιν ὕστερον ὅτε ἐξ ἀγνώστου αἰτίας κατεκρή τὸ δεύτερον

καὶ πάλιν ἀδεία καὶ ὁδηγία αὐτοῦ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ. Πρὸ τούτου ὥφειλον παντὶ σθένει νὰ σώσωσι τὸ ἄγαλμα τοῦ προστάτου θεοῦ, ἵνα μὴ πάθῃ βλάβην τινὰ ἢ καὶ ὅλως ἀπολεσθῇ, διότι ἐκ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν καὶ ἐν γένει τῶν λατρευτῶν καὶ πιστῶν τῷ θεῷ¹). Διὸ, ὅπως σώσωσιν ἀπὸ ἀρπαγῆς ἢ κλαπῆς ἐχθρῶν, ἐφύλασσον μὲν ἐν ἀποκρύφοις τόποις τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, εἰς οὓς μόνον οἱ ἱερεῖς εἰσέφευγον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξέθετον εἰς θέαν ἄλλο ὁμοίωμα αὐτοῦ² πολλά· ὥστε, καὶ ἂν τι τούτων κλαπῇ, τὸ γνήσιον νὰ μένῃ παρὰ τοῖς πιστοῖς, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἡ τοῦ θεοῦ εὐνοία καὶ προστασία³). Πᾶσα δὲ ἐξ ὀλιγωρίας παραμέλησις τῶν ἱερῶν ἢ καὶ ἀπώλεια τοῦ λατρευομένου ἀγάλματος προεκάλει κατὰ τῶν ὀλιγωρούντων δεινὰς συμφοράς, ἀφ' ὧν, ὅπως σωθῶσιν οἱ πάσχοντες, κατέφευγον ἐν ἀπορίᾳ εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, ὅστις ἐπέβαλλεν αὐτοῖς νὰ ἀνακαινίσωσι ταχέως τὸ ἀπολεσθὲν ἄγαλμα, καὶ νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ θυσίας κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, ὡς τὸ περὶ Φιγαλέων διήγημα τοῦ Παυσανίου μαρτυρεῖ, ὃ δὲν

μητρος. . . . Τότε δὴ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνευρὼν γραφὴν ἢ μέμημα τοῦ ἀρχαίου ξοάνου, τὰ πλείω δὲ, ὡς λέγεται, καὶ κατ' ὄνειράτων ὄψιν, ἐποίησε χαλκοῦν Φιγαλεῦσιν ἄγαλμα, γενεᾷ μάλιστα ὕστερον τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατείας τοῦ Μήδου».

1) Καιομένου τοῦ ἐν Ῥώμῃ ναοῦ τῆς Ἑστίας τὸ 241 π. Χ., ἐνθα τὸ ἐκ Τροίας Παλλάδιον ἐν ἀπορρήτῳ ἐφυλάσσετο, καὶ τῶν Ἑστιάδων παρθένων ἐκ φόβου ἀπελθουσῶν, εἰσώρμησεν εἰς τὸ πῦρ εἷς τῶν ἱεροφεντῶν, ὁ Καικίλιος Μέτελλος, ἀνὴρ ὑπατικὸς, καὶ ἔσωσε μὲν ἀπὸ τῶν φλογῶν τὸ Παλλάδιον, ἀπώλεσεν ὅμως αὐτὸς τὴν ὄψιν· «ἐφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πόλεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ τῆς ἐν Καπιτωλίῳ γενομένης ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ». Διονυσ. ἔ. ἀ. 2, 66. Val. Max. 4, 4, 4.

2) Ὡς τοῦ ἐν Τροίᾳ Παλλαδίου κατὰ Διονύσιον (1, 67, καὶ 2, 55 καὶ ἀνωτέρω σελ. 287 σημ. 3) καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἱερᾶς πέλτης, τῆς ἐπὶ Νουμᾶ οὐρανόθεν πεσοῦσης ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, ἣτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ τῶν Σαλίων ἱερέων, «γενομένων ἑνδεκα ἄλλων καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος καὶ μορφὴν παραπλησίων ἐκείνῃ, ὅπως ἄπορον εἶη τῷ κλέπτῃ δι' ὁμοιότητα τοῦ ῥιοπεταῦς ὅπλου ἐπιτυχεῖν.» Πλουτ. ἐν Νουμ. 43.

εἶναι μοναδικόν¹⁾. Τοὺς δὲ θέλοντας νὰ νεωτερίσωσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἢ τοῖς ἀγάλμασιν ἀπεκώλυον δι' ὀνείρων ἢ ἄλλως αὐτοὶ οἱ θεοί, ὡς ἄλλο διήγημα τοῦ Πausανίου²⁾ διδάσκει.

Τὰ περὶ μονιμότητος τῶν ἱερῶν καὶ ἀγαλμάτων ῥηθέντα ἰσχύουσι καὶ περὶ ναῶν. Καὶ ὁ ναὸς ἔδει νὰ μένῃ διὰ παντὸς ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι καὶ τύπῳ, ἐν ᾧ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη καὶ καθιερώθη τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἀπεδέχθη διὰ τῆς ἐν αὐτῷ τελουμένης λατρείας καὶ τῆς τοῦ ἀγάλματός του ἰδρύσεως. Διὸ, ὅτε ναὸς εἴτε ἐκ τοῦ χρόνου κατέρρεεν, εἴτε ἐκ πυρὸς ἢ ἐπιδρομῆς πολεμίων ἢ καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς συμφορᾶς κατεστρέφετο, ἀνεκαινίζετο πάλιν εἴτε λαμπρότερος εἴτε μὴ κατὰ τὴν εὐπορίαν τῶν πιστῶν, ἀείποτε ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἂν μάλιστα εἶχεν οὗτος ἱερόν τι μνημεῖον, ὅπερ ἦτο ἀμετακίνητον, ὡς ἐν τῷ Ἑρεχθείῳ ἦτο ἡ τῆς Ἀθηνᾶς πάγκυφος ἐλαία καὶ τὸ διὰ τῆς πληγῆς τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος ἀναβλύσαν θαλάσσιον ὕδωρ³⁾, ἔτι δὲ καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἑρεχθέως ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ὁ ὀμφαλὸς καὶ τὸ μαντικὸν χάσμα, ἐφ' οὗ καθημένη ἐπὶ τρίποδος ἡ ἱέρεια ἐχρησιμοδότη⁴⁾, καὶ ἄλλαχοῦ ἄλλο τι τοιοῦτον ἱερόν μνημεῖον. Ὅπου ὅμως τοιοῦτό τι μνημεῖον δὲν ὑπῆρχε, συνεχωρεῖτο νὰ κτισθῇ ὁ νέος ναὸς καὶ ἐν πλησίον κειμένῳ ἄλλῳ χώρῳ, ἂν μάλιστα τυχαίως ἐκαίετο, διότι τότε ἐξελαμβάνετο τοῦτο ὡς σημεῖον ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἠρέσκετο νὰ οἰκῇ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ⁵⁾.

Ἡ ἀνακαίνισις πρὸ πάντων ναῶν ἔδει νὰ γίνηται πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ καὶ σχήματι καὶ τύπῳ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἢ ῥυθμόν. Οὕτως ἀνεκαινίσθη δις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ πλούτου καὶ τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων ὁ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναὸς⁶⁾ οἷος

1) Ὅμοια παθήματα ἐξ ὀλιγωρίας ἱερῶν παρὰ Αἰλ. ποικλ. ἰστ. 3, 42. Ἀπολλοδ. 2, 2, 4.

2) Ἐν 3, 16, 4.

3) Πaus. 4, 27.

4) Ὁ αὐτὸς 10, 5, 9.

5) Ὁ αὐτὸς 2, 27, 7.

6) Πρῶτον μετὰ τὸν ἐμπρησμόν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν καθ' Ἡρόδ. 8, 55, καὶ πάλιν ὕστερον ὅτε ἐξ ἀγνώστου αἰτίας κατεκρή τὸ δεύτερον

ἐξ ἀρχῆς ἦτο ἀλλὰ λαμπρότερος, καὶ ὁ Παρθενὼν τῆς αὐτῆς θεᾶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου, ἐφ' οὗ ὑπῆρχεν ὁ ἑκατόμπεδος ναὸς αὐτῆς πρότερον, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐργασίᾳ τῇ δωρικῇ, ἐν ᾗ καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ, ὡς δεικνύουσι τὰ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενα λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἑκατομπέδου, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ νέος Παρθενίων εἶχε καθ' Ἡσύχιον¹⁾ 50 ποδῶν πλέον τοῦ παλαιοῦ μέτρος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ παρὰ τοῖς Ἴωσιν ὑπῆρχον ναοὶ δωρικῆς ἐργασίας, ἐν ᾧ ἡ φιλατιμία τῶν ἐλλήνων φύλων ἀπῆτει νὰ ἔχωσι πάντα ἴδια κατὰ τὸν ἀποκλειστικὸν φυλετικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Ὁ λόγος δὲ εἶναι, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐκτίσθησαν οἱ ναοὶ διὰ θρησκευτικὴν ἢ φυλετικὴν ἢ καὶ ἄλλην αἰτίαν ἐν τούτῳ τῷ ῥυθμῷ, ὃν καὶ ὕστερον ὥφειλον νὰ τηρῶσι διὰ παντὸς ἀμετάβλητον. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἴωσιν Ἀθηναίοις ὑπῆρχον πρὸς τοῖς Ἴωνικοῖς ναοῖς καὶ Δωρικοῦ καὶ Καρινθιακοῦ ὕστερον ῥυθμοῦ ναοί, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλλήνων ὡς αἰέτως.

Εἰς τοσοῦτον δὲ προέβαινε ἡ θρησκευτικὴ αὕτη σταθερότης καὶ ἐμμογή ἐν ταῖς ἀπαξ καθιερωθεῖσιν, ὥστε καὶ ὅτε ἕνεκα πολιτικῶν ἢ κοινωνικῶν λόγων ἔδει νὰ χωρισθῇ ἐν μέρος τῶν πο-

κατὰ Ξενοφῶντα ἐν Ἑλλ. 4, 6, 4, ἀνακαινισθεὶς εἰς δὲν τρόπον καὶ σήμερον φαίνεται. Ἡ νῦν διάθεσις αὐτοῦ καὶ οἰκονομία ἐμφαίνει τὸ ἀρχετυπον τῆς οἰκοδομῆς, ἣτις εἶναι ἀληθὲς πρόβλημα τοῖς ἀρχαιολόγοις καὶ ἀρχιτέκτοσιν ἕνεκα τῶν παλλῶν ἀνίσων τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκτασιν οἰκοδομῶν, ἄλλως μὴ λυόμενον εἰ μὴ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἀνεκαινίσθη ἐν τῇ αὐτῇ ἀρχαϊκῇ αὐτοῦ συνθέσει καὶ οἰκονομίᾳ.

Διὰ τοὺς αὐτοὺς θρησκευτικοὺς λόγους καὶ ὁ τρις ἀνοικοδομηθεὶς μέχρι Δομιτιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος μέγας ναὸς τοῦ Διὸς, Ἡρας καὶ Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου ἐν Ῥώμῃ ἐκτίζετο λαμπρότερος μὲν, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων (Διονύσ. 4, 64) *hiiisdem vestigiis* κατὰ Τάκιτον (hist. 3, 72) καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν διάθεσιν, οὐχὶ δὲ διὰ τὸν ὑπὸ Γελλίου (ἐν Noct. Att. 2, 10, 2) φερόμενον λόγον, ὃν ἀποκρούει ὡς ἀνίσχυρον ὁ Βοιττίγερους ἐν τῇ τεκτ. τῶν Ἑλλ. 4, 153. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν εὐλαδέστεροι τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ μετακινήσει τῶν ἀπαξ καθιερωθέντων ἐν πᾶσιν ἐν γένει τοῖς θρησκευτικοῖς, προβαίνοντες μάλιστα μέχρι δαισιδαιμονίας κατὰ Πολύβιον 6, 56.

4) Ἐν λ. ἑκατόμπεδος.

μετῶν καὶ ν' ἀπέλθῃ, ἵνα οἰκήσῃ ἀλλαχοῦ, ἐλάμβανε τοῦτο τὸ μέρος πῦρ ἐκ τοῦ πρυτανείου τῆς μητροπόλεως, εἶχε τὰ αὐτὰ ἱερά καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν προστάτην, ὃν εἶχον καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσπασθῇ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα ἀπὸ τῆς πόλεως, κατεσκευάζετο ἀπομίμημα τούτου κατὰ πάντα ὅμοιον, ὃ ἀφιδρύμα ἐκαλεῖτο, καὶ ἐδίδετο τοῖς ἀπερχομένοις, σὺν τούτῳ δὲ καὶ ἱερεῖς ἔμπειροι τῆς λατρείας αὐτοῦ. Ἀπερχόμενοι δὲ οὗτοι καὶ καθιστάμενοι εἰς τὴν χώραν ἠθέλον, ἀνεζήτουν ἐν ταύτῃ τόπον ἔχοντα εἰ δυνατόν τὰς αὐτὰς ιδιότητας τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐν τῇ μητροπόλει ὠκοδόμητο ὁ ναὸς τοῦ προστάτου θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ὠκοδομοῦν ναὸν ἐν τῷ αὐτῷ ῥυθμῷ καὶ σχήματι τοῦ ἐν τῇ μητροπόλει, ὅπως οὕτως ὁ προστάτης θεὸς ἔχῃ καὶ ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ κατοικίᾳ, ἃ εἶχε καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ¹). Τὰ ῥηθέντα ἰσχύουσι περὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν πασῶν,

---

1) Πλείω περὶ τῶν δικαίων τούτων τῶν μητροπόλεων καὶ ἀποικιῶν βλ. παρ' Ἑρμάννφ Α' § 74 καὶ τὰ ἐν Ἀθηναίῳ Α' σ. 389 κ. ἐ. ὑπ' ἐμοῦ ῥηθέντα. Τὸ ἐξῆς διήγημα τοῦ Διοδώρου (15, 49), ἐξηγοῦν καὶ τινα ἄλλα θρησκευτικὰ ἔθιμα, ἐπιβεβαιοῦν τὰ ῥηθέντα.

Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Ἴωνες, ὅπως ἐκτελῶσιν ἀσφαλέστερον τὰ Πανιώνια, μετέθησαν ταῦτα ἀπὸ Μυκάλῃς πλησίον τῆς Ἐφέσου. «Πέμπαντες δὲ θεωροὺς Πυθώδε, χρησμοὺς ἔλαβον ἀφιδρύματα λαβεῖν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ προγονικῶν αὐτοῖς βωμῶν ἐξ Ἑλίκης τῆς ἐν τῷ τότε μὲν Ἰωνίας, νῦν δὲ Ἀχαΐας καλουμένης. Οἱ μὲν οὖν Ἴωνες κατὰ τὸν χρησμὸν ἐπεμψαν εἰς Ἀχαΐαν τοὺς ληψόμενους τὰ ἀφιδρύματα· οὗτοι δὲ πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν διαλεχθέντες ἔπεισαν διδόναι τὰ ἀξιούμενα. Οἱ δὲ τὴν Ἑλίκην οἰκοῦντες, ἔχοντες παλαιὸν λόγιον ὅτι τότε κινδυνεύσουσιν, ὅταν Ἴωνες ἐπὶ τῶν βωμῶν τοῦ Ποσειδῶνος θύσωσιν, ἀναλογιζόμενοι τὸν χρησμὸν ἀντέλεγον τοῖς Ἴωσι περὶ τῶν ἀφιδρυμάτων, λέγοντες μὴ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ἴδιον αὐτῶν εἶναι τὸ τέμενος· συνέπραττον δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ τὴν Βοῦραν οἰκοῦντες. Τῶν δὲ Ἀχαιῶν κοινῷ δόγματι συγχωρησάντων, οἱ μὲν Ἴωνες ἔθυσαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τὸν χρησμὸν, οἱ δ' Ἑλικεῖς τὰ θύματα διαρρίψαντες τῶν Ἰώνων, τοὺς τε θεωροὺς συνήρπασαν ἡσέδησάν τε εἰς τὸ θεῖον· ἀνθρώπων φασὶ μνηίσαντα τὸν Ποσειδῶνα διὰ τοῦ σεισμοῦ καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τὰς ἀσιδούσας πόλεις λυμῆνασθαι». Στράβ. 8, 385· «Συμβῆναι δὲ τῷ

ὅπου καὶ ἂν αὐταὶ ἐστέλλοντο. Πλήν τούτου ὥφειλον αὐταὶ νὰ στέλλωσιν εἰς τὴν μητρόπολιν ἐν καιρῷ δημοτελῶν ἐορτῶν θεωρίας, ἥτοι πρεσβείας ἱερατικὰς, ἵνα τελέσωσιν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πατρίδι καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρχετύπου ἀγάλματος τοῦ προσά- του θεοῦ θυσίας κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγόνων, καὶ δῶρα πρὸς τούτοις νὰ κομίσωσιν ὡς ἀναθήματα τῷ θεῷ. Τοιαύτην ἀρχὴν ἔσχον αἱ παρ' Ἑλλήσι θεωρίαι, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ σχέσις καὶ συγγένεια τῆς ἀποικίας πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ ἐν γένει ἡ σχέσις τῶν Ἑλλήνων πάντων ὡς συγγενῶν πρὸς τοὺς πανελληνίους θεοὺς, ὑπὲρ ὧν ἐτελοῦντο αἱ τέσσαρες μεγάλαι ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις κατὰ τετραετίαν· τοὺς δὲ ἀρνούμενους νὰ ἐκτελέσωσι ταῦτα ἀνεκήρυσ- σον οἱ τῆς μητροπόλεως ἀσεβεῖς καὶ ἠνάγκαζον, ὅσον ἐνεχώρει, νὰ εὐσεβῶσι πρὸς τε τὴν μητρόπολιν καὶ τοὺς πατρώους θεοὺς.

Ταῦτα ἀρκοῦσι, νομίζομεν, νὰ δείξωσιν ὅτι δὲν ἦτο ἀδιάφορον τοῖς εὐσεβέσι τῶν Ἑλλήνων νὰ λατρεύωσι τὸν προστάτην θεὸν ἐν οἱαδήποτε μορφῇ καὶ ἀγάλματι καὶ τόπῳ, οὐδὲ νὰ τελῶσιν αὐτῷ ἀσυνήθεις θυσίας καὶ εὐχάς· διότι ἐπίστευον ὅτι αὐτὸ τὸ πατροπαράδοτον ἀρχαῖον ἄγαλμα ὑπῆρχεν ἐν σχέσει ἀμέσῳ πρὸς τὸν δι' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον θεόν, ὅστις ἐν αὐτῷ ἠρέσκετο νὰ λατρεύηται καὶ δι' αὐτοῦ ἤκουε τῶν ἱκεσιῶν καὶ εὐχῶν. Τὴν σχέσιν ταύτην ἐρχόμεθα νὰ δηλώσωμεν ἀκριδέστερον νῦν διὰ τῶν ἐφεξῆς.

πάθος κατὰ μῆνιν Ποσειδῶνος· τοὺς γὰρ ἐκ τῆς Ἑλίκης ἐκπεσόντας Ἰω- νας αἰτεῖν πέμψαντας παρὰ τῶν Ἑλικέων μάλιστα μὲν τὸ βρέτας τοῦ Ποσειδῶνος, εἰ δὲ μὴ, τοῦ γε ἱεροῦ τὴν ἀφίδρυσιν· οὐ δόντων δὲ, πέμψαι πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν· τῶν δὲ ψηφισαμένων, οὐδ' ὡς ὑπακοῦσαι· τῷ δ' ἐξῆς χειμῶνι συμβῆναι τὸ πάθος, τοὺς δ' Ἀχαιοὺς ὕστερον δοῦναι τὴν ἀφίδρυσιν τοῖς Ἰωσιν». Κατεποντίσθη δὲ ἡ τε Ἑλίκη καὶ ἡ Βοῦρα τὸ 373 π. Χ κατὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ λαοῦ ἐξ ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος, διότι οἱ τῶν πόλεων τούτων κάτοικοι ἠσέβησαν εἰς αὐτὸν, μὴ δίδοντες τοῖς αἰτοῦσι τὰ ἀφιδρύματα. Ἀφιδρύματα τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος λέ- γει ὁ Στράβων (4, 180) καὶ ὁ Διονύσιος (4, 25) ὅτι ἦσαν τὰ ἐν Μασ- σαλίᾳ καὶ Ῥώμῃ ἀγάλματα τῆς θεᾶς ταύτης, τὴν αὐτὴν διάθεσιν ἔχον- τα τῷ ἐν Ἐφέσῳ ἀγάλματι τῆς θεᾶς. Πρβ. περὶ τούτων τὴν ἐμὴν πραγ- ματείαν περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐν σελ. 26 καὶ 403, σημ. 26.

4) *Τίς ἡ τοῦ ἀγάλματος σχέσεις πρὸς τὸν Θεόν.*

Προῆλθε μὲν ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία ἀπὸ τῆς ἐνὸς μόνου θεοῦ λατρείας κατὰ τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας, τῆς τοῦ Ὑπάτου Διὸς, τοῦ θεοῦ τοῦ φωτεινοῦ οὐρανοῦ, ὃς παρὰ τοῖς λατρεύουσιν αὐτὸν λαοῖς ὠνομάζετο διαφόρως, ὕστερον ὁμῶς μετέπεσεν εἰς τὴν πολλῶν θεῶν λατρείαν. Οὗτοι δ' ἦσαν αὐτὰ τὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον κτίσματα, καὶ αἱ ἐν αὐτοῖς ἐνοικοῦσαι φυσικαὶ δυνάμεις, ἃς οὗτος ὑπερτέρας αὐτοῦ ἐκλαβὼν καὶ ἀπὸ τούτων καλῶς ἢ κακῶς διατιθέμενος, ἐξέλαβεν ὡς θεοὺς, καὶ διὰ τῆς λατρείας αὐτῶν ἀπεπειράθη νὰ καταστήσῃ ἑαυτῷ φίλους. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν οὐδεμίαν διαστολὴν ποιῶν τῶν θεῶν ἀπὸ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν ἐν τούτοις δηλουμένων φυσικῶν δυνάμεων¹⁾, οὐδὲ κατ' ἰδιώτερον τρόπον ἀπεικόνισεν ἓνα ἕκαστον τῶν θεῶν αὐτῶν. Ὑστερον ὁμῶς διαστείλας τὸ κτίσμα ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ, ὃν ὑπέλαβεν ἐνοικοῦσαν ἐν τῷ κτίσματι δύναμιν, καὶ εἰς ἣν ἀπέδωκε τὴν διὰ τοῦ κτίσματος δῆλωσιν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς καὶ φαινομένων, τότε ἐδέησε διὰ νέων σημείων ἢ τύπων νὰ ἀπεικονίσῃ ἢ διὰ συμβόλων παραστήσῃ τὴν δύναμιν ταύτην ἢ τὸν ἔχοντα ταύτην θεόν. Τὰ πρῶτα δὲ καὶ ἀρχαιότατα ταῦτα ἀπεικονίσματα ἢ σύμβολα τοῦ θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως βεβαίως ἦσαν ἀτελέστατα καὶ ἀτεχνότατα, ὡς προελθόντα ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει τοῦ ἀνθρώπου. Ἦσαν δὲ ταῦτα, ὡς ἤδη ἐρρέθη, ἀργοὶ ἢ μικρόν τι ἐξεσμένοι λίθοι ἢ καὶ ξύλα δένδρων. Καὶ ἐκεῖνα μὲν ἐλάτρευσαν ὡς θεοὺς, διότι ἐπίστευσαν ὅτι ἐστάλησαν παρ' αὐτῶν τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἦσαν οὐρανόπεμπτα, ταῦτα δὲ διότι πολλαχῶς ἦσαν αὐτοῖς ὠφέλιμα, εἴτε δι' οὓς ἔφερον καρποὺς εἰς τροφήν τῶν ἀνθρώπων καὶ ζώων, εἴτε δι' ἄλλον τινὰ λόγον.

1) Σχολιαστὴς Ὁσιόδου ἐν ἀρχῇ· «Ἰστίον ὅτι πάντα οἱ Ἕλληνες, ἃ δύναμιν ἔχοντα ἐώρων, οὐκ ἄνευ ἐπιστάσις θεῶν τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐνεργεῖν ἐνόμιζον· ἐνὶ δὲ ὀνόματι τό τε τὴν δύναμιν ἔχον καὶ τὸν ἐπιστατοῦντα τούτῳ θεὸν ὠνόμαζον». Πβρ. καὶ Welker ἐν ἐλλ. μυθολ. 4-σελ. 214 κ. ε.

Ἄλλ' ἡ πρόδος τοῦ χρόνου, συνεπάγουσα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διανοίας, ἐπτήνεγκε καὶ εἰς τὰς περὶ τοῦ εἶδους τῶν θεῶν ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου νεωτερισμούς, ἀναλόγους πρὸς τὴν τότε διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τούτου. Ἐξέλαβε λοιπὸν οὗτος ὕστερον τοὺς θεοὺς ὁμοίους ἑαυτῷ καὶ ἐπομένως ἔχοντας εἶδος καὶ φύσιν ὁμοίαν τῇ ἑαυτοῦ· καὶ θέλων νὰ ἔχῃ τούτους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ἀπεικόνισεν ἐν ἀνθρωπίνη μορφῇ διὰ τέχνης τὸ πρῶτον ἀτελεστάτης. Ἐντεῦθεν προῆλθον τὰ λεγόμενα Παλλάδια. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, ὅπως ἔχωσι θεῖον κῦρος καὶ τύχῳσι τῆς τῶν ἀνθρώπων λατρείας, ἐπιστεύθησαν ὅτι ἦσαν θεόπεμπτα, ὅτι κατέπεσον ἐξ οὐρανοῦ, παρ' αὐτῶν τῶν θεῶν κατασκευασθέντα καὶ δοθέντα τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα ἔχωσιν αὐτὰ παρ' ἑαυτοῖς. Ἦσαν λοιπὸν ταῦτα σύμβολα ἢ ἀπεικονίσματα τῶν θεῶν ὁρατὰ, οὐχὶ δὲ αὐτοὶ οἱ θεοὶ, διότι οὗτοι ἦσαν ἀόρατοι καὶ μακρὰν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ὥς ὑπὸ τῶν θεῶν σταλέντα τοῖς ἀνθρώποις ἦσαν τοῖς θεοῖς φίλα, εἰς αὐτοὺς ἡρέσκοντο, καὶ αὐτοὶ ἐπλήρουν τῆς αὐτῶν χάριτος καὶ ἰσχύος¹), καὶ διὰ τοῦτο ἦσαν μέσα, δι' ὧν οἱ θεοὶ ἔρχονται εἰς κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀκούουσι δι' αὐτῶν τὰς αἰτήσεις καὶ ἱκεσίας των, δέχονται τὰς προσφορὰς καὶ εὐχὰς των, καὶ δηλοῦσιν ὅπωςδὴποτε δι' αὐτῶν τὴν θέλησίν των ἐν ἐκείνοις τοῦλάχιστον τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἔπαυσε πᾶσα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους προσωπικὴ ἐμφάνις καὶ κοινωνία, ἀπὸ τῶν προομηρικῶν δηλαδὴ χρόνων καὶ ἐφεξῆς διὰ παντός· διότι ἀγνοοῦντες τὰ πρότερον οἱ ἄνθρωποι, ἐπίστευον ὕστερον ὅτι τὸ πᾶλαι ἐνεφανίζοντο τοῖς ἀνθρώποις οἱ θεοὶ αὐτοπροσώτως, καὶ συνέζων μετ' αὐτῶν.

Ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων δέον νὰ ἐκλάβωμεν ὅτι ἦσαν καὶ τὰ ὕστερον κατὰ μίμησιν τῶν Παλλαδίων πλασθέντα ἀγάλματα τῶν θεῶν, ὅσα τοῦλάχιστον δι' ἱεροῦς

---

1) Ἀνάγνωθι περὶ τούτου τὰ ὑπὸ Πλουτάρχου περὶ τοῦ μὴ χρᾶν νῦν ἡμετέρα τὴν Πυθίαν κεφ. 8, ἐνθα περὶ πάντων τῶν τῆς λατρείας ἀγαλμάτων λέγεται τοῦτο. Servius εἰς Αἰν. 1, 449 παρατηρεῖ καὶ περὶ ναοῦ plenum esse praesentia numinis templum.

λόγους ἦσαν ἀντικείμενα τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Πάντα ταῦτα οὐδέποτε, πιστεύομεν, ἐξελήφθησαν ὡς αὐτοὶ οἱ θεοί, εἴ μὴ παρὰ θεομανῶν ἰσως καὶ ὅλως δεισιδαιμόνων ἀνθρώπων¹). Ἡ γενικὴ τῶν Ἑλλήνων πεποίθις ἦτο ὅτι τὰ τῶν θεῶν ἱερώτατα ἀγάλματα ἦσαν πεπληρωμένα ἐκ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, ὃν ταῦτα ἀπεικονίζον, τὸ πολὺ ὅτι προσήρχοντο ἐν αὐτοῖς ἐν καιρῷ τῆς λατρείας καὶ προσευχῆς, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν ἐδήλουν τὰς θελήσεις των τοῖς πιστοῖς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ θεοὶ ἤρέσκοντο κατὰ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἠγάλλοντο ἐπὶ τοῖς αὐτῶν ἀγάλμασι καὶ προσήρχοντο ἀοράτως εἰς αὐτὰ καὶ ἐπλήρουν ἐκ τῆς ἰσχύος καὶ χάριτος αὐτῶν, ἐντεῦθεν καὶ ὁ ναὸς, ἐν ᾧ τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα, λέγεται οἶκος ἢ δόμος θεοῦ καὶ κατοικητήριον αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἐν αὐτῷ οἰκεῖ πάντοτε ὁ θεός—τῶν θεῶν ἡ ἀληθὴς κατοικία εἶναι ἐν Οὐρανῷ, ἐν Ὀλύμπῳ, ἐν ἀέρι, ἐν ὕδασι καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου αὐτοὶ βούλονται, ἀπέρχονται, καὶ παρόντες εἰσὶν—ἀλλὰ διότι καὶ

---

1) Ἑρμαννος ξ. ἀ. § 18, 1. «Οἱ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνον ὡς ἀερόλιθοι ἰδιοποιούμενοι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσαν ἱερότητα, ἄλλως ὅμως, ὡς ἀπομιμήσεις ἀπλαῖ ζώντων σωμάτων ἢ ὡς σύμβολα ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐχρησίμευσον εἰς βοήθειαν θρησκευτικῆς φαντασίας. Ἐτι μᾶλλον ἰσχύει τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀνθρωπομόρφων συμβόλων, ἅτινα, καὶ ἐν τελείᾳ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ὄντα, ἐκλαμβάνονται ὡς ἱερὰ ἀπλῶς, ἐκπληροῦντα τοὺς τῆς λατρείας σκοποὺς, καὶ περὶ ὧν ὑπάρχει πεποίθις, ὅτι οἱ θεοὶ ἀρεσκόμενοι εἰς αὐτὰ θέλουσιν ἐνοικήσει ἐν αὐτοῖς, καὶ δι' αὐτῶν θέλουσι δεσμευθῆ ἐν τῷ τόπῳ τῆς τούτων ὑπάρξεως. Ὅτε ὅμως ἡ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀναπτυχθεῖσα μυθολογία καθωδήγησε νὰ περικλείωσι τὴν τοῦ θεοῦ ἔννοιαν ἐν τελείᾳ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς δι' αἰσθητῶν σημείων λατρείας κατέστησε κανονικὴν καὶ μόνιμον τὴν διὰ ἀγαλμάτων παράστασιν τῶν θεῶν, τότε ἐπιστεύθη ὅτι ἡ ἰδρυσις ἢ ἱεροτελες' α, δι' ἧς καθιεροῦτο τῷ θεῷ ἡ εἰκὼν ὡς κτῆμα αὐτοῦ, εἶχε τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν εἰς αὐτὸν τὸν θεόν, καὶ τοὺς κατασκευίζοντας τὰ ὁμοιώματα ταῦτα τεχνίτας ν' ἀναδείξῃ θεοποιοὺς τεχνίτας. Ἐντεῦθεν προεκλήθη τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλῆθος τῶν ναῶν, ὅτινες, μὴ ἀποκλείοντες ἅμεσον ἐκδήλωσιν ζωῆς θεολατρείας, προϋποθέτουσι παρουσίαν τῆς ἐσότητος ἐν τοῖς τοίχοις αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο προεκάλεσαν τὸν ἀρχιτεκτονικὸν καλλωπισμὸν ὡς καὶ τὴν τῶν ἀγαλμάτων τελειότητα ἐν τῇ πλαστικῇ».

εἰς αὐτοὺς προσέρχονται, ὅπως προσέρχονται καὶ εἰς τοὺς προσφιλεῖς αὐτῶν λαοὺς καὶ τόπους· διότι οἱ ναοὶ εἰσι καθιερωμένοι, καὶ διὰ τοῦτο ἀρεστοὶ αὐτοῖς· διότι συνέπεια τῆς τῶν εὐσεβῶν πίστεως εἶναι ὅτι οἱ θεοὶ ἐδέξαντο ἤδη τοὺς εἰς αὐτοὺς καθιερωθέντας ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα, καὶ ὅτι εὐαρέστως προσέρχονται καὶ διατρίβουσιν ἐν αὐτοῖς, ὅταν θέλωσι καὶ ὅταν προσκαλῶνται παρὰ τῶν λατρεόντων αὐτούς· διό εἰσιν αὐτοῖς οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἐν τούτοις ἀγάλματα *habitacula terrena*, ὡς λέγει ὁ Ἀρνόβιος¹⁾), ἣ ἔδῃ αὐτῶν ἐπὶ γῆς.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ εὐχόμενοι προσκαλοῦσι τοὺς θεοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν ναὸν των, ἵνα ἀκούσωσι τῆς εὐχῆς, ἀπολαύσωσι τῆς θυσίας καὶ ἐκτελέσωσι τὰς ἱκεσίας τῶν πιστῶν αὐτοῖς²⁾).

Τοῦτο δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἔννοιαν, ἣν οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ἤδη χρόνων εἶχον περὶ θεῶν· διότι ἐν Ὀδυσσεΐα³⁾) λέγει ὁ Ὅμηρος ὅτι μετὰ τὴν συνέντευξιν τῆς Ἀφροδίτης καὶ Ἀρεως, ὁ μὲν Ἀρης ἀπῆλθεν εἰς Θράκην, ἡ δὲ Ἀφροδίτη εἰς Πάφον τῆς Κύπρου,

Ἐνθα οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις.

Ὡς αὐτῶς καὶ περὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἀλλαχοῦ⁴⁾), ὅτι ἀπελθοῦσα ἐκ Σχερίης ἦλθεν εἰς Μαραθῶνα καὶ εὐρυάγυιαν Ἀθήνην,

Δῦνε δ' Ἐρεχθῆος πυκινὸν δόμον.

Ἐντεῦθεν καὶ ἐξ ἄλλων πλείστων γίνεται δῆλον ὅτι οὔτε τὸ ἀγαλμα εἶναι αὐτὸς ὁ θεὸς, οὔτε ὁ ναὸς ἡ διηνεκὴς αὐτοῦ κατοικία⁵⁾), ἀλλὰ τὸ σύνηθες κατάλυμα αὐτῶν τρόπον τινά, ὅτε ἔρ-

1) *Ad gentes* 6, 17 καὶ *Cic. Verr.* 2, 4, 58 καλεῖ τὸν ἐν Καπιτωλίῳ ναὸν *domicilium terrestre Jovis*.

2) *Tibull.* 2, 5.

Phæbe, fave: novus ingreditur tua templa sacerdos:

Huc age cum cithara carminibusque veni.

Βλ. καὶ ἃ περὶ τῶν θεοφανειῶν τούτων παρατηρεῖ ὁ Ἀγγλος *Grote* ἐν ἑλλ. ἱστ. τόμ. δ' 141, καὶ γερμ. μεταφρ. 6', 408 κ. ἐ.

3) Ὀδυσ. θ. 262.

4) Αὐτόθι η, 84 πρβ. Ὀμ. ὕμνον εἰς Δημητ. 28 καὶ εἰς Ἀπόλλωνα Πυθ. 169. 347.

5) Ἀνάγνωθι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπιμεληθέντος τὴν 6' ἐκδ. τῆς Ὀμ. θεολογίας

χονται εἰς τὴν προσφιλεῖ αὐτῶν πόλιν εἴτε αὐτόκλητοι εἴτε προσκαλούμενοι παρὰ τῶν φίλων αὐτοῖς ἀνδρῶν ἢ ἱερέων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ναῷ οἰκεῖος αὐτῶν τόπος ἦτο ὁ σηκὸς ἐνθα τὸ ἄγαλμα, ἡμᾶλλον αὐτὸ τὸ ἄγαλμα, ὃ ἐπλήρουν ἐκ τῆς αὐτῶν χάριτος, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεωρεῖτο τοῦτο παρὰ τοῖς πολλοῖς ὡς αὐτὸς ὁ θεός, ὅπερ οὗτος, ἀποδεχθεὶς διὰ τῆς καθοσιώσεως καὶ ἰδρύσεως, προστατεύει καὶ φυλάττει αὐτό τε καὶ τοὺς καθοσιώσαντας αὐτὸ λαοὺς ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα καὶ κεμήλιον ¹⁾).

Ἐκ τῆς τοιαύτης περὶ ἀγαλμάτων ἐννοίας ἐξηγεῖται ἡ συνήθεια, καθ' ἣν ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πέδαις ἐδέσμευον τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, ἵνα μὴ φεύγοντες οὗτοι καταλείπωσιν ἀπροστατεύτους τὰς πόλεις, ἀλλ' ἐμμένωσι διὰ παντός ἐν αὐταῖς. Ὡς ἐν Σπάρτῃ τὸ τοῦ Ἐνυαλίου ἄγαλμα εἶχε πέδαις δεδεμένους τοὺς πόδας καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ Νίκη Ἀθηναῖα ἦτο ἄπτερος ²⁾. Πέδαις δεδεμένον ἦτο ἐν Σπάρτῃ καὶ τὸ τῆς ὀπλισμένης Ἀφροδίτης ξόανον ³⁾.

Ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας ὑπῆρχε πρὸς πέτρα δεδεμένον εἰδωλὸν τοῦ Ἀκταίωνα, λυμαινομένου τὴν γῆν διότι, ὅπως ἀπαλ-

τοῦ Naegelsbach ἐν σελ. 199 φερόμενα. «Τὸ μέρος δὲ τοῦ ναοῦ, εἰς ὃν ἐρχόμενοι οἱ θεοὶ κατέλυον τρόπον τινὰ, ἦτο τὸ ἄδυτον αὐτοῦ, ἦτοι ὁ σηκός, ἐν ᾧ ἴσαντο τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ Ὀμήρου, ἐν Ἰλ. ε, 448. 512, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἐν Περγᾶμῳ ναοῦ, οὗ ὁ σηκὸς ἦτο κοινὸς Ἀπόλλωνι, Διῷ καὶ Ἀρτέμιδι, καὶ ἐκ τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. ἐν Κρίσ. 443.

1) Ἡ πεποίθησις αὕτη φαίνεται τοσοῦτον βεβαία, ὥστε ὁ Σοφοκλῆς εἰσήγαγε πρὸς τοὺς θεοὺς ξοανοφόρους, ἦτοι ἀπάγοντας τὰ αὐτῶν ξόανα, ὅπως σώσωσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς διαρπαγῆς καὶ καταστροφῆς τῆς πόλεως, καθ' ἣν ὁ Σχολ. εἰς Αἰσχύλου Ἐπιτὰ ἐπὶ Θήβας 289 παρατηρεῖ: «Ὡς οἱ θεοὶ ἀπὸ τῆς Ἰλίου φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ἑαυτῶν ξόανα, εἰδότες ὅτι ἀλίσκεται». Πρβ. Ἑρμ. ξ. α.

2) Πaus. 3, 15, 5. «Τοῦ ναοῦ δὲ ἀπαντικρὺ πέδας ἐστὶν ἔχων Ἐνυάλιος ἄγαλμα ἀρχαῖον. Γνώμη δὲ Λακεδαιμονίων τε ἐς τοῦτό ἐστι τὸ ἄγαλμα καὶ Ἀθηναίων ἐς τὴν ἄπτερον καλουμένην Νίκην, τῶν μὲν οὐποτε τὸν Ἐνυάλιον φεύγοντα οἴχεσθαι σφισιν ἐνεχόμενον ταῖς πέδαις, Ἀθηναίων δὲ τὴν Νίκην αὐτόθι ἀεὶ μενεῖν οὐκ ὄντων πτερῶν».

3) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 3, 15, 8.

λαγῶσιν ἀπὸ τῆς φθορᾶς ταύτης, συνεβούλευσεν ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς τοὺς Ὀρχομενίους νὰ ποιήσωσι χαλκίνην τοῦ εἰδώλου εἰκόνα καὶ νὰ δέσωσι ταύτην πρὸς πέτρα. Εἶδε δὲ τὸ ἄγαλμα τοῦτο δεδεμένον αὐτὸς ὁ Πausανίας¹⁾· ὅπερ δηλοῖ ὅτι διὰ τῶν δεσμῶν τοῦ ἀγάλματος ἐδέσμευσεν αὐτὸν τὸν Ἀκταίωνα, ὡς ἐν αὐτῷ οἰκοῦντα.

Οἱ Χῖοι ἔδεσαν τὸ τοῦ Διονύσου ἄγαλμα, καὶ οἱ Ἐφυραῖοι τὸ τῆς Ἀρτέμιδος²⁾. Ὅτε τις τῶν Τυρίων ἀνήγγειλεν αὐτοῖς ὅτι ὁ τῆς πόλεως προστάτης Ἀπόλλων ἐμφανισθεὶς κατ' ὄναρ εἶπεν ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ Τύριοι ἔδεσαν χρυσαῖς ἀλύσει τὸ ἄγαλμα ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ, ἵνα μὴ φύγῃ ἀπὸ τοῦ ναοῦ. Ἀλλ' ὅτε ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως, ἔλυσεν τὰς ἀλύσεις καὶ ὠνόμασε τὸν θεὸν φίλον αὐτοῦ³⁾.

Τὰ ῥηθέντα ἰσχύουσι περὶ πάντων τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν ὅσοι εἰσὶ προστάται πόλεώς τινος, καὶ τοιοῦτοί εἰσι συνήθως οἱ πατρῶοι καὶ μητρῶοι καὶ πάτριοι. Πρὸ πάντων ὁμως ἰσχύουσι ταῦτα περὶ τῶν πολιούχων θεῶν, οἷς ἦτο καθιερωμένη πόλις τις, ἐν ᾗ κατ' ἐξοχὴν ἐλατρεύετο ὁ εἰς ὃν ἦτο αὕτη καθιερωμένη, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο κατ' ἐξοχὴν φίλη καὶ εὐχαρίστως ἐνδιέτριβεν ὁ θεὸς ἐν αὐτῇ.

Καὶ πατρῶοι μὲν θεοὶ εἰσιν, ὧν ἡ λατρεία, ἀπὸ τῶν πατέρων εἰσαχθεῖσα διὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν καταγωγὴν τοῦ γένους ἢ διὰ τὴν ἀρχῆθεν προστασίαν τοῦ γένους ἢ τῆς πόλεως ἢ καὶ δι' ἄλλον λόγον, μετεβιβάσθη εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ ἀπογόνους τούτων⁴⁾. Οἱ τοιοῦτοι θεοὶ ἢ εἰσιν τῆς πόλεως ἀπάσης πατρῶοι, ὅτε πάντες οἱ ταύτην συγκροτοῦντες θεωροῦνται ὡς ἐν γένος ἢ μίαν οἰκογένειαν ἀποτελοῦντες, ἢ εἰσι γένους ἐνὸς ἢ τινων μόνον ἴδιοι. Ἐν

1) Πaus. 9, 38, 4.

2) Κατὰ τὸν Σχολ. Πινδ. Ὀλυμ. 7, 93. Ἀλλὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἄλλων συγγραφέων φέρει ὁ Δοδέκιος ἐν Ἀγλαοφάμῳ σελ. 275 κ. ἐ. Πρβ. καὶ ἄλλους παρ' Ἑρμάννῳ ἔ. ἀ. § 48, 48.

3) Διοδ. 47, 44 καὶ 46. Πρβ. καὶ Πλουτ. ἐν ῥωμ. κεφ. 64 καὶ Bötticher τ. τ. Ἑλ. 4. σελ. 138 καὶ 148.

4) Ἀμμώνιος ἐν λ. πατρῶα τὰ ἐκ τῶν πατέρων εἰς τοὺς υἱοὺς χωροῦντα . . . . . πάτρια δὲ τὰ τῆς πόλεως ἔθνη.

ἐκατέρα περιστάσει λέγονται οὗτοι διὰ τοῦτο καὶ γενέθλιοι ¹⁾, ἀρχηγέται ²⁾ καὶ πατρογένειοι ³⁾.

Ἄν δὲ πάντες οἱ τῆς αὐτῆς πόλεως κάτοικοι ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν, τότε οἱ πατῶροι οὗτοι θεοὶ ἀντιστοιχοῦσι τοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμένοις Penates οἳ ἦσαν οἱ ὑπὸ Διναίου εἰς Ἱταλίαν κομισθέντες ἐκ Τροίας, ὧν τὰ ἀγάλματα ἐσώζοντο ἐν Λαυῖνῃ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ τῆς Ἑστίας ναῷ ⁴⁾.

Πάτριοι τοῦναντίον θεοὶ εἰσι συνήθως οἱ ὑπὸ τινος πόλεως ὕστερον δεκτοὶ γενόμενοι καὶ ὑπ' αὐτῆς λατρευόμενοι μετὰ τῶν πρώτων ὥστε οὗτοί εἰσιν ἐπείσακτοι τῆς πατρίδος τρόπον τινὰ ἢ τῆς χώρας θεοί. Ἡ διαστολὴ ὅμως αὕτη δὲν τηρεῖται ἀκριβῶς παρὰ πᾶσι καὶ πάντοτε, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ. Τῶν πατρώων θεῶν τὰ ἱερὰ, ὡς ἀρχαιοτέρων, ἦσαν ἐπὶ τῆς ἀκρας ἢ ἀκροπόλεως πάσης πόλεως ⁵⁾, ἥτις καὶ αὕτη πόλις λέγεται ⁶⁾, διότι αὕτη πρῶτον ὤκισθη, ἡ δὲ περὶ αὐτῆς πόλις εἶναι ἐπέκτασις

1) Αἰσχ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θῆβ. 951.

2) Πaus. 1, 42, 5.

3) Πλουταρχ. ἐν συμπ. προβλ. 8, 8, 4.

4) Διονύσ. Ἀλ. ρ. ἀρχ. 1, 69. Πρβ. Lobeck ἐν Ἀγλαοφάμῳ σελ. 1238, ἔνθα φέρων οὗτος τὰ Λυκούργου κατὰ Λεωκράτους § 25. «Ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατῶν, ἃ οἱ πρόγονοι παρέδωκαν αὐτῷ ἰδρυσάμενοι, ταῦτα μετεπέμψατο εἰς τὰ Μέγαρα καὶ ἐξήγαγεν ἐκ τῆς χώρας», προσθέτει ὅτι ἐν τούτοις περιλαμβάνονται τὰ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Ἑρκείου Διὸς καὶ τὸ τοῦ πατρώου Ἀπόλλωνος ἀγάλματα, καὶ ἄλλων θεῶν, οὓς ὁ Λεωκράτης παρὰ τῶν προγόνων παραλαβὼν ἐλάτρευεν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ. Nam præter tres illos Atticæ præsides et Penates publicos, omnes dii, quos Athenienses seu publice, seu privatim vicatimque colebant a majoribus acceptos πατῶροι dici poterant et, quia iidem privatim in larariis colebantur, θεοὶ ἐφέστιοι, μύχιοι, κτήσιοι, Ἑρκείοι. Πλεῖον περὶ τῶν ἰδίων ἐν τῷ οἴκῳ παρ' ἐκάστου λατρευομένων τούτων θεῶν βλέπει παρὰ Petersen ἐν τῷ περὶ Hausgottesdienst der Griechen 1854, σελ. 30, σημ. 94, καὶ Ἑρμανν. Β' § 7, 5.

5) Vit. 4, 7. Aedibus vero sacris, quorum deorum maxime in tutela civitas videtur esse, in exelsissimo loco, unde mœnium maxima pars conspiciatur, aræ distribuantur.

6) Οὕτως ἡ τῶν Ἀθηνῶν ἀκρόπολις κατὰ Θουκ. 2, 15.

αὐτῆς, οἰκισθεῖσα ὅτε ἐπληθύνθησαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι εἴτε διὰ γεννήσεων εἴτε ἐκ πολιτογραφήσεως καὶ παραδοχῆς μετοίκων. Ἐντεῦθεν οἱ θεοιοῦτοι ἀπὸ τῶν τῆς λατρείας τόπων ἢ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκρας ἱερῶν αὐτῶν καλοῦνται ἀκραῖοι καὶ πολιεῖς καὶ πολιοῦχοι¹).

Ἐπειδὴ ἡ λατρεία τῶν πολιούχων θεῶν ὡς πατρώων εἶναι πατροπαράδοτος καὶ ἀρχαία, καὶ διὰ τοῦτο κοινὴ πάντων ὅσοι ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν καὶ ἀποτελοῦσι μίαν κοινότητα, ἔπεται ὅτι πάντα τὰ μέλη τῆς κοινότητος ταύτης ὀφείλουσι νὰ σέβωνται καὶ προσφέρωσιν ἀνεξαιρέτως λατρείαν εἰς τὸν πολιοῦχον αὐτῶν θεόν. Ἐντεῦθεν ἐπεβάλλετο ὅρκος τοῖς πολίταις Ἀθηναίοις νὰ βεβαιώσωσιν ἂν τελῶσι τὰ ἱερὰ τοῖς τοιούτοις θεοῖς. Ἦσαν δὲ τοῖς Ἀθηναίοις πατῶροι θεοὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ἣτις καὶ πολιοῦχος καὶ πολιὰς κατ' ἐξοχὴν ἐκαλεῖτο, Ζεὺς δ' Ἑρκειος καὶ Ἀπόλλων δ' κατ' ἐξοχὴν πατῶρος λεγόμενος· οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ βεβαιώσωσιν τοῦτο οὐδὲ πολῖται ἠδύναντο νὰ ὦσιν, οὐδὲ ἀρχὴν διὰ τοῦτο νὰ ἄρξωσιν²).

Τούτου ἕνεκα ἡ τῆς Ἀθηνᾶς λατρεία ἦτο παρ' Ἀθηναίοις κοινὴ πᾶσιν οὐ μόνον τοῖς ἐν τῷ ἄστει πολίταις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν τοῖς λοιποῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν δῆμοις³): ἐλάτρευον δὲ ταύτην κατ' ἔθος τῶν προγόνων ἢ νόμῳ πόλεως πάντες οὗτοι, καὶ ἐν ἰδίῳ συλλόγοις, ἦτοι ὡς συμφυλέται, γενῆται, δημόται, ὀργεῶνες, οἰκογενειάρχαι, ὁμότεχνοι καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τοιαύτῃ κοινωνικῇ ὑποδιαίρεσει ὄντες, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἰδιῶται ἀπλῶς.

Εἶχε μὲν πᾶσα τοιαύτη κοινωνικὴ ὑποδιαίρεσις τῶν πολιτῶν τοὺς οἰκείους προστάτας θεοὺς, ὡς καὶ πᾶς ἰδιώτης τοὺς οἰκιδίους, ἐφεστίους, γενεθλίους, γαμηλίους καὶ πᾶς τεχνίτης τοὺς ἐφόρους τῆς τέχνης θεοὺς, καὶ ἐλάτρευε τούτους κατὰ χρέος θρη-

1) Ἡσυχ. ἐν λ. Πολιῦχοι· «Οἱ τὴν πόλιν σώζοντες, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς». Πρβ. καὶ Πολυδ. 9, 40· «Ἀκρόπολις, ἣν καὶ ἄκραν ἂν εἴποις καὶ πόλιν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ θεοὺς ἀκραίους καὶ πολιεῖς».

2) Ἑρμανν. Α', § 100, 4.

3) Πaus. 1, 26, 7· «Ἱερὰ μὲν τῆς Ἀθηνᾶς ἐστὶν ἢ τε ἄλλη πόλις καὶ ἡ πᾶσα ὁμοίως γῇ· καὶ γὰρ ὅσοις θεοὺς καθέστηκεν ἄλλους ἐν τοῖς δῆμοις σέβειν, οὐδέν τι ἦσσαν τὴν Ἀθηνᾶν ἄγουσιν ἐν τιμῇ».

σκευτικόν ¹⁾· ἀλλ' ἡ λατρεία τούτων ἦτο αὐτοπροαίρετος καὶ ἐλευθέρα, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη ἄλλου θεοῦ λατρεία ἐγχωρίου ἢ ξένου· ἡ τοῦ πολιούχου ὅμως θεοῦ λατρεία ἐπεβάλλετο παντὶ πολίτῃ, παντὶ συλλόγῳ, κοινωνικῶ ἢ θρησκευτικῶ καὶ ἄλλῳ οἷῳ· δῆποτε, ὅπως ἐπεβάλλετο καὶ ἡ ἐν δημοσίῳ τόπῳ ἐκτέλεσις τῆς λατρείας παντὸς θεοῦ, ὅστις ἦτο κοινὸς ἀπάσης τῆς πόλεως. Διὸ ἀπολογούμενος ὁ Ξενοφῶν ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους, κατηγορηθέντος ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ εἰσαγωγῇ νέων θεῶν, λέγει ὅτι δημοσία ἐλάτρευεν οὗτος οὐς καὶ ἡ πόλις ἐλάτρευε θεούς. Διότι ἡ παράλειψις τῆς τοιαύτης δημοσίας λατρείας ἦτο οὐχὶ ἀσέβεια ἀπλῶς, ἥτις προεκάλει τὴν ὀργὴν τοῦ ὀλιγωρηθέντος θεοῦ κατὰ τοῦ ὀλιγωροῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν πολιτῶν τῆς αὐτῆς πόλεως.

Ἔδει δὲ ἡ λατρεία τοῦ πολιούχου καὶ πατρώου θεοῦ οὐ μόνον νὰ τελεῖται δημοσία παρὰ πάντων τῶν πολιτῶν καὶ ἐν τῷ τῆς πόλεως τόπῳ, ὅπου τὸ τοῦ θεοῦ τούτου ἄγαλμα ἐσώζετο πάντοτε, ἐπιβλέπον καὶ προστατεῦον διὰ τῆς παρουσίας του τὴν χώραν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἰδία παρ' ἐκάστου κατὰ τὰ νενομισμένα. Διὸ πᾶς πολίτης ὤφειλε νὰ ἔχῃ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὁμοίωμα τοῦ πολιούχου θεοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατρώων θεῶν, νὰ τελεῖ αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐν ταῖς καθιερωμέναις ἡμέραις θυσίας καὶ εὐχὰς ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ, τοῦ οἴκου του καὶ τῆς πόλεως ἀπάσης. Ἐν ταῖς τοιαύταις εὐχαῖς καὶ θυσίαις ἱερεὺς ἦτο αὐτὸς ὁ οἰκοδеспότης, ἐν δὲ ταῖς ὑπὸ τῆς πόλεως ἀπάσης τελουμέναις ὑπῆρχον ἱερεῖς ἰδιαίτεροι ἢ καὶ ἄρχοντες, ἱερωσύνην ἔχοντες ἐν ὅσῳ διήρκει ἡ ἀρχή των, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν.

Ὅποίαν σημασίαν εἶχεν ἡ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς πόλεως διαφύλαξις τοῦ ἁγάλματος καὶ ἐκτέλεσις τῶν ἱερῶν τοῦ πολιούχου καὶ τῶν λοιπῶν πατρώων θεῶν, μανθάνομεν ἐκ τῆς κατηγορίας τοῦ Δυκούργου κατὰ τοῦ Λεωκράτους, τολμήσαντος νὰ ἐξαγάγῃ εἰς Μέγαρα φεύγων μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦτταν τῶν Ἀθηναίων τὰ τῆς οἰκίας καὶ τῶν προγόνων του ἱερὰ, ἐν οἷς καὶ τὰ τῶν πατρώων καὶ τῶν πολιούχων ὁμοιώματα, καὶ οὕτως ἐν ξένῃ χώρᾳ νὰ προσφέρῃ αὐτοῖς

1) Petersen Hausgottesdienst der Hellenen: σελ. 13 κ. ἑ.

λατρείαν, δεόμενος οὐχὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος γῆς, διότι ταύτην ἐγκατέλιπεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ξένης, ἐν ἣ κατέκει, καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας οὐχὶ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνου καὶ τῶν ξένων μεθ' ὧν συνώκει¹).

Αἰτία δὲ πάντων τούτων ἦτο ἡ μεγίστη σημασία, ἣν εἶχε τὸ τοῦ πολιοῦχου θεοῦ ἄγαλμα, καὶ ὁ δι' αὐτοῦ παριστάμενος θεὸς ἐπὶ τῆς σωτηρίας τῆς ὑπ' αὐτοῦ προστατευμένης πόλεως καὶ ἐπὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς· διότι πλεῖστα γεγονότα, θαύματα, ὀκτασίαι καὶ ἄλλα τοιαῦτα πλαστά τε καὶ ἀληθῆ, ἐπεβεβαίουν τὸ κύρος τῆς ἐπὶ τὸν πολιοῦχον θεὸν πεποιθήσεως τοῦ λαοῦ· ἦν πεποιθήσιν συμφέρον εἶχον οὐ μόνον οἱ ἱερεῖς, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ τῆς πόλεως νὰ ἐνισχύωσιν ὅλαις δυνάμεσιν, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πόλεως· γινώσκοντες καλῶς ὅτι ὅσῳ ἰσχυροτέρα εἶναι παρὰ τῷ λαῷ ἡ ἐπὶ τῶν ἰδίων θεῶν πεποιθήσιν, τοσούτῳ μείζον ἐπεκτεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἥθους καὶ ἐπὶ τοῦ παρτὸς βίου τῶν πολιτῶν ἡ θρησκεία οἰαδήκατε αὕτη καὶ ἂν ἦναι, παρέχουσα θεῖους ἀληθῶς καρπούς τοῖς εὐλικρινῶς καὶ ἀδιστακτῶς πιστεύουσιν εἰς αὐτήν, ὅπως μαρτυρεῖ πᾶσα παντὸς ἔθνους ἡ ἱστορία.

Τὴν σημασίαν ταύτην τοῦ πολιοῦχου θεοῦ καὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ θέλομεν ἀποπειραθῆ νὰ δείξωμεν ἐν τούτοις ἐπομένοις.

ΕΙΘ. ΚΑΣΤΟΡΚΗΣ.

1) Βλ. τοῦ ρηθέντος λόγου § 8, 45, 47, 38, 56, 59, 443 καὶ μάλιστα § 25, ἐνθα ἀναγινώσκονται τάδε· «Οὐ γὰρ ἐξήρατες τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὰ χρήματα μόνον ὑπεκθέσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρίδα, ἃ τοῖς ἡμετέροις νομίμοις καὶ πατράσι ἔθεσιν οἱ πρόγονοι παρέδωσαν αὐτῷ ἰδρυσάμενοι, ταῦτα μετεπέμψατο εἰς Μέγαρα καὶ ἐξήγαγεν ἐκ τῆς χώρας, οὐδὲ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν πατρώων ἱερῶν φοβηθεὶς ὅτι ἐκ τῆς πατρίδος αὐτὰ κινήσας, συνεκφεύγειν αὐτῷ ἐκλείποντα τοὺς νεῶς καὶ τὴν χώραν ἣν κατεῖχον, ἠξίωσε, καὶ ἰδρύσασθαι ἐπὶ ξένης καὶ ἀλλοτρίας, καὶ εἶναι ὀθνεῖα τῇ χώρᾳ καὶ τοῖς νομίμοις τοῖς κατὰ τὴν Μεγαρέων πόλιν εἰθισμένοις. Καὶ οἱ μὲν πατέρες ἡμῶν τὴν Ἀθηναίαν ὡς τὴν χώραν εἰληχυῖαν ὁμώνυμον αὐτῇ τὴν πατρίδα προσηγόρευον Ἀθήνας, ἵν' οἱ τιμῶντες τὴν θεὸν τὴν ὁμώνυμον αὐτῇ πόλιν μὴ ἐγκαταλείπωσι. Λεωκράτης δὲ οὔτε νομίμων οὔτε πατρώων οὔτε ἱερῶν φροντίσας τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐξαγώγιμον ὁμῖν καὶ τὴν παρὰ τῶν θεῶν βοήθειαν ἐποίησεν».

Η ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ ΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ.

(Οὐκ ἔστι περὶ οὗτου θειοτέρου ἢ ἄνθρωπος βουλευσάμενος, ἢ περὶ παιδείας καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑαυτοῦ οἰκείων.)

Πλ. Θεέγ. 122 b.

Πᾶν ζῶον, οἷον προσήκει τελειωθὲν εἶναι, τοιοῦτον οὐδέποτε φύεται. Καὶ τοῦτο μὲν κοινὸν ἔχει καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῖς ἄλλοις ζώοις· ἀλλὰ τούτων ἕκαστον αὐτὴ ἡ φύσις σχεδὸν ἀρκεῖ ἐν χρόνῳ τεταγμένῳ, τῷ βίῳ αὐτοῦ, τελειῶσαι εἰς τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, τὸ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἄλλοιον πέφυκεν· οὔτε γὰρ ἔστι δυνατόν, ὥς ἔοικεν, ἓνα ἕκαστον τέλειον γενέσθαι ἐν γε τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλὰ τοῦτο εἴπερ δέδοται, τῷ ὅλῳ ἀνθρωπίνῳ γένει ἀποδέδοται, εἰ καὶ μὴ εὐθυποροῦν ἀεὶ φαίνεται πρὸς τὸ τέλος, οὔτε, καὶ ὅσον προσήκει ἑκάστῳ μεταλαβεῖν τελειότητος, ἢ φύσις ἄν ποτε μόνη παρασχεῖν δύναιτο, ἀλλὰ δεῖ πάντως τῆς τῶν πέλας συνεργείας. Ἡ δὲ συνέργεια αὕτη ἐστὶν ἡ καλουμένη τροφή καὶ παιδεία. Ταύτης ἄρα ἔργον ἐστὶ τὸ προσλείπον τῆς φύσεως ἀναπληροῦν ¹⁾). Ἀλλ' ἐὰν μὴ γινώσκη ὁ παιδεύων εἴ τι καὶ ὅ τι προσλείπει τῷ τροφίμῳ καὶ ὅπως ἀναπληρωτέον ἐστίν, οὐκ ἄν ποτε γνώμῃ παιδεύοι, ἀλλ' εἰκῇ. Τὸ δὲ προσλείπον τῆς φύσεως γινώσκειν ἐστὶ τοῦτο μὲν, τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου γινώσκειν, οἷον προσήκει αὐτὸν εἶναι, τοῦτο δέ, οἷός ἐστιν ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτοῦ. Τρίτον δέ, ἐγνωσμένων τούτων, τὴν μέθοδον χρὴ εἰδέναι, ἢ ἄν τις ἀριστα καὶ ἀσφαλέστατα ἀναπληροῖ τὸ προσλείπον τοῦτο. Τούτων δὲ περὶ περᾶσομαι διελθεῖν, ἢ Πλάτων ὑφηγεῖται.

Πάντες ἄνθρωποι, φησὶν Ἀριστοτέλης ²⁾), τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. Ἴδοι δ' ἄν τις τοῦτο ἐναργέστατα ἐν τοῖς παιδίοις, ὅσην παρέχει ὁχλησὶν τοῖς γονεῦσι τὸ καὶ τὸ ἀνερωτῶντα. Εἰδέναι

1) Ἀριστ. Πολιτ. Η, 47.

2) Μεταφ. Α, 1.

δ' ἐστὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων ἐξευρηκέναι. Ἐμφυτος ἄρα ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας ζήτησις ἀνθρώπῳ ¹⁾, τῆς δὲ ἀπουσίας αὐτῆς ἀπορία καὶ θαυμασμός τεκμήρια, ὅφ' ὧν πᾶς διὰ παντὸς τοῦ βίου ἔχεται, ὅστις μὴ ἐκ παίδων κακῶς ἦκται. Τί οὖν ἐμποδίζει ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων λαβεῖν; Ἡ ἀέναντος αὐτῶν κίνησις καὶ ἀλλοίωσις ²⁾. Πάντα γὰρ ῥεῖ, καθ' Ἡράκλειτον.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ἅτε θείας μετασχὼν μοίρας ³⁾, οὐδ' ὥς ἀπογινώσκει μὴ οὐ δύνασθαι τὴν ἀλήθειαν λαβεῖν, οὐδ' ἀποκάμνει ζητῶν, ἀπομαντευόμενος εἶναί τέ τι ὄντως καὶ ἑαυτῷ ληπτόν. Καὶ οὐ μάτην πονεῖ. Καταλαμβάνει γὰρ δὴ τέλος τὴν ὄντως καὶ ἀληθινῶς οὐσίαν, τὴν τῶν ἰδεῶν, ἀχρώματον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀναφῇ οὖσαν, μόνῳ νῶν θεατὴν ⁴⁾. Ἡ δὲ προάγεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν αἰρῶντων αἰσθητῶν ἐπὶ τὰς μονίμους ἰδέας ἐδίδαξε Πλάτων σαφῶς μάλιστα ἐπὶ τοῦ καλοῦ ἐν τῷ Συμποσίῳ ⁵⁾. Ταύτῃ δὲ προάγεται ὁ νοῦς καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἰδέας τῆς τε δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ ὅσαι ἀδελφαὶ αὐτῶν, ὧν τὸ ἐνδιαίτημα οὐκ ἐν τῷ αἰσθητῷ τόπῳ, ἀλλ' ἐν τῷ νοητῷ· ἀναγκαῖον μέντοι τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν τῇδε ἄρξασθαι τῆς ζητήσεως καὶ γνώσεως ἐκείνων.

Ἐπ' ἄκρου δὲ τῶν ἄλλων ἰδεῶν ἐστὶν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα, μόγις θεατὴ τῷ ἀνθρωπίνῳ νῶν· ὀφθεῖσα δὲ προσεπιγινώσκεται, ὥς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ χαλῶν αἰτία ἐστίν, ἐν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἐν τε νοητῷ αὕτη κυρία, ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη ⁶⁾. Ὡς περ οὖν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔνεστι μὲν ὄψις, ἂν δὲ μὴ τις αὐτοὺς ἐπ' ἐκεῖνα τρέπη, ὧν ἂν τὰς χροὰς τὸ ἡμερινὸν φῶς ἐπέχη, ἀλλ' ὧν νυκτερινὰ φέγγη, ἀμβλυώττουσί τε καὶ ἐγγὺς φαίνονται τυφλῶν, ὥς περ οὐκ ἐνούσης καθαρᾶς ὀψεως, ὅταν δὲ, ὧν ὁ ἥλιος καταλάμπει, σαφῶς

1) Πλ. Φίληβ. 58 d, e.

2) Πλ. Θεαίτ. 152 d. Τίμ. 49 c—50, Συμπ. 207 d—208b. (κατὰ τὴν τοῦ Στεφάνου ἔκδοσιν).

3) Πλ. Πρωτ. 322 a.

4) Πλ. Φαῖδρ. 247 c.

5) Πλ. Συμπ. 210 a—212 a.

6) Πλ. Πολ. Ζ', 517 b.

ὁρῶσι καὶ τοῖς αὐτοῖς τούτοις ὁμμασιν ὅψις ἐνοῦσα φαίνεται· οὕτω καὶ τὸ τῆς ψυχῆς· ὅταν μὲν, οὐ καταλάμπει ἀλήθειά τε καὶ τὸ ὄν, εἰς τοῦτο ἀπερείσηται, ἐνόησέ τε καὶ ἔγνω αὐτὸ καὶ νοῦν ἔχειν φαίνεται, ὅταν δὲ εἰς τὸ τῷ σκότῳ κεκραμένον, τὸ γιγνόμενόν τε καὶ ἀπολλύμενον, δοξάζει τε καὶ ἀμβλυώττει ἄνω καὶ κάτω τὰς δόξας μεταβάλλον, καὶ ἔοικεν αὖ νοῦν οὐκ ἔχοντι. Καὶ ὥσπερ ἐν τῷ ὁρατῷ ἥλιός ἐστιν ὁ τὸ φῶς παρέχων τοῖς τε ὁρωμένοις, ὥστε ὁρᾶσθαι, καὶ τῇ ὕψει τὴν οἰκείαν δύναμιν ἀποδιδούς τὰ τε ἄλλα καὶ ἑαυτὸν ὁρᾶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ νοητῷ τὸ ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γινωσκομένοις καὶ τῷ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδόν τὰ τε ἄλλα ὄντα γινώσκειν καὶ ἑαυτό. Ἔτι δὲ ὁ ἥλιος τοῖς ὁρωμένοις οὐ μόνον τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχει, ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφήν, οὐ γένεσις αὐτὸς ὢν· καὶ τοῖς γινωσκομένοις τοίνυν οὐ μόνον τὸ γινώσκεσθαι πάρεστιν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ ἡ οὐσία ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς πρόσεστιν, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος ¹).

Οὕτω μὲν οὖν διαφερόντως κάλλει καὶ δυνάμει κεκόσμηται Πλάτωνι τὸ θαυμάσιον τοῦτο ἀγαθόν. Ἀπορεῖται δέ, τίνοος χάριν οὕτως ὑπερῆρε Πλάτων τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ιδέαν ὑπὲρ τὰς ἄλλας· καὶ αὖ ἑτέρα μείζων ἀπορία πάρεστί μοι, διατί Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ παισὶ μὲν οὖσι τοῖς φύλαξι σπουδάζει σφόδρα ἀληθεῖς δόξας περὶ θεοῦ ἐμποιεῖν, παιδεία δὲ καὶ ἡλικία τελειωθέντας, ὡς αὐτάρκεις ἤδη γενομένους, οὐδὲν ἔτι οἶεται δεῖν θεοῦ φροντίζειν, — οὐδαμοῦ γοῦν οὐδαμῶς ἔτι χρῆται αὐτῷ — ὥστε δόξαν παρίστασθαί τινι, ὡς καὶ Πλάτωνος τοῖς αὐτοῖς ἐνεχομένου, ὢν αἰτιᾶται Ἀναξαγόραν²), ὅπου μὲν αὐτῷ ἐπάναγκες φαίνεται τῇ τοῦ θεοῦ ιδέᾳ χρῆσθαι, χρωμένου, ὅπου δὲ μή, χαίρειν ἐῶντος; Τί οὖν κωλύει δέχεσθαι μετὰ πολλῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν³) Πλά-

1) Πλ. Πολ. ζ', 507 b—509 c.

2) Πλ. Φαίδ. 97 b—99.

3) Πρὸς τοῖς ὑπὸ Σταλβωμίου καταλεχθεῖσι (Stallbaum Prolegomena ad Plat., Tim. Cap. VI) προστίθημι Schwegler (Geschichte d.

τωνα μηδὲν ἄλλο σημαίνειν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ιδέᾳ, ἢ αὐτὸν τὸν Θεόν; ἐξ οὗ συμβαίνει ἀμφοτέρας τὰς ἀπορίας διαλύσθαι. Τάχα δ' ἂν καὶ τοῦτό πη συμβάλοιτο εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, ὅτι τὸν ἥλιον ὀνομάζει ἐκγονον τοῦ ἀγαθοῦ¹⁾ καὶ αὐτὸν θεόν²⁾, οὐκ εἰκῇ, δῆλον ὅτι οὐκοῦν εἰκός, εἰ ὁ ἐκγονος θεός ἐστι, πολλῷ μᾶλλον τὸν ποιητὴν αὐτοῦ θεὸν εἶναι.

Εἰ τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει καὶ ὄντως ἄνθρωπος Θεὸν αὐτὸν γινῶναι δύναται, ἀνάγκη θείαν εἶναι καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ δύναμιν ταύτην³⁾. Πῶς οὖν ἔχει τὰ κατὰ τὴν δύναμιν ταύτην καὶ διατὶ πᾶς μὲν διώκει τὸ ἀγαθὸν καὶ τούτου ἕνεκεν πάντα πράττει⁴⁾, οὐ παντὶ δέ, ἢ οὐκ ἐν πάσῃ ἡλικίᾳ καὶ πάσῃ ἔξει δυνατόν ἀπολαύειν τῆς θείας θεάς, τί ἐστι τὸ ὁρμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τί τὸ ἐπιπροσθοῦν τῇ ὄψει, τούτων περὶ ἐξηγεῖται ἡμῖν Πλάτων ὧδέ πως·

Δύο εἶδη ἐστὶ τῶν ὄντων, τὸ μὲν αἰσθητόν, ὃ τις καὶ ἄψαιτο, καὶ ἰδοί, καὶ ταῖς ἄλλαις αἰσθήσεσιν αἰσθοίτο, τὸ δὲ νοητόν, ὃ οὐκ ἔστιν ὅτῳ ποτ' ἂν ἄλλῳ ἐπιλάβοιτό τις, ἢ τῷ τῆς διανοίας λογισμῷ· καὶ τὰ μὲν νοητὰ καὶ αἰετῆ, αἰεὶ κατὰ ταῦτα καὶ ὡσαύτως ἔχοντα, εἰκὸς εἶναι ἀσύνθετα, τὰ δὲ αἰσθητά, ἄλλοτε ἄλλως καὶ οὐδέποτε κατὰ ταῦτα ἔχοντα, σύνθετα· καὶ τοῖς μὲν συνθέτοις προσήκει διαιρεθῆναι ταύτῃ, ἥπερ συνετέθη, τοῖς δὲ ἀσυνθέτοις εἰσαεὶ παραμένειν ἀναλλοιώτοις⁵⁾. Τούτων δὲ ὑποκειμένων, τὸ ἡμέτερον αὐτῶν ἐπισκεψώμεθα καὶ εὐρήσομεν τὸ

Philos. ἐν τοῖς περὶ Πλάτωνος) καὶ Herbart (de Platonici systematis fundamento commentatio).

1) Πλ. Πολ. Σ', 506 e

2) Πλ. Πολ. Σ', 508 a. *Ἐπιθι καὶ Τίμ. 29 e.

3) Ὁρθῶς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν Πλάτωνος ἐξήνεγκε τὸ ἐνταῦθα συμβαῖνον ὁ ποιητὴς Γολίτθης ἐν τοῖςδε·

Wär' nicht das Auge sonnenhaft,
Die Sonne könnt' es nie erblicken.
Läg' nicht in uns des Gottes eigene Kraft,
Wie könnt' uns Göttliches entzücken?

4) Πλ. Πολ. Σ', 505, e.

5) Πλ. Φαίδ. 78 c, — 79 a.

μὲν σῶμα ὄν, τὸ δὲ ψυχὴν· καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν αἰσθητὸν καὶ τὴν τοῦ αἰσθητοῦ μοῖραν εἰληχός, αἰεὶ ῥέον καὶ ἀλλοιούμενον, ἡ δὲ ψυχὴ αἰδὲς· ἔτι δὲ τῷ μὲν σώματι δουλεύειν προσήκει, τῇ δὲ ψυχῇ ἄρχειν ¹⁾), καὶ ὅταν μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι προσχρῆται εἰς τὸ σκοπεῖν τι ταῖς αἰσθήσεσιν αὐτοῦ, ἢ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ χαρίζεται, τότε ἔλκεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰ συγγενῇ αὐτοῦ, τὰ οὐδέποτε κατὰ ταῦτά ἔχοντα, καὶ αὐτὴ ταραττεται καὶ ἱλιγ-γιαῖ, ὥσπερ μεθύουσα, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη, ὅταν δὲ καθ' ἑαυτὴν γίγνηται, ἐκεῖσε οἴχεται εἰς τὸ καθαρὸν τε καὶ αἰεὶ ὄν καὶ ἀθάνατον, καὶ πέπαυται τοῦ πλάνου, καὶ περὶ ἐκεῖνα αἰεὶ κατὰ ταῦτά ὡσαύτως ἔχει, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη. Ἐκ δὲ τούτων συμβαίνει τῷ μὲν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως κατὰ ταῦτά ἔχοντι ἑαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι τὴν ψυχὴν, τῷ δὲ ἀνθρωπίνῳ καὶ θνητῷ καὶ ἀνοήτῳ καὶ πολυειδεῖ καὶ διαλυτῷ καὶ μηδέποτε κατὰ ταῦτά ἔχοντι ἑαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι τὸ σῶμα ²⁾).

Τοιαύτην οὖν φύσιν ἔχουσα ἡ ψυχὴ, ἀθάνατός ἐστι καὶ αὐτὴ καὶ αἰδίδιος ³⁾), πρό τε τῆς τοῦ σώματος γενέσεως αὐτὴ οὔσα καί, φθειρομένου τούτου, αὐτὴ παραμένουσα. Ποῦ δὲ ἦν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷδε τῷ ἀνθρωπίνῳ εἶδει γενέσθαι, καὶ ποῖ ἄπεισι, χωριζομένη αὐτοῦ; Παρὰ τῷ ἑαυτῆς συγγενεῖ, τῷ θείῳ, ἦν, καὶ παρ' ἐκείνῳ πάλιν προσήκει μετὰ τὸν χωρισμὸν ἐπανιέναι ⁴⁾). Ἐκεῖ μὲν οὔσα πρότερον ἐθειόρει τὰ ὄντα ὄντως καὶ ἔγνω αὐτὰ καὶ ἐτρέφετο ἐπιστήμῃ ἀκηράτῳ καὶ ἡδυπάθει· ἐλθοῦσα δὲ ἐνθάδε καὶ συγκαθειρχθεῖσα τῷ φθαρτῷ σώματι, λήθην ἔσχεν ἐκείνων, ὁρῶσα

1) Πλ. Φαῖδ. 79 e. Ἀλκιβ. Α', 129—130 c.

2) Πλ. Φαῖδ. 79 c—80 b.

3) Πλ. Φαῖδ. 80 c—81 a. 105 e. Πολ. Ι', 608 c—611.

4) Πολλὰκις εἶπεν Πλάτων, περὶ νοητῶν καὶ αἰδίδιων ποιούμενος τὸν λόγον, οἷον ψυχῆς καὶ ἰδεῶν, προσάπτειν αὐτοῖς τῶν αἰσθητῶν κατηγορίας, ὕλην καὶ τόπον καὶ χρόνον, ἵνα φανταστότερα γίγνηται καὶ διὰ ταῦτα εὐμαθέστερα καὶ τοῖς μὴ τὰ τέλεια τῆς φιλοσοφίας μεμνημένοις. Πῶς δὲ χρὴ ἐπαλαμβάνειν τὰ τοιαῦτα, ἵκανά πεπραγμένα· Ἡρόδοτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας, ἐν τοῖς περὶ Πλάτωνος.

δὲ τὰ τῇδε εἶδωλα ὄντα ἐκείνων ἀναμνησκέται, καὶ πᾶσα ἡ λεγομένη μάθησις ἐστὶν ἀνάμνησις ¹⁾).

Τῇ δὲ ἀναμνήσει τῶν ὄντως ὄντων συμπαρομαρτεῖ καὶ ἀνάμνησις τῆς ἐκεῖ μακαριότητος, ὅτε ἐκείνοις συνῆν ἡ ψυχὴ, καὶ ἐκ τούτων ἀναπτεροῦται καὶ προθυμεῖται ἐκεῖσε ἀπελθεῖν, καὶ τοῦτο τῆς ψυχῆς τὸ πάθος ἐστὶν ὁ πολυθρύλητος Πλατωνικὸς ἔρως ²⁾).

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ψυχὴ τῇ ἀληθεστάτῃ φύσει ἀπλοῦν τί ἐστὶ καὶ αἰδὲς καὶ τῷ θείῳ καὶ ἀθανάτῳ συγγενῆς καὶ αὐτὴ ἀθάνατος, δεδήλωται. Τοιαύτην δ' ἂν εὖροι τις, εἰ δύναιτο καθαρὰν οὔσαν λογισμῷ διαθεάσασθαι, ὅπερ ὁμῶς ἀδύνατόν ἐστιν ἐν τῷδε τῷ βίῳ· λελώβηται γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας καὶ ἄλλων κακῶν καὶ φαντάζεται ἡμῖν σύνθετος, οὐκ οὔσα τῇ ἀληθείᾳ ³⁾). Οἷα δὲ φαντάζεται, συνδεδεμένη τῷ σώματι, ἐχόμενόν ἐστι διελθεῖν.

Ἴσμεν πού πεῖρα πάντες ὅτι πολλάκις ἐπιθυμοῦντές τι γενέσθαι ἡμῖν, ἐδωδὴν ἢ πόσιν ἢ ἄλλην τινὰ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἡδονῶν, κωλυόμεθα ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν, ἐὰν μὴ καλὴ καὶ συμφέρουσα ἡμῖν οὔσα ἡ πλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας φαίνεται. Ἀλλὰ μὴν τὸ αὐτὸ τάναντία ποιεῖν ἢ πάσχειν κατὰ ταῦτόν καὶ πρὸς ταῦτόν ἀδύνατον. Δῆλον ἄρα ὅτι τὸ κωλῦον ἐν ἡμῖν ἕτερόν τί ἐστὶ τοῦ ἐπιθυμοῦντος, καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα δύο· καὶ τὸ μὲν κωλῦον,

1) Πλ. Φαίδ. 72 e—76 d. Μέν. 81 c—86 b, Φαῖδρ. 249 c. Φίληβ. 34 b. Νόμ. Ε', 732 b.

2) Πλ. Φαῖδρ. 249 a—250 c, 245 b.

3) Πλ. Πολ. Ι', 641 b—642 a. Ἐπιστροφῆς ἄξιον τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς διαλῦον τὴν φαινομένην διαφωνίαν περὶ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ Φαίδωνι πρὸς τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ λεγόμενα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ λέγεται ἀπλοῦν ἡ ψυχὴ, ἐν δὲ τῇ Πολιτείᾳ, ἐν τοῖς πρότερον, σύνθετον. Ἐκ δὲ τοῦ προκειμένου χωρίου συνάγεται ὅτι ἐστὶ μὲν ἀπλῇ καθ' ἑαυτήν, ἐπεὶ δὲ πῃ συμπλέκεται τῷ σώματι, τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων σύμφυρμα ἐν μὲν τῇ Πολιτείᾳ παρέστησεν ὡς ἕτερον εἶδος τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦτο διπλοῦν, θυμοειδὲς καὶ ἐπιθυμητικόν, ἐν δὲ τῷ Φαίδωνι αὐτὸ τοῦτο ἀνήνεγκεν εἰς τὸ σῶμα· τῇ δ' ἀληθείᾳ οὔτε ἡ ψυχὴ ἄνευ τοῦ σώματος δύναται ἐπιθυμεῖν καὶ θυμοῦσθαι, ἄπεστι γὰρ τὸ αἴτιον, οὔτε τὸ σῶμα καθ' ἑαυτό, νεκρὸν γάρ.

ἄτε λογισμὸν ἔχον τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος καὶ κατὰ τοῦτον τοτὲ μὲν κωλύον, τοτὲ δὲ ἐὼν, τὸ λογιστικὸν ἐστὶ τῆς ψυχῆς μόνιον, τὸ δὲ τυφλῶς καὶ ἄνευ λογισμοῦ ἐπιθυμοῦν, τὸ περὶ τὸ σῶμα αἰεὶ καὶ τὰς τούτου χρείας τετευταχός, τὸ ἐπιθυμητικόν. Ἔτι δὲ ὁρῶμεν πολλάκις τινὰ ὁρμώμενον μὲν ὑπὸ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐπὶ τι, αἰροῦντος δὲ λόγου μὴ δεῖν τοῦτο πράττειν αἰεὶ ἐπιτιμῶντα ἑαυτῷ καὶ θυμούμενον. Εἰκὸς οὖν εἶναί τι τὸ θυμούμενον ἕτερον τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἄτε ἀντιτεῖνον ἐκείνῳ. Καὶ μὴν καὶ τοῦ λογιστικοῦ ἕτερον τοῦτό ἐστι· τεκμήριον δέ· τὰ τε γὰρ θηρία, λογισμοῦ ἄμοιρα ὄντα, ὅμως θυμοῦ μεστά ἐστι, καὶ τὰ παιδία. Ἔστιν ἄρα τὸ θυμοειδὲς τρίτον τι εἶδος τῆς ψυχῆς, εὐγενέστερον μὲν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ φύσει, ἄτε ἦττον τῷ σώματι δουλεῦον, ἄλογον δὲ καὶ αὐτό, κατήκοον μέντοι τοῦ λόγου καὶ ἐπικούρον αὐτῷ, ἐὰν μὴ ὑπὸ κακῆς τροφῆς διαφθαρή¹).

Καὶ τὸ μὲν λογιστικὸν ἐστὶ τοῦ θείου συγγενές καὶ αὐτὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον καὶ πάνθ' ὅσα ἐν τῷ Φαίδωνι τῆς ψυχῆς κατηγόρηται, τοῦ λογιστικοῦ αὐτῆς νῦν κατηγορητέα, τῷ δὲ θυμοειδεῖ καὶ τῷ ἐπιθυμητικῷ ἀποδοτέα, ὅσα ἐκεῖ τῷ σώματι ἀποδέδοται. Ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ, ὅπου λαμπρᾶ εἰκόνι καὶ τοῦ διθυραμβικοῦ χαρακτῆρος πάνυ πνεύσῃ ἐναργῆ ἐποίησεν ἡμῖν Πλάτων τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν, παρίσταται αὕτη καὶ πρὸ τῆς εἰς τὸ σῶμα κατοικίσεως τὰ αὐτὰ εἶδη ἔχουσα²), ὅπερ μέντοι οὐ χρὴ νομίζειν τῷ μονοειδεῖ καὶ ἀπλῶς τῆς ψυχῆς ὄντως ἐναντιοῦσθαι· καίπερ γὰρ προθέμενος τὸν προτοῦ βίον αὐτῆς παραστῆσαι, φανερός ὅμως ἐστὶ πρὸς τὸν τῆδε βλέπων καὶ πλάττων τὴν εἰκόνα αὐτῆς, ἵνα ἔχη τὰ ἐνθάδε περὶ αὐτὴν συμβαίνοντα διασαφεῖν.

Οὕτω δὴ τούτων διωρισμένων, ἀναλαβόντες τὰ προαπορηθέντα³), παρέχομεν λύσιν αὐτῶν τοιάνδε. Ἡ μὲν δύναμις τοῦ θεᾶσθαι καὶ ἐπιγιγνώσκειν τὰ αἰδία ὄντα ἔνεστι τῇ ψυχῇ διὰ συγγένειαν καὶ τὸ προεγνωκέναι, τὸ δ' ἐπιπροσθεῖν τῇ ὄψει καὶ ἀπά-

1) Πλ. Πολ. 436 a—441 c.

2) Πλ. Φαῖδρ. 246 a, κ.τ.ε.,

3) Σελ. 418.

γον ἐκείνων ἐστὶ τὸ τῷ σώματι συγκαταπεπλεγμένον τῆς ψυχῆς μέρος, τὸ δὲ ἀντιτεῖνον τῷ σώματι, τὸ ἐκ τῆς τῶν τῆδε αἰσθήσεως ἐπὶ τὴν ἐκείνων γνῶσιν ἐπιγόνον ἡμᾶς, ὃ ἐκ τῆς ἀναμνήσεως ἐπεγυρόμενος ἐν ἡμῖν ἔρως.

Ἐκ δὲ τούτων καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου εὐπορόν ἐστιν ἡμῖν νῦν δηλῶσαι κατὰ τὴν γνώμην Πλάτωνος. Ὅτε γὰρ ἡ ψυχὴ φύσει συγγενῆς ἐστὶ καὶ ὁμοιοτάτῃ τῷ θεῷ καὶ συνῆν πρότερον αὐτῷ καὶ ἐθεώρει καὶ ἐπέγνων αὐτό, εἴτα δὲ ἐξέπεσεν εἰς ἄλλότριον εἶδος καὶ ἐπελάθετο τῶν ἐκεῖ, οὐ μέντοι παντάπασιν ἐξέστη τῆς ἀρχαίας φύσεως, ἀλλὰ καὶ παραμένει ἔτι ἀμυδρὰ μνήμη ἐκείνων καὶ ἔρως ἀναπτερῶν αὐτῆν, τούτων οὕτως ἐχόντων, οὐδὲν ἄλλο ἔξεστιν εἶναι τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὴν ἀρχαίαν φύσιν καὶ ἔξιν ἀναλαβεῖν, τοῦτο δ' ἐστί, θεῷ ὁμοιωθῆναι καὶ συνεῖναι¹).

Γενναῖον μὲν οὖν τῇ ἀληθείᾳ καὶ ὑπερήφανον ἀπέφηνεν ἡμῖν Πλάτων τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ εἰκὸς ἦν ἀνδρὶ καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, πλησιάσαντι καὶ ὁμιλήσαντι τῷ θεῷ καὶ εἰς πεῖραν ἐλθόντι τῆς εὐγενείας τοῦ ἀνθρώπου, ἔστι δ' ὅμως ἀνέφικτον ἐν γε τῷ παρόντι βίῳ²). Καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ οὐ παντὶ ἐφικτόν· ἦν γὰρ ἂν οὕτω τοῖς πονηροῖς κέρδος, ἐπειδὴ πολλὰ κακουργήσασι μηκέτι βιωτὸν αὐτοῖς εἶη, καταστρέφειν τὸν βίον³). ἄλλ' ὅτω τὰ τῆδε ἄριστα εἰς δύναμιν παρασκευάσται. Παρασκευὴ δ' ἐστὶ κάθαρσις ψυχῆς, τὸ χωρίζειν ὃ τι μάλιστα ἀπὸ τοῦ σώματος αὐτῆν καὶ ἐθίζειν καθ' ἑαυτὴν πανταχόθεν ἐκ τοῦ σώματος συναγείρεσθαι τε καὶ ἀθροίζεσθαι καὶ οἰκεῖν κατὰ τὸ δυνατόν μόνην καθ' ἑαυτήν, ἐλκυομένην, ὥσπερ ἐκ δεσμῶν, ἐκ τοῦ σώματος⁴).

Εἰ δέ ποῦ τις ἐκ τῶν εἰρημένων συλλογίζοιτο, ὥς Πλάτων τὰ τῆδε οὐδενὸς ἄξια ἡγοῖτο, ἀμαρτάνει τῆς διανοίας αὐτοῦ. Ἄτε

1) Πλ. Θεαίτ. 176 b, Νόμ. Δ', 716 c, d. Πολ. Ι', 613 a.

2) Πλ. Φαίδ. 66 a—e.

3) Πλ. Πολ. Ι', 610 d.

4) Πλ. Φαίδ. 67 d.

γὰρ τῶν αἰδίων ἐκείνων ὁμοιώματα ὄντα καὶ μετέχοντα ἐκείνων, εἰκὸς καθ' αὐτὰ τίμια εἶναι, πρὸς ἐκεῖνα μέντοι παραβαλλόμενας εἰκότως σμικροῦ ἄξια φαίνεται, ὥςπερ σελήνη πρὸς ἥλιον. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον ἡγεῖται ταῦτά τε καταμανθάνειν, ὥς διακεκόσμηται ὑπὸ τῆς φύσεως, ἵνα, ὑπομνήμασι τούτοις χρώμενος ὁ νοῦς καὶ ἅμα οἷον ἐπαναβαθμοῖς, ἀναίρηται πρὸς τὰς ιδέας ¹⁾, καὶ προθυμεῖσθαι περὶ ἑαυτοῦς τῶν νοητῶν ιδεῶν αἰσθητὰ εἰδωλὰ ἀπεργάζεσθαι εἰς δύναμιν ἐκείναις παραπλήσια, ἃ τοῖς τε ἐργάταις αὐτοῖς συνοίσει διάπειραν λαμβάνειν τοῦ ἑαυτῶν ἀξιώματος καὶ τοῖς νεωτέροις καὶ ἐπιγιγνομένοις προσβάλλοντα πρὸς τὰς αἰσθήσεις, ὥςπερ αὔρα φέρουσα ἀπὸ χρηστῶν τόπων ὑγίειαν, εἰς ὁμοιότητά τε καὶ φιλίαν καὶ συμφωνίαν τῷ καλῷ λόγῳ ἄξει ²⁾. Ἡ δὲ Πλάτωνος γνώμη περὶ τῶν τοιούτων ἐστὶ γινώσκειν μὲν καὶ γεύεσθαι πάντων τῶν τῇδε κατὰ νόμον, μὴ ἐγκαταμένειν δὲ μηδὲ τευτάζειν αἰεὶ περὶ αὐτά, ὥς τοῦ τέλους ἀπτομένους, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ τέλος προβιβάζοντα.

Τὸ μὲν δὲ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Πλάτωνα δεδήλωται. Ἐχόμενον δ' ἐστὶ θεωρῆσαι, ὅντινα ἂν γίγνοιτο τρόπον ἢ ἐνθάδε παρασκευὴ τῶν τελείων ἐσομένων, καὶ ὅπη αὕτη χαλεπὴ καὶ ὅπη ῥαδίᾳ τυγχάνει οὔσα.

Ἀναμνησθῶμεν τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων, ὅτι ἐκ τῆς κοινωνίας ψυχῆς καὶ σώματος τριμερὲς φαίνεται ἡ ψυχὴ, ἐν μὲν αὐτῆς ἐπιθυμητικόν, ἐν δὲ θυμοειδές, ἐν δὲ λογιστικόν. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τῷ σώματι σωτηρίαν καὶ αὐξήσειν πορίζειν εἵληχεν ἐκάστου τε τοῦ ἔχοντος καὶ τοῦ ὅλου γένους, τοῦτο δὲ τῆς ἑαυτοῦ τε αὐξήσεως καὶ σωτηρίας κηδεσθαι καὶ τῆς τοῦ τῶν ἄλλων λογιστικοῦ. Τούτων δ' ἕνεκα ἐνέφυσεν ἑκατέρῳ ὁ ποιητὴς ὀρέξεις, τῷ μὲν ἐπιθυμητικῷ, τῆς μὲν τοῦ ἐν ᾧ ἐμπέφυκε σώματος σωτηρίας καὶ αὐξήσεως τὰς ἐδωδῆς καὶ πόσεως ἐπιθυμίας, τῆς δὲ τοῦ γένους, τὴν τῶν ἀφροδισίων· τῷ δὲ λογιστικῷ, τῆς μὲν ἑαυτοῦ εὐπραγίας τὸν οὐράνιον ἔρωτα τῶν αἰδίων ὄντων, τῆς δὲ τοῦ τῶν πέλας,

1) Πλ. Συμπ. 214 c, Φαῖδρ. 249 b, c.

2) Πλ. Πολ. Γ', 401 a—d.

τὸν τῆς κοινωνίας καὶ ὁμιλίας ἔρωτα, οὗ μία ἰδέα ἐστὶν ἡ εἰλικρινῆς καὶ ἀδολοῦ παιδευαστία¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ κυριώτατος βίος ἀνθρώπῳ πέφυκεν εἶναι ὁ κατὰ τὸ λογιστικόν, τὴν οἰκείαν ἔχον ἀρετὴν,—τούτῳ γὰρ κυρίως προέχει τῶν ἄλλων ζώων²⁾—εἰκὸς δῆπου καὶ τὸν τούτου ἔρωτα φύσει κρατερώτερον εἶναι τῶν ἐπιθυμιῶν. Καὶ δὴ οὕτως ἔχει τῷ ὄντι· ἴδοι δ' ἂν τις τοῦτο ἐναργῶς ἐν ἀνθρώπῳ ἡλικία καὶ παιδεία τετελειωμένῳ. Οὐ γὰρ δὴ ὑπολαμβάνειν χρή, ὥς διὰ τῆς παιδείας ἀναιροῦνται αἱ διὰ τοῦ σώματος ἐπιθυμίαι καὶ οἱ εὖ πεπαιδευμένοι γίνονται ἀναίσθητοι τῶν τοιούτων ἡδονῶν· μᾶλλον δὲ διὰ τῆς ὀρθῆς παιδείας ἀποδίδοται τῷ λογιστικῷ ἡ φύσει καθήκουσα αὐτῷ δύναμις καὶ ἐπιστήμη, οἷς περ ἐπιτίθησι ταῖς ἐπιθυμίαις μέτρα καὶ νόμους.

Φύσει μὲν οὖν οὐ κρατοῦσιν αἱ σωματικαὶ ἐπιθυμίαι τοῦ οὐρανίου ἔρωτος³⁾, προτεροῦσι δ' ὅμως χρόνῳ. Ἄμα γὰρ φυομένῳ τῷ ἀνθρώπῳ συμφύονται καὶ αὐτῶν αἱ πολλαὶ ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει, ὅτε οὐδ' ἔχνος λογισμοῦ ἔστιν ἰδεῖν, ὁ δὲ θυμὸς ὡσαύτως ἅμα συγγίγνεται ἐρρώμενος, στερούμενος δὲ τοῦ οἰκείου δεσπότης συνίσταται τῷ ἐπιθυμητικῷ καὶ ὑπηρετεῖ. Τοῦτο μὲν οὖν, ὥς προεῖρηται, ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ σώματος δέδοται τοῖς ἀνθρώποις, ἅτε δὲ λόγον καὶ νόμον—τὸ τῶν ἀνθρώπων—οὐκ ἴσχον, τῇ ἐκάστη πληρώσει συμπαρομαρτούσῃ ἡδονῇ μεταθέον καὶ πᾶσαν δῆποτε λύπην φεῦγον, διττὰ κακὰ ἀπεργάζεται, τοῦτο μὲν πέρα τοῦ μετρίου μεταλαμβάνον τῶν ἡδονῶν τούτων, ἡ φεῦγον τὰ λυπηρά, φθείρει αὐτὸ τὸ σῶμα, ὃ σώζειν τέτακται, τὸ δὲ μέγιστον, τῷ χρόνῳ ἐπειδὴν ἄρχηται ἡ ψυχὴ ἐπεγεύρεσθαι, ἐπιρρώνυμένου τοῦ λογιστικοῦ αὐτῆς, ἐκάστη ἡδονὴ καὶ λύπη, ὥςπερ ἦλον ἔχουσα προσηλοῖ αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα καὶ προσπερονᾷ καὶ ποιεῖ δοξάζειν τοῦτο ἐναργέστατον εἶναι καὶ ἀληθέστατον, περὶ δ' ἂν μάλιστα ἡσθῇ ἢ λυπηθῇ⁴⁾, οὐ οὐκ ἂν γένοιτο κακὸν ἄλλο πρὸς τού-

1) Πλ. Πολ. Θ', 580 d, Νόμ. Δ', 721 b, c, Συμπ. 206 b—209 e.

2) Ἀριστ. Ἠθ. Νικ. Α, 6.

3) Πλ. Πολ Ζ'. 546 c, d.

4) Πλ. Φαίδ. 83 b—e.

τερον. Καὶ γὰρ εἴ τις σῶμα Τιβερίου καὶ Κομμόδου ἀνωλεθρότερον ὑπὸ τῶν ἡδονῶν ἔχοι καὶ τὰ πρὸς πλήρωσιν αὐτῶν κατὰ ταῦτά ἐκείνοις ἄφθονα, ὥστε μήποτε ἐπιλιπεῖν, καὶ τὸ φιλότιμον δὲ κορεννύναι, ὥσπερ καὶ κείνοις, ὑπάρχοντες, οὐδ' ὥς ἐκφεύζεται τῶν τιμωριῶν τὴν μεγίστην, οὐδ' ἐν τῷ παρόντι βίῳ· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ δούλωσις τοῦ βελτίστου καὶ θειοτάτου τῶν ἐαυτοῦ ὑπὸ τῷ ἀθεωτάτῳ καὶ μιαιρωτάτῳ¹⁾. Ὅτῳ δὲ μήτε τὸ σῶμα ἐξαρκεῖ, μήτε οἱ πόροι, τότε πρὸς τῷ μεγίστῳ κακῷ ποῖα ἄλλα ἐγκατασκηνοῖ, καθ' ἑαυτὰ οὐδὲ ταῦτα σμικρὰ ὄντα, εὐδῆλον καὶ οὐδὲν δεῖ λόγῳ κοσμεῖν. Ὅταν δὲ ἐπιστῇ τὸ χρεών, διὰ τὸ προσμεμάχθαι τῷ σώματι ἢ ψυχῇ, ὥσπερ ὁ Ἡρακλέους χιτῶν, δυσχώριστος οὖσα, βίᾳ ἐξελκομένη, συνεπισπασαμένη καὶ σάρκας, σὺν πολλῷ μόγῳ καὶ στόνῳ καὶ ἰδρῶτι ἀπαλλάττεται· ἐμβριθῆς δ' οὖσα καὶ γεώδης καὶ ἀκάθαρτος, τῆς μὲν θείας ὀψευς οὐ μήποτε ἀξιωθῇ, κάτω δὲ ἔλκεται εἰς τὸν ὁρατὸν τόπον περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη²⁾).

Τοιχῦτά που γίγνεται τὰ ἄθλα τῆς κακίας· ἃ τις εἰ οἶός τ' ἦν πρότερον σαφῶς λογισμῷ λαβεῖν, προὔθυμεῖτ' ἂν ὥς ἔχοι ποδῶν φεύγειν ἀπ' αὐτῆς, καὶ οὐδ' ἂν ἦν αὐτῷ χαλεπὸν· ἀλλὰ γὰρ ἡνίκα αὕτη παραγίγνεται, λογισμὸς οὐκ ἔστι, ἀλλ' ἀγαπᾶν χρὴ ὅτῳ καὶ πρὸς τὸ γῆρας παρεγένετο φρόνησις³⁾).

Ἐὰν δὴ, τούτων οὕτω πεφυκότων, μὴ ἐπιστατῇ ἔξωθεν λογισμὸς, ὅς, ἕως μὲν παντάπασιν ἀλόγιστός ἐστιν ὁ τρόφιμος, διοριζόμενος τὰς ἀναγκαίας ἐπιθυμίας, ὅσαι τε ἀφυκτοί εἰσι καὶ ὅσαι ἀποτελούμεναι ὠφελοῦσι, καὶ τὰς μὴ ἀναγκαίας, ὅσας ἂν τις ἀπαλλάξειεν ἐκ νέου μελετῶν καὶ ἐνοῦσαι βλαβεραὶ μὲν σώματι, βλαβεραὶ δὲ ψυχῇ εἰσιν, ἐκείναις μὲν ἐπαρκῇ, ταύτας δὲ ἀποτρέπη εἰς δύναμιν, ἐπεγειρομένῳ δὲ τῷ λογισμῷ παρατιθῇ τὴν προσήκουσαν τροφήν, νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν, θείῳ ὄντι καὶ ἀθανάτῳ, ἀλλὰ τούναντίον οἱ ἔξωθεν προσπίπτοντες λόγοι τοιοῦτοι ὧσι, πρὸς οὓς περ ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κατακώχιμος γέ-

1) Πλ. Πολ. Θ', 589 e, Θεαίτ. 176 c—177 a, Νόμ. 728 b, c.

2) Πλ. Φαίδ. 81 c, d.

3) Πλ. Νόμ. Β', 653 a.

γόνε, τίς μηχανή σωτηρίας τῷ τοιούτῳ; Ἀμήχανον εἰπεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τότε πράττει τίς τι ἐκὼν, ὅταν δύνηται ἔχων χρῆσθαι λογισμῷ, κινδυνεύουσιν οἱ κακοὶ γιγνόμενοι ἀκουσίως γίνεσθαι, αἰτιατέοι δὲ οἱ γονεῖς εἶναι μᾶλλον τῶν τέκνων καὶ οἱ τρέφοντες τῶν τρεφομένων καὶ ὅλως οἱ ὀπχοῦν κρείττονες τῶν ὀπχοῦν ὑποδεεστέρων¹).

Πῶς οὖν διακειμένη ἡ ψυχὴ ἄριστ' ἂν ἔχοι; Εἰ ἡ παρὰ φύσιν τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων κατὰστασις νόσος ἐστὶν ἐν ὅτῳ τοῦτο ἐγγίγνεται, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, ἡ κατὰ φύσιν ὑγίεια ἂν εἴη καὶ εὐεξία καὶ κάλλος²). Γένοιτο δ' ἂν αὕτη, εἰ ἕκαστον τῶν τῆς ψυχῆς μορίων τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀπολάβοι, ὥστε μὴ μόνον πρόθυμον εἶναι τὰ ἐαυτοῦ ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ καὶ δύνασθαι, τὸ μὲν λογιστικόν, ὃ φύσει προσήκει ἄρχειν καὶ ἔχειν τὴν ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ψυχῆς προμήθειαν, εἰ δύναιτο τοῦτο ἔργῳ ὃ τι ἄριστα ἐπιτελεῖν· αὕτη δὲ ἡ ἀρετὴ καλεῖται φρόνησις καὶ σοφία· τὸ δὲ θυμοειδές, ὃ προσήκει φύσει ὑπηκόῳ εἶναι καὶ συμμάχῳ τοῦ λογιστικοῦ, εἰ προθυμοῖτό τε καὶ δύναιτο τοῦτο ὅτι ἄριστα ἔργῳ ἐπιτελεῖν, μὴ δελεαζόμενον ὑφ' ἡδονῶν καὶ λυπῶν, μηδὲ πτοούμενον ὑπὸ τῶν προσπιπτόντων φόβων ἐκάστοτε, ἀλλὰ διὰ πάντων τούτων διχσῶζον, ἣν διὰ τῆς τροφῆς κτησάμενον ἔχοι δόξαν περὶ τῶν δεινῶν, ἃ τε ἀληθῶς ἐστὶ καὶ οἶα, ἥ, ἣν νῦν ποτε ὑπὸ τοῦ λόγου λαμβάνοι παραγγελίαν· αὕτη δὲ ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ἀνδρεία· τὸ δὲ ἐπιθυμητικόν, ὃ, τυφλῷ ὄντι καὶ ἀτάκτως κινουμένῳ, προσήκει πειθαρχεῖν τοῖς κρείττοσι γένεσι καὶ κοσμεῖσθαι καὶ ῥυθμίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν, εἰ μὴ ἀντιτείνουσι, ἀλλὰ προθύμως πείθοιτο δίκην ἀρνίου μᾶλλον ἡμέρου, ἢ τράγου· ἡ δ' ἀρετὴ, ἥ τὰ τρία γένη τῆς ψυχῆς ὁμοδοξεῖ τὸ λογιστικὸν δεῖν ἄρχειν καὶ οὐ στασιάζει αὐτῷ, οὐδ' ἐπιχειρεῖ δεσπόζειν αὐτοῦ, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ σωφροσύνη³). Ἡ δὲ τὴν δύναμιν παρέχουσα ἀρετὴ ταῖς τρισὶν ἐκείναις, ὥστε ἐγγενέσθαι, καὶ ἐγγενομέναις σωτηρίαν,

1) Πλ. Τίμ. 87 b. Νόμ. Θ', 860 d κ.τ.λ, Μέν. 77 b—78 b. Πολ. Ξ', 492 b, c· e. Γοργ. 515 c—517.

2) Πλ. Πολ. Δ', 444 d, e.

3) Πλ. Πολ. Δ', 427 d—432 a, 441 c—442 d.

τουτέστιν ἡ ποιοῦσα τὸ λογιστικὸν ἄρχειν δύνασθαι, τὴν φρόνησιν ἔχον, καὶ τὸ θυμοειδὲς ἐπικουρεῖν τῷ λογιστικῷ δύνασθαι, τὴν ἀνδρείαν ἔχον, καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν πειθαρχεῖν δύνασθαι καὶ τὰ ἑαυτοῦ πράττειν, ἔχον τὴν σωφροσύνην, αὕτη ἡ ἀρετὴ ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη ¹⁾. Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ ἔνι ²⁾).

Τοιαύτης τοίνυν πεφυκυίας τῆς δικαιοσύνης ἡ ἕξις ἀδύνατος παντί, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἄριστα μὲν φύσιν, ἄριστα δὲ παιδευθεῖσι, πρὸς δὲ καὶ ἡλικίαν τὴν προσήκουσαν ἔχουσιν.

Ἀλλ', ὑπολάβοι ἄν τις, εἰ τοσούτοις μόνον ἐφικτὴ ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, ἄδικοι ἄρά εἰσιν οἱ πολλάκις πλείους; Τοῦτο μὲν οὐ πολλοὶ γὰρ μεταξὺ τῆς τελείας δικαιοσύνης καὶ τῆς τελείας ἀδικίας βαθμοί. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου, ἐστὶ τῆς φυσικῆς ἐλλείψεως ἀναπλήρωσις δυνατὴ, ὅταν τοῖς στερουμένοις οἰκείας φρονήσεως ἢ καὶ ἀνδρείας ἐξωθεν ἐπιστατῶσι φρόνησις καὶ ἀνδρεία τῶν κεκτημένων, σκοποῦσαι τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Ἐνταῦθα ἤδη προφαίνεται ἡμῖν πολιτείας ἀνάγκη μία, τάξεως δηλαδὴ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων μετὰ δίκης, καὶ νόμων σωζόντων τὴν τάξιν ταύτην. Εἰ γὰρ ἦν δυνατὴ παντὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ πᾶς μετὰ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας ἐπιστήμην καὶ νοῦν οἷός τ' ἦν κεκτηθῆσθαι οἰκεῖον, οὐδὲν ἄν ἔδει τούτου γε ἔνεκα πολιτείας. Ἐπιστήμης γὰρ οὔτε νόμος, οὔτε τάξις οὐδεμία κρείττων, οὐδὲ θέμις ἐστὶ νοῦν οὐδενὸς ὑπήκοον οὐδὲ δοῦλον, ἀλλὰ πάντων ἀρχοντα εἶναι, ἐάν περ ἀληθινὸς ἐλεύθερός τε ὢντως ἢ κατὰ φύσιν ³⁾. ἀλλ' ἔδει ἄν μόνον κοινωνίας τῆς τε ἀμοιβαίας βοηθείας ἔνεκα καὶ τῆς τῶν διανοημάτων ἀνακοινώσεως, ὅπερ ἔμφυτος ἔρως ἐστὶν ἀνθρώποις ⁴⁾, καὶ συμμαχίας δέ, ἔνεκεν ἀμύνης τῶν ἐξωθεν πολεμίων.

1) Πλ. Πολ. Δ', 433 b.

2) Ἀριστ. Ἠθ. Ν. Ε, 3.

3) Διὰ τοῦτο ὀφῶμεν τοὺς ἐν τῇ Πλατωνικῇ πόλει ἀρχοντας ὑπεράνω νόμων καὶ πολιτείας ἱσταμένους, αὐτῶν δὲ τὰς ἀπαρτάνσεις νόμους ὄντας τῆς πόλεως πολλῶ ἀμείνους καὶ λυσιτελεστέρους τῶν ἐν γράμμασι κειμένων, οἳ τὸ μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀφῶσι καὶ βλέπουσι, τὸ δ' ἐπὶ πᾶν ἀδυνατοῦσι (Νόμ. Θ', 875 d).

4) Ἀριστ. Πολ. Α, 2.

νῦν δὲ—οὐ γὰρ ἔστιν οὐδαμοῦ οὐδαμῶς ἀλλ' ἢ κατὰ βραχύ· διὸ δὴ τὸ δεύτερον αἰρετέον, τάξιν τε καὶ νόμον¹⁾), πολιτείαν δηλαδή. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπερ εἵπομεν, μία ἀνάγκη τοῦ εἶναι πολιτείαν. Ἑτέρα δὲ ἦδε· εἴρηται γὰρ ὅτι ὀλιγίστοις ἔξεστι τελέως δικαίοις γενέσθαι, τοῖς ἄριστα φύσιν τε καὶ τροφῆσι. Καὶ τοὺς ἄλλους δὲ εἰς ὅσον ἐνδέχεται τελειότητος προελθεῖν ἐκ τούτων ἀμφοτέρων ἡρτῆται, φύσεως καὶ τροφῆς. Ἀλλὰ τὸ μὲν τῆς φύσεως οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστίν, εἰμὴ κατὰ βραχύ, τὸ δὲ τῆς τροφῆς ἔστιν. Πολιτεία δὲ τροφή ἀνθρώπων ἐστὶ, φησὶ Πλάτων²⁾), καλὴ μὲν ἀγαθῶν, ἡ δὲ ἐναντία κακῶν. Καὶ οἱ ὀλίγοι—ἄρα, οἷς φύσει ὑπάρχει τελέως δικαίοις γενέσθαι, οὐκ ἂν γένοιτο τοιοῦτοι, εἰ μὴ ἐν ὀρθῶς πεπολιτευμένῃ πόλει τραπεῖεν. Εἴ τις οὖν βούλοιτο δικαιοσύνην γνῶναι καὶ ἄνδρα δίκαιον, οἷός τ' ἐστὶ καὶ ὅπως γίγνεται, δεήσειεν ἂν πάντως πολιτείαν γνῶναι τὴν ὀρθήν, καὶ ἐν πόλει, ταύτην τὴν πολιτείαν πολιτευομένην, ζητεῖν τὸν δίκαιον.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταύτη. Ἐχόμενον δ' ἐστὶ διελθεῖν περὶ τῆς συστάσεως καὶ διαθέσεως τῆς Πλατωνικῆς πολιτείας, συντόμως μέντοι· δι' ἀκριβείας γὰρ ἱκανὸν ἂν γένοιτο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μόνον ἔργον.

Ἐκ τριῶν γενῶν συνέστησε Πλάτων τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν, τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ ἀναλόγων, τοῦ ἀρχικοῦ, τοῦ ἐπικουρικοῦ, τοῦ δημιουργικοῦ.

Καὶ τὸ μὲν δημιουργικὸν περιλαμβάνει πάντας τοὺς περὶ γεωργίαν καὶ τέχνας καὶ καπηλείας, ὅλως περὶ χειρουργίας πραγματευομένους, οὓς κοινῶ ὀνόματι οὐκ εἶχε περιλαβεῖν, ἀπὸ δὲ τοῦ κυριωτέρου δημιουργοῦς ἐκάλεσεν. Ἔστι δὲ τοῦτο ἐν τῇ πόλει, ὃ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐνέχον τὴν πολυειδίαν αὐτοῦ· φύσει δὲ τὸ φαυλότατον γένος· διὸ οὔτε ἀρχῆς, οὔτε ἄλλης πολιτικῆς ὑπουργίας μετέδωκεν αὐτοῖς. Ἔοικε δὲ μηδὲ πολίτας τοὺς τοιούτους καλεῖσθαι προσήκειν τῷ γε ἀκριβεῖ λόγῳ· πολίτης γὰρ ὀρίζεται κατ' Ἀριστοτέλην³⁾ ἀπλῶς τῷ μετέχειν

1) Πλ. Νόμ. Θ', 875 c.

2) Πλ. Μενέξ. 238 c.

3) Πολιτ. Γ, 4.

κρίσεως καὶ ἀρχῆς. Μέχρι μὲν δὴ τούτου συγχωροῦμεν Μοργενστερνῶ. Ὁ δ' ἐξῆς φησι, τοὺς δημιουργοὺς προσεικέναι πῃ τοῖς Εἰλώσιν¹⁾, ἐστὶν ἀτυχῆς σφόδρα παραβολή. Οὐ γὰρ δήπου τὸ γεωργεῖν ἐχαρακτήριζε τὴν τάξιν τῶν Εἰλώτων, ἀλλὰ τὸ δουλεύειν· οἱ δὲ παρὰ Πλάτωνι δημιουργοὶ οὕτω διάκεινται πρὸς τοὺς φύλακας, ὥστε προσαγορεύειν αὐτοὺς σωτῆράς τε καὶ ἐπικούρους²⁾. Εἰ δὲ διὰ μόνον τὸ γεωργεῖν, — ὃ οὐδὲ κοινὸν πᾶσι τοῖς δημιουργοῖς — ἀπεικαστέοι εἰσὶ τοῖς Εἰλώσιν, ἐξῆν ἂν καὶ πάντας τοὺς ἐφ' ἡμῶν γεωργοὺς καὶ τῶν πολιτικῶν ἀποκεκλεισμένους τοῖς Εἰλώσιν ἀπεικάζειν. Οὐ μὲν οὐδὲ τοῖς μετοίκους τῶν Ἀθηναίων προσόμοιόν τι ἔχουσιν, ὅχλῳ σύγκλυδι, παντοδαπῶ, ὅπως ἔτυχεν ἐπιδημοῦσι καὶ ἀποδημοῦσιν, ὧν ἡ Ἀθήνησι μονὴ ἦν μὲν ὠφέλιμος τῇ πόλει, οὐ μὲν πάντως ἀναγκαία· ἐξῆν γὰρ καὶ τοῖς πολίταις τὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύειν.

Πρόϊμεν δὲ εἰς τὸ τῶν φυλάκων γένος. Οὗτοι εἰσὶ χίλιοι τὸν ἀριθμόν, οἱ ἄριστα πεφυκότες. Διττὸν δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν, τοὺς τε ἔξωθεν πολεμίους ἀπαμύνειν, τοὺς τε ἔνδον φιλίους κατέχειν, εἴ τις μὴ ἐθέλοι τοῖς νόμοις πείθεσθαι³⁾. Καὶ τὴν φύσιν δὲ ἐπιτηδεύουσιν δεῖ αὐτοὺς εἶναι εἰς τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο, ὅξεῖς πρὸς αἰσθησιν καὶ ἰσχυροὺς τὸ σῶμα καὶ θυμοειδεῖς τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ δὲ συμβαίνει τοὺς οὕτω πεφυκότες ἀγρίους γίγνεσθαι ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις, πρὸς οὓς δεῖ τοῦναντίον ὃ τι πραοτάτους εἶναι, τὴν δὲ τοιαύτην ἔξιν δύναται μόνον ἡ ὀρθὴ τροφή καὶ παιδεία ἐμποιῆσαι αὐτοῖς, διὰ τοῦτο κυρίως τούτων χάριν γίγνεται ἡ ἐν τῇ Πολιτείᾳ περὶ τροφῆς καὶ παιδείας πραγματεία⁴⁾.

1) Morgenstern «de Plat. civitate perfecta».

2) Πλ. Πολ. Ε', 463 b.

3) Πλ. Πολ. Γ', 415 e, 414 b.

4) Σλειερμάχερος δύο τινῶν ἐπιλαμβάνεται τῆς διατάξεως τῆς περὶ τοὺς φύλακας (Einleit. S. 15 καὶ 16)· ἐν μὲν, ὅτι χίλιοι ἄνδρες ἀργοὶ δυσφόρητον ἂν γένοιτο ἄχθος τοῖς τρέφουσι δημιουργοῖς, ἐν δέ, ὅτι στρατιώταις οὐδὲν δέοι οὕτως ἀκριβοῦς παιδείας καὶ διηνεκοῦς μελέτης, καὶ γὰρ ἂν πᾶς πᾶν ἄλλο ἐπιτηδεύων, μελετῶν ἕμα καὶ τὰ στρατιω-

Ἐκ δὲ τοῦ γένους τῶν φυλάκων τοὺς παρὰ πάντα τὸν βίον βασανισθέντας καὶ φανέντας ἀρίστους, πεντηκοντούτας γενομένους καθίστησιν ἄρχοντας τῆς πόλεως ¹⁾).

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν Πλάτωνος γνώμην πάντων μὲν ἐπιτηδευμάτων δυνατὴ ἐστὶ γυνὴ κατὰ φύσιν μετέχειν, πάντων δὲ ἀνὴρ, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀσθενέστερον γυνὴ ἀνδρός, βούλεται καὶ τὰς γυναῖκας τῶν φυλάκων πάντα τὰ τούτων ἐπιτηδεύειν καὶ πολέμου κοινωνεῖν καὶ ἀρχῶν, καὶ παιδείας ἄρα τῆς αὐτῆς μεταλαμ-

τικά, ἱκανὸς γένοιτο ἐν πολέμῳ τὸ ἑαυτοῦ δεόντως ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ μόνον τοῖς στρατηγοῖς ἔδει, φησὶν, ἀποδοῦναι τὴν ἀκριθεῖ τροφὴν καὶ μελέτην ταύτην. Πρὸς ταῦτα ἀκουστέος πρότερον Πλούταρχος (Γάλβα τὰ πρῶτα)· ὁ δὲ Πλάτων, φησὶν, οὐδὲν ἔργον ὀρῶν ἄρχοντος ἀγαθοῦ καὶ στρατηγοῦ, στρατῆρος μὴ σωφρονούτης, μηδὲ ὁμοπαθούτης, ἀλλὰ τὴν πειθαρχικὴν ἀρετὴν, ὁμοίως τῇ βασιλικῇ, νομίζων φύσεώς τε γενναίας καὶ τροφῆς φιλοσόφου δεῖσθαι μάλιστα, τῷ πρῶτῳ καὶ φιλανθρώπῳ τὸ θυμοειδὲς καὶ ἑραστήριον ἐμμελῶς ἀνακεραυνυμένης, ἀλλὰ τε πάθη πολλὰ, καὶ τὰ Ῥωμαίοις συμπεσόντα μετὰ τὴν Νέρωνος τελευτήν, ἔχει μαρτύρια καὶ παραδείγματα τοῦ μηδὲν εἶναι φοβερώτερον ἀπαιδεύτοις χρωμένης, καὶ ἀλόγοις ὀρμαῖς ἐν ἡγεμονίᾳ στρατιωτικῆς δυνάμεως». Ἀλλὰ καὶ οὕτω τάχ' ἂν συνεχώρησέ τις πῇ Σλειερμαχέρῳ, εἰ οἱ λεγόμενοι στρατιῶται μηδὲν ἄλλο ἢ στρατιῶται ἦσαν. Ἀλλὰ ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἐπελάθετο τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτῶν ἔργου, μὴ μόνον τοὺς οἰκείους σῶζειν ἐκ τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς σφετέρας πλεονεξίας, καὶ προσέτι γίνεσθαι τῷ πλήθει ζῶντα καὶ ἐναργῇ παραδείγματα ἀρετῆς καὶ διαφορομένων δικαστῶν καὶ ἀμαρτανόντων τιμωρούς. Τοῦτο δ' ἐστὶ συναγαγεῖν ἐκ τῆς ὅλης πραγματείας, μάλιστα δὲ Πλ. Πολ. Δ', 421 a, b. Γ', 416 a, b, c. 414 b. Ζ', 539 e. 549 d κ.τ.έ. Δ' 425 c κ.τ.έ. πάντων γὰρ τούτων ἡ μεταχειρίσις ἐπὶ τοῖς φύλαξι γίνεται. Ἴσως δ' οὐκ εἰκῇ Πλάτων αὐτοὺς οὐ στρατιώτας ὀνομάζει, ἀλλὰ φύλακας καὶ ἐπικούρους τοῖς τῶν ἀρχόντων δόγμασι (Πολ. Γ', 414 b.)· ταῦτα γὰρ οὐδὲν μᾶλλον πρὸς τὸν πόλεμον καὶ τοὺς ἐκτὸς ἔχει ἀναφοράν, ἢ πρὸς εἰρήνην καὶ τοὺς ἔνδον. Εἰσὶν ἄρα ἐν μέρει τῶν ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς πολιτικαῖς κοινωνίαις ἀρχόντων καὶ διδασκάλων καὶ ἱεροκηρύκων καὶ παντοίων ἄλλων προσεστώτων τοῦ λαοῦ πρὸς τῷ στρατιώτῃ εἶναι. Οὕτ' οὖν περιττῆς παιδείας μεταλαμβάνουσιν, οὕτε ἐπαχθεῖς γίνονται τοῖς δημιουργοῖς, ἄλλως τε καὶ ὀλιγαρχέστατοι ὄντες (Πολ. Γ', 416 d, e.).

1) Πλ. Πολ., Γ' 414 a.

βάνειν, διὰ δὲ τὴν τοῦ γένους ἀσθένειαν τὰ ἐλαφρότερα ἔργα αὐταῖς ἐπιτάττειν¹⁾).

Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν μεῖζον κακὸν πόλει ἢ ἐκεῖνο, ὃ ἂν αὐτὴν διασπᾷ καὶ ποιῇ πολλὰς ἀντὶ μιᾶς, οὐδὲ μεῖζον ἀγαθὸν τοῦ, ὃ ἂν συνδῇ τε καὶ ποιῇ μίαν, ἵνα δὴ ἄρῃ τὴν αἰτίαν τοῦ λέγειν ἄλλοι ἄλλο τό τε ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν, ἀλλὰ πάντας μιᾷ φωνῇ ταῦτον φθέγγεσθαι ποιήσῃ, βούλεται μηδένα τῶν φυλάκων μηδεμίαν οὐσίαν κεκτῆσθαι ἰδίαν, ἂν μὴ πᾶσα ἀνάγκη· ἔπειτα οἴκησιν καὶ ταμιεῖον μηδενὶ εἶναι μηδὲν τοιοῦτον, εἰς δὲ οὐ πᾶς ὁ βουλόμενος εἴσεισι· τὰ δ' ἐπιτήδεια, ὅσων δέονται ἄνδρες ἀθληταὶ πολέμοιο σῶφρονές τε καὶ ἀνδρεῖοι, ταξαμένους παρὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν δέχεσθαι μισθὸν τῆς φυλακῆς τοσοῦτον, ὅσον μήτε περιεῖναι αὐτοῖς εἰς τὸν ἐνιαυτόν, μήτε ἐνδεῖν· φοιτῶντας δὲ εἰς συσσίτια, ὥς περ ἐστρατοπεδευμένους κοινῇ ζῆν²⁾· ἔτι δὲ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας κοινούς εἶναι³⁾· γεννᾶν δὲ τοὺς μὲν ἄνδρας ἀρξαμένους ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους μέχρι τοῦ πεντεκαίπεντηκοστοῦ,

1) Πλ. Πολ. Ε', 455 d—457 a.

2) Πλ. Πολ. Γ', 416 c—417.

3) Πλ. Πολ. Ε', 449—461. Ἡγελος (Gesch. d. Philosophie II S. 257), ὡς ἀναμφισβήτητον ὄν, ὅτι καὶ τὰ τῶν δημιουργῶν ἅπαντα κοινὰ ἐποίησε Πλάτων, τὸ ἐκ τούτου διαπορεῖται, τί ποτ' ἂν ὁρμήσειε τούτους εἰς φιλοπονίαν καὶ προβίβασιν τῶν τεχνῶν, εἰ μὴ ὑπάρχοντες ἐλπίς ἰδίας κτήσεως. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐστὶν οὐχ οὕτως ἀπηλλαγμένον, καὶ Ἀριστοτέλης λέγει (Πολ. Β, 5) ὅτι οὐδὲν σαφές περὶ τούτων διώριται. Οὐ μὴν ἀλλὰ πολλαχόθεν ἐστὶ τεκμήρασθαι ὅτι Πλάτων μόνον τὰ τῶν φυλάκων κοινὰ ἐποίησε, μάλιστα ἐκ τῶνδε. (Πολ. Γ', 416 c—417 b, Δ', 419, Ε', 451, c, d. 461 e· 463 b, c· 464 a, b, c· Ε', 465 b). Ταῦτα μὲν περὶ τῶν φυλάκων κυρίως λέγεται. Περὶ δὲ τῶν δημιουργῶν λέγει μὲν ὅτι πλοῦτος καὶ πενία διαφθείρει αὐτούς, ὡς τοῦ μὲν τρυφῆν καὶ ἀργίαν καὶ νεωτερισμὸν ἐμποιοῦντος, τοῦ δὲ ἀνελευθερίαν καὶ κακουργίαν πρὸς τῷ νεωτερισμῷ· καὶ δὴ κελεύει τοῖς φύλαξι φυλάττειν, ὅπως μήποτε αὐτοὺς λήσῃ εἰς τὴν πόλιν παραδύντα (Πολ. Δ', 421 d)· ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστι κοινότης κτημάτων καὶ γυναικῶν· ἀλλ' ὥς περ τοῖς Περιόικοις καὶ τοῖς ἑλλωσι δὴ ἐξῆν κατὰ λόγον τῆς φιλοπονίας καὶ εὐφυίας ἄλλον ἄλλου πλείω κτᾶσθαι χρήματα, μηδένα δὲ εἶναι πλούσιον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῖς δημιουργοῖς τῆς Πλατωνικῆς πόλεως.

τάς δὲ γυναῖκας ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ συμμίγνυσθαι δὲ μὴ ἀτάκτως· οὐ γὰρ ὅσιον· ἀλλ' ἐν ἑορταῖς συνάγειν τοὺς νυμφίους καὶ τὰς νύμφας, καὶ ἐπιτελεσθεῖσων τῶν πρεπουσῶν θυσιῶν καὶ εὐχῶν ποιεῖσθαι τὰς συνέρξεις κλήρω, ἵνα πᾶς τις τὴν τύχην ἔχῃ αἰτιάσασθαι, τῇ δ' ἀληθείᾳ ἐπιμελὲς εἶναι τοῖς ἄρχουσιν, ὅπως οἱ φαυλότατοι ταῖς φαυλοτάταις συγγίγνωνται καὶ οἱ ἄριστοι ἐν πολέμῳ ἢ ἄλλοθί που ταῖς ἀρίσταις· ἔτι δὲ καὶ ἄθλα δίδόναι τούτοις ἄλλα τε καὶ ἀφθονεστέραν τὴν ἐξουσίαν τῆς τῶν γυναικῶν συγκοιμήσεως, ἵνα καὶ ἅμα μετὰ προφάσεως ὥς πλεῖστοι τῶν παίδων ἐκ τῶν τοιούτων σπεύρωνται¹⁾· καὶ τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθὰ φυόμενα λαμβανούσας τὰς

1) Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ἦν ποτε σφαλῶσι, μεγάλα σφάλλονται. Τοῦτό μοι δοκεῖ πεπονθέναι καὶ ὁ μέγας Σλειερμάχρος (Einleit. S. 35), ὑπολαβὼν Πλάτωνα καὶ τοῦτο ἐν ἄθλου μοίρᾳ θέσθαι καὶ ἀμίλλης ἕνεκεν περὶ τὰ ἀριστεῖα συγχωρῆσαι τοῖς νέοις, τὸ συγγίγνεσθαι ἀσχερῶς τοῖς παιδικοῖς, ἐν τοῖςδε· «Τὸν δὲ ἀριστεύσαντά τε καὶ εὐδοκιμήσαντα οὐ πρῶτον μὲν ἐπὶ στρατείας ὑπὸ τῶν συστρατευομένων μειρακίων τε καὶ παίδων ἐν μέρει ὑπὸ ἐκάστου δοκεῖ σοι χρῆναι στεφανωθῆναι; ἢ οὐ; Ἔμοιγε. Τί δέ; δεξιωθῆναι; Καὶ τοῦτο. Ἀλλὰ τόδ', οἶμαι, ἦν δ' ἐγώ, οὐκέτι σοι δοκεῖ. Τὸ ποῖον; Τὸ φιλῆσαι τε καὶ φιληθῆναι ὑπὸ ἐκάστου. Πάντων, ἔφη, μάλιστα· καὶ προστίθημί γε τῷ νόμῳ, ἕως ἂν ἐπὶ ταύτης ᾧσι τῆς στρατείας, καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι ἀπαρνηθῆναι, ὃν ἂν βούληται φιλεῖν, ἵνα καί, ἐάν τις τοῦ τύχῃ ἐρῶν ἢ ἄρρενος ἢ θηλείας, προθυμότερος ἢ πρὸς τὸ τἀριστεῖα φέρειν» (Πολ. Ε', 468 b, c.). Ἀμάθους δὲ (Intelligenzblatt d. allgem. Literaturzeitung, N° 77, Octob. 1833) ἀγαστὴ μὲν ἡ προθυμία τοῦ σῶσαι Πλάτωνα τοῦ βυθοῦ τῆς ἀτιμίας, φοβοῦμαι μέντοι μὴ μᾶλλον καταδύῃ αὐτῷ σαπρὸν σχοινίον καθις. Συγχωρεῖ γὰρ περὶ συνουσίας εἶναι τὸν λόγον, κατὰ φύσιν δὲ ἄρρένων καὶ θηλέων τῶν ἡριστευκότων. Ἀλλὰ τοῦτο ῥαδίως ἂν ἐλέγξειέ τις, ὅτι ὁ λόγος περὶ ἄρρένων ἐρώντων μόνον ἐστί, καὶ ἄλλως δὲ παρὰ γυναικῶν ἀριστείας οὐ πάνυ προσδοκᾷ Πλάτων ἐν πολέμῳ. Ἀλλὰ καὶ εἰ τοῦτο οὕτως εἶχε, τοῦ μὲν ψόγου τοῦ νομοθετῆσαι παρὰ φύσιν ἔρωτας ἀπήλλαξεν ἂν Πλάτωνα, ἄλλου δέ, οὐδ' αὐτοῦ σμικροῦ, οὐκ ἂν, ὃν ἀμφοτέρω οἱ ἄνδρες ἔλαθον ἑαυτοὺς περιποιοῦντες Πλάτωνι, δεινῆς λέγω ἀφροσύνης. Τὰς γὰρ συνουσίας ταύτας—εἴπερ εἰσὶν, εἰ δὲ κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν, θῶμεν τό γε νῦν ἀδιάφορον εἶναι,—βούλεται Πλάτων, ὥς φησιν, ἐπὶ τῆς στρατείας γίγνεσθαι, καὶ πρὸ τῆς μάχης,

ἐπὶ τούτων ἐφεστηκυίας ἀρχὰς εἰς τὸν σηκὸν φέρειν παρὰ τινας τροφούς, χωρὶς οἰκούσας ἐν τινι μέρει τῆς πόλεως, μηχανωμένας πᾶσαν μηχανήν, ὅπως μηδεμία τῶν μητέρων τὸ ἑαυτῆς αἰσθή-

δῆλα δὴ, ἵνα κατ' αὐτὴν ἀνδραγαθίσωνται. Πῶς οὖν οὐ μωρὸν καὶ καταγέλαστον μέλλοντας μαχεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ ὀτρύνειν ἵππων καὶ ἀσπίδων ἐπιμελεῖσθαι καὶ ξιφῶν θήξεως καὶ θωρήξεως καὶ σωμάτων καὶ ψυχῶν καὶ μεμνησθαι θούριδος ἀλκῆς καὶ δητῶν ὀρέγεσθαι, ἀντὶ τούτων πρὸς γάμους καὶ εὐνὰς τρέποντα τὸν θυμὸν αὐτῶν, ἀντὶ τοῦ Ἄρεως τὴν πάνδημον Ἀφροδίτην παραστάτιν αὐτοῖς διδόντα ἐν τῇ μάχῃ, ταύτῃ ἐλπίζειν προθύμους ποιῆσαι πρὸς τὸ ἀριστεύειν; Καὶ μὴν οἷα ἐστὶν ἡ παρὰ τῆς Ἀφροδίτης βοήθεια τοῖς ταύτην ἐν πολέμῳ ἐπικαλουμένοις, ἱκανῶς δέδεικται κατὰ τὴν Πάριδος μονομαχίαν πρὸς Μενέλαον καὶ τὴν Ἀντωνίου περὶ Ἀκτιον ναυμαχίαν καὶ τὴν Ἀντιόχου ἐπὶ Ῥωμαίους στρατείαν. Οὕτω μὲν οὖν ἄφρονα ἀποφαίνουσι Πλάτωνα οἱ περὶ συνουσίας δεχόμενοι εἶναι τὸν λόγον. Τάχα δ' ἡμῖν καὶ ἐμπληκτος φανεῖται κατὰ Σλειτουργμάχρον. Ἰνα γὰρ παραλίπω τὰ πολλὰ ἄλλα χωρία, τὰ κατεσπαρμένα ἀπανταχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (Φαῖδρ. 250 e. 254 a. Συμπ. 181 b, κτλ. Γοργ. 494 e. Νόμ. Α', 636 b, c. II', 836—842), ἐν οἷς ἀποπτύει τὴν βδελυγμίαν ταύτην καὶ δυσχεραίνει ἐπ' αὐτῇ, ἃ μέντοι ἐν αὐτῇ τῇ Πολιτείᾳ ἐμπροσθεν (Γ', 403 a, b.) εἶπε περὶ αὐτοῦ τούτου ἱκανὰ ἀποφῆναι αὐτὸν τοιοῦτον, εἰ χρὴ Σλειτουργμάχρῳ πιστεύειν· ἔοικε δ' ὁμῶς ταῦτα διαφυγεῖν τὸν σοφὸν ἄνδρα· οὐδὲν γοῦν λέγει περὶ αὐτῶν, οὐδὲ συνάπτει πῃ τοῖς προκειμένοις, ὅπερ εἰκὸς ἦν καὶ ἀναγκαῖον· εἰ δὲ τούτων ἔννοιαν εἶχεν, οὐκ ἂν τοιαῦτα κατηγόρησε Πλάτωνος, ὥς ἐγὼ πείθω ἑμαυτόν. Λέγει γὰρ ἐκεῖ Πλάτων· «Ὁ δὲ ὀρθὸς ἔρως πέφυκε κοσμίῳ τε καὶ καλοῦ σωφρόνως τε καὶ μουσικῶς ἑρᾶν; Καὶ μάλα, ἦ δ' ἦς. Οὐδὲν ἄρα προσοιστέον μανικὸν οὐδὲ ξυγγενὲς ἀκολασίας τῷ ὀρθῷ ἔρωτι; Οὐ προσοιστέον. Οὐ προσοιστέα ἄρα αὕτη ἡ ἡδονή, οὐδὲ κοινωνητέον αὐτῆς ἐραστῇ τε καὶ παιδικοῖς ὀρθῶς ἑρῶσί τε καὶ ἑρωμένοις; Οὐ μέντοι, μὰ Δί', ἔφη, ὦ Σώκρατες, προσοιστέα. Οὕτω δὲ νομοθετήσεις ἐν τῇ οἰκισομένῃ πόλει φιλεῖν μὲν καὶ ξυνεῖναι καὶ ἄπτεσθαι, ὥς περ υἱέος, παιδικῶν ἐραστὴν τῶν καλῶν χάριν, ἐὰν πείθῃ· τὰ δ' ἄλλα οὕτως ὁμιλεῖν πρὸς ὃν τις σπουδάζει, ὅπως μηδέποτε δόξῃ μακρότερα τούτων συγγίγνεσθαι· εἰ δὲ μή, ψόγον ἀμουσίας καὶ ἀπειροκαλίας ὑφέξοντα». Ἀκούει πᾶς, οἷοις ῥήμασι βάλλει Πλάτων τὸν ἐργάτην ἀνομίας· ἄμουσον καὶ ἀπειρόκαλον ἀποκαλεῖ αὐτόν, καὶ ταῦτα Ἑλληνα, καὶ ταῦτα Ἀθηναῖον· οὐ οὐκ ἴσμεν μείζον ἢ ὄνειδος γενόμενον. Πλάτων

σεται, τὰ δὲ τῶν φαύλων, καὶ εἴ τι τῶν ἀγαθῶν ἀνάπτηρον γίγνεται, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀώρων ἢ ὑπερηλίκων, συγγενομένων ἀκ-

τοῖσιν καταφαίνεται ἡμῖν ἐνταῦθα ἔμπληκτός τε ὢν, περὶ τῶν σπουδαιότητων νῦν μὲν οὕτω, μεθ' ἡμέραν δὲ ἄλλως γινώσκων, καὶ ἐπιλήσμων δέ, οἷς ἔμπροσθεν ἐγεγράφει, σμικρῷ ὕστερον ἐναντία γράφων. Ἔτι καὶ τοῦτο συμβαίνει. Πλάτων συνεχώρησεν, ἕως ἂν ἐπὶ ταύτης ὥτι τῆς στρατείας, — οὐ μοι πᾶς ἀντεχέσθω — συγγίγνεσθαι καὶ θηλείαις, εἴαν τις τινος ἐρῶν τυγχάνη· θηλείαις — πότερον παρθένους ἢ γεννώσας; εἰ μὲν παρθένους, μήπω εἰκοσαέτισιν, — ἡλίκας κατὰ γε τὴν ἐμὴν ἐννοεῖ Πλάτων τὰς θηλείας λέγων, — τί ὄφελος τοῦ πρότερον τεθέντος νόμου (Πολ. Β', 460 e) τοῦ ὀρίζοντος τοῦ γάμου τὴν ἡλικίαν; εἰ δὲ γεννώσας, πρὸς τί ἡ νόμῳ κατὰστασις ἐορτῶν καὶ θυσιῶν καὶ ὕμνων ἐπὶ τοῖς γάμοις καὶ τῆς ἄλλης περὶ αὐτοὺς τελετῆς καὶ χρόνου συνέξεως καὶ κλήρων καὶ τῶν ἄλλων; ἢ μέλλει ἐπὶ τῆς στρατείας πάντα ταῦτα τελεῖσθαι; οἴεσθαί γε χρή. Ἔτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, ὃς ἐκὼν εἶναι οὐ πάνυ τι χαρίζεται Πλάτωνι, καὶ ῥῆζον διέφυγεν ἂν αὐτόν τι τῶν ὑπὲρ Πλάτωνος ἢ τῶν κατὰ Πλάτωνος, λέγει περὶ τούτου· «Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ κοινούς ποιήσαντα τοὺς υἱούς, τὸ συνεῖναι μόνον ἀφελεῖν τῶν ἐρώντων, τὸ δὲ ἐρᾶν μὴ κωλύσαι μηδὲ τὰς χρήσεις τὰς ἄλλας, ἅς πατρὶ πρὸς υἱὸν εἶναι πάντων ἐστὶν ἀπρεπέστατον καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφόν· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐρᾶν μόνον». (Ἀριστ. Πολ. Β', 4). Διαρρήδην φησὶν Ἀριστοτέλης ὅτι τὸ συνεῖναι ἐκώλυσε Πλάτων· ψέγει δὲ αὐτόν ὅτι τὸ ἐρᾶν συνεχώρησε, τί τάχ' ἂν ἔδρασαν, εἰ ἦσθετο ὅτι καὶ τὸ συνεῖναι συνεχώρησε; Τί οὖν οὐ προδιέλυσε ταῦτα ὁ σοφὸς ἀνὴρ, πρὶν ἐξήνεγκε τὴν καταδίκην Πλάτωνος;

* * *

Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε ἀφασία με εἶχε, μὴ συνορῶντα, τί ποτ' ἦν τῆς Πλατωνικῆς ῥήσεως τὸ αἷτιον τοῦ σφάλματος· ἐδόκουν γάρ, καὶ εἴ τις βίᾳ βούλοιτο διαστρέψαι τὴν διάνοιαν τῶν ῥημάτων, μὴ ἂν δύνασθαι· τὸ γὰρ φιλεῖν οὐδαμοῦ οὐδὲν πλέον δύναται ἢ φιλεῖν. Νῦν δὲ δοκῶ μοι μαντεύεσθαι τὸ αἷτιον, Ἀμάθους ὑπαινιξαμένου. Τῇ περὶ τῆς ὁ πολὺς ὁδὸς λόγος ῥήσει Πλάτωνος, ἣν ἔμπροσθεν παρεθέμεθα, ἔπεται τάδε· «Καλῶς, ἦν δ' ἐγώ· ὅτι μὲν γὰρ ἀγαθῷ ὄντι γάμοι τε ἔτοιμοι πλείους ἢ τοῖς ἄλλοις καὶ αἰρέσεις τῶν τοιούτων πολλάκις παρὰ τοὺς ἄλλους ἔσονται, ἔν' ὃ τι πλείστοι ἐκ τοῦ τοιούτου γίνωνται, εἴρηται ἤδη. Ταῦτα, ὡς ἔοικεν, ἀνένεγκε Σχλειαρμάχερος εἰς τὰ προηγούμενα, ὡς ἐπιθεοβαίωσιν ἢ διασάφησιν ἐκείνων. Ἠκιστα ὀρθῶς. Ἔχει γὰρ τὸ πρᾶγμα ὥδέ πως· Πλάτων προτίθεται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ περὶ τῶν ἄθλων διελθεῖν τῶν δοτέων τοῖς ἐν πολέμῳ ἀριστεύουσι. Πρῶτον μὲν οὖν ἄθλον ἔταξε τὸ στεφανωθῆναι ὑπὸ μειρακίων καὶ παίδων,

μαίαις γυναιξί, καὶ τὰ ἐξ ἀκμαίων μὲν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀλλὰ μὴ συνέρξαντος ἄρχοντος, γεννώμενα, καὶ τὰ ἐξ ὑπερηλί-

δεύτερον τὸ δεξιωθῆναι ὑπ' αὐτῶν, τρίτον τὸ φιλῆσαι τε καὶ φιληθῆναι. Ταῦτά ἐστιν ἄθλα τῶν ἡριστευκῶν. Γλαύκων δὲ βούλεται τῷ φιλεῖν μὴ μόνον ἄθλω, ἀλλὰ καὶ παρορμήματι πρὸς τὸ ἀριστεύειν χρῆσθαι. Ἐπειδὴ δὲ συνέβαινε, ὡς εἰκός, τινὰ φιλότιμον μὲν καὶ τᾶλλα ἄμωμον, αἰσχρὸν δὲ τὸ εἶδος, οἶον Σωκράτην τινὰ ἢ Θεαίτητον, ἐρῶντά τινος τῶν καλῶν καὶ βουλόμενον φιλεῖν, μὴ στέργεσθαι, τοῦτο δὴ προστίθῃσι Γλαύκων τῷ νόμῳ, ἐπὶ γοῦν τῆς στρατείας μηδενὶ ἐξεῖναι ἀπαρνιθῆναι τὸ φιλεῖσθαι ὑπὸ τοῦ βουλομένου. Οἷος δ' ἐστὶν ὁ ἔρως οὗτος καὶ κατὰ τίναν οὖν τὸ φιλεῖν γίγνεται, προεδίλωσε Πλάτων ἡμῖν ἐν οἷς ἔμπροσθεν παρεθέμην, διαφέρει δ' οὐδὲν ἢ διάνοια τοῦ χωρίου ἐκείνου τῆς τοῦδε ἀλλ' ἢ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖ μὲν ἔξεστι φιλεῖν καὶ ξυνεῖναι καὶ ἄπτεσθαι, ὡς περ υἱέος, παιδικῶν ἐραστῆν τῶν καλῶν χάριν, ἐὰν πεῖθῃ, ἐνταῦθα δέ, καὶ ἐὰν μὴ πεῖθῃ. Ἐφάνη τοίνυν ἡμῖν ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τὸ φίλημα τρίτον ἄθλον, αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ παρόρμημα. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐχόμενον ἦν εἰπεῖν περὶ αὐτῆς τῆς γαμικῆς συνουσίας, ὡς ἄλλου ἄθλου· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐτύγχανε προειπὼν περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ περὶ γάμων κεφαλαίῳ (Πολ. Ε', 460 b), ἠναγκασμένος ἄμα τε ἐπιμνησθῆναι τούτου ἐνταῦθα, ὡς ἄθλου, καὶ ὑπομῆσαι ὅτι προεῖρηται, διὰ βραχυλογίαν, καθ' ἣν εἴωθεν ὁ γὰρ, πρωταγωνιστεῖν, ἐγένετο ἢ ἄτοπος μὲν, συνήθης δὲ παρ' Ἑλλήσι συμπλοκὴ λόγων διαφόρων. Εἴη δ' ἂν τοιόςδε που ὁ λόγος πλήρης· «Καλῶς, ἦν δ' ἐγώ· φθήσομαι δέ σε εἰπών, ἢ μέλλεις ὑπολήψεσθαι, ὅτι καὶ τὰς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας τῶν ἀρίστων ὑπολόγους ποιεῖσθαι χρὴ περὶ ἄθλων διιόντας, μὴ μόνον δεξιώμασι καὶ φιλήμασι παρὰ τῶν καλῶν ἐστιᾶν αὐτούς· ἀλλὰ γὰρ εἴρηται ἤδη ὅτι καὶ τούτῳ γεραροῦμεν αὐτούς, καὶ πῶς, ὅτι κατὰ φύσιν καὶ ὡς μάλιστα συμφέρει τῇ πόλει, τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίσταις συγγίγνεσθαι πλειστάκις, ἵνα ὅτι πλείστοι ἐκ τῶν τοιούτων γίνωνται· ἀρκεῖ δὴ ὑπομῆσαι τοῦτο ἐνθάδε». Τοῦτο ἤδη ἐχρῆν μᾶλλον ἐνστήναι Σλειερμαχέρῳ, ὥστε μὴ ἐκλαβεῖν τὰ ἐπόμενα ὡς ἐπιβεβαιοῦντα ἢ διασαφοῦντα τὰ προηγούμενα· ἐν γὰρ τούτοις περὶ τεχνώσεως γίγνεται λόγος, τοῖς δὲ προηγούμενοις, ἐν οἷς περὶ ἔρωτος καὶ ἀρρένων λέγεται, οὐδὲν προσήκει τεχνώσεως.

Μετὰ δὲ ταῦτα πρόεισι Πλάτων καταλέγων καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἄθλων, ὅτι δεῖ προσέτι τιμᾶν τοὺς ἀρίστους ἔδραις τε καὶ κρέασιν ἡδὲ πλείοις δαπάναις, καὶ ἀποθανόντας ὡς δαίμονας θεραπεύειν καὶ προσκυνεῖν.

Ἐγὼ μὲν οὖν οἶμαι ἱκανῶς δεδηλωσθαι οἶον ἔρωτα συνεχώρησε Πλάτων

ψυχῆς δίκαιας σώφρονός τε κάγαθῆς.

κων ἀμφοτέρων, — οἷς ἔξεστι συγγίγνεσθαι, ἢ ἂν ἐθέλωσι, — μὴ τρέφειν ¹⁾).

Οὐδέν ἐστιν, ἐφ' ὅτῳ μᾶλλον διαβεβόηται ὁ φιланθρωπότατος Πλάτων, ἢ τῷ νομοθετῆσαι ἀπανθρωπότατον ἔργον, τὴν ἀμβλώσιν καὶ εἰς θάνατον ἀπόθεσιν τῶν κακῶς γιγνομένων παιδίων· καὶ οἱ μὲν, ὡς ἀναμφισβήτητον ὄν τὸ πρᾶγμα, καταχρῶνται ὅπου καὶ ὅπῃ ἐκάστῳ λυσιτελεῖν φαίνεται, οἱ δέ, ἐν οἷς Μοργενστέρνος, παντελῶς ἀπαλλάττουσι Πλάτωνα. Ἐγὼ γοῦν οὕτω διάκειμαι, ὥστε, ἅμα μὲν εὐλαβεῖσθαι μὴ οὐχ ὅσιον ἢ οὕτω δεινὸν ἔργον ἀνδρὶ ὁσίῳ ἀκρίτως ἀποδιδόναι, ἅμα δέ, ἡγεῖσθαι ὅσιον εἶναι καὶ Πλάτωνος αὐτοῦ προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν. Φέρε δὴ ἐπισκεψώμεθα, πῶς ποτ' ἔχει τὸ πρᾶγμα. Δύο ἢ τρεῖς ῥήσεις ἐν τῇ Πολιτείᾳ εἰσὶν ὑποπτοί· σαφῶς γὰρ οὐδαμοῦ ἐξενήνεκται τὸ τοιοῦτον. Ὅν δὲ τούτου παρέχεται λόγον Σταλβώμιος ²⁾), Πλάτωνα αἰσχύνεσθαι περὶ οὕτως ἀπανθρώπου ἔργου σαφῶς λέγειν, ὁκνῶ ἀποδέξασθαι. Ἔστι γὰρ δὴ Πλάτωνος ἀξίωμα πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξενηνεγμένον καὶ ἐν αὐτῇ δὴ τῇ Πολιτείᾳ σμικρὸν ἔμπροσθεν ³⁾), τὸ μὲν ὠφέλιμον εἶναι καλόν, τὸ δὲ βλαβερὸν αἰσχρόν. Εἰ δὴ Πλάτων τὴν πρᾶξιν ταύτην ὠφέλιμον ἡγεῖτο, ἀνάγκη καὶ καλήν, ἐπὶ δὲ τοῖς καλοῖς οὐδεὶς νοῦν ἔχων αἰσχύνεται. Πολλῷ μᾶλλον αἰτιὸν μοι φαίνεται ὀλιγωρία τις ὡς παρέργου ὄντος. Ἐξετάσωμεν νῦν αὐτάς τὰς ῥήσεις. «Δεῖ μὲν ἐκ τῶν ὠμολογημένων τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίσταις συγγίγνεσθαι ὡς πλειστάκις, τοὺς δὲ φαυλοτάτους ταῖς φαυλοτάταις τούναντίον, καὶ τῶν μὲν τὰ ἔκγονα τρέφειν, τῶν δὲ μή, εἰ μέλλει τὸ ποίμνιον ὃ τι ἀκρότατον εἶναι· καὶ ταῦτα πάντα γιγνόμενα λανθάνειν, πλὴν αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας, εἰ αὖ ἡ ἀγέλη τῶν φυλάκων ὃ τι μάλιστα ἀστασίαστος ἔσται» ⁴⁾· καὶ μικρὸν προβάς, τὸ αὐτὸ πλατυτέρως λέγων «Τὰ μὲν δὴ τῶν ἀγαθῶν, φησί, λαβοῦσαι (αἱ ἀρχαί) εἰς τὸν σηκὸν οἴσουσι παρά τινας τροφούς, χωρὶς οἰκού-

1) Πλ. Πολ. Ε', 459 d—461 c.

2) Stallb. adnot. in Pl. Remp. Ε', 461 c.

3) Πλ. Πολ. Ε', 457 b.

4) Πλ. Πολ. Ε', 459 d.

σας ἔν τινι μέρει τῆς πόλεως· τὰ δὲ τῶν χειρόνων, καὶ ἐάν τι τῶν ἐτέρων ἀνάπηρον γίγνηται, ἐν ἀπορρήτῳ τε καὶ ἀδήλῳ κατακρύψουσιν ὡς πρέπει»¹⁾). Ὅπερ οὖν ἐκεῖ εἶπε μὴ τρέφειν, ἐνταῦθα λέγει ἐν ἀπορρήτῳ καὶ ἀδήλῳ κατακρύπτειν ὡς πρέπει. Ἀλλὰ πῶς τὸ κατακρύπτειν τῷ ἀποκτείνειν ταυτόσημόν ἐστιν, ἔγωγε οὐκ ἐννοῶ. Ὁμολογεῖ δέ μοι καὶ Κράμερος²⁾). Τί μέντοι βούλεται Πλάτων διὰ τούτων τῶν ῥημάτων μάλιστα δηλῶσαι, ἐγὼ φράσω, ὃ μοι φαίνεται. Ἐν τοῖς φύλαξι πάντως ἐγγενήσονται καὶ κακοὶ· οὗτοι δὲ δήλα δὴ ὅτι οὔτε συνίσασιν αὐτοὶ κακοὶ ὄντες· ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο κακοῦ, τὸ μὴ γινώσκειν ἑαυτὸν κακὸν ὄντα· οὔτε τοὺς ἄρχοντας, καίπερ γινώσκοντας, φρόνιμόν ἐστιν αὐτοῖς τὴν κακίαν ἄντικρυς προφέρειν, διὰ τὸ ἀστασίαστον· οὐ δὴ χάριν καὶ ἢ κατὰ τὴν σύνερξιν ἀπάτη μεμηχάνηται. Τούτους οὖν, ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καταλέγοντας ἑαυτούς, εἰκός, εἰ αἰσθοιντο τὰ ἑαυτῶν ἔκγονα εἰς τοὺς δημιουργοὺς ἐξωθούμενα, — τοῦτο γὰρ πείθομαι βούλεσθαι Πλάτωνα χρῆσθαι τοῖς τοιούτοις παιδίοις, δηλώσω δ' ἐν τοῖς ἐξῆς, — ἅπαντα ἐμπλῆσαι βοῆς καὶ ταραχῆς καὶ στάσεως· τὸ δ' αὖ αἰὲ λανθάνειν οὐκ ἦν τῶν ῥαδίων. Τοῦτο δὴ συνορῶν Πλάτων καὶ δεδιὼς τὸν κίνδυνον, παραινεῖ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰς ἀρχούσας τούτου κυρίως φροντίζειν, ὅπως ὃ τι μάλιστα κατακρυβήσεται καὶ ἀδελον γενήσεται τοῖς γονεῦσι τὸ τεχθέν, τί δὲ μετὰ τοῦτο ἔσται περὶ τὸ τέκνον τοῦτο, ἥττονος λόγου καὶ φροντίδος τό γε νῦν ἄξιον ἡγεῖται. Σημαίνει δὲ καὶ ἡ ἐπιφερομένη ῥῆσις τοῦ Γλαύκωνος «εἴπερ μέλλει καθαρὸν τὸ γένος τῶν φυλάκων ἔσεσθαι», ὅτι τοῖς φύλαξιν ἄχρηστά ἐστι τὰ τοιαῦτα ἔκγονα καὶ περὶ τούτου ἡ σπουδή, οὐ περὶ θανάτου αὐτῶν. Κοινὸν δὲ ποιεῖται τὸν λόγον Πλάτων καὶ περὶ τῶν ἀναπῆρων. Ἐν δὴ ταύταις ταῖς ῥήσεσιν οὐδὲν περὶ θανάτου ἔνεστιν οὔτε τῶν τῶν κακῶν ἐκγόνων, οὔτε τῶν ἀναπῆρων. Μεταβῶμεν νῦν ἐπὶ τὸ καριώτατον χωρίον, τὸ περὶ τῶν ἐκγόνων τῶν ὑπερη-

---

1) Πλ. Πολ. Ε', 460 c.

2) Fried. Cramer «Gesch. d. Erzieh. im Altert. II S. 330. Anmerk.

λίκων· «καὶ ταῦτά γ' ἤδη πάντα, διακελευσάμενοι προθυμεῖσθαι μάλιστα μὲν μὴδ' εἰς φῶς ἐκφέρειν κύημα μὴδέν, ἐὰν γένηται, ἐὰν δέ τι βιάσῃται, οὕτω τιθέναι, ὥς οὐκ οὔσης τροφῆς τῷ τοιούτῳ»¹). Διὰ μὲν τοίνυν τοῦ πρώτου κώλου εἴ τις πείθεται αὐτὴν τὴν ἄμβλωσιν σημαίνεσθαι, ἥ τι τούτου ἐπεικέστερον, —καὶ γὰρ ἂν καὶ ἄλλαι μῆχαναὶ εἶεν εὐπροσωπότεραι, τῆς συλλήψεως κωλυτικάί—, οὕτω πεπείσθω, οὐδέν ἔχω ἀντιλέγειν· οὐχ ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον προΐεναι δίκαιον· λογίζομαι δὲ ὧδε· τὸ μὲν ἀπεύχεσθαι Πλάτωνα τὴν ἀρχὴν μὴδὲν γίγνεσθαι ὑπερηλίκων τέκνον, διὰ τὸ φύεσθαι ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀσθενικά, εἰκὸς καὶ πιθανόν, τὰ δὲ γινόμενα ἅπανθ' ἀπλῶς κελεύειν θανάτου, μὴδὲν λογιζόμενον μὴδὲ φροντίζοντα, εἴ πού τι αὐτῶν ἀγαθὸν τυγχάνει πεφυκός, ἀτοπώτατόν μοι φαίνεται· πολλὴν γὰρ ἂν καταγνοίη τις ἀμάθειαν Πλάτωνος πρὸς τῇ ἀπανθρωπίᾳ, εἰ ὑπολάβοι μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι καὶ ἐκ πρεσβυτῶν οὐ σπανίως ἐρρώμενέστατα φύεται τέκνα. Καὶ γὰρ οἱ Σπαρτιάται, ἀποτιθέντες τὰ ἀσθενικά τέκνα, οὐ διωρίζοντο τὰ ἀποθετέα τε καὶ μὴ τῇ τῶν γονέων ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ ἐπισκέψει, οἷον ἐφαίνετο ἕκαστον κατὰ ταύτην. Ἐκ μὲν δὴ τούτων οὐκ ἔχει λόγον ὑπολαμβάνειν ὅτι πάντα ἀπλῶς εἰς θάνατον ἀποτιθέναι διατάττει. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἓν, τεκμαιρόμεθα ἔκ τε τοῦ μὴ διωρίσθαι τῷ λόγῳ καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οὐδὲ ἀνάπηρον οὐδέν, καθ' ἃ προδέδεικται. Σκεψώμεθα δὲ καὶ τῇδε. Τοὺς μὲν ἄλλους κακοὺς ἐλπίζει λήσειν καὶ συνέργων ταῖς φαύλαις καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐξωθῶν τῶν φυλάκων, τοὺς δὲ ὑπερήλικας ἀδύνατον, ἢ οὐδ' ἂν ἔδει ὅρον τάξαι τοῦ χρόνου τῶν εἰς τὸ κοινὸν γεννήσεων. Πῶς οὖν οὗτοι εἰδότες ἀνέξονται ἀπολλυμένων τῶν σφετέρων τέκνων; καὶ ταῦτα διὰ μὴδεμίαν κακίαν, διὰ δὲ γῆρας, ὃ τιμᾶν προσήκει; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ', οἶμαι, ἡγάπα Πλάτων, εἰ ἔπειθεν αὐτοὺς μόνον μὴ ἀντέχεσθαι τοῦ δικαίου τῆς εἰς τοὺς φύλακας κατατάξεως τῶν σφετέρων τέκνων. Ἐμοὶ τοίνυν φαίνεται, ὥσπερ βουλόμενος Πλάτων τοῖς ὑπερήλιξιν οὕτωςι προαγορεύειν. «Ἡ ποιεῖτε, ὅπως μὴδὲν τέκνον φύσετε, ἢ γεννηθὲν περιόψεσθε ἐξωθούμενον τῶν φυλάκων».

1) Πλ. Πολ. Ε', 461 c.

Οὐ λανθάνει δέ με, ὅτι μεγάλην ἔχουσιν αἰτίαν τῆς πάρερμηνείας αἱ λέξεις αὗται· «μὴ τρέφειν» καὶ «ὥς οὐκ οὔσης τροφῆς τῷ τοιούτῳ», ὡς ὄντος τοῦ λόγου περὶ σιτίων¹⁾ ἢ διαμονῆς ἐν τῷ βίῳ²⁾. Τί δὲ ἀληθῶς σημαίνουν ἐνταῦθα, διάδηλον γίγνεται ἐκ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ῥήσεως «Καὶ μὲν ὅτι γε τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν θρεπτέον ἔφαμεν εἶναι, τὰ δὲ τῶν κακῶν εἰς τὴν ἄλλην λάθρα διαδοτέον πόλιν»³⁾, ἐνθα ἀντίκειται τῷ τρέφειν τὸ διαδιδόναι εἰς τὴν ἄλλην πόλιν· τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ μὴ τρέφειν ἐν τῇ Πολιτείᾳ. Ἡ αὐτὴ δὲ ῥῆσις, ἢ ἐν τῷ Τιμαίῳ, ἢν ἂν ἡ τρανοτάτη ἀπόδειξις, ὅτι οὐδεὶς λόγος περὶ παιδοκτονίας ἐν τῇ Πολιτείᾳ γίγνεται, καὶ ταύτῃ ἰσχυρίσατο Μοργενστέρνος. Ἀλλὰ Στείγχαρτος⁴⁾ φησὶν ὅτι Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ, πολλῷ ὕστερον γραφέντι, πειρᾶται ἐπὶ τὸ φιланθρωπότερον μεταποιῆσαι τὴν διανοίαν τῶν ἐν τῇ Πολιτείᾳ γεγραμμένων. Εἶεν· ἡμῖν καὶ τοῦτο ἀρκέσει, εἰ Πλάτων πρεσβύτερος γενόμενος ὀρθότερον ἔγνω. Οὐ γὰρ δήπου τούτοις κρίνεται ἀνδρὸς ἀρετή, οἷς νεώτερος ὢν, πολλῶν ἔτι ἄπειρος, εἶπεν ἢ ἔπραξεν, ἀλλ' οἷς πρεσβύτερος γενόμενος· ἢ γὰρ τῆς διανοίας ὄψις ἄρχεται ὅξυ βλέπειν, ὅταν ἢ τῶν ὁμμάτων τῆς ἀκμῆς λήγειν ἐπιχειρεῖ⁵⁾· ὁ δὲ βουλόμενός τινα ἀναλλοίωτον εἶναι ταῖς γνώμας, ἢ θεὸν βούλεται αὐτὸν πεφυκέναι, ὥσπερ τὴν Ἀθηνᾶν, ἅμα τῇ γενέσει τέλειον, τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἀληθοῦς γνωμονικόν, ἢ ἡλίθιον, ἃς παιδιόθεν ἔλαβε δόξας εἰς τὸ γῆρας διασώζοντα. Ἀλλ', οἶμαι, οὐδὲν καινότερον εἴρηται ἐν τῷ Τιμαίῳ, ὃ οὐ προείρηται καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ. Λέγει γὰρ αὐτοῦ· «καὶ ἐάν τε σφέτερος (τῶν ἀρχόντων) ἔκγονος ὑπόχαλκος ἢ ὑποσίδηρος γένηται, μηδενὶ τρόπῳ κατελεήσουσιν, ἀλλὰ τὴν τῇ φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἀποδόντες ὥσουσιν εἰς δημιουργοὺς ἢ

1) Οὕτω μεθερμηνεύσε Μύλλερς.

2) Οὕτω Σλειερμάχερος.

3) Πλ. Τιμ. 19 a.

4) Steinhart «Einleit. in die Uebers. d. Plat. Staates von Müller» S. 688.

5) Πλ. Συμπ. 219 a.

εἰς γεωργούς» ¹⁾). Πότ' οὖν εἰκὸς τὴν ἔξωσιν ποιεῖσθαι τῶν ἅμα τῇ γεννήσει πεφασμένων ἢ ὑπειλημμένων κακῶν, εἰ μὴ ἅμα γεννωμένων; Τούτοις προσθῶμεν καὶ ὅσα ἐν τοῖς Νόμοις περὶ τούτου γέγραπται ²⁾), ὅπου οὔτε περὶ ἀμβλώσεως γίγνεται λόγος, οὔτε περὶ ἀποθέσεως. Καίτοι καὶ ἐνταῦθα οὐ γέγονεν ἐρημία τῶν βουλομένων ἀεὶ τι καινὸν λέγειν.

Τοιαύτη τίς ἐστὶν ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, ὀνόματι καὶ ἔργῳ ἀριστοκρατία, τῶν φύσει καὶ παιδείᾳ ἀρίστων κρατούντων. Μέγιστον δὲ αὐτῆς τὸ ἐξεῖναι ἐν αὐτῇ ἐκάστῳ μεταλαμβάνειν τελειότητος καὶ εὐδαιμονίας, ὅπως ἡ φύσις ἀποδίδωσι ³⁾): τοῦτο γὰρ δίκαιον· τὴν δὲ Τύχην καὶ τὴν κακουργίαν αὐτῆς ἐξωρίσθαι, ἥς ἴδιον, σμικρὰ μὲν ἀδικούσης φωρᾶσθαι, τὰ δὲ μέγιστα, μάλιστα λανθάνειν· μέγιστη δὲ ἀδικία ἐστὶν ἀνθρώπῳ τό, δυνάμενον φύσει φρόνιμον καὶ σοφὸν γενέσθαι, ἀτυχῆσαι τούτου. Τῆς δὲ τοιαύτης ἀδικίας προὔθυμήθη Πλάτων εἰς δύναμιν προφυλάξαι τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας. Ὅτι δὲ τελέως προὔχώρησεν αὐτῷ, οὐδ' ἂν εἰς ἔτι ἀξιώσειεν, ἐπειδὴ τοσαῦτα ἤλεγξεν Ἀριστοτέλης καὶ τῶν νεωτέρων πολλοί. Τοῦτο μέντοι ἔχω ἰσχυρίζεσθαι, ὅτι εἰ μὴ τὴν ἀρίστην Πολιτείαν Πλάτων ἀπέφηνε, τοῦτο γοῦν ἄριστα κατέδειξεν, ἐν τίνι μάλιστα κάμνουσιν αἱ πόλεις, καὶ οἷς μεμέληκεν ἡ μέλει τῆς εὐπραγίας τῶν ἀνθρώπων ἐποίησε δυνατὸν ἀσφαλῶς διορθοῦν τὰ κακῶς ἔχοντα καὶ πρὸς τὸ ἀεὶ βέλτιον κατευθύνειν.

Καίτοι ἐστὶν οἱ, ὁρῶντες ὅτι Πλάτων οὐδὲ γρῦ περὶ τροφῆς καὶ παιδείας τοῦ δημιουργικοῦ γένους λέγει ἐν τῇ Πολιτείᾳ, κακίζουσιν αὐτὸν, ὡς καταφρονήσαντα τοῦ γένους τούτου. Οἱ δὲ τοιοῦτοι οἶονται, ὡς ἔοικε, τότε μάλιστα φροντίζειν τοῦ δήμου, ἐὰν ὡς πλεῖστα γράφωσι καὶ λέγωσι περὶ τῆς παιδείας αὐτοῦ, παιδείαν δὲ ἄνευ λόγου καὶ γράμματος μὴ γνωρίζειν. Οὐχ οὕτω μέντοι καὶ Πλάτων. (ἀκολουθεῖ)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΩΡΑΪΤΗΣ.

1) Πλ. Πολ. Γ', 415 c.

2) Πλ. Νόμ. Ε', 740 d.

3) Πλ. Πολ. Δ', 421 c.

ΚΕΡΑΜΙΩΝ ΛΑΒΑΙ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΙ
ΑΝΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ. (*)

Β'.

Κεράμια Κνίδια.

Τῶν κεραμίων τῆς Κνίδου ἡ ἄργιλος εἶνε μᾶλλον ἄδρὰ καὶ πορώδης, χρώματος ἑξῶθεν ῥυπαρωτέρου ἐρυθροῦ καὶ ἔνδον μελανίζουσα ἐκ μορίων ἄμμου τῷ πηλῷ μεμιγμένων ἐν εἴδει σποδοῦ· αἱ λαβαὶ πεπλατυσμέναι τὸ σχῆμα, ἐν τῇ κατάξει παρδυσιάζουσι τοῦ κατάγματος τὴν ἐπιφάνειαν ἀνώμαλον καὶ τραχεῖαν.

Ἐκάστη λαβὴ φέρει ἄνωθεν τύπον ἐπιγραφῆς ἐνίοτε μὲν ἐνός, συνηθέστερον δὲ δύο ὀνομάτων ἀνδρῶν, ἐν εἴδει σφραγίδος τετραπλεύρου ἢ ῥομβοειδοῦς , ἐνίοτε δὲ κυκλοτεροῦς καὶ σπανίως ἐλλειψοειδοῦς ἢ καὶ φύλλῳ κισσοῦ ἔχοντι μίσχον παρεμφεροῦς. Ἐν ταῖς ὀλίγαις ἐπιγραφαῖς, ἐν αἷς ἀναγινώσκεται ἐν ὀνομα μόνον, τοῦτο ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν, σπανιώτατα δὲ κατ' ὀνομαστικὴν, καὶ δηλοῖ, ὡς εἰκάζω, τὸν κεραμέα ὅστις ἐποίει ἢ οὗτινος ἦτο τὸ ἔργον· οἷον ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ. — ΘΕΡΣΑΝΔΡΟΥ. — ΕΥΚΡΑΤΗΣ. — ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΣ· καθ' ὅσον μάλιστα ἀκολουθεῖ πολλάκις καὶ ὁ προσδιορισμὸς ΚΝΙΔΙΟΝ, ἢ τοι κεράμιον Κνίδιον· οὕτως ΑΓΑΘΙΝΟΥ. ΚΝΙΔΙΟΝ. — ΘΕΡΣΑΝΔΡΟΥ. ΚΝΙΔΙΟΝ. — ΕΥΚΡΑΤΗΣ ΚΝΙΔΙΟΝ· — ἅπαξ μάλιστα ἀπαντᾶται καὶ ΚΝΙΔΙΟΣ, ἢ τοι ἀμφορεὺς Κνίδιος.

Ἄλλ' ὅτι πάντα τὰ κατὰ γενικὴν ἐκφερόμενα ὀνόματα δὲν σημαίνουσιν ἀνεξαιρέτως κεραμεῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰκάζει τις ἀναγινώσκων τὰς ἐπὶ μονάδην εὕρισκομένων λαβῶν ἐπιγραφάς, ἀλλὰ πολλάκις δηλοῦσι τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα τοῦ ἔτους ἐν ᾧ ἐγένετο ἡ κεραμεία, τοῦτο βεβαιοῦται ἐξ ἀκεραίων Κνιδίων ἀμφορέων, ὧν σώζονται αἱ ἐκατέρωθεν λαβαὶ μετὰ τῶν ἰδίων ἐπιγραφῶν, καὶ τούτων ἡ μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς λαβῆς μνημονεύει τὸν κεραμέα, ἡ δὲ ἄλλη ἐπὶ τῆς ἐτέρας λαβῆς τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα, ἀμφότεραι δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ φέρουσι τὰ ὀνόματα κατὰ γενικὴν. Οὕτως ἐν τῇ μικρᾷ κεραμικῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Αἰγυπτιακοῦ Ἰνστι-

(*) Συνέχεια καὶ τέλος· ἰδὲ τὸ προηγούμενον τεῦχος γ'.

τούτου ὑπάρχει ἀλώβητος Κνίδιος ἀμφορεὺς, εὑρεθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1871 ἐν τοῖς χώμασι τῆς πρὸς Νικόπολιν ἤτοι Ῥάμλε ἀγούσης ὁδοῦ πλήρης ὠν καὶ ἄμμου. Ἐκ τῶν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος κεραμίῳ κατατεθειμένων ὠν, ἡλικίας διςχιλίων περίπου ἐτῶν, δὲν σώζονται νῦν εἰ μὴ τὰ κελύφη, κατατεθρυμμένα ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἓνια ἀκέραια, εἰ καὶ ἔσωθεν ἐκ διατμήσεως κενά, καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς τοῦ ἀμφορέως λαβῆς γέγραπται ΑΓΗΣΙΚΛΕΥΣ κατὰ δωρικὴν γενικὴν ἀντὶ Ἀγησικλέος ἀπ' ἀρεστερῶν εἰς τὰ δεξιὰ τῷ ἀναγινώσκοντι, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ΥΝΙΑΙΦ ἤτοι Φιλίνου, τῶν γραμμάτων ἀπὸ δεξιῶν εἰς τὰ ἀριστερὰ ὀπισθοβαινόντων, εἰς τρῶπον ὥς τε αἱ ἐκατέρωθεν ἐπιγραφαὶ νὰ ἀρχίζωσιν ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ νὰ λήγωσι πρὸς τὸν λαιμὸν τοῦ ἀγγείου. Ὅθεν εἰκάζω ἐξ ἀναλογίας πρὸς τὰ Ῥόδια κεράμια, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ μὲν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ λαβὴ δηλοῖ, ὅτι ὁ ἀμφορεὺς ἦτο Ἀγησικλέος ἔργον, ἡ δὲ ἐπὶ τὰ δεξιὰ, ὅτι ἐγένετο ἐπὶ ἄρχοντος ἐπωνύμου Φιλίνου· πράγματι ἐν τῇ τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῶν ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ κεραμικῇ συλλογῇ ὑπάρχει ἐνεπίγραφος κεραμίου λαβὴ φέρουσα τύπον ΥΝΙΑΙΦ ΠΕ .INK ἤτοι «κεράμιον Κνίδιον: ἐπὶ Φιλίνου», καὶ ἑτέρα φέρουσα ΕΠΙ ΦΙΛΙΝΟΥ· ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταύταις ταῖς ἐπιγραφαῖς διὰ τῆς προθέσεως ΕΠΙ σαφῶς καὶ ἀναμφιλέκτως ἀποδείκνυται ὅτι Φιλῖνος ἦτο ἐπώνυμος ἄρχων.

Καὶ ἐπὶ μὲν ἀκεραίου ἀμφορέως οἷος ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, εὐκολος εἶναι ἡ διάκρισις τοῦ ὀνόματος τοῦ κεραμέως ἀπὸ τοῦ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν μονάδην εὑρισκομένων λαβῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐν καὶ μόνον ἀναγινώσκεται ὄνομα, ἡ διάγνωσις εἶνε λίαν δύσκολος καὶ σχεδὸν ἀδύνατος· οὐχ οὕτως ἐν ἐκείναις ὅπου τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος κατὰ γενικὴν προηγεῖται ἡ πρόθεσις ΕΠΙ, ὡς λόγου χάριν ΕΠΙ ΑΝΑΞΑΝΔΡΟΥ. ΚΝΙΔ.— ΕΠΙ ΑΡΙΣΤΙΑ. ΚΝ.— ΕΠΙ ΔΡΑΚΟΝΤΟΣ. ΚΝΙ.—

Ἐν ἄλλαις ὅμως, ταῖς καὶ πλείσταις, Κνιδίων ἀμφορέων λαβαῖς, αἱ σφραγίδες φέρουσιν ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἐν ταύτῳ, τοῦ τε ἐπωνύμου ἄρχοντος καὶ τοῦ κεραμέως, καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν προσδιορισμὸν, ὅτι τὸ κεράμιον εἶναι Κνίδιον· οὕτω: ΔΙΟΚΛΕΥΣ. ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ. ΚΝΙ.— ΕΠΙ ΔΡΑΚΟΝΤΟΣ. ΚΑΙΝΙΑ. ΚΝΙ—

ΔΙΟΝ. — ΕΠΙ ΕΥΦΡΑΓΟΡΑ. ΜΑΡΩΝΟΣ. ΚΝΙΔΙΟΝ. — ΕΠΙ
ΕΥΑΝΟΡΟΣ. ΝΙΚΑΣΙΒΟΥΛΟΣ [ἐποίησεν]. — ΕΠΙ ΕΥΚΡΑΤΙΟ-
ΝΟΣ. ΝΙΚΙΑΣ [ἐποίησε, κεράμιον] ΚΝΙΔΙΟΝ. — Σημείωσαι δὲ
ὅτι τοῦ μὲν ἐπωνύμου ἄρχοντος τὸ ὄνομα ἐκφέρεται κατὰ γενικὴν,
προηγούμενης τῆς ΕΠΙ προθέσεως ἢ καὶ παραλειπομένης, τοῦ δὲ
κεραμῆως ἀδιαφόρως, κατὰ γενικὴν δηλοῦσαν οὐ τινος τὸ κερά-
μιον ἦτο ἔργον, ἢ κατ' ὀνομαστικὴν δηλοῦσαν ὅς τις αὐτὸ ἐποίησε.
Τοιαῦται μονάδην εὐρισκόμεναι λαβαί, ἐν μιᾷ καὶ μόνη σφραγίδι
ἀμφότερα φέρουσαι τὰ ὀνόματα, ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἄλλη ὁμόζυ-
γος λάβῃ ἔμενεν ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἢ τὸ πολὺ ἴσως ἔφερε μικρά, ἐν
ἢ δύο γράμματα περιέχοντα σημάτια πρόσθετα, ὡς ἐκεῖνα ὧν
μνημόνευσα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, λόγον ποιούμενος περὶ κεραμίων
Ῥοδίων.

Ἄλλως δὲ καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων, ἀλλὰ μάλιστα ἐξ αὐτῶν
τούτων τῶν ἐνεπιγράφων λαβῶν, φαίνεται ὅτι ὁ κατ' ἐνιαυτὸν ἐν
Κνίδῳ ἐπώνυμος ἄρχων ἐκαλεῖτο ΔΑΜΙΟΥΡΓΟΣ. Οὕτω ἐν τῇδε τοῦ
κυρίου ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ συλλογῇ μεταξὺ ἄλλων ἀπαν-
τᾶται ΕΠΙ ΘΕΥΓΕΝΕΥΣ. ΚΝΙΔΙΟΝ. Καὶ πάλιν ΕΠΙ ΔΑΜΙΟΥΡ-
ΓΟΥ ΘΕΥΓΕΝΕΥΣ. ΚΝΙΔΙΟΝ· ἔπειτα ΕΠΙ ΔΑΜΙΟΥΡΓΟΥ ΕΥ-
ΓΕΝΟΥ. ΕΙΡΗΝΙΔΑ. καὶ περαιτέρω ΕΠΙ ΔΑΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΥ-
ΧΑΡΜΟΥ. — Δαμιουργοὶ δὲ ἢ τοὶ Δαμιουργοὶ καὶ κοινῶς Δημιουργοὶ
ἐκαλοῦντο καὶ ἐν ἄλλαις δωρικαῖς πόλεσιν οἱ ἀνώτατοι ἄρχον-
τες (Θουκ. Ε, 47. — Livius. xxviii, 30.)· ἀλλ' ἐν Κνίδῳ τοῦ
Δαμιουργοῦ ἡ λειτουργία ἦτο κατ' ἐνιαυτὸν, ἐν ᾧ τοῦ ἱερέως τοῦ
Ἑλίου τὸ ἀξίωμα ἦτο διὰ βίου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν·
καὶ πολλάκις συνέβαινεν ὁ ἱερεὺς διὰ βίου νὰ ᾔνε συγχρόνως καὶ
δαμιουργὸς διὰ δοθέντα ἐνιαυτὸν· οὕτως ἀπαντᾶται α' Ἐπὶ Αὐρ.
Κέλσου ἱερέως διὰ βίου. » καὶ ἀλλαχοῦ « Μάρ. Αὐρ. Εὐδόξου (δῖς),
ἱερέως διὰ βίου τοῦ μεγίστου καὶ ἐνφανεστάτου θεοῦ Ἑλίου, καὶ
δαμιουργοῦ ». (Corp. Inscript. Graec. 2653.).

Ὅτι ἀποβλέπει τὴν διάλεκτον τῶν Κνιδίων ἐπιγραφῶν, αὕτη
εἶναι ἡ αὐτὴ ὡς τῶν Ῥοδίων ἢ τοὶ δωρικῇ, καθ' ἣν τὸ Η τρέπεται
εἰς Α, καὶ τὸ Ο εἰς Υ, οἷον Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Θευγένεως ἀντὶ α' ἐπὶ
δημιουργοῦ Θεογένεος ». Σημείωσαι δὲ, ὅτι τὰ γράμματα φέρουσιν

ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαρακτῆρας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς μεταξὺ Οὐε-
σπασιανοῦ καὶ Μάρκου Αὐρηλίου (69 μέχρι 180 μ. Χρ.), ὅτε τὰ
Ε, С καὶ Ω ἐγράφοντο μνηοειδῶς, ἀλλὰ δὲν λείπουν καὶ πολλαὶ
ἄλλαι ἐπιγραφαὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, εἰ καὶ ὀλιγώτεραι
παραβαλλόμεναι πρὸς ἐκεῖνας.

Ἐν ταῖς τετραπλεύροις σφραγῖσιν αἱ ἐπιγραφαὶ σπανίως πλη-
ροῦσι δύο στίχους, ἐπὶ τὸ πλεῖστον τρεῖς, ἐνίοτε δὲ καὶ τέσσαρας
ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ καὶ ὀπισθοβατικῶς ἐκ δεξιῶν ἐπὶ
τὰ εὐώνυμα, καὶ φέρουσιν ἀντὶ ἐπισήμου μεταξὺ τῶν δύο στίχων
ἢ ἐν τέλει τοῦ κατωτάτου διαφόρους γλυφάς, διώτην, βότρυν,
στάχυν, μέλισσαν, ἄγκυραν, ἀκροστόλιον, πηδάλιον, βούκρανον,
σφῦραν, καὶ τὰ ὅμοια· ἐνίοτε ὁμῶς δὲν φέρουσι τοιοῦτο σημεῖον
οὐδέν. Ἐν ταῖς ῥομβοειδέσι σφραγῖσιν οἱ στίχοι ἀκολουθοῦσι πα-
ραλλήλως τὰς τέσσαρας τοῦ ῥόμβου πλευράς, καὶ τὸ ἐπίσημον
κεῖται ἐν τῷ μέσῳ. Αἱ κυκλοτερεῖς περιέχουσι τὴν ἐπιγραφὴν γε-
γραμμένην ἐλικοειδῶς, ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῆς περιφερείας καὶ λή-
γουσιν πρὸς τὸ κέντρον, σπανίως μετὰ ἐπισήμου ἐν τῷ κέντρῳ,
ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἄνευ τοιούτου τινός. Αἱ ὀλίγαι ἐλλειψοειδεῖς
σφραγίδες ἀκολουθοῦσι τὸν τύπον τῶν τετραπλεύρων, αἱ δὲ φύλ-
λῳ κισσοῦ παρεμφερεῖς φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν παραλλήλως τῇ
περιφερείᾳ καὶ τὸ ἐπίσημον ἐν τῷ μέσῳ.

Τύποι καὶ σφραγίδες

Κνιδίων κεραμέων καὶ δημιουργῶν.

1. Ἀγαθίνου. Κνίδιον.
2. Ἀγαθοβούλου. Ἐπὶ Ἀριστάκου.
- » Ἀγαθοβούλου. Ἐπὶ Ἀριστάρχου.
3. Ἀγάθων. Μοσχίονος.
4. Ἀγησικλεῦς. υονιλιΦ. (ἐν ἑκατέρᾳ λαβῇ ἀκεραίου
ἀμφορέως Κνιδίου, ὡς εὔρηται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐν Ἀλε-
ξανδρείᾳ Αἰγυπτιακοῦ Ἰνστιτούτου.)
5. Ἀθαλλίνου. Ἐπὶ Νικασιδούλου.
6. Ἀθηναίου. (μέλισσα).
7. Ἀθηνοδότου (ἐλικοειδῶς).

8. Ἀλκίφρων. Ἀντιόχου. ☐
9. Ἀμύντα. Κνίδιον. ☐ (διώτη).
- » Ἐπὶ Ἀμύντα. Ἀγαθοδώρου. Κνίδι. ☐ (ἐλικοειδῶς).
- » Ἐπὶ Ἀμύντα. Ἀρχαγόρα. Κνί. ☐
10. Ἐπὶ Ἀναξάνδρου. Ἀνακταγόρα. Κνίδιον. ☐
- » Ἐπὶ Ἀναξάνδρου. Κνίδι. ☐ (κορύνη).
11. Ἐπὶ Ἀπολλωνίδα. Ἀπολλωνίου. Κνιδ. ☐ (ἄγκυρα?).
- » Ἐπὶ Ἀπολλωνίδα. Ἀρίστωνος. Κνίδ. ☐ (ἄγκυρα).
12. Ἀπολλωνίου. Κνί. ☐ (διώτη).
- » Ἀπολλωνίου. ☐ (ἐλικοειδῶς).
- » Ἐπὶ Ἀπολλωνίου. Κνίδιον. ☐ (ἀκροστόλιον).
13. Ἐπὶ Ἀριτάρχου. Κλινία. Κνίδιος. ☐ (σφῦρα).
14. Ἐπὶ Ἀριστία. Κν. ☐ (ἐλικοειδῶς).
15. Ἀριστιάδα. Ἀρτάμωνος. ☐
16. Ἀριστοκλεῦς. Κνίδιον. ☐ (βούκρανον).
- » Κνίδιον. Ἀριστοκλεῦς. ☐ (βούκρανον).
- » Ἐπὶ Ἀριστοκλεῦς. Ἀπολλωνίου. ☐ (βούκρανον).
- » Ἐπὶ Ἀριστοκλεῦς. Ἑρμογένου. ☐ (ἀνθήνη).
17. Ἐπὶ Ἀριστοπόλιος. Θεοδοσίου. Κνίδι. ☐ (ἄγκυρα).
18. Ἀριστοτέλες. Ἀρμοκράτης. Κνίδιον. ☐
19. Ἐπὶ Ἀρχαγόρα. Ἀλκαίου. Κνίδι. ☐
20. Ἐπὶ Ἀσκληπιοδώρου. Ἀναξάνδρου. Κνίδιον. ☐
- » Ἐπὶ Ἀσκληπιοδώρου. Θεοφείδους. Κνίδιον. ☐ (βότρυς).
21. Βιότας. Φανίας. ☐ (διώτη).
22. υοκσιοΒ. ☐
23. Βουλάρχου. Κνιδίων. ☐ (διώτη).
24. νοιδινΚ. υοχραππι' ευνΓ' ιπε'. ☐ (βούκρανον).
25. Δαιδάλου. Ἀξιοῦ. Κνιδίων. ☐
26. Δαμοκρίτου. Κρατίδα. ☐ (βούκρανον).
27. Ἐπὶ Διογένης. Δαμόκλου. Κνί. ☐ (κορύνη).
- » Ἐπὶ Διογένης. Κλέων. Κνίδιον. ☐ (κηρύκειον).
28. Ἐπὶ Διοδότου. ☐
29. Διοκλεῦς. ☐ (κλάδος φοίνικος).
- » Διοκλεῦς. Μενεστράτου. Κνί. ☐ (σκῆπτρον).

29. Ἐπὶ Διοκλεῦς. Μενεστράτου. Κνί. (σκήπτρον).
 » Ἐπὶ Διοκλεῦς. Ἀγαθίνου. Κνίδιον.
30. Ἐπὶ Διονυσίου. Μοσχου. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Διονυσίου. Νικίππος. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Διονυσίου. Τιμοθέου. Κνίδιον.
31. Δουλάρχου. Μονᾶς.
32. ζοτνοκαρΔ.
 » Δράκοντος. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Δράκοντος. Κνί.
 » Ἐπὶ Δράκοντος. Κλινία. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
 » Ἐπὶ Δράκοντος. Νικία. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
33. Ἐπὶ Ἐπιχάρμου. . . . . Κνίδιον.
34. Ἐπὶ Ἑρμοδώρου. Ἀγαθίνου. Κνί.
35. Ἐπὶ Ἑρμοκρίτου. Ἀγθείνου. Κνίδιον.
36. Ἐπὶ Ἑρμοφάντου. Εὐδούλου. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
37. Ἐπὶ Εὐάνορος. Νικασίδουλος.
 » Ἐπὶ Εὐάνορος. Ἱππολόχου. Κνίδιον.
 » Ἐπὶ Εὐάνορος. Εὐκλείδα. Κνίδιον. (στάχυς).
38. Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Εὐγένου. Εἰρηνίδα.
39. Ἐπὶ Εὐκλείδα. Κνίδιον. (στάχυς).
40. Ἐπὶ Εὐκράτεως. Ἀπολλωνίου. Κνίδιον. (διώτη).
 » Ἐπὶ Εὐκράτεως. Θευφείδους.
 » Ἐπὶ Εὐκράτεως. Νικασιδούλου.
 » ιδινΚ. ζηταρχυΕ.
41. Ἐπὶ Εὐκρατίονος. Νικίας. Κνίδιον. (σφύρα).
42. Ἐπὶ Εὐροκλεῦς. Νικέα. Κνίδι. (ἀκροστόλιον).
43. Ἐπὶ Εὐφραγόρα. Ἀριστάνδρου. Κνίδ. (πηδάλιον).
 » Ἐπὶ Εὐφραγόρα. Μάρωνος. Κνίδιον. (διώτη).
 » Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Εὐφραγόρα. Σωτίονος. Κνίδιον. (κηρύκειον).
44. Ἐπὶ Εὐφράνορος. Ἀπολλώνιος. Κνί.
45. Εὐφροσύνου. Κνίδιον
46. Θερσάνδρου. (κλάδος φοίνικος).
 » Θερσάνδρου. Κνίδιον.
47. Ἐπὶ Δαμιουργοῦ Θευγένους. Κνίδιον. ()

47. Ἐπὶ Θευγένεως. Κνίδιον. (μέλισσα).
48. Θεωδωρίδα. (διώτη).
- » Ἐπὶ Θεωδωρίδα. Διοκλείης. Κνίδιον.
49. Θεουκλεύς. Ἐπὶ Εὐκράτεως. Κνίδιον. (διώτη).
- » Θεουκλεύς. Ἐπὶ Εὐφράνορος. Κνί. (διώτη).
50. Ἐπὶ Θηροκράτους. Ἀπολλωνίου. Κνίδι.
- » Ἐπὶ Θηροκράτους. Ἀπολλωνίου. Κνίδ. (μέλισσα).
51. Κνίδ. Ἴμα. (ἀκροστόλιον).
52. Ἐπὶ Ἱππολόχου. Δράκοντος. Κνιδίον. (ἐλικοειδῶς).
53. Ἐπὶ Δαμιοργοῦ Καλλεοδότου. Διονυσίου. Κνίδιον.
54. Καλλιδάμα. Ἀγαθίνου. Κνίδιον. (μέλισσα).
- » Ἐπὶ Καλλιδάμα. Ἀναξάνδρου. Κνίδιον. (κορύνη).
- » Καλλιδάμα. Μένητος. Κνίδιον.
- » Ἐπὶ Καλλιδάμα. Ξάνθου. Κνί. (ἀκροστόλιον).
55. Ἐπὶ Κλευκράτους. Κνιδίων. (ἐλικοειδῶς, ἐν τῷ μέσῳ τρίαίνα).
56. Ἐπὶ Κλευμβρότου. Κνίδιον. (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Κλευμβρότου. Ἀναξάνδρου. Κνίδον. (κορύνη).
- » Κλευμβρότου. Ἀπολλωνίου. Κνίδι. (διώτη).
- » Ἐπὶ Κλευμβρότου. Ἀπολλωνίου. Κνί. (μέλισσα).
- » Κλευμβρότου. Μενεσθέως.
57. Κουδρόπολις. Εὐτύχιος.
58. Κνίδιον. Κρατίδα. Μάρωνος.
- » Κρατίδα. Πολύαινος. (βούκρανον). Stoddart ἐσφαλμένως ἀνέγνωσε Τ. ΑἶΝΟC καὶ ἀπέδωκε τῇ πόλει Αἶνω· ὁ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Calvert τὸ βούκρανον ἐξέλαβε γλαῦκα, καὶ ἀνέγνωσε «Κρατίδα Αἶνος.»
59. Κνίδ. Μαρῶν. Ἐπὶ Ἀγία. (ἄγκυρα).
60. Ἐπὶ Μενεκράτους. Κνίδι. Ἀγαθίνου. (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Κν. Ἀθαλλίνου. (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Ἀναξάνδρου. Κνίδι. (κορύνη).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Διονυσίου. Κνίδιον.
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Ἐπιφάνιος. Κνίδιον. (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Μενεκράτους. Ξάνθου. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).

60. Κνίδιον. Ἐπὶ Μενεκράτους. Ὡτίωνος.
61. Μενεστράτους.
62. Μενέστρατος.
63. Ἐπὶ Μενίππου, Ἡνιόχου. Κνίδιον.
64. Μόσχου.
65. Ἐπὶ Νικίδα. Ἀγαθίνου. (ἀστήρ).
- » Ἐπὶ Νικίδα. Ἀθηναίου. Κνίδιον. (βότρυς).
66. Ἐπὶ Νικίππου. Διοσθένης. Κνίδιον.
67. Ἐπὶ Νικομάχου. Θεουκλεῦς, Κνί.
68. Ξάνθου. Κνίδιον. (ἀκροστόλιον).
69. Ἐπὶ Πειθιάδα. Ἀξίου. (ἐν τῷ κέντρῳ ἢ τοι Κνίδ.)
70. Πολιούχου. Ἀστραγάλου. (βούκρανον).
71. Πολυαράτου. Πausανία.
72. Ἐπὶ Δαμιοργοῦ Πολυχάρχου.
73. Ἐπὶ Πτολεμαίου. Ἀσκληπιάδα. (διώτη).
74. Ἐπὶ Τιμακλεῦς. Νικασιδούλου. (ἄγκυρα).
75. Ἐπὶ Τιμοκλέωνος.
76. Ἐπὶ Τιμοκράτους. Κνίδιον. (ἄγκυρα).
77. Τιμοζένου. Κνίδιον.
78. ρελετοτσιρΑ. υολυοβμαλιΦ. (τρίαίνα).
79. υονιλιΦ.
- » υνιλιΦ ιπε. ινΚ.
- » Ἐπὶ Φιλίνυο [ἀντὶ Φιλίνου]. (μεταξὺ τεσσάρων ἀκρογωνιαίων ἀστέρων).
80. Φιλίππου. Ἀριστοκράτους.
- » Ἐπὶ Φιλίππου. Διονυσίου. Κνίδιον.
81. Ἐπὶ Φιλομυδροτίδα. Ἀγθείνου. Κνίδι.
82. Κνίδιον. Χρυσίππου. (κεφαλὴ λέοντος).
- » Ἐπὶ Χρυσίππου. Ἀριστοκλεῦς. Κνίδιον. (κηρύκειον).
- » Ἐπὶ Χρυσίππου. Μένητος. Κνίδι.

Γ'.

ΚΕΡΑΜΙΑ ΘΑΣΙΑ.

Τῶν ἐκ Θάσου κεραμίων αἱ ἐνεπίγραφοι λαβαί, σπανιώτεραι εἶναι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ οὐχὶ πολυπληθεῖς ὡς ἐν Ἑλλάδι, περὶ

τὸν Εὐξεινον Πόντον καὶ ἀλλαχοῦ, ἔχουσιν ἄργιλον καθαρωτέραν τῆς τῶν Κνιδίων, ἀλλ' ἦττον συμπαγῇ, πολυάριθμα στιλπνὰ ψηγμάτια περικλείουσιν, καὶ βαθυτέρας χροιάς τῶν Ῥοδίων. Οἱ τύποι τῶν σφραγίδων εἶναι τετράπλευροι ἀνεξαίρετως, καὶ φέρουσιν ἐπιγραφὴν εἰς δύο στίχους, ὧν ὁ μὲν ἀναφέρει ἀπαραιτήτως τὸ ἐθνικὸν ΘΑΣΙΩΝ, ὁ δὲ ἕτερος μονῆρες ὄνομα ἀνδρὸς, μεταξὺ δὲ τούτων ἐν τῷ μέσῳ ἀναφαίνονται ἔκτυπα ἐπίσημα διάφορα καὶ ποικίλα, οἷον κέρας Ἀμαλθείας, ἀκροστόλιον, δελφίν, σφῦρα, Ἡρακλῆς τοξότης, κεφαλὴ κριοῦ, λάγηνος, λύρα, χελώνη καὶ τὰ ὅμοια.

Τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μονήρη ὀνόματα εἶνε ἄδηλον ἂν ἐμφαίνωσιν ἄρχοντα ἢ κεραμέα. Οἱ πρὸ ἐμοῦ Stoddart ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Perrot ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τούτοις ἀκολουθοῦντες πολλοὶ ἄλλοι, προκατειλημμένοι ἐκ τῶν Ῥοδίων καὶ Κνιδίων κεραμικῶν ἐπιγραφῶν, ὡς ἀνεξαίρετως ἐνόμιζον ἀρχόντων ὀνόματα καὶ οὐδέ ποτε κεραμέων, ὑπελάμβανον καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν Θασίων ἀμφορέων μνημονευομένους ὡς ἄρχοντας ἐπωνύμους· ἐν τούτῳ δὲ πιθανὸν νὰ εἶχον δίκαιον, καθ' ὅσον τὸ μὲν τοῦ ἀνδρὸς ὄνομα ἐκφέρεται ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατ' ὀνομαστικὴν, ἐνίοτε δὲ καὶ κατὰ γενικὴν, ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν αἰείποτε κατὰ γενικὴν πληθυντικὴν, ὡς λόγου χάριν ΘΑΣΙΩΝ ΑΡΙΣΤΟΜΕΛΑΣ.— ΘΑΣΙΩΝ ΤΙΜΟΚΛΗΣ.— ΔΕΙΝΩΠΑ ΘΑΣΙΩΝ.— ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΘΑΣΙΩΝ.— καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς, ὡς νὰ ὑπονοῇται τρόπον τινὰ ἄρχων ἢ ἄρχοντος· ἐκ τοῦ ἄλλου ὁμῶς οὐδὲ μία μέχρι τοῦ νῦν εὐρέθη κεραμικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Θάσου προσθέτουσα κλησιν οἷαν δὴ ποτε τοιοῦτου τινὸς ἄρχοντος ἐπωνύμου *ιερέως*, φέρ' εἰπεῖν, ὡς τῶν Ῥοδίων, *δαμιουργοῦ* ὡς τῶν Κνιδίων, ἢ *ἀστυνόμου* ὡς τῶν παρὰ τὸν Εὐξεινον Πόντον Σινωπίων, Ποσειδωνίων καὶ Ἡρακλειωτῶν· τῇ ὑποθέσει μάλιστα ταύτῃ ἀπ' εὐθείας ἀντιφέρεται Θασίου κεραμίου σφραγίς, περιγραφομένη παρ' αὐτοῦ τοῦ προμνησθέντος G. Perrot (*Revue archéologique* 1861. III Vol. p. 288—289), ἐν ᾗ ἄνωθεν τοῦ Ἡρακλέα τοξότην παριστάνοντος ἐπισήμου ἐπιγέγραπται ΠΥΛΑΔΕ...ΚΕΡΑΜΑΡ...δ ἀδιστάκτως δύναται νὰ ἀναγνώσῃ τις Πυλάδους κεραμάρχου, ἢ τοι Πυλάδου κεραμίων ἐργοστηριάρχου· ἐν δὲ

ταῖς κεραμικαῖς τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐπιγραφαῖς πολλάκις ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως ῥητῶς, καὶ παρὰ τοῦτο ἐπίσης τὸ τοῦ ἄρχοντος, οἷον αὐτοῦ *Καλλισθένου* κεραμέως, *Ἡρακλείδα* ἀστυνόμου», καὶ αὐτοῦ *Ἀστυνομοῦντος Δελφινίου* τοῦ Καλλίου, *Βάπχιος* Διοδώρου ἐπόησε». (Stephani, *Compte rendu ect.* 1860).

Ταῖς τελευταίαις ταύταις τοῦ Πόντου ἐπιγραφαῖς ἐὰν παραβάλλῃ τις καὶ τὴν παρὰ Stoddart ἀναφερομένην, καὶ ἐν Ὀλβίᾳ τῇ ἐπὶ τῷ Βορυσθένει εὑρεθεῖσαν ἐπὶ κεράμου ἐπιγραφὴν αὐτονόμου *Πόσιος* τοῦ Ἀστύου, *Μιλτιάδης* [ἐποίησε], εὐλόγως θέλει μὲ δικαιώσει εἰκάζοντα, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τῶν Ῥοδίων καὶ Κνιδίων κεραμίων ἐπιγραφαῖς τὸ μὲν ἐκ τῶν ὀνομάτων σημαίνει τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα, τὸ δὲ τὸν κεραμέα, ἐν δὲ ταῖς τῶν Θασίων μόνον τὸν κεραμέα.

Ἡ ἐπὶ τῶν Θασίων κεραμίων γραφὴ φέρει χαρακτῆρας ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς τελευταίας Μακεδονικῆς ἐποχῆς, μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου (ἐν ἔτει 196 πρ. Χρ.), καὶ τῆς τῶν πρώτων Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων μέχρι Νέρωνος (54 μέχρι 68 μ. Χρ.), ὅτε τὸ μὲν C ἐγράφετο μνηοειδῶς, ἀλλὰ τὸ E ἐφύλαττεν ἔτι τὸ εὐθύγραμμον αὐτοῦ σχῆμα, καὶ τὸ Ω ἐγράφετο ἀκόμη τοξοειδῶς.

Ἐν ἐπιμέτρῳ σημειωτέον, ὅτι τὰ Θάσια κεράμια ἦσαν ἐπὶ τὸ πολὺ οἴνηρά, τοῦ οἴνου τῆς Θάσου ὄντος ἐπ' ἴσης περιζητήτου ὡς τοῦ τῆς Χίου καὶ Λέσβου, ὡς περὶ τούτου ἀναφέρουσιν Ἐπίλυκος, Ἀλεξίς καὶ Εὐβούλος παρ' Ἀθηναίῳ (Δειπνοσ. Α', 51.) ἀλλὰ παρὰ τὸν οἶνον, καὶ ἔλαιον ἐκ τῆς Θάσου ἐξήγετο οὐκ ὀλίγον, μέλι, τυρὸς καὶ διάφορα ἀλμυρὰ, πάντα ἐν κεραμίσις.

Θασίων κεραμέων τύποι.

1. Θασίων. . . . (κεφαλὴ κριοῦ).
2. Θασίων. Αἰσχρίων. (πίθος).
3. Ἀνακρέων. Θασίων. (κέρας Ἀμαλθείας).
4. Θασίων. Ἀνδρίων. (τόξον).
5. Θασίων. Ἀντιάναξ. (λύρα).
6. Θασί[ων]. Ἀρέτων. (κέρας Ἀμαλθείας).

7. Θασίων. Ἀριστοκλῆς.   (κέρας Ἀμαλθείας).
8. Θασίων. Ἀριστομέδας.   (Ἡρακλῆς τοξότης).
9. νωισαΘ. ρονοτσιρΔ.   (δελφίν).
10. Θασίων. Αὐξίνιος.   (σφῦρα).
11. Δεινώπα. Θασίων.   (πῖλος Διοσκόρου ἀστεροφόρος).
12. Θασίων. Διοφάνης.   (πάγουρος).
13. ροιληφοδΗ. Θασίων.   (δελφίν).
14. Θασίων. Κρατῖνος.   (δελφίν).
15. Θασίων. Λάκρος.   (κέρας Ἀμαλθείας).
16. Θασίων. Νάυπλιος.   (ἀκροστόλιον).
17. Νικοδήμου. Θασίων.   (διώτη).
18. Θασίων. Παίστρατος.   (λάγηνος).
19. ρολιφμαΠ. νωισαΘ.   (χελώνη).
20. Πολυτίμου. Θασίων.   (ἀρυτήρ, simpulum).
21. Σάτυρος. Θασίων.   (θύρσος).
22. Θασίων. Τιμοκλῆς.   (προσωπεῖον).
23. Θασίων. Φεῖδων.   (κέρας Ἀμαλθείας).
24. Φιλίσκος. Θασίων.   (κέρας Ἀμαλθείας).

Δ'.

Ἄλλων προελεύσεων κεράμια σπάνια.

Ἐν τῇ κεραμικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ συλλογῇ εὐρίσκονται καὶ μονήρεις τινὲς λαβαὶ κεραμίων ἐκ διαφόρων Ἑλληνικῶν νήσων ἢ παραλίων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Φοινίκης μετ' ἐπιγραφῶν μνημονευουσῶν ἀπλῶς τὴν προέλευσιν, ἢ μόνον τὸν κεραμέα, σπανίως δὲ ἀμφότερα, ἐπὶ τὸ πολὺ ἄνευ ὀνόματος ἄρχοντος ἐπωνύμου.

α) ΠΑΡΟΥ. Τῶν ἐκ Πάρου κεραμίων ἡ ἄργιλος εἶνε μᾶλλον ἐρυθρὰ, τῇ τῶν Θασίων προσομοιάζουσα, μετὰ ψηγματίων στικτικῶν, καὶ αἱ λαβαὶ αὐταὶ Θάσιον φέρουσι σχῆμα.

1. ΝΟΙΡΑΠ

2. ΠΑΡΙΟΝ

3. ΠΑΡΙΩΝ

ἢ τοι κεράμιον Πάριον, κέραμος Παρίων.

β') ΝΑΞΟΥ. Ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἐνὸς μόνου τύπου ἀπατῶνται ἐνεπίγραφοι λαβαὶ, ἀναφέρονται, ὡς καὶ αἱ πρὸ τούτων μνημονευθεῖσαι τῆς Πάρου, ἀπλῶς τὴν προέλευσιν ΝΑΞΙΟΝ ἢ τοι κεράμιον Νάξιον.

γ') ΧΙΟΥ (?). Αἱ ἀκόλουθοι ἐνεπίγραφοι λαβαὶ ἀργίλου λεπτῆς καὶ χροιάς τῆς τῶν Ῥοδίων ὁμοίας, εἶνε καὶ τῶν Ῥοδίων κεραμίων κομψότεραι, λεπτοφυεῖς καὶ κυλινδρικώτεραι, φέρουσι δὲ τύπους τετραπλεύρους καὶ μικρογραφικοὺς, περιέχοντας μονήρη ὀνόματα κεραμέων κατὰ γενικὴν. Ὁ Stoddart, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχεν εὖρεῖ τὰ ὅμοια καὶ κατέγραψεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ συλλογῇ, ἐδίσταζεν ἂν ἔπρεπε νὰ τὰ ἀποδώσῃ εἰς Σμύρνην ἢ εἰς Χίον, καθ' ὅτι καὶ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων τούτων ὑπῆρξαν ἄρχοντες φέροντες τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀνόματα, ἐκεῖνος δὲ ἄρχοντας ἐξελάμβανε πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὰ διάφορα ἐπὶ τῶν ἐνεπιγράφων κεραμίων ἀναγινωσκόμενα ὀνόματα. Ἐγὼ δὲ, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐπὶ τῶν Ῥοδίων, Κνιδίων καὶ Θασίων κεραμίων ἀπαντωμένων μονάδην ὀνομάτων, ἀναγνωρίζω αὐτὰ ὡς κεραμέων ὀνόματα, καὶ διὰ τὴν γνωστήν ἐκ Χίου ἐν οἴνηροῖς κεραμίοις, τοῖς λεγομένοις κάδοις, μεγάλην χιακοῦ οἴνου τὸ πάλαι ἐξαγωγὴν εἰκάζω, ὅτι αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι τῇ πόλει καὶ νήσῳ Χίῳ. α' Ἀλλὰ κά-

1. ΗΓΗΣΙΟΥ

2. ΙΚΕΣΙΟΥ

3. ΛΥΣΙΟΥ

δοις Χίου με κατάβρεχε» . . . (Ἡδύλος ἐπιγράμμασι, παρ' Ἀθηναίῳ Δειπνοσ. ΙΑ', 45.)

δ') ΚΥΖΙΚΟΥ. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐνὸς μόνον τύπου εὕρισκονται κεραμίων λαβαὶ, φέρουσαι κυκλοτερῇ σφραγίδα ἔχουσιν ἐν τῷ μέσῳ κηρύκειον ἀντὶ ἐπισήμου, καὶ γύρωθεν τὴν ἐπιγραφὴν ΙΑΣΟΝΟΣ ΚΑΙ ΚΑΛΙΠΠΟΥ. ΚΥΖΙΚΗ[ΝΩΝ]. Τὴν Κύζικον ἐπὶ τοῦ τρίτου Μιθριδατικοῦ πολέμου κηρυχθεῖσαν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὑπομείνας καρτερικῶς στενὴν παρὰ τοῦ Μιθριδάτου πολιορκίαν (73 πρ. Χρ.) οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν Λούκουλλον ἐπικουρήσαντες διέσωσαν, καὶ πόλιν ἐλευθέραν ἀποκατέστησαν (*libera civitas*), ἧς προΐσταντο δύο καθ' ἑκάστον ἔτος ἐκλεγόμενοι ἄρχοντες, ὡς

οἱ *duumviri* ἐν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ἀποικίαις, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα ἀνεγράφοντο ὡς μέτρον χρόνου ἐπὶ τῶν μνημείων.

έ) ΚΟΛΟΦΩΝΟΣ. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς πόλεως ἐνὸς μόνου τύπου εὐρίσκονται ἐνεπίγραφοι κεραμίων λαβαὶ, ταῖς τῶν Ῥοδίων προσομοιάζουσαι τὸ σχῆμα καὶ τὸν πηλὸν, φέρουσαι ἐπιγραφὴν μνημονεύουσαν τὴν προέλευσιν καὶ τὸν κεραμέα· ΚΟΛΟΦΩΝΙΟΝ. ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ. , ἥτοι «κεράμιον Κολοφώνιον, ἔργον Ἀπολλωνίου.»

ς') ΚΡΗΤΗΣ. Ἐκ τῶν ἐν Κρήτῃ πόλεων μόνης τῆς Ἱεραπύτνης εὐρίσκονται κεράμια ἐνεπίγραφα, φέροντα τύπον τετράπλευρον, καὶ ἐν αὐτῷ ἐπιγραφὴν ΣΩΣΟΣ ΙΕΡΑΠΥΤΝΙ. ἥτοι «Σῶσος Ἱεραπυτνίων»· ἄδηλον δὲ ἂν τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς σημαίνει ἄρχοντα ἐπώνυμον, ἥτοι πρωτόκοσμον, ὡς οὗτος ἐν ταῖς Κρητικαῖς πόλεσιν ἐκαλεῖτο, ἥ ἀπλῶς κεραμέα. Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἐκ Κρήτης ἐκτὸς οἴνου ἐγίνετο εἰς Αἴγυπτον καὶ μεγάλη ἐλαίου εἰσαγωγή, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, οἱ δὲ τὸ ἔλαιον περιέχοντες ἀμφορεῖς ἦσαν ἐκ τῶν μεγαλειτέρων, ὡς ἐκ τοῦ πάχους τῶν σωζομένων λαβῶν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν.

ζ') ΤΗΣ ΕΝ Τῷ ΠΟΝΤῳ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ. Αἱ περίξ τοῦ Πόντου τῶν Μιλησίων καὶ Μεγαρέων ἀποικίαι Ὀλβία ἢ Βορυσθενίς, Χερσόνησος, Παντικάπαιον, Σινώπη, Τευθρανία ἢ καὶ Θύμαινα, καὶ Ἡράκλεια, ἔχουσι ἴδια κεραμεῖα πρὸς κατασκευὴν κεράμων καὶ πλίνθων ὀπτῶν, ἐπέθετον αὐταῖς τύπους σφραγίδων φερουσῶν τὸ ὄνομα τοῦ κατ' ἐνιαυτὸν ἐν ἐκάστη τῶν πόλεων τούτων ἀστυνόμου, καὶ τὸ αὐτὸ ἔπραττον καὶ ἐπὶ τῶν κεραμίων, σταμνίων, βίκων καὶ ἀμφορέων, ἐν οἷς ἐξήγαγον ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέλι, ταρίχη, καὶ ἄλλα διάφορα ἀλμευτὰ (πρβλ. Πολύβ. Δ', 38.). Ἐκ τούτων πολλὰ εἰσήγοντο εἰς Ἀλεξάνδρειαν Ποντικὰ ταρίχων κεράμια (Πλούταρχ. ἐν βίῳ Ἀντωνίου, κθ'), καὶ αἱ μέχρι τοῦ νῦν ἀνευρεθεῖσαι τοιούτων ἀμφορέων λαβαὶ ἀνήκουσι τῇ ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείᾳ, καὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν χρόνων ἐνὸς καὶ μόνου ἄρχοντος τοῦ καλουμένου ΔΑΜΟΚΡΑΤΟΥ, ὅστις δὲν ἦτο πλέον ὁ ἐξ ἀρχῆς καθ' ἑκάστον ἐνιαυτὸν ἐκλεγόμενος ἀστυνόμος, ἀλλὰ δυνάστης, ἄρχων διὰ βίου, τοῦ ὁποίου αἱ σφραγίδες ἐκ-

τὸς τοῦ ὀνόματος ἔφερον καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἔτους τῆς ἐξουσίας.

Τοιαύτην κατάλυσιν τῆς τῶν Ἑρακλειωτῶν ἐλευθερίας καὶ ἐπιβολὴν τυραννίδος ἀναφέρει Διόδωρος (ΙΕ', 84.) κατὰ τὴν ἑκατοστὴν τετάρτην Ὀλυμπιάδα (364. πρ. Χρ.) καὶ ἑξῆς, τὴν ὑπὸ Κλεάρχου, ὅστις τυραννεύσας τῶν Ἑρακλειωτῶν ἐπιφανῶς ἤρξεν ἔτη δώδεκα· ἔπειτα τὸν Διονύσιον τύραννον ἄρξαντα ἔτη τριάκοντα δύο, καὶ τελευτήσαντα τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς ἑκατοστῆς καὶ δεκάτης ὀγδόης Ὀλυμπιάδος (306 πρ. Χρ.), καὶ μετὰ τοῦτον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ὁξάθραν καὶ Κλέαρχον, ἄρξαντας ἔτη ἑπτακαίδεκα (Διόδ. Κ', 77.), Πτολεμαίου τοῦ Λάγου βασιλεύοντος ἐν Αἰγύπτῳ. Ὅθεν ὁ ἐν ταῖς ἐξ Ἑρακλείας ἐνεπιγράφοις λαβαῖς Δαμοκράτης φαίνεται ὅτι ἐτυράννευσεν ὑστερώτερον ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων Πτολεμαίων.

1. ΔΑΜΟΚΡΑΤΟΥ ἔτους τρίτου.

Γ'

2. ΔΑΜΟΚΡΑΤΟΥ ἔτους τετάρτου.

Δ'

3. ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ ἔτους τετάρτου.

Δ'

4. ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ ἔτους πέμπτου.

Ε'

5. ΔΑΜΟΚΡΑΤΗΣ ἔτους εἰκοστοῦ τρίτου.

ΚΓ'

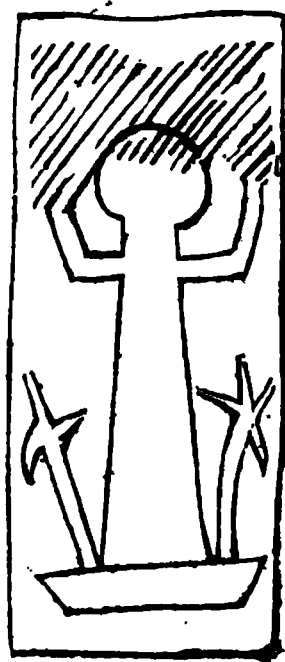
Καὶ αὗται μὲν εἶναι αἱ τοῦ δυνάστου Δαμοκράτου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκόμεναι σφραγίδες ἐπὶ λαβῶν ἀμφορέων, αἱ δὲ ἐν Ὀλβίᾳ τῇ ἐπὶ τῷ Βορυσθένει εὕρεθῆσαι κεράμων σφραγίδες ἐξ Ἑρακλείας φέρουσιν ὄνομα ἀστυνόμου, οἷα ἡ ὑπὸ Stoddart ἀναφερομένη α Χαβρία ἀστυνόμου Ἑρακλεωτῶν.»

η') ΤΥΡΟΥ ΤΗΣ ΦΟΙΝΙΚΗΣ. Ἡ Τύρος, Ζοῦρ καὶ Σοῦρ ἐν γλώσσῃ Φοινικίᾳ, ἥτοι Σὸρ κατὰ τοὺς Ὁ' μεταφραστὰς, τὸ μεθερμηνευόμενον Πέτρα, ἐκαλεῖτο ἐπὶ Ῥωμαίων Sara, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾶται ἐν Ῥωμαϊκαῖς ἐπιγραφαῖς εὕρισκομέναις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἡ μητρόπολις αὕτη τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἴκου;

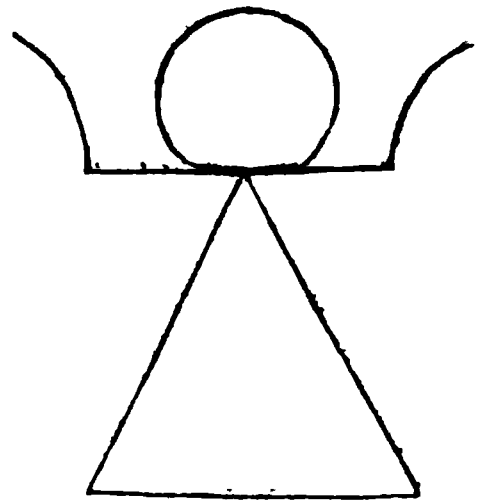
μένης Φοινικικῶν ἀποικιῶν μικρὸν πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ἀλεξανδρείας (332 πρ. Χρ.) ἀλωθεῖσθαι ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καὶ καταστραφεῖσα, ἀνέλαβε μετέπειτα κατ' ὀλίγον μέρος τῆς παλαιᾶς αὐτῆς εὐημερίας, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Σελευκιδῶν ἀπέκτησεν αὐτονομίαν τινὰ (126 πρ. Χρ.) καὶ ἐπέδωσεν ἐκ νέου εἰς τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Αἰγύπτου ἐμπορίαν καὶ θαλασσοπλοίαν μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος, ὃς τις ἀφήρεσε τέλος πᾶσαν τῶν Τυρίων ἐλευθερίαν (ἐν ἔτει 18 πρ. Χρ.) καὶ κατέστησε τὴν Φοινίκην μετὰ τῆς Συρίας Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὀλιγοχρονίου τῶν Τυρίων ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας αὐτονομίας, προϊστάμενοι τῆς πολιτείας οἱ λεγόμενοι Κριταὶ ἤτοι *Shophetim*, ὡς οἱ *Suffetes* ἐν Καρχηδόνι, ἄλλοτε εἷς, καὶ ἄλλοτε δύο, κατ' ἐνιαυτὸν διαχειριζόμενοι τὴν διαπεπιστευμένην αὐτοῖς ἐξουσίαν. Ἐν τῷ πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως μεγαλειτέρῳ καὶ ἀνοικτῷ λιμένι προσωρμίζοντο τὰ ἐξ Αἰγύπτου καταπλέοντα, ἣ ἴσταντο ἐπὶ ἀγκύρας τὰ διὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ φόρτωσιν εὕρισκόμενα πλοῖα, δι' ὃ καὶ «*Αἰγύπτιος λιμὴν*» ἐκαλεῖτο οὗτος· μεταξὺ δὲ τῶν ποικίλων ἄλλων ἐκ Τύρου καὶ λοιπῆς Φοινίκης καὶ Συρίας προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων, ὧν ἐγένετο μεγάλη διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐξαγωγή, ἠριθμοῦντο καὶ σταμνία μικρὰ καὶ βῆκοι οἴνου φοινικίου ἐκ Βύβλου, καὶ ἄλλα κεράμια οἴνου καταβαίνοντος ἀπὸ τοῦ Διβάνου, τῆς Χελβῶνος καὶ Δαμασκοῦ (πρὸβλ. Ἀθῆν. Δείπνοσ. Α, 51. 52. 53. — Ἰεζεκιήλ κζ', 18. — Ὡσηέ ιδ', 7.).

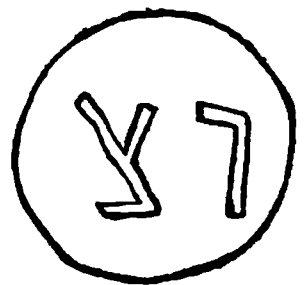
Ἐν τῇ τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ κεραμικῇ συλλογῇ ὑπάρχουσι τρεῖς ἀμφορέων λαβαὶ ἐκ Τύρου τῆς Φοινίκης, ὧν ἡ ἄργιλος ὁμοιάζει πολὺ κεραμίοις Κνιδίαις, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπίσημον, καὶ τῶν λοιπῶν δύο αἱ φοινικικαὶ ἐπιγραφαί, δὲν ἀφίνουσιν οὐδὲ μίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν προελεύσεως ἀμφιβολίαν. Τούτων ἡ πρώτη φέρει ἀντὶ σφραγίδος ἔκτυπον τὴν εἰκόνα τῆς γονιμότητος, τὸ ξύλινον εἶδωλον τὸ ἐν τῷ ἄλσει τῆς Ἀστάρτης (Κριταὶ β', 13. — Βασιλ.

Πρώτ. ζ', 4.—ιβ', 10.), ἥ τοι Τυρίας Ἀφροδίτης καὶ Βάαλ θηλείας (Κριταὶ ε', 25. 30.), περὶ οὗ Ἀθηναγόρας ἐν τῷ πρὸς Ἑλλήνας λόγῳ ποιεῖται μνείαν λέγων· «Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδωλίοις ὕτης Φοινίκης πάλαι προκαθέζοντο ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς αὐτῶν τὴν τοῦ σώματος ἑαυτῶν μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ ὁπορνείᾳ τὴν θεὸν ἱλάσκεσθαι.» Ἐν τοῖς ἄλσεσι καὶ εἰδωλίοις τούτοις ἵδρυτο τὸ ξύλινον εἰδωλον ἐν σχήματι τοῦ ἱεροῦ καὶ μυστηριώδους συμβόλου τῆς γονιμότητος, ὃ παρίσταται ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς τῶν Φοινίκων μνημείοις, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Λιβύῃ, ἐπὶ νομισμάτων τε καὶ φυλακτηρίων, ὅπως καὶ τὸ ὁμοίωμα τῆς ἐν Πάφῳ Ἀφροδίτης, ἥ τις φοινικίας καὶ αὕτη καταγωγῆς κατὰ τὸν ὅμοιον κατεσκεύαστο τρόπον. α *Simulacrum deae non effigie humana; continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens;* ὡς ἀναφέρει ὁ Τάκιτος (Hist. II, 3.).

Ἡ δευτέρα λαβὴ φέρει κυκλοτερῆ σφραγίδα περιέχουσαν φοινικικοὺς χαρακτῆρας τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἐπὶ Σελευκιδῶν,

εἰς δύο στίχους ἐκ δεξιῶν ἐπὶ τὰ ἀριστερά, ὧν ἡ μεταγραφὴ εἰς Ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας ἤθελεν εἶνε $\Phi \Sigma A$ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ $\Theta B X$ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ· ἀγνοῶν δὲ ἂν ταῦτα εἶνε ὄνομα κεραμέως ἢ ἐπωνύμου Κριτοῦ, ἀφίνω εἰς ἄλλους εἰδήμονας τῆς Φοινικίας γραφῆς καὶ γλώσσης ἵνα ἀποφανθῶσι μετ' αὐθεντικότητος περὶ τούτου.

Ἡ τρίτη λαβὴ φέρει μικρότερον τύπον κυκλοτερῆ περιέχοντα δύο μόνους χαρακτῆρας ἐβραιοφοινικικοὺς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ κατ' ἐξάίρεσιν ἐξ ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ, ὡς συμβαίνει ἐνίοτε, εἰ καὶ σπανίως, καὶ ἐν ἄλλαις ὀλίγαις φοινικικαῖς τῆς Σικε-

λίας ἐπὶ νομισματοσήμων ἐπιγραφαῖς· οἱ δύο χαρακτῆρες μετα-
γραφόμενοι ἑλληνιστὶ ΖΡ ἤτοι ΖΟΥΡ εἶναι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως
Τύρου, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐναγινώσκεται καὶ ἐπὶ τῶν ἑλληνοφοινι-
κικῶν αὐτῆς νομισμάτων ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Σελευκιδῶν, Ἀντιό-
χου Δ', Δημητρίου Α' καὶ Β' καὶ Ἀντιόχου Ζ' (169 — 134 πρ. Χρ.).

θ') ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΔΙΠΛΑΙ ΛΑΒΑΙ. Μεταξὺ
τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περιγραφεισῶν ἐνεπιγράφων λαβῶν εὐρί-
σκονται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἄλλαι τινές, ἔχουσαι τὸ σχῆμα πε-
πλατυσμένον καὶ ιδιόρρυθμον, ὡς ἂν ἦσαν δύο παρακείμεναι καὶ
ἀλλήλαις συμφυεῖς λαβαί, τὴν δὲ ἄργιλον φαιὰν μὲν ἔξωθεν, τὰ
δὲ ἐνδον ἐρυθροκιτρίνην, ῥυπαρόφαιον καὶ ἀδρομερῆ. Οἱ τύποι τῶν
ἐπιγραφῶν εἶνε ἀνεξαιρέτως τετράπλευροι , φέροντες παχυλοῖς
καὶ ἀκόμφοις γράμμασι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἐγγεγραμμένα κε-
ραμέων ὀνόματα ἄνευ γλυφῆς ἢ συμβόλου τινός· τέσσαρες μόναι
ἐκ τῶν διπλῶν τούτων λαβῶν ποιοῦσιν ἐξαίρεσιν, ἔχουσαι τὸ ὄ-
νομα μικροῖς καὶ κομψοτέροις γράμμασιν ἐγγεγραμμένον, καὶ τού-
των πάλιν δύο μόναι φέρουσι κάτωθεν γλυφὴν παριστῶσαν κορύ-
νην. Αἱ λαβαὶ ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἀνῆκον μεγά-
λοις ἀμφορεῦσιν ἢ μᾶλλον πίθοις, ἐξ ἐκείνων ἐν οἷς ἀπεταμιεύετο
σῖτος, οἶνος, ἔλαιον καὶ τὰ ὅμοια, ἀλλὰ τίνος προελεύσεως εἶνε ἄ-
δηλον. Ἐπὶ τεμαχίου ἐκ τοῦ χεῖλους τινός τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος
πίθων ἀνέγνωσα τὴν ἐπιγραφὴν ΘΕΩΝ ΔΩΡΑ.

1. ΑΓΑΘΑ. (κορύνη).
2. ΑΠΟΛΟΝΙΟΔ. ἢ τοι Ἀπολονίου.
3. ΝΟΧΟΔ. ΤΩΙΔΑ. ἢ τοι Ἀριστολόχου.
Δύο λαβαὶ τῷ αὐτῷ ἀνήκουσαι ἀμφορεῖ, ἐφ' ἑκατέρας
τῶν ὁποίων ἐγγέγραπται τὸ ἥμισυ τοῦ ὀνόματος.
4. ΔΙΠΛΑΨΖΑ ἢ τοι Ἀσσκλ[η]πιάδου.
ΥΟΔ
5. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. (κορύνη).
6. ΟΤΩΔΙΩΝΟΙΔ. ἢ τοι Διονυσιαστοῦ.
7. ΜΑΝΙΣΜ ἢ τοι Μάνις Μάριος.
ΑΡΙΟΣ

8. ΝΙΚΟΜΑΧΟΥ.
9. ΣΙΜΩΝΕΙΔΑ.
10. ΙΑΖΩΞ ἡ τοι Σωζαιρόα. (;)
ΔΟΥ
11. ΣΩΠΑΤΡΟΥ.
-
- » ΣΩΠΑΤΡΟΥ
-
- » ΣΩΠΑΤΡΟΥ. Σωπάτρου ἀντὶ Σωπάτρου.

Ε'.

Ῥωμαϊκῶν ἀμφορέων καὶ πίθων λαβαί.

Τὰ Ῥωμαϊκῆς κατασκευῆς πήλινα σκεύη, ὧν τὰ συντρίμματα εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρείας κεραιῶν, ἀνήκουσιν τῇ τάξει τῶν λεγομένων *opera doliaria*· εἶνε δὲ λάγνηροι καὶ κάδοι πρὸς μεταφορὰν οἴνου ἢ ξηρῶν ὀπωρῶν, πρὸ πάντων ὁμῶς πίθοι (*dolia*), ἐν οἷς ἀπετίθετο οἶνος, ἔλαιον, σῖτος καὶ τὰ ὅμοια, καὶ ἀμφορεῖς, ἐν οἷς ἐκ τῶν πίθων ἐγίνετο ἡ τοῦ οἴνου μετάγγις. Πάντα ταῦτα ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ἢ ἐκ τῶν ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἑλλάδι Ῥωμαϊκῶν κτήσεων καὶ ἀποικιῶν.

Αἱ λαβαὶ τῶν εὐμεγέθων τούτων δοχείων, ὡς εἰκὸς, εἶνε πολὺ μεγαλείτεραι τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περιγραφεισῶν, ἡ δὲ ἀργίλος αὐτῶν ἀδρομερὴς καὶ χρώματος ῥυπκρωτέρου ἐρυθροῦ ἢ φαιοῦ, καὶ φέρουσι τύπον σφραγίδος τετραπλεύρου ἢ ἐλλειψοειδοῦς , περιεχούσης τὸ ὄνομα τοῦ κεραμέως μεγάλοις καὶ παχυλοῖς γράμμασιν ἐντετυπωμένον καὶ ἐκφερόμενον κατὰ γενικὴν, οἷον *Galli*, *Canini*, ὑπονοουμένης τῆς λέξεως *officina* ἢ *opus*· ἐνίοτε ὁμῶς τὸ ὄνομα γέγραπται καὶ κατ' ὀνομαστικὴν, οἷον *Lucius*, *Hanno*, ὑπονοουμένου τοῦ ῥήματος *fecit*.

Οἱ ἐργόστασιάρχαι κεραμεῖς, *figuli* καλούμενοι ἐν γένει, ἰδίᾳ δὲ *doliarii*, *fictilarii* καὶ *vascularii* κατὰ τὰ διάφορα παρ' αὐτῶν κατασκευαζόμενα εἶδη, ἦσαν ἀπελεύθεροι πάντες, οἱ δὲ ἐργά-

ται (fabriles) ἦσαν ἀργυρώνητοι δοῦλοι· ἐπεὶ δὲ, ὡς γνωστὸν, ἡ ὑπὸ τοῦ Μομμίου κατασκαφεῖσά ποτε καὶ πολὺν χρόνον ἐρήμη μέινασα Κόρινθος ἀνεκτίσθη πάλιν καὶ κατωκίσθη ἐν ἔτει 44 πρ. Χρ. ὑπὸ Ἰουλίου Καίσαρος, ἐποίκους πέμψαντος τοῦ ἀπελευθερικοῦ γένους πλείστους (Στράβ. Η'. 23), ὁ Stoddart εἰκότως ἐγνώματευσεν, ὅτι αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρισκόμεναι καὶ ῥωμαϊκὰ ἢ ῥωμαϊστὶ γεγραμμένα ἐλληνικὰ ὀνόματα φέρουσιν ῥωμαϊκῶν ἀμφορέων καὶ πίθων λαβαὶ ἀνήκousi τῇ τῶν ἀπελευθέρων ἀποικίᾳ (Colonia libertinorum) Κορίνθῳ, εἰ καὶ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἐνόμισεν, ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀνόματα οὐχὶ κεραμεῖς, ἀλλὰ τοὺς κατ' ἐνιαυτὸν ἐκλεγομένους duumviros juri dicundo, ἢ τοὶ ἐπωνύμους ἄρχοντας δικαστὰς, σφραγίζουσιν, ὡς ἐπὶ τῶν μικρῶν τῆς Κορίνθου χαλκίνων νομισμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐν οἷς ἀπὸ τῶν χρόνων Τιβερίου μέχρι Καλιγόλα (15—41 μ. Χρ.) ἀναγράφονται δύο, ἀπὸ δὲ Κλαυδίου μέχρι Ὀθωνος (41—69 μ. Χρ.) εἰς duumvir, πάντες φέροντες ῥωμαϊκὰ καὶ σπανίως ἐλληνικὰ μὲν ἀλλὰ ῥωμαϊστὶ γεγραμμένα ὀνόματα.

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἴτε ἐκ Κορίνθου ἀποκλειστικῶς, εἴτε ἐκ πολλῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ ῥωμαϊκῶν ἐν Αἰδύῃ καὶ Ἑλλάδι ἀποικιῶν, βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα ῥωμαϊκῶν ἀμφορέων καὶ πίθων λαβαὶ φέρουσιν ἐντετυπωμένας σφραγίδας περιεχούσας ἀπελευθέρων ὀνόματα ἄλλοτε ῥωμαϊκὰ, καὶ ἄλλοτε ῥωμαϊστὶ μὲν γεγραμμένα, ἀλλὰ πάντως ἐλληνικὰ καὶ ἐλληνιστὶ κατὰ τὸν δώριον τρόπον κλινόμενα, οἷον Archeia, Gorgia, καὶ τὰ ὅμοια.

1. ARCHEIA. Archeia (opus).

2. CANINI. Canini (opus).

» ININAO. » »

3. DAMAS. Damas (fecit).

4. M. EXSONI. manu Exonii.

5. GALLI. Galli (opus).

6. GORGIA. Gorgia (opus).

6. ΓΟΡΓΙΑ □ Γοργία (ἔργον).
 7. HANNO ○ Hanno (fecit).
 8. ΖΟΝΩΛΑΦΥΧ □ Κεφάλωνος (ἔργον).
 9. L L. F. □ Libertus Lucius fecit.
 » L. LVC. □ » »
 » L. LVCIVS. □ » »
 10. MAR. B. □ Marcelli Bellucii (opus).
 11. ΦΙΑΙΣ ○ Φίλις (ἐποίησε).
 » V. PHILIS. □ Philis (fecit).
 12. Q. □ Qorinthe ?
 » QOP. □ Qorinthe ? ἢ Qorinthium Optimum.
 (scilic. Vinum).
 13. RVMAS. □ Rumas (fecit).
 14. P. S. R. □ Publius Servius Rumas (fecit).
 15. SOTE. □ Sotera (opus) ἢ Soterius (fecit).
 16. VISELLI. □ Viselli (opus).
 » SC. PA. □ | VISELLI. □ ἐφ' ἑκατέρας τῶν λα-
 βῶν τοῦ αὐτοῦ ἀμφορέως Scalentis Pauli Viselli
 (opus).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνευρισκομένων ἐνε-
 πιγράφων λαβῶν κεραμίων, ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλλη-
 νικῶν, ἐκάστης τῶν ὁποίων πάλιν ὑπάρχουσι πλεῖσται ἄλλαι
 ὁμοιότυποι κατὰ δεκάδας καὶ ἑκατοστύας, ἐκτὸς ἐκείνων αἵτινες,
 μὴ φέρουσαι τῆς προελεύσεως αὐτῶν μηδὲ μίαν οἶαν δὴ ποτε ἀνα-
 μνηστικὴν ἐπιγραφὴν, κεῖνται κατὰ μυριάδας μετὰ σωρείας ἀκα-
 ταμετρήτου ἄλλων συντριμμάτων κεραμίων παντοδαπῶν. Τὰ
 κεράμια ταῦτα ἢ τοι ὄστρακα, ὡς ἐκαλοῦντο τὸ πάλαι, ἀπαρ-
 τίζουσι νῦν ὑπὸ τὰ κύκλω τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀλεξανδρείας χώματα
 καὶ τοὺς βουνούς ἐκτεταμένα κοιτάσματα, ἃ κατέστησαν τοῖς
 τελευταίοις τούτοις χρόνοις ἀνεξάντλητα ὀρυχεῖα, ὅθεν ὀρύσσεται

ἢ πρὸς κατασκευὴν κεραμοκονίας καὶ τεχνικῶν κεραμολίθων, ἔτι δὲ πρὸς ὑδραυλικὴν λιθοδομίαν, πρὸ πάντων ὅμως π ρ ὅ ς κ α τ ᾰ σ τ ρ ω σ ι ν τ ῶ ν ὁ ὄ ῶ ν κ α ἰ λ ε ω φ ὅ ρ ω ν τῆς νέας Ἀλεξανδρείας χρησιμεύουσα ὕλη.

Ἐκπλήττεται ὁ θεώμενος τὴν ἀπ' αἰῶνων ἐπισώρευσιν τοσούτου κεράμου, τεθρυμμένου καὶ ἐρριμμένου ὅπου ἄλλοτε τὸν μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου Πτολεμαϊκοῦ καὶ τοῦ μεταγενεστέρου Βυζαντινοῦ περιβόλου περικλειόμενον χῶρον τῆς πόλεως, καὶ τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ Νικοπόλεως ταινίαν γῆς, περιελάμβανον ἐννέα αἰῶνων ταφαί, ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς πόλεως ἐπὶ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ Ἀράβων. Ἐν τούτοις δέον ἵνα ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπικήδειος καὶ ἐπιτάφιος χρῆσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κεράμου ἦτο ὑστάτη καὶ τελευταία, καὶ πρὶν συντριβῶσι καὶ ριφθῶσι κατὰ τῶν ταφῶν τὰ κεράμια, αὐτὰ εἶχαν ἤδη χρησιμεύσειν εἰς τὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἰκούντων χρείας· εἰς δὲ τὴν πολυανθρωποτάτην τῆς τότε οἰκουμένης πόλιν Ἀλεξανδρείαν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ πόλεων, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας, Πόντου, Μικρᾶς Ἀσίας, Φοινίκης καὶ Λιβύης εἰσέχετο κέραμος οἴνου, ἐλαίου, μέλιτος, ξηρῶν ὀπωρῶν, ταρίχων, καὶ ἄλλων σιτίων πολὺς· ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι πλείοτερα ἦσαν τὰ ἐγχώρια ἐν Αἰγύπτῳ κατασκευαζόμενα κεράμια, ἐν οἷς ἀπετίθετο ὁ Μαρεώτης οἶνος καὶ ὁ Ταινιωτικός, ὁ κατὰ τὴν Ἀντυλλαν πόλιν, καὶ ὁ κατὰ τὴν Θηβαΐδα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πόλιν Κοπτοῦ, ἔτι δὲ ὁ κρίθινος οἶνος ἢ τοι ζῦθος εἰς χρῆσιν τῶν ἀπόρων ἐκ τοῦ λαοῦ. Τοιαῦτα ἐγχώρια πῆλινα σκεύη ἦσαν οἱ Αἰγύπτιοι ἀμφορεῖς, καὶ τὰ ἐκ τῆς Καινῆς καὶ Κοπτοῦ καταγόμενα κεράμια ἐκπώματα, ἐκ γῆς μετ' ἀρωμάτων συμπεφυρμένης, καὶ τὰ ἐν τοῖς κεραμείοις τοῖς ἐν τῇ Ναυκράτει γινόμενα, ἀφ' ὧν καὶ ἡ πλησίον πύλη ἐκαλεῖτο Κεραμική. . . (Ἀθην. Δειπνοσ. ΙΑ. 11. 61.).

Διὰ τῆς ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὁσημέραι αὐξανούσης καταναλώσεως τῶν ἐξορυττομένων κεραμίων πρὸς ὑδραυλικὰς ἐργασίας καὶ κατάστρωσιν παλαιῶν καὶ νέων ὁδῶν, ἡ πληθὺς αὐτῶν ἐπὶ τέλους ἡμέραν τινὰ ἐν τῷ μέλλοντι θέλει ἐξαντληθῇ καὶ ἐκ-

λείπει, καὶ μετ' αὐτῶν αἱ ἐνεπίγραφοι λαβαὶ μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν ὀνομάτων, τῶν μαρτυρούντων τὴν ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν πόλεων ἀρχαίαν καταγωγὴν. Σκοπὸς δὲ τῆς δημοσιεύσεως τῶν μέχρι τοῦδε ἀνευρισκομένων τοιούτων ἐνεπιγράφων λαβῶν εἶνε ἡ διάσωσις τῶν εὐτελῶν μὲν κατὰ τὴν ὕλην, ἀξίων δὲ μελέτης καὶ σπουδῆς διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα μικρολογικῶν τούτων μνημείων, ἀπὸ τῆς ἐπικειμένης καὶ ἀναποδρέστου καταστροφῆς.

ΤΑΣΣΟΣ Δ. ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ ΒΟΩΠΙΣ, ΓΛΑΥΚΩΠΙΣ.

Ἐν τῷ β' τόμῳ τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 364, ἐδημοσιεύθη βιβλιοκρισία τοῦ γλωσσολόγου Max Müller περὶ τῶν τρωϊκῶν ἀνακαλύψεων τοῦ κ. Σλίμαν, ἐν ᾗ γίνεται λόγος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐπιθέτων βοώπιδος καὶ γλαυκώπιδος. Εἰς ἀντίκρουσιν τῶν περὶ τούτων κρίσεων τοῦ κ. Μυλλέρου ἔγραψεν ὁ κ. Σλίμαν ἐν τῇ Academy τοῦ Λονδίνου τὴν ἐξῆς διατριβὴν, ἣν χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Ἀθηναίου δημοσιεύομεν, λαμβάνοντες ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων.

«Ἥρα βοῶπις καὶ γλαυκῶπις Ἀθήνη».

»Ο καθηγητὴς Μάξ Μύλλερὸς ἐν τῷ σπουδαιωτάτῳ αὐτοῦ ἄρθρῳ, τῷ καταχωρισθέντι ἐν τῷ φύλλῳ τῆς Ἀκαδημίας τῆς 10^{ης} τοῦ παρελθόντος ἰανουαρίου γράφει: «Ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν σημαίανη τὸ γλαυκῶπις, δὲν δύναται νὰ σημαίνη γλαυκοπρόσωπον, ἀπλὴν ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἡ βοῶπις Ἥρα παρίστατο ὡς βουαπρόσωπον τέρας».

»Μὴ δυνάμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐπιδείξω εἶδωλον τῆς Ἥρας μετὰ κεφαλῆς βοῆς, δύναμαι τοῦλάχιστον ἀναμφισβητήτως ν' ἀποδείξω ὅτι αὕτη ἀρχικῶς ἔφερε κεφαλὴν βοῆς, ἐξ οὗ τὸ ὁμηρικὸν αὐτῆς ὄνομα παρήχθη. Ἀναγινώσκω τωόντι τὰ ἐπόμενα ἐν

τῇ Ἀργῷ Παρόπτῃ τοῦ Θ. Πανόφκα· αὐτὴ ἐν τῇ μάχῃ μεταξὺ θεῶν καὶ γιγάντων οἱ πρῶτοι ἔλαβον μορφὰς ζώων, ἡ Ἥρα βέλαβε τὴν μορφήν λευκῆς βοῆς, *nivea Saturnia vacca*. (Ὀβιδ. Μεταμ. στ. 330). Κεφαλὴν βοῆς εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς νήσου Σάμου, ἣτις εἶχε τὸν ἀρχαιότατον τῆς Ἥρας ναὸν καὶ ἦτο περιβόητος ἐπὶ τῇ λατρείᾳ τῆς θεᾶς αὐτῆς. (Μιονιπε, περιγρ. ἀρχ. νομ. πίν. VXI, 6). Εὐρίσκομεν ἐπίσης τὴν κεφαλὴν τῆς βοῆς ἐν τοῖς νομίσμασι τῆς Μεσσήνης, Σαμίας ἀποικίας ἐν Σικελίᾳ (Millingen, ἀρχ. νομίσματα ἑλληνικῶν πόλεων, πίν. II, 12). Ἐκτὸς τούτων ἡ σχέσις τῆς Ἥρας πρὸς τὴν βοῦν δεικνύται ὑπὸ τοῦ ὀνόματος *Εὐβοία*, ὅπερ ἦτο τὸ ἐπίθετον αὐτῆς (Παυσαν. II, 22, 1 καὶ 2), ὑπὸ τοῦ ὀνόματος μιᾶς τῶν τιθηνῶν αὐτῆς (Πλουτάρ. Συμποσ. Προβλ. II. 9. 2. Ἑτ. M. 388, 56), καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου ἐν ᾗ αὕτη ἐτράφη (Πλουτάρ. Σωζ. περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς Δαιδάλων, 3). Καὶ ἐν τῇ λέξει *Εὐβοία* περιλαμβάνεται τὸ ὄνομα *βοῦς*. Ἡ Ἥρα προσέτι ἔφερεν ἐν Κορίνθῳ τὸ ὄνομα *βουγαία* (Παυσ. II, 4, 7), ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχει ἐπίσης ἡ λέξις *βοῦς*. Λευκὰς ἔτι βοῦς ἔθυον τῇ Ἥρᾳ (Παυσ. IX. 3, 4. Ἡσύχ. ἐν λ. ἄγαρ χαλκεῖος). Ἡ ἱέρεια αὐτῆς ἐπωχεῖτο ζεύγει λευκῶν βοῶν πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀργείας Ἥρας (Ἡροδ. I. 81 καὶ Λουκιαν. Χάρων, 10). Ἰώ, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰνάχου, μετεβλήθη ὑπὸ τῆς Ἥρας εἰς βοῦν (Λουκιαν. Θεῶν διάλογοι, 3. Διοδ. I. 24, 25. Ἡροδ. II. 41). Ἡ Ἰὼ ἦτο ἱέρεια τῆς Ἥρας (Αἰσχ. Ἰκετ. 299. Ἀπολλοδ. II. 1, 3), καὶ παρίσταται ὡς ἡ βούθεος Ἥρα (Κρέϋζερ, Συμβολικὴ, II. 576). Ἡ αἰγυπτία θεὰ Ἰσις ἐγεννήθη ἐν Ἀργεὶ καὶ συνεταύτίσθη μετὰ τῆς βουμόρφου Ἰοῦς. (Διοδ. I. 24, 25, Ἀπολλοδ. II. 1. 3, Ὑγίν. 145). Ἡ Ἰσις παρίστατο ἐν Αἰγύπτῳ ὡς γυνὴ βούκερως, ὥσπερ ἡ Ἰὼ ἐν Ἑλλάδι (Ἡροδ. II. 41). Ἡ Ἥρα δ' εἶναι πάντως ἡ αὐτὴ τῇ Ἰσιδι, τῇ Ἰοῖ, τῇ Δήμητρι τῇ Μυκαλησσίᾳ, ἣτις ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτῆς «ἡ μυκησαμένη» ἀπὸ τοῦ σχήματος αὐτῆς βοῆς καὶ εἶχε τὸν ναὸν αὐτῆς ἐν Μυκαλησσῷ τῆς Βοιωτίας· αὕτη εἶχε θυρωρὸν τὸν Ἡρακλέα, οὗτινος ἔργον ἦτο νὰ κλείῃ τὰ ἱερὰ τὴν νύκτα καὶ ἀνοίγῃ τὴν ἡμέραν (Παυσ. IX. 9, 4). Οὕτω ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ ἦτο

ἡ αὐτὴ τῇ τοῦ Ἄργου, ὅστις τὴν πρωΐαν λύει τὴν βούμορφον Ἴω καὶ τὴν ἐσπέραν προσδένει αὐτὴν τῇ ἐλαίᾳ (Ὀβιδ. *Μεταμ.* 1. 630), ἣτις ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἱερῷ ἄλσει τῶν Μυκηνηῶν, πλησίον τοῦ Ἑραίου (Ἀπολλοδ. II. 1. 3). Ἡ Ἀργεΐα Ἥρα εἶχεν ὡς σύμβολον τῆς γονιμότητος ῥοιάν, ἣτις, ὅπως καὶ τὰ ἄνθη δι' ὧν ὁ στέφανος αὐτῆς ἐκοσμεῖτο, μετέδιδον αὐτῇ ἐπίγειον (tellurian) χαρακτῆρα. (Πανόφκα, *Ἄργος Πανόπτης*, Πίν. 11. 4. Καδαλβέν, *συλλ. ἐλλ. νομισ.* Πίν. 111. 1. Μυλλέρ. *Μνημεῖα*, XXX. 132. Δουκὸς δὲ Λουῦν, *νομισματ. μελέται* σ. 22—25).

Ὡς ἐν Βοιωτίᾳ τὸ ἐπίθετον *Μυκαλησσία*, ἡ *μυκωμένη*, ἐδόθη τῇ Δήμητρι ἐκ τῆς βοείας αὐτῆς μορφῆς, οὕτως ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἄργους τὸ ὄνομα *Μυκῆναι* (ἀπὸ τοῦ *μυκάω* ἐπίσης) ἐδόθη εἰς τὴν περιβόητον ἐπὶ τῇ λατρείᾳ τῆς Ἥρας πόλιν, καὶ τοῦτο μόνον ἐκ τῆς βοείας μορφῆς τῆς Ἥρας δύναται νὰ ἐξηγηθῇ.

Μετὰ τὴν μακρὰν αὐτὴν σειρὰν τῶν ἀποδείξεων οὐδεὶς βεβαίως καὶ πρὸς στιγμὴν δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι τῆς Ἥρας τὸ ὁμηρικὸν ἐπίθετον *βοῶπις* δὲν δεικνύει ὅτι ἡ ἀρχικὴ αὐτῆς παράστασις ἦτο μετὰ κεφαλῆς βοός. Ἀλλὰ θεὰ τοιαύτην φέρουσα φύσιν, βουπρόσωπον δηλονότι τέρας, οὐδόλως εἶναι ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὰς ὠραίας μορφὰς ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν· ἀφ' οὗ δ' ὁ ποιητὴς δίδει τὸ ἐπίθετον *βοῶπις* καὶ εἰς θνητὰς γυναῖκας (Ἰλ. Γ, 144 καὶ Σ, 40), πρόδηλον εἶναι ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ οἱ ἄνθρωποι εἶχον πλέον παύσει παριζῶντες τὴν Ἥραν μετὰ κεφαλῆς βοός. Τὸ ἐπίθετον ὅμως αὐτῆς *βοῶπις*, ὅπερ εἶχε καθιερωθῇ διὰ τῆς συνηθείας τῶν αἰώνων, ἐξηκολούθησε διδόμενον αὐτῇ, ἡ δ' ἀρχικὴ αὐτοῦ ἔννοια εἶχεν ἀναμφιβόλως λησμονηθῇ, ὅτε ὁ Ὅμηρος ἔγραψε, καὶ πιθανῶς οὐδὲν ἄλλο ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ *βοῶπις* ἢ μεγαλόφθαλμος. Ἐπειδὴ τὸ Ἰλίον, ὅπερ ὁ Ὅμηρος ἔψαλε, πρέπει νὰ κατεστράφη πλέον ἢ 1000 ἔτη πρὶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, θὰ εὕρισκον βεβαίως ἐν ἐκείνῳ βουπρόσωπά τινα εἰδῶλα, ἂν ἡ Ἥρα ἐλατρεύετο ἐν Ἰλίῳ· ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν ὑπῆρξεν. Εὖρον ἀληθῶς ἐκεῖ τρεῖς καλῶς πεπλασμέναις κεφαλὰς βοός μετὰ μακρῶν κεράτων καὶ ἐπὶ τῶν ὠτων ἀγγείων, ὡς νομίζω (ἴδε εἰκόν. 149 ἀριθ. 2952 καὶ εἰκόν. 173, ἀριθ. 3345 τοῦ ἀτλαντός μου).

Ἄλλ' εἰ καὶ πιστεύω ὅτι αὐταὶ παριστῶσι τὴν Ἥραν, οὐδὲν ἔχω μέσον ν' ἀποδείξω τοῦτο.

Ἀπὸ τῆς Ἥρας τὴν ἀρχικὴν βοὸς κεφαλὴν παρήχθη ἀναμφιβόλως ἡ ἱερὰ αὐτῆς βοῦς, ἥς πολλὰ δείγματα εὔρον ἐν τῷ βάθει τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν. Εὔρον ἐκεῖ συγχρόνως ἀφθονίαν εἰδώλων τῆς Ἥρας διστέρνων, μὲ πεπιεσμένον τὸ πρόσωπον καὶ πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι ἡ μεταμόρφωσις τῆς κεφαλῆς τῆς Ἥρας εἶχεν ἐπέλθει πρὶν ἢ τὰ κυκλώπια τείχη τῶν Μυκηνῶν οἰκοδομηθῶσιν.

Ὁ καθηγητὴς Μάξ Μύλλερος γράφει προσέτι: «Εἰ καὶ δύναται τις ν' ἀπορήσῃ ἐπὶ τῇ παρ' Ὀμήρῳ κατατάξει τῆς Ἀθῆνης ὡς πολιούχου θεᾶς ἐν Τροίᾳ, εἶναι ἐν τούτοις, ὡς ὑποθέτω, βέβαιον ὅτι ὅτε δὲ ποιητῆς (Ἰλ. Ζ, 314) εἶπεν: ἀνέρευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη, δὲν ἠννόησεν ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς ἐκίνησε τὴν γλαυκὸς κεφαλὴν αὐτῆς εἰς σημεῖον τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῶν ἱκεσιῶν καὶ προσφορῶν τῶν γεραιῶν τοῦ Ἰλίου, αἵτινες εἶχον συναθροισθῇ ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῆς». Ἐντελῶς συμφωνῶ μετὰ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀθῆνης ἡ γλαυκὸς κεφαλὴ πρέπει ν' ἀντικατεστήθῃ ὑπὸ γυναικείας κεφαλῆς αἰῶνας πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ τὸ ἐπίθενον αὐτῆς γλαυκῶπις, ὅπερ ἐπίσης εἶχε καθιερωθῇ διὰ τῆς χρήσεως τῶν αἰώνων, ἐξηκολούθησεν ἀποδιδόμενον αὐτῇ. Καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ εἶχεν ἀναμφιβόλως λησμονηθῇ πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔγραφεν ὁ Ὀμηρος, καὶ αὐτὸς δὲ πιθανῶς ἐννόει γλαυκὸς ὀφθαλμούς. Ἀξίον δ' ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ὁ ποιητῆς δίδει τὸ ὄνομα τοῦτο ἀποκλειστικῶς τῇ Ἀθήνῃ, οὐδέποτε δὲ θνηταῖς γυναιξίν.

Καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα προῖστορικὰ ἐρείπια τῆς Τροίας εἰσὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἀρχαιότερα τοῦ Ὀμήρου, καὶ οὕτω συμβαίνει ὅπως ἀπὸ ἑξ ποδῶν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν πρὸς τὸ παρθενικὸν ἔδαφος μέχρι βάθους πεντήκοντα ποδῶν, εὐρίσκωμεν ἐν πάσῃ διαστρώσει ἐρειπίων ἀριθμὸν γλαυκοπροσώπων εἰδώλων ὅστεινων ἢ μαρμαρίνων ἢ ἐπιπεπλασμένων ἐπὶ πηλίνων ἀγγείων μεθ' ὧν τῶν ἰδιοτήτων γυναικός. Τὰ εἰδῶλα ἀγγεῖα αὐτὰ ἔχουσιν ἀνεξαίρετως δύο πτέρυγας καὶ κάλυμμα κράνει ὅμοιον

μετὰ χαίτης. Ἀπὸ τὴν γλαυκὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθήνης παρήχθη τὸ ἱερὸν αὐτῆς πτηνόν, ὅπερ δὲν εὐρίσκομεν ἐν Τροίᾳ, διότι, ὅτε ἡ τελευταία προῖστορικὴ πόλις ἐγκατελείφθη, ἡ μεταμόρφωσις δὲν εἶχεν ἔτι συντελεσθῇ καὶ ἡ θέσις πρέπει νὰ ἔμεινεν ἔρημος αἰῶνας πρὸ τοῦ Ὀμήρου. Δυνατὸν καὶ νὰ κατωκλήθη αὕτη ἐπὶ βραχὺ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ποιητοῦ, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, συνέλεξα ἐκεῖ, ἀκριβῶς κάτωθεν τῶν ἐρειπίων τῆς ἐλληνικῆς ἀποικίας, ἐβδομήκοντα περίπου πηλίνων ἀγγείων τεμάχια, ἅπερ ὠρισμένως οὔτε προῖστορικὰ οὔτε ἐλληνικὰ εἶναι. Ἀλλ' ἡ γλαύξ, ὡς τῆς Ἀθήνης τὸ ἱερὸν πτηνόν, φαίνεται καὶ εἰς τοῦ Σιγείου καὶ εἰς τῶν Ἀθηνῶν τὰ νομίσματα, ἀμφοτέρων περιφήμων ἐπὶ τῇ λατρείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣτις ἦν ἡ πολιοῦχος αὐτῶν θεά, καὶ λίαν ἐστὶ πιθανόν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μετήνεγκον τὸ ἱερὸν πτηνόν ἐκ τῆς Τρωάδος ὅτε κατέκτησαν τὸ Σίγειον κατὰ τὸ 605 π. χ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ σπάνια τοῦ Σιγείου νομίσματα τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα εἰσὶν ἐκ χαλκοῦ μόνον καὶ χρονολογοῦνται ἐκ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἀλλ' οὐδέποτε ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Σιγείου, ἐλπίζω ὅμως ὅτι καὶ ἡ προχειροτέρα ἀνασκαφὴ μέχρι τοῦ παρθενικοῦ ἐδάφους θέλει ἀποκαλύψει ἀργυρᾶ νομίσματα ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς.

Ἡ τὰ ἐρείπια καὶ χώματα ἐν Σιγείῳ ἔχουσι κατὰ μέσον ὄρον πάχος 6 $\frac{1}{2}$ ποδῶν.

ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΔΙΜΑΝ.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ.

—

1. Ἐγράψαμεν καὶ ἀλλαχοῦ ὅτι, ὅταν πρόκηται νὰ ὀρίσωμέν τι, ὁ ὀρισμὸς πρέπει νὰ ἐμφαίνῃ τὰ οὐσιώδη διακριτικὰ γνωρίσματα τοῦ ὀριστέου, οἷον ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν· περιφέρεια κύκλου ἐστὶ καμπύλη, ἥς τὰ σημεῖα ἀπέχουσιν ἐξ ἴσου ἐκ τοῦ κέντρου, κτλ., τοῦτο δὲ πρῶτος ἐδίδαξεν ἡμῖν ὁ Σωκράτης.

Ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Πλάτωνα·

Θεαί. Οἷόν τι λέγεις, ὦ Σώκρατες;

Σωκ. Οἷον καὶ Ἡσίοδος περὶ ἀμάξης λέγει τὸ :

Ἐκατὸν δέ τε δούραθ' ἀμάξης

(ἔργ. καὶ ἡμ. 5. 454)

Ἄ ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν δυναίμην εἰπεῖν, οἶμαι δὲ οὐδὲ σὺ, ἀλλ' ἀγαπῶμεν ἂν ἐρωτηθέντες ὅ,τι ἐστὶν ἀμαξα, εἰ ἔχοιμεν εἰπεῖν, τροχοί, ἄξων, ὑπερτερία, ἄντυγες, ζυγόν.

Θεαί. Πάνυ μὲν οὖν. (Πλάτ. τ. 2. σελ. 118. ἔκδ. F. Astius).

Καὶ ἀλλαχοῦ·

Θεαί. Τὸ δὲ τρίτον τί λέγεις;

Σωκ. Ὅπερ ἂν οἱ πολλοὶ εἴποιεν, τὸ ἔχειν τι σημεῖον εἰπεῖν ὧ τῶν ἀπάντων διαφέρει τὸ ἐρωτηθέν.

Θεαί. Οἷόν τινα τίνος ἔχεις μοι λόγον εἰπεῖν;

Σωκ. Οἷον, εἰ βούλει, ἡλίου πέρι ἱκανὸν οἶμαί σοι εἶναι ἀποδέξασθαι ὅτι τὸ λαμπρότατόν ἐστι τῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν ἰόντων περὶ γῆν (idem. 5. 192).

Καὶ ἀλλαχοῦ·

Θεαί. Πῶς τι τοῦτο;

Σωκ. Φράσω, εἰάν οἷός τε γένωμαι· ὀρθὴν ἔγω γε ἔχων δόξαν περὶ σοῦ εἰάν μὲν προσλάβω τὸν σὸν λόγον γιγνώσκω δὴ σέ, εἰ δὲ μὴ, δοξάζω μόνον.

Θεαί. Ναί.

Σωκ. Λόγος δὲ γε ἦν ἡ τῆς σῆς διαφορότητος ἐρμηνεία.

Θεαί. Οὕτως. (idem. 5. 194).

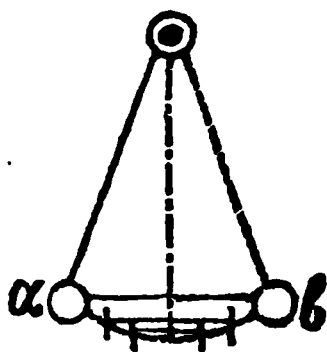
Α'.

2. *Mouvement uniforme*. Ἡ κίνησις καθ' ἣν τὸ κινητὸν διανύει ἴσα διαστήματα ἐν ἴσοις χρόνοις, ὅποτε ἀπανταχοῦ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν ταχύτητα ἀμετάβλητον, καλεῖται γαλλιστὶ *mouvement uniforme*, μετεφράσθη δὲ ὁμοιόμορφος κίνησις, ὁμαλὴ κίνησις, ἰσομερὴς κίνησις.

Ταύτην καλοῦμεν ἡμεῖς ὁμοιοταχῇ ἢ ἰσοταχῇ κίνησιν, διότι τὸ τάχος ἴσον πάντοτε, ὡς εἴρηται· εἶναι δὲ τοῦτο τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα, τὸ διακρίνον τὴν κίνησιν ταύτην πάσης ἄλλης κινήσεως.

Υπάρχει δὲ καὶ κίνησις ἀνισοταχῆς, οἷα ἡ τῶν καταπιπτόντων σωμάτων, ἥς ἡ ταχύτης ἀνισος καὶ οὐχὶ ἡ αὐτὴ εἰς πᾶν σημεῖον τῆς ὁδοῦ τοῦ κινητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη αὐξάνει ἀναλόγως τῷ χρόνῳ, κατὰ σταθερὰν δὲ ποσότητα γ ἀνὰ πᾶν δευτερόλεπτον, ἰσοταχῶς μεταβαλλομένην κίνησιν ἐκαλέσαμεν ταύτην (*uniformément varié*).

3. *Oscillations du pendule* μετεφράσθη αἰωρήσεις τοῦ ἐκκρεμοῦς. Προκειμένου περὶ κινήσεως, οἷα ἡ τοῦ ἐκκρεμοῦς, παρ-

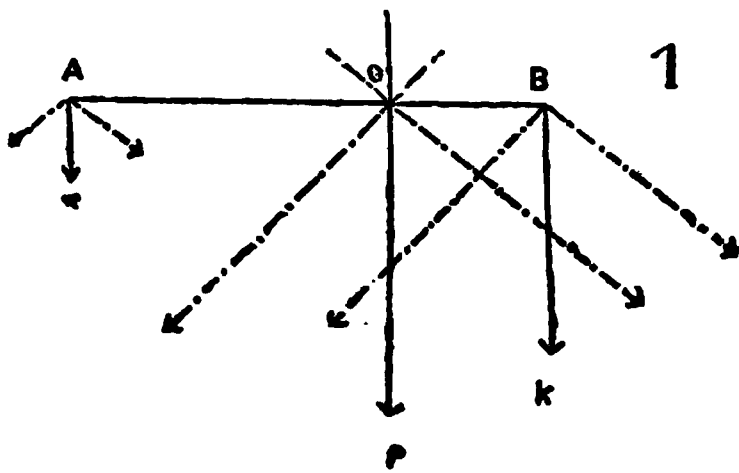
τηροῦμεν ταύτην ἰσοχρόνως γινομένην· ἥτοι ἡ μετάβασις τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκ τοῦ α εἰς τὸ β γίνεται εἰς χρόνον τὸν αὐτὸν καθ' ὃν καὶ ἡ ἐπάνοδος ἐκ τοῦ β εἰς τὸ α, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰ μικρὰ τόξα, ἅτινα διαδοχικῶς διαγράφει, καὶ περ ἐλάσσονα τὸ μῆκος βαθμη-

δὸν γινόμενα, ἰσοχρόνως διανύει ἕκαστον· πρέπει λοιπὸν ἡ λέξις, ἥτις πρόκειται νὰ δείξῃ τὴν περὶ ἥς ὁ λόγος κίνησιν τοῦ ἐκκρεμοῦς, νὰ σημάνῃ καὶ τὴν διακριτικὴν ταύτην ιδιότητα τῆς κινήσεως αὐτοῦ, ἥδη δὲ μόνον ἡ λέξις πάλ्लεσθαι, ἐν ᾧ παριστάνει τὴν κίνησιν, οἷα γίνεται, ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἰσοχρόνου, διότι ἐν χρήσει εἰς τὴν κίνησιν τῆς καρδίας, ἥτις ἐκτελεῖ τοὺς παλμοὺς αὐτῆς ἰσοχρόνως καὶ ἰδίως 7 παλμοὺς ἀνὰ 6'' παλμὸν λοιπὸν καλοῦμεν τὴν διάνυσιν ἑκάστου τῶν διαδοχικῶς ὑπὸ τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐν ἴσῳ χρόνῳ διαγραφομένων τόξων· παλμοὺς καλοῦμεν καὶ τὰς ἰσοχρόνους δονίσεις τῶν σωμάτων.

B.'

1. *Κέντρον τῆς βαρύτητος.* Γνωστὸν ὑπάρχει, ὅτι ἡ συνισταμένη τῶν δύο παραλλήλων δυνάμεων Π καὶ Κ, σχ. 1, τῶν ἐπὶ τῶν περάτων τῆς κεραίας ΑΒ ἐφηρμοσμένων, διέρχεται διὰ τοῦ σημείου ο, τοῦ διαιροῦντος τὴν ΑΒ εἰς δύο τμήματα ἄντι-σφύως ἀνάλογα πρὸς τὰς δυνάμεις, δηλαδή $\Pi : \text{Κ} :: \text{OB} : \text{OA}$ (1)

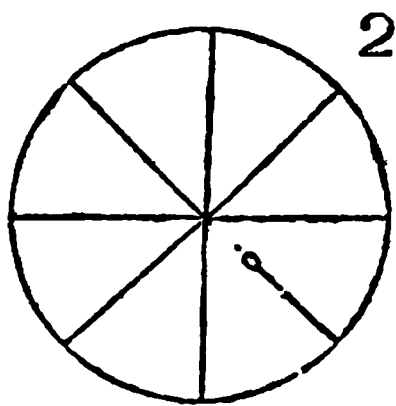
Καταφανῶς διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου ο θέλει διέρχεσθαι ἀείποτε ἡ συνισταμένη καὶ ὅταν, τῶν δυνάμεων Π καὶ Κ ἐπὶ τῶν αὐτῶν σημείων Α καὶ Β ἐνεργουσῶν, ἡ διεύθυνσις αὐτῶν

ἐν τῷ διαστήματι μεταβάλλεται μὲν, διακτηρῆται δὲ ὁ παραλληλισμὸς, διότι καὶ εἰς πᾶσαν νέαν διεύθυνσιν τῶν δυνάμεων τὴν αὐτὴν συνθήκην (1) μεταξὺ τῶν αὐτῶν ποσοτήτων ἐκπληροῦμεν, πρὸς εὐρεσιν τοῦ σημείου τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συνισταμένης Ρ.

2. Τοιούτου ὄντος τοῦ χαρακτηριστικοῦ τοῦ ῥηθέντος σημείου ο, πρόκειται νῦν νὰ ὀνομάσωμεν, νὰ ὀρίσωμεν αὐτό· πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν παρατηροῦμεν ταῦτα.

Ἡ λέξις *κέντρον* ἔχει γενικὴν σημασίαν, ὠρισμένην δὲ εἰς τὰς φράσεις *κέντρον τῆς περιφερείας*, *κέντρον τοῦ κύκλου*, *κέντρον τῆς σφαίρας*, σχ. 2 (α)· εἶναι δὲ τὸ κέντρον τοῦτο τὸ σημεῖον ο ἔνθα διατέμνονται αἱ ἅπτεροι τὸν ἀριθμὸν ἀκτῖνες τῶν σχημάτων τούτων.

Ὅμοίαν τινὰ διατομὴν τῶν διευθύνσεων τῆς συνισταμένης Ρ, ἀπείρων τὸν ἀριθμὸν, παριστάνει τὸ σημεῖον ο τοῦ σχήματος 1, ἐκλήθη διὰ τοῦτο τὸ σημεῖον ο, σχ. 1, *κέντρον* καὶ προσεπωνομάσθη ὠρισμένως *κέντρον τῶν παραλλήλων δυνάμεων*, ἡ δὲ

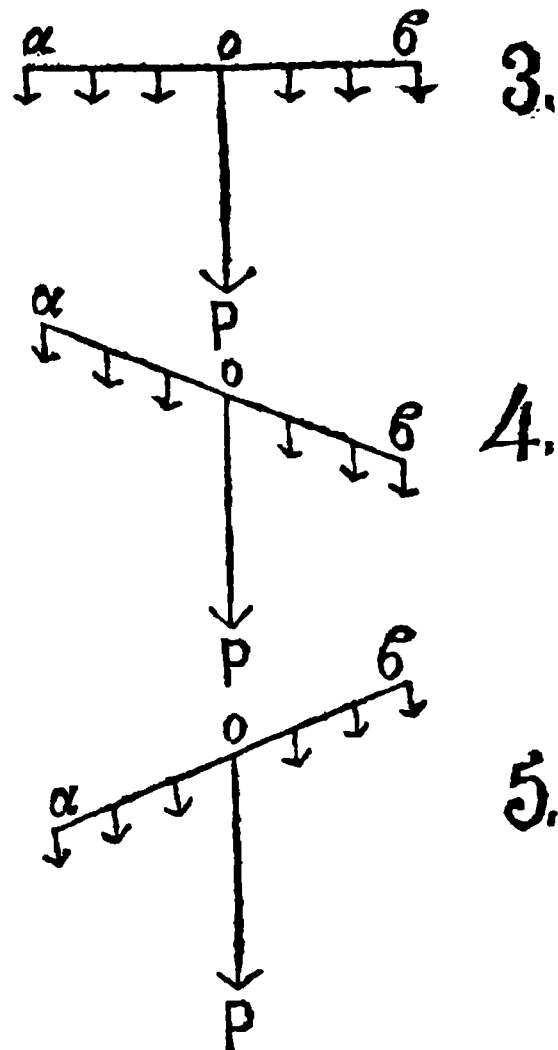
(α) Μεταφορικῶς λέγομεν κέντρον ἐνεργείας, κεντρικὸν κατὰσσημα, κτλ.

ἐπωνυμία αὕτη, οὔσα σύμφωνος πρὸς τὸ πρᾶγμα ἵνα ἀνακαλῇ-
ται ἡ ἔννοια τῆς ῥηθείσης ιδιότητος αὐτοῦ, ὀρθή ἐστιν, ὡς
λέγομεν καὶ κέντρον τῆς σφαίρας, κτλ.

3. Τοῦ σημείου ο, σχ. 1, ὁρισθέντος, θεωρήσωμεν τὰς ἴσας
καὶ παραλλήλους ἑλξεις τῆς βαρύτητος (τοῦ βάρους), τὰς γινο-
μένας ἐπὶ τῶν ἀτόμων τῆς κεραίας αβ, σχ. 3· ἡ συνισταμένη

αὐτῶν P διέρχεται διὰ τοῦ μέτου ο
τῆς αβ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο
ο διατέμνονται ἀείποτε αἱ διευθύν-
σεις τῆς συνισταμένης P, τῆς κε-
ραίας αβ λαμβανούσης οἰασδήποτε
θέσεις ἐν τῷ διαστήματι, σχ. 4 καὶ
5, τοῦθ' ὅπερ σύμφωνον καὶ πρὸς
τὰ εἰρημένα, § 1.

Ὅρισωμεν νῦν τὸ σημεῖον τοῦτο
ο κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ιδιότητα αὐ-
τοῦ.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, § 2, ὀφείλομεν μὲν νὰ καλέσω-
μεν αὐτὸ κέντρον τῶν παραλλήλων δυνάμεων· ἀλλὰ διὰ τὸ
ὠρισμένον τῆς ἐννοίας, ἐπειδὴ ἐνταῦθα αἱ δυνάμεις ὠρίσθησαν
τὸ εἶδος, εἰσὶ δὲ αὗται αἱ ἑλξεις τῆς βαρύτητος, καλοῦμεν τὸ ση-
μεῖον ο κέντρον τῶν ἑλξεων τῆς βαρύτητος καὶ συνήθως, κατ'
ἀποκοπὴν, κέντρον τῆς βαρύτητος· ὀρθή δὲ ἡ ἐπωνυμία αὕτη.

4. Ἰδωμεν νῦν ἂν τὴν φράσιν κέντρον τῆς βαρύτητος (κατ'
ἀποκοπὴν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἑλξεων) δυνάμεθα νὰ ἀπλοποιή-
σωμεν καὶ νὰ συνάψωμεν, ἀλλ' οὕτως ὥστε ἡ σημασία ἡ ἀρχικὴ
νὰ μὴ παραβλάπτηται.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὴν φράσιν κέντρον τῆς
βαρύτητος τῶν σωμάτων ὑπὸ τῆς φράσεως κεντροβαρὲς τῶν
σωμάτων, ὅπερ μεθερμηνευόμενον δηλοῖ ιδιότητα τῶν σωμά-

τωρ τοῦ ἔχειν τὸ κέντρον βαρὺ, διότι περὶ τοιούτου τινὸς δὲν πρόκειται ἐνταῦθα, δηλαδὴ δὲν πρόκειται νὰ ἐκφράσωμεν ὅτι ἔχουσι τὰ σώματα τὸ κέντρον βαρὺ, ὅτι ἡ σφαῖρα ἔχει βαρὺ τὸ εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς κείμενον ὑλικὸν ἄτομον, διότι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἄτομα τῆς σφαίρας ἔχουσιν ἐπίσης βάρος, ἀλλὰ πρόκειται ἐνταῦθα νὰ διακρίνωμεν τὸ σημεῖον κατὰ τοῦτο, ὅτι δι' αὐτοῦ διέρχεται αἰέποτε ἡ συνισταμένη τῶν ἑλξεων τῆς βαρύτητος, ὡς διὰ κέντρου, καὶ περ τοῦ σώματος λαμβάνοιτο οἰανδῆποτε ἐν τῷ διαστήματι θέοι, τοῦτο δὲ δὲν ἐμφαίνει ἡ λέξις κεντροβαρὺς.

Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος δύναται εἶναι καὶ ἐκτὸς τοῦ σώματος, ἡ ῥηθεῖσα ἔννοια τοῦ κεντροβαροῦς δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τοῦτο, διότι τὸ σημεῖον τότε μὴ ὄν ὑλικὸν καὶ μέρος τοῦ σώματος συστατικόν, δὲν εἶναι βαρὺ αὐτὸ, εἶναι ὅμως κέντρον τῶν ἑλξεων τῆς βαρύτητος. Συμφωνοῦμεν διὰ ταῦτα καὶ πρὸς τὸν Κοῦμαν καλέσαντα καὶ τούτου τὸ σημεῖον κέντρον τῆς βαρύτητος (α).

Γ'.

Coëfficient de dilatation. Ῥάβδοι διάφοροι τὴν φύσιν καὶ ἴσαι πρὸς ἓν μέτρον τὸ μῆκος θερμανθεῖσαι κατὰ 1° , ἐπιμηκύνονται κατὰ ποσότητα διάφορον, οἷον ῥάβδος σιδήρου, ἔχουσα μῆκος ἑνὸς μέτρου εἰς θερμοκρασίαν 0° , θερμανθεῖσα κατὰ 1° διαστέλλεται, ἥτοι αὐξάνει τὸ μῆκος κατὰ τὴν ποσότητα 0^{μ} , 000011821 $\equiv$ λ, ἐν ᾧ ῥάβδος ἐκ λευκοχρύσου ἑνὸς μέτρου τὸ μῆκος εἰς 0° , αὐξάνει ὀλιγώτερον καὶ μόνον κατὰ τὴν ποσότητα 0^{μ} , 000008842, θερμανθεῖσα κατὰ 1° ἐπίσης.

Τοῦτο δὲ τὸ ἐπαύξημα λ τοῦ μήκους 1^{μ} καλοῦσιν οἱ Γάλλοι *coëfficient de dilatation lineaire*, μετεφράσθη δὲ συντελεστής γραμμικῆς διαστολῆς. Ἡμεῖς καλοῦμεν αὐτὸ κατὰ μέτρον διαστολήν.

Ἡ λέξις *συντελεστής* δὲν ἔχει τὸν τόπον τῆς ἐνταῦθα, διότι

(α) Κοῦμα Σειρὰ φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν πραγματειῶν σ. 86.

δὲν σημαίνει τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, ὅπερ πρόκειται νὰ δείξωμεν. Κατὰ μέτρον διαστολῇ, ἀντὶ τοῦ συντελεστῆς γραμμικῆς διαστολῆς καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ παριστάνει, οἷον ὑπάρχει, καὶ ὀλιγοσύλλαβος εἶναι. Ἔπεται ὅτι *coefficient de dilatation cubique* καλοῦμεν κατὰ κύβον διαστολῇν, ἀντὶ τοῦ συντελεστῆς κυβικῆς διαστολῆς.

Ἡ λέξις *συντελεστής* περιέπεσεν ἐν χρήσει, διότι αὐξανόμενου κατὰ λ. τοῦ μήκους ἐνὸς μέτρου σώματός τινος, ὅταν ἡ θερμοκρασία αὐτοῦ αὐξήσῃ κατὰ ἓνα βαθμὸν, τὸ μῆκος 100^μ αὐξεται κατὰ λ. 100, ὅταν ἡ θερμοκρασία τούτου αὐξήσῃ ἐπίσης κατὰ ἓνα βαθμὸν· ἄλλως δὲ τὸ λ δὲν συντελεῖ αὐτὸ εἰς τὴν διαστολῇν, ἀλλὰ δεικνύει μόνον τίς ἐστὶν αὕτη.

Δ'.

Ἡ ζυγός. Τὸ ὄργανον δι' οὗ προσδιορίζονται τὰ βάρη τῶν σωμάτων καλεῖται κοινῶς μὲν ἡ ζυγαριὰ, ἐλληνιστὶ δὲ ἡ ζυγός *θηλυκῶς*· ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἀναγινώσκομεν:

α'. «Ζυγός ἀρσενικῶς μὲν ἐπὶ τῶν βοῶν· θηλυκῶς δὲ ἐπὶ τῶν σταθμῶν». (Ἀμμωνίου περὶ διαφορῶν λέξεων).

β'. Ζυγός (ὁ) ἐπὶ τῶν βοῶν, θηλ. (ἡ) ἐπὶ τῶν σταθμῶν. Thomas. Ζυγός (ἀρσ.) ἐπὶ ἀμάξης· ἐπὶ δὲ σταθμοῦ οὐ ζυγός (ἀρσ.) ἀλλὰ τὰ ζυγά. (Λεξ. Ἑρρίκου Στεφάνου).

γ'. Τινὰ οὐσιαστικὰ τῆς β' κλίσεως μετὰ τοῦ γένους συμμεταβάλλουσι καὶ τὴν ἔννοιαν, οἷον ὁ ζυγός, ἡ ζυγός (ἡ ζυγαριὰ) (Γραμ. Βερναρδάκη. § 168. Σημ. δ. σελ. 32).

Οὐδεὶς ἀναιρεῖ τὴν ῥηθεῖσαν διάκρισιν ὁ ζυγός καὶ ἡ ζυγός· συμφέρει δὲ αὕτη τοῖς ἐπιστήμοσι πρὸς διάκρισιν τῶν ἐννοιῶν.

Σημείωσις. Ἀκαδημιακῶν μὴ ὑπαρχόντων, εἰς οὐδένα ἐπὶ βάλλεται ἡ ὀνοματολογία, ἣν ἐλλόγως μεταχειριζόμεθα εἰς τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν· λίαν ὠφέλιμον ὁμῶς ἤθελεν εἶναι εἰς τε τὴν ἐπιστήμην καὶ τοὺς σπουδάζοντας αὐτὴν νέους νὰ μεταχειρίζονται οἱ διδάσκοντες τοὺς αὐτοὺς ἐπιστημονικοὺς ὅρους.

Δ. Σ. ΣΤΡΟΥΜΠΟΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΒΟΙΩΤΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΑΡΤΗΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν Ἑταιρία πρὸ τινος χρόνου ἀπέστειλε τὸν πρότερον ἐν Τανάγρα πολλοὺς μῆνας διαμείναντα καὶ ἀνασκάψαντα τάφους καὶ ἄλλως ἐπιμεληθέντα τὰ ἐκεῖ ἀρχαῖα Παν. Σταματάκην εἰς Σπάρτην, ἔνθα ἦτο χρεῖα ὑπηρεσίας ἀρχαιολογικῆς διὰ τε τὸ νέον ἐκεῖ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς κτιζόμενον Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ δι' ἄλλας ἐπιμελείας τῶν πολλῶν διεσπαρμένων ἀρχαίων, εἰς Τάναγραν δέ, τὸ νῦν Σχηματάρι, ἀπέστειλε τὸν Ἀθαν. Δημητριάδην, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀνασκαφὴν τάφων καὶ τὴν εἰς τὸ Μουσεῖον τὸ ἐκεῖ συναγωγὴν τῶν ἔτι διεσπαρμένων ἀρχαίων. Ἔχει δὲ λάβει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρίας παρ' ἀμφοτέρων τῶν ἀποστόλων πλείονας ἐκθέσεις περὶ τῶν ἔργων των, ἐκ δὲ Τανάγρας καὶ πρότερον μὲν καὶ πρὸ ὀλίγων δὲ ἡμερῶν ἔλαβεν οὐκ ὀλίγα πήλινα εἰδώλια ἐξορυχθέντα ἐκ τάφων, ἄξια λόγου εἴτε διὰ τὰ σχήματά των εἴτε διὰ τὴν διατήρησιν τῶν χρωμάτων των, ἔτι δὲ καὶ ἀγγεῖα πήλινα πολλὰ καὶ τινὰ χαλκᾶ ἐργαλεῖα, χειρουργικά, ὡς φαίνεται. Ἀλλὰ περὶ τούτων πάντων ἄλλοτε ἔσται λόγος εἴτε παρ' ἡμῶν εἴτε παρ' αὐτῶν τῶν ἐπιστατησάντων εἰς τὴν εὔρεσιν. Σήμερον δὲ ἐκδίδονται ἐνταῦθα ἐπιγραφαί τινες, ὧν ἐπέμφθησαν ἡμῖν ἀντίγραφα καὶ ἐκτυπα ἐκ τῶν δύο μερῶν τῶν ἀνω δηλωθέντων καὶ ἔτι ἐκ Θηβῶν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐκδίδομεν τὰς ἐκ Σχηματαρίου, περὶ ὧν γράφει ὁ Δημητριάδης τάδε· «Τῇ 11 Νοεμβρίου 1874 κρεμασθεὶς ἀντέγραψα δύο ἐπιγραφὰς φαινομένας ἐπὶ τῆς πρὸς δυσμὰς ἐπιφανείας τῆς γεφύρας τοῦ Ἀσωποῦ, τῆς κειμένης πλησίον τῆς συμβολῆς τοῦ Δάρη, ἥτις πρὸ δωδεκαετίας ὠκοδομήθη ἐκ τῶν τοῦ τείχους Τανάγρας λίθων, ἐν οἷς καὶ πλεῖστοι ἐνεπίγραφοι συντριβέντες κατετάφησαν. Τούτων ἡ μὲν εἶναι ἀρχὴ προξενικοῦ ψηφίσματος, ἡ δὲ ἀναθηματικὴ Ἑρμιόνης τινός. Ἐν δὲ τῇ ὡς 200 βήματα πέραν τῆς γεφύρας κειμένη ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγ. Θωμᾶ ἀντέγραψα καὶ ἀπετύπωσα παρεκτὸς ἄλλων τριῶν, μίαν ἐντε-

τειχισμένην πρὸ τῆς πύλης ἔχουσαν τετράστιχον ἠρωελεγεῖον καὶ ὑπ' αὐτὸ προξενικοῦ ψηφίσματος ἰκανὸν μέρος».

Ἐκ τῶν ἄνω δηλουμένων ἐπιγραφῶν παρατρέχομεν ἡμεῖς τὴν «ἀρχὴν προξενικοῦ ψηφίσματος» καὶ δίδομεν τὸ κεείμενον τῆς ἀναθηματικῆς, ἔχον ὡς ἐξῆς·

Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος

Ἑρμιόνην

γυναῖκα προφήτου

Ἀφροδεΐου

§

ἐπὶ σωφροσύνῃ.

Τὸ πεμφθὲν ἀποτύπωμα δεικνύει γράμματα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Εἶναι δὲ ἐγκεχαραγμένη, ὡς ἐπέστειλεν ὁ Δημητριάδης, ἐπὶ βάθρου μέλανος λίθου, οὗ ἡ φαινομένη τώρα ἐπιφάνεια ἔχει μῆκος μὲν 0,70, πλάτος δὲ 0,23.

Τῆς δευτέρας λέξεως τοῦ τρίτου στίχου τὸ ἀρκτικὸν ἐμικρογράφησα, ὑποθέτων, ὅτι ὁ Ἀφροδεΐσιος ἦτο προφήτης ἥτοι ἑρμηνεύς θεοῦ τινος τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν μαντικῶν, καὶ τόσῳ μᾶλλον τοῦτο ὑπέθεσα, ὅσῳ κύριον ὄνομα Προφήτης ἀκόμη δὲν ἔτυχε ἀπαντήσω.

Τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Θωμᾶ ἠρωελεγεῖον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ προξενικὸν ψήφισμα εἶναι μὲν ἤδη πρόπαλαι γνωστὰ τοῖς ἀρχαιολόγοις, ὡς δημοσιευθέντα ἐν τῷ α' τόμῳ του Corpus Inscriptionum Graecarum, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἐκεῖ κεείμενον τοῦ ψηφίσματος δὲν εἶναι πλῆρες ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ, ὡς τὸ σταθμὸν ἡμῖν ἔκτυπον μαρτυρεῖ, ἐκδίδομεν ἐφεξῆς πάντα τὰ γράμματα τοῦ λίθου πρὸς συμπλήρωσιν μὲν καὶ ἐπικύρωσιν τοῦ ἐν τῷ C. I. Gr. δοθέντος κειμένου, πρὸς διόρθωσιν δὲ ἐκείνων οἵτινες λαβόντες τὸ ἑμμετρον ἐπίγραμμα ἐκεῖθεν καὶ μετατυπώσαντες ἐπήνεγκαν εἰς αὐτὸ αὐθαιρέτους τινὰς μεταβολάς, ὡς ἐγένετο τοῦτο ἐν τῷ τοῦ Overbeck συγγράμματι *Schriftquellen etc* 1575. — Ἔτι δὲ πρότερον ὁ Welcker, ὃν ἀναφέρει ὁ Keil ἐν *Sylloge Inscriptionum Boeoticarum*, σελ. 57 ἐθεώρησε τὸ Φορύστας τοῦ ἐπιγράμματος βάρβαρον καὶ ἐπέρασεν ἢ εἰς τὸ

ὄρθον τοῦ ὀνόματος δυσπιστία καὶ εἰς τοῦ Pape τὸ λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων τῆς Ἑλληνικῆς, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἐντρίβης ἐν τῇ ὀνοματολογίᾳ Keil ἔκλινε νὰ εἰκάσῃ Κορύστας ἀντὶ τοῦ Φορύστας. Ἀλλὰ τὸ χάρτινον ἐκτυπον ἐδῶ εἶναι πάνυ σαφές.

Ὁ λίθος, ὃν μόνον κατὰ τὴν δεξιάν τῷ ὀρῶντι πλευράν καὶ γωνίαν ἀβλαβῆς, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς κολοβὸς καὶ ἔχων μῆκος 0,87 καὶ ὕψος 0,45, ἔχει γράμματα τάδε·

Εἰκόνα τὴν δε ἀνέθηκε Φορύστας
παῖς ὁ Τρίακος | κήρυξ νικήσας καλὸν
ἀγῶνα Διός· | ἄλλους τε ἀθλοφόρους
πτανοῖς ποσὶν εἶλον ἀγῶνας, |

5 εὐόλβου δὲ πάτρας ἄστυ καλὸν στεφανοῖ.

Καφισίας ἐπόεισε.

...ὥρῳ ἄρχοντος μεῖνος Ἱπποδρομίῳ προτριακάδι, ἐπεψάφιδδε
...ος Μνάσωνος, Ἀθάνιχος Δωροθίῳ ἔλεξε· δεδόχθη τῷ δάμυ
πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τᾶς πόλιος Ταναγρείων Διοῤσχορίδαν
40 ...ρῳ Ἀθανεῖον, αὐτὸν κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὖτις γᾶς κὴ Fu-
κίας ἔππα)σιν κὴ Φισοτελίαν κὴ ἀσφαλίαν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω
κὴ ἱράνας ἰ)ώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα
καθάπερ τῷ)ς ἄλλυς προξένυς κ(ὴ εὐερ)γέτ(η)ς.

Τὸ ο τοῦ εἶλον ἐν τῷ δ'. στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος φαίνεται σαφῶς ἐν τῷ ἐκτύπῳ, καὶ τὸ ο δὲ τὸ ἐν τέλει τοῦ ε. στίχου εἶναι ἄρκετὰ σαφές, μετ' αὐτὸ δέ, ὡς σημειοῖ ὁ Δημητριάδης, «εἶναι μικρὸν ξέσμα, μόνον ἰῶτα ἐγχωροῦν, ὅθεν νομίζει, ὅτι συμπληρωτέον στεφανοῖ), ὥστε λέγειν τὸν Φορύσταν· τὸ δὲ καλὸν ἄστυ τῆς εὐόλβου πάτρας στεφανοῖ με, ἢ στέφανο(ι), ἐξ οὗ ἡ ἔννοια· οἱ δὲ στέφανοι τῶν νικῶντων εἰσὶ καλὸν ἄστυ (=περίδολος, ἔρκος) τῆς εὐόλβου πατρίδος.» Ἀλλὰ τοῦτο ἐγὼ τὸ τελευταῖον οὐ μάλα προσδέχομαι. Ὁ Boeckh ἐξέδωκε στεφαν(ῶ), εἰ καὶ Ὁ εἶχε τὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀντίγραφου τοῦ Leake, διὰ νὰ συμφωνήσῃ τὸν λόγον πρὸς τὸ ἀνωτέρω εἶλον. Εἰς στήριξιν δὲ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ Φορύστα συντελεστικὸν εἶναι ν' ἀναφέρω, ὅτι τῇ 24 Μαρτίου 1874 ἀνέγνω ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίας Ἀττικῆς ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Σπυρ. Κόμνου ἐνταῦθα, τάδε· Φί-

λιππος Φορύσκου Παλλήνεύς. Φαίνεται ὅτι τὸ Φορύστας καὶ τὸ Φορύσκος εἶναι τοῦ αὐτοῦ θέματος. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Τρίακος, ὅπερ καὶ αὐτὸ οἱ περὶ τὸν Leake καὶ τὸν Welcker (ὅχι ὅμως ὁ Boeckh οὔτε ὁ Keil) ἐθεώρησαν ὑποπτον καὶ ἐξέδωκαν Ὁ τ ρ ί α κ ο ς, θέλομεν τὸ εὐρεῖ κατωτέρω ἐπικυρούμενον ἐκ λίθου ἄλλου Θηβαϊκοῦ.

Ἔτι ἐκδίδομεν ἐκ τῶν ἐν τῇ συλλογῇ Σχηματαρίου ἐπιτυμβίων λίθων τοὺς ἐξῆς, ὧν μᾶς ἐστάλησαν ἔκτυπα παρὰ Δημητριάδου μετὰ σημειώσεως τοῦ μεγέθους αὐτῶν.

1. Ἀρχιππος. (ἐπὶ στήλ. λίθου μέλανος, ὕψ. 0,95, πλ. 0,37.)
2. Δαμοκλία. (» » » » » 0,68, » 0,32.)
3. Μνασίφιλος. (» » » » » 0,89, » 0,36.)
4. Πολουκλία. (» » » » » 0,37, » 0,23.)
5. Τιούχων. (» » » » » 0,24, » 0,23.)

Καὶ τούτων μὲν τῶν πέντε στήλῶν τὰ γράμματα φαίνονται ὁπωσοῦν παλαιότερα, τὰ δὲ τῶν ἐξῆς εἶναι τῶν Ῥωμ. χρόνων.

1. Ἀλκίς. (ἐπὶ στήλ. λίθου μέλανος, ὕψ. 0,28, πλ. 0,22.)
2. Δαμώ. (» » » » » 0,65, » 0,32.)
3. Ἰράνα. (» » » » » 0,76, » 0,46.)
4. Κτησικλία. (» » » λευκοῦ μετ' ἀετωματίου καὶ δύο ῥοδάκων τετραφύλλων. ὕψ. 0,13, πλ. 0,36.)

5. Π ρ α ο ὑ λ α

χρηστά. (ἐπὶ στήλ. λίθου μέλανος » 0,80, » 0,41.)

6. Ἐπὶ

Εὐμαρείδῃ. (» » » » » 0,92, » 0,34.)

7. Ἐπὶ Ὁ(ν)ασίμῳ. » » » » 0,95, » 0,40.)

8. Ἐπὶ

Εὐτύχῳ.

Εὐήμερος Σωκράτους

Ἀνθηδόνιος χαῖρε. (ἐπὶ στήλ. λίθου λευκοῦ, μετ' ἀετωματίων καὶ ῥοδάκων δύο διπλῶν, ὕψ. 1,03, πλ. 0,49.— Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι εἶναι ἐν τῷ τυμπάνῳ τοῦ ἀετωματίου, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ὑπὸ τῷ γείσῳ καὶ γράμμασι πολὺ ὑστερωτέροις. Ἐγένετο διπλῇ χρῆσις τῆς στήλης, ὥς φαίνεται.

Ἐκ Θηβῶν δ' ἔχομεν τὰς ἐξῆς ἐπιγραφάς, ὧν καὶ ἀντίγραφα καὶ ἔκτυπα χάρτινα ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐταιρίαν ὁ ἐκεῖ ἐπαρχιακὸς δημοδιδάσκαλος Ἑπαμινώνδας Κορομάντζος, ὅστις καὶ ἄλλως γίνεται χρησιμώτατος εἰς τὰ ἐκεῖ ἀρχαῖα, ἐφορεύων μετὰ ζήλου τῆς πρὸ δύο ἐτῶν ἐκεῖ συστάσης ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς καὶ πλουτίζων αὐτὴν διὰ περισυναγωγῆς τῶν ἐσκορπισμένων τῆς ἀρχαίας τέχνης λειψάνων.

Παμμάχον, ὦ Θήβα, κρατέοντά με παῖδα(ς) ἀγῶνα
καὶ τὸ πάλιν μεσάταν ἐλικίαν τίς ἐρεῖ
τοίας ἐκ προβολᾶς οὐ ἀγκριτον; Ἄδε Νέμειος
νίκα μοι λεκτῶν ἦλθεν ἀπ' ἡϊθέων
δ πατρὸς δῶμα Τρίακος· ἄεθλα γὰρ οἱ παρὰ Δίρκαι
ἄμφαδὸν Ἑλλένων πλείστα φέροντι νέοι.
Τεισικράτης ἐποίησε.

α' Οὗ λίθος, ἐφ' οὗ τὸ ἐπίγραμμα, εἶναι τειχισμένος ἐν τῇ κλίμακι τοῦ ἐνταῦθα ξενοδοχείου Παπαδάμη, ἀνάστροφα. Ἡ Ταῦτα ὁ φίλος Ἑπαμινώνδας. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι τὰ γράμματα εἶναι σχεδὸν ὅμοια μὲ τὰ τοῦ ἀνωτέρω τοῦ Φορύστα ἐπιγράμματος, ἔχοντα μικροὺς εἰς τὰ ἄκρα τῶν κεραίων ἀκρέμονας (arices) καὶ πῶς φαίνονται τῶν μεταγενεστέρων Μακεδονικῶν χρόνων. Ἀλλ' ὅμως ἔχων τις ἐν νῷ, ὅτι περὶ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ἐν διαφόροις τόποις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχομεν πολὺ ἀσφαλῆ γνῶσιν, δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Τεισικράτης ὁ ποιήσας τὸν ἀνδριάντα τοῦ τιμηθέντος ἐπιγράμματι Νεμεονίκου εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Τεισικράτει, οὗ μνημονεύει ὁ Πλίνιος ἐν Φυσ. Ἱστορ. XXIV, 8, 19, 83, 89, ἔτι δὲ καὶ XXV, 11, 40, 126, ὡς μαθητοῦ τοῦ περιφήμου Δυσίππου καὶ ἀκμάσαντος περὶ τὴν ΡΚ'. Ὀλυμπιάδα (300 πρ. Χρ.) Θάρραλεώτερον δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκοτολογήσωμεν, ὅτι ὁ Νεμεονίκης αὗτος ὁ παγκράτιον νικήσας παῖδων (= παμμάχον . . . παῖδας ἀγῶνα) καὶ οὗ τὸ ὄνομα δὲν περιέχεται ἐν ταῖς στίχαις, ἢ ἀδελφὸς ἦτο τοῦ Φορύστα ἐκείνου, ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς Τρίακος γεννηθείς, ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Φορύστας ἦτο. Περὶ δὲ τοῦ ὅλου ναήματος τοῦ ἐπιγράμματος καὶ διὰ τί οὕτως ἐστήξαμεν αἰς

τοῦ τὰς λέξεις καὶ ὅχι ἄλλως, δὲν εὐκαιροῦμεν νὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα, ἅπερ θὰ ἦσαν ἀναγκαίως πολλά. Ἄλλοι κατὰ ταύτην ἢ κατ' ἄλλην στίξιν ἅς τὸ ἐρμηνεύσωσι διὰ μακρῶν. Ἡμεῖς δὲ χωροῦμεν εἰς ἄλλα.

Οὐκ ἔστ' οὐδὲν τέρμα βίου θνητ(ῶν ἐπι)νοί(α)ις,
ἀλλὰ τύχη κρείσσων ἐλπίδος (ἐξ)εφάνη,
ἥ καὶ Τιμοκλέην Ἀσωπίχου ἠφάνισ' υἷδν
πρόσθε, πρὶν ἐνδείξασθ' ἔργα πρέποντα φύσει·

δ(ς) Βασίλεια Διὸς καὶ ἐν Ἑρακλέους τρὶς ἐν ἄθλοις
ἵπποις νικήσας δώματ' ἐπηγλάϊσεν.

Πολύκλειτος ἐποίησε.

Ὁ λίθος, ἐφ' οὗ τὸ ἐπίγραμμα, εἶναι, καθ' ὃ μοι γράφει ὁ αὐτὸς φίλος, τετειχισμένος εἰς τὴν ἀρκτικήν κλίμακα τοῦ ἐν Θήβαις ναοῦ τοῦ ἁγ. Γεωργίου, κατέχων τὸ πλεῖστον τοῦ μήκους τῆς πρὸς τῇ γῇ βαθμίδος. Τὸ μῆκός του μέτρων 2, τὸ ὕψ. 0,36, τὸ πλάχ. 0,83. Ἐχει δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιφανείας πρὸς δεξιὰ τῶ ὁρῶντι καὶ ἕτερον ἐπίγραμμα, οὗ μόνον τὰ ἐξῆς σώζονται·

. . . . . Πουθιηοστ . . . . .

. . . . . Πούθια παγκ(ράτιον

Παιδ . . . . . σκρατεω ; . . . . .

ΚορΒ;είδας ἱεραῖ νΗ;α . . . . .

δ ἔγ νίκας ἔτι θερμὸς ὁ(ρούσας; . . . . .

Φοίβου τῶν ἐτύμων Ι . . . . .

Λύσιππος Σικυώνιος ἐποίησε.

Τὰ γράμματα τοῦ δευτέρου τούτου ἐπιγράμματος καὶ πῶς νεώτερα καὶ ἀμελέστερον φαίνονται κεχαραγμένα ἢ τὰ τοῦ πρώτου. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνα εἶναι τόσον καλὰ, ὅσον ὑποτίθενται τὰ τῶν χρόνων, ἐν οἷς ἤκμασεν ὁ νεώτερος Πολύκλειτος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ναυκύδους (διότι βέβαια δὲν εἶναι πρέπον νὰ ὑπάγῃ τινὸς ὁ νοῦς εἰς τὸν μέγαν Πολύκλειτον) καὶ σύγχρονος τοῦ Σικυωνίου Λυσίππου. Ὅμως δὲ παραδεχόμεθα, ἀφοῦ ὁ λίθος τὸ θέλει, ὅτι τοῦ περιφήμου Λυσίππου καὶ τοῦ ὅχι ἀσήμου νεωτέρου Πολυκλείτου ἴσταντο ἔργα ἀνδριάντες δύο ἀθλοφόρων νικητῶν ἐπὶ ἐνὸς βάρους

ἐν Θήβαις, τούτου δὴ τοῦ σωζομένου. Τὰ ἐν τῷ ε'. στίχῳ τοῦ προτέρου ἐπιγράμματος μνημονεύμενα Βασίλεια Διὸς ὅτι εἶνα, ἀγὼν ἰδρυθεὶς ἐν Λεβαδείᾳ μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις νίκην (ἔτ. 371 π. Χ.), εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Διοδώρου 15, 53.

Τώρα δὲ μεταβαίνω εἰς δύο παλαιότερας καὶ σπουδαιότερας ἐπιγραφάς, ὧν ὁ αὐτὸς φίλος ἔπεμψε τὰ χάρτινα ἔκτυπα. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι ἀμφότεραι κολοβαί. Περὶ τῆς προτέρας, ἥς εὐθὺς παρατίθημι τὸ κείμενον, ἔχω τὴν ἐξῆς πληροφορίαν. Ὁ λίθος ἔχει ὑψ. 0,90, πλ. 0,49, πάχ. 0,65. Εὐρέθη περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος Μαΐου εἰς βάθος ἐπιπόλαιον ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Παν. Χοντρογαρέφως, κειμένῳ πλησιέστατα τοῦ ἵπποδρομίου. Ἦτο τοποθετημένος (ὡς ὁ κηπουρὸς μὲ ἐβεβαίωσεν) ἐπὶ λίαν εὐρέος τοίχου, καὶ μετεκομίσθη εἰς τὴν Συλλογὴν κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου, ἔνθα νῦν φέρει τὸν ἀρ. 100. Ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ διὰ σκαφῆς ζήτησις τῶν λειπόντων τεμαχίων, ἀλλ' οὐδὲν εὐρέθη.

Ἰδοὺ τὸ κείμενον, ὡς τὸ συνεκροτήσαμεν.

Τύδε χρεῖ;) ματα συνεβ(άλονθο ἐν τὸν πόλεμον
δν;) ἐπο(λέμιον;) Βοιωτοὶ πελ. . . . .
π)οττῶς ἀσεβίοντας τὸ ἱερο(ν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ
Π;)ουθίω.

- 5 Ἀριστίωνος ἄρχοντος Ἀλυζῆοι . . . . .
πρισγέες Χάροψ Δάδωνος : Ἀριστο . . . . .
Ἀνακτοριέες τριάκοντα μναῖς : πρι(σγέες . . . . .
Φόρμω : Ἀρκος : Τέρεος —————
Βυζάντιοι : χρουσίω Λαμψακανῶ σ(ατεῖρας . . . . .
40 ὀγδοέκοντα πέτταρας : ἀργυρίω Ἀτ(τικῶ δρᾶ-
χμας δεκαεῖς : σύεδροι Βυζαντίων (ἐκόμιξαν ;
τὸ χρυσίον Κερκῖνος Εἰροτίμω ΑΓ . . . . .
Δ)ηλοπτίχῳ Διωνύσιος Εἰραίωνος —
Ἀθανόδωρος : Διωνυσίω : Τενε / . . . . .
15 πρόξενος : Βοιωτῶν Χ;ειδίας : Δι . . . . .
Νικολάω ἄρχοντος Ἀλυζ(ῆοι . . . . .
ἄλλας τριάκοντα μναῖς ΒΓ . . . . .

πρισγεῖες Ἀλυζαίων Θεο / . . . . .

Ἀ)λεξάνδρου Δίων Πολυχ . . . . .

20 Ἀ)γρυσινίκω ἄρχοντος Βυσζάντιοι . . . . .

.ονθο ἄλλως πεντακατίως στατεῖρα(ς χρυ-

σ)ῶς Δαμψακανῶς ἐν τὸν πόλεμον τὸν ὑ(πὲρ τῷ

ἰάρω τῷ ἐμ Βελφοῖς ἐπολέμιον Βοιωτ(. . . . .

σύνεδροι ΕΙΝΙ;ξαν Σῶσις Καρατίχω

25 Παρμενίσκος Πυράμου.

Πιθανώτατα ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς σώζονται, ὅσον τοῦλάχιστον ἐκ τῆς ὀψευς τοῦ ἐκτύπου εἰκάζω, διότι ἄνω μὲν εὐθεῖά τις γραμμὴ ὅπως οὖν βαθεῖα ἐγχρίμπει ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πρώτων γραμμάτων, ὑπὲρ αὐτὴν δὲ κενόν τι μικρὸν μὲν ἀλλὰ πως μεῖζον ἐνὸς διαστήχου σώζεται, κάτω δὲ μετὰ τὸν κέ. στίχον πάλιν κενὸς ἐπὶ ποσὸν φαίνεται τόπος καὶ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πυράμου οὐδὲν ἵχνος γράμματός ὑπολείπεται. Καὶ αἱ ἀρχαὶ δὲ τῶν στίχων κατὰ τὸ πλεῖστον φαίνονται μοι σφαι, μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἐ. στίχου καὶ ἐξῆς, εἰ καὶ ἀκριβῶς εἰπεῖν ὀρθότομος ἐκεῖ γωνία τοῦ λίθου δὲν διακρίνεται, ἀλλὰ φαίνεται φαγωμένη. Ἐκολοβώθησαν δὲ πάντων τῶν στίχων τὰ τέλη, διότι τὸ πλάτος τοῦ λίθου ἐκεῖ ἐξέλιπεν, ἴσως κατὰ τὸ ἐν τρίτον τοῦ ὄλου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀλιγώτερον, ἂν ἐκ τῶν στίχων δεκάτου καὶ εἰκοστοῦ πρώτου καὶ εἰκοστοῦ δευτέρου συμπεράνωμεν, ἐνθα διὰ ὀλίγων γραμμάτων προσθήκης, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνέχειαν πρὸς τοὺς ἐπομένους στίχους ὅχι ἀπιθάνως ἀποκατεστήσαμεν.

Ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν κακὸν ἐκεῖνον ἱερὸν πόλεμον, τὸν διαπολεμηθέντα δέκα ἔτη ἀπὸ τοῦ 355 μέχρι τοῦ 346 πρ. Χρ. καὶ λήξαντα μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Μακεδόνα Φιλίππου ἐν Ἑλλάδι, γίνεται φανερόν ἐκ τῆς ὅλης κεφαλίδος καὶ ἐκ τῶν στίχων κβ. καὶ κγ. Ἄν καλῶς τῶν τῆς κεφαλίδος ὀλίγων γραμμάτων ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις παρ' ἡμῶν, ἃς κρίνωσιν ἄλλοι. Χρέος μόνον ἡμεῖς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὰ πρὸ τοῦ ματα φαινόμενα ἐπὶ τοῦ ἐκτύπου ἵχνη τοῦ κάτω μέρους δύο τριῶν γραμμάτων δὲν ἄγουσι πάντως εἰς τὰ ρη ἢ ρει, ὥστε δυνατόν

καὶ ἀναλώματα νὰ ἔκειτο ἐκεῖ ποτε ἢ ἄλλο τι ὅμοιον ὄνομα. Ἔτι λέγομεν ὅτι μετὰ τὸ πε φαίνεται ἐν ὀρθῆς κεραίας ὑπολειπόμενον κάτω μέρος, ὅπερ ὁμῶς εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὸ Ε παρ' ὅσον ἔπρεπεν, ἵνα ἀποτελέσῃ ταῦ ἢ ὕψιλον ἢ φῖ ἢ ψῖ.

Εἰς τὸ σύνολον τῆς ἀναγραφῆς παρατηροῦμεν τάδε· τριῶν ἐτῶν συνδρομαὶ εἰς τὸν πόλεμον ἀναφέρονται, ἂν δὲ τῶν πρώτων ἢ συνεχῶν τινων ἐτῶν τοῦ πολέμου ἢ ὄχι, ἄδηλον, διότι δὲν ἔχομεν συνεχῇ κατάλογον τῶν ἀρχόντων τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν, ὥστε νὰ ἡξεύρωμεν πότε ἡρχόντευσαν ὁ Ἀριστίων τοῦ ἀ. στίχου, ὁ Νικόλαος τοῦ ις'. καὶ ὁ Ἀγισίνικος τοῦ κ'. Φαίνεται δέ, ἂν δὲν εἶναι ὅλως τύχης ἔργον, ὅτι κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἀνεγράφησαν Ἀλυζαῖοι, Ἀνακτοριῆς, Βυζάντιοι, καὶ ὕστερον πάλιν Ἀλυζαῖοι, Βυζάντιοι, ὅτε δεύτερον συνέδραμον. Περὶ δὲ τούτων οὐδὲν εὔρον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἱεροῦ πολέμου λεγόμενον, ὅτι ἐβοήθουν τότε τοῖς Βοιωτοῖς ὅπωςδῆποτε, ἢ ὡς σύμμαχοι, ἢ ὡς χρήματα τελοῦντες μόνον ἐξ εὐσεβείας ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἢ καὶ διὰ κοσμικὰ συμφέροντα. Ἀλλὰ πόσα χάσματα δὲν ἔχει ἡ ἀρχαία ἱστορία!

Ἐν τῷ τέλει τοῦ θ'. στίχου πιθανὸν νὰ ἔλειψαν αἱ ἑκατοντάδες στατήρων, διότι οἱ Βυζάντιοι τὸ δεύτερον ἔδωκαν (ἴδε στίχον κά.) ἄλλους 500· ἀλλὰ τοῦτο ἀβέβαιον.— Ἐν τῷ ή. στίχῳ εἰς τῶν πρέσβων τῶν Ἀλυζαίων (πόλεως παραθαλασσίῳ τῆς Ἀκαρνανίας) ἂν ὀνομάζεται μὲ πρωτοφανὲς ὄνομα ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς, δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν. Ἀρκόλυκος ἤδη που εὐρέθη κύριον(*) καὶ Ἀρκος λοιπὸν (=ἄρκτος) ὡς Λύκος, δυνατὸν νὰ ὑπῆρξεν. Τὸ δὲ Τέρεος ἐκλαμβάνομεν μᾶλλον ἀντὶ τοῦ Τήρεος (Θρακικοῦ ὀνόματος) κείμενον ἢ ἀντὶ τοῦ Τηρέως. Παρατηρητέον δὲ καὶ τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει τινὰς ἀνωμαλίας γραφῆς. Πρισγέες καὶ πρισγεῖες, Ἀλυζῆοι καὶ Ἀλυζαίων, χρουσίω καὶ χρυσίον, Βυζάντιοι καὶ Βυσζάντιοι.— Ἐχει δὲ καὶ ἀνωμαλίαν στίξεως, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, κατὰ περίσσειαν ἢ ἔλλειψιν, ἐξ οὗ ἀσάφεια ἐν τισι. Τὸ δὲ ἐν στίχῳ κγ'. Βελφοῖς λαμπρῶς βεβαιοῖ τὴν ἐν τῷ

(*) Ἰδε Φιλίστορος τόμον 4, σελ. 526.

Μεγάλῳ Ἑτυμολογικῷ σελ. 196 καὶ 200 τεθησαυρισμένην ταύτην γραφήν. Προσθέτω δ' ἐγὼ ὅτι καὶ Δολφοὶ ποτε ἐλέγοντο οἱ Δελφοί, διότι οὕτω εὔρον τὴν λέξιν γεγραμμένην ἐπὶ τινος μικροῦ τεμαχίου δημοσίας ἐπιγραφῆς, ὅπερ πρὸ ἐτῶν εἶδα ἐν τῇ Ἀδριανείῳ στοᾷ, πρὸς τινὶ τῶν μεσαίων κιόνων κείμενον, ἐξέδωκε δὲ ὁ Πιπτάκης ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερ. ὑπ' ἀρ. 3142, λέγων ὅτι εἶναι ἐκ Καλύμνου δὲ λίθος. Ὅπωςδὴποτε, μνημονεύονται ἐκεῖ καὶ οἱ Ἀμφικτίονες. Τὸ δὲ Δολφοὶ ὅμως καὶ μετὰ τὴν τοῦ Πιπτάκη ἔκδοσιν, ἣτις ἐγένετο τῷ 1857, δὲν ἐπέρασεν ἀκόμη εἰς τὸ ἐν ἔτει 1863 ἐκδοθὲν λεξικὸν τοῦ Pape, ἴσως διότι δὲν ἐπιστεύθη. Ἐγὼ ἀνέγνων τὸν λίθον πρῶτον τῇ 20 Ἰουνίου 1867, ὡς εὐρίσκω ἐν τοῖς σημειώμασί μου. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω παρεκβατικώτερον. Περὶ δὲ τοῦ ἐν τῷ κδ'. στίχῳ ῥήματος *εἵριξαν*, οὗ τὰ τρία γράμματα INI εἶναι πολὺ ἀμφίβολα, δὲν ἔχω δυστυχῶς τίποτε νὰ εἴπω ἄλλο, εἰμὴ ὅτι καὶ εἵτιξαν καὶ εἵπιξαν καὶ εἵμιξαν καὶ ἔμοιξαν δύναται πως ν' ἀναγνωσθῇ, ἀλλὰ ἐν ποίᾳ σημασίᾳ, δὲν εἰξεύρω. Ἀλλὰ τινὰ ἔχει ἡ ἐπιγραφή ἀσαφῆ, ὡς ἐν στίχ. ιγ'. ἔνθα μετὰ τὸ Εἰραίωνος ὄνομα εἶναι, ὡς δύο γραμμάτων τόπος κενὸς καὶ ἄδηλον μένει, ἂν τὰ ὕστερον ἐν τῷ ιδ'. καὶ ιε'. στίχῳ ὀνόματα εἶναι συνέχεια τῶν ἀνωτέρω συνέδρων τῶν Βυζαντίων ἢ ἀνδρῶν ἄλλης τινὸς πόλεως, ὡς τὸ Τενε / καὶ τὸ πρόξενος (ἂν δὲν εἶναι κύριον ὄνομα) φαίνονται ὑποδηλοῦντα. Αὐτόθι καὶ τὰ Βοιωτῶν Χειδίας ἢ Μειδίας, ὡς εἶναι διεσταλμένα ἀπὸ τοῦ προηγουμένου πρόξενος καὶ τοῦ ἐπομένου Δι. . . διὰ ζίξεως, πλεῖστον σκότος ἔχουσι δι' ἐμέ. Περὶ τούτων λοιπὸν πάντων καὶ περὶ ἄλλων ἃ δὲν παρετήρησα, περιμένω παρ' ἄλλων διασαφήσεις. Πλειότερας δὲ τοιαύτας θὰ ζητήσω διὰ τὸ κείμενον τῆς δευτέρας δημοσίας Θηβαϊκῆς ἐπιγραφῆς, εἰς ἣν νῦν μεταβαίνω, διότι αὐτῆς δὲ τὸ σκότος πολὺ.

.....;.....

...ἀνδρῶ(ν) ὅσοι ἂν α.....

...τ)τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν..

δεδόχ)θαι τῷ δήμῳ | α|...εμ.α.δεσι..

.....ων

- 5 .....ἔλεξε· ἐπιδεῖ ἐπὶ Θεογνώτεια (ἄρχοντος...
 ..κ)αταλειφθέντες ἐν τοῖ Πειραιεῖ....
 ..ἀποδόμεν τὰμ Μωνυχίαν κομι....
 ..Ἄθ)ανῆοι τοῖς στροτιώτης αὐτοὶ αὐτὸι...
 εὐρί;)σκονθι τὰ εὐεργε....α γεγεν....
- 10 .....ων τῶν πρώτης (πεπ)ραγμέν(ων...
 ....δ)έξασθη τῶν χρεϊμάτων τῶ....
 ..ἄρ;τια, ὅπως κα κομιττάμενοι τ....
 ....η λιμένα..ἀτελιῶν οἱ φιλοὶ....
 ....μεν τῇ πόλι Θειβήων τὰς ἀποΔ;...
- 15 ..στ)ροτιώτης, δεδόχθαι τοῖ δάμοι.....
 ....όπόττα παρκέκλεικε αὐ....
 ....! Προστατειροὶ μεῖνι κατ....
 .....ς κῆ τοὶ Ἀρεοπαγῖτη κῆ....
 ..τα)λάντων κῆ δύο κῆ δρᾶ(χμ)α...
- 20 ....Ιων κῆ ἡμιωδελίω τὸ ἐπιβάλλο(ν...
 ....ς Ἀθανίων (ἔ)χι ἃ πόλις Θειβήων..
 ....κων, ὅπως κα διαμένοι ἃ φ(ιλ...
 ....ος ἄνδρας ὁπ....
 .....ο.....
 .....;.....

Ὁ λίθος, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή, φέρει νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Θεβῶν τὸν ἀρ. 99. Ἐξετεχνίσθη δὲ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἐν Θήβαις σαγματοποιοῦ Σωτηρίου Ῥουπάκα.

Τὰ γράμματα εἶναι ἀβαθῶς κεχαραγμένα οὔτε τόσον καλὰ, ὥς τὰ τοῦ προτέρου λίθου καὶ φαίνονται πως νεώτερα, πάντως ὅμως θὰ εἶναι τῶν Μακεδονικῶν ἔτι χρόνων, ἅτε μὴ ἔχοντα arices, καθ' ὅσον διακρίνω ἐν τῷ σταλέντι ἐκτύπῳ. Πάντα δὲ τῶν στίχων τὰ γράμματα εἶναι ἐντὸς δύο λεπτῶν γραμμῶν (χαρᾶκίων) κεχαραγμένα, ἄγραφοι δὲ ἀφέθησαν οἱ ἀπὸ τοῦ δ'. (πλὴν δύο γραμμάτων) μέχρι τοῦ ζ'. τέσσαρες στίχοι, ὥς τοὺς ἐδήλωσα δι' ἀπλῶν γραμμῶν.

Φανερόν εὐθὺς γίνεται ἐκ τῶν ἀνωτάτω στίχων, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιόν μας στήλην, εἰς τῆς ὁποίας τὸ ἐπάνω μέρος ἐγράφη Ἀττικῇ διαλέκτῳ ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων, κατωτέρῳ δὲ μετὰ διὰλειμμα ψήφισμα τῶν Θεβαίων Διολιστὶ, βεβαίως διὰ τινὰ κοι-

νοπραγίαν τῶν δύο πόλεων, ποίαν δὲ ταύτην καὶ πότε γενομένην, ἄδηλον ἐμοί. Ἄξιον δὲ τὸ πρᾶγμα ζητήσεως. Ἴσως εἷς τι τῶν ἐπὶ Πολυσπέρχοντος καὶ Κασσάνδρου ἢ τῶν ἐπὶ Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ γενομένων ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή.

Ἐκ Σπάρτης δὲ ἀνακοινοῦμεν τὰ ἐξῆς δύο ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, ὄντα τῶν μετὰ Χριστὸν κατωτάτῳ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὡς δεικνύει τὸ λεκτικὸν αὐτῶν καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τὸ ἐπὶ τῶν ἐκτύπων τοῦ Σταματάκη.

1.

Τρωίτε χαῖρε. Κα-
μὼν πολλὴν ἄτροπον χθόναΝ
ἀνδρῶν | καὶ πύντευ σπύσας
συνεχῇ συχνὰ κύματα πλεῦσαιΝ, |
5 ὥς ἵνα σοί τε τύχη δώῃ καλὴν
ἐξαπίνης τι, | οὐκ ἐλαβες χά-
ριν ἐκ καμάτων σῶν οὐδέ
σε γαῖα | σὴ κατέχει Σπάρτη
πολὺ φίλτατος, ἀλλὰ Κορώνη |
10 γῇ σε κρατεῖ τύμβας τὸ πε-
πρωμένον οὐ προφυγόν-
τα, | τεσσαράκοντα μόνους
ζήσαντα χρόνους ἐνι-
αυτῶν.

2.

Θρέπτος ὁ ταῖς Μούσαις ἀρέσας, δν
ἐπήνεσεν Ἑλλάς / καὶ περίφρων Ἀσίη
καὶ νοεροὶ βασιλεῖς / οὐκέτι ταῖς
θυμέλαις ταῖς εὐστεφάνοις παρεδρεύω /
5 τερπνὰ μέλη κελαδῶν ταῖς λιγυροῖσι
χαροῖς / οὐδὲ σύνευνον ὀρῶ φιλο-
σύνγαμον οὐδὲ τὰ τέκνα / κεῖμαι
τοῦτον ἔχων οἶκον ὁ παῖδ' ἰον.
Παροδεῖτα χαῖρε.

Τὸ μὲν πρότερον τῶν ἐπιγραμμάτων, οὗ τῶν ἑξαμέτρων σίχων τὴν διαίρεσιν ἐδήλωσα ἐγὼ διὰ ὀρθῶν κεραιῶν, ὑποτίθεται ὡς τεθὲν ἐπὶ κενοταφίου σήματος. Εἶναι δὲ ἡ ἔχουσα αὐτὸ σήλη μικρὰ μετ' αἰτωματίου, λίθου ὑπομέλανος, ὕψ. 0,32, πλ. 0,23, πάχ. 0,03 καὶ εὐρέθη ἐν τινὶ τῆς Σπάρτης ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ καὶ κατετέθη ἀπὸ τοῦ 1872 εἰς τὸ ἐκεῖ Μουσεῖον ὑπ' ἀρ. τοῦ καταλόγου 268.—Τὸ δὲ Β^{ον} ἐπίγραμμα, ὃ καὶ ὁπωσοῦν κάλλιον, γέγραπται ἐπὶ στήλης μετ' αἰτωματίου ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ ῥόδον Ἰωνικόν. Ὁ λίθος ὑπομέλας, ὕψ. 0,62, πλ. 0,40, πάχ. 0,05 περίπου. Εὐρέθη τὸ παρελθὼν ἔτος ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἐν ἀνασκαφῇ χωρικοῦ, παρ' οὗ ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος Π. Κουμανταράκης λαβὼν τὸ κατέθεσεν εἰς τὸ Μουσεῖον. Ταῦτα κατὰ τὰς πληροφορίες τοῦ Σταματάκη. Αἱ γραμμαὶ αἱ διακρίνουσαι τοὺς στίχους εἶναι ἐπὶ τοῦ λίθου οὕτως ὡς ἀπεδόθησαν. Κατὰ ποίαν σημασίαν ἐν τῷ γ'. στίχῳ νοεροὶ λέγονται οἱ βασιλεῖς, οἱ ἐπαινέσαντες τὸν Θρέπτον ὅτε ἔζη, δὲν εἶναι εὐδὴλον. Ἴσως κεῖται τὸ νοεροὶ ἀντὶ τοῦ νοήμονες, νουνεχεῖς, συνετοὶ, πεπαιδευμένοι.

Ἐν Αθήναις, τῇ 26 Δεκεμβρίου 1874.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ,

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.*

1874. Ὀκτώβριος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 755,30

Μεγίστη » » 761,37 (τὴν 27ην).

Ἐλαχίστη » » 747,37 (τὴν 23ην).

Μέση θερμοκρασία 19,53 ἐκ.

Μεγίστη » 27,7 (τὴν 4ην).

Ἐλαχίστη » 11,1 (τὴν 30ην).

Ἡμέραι βροχῆς 11, ἀστραπῶν 6, ποσὸν τοῦ καταπεσόντος
ὕδατος 63,71 χμ.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ ἡμέρας 10 ΒΑ, 8 Β, 6 ΝΑ, 3 Ν,
2 ΝΑ, 1 ΒΔ, 1 Δ.

Νοέμβριος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 750,16.

Μεγίστη » » 760,21 (τὴν 5ην).

Ἐλαχίστη » » 727,77 (τὴν 21ην).

Μέση θερμοκρασία 13,82 ἐκ.

Μεγίστη » 20,9 (τὴν 11ην).

Ἐλαχίστη » 3,5 (τὴν 24ην).

Ἡμέραι βροχῆς 15, ἀστραπῶν 3, βροντῶν 2· ποσὸν τοῦ κα-
ταπεσόντος ὕδατος 74,80 χμ.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 10 ἡμέρας ΒΑ, 8 Ν, 4 ΝΑ, 4 ΒΔ, 1 Β,
1 Δ, 1 ΝΑ, 1 Δ.

Δεκέμβριος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 750,55.

Μεγίστη » » 758,58 (τὴν 18ην).

Ἐλαχίστη » » 737,40 (τὴν 16ην).

Μέση θερμοκρασία 12,92 ἐκ.

Μεγίστη » 17,8 (τὴν 15ην).

Ἐλαχίστη » 3,7 (τὴν 10ην).

Ἡμέραι βροχῆς 13, ἀστραπῶν 5, βροντῶν 1· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 102,83χμ.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 14 ἡμέρας ΝΔ, 9 Ν, 5 Δ, 2 ΝΑ, 1 ΒΔ:

Η ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ ΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ^{*)}.

Διττήν γάρ τινα παιδείαν προσήκει παιδεύεσθαι τὸν δῆμον ἐν πάσῃ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, πρώτην μὲν καὶ κυριωτάτην τὴν ἠθικὴν, περιποιούσαν τοῖς τροφίμοις μάλιστα τὰς ἠθικὰς ἀρετάς, ὣν κυριωτάτη ἐστὶν ἡ σωφροσύνη· δευτέραν δὲ καὶ μὴ ὡς καλήν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαίαν, βιοποριστικὴν τινα, ἣν οὐκ ἄξιον παιδείαν προσαγορεύειν· ἡ δ' ἐπιστημονικὴ παιδεία οὐ προσήκει τῷ δήμῳ, εἰ μὴ κατὰ βραχύ. Ἀλλ' ἐκείνη δῆλον καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅτι ἐν ἔθεσι χρηστοῖς ἐστίν· ἔθνη δὲ χρηστὰ ἐγγίγνεται, εἰ ἀπανταχοῦ τις ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀκούει καὶ ὁρᾷ παραδείγματα χρηστὰ ἐν ἔργοις τε καὶ λόγοις, καὶ αὐτὸς τὰ τοιαῦτα μιμεῖσθαι προτρέπεται, τὰ δ' ἐναντία ἐξορίζεται τῆς κοινωνίας, ὥστε μηδεμίαν αἴσθησιν ἐγγίγνεσθαι τούτων τοῖς νέοις. Τοῦτο δὲ μοι δοκοῦσιν οἱ παλαιοὶ ὀξέως διορᾶν. Διὸ δὴ πολλὰ μὲν καὶ παντοδαπὰ διδασκλήρια οὐκ ἂν εὖροις παρ' αὐτοῖς, παιδονόμους δὲ καὶ σωφρονιστὰς καὶ κοσμητὰς καὶ Ἀρειὸν Πάγον ἔφορον τῶν ἠθῶν. Ἐβούλοντο γάρ, οἶμαι, ὅλην τὴν χώραν γόνιμον, εὐήλιόν τε καὶ εὐπνουν ἀπεργάζεσθαι¹⁾, οὐχ ὥσπερ ἐν χειμερίᾳ χώρᾳ κηπίδια ἀποταμόντες καὶ περιφράξαντες θερμάναντές τε καὶ πιάναντες, ταύτῃ προσδοκῶσι γενναίους καρπούς συγκομίσασθαι, τὰ δὲ ἐκτὸς ἐῷσι χαίρειν ἔχοντα, ὅπως ἔχει. Οἷους δὲ καρπούς ἔφερεν ἡ παιδεία ἐκείνη, λάβοι ἂν τις ἔννοιαν, εἰ ἐνθυμηθείη, ὅτι Σοφοκλῆς τοῦ δήμου μάλιστα λόγον εἶχε, τὰς ἑαυτοῦ τραγωδίας ποιῶν, καὶ περὶ πλείστου ἐποιεῖτο τὸν παρ' αὐτοῦ ἔπαινον.

Τοῦτο δὴ ὑπάρχει τῇ Πλατωνικῇ πόλει. Ἀπασα γὰρ αὕτη

(*) Συνέχεια· ἰδὲ τὸ προηγούμενον δ' τεῦχος.

1) Πλ. Πολ. Γ', 404 β, c, d.

ἐστὶν ἐν μέγα ἠθικὸν παιδευτήριον, ἔχον παιδευτὰς μὲν τοιούτους, οἷους ἔπλασε Πλάτων τοὺς φύλακας· τῇ δὲ κακίᾳ οὐδὲ ὁπῇ τις κατελείφθῃ πάροδος· ἀλλὰ καὶ εἴ ποτε εἰσέλθοι, οἱ αὐτοὶ φύλακες ἱκανοὶ ἔσονται ἀπαμύνειν, κολάζοντες τοὺς κακούς. "Οσπὴν δὲ ῥοπὴν ἔχει τὸ τῶν κρείττωνων παράδειγμα πρὸς τὸ τρέψαι τοὺς ἰδιώτας ἐπ' ἀρετὴν ἢ κακίαν, Πλάτων σαφῶς ἐδίδαξε¹⁾).

Τῆς δὲ βιοποριστικῆς παιδείας νῦν μὲν διὰ τὴν τῶν τεχνῶν ἐπίδοσιν ἀναγκαῖόν ἐστι καθίστασθαι διδασκτῆρια κοινά, ἐπὶ δὲ Πλάτωνος καὶ ἐν τῇ Πλατωνικῇ πόλει οὐχ οὕτω. Ἐξήρκει γὰρ τῷ υἱῷ ὑπὸ τῷ πατρὶ διδάσκεσθαι τὴν πατρώαν τέχνην, ἢ παρ' ἄλλῳ τεχνίτῃ ἄλλην, ὅπερ καὶ νῦν ἔτι γίγνεται ἐν πολλοῖς λαοῖς, οἳ καὶ τὰς εἰς τοῦτο ἀναγκαίας ἔξεις, οἷον ἀριθμεῖν καὶ μετρεῖν καὶ σταθμᾶσθαι ῥαδίως ἐμπειρία κτῶνται, καὶ εὖροι τις τοιούτους ἀσφαλεστέρους λογιστὰς τῶν ἐπιστημόνων.

Τοσαῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας, ἐν ᾗ δεῖ τρέφεσθαι τοὺς ἐσομένους ἀγαθοὺς ἄνδρας. Πρὶν δ' αὐτῇ τῇ τροφῇ γενομένων ἐπιβαλέσθαι, προσήκει διελθεῖν τὰ πρὸ τῆς γενέσεως, τὰ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς κηήσεις, αἱ ὁρθῶς γιγνόμενα μέγα συμβάλλεται εἰς τὴν εὐεξίαν τῶν ἐκγόνων· διὸ πραγματεύεται καὶ περὶ τούτων Πλάτων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα ὑπ' ἐμφύτου ὁρμῆς τυφλῆς ἐλαύνεται πρὸς τὰς συνουσίας, ἀνθρώπῳ δὲ θείας μοίρας μετασχόντι οὔτε προσήκει ἀγνοεῖν, ὅν τινα σκοπὸν ἔχει ὁ γάμος, πρὸς τε τοῦτον βλέποντα γαμεῖν, μὴ πρὸς τὸ ἑαυτῷ ἡδιστον. Περὶ μὲν οὖν τῆς σεμνότητος τοῦ γάμου διδάσκει τάδε· «Πέφυκε μὲν τὸ ἀνθρώπινον γένος θνητόν, ἔστη δ' ἡ μετείληφεν ἀθανασίας, οὐ καὶ ἐπιθυμίαν ἴσχει πᾶς πᾶσαν· τὸ γὰρ γενέσθαι κλεινὸν καὶ μὴ ἀνώνημον κεῖσθαι τετελευτηκότα τοῦ τοιούτου ἐστὶν ἐπιθυμία. Ἔστι δὲ ἡ ἀθανασία αὕτη τὸ παῖδας παίδων καταλείπεσθαι. Τούτου δ' ἀποστερεῖν ἐκόντα ἑαυτὸν οὐδέποτε ὅσιον· ἐκ προνοίας δ' ἀποστερεῖ, ὅς ἂν παίδων καὶ γυναικὸς ἀμελῇ». Τούτου δ' ἕνεκα ζη-

1) Πλ. Νόμ. Δ', 709 e—712.

μιοῦσθαι βούλεται νόμῳ τὸν μὴ γαμοῦντα¹). Πρὸς δὲ τὴν τῶν γάμων κοινωνίαν καὶ σύμμιξιν ἀνάγκη τὴν ἄγνοιαν ἐξαιρεῖν, παρ' ὧν τέ τις ἄγεται γυναῖκα καὶ οἷς ἐκδίδωσι, περὶ παντὸς ποιούμενον ὅτι μάλιστα τὸ μὴ σφάλλεσθαι μηδαμῶς ἐν τοῖς τοιούτοις κατὰ τὸ δυνατόν. Τῆς οὖν τοιαύτης σπουδῆς χάριν χρὴ ἐν ταῖς συνόδοις τῶν πολιτῶν πρὸς τὰ ἱερὰ τῆς πόλεως, ἕνεκα θεραπείας τῶν θεῶν γιγνομέναις, χορεύειν κόρους τε καὶ κόρας καὶ θεωρεῖν ἀλλήλους γυμνοὺς καὶ γυμνάς μέχρις αἰδοῦς σώφρονος. Ὅπότε δέ τις σκοπῶν καὶ σκοπούμενος πιστεύει ἐξευρηκέναι κατὰ νοῦν ἑαυτῷ καὶ πρέποντα κοινωνὸν γάμου, εἰς τὴν τεταγμένην ἡλικίαν ἔλθων, οὕτω γαμείτω²).

Γενομένων δὲ τῶν γάμων χρὴ μάλιστα προσέχειν τὸν νοῦν τῇ τε παιδουργίᾳ, ὅπως ἔμφρονες καὶ νήφοντες ἐπὶ τὸ ἔργον τρέπωνται, καὶ τῇ κυήσει, ὅπως ἡ μήτηρ τὸν χρόνον τοῦτον μήτε ἡδοναῖς τισι πολλαῖς ἅμα καὶ μάργοις προσχρήσεται, μήτε αὖ λύπαις³). τῆς τε εὐεξίας τοῦ κυουμένου χάριν ἱκανοὺς ποιεῖσθαι περιπάτους· τὰ γὰρ σώματα πάντα πάντων ὑπὸ τῶν σεισμῶν τε καὶ κινήσεων κατακινούμενα ὀνίναται⁴).

Τῇ δὲ γενέσει τῶν παίδων ἅμα ἔπεται καὶ ἡ τῆς τροφῆς χρεία, ἣν οἱ πολλοί, ὥς περ καὶ τᾶλλα ζῶα, ὑπὸ ἐμφύτου ὁρμῆς ποιοῦνται περὶ τὰ ἑαυτῶν τέκνα πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα οὐκ ἂν ῥαδίως ἐκσταίη τῆς ἑαυτῶν φύσεως, οὔτε πρὸς τὸ θηριωδέστερα, οὔτε πρὸς τὸ ἡμερώτερα γενέσθαι· ἄνθρωπος δὲ παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θεióτατον ἡμερώτατόν τε ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον, ὅποσα φύει γῆ⁵). Τούτων δὲ τὴν ἀλήθειαν ἡμεῖς τοῦ εἰπόντος μᾶλλον οἶοί τ' ἐσμέν ἐπικυροῦν οἱ γνόντες Μαρτίους καὶ Σύλλας καὶ τὰς τριαν-

1) Πλ. Νόμ. Δ', 721 a—e. Συμπ. 207 d—208 e.

2) Ταῦτα ἐν τοῖς Νόμοις (Σ', 771 d—773), ὅπου Πλάτων οὐ κατέστησε κοινότητα γάμων καὶ κτημάτων.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 792 e.

4) Πλ. Νόμ. Ζ' 789 d, e.

5) Πλ. Νόμ. Σ', 766 a.

δρίας ἐκείνας καὶ τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν ἐπομένων κακῶν. Πλάτων γὰρ τηλικούτων ἄπειρος γεγέννηται· ἢ γὰρ ἂν πολλῶ μᾶλλον δῖηπορεῖτο, εἴτε τι θηρίον τυγχάνει ἄνθρωπος Τυφῶνος πολυπλοκώτερον ὄν καὶ μᾶλλον ἐπιτεθυμμένον, εἴτε ἡμερώτερόν τε καὶ ἀπλούστερον, θείας τινὸς καὶ ἀτύφου μοίρας φύσει μετέχον¹⁾).

Δεῖ δὲ τὴν ὀρθὴν παιδείαν πάντως δύνασθαι σώματα καὶ ψυχὰς ὡς κάλλιστα καὶ ἄριστα ἐξεργάζεσθαι. Ἡγεῖται δὲ ἡ τοῦ σώματος θεραπεία, περὶ ἧς Πλάτων ὧδε γινώσκει· ἐπειδὴ ἡ πρώτη βλάστησις τοῦ ἀνθρώπου μεγίστη καὶ πλείστη φύεται, πολλὴ δὲ αὕξη ἐπιρρέουσα χωρὶς πολλῶν πόνων καὶ συμμέτρων μυρία κακὰ ἐν τοῖς σώμασιν ἀποτελεῖ²⁾), παραινεῖ μὴ ἔαν τὰ γινόμενα τυχηρῶς ἐπιτρέφεσθαι, ἀλλὰ πλάττειν, οἷον κήρινα, καὶ μέχρι δυοῖν ἑτοῖν σπαργανᾶν, καὶ τὰς τροφούς περιφέρειν αὐτά, μέχρις ἂν ἱκανῶς ἴστασθαι δυνατὰ γίγνηται, καὶ τότε διευλαβεῖσθαι, μή πη βία ἐπερειδομένων στρέφηται τὰ κῶλα, καὶ ὅλως τιθηνεῖσθαι καὶ κινεῖν αὐτὰ ὅ τι μάλιστα διὰ πάσης νυκτὸς καὶ ἡμέρας, οἷον αἰεὶ πλέοντα, καὶ ταῦτα διαπονεῖν, ἕως ἂν τριετὲς ἀποτελεσθῇ τὸ γινόμενον. Συμφέρει δὲ ἡ κίνησις οὐ μόνον τῷ σώματι, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ· ὃ δὴ, φησι, καὶ ἐξ ἐμπειρίας λαβοῦσαι αἱ μητέρες καὶ τροφοί, ἡνίκ' ἂν βουληθῶσι κατακσιμίζειν τὰ δυσυπνοῦντα, οὐχ ἡσυχίαν αὐτοῖς προσφέρουσιν, ἀλλὰ κίνησιν, καὶ οὐ σιγὴν, ἀλλὰ τινα μελωδίαν. Αἰτία δὲ τούτου, ὅτι πᾶσα ψυχὴ σύνεστι δείμασί τισιν ἐκ παίδων καὶ κινεῖται ἐμφόβως καὶ μανικῶς· ὅταν οὖν τις τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ἔξωθεν προσφέρῃ σεισμόν, κρατεῖ ἡ τῶν ἔξωθεν κίνησις καὶ ἀπεργάζεται γαλήνην καὶ ἡσυχίαν ἐν τῇ ψυχῇ³⁾).

Ψυχὴ δὲ παιδικὴ πρώτην ἔχει αἴσθησιν ἡδονῆς καὶ λύπης⁴⁾), ταύτης μὲν δι' ἔνδειάν τινα τῆς περὶ τὸ σῶμα ἔξεως, ἐκείνης

1) Πλ. Φαῖδρ. 230 a.

2) Πλ. Νόμ. Ζ' 788 a—789 a.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 789 e—794 a.

4) Πλ. Νόμ. Β' 653 a.

δὲ διὰ πλήρωσιν καὶ ἀπαλλαγῇν. Ἐκδηλοῦσι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν κλαυθμοναῖς καὶ βοαῖς μετὰ θυμοῦ· τοῦτον γὰρ ἔχουσιν ὑπηρετοῦντα ταῖς ἐπιθυμίαις· αἱ δὲ τροφοί, ἵνα ἡσυχάσωσιν αὐτά, προφθάνουσι τὰς ἐπιθυμίας καὶ παρασκευάζουσιν αὐτοῖς ἡδονὰς ἀγνώστους καὶ περιττάς. Οὐ γὰρ ἐπιθυμεῖ τὰ νεογενῆ, πρὶν διαφθαρῆναι, ποιοῦ τινος βρώματος, ἀλλ' ἀπλῶς βρώματος, οὐδὲ ποιοῦ ποτοῦ, ἀλλὰ ποτοῦ ἀπλῶς, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως¹⁾. Ποιοῦσι δὲ οὕτως αὐτὰ προπετῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ ἀπεργάζονται τὰ ἥθη αὐτῶν δύσκολα καὶ ἀκράχολα, ἀπὸ σμικρῶν εἰς θρήνους καὶ ὀδυρμοὺς κινούμενα, καὶ εἰς ἡλικίαν ἐλθόντων αἱ ἕξεις αὐταὶ στρέφουσι τῆς ψυχῆς τὴν ὄψιν περὶ τὰ κάτω καὶ οὐκ ἔωσιν ἀναβλέψαι πρὸς τὸ ἀληθῶς ὄν καὶ γεύεσθαι βεβαίοι καὶ καθαρᾶς ἡδονῆς²⁾. Τοῦτο δ' ἐστὶ διαφθορὰ μεγίστη πασῶν. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸναντίον ὀρθόν, ἡ σφοδρὰ καὶ ἀγρία δούλωσις· ποιεῖ γὰρ τοὺς παῖδας ταπεινοὺς καὶ ἀνελευθέρους καὶ μισανθρώπους³⁾. Δεῖ δὲ περὶ μὲν τὰ τοιαῦτα τὴν μέσσην τέμνειν, τὰς τε ἀθώους καὶ ἀβλαβεῖς ἡδονὰς συγχωροῦντα καὶ τὰς ἀναγκαῖαις καὶ συμμέτρους λύπας μὴ πάντως ἀποσοβοῦντα, κατασκευάζειν δ' ἐν αὐτοῖς ἥθος ἱλαρὸν καὶ πρᾶον· τοῦτο δὲ μάλιστα σκοπεῖν, ὅπως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐθισθήσονται μισεῖν μὲν καὶ φεύγειν ἃ καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον δεήσει μισεῖν καὶ φεύγειν στέργειν δέ, ἃ στέργειν, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ὀρθὴ παιδεία⁴⁾, ἐν τῇ ἀκριβεστάτῃ αὐτῆς σημασίᾳ, ἣν ἡμεῖς βουλόμεθα ἠθικὴν παιδείαν προσαγορεύειν, ἃς δὲ ἐμποιεῖ ἀρετάς, εἰσὶ πρωτίστη μὲν ἡ σωφροσύνη, ἐπὶ ταύτῃ δὲ ἡ ἀνδρεία, καθ' ὅσον ἐθίζεται ὁ θυμὸς καταλιμπάνειν τὴν συμμαχίαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ κατήκοος γίνεσθαι τοῦ ἔξωθεν λόγου, ἕως περ ἂν ἀπῇ ὁ ἔνδον ἐλθόντος δὲ, τούτου. Ταύτας δὲ τὰς ἀρετάς δεῖ μάλιστα ἐπιμελεῖσθαι τοὺς τροφείας ἐμποιεῖν τοῖς παιδίοις πρώτας· ἄνευ γὰρ

1) Πλ. Πολ. Δ' 437 d, e' 439 a.

2) Πλ. Πολ. Ζ' 549 b.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 791 d—792 c.

4) Πλ. Νόμ. Β' 653 b, c.

τούτων οὐκ ἂν ἐπιγένοιτο οὐδ' ἡ τιμιωτάτη πασῶν, ἡ φρόνησις. Ἄρχη δὲ παντὸς ἔργου μέγιστον ἄλλως τε καὶ τοῖς ἀπαλὴν καὶ εὐπλαστον ἔτι τὴν ψυχὴν ἔχουσι παιδίοις· κυριώτατα γὰρ τότε ἐμφύεται τούτοις πᾶν ἦθος διὰ ἔθος¹⁾).

Ἀρχονται δὲ οἱ παῖδες τὸ πρῶτον ὑπὸ γονεῦσι τρεφόμενοι. Ἔστι δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν τῆς τροφῆς οὐ τι φαῦλον, οὐδὲ παντὶ εὐχερές. Οἱ γὰρ πολλοὶ θησαυρίζουσι διὰ παντὸς τοῦ βίου χρήματα καὶ κτήματα, ἵνα ὅ τι πλουσιωτάτους τοὺς παῖδας καταλίπωσιν, οὐδὲν τούτου προϋργιαίτερον ποιούμενοι, τούτων δέ, οἷς ταῦτα παραδώσειν μέλλουσιν, ὀλιγωροῦσιν²⁾), ὥς περ εἴ τις τοῦ ὑποδήματος ἐπιμελεῖται, τοῦ δὲ ποδὸς ἀμελεῖ. Χρῆ δέ, λέγει Πλάτων χρυσᾶ ἔπη, πᾶσιν αἰδῶ πολλήν, οὐ χρυσὸν καταλείπειν· πρὸς δὲ τοῦτο τοῦ νοθετεῖν καὶ ἐπιπλήττειν καὶ κολάζειν οὐδὲν ὄφελος, ἐὰν μὴ φαίνωνται αὐτοὶ δρῶντες διὰ βίου, ἀ ἂν τοὺς παῖδας νοθετῶσιν. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ περὶ πάντων τῶν πρεσβυτέρων ἐν τῇ πόλει, ὧν τὰ ἐν λόγοις καὶ ἔργοις παραδείγματα ἐρρωμένως καθάπτεται τῶν ψυχῶν τῶν νέων. Οὐ γὰρ ὀρθῶς παρακελεύονται οἱ λέγοντες, ὥς δεῖ πάντα αἰσχύνεσθαι τὸν νέον, πᾶν δὲ τούναντίον, τοὺς πρεσβυτέρους δεῖ αἰσχύνεσθαι τοὺς νέους καὶ πάντων μάλιστα διευλαβεῖσθαι, μὴ ποτέ τις τινα αὐτῶν ἴδῃ τῶν νέων ἢ ἐπακούσῃ δρῶντα ἢ λέγοντά τι τῶν αἰσχυρῶν· ὥς ὅπου ἀναισχυντόῦσι γέροντες, ἀνάγκη καὶ νέους ἐνταῦθα εἶναι ἀναιδεστάτους³⁾). Τούτων δὲ ὑπαρχόντων παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ῥαδίως ἐθισθήσονται καὶ οἱ νεώτεροι τὰ σφίσι καθήκοντα ἐπιτελεῖν, οἷον σιγὰς παρὰ πρεσβυτέροις, ὡς πρέπει, καὶ κατακλίσεις καὶ ὑπαναστάσεις⁴⁾), καὶ γονέων δὲ θεραπείας ἄλλως τε καὶ γῆρα ἀπειρηκότων, ὅπερ ἐν μεγίστῳ τίθεται Πλάτων· ὅτῳ γάρ, φησι, γονεῖς ἢ πρόγονοι γηραιοὶ ἐν

1) Πλ. Νόμ. Ζ' 792 e.

2) Πλ. Νόμ. Γ' 694 d—695 b.

3) Πλ. Νόμ. Ε' 729 a—c.—Maxima debetur puero reverentia (Juvenal.).

4) Πλ. Πολ. Δ' 425 b· Νόμ. Ι' 879 b, c.

οἰκία κεῖνται κειμήλιοι, διανοεῖσθαι χρὴ ὥς οὐδὲν πρὸς θεῶν τιμιώτερον ἄγαλμ' ἂν κτήσαιο τούτων, οὐς ὅταν ἀγάλλῃ τις τιμαῖς, γέγηθεν ὁ θεός¹⁾).

Ταύτη προσδοκᾷ Πλάτων τὴν ἀρίστην καὶ ἀσφαλεστάτην παιδαγωγίαν. Ὅπου δὲ ταῦτα μὴ ἄρκει, χρηστέον καὶ τῇ κολάσει. Δεῖ μὲν τοι μὴ ἀτίμως κολάζειν μηδὲ μεθ' ὕβρεως τοῦτο γὰρ ὀργὴν ἐμπαιεῖ μᾶλλον καὶ ἰσχυρογνωμοσύνην²⁾), καὶ ἡ διαστρέφει τὴν γνησίαν αὐτῶν φύσιν, ἡ ὑπούλους ἀπεργάζεται, ὥστε μὴ οἶόν τ' εἶναι ἔτι καθορᾶν, ἐφ' ὃ ἕκαστος πέφυκεν. Μεγίστης δὲ σπουδῆς ἄξιον ἡγεῖται τοῦτο Πλάτων³⁾). Καὶ γὰρ τὰ τρία γένη τῆς πόλεως αὐτοῦ τῇ φύσει, ἀπολαβούσῃ τὴν προσήκουσαν παιδείαν, διακρίνεται. Πληγῶν δὲ ἔοικε Πλάτων βουλομένῳ ἀπαλλάξαι τὰ νῶτα τῶν ἐλευθέρων παίδων, πλὴν μόνον εἴ τις ἀμελοῖ γονέων⁴⁾), οὐχὶ δὲ παντὸς πρεσβυτέρου⁵⁾), ὡς φησὶ Κράμερος⁶⁾), οὐδ' ὃ φησιν ὁ αὐτός, ὡς Πλάτων πληγαῖς κολάζει τὸν παραβαίνοντα τοὺς νόμους τῆς παιδαγωγίας, ἀληθὲς λέγει μὲν γὰρ δεῖν κολάζειν τοὺς τοιούτους παῖδας πάντα τὸν προστυγχάνοντα, ἀλλ' οὐ λέγεται πληγαῖς κολάζειν· ἔστι τε ὁ λόγος, ὡς ἔοικε, περὶ δούλων⁷⁾).

Τοῖς δὲ γονεῦσι παραστατεῖ ἐν τῇ τροφῇ ἡ τροφάς, ἥς ἔργον ἦν ἢ οἰκοὶ θεραπεία τῶν παίδων, οὐ μόνον ἐν τῇ νηπιότητι, ἀλλὰ καὶ πέρα ταύτης, ἕως ἂν μὴ ἱκανοὶ ᾧσιν αὐτοὶ ἑαυτοῖς βοηθεῖν. Ἐπιμνηστέον δ' ἐνθάδε, οὐ περὶ Πλάτων ἡμῖν ἐμβάλλει μνήμην, ὡς ἄρα τὰ κατὰ τὰς χεῖρας ἀνοία τροφῶν καὶ μητέρων οἶον χωλοὶ γεγόναμεν ἕκαστοι, μόνον τὴν δεξιὰν ἀσκοῦντες, τὴν δ' ἀριστεράν ἀργὴν ἑῶντες, καὶ ταῦτα τῆς φύσεως

1) Πλ. Νόμ. Δ' 717 b, ΙΑ' 930 e—932 c.

2) Πλ. Νόμ. Ζ' 793 e.

3) Πλ. Πολ. Ζ' 537 a.

4) Πλ. Νόμ. ΙΑ' 932 b.

5) Πλ. Νόμ. Θ' 880 b.

6) Fried. Cramer «Gesch. d. Erz. im Altert.» II. S. 348.

7) Πλ. Νόμ. Ζ' 808 e, καὶ Stallbaum «Argumentum libri septimi Legum», τῶν ἐν τῇ 808ῃ σελίδι τῶν Νόμων.

ἐκατέρων τῶν μελῶν σχεδὸν ἰσορροπούσης. Δεῖ δὲ ἀρτίχειρας καὶ ὅλως ἀρτιμελεῖς πάντας γιγνόμενους μηδὲν τοῖς ἔθεσιν ἀποβλάπτειν τὰς φύσεις εἰς τὸ δυνατόν¹⁾). Ἐπειδὴ δὲ τὴν πρώτην ἐν λόγοις τροφήν οἱ παῖδες παρὰ τῶν τροφῶν μάλιστα κομίζονται ὁμιλία καὶ διηγήσει μύθων, βούλεται Πλάτων ὑποτυπῶσθαι αὐταῖς, ἃ τε καὶ ὡς δεῖ μυθολογεῖν καὶ ὁμιλεῖν τοῖς παισίν, ἵνα μὴ λαμβάνωσιν ἐν ταῖς ψυχαῖς δόξας ἐναντίας ἐκείνων, ἃς ἐπειδὴν τελεωθῶσιν, ἔχειν δεῖ αὐτούς²⁾). Ὅποια δὲ δεῖ ταῦτα εἶναι, ὕστερον ῥηθήσεται.

Εἰς μὲν τοίνυν τὴν τῶν τρία ἔτη γεγονότων ἡλικίαν ταῦτα εἴ τις ἀκριβῶς ἀποτελεῖ καὶ μὴ παρέργως χρῆται οὐ σμικρὰ εἰς ἀρετὴν τοῖς τροφίμοις. Ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ τῆς ἄλλης σπουδαιότητος τῆς πρώτης ἡλικίας χρόνος τριετὴς οὐ σμικρὸν μῶριον τοῦ βίου διαγαγεῖν ἄμεινον ἢ χεῖρον. Πᾶσα γὰρ νύξ τε καὶ ἡμέρα σχεδὸν οὐχ ἱκανή ἐστι τῷ προθυμουμένῳ τῷ τε σώματι τὴν προσήκουσαν ἀποδιδόναι θεραπείαν καὶ τῇ ψυχῇ μαθήματα καὶ ἔθη τὸ τέλεόν τε καὶ ἱκανὸν αὐτῶν ἐκλαμβάνειν³⁾). Ἀλλ' ὅσης σπουδῆς ἀξία ἐστὶν ἡ πρώτη ἡλικία, τοσαύτην αὖ ἔχει δυσχέρειαν. Οὐ γὰρ ἔστι τὰ τοιαῦτα νόμοις διαλαμβάνειν καὶ ἐπιζήμια ποιεῖν διὰ σμικρότητα καὶ πυκνότητα, οὐδὲ ῥάδιον ὑπὸ δημοσίων ὑπηρετῶν ἐπισκοπεῖσθαι· ἐθιζόμενοι δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐν τοῖς σμικροῖς καὶ πυκνοῖς παρανομεῖν, εὐχερῶς ἄπτονται καὶ τῶν μειζόνων. Μία δὴ ὁδὸς λείπεται, διδάξαι τοὺς φρονιμωτέρους καὶ ἐλευθεριωτέρους τῶν πολιτῶν, ὅτι χωρὶς τῆς ἰδίας διοικήσεως ἐν ταῖς πόλεσιν ὀρθῆς γιγνομένης μάτην ἂν τὰ κοινὰ τις οἶοιτο ἔξειν τινὰ βεβαιότητα θέσεως νόμων, τοὺς δέ, συννοήσαντας, ὡς ἀληθῆ, χρῆσθαι οἷον νόμοις ἀγράφοις καὶ παράδειγμα παρέχειν καὶ τοῖς ἄλλοις, ὥστε τῷ χρόνῳ γενέσθαι ταῦτα οἷον πάτρια καὶ ἱερὰ ἔθιμα⁴⁾).

1) Πλ. Νόμ. Ζ' 794 d—795 d.

2) Πλ. Πολ. Β' 377 b.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 807 d... Πολ. Γ' 406 d—407 b.

4) Πλ. Νόμ. Ζ' 788 a, b, c· 790 a, b. 793 a, b.

Ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἔτους, ὅτε ἡλικίαν ἔχουσιν οἱ παῖδες λείπειν τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ ἐξίέναι εἰς τὴν μεγάλην καὶ ταραχώδη ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, μειζόνων δεῖ φροντίδων ἤδη. Εἰ γὰρ χαλεπὴν ἡγεῖτο τὴν οἶκοι τροφὴν διὰ τὴν τῶν οἰκείων ἀπειρίαν ἢ ὀλιγωρίαν, πολὺ μείζονα ἂν εὖροι τις ταύτην παρὰ τοῖς μηδὲν προσήκουσι καὶ τυχούσιν ἀνθρώποις· νόμοις δὲ ἀπαγορεύειν τοὺς τούτων λόγους καὶ σχήματα καὶ τὰ ἀπειρημένα μὴ γίνεσθαι ἢ μὴ λανθάνειν γιγνόμενα ἐν τοσούτῳ πλήθει οὐ ῥᾶδιον¹). Πρόσεστι δὲ τούτοις καὶ τόδε· ὅτι ὁ παῖς κατὰ ταύτην μάλιστα τὴν ἡλικίαν δυσμεταχειριστότατός ἐστιν· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις αὐτοῦ οὕτω κατῆρτυται, τὰ δὲ τοῦ σώματος ὄργανα ἐπερρώσται, ὥστε ἐπαρκεῖν ταῖς ὀρέξεσιν αὐτοῦ²). Τούτων ἕνεκα δεῖ τοὺς παῖδας ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης παραδίδοσθαι παιδαγωγοῖς οἷον χαλιναγωγοῖς αὐτῶν.

Παισὶ δὲ τριετέσι μέχρις ἐξετῶν προσήκει μάλιστα τὸ παίζειν. Τῇ δ' ὀξύνοιά Πλάτωνος οὐ διέφυγε τὸ σπουδαῖον τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ βούλεται αὐτὰς παιδιάς μὲν δοκεῖν, εἶναι δὲ παιδεύματα. Διατάττει δὴ τὰ τηλικαῦτα ἄρρενα καὶ θήλεα ὁμοῦ συνιέναι εἰς τὰ κατὰ κώμας ἱερὰ κοινῇ τὰ τῶν κωμητῶν εἰς ταυτόν ἕκαστα³) καὶ συμπαίζειν παιδιάς αὐτοφυεῖς τοῖς τηλικούτοις, ἃς, ἐπειδὴν συνέλθωσιν, αὐτοὶ σχεδὸν ἀνευρίσκουσι· τὰς δὲ τροφούς ἔτι τῶν τηλικούτων κοσμιότητός τε καὶ ἀκολασίας ἐπιμελεῖσθαι, τῶν δὲ τροφῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἀγέλης συμπάσης τάττεσθαι ἑκάστης μίαν γυναῖκα κοσμήτριαν κατ' ἐνιαυτόν, ἐξ αὐτῶν τῶν τροφῶν αἰρουμένην⁴).

1) Δῆλον ὅτι ἐν μὴ καλῶς τεταγμένη πολιτείᾳ τὸ δεινὸν τοῦτο γίνεται. Ἀριστοτέλης ἐπιτάττει τοῖς παιδονόμοις καὶ τὴν οἶκοι διαγωγὴν τῶν παίδων κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ἐπισκοπεῖν. (Ἀριστ. Πολ. Η 47).

2) Οὕτω γοῦν οἶομαι δεῖν διασαφεῖν τὰ τάχ' ἂν δριμύτερον δόξαντ' εἰρῇσθαι περὶ παίδων φύσεως τάδε· ἐὼ παῖς πάντων θηρίων δυσμεταχειριστότατός ἐστιν· ὅσῳ γὰρ μάλιστα ἔχει πηγὴν τοῦ φρονεῖν μήπω κατηρτυμένην, ἐπίβουλον καὶ δριμὺ καὶ ὑβριστότατον θηρίων γίνεται. Πλ. Νόμ. Ζ' 808 d.

3) Διεῖλε γὰρ ἐν τοῖς Νόμοις τὴν πόλιν εἰς δώδεκα φυλάς καὶ κώμας (Νόμ. Ε' 745 b).

4) Πλ. Νόμ. Ζ' 794 a, b.

Ἴδου δὴ τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἡλικίᾳ συμπαικτήρια τῶν παιδων¹⁾ Πλάτων ἤδη πρὸ διςχιλίων ἐτῶν λόγῳ καθίστη. Καίτοι εἴ τις βούλοιτο ὑπ' αὐγὰς θεάσασθαι τὸ πρᾶγμα, σμικρὸν ἂν εὔροι τὸ ὅμοιον ἀμφοτέροις· τὸ γὰρ αὐτοφυὲς τοῦ Πλάτωνος πόρρῳ ἴσταται τῶν νῦν καθεστηκυῶν παιδιῶν ἐν Γερμανίᾳ²⁾. Εἰκότως. Οὐ γὰρ οἱ παῖδες αὐτοὶ ἀνευρήκασιν, ἀλλ' ὑπὸ πρεσβυτέρων καθεστήκασιν, οἷς οὐκέτι αὐτοφυεῖς ἦσαν. Πλάτων δὲ τούτῳ ἐπιτρέπων οὐκ ἠξίωσε λόγῳ κοσμεῖν αὐτὸς τὰ ταιαῦτα.

Σκεψώμεθά γε μὴν, εἴ πῃ ἄλλη ὑπέθετο ἡμῖν Πλάτων τοὺς τύπους τῶν παιδιῶν τούτων. Φησὶ ταῖνον τὸ νέον ἄπαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύνασθαι, κινεῖσθαι δὲ αἰεὶ ζητεῖν καὶ φθεγγεσθαι, τὰ μὲν ἀλλόμενα καὶ σκιρτῶντα, οἷον ὀρχοῦμενα μεθ' ἡδονῆς καὶ προσπαίζοντα, τὰ δὲ φθεγγόμενα πάσας φωνάς· καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα οὐκ ἔχειν αἰσθῆσιν τῶν ἐν ταῖς κινήσεσι τάξεων οὐδὲ ἀταξιῶν, ἡμῖν δὲ δεδόσθαι ὑπὸ τῶν θεῶν τὴν ἐνρυθμόν τε καὶ ἐναρμόνιον αἰσθῆσιν μεθ' ἡδονῆς³⁾. Ἐντεῦθεν ἔστι συναγαγεῖν ὅτι χρὴ πᾶσαν παιδιάν τῶν παιδων ὅτι μάλιστα ἐν κινήσει μὲν εἶναι τοῦ τε σώματος καὶ τῆς φωνῆς, κινήσει δὲ εὐτάκτῳ. Τοῦτο δὲ πρῶτον μελήσει τῷ κοσμητῇ ἢ τῇ κοσμητρίᾳ προσεθίζειν τοὺς παῖδας, ἐδραίους θὲ χειρουργίας καὶ λεπτουργίας καὶ ὁμματοφθορίας εἰς δύναμιν ἀπεύργειν⁴⁾. Εἶτα δὲ φησι τὸν ὀτιοῦν ἀγαθὸν ἄνδρα ἔσεσθαι μέλλοντα τούτῳ αὐτὸ ἐκ παιδων εὐθὺς μελετᾶν δεῖν παίζοντά τε καὶ σπουδάζοντα ἐν τοῖς τοῦ πρᾶγματος ἐκάστοις προσήκουσιν· οἷον τὸν μέλλοντα ἀγαθὸν ἔσεσθαι γεωρ-

1) Die Kindergärten τῶν Γερμανῶν.

2) Περὶ τῶν παρ' ἡμῖν καθεστώτων νηπιαγωγείων οὐδεὶς ἐνθάδε λόγος. Οὐ γὰρ καιρὸς τανῶν καταδείξαι τὴν νόσον αὐτῶν.

3) Πλ. Νόμ. Β' 653 e· 664 e.

4) Ueberhaupt sollte es in diesen Spielen etc. alles Gekünstelte und Schulmässige ebenso, wie andererseits das Kindische beseitigt sein, das so oft in sie ist hineingetragen worden». (Παρασημείωσις τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδευτικῆς τοῦ ἐν Διψίᾳ Πανεπιστημίου Μασίου).

γόν ἢ τινα οἰκοδόμον, τὸν μὲν οἰκοδομοῦντά τι τῶν παιδείων οἰκοδομημάτων παίζειν χρή, τὸν δ' αὖ γεωργοῦντα, καὶ ὄργανα ἑκατέρῳ σμικρά, τῶν ἀληθινῶν μιμήματα, παρασκευάζειν τὸν τρέφοντα αὐτῶν ἑκάτερον, καὶ δὴ καὶ τῶν μαθημάτων, ὅσα ἀναγκαῖα προμεμαθηκέναι προμανθάνειν, οἷον τέκτονα μετρεῖν ἢ σταθμᾶσθαι καὶ πολεμικὸν ἱππεύειν παίζοντα, ἢ τι τῶν τοιούτων ἄλλο ποιοῦντα, καὶ πειρᾶσθαι διὰ τῶν παιδιῶν ἐκεῖσε τρέπειν τὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν παιδῶν, οἳ ἀφικομένους αὐτοὺς δεῖ τέλος ἔχειν¹⁾. Ἀλλὰ Πλάτων οὔτε ἀγαθοὺς γεωροὺς, οὔτε οἰκοδόμους, οὔτε εἰς ἄλλο τι ἐπὶ μέρος ἐπιτήδευμα ἀγαθοὺς ἄνδρας βούλεται ἐκπαιδεύειν, ὅπως ἐξέλαβε Κάππιος²⁾. Τοιαύτη γὰρ παιδεία ἤρμοζεν ἂν ἐν Αἰγύπτῳ ἢ Ἰνδίαις, ὅπου τὸ ἐπιτήδευμα ἐκάστου προώριστο. Ἴσως δὲ καὶ τοῖς νεωτέροις λαοῖς, ὅσοι τὸ χρηματίζεσθαι νομίζουσι τὸ ἀνθρώπινον τέλος, εἴη ἂν ἡ ὑφήγησις αὕτη Πλάτωνος οὐκ ἀπόβλητος. Ταύτην δὲ μόνην ἡγεῖται Πλάτων ὀρθὴν παιδείαν, ἣ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον ἐκ παιδῶν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης³⁾, τουτέστιν ἄνθρωπον γενέσθαι τέλεον τῆς οἰκείας ἀρετῆς, εἴπερ ἡ ὀρθὴ πολιτεία καὶ οἱ ὀρθοὶ νόμοι οὐδὲν ἄλλ' ἢ τοῦτο σκοποῦσι⁴⁾: καὶ ἐν τούτοις ἄρα παίζειν τοὺς παῖδας βούλεται, ἃ ἐπιτήδειά ἐστι τοῦτον τὸν ἔρωτα ἐμποιῆσαι· τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν παιδείαν, ἢ τινα πρὸς ἰσχὺν ἢ πρὸς ἄλλο ἐπι-

1) Πλ. Νόμ. Α' 643 b—d.

2) A. Kapp «Platon's Erziehungslehre». S. 29. Ὅστις, ὡς ἔοικεν, ἔσφηλε καὶ Κράμπερον (Gesch. d. Erz. im Altert. II S. 323), καὶ νεωστὶ ἔτι Μόλλερν (Schmid's päd. Encykl. B. IX S. 106).

3) Πλ. Νόμ. Α' 643 e—644 b.

4) Πλ. Νόμ. Ε' 728. a, b, c. Παρατίσκει Palmer «evangel. Pädagogik». 4 Aufl. S. 8. Ὅτι ἐν πόλει, οἷα ἡ Πλάτωνος, οὐ τυγχάνουσιν οἱ πολῖται πάντων τῶν φύσει προσηκόντων αὐτοῖς δικαίων, ὥστε συμβαίνει τὸν τέλεον πολίτην εἶναι καὶ τέλεον ἄνθρωπον, καὶ ἐγὼ συνεχώρησα (ἐπιθι προηγουμένου τεύχους σελ. 440). Ἀλλ' οὐ περὶ τῆς Πλάτωνος πόλεως ἐστὶν ὁ λόγος, περὶ δὲ τῆς ὀρθῶς πολιτευομένης πόλεως ἂν τις ἔχοι ἐκεῖνο ἰσχυρίζεσθαι.

τήδευμα ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάναισον προσαγορεύει καὶ ἀνελεύθερον καὶ οὐδὲ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐκ ἦν δυνατόν Πλάτωνα παραινεῖν πρὸς τὸ ὕστερον ἐπιτήδευμα τῶν παίδων βλέποντα τὸν τροφέα παρατιθέναι τούτοις τὰς παιδιάς, ὅς γε προσδοκᾷ ἐκ τῶν παιδιῶν καταμαθεῖν, ἐφ' ὃ ἕκαστος πέφυκεν¹).

Ἀλλὰ μέντοι τὸ Ἀριστοτέλους πολύγνωστόν ἐστιν, ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ παίδων ἐστὶ τὸ μιμεῖσθαι σύμφυτον, καὶ τούτῳ διαφέρει τῶν ἄλλων ζώων, ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας, καὶ χαίρουσι τοῖς μιμήμασι πάντες²). αἱ δὲ μιμήσεις, ἐὰν ἐκ νέων πόρρῳ διατελέσωσιν, εἰς ἔθη τε καὶ φύσιν καθίστανται καὶ κατὰ σῶμα καὶ φωνὰς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν³). Τὸ δὴ ἐπιτείνειν τὸ μιμητικὸν αὐτοῦ ἄτοπον ἂν εἴη, ὅτε ἡ φύσις ἱκανὸν ἐνέθηκε· πολλῷ δὲ μᾶλλον δεῖ σκοπεῖν, τίνα μιμήματα ἐπιτήδειά ἐστιν εἰς τὸ ἐμποιῆσαι ἥθος ἐπεικὲς καὶ παρασχεῖν μαθήσεις χρηστὰς εἰς τὸν μέλλοντα βίον, καὶ τίνα τούναντίον, καὶ τὰ μὲν ἐὰν μιμεῖσθαι, ῥυθμίζοντα ἐπὶ τὸ προσφορώτατον, τῶν δὲ ἀφέλκειν εἰς τούναντίον, ὥσπερ οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθοῦντες ποιοῦσιν. Ἐπεικὲς δ' ἂν εἴη ἥθος τὸ σῶφρον, ἀνδρεῖον, ὀσιον, ἐλευθέριον καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα. Τὸ δὲ λαγωὺς καὶ βατράχους καὶ ἰχθῦς ἐν φωναῖς καὶ ἐν σχήμασι μιμεῖσθαι, τί μέρος συμβάλλεται πρὸς τὸ εἰρημένον ἥθος, ἔγωγε οὐκ ἔχω συμβαλέσθαι⁴).

Χρὴ δέ, φησι Πλάτων, μηδὲν οὕτω διευλαβεῖσθαι, ὥς τὸ καινοτομεῖν ἢ παρανομεῖν περὶ τὰς παιδιάς· ἄγνοίαν δὲ καταγιγνώσκει τῶν πολλῶν τῆς τῶν παιδιῶν δυνάμεως, ὅτι διανοοῦνται αὐτὰς κινουμένας παιδιάς ὄντως εἶναι καὶ οὐ τὴν μεγίστην ἐξ αὐτῶν σπουδὴν καὶ βλάβην συμβαίνειν⁵). Τὸ δ' ἐστιν

4) Πλ. Πολ. Ζ' 537 a.

2) Ἀριστ. Ποιητ. 4.

3) Πλ. Πολ. Γ' 395 d.

4) Πλ. Πολ. Γ' 395 d—397 b, καὶ τῆς δε σελ. 509 καὶ 540.

5) Πλ. Νόμ. Ζ' 797 a—798 d.

ἀδύνατον ἐκ τῶν ἐν ταῖς παιδιαῖς παρανομούντων ἐννόμους καὶ σπουδαίους ἀνδρας αὐξάνεσθαι¹⁾).

Πλὴν δὲ τῶν τοιούτων παιδιῶν ὀρέγονται φύσει οἱ παῖδες μύθων ἀκούειν περὶ τοιούτων πραγμάτων καὶ οὕτω λεγομένων, ἃ καὶ ὡς μάλιστα τοῖς τηλικούτοις πρόσφορα τυγχάνει. Ταῖς δὲ τροφοῖς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῦτο προσῆκε, μύθοις τέρπειν τοὺς παῖδας. Τοιούτων δ' οὐκ ἦν ἀπορία παντοδαπῶν· ἀλλ', ὡς εἰκός, καὶ οἱ παραδιδόντες καὶ οἱ παρὰ λαμβάνοντες, μόνον τοῦ ἡδέος ἐστοχάζοντο, εἰ δέ τις ὠφέλεια ἢ βλάβη ἐκ τούτων γίγνοιτο, οὐτ' ἐφρόντιζον οὐτ' ἂν ἠδύναντο. Οὐχ οὕτως ἔδοξε Πλάτωνι· ἀλλ' ἀκριβέστατα ἐννοήσας τὴν δύναμιν τῆς πρώτης ψυχικῆς τροφῆς, ὅπερ ἐστὶ τὰ μυθολογούμενα τοῖς παιδίοις, πλεῖστον ἐσπούδασε περὶ τὴν διόρθωσιν καὶ ὑποτύπωσιν αὐτῶν. Νῦν οὖν ἐπιχειροῦντες περὶ τούτων τὰ προσήκοντα λέγειν, ἐμβαίνομεν εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ ἑτέρου τῶν δύο κυρίων ἐλληνικῶν παιδευμάτων, ἃ καὶ Πλάτων παρεδέξατο, τῆς μουσικῆς.

Ἐν μὲν τῇ συνηθείᾳ ἐκαλεῖτο μουσικὴ πᾶν τὸ ὀπηδήποτε δυνάμενον ἄπτεσθαι ἐξ εὐθείας τῆς ψυχῆς καὶ παιδεύειν αὐτὴν πρὸς ἀρετὴν. Λόγοι ἄρα καὶ μέλη καὶ ὄρχησις, καὶ τῶν λόγων οὐ μόνον ἡ ποίησις, ἀλλὰ καὶ οἱ χύδην, καὶ αἱ ἐπιστῆμαι δὲ αὐταί· καὶ γὰρ ταύτας ἐν παιδείᾳ μέρει ἐποιοῦντο, δυναμένας τοὺς χρωμένους βελτίους ποιεῖν τὰ ἦθη καὶ τὴν διάνοιαν. Κατὰ ταύτην τὴν ἰδέαν ὀνομάζει καὶ Πλάτων τὴν φιλοσοφίαν μεγίστην μουσικὴν²⁾, ἅτε τὴν τελείαν ἀρετὴν ἐν τῇ ψυχῇ κατασκευάζουσαν, ἣν πολλὰ τοῦ Πλάτων ἁρμονίαν ὀνομάζει καὶ συμφωνίαν³⁾. Οὐ μὲν ἄλλ' ἐν τῇ Πολιτείᾳ, καίπερ εὐλαβούμενός τι καινοτομεῖν περὶ τὰ καθιερωμένα ὑπὸ τοῦ μακροῦ χρόνου, ἀφορίζει αὐτῆς τὰς ἐπιστήμας. Ἴδοι δ' ἂν τις ἐνθένδε τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ. «Τίς οὖν ἡ παιδεία; ἢ χαλεπὸν εὐρεῖν βελτίω τῆς ὑπὸ τοῦ πολλοῦ χρόνου εὐρημένης;

1) Πλ. Πολ. Δ' 424 e.

2) Πλ. Φαίδ 60 e—61 b.

3) Πλ. Πολ. Δ' 443 d—444 a. Η' 548 b· 554 e. Νόμ. Γ' 689 d, 691 a. 696 c. Λάχ. 188 c, d. Φαίδ. 93.

ἔστι δέ που ἢ μὲν ἐπὶ σώμασι γυμναστική, ἢ δ' ἐπὶ ψυχῇ μουσική¹⁾. Ὅστερον δέ· «Τί οὖν ἂν εἴη μάθημα ψυχῆς ὁλκὸν ἀπὸ τοῦ γιγνομένου ἐπὶ τὸ ὄν; . . . ἄρα μουσική, ὅσῃν τὸ πρότερον διήλθομεν; Ἀλλ' ἦν ἐκείνη γε ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς, ἔθεσι παιδεύουσα τοὺς φύλακας, κατὰ τε ἁρμονίαν εὐαρμοστίαν τινά, οὐκ ἐπιστήμην παραδιδούσα, καὶ κατὰ ῥυθμὸν εὐρυθμίαν, ἐν τε τοῖς λόγοις ἕτερα τούτων ἀδελφὰ ἅττα ἔχουσα καὶ ὅσοι μυθῶδεις τῶν λόγων καὶ ὅσοι ἀληθινώτεροι ἦσαν· μάθημα δὲ πρὸς τοιοῦτόν τι ἀγαθόν, οἷον σὺ νῦν ζητεῖς, οὐδὲν ἦν ἐν αὐτῇ²⁾· ἔνθα οὐπω ἀπηλλάχεται αἱ ἐπιστῆμαι τῆς μουσικῆς· τὸ γὰρ αὖθις τὸ πρότερον διήλθομεν» δηλοῖ ὅτι καὶ ὅσῃν οὐπω διήλθον, αἱ ἐπιστῆμαι δηλαδὴ, μουσική ἐστι. Καὶ τέλος δὴ προῖὼν λέγει· «Καὶ μὴν τί ἄλλο λείπεται μάθημα μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς καὶ τῶν τεχνῶν κεχωρισμένον;» Ἐθηκε δὴ ὡς τρίτον παιδεύμα παρὰ τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν τὰς ἐπιστήμας. Οἱ μέντοι πρῶτοι λόγοι καὶ μῦθοι, οἱ λεγόμενοι τοῖς παιδίοις ἅμα συνιεῖσι τὰ λεγόμενα, περιέχονται προδήλως ὑπὸ τῆς μουσικῆς.

Ὑποξενίζει δέ τι παρὰ Πλάτωνι ἡ διάρθρωσις τῶν δύο κυρίων παιδευμάτων πρὸς ἀλλήλα. Τίθησι μὲν γὰρ ἀρχὴν τούτων, οὗ καὶ ἔμπροσθεν ἐπεμνήσθημεν, ὅτι πᾶν νέον ζῶον τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς κινεῖσθαι ἀεὶ ζητεῖ καὶ φθέγγεσθαι· καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα οὐκ ἔχει αἴσθησιν τῶν ἐν ταῖς κινήσεσι τάξεων καὶ ἀταξιῶν, ἡμῖν δὲ δεδώκασιν οἱ θεοὶ τὴν ἐνρυθμόν τε καὶ ἐναρμόνιον αἴσθησιν μεθ' ἡδονῆς. Τὴν δὴ τοιαύτην κίνησιν τῆς τε φωνῆς καὶ τοῦ σώματος, τὸ σύνολον τῆς παιδείας, χορείαν ὀνομάζει, εἶδη δὲ αὐτῆς, τὴν μὲν τῆς φωνῆς κίνησιν, οὕτως ἐρρυθμισμένην, ὥστε συμβάλλεσθαι πρὸς ἀρετὴν ψυχῆς, τὴν μουσικὴν, τὴν δὲ τοῦ σώματος, μέχρι μὲν παιδιᾶς, ὄρχησιν, ἂν δὲ μέχρι τῆς τοῦ σώματος ἀρετῆς ἡ τοιαύτη κίνησις γίγνηται, τὴν ἐντεχνον ἀγωγὴν ἐπὶ τὸ τοιοῦτον αὐτοῦ γυμναστικὴν προσαγορεύει³⁾.

1) Πλ. Πολ. Β' 376 e.

2) Πλ. Πολ. Ζ' 524 d. 522 a.

3) Πλ. Νόμ. Β' 673 a.

Τῆς δὲ μουσικῆς διαστέλλει δύο μέρη, ἐν μὲν λόγους καὶ μύθους μὴ ἀδομένους, ἐν δὲ μέλη, τοῦτ' ἔστι λόγους μεθ' ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ²⁾). Λόγων δ' αὖ διττὸν εἶδος, τὸ μὲν ἀληθές, ψεῦδος δὲ ἕτερον. Ψευδεῖς δὲ λόγους λέγει τοὺς πεπλασμένους μύθους, οἷς τὸ πρῶτον δεῖ τρέφειν τὰς ψυχὰς τῶν παιδίων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀποδοκιμάζει Πλάτων τὸ ψεῦδος, ἀλλ' ὅσα τις κακῶς ψεύδεται, ἐμποιῶντα ἐν τῇ ψυχῇ ἄγνοιαν τοῦ ἀληθῶς ὄντος. Ὅσα δὲ πρὸς τοῦ ὄντος τὴν θέαν τρέπει τὴν διάνοιαν καὶ κατὰ τοῦτο πλάττει τὸ ἦθος, ἂν τε γεγονότα τυγχάνη, ἂν τε μή, ἀκούειν προσήκει τοὺς παῖδας, μᾶλλον δὲ τὰ πεπλασμένα. Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις τὸ ψεῦδος (*die dichterische Umhüllung*) αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὔτ' ὠφελεῖ οὔτε βλάπτει, ἔστι μὲντοι οἷον ἡδυσματι τῆς ὑγιоῦς τροφῆς, τῆς ἀληθείας, ἣν αἱ ψυχαὶ τῶν νέων, διὰ τὸ σπουδαῖον αὐτῆς, ψιλὴν οὕτως οὐ δύνανται φέρειν, καθάπερ καὶ τῶν σιτίων τὰ χρηστά, ἔχοντα ὡς ἔτυχεν, οὐ πάνυ εὐόρεκτα ὄντα οὐδ' εὐπεπτα, ποιούμεν ἄρτύμασι καὶ παντοδαπῇ παρασκευῇ¹⁾).

Ὑφηγεῖται δ' ἡμῖν Πλάτων τοὺς τύπους, ἐν οἷς δεῖ τοὺς μύθους ποιεῖν, ἢ καθ' οὓς τοὺς πεποιημένους κρίνειν· τοὺς δ' ἐγκριθέντας βούλεται ἀναγκάζειν τροφούς καὶ μητέρας λέγειν τοῖς παισὶ.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ θεούς, μὴ πλάττειν ἀδικίας αὐτῶν καὶ ἐπιβουλάς καὶ τέκνων βρώσεις καὶ πατέρων τιμωρίας, καὶ ἔχθρας, καὶ θεομαχίας, οἷα Ἡσίοδος καὶ Ὅμηρος ἐψεύσαντο περὶ Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Γιγάντων, μηδὲ διηγεῖσθαι τοῖς παισὶ, μήτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένα, μήτε ἄνευ ὑπονοιῶν. Ὁ γὰρ νέος οὐχ οἶός τε κρίνειν ὃ τί τε ὑπόνοια καὶ ὃ τι μή, ἀλλ' ἂν ἂν τηλικούτος ὢν λάβῃ ἐν ταῖς δόξαις δυσέκνιπτά τε καὶ ἀμιτάστχτα φιλεῖ γίγνεσθαι. Ἀλλ' ἀποδιδόναι τῷ λόγῳ, οἷος τυγχάνει ὁ θεὸς ὢν. Ἔστι δὲ τῷ ὄντι ἀγαθός. Τοιοῦτος δ' ὢν οὔτ' ἂν αὐτὸς κακὸν ποιῶι, οὔτ' ἂν ἄλλοις αἴτιος κακοῦ γίγνοιτο. Οὐκ οὖν πάντων ἂν εἴη αἴτιος ὁ θεός, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀγαθῶν αἴτιος, τῶν δὲ κακῶν

2) Πλ. Πολ. Γ' 398 c.

1) Πλ. Νόμ. Β' 659 e, 660 a.

ἄλλα ζητητέον τὰ αἷτια. Εἰ δέ τινες κακῶς πράττουσι, λεχτέον ὡς κακοὺς ὄντας ὁ μὲν θεὸς δίκαια καὶ ἀγαθὰ ἐργαζόμενος κολάζει, οἱ δὲ δίκην διδόντες ὠφελοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ¹⁾).

Ἐπειτα δὲ μὴ πλάττειν τὸν θεὸν μήτε αὐτὸν γόητα, φανταζόμενον ἄλλοτ' ἐν ἄλλαις ιδέαις²⁾), μήτε ἡμᾶς ψεύδεσι παράγοντα· οὐ γὰρ ἀληθῆ. Ἀνάγκη γάρ, εἴ περ τι ἐξίσταται τῆς ἑαυτοῦ ιδέας, ἢ ἐν ἑαυτῷ ἔχειν τὴν αἰτίαν, ἢ ἔξωθεν. Ἀλλ' ἔξωθεν ἀδύνατον τὰ γὰρ ἄριστα ἔχοντα ἥκιστα ὑπ' ἄλλου ἀλλοιοῦταί τε καὶ κινεῖται· ὁ δὲ θεὸς καὶ τὰ τοῦ θεοῦ πάντα ἄριστα ἔχει. Αὐτὸν δὲ ἑαυτὸν μεταβάλλειν τὸν θεὸν καὶ τοῦτο ἀδύνατον. Ἀνάγκη γάρ ἢ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτὸν μεταβάλλειν. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀδύνατον· οὐ γὰρ ἔστι τι τοῦ ἀρίστου πρεσβύτερον ἀρετῇ· ἐπὶ δὲ τὸ χεῖρον οὐδεὶς ἐκὼν μεταβάλλει ἑαυτόν. Οὐδαμῶς ἄρα ὁ θεὸς ἀλλοιοῦται. Τὸ δὲ αὐτὸν μὲν μὴ ἀλλοιοῦσθαι, ἡμῖν δὲ ποιεῖν ἑαυτὸν δοκεῖν παντοδαπὸν φαίνεσθαι, ψεῦδος ὃν καὶ ἀπάτη, ἀνάρμοστόν ἐστι θεοῦ κατηγορεῖν³⁾).

Τοιαῦτα μὲν δὴ περὶ θεοὺς ἀκουστέον τε καὶ οὐκ ἀκουστέον τοὺς παῖδας, εἰ μέλλουσι θεοὺς τε τιμᾶν καὶ γονέας καὶ τὴν ἀλλήλων φιλίαν μὴ περὶ σμικροῦ ποιεῖσθαι. Εἰ δὲ μέλλουσιν ἀνδρείαι εἶναι καὶ προτιμᾶν καλὸν θάνατον αἰσχροῦ βίου, ἀνάγκη μὴ πλάττειν τὰ ἐν Ἀΐδου οὕτω δεινά, οἷα Ὀμήρῳ καὶ ἄλλοις ποιηταῖς πέπλασται⁴⁾), μηδὲ ποιεῖν τοὺς παῖδας φρίττειν ἀκούοντας Κωκυτοὺς καὶ Στύγας καὶ ἐνέρους καὶ ἀλίβαντας καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, πᾶν δὲ τούναντίον.

Ἀνδρείας δ' ἐστὶ καὶ μάλιστ' ἀνδρὶ προσῆκον τὸ κατέχειν ἑαυτὸν ἐν τε δεινοῖς, ὥστε μὴ θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, ἐν τε τερπνοῖς, ὥστε μὴ ἐνδιδόναί ἰσχυρῷ γέλωτι, αἰσχύνεσθαι δὲ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις καὶ ὅλως στάσιμον καὶ δυσμετάπτωτον εἶναι ἐπὶ θᾶτερα. Καὶ τοὺς τροφίμους ἄρα οὔτε ἀκούειν χρή τοιοῦτόν τι

1) Πλ. Πολ. Β' 377—380.

2) Ὀμηρ. Ὀδ. ρ 485.

3) Πλ. Πολ. Β' 380—383.

4) Ὀμ. Ὀδ. λ 488. ω 6—9. Ἰλ. Υ' 64. Ψ 403. Ὀδ. κ 495.

σπουδῇ, οἷα πολλὰ παρ' Ὅμηρῳ ἔστιν εὐρεῖν¹⁾), οὔτε, ἐπὶ αὐτοῖς ταιοῦτον ἢ λέγειν ἢ ποιεῖν, συγγιγνώσκειν²⁾). Ταῦτα μέντοι ἔστιν οἱ μέμφονται Πλάτωνος, ὥς οὔτε καλὸν οὔτε θεάρεστον ὄν τὸ δυσπαθῆ εἶναι, τὸ δὲ ἐναντίον θεοπρεπέστερον, καὶ μετὰ τούτων δηλαδὴ καὶ Περικλείον ἦθος καὶ Σωκράτους τρόπον τῆς τελευτῆς καὶ Φωκίωνος βίον καὶ θάνατον καὶ ὅσοις ἄλλοις τοῦ αὐτοῦ γένους ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία κεκόσμηται. Ἀλλ' ἕκαστος τῷ οἰκείῳ μέτρῳ μετρῶν, ἄλλοτ' ἄλλῳ ὄντι, ἄλλοτ' ἄλλως ἔχον φανεῖ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· τὸ δὲ Πλάτωνα μέτρον ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον, ὥσπερ καὶ τὰ ληθές.

Καὶ ἀλήθειαν δέ γε περὶ πολλοῦ ποιητέον. Ἀλήθεια γὰρ πάντων μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγεῖται, πάντων δὲ ἀνθρώποις· ἥς ὁ γενήσεσθαι μέλλων μακάριος καὶ εὐδαίμων ἐξ ἀρχῆς εὐθύς μέτοχος εἶη, ἵνα ὡς πλεῖστον χρόνον ἀληθῆς ὦν διαβιοῖ³⁾). Τὸ δὲ ψεῦδος, ὥσπερ εἴρηται, χρήσιμον μὲν ἐστὶν ὡς ἐν ἀρτύματος εἶδει καὶ πρὸς ὠφέλειαν, οὐ μὴν παντὶ χρηστέον τούτῳ, ἀλλὰ τοῖς ἄρχουσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀρχομένων. Φέγειν ἄρα δεῖ, εἴ τίς τι δολοφρονέων λέγει ἀνθρώπων, περὶ δὲ θεῶν μηδὲ λέγειν τὸ παράπαν⁴⁾).

Καὶ μὴν καὶ σωφροσύνης, εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου, δεῖ τοῖς νέοις. Σωφροσύνης δὲ τὰ τοιάδε μέγιστα, ἀρχόντων μὲν ὑπηκόους εἶναι, αὐτοὺς δὲ ἄρχοντας τῶν περὶ πότους καὶ ἀφροδίσια καὶ περὶ ἐδωδὰς ἡδονῶν. Ὅσα δὲ παρ' Ὅμηρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς εὔρηται, ἢ θρασύτητες ἰδιωτῶν πρὸς ἄρχοντας⁵⁾), ἢ ἐγκώμια εὐωχίας καὶ θοίνης⁶⁾ καὶ ἔρωτες ἀθέμιτοι⁷⁾ καὶ ἀκράτεια⁸⁾ καὶ δωροδοκίαι καὶ αἰσχροκέρδεια θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἂν τε ἀλθῇ, ἂν τε μή, τυγχάνη ὄντα, οὐκ ἐπιτήδεια νέοις ἀκούειν.

1) Ὁμ. Ἰλ. Ω 40, κ. ἐξ. X 468. 444. Σ 54, Π 433. Α 599.

2) Πλ. Πολ. Ι' 386—389

3) Πλ. Νόμ. Ε', 730 c.

4) Πλ. Πολ. Γ', 389 b, d.

5) Ὁμ. Ἰλ. Α, 225.

6) Ὁμ. Ὀδ. ι, 342.

7) Ὁμ. Ὀδ. θ, 266 κ. ἐξ.

8) Ὁμ. Ἰλ. Ε 293 κ. ἐξ.

Τέλος δὲ δὴ δεῖ μηδαμῶς χωρίζειν δικαιοσύνην εὐδαιμονίας, διδάσκοντας, ὥς εἰσὶ τινες ἄδικοι μὲν, εὐδαίμονες δέ, καὶ τάνάπαλιν, καὶ ὥς λυσιτελεῖ τὸ ἀδικεῖν, ἐὰν λανθάνῃ. Οὔτε γὰρ συμφέρει τοιαῦτα ἀκούειν τοὺς νέους, ἀλλ' οὐδέ γε ἀληθῆ ἐστὶ¹). Τοῦτο δὲ ἵνα δῆλον γένηται, διηγήσεως δεῖ. Ὅτι μὲν πᾶσιν ἀνθρώποις ἔνεστι φύσει ὀρεξίς εὐδαιμονίας, δῆλον. Πλάτων δὲ εἰωθότως αὐτῷ οὐδὲν τῶν φύσει ὑπαρχόντων ἀπόβλητον ἡγεῖται, ζητεῖ δ' αἰετὴν τὴν ἀρίστην αὐτοῦ ἔξιν ἀποφῆναι. Καὶ δὴ καὶ τῆς τῆς εὐδαιμονίας ὀρέξεως ἔχει λόγον καὶ οὐδὲν ὀκνεῖ κατὰ τὴν δόξαν τῶν πολλῶν τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀποφῆναι²). Ἀλλὰ μὴν εὐδαίμονες ἐσμεν κτήσῃ ἀγαθῶν· καὶ μέχρι μὲν τοῦδε πάντες ὁμολογοῦσιν ἀλλήλοις, τίνα δ' ἐστὶν ὄντως ἀγαθὰ καὶ τούτων ποῖα τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα, οὐδαμῶς. Τὰ μὲν οὖν τοῖς παλαιοῖς δοκοῦντα ἀγαθὰ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν παρίστησι τὸ γνωστὸν σκόλιον τόδε·

Ἰγναίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῷ·
Δεύτερον δὲ φυὰν καλὸν γενέσθαι·
Τὸ δὲ τρίτον πλουτεῖν ἀδόλως·
Καὶ τὸ τέταρτον ἡδᾶν μετὰ φίλων.

Πλάτων μέντοι ἄλλην ἔχει γνώμην περὶ τῶν ἀγαθῶν. Διττά, φησὶν, ἐστὶν ἀγαθὰ, τὰ μὲν θεῖα, τὰ δὲ ἀνθρώπινα· καὶ θεῖα μὲν λέγει αὐτὰς τὰς ἔμπροσθεν καταλεχθείσας ἀρετάς, φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην· ἀνθρώπινα δὲ τὰ αὐτὰ σχεδὸν τοῖς πολλοῖς, ὑγίειαν καὶ κάλλος καὶ ἰσχὺν σώματος καὶ πλοῦτον οὐ τυφλόν, ἀλλ' ὅξυ βλέποντα, ἃν περ ἅμα φρονήσῃ ἐπῆται. α" Ἡρτῆται δ' ἐκ τῶν θείων θᾶτερα, καὶ ἃν μὲν δέχεταιί τις τὰ μείζονα, κτᾶται καὶ τὰ ἐλάττονα, εἰ δὲ μή, στέρεται ἀμφοῖν³). Οὐ οὐκ ἂν εὖροις ῥαδίως ἀληθέστερον ἄλλο, ἀλλ' οὐδέ γε μάλλον ἀγνοούμενον ὑφ' ἡμῶν.

Καὶ μὴν καὶ ἡδονὴν εἰκὸς εὐδαιμονίᾳ προσεῖναι· καὶ δικαιοσύνη ἄρα. Εἰ δ' οὕτως ἔχει, σκεπτέον.

1) Πλ. Πολ. Γ', 392 a, b.

2) Πλ. Συμπ. 204 e. Εὐθύδ. 278 e κ. ἐξ.

3) Πλ. Νόμ. Α', 631 b, c.

Πρῶτον μὲν εἰδέναι χρή ὅτι ἕκαστον τῶν τριῶν γενῶν τῆς ψυχῆς ἔχει οἰκείαν ὁρμήν, τὸ μὲν λογιστικὸν πρὸς τὸ μανθάνειν, τὸ δὲ θυμοειδὲς πρὸς τιμὴν καὶ εὐδοξίαν, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν πρὸς πολλά τινα, διότι δὲ διὰ χρημάτων μάλιστα ἀποτελεῖται ταῦτα, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, πρὸς χρήματα. Ταύτῃ δὲ καλεῖ Πλάτων τὸ μὲν φιλομαθὲς καὶ φιλόσοφον, τὸ δὲ φιλόνεικον καὶ φιλότιμον, τὸ δὲ φιλοκερδὲς καὶ φιλοχρήματον. Καὶ ἡδοναὶ δὲ τριτταί εἰσιν, ἑνὸς ἑκάστου μία ἰδία, πληρουμένης δηλαδὴ τῆς ἐπιθυμίας. Εἰ τοίνυν τρεῖς τοιούτους ἀνθρώπους, ὧν ἐν τούτων μάλιστα κρατεῖ, ἄλλω ἄλλο, ἐν μέρει ἕκαστον ἀνερωτῶμεν, τίς τούτων τῶν βίων ἡδιστος, δῆλον ὅτι τὸν ἑαυτοῦ ἕκαστος ἐγκωμιάσεται· ὁ μὲν χρηματιστικὸς πρὸς τὸ κερδαίνειν καὶ ἀπολαύειν τὴν τοῦ τιμᾶσθαι ἡδονὴν ἢ τὴν τοῦ μανθάνειν οὐδενὸς ἀξίαν φήσει εἶναι, πλὴν εἴ τι αὐτῶν ἀργύριον ποιεῖ· ὁ δὲ φιλότιμος τὴν μὲν ἀπὸ τῶν χρημάτων ἡδονὴν φορτικὴν τινα ἡγεῖται, καὶ αὖ τὴν ἀπὸ τοῦ μανθάνειν, ὅτι μὴ μάθημα τιμὴν φέρει, καπνὸν καὶ φλυαρίαν· ὁ δὲ φιλόσοφος οἶδε μὲν καὶ τίθησι καὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἡδονὰς εἶναι· καὶ γὰρ αὐτὸς τούτων γεύεται, ὅσαι ἀναγκαῖαι καὶ θεμιταί· βελτίστην μὲν τοι καὶ ἀληθεστάτην καὶ βεβαιοτάτην τὴν ἀπὸ τοῦ μανθάνειν ἡγεῖται. Τίς οὖν τούτων ἀληθέστατα λέγει; σκεπτέον. Πᾶν, ὃ ἂν μέλλῃ καλῶς κριθῆσθαι, ἐμπειρία καὶ φρονήσῃ καὶ λόγῳ χρή κρίνεσθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν χρηματιστικὸς μόνον τῆς ἀπὸ τοῦ κερδαίνειν ἡδονῆς ἐμπειρότατός ἐστι, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ τιμᾶσθαι ἥττον, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ μανθάνειν οὐδαμῶς· ἀχρεῖος ἄρα κριτῆς ἂν εἴη. Ὁ δὲ φιλότιμος τῆς μὲν ἀπὸ τοῦ τιμᾶσθαι μάλιστα, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ κερδαίνειν καὶ τῶν εὐπαθειῶν ἥττον, τῆς δ' ἀπὸ τοῦ μανθάνειν ἥκιστα· καὶ οὗτος ἄρα ἀδέξιος κριτῆς. Ὁ δὲ φιλόσοφος καὶ τῶν τριῶν ἐμπειρὸς· ἀνάγκη γὰρ αὐτῷ ἐκ παιδὸς ἀρξαμένῳ γεύεσθαι τούτων. Περὶ μὲν οὖν ἐμπειρίας οὕτως. Ἐφάμεν δὲ χρῆναι ἔτι κρίνεσθαι φρονήσῃ καὶ λόγῳ· ταῦτα δὲ τῷ φιλοσόφῳ μάλιστα οἰκεῖά ἐστιν. Ἡ τοῦ φιλοσόφου ἄρα κρίσις ἀληθεστάτη ἂν εἴη καὶ κυρία¹).

1) Πλ. Πολ. Θ', 580 d—583 α.

“Ἐτι δὲ οὐδ’ ἀληθεῖς εἰσιν αἱ διὰ τοῦ σώματος ἡδοναί, αἱ μέγισται νομιζόμεναι, ἀλλ’ ἐσκιαγραφημέναι, οὐδ’ ἄξιον ἡδονὰς καλεῖν, ἀλλ’ ὀρθότερον λυπῶν παύλας. Ἐστι γὰρ λύπη ἡδονῆς ἐναντίον καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸ μήτε χαίρειν μήτε λυπεῖσθαι, ἡσυχία τις περὶ ταῦτα τῆς ψυχῆς. Τοιαῦτον δ’ ἐστὶ καὶ ὑγίεια τῷ ὑγιαίνοντι. Ἀλλ’ οἱ κάμνοντες οἶονταί μὴδὲν εἶναι ὑγείας ἡδίων, καὶ φαίζοντες χαίρουσι μᾶλλον πῶν ὑγιαίνοντων. Οὗτοι γὰρ τούτου γε ἕνεκα ἡσυχίαν ἄγουσιν. Εἰ οὖν τις τὴν ἐκ τοῦ ὑγιάζεσθαι ἡδονὴν περὶ πλείστου ποιεῖται, ἀναγκαῖον προκατασκευάζειν ἑαυτῷ νόσους, ἵνα τούτων ἀπαλλαττόμενος ἡδῇται. Ὅμοιον δὲ συμβαίνει καὶ τοῖς τὰς ἄλλας ἡδονὰς ἐν μεγίστῳ τιθεμένοις. Τοῖς οὖν ταύτας θηρεύουσιν ἀναγκαῖον λύπας σφίσιν αὐτοῖς προκατασκευάζειν. Καὶ, ὡς ἔοικε, Πλάτωνι βοηθοῦντες οἱ ἐπὶ τῶν Καισάρων δισφθαρμένοι Ῥωμαῖοι ἐνεδείξαντο ἔργῳ τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἐπεὶ γὰρ κορέσαντο βρωμάτων, εἴτα ἐξήρουν αὐτὰ ἐπίτηδες, ἵνα ἐγείροντες τὴν ἐκ τῆς πείνης λύπην, ἡδoιντο πάλιν ἐσθίοντες, ὡς οὕσης δηλαδὴ τῆς ἡδονῆς ἐν τῷ τῆς λύπης ἀπαλλάττεσθαι παυομένης δὲ τῆς λύπης συμπαύεται καὶ ἡ ἡδονή. Ἀλλ’ αὕτη οὐκ ἔστι καθαρὰ ἡδονὴ ἢ λύπη μεμιγμένη, ἀλλ’ ἡ ἡσυχίαν ἀγοῆς τῆς ψυχῆς ἐπιγιγνομένη. Τοιαύτη δὲ ἡ ἐκ τοῦ μανθάνειν καὶ θεωρεῖν. Καὶ τῆς εἰλικρινεστάτης ἄρα καὶ ἐνδελεχεστάτης ἡδονῆς ἂν γεύοιτο ὁ σοφός¹⁾. ὁ αὐτὸς δ’ ἐστὶ καὶ ὁ δίκαιος κατὰ Πλάτωνα, ἄνευ γὰρ τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὐκ ἔστι σοφόν τινα εἶναι.

Περὶ δὲ τῶν παρ’ ἀνθρώπων τιμῶν, εἰ μὴ ἐν τῷ παραχρῆμα, πρὸς γε τὸ τέλος τοῦ βίου γενόμενον, ἐπειδὴν ἀναλάβῃ τὸ τῆς δικαιοσύνης κάλλος, εἰκὸς εὐδοκιμεῖν τε καὶ τὰ ἄθλα φέρεσθαι τὸν δίκαιον.

Καὶ μὴν ὑπὸ γε θεοῦ οὐδέποτε ἀμελεῖται ὁ δίκαιος, δὲ προθυμεῖται ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ, ἀλλ’ ἐάν τε ἐν πενίᾳ γίγνηται, ἐάν τε ἐν νόσοις ἢ τινι ἄλλῳ τῶν δοκούντων κακῶν, ὑποληπτέον, ὡς τούτῳ ταῦτα εἰς ἀγαθὸν τελευτήσει (ζῶντι ἢ καὶ ἀποθανόντι²⁾).

1) Πλ. Πολ. Θ', 583 b—587.

2) Πλ. Πολ. Ι', 612 b—614 κ. ἐξ.

Πάντως ἄρα ὁ δικαίως βίων εὐδαιμονέστατα καὶ ἡδίστα βιοῖ ἐν-
 ἰάδε τε καὶ μεταλλάξας¹⁾ καὶ ταῦτα χρῆ καὶ λέγειν τοῖς παισίν.

Τοὺς μὲν δὴ τύπους τῶν λόγων, οἷους τε λεκτέον καὶ μὴ, διήλ-
 θομεν. Περὶ δὲ τῆς λέξεως, ὡς χρῆ ταῦτα λέγειν, τοιάδε διετύ-
 πωσε Πλάτων. Πᾶσα ποίησις, καὶ χύδην δὲ λόγος ἐξηγησέμενος,
 ὁ μὲν διὰ μιμήσεως ὅλος ἐστίν, ὥσπερ τὸ δράμα, ὁ δὲ δι' ἀπαγ-
 γελίας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, οἷον ἡ μελικὴ ποίησις, ὁ δὲ ἐξ ἀμφο-
 τέρων μικτός, οἷον τὸ ἔπος. Καὶ εἰ δέοι ἡδονῇ κρίνεσθαι παρὰ τῷ
 ὀχλῳ τοὺς τρεῖς τούτους τῆς λέξεως τύπους, φέραι ἂν τὰ πρῶτα
 ἢ διὰ μιμήσεως τὸ πᾶν περαίνειαν, τὸ δράμα, τὰ δεύτερα δὲ ὁ
 πεκραμένος, καὶ ὕστερος ἡδονῇ γίγνεται ὁ ἄνευ μιμήσεως· ὅλως
 δὲ εἰπεῖν, ἡ μίμησις τέρπει μᾶλλον τῆς ἀπλῆς ἀπαγγελίας. Ἀλλ'
 οὐ περὶ τοῦ ἡδίστου ἢ σπουδῆς, περὶ δὲ τοῦ ἀρίστου καὶ ὠφελι-
 μωτάτου τοῖς πολίταις. Ὅπου μὲν οὖν ἡ μίμησις ἡδεῖα οὔσα καὶ
 ὠφέλιμος ἅμα ἐστί, κέρδος ἂν εἴη, ὅπου δὲ ἐκεῖνο μόνον ὑπάρχει,
 μέγας κίνδυνος ἐπικρέμαται. Αἱ γὰρ μιμήσεις, ἐὰν ἐκ νέων πόρρω
 διατελέσωσιν, εἰς ἔθνη τε καὶ φύσιν καθίστανται καὶ κατὰ σῶμα
 καὶ φωνὰς καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν, αἱ μὲν ἀγαθαὶ δηλαδὴ εἰς
 ἀγαθὰ, αἱ δὲ ἐναντία εἰς τάναντία. Οὐ δὲ σμικρὸν διαφέρει τὸ
 τοιάδε ἢ τοιάδε εἶναι τὰ μιμήματα, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆ γένοιτο
 ταῦτα τεκμήρια ἡθους σπουδαίου καὶ μὴ. Ὁ μὲν γὰρ σπουδαῖος,
 ἐπειδὴν ἀφίκηται ἐν τῇ διηγήσει ἐπὶ λέξιν τινὰ καὶ πράξιν ἀν-
 δρὸς ἀγαθοῦ, ἐθέλῃσι ὡς αὐτὸς ὢν ἐκείνος ἀπαγγέλλειν καὶ οὐκ
 αἰσχυνεῖται ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μιμήσει, μάλιστα μὲν μιμούμενος τὸν
 ἀγαθὸν ἀσφαλῶς τε καὶ ἐμφρόνως πράττοντα, ἐλάττω δὲ καὶ
 ἥττον ἢ ὑπὸ νόσων ἢ ὑπὸ ἐρώτων ἐσφαλμένον ἢ καὶ ὑπὸ μέθης
 ἢ τινος ἄλλης ξυμφορᾶς· ὅταν δὲ γίγνηται κατὰ τινὰ ἑαυτοῦ
 ἀνάξιον, οὐκ ἐθέλῃσι σπουδῇ ἀπεικάζειν ἑαυτὸν τῷ χείρονι, εἰ
 μὴ ἄρα κατὰ βραχύ, ὅταν τι χρηστὸν ποιῇ, ἀλλ' αἰσχυνεῖται
 ἅμα μὲν ἀγύμναστος ὢν τοῦ μιμεῖσθαι τοὺς τοιούτους, ἅμα δὲ
 καὶ δυσχεραίνων ἑαυτὸν ἐκμάττειν τε καὶ ἐνιστάναι εἰς τοὺς τῶν
 καχιόνων τύπους, ἀτιμάζων τῇ διανοίᾳ. Ὁ δὲ κακὸς αὖ, ὅσῳ ἂν

1) Πλ. Νόμ. Β', 660 e.—663 e.

φαυλότερος ἢ, πάντα τε μᾶλλον διηγῆσεται, καὶ οὐδὲν ἑαυτοῦ ἀνάξιον οἴησεται εἶναι, σπουδῇ τε καὶ ἐναντίον πολλῶν, καὶ δὴ καὶ βροντὰς καὶ ψόφους ἀνέμων τε καὶ χαλαζῶν καὶ ἀξόνων καὶ τροχιλίων καὶ σαλπίγγων καὶ πάντων ὀργάνων φωνάς, καὶ ἔτι κυνῶν καὶ προβάτων καὶ ὀρνέων φθόγγους. Ἔστι δὴ τὸ μὲν εἶδος τῆς λέξεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρός, ἀπολαβὸν καὶ τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν καὶ ῥυθμόν, τὸ μέλος, ἅτε ἥκιστα μετέχον μιμήσεως, τοῦ δὲ φαύλου ἡ παντοδαπὴ ἄλλη ποίησις¹⁾, ἣν ἐξορίζει Πλάτων τῆς ἑαυτοῦ πόλεως. Φαίνεται δὲ διαφέρειν τούτοις τὰ ἐν τοῖς Νόμοις. Ἐκεῖ γὰρ συγχωρεῖ καὶ ἀναγκαῖον δὴ νομίζει θεᾶσθαι καὶ γνωρίζειν μιμήματα αἰσχροῶν σωμάτων καὶ διανοημάτων κατὰ λέξιν τε καὶ ᾠδὴν καὶ ὄρχησιν κεκωμωδημένα· ἄνευ γὰρ γελοίων τὰ σπουδαῖα καὶ πάντων τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία μαθεῖν μὲν οὐ δυνατόν, εἰ μέλλει τις φρόνημος ἔσεσθαι²⁾, ποιεῖν δὲ οὐκ ἂν δύναίτο ἀμφοτέρω, εἴ τις αὖ μέλλει καὶ σμικρὸν ἀρετῆς μετέξειν, ἀλλ' αὐτῶν ἕνεκα τούτων καὶ μανθάνειν αὐτὰ δεῖ, τοῦ μήποτε δι' ἄγνοιαν δρᾶν ἢ λέγειν ὅσα γελοῖα, μηδὲν δέον· δούλους δὲ τὰ τοιαῦτα καὶ ξένοις ἐμμίσθοις προστάττειν μιμεῖσθαι³⁾, σπουδὴν δὲ περὶ αὐτὰ εἶναι μηδέποτε μηδ' ἡντινοῦν, μηδέ τινα μανθάνοντα αὐτὰ γίγνεσθαι φανερόν τῶν ἐλευθέρων, μήτε γυναῖκα μήτ' ἄνδρα⁴⁾. Ἀλλ' ἐκ τούτων τοῦτο πάρεστι μαθεῖν, ὅτι μέγα παραλλάττει αὐτόν τινα μιμεῖσθαι τι τῶν φαύλων μιμημάτων ἢ ἄλλων μιμουμένων θεᾶσθαι καὶ γνωρίζειν. Ὡς τε ἀπορήσεις ἂν τις, πότερον ὅλως ἀπεῖπε Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ μηδὲ τὸ παράπαν θεᾶσθαι καὶ γνωρίζειν φαῦλα μιμήματα, ὥς βλαβερόν ὄν, ἢ μᾶλλον ἀπορία τῶν μιμησομένων—δούλους γὰρ καὶ ξένους οὐ χωρεῖ ἡ τελεία πόλις Πλάτωνος—ἀχρηστία τούτων κατ' ἀνάγκην γίγνεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖ φησι· «Γνωστότεον μὲν γὰρ καὶ μαινομένους καὶ πονηροὺς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ποιητέον δὲ

1) Πλ. Πολ. Γ', 392 c — 398 b.

2) Πλ. Νόμ. Γ', 678 a, b.

3) Οἷον ἐλέγοντο ποιεῖν οἱ Σπαρτιᾶται, μεθύσκοντες τοὺς Ἑλλήτας.

4) Πλ. Νόμ. Ζ', 816 d—e.

οὐδὲν τούτων οὐδὲ μιμητέον¹). Ἐτι δὲ ἐκ τῶν δύο λόγων, καθ' οὓς ἀπαγορεύει τὴν μίμησιν τῶν φαύλων, τοῦ μὴ οἶόν τ' εἶναι ἓνα τὸν αὐτὸν ἐπιτηδεύειν τέ τι τῶν ἀξίων λόγου ἐπιτηδευμάτων καὶ πολλὰ μιμεῖσθαι, καὶ τοῦ τοὺς μιμουμένους τι τῶν αἰσchrῶν τῷ χρόνῳ τοῦ εἶναι ἀπολαύειν²), οὕτω εἰκός ἐστι συλλογίσασθαι ὅτι καὶ τὸ ἄλλων αὐτουργούντων, εἰ ἐνείη, θεᾶσθαι βλαβερὸν ἡγήσατο. Καὶ ὁμῶς καὶ τοῦτο ἀπεῖπεν ἐν τοῖς ὕστερον³) Πλάτων καὶ ἀπλῶς πᾶσαν μίμησιν ἐξώρισε τῆς ἑαυτοῦ πόλεως. Δόγον δὲ προβάλλεται οὐ πάνυ τι ἀναμφισβήτητον, ὥς γέ μοι δοκεῖ. Φησὶ γάρ, ὃ καὶ συγχωρητέον, τὰς ιδέας μόνας ἔχασθαι ἀληθείας, τὰ δὲ αἰσθητὰ εἰδῶλα εἶναι τῶν ιδεῶν, δεύτερα ἀπὸ τῆς ἀληθείας, τὴν δὲ γραφικὴν καὶ ποιητικὴν εἶναι τῶν εἰδῶλων μίμησιν, τρίτην ἄρα ἀπὸ τῆς ἀληθείας· τοὺς δὲ γραφεῖς καὶ ποιητὰς οὗ φησιν ἐπίστασθαι αὐτὰ τὰ πράγματα, οἷά ἐστιν, ἀλλ' οἷα φαίνεται, καὶ οὕτω ταῦτα μιμεῖσθαι· εἰ γὰρ ἐπιστήμονες ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ, ὧν περ καὶ μιμοῦνται, πολὺ πρότερον ἐν τοῖς ἔργοις ἂν σπουδάζειν ἢ ἐπὶ τοῖς μιμήμασι, καὶ πειρᾶσθαι ἂν πολλὰ καὶ καλὰ ἔργα ἑαυτῶν καταλιπεῖν μνημεῖα, καὶ εἶναι προθυμεῖσθαι ἂν μᾶλλον τοὺς ἐγκωμιαζομένους ἢ τοὺς ἐγκωμιάζοντας⁴). Ὁ δὲ λέγομεν ἐν τούτοις ἀμφισβητήσιμον, τοῦτό ἐστι,

1) Πλ. Πολ. Γ', 396 a.

2) Πλ. Πολ. Γ', 395 a—d.

3) Πλ. Πολ. Ι', 595 a—b.

4) Πλ. Πολ. Ι', 595 c—602 b. Δῆλον ὅτι Πλάτων τούτοις ὑπηρετήσῃ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ Ῥωμαίου Σαλλουστίου τοῦ ἐξᾶραι μὲν τὰ οἰκεια, ἀμαυρῶσαι δὲ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖςδε : «optumus quisque (Romanus) facere quam dicere, sua ab aliis bene facta laudari quam ipse aliorum narrare malebat» (de Catil. conjurat § 8). Καὶ ταῦτά φησι, μέλλων συγγράψαι τῶν εὐγενεστάτων Ῥωμαίων ἀγενέστατον καὶ αἰσχιστον ἔργον, μεγέθει μόνον καὶ καινότητι ἐξαίσιον. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἠπίεσταντο οὐ μόνον τοὺς λόγους τῶν ἔργων κρείττους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τῶν λόγων ἀποδεικνύναι. Ἀμαθὲς δὲ οἶσθαι fortunā, ὥς φησιν, invenisse ibi scriptorum magna ingenia, καὶ μὴ τὰς ὡς ἀληθῶς μεγάλας καὶ γενναίας πράξεις τὴν μεγίστην αἰτίαν ἔχειν τοῦ ἐγγενέσθαι magna ingenia scriptorum.

τὸ τοὺς ποιητὰς αἰεὶ εἰδῶλα μιμεῖσθαι τῶν ἰδεῶν καὶ μὴ πολλάκις πρὸς αὐτὰς τὰς ιδέας βλέποντας πειρᾶσθαι ταύτας μιμεῖσθαι· ἐπεὶ ποῖον εἰδῶλον ἐμιμήσατο Φειδίας τὴν Ἀθηνᾶν ἢ τὸν Ὀλύμπιον Δία ποιήσας; ἢ Σοφοκλῆς τὴν Ἀντιγόνην; ἢ Ὅμηρος Ἀνδρομάχην, καὶ Ἑκτορα, καὶ ἄλλους; Ὅτι μὲν γὰρ πολλὰ καὶ παρ' Ὀμήρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς εἰδῶλων ἐστὶ μιμήματα, ὁμολογητέον· περὶ δὲ αὐτῶν τῶν μεγίστων τε καὶ καλλίστων, πολέμων τε πέρι καὶ στρατηγιῶν καὶ διοικήσεων πόλεων καὶ παιδείας πέρι ἀνθρώπων, περὶ ὧν ἐρωτᾷ Πλάτων Ὅμηρον, δίκαιον, ἐμοὶ δοκεῖν, ὑπὲρ Ὀμήρου ἀποκρίνεσθαι, ὅτι καὶ πόλεις βέλτιον ὥκησαν δι' Ὅμηρον πᾶσαι αἱ χρησάμεναι αὐτῷ, καὶ πόλεμοι εὖ ἐπολεμήθησαν πάντες, καὶ παιδείας ἡγεμῶν γέγονεν Ὅμηρος πᾶσι τοῖς χρησαμένοις, οὐ μέντοι δι' Ὅμηρον μόνον· οὐδὲ γὰρ δυνατόν, οὐδ' ἂν ἄλλον τίς τινα ἐπιδείξειεν ἓνα μόνον ἄνδρα τηλικαῦτα κατορθώσαντα, μὴ συμβαλομένων μυρίων ἐτέρων· διὰ δὲ τὸ ποινὸς γενέσθαι Ὅμηρος πᾶσιν εἰς ὠφέλειαν, οὐκ ὀνομάζεται αὐτός, ἀλλ' ὁ αἰεὶ τι εἰσενεγκὼν ἴδιον· ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλους λέγεται μαθητῆς, οὐχ Ὀμήρου· πάντες γὰρ Ὀμήρου ἦσαν. Ἀλλ' εἰ ὀλίγον ἔτι χρόνον ἐπέζη Πλάτων, ἔγνω ἂν σαφῶς, τί ἄρα δύναται Ὅμηρος. Ἀλλ', οἶμαι, Πλάτων πέπονθεν οἷον αὐτὸς ἡμῖν ὑποτίθεται ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ¹⁾. Ἐντρυφῶν γὰρ Ὀμηρικῇ ἀμβροσίᾳ καὶ νέκταρι καὶ κεκορεσμένος, τούτων οὐκέτι οἶεται δεῖν χάριν εἰδέναι Ὀμήρῳ, προσήκειν γὰρ οὕτως ἔχειν, ὅτι δ' ἐνιαχοῦ καὶ βροτεία τροφή παραμέμικται, οὐ συγγιγνώσκει²⁾· εἰ δ' ἐγεγόνει ἐν ἀνθρώποις ἀμούσοις καὶ ἀπαιδεύτοις, ἡγάπησεν ἂν καὶ ἐπόθησε τὴν Ὀμήρου φαυλότητα καὶ διαφθοράν τῶν πόλεων.

Ἐμβριθέστερος δὲ φαίνεται ὁ ἕτερος λόγος, καθ' ὃν καταδικάζει τὴν μιμητικὴν ποίησιν, ὅτι ἄπτεται τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦτο ἐγείρουσα καὶ τρέφουσα ποιεῖ ἐπισκοτεῖν τῷ λογιστι-

1) Πλ. Πρωτ. 327—328.

2) Ἀτεχνῶς ὥσπερ καὶ πολλοὶ τῶν νῦν Ἑλληνικῇ ἐμβροσίᾳ τετραμμένων ἔχουσι πρὸς τοὺς τροφοδότας Ἕλληνας.

κῶ¹). Καίτοι καὶ ἐν τούτῳ ποθήσειεν ἄν τις διεστάλθαι τὰ ἐγειρόμενα πάθη τῷ ὑπουργεῖν τῷ λογιστικῷ καὶ μή, καὶ τοῖς μὲν ἐνδιδόναι, τοῖς δὲ μή· καὶ γὰρ ἡ μανία καὶ ὁ ἔρως, ᾧ ἐγκωμιάζει ἐν τῷ Φαίδρῳ, πάθη δήπου ἐστίν, ὑπουργικὰ μέντοι τῷ λογιστικῷ. Τούτοις δὲ προσθῶμεν, ὅτι ἐν τοῖς ὕατορον γραφεῖσι Νόμοις πλὴν τῶν κωμικῶν θεαμάτων καὶ τὴν τραγωδίαν συνεχώρησεν²), ἄν μέντοι αὕτη κριθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως φαίνεται μὴ ἐναντιούμενη τοῖς ἡθεσι καὶ νόμοις τῆς πόλεως· ὥστε ἐνταῦθα δῆλον ὅτι ποιεῖται τὴν εἰρημένην. δικστολήν καὶ οὐχ ἀπλῶς καταδικάζει τὴν μίμησιν, ὅτι μίμησις. (ἀκολουθεῖ)

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΟΡΑΪΤΗΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς νήσου Σύρου ἤρξατο ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδεμία συρία ἐπιγραφή ἦτο γνωστή· οἱ δὲ περιηγηταί, διερχόμενοι τῆς Σύρου, μόλις ἔρριπτον βλέμμα ἐπὶ τῶν παρὰ τῷ λιμένι εὐρισκομένων ἀρχαίας πόλεως ἐρείπιων (1). Κατόπιν ὁμως, ὅτε ἡ

1) Πλ. Πολ. Ι', 602 c—907 α.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 817 α—d.

(1) Μόνος ὁ Tournefort (Voyage, lett. VIII, p. 3), ὁ Krienen (Breve descrizione dell' Arcipelago, p. 95) καὶ ὁ Σύριος Δελλαρόκκας (Traité sur les abeilles I, p. 34) ἀναφέρουσιν ὀλίγα πινὰ περὶ ἀρχαίων τῆς Σύρου μνημείων. Ὁ Δελλαρόκκας, ὡς καὶ ὁ Tournefort, ἀναφέρει, ὅτι ἐν τῷ Ἀγίῳ Γεωργίῳ τῆς Ἀνω Σύρου ὑπῆρχεν ἐπιγραφή (ἡ ὑπ' ἀρ. 20), ἥς ὁμως ἠγνόει τὸ περιεχόμενον· ἔτι δὲ ἀνάγλυφον παριστῶν σεῖστρον μετ' ἄλλων πινῶν (ιδὲ ἀρ. 14, ὑποσημ. 22). Εἰς ταῦτα δὲ προσθέτει· «On en a mis à profit beaucoup d'autres, telles que des blocs de marbre, de tronçons de colonnes qui soutiennent la cathédrale, et d'autres qui sont devant l'église des capucins, et qu' on n' a point encore employés. Il reste en-

Ἑλλάς ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ ἐπὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας Σύρου ἀνηγείρετο ἡ Ἑρμούπολις, ἐκτὸς ἄλλων ἀρχαιοτήτων, καὶ ἐπιγραφαὶ ἤρχισαν νὰ ἀνακαλύπτωνται· φιλόμουσοι δὲ ἄνδρες ἐν Ἑρμουπόλει, πᾶν τὸ ἀνασκαπτόμενον ἢ ἐν παραβύστω κατακείμενον συλλέγοντες, κατὰ τὸ ἐνὸν αὐτοῖς, ἐν τῷ τότε Μουσείῳ ⁽²⁾ ἀπέθετον, καθιστῶντες οὕτως εὐπροσίτους εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς ἀλλοδαπῆς τὰς ἀνακαλυπτομένας ἐν τῇ νήσῳ ἀρχαιότητας. Δυστυχῶς ὁμως, μετὰ τινα ἔτη τὸ Μουσεῖον διελύθη· αἱ ἀρχαιότητες αὐτοῦ εἰς στενὴν ἐκλείσθησαν τοῦ γυμνασίου γωνίαν· τῶν δὲ κατόπιν ἀνακαλυφθέντων ἐνεπιγράφων μαρμάρων ὀλίγα μὲν τινα προσετέθησαν εἰς τὰ ἐν τῷ γυμνασίῳ, τῶν δὲ λοιπῶν

core sur le lieu un pan de muraille, bâti avec de gros quartiers de marbre bâtard taillé à facettes, qu'on croit avoir servi à un temple dédié au dieu Pan, d'après des médailles sur lesquelles on voit la tête de ce dieu d'un côté, avec une chèvre au revers». Ἀλλ' ἡ περὶ ναοῦ τοῦ Πανὸς δοξασία αὕτη οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν· διότι τὸ ἀναφερόμενον λείψανον, ὑπάρχον εἰσέτι, δεικνύει, ὅτι ἀπετίλει μέρος τείχους ἀκροπόλεως (ἰδὲ ὑποσημ. 5). Κατόπιν ἀναφέρει ὁ Δελλαρόκκας περὶ τῆς ἀνακαλύψεως προτομῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, νομισθείσης τότε τοῦ Φερεκύδους. (ἰδὲ ὑποσημ. 12, ἀ. 4). Ὁ δὲ Krienen, προκειμένου περὶ ἀρχαιοτήτων τῆς Σύρου, ἀναφέρει μόνον ὀλίγα περὶ λειψάνων ναοῦ τινος κατὰ τὸ δυτικὸναύτης (ἰδὲ ὑποσημ. 33).

(2) Τὸ Μουσεῖον ἦν σύλλογος σκοπῶν τὴν διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς νήσου, οὐχὶ δὲ μουσεῖον ἀρχαιολογικόν, ὡς ἐνόμισάν τινες Εὐρωπαῖοι. Ὁ σύλλογος οὗτος ἰδρύθη τὸ 1835· συστήσας δὲ ἀναγνωστήριον, βιβλιοθήκην, ἐσπερινὰς παραδόσεις καὶ συλλογὴν ἀρχαιολογικὴν, ἔβαινεν ἐπὶ τινα ἔτη ἀκμάζων· ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔτη 1841 —2 πεσὼν εἰς μαρασμόν, διελύθη. Τότε ἡ περιουσία αὐτοῦ περιήλθεν εἰς χρῆσιν τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ὅτι «ἐν ἔπειτα ἤθελε συστηθῇ ἄλλο τοιούτου εἶδους Κατάστημα θέλει μεταβαίνει εἰς ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ.» (ἰδὲ Κανονισμόν, ἀρθ. 38). Δυστυχῶς ὁμως ἔκτοτε μόνον ἀπόπειραι ἐγένοντο συστάσεως ὁμοίου συλλόγου καὶ οὐδὲν πλέον· ἐν δὲ τῷ παρόντι, σύλλογος μὲν νὰ ἰδρυθῇ φαίνεται δυσχερές· μουσεῖον δὲ ἀρχαιολογικοῦ τὴν ἵδρυσιν οὐδόλως ἀμφιδάλλομεν ὅτι συνεργούσης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, προθύμως θέλει ἀναλάβει ὁ δῆμος Ἑρμουπολιτῶν, ὁ ἐπὶ φιλοκαλίᾳ ἀεὶ διακριθεὶς καὶ δὴ ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιοτήτων μόνος πάντων τῶν ἑλληνικῶν δήμων ἀδρότατα συνεισφέρον.

ἐν οἰκίαις ἢ ἐξοχικαῖς θέσεσιν ἐσπαρμένων διεσώθησαν ὅσα διέφυγον τὴν τῶν ἀρχαιοκαπήλων αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν ὀλιγωρίαν τῶν ἀμαθῶν.

Εὐθὺς δ' ἅμα τῇ ἀνευρέσει τῶν πρώτων συρίων ἐπιγραφῶν, ἤρξαντο γινόμεναι ἐκδόσεις αὐτῶν· ἐκτοτε δὲ ἐν τῇ πληθύϊ τῶν δημοσιευομένων ἀρχαιολογικῶν διατριβῶν καὶ συγγραμμάτων παρουσιάζοντο ἐκ διαλειμμάτων ὀλίγα τινὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου ⁽³⁾. Γενικὰς δὲ συρίων ἐπιγραφῶν ἐκδόσεις,

(3) Ἐξέδωκαν ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου·

Μουστοξύδης ἐν Δίγιναια Ἐφημερίδι, 1831, σελ. 44—46.

Expédition scientifique, III, Pl. 45, F. IV.

Prokesch von Osten, ἐν Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient, I Band, 1836, S. 64.

Πιττάκης ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, ἀρ. 272, 496, 498, 509, 511, 512, 513, ἔτ. 1839—40.

Ross ἐν Inscriptiones Græcæ Ineditæ, Fasc. II, 1842, n. 406—411.

Ζωντανὸς ἐν Ἱστορικῇ Περιλήψει τῆς νήσου Σύρου, ἐν Ἐφημερίδι Ἀγγελιῶν, 1842, ἀριθ. 83 καὶ 84. Αἱ αὐτόθι ἐπιγραφαὶ μετὰ τῶν εἰς αὐτὰς σημειώσεων ἀντεγράφησαν ἐκ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Μουστοξύδου καὶ Ross.

Curtius ἐν Rheinisches Museum, 1843, S. 103.

Bœckh ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Græcarum, 2347 c—q.

Lebas, ἐν Revue Archéologique, 1844, Tom. I, p. 41.

Ἀνώνυμος, ἐν Rheinisches Museum, 1848, S. 83.

Lebas, ἐν Voyage etc. 1850. — Inscriptions des Iles n. 1882—1903.

Ussing, ἐν Graeske og Latinske Indskrifter i Kjöbenhavn, 1854, S. 34, n. 12.

Conze, ἐν τῷ Bulletino dell' Instituto etc. 1859, p. 166.

Γ. Παπαδόπουλος, ἐν Revue Archéologique, 1862, X, p. 230.

Keil, ἐν Rheinisches Museum, 1865, S. 541—558.

Ἀνώνυμος ἐν Πανδώρα, 1866, σελ. 537.

Lenormant, ἐν Rheinisches Museum, 1867, S. 295.

Τ. Ἀμπελάς, ἐν Πανδώρα, 1870, σελ. 475.

Egger, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions etc. 1870, p. 494.

ἐπιστημονικῆς τινος ἀξίας, παρέσχον κυρίως ὁ Bœckh καὶ ὁ Lebas. Ἀλλ' οὗτοι ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου, ἃς διέσωσεν ἡμῖν ὁ χρόνος, μόλις ἐγνώριζον, ὁ μὲν Bœckh 16· ὁ δὲ Lebas 25, ἐν αἷς καὶ αἱ τοῦ Bœckh. Τούτων δὲ πολλάς, καὶ τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου τὰς πλείστας ὁ μὲν Bœckh μετὰ ἁμαρτημάτων καὶ ἀσόχων ἐν πολλοῖς συμπληρώσεων ἐδημοσίευσεν· ὁ δὲ Lebas μόνον τὰ κείμενα καὶ ταῦτα ἐν πολλοῖς ἁμαρτημένα. Καὶ ἐγένοντο μὲν κατόπιν νέαι τινὲς ἐκδόσεις, ἁμαρτήματά τινα ἐκείνων διορθοῦσαι, καὶ τινὰς ἄλλας ἀγνώστους ἐπιγραφὰς γνωστὰς καθιστῶσαι· ἀλλὰ καὶ αἱ ἐκδόσεις αὗται ἦσαν τὸ πλεῖστον ἁμαρτημένα, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν μικρὸς· τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἁμαρτημένων ἐκδόσεων καθίστα ἀμφίβολον καὶ αὐτῶν τῶν ὀρθῶν τὴν ἀκρίβειαν. Εἰς τοιοῦτον σημεῖον εὐρίσκοντο αἱ ἐργασίαι τῶν περὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Σύρου ἀσχοληθέντων, ὅτε ἐπεχειρήσαμεν τὴν ἔρευναν αὐτῶν. Μετὰ πολλοὺς κόπους ἱκανὰ ἁμαρτημένα ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκδόσεσι διωρθώσαμεν, πολυαρίθμους δὲ ἀνεύρομεν ἀγνώστους τέως ἐπιγραφὰς. Ὑπὸ δὲ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας εἰς Σῦρον ἀποσταλέντες (^{3*}), τὰς τε ἐκδομένας ἐπεθεωρήσαμεν καὶ τὰς ἀγνώστους πάσῃ δυνατῇ ἐπιμελείᾳ ἐξηκριβώσαμεν κατὰ τὸ ἐνόν.

Τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν τὰ ἐξαγόμενα ἐνταῦθα ἐκθέτοντες, θέλομεν διαιρέσει τὴν περὶ τούτων πραγματείαν εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν

Κλῶν Στέφανος, ἐν Πατρίδι Σύρου, 1870, ἀρ. 223.

Wecklein, ἐν Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik, 1873, S. 204.

Mommsen, ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. III. 1873, n. 486, p. 94, 985.

Τ. Ἀμπελᾶς, ἐν Ἱστορίᾳ Σύρου, 1874. Τῶν ἐν αὐτῇ ἐπιγραφῶν αἱ πλείσται ἀντεγράφησαν, ὡς ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει, ἐκ τῆς ἀνωτέρω μνημονευομένης διατριβῆς τοῦ κ. Ζωντανοῦ.

A. M. K. ἐν Νεολόγῳ Ἀθηνῶν, 1 Ἰανουαρίου 1875.

(3*) Ἰδὲ Πρακτ. τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1873—4, σ. 32.

πρῶτον θέλει περιλάβει τὰς ἐπιγραφὰς τὰς ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τῶν πολυχνῶν τῆς Σύρου εὐρεθείσας· τὸ δὲ δεύτερον ἐπιγραφὰς τὸ πλεῖστον εὐκτικὰς, κεχαραγμένας κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς θέσεως *Γραμμάτων*. Τὴν δὲ διαίρεσιν ταύτην θεωροῦμεν ὡς μόνην ἀρμοδίαν, καθότι αἱ μὲν τοῦ πρώτου μέρους, ἅς πρὸς διάκρισιν τῶν ἄλλων ἐγχωρίους θέλομεν ὀνομάσει, ἀναφέρονται ἐμμέσως ἢ ἀμέσως εἰς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Συρίων καὶ τὴν ἀρχαίαν τῆς Σύρου τοπογραφίαν· αἱ δὲ τοῦ δευτέρου, ἀνεξάρτητοι οὔσαι τοῦ παρελθόντος τῆς νήσου, πόλεις καὶ χώρας παρουσιάζουσι ξένας καὶ ξένους ἀνθρώπους, οἵτινες ἐν καιρῷ τριχυμίας εἰς τὸν ὄρμον τῶν Γραμμάτων καταφεύγοντες, ἐπὶ τῶν βράχων ταύτας ἐχάρασσον (¹).

Α'. Ἐπιγραφαὶ τῆς Σύρου ἐγχώριοι.

Αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιγραφῶν τούτων τῆς Σύρου ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς πρωτεύουσαν· ὅθεν, πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν ταύτας κρίνομεν εὐλογον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ αὐτῆς· ἐν παρόδῳ δὲ καὶ περὶ τῆς λοιπῆς τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Σύρου.

Ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν προπόδων τοῦ λόφου Δηλίου χθαμαλὸς ἐκτείνεται πρὸς νότον κλάδος, ὅστις ἐγγὺς τοῦ λιμένος τῆς Ἑρμουπόλεως σχηματίζει λοφίσκον. Ὁ λοφίσκος οὗτος, φέρων τὸ ὄνομα *Καταιλύματα*, οἱ ἀνατολικοὶ αὐτοῦ πρόποδες καὶ τὰ γειτνιάζοντα τῆς πεδιάδος καὶ παραλίας μέρη, ἄφθονα παρέχοντα λείψανα οἰκοδομημάτων ἀρχαίων, εἰσὶν ἀναμφιβόλως ὁ τόπος, ἐν

(¹) Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ κύριον τῆς διατριβῆς μέρος ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς πληθύος τῶν περὶ ἀρχαίας Σύρου γραφέντων, ὧν δυστυχῶς τὰ πλεῖστα ἀναφέρονται εἰς Σῦρον μυθώδη, ἐκεῖνα μόνον τῶν ἡμαρτημένων ἀνηρέσαμεν, ὅσα ὑπὸ διακεκριμένων ἀνδρῶν γραφέντα ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὀρθά. Διὰ δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ματαίαν θεωροῦντες πᾶσαν συζήτησιν, ἤρκεσθημεν νὰ ἀντικαταστήσωμεν τὰ ὀρθὰ ἀντὶ τούτων.

ᾧ ἔκειτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ ὀμώνυμος τῆς Σύρου πρωτεύουσα (4*). Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ λόφου Καταιλυμάτων φαίνονται λείψα-

(4*) "Ὅτι ἡ Σῦρος εἶχεν ὀμώνυμον πρωτεύουσαν μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πτολεμαίου («Σῦρος νῆσος καὶ πόλις», III, 45). ἔλαβε δ' αὕτη τὸ ὄνομα κατ' ἀρχαιοτάτους χρόνους.

Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς τε πόλεως καὶ τῆς νήσου ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ σημειώσωμέν τινα ἐνταῦθα. Τὴν λέξιν Σῦρος ὁ μὲν Bochart, ἐν τῇ Ἱερᾷ αὐτοῦ Γεωγραφίᾳ παράγει ἐκ τοῦ φοινικικοῦ usira=πλουσία ἢ usura=εὐδαίμων, ὃ δὲ παρ' ἡμῖν Γερμανὸς κ. Δέφνερ (Ιστ. Σύρου σ. 84) ἐκ τῆς ῥίζης suar, sur=λάμπω, στίλβω, εἶμαι λευκός, ἄλλοι δὲ (Pappe, Wört. der Griech. Eigennamen, ἐν λ. Σῦρος) ἐθεώρησαν συγενῇ πρὸς τὸ Ὑρία. Ἀλλ' αἱ ἐτυμολογίαι αὗται ἥκιστα φαίνονται προσεγγίζουσαι τῇ ἀληθείᾳ. Καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον ὅτι τὸ ὄνομα Σῦρος εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ Τύρος (ἀδιάφορος ὁ τονισμὸς), δοθέν τῇ Σύρῳ ὑπὸ τῶν εἰς αὐτὴν ἀποικησάντων Φοινίκων. Τοῦτο εἶναι τοσοῦτον μᾶλλον πιθανόν, καθ' ὅσον καὶ Σοῦρ (Σῦρος) ἐγχωρίως ἐκαλεῖτο ἡ Τύρος, ἐξ οὗ καὶ πᾶσα ἡ χώρα ἐκλήθη Συρία (γῆ)=γῆ τῆς Σύρου=Τύρου. Ἐκτὸς δὲ τῆς προφανοῦς ταυτότητος τῶν λέξεων, γνωρίζομεν, ὅτι καὶ εἰς πλείστους ἄλλους τόπους ἔδωκαν οἱ Φοίνικες ὀνόματα ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος (ιδὲ Ueber phönicische Ortsnamen von J. Olshansen in Rhein. Mus. 1853, S. 334). Καίτοι δὲ παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡσυχίῳ ἀπαντᾷ καλουμένη Συρία ἡ νῆσος, πιστεύομεν, ὅτι ἀρχαιότερον εἶναι τὸ ὄνομα Σῦρος, ὡς ὄνομα τῆς ἐν τῇ νήσῳ πόλεως· ἀπὸ ταύτης δ' ὅτι ἡ νῆσος ἐκλήθη κτητικῶς Συρία (νῆσος)=νῆσος τῆς πόλεως Σύρου, ἐπειδὴ κατ' οὐδένα ποτὲ φωνητικὸν νόμον ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῇ τὸ Συρία εἰς Σῦρος. Ὅμοια δὲ παραδείγματα, ἐκτὸς τῆς Συρίας κληθείσης οὕτως ἀπὸ τῆς Τύρου, ἔχομεν πλείστα ἄλλα· ὡς Κόρινθος—Κορινθία, Χώνη—Χωνία, Μεσσήνη—Μεσσηνία, Σικυὼν—Σικωνία, Ἄργος—Ἀργεῖα (Θουκ. 2, 7) καὶ Ἀργολίς, κτλ. Ὅπως δὲ ἴσως ὅμως, παλαιάτατα φαίνεται, ὅτι ἐκαλεῖτο ἡ νῆσος Συρία· εἴτα δὲ ἀποβαλοῦσα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐκλήθη Σῦρος. Οὕτω δὲ ὀνομάζετο οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ μετὰ Χριστὸν ἔτι, ἂν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν τὸν Ἡσύχιον (300 μ. Χ.), λέγοντα «Συρία ἐνὶ γαίῃ τῇ περὶ πόντον. Ἡ νῦν λεγομένη Σῦρος νῆσος» (λέξ. Συρία). Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀπὸ τῶν χρόνων Διογένους τοῦ Λαερτίου (200 μ. Χ.) ἀπαντᾷ ἐν χρήσει τὸ ὄνομα Σύρα· «Σώζεται δὲ καὶ ἡλιοτρόπιον ἐν Σύρᾳ τῇ νήσῳ», (ἐν βίῳ Φερικύδους). Καὶ ἀνεκδότου δὲ νομίσματος ἐλληνικῆς

να τείχους ἀκροπόλεως ⁽⁵⁾, ἐρείπια δεξαμενῆς ⁽⁶⁾, καὶ ἄλλα τινὰ, ἥττονος λόγου ἄξια. Ἀμέσως δὲ κάτωθεν τῶν λειψάνων τοῦ τείχους ὑπάρχει μικρὸν πεδίων (ἡ νῦν πλατεῖα Μωραϊτίνη), ἐν ᾧ καὶ ψήφισμα τιμητικὸν Βερνίκης εὑρέθη καὶ ἐπιστολὴ τῶν αὐτοκρατόρων Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ Καρακάλλα, καὶ προτομὴ τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ἐπὶ βράχου Ἀθηνᾶς Φρατρίας ἐπιγραφὴ, ἐξ ὧν μετὰ πιθανότητος δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἡ ἀγορὰ καὶ τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως. Ἀνατολικώτερον δὲ

ἐποχῆς ἔχομεν ἀπεικόνισμα, φέρον τὸ ὄνομα ΣΥΡΑ.—Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος Σκῦρος, ὅπερ, ἔνεκα συγχύσεως τῆς Σύρου πρὸς τὴν Σκῦρον ἀπεδόθη τῇ Σύρῳ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τοσοῦτῳ ἦν σύνηθες μέχρι χθὲς καὶ τοσαύτη βεβαιότης ὑπῆρχε περὶ τῆς ὀρθότητος τούτου, ὥστε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Συρίων ἐν ἐγγράφοις τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀπαντᾷ λεγομένη ἡ Σῦρος Σκίρα.—Περὶ τοῦ τοισμοῦ τῆς λέξεως Σῦρος ἰδὲ ἀρ. 20.

(5) Τοῦ τείχους τούτου σώζονται τὴν σήμερον, κατ' ἀποστάσεις, λείψανα εἰς ἑκτασιν 60 περίπου μέτρων κατὰ τὸ πρὸ Α. μέρος τῆς κορυφῆς. Τὸ μέγιστον τῶν λειψάνων τούτων (20 μ. μῆκ.), ὑπάρχον ἀνωθεν τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως, παρουσιάζει σημεῖα πύλης· ἐνταῦθα τὸ τεῖχος ἔχει πλάχ. 0,80 καὶ ὕψ. 0,50· λίθος ἀργὸς 1,40 μῆκ. ἀποτελεῖ τὴν οὐδὸν τῆς πύλης· σταθμῶν οὐδὲν μέρος σώζεται· ἀμφοτέρωθεν δὲ μόνον τῷ εἰσερχομένῳ ὑπάρχει κοιλότης, ἐν ᾗ ἐκινεῖτο ὁ στροφεὺς τοῦ θυρέτρου (Ἰδὲ καὶ Prokesch, Denkwürdigkeiten u. s. w. I, S. 64).

(6) Ὀλίγον μετὰ τὴν πύλην, πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους φαίνεται ἔτι καὶ νῦν ἐντὸς οἰκίσκου ὁ κρουνὸς τῆς δεξαμενῆς. Ἡ δεξαμενὴ αὕτη, ὅλως ἀφανὴς τὴν σήμερον, ἔκειτο ἔνδοθεν τοῦ τείχους· ἦν δὲ, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἰδόντες αὐτὴν, ἱκανῶς μεγάλη. Αὕτη ἐλάμβανε τὸ ὕδωρ δι' ὕδραγωγῶν ἀπὸ τῆς Πηγῆς, τῆς κρήνης τοῦ Γυρίου καὶ τῆς τοῦ Ἐπισκοπείου. Ἐκ τούτων ὁ ὕδραγωγὸς τῆς Πηγῆς, διευθυνόμενος διὰ τῆς φάραγγος αὐτῆς, τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τῶν νοτίων καὶ νοτιοανατολικῶν προπόδων τοῦ λόφου τῆς Ἀνω Σύρου, διήρχετο κατὰ τὴν γέφυραν τοῦ Παυσιλύπου εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην τοῦ ἐκεῖ χειμάρρου καὶ βαίνων ἐπὶ τοίχου, σωζομένου ἐν μέρει πρό τινων ἐτῶν, ἐχώρει πρὸς τὴν δεξαμενὴν. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ὕδραγωγῶν γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τοῦ μὲν ὕδραγωγοῦ τοῦ Γυρίου μικρὸν μέρος κατεστραμμένον ἐκεῖ πλησίον φαίνεται· τοῦ δὲ Ἐπισκοπείου, ὅτι διήρχετο διὰ γεφύρας κατὰ τὴν θέσιν Καμάρας.

τοῦ πεδίου τούτου, ἔνθα αἴφνης ταπεινοῦται τὸ ἔδαφος, κοίλωμα σχηματίζεται, πρὸς τὴν θάλασσαν κεκλιμένον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι λείψανα ἀρχαίου θεάτρου. Ταῦτά εἰσι τὰ σπουδαιότερα τῶν λειψάνων, ἃτινα διεσώθησαν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Σύρου· ἐν δὲ τῇ περιοχῇ αὐτῶν εὗρέθησαν αἱ πλείεσται τῶν πολιτικῶν ἐπιγραφῶν (').

(7) Πλὴν τῆς πόλεως Σύρου ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῇ νήσῳ· 1) Ἀρχαιοτάτη πόλις τῶν προϊστορικῶν πειρατικῶν χρόνων, κατὰ τὴν ὀρεινὴν θέσιν *Χαλανδριανῇ*, οὕτω ἀρχαιοτέρα τῆς τε ἀρχαίας πόλεως Σύρου καὶ τῶν ἄλλων παραθαλασσίων πολιχνῶν, κτισθεῖσων, ὅτε αἱ ἑλληνικαὶ θάλασσαὶ κατέστησαν πλωϊμώτεραι. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην πολυάριθμοι εὗρέθησαν τάφοι, περὶ ὧν ἱκανὰ ἔγραψεν ὁ κ. Γ. Παπαδόπουλος (*Revue Archéologique*, 1862, X. Πανδώρα 16μ. 15', 1865, σ. 124)· κακῶς ὁμως ὑπέθεσεν οὗτος, ὅτι ἀνῆκον εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, καὶ ὅτι, αὐτόσε μεταφερόμενοι, ἐθάπτοντο οἱ ἐν Γυάρῳ ἀποθνήσκοντες πολιτικοὶ τῆς Ῥώμης κατάδικοι. Τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν. Ἡ κατασκευὴ τῶν τάφων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς εὗρεθέντα ἀγαλμάτια, ὅμοια ὄντα πρὸς τὰ ἐν ἄλλαις ἀρχαιοτάταις νεκροπόλεσιν εὗρισκόμενα, προδύλως δεικνύουσιν, ὅτι ἡ νεκρόπολις αὕτη εἶναι ἀρχαιοτάτη. Οὐδόλως δ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἀλλαχόθεν μετεφέροντο αὐτόσε οἱ νεκροί, καθ' ὅσον πλείεσα περὶ τὴν θέσιν ταύτην ὑπάρχοντα ἐρείπια ἀποδεικνύουσι τὴν αὐτόθι ὑπαρξίν πόλεως. Παρεμφερὲς πρὸς τὰ σύρια ἀγαλμάτια τῆς Χαλανδριανῆς ὑπάρχει εἰκονισμένον ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Thiersch: *Ueber Paros und parische Inschriften*. — 2) Πολίχνη εἰς Ποσειδεῖα, Φοίνικα καὶ Γαλησσᾶν (ιδεὲ ἀριθ. 38 καὶ 39). — 3) Πολίχνη εἰς Βάρην, ὅπου τέσσαρες ὑπάρχουσιν ἐρείπιῳνες· ἔτι εἰς Ἀγ. Μιχαὴλ καὶ Πανιαυλαῖς. Ἐν Ἀγίῳ Μιχαὴλ ἄξιον λόγου μνημεῖον ὑπάρχει, ἐν μέρει ἐκκεχωσμένον, ὑπόγειον ὑδραυλικὸν οἰκοδόμημα, πιθανῶς κρήνη μετὰ ὑδραγωγοῦ. Φέρει δὲ ἐκ τούτου ἡ θέσις τὸ ὄνομα Ἑλληνικόν. Περὶ δὲ τῶν ἐρείπιων τῆς ἐν Πανιαυλαῖς πολίχνης ὑπέθεσεν ὁ Ross, ὅτι ἀνήκουσι τῇ ἐν τῷ ψήφισματι τοῦ Ὀνησάνδρου (C. I. G. n. 2347c) ἀναφερομένῃ Ἑσχατιᾷ. Ἀλλ' ἡ εἰκασία αὕτη ἀποδεικνύεται ἡμαρτημένη· πρῶτον μὲν, διότι τὸ ψήφισμα ἀναφέρει ἀπλῶς, ὅτι ἀφτρπάγησαν οἰκετικὰ σώματα ἐκ τῆς καλουμένης Ἑσχατιᾶς, ὅπερ οὐδόλως ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἑσχατιὰ ἦτο πόλις· δεύτερον δὲ, διότι αἱ Πανιαυλαὶ κεῖνται ἐπὶ κορυφῇ ὄρους καὶ οὐχὶ ἐν Ἑσχατιᾷ. — Τὰ δὲ περὶ ἄλλων ἐν Σύρῳ κωμοπόλεων ὑπό τινων ἀναφερόμενα εἶναι αὐτόχρημα μῦθοι.

Κατὰ δὲ τοὺς νοτιοδυτικούς τοῦ λοφίσκου τῶν Καταιλυμάτων πρόποδας, οὗς ὀρίζει ὁ χεῖμαρρος *Λαλακιᾶς*, ἔκειτο τῆς πόλεως νεκροταφεῖον, ὡς πλεῖστοι τάφοι κατὰ καιροὺς αὐτόθι εὑρέθοντες δεικνύουσιν. Ἐκτὸς δὲ τῶν ὀλίγων ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, αἵτινες ὠρισμένως γνωρίζομεν ὅτι ἀνεκαλύφθησαν αὐτόθι, ἀνήκουσι πιθανῶς τῷ νεκροταφείῳ τούτῳ καὶ αἱ πλεῖσται τῶν ἄλλων, αἵτινες εὑρέθησαν τετοιχισμένοι ἐν Ἑρμουπόλει ἢ ἄνω Σύρῳ ⁽⁸⁾.

Πλὴν δὲ τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαίας πόλεως λειψάνων καὶ τοῦ νεκροταφείου αὐτῆς, διαφόρων ἱερῶν ἵχνη καὶ θέσεις ἀφιερωμένας εἰς θεοὺς ἀνευρίσκομεν ἐν τε τῇ πόλει καὶ τῇ πεδιάδι καὶ τοῖς πέριξ ὄρεσι. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πόλιν καὶ παρ' αὐτῇ ἀπαντῶμεν τὰς θέσεις, ἐν αἷς ἔκειντο ναοὶ τῆς *Φρατρίας Ἀθηνᾶς*, τῆς *Ἰσιδος* καὶ τοῦ *Ἀσφαλείου Ποσειδῶνος*. Ἐπὶ δὲ τῶν πέριξ ὀρέων, ἀρχόμενοι ἀπὸ νότου, ἀπαντῶμεν κατ' ἀρχὰς λόφον ἱερὸν τῷ *Διὶ* (τοῦ *Ζιᾶ* τὸ βουνί)· εἶτα τὸ *Σκληπὶ* (*Ἀσκληπίειον*)· ἱερὸν μυστηριώδους θεότητος, ἴσως τῆς *Κυβέλης*, κατὰ τὴν θέσιν *Πατέλλι* καὶ ἀπέναντι τῆς *Δήλου*, τὸ *Δῆλι* (*Δήλιον*), ἐφ' οὗ κατὰ τὸν Ross (*Inselreisen*, II, S. 27) ὑπῆρχεν ἴσως ἱερὸν τοῦ *Ἀπόλλωνος*. Πλὴν δὲ τούτων, τοπωνυμῖαι τῆς Σύρου διέσωσαν ἡμῖν πολλῶν ἄλλων ἱερῶν τὴν μνήμην. Οὕτως ἔχομεν, παρὰ τὰ *Πηγαδάκια*, εἰς τὴν θέσιν *Πολλώνια*, ἱερὸν τοῦ *Ἀπόλλωνος*· εἰς τὸ *Καβεῖρι*, πρὸς τὰ Δ. τῆς νήσου, ἱερὸν τῶν *Καβείρων* ⁽⁹⁾· εἰς τὰ *Πωμώνια*,

---

Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι λείψανα πύργου εἰς τὰ ΝΑ. τῆς Σύρου ὄρη, τὰ καλούμενα *Νήταις*, κατὰ τὴν θέσιν *Παληόπυργος*· ἔτι δὲ ὄχυράματα εἰς τὸν κατὰ τὰ ΒΑ. παράλια τῆς Σύρου ἀπόκρημνον λόφον, τὸν καλούμενον *Καστρί*, καὶ εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς Ἑρμουπόλεως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους *Σκοπέλου*· ἀλλὰ τὰ ὄχυράματα ταῦτα ἴσως ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

(8) Τάφοι ἀνήκοντες τῇ πόλει Σύρῳ εὑρέθησαν ἔτι ἐν τῇ πλατείᾳ *Λεωτσάκου* καὶ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Ἀνω Σύρου.

(9) Μεταξὺ πασῶν τῶν ἐν Σύρῳ λατρευομένων θεοτήτων οἱ *Κάβειροι* ἐτύγχανον ἐξαιρετικῆς λατρείας, ὡς δέικνυται ἐκ τῶν πολυαρίθμων συρίων νομισμάτων, τῶν φερόντων τοὺς θεοὺς τούτους. Ἡ λατρεία αὐτῶν

κατὰ τὰ βόρεια τοῦ ὄρους Πύργου, ἱερὸν πιθανῶς τῆς ῥωμαϊκῆς θεότητος *Πωμόρας*· εἰς τὴν ὄρεινὴν καὶ ποιμενικὴν θέσιν *Πανιανλαῖς* (Πανὶ-αὐλαῖ= Πανὸς αὐλαῖ) ἱερὸν τοῦ *Πανός*, καὶ ἕτερον τοῦ *Ποσειδῶνος* εἰς *Ποσεΐδεια*· ἔτι δὲ κατὰ τὰς βορειοτάτας τῆς νήσου ἐσχατιᾶς, κατὰ τὴν θέσιν *Γράμματα*, ἐν ἣ δύο ἱερά, ὧν τὸ ἐν τοῦ *Σεράπιδος*. Καὶ εἰς πλεῖστα δὲ ἄλλα τῆς Σύρου μέρη, ἐνθα ἐρημικοὶ ναῖσχοι τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπάρχουσι νῦν, λείψανα ἀρχαίων ἱερῶν καὶ βωμῶν ἀπαντῶμεν. Τούτων ὅμως πάντων ἐπισημότερα εἶναι τὰ κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ *Φοίνικος* ἀνακαλυφθέντα λείψανα ἀρχαίου ναοῦ, πιθανῶς τοῦ *Διονύσου*. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον καὶ τοὺς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σύρῳ ναοὺς τῆς Φρατρίας Ἀθηνᾶς, τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἀναφέρονται αἱ ὀλίγαι θρησκευτικαὶ τῆς Σύρου ἐπιγραφαί, ἃς μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας πόλεως Σύρου,

φαίνεται εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν νῆσον κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους· διότι καὶ ἐπὶ τῶν ἑλλην. χρόνων, πρὶν δηλ. ἡ γείνη νέα εἰσαγωγὴ ἀνατολικῶν θεοτήτων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπαντῶσιν οἱ Κάβειροι εἰς τὰ νομίσματα τῆς Σύρου. Περὶ δὲ τῆς γένεσεως τῆς λατρείας αὐτῶν καὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως πολλὰ καὶ διάφορα ὑπὸ διαφόρων ἐλέχθησαν Εὐρωπαίων. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅμως οἱ θεοὶ οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμὴ οἱ καρκίνοι θεοποιηθέντες, ὡς καὶ ὁ Ἡσύχιος μαρτυρεῖ· «Κάβειροι, καρκίνοι» πάνυ δὲ τιμῶνται οὗτοι ἐν Δήμῳ, ὡς θεοί· λέγονται δὲ εἶναι Ἡφαίστου παῖδες. Καὶ ἐν τῇ ὁμιλουμένῃ δὲ ἑλληνικῇ μέχρι τοῦ νῦν *κάβουροι* καλοῦνται οἱ καρκίνοι. Ὅθεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο τῶν καρκίνων νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ σημασία τῆς λέξεως. Τὴν δ' ἀλήθειαν τῆς θεοποιήσεως ταύτης τῶν καρκίνων μαρτυρεῖ καὶ ἡ κατὰ τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ παρ' ἀλλήλοις θέσις τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Καρκίνου καὶ τῶν Διδύμων ἢ Διοσκούρων, ταυτιζομένων ὡς γνωστὸν τοῖς Καβείροις.—Ὁμοίαν δὲ ἀρχὴν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἀναφερόμενον θεὸν τῆς Συρίας *Μαμμωνᾶν*, ὅστις, ὡς φαίνεται, εἶναι θεοποίησις ἐντόμου, οὗ τὴν ὀνομασίαν *μαμμοῦνι* διετήρησεν ἡ ὁμιλουμένη, ἀποδοῦσα εἰς πᾶν εἶδος ἐντόμου. Τοιοῦτον παράδειγμα, ἐκτὸς πολυπληθῶν ὁμοίων αἰγυπτιακῶν καὶ φοινικικῶν θεοποιήσεων, ἔχομεν καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι τοὺς *Καλλικαντάρους*, οἵτινες, ὡς ἤδη ὑπ' ἄλλων παρατηρήθη, εἶναι θεοποίησις τῶν κανθάρων (*Καλοὶ-κάνθαροι*).

τοῦ νεκροταφείου αὐτῆς καὶ τῶν ἱερῶν τῆς νήσου, θεωρουμένων κυρίως ὡς τόπων ἐν οἷς εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ ἀρχαῖαι.

Χρονολογικῶς δὲ ἐξεταζόμεναι αἱ ἐγχώριοι τῆς Σύρου ἐπιγραφαὶ, ἀνήκουσι δύο μὲν εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους· ὀλίγαι τινὲς εἰς ἑλληνικούς· πλείονες εἰς μεταγενεστέρους· αἱ δὲ πλεῖσται καὶ σπουδαιόταται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Τοῦτο δὲ οὐδόλως πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀπλὴν σύμπτωσιν· διότι καὶ πάντα τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ταύτης σπουδαιότερα πάσης ἄλλης ἀναφαίνονται. Προφανῶς δὲ ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι ἡ Σῦρος τότε μάλιστα ἥκμαζεν, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῆς Δήλου ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν λαβοῦσα. Καίτοι δὲ κυρίως εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἀνήκουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται τῆς Σύρου, μεγάλην ἔχουσι σπουδαιότητα καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν χρόνων· διότι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διετῆρει ἡ Σῦρος κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου καὶ ἀμετάβλητον τὸν πολιτικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν.

Συγκρινόμεναι δὲ πρὸς τὰς λοιπὰς ἱστορικὰς πηγὰς, δηλ. τοὺς συγγραφεῖς, τὴν νομισματικὴν, τὰς τοπωνυμίας, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γλυπτικὴν, παρ' ὧν δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν εἰδήσεις περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς Σύρου, εὐρίσκονται ἐν γένει αἱ ἐπιγραφαὶ πολλῶν τούτων ἐπισημότεραι, ὥς χορηγοῦσαι ἡμῖν τὰς πλείστας εἰδήσεις, ἃς ἔχομεν περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Συρίων, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἐν Σύρῳ πολιτεύματος, τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἀγώνων καὶ τῶν στεφανηφόρων ἀρχόντων αὐτῆς. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν πηγῶν οἱ μὲν συγγραφεῖς πληροφοροῦσιν ἡμᾶς μετὰ θετικότητος μόνον περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Σύρου ὑπὸ τῶν Σαμίων⁽¹⁰⁾.

(10) Πλὴν τῶν παρ' Ὀμήρῳ περὶ Σύρου λεγομένων (Ὀμ. Ὀδύσ. Ο, σ. 403 κ. ἐ.), ὧν ἀμφίβολος εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀξία, καὶ πλὴν τῆς ἐλεύσεως εἰς Σῦρον ἀποικίας Ἰώνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰππομέδοντος (Σχολ. Διονυσ. Περιηγ. σ. 525), ὅπερ ὡσαύτως δὲν εἶναι βέβαιον, μόνη ἱστορικὴ μαρτυρία περὶ τῶν ἑλληνικῶν χρόνων τῆς Σύρου ἀπολείπεται ἡμῖν ἀπόσπασμά τι τοῦ Θεοπόμπου, διασωθὲν παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους (εἰς Εἰρήν. 363), καθ' ὃ ἡ Σῦρος ἐκυριεύθη ποτὲ ὑπὸ τῶν Σαμίων προδοσίᾳ Κιλικιῶντός τινος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, καίτοι ἄλλως ὑ-

ἡ δὲ νομισματικὴ περὶ τῶν ἐν Σύρῳ λατρευομένων θεῶν· αἱ δὲ τοπωνυμῖαι περὶ τῆς θέσεως διαφόρων ναῶν, ἀγνώστων ἀλλαχόθεν ἡμῖν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν αἱ μᾶλλον δυνάμεναι νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τὰς ἐπιγραφὰς εἶναι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ γλυπτικὴ 1) ὡς παρέχουσαι ἡμῖν, πλὴν ἄλλων, μνημεῖα τῶν ἀρχαιο-

π' ἄλλων ἀναφερόμενον, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας εἶναι ἀληθές, ὡς ὑπὸ ἀξιοπίστου ἱστορικοῦ μαρτυρούμενον· ἐγένετο δὲ ἡ τῆς Σύρου κατάληψις πιθανῶς ἐπὶ Πολυκράτους, ὅστις καὶ ἄλλας νήσους καὶ τὴν Δῆλον ὑπέταξε. Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ ἀναφερόμενα ἐν τῷ στ. τοῦ Ἀριστοφάνους· οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλ' ὅπερ καὶ Κιλλικῶν. «Οὐκ οἶδ' ὅπως φησὶν οὐδὲν πονηρὸν ποιεῖν ταῦτα πράττειν εἶναι ὅπερ καὶ Κιλλικῶν· ὁ γάρ τοι Κιλλικῶν ἐπὶ πονηρίᾳ διαδόητός ἐστι. Φασὶ γὰρ οἱ μὲν Σάμον ἢ Μίλητον προδοῦναι Πριηνεῦσι. Θεόπομπος (cod. Θεόφραστος) δὲ ἐν τῷ ιγ' τῶν ἱστοριῶν τῶν ἑαυτοῦ Σύρον φησὶν αὐτὸν τὴν νῆσον προδεδωκέναι Σαμίσις. Πυνθανομένων δὲ πολλάκις αὐτοῦ τινῶν τί μέλλει ποιεῖν, ἔλεγε· Πάντα ἀγαθὰ. Πάντα οὖν ἀγαθὰ φησι ποιεῖν, ὡς ἔφη καὶ Κιλλικῶν. Τῆς δὲ προδοσίας τοιαύτην ὑποσχεῖν τιμωρίαν. Θεαγένην τινὰ ἄνδρα Σύριον, τῆς νήσου τῆς ὑπὸ Κιλλικῶντος προδοθείσης πολίτην, πρὸ πολλοῦ μετοικήσαντα εἰς τὴν Σάμον κρεοπωλεῖν καὶ οὕτως ἀπάγειν τὸν ἑαυτοῦ βίον. Ἀγανακτήσαντα δὲ ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τῆς πατρίδος, ἐπιστάντος τοῦ Κιλλικῶντος ὠνήσασθαι παρ' αὐτοῦ κρέας δοῦναι κρατεῖν αὐτῷ, ἵνα ἀποκόψῃ τὸ περιττόν. Τοῦ δὲ πεισθέντος κατὰ κρατοῦντος τοῦ Κιλλικῶντος προφάσει τοῦ πλεονάζον ἀποκόψαι τὸ κρέας, ἐπανατεινόμενον τὴν κοπίδα κόψαι τὴν χεῖρα τοῦ Κιλλικῶντος, καὶ εἰπεῖν ὡς ταύτῃ τῇ χειρὶ ἐτέραν οὐ προδώσεις πόλιν. Μέννηται δὲ καὶ Καλλίμαχος (fr. 227)· «Μὴ σύγε, Θεόγενης, κόψῃς χεῖρα Κιλλικῶντος». Ἱστορεῖ δὲ καὶ Δεάνδρος ἐν δευτέρῳ Μιλησιακῶν προδοῦναι Μίλητον, καὶ ὅτε ἀνέψξε τὰς πύλας τῶν πολεμίων (?) πυνθανομένου τινὸς ὅτι τοῦτο ἐποίησεν, ἀποκρίνασθαι ἀγαθὸν Κιλλικῶν». (Müller, *Fragm. Hist.*, II, p. 334). Ἄλλως διηγεῖται ταῦτα ὁ Σουΐδας· «Κιλλικῶν. Οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλ' ὅπερ καὶ Κιλλικῶν. Οὗτος παρέδωκε τὴν Σάμον. Ὡσεὶ εἶπεν· οὐδὲν κακὸν ποιῶ, ἀλλ' ἱεροσυλῶ. Ἐπὶ πονηρίᾳ γὰρ ἐτεθρύλλητο ὁ Κιλλικῶν, ὃς προῦδωκε Μίλητον Πριηνεῦσι. Πυνθανομένων δὲ πολλάκις αὐτοῦ τινῶν, τί μέλλει ποιεῖν, ἔλεγε πάντα ἀγαθὰ· καὶ ἔστι παροιμία· πάντα ἀγαθὰ, ὡς ἔφη Κιλλικῶν. Ὑστερον μέντοι παρὰ Θεαγένους τινὸς εἰσῆλθεν ὠνησόμενος κρέας· κάκεινος ὑποδείξαι ἐκέλευσε, πόθεν κόψαι θέλει· προτείναντος δὲ τὴν χεῖρα ἀπέκοψε, καὶ εἶπε, ταύτῃ τῇ χειρὶ οὐ προώσης πόλιν ἐτέραν».

τάτων πειρατικῶν χρόνων, ἐν τῇ νεκροπόλει καὶ τοῖς ἐρειπίοις τῆς Χαλανδριανῆς (ιδὲ ὑποσ. 7)· 2) δεικνύουσαι τὰ μέρη τῆς Σύρου, ἃτινα ἐξέλεξαν κατὰ καιροῦς οἱ κάτοικοι πρὸς οἰκῆσιν αὐτῶν, καὶ 3) ὥς ἐμφαίνουσαι τὴν εἰς τὰς τέχνας ἐπίδοσιν τῶν Συρίων καὶ τὴν οἰκονομικὴν τῆς Σύρου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κατάστασιν. Ἀλλὰ καὶ τούτων τέλος σπουδαιότεραι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἐπιγραφαί· διότι, ὥς ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἰς ταύτας ὀφείλομεν τὰς πλείστας εἰδήσεις περὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῆς Σύρου ὀργανισμοῦ, τῶν δύο κυριωτάτων στοιχείων πάσης πολιτείας^(10*).

Μετὰ τὰ προεισαγωγικὰ ταῦτα περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς ἀρχαίας Σύρου καὶ τῆς ἀξίας τῶν διαφορῶν περὶ αὐτῆς ἱστορικῶν πηγῶν, μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὰ διάφορα τῶν ἐπιγραφῶν εἶδη, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν πολιτικῶν (11).

(10*) Μετὰ τῶν διαφορῶν τούτων πηγῶν δεόν νὰ συναριθμήσωμεν καὶ λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, διασωθέντα, πρὸς ταῖς πολυαριθμοὺς ἀρχαίας τοπωνυμίας, παρὰ τοῖς Συρίοις χωρικαῖς. Αἱ τοπωνυμίας καὶ τὰ λείψανα ταῦτά εἰσι πολλοῦ λόγου ἀξία, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἃτινα διδάσκουσιν ἡμᾶς, δεικνύουσιν ἀναντιρρήτως, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐλληνικῶν χρόνων μέχρι σήμερον οὐδ' ἐπὶ μίαν γενεάν ἔπαυσέ ποτε κατοικουμένη ἡ Σύρος· τὸ δὲ κατοικοῦν ταύτην στοιχεῖον, εἴτε ἐθνικὸν, εἴτε ἀνατολικὸν, εἴτε δυτικὸν τὴν θρησκείαν, οὐδέποτε ἔπαυσεν ὂν ἐλληνικόν. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἴσως ἄλλαχοῦ πλείονα.

Περὶ δὲ τινων παραδόσεων παρὰ τοῖς Συρίοις εἰς τὴν ἀρχαίαν Σύρον ἀναφεραμένων, εἰς ἃς ἀπέδωκαν ἄλλοι ἱστορικὸν κῦρος, οὐδὲν ἀξιοῦμεν νὰ εἰπώμεν, διότι πᾶσαι εἰσιν εἰκασίαι, μῦθοι καὶ φαντασίαι μεταγενέστεραι, γεννηθεῖσαι αἱ πλείσαι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Τοῦτο δὲ εἰς οὐδένα θέλει φανῇ παράδοξον ἐκ τῶν εἰδότεων, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ σύγχρονος ἡμῖν ἐποχὴ ὑπῆρξε γονιμωτάτῃ εἰς παροχὴν ἀφθόνου περὶ Σύρου μυθολογικῆς ὕλης.

(11) Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν τὰ μέρη, καθ' ἃ εὐρίσκονται σήμερον ἐπιγραφαὶ τῆς Σύρου ἐγγώριοι.

1. Δεκαεὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως (ἀρ. 4, 5, 6, 7, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 24, 28, 29, 30, 35.—ὑποσημ. 12, ἀρ. 8).

2. Πέντε παρὰ τῷ ἐν Σύρῳ προξένῳ τῆς Γαλλίας κ. Challet (ἀρ. 9, 10, 25, 33, 39).

3. Δεκατρεῖς τῇδε κάκεισε ἐν Σύρῳ (ἀρ. 2, 15, 16, 23, 26, 27, 31, 32, 34, 36, 37.—ὑποσ. 12, ἀ. 4, ὑποσ. 41, ἀ. 6).

Α'. Πολιτικαὶ ἐπιγραφαί (12).

Μετὰ τὰ δύο γνωστὰ τοῦ δήμου Συρίων ψήφισματα, τὰ τιμητικὰ τοῦ Ὀνησάνδρου καὶ τῆς Βερνίκης, ἅτινα ἐπέχυσαν τὸ πρῶτον φῶς ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Συρίων, ἐκτενὴς σειρὰ παρουσιάζεται ἡμῖν δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων· διότι οὐ μόνον τρανῶς μαρτυροῦσι τὴν

4. Δύο ἐν τῷ Θησείῳ Ἀθηνῶν· εἰσὶ δ' αὗται τὸ ψήφισμα τὸ τιμητικὸν Ὀνησάνδρου (ὑποσ. 12, ἀρ. 2) καὶ ἡ ἐπιτύμβιος Κλάδου (ὑποσ. 34, ἀριθ. 5).

5. Μία δημοθoinιακὴ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ οἰκίᾳ Γάσπαρη, προξένου ποτὲ τῆς Γαλλίας (ἀρ. 1).

6. Ἑτέρα ἐν Μελίτῃ (ἀρ. 3).—7. Ἑτέρα, ἐν Τήνῳ (ἀρ. 8).

8. Ὀκτὼ ἄγνωστον ποῦ (ἀρ. 22, 24, ὑποσ. 12, ἀρ. 1, ὑποσ. 44, ἀρ. 1, 2, 3, 4).

9. Δύο ἀπωλέσθησαν ἐπὶ ἀνεγέρσεως οἰκοδομῶν (ἀ. 11, 38) καὶ μία, ἐπὶ βράχου κεχαραγμένη, ἐξηλείφθη (ἀρ. 12).

Ὅφειλομεν νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ἀναφερόμεναι ἐν τῇ ιστορίᾳ τῆς Σύρου ὡς δυσανάγνωστοι ἢ ἀκατάληπτοι, εἰσὶ πᾶσαι ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξακριβωθείσαι αἱ μὲν παρ' ἄλλων, αἱ δὲ παρ' ἡμῶν.

(12) Πλὴν τῶν ἐνταῦθα δημοσιευομένων πολιτικῶν τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν ὑπάρχουσιν ἐκδεδομέναι αἱ ἑξῆς·

1. Δύο ἐπιστολαὶ αὐτοκρατόρων, ὧν ἡ μία τοῦ Ἀδριανοῦ (C. I. G. n. 2347 e), ἡ δὲ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ Καρακάλλα (Lebas n. 1892). Περὶ τῆς πρώτης λέγει ὁ Lebas τὰ ἑξῆς· «Le temps... nous a conservé un rescrit d'Hadrien qui ne peut dater que de l'an 125 ou 126 de notre ère, et qui rappelle des mesures prises par Nerva dans l'intérêt de tous les citoyens de Syra. Le rescrit d'Hadrien ne devait pas leur être moins favorable, puisque la même année, suivant toute vraisemblance, les Syriens élevèrent à Hadrien une statue, etc.» Ὁ δὲ Boeckh ἀναφέρει, ὅτι ὑπῆρχεν ἐντατοιχισμένη ἐν τοίχῳ οἰνάποθήκης, ἴσως ἐν Ἀνω Σύρῳ· «In tabula infixa muro cellae vinariae ex Prokeschii schedis indidem acceptis.... Viderat olim hunc titulum Tournefortius (Itin. ep. 8, p. 3) in muro ecclesiae, vidit etiam Mustoxydes». Ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ, ἣν εἶδον οὗτοι ἦτο ἄλλη, ἡ ὑπ' ἀρ. 20.—Περὶ δὲ τῆς ἑτέρας τῶν δύο ἐπιστολῶν λέγει ὁ Lebas· «Non loin de là (τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως ἐσφαλμένως ἀντὶ τῆς Κοιμήσεως) sur une plaque de marbre, qu'on

διακεκριμένην θέσιν, ἣν κατεῖχεν ἡ Σῦρος μεταξύ τῶν Κυκλάδων κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ παρέχουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐλληνικῶν δημοθoiniῶν ἀκριβεστάτας εἰδήσεις. Μνημονεύουσι δὲ κυρίως θυσίας καὶ δημοθoiniῆας, γενομένας ἐν Σύρῳ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν οἴκων αὐτῶν, τῆς συγκλήτου, τοῦ δήμου Ῥωμαίων καὶ τοῦ δήμου Συρίων. Ἐκ

a jugée trop pesante pour la transporter au musée, se trouve une inscription presque entièrement effacée, mais dans laquelle à force de patience, je suis parvenu à reconnaître un rescrit de Septime Sévère et de Caracalla». (Itinéraire p. 28). Ἡμεῖς ἀμφοτέρως τὰς ἐπιγραφὰς ἐζητήσαμεν, ἀλλὰ δὲν εὑρομεν. Ἀναφέροντες δὲ ταῦτα, εὐχόμεθα, ἵνα οἱ ἐν Σύρῳ φίλοι τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐρευνήσαντες ἀνεύρωσιν αὐτάς, ἐὰν σώζωνται εἰσέτι.

2. Ψήφισμα τιμητικὸν Ὀνησιάνδρου, εὑρεθὲν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Καταιλυμάτων, ὡς παρὰ γερόντων τινῶν ἐμάθομεν. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου (Αἴγιν. Ἐφ. 1834, σ. 44), τοῦ Boeckh (n. 2347) καὶ τοῦ Lebas (n. 1885)· εὑρίσκεται δὲ νῦν ἐν τῷ Θησείῳ.

3. Ψήφισμα τιμητικὸν Βερνίκης, ἐπὶ ἐπιμήκους ὀρθογωνίου μαρμάρου (μῆκ. 1, 17, πλ. 0,29 καὶ πλάχ. 0,44), ἐπὶ μιᾷ τῶν μειζόνων πλευρῶν τὴν ἐπιγραφὴν φέροντος μετὰ στεφάνων ἐλαίας ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Κατὰ τὸν κατάλογον τῆς συλλογῆς τοῦ Γυμνασίου Ἑρμοπόλεως ἀνεσκάφη εἰς τὴν τοποθεσίαν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἔξω τῆς Β. γωνίας τοῦ πρώτου νεκροταφείου τοῦ πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ψαριανῶν, ὅπου εἰς πτωχὸς ἀνέκτιζε τὴν καλύβην του. Οἱ μετ' αὐτοῦ γωνιαῖοι λίθοι ἐδόθησαν εἰς τὰς Β. οἰκοδομὰς κατ' ἐπιταγὴν τῆς Κυβερνήσεως». Νῦν ὑπάρχει ἐν τῷ αὐτῷ Γυμνασίῳ. Ἐξέδωκαν δὲ αὐτό· Ross, Inscr. Gr. Ined. II, n. 109.—Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 512.—Curtius, Rhein. Mus. 1843, S. 103.—C. I. G. n. 23471.—Lebas, Voyage, Inscr. des Iles, n. 1886. Τῶν ἐκδόσεων τούτων αἱ τρεῖς πρῶται ἔχουσιν ἀμαρτήματα τινα, ἡ δὲ τοῦ Boeckh καὶ Lebas ὀρθή, ἀλλ' οὐχὶ παντοῦ ἀκριβῆς κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων.

4) Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς κυλινδρικοῦ βάρους (ὑψ. 0,80 καὶ διάμ. 4 περίπου μ.), εὑρεθέντος τῷ 1824 ἐν ἡ θέσει νῦν κεῖται ὁ ναὸς τῆς Κοιμήσεως. Ἐπὶ τοῦ βάρους τούτου ἦν ἰδρυμένη προτομὴ τοῦ Ἀδριανοῦ (οὐχὶ ἀνδριᾶς, ὡς ἐνόμισάν τινες), ἣτις ἀνακαλυφθεῖσα τῷ 1771 κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν, παρέχωρήθη ὑπὸ τοῦ

τῶν πολυπληθῶν δὲ ἐπιγραφῶν τοῦ εἶδους τούτου, οἶαι πιθανῶς καθ' ἑκάστον ἰδρύνοντο ἔτος, αἱ μέχρι τοῦ νῦν ἀνακαλυφθεῖσαι εἰσιν ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν, χαραχθεῖσαι τρεῖς μὲν ^(12*) ἐπὶ τοῦ

ἐπιτρόπου τῆς Σύρου Γιαννουλάκη Σαλάχα τοῖς θαλασσοκρατοῦσι τότε ἐν τῷ Αἰγαίῳ Ῥώσσοις. Ἀναφέρων τοῦτο ὁ Σύριος Δελλαρόκκας (*Traité sur les abeilles*, tom. I, p. 33) προσεπιφέρει, ὅτι ἐθεωρήθη ὡς παριστῶσα τὸν Φερεκύδη· ἐν δὲ τῷ περὶ Φερεκύδους κεφαλαίῳ (p. 56) μετὰ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Γρονοβίου εἰς τινα εἰκόνα τοῦ Συρίου σοφοῦ (*Thes. Antiq. Græc.* II, f. 37) προστίθῃσιν· «En effet le buste qui a été trouvé il y a quelques années à Syra, parmi les ruines de l'ancienne ville représentoit un philosophe d'une très belle figure, ayant l'air majestueux et ce passage de Gronovius me confirme encore dans la persuasion où nous étions alors que ce monument représentoit Phérécyde». Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀπεδείχθη ψευδὴς ἐκ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ εὐρέσεως τοῦ βάθρου τῆς προτομῆς. Ἰδὲ καὶ Μουστοῦ. ἐν Αἰγίν. Ἐφημ. 1831, Μαρτ. 15, σελ. 14· «Ἴσως ἐπ' αὐτῆς (τοῦ βάθρου δηλ.) ἴστατο τὸ ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ ὁποῖον μ' εἶπέ τις γέρων τῶν ἐγγυρίων, ὅτι εἶδεν εἰς Σύραν καὶ ὅτι ἐπικρατοῦντος τοῦ πολέμου τὸ 1774 ἐπῆραν οἱ Ῥῶσσοι». Εὐρίσκεται δὲ νῦν τὸ βάθρον εἰς τὸν ἐν Ἑρμουπόλει ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως μεταβεβλημένον εἰς κολυμβήθραν. Τὴν ἐπιγραφὴν ἐξέδωκαν Μουστοῦ. ἐν Αἰγίν. Ἐφημ. 1831.—*Expédition Scientifique* III, Pl. 15, F. IV.—Prokesch, *Denkwürdigkeiten u. s. w.* I, S. 61, μετὰ πινων ἀμαρτημάτων. — C. I. G. 2347 d.—Lebas n. 1894.

(12*) Ἐκ τῶν τριῶν δημοθoinακῶν ἐπιγραφῶν, τῶν χαραχθεῖσων ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἡ ὑπ' ἀρ. 1 φαίνεται πως ἀρχαιοτέρα, δι' ἄλλα τε καὶ διὰ τὰ ὑπεράνω ὑπάρχοντα ἐγγλύμματα, δεικνύοντα ἴσως ὅτι ἐχαραχθησαν πρὶν ἢ καθιερωθῶσιν ὠρισμένα ἐπὶ τῶν δημοθoinακῶν ἐπιγραφῶν σύμβολα. Ἀμφίβολος δὲ φαίνεται καὶ ἡ τῆς 7ης ἐπιγραφῆς ἐποχὴ, ἡκρωτηριασμένης οὖσης ἐν ἀρχῇ, οὗ ἕνεκα ἀγνοοῦμεν οὐ μόνον τὸν σφρανηφόρον ἄρχοντα, ὑφ' οὗ ἡ ἀναφερομένη δημοθoinία ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη. Ἡ σύγκρισις ὁμῶς τοῦ τύπου αὐτῆς πρὸς τὰς λοιπὰς δημοθoinακὰς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγάγωμεν αὐτὴν μετὰ βεβαιότητος μὲν εἰς τοὺς μεταξὺ Κομμόδου καὶ Δεκίου χρόνους (193—249), μετὰ μικρᾶς δέ τινος πιθανότητος εἰς τοὺς εὐθὺς μετὰ τὸν Σεπτίμιον Σεβήρην (192—211), δηλ. τοὺς χρόνους τοῦ Καρακάλλου (212—217).

αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (138—161)· αἱ δὲ λαπαὶ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λουκίου Οὐήρου (161—169), Κομμόδου (180—193), Σεπτιμίου Σεβήρου (193—211) καὶ Δεκίου (249—251). Κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν αὐτὰς δημοσιεύοντες, θέλομεν προσθέσει εἰς ἐκάστην παρατηρήσεις τινὰς, ἰδίως περὶ τῶν ἡμαρτημένων γραφῶν τῶν προγενεστέρων ἐκδόσεων, εἶτα δὲ ἐν συνόλῳ ὁμιλήσει περὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἀναφερομένων.

1.

Ἀγαθῇ τύχῃ.

Ὑπὲρ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Καίσαρος
Τί(του) Αἰλίου Ἀδριανοῦ Ἀντωνείνου
Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς υἱε[ι]ς καὶ [αἰ-
5 ωνίου διαμονῆς ὅλου τ[ο]ῦ οἴκου αὐ[τοῦ]
καὶ δήμου Ῥωμαίων καὶ ἱ[ε]ρᾶς συν[κ]λήτου
καὶ τοῦ Συρίων δήμου Ἀρισταγόρας Ἀρισταγ[ό-
ρου ὁ στεφανηφόρος ἀρχω[ν καὶ] ἐπώνυμος σὺν
σ]υναρχεῖν Πώλλῃ Σκύμ[νου τῷ νέῳ χρύ-
10 νῳ ἐκ[αλ]λιέρησεν Ἑστία [Π]ρωτ[ανεία] καὶ
τοῖς ἄλλοις [θε]οῖς πᾶσι καὶ πάσ[αις καὶ]
τῇ μὲν πρώτη ἡμέρᾳ τοῖς τὴν [γερου-
σ]ῆαν μετέχουσιν [ἀ]ν[δράσιν ἀνὰ
δηνάρια τ[ρ]ία καὶ οἶνον [παρέσ]χεν
15 ταῖς δὲ [γ]υν[αῖξί]ν [καὶ] τ[αῖς] παισὶν
ἀνὰ ἀσσάρια ὀκτώ κ[α]ὶ οἶν[ον] [τῇ δὲ] δευτέ-
ρα ἡμέρᾳ τοῖς στεφανηφ[ό]ρ[οις] . . . . .
τα καὶ τοῖς πολέταις πᾶσι[ν ἀνὰ] δην[ά-
ριον] ἓν καὶ τοῖς ἐλευ[θέροις] παισὶν
20 καὶ τοῖς] κατοικοῦσιν καὶ οἶνον [παρέσ]χεν.
Ἐπὶ τούτων] ἦν ὑγεία, [εὐκαρπία, εὐετηρία.

Αὕτη εὑρίσκεται νῦν ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ οἰκίᾳ Γάσπαρη (λίθου μῆκ. 0,76, πλ. 0,37 καὶ πᾶχ. 0,09)· φέρει δὲ ἄνω ἄτεχνον ἀέτωμα καὶ ἐγκεχαραγμένον ἐλαίας στέφανον. Ὑπὲρ τὸ ἀέτωμα ὑπάρχουσιν, ἐν ταῖς γωνίαις, ἀνὰ εἰς ῥόδαξ (rosace), καὶ ἕτερος ἐντὸς τοῦ στεφάνου. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ἡμαρτημένον ἐν μέρει καὶ ἀσυμπλήρωτον, ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Lebas (n. 1888)·

τοῦτο δὲ προσπαθήσας νὰ συμπληρώσῃ ὁ Keil (Rhein. Mus. 1865, S. 542) ἐν πολλοῖς ἀπέτυχεν. Ἐν τῷ 6ῳ στίχ. ἀμφοτέρων τῶν ἐκδόσεων ὑπάρχει τῆς συν[κ]λήτου, ἐνῶ ὁ λίθος φέρει ἐ[ερα]ς συν[κ]λήτου. Ἐν τῷ 9. στίχ. συμπληροῖ ὁ Keil Σχύμ[ρου τῷ εἰθισμένῳ χρό]νῳ· ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις τῷ εἰθισμένῳ εἶναι ἡμαρτημένη, μὴ ὑπάρχοντος ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ ἀπαιτουμένου χώρου. Ἀντὶ δὲ τούτου, μετὰ πιθανότητος πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τῷ νέῳ χρόνῳ, ὅπως ἐν ἄλλαις ἔχομεν τῷ νέῳ ἔτει (ἀρ. 6, 7, 8)· οὕτω δὲ μόνον δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσι τὰ ὠρισμένως ἐπιφερόμενα τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ, τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ χρόνος, ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπαντᾷ σημαῖνον τὸ ἔτος. Ἐν τῷ 13 στίχ. συμπληροῖ ἀν[δρ]ά[σι δι]α[ν]ο[μῆς ἀνὰ, ἐνῶ, ὡς ὁ ὑπάρχων χώρος καὶ τὰ σωζόμενα ἵχνη δεικνύουσι, μόνον ἀν[δράσιν ἀνὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ. Ἐν τῷ 17 στίχ. συμπληροῖ τοῖς στεφανηφορ[οῦσι]ν [πάν]τα· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἵχνη γραμμάτων ὑπάρχοντα, δεικνύουσιν, ὅτι ὑπολείπεται ἔτι χώρος κενός. Ἐν τῷ 18 στίχ. ἀπατηθεὶς ἐκ τοῦ ἡμαρτημένου κειμένου τοῦ Lebas, ἔθηκε [π]άντα [παρέσχ]εν, ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὰ ἵχνη τῶν γραμμάτων πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν ἀνὰ δη[ν]ρ[άριον] ἔν. Ἐν τοῖς ἐπομένοις στίχοις ἔχει καὶ τοῖς ἐλευθέρ[οις καὶ τοῖς] κατοικοῦσιν καὶ οἶνον· ἀλλὰ καὶ ἡ συμπλήρωσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, ἀφίνουσα ἵχνη γραμμάτων ἀσυμπλήρωτα καὶ καθιστῶσα ταυτολόγον τὸ κείμενον. Ταῦτα τὰ ἁμαρτήματα τῶν δύο ἐκδόσεων.

2.

Ἀγαθῇ
τύχῃ.

Ἰπὲρ ὑγείας
τοῦ κυρίου ἡμῶν Αὐτοκράτο-
ρος Καίσαρος Τί(του) Αἰλίου Ἀδρια-
νοῦ Ἀντωνείνου Σεβαστοῦ Εὐσε-
βοῦς τύχης καὶ δήμου Ῥωμαίων
καὶ τοῦ Συρίων δήμου Δ(ούκιος) Μιλίωνι-
ος Σχύμνος αὐθαίρετος ἄρχων

- 10 στεφανηφόρος σὺν ἀρχεῖνῃ Τε[ί]
μα Φιλαργύρου γυναικὶ ἰδία ἐκαλ-
λιέρησεν Ἑστία Πρυτανεία καὶ
τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις
καὶ ἐδημοβοίνησεν πάντας τοὺς
15 κατοικοῦ[ν]τα[ς] τὴν νῆσον ἐλε[υ-
θέρους καὶ ἐλευθέρους καὶ τὰ τού-
των τέκνα καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἀστυ-
γειτόνων νήσων ἐπιδημήσαν-
τας. Ἐπὶ τούτων ἦν ὑγεία.

Ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλάξ (μῆκ. 0,65 καὶ πλ. 0,30) ἀνεκαλύφθη τῷ 1870, ἐν τῇ ἐξοχῇ Ἐπισκοπείῳ, ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ Χαραλάμπου (ὅπου ὑπάρχει νῦν ἔτι ἐντετοιχισμένη), μετ' ἄλλων λίθων εἰς ἐπικάλυμμα μεταγενεστέρου τάφου. Φέρει δὲ ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς γεγλυμμένον ἐλαίας στέφανον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν αἱ λέξεις «Ἀγαθῇ τύχῃ», κάτωθεν δὲ δελφῖνα. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἐν Πανδώρα, καὶ εἶτα ἐν Ἱστορίᾳ τῆς Σύρου (σ. 248) Τ. Ἀμπελᾶς, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης ἀκριβείας. Ἐκ δὲ τῆς Πανδώρας λαβὼν τὸ κείμενον ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς Egger, ἐπαρουσίασε περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης σημείωσιν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν (Comptes Rendus etc. 1870, p. 194), ἐν ᾗ ἐπειράθη νὰ διορθώσῃ τὰ ἡμαρτημένως ἔχοντα· ἀλλ' ὅμως, διὰ τὸ ἀδύνατον τοῦ πράγματος, οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἵνα δὲ περὶ τοῦ ἀληθοῦς βεβαιότης ὑπάρχῃ, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰ ἐν ταῖς μνημονευθείσαις ἐκδόσεσιν ἡμαρτημένα. Ἐν τῇ Πανδώρα ἐδημοσιεύθη δὲ ἐν ἀρχῇ τὸ ἀγαθῇ τύχῃ, ὅπερ ὁ Egger, νομίσας ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀπέδωκε τῷ χαρακτῇ. Ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ ἐν τῇ Ἱστ. Σύρου ὑπάρχει (στ. 8) Α(ἴλιος), ἐνῶ ὁ λίθος φέρει Α(ούκιος). Ἐν τῷ 10 στ. ἐτέθη *συν αρχειν ητε μα*, ὅπερ οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν, ἐνῶ πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν *σὺν ἀρχεῖνῃ Τε.μα*. Τὸ Τε. μα τοῦτο πιθανώτατα εἶναι Τε[ί]μα, ἥτοι Τιμή, ὅπερ ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ ὡς ὄνομα γυναικός· οὐχὶ δὲ Ἡρίλλα, ὡς ὑποθέτει ὁ Egger. Ἐν τῷ 15 στ. τῶν ἐκδόσεων τούτων ὑπάρχει *νησον*, ἐνῶ ἡ πλάξ ἔχει

Π]αρθι[κῶ]ν Μηδικῶν νείκης καὶ σωτηρίας
κα]ὶ αἰ[ωνίας] διαμονῆς ὅλου τοῦ οἴκου αὐ-
5 τῶ]ν κ[αὶ ἱερᾶ]ς συνκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων
καὶ] δῆ[μου Συρ]ίων Ἐ. Ἐλεύθερος Β'. στεφανηφό-
ρο]ς καὶ ἐπών[υμος ἀ]ρχων κλήρω καὶ χειροτονία προγραφῆ[ις]
σ]ὺν γυναικί [ἀρχε]ῖνῃ Ὀν[η]σιφόρῳ φιλοτίμως τε καὶ ἐ[πα-
φ]ανῶς [δημοθαι]νίαν παρασχόμενος τῇ Συρίων πό-
40 λει] ἀπάσ[ας τὰ]ς νομιζομένας θυσίας ἐκαλλιέρησ[ε]ν
δι' ὅλου ἐνιαυτοῦ Ἑστία Πρυτανεία καὶ τοῖς ἄλλοις
θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις καὶ τοῖς μὲν τὴν γερούσιαν
μετέχουσιν παρέσχεν ἐκ[τ]ενῶς πάντα τὰ δίκαι[α
τ]αῖς ἡθισ[μέν]αις ἡμέραις τοῖς δὲ λοιποῖς τοῖς [κα]τ[οι
45 κ]οῦσιν πᾶσιν [ἀν]δράσι τε καὶ γυναιξὶν καὶ τέκνοις [αὐτῶν
κ]αὶ τοῖς ἐπιδημήσασιν ἀστυγείτοσιν παρέσχεν [τὰ κα-
τὰ] τὸ ψήφισμα τὸ γενόμενον καὶ κ[υρ]ωθὲν ὑπὸ
τῆς] βουλῆς καὶ το[ῦ] δήμου πάντα ἐκτενῶς [κ]αὶ ἐ[ξ]ωθ[εν
τῶν ἐ]νγεγραμ[μέ]νων ἐν τῷ ψηφίσματι ἐκάστω τ[ῶν
20 συνορτα]σάντων ἔδωκε[ν οἶνον;] φιλοτίμως. Ἐπὶ
τούτων ἐ]γέν[ετ]ο ὕγε[ια].

Αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ πλακῆς μαρμαρίνης (μῆκ. 0,60, πλ. 0,46 καὶ πάχ. 0,08), φερούσης ἄνω κεχαραγμένον ἐλαίας στέφανον καὶ ἐκατέρωθεν τούτου δύο δελφίνας. Ἡ πλάξ αὕτη, πιθανῶς εὑρεθεῖσα ποτε κατὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἶχεν ἐντοιχισθῇ μετ' ἄλλων ἀρχαίων λειψάνων εἰς τὸν ἐν Ἀνω Σύρῳ ναὸν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Εἵτα δὲ κατὰ 1839, ὅτε κατεδαφιοθεῖς ὁ ναὸς ἀνεκαίνισθη, ἐδωρήθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Δυτικοῦ Ἐπισκόπου τῷ ἐν Ἐρμουπόλει τότε Μουσείῳ. Ἐδημοσιεύθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 511), ἀλλὰ μετὰ τοσοῦτων ἀμαρτημάτων, χασμάτων καὶ στρεβλῶν συμπληρώσεων, ὥστε καθίστατο ὅλως ἀκατάληπτος. Κατόπιν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Bœckh (C. I. G. 2347 k, A'), ὅστις ἐθεώρησεν αὐτὴν ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ὑπ' ἀρ. 7, καὶ ὑπὸ τοῦ Lebas (n. 1889). Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τούτων πολλὰ ἦσαν τὰ ἡμαρτημένα. Μετὰ τούτους δὲ Keil, ἐκδοὺς ταύτην (Rhein. Mus. 1865, S. 542), διώρθωσε τινὰ χωρία· ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἐδοθηθή διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλας τῶν ἐπιγραφῶν παραθέσεως.—Μετὰ τὰς διορθώσεις ταύτας

ἀπολείπεται ἡμῖν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ μένοντα ἔτι ἡμαρτημένα. Ὁ Keil συνεπλήρωσεν ἐν ἀρχῇ [ἀγαθῇ τύχῃ]· ἀλλὰ τοιοῦτον δὲν ὑπῆρχε ποτε ἐπὶ τοῦ λίθου. Τὸ ἐν τῷ 6 στίχ. πρὸ τοῦ ᾿Ε. ᾿Ελεύθερος ἀπαντῶμενον παρεμφερές γράμματι σχῆμα ἐξελήφθη ὑπὸ τοῦ Bœckh ὡς Σ, ὑπὸ δὲ τοῦ Lebas καὶ τοῦ Keil ὡς Μ· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι γράμμα, ἀλλὰ μικρὸς κλάδος, ὡς συχνάκις ἀπαντῶμεν τοιούτους, δίκην στιγμῆς, εἰς ἐπιγραφὰς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐκ δὲ τῶν ἐπομένων τὸ Β, ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Bœckh, σημαίνει ὁμωνυμίαν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, ὅτι δηλ. ὁ ᾿Ελεύθερος εἶχε πατέρα ᾿Ελεύθερον. Τὸ πρὸ τοῦ ᾿Ε. ᾿Ελεύθερος, Ε φαίνεται ἀκατάληπτον· ἀνάλογόν τι δὲ ἀπαντῶμεν ἐν τινι ἐπιγραφῇ τῆς ᾿Ισαυρίας (C. I. G. n. 4385), ἐν ᾗ ὑπάρχει «*Μ. Μάριος Μ. Μαρίου Πλου υἱός.*» Ἐν τῷ 7 στίχ. γράφει κλήρω, ἀντὶ καὶ κλήρω (Lebas, Keil). Ἐν τῷ 10 στίχ. ἡ πλάξ φέρει ἐπιφ]ανῶς. . . . νίαν παρασχόμενος· ὁ δὲ Lebas καὶ Bœckh ἔχουσιν ἡμαρτημένως. . . . παρεχόμενος. Πειρώμενος δὲ οὗτος νὰ συμπληρώσῃ τὸ. . . νίαν προτιμᾷ ἀντὶ τοῦ δημοθουινίαν τὸ προθυμίαν· τὴν δὲ συμπλήρωσιν ταύτην παραδέχεται καὶ ὁ Keil, ὅλως ἡμαρτημένην· διότι ὁ λίθος καθαρῶς δεικνύει. . . νίαν. Ἐν τῷ 15 στίχ. ὁ Keil παραλείπει τὸ πᾶσι. Ἐν τῷ 16 στίχ. ἔχει ἀποδημήσασιν, ἀντὶ ἐπιδημήσασιν. Ἐν τῷ 21 στίχ. μετὰ τὸ ὑγεία προσθέτει εὐκαρπία, εὐετηρία· ἀλλ' ὁ λίθος οὐδὲν φέρει αὐτόθι ἵχνη γραμμάτων.

5.

Θ

᾿Αγαθῇ [τύχῃ].

᾿Υ]πὲρ τῆς τοῦ κυ[ρίου] ἡμῶν Αὐ[τοκράτορος Καίσαρος Μ(άρχου) Αὐρηλί[ου Κ]ομμόδου ᾿Αντωνίνου Σεβ(αστοῦ) [Εὐσε-

5 β]οῦς τύχης καὶ νίκης ἱερᾶς τε [συνκλ]ήτου καὶ δήμου ᾿Ρωμαίων [καὶ δήμου Συρίων ᾿Ανταῖος Μοδέστο[υ στεφανηφόρος ἐπώνυμος ἄρχων [ἐκαλ-
λιέ]ρῃσεν ᾿Εστία Πρυτανεία καὶ τοῖς [ἄλ-

10 λοι]ς θεοῖς πᾶσι καὶ παρέσχεν τῇ μὲν [συν-

ὁδ]ω τῆς γερουσίας τῇ τετράδι τὰ ἐξ ἔ[θους
 αὐτ]οῖς πάντα τῇ δὲ γενεσίῳ ἡμέρ[α τοῦ
 κυ]ρίου Αὐτοκράτορος παρέσχευ τοῖς μ[έν
 γερου]σιασταῖς δεῖπνον καὶ ἔδωκεν [ἐ-
 15 κάστ]ω σφυρίδος δηνάρια πέντε ἔλευ[θέ-
 ραις] δὲ γυναι[ξ]ῖν πάσαις καὶ θηλείαι[ς
 παισίν] οἶνον καὶ ἔδω[κ]εν ταῖς μέ[ν γυ-
 ναιξίν] διανομῆς ἀνὰ ἀσσά[ρ]ια ὀκτώ,
 ταῖς δὲ] παισίν ἀνὰ [ἀ]σσάρια [τ]έσσα[ρα τῇ
 20 δὲ ἐξῆς] ἡμ[έ]ρα πα[ρέ]σχευ τοῖς μέ[ν γε-
 ρουσιαστ]αῖ[ς] καὶ ἄλλοις οἷς [ἐ]βουλή[θη
 δεῖπνον] καὶ ἔδωκεν ἐκά[σ]τῳ δι[ανομῆς
 ἀνὰ δην]άριον ἓν τοῖς [δὲ] λοιπο[ῖς] πολ[εί]-
 ταις καὶ παι]σίν ἐλευθέρ[οι]ς καὶ πα[ρ]οικο[ῦ]σιν.
 25 παρέσχευ] οἶνον καὶ [ἔδωκεν δ]ιανομῆ[ς
 τοῖς μέν π]ολεῖταις ἀνὰ δηνά[ρι]ον ἓν [ἐλευ-
 θέροις δὲ] παισίν ἀνὰ ἀσσάρια ὀκτώ [ἐκά-
 λεσε δὲ] καὶ τοὺς παρ[ε]πιδημοῦντας [ἐκ
 τῶν Κυκλά]δων νήσων οἷς τὰ αὐτὰ παρ[έ]-
 30 σχευ ὅσα κ]αὶ τοῖς πολεῖ[τ]αι[ς] σὺν ἀρχεῖνῃ
 . . . . . τοῖ Καλλίστου τοῦ Θεογνώ[στου].
 Ἐπὶ] τούτων ἦν ὑγεία εὐκαρπία
 εὐετηρ[ία].

Αὕτη εὐρέθη ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς (μῆκ. 0,50, πλ. 0,27 καὶ
 πάχ. 0,06), πρὸς τὰ ἄνω ἀποτετμημένης, ἐν τινι τῶν κατὰ τὰ
 Καταιλύματα οἰκίσκων. Παρέχει δὲ ὀλιγώτερα πρὸς διόρθωσιν
 ἀμαρτήματα· τὸ μὲν, διότι ἐξ ἀρχῆς καλοῦ ἔτυχεν ἀντιγραφῆς,
 τοῦ κ. Conze· τὸ δὲ, διότι τῶν ἐν αὐτῇ ἐλλειπόντων εὐκόλως
 τὰ πλεῖστα συνεπληρώθησαν ἐκ τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν ἐπιγραφῶν.
 Ἄλλ' ὅμως καὶ τούτου (ιδὲ *Bulletino dell' Instituto*, 1859,
 p. 167) καὶ τοῦ μετεκδόントος αὐτὴν Keil (*Rhein. Mus.* 1865)
 διέφυγόν τινα τὴν προσοχὴν, ἅτινα μόνον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα.
 Οὕτως ἐν 24 στ. καὶ αἱ δύο ἐκδόσεις φέρουσιν ἐσφαλμένον καὶ
 ἀσυμπλήρωτον, ΤΑΟΙΚΟ...., ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ λίθῳ ΠΑΙΟΙΚΟ.....,
 ὅπερ συμπληρωτέον πα[ρ]οικο[ῦ]σιν] παρέσχευ]. Ἐν τοῖς ς. 26—
 27 συμπληροῦσιν ἀμφότεροι τοῖς δὲ] παισίν· ἀλλ' οὕτω δὲν πλητ-

ροῦται ἅπας ὁ ἐπὶ τοῦ λίθου κενὸς χώρος. Ἐν τῷ 31 στ. συμπληροῖ ὁ Keil τὸ . . . ΘΟΙ διὰ τοῦ Ἐπαγα]θοῦ· ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις αὕτη οὐδεμίαν βεβαιότητα παρέχει. Ἡμαρτημένη δὲ ὅλως εἶναι ἡ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ συμπλήρωσις τοῦ Θεογνώ... διὰ τοῦ Θεώρος, προφανέστατα συμπληρωτέου Θεογνώ[στου, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ λίθου ἴχνη ὑποβοηθοῦσιν.

6.

Ἀγαθῇ τύχῃ]

Ἰ]πὲρ τ[ῆς] τοῦ κυρί[ου] ἡμῶν Αὐτοκρά[το-
ρ]ος Καίσαρος Λ(ουκίου) Σεπτιμίου Σε[β]ε[ρ]ου
Περτίνακος Σεβ(αστοῦ) τύχης καὶ νίκης ἱ[ε]ραῆς
8 τε] συγκλ[ή]τ[ου] καὶ δήμου Ῥωμαίων καὶ [δή-
μου Συρίων Μό[δε]στος Ἀνταίου στε[φανη-
φ]όρος ἐπών[υμος] ἄρχων ἐκαλλιέρησ[εν]
δι'] ὅλου τοῦ ἔτους Ἑστία Πρυτανεία καὶ τοί[ς]
ἄλλοις θεοῖς καὶ παρέσχεν τῇ[ι μ]ὲν τετράδι
10 τῇ[ι] γερουσίᾳ πάντα τὰ ἐξ [ἔθ]ους τῷ δὲ νέῳ
ἔτει] τοῖς μὲν τὴν γερουσίαν νέμουσιν δεῖ-
πνον κα]ὶ ἔδωκεν ἐκάστῳ αὐτῶν σφυρίδος
δηνάρια πέντε ;] γυναῖξιν δὲ ἐλευθέραις καὶ παι-
σιν θηλείαις πα]ρέσχεν οἶνον καὶ ἔδω-
15 κεν ἐκάστη διανομῇ]ς ἀνὰ ἀσάρια ὁκ[τὼ]
τῇ δὲ ἐξῆς ἡμέρᾳ παρέσχ]εν τοῖς [μὲν
γερουσιασταῖς καὶ ἄλλοις οἷς ἐβουλήθη
δεῖπνον καὶ ἔδωκεν κτλ.] — — — —
— — — — — — — — — —

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀνέκδοτος ἔτι οὔσα, εὐρίσκεται ἐπὶ πλα-
κῶς τεθλασμένης (μῆκ. 0,50—60, πλ. 0,35 καὶ πᾶχ. 0,08),
ἀνασυρθείσης πρὸ 5 ἐτῶν, ὑπὸ τῆς βυθοκόρου ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τοῦ
λιμένου Σύρου. Φέρει δ' αὕτη ὑπεράνω ἐλαίας στέφανον μετὰ κλω-
νῶν κισσοῦ. Τὸ περισωθὲν τῆς ἐπιγραφῆς κείμενον, ὃν ἱκανῶς σαφές,
εὐκόλως συμπληροῦται· μόνον δ' ἡ συμπλήρωσις τοῦ 15 στ. πα-
ρέχει μικράν τινα δυσχέρειαν, ὡς μὴ συμβιβάζομένων τῶν περισω-
θέντων γραμμάτων μετὰ τῶν ἀντιστοίχων μερῶν ἄλλων ὁμοειδῶν
ἐπιγραφῶν. Ὅτι ὁμῶς πρέπει νὰ συμπληρωθῇ καὶ ἔδω]κεν ἐκάστῃ

διανομή]ς καθιστῶσι πιθανώτατον τὰ τε σωζόμενα τῶν ἐπομέ-
ων καὶ ἄλλα τινὰ τῶν δημοδονιακῶν ἐπιγραφῶν ἀνάλογα χωρία.

7.

τῶ] δὲ νέφ' ἔτει παρέσχε[ν τοῖς τὴν γερου-
σίαν νέμο[υσ]ιν δείπνον καὶ ἔδωκεν ἐκάστῳ
αὐτῶν σφυρίδος δηνάρια. ἐξ [γυν]αικῶν δὲ [ἐ-
λε]ρθέ[ραι]ς καὶ θηλείαις παισὶν καὶ θεραπαινί-
5 σιν ἄ[ς] ἐκάλεσε]ν παρέσχε[ν οἶνον καὶ ἔδωκεν
διανομῆς τ]αῖς μὲν ἐλευθέραις καὶ θεραπαινί[σιν
ἀν[ὰ ἀσ]σάρια ὁκτώ ταῖς δὲ παισὶν ἀνὰ ἀσσά[ρια
τέσο[α]ρα τῇ δὲ ἐξῆ[ς] ἡμέρα παρέσχε[ν τοῖς
μὲν γερο[υσιασ]ταῖς καὶ ἄλλοις τίς ἐβούλη-
40 θη] δείπνον καὶ ἔδωκεν ἐκάστ[ῳ δι]ανομ[ῆς
δ]ηνάριον ἐν τοῖς δὲ λοιποῖς [π]ο[λείτ]αις [καὶ ἐ-
λε[υθέροι]ς π]ᾶσιν παρέσχε[ν οἶνον καὶ ἔδω-
κεν δι]αν[ομ]ῆς τοῖς μὲν πολεῖταις ἀνὰ δη-
νάριον [ἐν τ]οῖς δὲ ἄλλοις ἀνὰ ἀσσάρια ὁ-
45 κτῶ ἐ]κάλε[σε]ν δὲ καὶ τοὺς παρεπιδη-
μοῦν[τας] [ἐκ] τῶν Κυκλάδων νήσων
οἷς] παρέσ[χε]ν τὰ αὐτὰ ὅσα καὶ τοῖς
πο]λείτ[αις] προ[ε]γέγραπται σὺν ἀρ-
χείν]η Π[ρε]β[υ]τά [Πρ]εβ[υ]τερος γυναικί
20 αὐτοῦ]. Ἐπὶ τούτων ἦν ὕψεια
εὐκαρ]πία [ε]ὐετηρία.

Ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλάξ (μῆκ. 0,40, πλ. 0,30 καὶ πᾶχ. 0,09), τεθραυσμένη πρὸς τὰ ἄνω, εὐρέθη, πρὸ τινων ἐτῶν, ἐν τινι τῶν κατὰ τὰ Καταιλύματα οἰκίσκων, χρησιμεύουσα ὡς βαθμῖς. Ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Πιττάκης (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 513) μετὰ πλείστων ἀμαρτημάτων, χασμάτων καὶ στρεβλῶν συμπληρώσεων· εἶτα δὲ, ὁ Ross (Inscr. Gr. Ined. II n. 110), ὁ Bœckh (C. I. G. n. 2347 K b) καὶ ὁ Lebas (n. 1887)· ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ἐν πολλοῖς ἐλλειπῶς. Ἐπὶ τῶν ἐκδόσεων τούτων στηριζόμενος ὁ Keil (Rhein. Mus. 1865, S. 542), προσεπάθησε νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς.

πλὴν ἐν μέρει μόνον κατώρθωσε τοῦτο. Ἐν τῷ 5 στίχ. ἔχομεν κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Bæckh, *αν. . αριον. γ παρέσχεν*, ὅπερ οὗτος μὲν συνεπλήρωσεν *αν[α ἀσσ]άριον [ἐ]γ*· ὁ δὲ Keil, ἐκ τῆς περιόδου κρίνων, ὅτι οὔτε *ἀσσάριον*, οὔτε *δηνάριον* ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ, ἀφῆκε τὸν χῶρον κενόν. Ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἔχομεν ἐπὶ τοῦ λίθου ἀπλῶς *θεραπαινίσιν α. . . . γ παρέσχεν*· τὰ δὲ τῶν γραμμάτων αὐτόθι λείψανα ὑποβοηθοῦσι νὰ συμπληρώσωμεν *θεραπαινίσιν α[ς ἐκάλεσε]γ κτλ.* Ὡς δὲ καὶ ὁ Keil παρετήρησε, διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Bæckh ὅλως ἀνώμαλος καθίσταται ἡ περίοδος καὶ εἰς ἄτοπον φέρει· διότι μετὰ τὸ *αν[α . . . αριον [ἐ]γ*, εὐθὺς ἀναφέρεται κατωτέρω, ὅτι ἔδωκε πάλιν εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θεραπαινίδας *αν[α ἀσ]σάρια ὀκτώ*. Ἐν τῷ 9 στίχ. συμπληροῖ ὁ Keil οἷς *ἐβουλήθη καλεῖν*, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ λίθου οὔτε σημεῖα γραμμάτων ὑπάρχουσιν, οὔτε χῶρος ἱκανὸς διὰ τὸ *καλεῖν*. Ἐν δὲ τῷ 19 στίχ. ἀκολουθῶν τὸ ἡμαρτημένον τοῦ Bæckh καὶ Ross κείμενον, συνεπλήρωσε *σὺν ἀρχείρῃ Π[α]σιμ[ή]λφ Ἰσιῶρος*· ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις αὕτη, καταστρέφουσα τὸ ἀληθές τῆς ἀρχίνης ὄνομα, εἶναι ὅλως ἡμαρτημένη. Ἀντὶ δὲ ταύτης, ἐκ τῶν ἐπὶ λίθου σωζομένων καὶ ἐξ ὀλίγων ἰχνῶν ἐξαλειφθέντων γραμμάτων, συμπεραίνομεν ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ *σὺν ἀρχείρῃ Π[ρε]ίμα [Ὡρ]σιῶρος*.

8.

Ἀγαθῇ τύχῃ

Ἐπεὶ ὑγείας καὶ σωτηρίας τῶν κυρίων ἡμῶν καὶ θεοσιτάτων Αὐτοκρατόρων Γαίων Μ[ε]σοίων Κυνίων Τραϊανῶν Δεκίων] Σεββδ. καὶ [Ἑρενν. Ἑτρουσκίλλ]α[ς] Σεβ(αστῆς) καὶ τοῦ 5 σὺνπαντος αὐτῶν οἴκ[ου καὶ τῆς ἱερᾶς συν]κλήτου καὶ τοῦ δήμ[ου Ῥωμαίων καὶ δήμου Συρίων [Ἀ]πολλωνίδης Ἰου[λ]ια ἀδου στεφαν[ηφόρ]ος ἐπ[ών]υμος ἀρχ[ων] [ἐκαλλιέρησεν Ἑστία Πρυταν[ε]α [καὶ] τοῖς [ἄλλοις θεοῖς] παῖσι καὶ παρέσχεν τοῖς τὴν γερουσ[ίαν νέμου]σιν [τ]ε[τ]ρά[δ]ι τὰ ἐξ 40 10 θους πά[ντ]α τῷ δὲ νέω ἔ[τει] τοῖς τὴν γερο[υσίαν νέμου]σιν δε[ῖπν]ον καὶ ἔδωκεν νομ[ῆ]ς [ἀν]ὰ [δ(ηνάρια)] δέκα γυναιξὶ δὲ καὶ πρῶτοις ἐλευθέραις παῖσαις καὶ ταῖς τῶν στεφα-

νηφόρων θεραπεύουσιν καὶ τῶν ἱερέων οἶνον καὶ ἄρτου λ(ιτραν) ε
καὶ κρέως χοιρείου λ. ε καὶ νομῆς ἀνὰ [δην.] ε τῇ δὲ δευτέρᾳ
15 ἡμέρᾳ ὁμοίως τοῖς μὲν τὴν γερουσίαν νέμουσιν καὶ ἄλλοις
πολείταις πάνυ πολλοῖς καὶ ἑτέροις οἷς ἐβουλήθη καλέσαι
δεῖπνον καὶ ἔδωκεν νομῆς τοῖς μὲν τὴν γερουσίαν νέ-
μουσιν ἀνὰ δ. β' τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἀνὰ δην. ε τοῖς
δὲ λοιποῖς πολέταις ἐνδήμοις τε καὶ ἀποδήμοις ἔδω-
20 κε]ν ἐκάστω ἄρτου λ. β' καὶ κρέως χοιρείου λ. β' καὶ νομῆς
ἐκάστω ἀνὰ δην. ἐν τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ ταῖς ἀρχαῖναις
καὶ ἄλλαις αἷς ἐβουλήθη καλέσαι] παρέσχεν δεῖπνον [ταῖς δὲ
λοιπαῖς γυναῖξιν ἔδωκεν ἐκάστη] ἄρτου λ. μί[α]ν καὶ κ[ρέως
χοιρείου λ. μίαν τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ; τ]οῖς τ[ὴν
25 γερουσίαν νέμουσιν ; —]

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, φέρουσα ἄνω στέφανον μετὰ δελφίνων, εὐρί-
σκεται ἐν Τήνῳ παρὰ τῷ ναῷ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ· ἐξεδόθη δὲ τὸ
πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lebas ἀσυμπλήρωτος ἐν ταῖς τήναις ἐπιγραφαῖς
(n. 1850). Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Keil ἀναγνωρίσας αὐτὴν ὡς συρίαν,
ἐδημοσίευσεν μετὰ τινῶν ἐκ τῶν ἄλλων δημοθονιακῶν τῆς Σύρου
ἐπιγραφῶν, συμπληρώσας τινὰ αὐτῆς κενὰ (Rhein. Mus. 1865,
S. 550). Ἀλλὰ καὶ τὸ κείμενον τοῦ Lebas ἐν τισὶν εἶναι ἡμαρ-
τημένον, καὶ ἡ ἐκδοσις δὲ τοῦ Keil, ἐκτὸς τῶν μεινάντων ἀσυμ-
πληρώτων, δὲν εἶναι ὅλως ἀπηλλαγμένη ἀμαρτημάτων. Ἐν τοῖς
στίχ. 22—25 τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔχομεν·

καὶ πολίτισιν αἷς ἐβουλήθη καλέσαι] παρέσχεν δεῖπνον [καὶ
ἔδωκεν . . . . .] ἄρτου λ. μί[α]ν καὶ κ[ρέως
χοιρείου λ. μίαν . . . . . τ]οῖς τ[ὴν
γερουσίαν νέμουσιν—]

Ἡ ἐν ἀρχῇ συμπλήρωσις καὶ πολίτισιν εἶναι λίαν ἀπίθανος,
καθ' ὅσον οὐδαμοῦ τῶν δημοθονιακῶν ἐπιγραφῶν καλοῦνται αἱ
γυναῖκες πολίτιδες. Ἐξ ἀναλογίας δὲ πρὸς ἄλλα τῶν ἐπιγραφῶν
τούτων χωρία κρίνοντες, θεωροῦμεν πιθανωτέραν τὴν συμπλήρω-
σιν καὶ ἄλλαις (παράβαλε ἀρ. 5. στίχ. 21. — ἀρ. 7. στίχ. 9).
Καὶ ἡ ἐν τῷ ἐπομένῳ δὲ στίχῳ ἀτελὴς συμπλήρωσις καὶ ἔδω-
κεν . . . . . οὐδόλως φαίνεται ὀρθή· διότι δὲν ἦτο δυνατόν, ἀφοῦ

αἱ ἀρχῖναι καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες ἐδείπνησαν, νὰ δοθῇ εἰς αὐτάς κατόπιν ἄρτος καὶ κρέας. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὀρθότερα εἶναι ἡ συμπλήρωσις ταῖς δὲ λοιπαῖς γυναιξίν ἐδωκεν ἐκάστη, καθ' ἣν ὁ ἄρτος κτλ. ἐννοεῖται διὰ πάσας τὰς γυναῖκας, αἵτινες δὲν εἶχον προσκληθῇ εἰς τὰ δεῖπνον. Τὸ δὲ ἐν τῷ 24^ω στίχ. κανὼν, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὡς ὀρθὰ τὰ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Keil τ]οῖς τ[ὴν γερουσίαν νέμουσιν —, ἴσως πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ· διότι ἂν ἐγίνετο παροχὴ τις τοῖς γερουσιασταῖς κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἔπρεπε νὰ προτιμηθῶσιν οὗτοι, ὡς πάντοτε τῶν γυναικῶν καὶ νὰ τεθῶσιν ἐν πρώτοις· ἢ, ἐὰν εἶποντο, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ἐπὶ τοῦ λίθου τ]οῖς δὲ τ[ὴν γερουσίαν νέμουσιν ⁽¹³⁾).

Καὶ ταῦτα μὲν εἰσὶ τὰ κείμενα τῶν δημοθουνιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ αἱ παρατηρήσεις, ἃς εἶχομεν νὰ ποιήσωμεν περὶ τοῦ πρώτου τῆς εὑρέσεως αὐτῶν, καὶ τῶν ἡμαρτημένων καὶ ἐλλειπῶν τῶν διαφόρων ἐκδόσεων. Νῦν δὲ, μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀναφερομένων, θέλομεν ἡμιλήσει πρῶτον μὲν περὶ τῶν στεφανηφόρων, εἶτα δὲ περὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν τελουμένων θυσιῶν καὶ δημοθουινῶν, εἰς ἃ κυρίως ἀνάγονται αἱ ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν ταύτων χαρηγούμεναι ἡμῖν εἰδήσεις.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ στεφανηφόρου ἀρχοντος ὑπῆρχεν εἰς πλείστας τῶν ἐλληνίδων πόλεων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς μαρτυροῦσι πολυπληθεῖς ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ καὶ τινὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων· ἀλλ' αἱ ἐκ τούτων διδόμεναι ἡμῖν πληροφορίες εἰσὶν ἐλάχισται, οὐδεμίαν σαφῇ ιδέαν παρέχουσαι περὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου. Ἦν δὲ ὁ στεφανηφόρος ἐν Σύρῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, θρησκευτικὸς ἀρχων ⁽¹⁴⁾, τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων θυσιῶν ὡς κύριον

(13) Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὡς καὶ τὴν ὑπ' ἀρ. 3, ἐκτὸς τῆς Σύρου ὑπάρχουσιν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ λάβωμεν ἀπ' αὐτῆς ἐκτυπον. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ταύτης πολλῶ τῶν ἄλλων διάφορον δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος παρὰ τῷ Lebas (n. 4850).

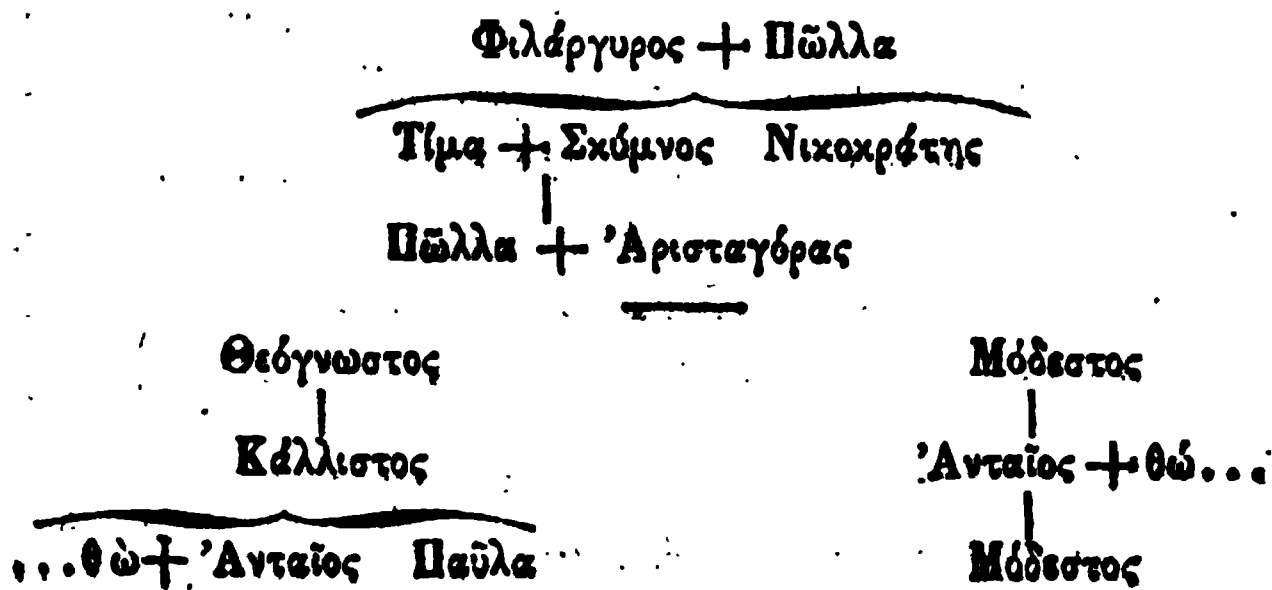
(14) Ἡμαρτημένως θεωρεῖ ὁ Lebas τοὺς στεφανηφόρους τῆς Σύρου ὡς πολιτικοὺς ἀρχοντας. Ὅτι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι, δείκνυται προφανῶς ἐκ τοῦ χωρίου τῆς β'. δημοθουνιακῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ ἀναφέρεται ὁ Δαύκιος Μιλίωνιος Σκύμνος αὐθιμίρετος ἀρχων, ὅτι ὁπλοδότης, ὡς σημει-

αὐτοῦ καθήκον ἔχων· ἐξελέγετο δὲ πιθανῶς ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου μεταξὺ τῶν ἐν τῇ νήσῳ διακρινομένων ἐπὶ πλούτῳ καὶ ἐξόχῳ κοινωνικῇ θέσει, διὰ κληρώσεως καὶ χειροτονίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς ἐκλογῆς ῥητῶς ἀναφέρεται ἐν μιᾷ μόνῃ τῶν δημοθρονιακῶν ἐπιγραφῶν (ἀρ. δ', σ. 7)· α' Ἐλευθέρος β' στεφανηφόρος ἐπώνυμος ἄρχων κλήρω καὶ χειροτονία προγραφείς· ἀλλ' ὅμως εὐκόλως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγένετο αὐτῷ, κατ' ἀναλογίαν σκεπτόμενοι πρὸς ἄλλα ὅμοια ἀξιώματα, ὁμοίως ἐν Ἀθήναις διδόμενα, καὶ γνωρίζοντες ὅτι τὰ μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ, ἅτινα οὗτοι ἔπρεπε νὰ δαπανήσωσιν, ἀπῆλθον πολίτας πλουσίους· ἐκίστε ὅμως δὲν ἐγένετο ἐκλογή· ἀλλ' αὐθορμήτως ἐκ τῶν πόλεων προσεφέρετό τις, καὶ τοῦτο ἐννοεῖται ἐν τῇ β'. δημοθρονιακῇ ἐπιγραφῇ (σ. 9), ἐν ἣ ἀπαντῶμεν αὐθαίρετος ἄρχων στεφανηφόρος. Τὸ τοιοῦτον ὅμως, ἀπαξ μόνον ἀναφερόμενον, φαίνεται, ὅτι ἦτο σπάνιον· διότι, ἂν ἄλλως εἶχε, πρὸς τιμὴν τοῦ στεφανηφόρου, ἤθελεν ἀναφέρεσθαι ἐξ ἅπαντος, ὅτι ἦτο αὐθαίρετος.

Συμμετεῖχε δὲ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἄρχοντος καὶ γυνὴ καλουμένη ἀρχήνη, ἥτις ἄλλοτε μὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, σύζυγος τοῦ ἄρχοντος, ἄλλοτε δὲ ἄλλη τις διακεκριμένη πολίτις, ἴσως κλήρω ἐκλεγομένη. Καὶ περὶ μὲν τοῦ κατὰ καιροῦς ἰσχύοντος τῶν δύο τούτων τρόπων τῆς ἀπονομῆς τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀρχίνης, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, καίτοι διαφοραὶ τινες περὶ τὰς δημοθρονιακὰς ἐπιγραφὰς παρέχουσιν ἀφορμὴν ὑποθέσεως, ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἴσως αἱ ἀρχῖναι ἦσαν σύζυγοι τῶν ἀρχόντων, εἶτα δὲ, καὶ ἄλλαι πολίτιδες. Ὅτι ὅμως ἀρχῖναι δὲν ἦσαν πάντοτε τῶν ἀρχόντων σύζυγοι ἐξ αὐτῶν τῶν δημοθρονιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν μανθάνομεν. Καὶ ἀρχήνη μὲν σύζυγος τοῦ ἄρχοντος ἀναφέρεται οὕσα ἡ Τίμα (ἀρ. 2) καὶ ἡ Πρίμα (ἀρ. 7). Πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ Ὀνησίφορον (ἀρ. 4) ἦτο σύζυγος τοῦ ἄρχοντος Ἐλευθέρου· διότι ἄλλως καθίσταται ἀνεξήγητος ἡ ἀποσιώπησις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς αὐτῆς, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ γυναικί, οὔται κατωτέρω, ἀνεδέχθη αὐθορμήτως τὴν στεφανηφόρον ἀρχήν, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε ἐγένετο ἐπὶ πολιτικῶν ἀρχῶν.

(ὑπονοουμένου ἰδία), φαίνεται τότε περιττόν. Ὅτι δὲ ἐγίνοντο ἀρχῖναι καὶ ἄλλαι ἢ τῶν ἀρχόντων σύζυγοι, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ὁμοίων παραδειγμάτων τῶν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπαντώντων εἰς ἀναλόγους λειτουργίας, καὶ σύριαι μαρτυρίαι δεικνύουσιν. Οὕτως ἐν τῷ τιμητικῷ τῆς Βερνίκης ψηφίσματι (C. I. G. n. 2347, p) ἀναφέρεται, ὅτι αὕτη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀρχεῖν τε γενομένη ἐκ τῶν ἰδίων ἀφιδῶς (sic) ἐπετέλεσεν καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ὑπὲρ τῆς πατρίδος», ὅπερ τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ λεχθῇ, ἂν ἡ Βερνίκη ἤθελε συνάρξει μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἐκτὸς δὲ τούτου, αὐτὸ τὸ ἐν τισι τῶν δημοθoinιακῶν ἀναφερθέν, ὅτι αἱ ἀρχῖναι ἦσαν σύζυγοι τῶν ἀρχόντων, πιθανῶς δεικνύει, ὅτι ἐγίνοντο καὶ ἄλλαι γυναῖκες ἀρχῖναι· διότι ἄλλως ἦν περιττόν νὰ λεχθῇ τοῦτο ⁽¹⁵⁾.

(15) Ἐνταῦθα σημειοῦμεν πιθανὰς τινὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις τῶν ἀρχινῶν καὶ ἀρχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἄλλους τινὰς Συρίους ἢ Συρίας γνωστοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου. 1) Ὁ ἐπὶ τοῦ Ἀντωνίνου ἀρχων Λ. Μιλίωνιος Σκύμνος (ἀ. 2) εἶναι πιθανῶς πατὴρ τῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἀρχίνης Πώλλης (ἀ. 1), τῆς συναρξάσης μετὰ τοῦ Ἀρισταγόρου. Εἰς τοῦτο δὲ νομίζομεν ὅτι δὲν ἀντιφάσκει ἡ ὑπόθεσις ἣν ἐποιήσαμεν, ὅτι ἡ ὑπ' ἀρ. 1 ἐπιγρ. φαίνεται ἀρχαιοτέρα τῆς ὑπ' ἀρ. 2. Τῆς δὲ Τίμας συζύγου τοῦ Σκύμνου ἴσως εἶναι ἀδελφὸς ὁ Νικοκράτης, οὗ περιεσώθη τὸ ἀνάγλυφον (ἀ. 27).—2). Αἱ ἀρχῖναι... θῶ (ἀ. 5) καὶ Παῦλα (ἀ. 22) εἶναι πιθανῶς θυγατέρες τοῦ αὐτοῦ Καλλίστου υἱοῦ τοῦ Θεογνώστου, καίτοι ὁ ἐν τῇ ἐπιγρ. 5 προσδιορισμὸς Θεογνώστου δεικνύει ἴσως ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερος τότε Καλλίστος ἐν Συρίῳ.—3) Ὁ στεφανηφόρος Ἀνταῖος Μοδέστου, ὁ σύζυγος τῆς... θεῶς (ἀ. 5) φαίνεται ἀνεμφιλόλως πατὴρ τοῦ στεφανηφόρου Μοδέστου (ἀ. 6).—

Τὰ δὲ ἔργα, ἅτινα ἐξετέλουν οἱ στεφανηφόροι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐνιαυσίου αὐτῶν ἀρχῆς, ἦσαν θυσίαι, παροχὴ εἰθισμένων τινῶν τοῖς γερουσιασταῖς καὶ δημοθoinίαι.

Αἱ θυσίαι, αἵτινες πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὸ κύριον αὐτῶν καθήκον, προσεφέροντο τῇ Ἑστίᾳ τῇ ἐν τῷ Πρυτανείῳ τῆς πόλεως (Ἑστίᾳ Πρυτανείᾳ) καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις θεοῖς καὶ θεαῖς. Καίτοι δὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς τελέσεως αὐτῶν δὲν ἔχομεν τὴν ῥητὴν πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν μαρτυρίαν, ὡς ὁμῶς ἐκ τινῶν τούτων ἐξάγομεν, ἐτελοῦντο συνήθως δι' ὅλου τοῦ ἔτους· μόνον δὲ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις πιθανῶς ἐτελοῦντο κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ νήσῳ καθ' ἅπαν τὸ ἔτος αὐγείας, εὐκαρπίας, εὐετηρίας.»

Μετὰ τὰς θυσίας ἀναφέρεται, ὅτι ἀπέδιδον οἱ στεφανηφόροι τὰ εἰθισμένα τοῖς γερουσιασταῖς (16). Τίνα δ' ἦσαν τὰ εἰθισμένα ταῦτα μετὰ βεβαιότητος δὲν γνωρίζομεν· μόνον δὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπιτελέσεως αὐτῶν ἀναφέρουσί τινες τῶν ἐπιγραφῶν· ἡ μὲν δ', ὅτι ἐγίνετο ταῖς ἡθισμέναις (sic) ἡμέραις· αἱ δὲ τρεῖς ἐπόμηναι (έ, ς', ζ'), τῇ τετράδι. Ἐκαλεῖτο δὲ τετράς, ὡς γνωστὸν ἡ τετάρτη παντὸς ἀρχομένου μηνὸς (τετράς ἀρχομένου), ἢ ἡ πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ μηνὸς τετάρτη ἡμέρα (τετράς φθίνοντος). Ἦτο δ' αὕτη ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ἐτελοῦντο δὲ συμπόσια καὶ θυσίαι κατ' αὐτήν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν τῇ γερουσίᾳ παρεχομένων τῇ

(16) Ἡ ἐν ταῖς δημοθoinιακαῖς ἐπιγραφαῖς παντελὴς περὶ βουλευτῶν σιωπὴ ἡδύνατο νὰ παράσχη ἀφορμὴν ὑποθέσεως, ὅτι οἱ γερουσιασταὶ (οἱ τὴν γερουσίαν μετέχοντες, οἱ νέμοντες τὴν γερουσίαν) ἦσαν αὐτοὶ οἱ βουλευταί, γερουσίας ὀνομαζομένης τῆς βουλῆς. Ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω, προφανῶς δεικνύει ἡ δ' δημοθoinιακὴ ἐπιγραφὴ, ἐν ᾗ ἀναφέρεται βουλὴ, ψηφίσασα τὰ κατὰ τὴν δημοθoinίαν, καὶ γερουσία, μετασχοῦσα ταύτης. Τί ἦτο ἡ γερουσία αὕτη ἀγνοοῦμεν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἦτο ἄλλη ἢ ἡ βουλὴ, ὅπως ἀπαντᾷ καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐνιαχοῦ. — Περὶ τῆς ταυτότητος ἢ μὴ τῆς γερουσίας καὶ βουλῆς, ἐν τισι τῶν ἐλληνίδων πόλεων, δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος ἐν τῇ περὶ ἐφοίων ἐπιγραφῶν διατριβῇ τοῦ Κουρτίου (Hermes, 1870).

τετράδι, ἐγίνοντο, ὡς εἶπομεν, ὑπὸ τῶν στεφανηφόρων καὶ δημοθονίαι, συμπόσια δηλ. καὶ παροχαὶ εἰς ἅπαντα τὸν δῆμον. Ἦσαν δὲ αἱ δημοθονίαι, ὡς γνωστὸν, συνηθέσταται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, γινόμεναι κυρίως ἐπὶ ἀγώνων καὶ θρησκευτικῶν ἐορτῶν. Πλήρη ὁμῶς ἀναλογίαν πρὸς τὰς συρίας δημοθονίας οὐδὲ λως εὐρίσκομεν τῶν ἀλλαχόθεν περιωθεισῶν ἡμῖν δημοθονιῶν, καίτοι καὶ εἰς ταύτας συνήθως παρίστανται διανομαὶ ἄρτου καὶ οἴνου καὶ κρεάτων καὶ ἐνίοτε χρημάτων.

Ἐκ τῶν γνωστῶν ἡμῖν δημοθονιακῶν τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν αἱ μὲν ἀρχαιότεραι δὲν παρέχουσι βεβαίαν τὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους, καθ' ἣν ἐγίνοντο αἱ δημοθονίαι· αἱ δὲ μεταγενέστεραι δεικνύουσιν, ὅτι αὗται ἐγίνοντο συνήθως κατὰ τὸ νέον ἔτος ^(16*). Τὰ ἐν ταῖς δημοθονίαις γινόμενα μόναν ἅπαξ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Δουκίου Οὐήρου ἀναφέρονται ὡς πρότερον ἐψηφισμένα ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου· ἄγνωστον δὲ εἶναι καὶ τὰ ἐν ταῖς ἄλλαις δημοθονίαις ἀπονεμόμενα ἐψηφίζοντο προηγουμένως ἢ ἐδίδοντο κατ' ἔθος.

Διήρκουν δὲ αἱ δημοθονίαι συνήθως δύο ἡμέρας· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν λιτότεραι οὔσαι, περικυρίζοντο, (ὡς τοῦλάχιστον ἐν τῇ α'. δεικνύται), εἰς διανομὴν μόνον οἴνου καὶ χρημάτων· τοῦ χρόνου ὁμῶς προϊόντες καθίσταντο πολυτελέστεραι, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι ζωὴ καὶ ἀκμὴ, καίτοι μετ' ἐκλελυμένης διαίτης, διστηρεῖτο ἔτι ἐν Σύρῳ. Ἐκ δὲ τῶν δύο ἡμερῶν τῶν δημοθονιῶν, τῇ μὲν πρώτῃ παρείχετο δεῖπνον τοῖς γερουσιασαῖς, καὶ ἐδίδοντο αὐτοῖς δηνάρια σφυρίδος, πρὸς παρασκευὴν δηλ. τῶν φαγητῶν, ἅπερ ἕκαστος ἐμελλε νὰ φέρῃ ἐν σφυρίδι, εἰς τὸ κοινὸν δεῖπνον. Προσεφέρετο δὲ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰς παρθένους οἶνος, καὶ διενέμοντο χρήματα· ἐν δὲ τῇ ζ' καὶ η' δημοθονία παρίστανται καὶ θεραπαινίδες μετέχουσαι διανομῶν τοιούτων, καὶ προκρινόμεναι μά-

(16*) Μία μόνη ἢ ἐπὶ Κομμιάδου (ἀρ. 5) ἀναφέρεται γενομένη τῇ γενεσίῳ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ συνήθεις παρὰ τρεῖς ἐρχαίαι αἱ τῇ γενεσίῳ ἡμέρᾳ ἐορταί, καθ' ἃς πελυτελῇ ἐδίδοντο συμπόσια καὶ θυσίαι προσεφέροντο τοῖς θεοῖς.

λιστα τῶν παρθένων ἐν τῇ ζ' δημοθoinίᾳ, καὶ ἐν ἴση μοίρᾳ τιθέμεναι πρὸς τὰς ἐλευθέρας γυναῖκας. Εἰς τὴν δημοθoinιακὴν ὁμῶς ταύτην ἐπιγραφὴν πιθανῶς ἐννοοῦνται μόνον αἱ τῶν στεφανηφόρων καὶ ἱερέων θεραπαινίδες, αἱ καὶ ἐν τῇ ὑσάτῃ τῶν δημοθoinιῶν ἀναφερόμεναι.—Τὴν δ' ἐπιούσαν, προσεφέρετο αὖθις δεῖπνον εἰς τοὺς γερουσιαστὰς καὶ εἰς ἄλλους τῶν διακεκριμένων πολιτῶν. Τὰ δεῖπνα ὁμῶς τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην γινόμενα παρίστανται διάφορα τῶν τῆς προτεραίας, ὥς μὴ ὄντα ἀπὸ σπυρίδος. Ἐνῶ δὲ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἀναφέρονται μετὰ τοὺς γερουσιαστὰς ἰδίᾳ γινόμεναι παροχαὶ εἰς τὰς γυναῖκας, κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἡμέραν ἰδίᾳ αὖθις διενέμετο οἶνος καὶ χρηματικόν τι ποσόν, (μεῖζον ὁμῶς τοῦ διδδόμενου εἰς τὰς γυναῖκας,) εἰς τοὺς πολίτας, τοὺς παῖδας, τοὺς παροικοῦντας καὶ παρεπιδημοῦντας ἐκ τῶν Κυκλάδων νήσων. Λίαν δὲ ἀξιοσημεῖωτον εἶναι τὸ περὶ παρεπιδημούντων μέρος τῶν δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν, καὶ μάλιστα ἐκείνων, αἵτινες ἀναφέρουσιν ἐπιδημήσαντας ἀντὶ ἐπιδημοῦντας, προφανῶς δεικνυσουσῶν, ὅτι τότε πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τῶν γινόμενων ἐορτῶν ἐπεδήμουν ἀστυγεῖτονες ἐκ τῶν Κυκλάδων. Καίτοι δὲ καθ' ἑαυτὸ ἐλάχιστον φαίνεται τοῦτο, ὑπὲρ πᾶν ἄλλα ὁμῶς μαρτυρεῖ τὴν τότε τῆς Σύρου ἐπισημότητά· διότι ἡ παρεπιδημία αὕτη νησιωτῶν ἐν Σύρῳ, πρὸς δὲ ἡ παντελὴς ἔλλειψις μαρτυρίας κατὰ τὰς λοιπὰς νήσους περὶ τοιούτων ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων δημοθoinιῶν, προφανῶς δεικνύουσιν, ὅτι εἰς μόνην τὴν Σύρον ἐτελοῦντο τότε τοιαῦται, εἰς ἃς, ὡς εἰς κοινὰς πανηγύρεις, συνήρχοντο οἱ ἀστυγεῖτονες νησιῶται.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ γενικὸς τῶν συρίων δημοθoinιῶν χαρακτήρ. Πλὴν δὲ τινων ἀνωτέρω σημειωθέντων, ἰδιάζοντα παρέχουσιν αἱ τῆς θ' καὶ δ' ἐπιγραφῆς δημοθoinίαι. Εἰς τὴν πρώτην τούτων, οὐδόλως ἀναφέρεται γενομένη παροχὴ τῶν εἰθισμένων, τοῖς γερουσιασταῖς· εἰς ἀμφοτέρας δὲ κοινῇ παρίστανται συμμετασχόντες ἄνδρες, γυναῖκες, τέκνα καὶ ἐπιδημήσαντες ἀστυγεῖτονες. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως δεικνύει, ὅτι συνευωχήθησαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐκ τῶν ἄλλων δημοθoinιῶν σαφῶς δεικνύεται ἡ φροντίς ἣν ἐλάμβανον, ὅπως μὴ συμμιγνύωνται τὰ δύο φύλα, ὅπερ, ἐν παρόδῳ

εἰρήσθω, καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον, ὅτι, καίτοι ἠθικῶς εἶχε καταπέσει τότε ἡ Ἑλλάς, μεγίστη ὁμως πάντοτε κατεβάλλετο μέριμνα ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς οἰκογενειακῆς ἀγνότητος. Ἐκ τοῦ σταθεροῦ τούτου φαινομένου τῶν πλείστων δημοθoiniῶν δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ κατὰ τὰς δύο ταύτας δημοθoiniᾶς ἰδιαιτέρως ἐθoinᾶτο ἕκαστον φύλον.

Πολλῷ δὲ πασῶν τῶν ἄλλων διάφορος παρίσταται ἡ ἐσχάτη τῶν δημοθoiniακῶν ἐπιγραφῶν. Ἡ ἐν αὐτῇ ἀναφερομένη δημοθoiniᾶ εἶναι ἡ μόνη τῶν συρίων, ἥς ἀκριβῶς δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν χρονολογίαν, καθ' ὅσον ὁ Δέκιος ⁽¹⁷⁾, ἐφ' οὗ ἐγένετο αὕτη, διέμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου μόνον ἀπὸ τοῦ 249—251 μ. Χ. Ἐν τῇ δημοθoiniᾷ ταύτῃ τὰ πάντα φαίνονται ἀφθονώτερα τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις· διότι, ἀντὶ τῶν δύο ἡμερῶν, ἃς διήρχουν ἄλλοτε αἱ ἐορταί, φαίνονται πιθανῶς ἤδη τέσσαρες, τὰ ποσὰ τῶν διανεμομένων χρημάτων εἰσὶ διπλάσια, κατὰ πρῶτον διανέμεται κρέας καὶ οὐδεμιᾶς τῶν ἡμερῶν τὰ δεῖπνά εἰσιν ἀπὸ σφυρίδος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν δημοθoiniῶν καὶ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐξετέλουν οἱ στεφανηφόροι ἄρχοντες. Σημειωτέον δὲ ἐνταῦθα, ὅτι καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐνιαυσίου ἀρχῆς διετῆρουν οὗτοι τὸ ὄνομα τοῦ στεφανηφόρου, ὥς καὶ αἱ μετ' αὐτῶν συνάρξασαι, τὸ τῆς ἀρχίνης. Οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δημοθoiniακῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρονται κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν μετέχοντες τῆς δημοθoiniᾶς οἱ στεφανηφόροι· ἐν δὲ τῇ ὑστάτῃ, θεραπαινίδες τῶν στεφανηφόρων, λαμβάνουσαι μέρος εἰς τὰς διανομὰς, καὶ αἱ ἀρχῖναι πᾶσαι, προσκαλούμεναι εἰς δεῖπνον κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν. Προφανῶς δὲ οἱ στεφανηφόροι οὗτοι καὶ αἱ ἀρχῖναι ἦσαν οἱ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη τοιοῦτοι γεγνημένοι.

Πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ ἀποτιθεμένου τὴν ἀρχὴν καὶ ἐνδειξιν δῆθεν σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν αὐλὴν, ἰδρύοντο κατ' ἕτος αἱ δημοθoiniακαὶ ἐπιγραφαί. Ἰδρύοντο δὲ πιθανῶς ἐν τῇ πό-

(17) Δέκιοι ἐννοοῦνται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὁ Αὐτοκράτωρ C. Messius Quintus Traianus Decius καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Q. Herennius Etruscus Messius Decius καὶ C. Valens Hostilianus Messius Decius (ὁδὲ καὶ Keil in Rhein. Mus.)

λει κατὰ τὸν λόφον τῶν Καταιλυμάτων, ὅπου εὐρέθησάν τινες· ἐκεῖθεν δὲ μετηνέχθησαν αἱ πλεῖσται τῶν τῇδε κακεῖσε διεσπαρμένων, μόνης τῆς ἐν τῇ ἐξοχῇ Ἐπισκοπείῳ εὐρεθείσης (ἀρ. 2), παρεχούσης πιθανότητα, ὅτι ἀρχῇθεν αὕτη ἴστατο αὐτόθι, ἐνθα ἴσως καὶ ἐγένετο ἡ δημοθoinία.

Περαίνοντες τὸν περὶ δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν λόγον, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ τύπος αὐτῶν εἶναι ὅλως ἰδιάζων τῇ Σύρῳ, οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος εὐρεθεισῶν ἀναλόγων δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν· μόνον δὲ τὸ προοίμιον αὐτῶν παρουσιάζεται συνήθες, μετὰ τινων παραλλαγῶν, εἰς διαφόρους ἐπιγραφάς, μνημονευούσας κολακείας ἔνεκεν, ἔργα γεγόμενα ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ οἴκου αὐτῶν κτλ. Μείζονα δὲ κατὰ τοῦτο ὁμοιότητα παρέχει ἐπιγραφή τις τῆς Ἰσαυρίας, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Boeckh, εἴτα δὲ ἐπιδιορθώσας ἐξέδωκεν ὁ Keil. Ταῦτα περὶ τῶν δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν.

Ὡς ἐπίμετρον δὲ τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων προσθέτομεν γλωσσικὰς τινὰς παρατηρήσεις περὶ τοῦ κειμένου τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ^(17*), καὶ ἵνακα συγκριτικὸν τῶν ἐν αὐταῖς ἀναφερομένων, πρὸς πληρεστέραν κατάληψιν τοῦ κοινοῦ χαρακτῆρος τῶν συρίων δημοθoinιῶν. (ἀκολουθεῖ)

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

(17*) Ἐν ταῖς δημοθoinιακαῖς ἐπιγραφαῖς τὸ μακρὸν ι πανταχοῦ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ ει· πλὴν τῶν ἐξῆς Ἀ ν τ ω ν ἰ ν ο υ (ἐ, 4), ν ἱ κ η ς (ἐ, 5, ς', 4). Τὸ προσγεγραμμένον ι συνήθως παραλείπεται· εἰς τὴν ς' ἐπιγρ. πανταχοῦ φυλάσσεται· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σημειωτέον τὸ Ἀ γ α θ ῇ τ ύ χ η ι (ἀ, 1), καθαρῶς οὕτως ἔχον ἐπὶ τοῦ λίθου. — Τὸ τελικὸν ν φυλάσσεται καὶ πρὸ συμφώνου, πλὴν τῶν ἐξῆς θ ε ο ῖ ς π ᾱ σ ι (ἀ, 11. 6', 13. δ', 12. ε, 10. ή, 8) καὶ ἄ ν δ ρ ᾱ σ ι τ ε (δ', 15). Ἐνιαχοῦ ὑπάρχει ν ἀντὶ μ ῆ γ' σ υ ν κ λ ή τ ο υ (ἀ, 6. γ', 6. δ', 5), ἐ ν γ ε γ ρ α μ μ έ ν ω ν (δ', 19), σ ύ ν π α ν τ ο ς (ή, 5)· ἐν μιᾷ δὲ μόνῃ ἐπιγραφῇ σ υ γ κ λ ή τ ο υ (ς, 5). — Ἀνορθογραφίας ἔτι ἀπαντῶμεν ν ῆ σ σ ο ν (6', 15), ν ή σ σ ω ν (6', 48) περὶ ὧν κατ' ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἡ θ ι σ μ έ ν α ι ς (δ', 14)· σολοικισμὸν δὲ ὑ π ἔ ρ ὕ γ ε ί α ς... τ ύ χ η ς (6', 3, 7).

Ἀρ. ἐπιγραφῆς.	Αὐτοκράτορες, ἐφ' ὧν ἐγένοντο αἱ δημοθινίαι.	Ἐποχὴ δημοθιν. ἐν τῷ ἔτει.	Ἡμέραι δημοθινῶν καὶ τὰ
1		Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερουσιασταῖς οἶνον καὶ διανομῆς δην. 3 γυναιξίν » » ἀσαρ. 8 ταῖς παισὶν » » » »
2	Ἀντωνῖνος. (138—161)	Ἀδελος.	δημοθινία, ἀνδράσι γυναιξί,
3			
4	Μ. Αὐρήλιος καὶ Λ. Οὐῆρος. (161—169)	Ἀδελος.	δημοθινία ἀνδράσι, γυναιξί,
5	Κόμμοδος. (180—193)	Γενέσιος ἡμέρα αὐτοκρά- τορος	ἀ ἡμ. γερους. δεῖπνον καὶ σφυρίδας δ. 5 γυναιξίν οἶνον » διανομῆς ἀσ. 8 ταῖς παισὶν » » » » 4
6	Σεπτ. Σεβήρος. (193—211)	Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερους. δεῖπνον καὶ σφυρ. δ. 5; γυναιξίν οἶνον καὶ διανομῆς ἀσ. 8 ταῖς παισὶν » » » »
7	;	Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερουσ. δεῖπνον καὶ σφυρ. δ. 6 γυναιξίν οἶνον καὶ διαν. ἀσ. 8 ταῖς παισὶν » » » » 4 θεραπειν. τισὶν » » » » 8
8	Δέκιος. (249—251)	Νέον ἔτος	ἀ ἡμ. γερους. δεῖπνον καὶ διαν. δ. 10 γυναιξίν οἶνον, ἄρτου λ. 4, κρέας λ. 4. δ. 4 ταῖς παισὶν » » » » θεραπειν. στεφανηφόρων » » » » ἱερῶν » » » γ' ἡμ. ἀρχίταις καὶ ἄλλαις δεῖπνον λοιπαῖς γυναιξίν ἄρτ. λ. 4, κρέας λ. 4.

γνωστῶν συρίων δημοθoiniῶν.

κατ' αὐτὰς παρεχόμενα.		Ἄρχοντες καὶ ἀρχῖναι οἱ τὰς δημοθoinίας ποιήσαντες.	
ἡμ. στεφανηφόροις πολίταις τοῖς παισὶν παροικοῦσιν	οἶνον καὶ διαν. δην. ; » » » » 4 » » » » » » » » » »	Ἄριστ. Ἀρισταγόρου καὶ Πῶλλα Σκύμνου.	
ἐκνοὶς καὶ ἐπιδημήσασιν.		Λ. Μιλιδόνιος Σκύρνος καὶ Τίμα Φιλαργύρου	
		...αλα...καί...	
ἐκνοὶς, ἐπιδημήσασιν.		Ἐλεύθερος Ἐλευθέρου καὶ Ὀνησίφορον.	
ἡμ. γαρ. καὶ ἄλλοις λοιποῖς πολίταις τοῖς παισὶν παροικοῦσιν παρεπιδημοῦσιν	δεῖπνον καὶ διανομῆς δ. 4 οἶνον » » » » » ἀσ. 8 » » δ. 4 » » » »	Ἀντείος Μοδέστου καὶ...θῶ Καλλίστου.	
ἡμ.		Μόδεστος Ἀνταίου καὶ.....	
ἡμ. γαρ. καὶ ἄλλοις λοιποῖς πολίταις τοῖς παισὶν παροικοῦσιν παρεπιδημοῦσιν	δεῖπνον καὶ διανομῆς δ. 4 οἶνον » » 4 » » ἀσ. 8 » » δρ. 4	..... καὶ Πρίμα Ὁρίωνος.	
ἡμ. γερουσιασταῖς ἐτέροις πολίταις καὶ ἄλλοις λοιποῖς πολίταις παρεπιδημοῦσιν	δεῖπνον καὶ διανομῆς δ. 2 » » » 4 » » » 4 ἄρτ. λ. 2, κρέας λ. 2, δην. 4 » » » 4	Ἀπολλωνίδης Ἰουλιᾶδου καὶ.....	
ἡμ. ;			

ΑΝΑΓΚΗ ΓΕΩΡΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.

«Σωκρ. Καλῶς δὲ κάκεινος εἶπεν, δεῖ ἔφη τὴν γεωργίαν τῶν ἄλλων τεχνῶν μητέρα καὶ τροφὸν εἶναι. Εὖ μὲν γὰρ φερομένης τῆς γεωργίας, ἔρρωνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἅπασαι· οὐποῦ δ' ἂν ἀναγκασθῇ ἡ γῆ χερσεύειν, ἀποσβέννυνται καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι σχεδόν τι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.» Ξενοφ. Οἰκονομικ.

Οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν τοῦ Σωκράτους λόγων, ὅτι ἡ γεωργία, ἥτοι ἡ ἐργασία τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐστὶν ἡ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἄνευ γὰρ προϊόντων γεωργίας οὔτε τεχνῖται οὔτε τέχναι γεννῶνται ἢ τρέφονται· ἄνευ δὲ πάλιν προϊόντων γεωργίας καὶ τεχνῶν, οὔτε ἔμποροι γεννῶνται, οὔτε ἐμπόριον ὑπάρχει.

Οἱ ἄνθρωποι, γεννηθέντες οὐχὶ ὥς οἱ κοχλῖαι ἐνδεδυμένοι καὶ φερέοικοι, ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἐπὶ αἰῶνας ἴσως, γυμνοὶ καὶ ἄστεγοι, ἀφιεροῦντες τὴν ἐργασίαν των ἐπὶ τῆς γῆς μόνον, συνάγοντες καρποὺς καὶ χόρτα πρὸς διατήρησιν καὶ πολλαπλασιασμόν. Πολλαπλασιασθέντων δὲ καὶ μὴ δυναμένων ζῆν ὁμοῦ πάντων ἐν τῇ πρώτῃ κοιτίδι, ἐν ταῖς εὐκραέσι χώραις, ταχέως ἐπῆλθεν ἡ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς στέγης ἀνάγκη. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρῶτα κεφάλαια τὰ δόντα τὴν ζωὴν τῇ ὑφαντικῇ καὶ τῇ οἰκοδομίᾳ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐργασίας παρήχθησαν. Ὄταν ὁ ἄνθρωπος ἡδυνήθη ἢ ἠθέλησε συναγαγεῖν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τροφὴν ἱκανὴν θρέψαι αὐτὸν ἐπὶ δύο ἡμέρας, τότε διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ ἡμίσεος τῆς τροφῆς ἐσχημάτιζε τὸ πρῶτον τῆς κοινωνίας κεφάλαιον καὶ ἔδιδε κατὰ πρῶτον ζωὴν τῇ βιομηχανίᾳ. Ὄθεν, ἐπειδὴ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου χρεῖα ἐστὶν ἡ τροφή «ἐνεκα τοῦ εἶναί τι καὶ ζῆν», διὰ δὲ τῆς οἰκονομίας τῆς τροφῆς γεννῶνται αἱ ἄλλαι τέχναι, ἔπεται ὅτι ἡ γεωργία ἐστὶν ἡ μήτηρ καὶ ἡ τροφὸς αὐτῶν· κατὰ συνέπειαν δὲ, πρώτη πηγὴ τοῦ πλούτου, ἥτοι τῶν πρὸς τὸ ζῆν χρησίμων.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ, πάλιν διὰ τοῦ περισσεύματος, διὰ τῆς οἰκονομίας τῶν γεωργῶν καὶ βιομηχάνων γεννᾶται τὸ ἐμπόριον. Ἀμ-

φότερα δὲ ταῦτα τὰ τέκνα τῆς γεωργίας, ἅμα γεννηθέντα, ἀποδίδουσιν ἀντάξια τὰ τροφεῖα τῇ μητρὶ, καὶ συντελοῦσι πρὸς μείζονα τοῦ πλούτου παραγωγὴν δι' ἀμοιβαίας καὶ τωόντι συγγενικῆς βοήθειας. Ὡς γνήσια δὲ καὶ φιλόστοργα τέκνα οὐκ ἐπιλανθάνονται τῆς καταγωγῆς των, διὸ τὰ πλεῖστα καὶ νουνεχῇ, ἀφοῦ ἀποκτήσωσιν ἱκανὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς βιομηχανίας ἢ τοῦ ἐμπορίου, ἐπανέρχονται μετὰ χαρᾶς εἰς τὸν τῆς μητρὸς βίον, ἐξασφαλίζουσιν ἐν αὐτῷ ἀπολαυτὴν, ἄνεσιν, ἐλευθερίαν, καὶ γίνονται πάλιν ἀπὸ τέκνων μητέρες ἄλλων τέκνων προωρισμένων τὴν αὐτὴν διανῦσαι πορείαν.

Καὶ ὁ Ἀδάμ Σμήθ, λαλῶν περὶ τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων, ἀποφαίνεται, ὅτι «ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἡ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς χρήσις αὐτῶν ἐστὶν ἡ λυσιτελεστέρα τῇ κοινωνίᾳ»⁽¹⁾. Ἀπαριθμήσας δὲ τὰ πλεονεκτήματα τῆς γεωργίας καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἐστὶ προηγητέα τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, συμπεραίνει οὕτως· «Ἄλλως τε ἡ ὠραιότης τῆς ἐξοχῆς, αἱ ἡδοναὶ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, ἡ ἡρεμία τοῦ πνεύματος ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐλπίζει εὐρεῖν ἐν τῷ χωρίῳ, ἡ ἀνεξαρτησία ἣν πραγματικῶς ἡ ἐξοχὴ παρέχει, ὅπου ἄδικοι νόμοι οὐκ εἰσεχώρησαν, εἰσὶ τόσα θέληγητρα πάντας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καταγοητεύοντά· ὁ ἄνθρωπος, ὢν κατὰ πρῶτον προωρισμένος εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, φαίνεται ὅτι ἐν πάσαις ταῖς περιπετείαις τῆς ζωῆς του διατηρεῖ προτίμησίν τινα τῇ ἀρχικῇ ἀσχολίᾳ τοῦ γένους του»⁽²⁾.

Ἐνίοτε ἔνεκα αἰτίων τοπικῶν, ἢ μεγάλων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστροφῶν, ἡ φυσικὴ τῶν ἐθνῶν πορεία ἀνατρέπεται. Οὕτως, ἔνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σκυθυκογερμανῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἑλλάδα, πολλαὶ πόλεις καὶ ἰδιῶται ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου ἢ τῆς βιομηχανίας· ἀλλὰ τὰ πλούτη ταῦτα εἰσὶ πρόσκαιρα καὶ ἀβέβαια ἕως οὗ ἐξασφαλισθῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ κτημάτων. «Οὐδὲν ἵχνος, λέγει ὁ αὐτὸς Ἀδάμ Σμήθ, μένει ἔτι τοῦ ἀπείρου πλούτου τῶν Ἀνσεα-

(1) Πλούτου τῶν ἐθνῶν Βιβλ. β'. Κεφ. ε'.

(2) Αὐτόθι Βιβλ. γ'. Κεφ. α'.

τικῶν πόλεων, ἐνῶ αἱ ἰταλικάι πόλεις, αἱ πλουτήσασαι ἐν τῷ μαι-
σαιῶνι διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀφιέρωσασαι τῇ
γεωργίᾳ τὸν πλοῦτον τοῦτον καὶ καλλιεργήσασαι τὴν Ἰταλίαν
μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, διετήρησαν εὐδαίμονα τὴν χώραν
ταύτην μ' ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς αἱς ὑπέστη ἐν τῷ τέλει τοῦ ιε'.
καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ις'. αἰῶνος» ('). Ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ ἐσμεν κα-
θ' ἡμέραν μάρτυρες καταστροφῆς μεγάλων περιουσιῶν ἐμπορικῶν
καὶ βιομηχανικῶν, καταστροφῆς προσερχομένης ἐξ ἀσημιάντων ὡς
ἐπὶ τὸ πολὺ πολιτικῶν συμβεβηκότων, ἐξ ἑνὸς διπλωματικοῦ
ἐγγράφου, ἐνίοτε ἐκ τινος ψευδοῦς εἰδήσεως.

Ταῦτα γινώσκοντες οἱ Ἕλληνες οἱ ἐκ τοῦ ἐμπορίου τὸν πλοῦ-
τον κτησάμενοι, ἠγόρασαν γαίαις καὶ κτήματα ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν
ταῖς Ἡγεμονίαις, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὀλίγοι δὲ μέχρι τοῦδε
ἐν τῇ πατρίδι τῶν Ἑλλάδι, ἐνεκα τῆς μόλις χθὲς ἐξαλειφθείσης
ληστείας, τῆς ἀφαίρουσῆς τὴν ὑφέλειαν καὶ τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγρο-
τικοῦ βίου· ἐξ οὗ προκύπτει ζημία μεγίστη, διότι πολλῶν καὶ
πολυτίμων ἡ πατρίς ἐσερήθη κεφαλαίων, πολλῶν δὲ καὶ ἀνδρῶν
πολυτιμοτέρων.

Προηγῆθη ἄρα ἡ γεωργία καὶ προηγητέα ἐστὶ καὶ προτιμητέα
τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, οὐ μόνον ὡς πρώτη καὶ φυσι-
κωτέρα τοῦ πλούτου πηγή, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσφαλεστέρα τοῖς τε
ιδιώταις καὶ ταῖς κοινωνίαις ἐν γένει. Ἡ Αἴγυπτος, ἡ Ἰνδική, τὸ
Σινικὸν Κράτος, ἡ Ἑλλάς, ἡ Ῥώμη διὰ τῆς γεωργίας προώδευσαν
εἰς τὸν πολιτισμὸν τὸ πάλαι. Διὰ τῆς γεωργίας ἡ Ἀμερικανικὴ
Ὁμοσπονδία ἐγένετο κολοσσὸς, ἡ δὲ Ῥωσσία γίνεται γίγας.

Μὴ ἀκολουθήσασα τὴν φυσικὴν ταύτην πορείαν ἡ Δυτικὴ Εὐ-
ρώπη, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐβάδισε
βραδύτερον τοῦ εἰκότος εἰς τὸν πολιτισμὸν. Οἱ κατακτῆσαντες
αὐτὴν Γερμανοὶ καὶ Σκύθαι, μετὰ πολυχρόνιον ἀταξίαν γενόμε-
νοι κύριοι ἐκτεταμένων γαιῶν, διατηρουμένων ἀδαιρέτων διὰ τοῦ
δικαιώματος τῆς πρωτοτοκίας, καὶ καταφρονοῦντες καὶ κατατυ-
φανοῦντες τοὺς γεωργοὺς, ἐγένοντο αἴτιοι τῆς παρακμῆς τῆς

(1) Ἀὐτοῦ Βιβλ. δ'. Κεφ. δ'.

γεωργίας. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον διὰ τῆς καταπίεσεως τῶν τὴν γῆν ἐργαζομένων ἀφ' ἑνὸς, διὰ τῆς προτιμήσεως τῶν κατοίκων τῶν πόλεων ἀφ' ἑτέρου, ἐδόθη ἐν τῇ Εὐρώπῃ αἰτία τῆς γεννήσεως τοῦ ἐμπορικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, τοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπικρατήσαντος καὶ γενομένου αἰτίου τῆς βραδείας προόδου τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ τοῦ συστήματος τούτου, ὡς γνωστὸν, ἐβασίσθη ὁ Κολβέρ, οὐ μόνον ἀμελήσας, ἀλλὰ καὶ καταδιώξας τὴν γεωργίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βιομηχανίας τῶν πόλεων, ρίψας οὕτω τὴν Γαλλίαν εἰς ἀπελπιστικὴν πτωχείαν.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης ἀμνηχανίας ἐγεννήθη ἐν Γαλλίᾳ ὁ Κενεὺ (Quesnay), ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος. Βλέπων οὗτος τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς γεωργίας ἐν τῇ πατρίδι του, ἀρυσθεὶς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τὰς ἀληθεῖς ἀρχάς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἔθετο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συγγραφῆς του (Tableau Economique) ταῦς ἑνωτέρω περὶ γεωργίας λόγους τοῦ Σωκράτους, καὶ δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ἀπέδειξεν, ὅτι αἰτία τῆς ἐλεεινῆς καταστάσεως τῆς Γαλλίας ἦν ἡ ὑπὸ τῶν κυβερνώντων παραγνώρισις τοῦ προορισμοῦ τῆς γεωργίας ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῶν ἐθνῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κενεῦ ἀρχεῖται ἐν Εὐρώπῃ ἡ καταδίκη τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος, πλήρης μὲν κατὰ θεωρίαν, ἀτελής δὲ καὶ βραδεῖα ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, ἔνεκα τῶν προλήψεων, πρὸ πάντων ὅμως ἔνεκα τῆς δυσκόλου καταργήσεως τῶν ἀδίκων μὲν καὶ ἐπιζημιῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χρόνου καθιερωμένων θεσμῶν ὑπὲρ τῆς βιομηχανίας.

Μετὰ τὸν Κενεὺ ἐλθὼν ὁ Ἀδάμ Σμῆθ καὶ ἐν ἐκτάσει ἐξελέγξας καὶ καταδικάσας τὸ ἐμπορικὸν οἰκονομικὸν σύστημα, τὸ δεσπόζον ἔτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀνεγέννησε τὴν Οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, εὐρὼν πάσας τὰς βάσεις αὐτῆς εὐκρινῶς ἀνεπτυγμένας ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ διαίρεσις τῶν ἔργων ⁽¹⁾, ὁ ἀληθὴς ὁρισμὸς τοῦ πλούτου ⁽²⁾, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμ-

(1) Πλάτ. Πολιτείας Βιβλ. 6'. Νόμ. Βιβλ. η'. Ξενοφ. Κύρ. παιδείας Βιβλ. η'.

(2) Ἀριστοτ. Πολιτ. Ξενοφ. Οἰκονομ.

πορίου ⁽¹⁾, ὁ ὀρισμὸς τοῦ νομίσματος ⁽²⁾, τῆς πίστεως (credit) ⁽³⁾, τῶν τραπεζῶν ⁽⁴⁾ καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἰδέαι, ὧν ἡ ἀνάπτυξις, πρωταφανὴς νομισθεῖσα, ἐδόξασε τὸν Σμῆθ, ἠρύσθησαν σωπηλῶς ἐκ τῆς ἐλληνικῆς σοφίας.

Ἀπ' ἀρχῆς οὖν μέχρι τέλους τῆς σπουδαιοτάτης ὄντως συγγραφῆς τοῦ Ἀδάμ Σμῆθ αἱ περὶ γεωργίας γινῶμαι τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Κένεϋ, ἡ τῶν Φυσιοκρατῶν (οὕτως ὠνομάσθησαν οἱ ὀπαδοί του) ἐπικρατοῦσι καὶ θεωροῦνται ὡς ἀσφαλεῖς πρὸς τὴν ταχυτέραν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνῶν. Κατ' αὐτὸν, ὡς πρὸ ὀλίγου ἔλεγον, ἡ βραδύτης τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐστὶν ἀποδοτέα εἰς τὴν ἐξ ἰδιοτελείας τῶν κατακτητῶν προελθοῦσαν ἀμέλειαν καὶ καταφρόνησιν τῆς γεωργίας. Συμφωνῶν τῷ Σωκράτει λέγει, ὅτι οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς ζῶντες καὶ ἐργαζόμενοι, καὶ κατὰ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος καὶ κατὰ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ κατὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν, ὑπερέχουσι τῶν ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις ἐργαζομένων καὶ, ὡς ὁ Σωκράτης ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ὠφελιμωτέρα τῇ κοινωνίᾳ χρῆσις τῶν κεφαλαίων ἐστὶν ἡ ἐπὶ τῆς γεωργίας γιγνομένη, ὡς δίδουσα ζωὴν εἰς ἐργασίας παραγωγικὰς, συγχρόνως δὲ αὐξάνουσά τε ἐτήσια τῆς γῆς προϊόντα καὶ τὴν γενικὴν ἐνέργειαν, ἐπομένως δὲ τὰ εἰσοδήματα καὶ τὸν πλοῦτον πάντων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ⁽⁵⁾.

Καὶ εὐρίσκει μὲν ὁ Σκῶτος οἰκονομολόγος ἀτελείας τινὰς ἐν τῷ *Γεωργικῷ Συστήματι*, προερχομένας ἐκ τοῦ ὑπερμέτρου ζήλου καὶ τῆς δικαίας ἀγανακτήσεως, μεθ' ὧν κατεπολέμησεν ὁ Κένεϋ τὸ ἐμπορικὸν σύστημα τὸ καταστρέψαν τὴν πατρίδα του, αἱ ἐκφρασθεῖσαι ὁμῶς ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ συγγράμματι ἰδέαι περὶ τῆς πηγῆς καὶ τῆς χρήσεως τοῦ πλούτου, πρὸς δὲ τούτοις αἱ ἔπαινοι οὗς ἀπονέμει τῷ τε ἀρχηγῷ καὶ τῇ Φυσιοκρατικῇ Σχολῇ,

(1) Πλάτ. Νόμ. Βιβλ. η'. Συμπόσιον.

(2) Πλάτ. Πολιτ. Βιβλ. β'. Ἀριστοτ. Ἠθ. Μεγάλ. Βιβλ. δ'.

(3) Δημοσθ. ὑπὲρ Φορμίωνος.

(4) Δημοσθ. περὶ Παραπρεσβ. πρὸς Ἀπατούριον.

(5) Πλούτ. τῶν ἐθνῶν Βιβλ. β'. Κεφ. ε'.

εἰς τεκμήρια τῆς ὑπὸ τοῦ Σμῆθ παραδοχῆς τῶν περὶ γεωργίας ἰδεῶν τοῦ Γάλλου φιλοσόφου. «Μεθ' ὅλων ὅμως τῶν ἀτελειῶν του, λέγει ὁ Σμῆθ, τὸ σύστημα τοῦτο ἐστὶν ἴσως, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων περὶ πολιτικῆς οἰκονομίας, τὸ πλησιέστερον τῇ ἀληθείᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ἄξιον τῆς προσοχῆς παντὸς ἀνδρός, θέλοντος ἐρευνῆσαι μετ' ἐπιστάσις τὰς ἀρχὰς ἐπιστήμης τοσοῦτον σπουδαίας. Ἐὰν τὸ εἰρημένον σύστημα, λέγον τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἐργασίαν ὡς μόνην παραγωγικὴν, δίδῃ ἴσως στενὴν καὶ περὶωρισμένην ἰδέαν τῶν πραγμάτων, ἀφ' ἐτέρου ὅμως, παρουσιάζον τὸν πλοῦτον τῶν ἐθνῶν ὡς συγκείμενον οὐχὶ ἐκ τοῦ μὴ καταναλωσίμου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἀλλ' ἐκ τῶν καταναλωσίμων ἀγαθῶν τῶν ἐτησίως ἀναπαραγομένων ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας, πρὸς δὲ τούτοις δεικνύον τὴν πληρεστάτην ἐλευθερίαν ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν μείζονος ἐτησίας ἀναπαραγωγῆς, φαίνεται ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τόσον ὀρθόν, ὅσον μέγα καὶ γενναῖον.» (1)

Ἐνιοὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σμῆθ κατέκριναν ὡς ὑπέρμετρον καὶ ἄτοπον τὴν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου προτίμησιν καὶ ἀγάπην τῆς γεωργίας, ἀλλ' οἱ πλείονες αὐτῶν, καὶ φιλόσοφοι καὶ πολιτικοὶ καὶ ἰδιῶται, ἀσπάζονται σήμερον πληρέστατα τὰς τοῦ ἀναγεννήσαντος τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν ἰδέας, καὶ ἐφαρμόζουσιν αὐτάς καὶ ὡς κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν καὶ ὡς συγγραφεῖς καὶ ὡς κεφαλαιοῦχοι· τεκμήρια ἡ παραδοχὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, ἡ κατάργησις τῶν διατιμήσεων καὶ τῶν προστατευτικῶν τῆς βιομηχανίας νόμων, ἡ σύστασις ὑπουργείων τῆς γεωργίας, γεωργικῶν σχολῶν, γεωργικῶν τραπεζῶν, συλλόγων, ἐπιμελητηρίων, ἀσφαλιστικῶν καταστήματων κατὰ τῶν ἐκ τῆς χαλάζης κινδύνων, αἱ γεωργικαὶ ἐκθέσεις καὶ τὰ βραβεῖα, ἡ ὁσημέραι παντοῦ ἐπεκτεινομένη ἀγάπη καὶ προτίμησις τοῦ ἀγροτικοῦ βίου.

Πρόσφατον καὶ πλησιέστερον ἡμῖν παράδειγμα ἐστὶν ἡ Ἰταλία, ἥς ἡ καλλονὴ καὶ ἡ εὐφορία ἐγένοντο αὐτῇ αἷτια πολυχρονίων παθημάτων. Ἡ Τιάρα καὶ ἡ Μίτρα συνομώσασαι ἐξή-

(1) Βιβλ. 4ον, Κεφ. 9ον.

ραναν τὰς πλουσίας αὐτῆς πηγὰς, ἐπιχύσασαι τὴν ἐρημίαν καὶ
 τὴν νόσον ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἔθαλλον οἱ καρποὶ τῆς Δήμητρος
 καὶ τῆς Ὑγείας. Ἡ Σικελία καὶ ἡ Μεγάλη Ἑλλάς, αἱ διὰ τοῦ
 σίτου τῶν τὸ πάλαι τρέφουσαι τριπλάσιον ἀριθμὸν κατοίκων
 καὶ πρὸς τούτοις τὴν Ῥώμην αὐτὴν, εἶχον καὶ ἔτι ἔχουσιν
 ἀνάγκην ξένου σίτου, ἀποχερσωθεῖσαι ὑπὸ τῶν Βουρβωνικῶν
 νόμων τῶν τὴν γεωργίαν καταπιεζόντων, καὶ ὑπὸ τῶν χαύνων
 καὶ ῥυπαρῶν καλογήρων, οἵτινες διὰ τῆς ἀπάτης καὶ δεισιδαι-
 μονίας ἐγεγέννητο κύριοι τῶν καλητέρων κτημάτων. Οἱ τῶν
 δύο Σικελιῶν βασιλεῖς, ἵνα φαίνωνται δημοτικοὶ τοῖς ἀνοήτοις
 ὄχλοις τῶν πόλεων, καὶ ὅπως ἐπευφημῶνται καὶ θυμιᾶζονται
 ὑπὸ γυμνῶν λαζαρόνων καὶ ἀμαθῶν ἱερέων, ἀπηγόρευον τὴν
 ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἥ ἡνάγκαζον διὰ νόμων τοὺς
 κτηματίας καὶ παραγωγεῖς πωλεῖν αὐτὰ εἰς εὐτελεστάτας τι-
 μάς, δεῖγμα τῶν βασιλικῆς προνοίας καὶ χριστιανικῆς πρὸς
 τοὺς ὑπηκόους ἀγάπης! Διὰ τοῦ τρόπου τούτου οἱ μὲν ἄγροί
 ἐγένοντο ἔρμαιον τῶν καλογήρων καὶ τῶν ληστῶν, αἱ δὲ πόλεις
 τῶν λαζαρόνων. Ἐγνώρισα κτηματίας Σικελοὺς καὶ Νεαπολί-
 τας παραυτῆσαντας ἀκαλλιέργητα τὰ κτήματά των ἕνεκα τῶν
 ἀντικοινωνικῶν ἐκείνων νόμων τῶν καταστησάντων ἄχαρι καὶ
 ἀλυσιτελές τὸ τοῦ γεωργοῦ ἐπιτήδευμα. Ὁ πρό τινων ἐτῶν
 διελθὼν τὰς χώρας τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἀπὸ Βρεντησίου
 εἰς Ἀγκῶνα ἔβλεπε τὰ ἀποτελέσματα πῆς τῶν Βουρβόνων
 πολιτικῆς περινοίας· οὐ μόνον ἡ χώρα ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι
 ἐφαίνοντο ἄγριοι καὶ πειναλέοι· ὀλίγα ἀμύγδαλα καὶ αἱ ἐλαῖαι
 αἱ ἐδίδον τὰ γηραιὰ ἀλλ' ἡμελημένα δένδρα, ἦσαν τὰ μόνα
 σχεδὸν προϊόντα τῆς ἄλλοτε πλουσίας Ἀπουλίας. Ἐλθὼν ὁ
 Καβούρ ἀνὴρ πολιτικός, οἰκονομικός καὶ γεωργικός, εὐθὺς μετὰ
 τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας, ἐφῆρμοσεν ἐπ' αὐτῆς τὰς
 ὑγιεῖς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας θεωρίας, καὶ καταργήσας προ-
 νόμια, διατιμήσεις, προστατευτικoὺς νόμους, μοναστήρια καὶ
 λοιπὰ μεσαιωνικὰ λείψανα, ἔθετο τὴν πατρίδα τοῦ ἐπὶ φυσικῆς
 καὶ ἀσφαλοῦς τροχιάς. Ὁ παρακολουθήσας ἔκτοτε τὴν πορείαν
 τῆς Ἰταλίας γνωρίζει ὅποιαν πρόοδον ἔκαμιν ἡ γεωργία, κα-

ρ' αὐτὴν δὲ ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον. Καὶ αὐτὴ ἡ πρὸ ὀλίγου μνημονευθεῖσα Ἀπουλία, διασχιζομένη νῦν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Ἰταλία, ὑπὸ σιδηροδρόμων, βαθμηδὸν καλλιεργεῖται· αἱ νεκραὶ καὶ ῥυπαραὶ πόλεις αὐτῆς, Βάριον, Βαρλέττα καὶ ἄλλαι, ἀνακαινίζονται καὶ καλλωπίζονται. Ἡ Ἰταλία διὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, διὰ τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν γαιῶν εἰς χεῖρας ἐνεργούς, διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῆς γεωργίας, θέλει μετ' οὐ πολὺ ἐκπλήξει τὸν κόσμον διὰ τῆς εἰς τὸν πλαῦτον καὶ τὸν πολιτισμὸν προκοπῆς. Ἡ οἰκονομικὴ κρίσις, συνέπεια φυσικῇ τῶν γενομένων καὶ ἔτι γινομένων διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν θυσιῶν, σχεδὸν παρῆλθεν· ὁ ἄτεγκτος αὐτῆς ἐχθρὸς (ἡ Παπασύνη), ὁ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ ἀνησυχῶν, κατευνασθήσεται, καὶ τότε φανήσεται ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητι τὸ τοῦ Καβαὺρ ἔργον.

Ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς γεωργίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ηὔξησε τοσοῦτον εἰς πλοῦτον καὶ πολυανθρωπίαν, ὥστε καὶ σόλον μεγάλον καὶ στρατὸν πολυάριθμον, ὅπως πολεμήσῃ τὴν Ἀσίαν ἐπὶ τῆς Τρωϊκῆς χώρας ἐξέπεμψε, καὶ πλείστας ἀποικίας εἰς Εὐρώπην, Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν ἰδρύσατο. Ἀναντιρρήτως ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀπλῆ τις βιομηχανία καὶ ἐμπόριον ἐσωτερικὸν ἐν τῇ Ἑλλάδι· ἅμα γὰρ τῇ συστάσει κοινωνίας, ναὶ μὲν προηγεῖται ἡ τῆς τροφῆς χρεία, ἀλλὰ ταύτῃ παρακολουθεῖ ἐγγὺς ἡ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς κατοικίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν ἔργων καὶ τῆς συστάσεως νομίματος γεννᾶται τὸ ἐμπόριον. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες προὔτιμησαν καὶ ἀφιέρωσαν τὸ πλείστον μέρος τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων εἰς τὴν γῆν, βέβαιοι ὄντες ὅτι ἄφθονα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἔχοντες, ἔξουσιν, ἂν θέλωσι, καὶ τὰ περιττὰ, ἢ τὰ τῆς πολιτελείας διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου. Ὅθεν ἀφῆκαν τοῖς Φοίνιξι τὴν φροντίδα τοῦ μετακομίζειν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ πολυτελῆ βιομηχανήματα τῆς Ἀσίας, αὐτοὶ δὲ τῇ γεωργίᾳ μᾶλλον προσεχόν καὶ δι' αὐτῆς πρᾶχῶρον καὶ ἐκπληθύνοντο. Οὕτως αἱ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἀποικίαι, ἀφιερῶσασαι τῇ γεωργίᾳ ἅπασαν

τὴν ἐργασίαν καὶ ἅπαντα τὰ ἑαυτῶν κεφάλαια, ἐάσαντες δὲ τῇ Μητροπόλει τὴν φροντίδα τοῦ προμηθεύειν αὐταῖς τὰ τῆς βιομηχανίας ἔργα, ἐπληθύνθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν· ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγένετο μέχρι τινὸς διὰ μόνων ἀγγλικῶν κεφαλαίων· διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ βιομηχανικὴ ὅλως τότε καὶ λάτρεις τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος Ἀγγλία ἡγνῶει κατὰ πόσον συνετέλει εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν.

Τεκμήρια τῆς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων προόδου τῆς γεωργίας καὶ τῆς πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων εἰσὶ, πρῶτον αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, ὁ πιστότατος τῆς φύσεως ζωγράφος· ἔπειτα ἡ περιγραφὴ τοῦ βίου καὶ τῆς διαίτης τῶν τότε ἀνδρῶν. Οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἡγάπων καὶ ἐνθεάρρουν τὴν γεωργίαν διαμένοντες ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἀνταμείβοντες τοὺς γεωγούς. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, μεθ' ἐτέρων ἀγροτικῶν εἰκόνων ἐφαίνετο καὶ βασιλεὺς, ἔχων τὸ σκῆπτρόν ἐν ταῖς χερσὶ, γηθόσουν δὲ τὴν καρδίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν θεριζόντων τὸν σῖτον βαθυλήϊον τεμένους·

«Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βαθυλήϊον· ἔνθα δ' ἔριθοι
 »Ἦμων ὀξείας δρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες,
 »Δράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτρημα πίπτον ἔραζε,
 »Ἄλλα δ' ἀμαλλοδετῆρες ἐν ἑλλεδανοῖσι δέοντο·
 »Τρεῖς δ' ἄρ' ἀμαλλοδετῆρες ἐφέστασαν· αὐτὰρ ὀπισθεν
 »Παῖδες δραγμαεύοντες ἐν ἀγκαλίδεσι φέροντες
 »Ἀσπερχές πάρεχον· βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι σιωπῇ
 »Σκῆπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου γηθόσουνος κῆρ. Ἰλ. Σ. 550.

Περιγράφονται δὲ οἱ τότε βασιλεῖς καὶ προὔχοντες οὐ μόνον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἔμπειροι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀροτρον ἱκανοὶ διευθύνειν καὶ αὐλακὰς δι' αὐτοῦ εὐθείας καὶ βαθείας ἀνῳρύξαι.

Ὁ Λαέρτιος (ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ω, 220 κ. ἐ.) περιποιεῖται τὰ ἐν τῷ κήπῳ του δένδρα καὶ κλαδεύει αὐτὰ φορῶν χειρόκτια, οὐχὶ πρὸς ματαίαν ἐπίδειξιν ἢ θηλυπρέπειαν, ἀλλ' ὅπως αἱ τῶν φυτῶν ἀκανθαὶ καὶ αἱ βάτοι μὴ πληγώνωσι τὰς χεῖράς του.

«Τὸν δ' οἶον πατέρ' εὖρεν εὐκτιμένην ἐν ἄλῳῃ,
 »Διστρεύοντα φυτὸν· ῥυπόωντα δὲ ἔστο χιτῶνα,
 »Ραπτὸν, ἀεικέλιον· περὶ δὲ κνήμησι βοείας
 »Κνημίδας ῥαπτὰς δέδετο, γραπτῷς ἀλεείνων,
 »Χειρίδας τ' ἐπὶ χερσὶ, βάτων ἕνεκα...»

Οὕτως ὁ μέγας πολιτικὸς καὶ στρατηγικὸς Γουλιέλμος ὁ Γ' (Prince d' Orange), ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀγγλῶν γενόμενος, ἐπεμελεῖτο τῶν δένδρων καὶ φυτῶν τοῦ κήπου του μετ' ἐξειδικασμένης ἀγάπης. Καίτοι δὲ πολλὰ πράγματα παρεῖχεν αὐτῷ ἡ τῆς Ἀγγλίας δεινὴ κατάστασις ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, διετήρησεν ὁμως μέχρι θανάτου τὸν πρὸς τὴν γεωργίαν ἑρωτά του, καὶ γράφων πρὸς τοὺς φίλους γνωστοποιεῖ αὐτοῖς περὶ τῆς προόδου ἢ τῆς ἀποτυχίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργουμένων πεπώνων ἢ ἀσπαράγων (1).

Τὰ τοῦ Ὁρχομενοῦ πλούτη, ἡ εὐδαιμονία τῶν περὶ τὴν Κωπαΐδα μνημονευομένων ἐν τῇ Ἰλιάδι πόλεων, ἀπὸ τῆς γεωργίας προήρχοντο. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μετέπειτα μέχρι τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς γεωργίας τὸ πλεῖστον ἔζων, καὶ πολλοὶ τῶν κτηματιῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἀγροῖς διητῶντο. Ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μετὰ πόσης λύπης οἱ Ἀθηναῖοι πειθόμενοι τῷ Περικλεῖ ἐγκάτέλιπον τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίας των, ἐνθα ἔζων αὐτόνομοι (self governed) καὶ εἰσεκομίζοντο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν.

»Τῇ τε οὖν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν χώραν αὐτονόμῳ οἰκήσει με-
 »τεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι· καὶ ἐπειδὴ ξυνωκίσθησαν, διὰ τὸ ἔθος ἐν
 »τοῖς ἀγροῖς ὁμως οἱ πλείους τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν ὕστερον
 »μέχρι τοῦδε τοῦ πολέμου πανοικησίᾳ γενόμενοί τε καὶ οἰκή-
 »σαντες, οὐ ῥαδίως τὰς μεταναστάσεις ἐποιοῦντο, ἄλλως τε καὶ
 »ἄρτι ἀνειληφότες τὰς κατασκευὰς μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἐβαρύνοντο δὲ καὶ χαλεπῶς ἔφερον οἰκίας τε καταλιπόντες καὶ ἱερὰ,

(1) Macaulay. Ἱστορ. τῆς Ἀγγλίας.

τὴν ἐργασίαν καὶ ἅπαντα τὰ ἐαυτῶν κεφάλαια, ἐάσαντες δὲ τῇ Μητροπόλει τὴν φροντίδα τοῦ προμηθεύειν αὐταῖς τὰ τῆς βιομηχανίας ἔργα, ἐπληθύνθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν· ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐγένετο μέχρι τινὸς διὰ μόνων ἀγγλικῶν κεφαλαίων· διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ βιομηχανικὴ ὅλως τότε καὶ λάτρις τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος Ἀγγλία ἡγνόει κατὰ πόσον συνετέλει εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν.

Τεκμήρια τῆς ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων προόδου τῆς γεωργίας καὶ τῆς πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων εἰσὶ, πρῶτον αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, ὁ πιστότατος τῆς φύσεως ζωγράφος· ἔπειτα ἡ περιγραφὴ τοῦ βίου καὶ τῆς διαίτης τῶν τότε ἀνδρῶν. Οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἠγάπων καὶ ἐνθεάρρουν τὴν γεωργίαν διαμένοντες ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἀνταμείβοντες τοὺς γεωργούς. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, μεθ' ἐτέρων ἀγροτικῶν εἰκόνων ἐφαίνετο καὶ βασιλεὺς, ἔχων τὸ σκῆπτρον ἐν ταῖς χερσὶ, γηθόσυνον δὲ τὴν καρδίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν θεριζόντων τὸν σῖτον βαθυλήϊου τεμένους·

«Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βαθυλήϊον· ἔνθα δ' ἔριθοι
 » Ἦμων ὀξείας δρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες,
 » Δράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτρημα πίπτον ἔραζε,
 » Ἄλλα δ' ἀμαλλοδετῆρες ἐν ἑλλεδανοῖσι δέοντο·
 » Τρεῖς δ' ἄρ' ἀμαλλοδετῆρες ἐφέστασαν· αὐτὰρ ὀπισθεν
 » Παῖδες δραγμαεύοντες ἐν ἀγκαλίδεσι φέροντες
 » Ἀσπερχὲς πάρεχον· βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι σιωπῇ
 » Σκῆπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου γηθόσυνος ἄῃρ. Ἰλ. Σ. 550.

Περιγράφονται δὲ οἱ τότε βασιλεῖς καὶ προὔχοντες οὐ μόνον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἔμπειροι, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄροτρον ἱκανοὶ διευθύνειν καὶ αὐλακὰς δι' αὐτοῦ εὐθείας καὶ βαθείας ἀνωρύξαι.

Ὁ Λαέρτιος (ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ω, 220 κ. ἐ.) περιποιεῖται τὰ ἐν τῷ κήπῳ του δένδρα καὶ κλαδεύει αὐτὰ φορῶν χειρόκτια, οὐχὶ πρὸς ματαίαν ἐπίδειξιν ἢ θηλυπρέπειαν, ἀλλ' ὅπως αἱ τῶν φυτῶν ἀκανθαὶ καὶ αἱ βάτοι μὴ πληγώνωσι τὰς χεῖράς του.

«Τὸν δ' οἶον πατέρ' εὖρεν εὐκτιμένην ἐν ἄλῳ,
 »Διστρεύοντα φυτὸν ῥυπόωντα δὲ ἔστο χιτῶνα,
 »Ραπτὸν, ἀεικέλιον· περὶ δὲ κνήμησι βοείας
 »Κνημίδας ῥαπτὰς δέδετο, γραπτῦς ἀλεείνων,
 »Χειρίδας τ' ἐπὶ χερσὶ, βάτων ἕνεκα...»

Οὕτως ὁ μέγας πολιτικὸς καὶ στρατηγικὸς Γουλιέλμος ὁ Γ' (Prince d' Orange), ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀγγλῶν γενόμενος, ἐπεμελεῖτο τῶν δένδρων καὶ φυτῶν τοῦ κήπου του μετ' ἐξειδικασμένης ἀγάπης. Καίτοι δὲ πολλὰ πράγματα παρεῖχεν αὐτῷ ἡ τῆς Ἀγγλίας δεινὴ κατάστασις ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, διετήρησεν ὅμως μέχρι θανάτου τὸν πρὸς τὴν γεωργίαν ἔρωτά του, καὶ γράφων πρὸς τοὺς φίλους γνωστοποιεῖ αὐτοῖς περὶ τῆς προόδου ἢ τῆς ἀποτυχίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ καλλιεργουμένων πεπώνων ἢ ἀσπαράγων (1).

Τὰ τοῦ Ὁρχομενοῦ πλούτη, ἡ εὐδαιμονία τῶν περὶ τὴν Κωπαῖδα μνημονευομένων ἐν τῇ Ἰλιάδι πόλεων, ἀπὸ τῆς γεωργίας προέρχοντο. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μετέπειτα μέχρι τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς γεωργίας τὸ πλεῖστον ἔζων, καὶ πολλοὶ τῶν κτηματιῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἀγροῖς διητῶντο. Ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μετὰ πόσης λύπης οἱ Ἀθηναῖοι πειθόμενοι τῷ Περικλεῖ ἐγκάτέλιπον τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκίας των, ἐνθα ἔζων αὐτόνομοι (self governed) καὶ εἰσεκομίζοντο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν.

»Τῇ τε οὖν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν χώραν αὐτονόμῳ οἰκήσει μετεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι· καὶ ἐπειδὴ ξυνωκίσθησαν, διὰ τὸ ἔθος ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως οἱ πλείους τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν ὕστερον ἕως ἐπὶ τοῦδε τοῦ πολέμου πανοικησίᾳ γενόμενοί τε καὶ οἰκήσαντες, οὐ ῥαδίως τὰς μεταναστάσεις ἐποιοῦντο, ἄλλως τε καὶ ἄρτι ἀνείληφότες τὰς κατασκευὰς μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἐβαρύνοντο δὲ καὶ χαλεπῶς ἔφερον οἰκίας τε καταλιπόντες καὶ ἱερὰ,

(1) Macaulay. Ἱστορ. τῆς Ἀγγλίας.

ἡ δὲ διὰ παντὸς ἦν αὐτοῖς ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἀρχαῖον πολιτείας πά-
στρια, δίκαιτάν τε μέλλοντες μεταβάλλειν, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ
ὑπόλιν τὴν αὐτοῦ ἀπολείπων ἕκαστος» (¹).

Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ ζῶσι νῦν οἱ εὐγενεῖς καὶ κτηματῖαι, ἔχον-
τες μόνιμον κατοικίαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγρῶν αὐτῶν καὶ σπα-
νῶς εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐρχόμενοι, ὅθι αὐδὲ οἰκίας ἰδίας
ἔχουσιν, ὥς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πάλαι. Ὡς δὲ νῦν ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ
στεραιότεραι καὶ μεγαλοπρεπέστεραι οἰκίαι εἰσὶν ἐν τοῖς ἀγροῖς,
οὕτω καὶ τότε ἐν τῇ Ἀττικῇ μεγαλοπρεπέστεραι ἦσαν, διὰ τὰς
αὐτὰς αἰτίας, αἱ ἐξοχικαὶ οἰκίαι ἢ αἱ ἐν τῇ πόλει· αἰτιγάρτοι
ὑδιὰ ταῦτα μετὰ τοσαύτης ἀσφαλείας διῆγον, ὥστε καλλίους
θεῖναι καὶ πολυτελεστέρας τὰς οἰκήσεις καὶ τὰς ἐπισκευὰς τὰς
ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἢ τὰς ἐντὸς τείχους, καὶ πολλοὺς τῶν πολιτῶν
ὑμηδ' εἰς τὰς ἐορτάς εἰς ἄστὺ καταβαίνειν, ἀλλὰ αἰρεῖσθαι
ὑμένειν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς μᾶλλον ἢ τῶν κοινῶν ἀπο-
λαύειν» (²).

Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν ὁμῶς πόλεμον, ὥς φαίνεται καὶ
ἐκ τοῦ οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντος, ἡ τε δίκαιτα καὶ τὰ ἥθη
τῶν Ἑλλήνων μετεβλήθησαν. Ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ τῆς Ἀσίας χρυ-
σὸς εἰσρεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπολλαπλασίασεν ἐν ταῖς πόλεσι
τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν διαφθοράν· ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ ἐμφύλιοι
πόλεμοι καὶ ἡ εἰς τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν πτώσις τοῦ πολι-
τεύματος ἀφῆρουν τὴν ἀσφάλειαν, καὶ ἐπομένως τὴν ὠφέλειαν
καὶ τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου. Οἱ μὲν πλούσιοι κτηματῖαι
μεταναστεύοντες εἰς τὰς πόλεις ἐσήποντο ὑπὸ τῆς ἀργίας καὶ
τῶν ἡδονῶν ἢ ἐξηχρειοῦτο ἐν τῇ δημοκοπίᾳ· τῆς δὲ γεωργίας
ἀμελουμένης, τὰ προϊόντα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἡλαττοῦντο καὶ
ἐξησθένουν, ἢ Ἑλλάς παρήκμαζεν.

Ὡς δὲ ὁ νῦν Ἀθηναῖος ὁ ἐν ταῖς καφφενείοις καὶ τοῖς θεάτροις
ἐνδικοιτῶμενος, θαυμάζει ἀκούων ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ οὐ μόνον οἱ
ἄνδρες οἱ εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ αἱ ὥραϊαι καὶ εὐκαμπτοὶ γυναῖκες
καὶ θυγατέρες αὐτῶν γεννῶνται καὶ ἀνατρέφονται ἐν τοῖς ἀ-

(¹) Θουκυδ. Βιβλ. 6'. Κεφ. 15—16.

(²) Ἰσοκρ. Ἀρειοπαγητικός.

γροῖς, φυτεύουσι καὶ περιπαιοῦνται τὰ ἄνθη καὶ τὰ δένδρα, φροντίζουσι περὶ τὰς καλλονῆς τῶν παραδείσων, γνωρίζουσι τὰ ὀνόματα καὶ τὴν φύσιν τῶν φυτῶν, ἐπιτηροῦσι τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὠπωρῶν καὶ λαχάνων, οὕτω καὶ ὁ εἰς τὰ τοῦ πολέμου μόνον προσέχων Σπαρτιάτης Λύσανδρος ἐθαύμαζεν ἀκούων τὸν Κῦρον λέγοντα, ὅτι αὐτὸς κατεμέτρησε καὶ δίσταξε τοὺς στίχους τῶν δένδρων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν Σάρδεων, καὶ ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁ ἴδιος ἐφύτευσεν, ὧν εἰθισμένος μὴ δευπνεῖν ἐπρὶν ἰδρῶσαι, ἢ τῶν πολεμικῶν τι ἢ τῶν γεωργικῶν ἔργων μελετῶν. (Ξενοφ. Οἰκονομικός).

Πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐν Τοσκάνῃ οἷτε εὐγενεῖς καὶ αἰ μεγαλοκτήμονες κατεσπατάλων τὰ εἰσοδήματά των ἐν ταῖς πόλεσιν· ἡ γεωργία ἡμελεῖτο, τὰ κτήματα ἐπφλοῦντο εἰς εὐτελεστάτας τιμὰς, τὰ προϊόντα ἤλαττοῦντο, οἱ κτηματῖαι ἐπτεώχευον, ὁ λαὸς ἐλιμοκτόνει. Δύο ἔδραι καθηγητῶν τῆς γεωργικῆς, ἡ μὲν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἡ δὲ ἐν τῷ Πανεστημίῳ Πίσσης, μετέβαλον τὴν Τοσκάνην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Οὐ μόνον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ οἱ γέροντες τῶν κτηματιῶν ἠκροάζοντο τακτικῶς τῶν εὐαρέστων καὶ ὠφελίμων μαθημάτων, καὶ μετὰ τῶν καθηγητῶν παρηκολούθουν τῇ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἐφαρμογῇ τῶν θεωριῶν τῆς ἐπιστήμης ἐν ταῖς παρὰ ταῖς εἰρημέναις πόλεσιν ἰδρυθεῖσιν ἀγροκηπίοις, ἐνίοτε δὲ καὶ πορρωτέρω διὰ πρωϊνῶν ἐκδρομῶν. Οὕτω καὶ ἐπιστάται ἐπιστήμονες ἀνεφάνησαν, διευθύνοντες νῦν μετ' ἐπιτυχίας τὰ μεγάλα κτήματα, καὶ οἱ εὐγενεῖς οὐ μόνον ἡδονὴν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλειαν εὐρίσκοντες εἰς τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀφῆκαν τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἀφροδίτης βωμοὺς, καὶ συντόνως καὶ μεθ' ἀμίλλης ἐνασχολοῦνται πρὸς βελτίωσιν τῶν ἑαυτῶν κτημάτων καὶ τῶν προϊόντων. Ἡ τῶν δημητριακῶν καρπῶν καλλιέργεια, ἡ οἰνοποιία, ἡ τῆς μετάξης παραγωγή, μεγάλως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνεπτύχθησαν καὶ ὁσημέραι ἀναπτύσσονται. Τὰς γεωργικὰς σχολὰς παρηκολούθησαν τὰ γεωργικὰ συγγράμματα, οἱ γεωργικοὶ σύλλογοι, τὰ γεωργικὰ ἐπαρχιακὰ ἐπιμελητήρια, αἱ γεωργικαὶ ἐταιρίαι.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐπιδημικῇ ἀσθενείᾳ τῶν μεταξοσκωλήκων ἡμεῖς αὐτοὶ εἶδομεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἄπειρον ὠφέλειαν, τὴν προελθοῦσαν ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς πατριωτικῆς δραστηριότητος τῶν εἰρημένων σωματείων. Πρῶτον μὲν συνεννοηθέντα μετὰ τῶν ἐν Λομβαρδία ὁμοίων ἐπεμψαν ἄνδρας εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ὅπου παράγεται μέταξα, ἵνα ἀγοράσωσι σπόρον ἀμόλυντον καὶ εἰς τὰ κεντρικώτερα ἐκεῖνα μέρη τῆς Ἀσίας, εἰς δὲ οὐκ εἰσεχώρουν οἱ Εὐρωπαῖοι ἕνεκα τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἀπαγορεύσεων τῆς Ῥωσσίας, ἐστάλησαν Ἰταλοὶ ἀγορασταί, δοθείσης ἀδείας καὶ προστασίας αὐτοῖς ὑπὸ τῆς Ῥωστικῆς Κυβερνήσεως μετὰ τὰς συστάσεις καὶ τὰς ἐπανελημμένας παρακλήσεις τῆς Ἰταλικῆς. Συγχρόνως δὲ διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐρευνῶν, τῶν γινομένων πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ κακοῦ ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς μορέας, ἐπὶ τοῦ σπόρου, ἐπὶ τῶν σκωλήκων, ἀνεκαλύφθη διὰ μικροσκοπίου ὅτι πολλοὶ κόκκοι τοῦ σπόρου εἶχον μικράς τινας πιέσεις ἢ κηλίδας. Ἡ διαλογή τῶν ὑγιῶν κόκκων ἦν πολύμοχθος καὶ ἀδύνατος· ὅθεν ἐσκέφθησαν καὶ εὗρον τὸν τρόπον παραγωγῆς ἐγχωρίου ὑγιοῦς σπόρου, ὃν ἐδίδον τοῖς πεφοβισμένοις χωρικοῖς ἐπὶ συμφωνίᾳ πληρωμῆς μετὰ τὴν συγκομιδὴν, ἐπιτυχοῦσαν. Οἱ γεωργοί, βλέποντες τὸ παράδειγμα καὶ τὸ θάρρος τῶν κτηματιῶν καὶ γεωπόνων, ἐξηκολούθησαν ἀνατρέφοντες τοὺς μεταξοσκώληκας, πρὸς ὠφέλειαν αὐτῶν τῶν ιδίων καὶ τῆς πατρίδος των. Ἡ μέθοδος τῆς παραγωγῆς καθαροῦ σπόρου ἦν ἀπλουστάτη. Κατὰ πρῶτον ἐξελέγοντο ἐπὶ τούτῳ οἱ μεγαλύτεροι καὶ ὠραιότεροι βόμβυκες, ἔπειτα αἱ ζωηραὶ καὶ ὑγιεῖς ψυχαὶ αἱ ἐξ αὐτῶν ἐξελθοῦσαι· αἱ δ' ἐκλεκταὶ αὗται ψυχαὶ ἐτοποθετοῦντο, ἐκάστη χωριστὰ, ἐντὸς μικρῶν τετραγωνικῶν διαιρέσεων ἐκ χάρτου κατεσκευασμένων. Ἐνταῦθα ἐκάστη ψυχὴ κεχωρισμένη τῶν ἄλλων κατέθετε τὸν ἑαυτῆς σπόρον· μετὰ ταῦτα ὁ σπόρος ἐκάστης διαιρέσεως ἐξετάζετο διὰ τοῦ μικροσκοπίου· καὶ ὅσων μὲν διαιρέσεων ὁ σπόρος ἦν ἐντελής καὶ καθαρὸς, οὗτος ἐφυλάττετο· ὅπου δὲ ἀνεκαλύπτετο κηλὶς τις ἢ ἀτέλεια, ἔστω καὶ εἰς ὀλίγους κόκκους, ἅπας ὁ τῆς διαιρέσεως ἐκείνης σπόρος ἀπερρίπτετο.

Τ' ἀποτελέσματα ταῦτα γνωρίζουσα ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ἐσύστησε γεωργικὰς σχολὰς καὶ ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐπαρχίαις, ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας, ἐν Πόρτικι (Portici) παρὰ τῇ Νεαπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπως ταχύτερον ἀναζωογονήσῃ αὐτάς.

Ὅθεν προκειμένου τοῦ ζητήματος, πῶς δύνανται ὠφελιμώτερον τῇ Ἑλλάδι δαπανᾶσθαι δραχμαὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες ἐτησίως, ἐγὼ νομίζω ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐεργετικώτερον κατὰ τὸ παρὸν ἢ εἰς τὴν σύστασιν, μᾶλλον δὲ τὴν διατήρησιν

Α'. Τριῶν γεωργικῶν σχολῶν, τῆς μὲν παρὰ ταῖς Ἀθήναις, τῆς δὲ ἐν Τύρινθι, καὶ τῆς τρίτης ἐν τῇ Φθιώτιδι παρὰ τῇ πόλει Λαμίας· καὶ διὰ μὲν τὴν τῶν Ἀθηνῶν σχολὴν ἡ τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας ἔδρα ἔσεται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, διὰ δὲ τὰς τῆς Τίρυνθος καὶ Φθιώτιδος ἐν τοῖς Γυμνασίοις Ναυπλίου καὶ Λαμίας.

Β'. Παραδείσου ἢ κήπου εὐρυχώρου παρὰ τῇ πόλει Ἀθηνῶν, προωρισμένου ἀ. πρὸς ἐγκλιμάτισιν φυτῶν ξένων χωρῶν· β'. πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐξημέρωσιν τῶν ἐγχωρίων· γ'. πρὸς παραγωγὴν νέων εἰδῶν δένδρων, ὀπωρῶν, ἀνθῶν (1). Τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐρημωθείσης, πολλὰ τῶν φυτῶν τῆς ἀγρίευσαν, οὕτως εἰπεῖν, ἴσως δὲ καὶ ἐξηφανίσθησαν εἶδη τινὰ ἐκ τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἐπιμελείας χρηζόντων· πολλὰ δὲ χωρία ἀποχερσωθέντα ἐγένοντο νοσηρά· ὅ,τι δὲ συνέβη τοῖς φυτοῖς, φυσικῶς τῷ λόγῳ συνέβη καὶ τοῖς κτήνεσι. Διὰ τῆς ἐπιστήμης, βοηθουμένης ὑπὸ τῆς πείρας, καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα βελτιωθήσονται, καὶ τὰ νοσηρὰ μέρη διὰ καταλλήλου γεωργίας καὶ φυτείας ἀντὶ βλάβης ὠφέλειαν παρέξουσιν. Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τῆς διηνεκοῦς σπορᾶς τῶν πρωτοτύπων φυτῶν ὑπὸ κλίμα διάφορον τῆς ἄλλης Εὐρώπης, ἔξομεν νέα εἶδη δένδρων, καρπῶν, ἀνθέων, μὴ ὑπαρχόντων καὶ μὴ δυναμένων παραχθῆναι ἀλλαχοῦ.

(1) Αἱ γαῖαι αἱ ἀπαιτούμεναι διὰ τὰ ἀγροκτήτια (fermes modèles) καὶ διὰ τὸν πρὸς ἐγκλιμάτισιν κῆπον δοθήσονται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἐχούσης ἱκανὰς καὶ καταλλήλους.

Τὸ τῆς Ἑλλάδος κλίμα διὰ τὴν μορέαν, τὴν ἐλαίαν, τὴν ἄμπελον ἐστὶ καταλληλότερον τοῦ κλίματος τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας· ἢ τῆς μετάξης παραγωγὴ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν γενήσεται δεκαπλασία διὰ τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν μορεῶν αἵτινες ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εὐδοκίμοῦσι καὶ ταχέως αὐξάνουσιν. Ὀλίγαι μόνον γνώσεις ἀπαιτοῦνται περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν μεταξοσκωλήκων. Ἐν Λομβαρδία καὶ πάσῃ σχεδὸν τῇ Ἰταλίᾳ, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν Γαλλίᾳ, αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ κατὰ τὸ ἔαρ μεταβολαὶ συχνάκις ἐκθέτουσιν εἰς κίνδυνον ἄπειρον πλοῦτον, βλέπτουσαι τὸ πολύτιμον σινικὸν ζωύφιον. Ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν τὸ εὐκρατον τοῦ κλίματος ἐστὶν ἀνεκτίμητον πλεονέκτημα διὰ τὸ πλούσιον τοῦτο προϊόν. Αἱ ἐλαῖαι ὁμοίως, καὶ ταχύτερον αὐξάνουσιν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀφθονώτερον δίδουσι καρπὸν ἢ ἀλαχοῦ. Καθαριζόμεναι καὶ κοπριζόμεναι καταλλήλως, πλεονέκτερον καὶ ἀσφαλέστερον εἰσόδημα παρέξουσιν· ὀλίγη δὲ προσοχὴ καὶ καθαριότης εἰς τὴν τοῦ ἐλαίου παραγωγὴν διπλασιάσει τὴν τιμὴν· βεβαίως ἔνεκα τῆς ἀφθονίας τῶν ἐλαιῶν, τῆς θερμότητος τοῦ κλίματος καὶ τῆς ὥριμότητος πολλοῦ συγχρόνως καρποῦ, ἀδύνατον ὅλον τὸ ἔλαιον τῆς Ἑλλάδος νὰ γίνῃ ὡς τὸ τῆς Τοσκάνης ἢ τοῦ Αἰῶ, ὅπου αἱ ἐλαῖαι σπανίως ὥριμάζουσιν ἐντελῶς, οὐδέποτε δὲ σταφιδοῦνται ἢ στάζουσιν ἔλαιον ὡς ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὸ ἥμισυ δυνάμεθα παράγειν ὑγιᾶς καὶ κατάλληλον εἰς βρώσιν δι' ἡμᾶς καὶ τοὺς ξένους, θλίβοντες τὰς ἐλαίας ὑγιεῖς καὶ μὴ σεσηπυίας, ἐκτείνοντες τὰς πρώτας συναζομένας εἰς ἀποθήκας, ἵνα μὴ θερμαίνωνται, καὶ καθαρώτερα τὰ ἐλαιοτριβεῖα διαρρηρῶντες (').

Ἡ ἄμπελος ἐπιτυχῶς εἰς ὅλα τῆς Ἑλλάδος τὰ μέρη, καὶ καλλιεργεῖται, τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐντελέστερον ἢ ἐν Ἰταλίᾳ, ἔτι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ· αἱ σταφυλαὶ παράγον-

---

(1) Πρὸς παραγωγὴν καλλίστου ἐλαίου ἀπαιτοῦνται α. καθαριότης ἀγχείων καὶ ἐλαῖαι ὑγιεῖς, β. σύντριψις καὶ ἐκθλιψις αὐτῶν ἄνευ θερμοῦ ὕδατος· τὸ μετὰ τὴν πρώτην ἐκθλιψιν παραγόμενον διὰ τῆς προσθήκης θερμοῦ ὕδατος ἐστὶ δευτέρας ποιότητος.

ται ἀφθονοὶ καὶ ὠριμάζουσιν ἅπασαι ἐντελῶς, ὅπερ σπανίως συμβαίνει ἀλλαχοῦ. Ἡ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα κατὰ ταξίς (ὅπερ καταλλήλως οἱ ἀλλοδαποὶ ἀμπελογραφίαν ἐκάλεσαν) τῶν εἰδῶν τῶν κυριωτέρων σταφυλῶν τῶν ὑπὸ τὰ διάφορα ὀνόματα καλλιεργουμένων ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ, ἐπομένως ἡ παραγωγή οἴνων ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἐχόντων τὸν αὐτὸν τύπον (ἦτοι γεῦσιν καὶ χρῶμα) πάντοτε, καταστήσει ζητητοὺς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τοὺς ἡμετέρους οἴνους, ἅμα δὲ καὶ πολυτίμους. Ἡ κτηνοτροφία συμβαδίζουσα τῇ γεωργίᾳ, βοηθοῦσα αὐτὴν καὶ ὑπ' αὐτῆς βοηθουμένη, συντελέσει πρὸς κρείττονα καὶ ἀφθονωτέραν παραγωγὴν τῶν προϊόντων ἐκατέρας. Ἐν συντόμῳ τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς διπλασιασθήσονται. Ἐκαστος δὲ ἐννοεῖ, ὅτι ἡ αὔξησις τῶν προϊόντων καὶ τοῦ πληθυσμοῦ εὐρύνει βαθμηδὸν, ἀλλὰ μετ' ἀσφαλείας, τὸν κύκλον τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐν Τίρυνθι σχολῆς ἃς μὴ προβάλλεται ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῶν γεωργικῶν σχολῶν. Ἡ σχολὴ ἐκείνη, περιορισμένη ἐν τῷ ἀγροκηπίῳ μόνον, τὸ πολὺ ἐπιστάτας κτημάτων ἐμπειρικοὺς ἠδύνατο μορφῶσαι, οὐχὶ δὲ καὶ ἀνδρας γεωργικοὺς ἢ γεωπόνους. Πρὸς τούτοις οἱ γεωργοί, στερούμενοι τῶν ἀπαιτουμένων προκαταρκτικῶν γνώσεων τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς βοτανικῆς, δυσκόλως ἐννοοῦσι τὴν θεωρίαν τῆς γεωργίας, δυσκόλως δὲ καὶ παραδέχονται τοὺς νεωτερισμούς. Ἐνεκα τούτου διὰ τὴν πλήρη καὶ ἀποτελεσματικωτέραν ἐπιτυχίαν ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης ταύτης πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν ταῖς πόλεσιν. Ἐπειτα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συστάσεως τῆς ἐν Τίρυνθι σχολῆς τὰ κεφάλαια ἦσαν ὀλίγιστα ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἀσφάλεια ἐξέλιπε, καὶ τὸ χεῖριστον οἱ Ἕλληνες ἀεροβάτουν. Τὰ πράγματα ὁμῶς μετεβλήθησαν, διὸ καὶ αἱ γεωργικαὶ σχολαὶ καθίστανται ἀναγκαιόταται ἐν Ἑλλάδι, τοῦλάχιστον μία ἐν Ἀθήναις.

Τῶν μαθημάτων τῆς γεωργίας ἀκροάσονται καὶ νέοι καὶ ἄνδρες, μαθηταί, κτηματῖαι, βουλευταί· θελγόμενοι δὲ ἐκ τῶν ποικίλων καὶ εὐαρέστων γνώσεών της, βλέποντες τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς προερχομένην ὠφέλειαν,

ἐπιληφθήσονται ἐπιμελῶς τῆς καλλιεργείας τῶν ἑαυτῶν κτημάτων, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἐνδιαίτησις καὶ ἢ γεωργία προτιμηθήσονται τῆς ἐν ταῖς πόλεσι διαμονῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ θεσομανίας· αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ ἔσονται ὑγιέστεραι, ἠθικώτεραι, πλουσιώτεραι.

Τύχη ἀγαθῇ! ἔχομεν θεσμοὺς ἐξασφαλίζοντας πληρεστάτην ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα τῇ τῶν ἀτόμων ἐνεργείᾳ (1)· ἡ ἀσφάλεια ἐμπεδοῦται, ἡ Κυβέρνησις μεριμνᾷ περὶ ἐπεκτάσεως συγκοινωνίας δι' ὁδῶν καὶ σιδηροδρόμων. Ἀφ' ἑτέρου ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια, ὑπογραμμὸς οἰκογενειακῶν ἀρετῶν, ἀπλότητος καὶ τάξεως περὶ τὸν βίον, ἐνδιαιτωμένη ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἐν Δεκελείᾳ, ἐν αὖραις καθαραῖς καὶ ὑγιειναῖς, καὶ φροντίζουσα περὶ μορφώσεως παραδείσου ὠφελίμου καὶ ἡδονικοῦ, γίνεται ἡμῖν καὶ κατὰ τοῦτο παράδειγμα ἀξιομίμητον.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ ἀ. Νοεμβρίου 1874.

Γ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ.

ΔΑΝΤΟΥ ΛΛΙΓΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ. (*)

Φαντασιώδης ὁδοιπορία διὰ τῶν τριῶν μετὰ θάνατον ἐνδιαιτημάτων τῆς ψυχῆς (κατὰ τοὺς Καθολικοὺς), τοῦ Ἄδου, τοῦ Καθαρτηρίου καὶ τοῦ Παραδείσου, ἀποτελοῦσι τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀθανάτου ἐποποιίας τῶν Ἰταλῶν, τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ Δάντου, εἰς τρία ταυτώνυμα βιβλία διηρημένης. Ὁ Ἄδης εἶναι ὥσεί τεράστιον χωνίον, οὗ ἡ ἄκρα φθάνει εἰς τὸ κέντρον τῆς Γῆς, ὅπου ἐντὸς πάγου μέχρῃς ὁσφύος μένει ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄδου, ὁ τρικέφαλος καὶ πελώριος Σατανᾶς, ὁ Δίτης, ἦτοι Πλούτων. Τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος τοῦ χωνίου περιέχει ἐννέα κυκλικὰς βαθμίδας, ὅπου κολάζονται οἱ ἁμαρτωλοὶ, αἵτινες, καθ' ὅσον χωροῦσι πρὸς τὸ κέντρον, γίνονται

(1) Ἐκτὸς τῶν διατιμήσεων ἄρτου, κρέατος καὶ ἰχθύων, σολοικισμοῦ ἀηδοῦς καὶ ἀεικοῦς ἐν μέσαις Ἀθήναις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18. αἰῶνος.

(*) Ἐκ τῆς ὅσον οὕτω ἐκδοθησομένης τοῦ κ. Γ. Ε. Ἀντωνιάδου μεταφράσεως τῆς θείας κωμωδίας τοῦ Δάντου ἐδόθησαν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀθηναίου πρὸς δημοσίευσιν τὰ ἐπόμενα ἀποσπάσματα.

στενώτεραι, καὶ βαρύτερα περιέχουσιν ἁμαρτήματα. Φρουροὶ τῶν διαφορῶν κύκλων εἶναι ἀρχαῖοι δαίμονες τῆς ἑλλην. μυθολογίας, ἀνάλογοι πρὸς τὰ τιμωρούμενα ἁμαρτήματα. Διάβολοι μεταφέρουν εἰς τὸν Ἄδην διὰ τῆς ἀνοικτῆς πύλης αὐτοῦ τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων, αἵτινες, διαβᾶσαι ἐπὶ πορθμείου τοῦ Χάρωνος τὸν Ἀχέροντα ποταμὸν, ἔρχονται πρὸ τοῦ Μίνωος, ὅστις κρίνων αὐτοὺς περιστρέφει τὴν οὐρὰν αὐτοῦ τὸσάκις, ὅπως θάβει βαθμίδας θέλει νὰ κρημνισθῶσιν εἰς τὰ κάτω. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρῶτον κύκλον, Limbus καλούμενον, ἦτοι προτάρταρα, μένουσιν οἱ μήτε καλὸν μήτε κακὸν πράξαντες ἐν τῷ βίῳ, μισητοὶ καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν διάβολον, οὐς οὔτε ὁ Ἄδης οὔτε οἱ οὐρανοὶ ἐδέχθησαν, κατόπιν δὲ εἰς εἰδὸς τι Ἑλλυσίων πεδίων αἱ ἐνάρετοι ψυχαὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ ἀδόκιμα παῖδια, περιμένοντες τὴν δευτέραν παρουσίαν. Ἐκ δὲ τοῦ ἔκτου κύκλου ἄρχονται τὰ κυρίως Τάρταρα, ὅπου μεταφέρει τὰς ψυχὰς ἐπὶ ἀκατίου διὰ τῆς τελματώδους λίμνης Στυγὸς ὁ Φλεγύας εἰς τὴν πόλιν Δίταν ἢ Πλουτωνίαν.

Ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐκ τοῦ βιβλίου Ἀδου λγ'. ῥαψῳδία ὁ Δάντης εὐρίσκεται εἰς τὸν Ἀντηνορῶνα, ὑποδιαίρεσιν τοῦ ἐννάτου κύκλου, ὅπου τιμωροῦνται οἱ προδότες τῆς πατρίδος, οὕτω κληθέντα ἐξ Ἀντήνορος τοῦ Τρωὸς, συνεργήσαντος τοῖς Ἀχαιοῖς εἰς ἀρπαγὴν τοῦ Παλλαδίου τῆς Τροίας. Ἰδὼν δὲ δύω ἐμπεπηγμένους ἐντὸς τοῦ πάγου μέχρις ὀσφύος, ἐξ ὧν ὁ ἕτερος ἐπέκειτο τῷ ἐτέρῳ καὶ ἐρρόκάνιζε τὸ κρανίον αὐτοῦ, ἐρωτᾷ αὐτὸν τὴν αἰτίαν.

Ῥαψῳδία λγ'.

- 1 Ἐκ τοῦ ἀγρίου γεύματος ἀνύψωσε τὸ στόμα
ἐκεῖνος ὁ ἁμαρτωλὸς, σπογγίσας εἰς τὰς τρίχας
τῆς κεφαλῆς, ἣν ὀπισθεν κατεστραμμένην εἶχεν·
- 2 Καὶ εἶπεν ἔπειτα· ἀΖητεῖς ἀπελπισμένον πόνον
ν' ἀνανεώσω, ὅστις, πρὶν ἀκόμη ὀμιλήσω,
καὶ μόνον ἂν τὸν στοχασθῶ, μοῦ θλίβει τὴν καρδίαν·
- 3 Ἀλλ' ἂν γενοῦν οἱ λόγοι μου ὡς σπέρμα καρποφόρον
ὀγείδους τοῦ προδοτικοῦ ἀνδρὸς ὃν ῥοκανίζω,
καὶ λέγοντα καὶ κλαίοντα συγχρόνως θά μὲ ἴδῃς.
- 4 Δὲν ἔξεύρω ποῖος εἶσαι σὺ, οὐδὲ μὲ ποῖον τρόπον
ἔχεις ἐνταῦθα καταβῆ, ἀλλ' ὅμως Φλωρεντίνος
ἀληθινὰ μοῦ φαίνεσαι, ὅποταν σὲ ἀκούω.
- 5 Νὰ μάθῃς πρέπει πῶς ἐγὼ ὁ κόμης Οὐγολίνος,
αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος ὁ Ρουγγιέρης ἦτο·

Τώρα σοὶ λέγω διὰ τί τοιοῦτος γείτων εἶμαι.

- 6 Καὶ ὅτι μὲν ἐκ τῶν κακῶν μηχανορραφῶν του ἐμπιστοσύνην παρασχὼν εἰς τοῦτον συνελήφθην καὶ ἐφονεύθην ἔπειτα, δὲν χρήζω νὰ τὸ εἶπω.
- 7 Ἀλλ' ὅμως ὅ,τι δυνατόν νὰ ἤκουσες δὲν εἶναι, τουτέστι πόσον ἀλγεινὸς ὑπῆρξ' ὁ θάνατός μου, θὰ μὲ ἀκούσης, κιὰν αὐτὸς μ' ἀδίκησε θὰ κρίνης.
- 8 Μικρὸς φεγγίτης ἔσωθεν ἐκείνου τοῦ κλωβίου, ὅπερ προσέλαβ' ἐξ ἐμοῦ τὸ ὄνομα τῆς πείνης, κ' εἰς τὸ ὁποῖον μέλλουσι καὶ ἄλλοι νὰ κλεισθῶσι,
- 9 Μοῦ εἶχεν ἐκ τῆς τρύπας του πολλὰ φεγγάρια δείξει, ὅποτε τὸν ὀλέθριον ἀπεκοιμήθην ὕπνον, καθ' ὃν ἐσχίσθη πρὸ ἐμοῦ τοῦ μέλλοντος ὁ πέπλος.
- 10 Αὐτὸς ἐφάνη εἰς ἐμὲ ὡς ἄρχων καὶ δεσπότης, τὸν λύκον καὶ τοὺς λυκιδεῖς διώκων εἰς τὸ ὄρος, τὸ φράττον εἰς τοὺς Πισαεῖς τὴν θέαν πρὸς τὴν Λοῦκκαν.
- 11 Μὲ λειποσάρκους καὶ ταχεῖς καὶ γυμνασμένους σκύλλους, τῶν Σισμονδῶν καὶ Γκαλανδῶν καὶ Λαφραγκῶν τὰ γένη, εἶχεν ἐκπέμψει ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐν τῷ μετώπῳ.
- 12 Μετὰ βραχεῖαν δὲ φυγὴν καὶ ὁ πατὴρ κ' οἱ παῖδες κατὰπόντοι μ' ἐφαίνοντο, καὶ μὲ ὀξεῖς ὀδόντας μ' ἐφάνη σπαρσόμενα νὰ βλέπω τὰ πλευρά των.
- 13 Ὅποτε δὲ ἐξύπνησα, πρὶν ἢ αὐγὴν χαράξῃ, νὰ κλαίουσιν εἰς τὸν ὕπνον των ἀκούω τοὺς υἱούς μου, οἵτινες ἦσαν μετ' ἐμοῦ, καὶ ἄρτον νὰ ζητῶσι.
- 14 Εἶσαι πολὺ σκληρόκαρδος, ἂν ἤδη δὲν λυπήσῃ, εἰκάζων τί πράγγελα εἰς τὴν καρδίαν εἶχας Καὶ ἂν δὲν κλαίῃς, διὰ τί νὰ κλαίῃς συνειθίζεις ;
- 15 Καὶ ἦσαν ἤδη ἐξυπνοὶ καὶ ἤγγιζεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν συνήθως εἰς ἡμᾶς τροφὴ ἐχορηγεῖτο καὶ ἡγωνία ἕκαστος διὰ τὸ ὄνειρόν του.
- 16 Καὶ ἀπὸ κάτω ἤκουσα τοῦ φρικαλέου πύργου ἡ πύλη νὰ καρφώνηται· διὸ καὶ ἐθεώρουν τοὺς παῖδας κατὰ πρόσωπον χωρὶς νὰ εἶπω λέξιν.

- 17 Δὲν ἔκλαιον· τόσον πολὺ ἐντὸς ἀπελιθώθην
 ἄλλὰ τὰ τέκνα ἔκλαιον· καὶ ὁ μικρὸς μ' Ἀνσέλμος
 εἶπε·—«Κυττάζεις ἔτσι δά! πατέρα μου, τί ἔχεις;»
- 18 Καὶ ὁμῶς δὲν ἐδάκρυσα, οὐδ' ὅλην τὴν ἡμέραν
 ἀπόκρισιν τοὺς ἔδωκα, οὐδ' ὕστερα τὴν νύκτα,
 ἕως ὁ ἄλλος ἥλιος ἐξῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.
- 19 Ὅποτε δέ τις ἀμυδρὰ φωτὸς ἀκτὶς εἰσῆλθεν
 εἰς τὴν ὀδυνηρὰν εἰρκτὴν, κ' οἱ ὀφθαλμοί μου εἶδον
 ἐπὶ τεσσάρων ὄψεων τὴν ἐμαυτοῦ εἰκόνα,
- 20 Ἐδάγκασα τὰς χεῖράς μου τὰς δύο ἐκ τοῦ πόνου·
 ἐκεῖνοι δὲ νομίσαντες πῶς εἶχα κάμει τοῦτο
 ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς τροφῆς, ἠγέρθησαν ἀμέσως.
- 21 Κ' εἶπαν· «Πολὺ μικρότερον θὰ αἰσθανθῶμεν πόνον,
 ἂν φάγῃς, πάτερ, ἐξ ἡμῶν. Σὺ ἔχεις μᾶς ἐνδύσει
 τὰς σάρκας τὰς ἐλεεινάς· καὶ σὺ ἀφαίρεσέ τας.
- 22 Τότ' ἐπραυνθὴν, ἵνα μὴ πλειότερον τοὺς θλίψω·
 καὶ πάντες ἡμεθα βωβοὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν
 καὶ τὴν ἐπαύριον. Ἄ γῆ σκληρὰ, πῶς δὲν ἀνοίχθης!
- 23 Εἰς τὴν τετάρτην δὲ ἀφοῦ ἐφθάσαμεν ἡμέραν,
 ὁ Γάδδος εἰς τοὺς πόδας μου κατέπεσεν ἐκτάδην,
 καὶ εἶπε· «Πῶς βοήθειαν, πατέρα, δὲν μοῦ δίδεις;»
- 24 Ἐκεῖ ἀπέθανε. Καὶ ἔγω, καθὼς μὲ βλέπεις τώρα,
 εἶδα νὰ πίπτουν καὶ οἱ τρεῖς ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον
 πέμπτης ἡμέρας μεταξὺ καὶ ἑκτης. Ὅθεν ἤδη
- 25 Τετυφλωμένος ἤρχισα νὰ ψηλαφῶ καθένα.
 Δύω ἡμέρας ἔκραζον αὐτοὺς ἀποθαμμένους.
 Κατόπιν ὑπερίσχυσεν ἡ πεῖνα τῆς ὀδύνης.»
- 26 Ταῦτα εἰπὼν μετὰ λοξοῦ τοῦ βλέμματος ἐκ νέου
 ἀνῆρπασε τὸ ἄθλιον κρανίον μὲ ὀδόντας,
 συντρίψαντας τὸ κόκκαλον εὐρώστως ὥσάν σκύλλου.
- 27 Ἄ Πίσσα, ἐξουθένημα τοῦ ἔθνους τῆς ὠραίας
 ἐκείνης γῆς, ὅπου τοῦ Σὶ ἀκούεται ὁ φθόγγος!
 ἀφοῦ βραδεῖς οἱ γείτονες νὰ σὲ κολάσουν εἶναι,
- 28 Ἄς κινηθῶσιν ἡ Γοργῶν συνάμα κ' ἡ Καπρία,

- καὶ ὡς τεθῶσιν ὡς φραγμὸς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄρνου,
ὥστ' οὗτος εἰς τοὺς κόλπους σου πάντ' ἀνθρώπον ἐκ τινίη·
- 29 Διότι, ἂν κ' ἐφέρετο κατηγορία ὅτι
τὰ φρούρια σου προῦδωκεν ὁ κόρης Οὐγολίνος,
τοὺς παῖδας σὺ δὲν ἔπρεπε νὰ βασιανίσῃς οὕτως.
- 30 Ἀθώους ἀπεδείκνυεν ἡ νέα ἡλικία,
ὡ νέα πόλεις τῶν Θεβῶν, τὸν Οὐγον καὶ Βαγάτα,
κτεκτοῦσθε τοὺς δύο οὓς καλεῖ τὸ ἄσμα ἀνωτέρω.
- 31 Μετέπειτα μετέβημεν ἀπώτερον εἰς τόπον,
ἐνθα ὁ πάγος ἀπηνῶς ἐγκλείει ἄλλον ὄχλον,
ἀνεστραμμένον ὑπτιον καὶ ὄχι κεκυφόμενον.
- 32 Αὐτὰ τὰ κλαύματα ἐδῶ δὲν συγχωροῦν τὸ κλαίειν,
κισὸς πόνος εἰς τὰ ὄμματα ἐμπόδιον εὐρίσκων
ἐπαιναστρέφ' εἰς τὰ ἐντὸς τὴν βάσανον ν' αὐξήσῃ.
- 33 Διότι συμπυκνούμενα τὰ πρῶτα δάκρυά τῶν
γεμίζουσιν ὁλόκληρον τοῦ ὀφθαλμοῦ τὴν κόγχην
ὑπὸ τὰ βλέφαρα, ὥσαν κρυστάλλιναι διόπτραι.
- 34 Καὶ μολονότι, ἔνεκα τοῦ παγετώδους ψύχους,
τὸ πρόσωπόν μου καλήρυνθῃν ἐγένετο τολῶδες,
καὶ εἶχε πᾶσαν αἰσθησὶν τελείως ἀπεσβάλλει,
- 35 Μ' ἐφάνη ὅτι ἄνεμον ὀλίγον ἡσθαινόμην,
διὸ καὶ εἶπα—«Τίς κινεῖ αὐτὸν, διδάσκαλέ μου;
δὲν εἶναι ἔλλειψις αἰτρῶν τελεία ἐδῶ κάτω;»
- 36 Κ' ἐκεῖνος μοι ἀπάντησε—«Ὡς φησὶς μετ' ὀλίγον
ἐκεῖ, ὅπου ἀπόκρισιν τὸ ὄμμα θὰ σοῦ δώσῃ,
ὡς ἴδῃς τὴν ἐκχέουσαν τὸν ἄνεμον αἰτίαν·»
- 37 Ἴδου δὲ εἰς τῶν δυστυχῶν τοῦ κρυεροῦ κρυστάλλου
φωνὴν ἀφῆκε πρὸς ἡμᾶς—«Ὡς εἶς ψυχὰ κακοδῶγα
τοσοῦτον, ὥστ' ἐρρίφθητε εἰς τὴν ἐσχάτην θέσιν·»
- 38 Ἐκ τοῦ προσώπου τοὺς σκληροὺς ἐκβάλετέ μου πέπλους,
τὸν πόνον ὅστις μοῦ πληροῖ τὸ στῆθος καὶ λαφρεύω
ὀλίγον, πρὶν τὰ δάκρυα κρυστάλλωσθαι πάλιν.
- 39 Κ' ἐγὼ—«Ἄν θέλῃς παρ' ἐμοῦ βοηθίαν, τῷ εἶπα,
πέ μοι τίς ἦσο. Κ' ἔπειτα, ἐάν δὲν σ' ἀπαλλάξω,

μου πρέπει κέτω 'ς τὸν βυθὸν τοῦ πάγου νὰ ὑπάγω.»

40 — « Ἐγὼ εἶμαι, μ' ἀπήντησεν, ὁ μοναχὸς Ἀλβρίγος,
ὁ χορηγὸς τῶν ὀπωρίων τοῦ ἀπαισίου κήπου,
ὅθεν ἐνσταῦθα φοίνικα λαμβάνει ἀκτὶ σόκου.»

41 — « ὦ! εἶπα πρὸς αὐτὸν, λοιπὸν ἀποθαμμένος εἶσαι;
— « Πῶς, ἀπεκρίθη πρὸς ἐμέ, εἰς τὸν ἐπάνω κόσμον
εὐρίσκεται τὸ σῶμά μου, διόλου δὲν γνωρίζω.»

42 Τοιοῦτον ὁ Πτολεμαίων αὐτὸς προτέρημ' ἔχει,
ὥστε πολλάκις ἡ ψυχὴ ἐνταῦθα καταπίπτει,
προτοῦ ἀκόμ' ἡ Ἀτροπος τὴν ὥθην τῆς δώσῃ.

43 Καὶ ὅπως προθυμότερον θελήσῃς ν' ἀφαιρέσῃς
τὰ παγωμένα δάκρυα ἀπὸ τὸ πρόσωπόν μου,
μάθε πῶς, ὅταν ἡ ψυχὴ τὴν προδοσίαν κάμῃ,

44 Καθὼς ἐγὼ, διάβολος ἀμέσως τῆς ἀρπάζει
τὸ σῶμα, ὅστις ἔσωθεν τὸ κυβερνᾷ κατόπιν
ἕως ὁ χρόνος τῆς ζωῆς ὁλόκληρος παρέλθῃ·

45 Ἐκείνη δ' εἰς δεξαμενὴν κρημνίζεται τοιαύτην.
Κ' ἴσως ἀκόμα φαίνεται ἐπὶ τῆς γῆς τὸ σῶμα
καὶ τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐδῶ κρυόνει ὀπισθέν μου.

46 Ἐὰν κατέβῃς πρὸ μικροῦ, βεβαίως τὴν γνωρίζεις·
Εἶν' ὁ κύρ Βράγκας Δόριας, καὶ ἔκτοτε παρῆλθον
χρόνοι πολλοί, ἀφοῦ αὐτὸς ἐνταῦθα ἐνεκλείσθη·.

47 — « Νομίζω, εἶπα πρὸς αὐτὸν, ζητεῖς νὰ μ' ἀπατήσῃς;
διότ' ὁ Βράγκας Δόριας ποτὲ νεκρὸς δὲν ἦτο,
καὶ τρώγει καὶ ἐνδύεται καὶ πίνει καὶ κοιμᾶται.

48 — « Ἐπάνω εἰς τὸ βάραθρον τῶν Κακωνύχων, εἶπεν,
ἐκεῖσε, ὅπου βράζεται ἡ πίσσα ἡ ἱξώδης,
δὲν εἶχεν ἔτι καταβῇ ὁ Μιχαῆλος Ζάγχης,

49 Ὅπότ' ἐκεῖνος δαίμονα 'ς τὴν θέσιν τοῦ ἀφῆκεν
ἐντὸς τοῦ σώματος αὐτοῦ κ' ἐνὸς τῶν συγγενῶν του,
ὅστις συνέπραξεν αὐτῷ κατὰ τὴν προδοσίαν.

50 Ἀλλ' ὅμως τώρα ἔκτεινον πρὸς τὰ ἐδῶ τὴν χεῖρα·
τοὺς ὀφθαλμούς μου ἄνοιξον.» Ἐγὼ πλὴν τὸ ἤρνήθην,
καὶ ἔπραξα εὐγένειαν νὰ τῷ φερθῶ ἀγροίκως.

- 51 Ὡς Γενουᾶται, ἄνθρωποι ἐστερημένοι πάσης
 χρηστοθείας, ἔμπλεοι παντοειδούς κακίας,
 πῶς δὲν διασκορπίζεσθε ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου;
- 52 Διότι μὲ τὴν πάγκακον σκιὰν τοῦ Ῥωμανίτου
 εὖρον καὶ ἓνα ἐξ ὑμῶν, οὗ ἡ ψυχὴ μὲν ἤδη
 λούετ' ἐντὸς τοῦ Κωκκυτοῦ, ὡς ἐκ τῶν πράξεών του,
 ἐνῶ τὸ σῶμα φαίνεται εἰσέτι ζῶν ἐπάνω.

Αἱ κάτωθι 4 ραψωδίαί ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Καθαρηρίου, ἥτοι τοῦ 6'. βιβλ. τῆς Θ. Κ. Τὸ Καθαρτήριον κεῖται, κατὰ Δάντην, ἐν τῷ Ἰσημερινῷ τοῦ Δυτ. ἡμισφαιρίου τῆς Γῆς, ὅπερ κατὰ τὸν 13 αἰῶνα ἐπιστεύετο ὡς ἀκατοίκητον καὶ κατασκέπασον ὑπὸ θαλασσῶν· εἶναι δὲ ταῦτο νῆσος μεμονωμένη, ἀποτελοῦσα ὄρος ὑψηλότατον καὶ κωνοειδές, ἐπικείμενον τῷ Ἄλῃ καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὸ ὄρος Σιών τοῦ Ἀνατολικοῦ ἡμισφαιρίου. Ἄγγελος Κυρίου μεταφέρει ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τιβέρεως ἐπὶ πλαιῶν τοῦ θανάτου μετανοησάσας ψυχὰς εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς ὁποίας ἴσται ὡς φρουρὸς ὁ Κάτων. Εἰς τὸ κράσπεδον τοῦ ὄρους αἱ ψυχαί, πρὶν ἀναβῶσιν εἰς αὐτὸ, περιφέρονται τοσοῦτον χρόνον, ἔφ' ὅσον ἀνέδαλον τὴν μετάνοιαν ἐν τῷ βίῳ. Τὸ ὄρος περιτέμνεται ὀλόγυρα ὑπὸ ἐπτὰ ἐπιπέδων ὁδῶν. Ἐπὶ τῆς κατωτάτης, παρὰ τὴν πύλην τοῦ Καθαρηρίου, ἄγγελος χαράσσει μὲ τὴν αἰχμὴν ῥομφαίας ἐπτὰ Ρ, ἥτοι Peccata = ἁμαρτήματα, ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐκάστης ψυχῆς, καὶ ἀνοίγει εἰς αὐτὴν τὴν πύλην. Ἐπὶ τῶν ἐπτὰ κυκλικῶν ὁδῶν καθαρίζονται αἱ ψυχαί ἀπὸ τὰ ἐπτὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα, τὴν ὑπερηφάνειαν, τὸν φθόνον, τὴν ὀργὴν, τὴν ἀκηδίαν, τὴν φιλαργυρίαν, τὴν γαστριμαργίαν καὶ τὴν ἀσέλγειαν. Συγκοινωνοῦσι δ' αἱ ὁδοὶ αὗται δι' ἀποτόμων καὶ στενῶν κλιμάκων, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων φρουρεῖ εἰς ἄγγελος, μέχρι τοῦ ὄροπεδίου, ὅπου κεῖται ὁ ἐπίγειος Παράδεισος, ἡ ἀρχαία κατοικία τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας. Ἐνταῦθα δ' αἱ ψυχαί, ἀφοῦ πλώσι τὸ ὕδωρ τῆς Αἴθης καὶ τῆς Βύνδας, ἀνίπτανται εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Νῦν δὲ οἱ ποιηταὶ Δάντης, Βιργίλιος ὁ ὁδηγὸς αὐτοῦ, καὶ Στάτιος ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς, ὅστις ἐπέρανεν ἐπὶ πεντακόσια ἔτη τὴν κάθαρσιν αὐτοῦ, συναναβαίνουσιν εἰς τὸν Παράδεισον, καὶ εὐρίσκονται ἤδη εἰς τὸν τελευταῖον κύκλον, ὅπου ἐντὸς φλογῶν καθαρίζονται οἱ ἀσελεῖς.

Ῥαψωδία κζ'.

- 1 Καθὼς, ὅταν τὰς πρώτας τοῦ ἀκτῖνας ἀκοντίζῃ
 ἐκεῖσε ὅπου ἔχυσεν ὁ Πλάστης τοῦ τὸ αἷμα

(ἐνῶ ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν Ζυγὸν ὁ Ἰβήρ κεῖται)

- 2 κ' ἡ μεσημβρία τὰς ῥοὰς τοῦ Γάγγου διαφλέγη,
οὕτως ὁ Φοῖβος ἴστατο· καὶ ἐκλιν' ἡ ἡμέρα,
ὅτε ὁ ἄγγελος Θεοῦ παιδρὸς μᾶς ἐπεφάνη.
- 3 Ἰστατο ἔξω τῶν φλογῶν ἐπάνω εἰς τὴν ὄχθην,
καὶ ἔψαλλε «Μακάριαι αἱ καθαραὶ καρδίαι,»
μὲ τόνον ἡχηρότερον πολὺ τοῦ ἀνθρωπίνου.
- 4 Κατόπιν·—«Ἄγλαι ψυχαί, δὲν προχωρεῖ τις πλέον,
ἂν δὲν τὸν καύσῃ πρὶν τὸ πῦρ. Εἰσέλθετε εἰς τοῦτο,
καὶ μηδαμῶς κωφεύητε εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοὺς πέραν.»
- 5 Τοιαῦτα ὅτε ἤλθομεν πλησίον του μᾶς εἶπε.
«Ὅθεν τοιοῦτος ἔγεινα, ὥς ἤκουσα τὸν λόγον,
ὁποῖος ὁ ῥιπτόμενος εἰς ἀνοιγμένον λάκκον.
- 6 Ἐπὶ τῶν συμπλεκτῶν χειρῶν προέτεινα τὸ σῶμα,
βλέπων τὸ πῦρ, καὶ εἰς τὸν νοῦν ἀναπολῶν ἀκμαῖα
σώματ' ἀνθρώπων, ἅτινα καιόμενά ποτ' εἶδα.
- 7 Καὶ πρὸς ἐμὲ οἱ ἀγαθοὶ ἐστράφησαν ἡγέται·
μοὶ εἶπε δ' ὁ Βιργίλιος·— «ὦ τέκνον μου, ἐνταῦθα
βάσανος ναί, πλὴν θάνατος δὲν δύναται νὰ ᾔῃ.
- 8 Φέρ' ἐν τῷ νῶ, φέρ' ἐν τῷ νῶ! Καὶ ἂν ἐπὶ τῶν νώτων
τοῦ Γηρυόνου ἄλλοτε ὠδήγησά σε σῶον,
τί τώρα πλησιέστερος εἰς τὸν Θεὸν θὰ πράξω;
- 9 Καὶ πίστευσον ὡς βέβαιον, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη
ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν αὐτῶν χιλίους μείνης χρόνους,
οὐδὲ ἀπλὴν τῆς κεφαλῆς δὲν θὰ σ' ἀφήρουν τρίχα.
- 10 Ἄν δ' ἴσως ὑποπτεύῃσαι πῶς σ' ἀπατῶ, πρὸς ταύτας
πλησίασον, καὶ πάρεχε εἰς σεαυτὸν τὴν πίστιν,
ἐμβάλλων μὲ τὰς χεῖράς σου τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος.
- 11 Τώρα λοιπὸν ἀπόβαλον, ἀπόθες πάντα φόβον·
στρέψε τὸ βῆμα πρὸς ἐδῶ, καὶ εὐθαρσῶς προχώρει.»
Πλὴν μ' ὄλην τὴν πεποίθησιν ἀκίνητος ἐστάθην.
- 12 Ὅτε ἰστάμενον τραχὺν κιᾶσάλευτον μὲ εἶδεν,
εἶπεν ὀλίγον ταραχθεὶς·— «Γιέ μου, βλέπε τώρα!
Τὴν Βεατρίκην ἀπὸ σοῦ χωρίζ' ὁ τοῖχος οὗτος.»

- 13 Καθώς ἐπιθανάτιος ὁ Πύραμος ἀκούσας
τῆς Θίσβης τὸν ὄνομα· ἀντίξεν τὸ ὄμμα καὶ τὴν εἶδε,
καθ' ὃν καιρὸν ἐγένετο τὸ μόνον ἐρυθρόχρουον,
- 14 Ὅμοίως, ἡ τραχύτης μου ἀφοῦ ἐμαλακύνθη,
πρὸς τὸν σφόν μου ἀδήγόν ἐστράφην ἄμ' ἀκούσας
τὸ ὄνομα· ὅπερ πάντοτε ἀκμάζει εἰς τὸν νοῦν μου.
- 15 Ὅθεν ἐκεῖνος ἔσεισε τὴν κεφαλὴν καὶ εἶπε·
—«Ὡς; θὰ στεκόμεθα ἐδῶ;» Ἐγέλασε κατόπιν,
ὡς πράττουν πρὸς τὸ νήπιον, ὅπερ νικᾷ ἐν μῆλον.
- 16 Ἐπειτα μέσα εἰς τὸ πῦρ ἐμβῆκεν ἐμπροσθέν μου,
παρακαλῶν τὸν Στάτιαν νὰ ἔλθῃ ἀπ' ἐπίσω,
ὅστις εἰς τὴν μακρὰν ὁδὸν μᾶς εἶχε χωρισμένους.
- 17 Εὐθύς δ' ὡς εἰσεχώρησα, θὰ ἐπιπτον ἀσμένως
ἐντὸς ὕλου ζέοντος τὸ σῶμα νὰ θροσίσω
ποσοῦτον ἦτο ἄμετρος ὁ ἐμπρησμός ἐνταῦθα.
- 18 Ὁ δὲ πατήρ μου ὁ γλυκύς, ὅπως μοι δῶκε θάρρος,
προῆγε πάντοτε λαλῶν περὶ τῆς Βεατρίκης,
λέγων—«Ἰδοὺ μοῦ φαίνεται, τοὺς ὀφθαλμούς της βλέπω.»
- 19 Μία δὲ ψάλλουσα φωνὴ ἀπὸ τοῦ πέραν μέρους
μᾶς καθωδήγει, καὶ ἡμεῖς, προσέχοντες ἀπεύσας
εἰς ταύτην, ἔξω ἤλθομεν πλησίον τῆς ἀνάδοι.
- 20 —«Δεῦτ' ἔλθετε οἱ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς εὐλόγημένοι.·
ἤχησεν ἄνδρ' ἐν φωτὶ, ὅπερ τοιοῦτο ἦτο,
ὥστε μ' ἐνέκησε καὶ καὶ δὲν ἴσχυον νὰ βλέπω.»
- 21 —«Ὁ ἥλιος ἀπέρχεται, καὶ ἐσπέραις προσεγγίζει,
ἐπράθεσε, μὴ μένετε, πλὴν σπεύσατε τὸ βῆμα,
ἐν ὅσῳ χρῶμα μελανὸν ἡ Δύσις δὲν λαμβάνει.»
- 22 Ἐντὸς τοῦ βράχου ἡ ὁδὸς ἀνέβαινεν ὀρθία,
κειμένη οὕτως, ὥστ' ἐγὼ ἐμπρὸς μου πὰς ἀκτῖνας
τοῦ Φοίβου διερχόμενον τοῦ ἤδη κεκμηκότος.
- 23 Μόλις δ' ὀλίγας εἶχομεν βαθμίδας δοκμαῖσαι,
ὅτε τὸν Φοῖβον δύοντα ἤσθάνθημεν ὀπίσω,
ἐκ τῶν ἐκλιπουσῶν σκιῶν, ἐγὼ καὶ οἱ σοφοί μου.
- 24 Καὶ πρὶν ἀκόμ' εἰς ὅλας τοὺς τὰς ἀπεράντους χώρας

- μῖαν καὶ μόνην πρόσωψιν προσλάβῃ ὁ ὀρίζων,
 καὶ ἡ πῦρ τὰς διαστάσεις τῆς ἀπάσας ἀποκτήσῃ.
- 25 Μίαν βαθμίδα ἕκαστος ἐλάβομεν ὡς κοίτην·
 διότι μᾶς ἐσύντριψε τοῦ ὄρου ἡ ποιότης
 τὴν δύναμιν πρὸς ἄνοδον, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸν πόθον.
- 26 Καθὼς δὲ μνησκάζουσαι διάγουσιν ἡσύχως
 αἱ αἶγες, παχυκίνητοι καὶ ἰταμαὶ δειχθεῖσαι
 ἐπάνω εἰς τὰς κορυφάς, σπῖν ἔτι κορεσθῶσι,
- 27 Σιωπῶσιν ὑπὸ σκιάν τοῦ ζέοντος ἡλίου,
 τηρούμεναι ὑπὸ βασκοῦ, ὅστις ἐπὶ τῆς ῥάβδου
 στῆρίζεται, καὶ ἐπιτηρεῖ αὐτὰς ἐστηριγμένος.
- 28 Καθὼς προσέειπεν ὁ ποιμὴν, ὁ μένων ἐν ὑπαίθρῳ,
 παρὰ τὸ παίρνιον αὐτοῦ ἡσύχως νυκτερεύει,
 προσέχων μήπως ἄγριον θηρίον τὸ σκορπίσῃ.
- 29 Τοιοῦτοι τότε ἦμεθα ἐκεῖ οἱ τρεῖς συνάμα,
 ἐγὼ πρὸς αἶγα ὁμοῖος καὶ ἐκεῖνοι πρὸς ποιμένας,
 σφιγμένοι ὑπὸ τοῦ κρημνοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν.
- 30 Μόλις ὀλίγος οὐρανὸς ἐφαίνετο αὐτόθεν,
 πλὴν τοὺς ἀστέρας ἔβλεπον ἐκ τοῦ ὀλίγου τούτου
 πλέον μεγάλους καὶ λαμπροὺς ἢ ὡς συνήθως εἶναι.
- 31 Καὶ ρῦτῳ μνησκάζοντα καὶ ἐκείνους θεωροῦντα
 ὁ ὕπνος μὲ κατέλαβεν· ὁ ὕπνος ὁ πολλάκις
 πρὶν ἢ συμβοῦν τὰ πράγματα γινώσκων τὰς εἰδήσεις.
- 32 Τὴν ὥραν, ὅτε ἔστειλε τὰς πρῶτας τῆς νομίζω,
 ἀκτῖνας ἀπ' ἀνατολῶν εἰς τὸρας ἡ Κυβήρη,
 ἦν φλόγες πάντοτ' ἔρωτος θαρρείς, ὅτι τὴν φλέγον.
- 33 Μ' ἐφαίνετο, ὅτι εὐειδῆ καὶ νεαράν γυναῖκα
 κατ' ὄναρ ἔβλεπον ἐντὸς λειμῶνος πλανημένην,
 δρέπονσαν ἄνθη. Καὶ ἔλεγε τοιαῦτα τραγοῦσα.
- 34 — Ἄς μάθῃ, ὅστις ἐρωτᾷ ὁποῖον τῆνομά μου,
 ὅτι ἡ Δεία εἰμ' ἐγώ· τὰς ῥαδινας δὲ χεῖρας
 κινουσα περιφέρομαι νὰ πλέξω στέφανόν μου.
- 35 Κοσμοῦμαι, ὅπως ἄσμενος εἰς τὸν καθρέπτην βλέπω.
 Ἀλλ' ἡ Ῥαχήλ ἡ ἀδελφὴ ποτὲ τῆς δὲν ἀφίνει.

- τὸ κάτοπτρον, καὶ κάθηται καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν.
- 36 Τοὺς ὀφθαλμοὺς της τέρπεται νὰ βλέπῃ τοὺς ὠραίους,
καθὼς ἐγὼ κοσμήματα νὰ κάμνω μὲ τὰς χεῖρας·
ἐκείνη χαίρει βλέπουσα, κ' ἐγὼ ἐργαζομένη. »
- 37 Καὶ νῦν ὑπὸ τῶν λάμψεων τῶν τοῦ φωτὸς προδρόμων,
αἵτινες τόσον ἀρεσταὶ τοῖς ὁδοιπόροις εἶναι,
καθ' ὅσον ἐπιστρέφοντες πλησίον καταλύουν,
- 38 Τὰ σκότῃ ἐδιώκοντο μακρὰν ἀπανταχόθεν,
καὶ μετ' αὐτῶν ὁ ὕπνος μου· διὸ καὶ ἀνηγέρθην,
ιδὼν τοὺς θείους ἀοιδοὺς ἀνεγερθέντας ἦδη.
- 39 — « Ἐκεῖνος ὁ γλυκὺς καρπὸς, ὃν διὰ τῶν κλάδων
ἡ τῶν θνητῶν προσπάθεια πορεύεται ζητοῦσα,
σήμερον θέλει ὅλην σου τὴν πείναν καταπαύσει. »
- 40 Τοιούτους ὁ Βιργίλιος μετεχειρίσθη λόγους
λαλῶν μοι, καὶ δωρήματα οὐδέποτε ἔλαβέ τις,
ἅπερ πρὸς τούτους ὁμοία καθ' ἡδονὴν νὰ ᾔηται.
- 41 Τοσοῦτον δ' ἄλλεπάλληλος μου ἤρχετο ὁ ζῆλος
νὰ ἀναβῶ, ὥστ' ἔπειτα εἰς ἑκαστὸν μου βῆμα
ἐνόουν αὐξανόμενα πρὸς πτῆσιν τὰ πτερά μου.
- 42 Ἀφοῦ δὲ διετρέξαμεν τὴν κλίμακ' ἀναβάντες
ὀλόκληρον, κ' ἐφθάσαμεν ἐπὶ τοῦ ἄκρου βάρους,
ἐκάρφωσ' ὁ Βιργίλιος ἐπάνω μου τὸ βλέμμα,
- 43 καὶ εἶπε· — « Τὰς προσωρινὰς καὶ αἰωνίας φλόγας
ἔχεις ἰδεῖ, ὦ τέκνον μου, καὶ ἦλθες ἐπὶ τόπου,
ὅπου ἐγὼ, τὸ κατ' ἐμέ, δὲν διακρίνω πλέον. »
- 44 Ἐνταῦθα σὲ ὠδήγησα μὲ ἀνέσιν καὶ τέχνην
τὴν ἔφεσίν σου τοῦ λοιποῦ ὡς ὀδηγόν σου λάβε·
ἐξῆλθες ἀπὸ τῶν στενῶν καὶ ἀποκρήμνων ὁδῶν.
- 45 Ἴδὲ τὸν Φοῖβον φέγγοντα ἐκεῖ τὸ μέτωπόν σου·
ιδὲ καὶ τὰ δενδρύλλια, τὰ ἄνθη καὶ τὴν χλόην,
ἅτινα μόνῃ αὐτ' ἡ γῆ αὐτοφυῶς παράγει.
- 46 Ὅπως παιδρὰ τὰ ὄμματά προσέλθουν τὰ ὠραῖα,
ἅτινα κλαίοντα πρὸς σὲ μὲ ἑκάμαν νὰ ἔλθω,
καὶ νὰ καθήσης δύνασαι κ' ἐκεῖ νὰ περιέλθης.

47 Μὴ περιμένης λόγους μου καὶ νεύματά μου πλέον·
 θέλῃσιν ἔχεις ὑγιά, ὀρθὴν καὶ ἐλευθέραν,
 καὶ ἂν δὲν πράξης κατ' αὐτὴν ἀμάρτημα θὰ ᾔτο·
 Διὸ καὶ σὲ ἐπικοσμῶ μὲ στέφανον καὶ μίτραν.

Ῥαψῳδία κη'.

- 1 Ἦδη περίεργος ἐντὸς κιόλόγυρα νὰ ἴδω
 τὸ θεῖον δάσος τὸ πυκνὸν καὶ θαλερὸν ἐκεῖνο,
 ὃ ἐμετρίαζε τὸ φῶς τὸ νέον εἰς τὸ ὄμμα,
- 2 Μὴ περιμένων ἄλλο τι κατέλιπον τὴν ὄχθην,
 μὲ βῆμα διερχόμενος βραδὺ τὴν πεδιάδα
 ἐπὶ ἐδάφους χύναντος ἀπανταχόθεν μῦρα.
- 3 Αὔρα γλυκεῖα, ἐν αὐτῇ μὴ πάσχουσα κάμμίαν
 μεταβολὴν, μὲ ἐπληττεν ἐπάνω τοῦ μετώπου
 μὲ πληξὶν ὄχι σιγαλοῦ ἀέρος σφοδρότεραν·
- 4 Ἐξ ἧς ταχέως ἅπαντα προσέκλινον τὰ φύλλα,
 ἀθρόα ὑποτρέμοντα, πρὸς τὴν πλευρὰν ἐκείνην,
 ὅπου τὸ ὄρος τᾶγιον σκιὰν τὴν πρώτην ῥίπτει·
- 5 Μὴ ὁμῶς ἀποβάλλοντα τὴν στάσιν τὴν ὀρθίαν
 τοσοῦτον, ὥστε τὰ μικρὰ πτηνὰ νὰ μὴ ἀφίνουν·
 ἐπὶ τῶν ἄκρων ὅλην τὴν τέχνην νὰ δεικνύουν·
- 6 Ἀλλ' ἡδονῆς ἀνάπλεα καὶ ἄδοντα τὰς ὥρας
 τὰς πρώτας ὑπεδέχοντο ἀνάμεσα τῶν φύλλων,
 ἅπερ πρὸς τὰς ὠδὰς αὐτῶν μὲ θροῦν βαρὺν ὑπήχουν,
- 7 Ὅποιος συναθροίζεται εἰς κλάδον ἀπὸ κλάδου
 εἰς τοῦ Κλασίου τὰς ἀκτὰς καθ' ὅλον τὸν πευκῶνα,
 ὅταν ὁ Αἰόλος ἐκτὸς τὸν Εὐρον ἀπολύῃ.
- 8 Ἦδη τὸ βῆμα τὸ βραδὺ μὲ εἶχε μεταφέρει
 τοσοῦτον εἰς τὰ ἐνδοθεν τοῦ δάσους τοῦ ἀρχαίου,
 ὥστε οὐδόλως ἰσχυον νὰ ἴδω πόθεν ἦλθον.
- 9 Κ' ἰδοῦ μοῦ παρεμπόδισε τὸν περαιτέρω δρόμον
 εἰς ῥύαξ πρὸς τὰριστερὰ μὲ τὰ μικρὰ τοῦ ρεῖθρα,
 λυγίζων τὴν βλαστήσασαν ἐπὶ τῆς ὄχθης χλόην.
- 10 Ὅλα τὰ πλέον καθαρὰ νερὰ τῆς ὑψηλίου,

- κάποιον μίγμα ἤθελε φανῇ πῶς περιέχουν
 πρὸς τοῦτο συγκρινόμενα, οὐδὲν ἐντὸς του κρύπτου.
- 11 Ἄν. κ' ἐν ταύτῳ μελαχροινόν, μελαχροινόν κανεῖται
 ὑπὸ τὴν ἄληκτον σκιάν, μηδέποτε ἀκτῖνα
 νὰ εἰσχωρῇ ἀφίνουσιν Ἡλίου ἢ Σελήνης.
- 12 Ἐστάθην ἐπὶ τῶν ποδῶν καὶ διὰ τῶν ὀμμάτων
 διήλθον τὸ ποτάμιον ἐκεῖθεν νὰ θαυμάσω
 τὴν ἀπλετον τῶν δροσερῶν Μαιῶν ποικίλιν.
- 13 Ἐκεῖ δ' ἐφάνη εἰς ἐμέ· (οὕτω καθὼς ἐν πᾶγμα
 ἐξαίφνης ἐπιφαίνεται, ὅπερ τὴν ἐκπληξίν μας
 ἐγείρον ἀπωθεῖ μακρὰν πᾶσαν ἑτέραν σκέψιν)
- 14 Μονήρης μία δέσποινα, ἥτις περιεπάτει
 ἄδουσα καὶ ἐκλέγουσα ἐκ τῶν ἀνθέων ἄνθη,
 δι' ὧν ὁ δρόμος της παντοῦ ζωγραφημένος ἦτο.
- 15 α—Εἶθε, ὦραϊν δέσποινα, εἰς ἔρωτος ἀκτῖνας
 θερμαινομένη, ἂν τυχὸν δὲν μ' ἀπατᾷ τὸ ἦθος,
 ὅπερ συνήθως τῆς ψυχῆς μαρτύριον ὑπάρχει,
- 16 Σοὶ ἔλθῃ ἡ διάθεσις νὰ προχωρήσῃς τόσο
 πρὸς τοῦτο τὸ ῥυάκιον, ἐλάλησα πρὸς ταύτην,
 ὥστε νὰ δυνηθῶ κ' ἐγὼ ν' ἀκούσω τέσμενά σου.
- 17 Μὲ κάμνεις νὰ ἀναπολῶ ποῦ καὶ ὅποιον ἦτο
 ἡ Περσεφόνη τὸν καιρὸν, ὅποτε τὴν μητέρα
 καὶ πάνθ' αὐτὰ ἐαρινὰ ἐκεῖνα ἐστερήθη.
- 18 Καθὼς ὅπόταν στρέφεται μὲ πέλαματα σφιγμένα
 πρὸς ἀλλήλα κ' ἐπὶ τῆς γῆς γυνὴ ἐπορχουμένη,
 καὶ μέλις πόδα πρὸ ποδὸς εὐκίνητον προβάλλει,
- 19 Οὕτως ἐστράφη πρὸς ἐμέ ἐπὶ τῶν ἀνθράκων
 τῶν κροκωτῶν καὶ πορφυρῶν, ὁμοῖα πρὸς πᾶρθέαν,
 ἥτις σεμνοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς χαμαὶ καταβιάζει.
- 20 Εἰς τὰς εὐχάς μου ἔπειτα ηὐδόκησε νὰ κλῖνῃ
 τοσοῦτον πλητιάσασα, ὥστ' ὁ γλοκὺς ὁ ἦχος
 ἐφθάνε πλέον πρὸς ἐμέ μὲ τὰ νοήματά σου.
- 21 Εὐθὺς δ' ἀφ' αὐτοῦ ἐπάτησεν ἐκεῖ, ὅπου τὰ ρεῖθρα
 τοῦ καλλιφρόου ποταμοῦ τὴν χλόην ἐπιλούου,

- τὰ ὄμματα μοι ἐκίμα τὴν χάριν νὰ ὑψώσῃ.
- 22 Οὐδόλως ὑπὸ τὰς ὀφρῦς, πιστεύω, τῆς Κυθήρης
τοσαῦτον φῶς ἀπώστραψεν, ὅτε ὑπὸ τοῦ τέκνου
ἐτρώθη, ὅλως πράξαντος παρὰ τὰ εἰθισμένα.
- 23 Καὶ ἐμειδία ἄρθιος ἐκ τῆς ἐτέρας ὀχθῆς
γεμίζουσα τὰς χεῖράς της μὲ χρώματα ποικίλα,
ἅτιν' ἀσπόρως ἐκ τῆς γῆς τῆς ὑψύλης βλαστάνουν.
- 24 Ὁ ρύαξ μᾶς ἐχώριζε διὰ τριῶν βημάτων·
ἀλλ' ὁ Ἑλλησπόντος ἐκεῖ, ἔνθα διήλθ' ὁ Πέρξης
(εἰσέτι πάντων χαλινὸς τῶν ἀνθρωπίνων τύφων),
- 25 Σφοδρότερον δὲν ἔλαβε τὸ μῖσος τοῦ Λεάνδρου
διὰ τὴν μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου κύριαν τιν' του,
ὅσον ἐκεῖνος ὑπ' ἐμοῦ, διότι δὲν ἀνοίχθη
- 26 — αὖτις γενήλοδες ἐδῶ, εἶπεν ἐκαίνη, κ' ἔσως,
διότι εἰς αὐτὸν γελῶ τὸν ἐκλεχθέντα τόπον
τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ φωλεᾷ νὰ γένῃ,
- 27 Θαυμάζοντες ὑπὸ τινὸς κατέχευθ' ὑπονοίας·
ἀλλ' ὁ ψαλμὸς ἅς χύσῃ φῶς ὁ λέγων αὖφραγὰς μεν,
ὅστις τὰ νέφη θύναται τοῦ νοῦ σας νὰ σκορπίσῃ.
- 28 Σὺ δὲ ὁ προηγούμενος καὶ δεηθεὶς μου λέγε,
ἂν ἄλλο τι ἐπιθυμῆς ν' ἀκούσῃς, θεότ' ἦλθον
πρὸς πᾶσάν σου ἐρώτησιν ν' ἀποκριθῶ προθύμως.
- 29 — αὖτις ὕδατα, ὠμίλησα, καὶ θόρυβος τοῦ δάσους
ἐντὸς μίαν ἀντιμάχοντα πρὸς μίαν νέαν πίστιν
πράγματος, ὅπερ ἤκουσα πρὸς ταύτην ἐναντίου.
- 30 Ἐκείνη δὲ μ' ἀπάντησε· — αὖτις εἶπω ποῖον εἶναι
τὸ αἶτιον τοῦ πράγματος, ὅπερ σοὶ φέρει θεῖμα,
καὶ θὰ καθάρω τὴν ἀχλὺν τὴν περιβάλλουσάν σε.
- 31 Τὸ ἀγαθὸν τὸ ὑψιστόν, αὐτάρεσκον ὑπάρχον,
ἄνθρωπον ἔπλασ' ἀγαθὸν ἐπ' ἀγαθῷ, καὶ μνηστρα
τὴν γῆν αὐτὴν τῷ ἔδωκεν εἰρήνης αἰωνίου.
- 32 Ἐκ σφάλματός του ἔμεινεν ἐνταῦθα ἐπ' ὀλίγον
ἐκ σφάλματός του εἰς κλαυθμοὺς μετέβαλε καὶ θλίψεις
ἀθῶα μειδιήματα καὶ παιδικὰ γλυκεῖα.

- 33 Ἵνα δὲ μὴ ἡ ταραχὴ, ἣν ὑπ' αὐτὴν γεννῶσι
τῶν τε ὑδάτων καὶ τῆς γῆς αἱ ἀναθυμιάσεις,
κατόπιν τῆς θερμότητος φερόμεναι ὡς πλεῖστον,
- 34 Ποιήσῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐνόχλησιν κάμμιναν,
ὑψώθῃ πρὸς τὸν οὐρανὸν τὸ ὄρος τοῦτο τόσον,
καὶ εἶν' ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ ἀπηλλαγμένον τούτων.
- 35 Λοιπὸν, καθ' ὅσον ὁ ἀὴρ ὁλόκληρος κινεῖται
κυκλοτερῶς, ἅμα λαβὼν τὴν πρώτην κίνησίν του,
ἐὰν μὴ ἄλλοθεν ποθεν διαρρήχθῃ ὁ κύκλος·
- 36 Τοιαύτη κίνησις κτυπᾷ ἐπὶ τοῦ ὕψους τούτου,
ὅπερ εἶν' ὅλον ἔκθετον εἰς ζωογόνον αὔραν,
καὶ κάμνει νὰ ἡχολογῇ τὸ πυκνωμένον δάσος.
- 37 Τὰ δὲ πληττόμενα φυτὰ ἰσχύουσι τοσοῦτον,
ὥστε μὲ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν πληροῦσι τὸν ἀέρα,
κι αὐτὸς περιστρεφόμενος τριγύρω τὴν σκορπίζει.
- 38 Ἡ δ' ἄλλη γῆ ἀφ' ἑαυτῆς, καθ' ὅσον εἶν' ἀξία,
ἡ ἐκ τοῦ κλίματος αὐτῆς, γεννᾷ καὶ συλλαμβάνει
ποικίλα ξύλα ἔχοντα ποικίλας τὰς δυνάμεις.
- 39 Δὲν ἤθελε λοιπὸν φανῇ ὡς θαῦμα ἐκεῖ πέραν,
ὅταν ἀκούσωσιν αὐτὰ, τὸ ὅτι ἄνευ σπόρου
καταφανοῦς ἐκφύεται ἀπὸ τῆς γῆς φυτόν τι.
- 40 Καὶ μάθε πῶς τὸ ἅγιον πεδῖον, ὅπου τῶρα
εὐρίσκεσαι, εἶν' ἔμπλεον ἀπάντων τῶν σπερμάτων,
κ' ἔχει καρποὺς ἐν ἑαυτῷ, οἷους ἐκεῖ δὲν κόπτουν.
- 41 Δὲν ἐκπηγάζει ἐκ φλεβῶς τὸ ὕδωρ, ὅπερ βλέπεις,
ἦντιν' ἀτμοὶ ἀναπληροῦν πυκνούμεν' ὑπὸ πάγου,
ὡς ποταμὸς ἀναπνοὴν λαμβάνων κιᾶποδόλλων,
- 41 Ἀλλ' ἐκ πηγῆς ἐξέρχεται παγίας καὶ βεβαίας,
ἥτις τοσοῦτον ἐκ βουλῆς Θεοῦ ἀναλαμβάνει,
ὅσον ἐκχέει, ἀνοικτὴ εἰς δύο μέρη οὔσα.
- 42 Κ' ἐντεῦθεν μὲν κατέρχεται μὲ δύναμιν τοιαύτην,
ὥστε τὴν μνήμην ἀφαιρεῖ ὡς πρὸς τὰς ἁμαρτίας,
ἐκεῖθεν δ' ὡς πρὸς τὰ καλὰ τὴν ἀποδίδει ἔργα.
- 43 Ἐνταῦθα Διὶ, οὕτω δὲ κατὰ τὸ ἄλλο μέρος

- Εὐνόα ἔχει ὄνομα· οὐδ' ἐνεργεῖ διόλου,
 ἐάν τις πρῶτον δὲν γευθῇ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν.
- 45 Ἡ δὲ ἡδύτης του πασῶν τῶν ἄλλων ὑπερέχει·
 καὶ μολονότι ἄρκετὰ σοὶ ἐκορέσθη ἴσως
 ἡ δίψα, ὥστε πλείονα νὰ σοὶ ἀποκαλύψω,
- 46 Κ' ἐν ἄλλο φιλοδώρημα σοὶ κάμνω κατὰ χάριν·
 οὐδ' ἤττον προσφιλῆς, φρονῶ, ὁ λόγος μου θὰ σ' εἶναι,
 ἂν διὰ σὲ ἐκτείνεται ὑπὲρ τὰς ὑποσχέσεις.
- 47 Ὅσοι τὸ πάλαι τὸν χρυσοῦν ἐξύμνησαν αἰῶνα
 καὶ τὴν εὐδαίμονα ζωὴν αὐτοῦ, τὸν τόπον τοῦτον
 ἐπάνω εἰς τὸν Παρνασσὸν ὠνειροπόλουν ἴσως.
- 48 Ἐδῶ ὑπῆρξεν ἄκακος ἡ ἀνθρωπίνη ρίζα·
 ἐνταῦθα πάντοτ' ἀνοιξίς καὶ πᾶς καρπὸς ὑπάρχει·
 αὐτὸ τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο νέκταρ εἶναι.»
- 49 Ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς ποιητὰς ἐξ ὀλοκλήρου τότε
 ἐστράφην πρὸς τὰ ὀπισθεν, καὶ εἶδον ὅτι εἶχον
 ἀκούσει μετὰ γέλωτος τὰς τελευταίας φράσεις.
 Εἶτα τὸ βλέμμα ἔστρεψα πρὸς τὴν ὠραίαν κόρην.

Ῥαψῳδία κθ'.

- 1 Μὲ τόνον ᾄδουσα καθὼς γυνὴ ἐρωτευμένη,
 εἰς τοὺς ἐσχάτους λόγους της προσέθηκε κατόπιν·
 «Μακάριοι, ὧν καλυπταί εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι.»
- 2 Καὶ ὡς αἱ Νύμφαι, αἵτινες μονήρεις ἐπλανῶντο
 εἰς τὰς σκιάς τῶν ἄλσεων, ἐκείνη μὲν ποθοῦσα
 νὰ ἀποφύγῃ, αὕτη δὲ τὸν ἥλιον νὰ ἴδῃ,
- 3 Τότ' ἐναντίον τῆς ῥοῆς τοῦ ποταμοῦ ῥινύθη
 τὴν ὄχθην διαβαίνουσα· κ' ἐγὼ καθὼς ἐκείνη,
 ἀκολουθῶν βῆμα μικρὸν μετὰ μικροῦ ἐπίσης.
- 4 Οὐδ' ἐκατὸν αὐτῆς κ' ἐμοῦ τὰ βήματα δὲν ἦσαν,
 ὅτε στροφὴν ταυτόχρονον ἐποίησαν αἱ ὄχθαι,
 καὶ οὕτω πρὸς ἀνατολὰς εὐρέθην ἐστραμμένος·
- 5 Οὐδ' οὕτως εἶχομεν μακρὰν πορείαν διανύσει,

- ὁπότε ὅλη πρὸς ἐμὲ ἡ δέσποινα ἐστράφη,
 — ἄν' ἀδελφε μου, λέγουσα, θεώρει καὶ ἀκροάζου.
- 6 Καὶ ἴδε, μία λαμπρῶν διέτρεξεν ἐξαίφνης
 τὸ δάσος τὸ ὑπέραντον ἀφ' ὅλων τῶν σημείων,
 ὥστε ἂν ἦτο ἀστραπὴ ἀμφιβολίαν εἶχα.
- 7 Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀστραπὴ ὡς ἔρχεται καὶ φεύγει,
 καὶ ἐκείνη διαμένουσα ἀνέλαμπ' ἐπὶ μᾶλλον,
 διανοοῦμένη καὶ ἔλεγον, τί πρᾶγμα εἶναι τοῦτος
- 8 Καὶ διὰ τοῦ φωτολαμποῦς αἴρος μελωδία
 μελίρρητος διέτρεχεν ὅθεν ὀργὴ δικαία
 με ἤγαγε νὰ μέμφωμαι τὸ τόλμημα τῆς Εἰκας.
- 9 Διότ' ἐκεῖ, ὅπου ἡ γῆ καὶ οὐρανὸς κατεΐθουν,
 μία γυνή, καὶ μάλιστα πλασμένη πρὸ ὀλίγου,
 οὐδένα πέπλον πρὸ αὐτῆς ὑπέφερε νὰ ἔχη.
- 10 Πρὸ τοῦ ὁποίου εὐλαβῶς ἂν ἤθελε διάγει,
 ἐγὼ αὐτὸς ἐξ ὑπαρχῆς ἐκείνης τὰς ἀφάτους
 θὰ ἐγευόμην ἡδονὰς καὶ ἐπὶ μακρὸν αἰῶνα.
- 11 Ἐνῷ δ' ἐν μέσῳ ἀπαρχῶν ἐβάδιζον τοσοῦτων,
 ἐκ τῆς ἀλήκτου ἡδονῆς ἐξηρτημένος ὅλος,
 ἐπιθυμῶν καὶ πλείονας προσέτι θυμηδίας,
- 12 Ὅμοια, ἔμπροσθεν ἡμῶν, πρὸς ἀναμμένας φλόγας
 ὑπὸ τοὺς χλοερούς θαλλοὺς ἐγένετο ἡ αὔρα,
 καὶ ἦδη ὁ ἦχος ὁ γλυκὺς ἠκούσθη ὡσάν ᾠσμία.
- 13 Ἄν' ἱεραὶ καὶ ἅγαι παρθένοι, εἰάν πείναν
 χάριν ὑμῶν ὑπέφερον καὶ φύχῃ καὶ γρυπνίας,
 νὰ σᾶς καλέσω ἀρωγοὺς ἀνάγκη μὲ βιάζει.
- 14 Νῦν πρέπει νᾶμα δι' ἐμὲ ὁ Ἑλικὼν νὰ χύσῃ,
 ἡ Οὐρανία καὶ χορὸς αὐτῆς νὰ μὲ συνδράμῃ,
 νὰ στιχουργήσω πράγματα δύσνόητα εἰς ἄκρον.
- 15 Ὅλίγον τι ἀπώτερον παρίσταν' εἰς τὰς ὄψεις
 ἀπατηλῶς δένδρα ἐπὶ χρυσᾷ ὁ μακρὸς χώρος,
 ὅστις ἄκόρη μεταξὺ ἡμῶν καὶ τούτων ἦτο.
- 16 Ἀλλ' ὅτε ἐπλησίασα τοσοῦτον πρὸς ἐκεῖνα,
 ὥστε τὸ πρᾶγμα τὸ κοινόν, τὸ ἀπατῶν τὸ ὄμμα,

- οὐδὲν χαρακτηριστικὸν ἀπέβαλλ' ἐκ τοῦ μήκους,
 17 Τοῦ λογικοῦ ἢ δύναμις, ἥτις παράγει κρίσεις,
 λυχνίας τὰ παρόντως, καθὼς τῇ ὄντι ἦσαν,
 καὶ τὰς φωνὰς τοῦ ἄσματος τὸ Ἰσταννὰ ψαλλοῦσας
 18 Ἐφώτοδ' ἄλαν, ἄνωθεν τὰ σκεύη τὰ ὀραῖα,
 ὄντα πολὺ λαμπρότερα σελήνης ἐν αἰθρίᾳ,
 ἐν μέσων τοῦ μηνὸς αὐτῆς περὶ τὰς μέσας νύκτας.
 19 Ἐγὼ δὲ πλήρης θαυμασμοῦ ὅπσω ἐπιστράφη
 πρὸς τὸν καλὸν Βιργίλιον· καὶ αὐτὸς μοὶ ἀπεκρίθη
 μὲ ὀχι ὀλιγώτερον ἐκτεπληγμένην ὄψιν.
 20 Κατόπιν πρὸς τὰ πράγματα τὰ ἔξοχα ἐστράφη,
 ἅτινα τόσον πρὸς ἡμᾶς βραδέως ἐκκινούντο,
 ὥστε κ' ὑπὸ τῶν νεαρῶν κυμῶν θὰ ἐνικῶντο.
 21 Ἡ δέσπῃνα μ' ἐπέπληξε· — «Τί φλέγεσαι τοσαῦτον
 ὑφ' ἡδονῆς θεώμενος· τὰ στραπηδόλα φῶτα,
 κ' ἐκεῖνο τῷπιθεν αὐτῶν ἐρχόμενον δὲν βλέπεις;
 22 Τότε λαὸν ἐρχόμενον κατόπιν τούτων εἶδα,
 ὥσει κατόπιν ἀρχηγῶ, λευκὰ ἐνδεδυμένον
 κιούδέποτε ὑπῆρξ' ἐδῶ τὸ ἄσπιλον τοιοῦτο.
 23 Ἐκ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀπήστραπτε τὸ ὕδωρ,
 καὶ ἀντανέκλα πρὸς ἐμὲ τ' ἀριστερόν πλευρόν μου,
 ἂν ἐθεώρουν ἐν αὐτῷ, καθὼς καὶ ὁ καθρέπτης.
 24 Ὅτε δ' ἐγὼ ἔτι τὴν ὀχθὴν μου τοιαύτην εἶχα θέσιν,
 ὥστε ἀπλῶς ὁ ποταμὸς μ' ἐχώριζ' ἐξ ἐκείνων,
 διὰ νὰ ἴδω κάλλιον ἀνέσπειλα τὸ βῆμα.
 25 Καὶ εἶδον τὰ φλογίδια χωροῦντα πρὸς τὰ πρόσω,
 ἀφίνοντα χρωματιστὸν ὀπίσω τὸν ἀέρα·
 καὶ ἀνοιγμένων σημαῖων τὴν θεωρίαν εἶχαν,
 26 Ὑφ' ὧν ἐκείνος εἰς ἐπτὰ ταινίας πρὸς τὰ ἄνω
 κεχωρισμένος ἔμενε, τὰ χρώματα ἐχούσας,
 ὅθεν ζωστῆρ' ἢ Ἀρτεμις καὶ Φαῖδος τόξον κάμνει.
 27 Αὐτ' αἰ σημαῖαι ὅπισθεν ὑπὲρ τὴν ὄρασίν μου
 προῆγον μηχανόμεναι· κ' αἱ δύο τελευταῖαι
 ἀπεῖχον δέκα βήματα, νομίζω, ἀπ' ἀλλήλων.

- 28 Ὑφ' οὗτ' ὠραῖον οὐρανὸν, καθὼς τὸν περιγράφω,
ὥς εἴκοσι καὶ τέσσαρες πρεσβῦται ἀνὰ δύο
προσῆρχοντο τὰς κεφαλὰς μὲ κρίνους ἐστεμμένοι·
- 29 Συνέψαλλον δὲ σύμπαντες·—«Εὐλογημένη ἔσο
ἐν θυγατράσι τοῦ Ἀδὰμ, κ' εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας
εὐλογημένα ἔστωσαν τὰ ἔξοχά σου κάλλη!»
- 30 Ἀφοῦ δ' ἀπέναντι ἐμοῦ εἰς τὴν ἑτέραν ὄχθην
τὰ ἄνθη καὶ ἡ δροσερὰ ἐπίλοιπος βοτάνη
ἐκείνου ἀπηλλάγησαν τοῦ ἐκλεκτοῦ θιάσου·
- 31 Ὡς λάμπει ἐν τῷ οὐρανῷ ἀστὴρ μετὰ ἀστέρα,
ὁμοίως ζῶα τέσσαρα κατόπιν τούτου ἦλθον,
στεφανωμένα ἕκαστον διὰ θαλλῶν πρασίνων·
- 32 Καθὲν μὲ πτέρυγας ἐπτὰ ἐπτερωμένον ἦτο,
πλήρη δ' ὁμμάτων τὰ πτερά· κ' οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ Ἀργου
θα ἦσαν ἀπαράλλακτοι, ἃν ἦσαν τώρα ζῶντες.
- 33 Νὰ περιγράψω τὰς μορφὰς αὐτῶν, ὧ ἀναγνώστα,
στίχους ἐξῆς δὲν δαπανῶ· δαπάνη ἄλλη σφόδρα
μ' ἐπείγει, κ' ἐλευθέριος δὲν δύναμαι νὰ ἦμαι.
- 34 Ἴδὲ τὸν Ἰεζεκιήλ, ὅστις τὰ περιγράφει,
καθὼς τὰ εἶδ' ἐρχόμενα ἀπὸ βορείων τόπων
ἐν μέσῳ φέγγους καὶ πυρὸς, νεφέλης καὶ ἀνέμου·
- 35 Κιόποῖα ἐν τοῖς δέλτοις του θα τὰ ἰδῆς, τοιαῦτα
ἦσαν καὶ ὧ· πλὴν τῶν πτερῶν, καθ' ἃ ὁ Ἰωάννης
σύμφωνος εἶναι μετ' ἐμοῦ, κιᾶπάδει πρὸς ἐκείνον.
- 36 Ὁ χῶρος δὲ ὁ μεταξὺ ἐκείνων τῶν τεσσάρων,
ἐν δίτροχον θρίαμβικὸν ἐμπεριεῖχεν ἄρμα,
ὅπερ ἐκ τοῦ λαιμοῦ γρυπὸς συρόμενον προὔχῳρει.
- 37 Καὶ οὗτος ἄνω ἔτεινε τὰς δύο πτέρυγας του
ὑπὲρ τὴν κεντρικὴν γραμμὴν ἐν μέσῳ τῶν ἑτέρων,
καὶ οὕτω δὲν παρέβλαπτε κάμμίαν διασχίζων.
- 38 Τοσοῦτον δὲ ὑψώνοντο, ὥστ' ὁραταὶ δὲν ἦσαν·
κ' ἐφ' ὅσον ἦτο πετεινόν, εἶχε χρυσᾶ τὰ μέλη,
τὰ δὲ λοιπὰ λευκόχροα μικτὰ μετὰ πορφύρας.
- 39 Μὲ ἄρμα τόσον εὐμορφον δὲν ἔτερψε τὴν Ῥώμην

- Σχιπίων, ὃ Ἀφρικανὸς καὶ Ἀθηναιστὸς ἀκόμῃ,
καὶ τὸ τοῦ Φοίβου πενιχρὸν θὰ ἦτο· ὡς πρὸς τοῦτο·
40 τοῦ Φοίβου, ὅπερ ἐκτραπὲν τοῦ δρόμου κατεκλήη
κατὰ παράκλησιν τῆς Γῆς τῆς ἀφαισκημένης,
ὁπότε, δίκαιος ὁ Ζεὺς ὑπῆρξεν ἀπορρήτως.
41 Τρεῖς δὲ γυναῖκες ἤρχοντο ὀρχούμεναι ἐν κύκλῳ
παρὰ τὸν δεξιὸν τροχόν· ἡ μὲν κοκκίνη τόσον,
ὥστε δυσκόλως εἰς τὸ πῦρ θὰ τὴν διέκρινέ τις.
42 Ἡ ἄλλη δ' ἦτο πράσινος, ὥσεί πλασμένας εἶχε
τάς σάρκας καὶ τὰ κόκκαλα ἀπὸ σμαράγδου λίθου·
χιῶν δ' ἡ τρίτη πρὸ μικροῦ ἐφαίνετο πεσοῦσα.
43 Κιότῃ μὲν ἔπ' αὐτῆς λευκῆς, ὅτ' αὖτ' αὖτ' αὖτ' αὖτ'
ἐφαίνοντο συρόμεναι· καὶ πρὸς τὸ ἄσμα ταύτης
ἀργὸν αἱ ἄλλαι ἢ ταχὺ ἐρρύθμιζον τὸ βῆμα.
44 Ἀριστερόθεν τέσσαρες ἐν εὐθυμίᾳ ἦσαν
ἐνδεδυμέναι πορφύρᾳ, τὸ βῆμα· ἀκολουθοῦσαι
μίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τρεῖς ὀφθαλμοὺς φερούσης.
45 Μετὰ τὸ ὅλον σύμπλεγμα τὸ διαγεγραμμένον,
εἶδα καὶ δύο γέροντας τὸ ἐνδυρ' ἀνομοίους,
ἀλλὰ ἐξ ἴσου ἐμβριθεῖς καὶ σεβαστοὺς τὸ ἦθος.
46 Καὶ ὁ μὲν εἰς ἐφαίνετο ἐκείνου τοῦ ἐξόχου
τοῦ Ἰπποκράτους ὁπαδός, ὃν ἔπλασεν ἡ φύσις
ἐκ τῶν τὰ μάλιστα αὐτῇ ἀγαπητῶν πλασμάτων·
47 Ἐδείκνυε δ' ὁ ἕτερος μελέτας ἐναντίας,
κρατῶν ῥομφαίαν φαινήν· κίχζεϊαν δὲ τσιτοῦτος,
ὥστε καὶ πέραν τοῦ νεροῦ μ' ἐνέπνεε τὸν φόβον.
48 Ἐπειτα εἶδα τέσσαρας μὲ ταπεινὸν τὸ σχῆμα,
καὶ πάντων τοῦτων ὀπισθεν πρεσβύτην ἄνδρα μόνον
ἐρχόμενον ὑπνώττοντα μὲ πρόσωπον ἀγχίνου.
49 Οὗτοι δ' οἱ ἄνδρες οἱ ἑπτὰ ἐνδεδυμένοι ἦσαν
καθὼς ὁ πρῶτος ὄμιλος, ἀλλ' ὅμως δὲν ἐφόρουν
περὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους ἀπὸ κρίνων,
50 Ἀλλ' ἀπὸ ῥόδων καὶ ἀνθῶν πορφυρωδῶν ποικίλων.
Θὰ ὤμνυέ τις θεωρῶν ὀλίγον τι μακρόθεν,

ὅτι ἐκαίοντ' ἅπαντες ὑπὲρ τὰ βλέφαρά των.

- 51 Καὶ ὅτε ἐπλησίασε τὸ ἄρμα ἀντικρύ μου,
βροντὴ ἠκούσθη. Κι ὁ λαὸς ὁ ἄξιος ἐκεῖνος
ἐφάνη ὡς ἐμποδισθεὶς νὰ μὴ βαδίσῃ πλέον,
διότι ἔστησαν ἐκεῖ τὰς πρώτας των σημαίας.

Ῥαψωδία Α'.

- 1 Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐπτάστερος τοῦ οὐρανοῦ τοῦ πρώτου,
οὐδέποτε γνωρίσασα ἐπιτολὴν ἢ δύσιν,
οὐδ' ἄλλου νέφους κάλυμμα ἢ τὸ τῆς ἁμαρτίας·
- 2 Ὅστις ἐνταῦθα ἕκαστον εἰς τὰ καθήκοντά του
προσεκτικὸν καθίστανεν, ὡς κάμν' ἡ κατωτέρω
τὸν στρέφοντα τὸν οἶακα νὰ φθάν' εἰς τὸν λιμένα,
- 3 Ἀπέμεινεν ἀκίνητος· οἱ φιλαλήθεις ἄνδρες,
οἱ ἀνὰ μέσον τοῦ γρυπὸς κιαύτης ἐλθόντες πρώτοι,
ἐστράφησαν πρὸς τὸ χημα ὡσάν πρὸς τὸν σκοπὸν των.
- 4 Καὶ ὡσανεὶ ἀπόστολος τοῦ οὐρανοῦ εἰς τούτων
τρὶς ψάλλων ἀνεβόησε·—« Δεῦρ' ἐκ Λιδάνου, νύμφη »·
ὁμοίως δὲ κατόπιν του καὶ ἅπαντες οἱ ἄλλοι.
- 5 Καθὼς δὲ οἱ μακάριοι ἐν τῇ ἐσχάτῃ κρίσει
θ' ἀναστηθῶσιν ἕκαστος ταχέως ἐκ τοῦ τάφου,
τὴν σὰρκ' ἀνακουφίζοντες τὴν προσκτηθεῖσαν πάλιν·
- 6 Ὅμοίως καὶ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ σεβαστοῦ πρεσβύτου,
ἐπὶ τοῦ θείου ἄρματος ἑκατοστὺς ἠγέρθη
ἄγγέλων καὶ ὑπηρετῶν τοῦ αἰωνίου βίου.
- 7 «—Εὐλογημένος, ἅπαντες ἐβόων, ὁ προβαίνων·
προσέτι, ἄνθη ῥίπτοντες ὀλόγυρα κ' ἐπάνω,
« Ἀγετε δότε λείρια διὰ χειρῶν ἐμπλέων. »
- 8 Εἶδον ἐγὼ καὶ ἄλλοτε, ἡμέρας ἀρχομένης,
τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς ὀλόκληρον ῥοδόχρουν
καὶ μὲ λαμπρὰν γλαυκὴν στολὴν τὸν οὐρανὸν τὸν ἄλλον·
- 9 Καὶ σκιερὸν τὸ πρόσωπον τοῦ Φοίβου ἀνατέλλον,
ὥστε, καθ' ὅσον οἱ ἀτμοὶ τὸ φῶς του ἐξησθένουν,
ὁ ὀφθαλμὸς ἐπὶ πολὺ ἀντεῖχε νὰ τὸ βλέπῃ.

- 10 Ὅμοίως κατασκέπαστος με σύννεφον ἀνθέων,
ὑπὸ ἀγγελικῶν χειρῶν πεμπόμενον πρὸς τᾶνω,
καὶ πάλιν ἐν τῷ ἄρματι καὶ εἰς τὰ ἔξω πίπτον,
- 11 Ἐπὶ λευκοῦ καλύμματος μ' ἐλαίαν ἐστεμμένη,
μοὶ ἐπεφάνη δέσποινα με πράσινον μανδύαν,
ἐσθῆτα φέρουσα χροιάς καθὼς αἱ ζῶσαι φλόγες.
- 12 Ἡ δὲ ψυχὴ μου, μείνασα τοσοῦτον ἤδη χρόνον,
χωρὶς ποτε νὰ ὑποστῇ τὸ θάμβος καὶ τὸν τρόμον,
ὅφ' ὧν κατεσυντρίβετο εἰς τὴν ἐμφάνισίν της,
- 13 Ἐνῶ δὲν τὴν ἐγνώριζεν εἰσέτι με τὸ ὄμμα,
ἐκ μυστικῆς δυνάμεως ἐκεῖθεν ἐρχομένης,
τὸ μέγα κράτος ἔρωτος ἀρχαίου συνησθάνθη,
- 14 Καθ' ἣν στιγμὴν μοῦ ἐπληξε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνη
ἡ δαιμονία δύναμις, ἥτις με εἶχεν ἤδη
πληγώσει, πρὶν τὴν παιδικὴν ἀφήσω ἡλικίαν.
- 15 Ἐστράφην πρὸς τὰριστερά με τὴν αἰδημοσύνην,
με τὴν ὁποίαν τὸ μικρὸν πρὸς τὴν μαμμάν του τρέχει,
ὅταν ἡ φόβος τὸ κρατῇ ἢ λυπημένον ἦναι.
- 16 Νὰ εἶπω τὸν Βιργίλιον — αὐτὸς ῥανὶς κάμμία
τοῦ αἵματος δὲν ἔμεινε μὴ τρέμουσα ἐντός μου,
καὶ τὰ σημεῖα παλαιᾶς φλογὸς ἀναγνωρίζω.»
- 17 Ἀλλ' ὅμως ὁ Βιργίλιος μᾶς εἶχ' ἐγκαταλείψει,
ἀφανισθεὶς, Βιργίλιος ὁ ἡδιστος πατήρ μου,
Βιργίλιος, εἰς ὃν ἐγὼ ἀφέθην νὰ με σώσῃ.
- 18 Οὔτε τὰ ὅσα ἔχασεν ἡ μήτηρ ἡ ἀρχαία
ἐμπόδισαν τὰς καθαρὰς ὑπὸ τῆς δρόσου γνάθους
ὅπως μὴ πάλιν γείνωσι θολαὶ ὑπὸ δακρύων.
- 19 — αὐτὴν, ἂν κιὼ Βιργίλιος ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν,
ἀκόμη μὴ ὀδύρεσαι, ἀκόμη μὴ δακρύῃς·
ἐν ἄλλο ξίφος δάκρυα νὰ σ' ἀποσπάσῃ πρέπει.»
- 20 Ὡς ναύαρχος ἐρχόμενος εἰς πρύμνην καὶ εἰς πῶραν
νὰ ἴδῃ τοὺς ἐφ' ὑψηλῶν ὑπηρετοῦντας ξύλων,
καὶ ἐνθαῤῥύνων ἅπαντας νὰ πράττωσι τὸ πρέπον·
- 21 Οὕτως ἐπὶ τὰ τὰριστεροῦ τειχίου τῆς ἀμάξης,

- (ἅμα στραφεῖς εἰς τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος τὴν ἔχον,
ὅπερ συγκαταλέγεται ἐνταῦθα κατ' ἀνάγκην)
- 22 Εἶδον ἐκείνην τὴν προτοῦ φαντασίαν μοι γυναῖκα,
ἐν μέσῳ τῆς ἀγγελικῆς πομπῆς, κεκαλυμμένην,
ρίπτουσαν βλέμμα πρὸς ἐμὰ ἐκείθεν τῶν βασιλέων!
- 23 Καίτοι ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἣν ἐσταρμένην εἶχε,
μὲ τὸν θαλλὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὃ καταπίπτων πέπλος
δὲν ἄφινε νὰ φαίνεται ἡ ὄψις τῆς εὐδότηας.
- 24 Εἰσέτι δὲ ἀγέρωχος μὲ ἦθος βασιλίσσης
ἐξηκολούθησε καθὼς ἐκεῖνος, ὅστις λέγει
τοὺς δριμυτέρους λόγους τοῦ φυλάττων τελευταίους
- 25 — «Θεώρει με καλῶς. Ἐγὼ, ἐγὼμ' ἡ Βασίλισσα
καὶ πῶς ἔκρινες ἄξιον νὰ ἀναβῇς τὸ ὄρος;
δὲν εἰζευρες ὅτ' εἴν' ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος εὐδαίμων;
- 26 Κατέπεσαν πρὸς τὴν λαμπρὰν πηγὴν τὰ ὄμματά μου
πλὴν βλέπων ἐμαυτὸν ἐκεῖ τὰ πέφυρα ὅσῃν χλόην,
τοσαύτῃ μοῦ ἐδάρυνε τὸ μέτωπον αἰσχύνῃ.
- 27 Ὡς φαίνεται δ' ἀγέρωχος ἡ μήτηρ πρὸς τὰ τέκνον,
οὕτως ἐφάνη πρὸς ἐμέ· διότι τῆς τραχείας
φιλοστοργίας πάντοτε πικρὰ ἡ γούσις εἶναι.
- 28 Κ' ἐκείνη μὲν ἐσίγησεν· οἱ δ' ἄγγελοι ἀμέσους
— «Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα» συνέψαλλον κατόπι,
πλὴν πέραν τοῦ «τοὺς πόδας μου» δὲν ἔφερον τὸν ὕμνον.
- 29 Ὡς κρυσταλλαῖνται ἡ χιών ἐπάνω εἰς τὴν ῥάχιν
τῆς Ἰταλίας, μεταξὺ τῶν σταλεχῶν τῶν ζώντων,
ὑπὸ πνοῆς Ἰλλυρικοῦ ἀνέμου πεπνυμένη,
- 30 Ἐπειτ' αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν εἰσδύει συντακεία,
ὅταν ἐκπέμπῃ ἄνεμον ἡ χώρα τῶν Ἀσκίων,
καὶ φαίνεται καθὼς τὸ πῦρ τὸ τῆσαν τὴν λαμπάδα,
- 31 Οὕτω κ' ἐγὼ ἀδάκρυτος κιᾶστένακτος ἐστάθην,
πρὶν ἢ ἐκεῖνοι ψάλωσιν, οἱ πάντοτε τὸ ᾄσμα
ῥυθμίζοντες πρὸς τὴν φωνὴν τῶν αἰώνων κύκλων.
- 32 Ἀλλ' ὅμως ὅτ' ἐνόησα ἐκ τῶν ἡδέων φθόγγων
τὸν ἑλεόν των πρὸς ἐμέ, πλέον ἢ εἴην εἶχον.

εἰπεῖ κ' ὦ γύναι, διὰ τί τὸν βάσκῃζεις τόσον;

33 Ὁ κύκλω τῆς καρδίας μου συνεσφριγμένους πάγους
πνεῦμα καὶ ὕδωρ ἔγεινε, κ' ἐξῆλθε μ' ἀγωνίαν
τοῦ στήθους, ἐκ τοῦ στόματος καὶ διὰ τῶν ὀστέων.

34 Ἐκέλευε δμως μένουσα εἰς τὴν ῥηθείσαν θέσιν
τοῦ ἄρματος αἰάνητος, ἐπὶνῆθονε κατόπιν
τὸν λόγον πρὸς τὰ πλάσματα τὰ εὐσεβῆ τοιοῦτον

35 — Ἄγμεις εἰς τὴν αἰώνιον ἡμέραν ἀγρυπνεῖτε
τόσον καλῶς, ὥστ' οὔτε νύξ οὐθ' ὕπνος δὲν σῆς κλέπτει
ἐν βῆμα, ὅπερ ὁ αἰὼν εἰς τὰς ὁδοὺς του ἀέριται

36 Διὸ καὶ μᾶλλον μετῴκω εἰς τὴν ἀπόκρισίν μου
νά με νοήσῃ ὁ ἀνὴρ ὁ κλαίων ἐκεί πέραν,
ἵνα τὸ ἄλγος ἰσωθῇ πρὸς τὸ ἀμάρτημά σου.

37 Οὐ μόνον δι' ἐπήρειαν τῶν κύκλων τῶν μεγάλων,
οἵτινες πᾶσαν ὁδηγεῖν σποράν πρὸς ἓν τι τέλος,
καθ' ὅσον οἱ ἀστερισμοὶ τὴν παρακωλοῦσθαι

38 Ἀλλὰ διὰ δαψίλειαν τῶν τοῦ Θεοῦ χαρίτων
(ὧν ἡ βροχὴ ἔχει ἀτμούς τοσοῦτον ἐπληρμένους,
ὥστε δὲν προσεγγίζουσιν αὐτοὺς τὰ δμμάτα μας)

39 Κατὰ τὸν νέον βίον του αὐτὸς τοιοῦτος ἦτο
δυνάμει, ὥστε ἂν τυχὸν καλὰς ἀπέκτα ἔξεις,
ἤθελον κάμει ἐν αὐτῷ προδόσους θαυμασίας.

40 Πλὴν τόσῳ μᾶλλον μοχθηρὰ καθίσταται καὶ χέρσος
ἡ γῆ ἐκ τῆς κακῆς σποράς καὶ μὴ καλλιεργείας,
καθ' ὅσον ἔχει δύναμιν γηίνην καλλιτέραν.

41 Πρὸς ὥραν τὸν ἐκράτησα διὰ τῆς ὀφείας μου
δεικνύουσα δὲ πρὸς αὐτὸν τοὺς νέους ὀφθαλμούς μου,
εἰς τὴν εὐθείαν μετ' ἐμοῦ ὁδὸν τὸν καθωδήγουν.

42 Εὐθύς δ' ἀφ' οὗ εἰς τὴν φλιάν ἐπάνω τῆς δευτέρας
μετέβην ἡλικίας μου, καὶ ἥλλαξα τὸν βίον,
αὐτὸς ἀπέστη ἀπ' ἐμοῦ κ' εἰς ἄλλας παρεδόθη.

43 Ὅποτε δ' ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἀνέβην εἰς τὸ πνεῦμα,
καὶ εἶχον κατὰ κάλλονην καὶ ἀρετὴν αὐξήσει,
ἐγείνη ἡ τέτιον ἀσπαστή καὶ προσφιλεῖς εἰς τοῦτον.

- 44 Καὶ ἐστρεψέν εἰς τὴν ψευδῇ ὁδὸν τὰ βήματά του,
ἐπιδιώκων ἀγαθοῦ ἀπατηλὰς εἰκόνας,
οὐδέποτε ὑπόσχεσιν πληρούσας ἀκεραίαν.
- 45 Ἀνωφελῶς ἐζήτησα ὑπὲρ αὐτοῦ ἐμπνεύσεις,
δι' ὧν τὸν ἀνεκάλεσα καθ' ὕπνους τε καὶ ἄλλως·
τόσον ὀλίγην προσοχὴν ἐπέστησεν εἰς ταῦτα.
- 46 Τοσοῦτον δὲ κατέπεσεν, ὥστε τὰ μέσα ὅλα
ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του ἀνεπαρκῆ ὑπῆρξαν,
ἐὰν δὲν τῷ ἐδείκνυον τὰ πολωλότα πλήθη.
- 47 Ἐνεκα τούτου τῶν νεκρῶν τὴν πύλιν ἐπεσκέφθην,
καὶ κλαίουσα ἀπέτεινα δεήσεις πρὸς ἐκεῖνον,
ὅστις ὠδήγησεν αὐτὸν ἕως ἐδῶ ἐπάνω·
- 48 Τοῦ δὲ Θεοῦ ἡ ὑψηλὴ βουλή διερρήγμένη
θα ἦτο, ἂν διέβαινε τὴν Λήθην, καὶ τοιαῦτα
ἐγεύετο ἐδέσματα, χωρὶς νὰ ἀποτίσῃ
τὸν ἔρανον τῆς δάκρυα χεύουσης μετανοίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.

Ἄδου ραψῳδία ΛΓ'. τρίστ. 5. Ὁ Οὐγολίνος podestà, ἦτοι ἀρχιερέτης καὶ ἀρχιδικαστὴς τῆς Πίσσης, εἶχεν ἐν στιγμῇ ὀργῆς φονεύσει ἀνεψιόν τινα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥουγγιέρου· οὗτος δὲ, συνεννοηθεὶς ὑποῦλως μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὑπεκίνησεν εἰς ἀποστασίαν τὸν λαόν, δυσηρεστημένον διότι ὁ κόμης εἶχεν ἐκχωρήσει διὰ συνθήκης εἰς τοὺς Φλωρεντίνους καὶ Λουκκαεῖς φρούριά τινα τῆς Πίσσης, καὶ συλλαβὼν αὐτὸν μετὰ δύο υἱῶν αὐτοῦ, τοῦ Γάδδου καὶ Οὔγου, καὶ δύο ἐγγόνων, τοῦ Ἀνσέλμου καὶ Βριγάτα, ἐνέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὸν πύργον τῆς Muda, ἦτοι τόπον ὅπου ἐκλείοντο οἱ κυνηγετικοὶ ἱέρακες τῆς πολιτείας, ἵν' ἀλλάσωσι τὰ πτερὰ. Μετὰ 9 μῆνας ἔρριψε τὰς κλείς τοῦ πύργου εἰς τὸν Ἄρνον, καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης τὸ 1289.

10. Ὁ Οὐγολίνος ἦτο Γουέλφος (ἦτοι παππιστής), ὄνομα παραγό-

ρίενου ἐκ τοῦ γερμανικοῦ Wolf=λύκος. Τὸ ὄρος Ἅγιος Ἰουλιανὸς χω-
ρίζει τὴν Λοῦκκαν ἀπὸ τῆς Πίσης.

43. Εἶχον ἰδεῖ πάντες ὁμοιον ὄνειρον, ὅτι δὲν ἤθελον λάβει πλέον τροφήν.

25. Ὁ πόνος συγκεντρώνων τὰ ὑγρά διетήρει τὴν ζωὴν κατὰ τῆς ἀπο-
ξηραιοῦσης τὸ σῶμα πείνης, ἀλλὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐπέφερεν αὕτη
τὸν θάνατον.

28. Δύω νησίδια ἀντικρὺ τῆς Πίσης, 20 μίλια μακρὰν τῶν ἐκβο-
λῶν τοῦ Ἄρνου.

34. Εἰς τὸν Πτολεμαῖωνα, ὑποδιαίρειν τοῦ ἐννάτου κύκλου, ὅπου ἐτι-
μωροῦντο οἱ προδόται τῶν φίλων καὶ συγγενῶν, οὕτω καλούμενον ὑπὸ
τοῦ Δέντου ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Ἀβούδου, ὅστις φιλοξενῶν ἐφόνευσε τὸν
ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων Σίμωνα καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν καιρῷ τοῦ γεύ-
ματος. Ἰδ. Μακκαβ. Α', 16.

40. Οὗτος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τινος συγγενοῦς τοῦ Μαμφρέδου, ἐκάλεσεν
αὐτὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ εἰς γεῦμα ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ. Ἐν τέλει δὲ τοῦ
γεύματος ἐφώνησε· «Φέρετε τὰς ὀπώρας», καὶ εἰς τὸ σύνθημα τοῦτ' ὅ-
πλοφόροι κεκρυμμένοι ἐπέπεσαν καὶ ἐφόνευσαν πατέρα καὶ υἱόν. Ἐκτοτε
δ' ἔμειναν παροιμιώδεις αἱ ὀπῶραι τοῦ Ἀλβερίγου.

44. Σύμφωνα πρὸς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην λέγοντα (13, 27)· «Καὶ
μετὰ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ἰούδαν ὁ Σατανᾶς». Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ
κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην εἶναι τοῦ ποιητοῦ ἐπίνοια.

46. Οὗτος ἐφόνευσε προδοτικῶς τὸν πενθερόν του Ζάγχην ἐν ὥρᾳ
γεύματος, ἵνα κληρονομήσῃ τὰ κτήματά του.

Καθαρτηρίου ραψ. KZ'. τρίστ. 1. Κατὰ τὰς ἀτελεῖς γεωγραφικὰς
γνώσεις του ὁ Δ. ὑποθέτει ὅτι, ἐνῷ ἦτο ἐσπέρα εἰς τὸ ὄρος τοῦ Καθαρτη-
ρίου, εἰς μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ ἦτο πρῶτα, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν (Ἰβηρ
ποτ.) μεσονύκτιον, καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας (Γάγγης) μεσημβρία.

8. Ἦτοι ἂν σὲ ἔσωσα ἐκ τοῦ δόλου. Ἰδ. Ἄδην. ΔZ', 33.

13. Ἰδ. Ὀβιδ. Μεταμορφώσεις Δ', 445.

22. Ἐβάδιζον πρὸς ἀνατολάς.

32. Ἦτοι δύο ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου.

34. Ἡ Λεία παριστάνει τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ἡ δὲ Ραχήλ ἡ
ἀδελφὴ αὐτῆς τὴν νέαν.

37. Λόγοι ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ἐξορίστου Δέντου.

43. Τοῦ Καθατηρίου δηλονότι καὶ τοῦ "Αδου τὰς φλόγας. Ὁ Βεργίλιος, ἀντιπροσωπεύων τὴν ἐπίγειον σοφίαν, πάλαι νὰ ὁδηγῇ τὸν Δάντην, καὶ μετ' ὀλίγον ἐξαφανίζεται· παραλαμβάνει δ' ἔπειτα τὸν ἢ Βεατρίκη, ἥτοι ἢ οὐράνιος σοφία, καὶ τὸν ὁδηγεῖ εἰς τοὺς οὐρανοὺς τοῦ Παραδείσου.

Ῥαψωδία, τρίστ. 7. Κλάσσιον, παλαιὰ κατεστραμμένη πόλις παρὰ τὴν Ῥάδενναν, Classis ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμένη.

9. Ὁ ρύαξ τῆς Δήτης.

12. Maggio, ἐν τῷ πρωτοτύπῳ λέγεται ὁ καινῶς παρ' ἡμῖν λεγόμενος Μάϊς, ἥτοι ἀνθοδέσμη τῆς πρωτομαΐας.

14. Ἐνοεῖ τὴν ἐνάρετον, κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ζήσαν, κόμησσαν τῆς Τροσκάνης Ματθίλδην, ἀντιπροσωπεύουσαν ἐνταῦθα τὸν εὐσεβῆ καὶ ἐνάρετον βίον.

22. Ὅτε ὁ Ἑρως ἐζήτησε νὰ φιλήσῃ τὴν μητέρα τοῦ Ἀφροδίτη, ἔπασεν ἐκ τῆς φανέρου τοῦ ἐν βέλος καὶ ἐπλήγασεν αὐτὴν, καὶ οὕτως ἡμυνῶς ἠγάπησεν αὐτὴ τὸν Ἀδωνκυ.

25. Διότι τὸν ἀποβόει νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὴν ἐρωμένην τοῦ Ἡρώ.

27. Ψαλμὸς 92.

29. Ὁ ποιητὴς εἶχεν ἀκούσει παρὰ τοῦ Στατίου (Ῥαψ. ΚΑ', 46), ὅτι ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Καθατηρίου ἕως ἄνω δὲν ὑπῆρχεν οὔτε ὑετὸς οὔτε ἄνεμος, καὶ ὅμως εὕρισκει ἐνταῦθα καὶ ρύακα καὶ αὔραν.

33. Αἱ ἀναθυμιάσεις τοῦ Ἡλίου γεννῶσι κατὰ Δάντην τὰς θυέλλας.

35. Ὁ ἀνώτατος (ἐννατος) κρυστάλλινος οὐρανός, περιστρεφόμενος ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, γεννᾷ κατὰ τὸν ποιητὴν τὴν ταπτικὴν αὔραν τοῦ παραδείσου.

49. Οἱ ποιηταὶ γελῶσι διὰ τὴν πλάνην, εἰς ἣν εὕρισκοντο περὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνα.

Ῥαψωδ. ΚΘ', τρίστ. 1. Ἡ Ματθίλδη χαιρετᾷ τὸν Δάντην μὲ τὸν ψαλμὸν 32, 1, διότι εἶχεν ἤδη καθαρισθῇ ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν.

17. Ἐπὶ λυχναὶ εἶναι τὰ 7 Μυστήρια κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν (1', 12).

20. Ἡ νύμφη, μεταβαίνουσα εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ, συνήθως περιπατεῖ καμαρωτὰ καὶ μὲ βῆμα ἀργόν.

26. Ἡ Ἴρις τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης.

28. Οἱ 24 πρεσβύται εἶναι τὰ 24 βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποτείνονται δὲ πρὸς τὴν θεομήτορα Μαρίαν. (ἴδ. Ἀποκαλ. 4, 4). Οἱ πρῶτοι σημαίνουν τὸ ἄσπιλον τῶν δογμάτων αὐτῶν.

31. Ἦτοι τὰ 4 Εὐαγγέλια τῆς Νέας Διαθήκης. Οἱ πρέσβεις θαλλοὶ

σημαίνον τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης μακαριότητος. Τὰ τρία ζεύγη τῶν πτερύγων, τὸ παρελθόν, μέλλον καὶ παρόν. Τὰ ὄμματα, τὴν τὰ πάντα διορῶσαν σοφίαν τῶν Εὐαγγελίων. (ἴδ. Ἰεζεκ. 4, 13).

36. Τὸ Ἄρμα σημαίνει τὴν Ἐκκλησίαν ὁδηγουμένην ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι τοῦ γρυπὸς, ὅστις ὡς λέων μὲν ἀνήκει εἰς τὴν γῆν, ὡς ἀετὸς δὲ εἰς τὸν οὐρανόν.

37. Ἡ Κεντρικὴ γραμμὴ εἶναι τὸ Μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας, ὡς τὸ σπουδαιότατον τῶν ἄλλων ἐξ μυστηρίων (γραμμῶν). Τὸ χρυσοῦν τῶν μελῶν σημαίνει τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ θείου φωτός· τὸ δὲ λευκὸν τὴν ἀθωότητα, καὶ τὸ πορφυροῦν τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ.

41. Αἱ τρεῖς γυναῖκες εἶναι αἱ τρεῖς χριστιανικαὶ ἀρεταί, Ἀγάπη (ἐρυθρὰ), Ἐλπίς (πράσινος) καὶ Πίστις (λευκὴ).

42. Ὅτε μὲν προηγεῖτο ἡ πίστις, ὅτε δὲ ἡ ἀγάπη, ἀλλ' ἡ ἀγάπη ἐκατονόηζε τὸν χορὸν, διότι εἶναι ἡ σπουδαιωτέτη πασῶν κατὰ τοῦ Παύλου (Ἐπιστ. πρὸς Κορινθ. 13, 3).

43. Αἱ κοσμικαὶ ἀρεταί, Σύνεσις, Σωφροσύνη, Δικαιοσύνη καὶ Ἀνδρεία· ὁδηγεῖ δὲ αὐτὰς ἡ τριδύματος Σύνεσις, βλέπουσα εἰς τὸ παρόν, παρελθόν καὶ μέλλον.

44. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ὡς ἱατρὸς, κατὰ τὴν ἐπιστ. Παύλου πρὸς Κολοσσαεῖς (4, 14,) καὶ ὁ Παῦλος ὡς συγγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν.

47. Οἱ ἀπόστολοι Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης καὶ Ἰούδας ὡς συγγραφεῖς τῶν λοιπῶν ἐπιστολῶν. Ὁ δὲ μόνος γέρων εἶναι ὁ Ἰωάννης τῆς Ἀποκαλύψεως ἐν ὁπτασίᾳ.

49. Ἦσαν ἐστεμμένοι μὲ πορφυρᾷ ἀνθή, διότι εὐηγγελίσαντο τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων μόνον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Ψαψδ. Δ'. τρίστ. 3. Ἡ μικρὰ Ἄρκτος (Septentrio) εἶναι αἱ ἑπτὰ ὁδοὶ λυχναίαι.

3. Οἱ 24 συγγραφεῖς τῆς Π. Δ. Ἐσκέψαν δὲ οὗτοι πρὸς τὸ ὄχημα ἥτοι τὴν χριστ. ἐκκλησίαν, διότι ὅλη ἡ Παλαιὰ Διαθήκη σκοπὸν ἔχει νὰ προαναγγείλῃ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ.

4. Ὁ Σολομών. Ἰδε Ἄσμα Ἀσμάτων (4, 4).

7. Ἰδ. Αἰνείαδα Β.ργιλ. VI, 878.

41. Ἡ Βεατρίκη, ἥτοι ἡ Θεολογία, φέρουσα τὰ τρία χρώματα τῆς πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης.

Ἡ Βεατρίκη εἶχεν ἀποθάνει πρὸ 40 ἐτῶν, ἥτοι τὸ 1290. Ἡ δὲ ἀναστάσις αὐτῆς τοῦ Δάκτου γίνεται τὸ 1300.

49. Λόγοι τῆς Βεατρίκης. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον χωρίον τῆς Θείας Κωμωδίας, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Δάντου. Εἶφας δ' ἐννοεῖ τὴν τύψιν τοῦ συνειδότος.

25. Ὁ λόγος εἰρωνικός.

28. Κατὰ τὸν 34 Ψαλμὸν 4—9.

30. Τὸ θέρος εἰς τὴν Ἀφρικὴν αἱ ἀκτῖνες τοῦ Ἡλίου, ὄντος ἐν τῷ τροπικῷ, πίπτουσι καθέτως· ὅθεν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι σκιάν.

31. Πρὸς τὴν φωνὴν τῶν αἰώνιων κύκλων, ἥτοι πρὸς τὴν καλουμένην ἁρμονίαν τῶν οὐρανίων σφαιρῶν. Ἰδ. Περὶ δειξον Α', 77, 83.

37. Τῶν κύκλων τῶν μεγάλων, ἥτοι τῶν οὐρανῶν οἵτινες προσδιορίζουσι τὴν τύχην παντὸς πράγματος κατὰ τὴν γέννησίν του.

42. Ὁ Δάντης εἰς τὸ Συμπόσιόν του (Α', 24.) διαιρεῖ τὸν βίον εἰς τέσσαρας ἡλικίας· ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ πρῶτα 25 ἔτη, ἡ δὲ Βεατρίκη ἀπέθανε κατὰ τὸ 26ον ἔτος.

47. Πρὸς τὸν Βιργίλιον.

Γ. Ε. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ.

Αἱ πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Διπύλου ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν ἐταιρίας ἐξακολουθοῦσαι ἀπὸ καιροῦ ἀδιακόπως κατὰ δύο διευθύνσεις, μίαν περὶ αὐτὸν τὸν δυτικὸν περίβολον τῆς πόλεως, μεταξὺ τῶν δύο πυλαίων ἀνοιγμάτων καὶ ἐπέκεινα πρὸς βορρᾶν, κατὰ τὴν ποτὲ Μεγάλην στακτοθήκην, καὶ ἄλλην παραπλεύρως τοῦ ἐκ τοῦ νοτιωτέρου τῶν ἀνοιγμάτων χωροῦντος πρὸς δυσμὰς καὶ τὸ ἐκκλησιδίου τῆς ἁγ. Τριάδος ὑδραγωγείου, ἀναδεικνύουσιν ἐκ διαλειμμάτων τινὰ ἄξια προσοχῆς, ἀλλ' οὐδὲν μεγάλης σημασίας· πρέπει ὅμως νὰ ἐξακολουθήσωσι μέχρις οὗ τὰ δι' αὐτῶν ζητούμενα ἀσφαλῆ σημεία τῆς Ἀθηναϊκῆς τοπογραφίας προέλθωσιν εἰς φῶς, ὅπερ ἀδύνατον νὰ μὴ γένη, ὅταν τὰ ἐπιτοπίως ἔτι ὑφιστάμενα τοῦ ἔργου ἐμπόδια ἀρθῶσιν ἐκ μέσου.

τρία ὄντα καὶ δυσπάλαιστα τῇ ἀληθείᾳ, ὡς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, ὁ ὀχετὸς τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων, οἱ μεγάλοι σωλῆνες τοῦ φωταερίου καὶ τὸ ὑδραγωγεῖον. Ἔως τότε ἂς ἀρκώμεθα εἰς μετρίωτερα πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων. Ἐν τῶν τοιούτων, ὅπερ ὁμῶς ἴσως καὶ ἱκανῶς σημαντικὸν ἀπὸ τοῦδε δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ τῶν τοπογραφούντων, εἶναι ἡ ἀναφαινομένη ὁσημέραι πολλὴ ταπεινότης τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς ἀγ. Τριάδος. Ἐκεῖ εἰς βάθος 5 καὶ 6 μέτρων εὗρέθησαν ἀρτίως τειχίων τινῶν γραμμαὶ καὶ πους καὶ τάφοι, κατεστραμμένοι ἢ σεσυλημένοι πρόπαλαι. Ἀλλὰ ἡμεῖς σήμερον τόσον μόνον περὶ αὐτῶν λέγομεν, μὴ εὐκαιροῦντες νὰ λεπτολογήσωμεν. Ἐκτυποῦμεν δὲ ἐδῶ κατ' ἐξαίρεσιν τὸ κείμενον μιᾶς ἐπιτυμβίας ἐπιγραφῆς, ἀναγνωσθὲν ἐπὶ στήλης εὗρεθείσης τῇ 31 Ἰανουαρίου ἐν τῷ εἰρημένῳ βάθει μεταξὺ τῶν χωμάτων, ὅχι ἐν οἰκείᾳ θέσει ἰδρυμένης. Εἶναι λίθου Πεντελησίου, ὕψους 1,34, πλάτους 0,43, πάχους 0,12. Ἐχει ἄνω κυμάτιον ἀπλοῦν. Εἶτα δ' ἐπὶ τῆς ἀμέσως κατωτέρῳ λείας τοῦ λίθου ἐπιφανείας πρῶτον εἶναι κεχαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ

Ἀ ρ χ ι π π ο ς

Σ κ α μ β ω ν ἰ δ η ς

κατωτέρῳ δὲ διακρίνονται λευκὰ ἵχνη στεφάνου φύλλων ἐλαίας ὄντος ποτὲ ἐπ' αὐτῆς γεγραμμένου ἢ καὶ κεχρυσωμένου, οὗ ἡ διάμετρος 0,22. Μετὰ τὸν στέφανον ἔπεται ἡρωελεγεῖον ἐπίγραμμα ἰδιόρρυθμον τὸ ἐξῆς·

Εἴ τις ἐν ἀνθρώποις ἀρετῆς ἕνεκ' ἐστεφανώθη,
πλεῖστον ἐγὼ μετέχων τῷ δ' ἔτυχον στεφάν(ο
χρυσῷ· Ἀθηναίων δὲ ἐστεφάνωσε πόλις·
εὐδαίμων δὲ ἔθανον, παίδων παῖδας καταλείπω(ν).

Ὁ ἄνθρωπος τὸ γε νῦν ἄγνωστος ἡμῖν ἀλλαχόθεν, ἐκ βιβλίων δηλ. ἢ ἄλλων ἐπιγραφῶν. Τὰ γράμματα εἶναι τῶν πρώτων Μακεδονικῶν χρόνων. Στέφανοι δὲ ἐπὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν δὲν εἶναι πολὺ συχνὸν πρᾶγμα. Ἐν τῇ Συλλογῇ μου τῶν ἐπιτυμβίων Ἀττικῆς ἐπιγραφῶν, τῇ ἐκδοθείσῃ τὸ 1871, τέσσαρες μόνοι γλυ-

στοι σημειοῦνται (ἴδε τὸν πίνακα) μεταξύ τεσσάρων καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων μνημείων, καὶ ἐκεῖνοι δὲ οἱ τέσσαρες εἶναι ἴσως πάντα ἄλλου εἶδους, τιμητικοὶ (ὅποῖαι καὶ αἱ ταγνῖαι) μετὰ θάνατον, ἐνῶ ἐδῶ δυνατόν καὶ πιθανόν εἶπεῖν ὅτι ἔχομεν ἀπεικονισμένον τὸν ἔτι ἐν τῇ ζωῇ δοθέντα παρὰ τῆς πόλεως στέφανον, ὡς δηλοῦσιν αἱ λέξεις τοῦ ἐπιγράμματος.

Χάριν τῆς φρασολογικῆς ὁμοιότητος πρὸς τὸ ἐκτυπωθὲν ἐπίγραμμα καὶ χάριν τοῦ αὐτοῦ δήμου Σκαμβωνιδῶν, δημοσιεύομεν καὶ ἐν ἄλλο ἑμμετρον ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα, ὅπερ ἐπὶ στήλῃ λίθου Πεντελαιοῦ τῶν αὐτῶν Μακεδονικῶν χρόνων, εὐρεθείσης πέρυσι δυτικοβορείως τῶν ἀνακτόρων ἐνταῦθα (μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν) ἐν ταῖς θεμελίαις τῆς οἰκίας τοῦ Ἀριστείδου Πακούδωφ, ἐνέγνωμεν, καὶ ἴσως εἶναι ἔτι ἀνέκδοτον

Εἴ τινα γῆ κατέχει χρηστήν,
καὶ τήν δὲ γυναῖκα, οὐδεμιᾶς
θνήτῃς λειπομένην ἀρετῇ· εὐδαί-
μων δ' ἔλιπεν βίον καὶ πᾶσι ποδινῇ.
... φίλη   Πανθιππίδης
... βούλου   Σκαμβωνίδης.

Ἔτι ἐκτυποῦμεν ἐνταῦθα ἐν ἀρθρίδιον ὅπερ εἶχομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ τῆς 13 Νοεμβρίου 1874 φύλλῳ τῆς α' Ἐφημερίδος.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν ἐταιρία ἀνασκάπτουσα τὰ ἔξω τοῦ δυτικοῦ περιβόλου τῆς πόλεως ἐπέτυχε σήμερον ἀξιόλογον λάρονάκα σαρκοφάγον λίθου λευκοῦ, ἐνωκαδομημένην ἐντὸς τοίχου ἀσβεστοκτίστου, κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ. Ἀφαιρεθέντος τοῦ περιβάλλοντος τὴν λάρνάκα τοίχου εὐρέθη αὕτη σῶα. Εἶχε δὲ ἄνωθεν ὡς κάλυμμα μαρμαρίνην κλίνην μετὰ στρώματος καὶ προσκεφαλαίου. Τὸ στρῶμα παρίστανε Νηρηίδας μετὰ Τριτώνων, γλυφῆς τῶν μετὰ Χριστὸν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Μετακινήθεις δὲ τοῦ ἐπιμαλύματος ἐφάνησαν ἐν τῇ λάρνάκῃ δύο σκελετοὶ ἐνθρώπων καὶ κοσμήματα ἱκανὰ χρυσᾶ, τὰ ἑξῆς· δύο βραχιόλια μὲ ὑαλίνας δέκα καὶ πέτρας ἕκαστον ἐντὸς κοίτης αὐτῶν· δύο ἄλλα βραχιόλια μὲ

γράμματα ὡς κιγκλίδας, λέγοντα τὸ μὲν Φιλώτρεα, τὸ δὲ Ἀμυν-
μῶνης· ἐν ζεύγος ἐνωτίων· μία στεφάνη μὲ δύο τρύπας κατὰ
τὰ ἄκρα· ἐν κομβίον μὲ ὀμμάτια ὑάλινα· ἐν νόμισμα χρυσοῦν τοῦ
Ἀδριανοῦ Καίσαρος μὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ὀπίσω τρόπαιον,
ἔτι λείψανα οὐκ ὀλίγα ὑφάσματος χρυσοῦφάντου διὰ λεπτοτά-
των νημάτων καὶ μέρη χρυσογαϊτάνου. Ταῦτα προχείρως ἀνεκοι-
νώσαμεν πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν περιέργων, λέγοντες καὶ ταῦτο
ἔτι, ὅτι οἱ βουλόμενοι νὰ ἴδωσι τὰ πολύτιμα πράγματα θέλουσι
τὰ εὐρεῖ ἀποτεθειμένα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐται-
ρίας, τῷ ἐν τῷ Βαρβακείῳ.»

Εἰς τὰ ἄνω προσθέτομεν σήμερον τάδε·
Ἡ θέσις ἐνθα εὐρέθη καὶ κεῖται ἔτι ἡ λάρναξ, εἶναι ἔξω τοῦ
παχέος περιδόλου πρὸς δυσμὰς τοῦ αἵρου τοῦ Κερταμεικοῦ». Τῇ
δὲ στρώμα τὸ ἐπὶ τοῦ κλινοειδοῦς ἐπικαλύμματος ἦτο ἀνέκαθεν
κενὸν καὶ λεῖον. Οὐδέποτε ἔσχεν ἐπάνω του ἀνακεκλιμένους ἄν-
δρα καὶ γυναῖκα λιθίνους, ὡς ἄλλα τοιαῦτα ἀλλαχοῦ μνημεῖα
εὐρίσκονται, ἐν δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ
Πατησίων Μουσείου, ἐξ Ἰθάκης προερχόμενον.

Τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν βραχιολίων αἱ πέτραι εἶναι ἐλλει-
ψοειδοῦς σχήματος καὶ δὲν φαίνονται οὔσαι ὑάλιναι, ἀλλὰ μᾶλ-
λον αὐτὸ τοῦτο πετράδια τῶν τιμίων, ὑποκυάνου χρώματος. Τρεῖς
δ' ἐξ αὐτῶν ἐξετασθεῖσαι ἀκριβέστερον ἔδειξαν ὅτι ἔχουσι καὶ γλυ-
φάς, ὁποίας δὲ, ἄλλοτε θὰ εἴπωμεν.

Τοῦ Ἀδριανοῦ τὸ νόμισμα δὲν ἔχει ἐπιγραφὴν περὶ τὸ τρόπαιον·
ὅθεν θεωρητέον ὡς τῶν ὅχι εἰς συναλλαγὴν χρησιμευόντων, ἀλλ' ὡς
δανάκης ἢ χαρώνειος ὀβολὸς διὰ τοὺς νεκρούς. (*)

Τὸ ὅλον βάρος τῶν χρυσῶν εἶναι περὶ τὰ 75 δράμια. Εὐρέθη
ἔτι ἐν τῇ λάρνακι βελόνη μεγάλη ἢ σακοῤῥάφα ὀστέϊνη, ἔτι καὶ
τινα μικρότατα θραύσματα ὀστέϊνα, τεχνικῶς κεκοσμημένα.

(*) Παρὰ Πολυδεύκει 9,82 ὁ δανάκης λέγεται νόμισμα Περσικόν,
καὶ περιέργον ὅτι ἡ λέξις διασώθη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ῥώ-
σiais ὀλίγον παρηλλαγμένη εἰς ν τ έ γ κ α.

χρυσῷ ἐπαλλάξ καὶ χρώματι σκοτεινῷ, τέλος εἰς μικρὸς μαργα-
ρίτης. Ἀλλὰ ἀκριβέστερα περὶ τῶν ἄνω πραγμάτων καὶ τῆς
λάρνακος αὐτῆς ἀποκείσθωσαν εἰς ἄλλον χρόνον καὶ τόπον.

Ὡσαύτως ἐκτυποῦμεν ἐν ἄλλο ἀρθρίδιον, ὅπερ εἶχομεν δημο-
σιεύσει ἐν τῷ τῆς 9 Δεκεμβρίου 1874 φύλλῳ τῆς «Παλιγγενε-
σίας», τοῦτο δὲ ἄνευ τινὸς προσθήκης ἢ μεταβολῆς.

α' Ἡ ἐν τῷ τῆς 30 Νοεμβρίου φύλλῳ τῆς «Ἐφημερίδος», τυ-
πωθεῖσα ἐπιγραφὴ, ὡς ἀναγνωσθεῖσα ἐπὶ λίθου εὑρεθέντος ἐν ἀνο-
ρύξει θεμελίων ἐν τῷ γηπέδῳ τοῦ Σπυρ. Στρέφη, βορειοδυτικῶς
τοῦ ἐνταῦθα (ἐν Ἀθήναις) ἐκκλησιδίου τῆς ἀγ. Τριάδος ἔχει
ἀκριβῶς οὕτω·

Ο . . .

ΕΣΟΔΟ

ΤΕΣΕΛΕΥΣΙΝΑΔΕ

δηλ. μεταγραφομένη εἰς τὴν συνήθη γραμματικὴν καὶ συμπλη-
ρουμένη δεόντως, λέγει·

ὄρος

τ)ῆς ὁδοῦ

τῆς Ἐλευσίνᾳ δε

Ὅχι λοιπὸν ΕΣΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΑΔΕ, ὡς ἐτυπώθη
ἐν τῇ «Ἐφημερίδι.» Εἶναι δὲ ὁ λίθος ὁ ἔχων τὰ γράμματα πώ-
ρινος, εἰς σχῆμα στήλης πλατείας ὕψους ἐνὸς περίπου μέτρου
γαλλικοῦ, τὰ ἄνω ὀλίγον βεβλαμμένος. Εὑρέθη δὲ τῇ 26 Νοεμ-
βρίου, καὶ ὡς εἶπαν οἱ σκαφεῖς, ἂν εἶπαν πιστά, εὑρέθη ιστάμε-
νος ὀρθός, εἰς τὰ χῶματα ἀπλῶς τεθεμελιωμένος καὶ εἰς βάθος μό-

λις $1 \frac{1}{2}$ μέτρου ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς γῆς ἐπιφάνειαν, τὰ δὲ γράμματα ἔβλεπαν πρὸς τὴν καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν ὁδὸν τὴν Ἑλευσινά δε. Λέγομεν δὲ ἡμεῖς ἔτι, ὅτι τοιοῦτος ὅρος τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εὑρέθη καὶ ἄλλος ἥδη πρὸ τεσσάρων ἐτῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου τόπους (ἴδε Πρακτικὰ ἀρχαιολ. ἐταιρ. τοῦ ἔτους 1870, σελ. 9.), πλησιέστερον ὅμως τῆς ἀγ. Τριάδος καὶ ὄχι τεθεμελιωμένος. Ἦτο δὲ ἐκεῖνος καὶ μικρότερος καὶ λίθου Ὑμηττείου, τὰ δὲ γράμματά του ἦσαν νεώτερα, ἥτοι τῆς μετ' Εὐκλείδην ἀρχοντα γραμματικῆς.»

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 18 Φεβρουαρίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

**Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κατεπονηθείσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.**

1875. Ἰανουάριος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	755,99	χμ.
Μεγίστη » »	765,54	(τὴν 12ην).
Ἐλαχίστη » »	747,39	(τὴν 23ην).
Μέση θερμοκρασία	7,87	ἐκ.
Μεγίστη »	16,9	(τὴν 26ην).
Ἐλαχίστη »	0,2	(τὴν 10ην).

Ἡμέραι βροχῆς 9, βροχῆς καὶ χαλάζης 1, χιόνος 1· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 30,72 χμ. Ἡμέραι πάγου 1, ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 11 ἡμέρας ΒΑ, 5 Β, 3 Δ, 3 ΝΑ, 3 ΒΔ, 3 Ν, 2 ΝΑ, 1 Α.

Φεβρουάριος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις	749,06.
Μεγίστη » »	756,75 (τὴν 19ην).
Ἐλαχίστη » »	737,74 (τὴν 14ην).
Μέση θερμοκρασία	8,78 ἐκ.
Μεγίστη »	18,1 (τὴν 25ην).
Ἐλαχίστη »	—2,8 (τὴν 3ην).

Ἡμέραι βροχῆς 15, βροχῆς καὶ χαλάζης 1, χιόνος 1· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 97,79 χμ. Ἡμέραι πάγου 2, ἀστραπῶν 1, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 5 ἡμέρας ΒΑ, 5 Ν, 4 ΝΑ, 3 ΒΔ, 3 ΝΑ, 3 Δ, 1 Α, 4 Β.

Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ περὶ λέξεως ποιημάτων τε καὶ χύδην λεγομένων. Ἐπόμενον δ' ἐστὶ περὶ μελῶν εἰπεῖν. Ἔστι δὲ τὸ μέλος λόγος μεθ' ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ¹⁾. Ὅσον μὲν οὖν αὐτοῦ λόγος ἐστί, δεῖ λέγεσθαι ἐν τοῖς αὐτοῖς τύποις καὶ ὡσαύτως, ὥς περ καὶ τὸν μὴ ἀδόμενον λόγον, περὶ οὗ προεῖρηται. Τὴν δ' ἁρμονίαν καὶ τὸν ῥυθμὸν δεῖ ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ δὲ θρηνεῖν καὶ ὀδύρεσθαι οὐ πρέπει τοῖς ἐπεικέσιν οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλ' οὐδὲ γυναιξίν, ἀφαιρεῖ τὰς θρηνώδεις ἁρμονίας, τὴν μιζολυδιστί καὶ συντονολυδιστί. Ἔτι δὲ τὰς χαλαράς τε καὶ συμποτικάς, τὴν ἱαστί καὶ λυδιστί. Μέθη γὰρ φύλαξιν ἀπρεπέστατον καὶ μαλακία καὶ ἀργία. Δεῖ δὲ δύο μόνον ἁρμονιών, ὧν ἡ μὲν πρεπόντως ἀν μιμήσαιτο φθόγγους καὶ προσφθόγους ἀνδρείου, ἐν πολέμῳ καὶ ἐν πάσῃ βιαίῳ ἐργασίᾳ παρατεταγμένως καὶ καρτερούντως φέροντος τῆς τύχης τὰς μεταπτώσεις, ἡ δὲ ἐν εἰρηνικῇ πράξει ὄντος σῶφρον καὶ μέτριον ἦθος ἀν μιμήσαιτο, εὐπρόσοδον δεήσεσι καὶ νοουθετήσεσι. Τοιαύτας δὲ ἁρμονίας ὀνομάζει ὁ Σωκράτης διαλεγόμενος Ἀδείμαντος τὴν δωριστί καὶ φρυγιστί. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης· οὐκ οἶδα ἐγώ, φησί, τὰς ἁρμονίας, ἀλλὰ κατάλιπε. . . . . ταύτας δύο, βίαιον, ἐκούσιον, δυστυχούντων, εὐτυχούντων, σωφρόνων, ἀνδρείων ἁρμονίας, αἵτινες φθόγγους μιμήσονται κάλλιστα, ταύτας λεῖπε²⁾. ὥς περ εἰ ἔλεγεν· ἀπορίας εἶναι δεῖ τὰς ἁρμονίας, ὥστε τί κατορθαῖν, τοῦτό ἐστιν ἐμὸν εἰπεῖν· εἰ δὲ καὶ ὑπάρχουσιν αἱ ἁρμονίαι αὗται, καὶ ὅπως ὀνομάζονται, οὐ πάνυ μέλει μοι». Ἡσθάνετο γὰρ δήπου Πλάτων, ὅτι ἡ φρυγιστί, καὶ περ τῶν ἄλλων μᾶλλον πλησιάζουσα τῇ, οἷαν ἐβούλετο τὴν εἰρηνικὴν, οὐ μὲν τοι ἀκριβῶς τοιαύτη ἦν. Οὐκ ἄρα καταλείπει αὐτὴν Πλάτων, ἀλλὰ καταλείπεται ἀπορία ἐπιτηδειότερας. Οὐκ οὖν δικαίως ψεύγει ἐν τούτῳ Ἀριστοτέλης³⁾ τὸν διδάσκαλον, ὅτι μετὰ τῆς δω-

(*) Συνέχεια καὶ τέλος· ἰδὲ τὸ προηγούμενον τεῦχος ε'.

1) Πλ. Πολ. Γ', 398 d.

2) Πλ. Πολ. Γ', 398 c—399 e.

3) Πολιτ. Θ', 7.

ριστὶ καὶ τὴν φρυγιστὶ καταλείπει· ὅπερ Σταλβώμιος ἤδη ἐσημειώσατο¹⁾ καὶ ἐμοὶ συνδοκεῖ.

Τούτοις δ' ἀκολουθῶν καὶ τὰ πολύχορδα καὶ πολυαρμόνια ὄργανα ἐξαιρεῖ καὶ αὐλούς, καταλείπει δὲ λύραν καὶ κιθάραν κατὰ πόλιν καὶ κατ' ἀγροὺς τοῖς νομεῦσι σύριγγα.

Ἐχόμενον δ' ἐστὶ περὶ ὀρχήσεως διελθεῖν, ἣν Πλάτων, τῆς τοῦ σώματος κινήσεως μόνον λόγον ἔχων, συνεδύασε πρὸς τὴν γυμναστικὴν²⁾, ὃ δὴ παράδοξον εἶπομεν. Ἔστι γὰρ ἡ ὀρχηστική, ὡς αὐτὸς Πλάτων ὀρίζειται³⁾, ἐντεχνος μίμησις τῶν λεγομένων καὶ ἀδομένων ῥυθμῶ καὶ σχήμασι, διὰ τὸ μὴ πάνυ δύνασθαι πάντα φθεγγόμενον εἶτ' ἐν ᾠδαῖς εἶτ' ἐν λόγοις ἡσυχίαν παρέχεσθαι τῷ σώματι τὴν γένεσιν λαβοῦσα· καὶ κατωτέρω κελεύει τὴν ὀρχησιν συντιθέναι μετὰ τῆς ἄλλης μουσικῆς· ὥστε συγγενεστέρα φαίνεται τῇ μουσικῇ ἢ τῇ γυμναστικῇ. Θεωρήσωμεν δὲ καὶ ὧδε· τῆς μὲν γυμναστικῆς τὸ τέλος ἐστὶν ὑγίειαν καὶ εὐεξίαν τῷ σώματι κατασκευάζειν, τῇ δὲ ὀρχήσει πρόσεστι μὲν καὶ τοῦτο, ἀλλ' ὡς πάρεργον, κύριον δ' ἐστὶ τὸ ἄρτι εἰρημένον. Ἔτι δὲ ἡ μὲν γυμναστική ἐστὶ τῶν δι' ἑαυτὰ μὲν οὐδαμῶς ἀσπαστῶν, ἐπίπονος οὔσα, τῆς δ' ἀπ' αὐτῆς ὠφελείας χάριν⁴⁾, ἡ δὲ ὀρχηστική καὶ δι' ἑαυτὴν ἀσπαστὴ καὶ διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποβαίνοντα.

Ἀνάλογα δὲ τῇ κατὰ τὴν φωνὴν ἀρμονίᾳ ἐστὶ κατὰ τὸ σῶμα τὰ σχήματα, ὃ δὲ ῥυθμὸς κοινόν ἐστὶν ἀμφοτέροις⁵⁾. Δεῖ δὲ καὶ τὰ σχήματα καὶ τοὺς ῥυθμοὺς συμφωνεῖν τοῖς ἄλλοις πᾶσι, καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, πάντα ταῦτα, λόγον καὶ λέξιν καὶ ἀρμονίαν καὶ ῥυθμὸν καὶ σχήματα δεῖ ἀκολουθεῖν τῷ τῆς ψυχῆς ἥθει, ἐπεικεῖ ὄντι ἐπεικῇ ὄντα⁶⁾.

Τῆς δὲ ὅλης ὀρχήσεως διαιρεῖ δύο εἶδη, τὴν μὲν τῶν καλλίωνων σωμάτων, μιμουμένην ἐπὶ τὸ σεμνόν, τὴν δὲ τῶν αἰσχιόνων,

1) Stallb. Adnot. ad Plat. Remp. III. 398 e

2) Πλ. Νόμ. Β', 673 a. Η', 795 e.

3) Πλ. Νόμ. Ζ' 816 a, c. Β', 673 d.

4) Πλ. Πολ. Β', 357 e. Νόμ. Α' 646 c.

5) Πλ. Νόμ. Β' 672 e.

6) Πλ. Πολ. Γ', 400 d.

ἐπὶ τὸ φαῦλον. Καὶ αὖ τῆς σπουδαίας, ἐν μὲν εἶδος τίθησι τὴν πολεμικὴν, μιμουμένην τὰς κατὰ πόλεμον παντοίας κινήσεις, τὴν καλουμένην πυρρίχην, ἕτερον δὲ εἶδος τὴν εἰρηνικὴν, ἧς παντοῖοι μὲν τρόποι εἰσὶν, οὐ μὴν πάντες δόκιμοι, ἀλλ' ἦν ὀρχεῖται ὁ κόσμος καὶ πρὸς τὸ σωφρονεῖν γεγυμνασμένος, ἐμμελῶς κινούμενος, ταύτην μόνην, ἐμμέλειαν ὀρθῶς ἐπωνομασμένην, ἐπιδοκιμάζει. Ἄλλο δὲ τι εἶδος, τὸ βακχικόν, μιμουμένων Νύμφας καὶ Πᾶνας καὶ Σειληνοὺς καὶ Σατύρους, οὐθ' ὡς εἰρηνικόν, οὐθ' ὡς πολεμικόν, οὐθ' ὅτι ποτὲ βούλεται ἔχων ἀφορίσασθαι, ἐᾷ κεῖσθαι μεταξὺ αὐτῶν, ἄχρηστον ἐν πόλει ἀποφαινόμενος.

Τῆς δὲ σπουδαίας ὀρχήσεως τὰ δύο εἶδη ἐπιδοκιμάζει, τὴν πολεμικὴν πυρρίχην καὶ τὴν εἰρηνικὴν ἐμμέλειαν. Τὴν δὲ ἐπὶ τὸ γελοιότερον μίμησιν κινήσεων φαύλων σωμάτων, ὅπερ εἴρηται, ἐᾷ μὲν θεᾶσθαι, οὐ μὴν αὐτοὺς τοὺς ἐλευθέρους μιμεῖσθαι, ἀλλὰ δούλοις καὶ ξένοις ἐμμίσθοις προστάττειν¹).

Ὡς περ δ' ἐν παντὶ καὶ ἄλλῳ Πλάτων τῶν φύσει καθεστώτων οὐδὲν ἀπόβλητον ἡγεῖται, ἐπιλαμβάνόμενος δ' αὐτοῦ τῷ τῆς διανοίας λογισμῷ ρυθμίζει ἐπὶ τὸ βέλτιστον, ὡς προσήκει λογικοῖς ζώοις, οὕτω καὶ τὸ τῶν χορῶν, καὶ τὸ τῆς μέθης δὴ, ἄλλως δοκοῦν παιδιὰ μόνον εἶναι καὶ οὐδὲ τῶν καλῶν, ἀπέφηνε πλείστης σπουδῆς ἄξιον, ὀρθῶς γιγνόμενον. Ἀρχὴν μὲν οὖν τίθησι τῶν χορῶν, οὐπερ πολλάκις ἤδη ἐπεμνήσθημεν, τὴν ἔμφυτον κίνησιν παντὸς νέου ζώου τῷ σώματι καὶ τῇ φωνῇ, καὶ τὴν ἐν τούτῳ πλεονεξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἔχοντος αἰσθησιν ρυθμοῦ καὶ ἀρμονίας, ἃ οἱ δεδωκότες θεοὶ δέδονται ἡμῖν καὶ συγχορευταὶ καὶ συνεορτασταί, Μοῦσαι καὶ Ἀπόλλων καὶ Διόνυσος, ἵνα ἐπανορθώμεθα μετ' αὐτῶν ἐν ταῖς πρὸς ἀνάπαυλαν τῶν πόνων τεταγμέναις ἐορταῖς τὰ ἐν τῷ βίῳ χαλῶμενα καὶ διαφθειρόμενα τῆς παιδείας, συνείροντες ἀλλήλους ᾠδαῖς τε καὶ ὀρχήσεσι²). Ποῖα μὲν οὖν ἄδειν χρή, πρότερον εἴρηται, ὧν μέγιστόν ἐστι τὸ μὴ χωρίζειν τὸ δίκαιον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡδέος· ταῦτα ἐπάδειν δεῖ ἅπασαν τὴν πόλιν ἁμως-

1) Πλ. Νόμ. Ζ' 814 e—816 e.

2) Πλ. Νόμ. Β', 653 c—654 a.

γέ πως αἰεὶ μεταβαλλόμενα καὶ πάντως παρεχόμενα ποικιλίαν, ὥστε ἀπληστίαν εἶναί τινα τῶν ὕμνων τοῖς ᾄδουσι καὶ ἡδονήν, εἰς δὲ τὴν οὐσίαν αἰεὶ τὰ αὐτὰ μένειν¹⁾). Συνίστασθαι δὲ διέταξε τοὺς πολίτας κατὰ τρεῖς χοροὺς τῇ ἡλικίᾳ διακρινομένους· ὧν ὁ μὲν τῶν μέχρις ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν παίδων ὁ τῶν Μουσῶν ἐστίν, ὁ δὲ τῶν μέχρις τριάκοντα ἐτῶν ἀνδρῶν ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ δὲ τῶν μέχρις ἐξήκοντα, οἷς ὀρχεῖσθαι ἔξεστι, καὶ τῶν μετὰ τὰ ἐξήκοντα, ἀφειμένων τῆς ὀρχήσεως, ὁ τοῦ Διονύσου. Οἱ γὰρ τηλικούτοι, ὄντες τὸ ἄριστον τῆς πόλεως, οἰοί τ' ἂν εἶεν τὰς καλλίστας καὶ ὠφελιμωτάτας ᾠδὰς καὶ τὰ ταύταις ἐπόμενα ἐξευρίσκειν, καὶ οἱ νεώτεροι ἔπονται ῥαδίως, ἢ ἂν οἱ πρεσβύτεροι ὑφηγῶνται· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐλαφρὸν ἐπέλιπεν αὐτοὺς καὶ πρὸς τε ὀρχησιν ἀδύνατοί εἰσι καὶ πρὸς τὸ ᾄδειν ὀκνηροὶ καὶ αἰσχυνηλοί, τῆς τοῦ γήρως αὐστηρότης φάρμακον ἐδωρήσατο Διόνυσος τὸν οἶνον, ὥστε ἀνηβᾶν αὐτοὺς καὶ δυσθυμίας λήθην ἔχειν καὶ πρὸς τὸ ᾄδειν δὴ προθυμότερους γίγνεσθαι²⁾). Ἐν μὲν οὖν τοῦτο μέγα ἀγαθὸν τῆς Διονύσου δωρεᾶς. Ἅτερον δὲ τὸ καθορᾶν τὰς φύσεις τῶν πολιτῶν, πῶς ἔχουσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ὁ οἶνος κάτοπτρον τῆς ψυχῆς ἐστίν, πᾶσι τυγχάνει γνῶριμον ὄν, ἐν δὲ τοῖς πράγμασιν ἄλλως εἴωθε κρίνεσθαι· ὑπολαμβάνομεν γὰρ τὸν μεθύοντα χεῖρονα ἑαυτοῦ γίγνεσθαι, ἐπισκοτούμενον τὸν νοῦν. Τὸ δ' ἔοικεν ἄλλως ἔχειν, τὸν μεθύοντα, αἰρομένου τοῦ λογισμοῦ, γίγνεσθαι, οἷος τῷ ὄντι πεπαίδευται τὸ ἦθος, τὸν δὲ νήφοντα φαντάζεσθαι πολλάκις ἀμείνω ἑαυτοῦ, σχηματιζόμενον. Τοὺς γὰρ ὄντως σώφρονας καὶ κοσμίους οὐ μὴ ποτε ποίησιν ὁ οἶνος ἀκολάστους καὶ ὑβριστάς, οὐδ' ἂν μυρίαὶ ἀφορμαὶ ὑπάρχωσιν³⁾· εἴη γὰρ ἂν αὐτῷ σχεδὸν παρὰ φύσιν. Πάρεστι δὲ καὶ νῦν τῷ βουλομένῳ πείραν λαμβάνειν, τὰ ἄλλων ἄλλα λαῶν ἦθῃ ἐν μέθαις γνωρίζοντα καὶ παραβάλλοντα. Τοῦτο δ' ἐννοήσας Πλάτων ἔρμαιον ἡγήσατο τῇ ἑαυτοῦ πόλει τοιαύτην ἔχειν τοὺς ἄρχοντας τῶν πολιτῶν ἀληθῆ ἅμα καὶ ἀκίνδυνον βάσανον⁴⁾). Περὶ

1) Πλ. Νόμ. Β', 662, 663, 665 c.

2) Πλ. Νόμ. Β', 664 c—666 d.

3) Πλ. Νόμ. Α', 649 d—650 b.

4) Πλ. Νόμ. Α', 648 b.

πολλοῦ γὰρ ποιεῖται τὸ γνωρίζειν αὐτοὺς τῶν πολιτῶν τὴν ἀληθῆ ἔξιν.

Ἄνευ δὲ τούτων γίγνεται ἡ ἐν τοῖς οἴνοις διατριβὴ γυμνασία τοῖς μήπω τετελειωμένοις εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. Ὅπως γάρ, δέον ἀφοβίαν καὶ καρτερίαν ἀσκεῖν, ἐν τοῖς ἐναντίοις ποιούμεθα τὰς μελέτας, ἐν φόβοις καὶ πόνοις, τοῦθ' ὅπερ πολὺ ἦν παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις, οὕτω καὶ εἰ δέοι ποτὲ φόβον ἀσκεῖν, ἐν ἀφοβίαις προσήκει τοῦτο μελετᾶν. Ἀλλὰ μὴν δεῖ πάντας φοβεῖσθαι δόξαν αἰσχροῦ, πράττοντας ἢ λέγοντάς τι τῶν μὴ καλῶν ἐν τε πολέμῳ, ἐν τε εἰρηνικαῖς ὁμιλίαις. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ αἰδώς, τὸ δ' ἐναντίον ἀναίδεια. Ἐν δὴ τοῖς ὁρμῶσιν ἡμᾶς πρὸς ἀναίδειαν προσήκει τὸ αἰδεῖσθαι μελετᾶν. Πολλὰ δ' ἐστὶ τοιαῦτα ἀκούσματα καὶ θεάματα τὰς ἐπιθυμίας ἐπεγείροντα καὶ ἐπὶ ἡδονὰς παρακαλοῦντα, ὧν δεῖ πάντων ἔμπειρον εἶναι τὸν ὁλοκλήρως ἀγαθὸν ἐσόμενον¹⁾· καὶ τοῦτο μάλιστα ψέγει τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι χολῇ ἐτύγχανεν οὕσα παρ' αὐτοῖς ἡ ἀνδρεία, μόνον τῶν δεινῶν κρατοῦσα, τῶν δὲ ἡδέων καὶ θωπευτικῶν δι' ἀμελετησίαν ἡττωμένη²⁾. Οὐ γὰρ δήπου διέφυγε Πλάτωνα τὰ αἷτια τῆς τοῦ εὐκλεεστάτου Πausανίου καὶ Κλεανδρίδου καὶ Πλειστῶνακτος καὶ ἄλλων Σπαρτιατῶν αἰσχροῦ χρημάτων καὶ ἡδονῶν καὶ δόξης ἀδόξου ἡττης. Ἀλλ' αἱ μὲν ἄλλαι μελέται πᾶσαι οὐκ ἀπηλλάχεται κινδύνου, ἡ δ' ἐν οἴνοις ἀκίνδυνός τε ἐστὶ καὶ δύναται μάλιστα ἐν ἡμῖν αἰδῶ κατασκευάζειν· τὰ γὰρ μὴ καλῶς τεθραμμένα ἐν ἡμῖν πάθη, θυμός, ἔρως, ὕβρις, ἀμάθεια, φιλοκέρδεια, ὑπεροψία διὰ πλοῦτον, κάλλος, ἰσχὺν καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τοῦ οἴνου διὰ δὴλα γιγνόμενα, αὐτόν τε τὸν ἔχοντα ποιεῖ ἀνανήψαντα γινώσκειν ἑαυτὸν ἄμεινον, οἷος τῷ ὄντι ἐστί, καὶ προθυμεῖσθαι βελτίῳ γίνεσθαι, τοὺς τε κηδομένους αὐτοῦ νοθετεῖν δεόντως. Ὅτι δὲ τέλος καὶ φιλοφρονέστεροι πρὸς ἀλλήλους ἀπαλλάττουσιν οἱ ἐν πότοις συνόντες, ἐὰν ὀρθῶς γίγνωνται οὗτοι, εὐδηλὸν ἐστὶ³⁾.

1) Πλ. Νόμ. Γ', 678 a, b. Α', 647 c, d. Ἐνθυμητέον καὶ τοῦ ἐν τῷ Συμποσίῳ Σωκράτους.

2) Πλ. Νόμ. Α', 634.

3) Πλ. Νόμ. Α', 648 c, d. 649 d, e. Β', 674 c, d, e.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς ἐν πότοις κοινῆς διατριβῆς, ἣν Πλάτων ἐν παιδείας μεγάλη μοῖρα τίθεται¹⁾· διὸ καὶ ἡμεῖς τὸν περὶ τούτων λόγον συνείραμεν τῷ περὶ χορῶν καὶ μουσικῆς.

Ἔστι δὲ ἡ ἐν μουσικῇ τροφή κυριωτάτη, ὅτι μάλιστα καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὃ τε ῥυθμὸς καὶ ἡ ἁρμονία καὶ ἐρρωμενέστατα ἄπτεται αὐτῆς, φέρει τε τὴν εὐσχημοσύνην, καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα, ἐάν τις ὀρθῶς τραφῇ, εἰ δὲ μὴ τούναντίον· καὶ ὅτι αὐτῶν παραλειπομένων καὶ μὴ καλῶς δημιουργηθέντων ἢ μὴ καλῶς φύντων ὀξύτατ' ἂν αἰσθάνοιτο ὁ ἐκεῖ τραφεὶς, ὥς ἔδει, καὶ ὀρθῶς δὴ δυσχεραίνων τὰ μὲν καλὰ ἐπαινοῖ καὶ χαίρων καταδεχόμενος εἰς τὴν ψυχὴν τρέφοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν καὶ γίγνοιτο καλὸς τε καὶ ἀγαθός, τὰ δ' αἰσχροὶ ψέγοι τ' ἂν ὀρθῶς καὶ μισοῖ ἔτι νέος ὢν, πρὶν καὶ λόγον δυνατὸς εἶναι λαβεῖν· ἐλθόντος δὲ τοῦ λόγου ἀσπάζοιτ' ἂν αὐτὸν γνωρίζων δι' οἰκειότητα μάλιστα ὁ οὕτω τραφεὶς²⁾. Ὅτε δὲ τηλικαύτην ἔχει τὴν δύναμιν ἡ μουσικὴ, πλείστης δεῖται εὐλαβείας· ἀμαρτῶν τε γάρ τις μέγιστ' ἂν βλάπτοιο, τό τε ἀμαρτεῖν ῥᾶστον διὰ τὸ τοὺς ποιητὰς ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνον τοῦ ἡδέος στοχάζεσθαι, περὶ δὲ ὠφελείας ἢ βλάβης τῶν χρωμένων ἢ ὀλιγωρεῖν ἢ μηδὲ οἷους τ' εἶναι εἰδέναι³⁾. Οὗτοι γὰρ πολλάκις ῥήματα ἀνδρῶν ποιοῦντες τὸ σχῆμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδιδόασιν, καὶ αὐτὰ μέλεσι καὶ σχήμασιν ἐλευθέρων ῥυθμοὺς δούλων προσαρμόττουσιν, ἢ τούναντίον· ἔτι δὲ διασπῶσιν οἱ ποιηταὶ ῥυθμὸν καὶ μέλος καὶ λόγον, λόγους ψιλοὺς εἰς μέτρα τιθέντες ἄνευ μέλους, μέλος δ' αὐτὸ καὶ ῥυθμὸν ἄνευ ῥημάτων, ψιλῇ κιθαρίσει καὶ αὐλήσει προσχρώμενοι, ἅπερ ἀμουσίας καὶ ἀγροικίας μεστὰ ἐστὶ κατὰ Πλάτωνα, καὶ πᾶν ὅσον τάχους τε καὶ ἀπταιστίας καὶ φωνῆς θηριώδους σφόδρα φίλον⁴⁾. Τούτων ἕνεκα καθίστησι δοκιμαστὰς οὐ νεωτέρους πεντήκοντα ἐτῶν, οἱ τῶν ὑπαρχόντων παλαιῶν

1) Πλ. Νόμ. Α', 641 b—d.

2) Πλ. Πολ. Γ', 401 d—402 a.

3) Πλ. Νόμ. Β', 670 e. — α' Ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἄλλος δὲ κρίναι, τίς ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι. Πλ. Φαῖδρ. 274 e.

4) Πλ. Νόμ. Β', 669 b—670 a.

ποιημάτων καὶ ὥδης καὶ ὀρχήσεως τρόπων ἐκλέξουσι τὰ πρέποντα καὶ ἀρμόττοντα, παραλαμβάνοντες ἅμα ποιητικούς καὶ μουσικούς ἀνδρας¹⁾, λόγον ἴσχοντες μὴ τῆς ἡδείας Μούσης, ἀλλὰ τῆς σώφρονος καὶ τεταγμένης· οἱ γὰρ ἐν τῇ ἐτέρᾳ τούτων τρεφόμενοι, ἄπειροι ὄντες τῆς ἐτέρας, ἴσως ἡδονταί, ἐκ περιττοῦ. δὲ ἡ μὲν βελτίους ἢ δὲ χείρους τοὺς τροφίμους παρέχεται²⁾. Καὶ ἂν δὲ δέῃ τι νέον ποιεῖν, βούλεται μὴ ἐξεῖναι παντί, ἀλλ' ὅστις γέγονε μὲν μὴ ἔλαττον πεντήκοντα ἐτῶν, ἀγαθὸς δὲ καὶ τίμιός ἐστιν ἐν τῇ πόλει, δημιουργὸς ἔργων καλῶν, τούτῳ δεῖ ἀποδιδόναι μόνῳ παρρησίαν ἐν Μούσαις³⁾. Ἐπειδὴ δὲ συζητῶνται ταῦτα ὅτι ἄριστα, βούλεται καθιερωσάι, ὥστε μηδένα τολμᾶν εἰς ταῦτα παρανομεῖν, μηδ' ἐθίζεσθαι τοὺς παῖδας ὀρέγεσθαι αἰεί τινος καινοῦ τρόπου μουσικῆς⁴⁾. Οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων⁵⁾. Λανθάνει δὲ ἡ ἐν τούτοις παρανομία ὡς ἐν παιδιᾷς μέρει παραδυομένη, εἴτα ἡρέμα ὑπορρεῖ πρὸς τὰ ἥθη τε καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα, ἐκ δὲ τούτων εἰς τὰ πρὸς ἀλλήλους συμβόλαια μεῖζων ἐκβαίνει, ἐκ δὲ δὴ τῶν συμβολαίων ἔρχεται ἐπὶ τοὺς νόμους καὶ πολιτείας σὺν πολλῇ ἀσελγείᾳ, ἕως ἂν τελευτῶσα πάντα ἰδία καὶ δημοσία ἀνατρέψῃ⁶⁾. Ταύτην δὲ τὴν παρανομίαν περὶ τὴν μουσικὴν μετὰ τῶν ἄλλων αἰτιᾶται Πλάτων τῆς διαφθορᾶς τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος⁷⁾.

Ἐνταῦθα τελευτῶμεν τὸν περὶ μουσικῆς λόγον, ἀναμιμνήσκοντες ὅτι καὶ τοῖς μήπω ἐξέτεσιν ἔξεστι μεταλαμβάνειν τῆς ἐν αὐτῇ τροφῆς, οἷα τοῖς τηλικούτοις ἐπιτηδεῖα ἐστί, μὴ μόνον τῆς ἐν λόγοις φιλοῖς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ῥυθμῷ, ἄλλων ἀδόντων ἀκρωμένοις, εἰ μὴ αὐτοὶ ᾄδειν δύνανται.

Μετὰ δὲ τὴν ἡλικίαν ταύτην βούλεται Πλάτων διακρίνεσθαι

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 802 b.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 802. c, d.

3) Πλ. Νόμ. Η', 829 c, d.

4) Πλ. Νομ. Ζ', 799 a.

5) Πλ. Πολ. Δ', 424 c.

6) Πλ. Πολ. Δ', 424 d, e.

7) Πλ. Νόμ. Γ', 700 κ. ἐξ.

τὰ γένη καὶ πρὸς τὰ μαθήματα τρέπεσθαι. Τὰ δὲ μαθήματα ταῦτα μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους τελείου ἐστὶ γυμνάσια μάλιστα πολεμικά, ἵππεύειν καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν καὶ σφενδονᾶν¹). Ἐντεῦθεν δὲ ἄρχεται τὸ ἕτερον τῶν Ἑλληνικῶν παιδευμάτων, ἡ γυμναστική²) παρὰ Πλάτωνι, ἣ ἀποδῶμεν τῷ λόγῳ τὰ προσήκοντα.

Πρὸ παντὸς ἀξιολογώτατόν ἐστι Πλάτωνος ἡ γνώμη παρὰ τὰ τέως νομιζόμενα, μὴ ὑπολαμβάνειν τὰ δύο κύρια παιδεύματα, τὸ μὲν ἐπὶ σώματι, πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ, τὸ δὲ ἐπὶ ψυχῇ, ἀλλ' ἀμφοτέρω τῆς ψυχῆς στοχάζεσθαι. Οἱ μὲν γὰρ διὰ βίου γυμναστικῇ ὁμιλοῦντες, μουσικῆς δὲ μὴ ἀπτόμενοι, τὸ μὲν θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀπεργάζονται σκληρὸν καὶ δύσκολον μέχρις ἀγριότητος, τὸ δὲ φιλομαθὲς καὶ λογιστικὸν αὐτῶν, ἅτε οὐκ ἐγειρόμενον, οὐ δὲ τρεφόμενον, οὐδὲ διακαθαίρομένων τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ, ἀσθενὲς τε καὶ κωφὸν καὶ τυφλὸν γίγνεται. Μισόλογος δὲ ὁ τοιοῦτος γίγνεται καὶ ἄμουσος καὶ πειθοῖ μὲν διὰ λόγων οὐδὲν ἔτι χρῆται, βία δὲ καὶ ἀγριότητι, ὥς περ θηρίον, πρὸς πάντα διαπράττεται, καὶ ἐν ἀμαθίᾳ καὶ σκαιότητι μετὰ ἀρρυθμίας τε καὶ ἀχαριστίας ζῇ. Ὁ δ' αὖ παρέχων μουσικῇ καταυλεῖν καὶ καταχεῖν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ὥτων, ὥς περ διὰ χώνης τὰς γλυκείας τε καὶ μαλακάς καὶ θρηνώδεις ἀρμονίας, καὶ μινυρίζων καὶ γεγανωμένος ὑπὸ τῆς ᾠδῆς διατελῶν τὸν βίον ὅλον, οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, εἴτι θυμοειδὲς εἶχεν, ὥς περ σίδηρον ἐμάλαξε καὶ χρήσιμον ἐξ ἀχρήστου καὶ σκληροῦ ἐποίησεν· ὅταν δὲ ἐπέχων μὴ ἀνῇ, ἀλλὰ κηλῇ, τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη τήκει καὶ λείβει, ἕως ἂν ἐκτῆξῃ τὸν θυμὸν καὶ ἐκτέμῃ ὥς περ νεῦρα ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ποιήσῃ μαλθακὸν αἰχμητήν· καὶ ἐὰν μὲν γε ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἄθυμον λάβῃ, ταχὺ τοῦτο διεπράξατο, ἐὰν δὲ θυμοειδῇ, ἀσθενῇ ποιήσας τὸν θυμὸν ὀξύρροπον ἀπειργάσατο, ἀπὸ σμικρῶν ταχὺ ἐρεθιζόμενόν τε καὶ κατασβεννύμενον· ἀκράχοι οὖν καὶ ὀργίλοι ἀντὶ θυμοειδοῦς γεγέννη-

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 794 c, d.

2) Καταχρηστικῶς ὀνομάζει Πλάτων καὶ τὴν τιθήνησιν τῶν παιδῶν καὶ αὐτῶν τῶν κρουμένων τὴν κίνησιν γυμναστικὴν. Νόμ. Ζ', 789 a, b.

ται, δυσκολίας ἐμπλεῶ. Ἐπὶ δὴ τὰ δύο ταῦτα τῆς ψυχῆς, τὸ θυμοειδές καὶ τὸ φιλόσοφον, οὐκ ἐπὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, δέδωκε θεός τις ἀνθρώποις γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν, ὅπως ἂν ἀλλήλοιν ξυναρμολογήτον ἐπιτεινομένῳ καὶ ἀνιεμένῳ μέχρι τοῦ προσήκοντος· καὶ ὁ κάλλιστα μουσικῇ γυμναστικὴν κεραννύς καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέρων, οὗτός ἐστι μουσικώτατος καὶ εὐαρμολοστότατος¹). Ὅτι δὲ καὶ ὑγίειαν καὶ κάλλος καὶ ἰσχὺν τοῦ σώματος ἀπεργάζεται ἡ γυμναστική, οὐκ ἀπόφησιν· ἀλλὰ ταῦτα καθ' ἑαυτὰ οὔτε ἀγαθὰ ἡγεῖται, οὔτε κακά, ἀλλὰ τοῖς μὲν δικαίοις καὶ ἀγαθοῖς οὖσιν ἀγαθὰ, τοῖς δὲ κακοῖς κακά²). Οἷς μέντοι μήπω σαφῶς ἐπὶ θάτερα ἔρρεψε τὰ ἥθη, τοῖς νέοις, οὗ φησι τιμιώτατον εἶναι σῶμα τὸ καλόν, οὐδὲ τὸ ἰσχυρόν, οὐδὲ τὸ τάχος ἔχον, οὐδέ γε τὸ ὑγιεινόν, κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν, οὐδ' αὖ τὰ τούτων ἐναντία· κίνδυνον γὰρ φέρει τῇ ψυχῇ ἀμφοτέρω· ἐκεῖνο μὲν ποιεῖ χαύνους τὰς ψυχὰς καὶ θρασείας, ταῦτα δὲ ταπεινάς καὶ ἀνελευθέρους. Δείπεται ἄρα ἡ μέση ἔξις ἡ ἀρίστη τε καὶ ἀσφαλεστάτη³). Ἐτι δὲ ἡγούμενος οὐ τὸ χρηστὸν σῶμα τῇ ἑαυτοῦ ἀρετῇ ψυχὴν ἀγαθὴν ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦναντίον ψυχὴν ἀγαθὴν τῇ ἑαυτῆς ἀρετῇ σῶμα παρέχειν ὥς οἶόν τε βέλτιστον, ταύτην θεραπεύσαντα ἱκανῶς βούλεται παραδιδόναι αὐτῇ τὰ περὶ τὸ σῶμα ἀκριβολογεῖσθαι, καὶ ἀπαιδευσίας τεκμήριον ποιεῖται οὐ μόνον τὸ δικαστῶν δεῖσθαι πρὸς θεραπείαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἰατρῶν τοῦ σώματος⁴), ὅτι μὴ τραυμάτων ἔνεκα καὶ ἐπετείων νοσημάτων ἐπιπεσόντων⁵). Αὐτὸς δὲ ὅσον τοὺς τύπους ὑφηγεῖται τῆς χάριν τοῦ σώματος γυμναστικῆς. Ἡ δ' ἔστι τοιαύτη, οἷα ὀρθότερον ἂν καλεῖσθαι διαιτητική. Μέθης γὰρ ἀπέχεσθαι κελεύει καὶ ποικιλίας ὄψων καὶ ἡδυσμάτων καὶ περμάτων καὶ ἐταίραις ὁμιλίας καὶ τὰ τοιαῦτα⁶). Αὐτὰ μὲν τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς πόνους, ὅπερ εἴρηται,

1) Πλ. Πολ. Γ', 410 b—412 a.

2) Πλ. Νόμ. Β', 664 d.

3) Πλ. Νόμ. Ε', 728 d, e. Πολ. Ξ', 494 b, c.

4) Τοῦναντίον δὴπου ἡ τανῦν νομίζεται.

5) Πλ. Πολ. Γ', 405 a, b, d.

6) Πλ. Πολ. Γ', 403 d—404 e.

οὐ πρὸς ἰσχὺν τοῦ σώματος βλέποντα, ὥσπερ τοὺς ἀθλητάς, μεταχειρίζεσθαι προσήκει, ἀλλ' ὡς μουσικῆς ἀντίρροπα, πρὸς ἔγερσιν καὶ ἐπίρρῳσιν τοῦ θυμοειδοῦς τῆς ψυχῆς. Βούλεται δὲ καὶ ταῦτα πάσης περιεργείας καθαρεύειν, καὶ ὥσπερ μουσικὴ ἐφάνη ἀρίστη ἢ ἀπλουστάτη καὶ ἀπέρिटτος, καὶ ἡ γυμναστικὴ κατὰ ταῦτα ἰχνη διωκτέα ἢ ἀρίστη¹). Τῶν δὲ πολλῶν καὶ ποικίλων γυμνασίων μόνῃς τῆς πάλης ἐπιμέμνηται, ὡς ἐπιτηδαιοτάτης ταύτην τὴν ἔξιν ἀπεργάζεσθαι, καὶ ταύτης τῶν δύο εἰδῶν, ἀλεινδήσεως καὶ ὀρθοπάλης, ταύτην μόνην δοκιμάζει²). Ἐπειδὴ δὲ καὶ πολεμικοὺς ἅμα γίγνεσθαι τοὺς ἑαυτοῦ τροφίμους βούλεται Πλάτων, ἀνάγκη καὶ τὰ περὶ τὸν πόλεμον διαπνεῖν, τοξικὴν τε καὶ πᾶσαν ῥίψιν καὶ πελταστικὴν καὶ πᾶσαν ὀπλομαχίαν καὶ διεξόδους τακτικὰς καὶ πορείας στρατοπέδων καὶ στρατοπεδεύσεις καὶ ὅσα εἰς ἱππικὴν μαθήματα συντείνει· ἅπερ γυμνάσια τίθησι καὶ ταῦτα³). οὐδὲν γὰρ μᾶλλον εἰς πόλεμον συμβάλλεται ἢ εἰς τὴν εἰρημένην σώματος καὶ ψυχῆς ἔξιν, καὶ ῥαδίως ἂν τις ἀνέυροι ἐν τούτοις χωρὶς τῆς πάλης καὶ τᾶλλα γυμνάσια, ἐξ ὧν τὸ πένταθλον τῶν παλαιῶν συνέκειτο, ἅλμα καὶ δρόμον καὶ δίσκον καὶ ἀκόντιον.

Δεκαετείς δὲ γενομένους τοὺς παῖδας καιρὸς ἐπὶ τρία ἔτη γράμματα μαρθάνειν. Γράμματα δὲ λέγει τὸ γράφειν καὶ ἀναγιγνώσκειν καὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ ἐκμάθησιν τῶν γραπτέων ἢ ἀναγνωστέων λόγων⁴). Καὶ ἐκεῖνα μὲν βούλεται διαπνεῖν μέχρι τοῦ δυνατοῦς εἶναι γράφειν καὶ ἀναγιγνώσκειν, πρὸς τάχος δὲ ἢ κάλλος ἀπηκρῖνῶσθαι, οἷς μὴ φύσις ἐπέσπευσεν, ἐν τοῖς τεταγμένοις ἔτεσι, χαίρειν ἔαν⁵). Περὶ δὲ τῶν λόγων, οὐς τοῖς παισὶ δεῖ ἀνα-

1) Πλ. Πολ. Γ', 410 a, b.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 795 d—796 a.

3) Πλ. Νόμ. Ζ', 813 d.

4) Ῥουσῶς τίθησι μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τὰ μαθήματα ταῦτα· Κοϊντιλιανὸς δὲ ἀπὸ τοῦ ἐδῶδμου τὴν ἀρχὴν αὐτῶν.

5) Πλ. Νόμ. Ζ' 809 e—810 b. Ἄλλως Κοϊντιλιανὸς «Non ist aliena res, quae fere ab honestis negligi solet, cura bene ac velociter scribendi». Ἄλλ' ἄλλοι καιροὶ ἄλλα τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ἀποφαίνουσι, τὰ γὰρ ἀνθρώπινα· οὐ μέντοι τὰ θεῖα.

γιγνώσκειν παρατιθέναι καὶ μανθάνειν, οἱ μὲν ἐβούλοντο ἐν τοῖς οὔσι ποιητικοῖς συγγράμμασι σπουδαίοις ἢ κωμικοῖς τρέφειν τοὺς νέους καὶ διακορεῖς ποιεῖν, ὅλους ποιητὰς ἐκμανθάνοντας· οἱ δ' αὖ ἐκ πάντων κεφάλαια ἐκλέγειν καὶ συνάγειν εἰς ταῦτόν, ἀνθολογίαν δηλαδή ἢ χρηστομάθειαν συντιθέναι, καὶ ταῦτα παρατιθέναι τοῖς νέοις ἐκμανθάνειν· ἀμφοτέρω δὲ τὴν πολυμαθειαν καὶ πολυπειρίαν τῶν νέων ἔσπευδον. Πλάτων δ' ἀποφαίνεται μηδετέρους πανταχῇ ἀληθεύειν· τὴν γὰρ πολυμαθειαν φέρειν τοῖς παισὶ κίνδυνον· βούλεται δὲ ταύτης μὲν ὀλιγωρεῖν, πρὸς δὲ τὰ ὑφ' ἑαυτοῦ ἐν τοῖς Νόμοις διηγημένα, ὧν ἡμεῖς τοὺς τύπους ἐν τῷ περὶ μουσικῆς λόγῳ ἐδηλώσαμεν, πρὸς ταῦτα βλέποντα τὸν παιδευτήν, ὥσπερ πρὸς παράδειγμα, ποιεῖσθαι τὴν ἐκλογὴν τῶν πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐκμάθησιν παραθετέων τοῖς νέοις, εἴτε ποιημάτων, εἴτε φιλῶν λόγων.

Τοῖς δὲ τριακαίδεκα ἔτη γεγονόσι προσήκει λύρας ᾄψασθαι, ἐμμεῖναι δὲ τρία ἔτη. Βούλεται δέ, ὅπερ ἔμπροσθεν εἴρηται, μηδαμῶς ψιλῇ κιθαρίσει χρῆσθαι, ἀλλ' ἂν ὀρίσωνται μέλη οἱ ἐπὶ τούτῳ τεταγμένοι χρηστὰ εἶναι, μανθάνοντας, τούτων χάριν προσχρῆσθαι τοῖς φθόγγοις τῆς λύρας, σαφηνείας ἕνεκα τῶν χορδῶν, ἀποδιδόντας πρόσχορδα τὰ φθέγματα τοῖς φθέγμασι· τὴν δὲ ἑτεροφωνίαν τῆς λύρας, ἀλλὰ μὲν μέλη τῶν χορδῶν ἰεῖσῶν, ἀλλὰ δὲ τοῦ τὴν μελωδίαν συνθέντος ποιητοῦ, καὶ δὴ καὶ πυκνότητα μανότητι καὶ τάχος βραδυτῇτι καὶ ὀξύτητα βαρύτητι σύμφωνον καὶ ἀντίφωνον παρεχομένους, καὶ τῶν ῥυθμῶν ὡσαύτως παντοδαπὰ ποικίλματα προσαρμόττοντας τοῖς φθόγγοις τῆς λύρας, πάντα τὰ τοιαῦτα μὴ προσφέρειν τοῖς μέλλουσιν ἐν τρισὶν ἔτεσι τὸ τῆς μουσικῆς χρήσιμον ἐκλήψεσθαι διὰ τάχους¹⁾. Ἦν ἄρα τοῦ κιθαριστοῦ ἔργον καὶ τὰ μέλη διδάσκειν, οὐ μόνον κιθαρίζειν, ὅπερ δῆλον γίγνεται καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ σπουδαίας διηγήσεως τῶν κατὰ τὴν παιδείαν τῶν νέων Ἀθήνησι²⁾.

Ἐξῆς δὲ τούτοις καθίστησι γυμνάσια καὶ διδασκαλεῖα κοινά.

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 812 d, e.

2) Πλ. Πρωταγ. 326 b.

Τὰ μὲν συνήθη γυμνάσια καὶ τὰ διδασκαλεῖα βούλεται κατὰ μέσσην τὴν πόλιν ὠκοδομηθῆσαι, τὰ δὲ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης πολεμικῆς ἀσκήσεως γυμνάσια καὶ εὐρυχώρια ἔξωθεν· ἐν δὲ τούτοις πᾶσι διδασκάλους ἐκάστων, ξένους οἰκοῦντας, πεπεισμένους μισθοῖς παρὰ τῆς πόλεως, διδάσκειν τε πάντα ὅσα πρὸς τὸν πόλεμον ἐστὶ μαθήματα τοὺς φοιτῶντας, ὅσα τε πρὸς μουσικὴν, οὐχ ὅν μὲν ἂν ὁ πατὴρ βούληται, φοιτῶντα, ὃν δ' ἂν μὴ, ἐῶντα τῆς παιδείας, ἀλλὰ τὸ λεγόμενον πάντ' ἄνδρα καὶ παῖδα κατὰ τὸ δυνατόν, ὡς τῆς πόλεως μᾶλλον ἢ τῶν γεννητόρων ὄντας, παιδευτέον ἐξ ἀνάγκης¹).

Ἐπειδὴ δὲ Πλάτωνι δοκεῖ δεῖν καὶ τὰς γυναῖκας τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων μετέχειν τοῖς ἀνδράσιν, ἐπόμενόν ἐστὶ τὸ καὶ παιδείας αὐταῖς τῆς αὐτῆς μεταδεδωκέναι ἐν τε μουσικῇ καὶ ἐν γυμναστικῇ, ὥσπερ εἴρηται. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐξαίρετον ἐποίησατο τὸ τῶν ὠδῶν. Βούλεται γὰρ αὐτὰς πρεπούσας ἐκατέρω γένει ἀποδιδόναι, τὸ μὲν μεγαλοπρεπές καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ῥέπον, ἀρρενωπὸν καλῶν, ἄρρεσι, τὸ δὲ πρὸς τὸ κόσμιον καὶ σῶφρον μᾶλλον ἀποκλῖνον θηλυγενέστερόν φησι καὶ θηλείαις ἀποδίδωσι²).

Συμπάσης δὲ τῆς ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδείας ἀρρένων τε καὶ θηλέων κατέστησεν ἓνα ὕπατον ἄρχοντα, ὃν ἐπιμελητὴν τῆς παιδείας προσαγορεύει. Τὴν δὲ ἀρχὴν ταύτην τίθησι τῶν ἐν τῇ πόλει ἀκροτάτων ἀρχῶν πολὺ μεγίστην. Διὸ δεῖ καὶ τὸν αἰρούμενον ἄξιον ταύτης εἶναι, τὸν ἄριστον τῶν ἐν τῇ πόλει, μὴ ἔλαττον πεντήκοντα ἐτῶν, παίδων γνησίων πατέρα, μάλιστα μὲν υἱέων καὶ θυγατέρων, εἰ δὲ μὴ, θᾶτερα³), ἔχοντα ἀκριβῆ ἐπιστή-

(1) Πλ. Νόμ. Ζ', 804 d. 813 b. e. Ἴδου δὲ καὶ ἡ ἀναγκαία μαθητεία (Schulzwang) παρὰ Πλάτωνι, ἥ τοὺς χρωμένους τανῦν λαοὺς δικαίως ἂν τις εὐδαιμονίσῃς τοῦ δύνασθαι χρῆσθαι. Τὸ εἰς Σόλωνα ἀναφέρειν τὴν ἀναγκαίαν μαθητείαν οὐ μοι δοκεῖ πάνυ ὀρθὸν εἶναι. Ἦν γὰρ ὁ Σόλωνος νόμος ὁ περὶ τούτου συμβουλευτικὸς, οὐκ ἀναγκαστικὸς. (Schoemann griechische Alterthümer I Band. S. 518, 2 Auflage. Τὰ ἐν τῷ Κρίτωνι σ. 50 e. οὐκ ἐναντιοῦται τοῖς δε)· τὸ δὲ «ἐξ ἀνάγκης» τοῦ Πλάτωνος ποιεῖ τὴν ἀναγκαίαν μαθητείαν.

2) Πλ. Νομ. Ζ', 802 e.

3) Πλ. Νόμ. Σ', 765 d—766 b.

μην τῶν καθηκόντων αὐτῷ, ἵνα καὶ τοῖς ἄλλοις μηνυτῆς τε ἅμα καὶ τροφεὺς γίγνηται¹⁾. ἄρχειν δὲ ἐπὶ πέντε ἔτη, μεθ' οὗ νέον αἰρεῖσθαι· ἐξεῖναι δ' αὐτῷ ὑπὸ τοῦ νόμου προσλαμβάνειν εἰς ταύτην τὴν ἐπιμέλειαν οὓς ἂν ἐθέλῃ τῶν πολιτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἷον παιδονόμους, ἐπιμελομένους κόσμου καὶ παιδείας καὶ φοιτήσεως εἰς τὰ διδασκαλεῖα καὶ γυμνάσια καὶ οἰκήσεων τῶν παίδων²⁾).

Ἦν ἔμπροσθεν ἐκάλεσα ἠθικὴν παιδείαν, ὠρίσθω ἡ μέχρι τοῦ ἐκκαιδεκάτου ἔτους, οὐχ ὡς μόνως, ἀλλ' ὡς μάλιστα ἔθεσι τοῦ τῆς ψυχῆς ἡθους οὕσα παιδεία³⁾ ἐν μουσικῇ γυμναστικῇ κεκραμένη. Τέταται δὲ καὶ παρ' αὐτὴν μὲν, μάλιστα δὲ μετ' αὐτὴν διὰ τῆς ἐχομένης ἡλικίας πάσης ἡ ἐπιστημονικὴ παιδεία, ἥ ἐστι τὸ ἀναγαγεῖν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὄντων τῶν γιγνομένων καὶ ἀπολλυμένων ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ἀεὶ κατὰ ταῦτά ἔχοντος, οὗ ἔστιν, ὡς ἔμπροσθεν διήλθομεν, τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ἠθικὴ παιδεία ἐστὶν ἅμα ταύτης προοδοποιητικὴ, καὶ πάντως δεῖ προϋπάρχειν, ἥ μὴδὲ τῆς ἐπιστημονικῆς ἄπτεσθαι. Ἔστι γὰρ οὐδαμοῦ δεινὸν οὐδὲ σφοδρὸν ἀπειρία τῶν πάντων, σὺ δὲ μέγιστον κακόν, ἀλλ' ἡ πολυπειρία καὶ πολυμαθία μετὰ κακῆς ἀγωγῆς γίγνεται πολὺ τούτων μείζων (ζημία⁴⁾)· καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀλλαχοῦ⁵⁾ τὴν μεγίστην ἀμάθειαν ἀποκαλεῖ, τὸ ὑπὸ ἐπιστήμης εἰδέναι μὲν, ὅτι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ ὅτι πονηρὸν καὶ ἄδικον, καὶ πάνυ λογιστικούς εἶναι καὶ πάντα τὰ κομψὰ καὶ ὅσα πρὸς τάχος τῆς ψυχῆς πέφυκε διαπεπονῆσθαι, διὰ δὲ κακὴν ἀγωγὴν τὸ μὲν πονηρὸν φιλεῖν τε καὶ ἀσπάζεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μισεῖν· ἄνευ γὰρ συμφωνίας οὐδ' ἂν τὸ σμικρότατον εἶδος φρονήσεως γένοιτο. Τὸ δ' ἐκ τῆς πολυμαθείας μετὰ κακῆς ἀγωγῆς, δεινὸν ὄν, δεινότερον ἀποβαίνει, ἐὰν οἱ οὕτως ἔχοντες ἅμα εὖ πέφυκότες τυγχάνωσιν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι φύσει ἔχοντες ὀξεῖαν τὴν

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 809.

2) Πλ. Νόμ. Σ', 764 d.

3) Sittlich-religiöse Erziehung.

4) Πλ. Νόμ. Ζ', 849 a.

5) Πλ. Νόμ. Γ', 689.

τῆς διανοίας ὄψιν, ὁξύτερον διορῶσι τὰ ἐφ' ἃ τέτραπται ἡ ὄψις αὐτῶν καὶ τοσοῦτῳ πλείω κακὰ οἰοί τ' εἶσιν ἐργάζεσθαι¹⁾). Ὑπαρχούσης δὲ τῆς ἠθικῆς παιδείας οὕτῳ δὴ δεῖ σκοπεῖν τὰς φύσεις τῶν μελλόντων τῆς ἐπιστημονικῆς ἄψεσθαι. Μόνοις γὰρ τοῖς τὴν φύσιν ἐπιτηδεΐαν ἔχουσιν οἶεται δεῖν μεταδιδόναι ταύτης, οὗς καὶ βούλεται φύλακας τῆς πόλεως εἶναι. Ἐπιτηδεΐως δὲ πεφύκασιν, οἳ ἂν εὐμαθεῖς ᾧσι καὶ μνήμονες καὶ ἀγχίνοι καὶ ὀξεῖς καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἔπεται, καὶ αὖ νεανικοί τε καὶ μεγαλοπρεπεῖς τὰς διανοίας, οἳ κοσμίως μετὰ ἡσυχίας καὶ βεβαιότητος ἐθέλουν (ζῆν²⁾). Ταῦτα δὲ ὀλίγακις ἐθέλει εἰς ταῦτ' ἀσφύεσθαι. ἄμα, ἀλλ' οἳ μὲν ἐκεῖνα ἔχοντες ὑπὸ ὁξύτητος φέρονται ὅπῃ ἂν τύχωσι καὶ τὸ βέβαιον ἅπαν αὐτῶν ἐξοίχεται· οἳ δ' αὖ τὰ ἥθη βέβαια καὶ δυσκίνητα ἔχοντες, οἷς ἂν τις μᾶλλον ὥς πιστοῖς χρήσαιτο, ἔχουσιν ὡσαύτως καὶ πρὸς τὰς μαθήσεις δυσκινήτως, ὥσπερ ἀπονεναρκωμένοι, καὶ ὕπνου καὶ χάσμης ἐμπίπλονται. Εἰσὶ τοίνυν οἱ ἀμφοτέρωθεν ἔχοντες σπάνιοι· καὶ τῆς παιδείας δὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ὀλίγοις καὶ ἀριστίνδην μεθεκτέον ἐστί³⁾).

Πρὸ δὲ τῆς ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων διατριβῆς, — ἐστὶ δ' αὕτη ἢ ἐν φιλοσοφίᾳ σχολή, — ἀναγκαῖόν ἐστι προπαιδευθῆναι μαθημασί τισιν, ἃ τὴν δύναμιν ἔχει περιάγειν τῆς ψυχῆς τὸ ὄμμα ἀπὸ τῶν δοξαστῶν πρὸς τὰ ἐπιστητά. Τοιαῦτα δ' ἐστὶ μαθήματα τὰ κοινῶ μὲν ὀνόματι μαθηματικὰ καλούμενα, ἰδίῳ δὲ ἕκαστον αὐτῶν ἀριθμητικὴ καὶ λογιστικὴ, γεωμετρία μετὰ στερεομετρίας, ἀστρονομία. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τέχναι καὶ πραγματεῖαι ἢ πρὸς δόξας ἀνθρώπων καὶ ἐπιθυμίας εἰσίν, ἢ πρὸς γενέσεις τε καὶ συνθέσεις, ἢ καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν φυομένων τε καὶ συντιθεμένων⁴⁾). Τὰ δὲ μαθηματικὰ ἐπιλαμβάνεται τι τοῦ ὄντος, οὐ μέντοι οὐδ' αὐτὰ εἰλικρινῶς, ἀλλ' οἷον ὀνειρώττει περὶ αὐτό. Οἳ γὰρ περὶ ταῦ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 519 a.

2) Ἀτεχνῶς οἷον διαγράφει τὸ ἥθος τοῦ Θεαιτήτου (Θεαιτ. 144).

3) Πλ. Πολ. Ζ', 503.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 533. Τοῖς αὐτοῖς ἐνέχονται καί, ἄς πρότερον διηλθόμεν, γυμναστικὴ καὶ μουσικὴ· πλὴν ὅτι ἡ ὀρθὴ μουσικὴ τροφὴ ἐμπικεῖ ἐπιθυμίας καὶ δόξας ὀρθὰς καὶ ἀληθεῖς, πάντως μέντοι δόξας.

τα πραγματευόμενοι χρῶνται ὑποθέσεσι, περὶ ὧν οὐδένα λόγον οὔτε ἑαυτοῖς οὔτε ἄλλοις ἔτι ἀξιοῦσι διδόναι, ὥς παντὶ φανερῶν, ὅς καὶ ἀξιώματα καλοῦσιν· ἐκ τούτων δ' ἀρχόμενοι, τὰ λοιπὰ τῇ διανοίᾳ διεξιόντες ὀρθῶς, τελευτῶσιν ὁμολογουμένως ἐπὶ τοῦτο, οὐ ἂν ἐπὶ σκέψιν ὁρμήσωσιν. Ὅτι δὴ αἱ μὲν ἀρχαὶ αὐτῶν πισταὶ μόνον εἰσὶν, ἀλλ' οὐκ ἐπιστηταί, τὸ δ' ἐκ τούτων πᾶν αὐτῶν νοήσῃ περαίνεται, διὰ τὴν σύμμικτον ταύτην φύσιν μεσεύει τῶν τε περὶ τὰ καθαρῶς νοητά, ἀνευ ὑποθέσεως αὐτῆς τῆς τοῦ παντὸς ἀρχῆς ἀπτομένων, καὶ τῶν περὶ τὰ δοξαστά. Ἔτι δὲ καὶ κατ' ἄλλο τι ἔχεται τῶν αἰσθητῶν τὰ μαθηματικά. Διανοούμενοι γὰρ περὶ τῶν αἰδίων σχημάτων, οἷον τριγώνου, προσχρῶνται οἱ μαθηματικοὶ ὁρωμένοις σχήμασι καὶ γράφουσι τοιαῦτα εἰδῶλα ἐκείνων καὶ ποιοῦνται περὶ αὐτῶν τοὺς λόγους¹).

Ἡ μὲν τοίνυν μεγίστη ἀξία τῶν μαθηματικῶν, ἃν τις εἰς ἀκρίβειαν αὐτῶν ἴη, ἐστὶ παρασκευάζειν τοὺς χρωμένους ἐπὶ τὴν τοῦ ἀληθῶς ὄντος ἐπιστήμην. Διὸ οὐδὲ χρὴ παντάπασιν αἰσθητοῖς χρῆσθαι, οὔτε διαγράμμασιν, οὔτε τοῖς ἐν τῷ οὐρανῷ συμβαίνουσιν· ἐπεὶ καὶ ὅτι κάλλιστα τὰ τοιαῦτα ἀπειργασμένα καὶ συνεστῶτα τυγχάνη, ἅτε αἰσθητῶν ὄντων καὶ σώματα ἐχόντων, οὐκ ἂν λάβοι τίς ποτε τᾶληθές αὐτῶν ταύτη²).

Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τῆς ἀκριβείας ταύτης τὰ μαθήματα ταῦτα, μάλιστα δὲ τὴν ἀστρονομίαν—αὕτη γὰρ σχεδὸν καὶ τᾶλλα δύο συλλαβοῦσα ὑφ' ἑαυτῇ ἔχει — τίμια ἡγεῖται Πλάτων καὶ χρήσιμα, καὶ παντὶ ἐλευθέρῳ σπουδῆς ἀξία, εἰς τὸ δύνασθαι διαριθμεῖσθαι νύκτα καὶ ἡμέραν, Σελήνης δὲ καὶ Ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἄστρον περιφορᾶς ἐμπείρως ἔχειν, ἵνα μὴ καταψευδώμεθα τῶν μεγάλων τούτων θεῶν, ὥς μῆδέποτε τὸν αὐτὸν δρόμον ἰόντων, ἀλλὰ πάντῃ πλανωμένων, καὶ τῶν μὲν θᾶπτον ὥς βράδιον, τῶν δ' ἐναντίως ὥς ἐναντίως κινουμένων. Ὁ γὰρ φασιν οἱ πολλοὶ τὸν μέγιστον θεὸν καὶ ὅλον τὸν κόσμον οὔτε ζητεῖν δεῖν οὔτε πολυ-

1) Πλ. Πολ. ζ', 510 b—511 e. Ζ', 533 c.

2) Πλ. Πολ. Ζ', 525 c, d. 529 a—530 b.

πραγμονεῖν τὰς αἰτίας ἐρευνῶντας, ὥς οὐχ ὅσιον ὄν, ἐναντίως ἔχει¹).

Ἐπὶ τούτοις καὶ τοῦτο ἔτι ἀξιόλογον τῶν μαθημάτων τούτων, ὅτι ποιεῖ τούς τε φύσει λογιστικούς εἰς πάντα τὰ μαθήματα ὀξεῖς φαίνεσθαι, οἳ τε βραδεῖς, ἅ, ἐν τούτῳ παιδευθῶσι καὶ γυμνάσωνται, καὶ μὴδὲν ἄλλο ὠφελήθῶσιν, ὅμως εἰς γὰρ τὸ ὀξύτεροι αὐτοὶ ἑαυτῶν γίγνεσθαι πάντως ἐπιδιδόασιν²). Ἐν γὰρ τούτοις τοῖς μαθήμασιν ἐκάστου ὄργανόν τι τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρεται τε καὶ ἀναζωπυροῦται ἀπολλύμενον καὶ τυφλούμενον ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων, κρεῖττον ὃν σωθῆναι μυρίων ὁμμάτων³).

Τέλος δὲ καὶ τῆς εἰς τὸν πρακτικὸν βίον χρησιμότητος αὐτῶν ἀξίον ἐπιμνησθῆναι. Σχεδὸν γὰρ πᾶσαι τέχναι προσχρῶνται τούτοις⁴). Ἦν δὲ καὶ ταύτην διχῇ διαλάβωμεν, τὴν μὲν εἰς πόλεμον ἐλευθεριωτέραν ἡγεῖται Πλάτων, καὶ γὰρ τὴν τῶν πολεμικῶν ἀσκησιν τοῖς ἐλευθέροις προσήκειν⁵), τὴν δὲ εἰς καπηλείας καὶ γεωργίας καὶ ναυτιλίας καὶ τὰ τοιαῦτα φορτικωτέραν⁶). Ὅπου δὲ κελεύει δεῖν μὴ μόνον τὰ δημόσια νομίσματα καὶ μέτρα καὶ σταθμὰ ἔμμετρά τε εἶναι καὶ ἀλλήλοις σύμφωνα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἴδια σκεύη, μῆκος αὐτῶν καὶ βάθος καὶ τὸν πρὸς ἀλλήλα λόγον συντετάχθαι, ὥστε ἐν παντὶ ἔχειν ἀφορμὴν τοὺς πολίτας περὶ ἀριθμούς καὶ λογισμούς διατρίβειν, οὐχ οὕτω τοῦ ὠφελίμου χάριν ποιεῖ, ὥς τῆς ἀπὸ τούτων ἐγέρσεως τῆς διανοίας. Ψέγει δὲ τὴν ἀνελευθερίαν καὶ φιλοχρηματίαν, ἥς ἔνεκα μάλιστα ἐσπούδαζον Αἰγύπτιοι καὶ Φοίνικες περὶ τὰ μαθηματικά⁷).

Χρὴ δὲ προβάλλειν τὰ μαθηματικά παισὶν ἔτι οὖσιν, ἥ αὐτοῖς εὐληπτὰ ἐστί, τὸ δὲ ἀκριβὲς αὐτῶν εἰς ἀκμαίαν ἡλικίαν

1) Πλ. Νόμ. Ζ', 821—822. Ἐν ταῖς μαθηματικοῖς φαίνεται Σωκράτης, εἴπερ που καὶ ἀλλαχοῦ, ὅσον διπρόσωπος Ἰανός, τῷ ἐτέρῳ φθεγγόμενος παρὰ Ξενοφῶντι (Ἀπομν. Δ, ζ, 56), τῷ δὲ ἐτέρῳ παρὰ Πλάτωνι ἐν τῇ Πολιτείᾳ.

2) Πλ. Πολ. Ζ', 526 b. Νόμ. Ε', 747 b.

3) Πλ. Πολ. Ζ' 527 e.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 522 c.

5) Πλ. Πολ. Ζ', 522 d, e, 524 d. 526 d.

6) Πλ. Πολ. Ζ', 525 c. 527 d.

7) Πλ. Νόμ. Ε', 746 e—747 c.

ὑπερτίθεσθαι, εἰς τὸ ἐπτακαίδέκατον καὶ ὀκτωκαίδέκατον ἔτος, ὡς ἔοικε· τῇ δὲ ἐν τούτοις σπουδῇ τὸ τῆς παιδείας σχῆμα περιτιθέναι, τὸ δὲ βίαιον καὶ ἐπάναγκες ὅσον ἐνδέχεται ἐξακριβῶν· οὕτω γὰρ οἱ τε παῖδες ἑαυτῶν εὐμαθέστεροι γίγνονται καὶ τὰ μαθήματα ἔμμουνα¹⁾. Ἐπαινεῖ δὲ τὴν παρ' Αἰγυπτίοις συνήθη μέθοδον τῆς διδασκαλίας. Ἦν γὰρ ἐκείνοις ἐξευρημένα μαθήματα τῶν παιδῶν χάριν τοῦ μετὰ παιδείας καὶ ἡδονῆς μαθηάνειν, περί τε λογισμοὺς μῆλων διανομαὶ καὶ στεφάνων πλείοσιν ἅμα καὶ ἐλάττοσιν ἀρμοττόντων ἀριθμῶν τῶν αὐτῶν καὶ ἄλλα παραπλήσια, καὶ περὶ μετρήσεις, καὶ ὡς ἐν παιδείας μέρος ἐξήρουν αὐτῶν τὴν περὶ ταῦτα ἐνοῦσαν φύσει τοῖς ἀνθρώποις γελοῖαν τε καὶ αἰσχρὰν ἄνοιαν²⁾.

Μετὰ δὲ τὰ ἐπτακαίδεκα ἢ ὀκτωκαίδεκα ἔτη ἐν δυσὶν ἢ τρισὶν ἔτεσι μέχρι τῶν εἴκοσι τίθησι τὰ ἀναγκαῖα γυμνάσια, ὧν διὰ τὸ ἐπίπονον καὶ σκληρὸν ἀνάγκη παύεσθαι τῶν ἄλλων μαθημάτων. Κόποι γὰρ καὶ ὕπνοι μαθήμασι πολέμιοι³⁾. Διαφέρει δὲ ταῦτα τῶν παιδείων ἐκείνων μόνον ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἐλαφρότερα ἔστι καὶ τῆς παιδείας τὸν τύπον ἔτι φέρει, ταῦτα δὲ τραχύτερα καὶ τὸν αὐστηρὸν σφατιωτικὸν χαρακτῆρα φέροντα.

Πρὸς τοῦτο δὲ χρὴ βλέπειν καὶ οὐς καθίστηται γυμνικαὺς ἀγῶνας, πολεμικὴν ἔξιν ἐμποιεῖν, καὶ ὅσα τῶν ἀγωνισμάτων πρὸς πόλεμόν ἐστιν, ἐπιτηδεύειν τε βούλεται καὶ ἄθλα νικητήριας τιθέναι, ὅσα δὲ μὴ χαίρειν εἶναι. Τριττοὺς δὲ τίθησι τοὺς ἀγῶνας, τοὺς μὲν παιδῶν, τοὺς δὲ μεираκίων ἀγενείων, τοὺς δὲ ἀνδρῶν, θηλειῶν δέ, τοὺς μὲν ἀνήδων κορῶν, ὅς χρὴ γυμνάς ἀγωνίζεσθαι, τοὺς δὲ τῶν τριακαίδεκετιδῶν μέχρι γάμου, σὺν πρεπούσῃ στολῇ ἐσταλμένων. Ἀγωνίσματα δὲ τίθησι δρόμον μὲν ἐνόπλιον, ἀλλ' οὐ ψιλόν, ἀντὶ δὲ πάλης τὴν ἐν ταῖς ὅπλοις μάχην, παγκρατίῳ δὲ τὴν πελταστικὴν ὅλην ἀντίστησιν ἀμιλλωμένων τόξοις καὶ πέλταις καὶ λίθων βολῇ ἐκ χειρὸς τε καὶ σφενδόναϊς· ἔτι δὲ ἱπ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 536 d, e.

2) Πλ. Νόμ. Ζ', 819.

3) Πλ. Πολ. Ζ', 537 b.

πικοὺς ἀγῶνας οὐ μόνῳ δρόμῳ ἀμιλλωμένων, ἀλλὰ καὶ ὅπλοις ἀγωνιζομένων ἅμα¹⁾).

Εἰς δὲ τὰ μέχρι τοῦδε γυμνάσια καὶ μαθήματα προσήκει καταλέξαι καὶ τὴν θήραν· καὶ γὰρ ταύτην οὐδὲν ἥττον τῶν ἄλλων μαθημάτων ἡγεῖται συντείνειν εἰς παιδείαν²⁾). Μέγιστα δὲ αὐτῆς δύο, χωρὶς τῆς περὶ ταύτην τερπνῆς διαγωγῆς, ἐν μὲν, ὅτι γνωρίζουσι τὴν οἰκείαν χώραν διεξερευνώμενοι αὐτὴν θέρους καὶ χειμῶνος, ὅπερ οὐδενὸς ἔλαττον μάθημα ὑπολαμβάνει, τὸ διὰ ἀκριβείας ἐπίστασθαι πάντας τὴν ἑαυτῶν, ἐν δέ, ὅτι ἐμποιεῖ εὐψυχίαν καὶ εὐτολμίαν καὶ ἔστιν ἀρίστη μελέτη τῶν ἀληθινῶν πολεμικῶν ἀγώνων, οὐχ ὅλως ἀκίνδυνος οὔσα. Διὸ οὐδὲ πᾶσαν θήραν θηρεύειν ἔᾱ, πολυειδῆ οὔσαν, ἀλλ' ὅση ἔχει τὸ βελτίους ἀπεργάζεσθαι τὰς ψυχὰς τῶν νέων. Ἔστι δ' αὕτη ἡ τῶν τετραπόδων ἵπποις καὶ κυσὶ καὶ τοῖς ἑαυτῶν σώμασι, καὶ μόνους τοὺς τοιούτους θηρευτὰς ἔᾱ ὅπου καὶ ὅπη ἂν ἐθέλωσι κυνηγετεῖν· τὴν δὲ ἄρχυσι καὶ πλεκταῖς ἀποκωλύει, ὅτι δηλαδὴ τό τε σῶμα ἀργὸν ἔᾱ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος δολιώτερον καθίστησι. Τὴν αὐτὴν δὲ ἀργίαν σώματος καὶ ψυχῆς ἔχει καὶ ἡ τῶν ἐνύδρων θήρα· διὸ καὶ ταύτην ἀποδοκιμάζει, οὐ μέντοι νόμῳ. Τὴν δὲ τῶν ὀρνίθων ἐλευθέριον μὲν ἡγεῖται οὐδὲ ταύτην, ἔᾱ μέντοι θηρεύειν ἐν ἀργοῖς καὶ ὄρεσιν, ἐν δὲ ἐργασίμοις καὶ ἱεροῖς κωλύει³⁾).

Ἡ δὲ διατελὴς αὕτη διατριβὴ περὶ γυμνάσια καὶ ἀγῶνας καὶ κυνηγέσια, ἄνευ τῶν εἰρημένων, καὶ τοῦτο ἔχει μέγα ἀγαθόν, ὅτι ἀμβλύνει τὸ κέντρον τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν, περὶ ὧν τῆς ἀποτροπῆς τῶν ἀθεμίτων καὶ ἀμέτρων ἱκανὰ ἐπραγματεύσατο ἐν τοῖς Νόμοις⁴⁾) ἀναγνώσεως καὶ ἐπιστροφῆς ἄξια. Ἔτι δὲ δεῖ τὰ γυμνάσια ταῦτα καὶ βάσανον γίνεσθαι τῶν γενναιοτάτων καὶ καρτερικωτάτων, οὓς, ἂν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις μαθήμασιν ἐντρεχέστατοι αἰεὶ φαίνωνται, εἴκοσιν ἔτη γεγονότας, ἀποκρίνει Πλάτων τῶν ἄλλων καὶ παιδεύει ὡς ἄρχοντας ἐσομένους.

1) Πλ. Νόμ. Η', 832 e—834 d.

2) Πλ. Νόμ. Ψ', 763 a, b. Πολ. Γ', 442 b.

3) Πλ. Νόμ. Ζ', 823 b—824 b.

4) Πλ. Νόμ. Η', 836—842.

Κελεύει οὖν τούτοις μείζους τιμὰς ἀποδιδόναι πρεπούσας, καὶ τὰ χύδην μαθήματα παισὶν ἐν τῇ παιδείᾳ γενόμενα τούτοις συνάγειν εἰς σύνοψιν οἰκειότητος ἀλλήλων τῶν μαθημάτων καὶ τῆς τοῦ ὄντος φύσεως¹⁾. Μόνη γάρ, φησιν, ἡ τοιαύτη μάθησις βέλαιος, ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται. Καὶ μεγίστη δ' ἔτι πεῖρα διαλεκτικῆς φύσεως καὶ μὴ. Τὴν γὰρ διαλεκτικὴν ποιεῖται οἷον θριγκὸν τῶν μαθημάτων, ἧς χάριν τὰ ἄλλα μαθήματα ἐν προπαιδείας μέρει τίθεται²⁾. Χρὴ δὲ ἐμμένειν ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ μελέτῃ μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους³⁾.

Τῶν δὲ τριακοντούτων γενομένων, δοκιμασθέντων πάλιν, ὁποῖοι γεγόνασιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παιδείᾳ, οἱ προκριθέντες μειζόνων τε τιμῶν τυγχάνουσι, καὶ ἤδη ἐπιχειροῦσι τῇ διαλεκτικῇ καὶ μένουσι μεταλαμβάνοντες αὐτῆς ἐνδελεχῶς καὶ συντόνως, οὐδὲν ἄλλο ποιῶντες, ἔτη πέντε⁴⁾. Πρὸ δὲ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους ἐπισφαλὲς ἡγεῖται ἄπτεσθαι τῆς διαλεκτικῆς. Ἡ γὰρ δύναμις καὶ ἡ σπουδὴ αὐτῆς ἐστὶ τὰς τέως κυρίας δόξας ἀληθεῖς τε καὶ μὴ καταβάλλειν, ὑπεξαίρουσαν τὴν κρηπίδα αὐτῶν. Συμβαίνει ἄρα μὴ μόνον τὰ Ὀμήρου, ὅσα ἔμπροσθεν ἐμέμψατο Πλάτων, καὶ ὅσα τῶν ἄλλων ποιητῶν παρόμοιά ἐστιν, ὑπὸ τῆς διαλεκτικῆς σαθρὰ ὄντα ἐξελέγχεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα, οἷα τὰ σεμνὰ ἱαμβεῖα τοῦ θεσπεσίου ποιητοῦ τάδε·

«Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε,
οὐδ' ἡ ξύνοικος τῶν κάτω θεῶν Δίκη.
οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ὥόμην τὰ σὰ
κηρύγμαθ', ὥς τ' ἄγραπτα κάσφαλῇ θεῶν
νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.
οὐ γάρ τι νῦν γε κάχθές, ἀλλ' αἶψα ποτε
ζῇ ταῦτα, κούδεις οἶδεν, ἐξ οὗτος φάνη»⁵⁾.

1) Πλ. Πολ. Ζ', 537 c. 534 d. Οὐκ ἔστι τοῦτο παραπλήσιον τῇ τῶν ἐλλογίμῳ Concentration des Unterrichts;

2) Πλ. Πολ. Ζ', 534 e.

3) Πλ. Πολ. Ζ', 537 d.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 539 e.

5) Σοφοκλ. Ἀντιγ. 450—455.

μηδὲ ταῦτα ὑπομένειν τὴν ῥύμην τῆς διαλεκτικῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἤδη φανερός ἐστιν ὁ μέγας κίνδυνος ὁ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῖς νέοις. Ἐννοήσαντες γὰρ ὅτι τοιοῦτον ἄμαχον ὄπλον οὔσα τυγχάνει, καταχρῶνται ὡς παιδιᾷ αἰεὶ εἰς ἀντιλογίαν, καὶ μιμούμενοι τοὺς ἐξελέγχοντας, αὐτοὶ ἄλλους ἐξελέγχουσι, χαίροντες, ὥσπερ σκυλάκια, τῷ ἔλκειν τὸ καὶ σπαράττειν τῷ λόγῳ τοὺς πλησίον αὐτῶν¹⁾, ἢ κατ' ἄλλην εἰκόνα, ὥσπερ οἱ τὰ σκολύθρια τῶν μελλόντων καθιζήσεσθαι ὑποσπῶντες χαίρουσι καὶ γελῶσιν, ἐπειδὴν ἴδωσιν ὑπτιον ἀνατετραμμένον²⁾. Ὅταν δὲ πολλοὺς μὲν αὐτοὶ ἐλέγξωσιν, ὑπὸ πολλῶν δ' ἐλεγχθῶσι, σφόδρα καὶ ταχὺ ἐμπίπτουσιν εἰς τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι ἀληθές εἶναι· οὔτε γὰρ ταῦτα, ἀ πρότερον ἐνόμιζον ἀληθῆ, ἔτι ὡς τοιαῦτα τριῶσιν, οὔτε τὰ ὄντως ἀληθῆ εὐρίσκουσι· συμβαίνει δὲ τοὺς τοιαύτους ἀνόμους καὶ ἀθέους γίνεσθαι. Καὶ τούτων πικρὰ ἔχων παραδείγματα Ἠλάτων, ἐπὶ γήρῳ ὁδῶ ἤδη ὢν, ὅτε εἰκὸς αὐτὸν μὲν ὅ τι ἐγγυτάτω τοῦ θείου γεγόνειναι, τοὺς δ' αἰεὶ ἐπιγιγνομένους τῶν προγεγενημένων μᾶλλον ἀποθέους ἐπιτρέφεσθαι, τῆς πόλεως ἀεὶ κατολισθαίνουσης, ἐν τοῖς Νόμοις³⁾· πῶθεϊ τὸ πιστὸν καὶ ἀνυπονόητον τῶν παλαιῶν, προτιμῶν, ὡς ἔοικε, τὸ διὰ βίου πάντας δοξάζειν περὶ τὰ ὄντα δόξας ἀληθεῖς, καίπερ περὶ τῶν τοιούτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ λέγων τὸν νῦν βίον ὄνειροπολοῦντας καὶ ὑπνώττοντας, πρὶν ἐνθάδε ἐξεγρέσθαι, εἰς Ἀίδου πρότερον ἀφικομένους τελέως ἐπικαταδαρθάνειν⁴⁾).

Εἰς μὲν δὲ τὰ τοιαῦτα ταχὺ ἐμπίπτουσιν ὅσοι νέοι ἢ κακῶς προπαιδευθέντες⁵⁾ ἄπτονται τῆς διαλεκτικῆς. Ὁ δὲ πρεσβύτερος καὶ τὸ ἦθος κόσμιος καὶ βέβαιος τῆς μὲν τοιαύτης μανίας οὐκ ἂν ἐθέλοι μετέχειν, τὸν δὲ διαλέγεσθαι ἐθέλοντα καὶ σκοπεῖν τὰληθές μᾶλλον μιμήσεται ἢ τὸν παιδιᾷς χάριν παίζοντα καὶ ἀντιλέ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 539 b.

2) Πλ. Εὐθὺδ. 278 c.

3) Πλ. Νόμ. Ι', 887 c—888 c.

4) Πολ. Ζ', 534 c, d.

5) Διαφέρει γὰρ οὐθὲν νέος τὴν ἡλικίαν ἢ τὸ ἦθος νεαρὸς (Αριστ. Ἠθ. Νικ. 4).

γοντα¹⁾). Οὐ γὰρ καθαιρεῖ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ καθαιρεῖν ἕνεκα, πλὴν τὰς γε ψευδεῖς δόξας, ἀλλ' ἵνα ἀναστήσῃ βεβαιότερα καὶ ὑπερφανώτερα, τὴν τῆς ἐπιστήμης κρηπίδα ὑποτιθεῖσα. Πορεύεται γὰρ μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀλόγων ὑποθέσεων ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός, ἵνα βεβαιώσῃται, καὶ ὡς ἐν βορβόρῳ βαρβαρικῷ τινι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα κατορωρυγμένον ἡρέμα ἔλκει καὶ ἀνάγει ἄνω, συνερίθοις καὶ συμπεριαγωγοῖς χρωμένη τοῖς μαθηματικοῖς²⁾). Ἀψαμένη δὲ τῆς ἀνυποθέτου ἀρχῆς, πάλιν αὖ ἐχομένη τῶν ἐκείνης ἐχομένων, οὕτως ἐπὶ τελευτὴν καταβαίνει³⁾). Γίγνεται δὴ ταύτῃ αἱ μὲν πρότερον ἀληθεῖς δόξαι νῦν ἐπιστῆμαι, αἱ δὲ ψευδεῖς ἐὼνται κατακεῖσθαι.

Τὸ δὲ ἀξίωμα τῆς διαλεκτικῆς καὶ ὅλως τῆς φιλοσοφίας— σχεδὸν γὰρ ταυτόσημά ἐστι παρὰ Πλάτωνι— ἄλλως τε καὶ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἄσοφον καὶ ἄμουσον ἕξιν παραβαλλόμενον, ἐναργὲς ἡμῖν ἐποίησε Πλάτων εἰκὼν ἀφελεῖ μὲν καὶ νηφαύσῃ, εὐστόχῳ δέ⁴⁾· ἦν διὰ μῆκος οὐ δύναμαι παραθέσθαι ἐνθάδε.

Ἐκ δὲ τῆς εἰκόνος ταύτης καὶ τὸ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς διαλεκτικῆς καὶ φιλοσοφίας, σαφέστερον γίγνεται, ἣν τινα δύναμιν ἔχει ἐκάτερα. Ἐκεῖνα μὲν δύναται λύειν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν καὶ μεταστρέφειν τὸ ὄμμα αὐτῆς ἀπὸ τῶν σκιῶν πρὸς αὐτὰ τὰ τὰς σκιάς ρίπτοντα καὶ ἀνάγειν ἐκ τοῦ καταγείου εἰς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ φιλοσοφία ἀναγκάζει αὐτὴν αὐτὸ τὸ ἡλιακὸν φῶς ὁρᾶν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα, καὶ τέλος ἀποβλέπειν πρὸς αὐτὸν τὸν ἥλιον⁵⁾).

Γενομένους δὲ πέντε καὶ τριάκοντα ἔτη χρή τοὺς οὕτω τεθραμμένους καταβαίνειν πάλιν εἰς τὸ σπήλαιον ἐκεῖνο παρὰ τοὺς δεσμώτας καὶ ἄρχειν ἐκείνοις τὰ περὶ τὸν πόλεμον καὶ ὅσαι νέων ἀρχαὶ ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη, ἵνα μὴδ' ἐμπειρίᾳ ὑστερῶσι τῶν ἄλ-

1) Πλ. Πολ. Ζ', 539 c.

2) Πλ. Πολ. Ζ', 533 d.

3) Πλ. Πολ. ΣΤ', 514 b.

4) Πλ. Πολ. Ζ', 514—518 d.

5) Πλ. Πολ. Ζ', 532 a, b, c.

λων¹⁾). Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἔχει τὴν αἰτίαν τῆς διαβολῆς τῆς ἐπιστημονικῆς παιδείας παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι ὁ ταύτην πεπαιδευμένος, ἀτριβῆς ἔτι ὢν καὶ τὴν δυσκολίαν παντὸς ἔργου, εἰ μέλλει εὐθυπορήσειν, συνειδῶς, εὐλαβῶς ἀπτόμενος αὐτοῦ, διάδηλος γίγνεται προσπταίων ἐν τῇ μεταχειρίσει. Ὁ δὲ τυφλὸς ἐπιστήμης, τριβῇ δὲ πολυχρονίῳ κεχρημένος, μηδὲν δὲ εὐλαβούμενος, ἅτε μὴ εἰδῶς, μὴδ' ὑποπτεύων μήτε ἔρματα μήτε σκοπέλους, ἐρρώμένως δράττεται παντὸς καὶ εὐκόλως μεταχειρίζει. Οὕτω δὲ εἰ δέοι διαγωνίζεσθαι αὐτοὺς ἐν τοῖς πολλοῖς, οὐδαμοῦ ἂν φανείη ὁ ἐπιστημονικός. Τὸ δ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀμφοτέροι μὲν οὕτως ἔχοντες οὐ πάνω χρήσιμοί εἰσιν, εἰ καὶ πᾶς που σπουδαῖος τὸ μὲν εὐλαβὲς ἐκείνου στέρξειεν ἂν καὶ συγγνοίη, τούτου δ' ἂν δυσχεράνειε τὸ θρασὺ καὶ φορτικόν· ὃ γε μὴν μέγιστον, συμβαίνει τὸν μὲν ἐπιστήμονα, ὁπωοῦν ἐπιχειροῦντα, σὺν βραχείᾳ μελέτῃ τοῦ πράγματος ἐγκρατῇ γίγνεσθαι· αὐτὸς γὰρ εὐρήσει πόθεν καὶ πῶς ἀπτόμενος τὴν μελέτην ἀπλανῶς ποιεῖσθαι δυνήσεται, καὶ ἅμα συνειδῶς τὴν ἀπειρίαν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπείγει· τὸν δὲ τρίβωνα ἐκεῖνον οὔτε γνῶσις ἀγνοίας ἐπείγουσα βιάζεται, οὔτε εὐκαιρον τὴν ἐπιστήμην λαβεῖν, ὁπηνίκ' ἂν αὐτῷ δόξη.

Ἡ τοίνυν ἀτέλεια ἢ ἐκ τῆς ἀπειρίας οὐκ ἔλαθε Πλάτωνα. Διὸ βούλεται ἀναστρέφεσθαι πεντεκαίδεκα ἔτη ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ ταῖς πραγματείαις αὐτῶν, καὶ ἅμα βασανίζεσθαι καὶ ἐν τούτῳ, ὅποιοι γενήσονται.

Πεντηκοντούτων δὲ γενομένων τοὺς ἀριστεύσαντας πάντα πάντῃ ἐν ἔργοις τε καὶ ἐπιστήμας πρὸς τέλος ἤδη ἀκτέον καὶ ἀναγκαστέον ἀνακλίναντας τὴν τῆς ψυχῆς αὐγὴν εἰς αὐτὸ ἀποβλέψαι τὸ πᾶσι φῶς παρέχον, καὶ ἰδόντας τὸ ἀγαθὸν αὐτό, παραδείγματι χρωμένους, καὶ πόλιν καὶ ἰδιώτας καὶ ἑαυτοὺς κατακοσμεῖν τὸν ἐπίλοιπον βίον ἐν μέρει ἐκάστους, τὸ μὲν πολὺ πρὸς φιλοσοφίαν διατρίβοντας, ὅταν δὲ τὸ μέρος ἦκη, πρὸς πολιτικοῖς ἐπιταλαπωροῦντας καὶ ἄρχοντας ἐκάστους τῆς πόλεως ἕνεκα, οὐχ ὥς καλόν τι, ἀλλ' ὥς ἀναγκαῖον πράττοντας, καὶ οὕτως ἄλλους αἰ

1) Πλ. Πολ. Ζ', 539 e.

παιδεύσαντας τοιούτους, ἀντικαταλιπόντας τῆς πόλεως φύλακας, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντας οἰκεῖν· μνημεῖα δ' αὐτοῖς καὶ θυσίας τὴν πόλιν δημοσίᾳ ποιεῖν, ἐὰν καὶ ἡ Πυθία ξυναναιρῇ, ὡς δαίμοσιν, εἰ δὲ μή, ὡς εὐδαίμοσί τε καὶ θείοις¹).

Τοιούτους δὴ βούλεται Πλάτων τοὺς δυναστεύοντας ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει πεφυκέναι τε καὶ τετράφθαι, παρισωμένους ἀρετῇ καὶ ὁμοιωμένους μέχρι τοῦ δυνατοῦ τελέως ἐν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ἐν πόλει ἑτέρα τοιαύτη.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΩΡΑΪΤΗΣ.

ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΥΠΟ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΕΡΓΚ (*).

Μηνὶ Μαΐῳ τοῦ 1872 εἶδε τέλος πάντων τὸ δημοσιογραφικὸν φῶς τὸ ἐναγωνίως ὑπὸ τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου ἀναμενόμενον φιλοπόνημα τοῦ Θεοδώρου Βέργκ, ἡ *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* (τόμος πρῶτος). Μέγα δ' ὡς εἶκός ἅμα τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ ἤγειρε τὸ φιλολογικὸν διάφορον τὸ νέον τοῦτο προϊόν τοῦ καλάμου τοῦ Βέργκ, ὅς τις ἔχει τὸ χάρισμα ὅ,τι καὶ ἂν ἀναλαμβάνῃ ἐν ταῖς χερσὶ νὰ περιβάλληται τὸν δημιουργικὸν τύπον. Ὡς τοιοῦτον ἐχαρακτήριζε τὸν συγγραφέα ἀπὸ τῆς ἑδρας καὶ ἐν ἰδιαιτέrais ὁμιλίαις ὁ ἀείμνηστος Βοίχχιος· ὡς τοιοῦτον συνιστῶσι τὸν ἄνδρα αἱ ἀπειροπληθεῖς διατριβαὶ αὐτοῦ, αἱ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα περιοδικὰ τῆς Γερμανίας, μάλιστα δὲ τὰ φιλολογικά, κατακοσμοῦσαι.

Ἄφ' οὗ μέχρι τοῦ νῦν ἐκράτησεν ἡ γνώμη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καθ' ἣν ὁ Ὅμηρος δὲν ὑπολαμβάνεται τόσον ἱστορικὸν πρόσωπον, ὅσον τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ἀφ' οὗ τὴν γνώμην ταύτην ἡσπάσαντο οἱ διαπρεπέστεροι τῶν φιλολόγων,

4) Πλ. Πολ. Ζ', 540 a, b, c.

(*) «Griechische Literatur geschichte von Theodor Bergk. Erster Band. Berlin, Weidmanische Buchhandlung.»

οἱ δὲ Φρειδερίκος Αὐγουστος Οὐόλφιος, ὁ Γοδοφρεΐδας Ἑρμᾶννος, ὁ Λαχμᾶννος, ὁ Κιρχόφ καὶ τι καὶ ὁ Γρότε, νῦν ἐν τῇ προαγγελθείσῃ *Ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* σπουδαία ἐγείρεται ἡ φωνὴ ὑπὸ τοῦ Βέργκ κατὰ τῆς δοξασίας τῶν προειρημένων, ἦτοι ὑπ' ἀνδρὸς συγκαταλεγμένου εἰς τοὺς κορυφαίους ἱεραμύστας τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τῷ πρώτῳ λοιπὸν τόμῳ παρὰ τὴν εἰσαγωγὴν, ἀφορῶσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χώραν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς τὸ περὶ γλώσσης καὶ γραφῆς ζήτημα, τὴν μυθολογίαν, τὰ περὶ ἱερῶν, τὰ ἔχνη τῆς παναρχαίου ποιήσεως καὶ τοὺς μυθολογουμένους ἐκπροσώπους αὐτῆς μέχρι τῆς σελίδος 407, τὴν ἀρχαιοτάτην ἐπικὴν ποίησιν τ. ἔ. τὰ Ὀμηρικὰ καὶ τὰ Ἡσιόδεια ἔργα, τὰ πρῶτα κυρίως ἐξετάζει ἀπὸ σελ. 440—913. Τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, μάτην ζητεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Βέργκ νὰ προσανατολισθῇ ὡς πρὸς τὰς νεωτέρας περὶ τῆς κριτικῆς, καὶ καθ' ὅλου περὶ τοῦ Ὀμητικοῦ ζητήματος πραγματείας· διότι ὁ συγγραφεὺς ἀδιαφορῶν πρὸς ταύτας ἐκτίθησι τὰς ἰδίας ἐπόψεις. Ἡ δὲ τάσις, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ Βέργκ, καθίσταται ὅλως δυσπροσδιόριστος, διότι ἀναφαίνεται συντηρητικώτερος μὲν τῶν συντηρικῶν καὶ μᾶλλον ἀρνησιόμηρος τῶν ἀρνησιόμηρων· διότι ὑπολαμβάνει τὸν Ὀμηρον γραπτῶς συνθέντα τὴν Ἰλιάδα· μᾶλλον δ' ἀρνησιόμηρος, διότι τὰ δύο τριτημόρια τῆς Ἰλιάδος καταδικάζει νοθείας. Ὅτι δὲ τοιαύτη σύζευξις τῶν διεστωσῶν τάσεων ἄγει εἰς εὐχάριστον λύσιν τοῦ Ὀμητικοῦ ζητήματος, καὶ μάλιστα εἰς συνεπῆ διαμόρφωσιν τοῦ συστήματος, οἷον εὔρηται παρὰ Λαχμάννω, τοῦτο ἀποβαίνει ὀλίγον πιθανόν, εἰάν κατ' ἐξοχὴν παραβληθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Βέργκ ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐκτεθειμένην χρονολογίαν. Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχικὴ Ἰλιάς, ἡ οὐδὲν ὅμως τὸ κοινὸν πρὸς τὴν τοῦ Γρότε ἔχουσα ⁽¹⁾, συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἔτει 943 καὶ

---

(1) Ὁ Γρότε ὁρμᾶται ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἐν τῇ Ἰλιάδι ὑπολανθάνει ἀρχικός τις σκελετός, ὅστις μετὰ ταῦτα πληρωθεὶς καὶ περισαρκαθεὶς τρόπον τινὰ ὑπὸ ξένων χειρῶν, ἀπώλεσε τὴν κατὰ πρῶτον σχεδιογραφηθεῖσαν ὑφ' ἐνὸς συμμετρίαν του. Τὸν ἀρχικὸν τοῦτον σκελετὸν (τὴν Ἀ-

δὴ ἐπὶ περγαμηνῆς, ἢ κάλλιον ἐπὶ θύρας ζώου, ἢ τε τῆς λέξεως περγαμηνῆς νεωτερικώτερον ἡκούσης. Ἡ δ' ἀπλή οἰκονομία τοῦ ἀρχικοῦ ποιήματος εὐχερῶς επέτρεπεν ἐπαυξήσεις, ὃ ἐπωφελοῦντο οἱ μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ τοῦ Ὀμήρου ὅπως τὰ ποιητικὰ αὐτῶν προϊόντα ἐγκατελέγωσι τῷ λαμπροτάτῳ ἔπει. Μετέπειτα δὲ ἐπεξεργάσθη τὸ ὅλον διασκευαστῆς, ἐξεφανίσας μεγάλα τεμάχια γνησίας ποιήσεως καὶ ἀναπληρώσας αὐτὰ διὰ ἰδίων ἐργασιῶν. Πρῶτον μετὰ τὴν προεισαγωγικὴν ταύτην συναποτελείωσιν συνετάχθησαν αἱ ῥαψωδίαὶ Ψ καὶ Ω καὶ μετ' αὐτάς προσετέθη ὁ Κατάλογος τῶν Νεῶν, ὃν ἐν τούτοις προσφοῶς γνωματεύει ὁ Βέργκσχόντα τὴν ἀρχὴν ἐκ παλαιτέρου ποιήματος, οὗ ὑπόθεσις ὁ ἐξ Αὐλίδος ἀπόπλους. Ἡ οὕτω λοιπὸν κατ' οὐσίαν μέχρι τῆς παρούσης αὐτῆς καταστάσεως περιελθοῦσα Ἰλιάς ὑπέστη τελευταῖον καὶ τινὰς βραχυτέρας διασκευάς. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ βίαιαι ἀλλοιώσεις, αἵτινες προϋποτιθεμένης στοματικῆς διαδόσεως τῶν ποιημάτων ἀπῆλθον ἴσως ἑκατονταετηρίδας, φαίνεται, ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς γραπτῆς συνθέσεως τοῦ ἔργου συναπετελέσθησαν ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσιν. Διασκευὴν δῆλον ὅτι τοῦ Καταλόγου τῶν Νεῶν, ἐν ᾗ ὁ Βέργκ εὐρίσκει ὑπαινιγμὸν τῆς ἀκμῆς τῆς θαλασσίας δυνάμεως τῶν Ῥοδίων, τίθησιν εἰς τὸ ἔτος 900. Ὡσαύτως ἡδύνατό τις νὰ ὑποβάλλῃ καὶ τὸ 920, ἐπειδὴ ἡ θαλασσία ἐκείνη ἡγεμονία τίθεται ἐν τοῖς ἔτεσι 928 — 905, καὶ τῷ ὑπαινιγμῷ ὑπάρχει πρόχειρος πλείων ἀφορμὴ διαρκούντος τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς μετὰ ταῦτα. Ἐν τούτοις, ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἅπασαι, ἢ τοῦλάχιστον αἱ πλείους ἀλλοιώσεις καὶ διαφθοραὶ τῆς Ἰλιάδος ἐπερατώθησαν ἔτι ὑπὸ τὰ ἔμματα τοῦ Ὀμήρου, ἂν ἄλλως τῷ ποιητῇ τούτῳ ἦτο ἐπιτεκλωσμένη μεσαία ἡλικία τῆς ζωῆς. Ὅθεν εἶναι πολὺ πιστευτὸν, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐπέκτασιν τῶν ποιήσεών του συνῆνεσε καὶ αὐτός διότι σχολιακὴ ἐργασία, ὡς ὁ Ἑκτορος ἀπὸ τῆς Ἀνδρομάχης

χιλῆϊδα) ἀπῆρτιζον κατὰ τὸν Γρότε αἱ ῥαψωδίαὶ Α, Θ, Λ, Μ, Ν, Ξ, Ο, Π, Ρ, Σ, Τ, Υ, Φ, Χ, ἴδε Δ. Θερεϊανοῦ Νύξεις περὶ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος 57 κ. ἐ.

ἀποχωρισμός, ἔπρεπε νὰ ὑπολαμβάνηται ὑπ' αὐτοῦ ὡς πραγματικὸς πλουτισμός τῆς Ἰλιάδος. Ἦττον ὁμῶς καθίσταται πιστευτὸν, ὅτι ἴσια ἴσια ὁ περιώνυμος οὗτος ἀποχωρισμός εἶναι ἔργον μαθητοῦ, ἢ μιμητοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Βέργκ περὶ πολλοῦ ποιεῖται ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεώς του, ὅτι δηλ. φαίνεται ἀνάρμοστον ἐν κρίσει στιγμῇ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν μάχην ὁ Ἑκτωρ, ἐν ᾧ πᾶς ἄλλος ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὴν παραγγελίαν τῇ Ἑκάβῃ, τοῦτο τοῖς ὀλιγίστοις θὰ ἐφαίνετο ἱκανῶς σπουδαῖον πρὸς δικαιολογίαν τοιαύτης παραδόξου ἀθετήσεως, μάλιστα θὰ εὑρίσκε τις τὸν ἀναφερόμενον λόγον οὐ μόνον πολὺ ὀλίγον σπουδαῖον, ἀλλ' ἐν γένει οὐδὲ λόγον ὄντα. Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς τὸ νὰ ἀναχθῇ ὁ Ἑκτωρ ν' ἀναχωρήσῃ τῆς μάχης, τίς ὁ λόγος ὅπως τὸ ἀπρεπὲς τοῦτο, ἃ τε ἀνάξιον ὄν τοῦ Ὀμήρου, προσαφθῇ τῷ ποιητῇ τοῦ ἀποχωρισμοῦ; Δεικνύει ἄρα οὗτος ταπεινότερον αἶσθημα ὑπὲρ τοῦ εὐπρεποῦς, ἢ ἄλλος τις τῶν ποιητῶν καὶ τοῦ Ὀμήρου αὐτοῦ μὴ ἐξαιρουμένου; Ἡ μοναδικὴ διέξοδος, ἡ τὴν ἀπορίαν ἐπιδύουσα, τὸ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι πρῶτον ἐπιγενέστερος διατάκτης ἐγκαθήρμοσε τὴν σκηνὴν ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτῆς, τὸ μέσον, λέγομεν τοῦτο, ὃ παρέχει ἡ περὶ ἀσμάτων θεωρία, ἐνταῦθα δὲν εἶναι προσιτόν· ἐπειδὴ κατὰ τὸν Βέργκ τὸ περὶ ὃ λόγος τεμάχιον ἐξ ἀρχῆς ἐξεταζόμενον συνετάχθη ὑπὲρ τῆς συναφείας τῆς Ἰλιάδος. Ἐντεῦθεν ἐξ ἀνάγκης ἀγόμεθα εἰς τὸ ἐξῆς ἀντίθετον συμπέρασμα «ἐπειδὴ ὁ ποιητής, ᾧ χρεωστοῦμεν τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ Ἑκτορος, δεικνύει ἀριδῆλως τὴν λεπτοτάτην αἴσθησιν διὰ τὸ ποιητικῶς σύμμετρον καὶ εὐπρεπὲς, διὰ ταῦτα ἢ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν τροποποιήσις τῆς σκηνῆς δυνατὸν καὶ ποιητικῶς νὰ δικαιολογηθῇ.» Καὶ πράγματι ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως δύναται νὰ πεισθῇ, ὅτι τὸ συζητούμενον τμήμα, ὡς εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν Ἰλιάδα, οὐδαμῶθι ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλεχθῇ πρεπωδέστερον, ἢ ἐνταῦθα, ὅπου ἄρχεται τὸ λαμπρὸν μὲν, ἀλλὰ βραχὺ στάδιον τοῦ Ἑκτορος.

Ἔτι δ' ἀπιθανώτερον τῆς δραστικότητος τῶν μετὰ ταῦτα ποιητῶν, ἥτις προῦποτίθεται πολὺ εὐρυνομένη, εἶναι τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον τῶν διασκευαστῶν. Ἡ ἀφαίρεσις μακρῶν τεμα-

χίων γνησίας Ὀμηρικῆς ποιήσεως δὲν συνάδει τῷ ὑψίστῳ σεβασμῷ, οὗ ὁμολογουμένως ἀπήλαυσεν ἡ ὁμηρικὴ ποίησις παρά τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τῆς μεταγενεστέροις. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ὡς καὶ ὁ Βέργκ αὐτὸς διὰ μακρῶν ἀποφαίνεται, ἐκρίνοντο ὡς ἡγιασμένον ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἄλλοι ποιηταὶ οὐδαμῶς ἐτόλμων νὰ πατήσωσιν. Οὐδέποτε οἱ μετέπειτα ποιηταὶ ἐξελέξαντο νὰ ἐπεξεργασθῶσιν ὑπόθεσιν, ἣν ὁ Ὅμηρος αὐτὸς ἐπραγματεύθη. Καὶ ὅμως πῶς θ' ἀπετόλμων κολόβωσιν καὶ παραμόρφωσιν τῶν μουσικωτάτων ἐκείνων ποιητικῶν ἔργων; Καὶ ἂν πράγματι εἷς τις εἶχε πρόχειρον τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν ἀδιαφορίαν, πῶς ἦτο δυνατόν οὕτω πράττων νὰ εὐδοκμήσῃ παρά τῷ ἔθνει καὶ ἀποσκυβαλίσῃ τὸ γραπτῶς σωζόμενον ἀρχέτυπον ἔργον τοῦ Ὀμήρου;

Τῇ δὲ προϋποθέσει, καθ' ἣν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς συνετέθησαν γραπτῶς, ἢ τοῦλάχιστον πολὺ ἐνωρὶς ἀνεγράφησαν, ἀντιφωνεῖ τελέως ἡ παραδοχὴ βαθέως ἀπτομένης μετασχηματίσεως τῶν ποιημάτων τούτων, ὡς θὰ διευκρινισθῇ καὶ ἄνευ εἰδικωτέρας ἀποδείξεως. Πλὴν ἡ προϋπόθεσις ἐκείνη παρέχει εὐκταῖον μέσον πρὸς ἀπομάκρυνσιν οὐ μικροῦ ἀριθμοῦ τόσον ὑποδεεστέρων, ὅσον ἀξιολογωτέρων ἀνισοτήτων. Ἡ προσοχὴ εἰς φειδωλίαν χώρου ἐμελλεν ἀναγκαίως καὶ τοῦτο νὰ φέρῃ, ἥγουν αὐτολεξεῖ, ἢ σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐπαναλαμβανόμενα χωρία δεύτερον ἀπαντῶντα νὰ μὴ ἐξαλείφωνται, ἀλλ' ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν νὰ ὑποσημαίνεται διὰ τινος σημείου, ὃ τοῦ λοιποῦ θὰ παρεῖχεν ἀφορμὴν εἰς τινὰς πλάνας. Ἐπίστευον, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναπληρώσωσιν, ὅπου οὐδὲν ἦν ἀναπληρωτέον, ὡς ἐν παραδείγματι, αἱ στερεότυποι περιγραφαὶ τῶν εὐωχιῶν καὶ τῶν θυσιῶν ἐπείσαγόμεναι ἐκάστοτε ἀφθονοί. Καὶ ὁ γνωστὸς τρόπος τῶν διασκευαστῶν τοῦ ἀρύεσθαι τὰς προσθήκας αὐτῶν ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἦττον ἐστὶν ἀποδοτέος τῇ πνευματικῇ ἀδυναμίᾳ τῶν ἀνθρώπων τούτων· διότι τὸ κατασκευάσαι ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ ἀνεκτοῦς τινὰς στίχους δὲν εἶναι δυσχερὲς, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸ παραγαγεῖν ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐπιτομὰς τηρουμένης χρήσεως. Τοῦτο βλέπει ὁ ἀναγνώστης λίαν σαφῶς ἐπὶ τῆς βουλῆς τῶν γερόντων, ἧτις κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Βέργκ ἀντὶ μακροτέρας καὶ καλλίονος ἀφηγήσεως τοῦ

πολεμικοῦ συμβουλίου. Ἡ τῶν ἡγεμόνων βουλὴ, λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐγχωρεῖ ἕνεκα τῆς ποιητικῆς συνθέσεως. Διότι οἱ ἡγεμόνες, ἂν μὴ προεγίνωσκον τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἀγαμέμνονος, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι τὴν κυρίαν ἔννοιαν τοῦ λόγου τοῦ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ.

Εἶναι ὁμως σωστὰ σωστὰ ὁ κύριος λόγος ὁ δυνάμενος νὰ ἰσχύῃ διὰ τὸν ἐκ τοῦ ποιήματος ἐξοβελισμόν τῆς βουλῆς τῶν γερόντων, διότι ὁ τρόπος τῶν ἡγεμόνων ἐξαγγέλλει ἐντελῇ ἄνοιαν τοῦ ἀληθινοῦ σκοποῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος, λόγος ἐξ ἴσου ἰσχύων πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Βέργκ προστιθέμενον τεμάχιον. Προδήλως ἐν τῇ ἀρχαιότητι, λέγει ὁ ἐπικριτὴς τῆς συγγραφῆς τοῦ Βέργκ, ῥαψωδός τις, ὑπέλαβε τὴν βουλὴν τῶν ἡγεμόνων ἀναγκαίαν καὶ τὴν φαινομένην ἔλλειψιν ἐπλήρωσε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, τ. ἔ. διὰ τῆς κατὰ λέξιν ἐπαναλήψεως ἡγουμένου τεμαχίου, ᾧ αὐτὸς ἐξ ἀνάγκης προσέθηκεν ἔτι ὀλίγους στίχους ὑφ' ἑαυτοῦ συντεθέντας. Ὡσαύτως δ' ὥς τις εἶχεν ἀφορμὴν νὰ παραδέχηται ἐλλείψεις, ὅπου τοιαῦτα δὲν ὑπῆρχον, οὕτως ἀφήρει ἐπ' εὐκαρίᾳ καὶ τὴν συμπλήρωσιν πραγματικῶς ὑπαρχόντων ἐλλειμμάτων ἐκ τοῦ μὴ ὀρθοῦ χωρίου. Παραδείγματα τούτου παρέχει ἀμέσως ἡ πρώτη ῥαψωδία τῆς Ὀδυσσεΐας. Ὁ Κίρχοφ, οὗ τὴν πρὸς τοῦτο γνώμην ἀποδέχεται ὁ Βέργκ, σαφῶς ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ τῆς Ἀθηναΐς πρὸς τὸν Τηλέμαχον πρόσκλησις (ς. 272—304) ἀδεξίως ἐλήφθη ἐκ τῆς δευτέρας ῥαψωδίας. Ὅσῳ ὀλίγον καὶ ἂν ἀποβαίνει δυνατὴ ἀντίρρησις τις κατὰ τῆς ὀρθότητος τῆς ἀποδείξεώς του, οὐδὲν ἥττον ἡ ἀποβολὴ ἀπάσης τῆς ῥαψωδίας οὐδένα λόγον ἔχει. Πιθανώτατα λέγουσιν οἱ ἐπικριταὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Βέργκ ἀντὶ τῶν προσκρουόντων στίχων οὐδὲν ἄλλο πρότερον ὑπῆρχεν ἢ ὅ,τι ἡ Ἀθηναῖς ἀπὸ ς. 90—95 ὑποσημαίνει ὡς ἰδίαν ἐντολὴν πρὸς τὸν Τηλέμαχον καὶ μόνον ὡς ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ προσώπου μεταβάλλονται ἀναγκαίως τὰ λεγόμενα αὐτά. Ἡ δὲ δευτέρα ἡμαρτημένη ἀναπλήρωσις ἐν τῇ αὐτῇ ῥαψωδίᾳ ἀπαντᾷ ἀπὸ ς. 374—380.

Καὶ αὗται μὲν εἰσιν αἱ τῶν πλειόνων κατὰ τὴν Γερμανίαν φιλολόγων γνώμαι περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Βέργκ, νῦν δὲ ἃς ἐξετάσωμεν κεφάλαιά τινα τῆς συγγραφῆς, τὸ περὶ Ὀμήρου ὡς

ιστορικοῦ προσώπου, τὸ περὶ πατρίδος καὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἤκμασεν. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν λοιπὸν ὁ Ὅμηρος ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον ἀποφαίνεται ὁ συγγραφεὺς, ὅτι τὰ μὲν ὁμηρικὰ ποιήματα, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, εἰσὶ τ' ἀρχαιότατα καὶ τὰ κράτιστα προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ ποιητοῦ κρύπτεται ὀπισθεν τοῦ ὑποκειμένου τῆς ποιήσεως αὐτοῦ οὕτως, ὥστε ἐξ αὐτῆς ὁ ἀναγνώστης οὐδὲν δύναται νὰ ἀρυσθῇ περὶ τοῦ συγγραφέως. Καὶ συνέπλασαν μὲν οἱ Ἕλληνες ἐν μεταγενεστέροις καιροῖς ἐκ πάντων τῶν μύθων καὶ τῶν παραδόσεων βιογραφίαν τοῦ Ὀμήρου, πλὴν ἀλλ' ὅμως πάσης ἀξιοπιστίας γυμνήν. Ὅθεν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνεφίχτων ἐκείνων ποιητικῶν ἔργων κεῖται ὅλος ἐν τῷ σκότει. Τὸ μεγαλεῖον ὅμως τῶν ἔργων αὐτῶν, τῶν ὅλως αἰφνης ἐκ τῆς πόλιωτάτης ἀρχαιότητος δίκην ἡλίου ἀνατελλόντων, ἀπαιτεῖ ἵνα ἐνατενίζωμεν εἰς ὠρισμένον πρόσωπον· διότι αἱ ποιήσεις αὗται οὔτ' ἀπαρχαί, οὔτ' ἀπέριττος δημοτικὴ ᾠδὴ εἰσιν, ἀλλὰ ποιητικὸν προϊόν δημιουργηθὲν διὰ πάσης ἐντέχνου τελειότητος καὶ ἐπομένως μετὰ συναισθήσεως. Καὶ τὰ μὲν δημοτικὰ ᾄσματα στεραῦνται ὠρισμένου ὀνόματος ποιητοῦ· ἡ δ' ἐντεχνος ποίησις προσαρτᾶται ἐκάστοτε εἰς ἓνα τοιοῦτον, ἐπειδὴ τὸ μόνον πρόσωπον εἶναι ἡ δημιουργικὴ τάσις ἐκείνης· δι' ὃ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀμήρου εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ ᾔῃαι ἱστορικόν. Καὶ τοῦτο εἶναι συνάμα τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς μεμαρτυρημένον ὄνομα τοῦ ποιητοῦ. Καὶ ἀπέδωκαν μὲν αὐτῷ πολλὰ πλαστῶς, ὅμως διαστέλλεται ἀκριβῶς ἐκ τῶν παλαιότερων μυθικῶν προσώπων, οἷον Ὀρφέως, Λίνου, Εὐμόλπου καὶ Μουσαίου. Παρὰ τούτοις μὲν πρωταγωνιστεῖ τὸ στοιχεῖον τῶν δαιμόνων ᾄμα καὶ τῶν ἡρώων, ἐν ᾧ ὁ Ὅμηρος ἀπαύστως ἐπιφαίνεται ἐν ταῖς ποιήσεσιν ὡς ἄνθρωπος. Τὸ δ' ὅτι οὐδὲν ἀξιόπιστον περὶ αὐτοῦ γινώσκομεν, τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ τὸν οὐχὶ μυθικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Πρὸς τούτοις πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι τοῦ παραγαγεῖν καὶ ἐκ τῆς λέξεως Ὀμήρου ἀπόδειξιν κατὰ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἀπέτυχον, ἃ τὰ τοῦ ὀνόματος σημαίνοντος ἐνέχυρον, ἥτοι σημασίαν ὅλως ξένην τῆς ποιητικῆς προσωπικότητος. Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι τὸ ὄνομα οὔτε ἐπενοήθη, οὔτε κατεσκευάσθη πρὸς ὠρισμένον σκοπόν.

Εἶτα ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ περὶ πατρίδος τοῦ ποιητοῦ ζήτημα, ὃ διαφέρει καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀπαρνούμενοις τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὀμήρου, ἅ τε τῆς πατρίδος τοῦ ποιητοῦ συνωνύμου οὔσης τῇ τῶν ποιημάτων καταγωγῇ. Ἑπτὰ ὡς γνωστὸν πόλεις μνημονεύονται ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐρίζουσαι περὶ πατρίδος Ὀμήρου, ἡ Σμύρνη, ἡ Χίος, Κολοφῶν, Ἰθάκη (ἡ Κύμη), Πύλος, Ἄργος καὶ Ἀθῆναι· διότι αὗται ἔσχον τὴν ἀρχὴν τὸ πρῶτον διὰ παντοίων συνδυασμῶν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων παραγομένων. Καὶ ἡ μὲν Ἰλιάς ἀναφέρεται ὅλως ὠρισμένως εἰς τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἥττον δ' ὀριστικῶς ἡ Ὀδύσεια. Ἐν αὐτῇ περιλαμβάνονται ἀναφοραί τινες ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, πλὴν αὐταὶ εἰσι προσθῆκαι πλασθεῖσαι ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ τοὺς τόπους τούτους ἀπαγγελίας τῶν ποιημάτων. Τούναντίον ἡ περιγραφὴ τῆς ἡδυπαθείας παρὰ τοὺς Φαίαξι καὶ τῆς ἀκολασίας τῶν Ἰθακησίων μνηστήρων ἐνδεικνύουσι τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἥτις δέον νὰ κρίνηται πατρὶς ἀμφοτέρων τῶν ποιήσεων. Ἐκ δὲ τῶν ἀξιώσεων τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεων μᾶλλον δεδικαιολογημέναι εἰσὶν αἱ τῆς Σμύρνης, καὶ δὴ κατὰ ταύτας ὁ ποιητὴς ὠρμάτο ἐξ Αἰολίδος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν ὑπερισχύει ὁ Ἰωνικὸς χαρακτήρ, καὶ ἐπομένῳ τῷ λόγῳ ἡ γένεσις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων τίθεται περὶ τὴν Ἰωνίαν, συνάγεται, ὅτι ὁ Ὀμηρος καταλιπὼν τὴν πατρίδα αὐτοῦ κατώκησεν ἐν ἰωνικαῖς πόλεσιν, ὧν ἔρχεται πρώτη ἡ Χίος, ὅπου ἤκμασεν ἀρχαῖον γένος ῥαψωδῶν. Ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος τῶν Αἰολικῶν καὶ Ἰωνικῶν στοιχείων διασώζει ἐν τούτοις τὰς ἑαυτοῦ ἀξιώσεις καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν. Καὶ εἶναι πολὺ σπουδαῖον, ὅτι τὸ αἰολικὸν φύλον, κατ' ἐξοχὴν δ' ἡ Θεσσαλία ὑπῆρξεν ἡ κυρία κοιτὶς τῆς ποιήσεως, καὶ αὐτόθεν μετενεχθεῖσα, οὕτως εἰπεῖν, ἡ τῆς ποιήσεως ἐμβολὰς ἐπὶ τὴν δραστικωτέραν καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένην Ἰωνικὴν φυλὴν ἐτερατούργησεν, ἅ τε προῖον ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἡ δὲ συναμφοτέρος δραστικότης γινώσκεται καὶ ἐκ τῆς συνεπιδράσεως διαφόρων φυλετικῶν μύθων ἐν τε τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ. Εἰς τὸν ἀχαῖκο-αιολικὸν μυθικὸν κύκλον τῆς Τροίας ἐπείσάζεται

ὡς ξένος ὁ Νέστωρ καὶ ὁ τῆς Πύλου μῦθος, ὡσαύτως καὶ Γλαῦκος καὶ ὁ Σαρπηδών. Μάλιστα τῷ τοῦ Γλαύκου μύθῳ συγκαταμίσγυνται ἱστορικὰ κεφάλαια τοῦ μύθου, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Λυκίων καὶ Ἰώνων, διότι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἤρχον τῶν καθ' ἑκάστην Ἰωνικῶν πολιτειῶν ἀπόγονοι τοῦ Γλαύκου. Παραπλήσιοι παρατηρήσεις δυνατὸν νὰ γείνωσι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ.

Καὶ ἡ ἐποχὴ ⁽¹⁾, καθ' ἣν ὁ Ὅμηρος ἤκμασεν, ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς· διότι ἅπασαι αἱ τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου εἰδήσεις εἰσὶν εἰκασίαι, οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουσαι. Ἐπειδὴ δὲ τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἰσὶν ἰωνικά, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ᾖναι πρε-

---

(1) Ἐξ ἴσου δυσπροσδιόριστος, λέγει ὁ συγγραφεὺς ἐν σ. 463 κ. ἐ., εἶναι ὁ αἰὼν τοῦ Ὀμήρου, τὸ πότε δηλ. ἐγεννήθη καὶ ἐτελεύτησεν ὁ ποιητής. Τὸ ζήτημα τοῦτο συνδέεται τῷ ἄλλῳ σχετικῷ ἐπ' ἴσης ζητήματι, περὶ τοῦ πότε ἄρχεται ἡ νέα ἐκείνη διάπλασις τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ πότε ἐφίκετο τοῦ κολοφῶνος αὐτῆς, ὃν δὴ παριστάνουσι τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα. Ἐπομένως τὸ παρὸν ζήτημα ἀποβαίνει ἐξ ἴσου σπουδαῖον καὶ διὰ τοὺς ἀπαρνούμενους τὴν προσωπικότητα τοῦ Ὀμήρου. Καὶ περὶ μὲν τῆς πατρίδος τοῦ ποιητοῦ ὁπῆρχον παραδόσεις τοῦ λαοῦ, αἵτινες, καὶ τοὶ ἀλλήλων διαφέρουσαι ἐν τέλει ἀναφέρονται πρὸς τὴν Σμύρνην· περὶ τῆς ἐποχῆς ὅμως τούτου οὐδεμία παλαιὰ παράδοσις ὑπάρχει, διότι ὁ λαὸς εἶναι ἀδιάφορος πρὸς τὴν χρονολογίαν, καὶ πρῶτον ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἐγένετο ἀπόπειρα τοῦ πληρῶσαι τὸ ἐπαισθητὸν τοῦτο ἔλλειμμα. Αἱ δὲ τῶν παλαιῶν περὶ τούτου μαρτυρίαι εἰσὶν ἀνεξαιρέτως εἰκοτολογίαι, καὶ τινες μὲν αὐτῶν προσπελάζουσιν, ἕναι δὲ διαφέρουσιν, καὶ ἄλλαι πάλιν ἀποκλείουσιν ἀλλήλας. . . Ἄξιον σημειώσεώς ἐστίν, ὅτι οὐδ' αὐτοὶ οἱ τὰ μάλιστα ὀνομαστοὶ ἐρευνῆται τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου συνεφώνουν ἀλλήλοις, διότι ὁ μὲν Κράτης τίθησι τὸν Ὅμηρον περὶ τὸ 4405, ἥτοι 80 ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὁ δὲ Ἐρατοσθένης ἀκριβῶς 400 ἔτη μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τροίας (ἔτει 1083), ἤγουν πρὸ τῆς Ἰωνικῆς ἐποικίσεως· ὁ Ἀρίσταρχος περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν (ἔτ. 4043), ἐν ᾧ ὁ Ἀπολλόδωρος τὴν γέννησιν, οὐχὶ δὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ ποιητοῦ, τίθησιν 400 ἔτη ὕστερον (ἔτ. 943). . . Ἐν δὲ σ. 473 ὁ συγγραφεὺς ἀποδέχεται τὴν ἀρχὴν τῶν Ὀλυμπιάδων ὡς τὴν ἀσφαλεστέραν χρονολογίαν, καθ' ἣν θετέα ἡ τοῦ Ὀμήρου ἀκμὴ, διότι ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ καθίσταται δυνατὴ ἡ ὑποτύπωσις εἰκόνης τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπικῆς ποιήσεως.

σδυγενέστερα τῶν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ἤγουν τοῦ ἔτους 1043 π. Χ. Ὁ τύπος ὁμῶς τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως προϋποτίθῃσιν ἀνωτέραν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, ὅλως ἀπηλλαγμένην τοῦ ἀκάμπτου καὶ κατὰ συνθήκην οὕτως εἰπεῖν παλαιοῦ ὕφους. Παράλληλισμός τοῦ τρωϊκοῦ Ἑκτορος πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἱστορικὸν βασιλέα τῆς Χίου καθιστᾷ δυνατὴν τὴν διαφορὰν τοῦ δευτέρου τούτου εἰς τὴν Ἰλιάδα, τελευτήσαντος περὶ τὸ 943 π. Χ. Ἀνωτέρω δὲ τοῦ μέσου τῆς δεκάτης ἑκατονταστηρίδος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μετατοπισθῇ ἡ Ἰλιάς ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς Κυκλικοὺς συναφείας αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ νεώτερος τῆς δεκάτης ἑκατονταστηρίδος δὲν φαίνεται ὁ Ὅμηρος ὡς ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ τῆς Θ'. ἑκατονταστηρίδος τὸ δελφικὸν μαντεῖον ἀπεκρίθη εἰς ἰωνικὴν διάλεκτον, ὅ διασαφοῖ μόνον ἡ βιαία ἐπίδρασις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. Τεκμαίρεται λοιπὸν ὁ Βέργκ, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς συνετέθη ἀμέσως μετὰ τὸ μέσον τοῦ Ι', ἡ δὲ Ὀδύσσεια ἐν ἀρχῇ τοῦ Θ'. αἰῶνος, ἃ τε αὕτη ὁμολογουμένως ἐνδεικνυμένη ὡς τὸ νεώτερον ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα ἀναφέρει εἰς τὸν Ὅμηρον αὐτὸν, τὴν δ' Ὀδύσσειαν εἰς ἀπόγονον, ἢ μαθητὴν ἴσῃ εὐφυΐᾳ πεπροικισμένον, εἰκοτολογῶν τοῦτον ὡς ἓνα τῶν ἐν Χίῳ Ὀμηριδῶν.

Τὸ δὲ τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ κατακλύζουσι μυθικαὶ παραδόσεις, ἀναφερόμεναι ἔνθεν μὲν εἰς τὸν πατέρα ἐκείνου Μέλητα (1), ἔνθεν δ' εἰς τὴν τυφλότητα καὶ εἰς τὸν θάνατον καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἰου. Ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου φαίνεται ὀρμωμένη καὶ ἡ τοῦ Ὀμήρου μήτηρ, ἡ κρύφα τῶν πατρῶν οἶκον ἐν τῇ κυοφορίᾳ ἐκλιποῦσα καὶ ἐν Λυδία παρὰ τὸν Μέλητα ποταμὸν υἱὸν τεκοῦσα. Τοσαῦτα περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Ὀμήρου. Περὶ δὲ τυχῶν καὶ τῶν ἀνέκαθεν συστατικῶν στοιχείων τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων φρονεῖ ὁ Βέργκ, ὅτι σὺν τῷ προϊόντι χρόνῳ

(1) Δι' ὃ προσωπομεῖται ὁ Ὅμηρος Μελησιγενῆς, ὃ πιθανῶς ἀνάγεται εἰς τὴν παλαιὰν ποίησιν τῶν ραψωδῶν. Αὐτόθεν δὲ ἔσχε τὴν ἀρχὴν καὶ ἡ ἐπωνυμία τοῦ ποιητοῦ Μαίονιος ἢ Μαιονίδης, ἢ τὴν Σμύρνην καὶ Λυδίαν ὑπαινισσομένη, καίπερ τοῦ ἐπιθέτου τούτου παρὰ τοῖς ἐπιγενεστέροις παραληφθέντος ὡς γενεαλογικοῦ.

ὑπέστησαν παντοίας προσθήκας καὶ ἀλλοιώσεις μὴ περισωθέντα ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν μορφῇ, πλὴν κατ' οὐσίαν κρίνει τὰς ὁμηρικὰς ποιήσεις ὡς ἐνότητα ἐχούσας.

Τὸ ὅτι δὲ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Βέργκ τοῦ ἀγαγεῖν τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα εἰς τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ λύσιν δὲν ἐπέτυχε πλεον τῶν πρὸ αὐτοῦ, αἰτία τούτου εἶναι, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος ἐλήφθη πολὺ αὐστηρότερον, ἢ ὅσον ἡ παλαιατάτη ἐκείνη ποίησις ἐπέτρεπεν. Εἰς τὴν πλάνην ταύτην ἐξετέθησαν ὡς εἰκὸς καὶ αὐτοὶ οἱ μάλιστα περὶ Ὁμήρου ἐπαῖοντες· διότι ὅσω τις ἐξ ἀκριβοῦς μελέτης πείθεται περὶ τῆς ἀπαραμίλλου τελειότητος τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, τοσούτῳ μᾶλλον θ' ἀρέσκηται νὰ προῦποθέσῃ συνεπῶς τὴν αὐτὴν τελειότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν. Καί τοι τοῦτο προῦκάλεσε θεωρίας, ἃς δὲν δύναται νὰ ἐγκολπωθῇ ὁ περὶ τὸν Ὁμηρον ἀσχολούμενος, ἅτ' ἀναιρούσας ἀλλήλας, οὐδὲν ἤτον ἔνεκα τῶν ἐργασιῶν τῶν διαπρεπεστάτων κριτικῶν ἰσχυρῶς προῦβιδάσθη ἡ βαθυτέρα κατανόησις τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης δέον νὰ κρίνηται καὶ τὸ ἔργον τοῦ Βέργκ, ὃ ἀνομολογουμένως ἐστὶν ὁ καρπὸς μακρᾶς καὶ ἀσπασίου περὶ τὸν ποιητὴν μελέτης, ἐξαιρομένης ἔνεκα τῆς ἀμφιλαφοῦς πολυμαθείας, ὡς δὴ τοσοῦτον κατὰδῆλον γίνεται τοῦτο ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Ὁμήρου, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ τῆς ἀναλύσεως τῆς τε Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας τμήμασιν, ὥστ' αἱ παρατηρούμεναι ἀδυναμίαι τοῦ προκειμένου συγγράμματος ἐπανορθοῦνται ἐκατονταπλασιόνως διὰ τῶν ἐν αὐτῷ τούτῳ ἀπαστραπτουσῶν ἀρετῶν.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ Ἰούλιον τελευτῶντα, 1874.

Ν. ΠΕΤΡΗΣ.

ΟΠΤΙΚΗ ΑΝΩΤΕΡΑ.

Θεωρητικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ πειράματος τοῦ Huyghens.

I.

Ἐν πρώτοις ἀνακαλοῦμεν διὰ βραχείων εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου τὸ πείραμα τοῦ Huyghens.

Δεσμὴ φωτὸς ἡ Ia συνάγεται ὑπὸ τοῦ φακοῦ L ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου Ἰσλανδίας S, ἐξ οὗ ἐξέρχεται διηρημένη εἰς δύο ἀκτῖνας, τὴν συνήθη ἢ κοινὴν O καὶ τὴν ἀσυνήθη ἢ ἑκτακτον

ἑκτάκτου ἀκτῖνος E καὶ τὸ ἑκτακτον εἶδωλον e τῆς κοινῆς ἀκτῖνος O.

γ'. Ἐάντι κύριαι τομαὶ τοῦ S καὶ S' σχηματίζωσι πρὸς ἀλλήλας γωνίαν 45° , βλέπομεν ἐπὶ τοῦ D τέσσαρα εἶδωλα ἰσοεντατικὰ τὸν φωτισμόν.

δ'. Τῶν κυρίων τομῶν τῶν S καὶ S' τεθεισῶν εἰς θέσεις ἐνδιαμέσουσες, δηλαδὴ ὥστε νὰ σχηματίζωσι πρὸς ἀλλήλας γωνίας διαφόρους τῶν γωνιῶν 0° , 90° , 45° , βλέπομεν ἐπὶ τοῦ D τέσσαρα εἰδῶλα μεταβλητὰ τὸν φωτισμὸν, καὶ ἰσοεντατικά ἀνά δόω.

II.

Γνωστὴ τοῦ πειράματος τούτου συνέπεια εἶναι ὅτι, αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E , αἱ ἐκ τοῦ κρύσταλλου S ἐξεληθοῦσαι, εἰσὶν ἀκτῖνες πεπολωμέναι.

Τῷ ὄντι, ἀφαιρέσωμεν τὸν κρύσταλλον S καὶ δεχθῶμεν τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα Ia ἐπὶ τοῦ S' , βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ D δύο εἰδῶλα, τὸ κοινὸν O καὶ τὸ ἐκτακτὸν e , ἰσοεντατικά τὸν φωτισμὸν, διατηροῦσι δὲ τὸν φωτισμὸν τοῦτον ἀμετάβλητον ὅταν σρέφωμεν τὸν κρύσταλλον S' . Ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι τὸ σταθερὸν κατὰ τὴν ἔκτασιν τοῦ φωτισμοῦ τῶν δύο εἰδῶλων, συριστᾷ χαρακτῆρα διακριτικὸν τοῦ φυσικοῦ φωτός Ia .

Τὰ δύο ταῦτα εἰδῶλα διαγράφουσιν ἕκαστον ἐν ᾧ στρέφωμεν τὸν κρύσταλλον S' , κύκλου περιφέρειαν, καὶ μεζῶν μὲν εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκτάκτου εἰδώλου, ἐλάσσων δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ διαγεγραφομένη.

Τὸ σχῆμα 2 δεικνύει τὰ εἰδῶλα τεῦτα ἐπὶ τῶν διαφορῶν σημείων τῶν περιφερειῶν, ἃς διαγράφουσιν.

Ἐὰν ἡ κυρία τομὴ τοῦ S' ᾖ καθετὸς τῷ ὀρίζοντι, τὰ δύο εἰδῶλα, τὸ κοινὸν O καὶ τὸ ἐκτακτὸν e , κεῖνται ἐπὶ τῆς καθέτου τῷ ὀρίζοντι διαμέτρου PP , καθ' ἣν ἡ κυρία τομὴ τοῦ S' προεκβαλλομένη τέμνει τὸ διάφραγμα D .

Σχ. 2.

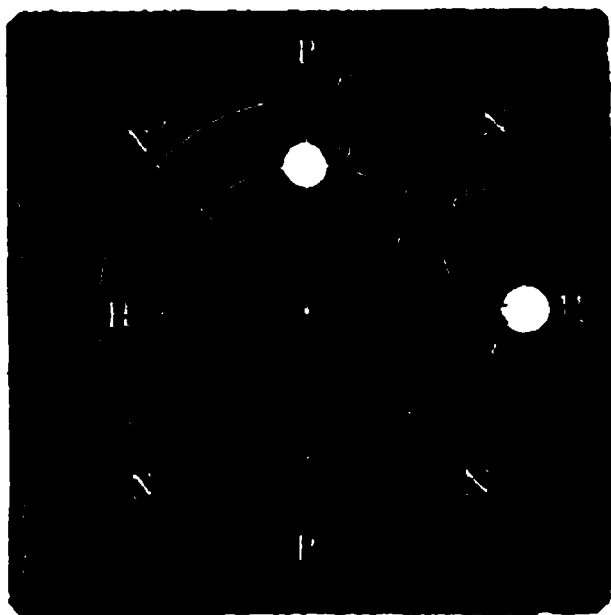
Ἐὰν ἡ κυρία τομὴ τοῦ S' ᾖ ὀριζόντιος, τὰ δύο εἰδῶλα O καὶ e εἰσὶν ἐπὶ τῆς ὀριζοντίου διαμέτρου HH .

Τέλος, εάν ἡ κυρία τομή τοῦ S' σχηματίζῃ γωνίαν 45° μετὰ τὴν κάθετον τῷ ὀρίζοντι PP καὶ ἐπομένως καὶ μετὰ τὴν ὀριζόντιον HH , τὰ δύο εἰδῶλα κεῖνται ἐπὶ τῆς διαμέτρου NN , ἥτις διέρχεται διὰ τῆς διαιρέσεως 45° . Κατὰ τὴν διάμετρον δὲ ταύτην NN τέμνεται τότε τὸ διάφραγμα D ὑπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς κυρίας τομῆς τοῦ S' προεκβάλλομένου.

Ἀναθέσωμεν ἤδη ἐν τῇ ἀρχικῇ θέσει αὐτοῦ τὸν κρύσταλλον S (σχ. 1). Ὁ κρύσταλλος οὗτος διαιρεῖ τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα Ia εἰς δύο ἀκτῖνας O καὶ E , διακόπτοντες δὲ τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E διὰ τοῦ διαφράγματος d , καὶ δεχόμενοι τὴν κοινὴν ἀκτῖνα O ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , βλέπομεν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D δύο εἰδῶλα, τὸ κοινὸν O καὶ τὸ ἑκτακτὸν e , ἅτινα ἐξετάσωμεν νῦν.

Περιστρεφομένου τοῦ κρυστάλλου S' , βλέπομεν τὰ δύο εἰδῶλα O καὶ e νὰ στρέφονται μὲν ὡς εἴρηται, ἀλλὰ παρατηροῦμεν πρὸς τούτοις ὅτι, ἕκαστον εἰδῶλον ἀλλάσσει τὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ του βαθμῆδὸν μέχρι σβέσεως αὐτοῦ· ἔπεται ὅτι ἡ ἐντάσις τοῦ φωτισμοῦ δὲν εἶναι σταθερὰ ὡς ὅταν ἐδεχόμεθα ἐπὶ τοῦ S' φυσικὴν ἀκτῖνα· ἡ ἀκτὶς λοιπὸν O , ἐπεὶ διήλθε διὰ τοῦ κρυστάλλου S , ἐκτήσατο ιδιότητας νέας, ἃς ἡ φυσικὴ ἀκτὶς δὲν ἔχει· διὸ πρὸς διάκρισιν ἐκλήθη ἀκτὶς πολώσεως· χρώμενοι δὲ τῇ ὀνομασίᾳ ταύτῃ, δὲν προτιθέμεθα καὶ νὰ δικαιολογήσωμεν αὐτήν.

Ἡ κοινὴ ἀκτὶς O , ἣν ἐδέχθημεν ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , αἰτνει δύο ἀκτῖνας O καὶ e , αἵτινες λαμβάνουσιν ὡς εἴρηται ἐντάσεις φωτισμοῦ διαφόρους, ὅταν στρέφωμεν τὸν κρύσταλλον S' , τὰς ἐντάσεις δὲ ταύτας παριστάνει τὸ σχῆμα 3· βλέπομεν ἐπὶ τούτου. 1ον. Ὅταν αἱ κύριας τομαὶ τῶν δύο κρυστάλλων S καὶ S' ὡσι παράλληλοι πρὸς ἀλλή-

Σχ. 3.

λας καὶ κάθετοι τῷ ὀρίζοντι, καὶ ἐπομένως παρατεινόμεναι τέμνουσι τὸ διάφραγμα D κατὰ τὴν κάθετον τῷ ὀρίζοντι PP , ἡ ἑκτακτος ἀκτὶς e σβέννυται καὶ ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D βλέπομεν τὴν κοινὴν ἀκτῖνα O μόνην.

2ον. Ὄταν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν κρυστάλλων S καὶ S' ᾧσι κάθετοι πρὸς ἀλλήλας, παρατεινόμεναι δὲ τέμνουσι τὸ διάφραγμα D , ἡ μὲν κατὰ τὴν PP , ἡ δὲ κατὰ τὴν HH , τὰ δύο εἰδῶλα κεῖνται ἐπὶ τῆς ὀριζοντίου διαμέτρου HH , καὶ αἱ ἐντάσεις τοῦ φωτισμοῦ αὐτῶν ἀντηλλάχθησαν ἀμοιβαίως, δηλαδή ἡ κοινὴ ἀκτὶς O ἐσβέσθη, ἡ δὲ ἑκτακτος e , ἥτις ὑπῆρχεν ἐσβεσμένη, ἀνέλαβε τὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτῆς.

3ον. Ὄταν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν S καὶ S' σχηματίζωσι πρὸς ἀλλήλας γωνίαν 45° , δηλαδή, ἡ μὲν τέμνει τὸ διάφραγμα κατὰ τὴν PP , ἡ δὲ κατὰ τὴν NN , τότε τὰ δύο εἰδῶλα O καὶ e ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἐντάσιν τοῦ φωτισμοῦ, ἐπὶ τῆς NN κείμενα.

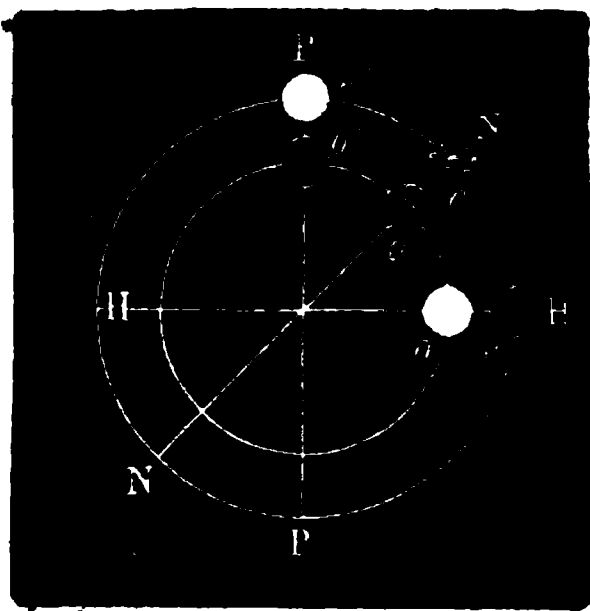
4ον. Τῶν κυρίων τομῶν τῶν κρυστάλλων S καὶ S' σχηματίζουσιν πρὸς ἀλλήλας γωνίας ἐνδιαμέτους, τὰς μεταξὺ 0° καὶ 45° περιεχομένας, ἢ τὰς μεταξὺ 45° καὶ 90° , τὰ δύο εἰδῶλα O καὶ e εἰσὶν ἄνισα τὸν φωτισμὸν, κείμενα μεταξὺ 0° καὶ 45° ἢ μεταξὺ 45° καὶ 90° .

Βλέπομεν δὲ οὕτως ὅτι τὸ εἰδῶλον O , κείμενον ἐν πρώταις ἐπὶ τῆς PP , ὅπως φθάσῃ ἐπὶ τῆς HH , ἐν ᾗ ὑπάρχει ἐσβεσμένον, λαμβάνει πάσας τὰς ἐνδιαμέτους ἐντάσεις φωτισμοῦ. Ὡσαύτως ἔχει καὶ περὶ τοῦ εἰδώλου e , ἐν ᾧ μεταβαίνει ἐκ τοῦ P εἰς τὸ H , καθίσταται βαθμηδὸν ἐντατικώτερον τὸν φωτισμὸν.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ στρέφωμεν τὸν κρυστάλλον S , τιθέμενοι τὴν κυρίαν αὐτοῦ τομὴν κατὰ τὴν NN' , τὸ φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται, δηλαδή τὸ εἰδῶλον e , ὅπερ ἐπὶ τῆς HH κείμενον εἶναι ἐντατικὸν τὸν φωτισμὸν, ἐξασθενεῖ βαθμηδὸν μέχρις οὗ σβεσθῇ ἅμα φθάνον ἐπὶ τῆς PP , ἐνῷ τὸ εἰδῶλον O , ὅπερ ἐπὶ τῆς HH κείμενον ὑπάρχει ἐσβεσμένον, αὐξάνει τὸν φωτισμὸν βαθμηδὸν, καὶ οὕτως ἐφεξῆς, μέχρι συμπληρώσεως τῆς ὅλης περιστροφῆς.

Ἐὰν ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' δεχθῶμεν τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E , διακόψωμεν δὲ τὴν κοινὴν O , ἔχομεν τότε, ἐν ᾧ στρέφομεν τὸν κρυστάλλον S' , φαινόμενον παραπλήσιον, οἷον δεικνύει τὸ σχῆμα 4.

Δέδεικται λοιπὸν ὑπὸ τοῦ πειράματος τοῦ Huyghens, ὅτι αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E αἱ ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ κρυστάλλου S , εἰσὶν ἀκτῖνες πολώσεως, τοῦθ' ὅπερ γνωστόν.

Σχ. 4.

III.

Συνάγομεν ἡμεῖς νέας συνεπεῖας ἐκ τοῦ πειράματος τοῦ Huyghens τὰς ἑξῆς·

A'. Αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E αἱ ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ κρυστάλλου S , οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπολῶθησαν.

Τῷ ὄντι, διακόπτομεν ἐν πρώτοις τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E διὰ τοῦ διαφράγματος d , δεχόμεθα δὲ τὴν κοινὴν O ἐπὶ τοῦ δευτέρου κρυστάλλου S' , οὗτινος ἡ κυρία τομὴ παράλληλος τῇ κυρίᾳ τομῇ τοῦ S · ὁ κρυστάλλος S' ἐπέχει τόπον ἀναλυτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D ἔχομεν τὸ κοινὸν εἶδωλον O , τοῦ ἑκτάκτου εἰδώλου e σβεσθέντος, συμφώνως πρὸς τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, I. α' καὶ σχ. 3.

Τούτου δὲ δειχθέντος, διακόπτομεν νῦν τὴν ἀκτῖνα O καὶ δεχόμεθα ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , τεθέντος ὡς εἴρηται ἄνωτέρω, τὴν ἀκτῖνα E , βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ ἑκτακτον εἶδωλον e' , τοῦ κοινοῦ εἰδώλου O' σβεσθέντος, σχ. 4. καταφανῶς δὲ τοῦτο εἶναι τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ εἴχομεν ἄνωτέρω, ὅτε ἐπὶ τοῦ S' ἐδέχθημεν τὴν ἀκτῖνα O . Συνάγομεν ἐκ τούτων ὅτι αἱ δύο ἀκτῖνες O καὶ E , ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ κρυστάλλου S , δὲν ἐπολῶθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

B'. Αἱ ἀκτῖνες αἱ ἐξελθοῦσαι ἐκ κρυστάλλου διαιροῦντος

δίχα τὴν ἀκτῖνα ἐπολώθησαν εἰς ἐπίπεδα κάθετα πρὸς ἀλλήλα.

Τῷ ὄντι, ἀφ' οὗ διακόψωμεν τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E , σχ. 1, δεχόμεθα τὴν ἀκτῖνα O ἐπὶ τοῦ κρυστάλλου S' , οὗτινος ἡ κυρία τομὴ παράλληλος τῇ κυρία τομῇ τοῦ S ἢ σχεδὸν παράλληλος· βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς ἀκτῖνος O , ἔχον τὴν μείζονα ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἑκτακτον εἶδωλον e σχεδὸν ἐσβεσμένον σχ. 3.

Θεωρήσωμεν νῦν τὰς δύο ταύτας ἀκτῖνας πολώσεως O καὶ e , τὰς ἐξελθούσας ἐκ τοῦ κρυστάλλου S' , αὐτὰς καθ' ἑαυτάς.

Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ ἀκτὶς O ἔχει τὴν μείζονα ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ, τὸ ἐπίπεδον πολώσεως αὐτῆς εἶναι παράλληλον τῷ ἐπιπέδῳ προσπτώσεως (α).

Ἡ ἑτέρα ἀκτὶς, ἡ ἑκτακτος e , ἔχει τὴν ἐλαχίστην ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ, ὅθεν τὸ ἐπίπεδον πολώσεως αὐτῆς εἶναι κάθετον τῷ ἐπιπέδῳ προσπτώσεως· ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι τὰ δύο ἐπίπεδα πολώσεως, τὸ τῆς O καὶ τὸ τῆς e , εἰσὶ κάθετα πρὸς ἀλλήλα.

Συνήθως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς προτάσεως ταύτης, δεχόμεθα τὰς ἀκτῖνας χωριστὰ, καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἀκτῖνα O , ἔπειτα δὲ τὴν E , ἐπὶ μελαίνης ὑάλου κεκλιμένης κατὰ $35^\circ, 25'$, στρέφομεν τὴν ὑάλον ὡς πρὸς τὴν ἀκτῖνα, τηροῦσαν σταθερὰν τὴν εἰρημένην γωνίαν ὡς περίξ ἄξονος, μέχρις οὗ λάβῃ τὴν θέσιν, ἣν πρέπει νὰ ἔχη, ὅπως ἀντανακλάσῃ ἐκάστην ἀκτῖνα, τὴν O ἢ τὴν E , ἔχουσιν τὴν μεγίστην ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτῆς, βλέπομεν τότε εἰς τὸ διάστημα τὰ ἐπίπεδα πολώσεως τῶν

(α) «Ἡ διέδρος γωνία τῶν δύο διαδοχικῶν ἐπιπέδων ἀντανακλάσεως (πόλωσης δι' ἀντανακλάσεως μὲ τὸ ὄργανον Biot) γίνεται πρόξενος ἀπάλυτως τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος, οὗτινος γίνεται πρόξενος ἡ γωνία τῶν δύο κυρίων τομῶν. . . . ἡ δὲ ἀναλογία δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὰς περιόδους τῶν μεταβολῶν τῆς ἐντάσεως, ἡ φύσις αὐτὴ τῶν τροποποιήσεων, ἃς ἐμβάλλουσιν εἰς τὰς ἀκτῖνας αἱ δύο διάφοροι ἐργασίαι εἶναι ἀκριδῶς μία καὶ ἡ αὐτή. (Biot t. II. p. 407)».

ἀκτίνων τούτων, σχηματίζοντα πρὸς ἀλλήλα γωνίαν ὀρθήν.

Λέγομεν ἐνίοτε ὅτι φυσικὴ ἀκτὶς φωτὸς διαιρεῖται ὑπὸ τοῦ κρυστάλλου εἰς δύο ἀκτίνας, αἵτινες ὑπάρχουσι πεπολωμένοι κατ' ἀντίθεσιν (en sens contraire) καὶ ἐννοοῦμεν ὅτι, ἐὰν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν κρυστάλλων S καὶ S' τεθῶσι παραλλήλως πρὸς ἑαυτάς, βλέπομεν μὲν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς ἀκτίνος O , σχ. 3, δὲν βλέπομεν ὁμῶς ἐπίσης τὸ κοινὸν εἶδωλον O' τῆς ἀκτίνος E , σχ. 4, τοῦναντίον βλέπομεν τὸ ἑκτακτον εἶδωλον O'' τῆς ἀκτίνος E τότε, τὸ δὲ κοινὸν εἶδωλον O' αὐτῆς εὐθύνεται.

Γ'. Ὁ τουρμαλίνος (α), κρύσταλλος διαίρων δίχα τὴν φυσικὴν ἀκτὶνα, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν κρύσταλλον Ἰσλανδίας S' τὸν ἐν τῷ πειράματι σχ. 1.

Ἐπὶ τοῦ τουρμαλίνου T δεχόμεθα τὴν ἀκτὶνα O , σχ. 5, ἀφ' οὗ διακόψωμεν τὴν ἀκτὶνα E . Ὁ τουρμαλίνος ἐπέχει τόπον ἀντικαταστάσεως τοῦ κρυστάλλου Ἰσλανδίας S' καὶ τοῦ πειράματος σχ. 1.

Τὴν μεταλλαγὴν τοῦ φωτισμοῦ, ἣν ὑφίστασαι τὸ εἶδωλον, ἐρμηνεύομεν. Στρεφόμενου τοῦ τουρμαλίνου T , ἡ κυρία τομὴ

(α) Οἱ κάτοικοι τοῦ Ceylan οὕτως ὠνόμασαν τὸν κρύσταλλον· καλεῖται καὶ μαγήτης τοῦ Ceylan, καὶ ἡ ἀριζίτις.

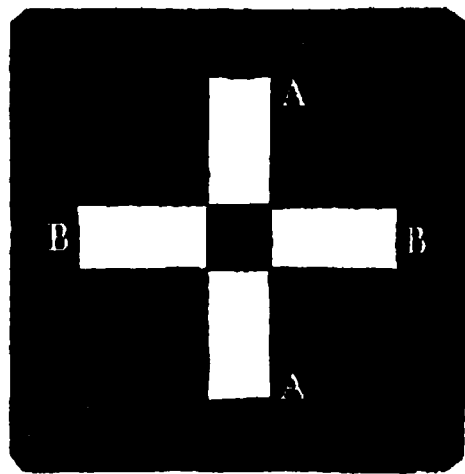
αὐτοῦ σχηματίζει διαδοχικῶς γωνίας διαφόρους μετὰ τὴν κυρίαν τομὴν τοῦ κρυστάλλου S. Ὄταν αἱ κύριαι τομαὶ τῶν δύο κρυστάλλων λάβωσι παράλληλον πρὸς ἑαυτὰς θέσιν, τότε, κατὰ τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, πρέπει νὰ ἴδωμεν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D τὸ κοινὸν εἶδωλον O τῆς κοινῆς ἀκτίνος O, I, α', ἥδη δὲ ὁ τουρμαλῖνος ὅταν ἔχη πάχος μεῖζον ἑνὸς χιλιοστομέτρου (α), ἐμποδίζει νὰ διέλθῃ δι' αὐτοῦ ἡ κοινὴ ἀκτίς, τούτου ἕνεκα λοιπὸν εἶδωλον δὲν ἐμφανίζεται.

Ὄταν δὲ ἀκολουθῶς, τοῦ τουρμαλίνου περιστρεφομένου, τεθῇ ἡ κυρία αὐτοῦ τομὴ καθέτως τῇ κυρίᾳ τομῇ τοῦ S, βλέπομεν τότε ἐπὶ τοῦ διαφράγματος D εἶδωλον πεφωτισμένον, διότι τὸ εἶδωλον τοῦτο εἶναι τὸ ἑκτακτον τῆς κοινῆς ἀκτίνος O, I, β', ἡ δὲ ἑκτακτος ἀκτίς διέρχεται πάντοτε διὰ τοῦ τουρμαλίνου. Τὸ εἶδωλον τοῦτο μεταβάλλεται διαδοχικῶς κατὰ τὴν ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ του, ἐν ᾧ βαθμηδὸν μεταβαίνει ἡ κυρία τομὴ τοῦ τουρμαλίνου ἐκ τῆς καθέτου τῷ ὀρίζοντι θέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ὀριζόντιον, σχ. 3 ἡ ὁδεύει ἀντιστρέφως.

Ἐχομεν καταφανῶς παραπλήσιον τὸ ἐξαγόμενον, ὅταν διακόψωμεν μὲν τὴν κοινὴν ἀκτῖνα O, δεχθῶμεν δὲ ἐπὶ τοῦ τουρμαλίνου T τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα E.

Δ'. Ἑρμηνεύομεν δὲ, συμφώνως πρὸς τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, τὸ φαινόμενον καθ' ὃ αἱ δύο ἐλάσματα τουρμαλίνου συνιστῶσι σύστημα ἀδιαφανές ὅταν αἱ κύριαι αὐτῶν τομαὶ, ἢ, ὅπερ τὸ αὐτὸ, ὅταν οἱ ἄξονες αὐτῶν, διότι οἱ ἄξονες εἰσὶν ἐν τῷ ἐπιπέδῳ τῶν ἐλασμάτων, ὥσι διασταυρωμένως.

Ὁ τουρμαλῖνος AA, σχ. 6, ἔχων πάχος μεῖζον ἑνὸς χιλιοστομέτρου, καὶ δεχόμενος φυσικὴν ἀκτῖνα, ἀφίνει ἐλευθέραν τὴν ἑκτακτον ἀκτῖνα, ἥτις μόνη

Σχ. 6.

(α) Τὸ πάχος τὸ ἀπαιτούμενον ὅπως ἐμποδισθῇ ὁλοσχερῶς ἡ διάβασις τῆς ἀκτίνος ταύτης, εἶναι διάφορον κατὰ τοὺς διαφόρους τουρμαλίνους.

διέρχεται δι' αὐτοῦ. Ἡ ἀκτὶς αὕτη προσπίπτει ἐπὶ τοῦ δευτέρου τουρμαλίνου BB, οὗτινος ἡ κυρία τομὴ κεῖται καθέτως τῇ τοῦ AA, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει, συμφώνως πρὸς τὸ πείραμα τοῦ Huyghens, I, 6', πρέπει τὸ κοινὸν εἶδωλον τῆς ἐκτάκτου ἀκτίνος νὰ ἐμφανισθῇ τῷ παρατηρητῇ, τῷ ἔχοντι τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ BB· ἐπειδὴ ὁ τουρμαλῖνος B ἔχει πάχος μείζον ἐνὸς χιλιοστομέτρου, δὲν ἀφίνει τὴν κοινὴν ἀκτῖνα νὰ διαβῇ· ἐκ τούτου λοιπὸν προέρχεται τὸ σκότος, ὅπερ ἐμφανίζεται ἐν τῇ διασταυρώσει τῶν δύο τουρμαλίνων.

Ἐὰν διὰ δεσμίδος φωτὸς φωτίσωμεν τὸν σταυρὸν, διὰ φακοῦ δὲ προβάλωμεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ διαφράγματος, θέλομεν ἰδεῖ καὶ οὕτως τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταυροῦ τετράγωνον ἐσκοτισμένον.

Ἐὰν τότε στρέψωμεν τὸν ἓνα τουρμαλῖνον καὶ ἐλαττώσωμεν τὴν ὀρθὴν γωνίαν, ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς εἰς τὸ ἐσταυρωμένον μέρος αὐξάνει βαθμηδὸν, τῆς γωνίας τοῦ AA καὶ BB γινομένης βαθμηδὸν μικροτέρας τῆς ὀρθῆς, ὥστε ὅταν αὕτη καταντήσῃ μηδέν, τότε τὸ διὰ τῶν δύο τουρμαλίνων διερχόμενον φῶς ἔχει τὴν μείζονα ἔντασιν τοῦ φωτισμοῦ αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὰ ῥηθέντα I, α', τοῦτο δὲ ἀνήκει εἰς τὴν ἐκτακτον ἀκτῖνα καὶ ὡς τοιοῦτον διέρχεται διὰ τοῦ BB.

Δ. Σ. ΣΤΡΟΥΜΠΟΣ.

(Κατεχωρίσθη ἐν τῇ Revue des sciences «Les mondes»
T. XXXIV. p. 562. Paris 1874. Août).

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ (*).

Περατώσαντες τὸν περὶ δημοθoinιακῶν ἐπιγραφῶν λόγον, πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς ἕτερον τῆς πραγματείας ἡμῶν κεφάλαιον, θέλομεν εἰπεῖ ὀλίγα τινὰ περὶ δύο ἐπιγραφῶν, ἐν ταῖς πολιτικαῖς κατατακτέων, αἵτινες, καίπερ κολοβαὶ καὶ κατεφθαρμέναι, παρέχουσιν ὅμως πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς ἀρχαίας Σύρου.

9.

κρατουν — — — — — [τρ]εχον — — — — —
 ..... — — εἰ μὲν δοῦλ[ο]ς εἴη ὁ τῶν προδ[ηλ]ουμένων [δρά-
 σα]ς αὐτὸν μὲν [μασται]γοῦσθ[αι] δημοσία ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῇ ἐξῆς τοῦ
 ἀδικήματ]ος ἡμέρα πληγ[ᾶς] ἑκατὸν τυπτόντων δύο οὖς ἂν ἐξ αὐτῶν ἔλυν-
 5 ται αἱ] ἀδικηθεῖσαι φυλαὶ τὸν δεσπότην δὲ αὐτοῦ ἀποτίνειν δραχμὰς
 ἑκατ]ὸν [ἀ]ττ[ικ]ᾶς αἷ ἔσονται ἱσραὶ τῆς θεοῦ εἰ δὲ μὴ παραδιδῶη πρὸς κό-
 λασιν τὸν οἱ[κ]έτ[ην] δ[ιακο]σί[α]ς ἀποτεινύτω εἰ δὲ ἐλεύθερος εἴη ὁ
 τῶν προδ[ηλ]ουμένων δράσας εἴτε αὐτῶν τῶν τρεχόντων τις
 δραχμὰς ἀττικᾶς;] πεντ[ήκο]ντα κα[ὶ] ἑκατὸν εἰσπρασσεῖσθω αἵτινες ὁμοίως
 40 ἔσ]ονται ἱσραὶ τῆς θεοῦ κα[ὶ] ἱ[ε]ρόσυ]λος ἔστω καὶ ἐναγῆς νομιζέσθω
 καὶ.....το διδόσθω τῶ[ν] ἐ]τέρων δύο [φυλ]ῶν μή τις ἂν [ἐ]ξ αὐτῶν
 τῇ]ς ἐπιούσ[η]ς [ῆ]μέ[ρας].....υρα νεικήσῃ εἰσπρασ-
 σέτ]ωσαν.....καὶ πρὸς τὴν κόλασιν ἀγέτωσαν τοὺς αἰτίους οἱ
 ἄρχ]οντες εἰσσαν.....[αὐτοὶ μ]ὲν ἄδ[ικοι] νομι]ζέσθωσαν ὁ βουλόμενος
 45 δὲ] καὶ[δυνάμενος].....εἰστω ταῦτα ἃ δεῖ τοὺς ἄρχαν-
 τας] πράσσειν.....ομέ]νων δεδρακέναι τι τῶν
 .....τοὺς αἰτιωμένους
 .....δικαζέτωσαν ὁμνύν-
 τεσ.....ἐμ]πόδιον ἐκ τῆς παρολκῆς.

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφὴ, εὑρεθεῖσα πρό τινων μηνῶν ἐν Ἀνω Σύρῳ, ἐν κατεδαφισθέντι τοίχῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, εἶναι, ὡς πασιφανῶς δέικνυται, τὸ ποινικὸν μέρος νόμου ἢ κανονισμοῦ τινος ⁽¹⁹⁾. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν αὐτῆς ἀναφέρονται αἱ

(*) Συνέχεια· ἰδὲ τὸ προηγούμενον ε' τεῦχος.

(19) Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, εὑρεθείσης ὅτε ἐλείπομεν ἐκ τῆς Σύρου, ἐπροθυμοποιήθη νὰ πέμψῃ ἡμῖν ἔκτυπον ὁ χρηστὸς φίλος κ. Ἰωσήφ Α. Σαλάχας, οὗ αἱ εὐγενεῖς διαθέσεις ἐν πολλοῖς ὑπῆρξαν ἡμῖν ἀρωγαί. Ἔχει δὲ ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν λίθος μῆκ. 0,30 μέτρ. περίπου, πλ. 0,50 καὶ πᾶχ. 0,10.

ποιναί, ἃς ὁ ἀδίκησας ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ, ἂν ἦτο δοῦλος ἢ πολίτης ἐλεύθερος· εἴτα δὲ δίδεται ἐντολὴ εἰς τοὺς ἀρμοδίους ἄρχοντας περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς, καὶ παρέχεται, ἐν περιπτώσει ἀκηδίας αὐτῶν, τὸ δικαίωμα τῷ βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀναφερομένων ποινῶν, προστίμου καὶ ῥαβδισμού περιττὸν νὰ σημειώσωμέν τι· διότι, ὡς γνωστὸν, συνηθέσταται αὗται ἦσαν ἐν Ἑλλάδι. Τίς δὲ ἡ κυρία τῆς ἐπιγραφῆς ὑπόθεσις; Μὴ εὐρεθέντος τοῦ ἐπιλοίπου τῆς ἐπιγραφῆς τμήματος, ὃ περ ἀπετέλει τὸ κύριον ταύτης μέρος, εἰς εἰκασίας μόνον δυνάμεθα νὰ καταφύγωμεν. Τὰ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενα *ιερόσυλος ἴστω καὶ ἐραγῆς νομιζέσθω*, τὸ ἐπανελλημμένως ἀπαντῶν τῆς *θεοῦ* (^{19*}), τὸ *τρεχόντων τις* καὶ αἱ ἀδικηθεῖσαι *φυλαί* δεικνύουσιν, ὅτι τὸ ἀδίκημα, εἰς ὃ ἐπεβάλλοντο αἱ ποιναί, ἦτο παράβασις διατάξεων θρησκευτικοῦ τινος δρομικοῦ ἀγῶνος, τελουμένου πρὸς τιμὴν θεᾶς τινος· ἡ δὲ παράβασις τῶν διατάξεων παρέβλαπτε τὰ δικαιώματα φυλῶν συμμετεχουσῶν τοῦ ἀγῶνος. Θρησκευτικὸν δὲ ἀγῶνα τελούμενον ἐν Σύρῳ πρὸς τιμὴν θεᾶς ἔχομεν ἐκ τοῦ ψηφίσματος τοῦ τιμητικοῦ τοῦ Ὀνησάνδρου (C. I. G. n. 2347) λαμπαδοδρομίαν, γινομένην κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Δήμητρος. Τῆς λαμπαδοδρομίας λοιπὸν ταύτης μετὰ μεγάλης πιθανότητος τὰς διατάξεις περιεῖχεν ἡ ἐπιγραφή· τοῦτο δ' ἐπιμαρτυροῦσί πως καὶ αἱ ἐν Ἀθήναις λαμπαδοδρομίαι, καθ' ἃς ἡγωνίζοντο δι' ἰδίων γυμνασιαρχῶν καὶ δρομέων διάφοροι φυλαί, ὅπερ καὶ ἐν τῷ συρίῳ τούτῳ ἀγῶνι ἐμφαίνεται.

(19*) Ἐκ τῶν δύο χωρίων τῶν ἀναφερόντων ΤΗΣ ΘΕΟΥ δείκνυται προφανέστατα, ὅτι ἡ θεὰ αὕτη οὐ μόνον ἀνεφέρετο ὀνομαστικῶς εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν αὐτὸς οὗτος ὁ κανονισμὸς, ἀλλὰ καὶ ὅτι διακεκριμένην κατεῖχε θέσιν ἐν τοῖς ἐκεῖ ἐκτιθεμένοις, ὅπερ οὐδὲν ἦν δυνατόν, ἂν μὴ ταῦτα ἀνεφέρντο εἰς αὐτὴν τὴν θεάν.

10.

π]αραγέγονεν [ἐπὶ .....
 τὴν ἀγορὰν.....
 διαρρήδην ὁ.....
 μοθράκη θεοῦ ἀγ.....
 αὐθα.....
 λως οὖν ὑπε.....
     ον μετ. υ.....
     υμε.....
     ωστ .....
 μιν.....
 μων .....
 σ.ω .....
 υμετ.....
     .....
     .....
     εν ἐν.....
     ξενι.....
     τ]ὸ γέ[ν]ος.....

Ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην πλάξ (πλ. 0,53, μ. 43)
 ἀνεκαλύφθη πρὸ 15 περίπου ἐτῶν κατὰ τὴν θέσιν Πατέλλι·
 δυστυχῶς ὅμως εἶναι τοσοῦτον ἐφθαρμένη, ὥστε μετὰ πολλοῦς
 κόπους ἐλάχιστα μόνον ταύτης ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν.
 Ἡ θέσις, ἐν ἣ αὕτη εὑρέθη, κεῖται ἐπὶ ἐνὸς τῶν νοτιανατολι-
 κῶν κλάδων τοῦ ὄρους Πύργου, ἀπέναντι τοῦ λόφου τῆς Ἀνω
 Σύρου. Τρεῖς ναῖσκοι αὐτόθι ὑπάρχουσι, τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου
 τοῦ Προδρόμου, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἀγ. Ἀννης, ἐτι δὲ
 μικρὸν σπήλαιον ἐγγὺς τοῦ πρώτου τούτων, καὶ ἐτέρου ἢ εἰσο-
 δος μεταξὺ αὐτῶν, εἰς μεγίστην ἑκτασιν ὑπογείως ἐκτεινο-
 μένου. Κατὰ τὴν θέσιν τοῦ πρώτου ναῖσκου, ναὸς ἀρχαῖος
 ὑπῆρχεν, οὗτινος τὰ θεμέλια διατηροῦνται ἐν μέρει, ἀποτελαῖντα
 τὰ θεμέλια τοῦ σημερινοῦ ναῖσκου. Ἦν δὲ ὁ ναὸς οὗτος ἐγηγε-
 μένος ἐπὶ μικροῦ ἐπιπέδου, σχηματιζομένου ὑπὸ διπλοῦ κρη-
 πιδώματος, ἡρειπωμένου ἤδη· συνείχετο δὲ, ὡς τὰ σωζόμενα
 λείψανα δεικνύουσι, μετὰ τοῦ παρακειμένου σπηλαίου, ὅπερ

ἀπετέλει τὸ ἄδυτον αὐτοῦ. Καὶ κατὰ τοὺς δύο δὲ ἄλλους ναῖσκους ἀπαντῶμεν λελαξευμένα μάρμαρα, καὶ παρ' ἐνὶ τούτων, τῷ τῆς Ἀγ. Ἀννης, κατὰ τὴν ΒΑ. αὐτοῦ γωνίαν ἐπὶ τοῦ βράχου κεχαραγμένα μεγαλοσχήμεως τὰ γράμματα ταῦτα μόνα·

Ο
Κ

Ἐκ τῶν εἰρημένων λειψάνων, τοῦ παρακειμένου σπηλαίου καὶ τινων ἐν αὐτῷ ἀνακαλυφθεισῶν ἀρχαιοτήτων, οἷον τμήματος ἀγάλματος παιδός, μαρμάρων λελαξευμένων, θραύσματος δελίνου ἀγγείου, λαβόντες τινὲς ἀφορμὴν, ἐπειράθησαν ἐπὶ ἀνυπάρχτων παραδόσεων καὶ φαντασιωδῶν λόγων στηριζόμενοι νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι αὐτόθι κατῴκει ὁ Φερεκύδης (20). Καὶ οὗτοι μὲν δύνανται, ποιητικῇ ἀδείᾳ, νὰ σκέπτωνται ὅπως βούλονται· τὸ δὲ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ναὸς ἀρχαῖος ἔκειτο αὐτόθι, ὡς δεικνύουσιν οἱ ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐπ' αὐτῶν τῶν λειψάνων ἐγνηγερμένοι χριστιανικοὶ ναῖσκοι, ἡ εὕρεσις τῆς ἐπιγραφῆς καὶ αὐτὸ τὸ σπήλαιον κοινωνοῦν ποτε μετὰ τοῦ ναοῦ. Τίς δ' ἡ αὐτόθι λατρευομένη θεότης μετὰ βεβαιότητος δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν· μετὰ τινος ὁμως πιθανότητος ἦν ἡ Κυβέλη (ἡ ἐν Σαμοθράκῃ Θεός), ἡ ἀναφερομένη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ὡς ἐκ τῶν περισωθέντων

---

(20) Πλὴν τοῦ σπηλαίου τούτου, καὶ ἕτερον ὑπάρχει ἐν Σύρῳ ἐν τῇ θέσει Φώκου, κατὰ τὰ ἀνατολικά τῆς νήσου, σπηλιὰ ἔς τὰ Φώκου ἢ σπηλιὰ τοῦ Φιλοσόφου καλούμενον, ὅπερ κατὰ τινὰ ἰδέαν ἀπαντῶσαν παρὰ τοῖς ἐγγχωρίοις ἐχρησίμευε ποτὲ ὡς κατοικία τοῦ Φερεκύδους ἢ ὡς τόπος, ἐν ᾧ εἶχεν ἡλιοτρόπιον. Ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι μῦθος ἀπλοῦς τοῦ 19ου αἰῶνος· οἷότι ὁ Σύριος Ἀδβᾶς Δελλαρόκκας (1790), ἐνῶ σελίδας ὅλας ἔγραψεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ ἡλιοτροπίου ἐν Σύρῳ καὶ Φερεκύδους, οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει περὶ τοῦ σπηλαίου τούτου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σπήλαιον, οὐδὲν ἀνθρωπίνης χειρὸς φέρον ἔχνος, μικρὸν, χθαμαλὸν καὶ ὅλως ἀκανόνιστον ὄν, καὶ τυφλῷ καθιστᾷ δῆλον, ὅτι οὔτε ὡς οἶκημα ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ποτὲ, οὔτε ἵνα δεικνύωνται ἐν αὐτῷ αἱ ἐτήσiai τοῦ ἡλίου τροπαί.

γραμμαμάτων καὶ τῶν ἰχνῶν δείκνυται. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐν Σύρῳ λατρείας τῆς Κυβέλης (*Γῆς, Μητρὸς Θεῶν*) οὐδεμίαν ἄλλην πληροφορίαν ἔχομεν· μεγάλως ὁμως ἐτιμᾶτο ἐν Σύρῳ ἡ μετ' αὐτῆς πολλάκις ταύτιζομένη Δήμητρα (*Γῆ-Μήτηρ*), ἥς ναὸς κοινὸς καὶ τῆς Περσεφόνης ὑπῆρχεν ἐν Σύρῳ, ἄδηλον ποῦ. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν ὁ Πιττάκης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ψηφίσματος τοῦ τιμητικοῦ τῆς Βερνίκης, ἐν ᾧ ἀναφέρεται τοῦτο (*Ἀρχ. Ἑφημ.* 512), λέγει, ὅτι ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, οὗ ἱέρεια ἐγένετο ἡ Βερνίκη, ἔκειτο κατὰ ταύτην τὴν θέσιν, χωρὶς ὁμως νὰ ἐπιφέρῃ ἀπόδειξιν τινά. Τὲ τὸ ἀληθές, ἴσως δείξῃ τὸ μέλλον.

Β'. Θρησκευτικαὶ ἐπιγραφαί.

Αἱ θρησκευτικαὶ τῆς ἀρχαίας Σύρου ἐπιγραφαί, ὥς μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν, χορηγοῦσιν ἡμῖν πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Συρίων καὶ τινων ἀρχαίων τῆς νήσου ναῶν, ὧν τρεῖς μὲν εὗρίσκοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σύρῳ, δηλ. τῆς Ἰσιδος, τῆς Φρατρίας Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀσφαλείου Ποσειδῶνος· ἕτερος δὲ ἐν Φοίνικι, παρὰ τῇ ἀκτῇ.

11.

Claudius Secundus Viator
Tribunicius
templum Isidis cum omni ornatu
sua pecunia
fecit.

Ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης ἐπιγραφῆς, ἀνακαλυφθείσης τῷ 1817 ὑπὸ τοῦ Ἰησουΐτου πατρὸς Βεντούρη (21), μανθάνομεν,

(21) Αὕτη, διατηρουμένη ἐν Ἀνω Σύρῳ, ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀπώλετο, πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἐπὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτοῦ. Τὸ δ' ἀντίγραφον ἐλάβομεν ἐκ σημειώσεως τοῦ πατρὸς Βεντούρη, ἣν εὑρομεν, μόνις διασωθεῖσαν, ἐπὶ μικροῦ τεμαχίου χάρτου. Αὕτη ἀναφέρει ταῦτα·

ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Σύρῳ ναὸς τῆς Αἰγυπτίας θεᾶς Ἰσιδος, ὃν ἤγειρε καὶ διεκόσμησεν ὁ Κλαύδιος Σεκοῦνδος, τὸ ἀξίωμα κλητῆρ δημαρχικός. Ὁ Ῥωμαῖος οὗτος ὑπάρχει ἡμῖν γνωστός καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ ἐκ τινος βάνου ἀγάλματος, ὃπερ ἤγειρε τιμῶσα αὐτὸν ἡ τῶν Ἑρεσίων Βουλὴ (21*). Ἐκεῖτο δὲ ὁ ναὸς τῆς Ἰσιδος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σύρῳ, ἐν ᾗ θέσει ὑπάρχει νῦν τὸ παντοπωλεῖον Ἑρμουπόλεως. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχον ἔτι λείψανα αὐτοῦ κατὰ τὸ 1855, ὅτε, οἰκοδομουμένου τοῦ παντοπωλείου, μετηνέχθησαν ὅπως εἶχον ἔξωθεν τοῦ νῦν θεάτρου α' Ἀπόλλωνος. Παρουσιάζουσι δὲ ταῦτα παρεμφερές τι τοξοειδεῖ ἔδωλίῳ μετὰ νώτου ὁμοιοσχήμου ἐπὶ μαρμαρίνων θεμελίων στηριζόμενον. Τὸ ἔδωλιον, ἔχον μῆκος 1,70 μ., ὕψος 0,80 καὶ πάχος 0,97, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἰσομεγέθων σχεδὸν μαρμάρων καὶ φέρει ἐπίστρωμα ἐκ τριῶν μαρμαρίνων πλακῶν· ὁ δ' ἐπ' αὐτοῦ πρὸς τὰ ὀπισθεν στηριζόμενος νώτος (ὕψ. 0,80 καὶ πάχ. 0,35), ἰσομήκης ὧν τῷ ἔδωλίῳ, σύγκειται ἐκ δύο τμημάτων σχεδὸν ἰσομεγέθων. Δύο δ' ἕτερα ἰσομεγέθη τμήματα τοῦ νώτου εὑρέθησαν ἐγγὺς κατακείμενα, ἃπερ βεβαίως ἐπέκειντο ἐπὶ τῆς καταστραφείσης ἐπεκτάσεως τοῦ ἔδωλίου.

«Epigrafe trovata nel 9bre del 1847 in Sira in campo di Pasquale Sargologo nella marina dove si vedono le fondamenta di esso Tempio.— Domenico Venturi Soc. J.» Ὡς παρὰ γερόντων ἐμάθομεν, ἡ εἰρημένη ἰδιοκτησία ὑπῆρχεν ὅπου νῦν κεῖται τὸ παντοπωλεῖον.

(21*) Ἐπὶ τοῦ βάνου τούτου, εὑρεθέντος ἐν τῷ ἀρχαίῳ ᾠδαίῳ τῆς Ἑφέσου, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς δίγλωσσος ἐπιγραφή·

Ti. Claudio...f.
Secundo
viatori tribuni[cio
accenso vela[io lictori
curiato gerusia honoris
caussa su[a pec.

Ἡ γερουσία ἐτείμ[ησεν
Τι. Κλαύδιον Σεκ[οῦνδον
οὐιάτορα τριβου[νίκιον
ἀκκῆνσον οὐηλ[άτον
λείκτορα κουριάτιον
ἐκ τῶν ἰδίων.

182 Hermes, 1870, S. 245.—C.I.L., III, p. 2, n. 6078.

Πλὴν δὲ τῶν λειψάνων τούτων, ἀνῆκε πιθανώτατα τῷ αὐτῷ ναυτῷ ἀγάλματι, εὑρεθὲν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν νῦν πλατεῖαν Λεωτσάκου, ἐγγὺς δηλ. τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ, ἔτι δὲ ἀνάγλυφον παριστῶν πλὴν ἄλλων σεῖστρον καὶ ἀγγεῖον λωτοστεφές. Καὶ τοῦ μὲν ἀναγλύφου εἰκόνα δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος παρὰ τῷ Tournefort καὶ ἐν τῇ Expédition Scientifique en Morée ⁽²²⁾· τὸ δὲ ἀγαλμα, ὡς ἐμάθομεν παρὰ τοῦ καθηγητοῦ

(22) Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, ληφθὲν πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ, εἶχεν ἐντοιχισθῇ πρὸ αἰώνων ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ οἴκῳ τῆς Ἀνω Σύρου. Τῷ 1772 οἱ ἐν Αἰγαίῳ Ῥώσσοι ῥήτησαν αὐτὸ παρὰ τῶν Συρίων, ἀλλὰ δὲν ἔλαβον· τῷ 1849 ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Βλάγκη τῷ ἐν Ἑρμουπόλει τότε Μουσείῳ· νῦν δ' ὑπάρχει ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἑρμουπόλεως.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα, εὐρεθέντες μεταξὺ ἄλλων παλαιῶν ἐγγράφων, τὸ ἀνέκδοτον ἔγγραφον τοῦ Ῥώσου ναυάρχου Σπυριδῶφ, δι' οὗ ἐζήτει τὸ ἀνάγλυφον.

«Εἰς τὸ νησί τῆς Σύρας, εἰς τοὺς προστοὺς καὶ συντίχους
καὶ κοσμηκοὺς καὶ ὅλου τοῦ ἱεροῦ καταλόγου ὑγείαν
καὶ μακροημερωσύνην δέομαι.

Ἔχω εἶδῃσιν ὅτι εἰς τὸ νησί σας εἰς τὸ παλαιὸν κάστρο ὀνομαζόμενον Σύρα καὶ φαίνεται ἐκρεμισμένον, καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς πόρτας τῆς ἐκκλησίας εἶναι μία μαρμαρένια πλάκα καὶ ἄλλα παρόμοια εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι πελεκημένο φιάλη καὶ ἄλλα ἐργασεῖα τῶν παλαιῶν θυσιαστῶν ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν εἰδωλολατρῶν.

Μὲ τὸ νὰ ᾔηται ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα καὶ φτιάσιμο παλαιὸν, τὸ ὁποῖον χρειάζεται κατὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς Εὐσπυλαγχνικῆς τῆς ἡμῶν μεγάλης βασιλείας πάσης Ῥωσσίας νὰ στείλωμεν ἐκεῖνα εἰς τὸ Πετερμποῦργον, καὶ διὰ τοῦτο λαβαίνοντας ταύτην τὴν γραφὴν μας χωρὶς ἄργητα νὰ στείλετε ἐκεῖνα τὰ πράγματα εἰς τοῦ λόγου μου ἐδῶ εἰς τὸ πόρτο Ἀουζα ὁμοίως καὶ ὅτι ἄλλα παλαιὰ ἤθελαν εὑρεθῇ εἰς τὸ νησί σας μὴν ἀψηφῶντας τοὺς κόπους σας.

Νὰ τὰ στείλετε ἐδῶ μὲ γράμμα ἐδικόν σας γραμμένο διὰ ὅλα κατὰ ὄνομα ὅτι στέλνεται διὰ νὰ τὰ στείλω ἐγὼ εἰς τὸ Πετερμποῦργον. Καὶ ταῦτα θέλουν προξενήσει εἰς τοῦ λόγου σας τιμὴν πῶς ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα εὑρέθησαν εἰς τὸ νησί τῆς Σύρας. Κάμετε καθὼς σας γρά-

τῆς φιλοσοφίας κ. Φιλίππου Ἰωάννου, ὅστις εἶδε τότε αὐτὸ ἐν Σύρῳ, καλλίστης ὄν τέχνης καὶ ἐν ἀρίστη τηρούμενον καταστάσει, ἦν μεγέθους $\frac{3}{4}$ περίπου μέτρ. καὶ παρίστα γυναῖκα, κρατοῦσαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, ὅπως, ὡς γνωστὸν, ἀπαντᾷ παρισταμένη ἡ Ἰσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (23). Τοῦτο δέ, ὡς καὶ ἡ παρὰ τῷ ναῷ εὑρεσις τοῦ ἀγάλματος, πείθει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἦν πράγματι τῆς Ἰσιδος καὶ ὅτι ἀνῆκε τῷ ναῷ αὐτῆς.

Εἰσῆχθη δὲ ἐν Σύρῳ ἡ λατρεία τῆς αἰγυπτίας ταύτης θεᾶς πιθανώτατα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων· διότι εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἤρχισε νὰ διαδίδηται παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἡ λατρεία αὐτῆς, πλὴν δὲ τούτου, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 333 π. Χ., ὡς δεικνυται ἐκ τινος ψηφίσματος δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κουμανούδη (Παλιγγ. 10 Σεπτ. 1871, Hermes 1871, S. 351), οἱ ἐν Πειραιεὶ Αἰγύπτιοι ἔμποροι εἶχον οἰκοδομήσει ναὸν τῇ θεᾷ· ἀλλ' ὅμως ἐν Σύρῳ πρὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων οὐδ' ἐλάχιστον παρουσιάζεται σημεῖον τῆς λατρείας αὐτῆς· ἐκ δὲ τῶν πολυαρίθμων συρίων νομισμάτων τῶν φερόντων εἰκονισμένην τὴν Ἰσιν τὸ ἀρχαιότατον πάντων (23*) μόλις ἀνέρεχεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Δομετιανοῦ (80 μ. Χ.).

φομε τὸ γληγορώτερον διὰ τὰ ὁποῖα ἐγὼ εἰς τὴν ὑπακοήν σας ἔχοντας τὴν ἐλπίδα μου μένω.

Ἰανουαρίου 25 1772.

Admiral i Kabaler Gregorii Spiridow

«Δραγομάνος τῶν ὑπερεξοχω-
τάτων ἀτμιράλ Παῦλος Παυ-
λοβίτζης.»

Sekretar Petr....

(Ῥωσιστὶ καὶ ἑλληνιστ!).

(23) Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἐγένετο ἄφαντον ἐκ τῆς Σύρου κατὰ τὰς ἐπὶ Καποδιστρίου ταραχάς.

(23*) Περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγέρσεως τοῦ ναοῦ ἀπ' οὐδεμιᾶς τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Ἰσιδος πληροφοριῶν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξαγάγωμέν τι ἐπακριδῶς. Ἴσως ὅμως ἐπισταμένη ἐξέτασις εἰδήσεών

12.

Ἀθηνᾶς Φρατρίας.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὑπῆρχε κεχαραγμένη ἐπὶ βράχου, οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης κειμένου, ὅπισθεν τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει ναοῦ τῆς Κοιμήσεως (24). Ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ross (Inselreisen I, S. 9), εἶτα δὲ, ὑπὸ τοῦ Bœckh (C. I. G. n. 23479) καὶ τοῦ Lebas (n. 1882). Περὶ ταύτης κακῶς ἐνόμισάν τινες (25), ὅτι σημαίνει Φρατρεῖον Ἀθηνᾶς, τόπον, εἰς ὃν συνήρχετο ἀδελφότης τις. Ἡ ὑπὸ τοῦ Bœckh συμπλήρωσις εἰς Φρατρίας ἢ Φρατριώτιδος εἶναι ἀναμφισβήτητος, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ἐν Ἀθήναις ἀπαντῶμεν τὸ ἐπίθετον Φρατρία ἀποδιδόμενον τῇ Ἀθηνᾷ. Ἐκτὸς δὲ πάσης ἀμφιβολίας εἶναι, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ross (Inselreisen I, S. 9) καὶ ὁ Lebas (Itineraire p. 28), ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχε ναὸς τῆς Φρατρίας Ἀθηνᾶς, εἰς ὃν συνήρχοντο αἱ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς διατελοῦσαι φρατρίαι τῆς ἀρχαίας Σύρου.

13.

Ποσειδῶνος Ἀσφαλείου.

14.

Ἐπ(ι) [ι]ερέως Νικαγόρου
τὸ κοινὸν τῶν ἑρανιστῶν
ῶν ἡρχεράνιζε Μάρων
Ποσειδῶνι καὶ Ἀμφιτρίτει.

τινων, χορηγουμένων ὑπὸ ῥωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν περὶ τινων συγγενῶν τοῦ Κλαυδίου Σεκούνδου, παράσχη θετικὰ πρὸς ἐξακρίβωσιν τούτου τεκμήρια (Ἰδὲ Corpus Inscr. Latin. v. III, n. 3665, 4453, 5336, 6479, II. 40).

(24) Περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ ἱατρὸς Ζωντανὸς ἐν τῇ Ἱστορικῇ Περιλήψει (ἐφημ. τῶν Ἀγγελιῶν, 4842, ἀρ. 80): «Ἡ πέτρα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ τῆς Ἀθηνᾶς Φρατρίας, ἀπέχει περὶ τὰ 40—50 βήματα ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐπὶ γηπέδου πετρώδους καὶ κατὰ τινὰς πόδας ὑψηλοτέρου.» Δυστυχῶς ὁμοίως, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἔτι καθ' ἣν ὁ Lebas ἐπεσκέφθη τὴν Σύρον, εἶχεν ἐξαλειφθῇ αὕτη ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν διαβατῶν.

(25) Ἱστορ. Περίλ. ἐνθα ἀνωτ.

Αἱ δύο αὐται ἐπιγραφαι (26) ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τῇ Ἑρμουπόλει, κατὰ τὴν θέσιν τὴν καλουμένην Ἑνθερμον (27), ἐν ᾧ τόπῳ ὑπάρχει νῦν αὐλὴ βυρσοδεψείου Μενελάου Κορνηλάκη. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ὑπάρχει ἐπὶ μαρμάρου ἐπιμήκους (μ. 0,65 καὶ πλ. 0,23), εὑρεθέντος κατὰ τὸ 1835. Ἐκ ταύτης μανθάνομεν, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχε ναὸς Ποσειδῶνος Ἀσφαλείου, μεθ' οὗ ἐπιθέτου ἐλατρεύετο ὁ Ποσειδῶν κυρίως παρὰ ταῖς Δωριεῦσιν, ὡς ἐν Ῥόδῳ, Σπάρτῃ καὶ τῇ νησίδι Ἱερᾷ, τῇ παρὰ τῇ Θήρᾳ.

Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγραφή εὑρέθη κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν, τῷ 1839, ἐπὶ ὀρθογωνίου βάθρου (μῆκ. 0,74, πλ. 0,96 καὶ πᾶχ. 33) (28), ἀνήκοντος εἰς σύμπλεγμα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης, ὅπερ ἀφιερῶθη τοῖς θεοῖς τούτοις ὑπὸ κοινοῦ ἐρανιστῶν. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο, ὡς ἐμάθομεν παρὰ τινος γέροντος, οὐδεμίαν εἰδῆσιν ἔχοντος τῆς ἐπιγραφῆς, εὑρέθη, ἐπὶ τῆς ιδρύσεως τῆς Ἑρμουπόλεως, ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ ναοῦ ἐξαχθὲν

(26) Τούτων ἡ 13 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ross (Inselreisen I, S. 9), εἶτα ὑπὸ τοῦ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἑφημ. 498), τοῦ Boeckh (C. I. G. 2347 h) καὶ τοῦ Lebas (n. 1883). Ἡ δὲ 14 τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἑφημ. ἀρ. 272) μετὰ ἀμαρτημάτων, ὅπως τὴν ἔννοιαν παραμορφούντων· εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ Ross (Inscr. Gr. Ined. II, n. 407), τοῦ Boeckh (C. I. G. n. 2347j) καὶ τοῦ Lebas (n. 1884).

(27) Ἑ(ν)θ ε ρ μ ο ς ἢ Ἑ θ α ρ μ ο ς, κακῶς· ὑπὸ τινων μετατραπείσα εἰς Θ ε ρ μ α σ ι ᾶ, καλεῖται μέχρι τοῦ νῦν ἡ θέσις αὕτη ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, διὰ τοὺς ἐκ τῶν αὐτόθι λιμναζόντων ὑδάτων προξενουμένους πυρετούς· Ἑ ν θ ε ρ μ ο ς δὲ ὀνομάζεται καὶ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς τῆς Σύρου ἐγγράφοις.

(28) Περί τοῦ βάθρου τούτου, εὑρισκομένου ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως ὑπ' ἀρ. 19, ἀναφέρει ἐσφαλμένως ὁ αὐτόθι κατέλογος τῶν ἐπιγραφῶν· «Μάρμαρον μὲ ψήφισμα τῆς πόλεως Σύρου κατὰ τὰ πλάτος» «τετριμμένον καὶ δυσανάγνωστον», εὑρέθη «ἐνταῦθα εἰς ἓνα κῆπον τῶν Ταλάντων· κείμενον ὡς τράπεζα». Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης ἀπατηθέντες πολλοὶ τῶν διὰ τῆς Σύρου κατόπιν διαλθόντων ἐρχαιολόγων, μεγάλους κατέβαλον κόπους, διὰ νὰ ἀναγνώσωσι τὴν ἐπιγραφὴν, οὕσαν ἀληθῶς λίαν ἐφθαρμένην· οὐδεὶς ὁμῶς ἠτύχησε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἦτο ἤδη ἐκδοδομένη. Σημειοῦντες ταῦτα, εὐχόμεθα, ἵνα δοθῇ τέλος εἰς τὴν δυσάρεστον ταύτην κωμῳδίαν.

δὲ τῆς Ἑλλάδος, μετηνέχθη εἰς Ἀγγλίαν. Περὶ δὲ τῶν ἐρα-
σιτῶν ὁ βουλούμενος δύναται νὰ ἴδῃ ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ νεωστὶ ἐκδο-
θέντι συγγράμματι τοῦ κ. Foucart, Des associations religi-
euses chez les Grecs.

Πλὴν δὲ τοῦ συμπλέγματος καὶ τῶν δύο ἐπιγραφῶν, πολλὰ
εὗρέθησαν ἐν τῇ θέσει Ἐνθέρμῳ λείψανα, ἀνήκοντα εἰς τὸν ναόν.
Ἐσιώζοντο δὲ ἐπὶ τινα χρόνον στῆλαι ἱκαναί, τὸ μαρμαρόστρω-
τον τοῦ ναοῦ ἑδάφος καὶ λείψανα τοῦ στήκοῦ ⁽²⁹⁾. κατόπιν
ὅμως τὰ πλεῖστα τούτων ἐχρησίμευσαν εἰς κατασκευὴν ἀσδέ-
στου μεθ' ὅλην τὴν προσπάθειαν, ἣν κατέβαλεν ἡ ἀρχὴ πρὸς διά-
σωσιν αὐτῶν. Μετὰ τινα δ' ἔτη, εὗρισκόμενος ὁ Lebas ἐν Σύρῳ,
οὐδὲν ἄλλο εὔρεν, εἰμὴ τὸ λιθόστρωτον τοῦ ναοῦ. Νῦν δὲ καὶ
αὐτὸς ὁ τόπος τοῦ ναοῦ καταχωσθεὶς ἐλησμονήθη, μόλις δια-
τηρούμενος ἐν τῇ μνήμῃ ὀλίγων ἀνθρώπων.

15.

Ἐπὶ] ἱερέ[ως
Ἀρ]ιστέου τ[οῦ Ἀ-
ριστέου Μαραθῶ[νίου
κνηφορουσῶ[ν
Πρωτογενεία[ς καὶ
Φίλας τῶν Ἀριστέ-
ου θυγατέρων
κλειδοῦχοῦντος
δὲ Ἀριστέου τοῦ
Φιλωνίδου
ζαγορεύοντος
Κροίσου.

16.

Ἡ]ρώδ[ης] τῷ. . .

(29) Εὗρέθησαν πρὸς τούτους αὐτόθι δύο χαλκᾶ νομίσματα. Τούτων
τὸ μείζον (μεγ. 4 1/5) φέρει ἀφ' ἑνὸς τὸν Ποσειδῶνα, πρὸς τὰ δεξιὰ
ἑστραμμένον· ἀφ' ἑτέρου, τράχον ἱστάμενον καὶ ἑστραμμένον ὁμοίως· ἐπὶ
δὲ τοῦ ἑδάφους, κἀνθαρὸν καὶ τὰ γράμματα ΣΥΡ. Τὸ δ' ἕτερον (μέγ.
3 1/2) φέρει ἀφ' ἑνὸς τὸν Ποσειδῶνα, ἑστραμμένον πρὸς τὰ δεξιὰ· ἀφ' ἑ-
τέρου, τράχον γονυκλινῇ, ὁμοίως ἑστραμμένον καὶ ἐπὶ τοῦ ἑδάφους ΣΥΡΑ.

Αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ἐν Φοίνικι, παρὰ τῇ ἀκτῇ, κατὰ τὴν θέσιν Ἀργελλιδ⁽³⁰⁾ ἢ Ἀη Στράτεο (Ἅγιος Στρατηγός), ἐν λειψάνοις ναοῦ τοῦ Ἀγ. Μιχαήλ, ἐγερθέντος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ναοῦ ἀρχαίου. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 15 ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου⁽³¹⁾ μετὰ τινων μικρῶν ἀμαρτημάτων (Revue Archéol. 1862, x, p. 230). ἦτο δὲ κε-
 χαραγμένη, ὡς αὐτὸς ἀναφέρει, «ἐπὶ τινος ἠκρωτηριασμένης στή-
 λης ἐφ' ὑψηλῆς βάσεως, ἥς τὸ σωζόμενον εἶναι 0,58 X. 0,22.»
 Ἐκ τοῦ περισωθέντος τῆς ἐπιγραφῆς μέρους δέκνυται, ὅτι
 ἐγένετό τι πιθανῶς ἀφιέρωμα ἐν τῷ ναῷ, εἰς δὲ αὕτη ἀνῆκεν,
 ἐπὶ ἱερέως Ἀριστέου, ὅτε ἦσαν κανηφόροι αἱ θυγατέρες αὐτοῦ
 Πρωτογένεια καὶ Φίλα, κλειδοῦχος δὲ Ἀριστέας καὶ νεωκόρος ὁ
 Κροῖσος. — Ἡ δὲ ἑτέρα ἐπιγραφὴ εὐρίσκεται ἐπὶ πεταυροειδοῦς
 μαρμάρου, ἔχοντος μ. 1,73, πλ. 0,33 καὶ πάχ. 0,10. Τὸ μάρ-
 μαρον τοῦτο φέρει κατὰ τὰ ἄκρα δύο μεταγενέστερα κοιλώ-
 ματα πρὸς συναρμογὴν· ὑπῆρχε δὲ, ὡς πολλὰ ἀνάλογα παρα-
 δείγματα πείθουσι νὰ παραδεχθῶμεν, ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ τοῦ ναοῦ,
 δὲν ἤγειρεν Ἡρώδης τις, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δέκνυται. Τίς δὲ
 Ἡρώδης οὗτος ἀγνοοῦμεν· κατὰ παράδοξον ὁμῶς σύμπτωσιν,
 ἐκτὸς τῆς ὁμωνυμίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου πρὸς τὸν Ἡρώδην τὸν
 Μαραθώνιον, τὸν ἐπιλεγόμενον Ἀττικόν, συνέπεσε νὰ ᾖ ἐκ Μα-
 ραθῶνος καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ αὐτόθι θεοῦ Ἀριστέας.

---

(30) Ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως εἶναι ἄγνωστος (ὑποκορ. τοῦ Ἀργελ-
 λα;) Παρ' Εὐσταθίῳ ἀναφέρονται (εἰς Διον. Περιηγ. 4166) καλούμεναι
 ἀργίλαι ὑπόγεια οἰκήματα· παρὰ Σουίδα δὲ «Ἀργελλα, οἶκημα Μακε-
 δονικόν, ὅπερ θερμαίνοντες λούονται.» Σημειωτέον δ', ὅτι εἰς Ἀργελλιδ
 εὐρέθη πλὴν ἄλλων καὶ λουτρῶν.

(31) Στίχ. 5. Πρωτογενείας γρ. Πρωτογενείας [καί]. Στίχ. 8, κλει-
 δουχοῦντος γρ. κλειδουχοῦντος δέ. Ὁ λίθος ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ταύ-
 την εἶναι νῦν ἐντετοιχισμένος ἐν Φοίνικι, ἐν ἐξοχικῇ οἰκίᾳ Παρασκευᾶ·
 φαίνεται δὲ ὡς ἀπλῇ πλάξ. Ἡ δὲ ἑτέρα ἐπιγραφὴ ὑπάρχει ἐν γειτονικῷ
 ληνῷ. Ταύτης τὸ ἔκτυπον ὀφείλομεν τῷ φίλῳ Ἰωσήφ Σαλάχῃ.

Πλὴν τῶν δύο τούτων ἐπιγραφῶν, πολλὰ ἄλλα εὑρέθησαν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ λείψανα τοῦ ναοῦ. Περὶ τῶν λειψάνων τούτων ἀναφέρει τινὰ ὁ κ. Παπαδόπουλος· ἐκτὸς δὲ τῶν παρ' αὐτοῦ ἀριθμουμένων, ὑπάρχουσιν ἔτι αὐτόθεν ληφθέντες πολλοὶ λελαξευμένοι λίθοι ἐν γειτονικῷ ληνῷ, ἡμιμόριον στήλης (ὑψ. 1 μ.) ἐν παρακειμένῳ σταύλῳ καὶ δέκα περίπου κιονόκρανα τῇδε κακέϊσε τοῦ Φοίνικος διεσπαρμένα (³²). Ὅσον δὲ καὶ ἂν θεωρηθῇ μικρὸς ὁ ναὸς οὗτος, ὥς καὶ ὁ κ. Παπαδόπουλος συμπεραίνει εὐλόγως, φαίνεται ὑπὸ τε ἀρχιτεκτονικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἔποψιν εἰς τῶν ἐπισημοτάτων τῆς ἀρχαίας Σύρου ναῶν, ὥς ἔκ τε τῶν λειψάνων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπηρετούντων αὐτῷ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν.

Ἀλλ' εἰς τίνα θεὸν ἀνῆκεν οὗτος; Ἐκ τοῦ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ σωζομένου **ΤΩΙ** . . ., ἀναφερομένου ἀναμφιδόλως εἰς τὴν θεότητα τὴν ἐν αὐτῷ λατρευομένην, δείκνυται, ὅτι εἰς θεὸν καὶ οὐχὶ θεᾶν ἦν ἀφιερωμένος ὁ ναός· οὕτω δὲ καταστρέφεται ἄρδην ἡ ὑπὸ τινων ἐκφρασθεῖσα ἰδέα, ὅτι ἀνῆκε τῇ Ἀφροδίτῃ (³³). Ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἡ διακεκριμένη θέσις, ἣν κα-

---

(32) Εὑρέθη προσέτι αὐτόθι πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἐπιτύμβιον ἐνεπίγραφον ἀνάγλυφον, ἄνδρα καὶ γυναῖκα παριστῶν, ὅπερ ἀλιεὺς ὑπεξελὼν, μετήνεγκεν ἄλλαχοῦ. Γενομένης δ' ἐσχάτως αὐτόθι ἀνασκαφῆς ὑπὸ τοῦ ἐν Σύρῳ Γάλλου προξένου κ. Challet, ἀπεκαλύφθη ψηφιδωτὸν, ὅπερ ἀναμφιδόλως ἀνῆκε τῷ ναῷ. Τοῦ ψηφιδωτοῦ τούτου λεπτομερεστάτην περιγραφὴν ἐδημοσίευσεν ἐν Πανόπῃ Σύρου καὶ τῇ Ἀνατ. Ἐπιθεωρήσει ὁ εὐπαίδευτος ἀρχιτέκτων κ. Ἐλευθεριάδης.

(33) Ὁ Krienen, ὁμιλῶν περὶ τῆς νήσου Σύρου, ἐπιφέρει ταῦτα·

«L'unico vestigio, che vi si osservi risguardante l'antichità, è quello delle ruine del già sontuoso tempio di Venere all'occidente dell' Isola ove tuttavia esiste una marmorea statua rappresentante una Donna.» (Breve descrizione dell' Arcipelago, p. 95, in Livorno 1773). Ὁ Ross (Inselreisen II, S. 27) καὶ ὁ Lebas (Voyage, p. 30) παραδέχονται, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμῶς νομίζομεν, ὅτι οὐδεμίαν πίστιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ταῦτα, καθ' ὅσον, ἐκτὸς τοῦ ἥκιστα ἀξιόπιστου τοῦ Krienen, ὃ

τέχει οὗτος μετὰ τῶν ναῶν τῆς Σύρου, δεικνύει, ὅτι εἰς θεὸν τὰ μάλα ἐν Σύρῳ τιμώμενον ἀνῆκε. Ἀλλὰ τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Πανός καὶ τῶν Καβείρων γνωρίζομεν ἤδη ἀλλαχοῦ τῆς νήσου ὑπάρχοντα ἱερά· ὅθεν πιθανώτατον εἶναι, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆκεν εἰς τινὰ τῶν ἄλλων θεῶν, τῶν ἐν Σύρῳ τιμωμένων, δηλ. τὸν Διόνυσον, ὃν καὶ ἐν νομίσμασιν αὐτῆς ἀπαντῶμεν, καὶ ἐορτὴν (Διονύσια) μετ' ἀγώνων δραματικῶν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τελουμένην γνωρίζομεν (C. I. G. n. 2347). ἢ τὸν Ἡρακλέα, οὗ καὶ ἐορτὴ ἐτελεῖτο μετὰ πομπῆς. Καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἡρακλέους μὲν παρίσταται πῶς ὑπερμαχοῦσα ἢ διὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἀρχηγοῦ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ἀντικατάστασις τοῦ ἐθνικοῦ θεοῦ· ὑπὲρ τοῦ Διονύσου δέ, ἢ τε μείζων αὐτῷ ἀποδιδομένη ἐν Σύρῳ λατρεία, ὡς ἀλλαχόθεν δείκνυται, καὶ τὰ ἐπὶ τμήματος βωμοῦ ⁽³⁴⁾ αὐτόθι εὐρεθέντος μετὰ σταφυλῶν καὶ κισσοῦ ἔγκαρπα. Καὶ αὗται μὲν αἱ περὶ τούτου πιθανότητες· τὴν δ' ἀλήθειαν ἴσως καταδείξῃ τὸ μέλλον.

κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ζῶν καὶ περὶ Σύρου γράψας Στέφανος Δελλαρόκκας, ἐνῷ πάσας τὰς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ γνωστὰς ἀρχαιοτάτας καταλέγει, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ μνημείου τούτου. Πόσον δὲ φιλαλήθης ἦτο ὁ Krienen φαίνεται καὶ ἐκ τῆς παντελοῦς σιωπῆς, ἣν τηρεῖ περὶ τῆς προτομῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, ἣν ἔλαβον τότε οἱ Ῥῶσσοι ἐκ τῆς Σύρου (ἰδὲ ἐν ἀρχῇ ὑποσημ. 42, ἀρ. 4).

Ἐνταῦθα δεῖον νὰ σημειώσωμεν καὶ τὴν γνώμην τοῦ κ. Παπαδοπούλου (Révue Archéol., 1862, X), καθ' ἣν ὁ ναὸς οὗτος ἀνῆκεν ἴσως τῷ Ποσειδῶνι. Ἡ γνώμη αὕτη στηριζομένη ἐπὶ μόνῃς τῆς τοπωνυμίας Ποσειδεῖα εἶναι ὅλως ἀβάσιμος· διότι δεικνύει μὲν ἡ τοπωνυμία, ὅτι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀλλ' ἐν τῇ γείτονι ἐξοχῇ τῶν Ποσειδείων καὶ οὐχὶ ἐν Φοίνικι.

(34) Ὁ βωμὸς οὗτος, καίτοι ἐλάσσων, εἶναι ὁμοιότατος πρὸς τινὰ ἐν Δήλῳ εὐρεθέντα, ἐν ἐρειπίοις ναοῦ, μεγαλοπρεπῇ βωμὸν, οὗ εἰκόνα παρέχει ὁ Tournefort (Voyage, I, 376). Ὁ δῆλιος οὗτος βωμὸς, διασωθεὶς, τύχῃ ἀγαθῇ, ἐκ τῶν χειρῶν τῶν πολυειδῶν ἐχθρῶν καὶ φίλων τῶν ἐλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, μετηνέχθη εἰς Σύρον, πρὸ ἐτῶν, καὶ εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αὐλῇ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου. Τὸ δὲ τμήμα τοῦ βωμοῦ τοῦ Φοίνικος εὐρίσκεται παρὰ τῷ κ. Challet.

Γ.' Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν ἐγχωρίων τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν πολυπληθέστεραί εἰσιν αἱ ἐπιτύμβιοι. Καίτοι δὲ αὗται, πρὸς τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς συγκρινόμεναι, παρίστανται ἥττον σπουδαῖαι, ἱκανὰς ὁμῶς χορηγοῦσι πληροφορίας περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν Συρίων βίου, περὶ τῶν ἐν Σύρῳ ξενικῶν σοιχείων καὶ ἰδίως τοῦ ῥωμαϊκοῦ, παρέχουσai ἅμα ὀλίγους στίχους ἀγνώστου μούσης καὶ δείγματα τινὰ συρίας γλυπτικῆς.

Τὰ ἐπιτύμβια τῆς Σύρου μνημεῖά εἰσι κυρίως στῆλαι καὶ ἀνάγλυφα. Καὶ αἱ μὲν στῆλαι ἔχουσι τὸ σύνηθες πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος σχῆμα καὶ μέγεθος, ἐπιμήκεις οὔσαι, στενώτεραι πρὸς τὰ ἄνω καὶ μετ' ἀετώματος· τὰ δὲ ἀνάγλυφά εἰσι τὸ πλεῖστον μικρά, τινὰ μετ' ἀετώματος καὶ κάτω τὴν ἐπιγραφὴν φέροντα.

Αἱ δὲ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαί εἰσιν αἱ μὲν ἑμμετροι, αἱ δὲ πεζαί. Τῶν ἑμμέτρων μία μὲν ἀναφέρεται πρὸς παῖδα, ἑτέρα πρὸς ἄνδρα, ἄλλη πρὸς ἱερέα καὶ δύο πρὸς γυναῖκας. Αἱ δὲ πεζαί, πολυαριθμότεραι τῶν ἑμμέτρων, εἰσὶν αἱ πλεῖσται ἑλληνικαί, ὡς εἰκός· τινὲς ἑλληνολατινικαὶ καὶ μία λατινική. Ἀναφέρεται δ' ἐν αὐταῖς κυρίως τὸ ὄνομα τοῦ θανόντος καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἐπιλέγεται δὲ τὸ χρηστὲ χαῖρε συνήθως μόνον ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων, ὡς ἂν ὁ διαβάτης ἀπηύθυνε τὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὰς ἐπ' αὐτῶν παρισταμένας ζώσας τῶν θανόντων μορφάς.

17.

.....ν οὐδ' ἐπέλεπτον ἔην κάλλος τε νόος τε

Καὶ σθέν]ος ἡγορέη τ' (sic) ἐξαέτους βρέφος

Νικοκρ]άτεις ὃν τέκτε γυνὴ καλή τε καὶ ἐσθλὴ

.....αἰδοίη Νικοκράτεις ἄλοχος

5 Ἀνδρὸς τ]οῦ κλέος εὐρὺ Πανέλλησιν τε καὶ αὐτοῖς

Αἰνέσ]δαις σοφίης εἵνεκεν ἧδ' ἀρετῆς

Πατρίς δ'] Ἀντιόχεια κλυτῆς ἀλόχοιο παρ' ὄχθαις

Μαιάν]δρου ποταμοῦ καλλινάου χθαμαλαῖς

Οὔνε]κεν ἀρπάξας (sic) Ἐριούνιος Εὐβουλῇ

10 Κεῖνον;] ἄθυρμα φέρειν Φερσεφόνη τ' ἀλόχω

Πικρὸν] ἄχος λείπων πάππῳ μεγακύδει φωτὶ
Μουσαίῳ πάτραις τ' ἡδὲ γονεῦσι φίλοις.

18.

Ἐνθάδε τὴν ἱερὰν [κεφ]αλ[ὴν κατὰ γαῖα καλύπτει
Ἀμπέλιον.....
Μουσαῖος φιλόπατρις.....
Αἰνοπαθῆς Παυλεῖνά τε μ[ήτηρ ἐνθάδ' ἔθαψαν;
δ Καλὴν ἡδ' ἀγαθὴν καὶ μελίχον ἡδὲ [θε]ουδῇ
Μουνολεχῇ προτέραις ἐναρίθμιον ἡρώε[ιναις
Οὔνεκα δὴ σοφίῃ τε σαοφροσύνῃ τε [καὶ αἰδοῖ
Πουλύ τι πασάων προφερεστάτῃ ἔσκε [γυναικῶν
Καὶ δ' αὐτὴ πάτρῃ μιν ὑπείροχα κυδαίνου[σα
40 Πᾶσ' ἅμα μυρομένη τε τάφοις ἐναθήκατ[ο τοῖσδε.

Αἱ δύο αὗται ἐπιγραφαί, ἐπιτύμβιοι παιδὸς καὶ γυναικὸς, εὐρέθησαν κατὰ τὰ Καταιλύματα, κεχαραγμέναι παραπλεύρως ἀλλήλαις ἐπὶ μεγάλης μαρμαρίνης πλακὸς (μῆκ. 0.55, πλ. 0,90, πάχ. 0,07), ἀποτελούσης ποτὲ πιθανῶς μίαν τῶν πλευρῶν τοῦ εἰς δ' ἀνῆκε μνημείου. Ταύτας ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Ross (Inscr. Gr. Ined. II, n. 111), εἶτα δὲ, ὁ Bœckh (C. I. G. 2347, O) καὶ ὁ Lebas (n. 1899). Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τρισὶν ἐκδόσεσι ταύταις ὑπάρχουσιν ἀμαρτήματά τινα, καὶ τινες γενόμεναι συμπληρώσεις εἰσὶν ἀπίθανοι ⁽³⁵⁾.

Ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναφερομένων ὁ μὲν Νικοκράτης (ἐπιγρ. 17) ἦν ἀναμφιβόλως Σύριος (στ. 12 πάτραις), πατὴρ τοῦ θανόντος ἐξαετοῦς βρέφους, ὃπερ ἐγέννησεν ἐκ συζύγου Ἀντιοχίδος. Ἡ δὲ Ἀμπέλιον (ἐπιγρ. 18) ἦν ἴσως θυγάτηρ τοῦ Μουσαίου καὶ τῆς Παυλίνης καὶ ἀδελφὴ τοῦ Νικοκράτους, ἥτις διὰ τὰ ἔξοχα αὐτῆς προτερήματα, ὥς ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή, ὑπὸ πάσης τῆς πατρίδος ἐθρηνήθη, θανοῦσα. Σημειωτέον δὲ,

(35). Ἐν τῇ 17ῃ ἐπιγρ., στ. 4 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ross ἀπαντῶμεν Παυλεῖνου ἐπὶ ελπτον, ἐνῷ ὁ λίθος φέρει ...ν οὐδ' ἐπὶ ελπτον· ἐν τῷ 14 στ. Πα[ύλ]ω, ἐνῷ ὁ λίθος φέρει καθαρώς πάππῳ· ἐν τῷ 4. στ. τῆς ἐτέρας ἐπιγραφῆς Παυλεῖνα τετ[τ] [ἀλόχῳ], ὁ δὲ

ὅτι οἱ ἀποδιδόμενοι ταύτῃ ἔπαινοι οὐδεμίαν φέρουσι σπουδαίαν σημασίαν, ὡς δυνάμενοι νὰ ἀποδοθῶσιν ὑπὸ ἐλεγειακοῦ ποιητοῦ καὶ εἰς μετρίων προτερημάτων γυναικα· τὰ περὶ Νικοκράτους ὁμῶς λεγόμενα, καίτοι ὑπερβολικά, πρέπει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἄσημον ἄνδρα.

19.

Ἐσθλὸν τῇδ' ἱερῇα καὶ εὐσεβῇ ἀμφικαλύπτει
 Χθὼν ἧδε Κλειτοφῶντα τὸν Ἑρασιθένου
 Στήλην δ' ἔστησεν θυγάτηρ ἐπὶ σήματι τήνδε
 Αὖξουσα φήμην πατρὸς εὐκλεῆ (sic) γραφῇ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, εὑρεθεῖσα ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (ὑψ. 0,52, πλ. 0,20), παρὰ τῇ ἀριστερᾷ ὁχθῇ τοῦ χειμάρρου Λαλακιά, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lebas (*Revue Archéol.* 1844, I p. 44), καὶ εἶτα ἐν τῷ *Rheinisches Museum* (1848, S. 83) μετὰ τινων ἀμαρτημάτων· ἐπιδιορθωθείσα δὲ κατόπιν, ἐδημοσιεύθη αὖθις ὑπὸ τοῦ Lebas (*Voyage, Inscr. d. Iles*, n. 1896). Διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὡς δῆλον, τιμᾶται ἱερεὺς τις Ἑρασιθένης ἐσθλὸς καὶ εὐσεβὴς ὑπὸ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ· πλὴν δὲ τούτου, οὐδὲν ἄλλο ἐκ ταύτης ἄξιον λόγου μανθάνομεν (^{35*}).

λίθος φέρει ΠΑΥΛΕΙΝΑΤΕΙΔΑ. Σημειωτέον δ', ὅτι τὸ μετὰ τὸ Παυλεῖν ἀτε ὑπάρχον Ι, ἀπαντῶμενον καὶ ἐν τῇ 17 ἐπιγρ. (στ. 3, ΕΣΘΛΗΙ, στ. 4 ΙΑΙΔΟΙΗ) δὲν εἶναι γράμμα, ὡς ἐνόμισεν ὁ Ross καὶ ὁ Boeckh, ἀλλ' ἀπλῶς στιγμή.—Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Boeckh, ἐπιγρ. 17, στ. 1 ὑπέρχει ἐπὶ ληπτον ἀντὶ ἐπίελεπτον.—Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Lebas, ἐπιγρ. 17, στ. 11, πατέρι ἀντὶ πάππῳ· ἐπιγρ. 18, στ. 4 ΠΑΥΛΕΙΝΑΤΕΙΔΑ.

Ἐκ δὲ τῶν γενομένων συμπληρώσεων ἐπιτυχέστερα εἰσιν αἱ τοῦ Boeckh· ἀλλὰ καὶ αὗται, ἐνιαχοῦ ἀμφίβολαι. Οὕτω τῆς ἐν τῷ 6 στ. συμπληρώσεως Κεκροπίδαις πιθανωτέρα φαίνεται ἢ τοῦ Ross Αἰνεάδαις· διότι τὸ παρὰ Ῥωμαίοις (Αἰνεάδαις) κλέος ἦν τότε ἐπίζηλον· οἱ δ' Ἀθηναῖοι (Κεκροπίδαι) περιλαμβάνονται εἰς τοὺς Πανέλληνας.

(35*) Μετρικῶς θεωρουμένη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, σύγκειται, ὡς καὶ ὑπ' ἄλλων παρατηρήθη, ἐξ ἐνὸς ἑξαμέτρου δακτυλικοῦ καὶ ἐνὸς τριμέτρου ἱαμβικοῦ ἀντὶ τοῦ συνήθους δακτυλικοῦ πενταμέτρου.

20.

Ἄνδρα σοφὸν Μούσαισι τετειμένον ἐσθλὸν ἑταῖρον
 Πᾶσι φίλοις ἀγαθῶ χρησάμενον βιότῳ[ι]
 Εἰ[ρ]ηναῖον ἔδεκ[τ]ο πατρὸς Με[ρο]πηίδος ὄντα
 Σῦρος.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ ἀγκωνοειδοῦς λίθου ⁽³⁶⁾, εὐρεθέντος ἐν Ἄνω Σύρῳ ἐντετοιχισμένου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου· ἐξεδόθη δὲ κατ' ἀρχὰς ἡμαρτημένως ὑπὸ τοῦ Lebas (*Inscr. Grecques et Latines*, n. 148) καὶ Πιττάκη (Ἀρχ. Ἑφημ. ἀρ. 509)· εἶτα δὲ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Ross (*Inscr. Gr. Ined.* II, n. 106), τοῦ Bœckh (*C. I. G.* 2347 p.) καὶ τοῦ Lebas (*Voyage, Inscr. d. Iles* n. 1900) καὶ τοῦ Wecklein (*Neue Jahrb. für Philologie*, 1873, S. 204). Αὕτη, καίτοι σύρραμμα συνήθων ἐλεγειακῶν φράσεων, οὐχ ἥττον ὁμῶς μετ' ἄλλων τινῶν ἐπιγραφῶν, παρουσιαζουσῶν ἡμῖν πολίτας ξένων πόλεων, παρέχει ιδέαν τινὰ περὶ τῶν ἐν Σύρῳ παροίκων. Περὶ τοῦ ἐν τῷ τελευταίῳ ἀτελεῖ σίχῳ ἐμφαινομένου μακροῦ χρόνου τῆς παραληγούσης τοῦ Σῦρος σημειωτέον, ὅτι εἶναι ὁ ὀρθός, ὡς μαρτυρεῖ τὸ χωρίον τοῦ Στράβωνος «Σῦρος δ' ἐστὶ μακύνουσα τὴν πρώτην συλλαβὴν» (Στρ. 485). Πρὸς τοῦτο δὲ οὐτε ὁ Ὀμηρος, ὃν οἱ ἀντιδοξοῦντες προβάλλουσιν, ἀντιμαρτυρεῖ, οὔτε ἄλλο τι τῶν ἐμμέτρων χωρίων, ἐν οἷς ἐσώθη τὸ ὄνομα Σῦρος. Οὕτω παρὰ μὲν τῷ Ὀμήρῳ (Ὀδ. Ο, 404) ἀναγινώσκομεν

Νῆσός | τις Συ|ρίη κι|κλήσκειται | εἵπου ἀ|κούεις | ⁽³⁷⁾.

(36) Ὁ λίθος οὗτος ἀπετέλει, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ σχήματος αὐτοῦ δείκνυται, μέρος τοῦ μνημείου τοῦ Εἰρηναίου· ἔχει δὲ ὕψ. 0,30 μ. εἰς τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν τοξοειδῶς γεγλυμμένην· τῶν δὲ σκελῶν αὐτοῦ τὸ μὲν ἔχει μῆκ. 0,47, τὸ δὲ 0,27.

(37) Πλὴν τοῦ ὁμηρικοῦ τοῦτου στίχου, ἀπαντᾷ ἡ Σῦρος καλουμένη Συρίη ἐν τινι χωρίῳ ἀγνώστου ποιητοῦ, διασωθέντι παρ' Ἡσυχίου, «Συρίη ἐνὶ γαίῃ τῇ περὶ πόντον. Ἡ νῦν λεγομένη Σῦρος νῆσος.» Τὸ χωρίον τοῦτο, ἂν ἀληθῶς ἀναφέρεται τῇ Σύρῳ, ὡς ὁ Ἡσύχιος λέγει, πρέπει νὰ διορθωθῇ «Συρίη ἐνὶ γαίῃ τῇ πέρι πόντος» διότι ὅπως νῦν ἔχει σὺδδῶς συμβιβάζεται πρὸς τὸ «Ἡ νῦν λεγομένη Σῦρος νῆσος.»

παρὰ δὲ Δαερτίῳ·

Τὸν κλεινὸν Φερεκύδην

Ὅν τί|κτει ποτὲ | Σῦρος·

— — — — —

ἐν δὲ τῷ ἐξῆς στίχῳ τῆς ἐπομένης ἐπιγραφῆς·

Κεῖται ὑ|πὸ σκιε|ράν Σύ|ρου κόνιν | ἁ βαρυ|πενθής·⁽³⁸⁾.

— — — — —

21.

Θεοφίλα χρηστὴ

χαῖρε.

Ἄδ' ἀρετὰν στέρξασα καὶ ἔνδικα λέκτρα ξυνεύνου

Νικίου ἱμερτὰ παῖς ξένη Θεοφίλα

Κεῖται ὑπὸ σκιερὰν Σύρου κόνιν ἁ βαρυπενθής

Ὅρφανὸν ἐν ζωῆς παῖδα λιποῦσα πατρός

Ὑστάτιον τελέσας(α) τὸν ἐγ Μοιρέων ἐνιαυτὸν

Πέμπτον ἐπὶ τρισσαῖς πλησαμένα δεκάσιν

Τοῦνεκά μιν τὰν πρόσθε περίφρονα καὶ μακαριστὰν

Ἐστιάιος φθιμέναν τῷδ' ὑπέθηκε τάφῳ.

Ἀυτὴ ἀνεκαλύφθη, πρὸ τινων ἐτῶν, κατὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς (μῆκ. 0,53, πλ. 0,37)· εἶναι δ' ἔτι ἀνέκδοτος. Τὸ μέτρον αὐτῆς εἶναι τὸ σύνηθες ἐλεγειακὸν μετὰ τινων μετρικῶν ἀμαρτημάτων. Τὸ κείμενον οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν παρέχει γραφῆς, πλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ χαράκτου τεθέντος τελέσας, ἀντὶ τελέσασα· τὸ δὲ περιεχόμενον εἶναι σαφές, ἐξυμνοῦν τὰς ἀρετὰς τῆς περίφρονος καὶ μακαριστῆς Θεοφίλας, Δωρίδας πιθανῶς τὴν καταγωγὴν, θυγατρὸς τοῦ Νικίου καὶ συζύγου τοῦ Ἐστιάιου, θανούσης τριάκοντα πέντε ἐτῶν^(38*).

22.

Παῦλα Καλλίστου

ἀρχεῖνη χαῖρε.

(38) Παράβαλε τὰ ὑπὸ Βελλίου ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι (1860, Α', σ. 44) γραφέντα, ἅτινα ὁμως, σημειωτέον, δὲν εἶναι πάντα ὀρθά.

(38*) Ποῦ εὐρίσκεται νῦν ἡ πλάξ ἰδὲ ὑποσημ. 44.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὑπῆρχεν ἐπὶ ἀναγλύφου, παριστῶντος τὴν Παῦλαν καθημένην ἐπὶ ἔδρας καὶ κρατοῦσαν νήπιον. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εὑρεθὲν πιθανῶς κατὰ τὰ Καταιλύματα, ἐνετοιχίσθη ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἀνω Σύρου, ὅθεν ἐξαχθὲν πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλου, ἐπωλήθη Εὐρωπαϊῶ (39). Ἡ ἀρχίνη Παῦλα φαίνεται οὕσα ἀδελφὴ τῆς ἀρχίνης...θοῦς Καλλίστου τῆς ἀναφερομένης ἐν τινι τῶν δημοθोινιακῶν ἐπιγραφῶν (ἀρ. 5).

23.

Νικία

χρηστὲ χαῖρε.

Αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ ἀναγλύφου μικροῦ (μ. 0,33, πλ. 0,25) ἐν Ἑρμουπόλει, ἐν τῇ οἰκίᾳ Φ. Σαλάχα. Παριστᾷ δὲ τὸ ἀνάγλυφον παῖδα ἱστάμενον κατὰ μέτωπον, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς προσφέροντα σταφυλὴν εἰς ἀλέκτορα, μεθ' οὗ παίζει, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ κρατοῦντα σφαιροειδές τι ἄθλημα ἢ μῆλον. Ὅμοιαις παραστάσεσι ἀπαντῶμεν συχνάκις ἐπὶ ἀναγλύφων καὶ ἐν τῇ συλλογῇ δὲ τοῦ Γυμνασίου Ἑρμουπόλεως ὑπάρχει ἄγαλμα σύριον κολοβόν, παριστῶν παῖδα κρατοῦντα περιστεράν μετ' ἀνοικτῶν πτερύγων καὶ προσφέροντα αὐτῇ σταφυλὴν.

24.

Εὐτακτορ

χαῖριν (sic).

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἔφερεν ἀνάγλυφον, ἀνακαλυφθὲν, τῷ 1847, ἐν Ἑρμουπόλει, κατὰ τὴν θέσιν τῶν πέντε μύλων τῶν Καταιλυμάτων, καὶ παριστῶν παῖδα πλαγίως ἱστάμενον καὶ προσφέροντα, ὡς ἀνωτέρω, ἀλέκτορι σταφυλὴν. Τὸ ἀνάγλυφον ἀγνοοῦμεν ποῦ ὑπάρχει· τὸ δ' ἀντίγραφον ἐλάβομεν ἐξ ἀντιγράφου Ζαβοῦ, νομισματολόγου Ἰθακησίου, ὅπερ οὗτος εἶχε δώσει μετὰ σχετικῆς σημειώσεως τῷ ἐπισκόπῳ Νικολάῳ Μαρινέλλῃ.

(39) Τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εὐγενῶς μοι παρέσχευ ὁ ἄρτι θανὼν Σύριος ἐπίσκοπος Νικόλαος Μαρινέλλης, ἀνὴρ πολυμεθὴς καὶ μέγα μέρος τοῦ βίου αὐτοῦ καταναλώσας εἰς ἱστορικὰς περὶ τῆς νήσου Σύρου ἐρεῦνας.

25.

Στράτων
Θεομένου
χρηστὲ χαῖρε.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ ἀναγλύφου (ὕψ. 0,50, πλ. 0,33), παριστῶντος ἄνδρα, παῖδα καὶ γυναῖκα. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἀναγλύφου κάθεται ἐπὶ βράχου, μέρος μὲν γυμνός, μέρος δὲ κεκαλυμμένος δι' ἱματίου ὁ Στράτων, ἐπερείδων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος στηριζομένου ἐπὶ τοῦ γόνατος· ὁ παῖς ἐκτείνει πρὸς αὐτὸν τὴν δεξιὰν χεῖρα· ἡ δὲ σύζυγος ἵσταται ἐγγὺς, κεκαλυμμένην ἔχουσα τὴν κεφαλὴν καὶ συντεθειμένας τὰς χεῖρας. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, εὑρεθὲν πιθανῶς κατὰ τὰ Καταιλύματα, ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένον ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἀνω Σύρου, ὅθεν ἐξαχθὲν ὑπὸ τοῦ ιδιοκτήτου, προσηνέχθη τῷ προξένῳ κυρίῳ Challet. Εἶναι δὲ σχεδὸν κατεστραμμένον.

26.

Σερβιλία Τύχη Σερβιλίῳ Τροφίμῳ
χρηστῷ πάτρωνι καθὼς
διατάξεται sic.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Πατρίδι Σύρου (4 Ἰουνίου 1870), ὑπάρχει ἐπὶ ἀναγλύφου (μ. 1,08, πλ. 0,48), ὅπερ μετηνέχθη ποτὲ ἐκ τῶν Καταιλύματων εἰς Ἀνω Σῦρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν κατὰ τὴν παρακειμένην φάραγγα τοῦ Ραχαμοῦ ναῖσκον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ διὰ τοῦ ἀναγλύφου παριστάμενος Σερβίλιος φέρει χιτῶνα καὶ ἱμάτιον· ἔχει δὲ συντετριμμένας τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν. Εἰς τοῦτον θανόντα ἡ Σερβιλία Τύχη, ἀπελεύθερος αὐτοῦ, ἤγειρεν ἐπὶ τοῦ τάφου τὸ ἀνάγλυφον, ὥς εἶχεν αὐτὴν διατάξει. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εὑρίσκεται νῦν ἐν τῇ Ἀστυνομίᾳ Ἑρμούπολεως.

27.

Νεικοκράτη Φιλαργύρου
καὶ Πώλλης υἱὲ χρηστὲ
χαῖρε.

Τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀνάγλυφον (ὑψ. 0,40, πλ. 0,26), ἀνακαλυφθὲν πιθανῶς κατὰ τὰ Καταιλύματα, εὑρίσκεται νῦν ἐν τῷ παρὰ τῇ Ἑρμουπόλει κήπῳ Ἰω. Παλαιολόγου καὶ παριστᾷ νέον πολεμιστὴν καὶ παῖδα. Τούτων ὁ μὲν πολεμιστῆς, νέος γυμνός, φέρει αἰγίδα καὶ κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς δύο δόρατα· ὁ δὲ παῖς, ὡσαύτως γυμνός, κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς καδίσκον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, ἕτερόν τι. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη διὰ τῶν συνήθων γραμμάτων ἐν Πανδώρα ὑπὸ ἀνωρύμου (1866, σελ. 537), καὶ ὑπὸ τοῦ Lenormant ἐν Rhein. Museum (1867, S. 295, n. 292).

28.

Δεινομένης
Λεόντου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,75, πλ. 0,22-25 καὶ πᾶχ. 0,05), εὑρεθείσης κατὰ τὰ Καταιλύματα. Τὸ Δεινομένης εἶναι ἀναμφιβόλως ὄνομα ἀνδρός, ἀπαντῶν καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ τῆς Σύρου (ἀ. 31)· τὸ δὲ Λεόντου, γενικὴ τοῦ Λεόντης, πρῶτον ἤδη ἀπαντᾷ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐξεδόθη ἐν Ἀρχ. Ἑφημ., ἀρ. 496, C. I. G., n. 2347, ὑπὸ Lebas, n. 1895 καὶ 2002, ἐσφαλμένως καὶ ὑπὸ Conze ἐν τῷ Bulletino etc. 1859, p. 169.

29.

Φρονίμα Φιλοδάμω.

Ὑπάρχει ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,75, πλ. 0,20—25 καὶ πᾶχ. 0,05), εὑρεθείσης ὡσαύτως κατὰ τὰ Καταιλύματα. Ὁ κ. Conze ἐνόμισεν, ὅτι μετηνέχθη ἐκ τῆς Μιτυλήνης, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές. Ταύτην ἐξέδωκαν ἐσφαλμένως ὁ Bœckh (C. I. G. ἀρ. 2347m) καὶ ὁ Lebas (Voy. Inscr. n. 1902), ὀρθῶς δὲ, ὁ Conze (Bulletino etc. 1859, p. 167). Ἡ ἀναφερομένη Φρονίμα φαίνεται Δωρὶς τὴν καταγωγὴν.

30.

Μηνεκράτεια
Νικαγόρου χρησ-
τῇ χαίρει
γυνὴ δὲ Κλεοφί-
λου τοῦ Διογένους
πάλι χαίρει.

Ὑπάρχει ἐπὶ μαρμαρίνης στήλης (μῆκ. 0,40 πλ. 27 καὶ πλάχ. 0,08)· ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Lebas (n. 1893). Νικαγόρας εὖρηται καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 14 συρίᾳ ἐπιγραφῇ, ἴσως ὁ αὐτός.

31.

Ἀμφιμένης
Δαινομένου.

Αὕτη εὐρίσκεται ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,65, πλ. 0,26—28), ὑπαρχούσης ἐν τῷ παρὰ τῇ Ἑρμουπόλει κήτρῳ τοῦ κ. Ἰω. Παλαιολόγου· ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ἐν Πανδώρα (1866, σελ. 537), εἶτα ὑπὸ τοῦ Lenormant (Rhein Mus. 1867, S. 295).

32.

Αυσίας Λεω[δά]μαν-
τι[ος] Κ[αλλ]ίω Τιμίου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὐρέθη κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ χειμάρρου Λαλακιᾶ⁽⁴⁰⁾, ἐπὶ στήλης ἐπιτυμβίου (μῆκ. 0,85, πλ. 29—30 καὶ πλάχ. 0,06 $\frac{1}{2}$), ἀποτελούσης μέρος ἐπικαλύμματος μεταγενεστέρου τάφου. Τὸ ὄνομα Κάλλιος ἀπαντᾷ καὶ κατὰ Σουΐδα.

33.

Dis Manibus
Mario Severo
Potiolano.

(40) Ὑπάρχει νῦν ἐν τῇ οἰκίᾳ Βουγιούκα, ἐν ἣς τῇ θέσει εὐρέθη.

Αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ μικροῦ τμήματος μαρμάρου (μῆκ. 0,25 καὶ πλ. 0,18), εὑρεθέντος ἐντετοιχισμένου ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἄνω Σύρου. Εἰρήσθω διὰ τοὺς ιδιώτας, ὅτι τὸ Dis Manibus, ἴσον τῷ συγχρόνῳ ἐλληνικῷ «Θεοῖς Καταχθονίοις,» σημαίνει τὸ παρ' ἡμῖν «τῇ σκιᾷ».

34.

— — — Savine (sic)
 — — — c]vm cni
 — — — Σαβεῖνω cc
 — — — Μελήθης; (41)

Ἡ κολοβὴ αὕτη ἐπιγραφή εὑρέθη ἐπὶ μικροῦ τμήματος μαρμάρου (μ. 0,40, πλ. 0,20, πάχ. 0,10), κατὰ τὴν θέσιν Σκληπι, παρὰ τῷ ναΐσκῳ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, παρ' ᾧ καὶ ὑπάρχει. Ὡς ἐκ τοῦ σωζομένου αὐτῆς μέρους δείκνυται, εἶναι ἐπιτύμβιος Σαβίνου τινὸς Ῥωμαίου, ἀποθανόντος καὶ ταφέντος αὐτόθι. Τὸ δὲ ὄνομα Σκληπι, προδήλως ἀπὸ Ἀσκληπείου προκύψαν, δεικνύει, ὡς καὶ ὑπ' ἄλλων παρετηρήθη, ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἔνθα πιθανῶς νοσηλευόμενος ὁ Σαβῖνος οὗτος ἀπέθανε. Περὶ δὲ τοῦ ἱεροῦ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις συμμαρτυρεῖ, ὑψηλὴ οὖσα καὶ ὑπὸ τῆς αὔρας τῆς ἐγγύς θαλάσσης διαπνεομένη· ἀκαὶ γὰρ Ἕλληνες ἐν τόποις καὶ καθαροῖς καὶ ὑψηλοῖς ἐπιεικῶς ἰδρυμένα Ἀσκληπεία ἔχουσι.» (Πλουτ. Ῥωμαϊκ. 94). — Πλὴν

(41) Πλὴν τῶν ἐνταῦθα ἐπιτυμβίων τῆς Σύρου ἐπιγραφῶν, ὑπάρχουσιν ἔτι ἐκδεδομένοι· 1) «Θεοῖς καταχθονίοις Πο[πλίου] Ἀβασκάντου Φλάβιος Εὐ...» Αὕτη, ὑπάρχουσα ἐν Σύρῳ, ἀπώλετο· ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Bœckh (C. I. G. 234 7n) καὶ τοῦ Lebas (1897).—2) «Οὐλπιος Μ...|...[Ἰουλία] Μεμ[μία] συμ[βί]ω[ς] μ[νή]μης χ[ά]ριν| ἐνορκίζομαι ὑμεῖν τοῖς κα[τοι]κοῦσιν εὐσεβεῖν τὸν [τό]πον|... ὕος Ἀλέξανδρος --| [ἐκ] τῶν τοῦ πραιτωρίου τ[ο]ῦ ἀν[θυ]πάτου Ἰουλία Μεμμία --» Αὕτη, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Bœckh (C. I. G. n. 2347a) καὶ τοῦ Lebas (1901), ὑπῆρχεν, ὡς ὁ Bœckh ἀναφέρει, ἐν Σύρῳ· «super janua hypogaei domus privatae.» Ἡμεῖς ἐζητήσαμεν, ἀλλὰ δὲν εὑρομεν αὐτήν.—3) «Ἡγήμαχος Σωκράτους» (Lebas n. 1897).—4) «Φερίμαχε χρηστῇ

τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ μόνα εὑρεθέντα ἐν τῷ τόπῳ ἀρχαῖα λείψανα εἰσὶ τάφοι ἱκανοὶ εἰς τὰ περίξ καὶ μάρμαρα κατεργασμένα, οἷα φαίνονται ἐντετοιχισμένα καὶ ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου.
(ἀκολουθεῖ)

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

χαῖρε,» ἐπὶ ἀναγλύφου (Lenormant, Rhein. Mus. 1867, S. 295). *Αγνωστον ποῦ ὑπάρχει.—5) «L. P. Cladi. | Λεύκιε Ποστούμιε | Κλάδε χαῖρε,» ἐπὶ ἀναγλύφου παριστῶντος τὸν Ῥωμαῖον Κλάδον καὶ παῖδα ἱστάμενον παρ' αὐτῷ. (Μουστοῦ. ἐν Αἰγίνα 1831, σελ. 12. C. I. G. n. 2347f. Lebas, Inscr. des Iles n. 2009. C. I. L., III n. 486, p. 94, 985). Ὑπάρχει ἐν τῷ Θησείῳ—6) «Δάμων Ἡρακλείδου | Χαλκιδεὺς χαῖρε,» ἐπὶ ἀναγλύφου (ὕψ. 0,48, πλ. 0,30), παριστῶντος «γέροντα ἐπὶ ἐδωλίου καθήμενον κατὰ κρόταφον (en profil), περιβεβλημένον χλαμύδα, καὶ τοὺς πόδας ἐπὶ σκίμποδος ἐπακουμβῶντα, ἄντικρυ δ' αὐτοῦ ὄρθιον σῶμα παριστῶν παιδίον φέρον χιτῶνα καὶ προσφέρον διὰ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ χειρὸς πυξίον, ἐνῷ ὁ γέρων τείνει τὴν χεῖρα ἵνα λάβῃ αὐτό». Τὸ ἀνάγλυφον ἐν πολλοῖς βεβλαμμένον καὶ ἄνευ κεφαλῶν. Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἀγνοοῦμεν. Ὁ ἐκδοὺς εἰκάζει «ἐκ τῆς γραφῆς, ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀναγλύφου τούτου εἶναι τῶν πρώτων Ῥωμαϊκῶν χρόνων» ἀναφέρει δ' ὅτι εὐρίσκεται ἐν οἰκίᾳ τῆς Ἑρμοπόλεως, ἀλλὰ δὲν ὀρίζει ποῦ. (A. M. K. ἐν Νεολόγῳ Ἀθηνῶν 1 Ἰανουαρ. 1875).

Ἡμαρτημένως δὲ ἐξεδόθησαν ὡς ἀνήκουσαι τῇ Σύρῳ αἱ ἐξῆς ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἄλλων μερῶν.

1. Δήλου [Κλέ]ανδρος, κτλ. (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 497).

Ὑμέναιος, κτλ. (Ἀρχ. Ἐφημ. ἀρ. 507).

2. Πάρου Φίλων. (Πανδώρα 1866, σελ. 537).

Ἐξεδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Lebas ὡς ἀνήκουσα τῇ Σύρῳ (n. 1895) καὶ τῇ Δήλῳ (n. 2002) ἡ συρία ἐπιγραφὴ (ἀρ. 28) «Δεινομένης Λεόντου.»

ΚΡΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ.

Μεσαιωνική βιβλιοθήκη ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων μνημειων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἐπιστάσις Κ. Σ. Σάθα, τόμ. Δ'.

Καὶ ὑπὸ τὴν εἰδικωτέραν ἐπιγραφὴν

Μιχαὴλ Ψελλοῦ Ἑκατονταετηρὶς βυζαντινῆς ἱστορίας (976—1077), ἐν Παρισίοις 1874, σελ. CXIX καὶ 299. Ἐν τέλει τοῦ αὐτοῦ Λόγοι ἐπιτάφιοι εἰς τοὺς πατριάρχας Μιχαὴλ Κηρουλάριον, Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην καὶ Ἰωάννην Σιφυλῖνον (1043—1075) σ. 303—462.

Ὅποῖον καὶ ὅπόσον εἶνε τὸ ὄφελος τὸ ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ φιλοπόνου κυρίου Κ. Σάθα προσγινόμενον εἰς τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεωτέρας ἔτι ἐλληνικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης, περὶ τούτων δὲν προτιθέμεθα νὰ γράψωμεν, οὐ μόνον διότι τοῦτο εἰς ἄλλους ἀπόκειται τοὺς περὶ ταῦτα εἰδικώτερον ἀσχολουμένους, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ βιβλίον ἔτυχεν ἤδη καλῆς ὑποδοχῆς καὶ ὁ ἐκδότης αὐτῆς πολλῶν καὶ δικαίων ἐπαίνων ἡξιώθη ἕνεκα τῆς ἀκαμάτου αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ ἐπιμελείας, μεθ' ἧς ἐπεχείρησε τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀνεκδότων τούτων μνημείων. Ἡμεῖς ἰδόντες ἐν τῷ Δ' τούτῳ τόμῳ ἐκδοδομένην ἱστορίαν Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ τοσοῦτον γνωστοῦ καὶ ὀνομαστοῦ παρὰ Βυζαντινοῖς συγγραφέως, τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων ὀνομασθέντος, ἀνδρὸς

καὶ ἐν ἀξιόμασι μεγάλοις διατελέσαντος καὶ εἰς τὰ τῆς βασιλείας πράγματα πολλαχῶς ἐπιδράσαντος, ἐκινήθημεν ὑπὸ πλείονος περιεργείας καὶ μετὰ μείζονος σπουδῆς ἐπεδόθημεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ. Ὁ Μ. Ψελλὸς ὡς συγγραφεὺς — διότι ὡς ἱστορικὸς ἂς κριθῇ παρ' ἄλλων ἐγκυψάντων εἰς τὴν μελέτην τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν — εἶνε ἐκ τῶν δοκιμωτάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· διότι ἂν ἐξαίρεση τις κηλιδάς τινες ἀναποφεύκτους, αἵτινες κατὰ φυσικὴν τινα ἀνάγκην παρηκολούθησαν τὸν κάλαμὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐν τῷ γράφειν ἐπακρατούσης συνηθείας, τῆς ἀδυσωπότητος ταύτης δεσποίνης παντὸς συγγραφείως, φαίνεται ὅτι εἶνε δεξιὸς καὶ σώφρων συγγραφεὺς. Δὲν εἶνε ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐκείνων συγγραφέων τοῦ παρακμάζοντος ἑλληνισμοῦ, οἵτινες, προσπαθοῦντες νὰ μιμηθῶσιν ἓνα τινὰ τῶν μεγάλων τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς συγγραφέων, τεκμηριοῦσι μὲν σύντονον σπουδὴν καὶ ἀκριβῆ μελέτην τοῦ προκειμένου συγγραφείως, γίνονται δὲ αὐτοὶ σαφῆς ἀποδείξεις, ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἀγωνισθῇ τις νὰ ὑπερπηδῇ τοὺς μεταξὺ παρεμπιπτόντας χρόνους, δὲν δύναται ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπιδράσεως τῆς συνηθείας καὶ οὕτως εἰπεῖν νὰ μὴ ἀναπνεύσῃ τὴν περιέχουσαν αὐτὸν συγγραφικὴν ἀτμόσφαιραν. Τίς παρὰ τὸν Δουκιανὸν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος πρόγεγεννημένου λεκτικοῦ μιμητῆς; Ἀλλὰ τίς δὲν διοράται παρ' αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φράσεως ὅτι εἶνε ἄλλου φοράματος συγγραφεὺς παρὰ τὸ ἐξ οὗ διεπλάσθη ὁ Πλάτων καὶ Ξενοφῶν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ δοκιμώτατοι τῶν Ἀττικῶν; Ὁ Μ. Ψελλὸς εἶχεν ἱκανὴν ὀρθοφροσύνην, ὥστε νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ματαιοσπονδῇ ὁ τὰ ἀνέφικτα ἐπιχειρῶν, καὶ ἠρπέσθη μόνον εἰς τὸ νὰ ἐμφορηθῇ ὅσον οἶόν τε πλείστον τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφικοῦ τῶν ἀρχαίων, τῆς περὶ τὴν ἐννοίαν καὶ φράσιν ἀκριβείας καὶ σωφροσύνης, ἀδιαφορῶν ἂν τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ περιέχῃ που καὶ τινες τῶν ἐπ' αὐτοῦ συνηθεστάτων τύπων ἢ λέξεων ἢ συντάξεων. Ἔτις ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ φιλοκαλίας, ἥτις ἐγένετο νὰ διακρίνῃ τοῦ λόγου τὴν χάριν καὶ ἀρμονίαν, καὶ ἐπειδὴ συνεδύασεν, ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει (σελ. 121 καὶ 122), τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλοσοφίαν δηλ., πρὸς τὴν τέχνην τοῦ λόγου, τὴν ῥητορικὴν, ἀπέβη εἰς τῶν κατ' ἐκείνους

τοὺς χρόνους θαυμαστῶν συγγραφέων. Ἀναγινώσκεται δὲ καὶ σήμερον οὐχὶ ἀηδῶς, ὅσον καὶ ἂν ἐνίοτε ρυπαίνηται ὑπὸ τῶν σπύλων τῆς βυζαντινῆς συνηθείας.

Ἀλλ' ἐννοεῖται τοῦτο οἰκοθεν ὅτι πᾶς ἀρχαῖος συγγραφεύς, ἵνα ὀρθῶς κριθῇ μάλιστα ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ, εἶνε ἀνάγκη πρῶτον πάντων ν' ἀποκατασταθῇ ὅσον ἐνεστὶν ἀσφαλέστερον εἰς τὴν πρωτότυπον ἢ πρωτόγραφον αὐτοῦ μορφήν, εἶνε ἀνάγκη δηλ. ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης παραμορφώσεως καὶ ἀσχημίας, ἣν ἔλαβε παρὰ τῶν ἐκάστοτε ἀντιγραφέων ἢ ἐκδοτῶν αὐτοῦ, καὶ ν' ἀποδοθῇ τὸ σύγγραμμα οἷον ἐξῆλθεν ἐκ τῆς διανοίας καὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Διότι ὅποσα κατὰ τε τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος ἀμαρτήματα ἐπηνέχθησαν εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ὑπὸ τῆς ἀμβλυωπίας καὶ ἀμαθείας τῶν ἀντιγραφέων τῶν κατὰ τοὺς πολλοὺς παρελθόντας αἰῶνας, καθ' οὓς ἄγνωστος ἦν ἡ τυπογραφία, ἢ ὑπὸ τῆς ἀκρισίας καὶ οἰήσεως τῶν μετὰ τὴν εὐρεσιν τῆς τυπογραφίας ἐκδοτῶν, γινώσκει μόνος ὁ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων πολλὴν λαβὼν πεῖραν καὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κριτικῆς ὅπως οὖν βαθύτερον ἐγκύψας. Μὴ νομίσῃ δέ τις ὅτι τὸ κακὸν τοῦτο τοσοῦτο μεῖζον εἶνε, ὅσον ἀρχαιότερος ὁ συγγραφεύς καὶ μακρότερος ὁ χρόνος καθ' ὃν πολλάκις ἀντεγράφη· διότι καὶ ἐγγύτατος τῆς τυπογραφίας συγγραφεύς, δὶς ἢ τρίς μέχρι τῆς τυπώσεως ἀντιγραφείς, ἐὰν ἔτυχε κακοῦ ἀντιγραφέως, ἔπαθε πολλὰ καὶ δεινὰ παθήματα. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου δὲν ἔχω, νομίζω, ἀνάγκην μαρτυριῶν. Ἀλλ' ἂν τις χρήζῃ τοιούτων, πρόχειρον μὲν ἔχω ἐξ αὐτῆς τῆς μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης ὅσα λέγει ὁ Καισάριος Δαπόντες τόμ. Γ', σελ. 166 «ἡ φιλονεικία αὕτη (ἣν ἐφιλονείκησεν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ διβανίου περὶ πίστεως μετ' ἑναν ἐφέντην ὁ Παναγιωτάκης ὁ μέγας διερμηνεὺς κατὰ τὴν ις'. μ. Χ. ἐκατονταετηρίδα) εἶνε γεγραμμένη καὶ γνωστὴ εἰς πολλοὺς, λανθασμένη δὲ καὶ διεφθαρμένη ἀπὸ τοὺς ἀντιγραφεῖς, οἵτινες ἀντιγράφουσι βιβλία καὶ καλὰ κάνουνσι, δὲν τὰ διαβάζουσι δὲ ὕστερα νὰ διορθώσουν τὰ λάθη, ὅτι ἀνάγκη νὰ λανθάσωσι, καὶ κακὰ κάνουνσι· καὶ οὕτω διεφθάρησαν πάμπολλα βιβλία καὶ διαφθείρονται καθ' ἐκάστην ἀπὸ τοιούτους ἀμελεῖς ἢ καὶ ἀμαθεῖς ἀντιγραφεῖς· ὁ

Θεὸς γὰρ τοὺς κρίνει, ὅτι πολὺ κακὸν κάνουσι». Ἰδ. καὶ διὰ στίχων τοῦ αὐτοῦ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τόμ. Γ', σ. νε'. Τίς δὲ ἀγνοεῖ παρ' ἡμῖν τὸ ἐκ τῆς μόλις παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πολὺκροτον καὶ δυστυχέστατον ἐκεῖνο σύγγραμμα τοῦ Ζαβείρα, τὸ ὁποῖον οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως κατελείφθη χειρόγραφον πλήρες ἀμαρτημάτων οὐχὶ πάντων ἐξ ἀμαθείας, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας ἢ παραδρομῆς, τὰ ὁποῖα ἔμελλον πιθανώτατα ἐν δευτέρᾳ ἀντιγραφῇ ἢ κατὰ τὴν τύπωσιν νὰ διορθωθῶσιν;

Ἐνεκα τῆς κακῆς ταύτης καταστάσεως τῶν κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας χειρογράφων, οἱ παλαιοὶ γραμματικοί, παραδίδοντες τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, πρὶν προβῶσιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ κρίσιν αὐτῶν, πρῶτιστον ἔργον εἶχον τὴν διόρθωσιν τῶν κειμένων, τὴν ἀπαλλαγὴν δηλ. αὐτῶν ἀπὸ τῆς λύμης τῶν ἀντιγραφέων. Τὸ ἔργον τοῦτο σήμερον ἔχουσιν οἱ διὰ τοῦ τύπου ἐκδόται· καὶ εἶνε ἔργον τῷ ὄντι δυσχερέστατον, ἀπαιτοῦν πολλὰς γνώσεις καὶ βαθεῖαν κρίσιν. Ἡ δὲ δυσχέρεια τοῦ ἔργου αὐξάνει μάλιστα ὅταν κατὰ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἐκδίδεται· διότι τότε ὁ ἐκδότης οὐδὲν ἄλλο ἔχων βοήθημα παρὰ τὸ χειρόγραφον, πρὸς μυρίας ἔχει νὰ παλαίσῃ δυσκολίας αὐτὸς μόνος ἀγωνιζόμενος. Καὶ ὅταν μὲν ὁ ἐκδιδόμενος συγγραφεὺς εἶνε προωρισμένος νὰ τύχῃ πολλῶν ἀναγνωστῶν, ὀλίγον εἶνε τὸ κακόν, διότι ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ καὶ ἄλλαις πολλαῖς ἀφεύκτως ἐπακολουθούσαις ἐκδόσεσι διορθοῦνται τῆς πρώτης τὰ ἀμαρτήματα. Ὅταν δὲ εἶνε ἐκ τῶν σπανίως ἐκεῖνων ἀναγινωσκομένων συγγραφέων, οἵτινες ὀλίγας παρέχουσιν ἐλπίδας δευτέρας καὶ τρίτης ἐκδόσεως, ἀπαιτοῦσι πλείστην ἀκρίβειαν καὶ σύντονον προσοχὴν κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἔκδοσιν.

Τοιοῦτος βεβαίως συγγραφεὺς εἶνε καὶ ὁ Ψελλός, καὶ διὰ τοῦτο πόλῳ λυπούμεθα ὅτι περὶ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ δὲν κατεβλήθησαν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κριτικὰ καὶ φιλολογικὰ κεφάλαια, ὥστε νὰ ἐκδοθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπηλλαγμένος ἀμαρτημάτων. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ κ. Σάθας, ὡς ἔμπειρος χειρογράφων ἀναγνώστης ἠγωνίσθη μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἐπιμονῆς νὰ ἀποκατα-

στήση τὸ σύγγραμμα τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὴν ἀρχέτυπον αὐτοῦ μορφήν. Ἀλλ' εἴτε διὰ τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ χειρογράφου, εἴτε δι' ἄλλους λόγους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς, ἐξέδωκεν αὐτὸν οὕτως ἡμαρτημένον, ὥστε δὲν εἶνε οὐδεμία ὑπερβολή, ἂν εἴπωμεν ὅτι ὅσαι σελίδες, τοσαῦτα, ἴσως δὲ καὶ πλείονα τὰ ἐν αὐτῷ ἁμαρτήματα, τοῦ ὁπωσοῦν ἀπείρου καὶ ἀνυπόπτου ἀναγνώστου πολλαχῶς δυσχεραίνοντα τὴν κατάληψιν. Ὡστε νέα διόρθωσις καὶ δευτέρα τις ἐκδοσις φαίνεται ἀπαραίτητος, ἵνα καὶ εἰς τὸν Ψελλὸν αὐτὸν ἀποδοθῇ ἡ ὀφειλομένη εἰς πάντα συγγραφέα δικαιοσύνη, καὶ χάριν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ ἀφαιρεθῇ τὸ πλεῖστον τῆς ἀχλύος, ἥτις ἐκάλυπτε μέχρι τοῦδε τοσοῦτον τὴν Χρονογραφίαν τοῦ Ψελλοῦ, ὥστε ἐθεωρήθη ὑπ' ἀνδρῶν εἰδημόνων τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης δυσμετάφραστος καὶ μάλιστα δυσνόητος (ιδ. Σάθα πρόλογ. σελ. CXIV).

Καὶ περὶ μὲν τοῦ χειρογράφου, περὶ τῆς ποιότητος δηλ. αὐτοῦ καὶ κριτικῆς ἀξίας, δύναται τις βεβαίως καὶ ἐκ μόνων τῶν ὑπὸ τὸ κείμενον διαφόρων γραφῶν ὁπωσοῦν ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσῃ, προτιμότερον ὅμως εἶνε νὰ περιμείνωμεν τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κυρίου Σάθα, ὅστις ἔκαμε πλείστην καὶ μακροτάτην τοῦ κώδικος-χρῆσιν. Περὶ δὲ τῆς μεθόδου δι' ἧς ἐξέδωκεν αὐτό, εἶνε λίαν ἀξιέπαινος ὁ κ. Σάθας διότι δὲν ἐμιμήθη τὴν παρ' ἡμῖν γενομένην ἐκδοσιν τοῦ ἀτυχοῦς Ζαβεΐρα, ἀλλ' ἐξέδωκε τὸν Ψελλὸν ὅσον τοῦλάχιστον ἐδουλήθη καθαρὸν ἀντιγραφικῶν σφαλμάτων, σημειώσας ὑπὸ τὸ κείμενον τὰς διαφόρους γραφάς. Τὸ λυπηρὸν εἶνε ὅτι ὁ κ. Σάθας δὲν διέμεινε πολὺ πιστὸς εἰς τὴν ὀρθὴν μέθοδόν του· διότι πολλάκις παραδόξως βλέπομεν τὴν μὲν ἀναντιρρήτως ἐσφαλμένην γραφὴν τοῦ χειρογράφου διατηρουμένην ἐν τῷ κειμένῳ, τὴν δὲ εὐστοχον αὐτῆς διόρθωσιν παρηγκωνισμένην εἰς τὰς ὑπὸ τὸ κείμενον σημειώσεις, ὅπερ ἄλλο μὲν κακὸν δὲν εἶνε, συντελεῖ δὲ μόνον εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ κειμένου. Οὕτω π. χ. σελ. 9, στίχ. 21 γράφεται ἐν τῷ κειμένῳ ἀκαὶ πολὺ τι πλῆθος κατὰ νότου τούτοις συνεισπεσόγγτος, ἡ δὲ ἐναργὴς διόρθωσις συνεισπεσόγγτες παρεμπέφθη εἰς τὰς σημειώσεις· σελ. 18, στίχ. 23 ἐν τῷ κειμένῳ «κἂν μὴ τὸ τέλος προσῆι», ὅπερ ἀνόητον ἡ διόρθωσις ἐν

ταῖς σημειώσεις: προσίη· σελ. 20, στ. 10 αψυχος ἀκμάζων» ἐν τῷ κειμένῳ· τὸ ὀρθὸν ψ. ἀκμάζον ἐν ταῖς σημειώσεις· σελ. 23, σίχ. 14 ἀέδομηκοστόν σὺν καὶ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας ἄγων», ὅπερ μετὰ τὰ προειρημένα ἀδύνατον νὰ εἴνε ὀρθόν· τὸ ὀρθὸν κεῖται ἐν ταῖς σημειώσεις: ἡλικίας. Αὐτόθι στίχ. 24 ἐν τῷ κειμένῳ «θησαυροὺς ἐμπλεω» διορθοῦται ἐν ταῖς σημ. ἐμπλεως. σελ. 28, στ. 12 ἐν τῷ κειμένῳ φέρεται ἀνοήτως «καὶ τῶν ἀναγκαίων τῆς φύσεως μαρασμῶν τὸ γῆρας αὐτῷ ἐπήνεγκε», ἡ μόνη ὀρθὴ γραφὴ τὸν ἀναγκαῖον τῆς φ. μαρασμόν εὕρισκεται ἐν ταῖς σημειώσεις. Καὶ ἄλλα πολλὰ πάμπολλα τοιαῦτα παραδείγματα ἐδύνατό τις νὰ συλλέξῃ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ εἰρημένου. Ὁμοίαν ἀνακολουθίαν τοῦ κ. Σάθα περὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐκδόσεως παρατηρεῖ τις καὶ κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν πολλῶν λέξεων· διότι ἐν ᾧ πολλὰς ἀνορθογραφίας τοῦ χειρογράφου φρονίμως ποιῶν διώρθωσε, κατέλιπεν ἄλλας οὐκ ὀλίγας, αἵτινες ἀσχημίζουσι τὸ κείμενον· πολλάκις δὲ συμβαίνει καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον ὅτι αἱ αὐταὶ λέξεις ἐνιαχοῦ μὲν γράφονται ὀρθῶς, ἀλλαχοῦ δὲ ἡμαρτημένως. Ἀλλὰ περὶ τούτων κρίνομεν περιττὸν νὰ ἐκτείνωμεν πλείοτερον τὸν λόγον· διότι πολὺ πιθανὸν τὰ πολλὰ τῶν τοιούτων ἡμαρτημάτων νὰ εἴνε τυπογραφικὰ σφάλματα.

Μεταβαίνομεν δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ ἡμαρτήματα τοῦ κειμένου, τὰ ὅποια κατελείφθησαν ἀδιόρθωτα καὶ δυσχεραίνουσιν αὐτοῦ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατανόησιν. Ἀλλὰ πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ψελλοῦ, παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς συγχωρηθῇ νὰ διορθώσωμεν ὀλίγα τινὰ ἡμαρτήματα παρεισφρησάντα εἰς τὰ ἀποσπάσματα τὰ ἐξ ἄλλων ἀνεκδότων συγγραμμάτων τοῦ Ψελλοῦ, τὰ ἐκδιδόμενα ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ κυρίου Σάθα. Ἐν σελ. ΧΧΧΙ παρατίθεται μικρὰ περικοπὴ ἐκ τοῦ ἀνεκδότου Ἐγκωμίου εἰς τὴν μητέρα. Ἐν ταύτῃ λοιπὸν περιγράφων τὸν πατέρα του, πρὸς ὃν ὁμοιάζει ὁ Ψελλός, λέγει στ. 13 καὶ ἐξ.

«καὶ εἶγέ τις εἶδε τῶν γνωματεύειν εἰδότων ἀπὸ σωμάτων

ψυχὰς πρὶν ἢ λαλοῦντας ἀκούσειε».

Τίνας οὗτοι οἱ πολλοὶ λαλοῦντες, δὲν εἶναι οὐδαμῶθεν φανερόν· οὐδὲ εἶνε πιθανὸν ὅτι ὁ Ψελλὸς συνέταξε τὸ ῥῆμα ἀκοῶ μετὰ

αἰτιατικῆς. Ἀναντίρρητος μοι φαίνεται ἡ ἐξῆς στίξις καὶ διόρθωσις ἀκαὶ εἵ γέ τις εἶδε τῶν γνωματεύειν εἰδότων ἀπὸ σωμάτων ψυχάς, πρὶν ἢ λαλοῦντος (τοῦ πατρὸς δηλ. τοῦ Ψελλοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος) ἀκούσειε, κτλ.» — Ἐν ἄλλῃ περικοπῇ ἄλλου ἀνεκδότου πονήματος, ἐκδοθείσῃ ἐν σελ. XLVII ἐξ. περιγράφων τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων λογίων καὶ φιλοσόφων, λέγει σελ. XLVIII, στίχ. 10 ἐξ.

αοὶ δὲ προκαθήμενοι ἐν σεμνῷ τῷ προσώπῳ καὶ μεγάλῳ τῷ πώγωνι ὠχροί τε καὶ σκυθρωποὶ καὶ κατεσπακότες τὴν ὀφρύν, καὶ πιναροὶ τὴν ὑπερβολήν.»

Τί σημαίνει πιναροὶ τὴν ὑπερβολήν; Οὐδέν. Γραπτέον πιναροὶ τὴν περιβολήν ὃ ἐ. ῥυπαροὶ τὴν ἐνδυμασίαν, ἥτις οὐδέποτε λέγεται ὑπερβολή, ἀλλὰ περιβολή, (πρὸβλ. περιδόλαιον, περιβάλλομαι). Ὀλίγον κατωτέρω ἐν τέλει τῆς αὐτῆς περικοπῆς ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας:

«παιδιάν οὖν ἡμᾶς ὁ βάρβαρος (ὃν ὁ Ψελλὸς ὑποθέτει ἐπισκεπτόμενον τὴν Ἑλλάδα) ἤγεται καὶ τρυφᾷ ταῖς ἐνδείαις ἡμῶν καὶ

ἅπασιν οὐ πλέον ἢ σοφὸς γεγονώς, ἀλλ' ἔλαττον ἢ ἀμαθής.»

Πιστεύω ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐκεῖνο τὸ ἅπασιν. Ὅταν ὁμῶς γράψητε ἀντ' αὐτοῦ τὸ μόνον γνήσιον ἅπειςιν, καὶ ἔννοια καὶ σύνταξις καὶ πάντα εὐοδοῦνται. Ὁ βάρβαρος ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα παιδιάν ἡμᾶς ἡγεῖται, τρυφᾷ ταῖς ἐνδείαις ἡμῶν καὶ ἀπέρχεται ἐντεῦθεν οὐχὶ πλέον ἢ σοφὸς γεγονώς, ἀλλ' ἔλαττον ἢ ἀμαθής, δηλ. καὶ τοῦ ἀμαθοῦς ἀμαθέστερος. — Σελ. XCVII. Ἐν τῇ ἀπρὸς τὸν Διογένην ὅτε ἐτυφλώθη ἐπιστολῇ γράφεται εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. «Ἀπορῶ . . . πότερον ὡς δυστυχέστατον σε ἄνθρωπον ἀποκλαύσομαι ἢ ὡς εὐκλεέστατον θαυμάσομαι μάρτυρα;» Ἀλλὰ οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἐνταῦθα ὁ μέλλων εἶνε παντάπασιν ἀνάρμοστος καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀπαιτεῖται τῆς ὑποτακτικῆς ὁ ἀόριστος ἀποκλαύσωμαι — θαυμάσωμαι ὃ ἐ. νὰ κλαύσω — νὰ θαυμάσω. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ ἐπιστολῇ ἐν στίχ. τελευταίῳ τῆς αὐτῆς σελίδος ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας:

ἀκαὶ ὀμμάτων στερηθέντος σε τοῦ κρείττονος φωτὸς κατηξίωσε (ὁ θεὸς δηλ.)».

Ἀμφιβάλλω ἂν τὸ προφανέστατον τοῦτο ἁμάρτημα πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἀντιγραφέα, παραβλεφθὲν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, ἢ εἰς τὸν τυπογράφον. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι πρέπει νὰ γράψῃ τις αἱ ὁμμάτων στερηθέντα σε . . . . κατηξίωσε».

Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ψελλοῦ. Καὶ πρῶτον πάντων ἀποροῦμεν, διὰ τί τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Ψελλοῦ, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὠνόμασε *Χρονογραφίαν*, ὁ κύριος Σάθας μετωνόμασε *Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἑκατονταετηρίδα*. Ἴσως αἰτία τούτου ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ ἐπιγραφή ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ἔχουσα μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα ὀρθῶς ἀναπληρουμένων χασμάτων ὡς ἐξῆς : « Χρονογραφία πονηθεῖσα τῷ πανσόφῳ μοναχῷ Μιχαὴλ τῷ ὑπερτίμῳ, ἱστοροῦσα τὰς πράξεις τῶν βασιλέων, τοῦ τε Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου τῶν πορφυρογεννήτων, τοῦ τε μετ' αὐτοὺς Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπώλου, τοῦ μετ' ἐκεῖνον Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνο, τοῦ ἀπὸ καισάρων ἀρξάντος μετ' αὐτὸν ἀνεψιοῦ τούτου Μιχαήλ, τῶν ἐξῆς δύο αὐταδέλφων καὶ πορφυρογεννήτων, τῆς τε κυρᾶς Ζωῆς καὶ τῆς κυρᾶς Θεοδώρας, τοῦ σὺν αὐταῖς Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, τῆς μονοκρατορίσσης θάτέρας τῶν δύο ἀδελφῶν κυρᾶς Θεοδώρας, (τοῦ μετ' ἐκείνην Μιχαὴλ τοῦ Στρατιωτικοῦ), τοῦ μετ' ἐκεῖνον Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ ἕως τῆς ἀναρρήσεως Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (πρὸς δὲ καὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ βασιλευσάσης συζύγου Εὐδοκίας, τοῦ τε συνάρξαντος αὐτῇ Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος Μιχαήλ τοῦ Δούκα) ».

Τίς ἔγραψε τὸν μακρὸν τοῦτον τίτλον, ἂν δηλ. αὐτὸς ὁ Ψελλός, ἢ τις τῶν ἀντιγραφέων, ὅστις ἠθέλησε νὰ χαρακτηρίσῃ ἐν ταύτῳ καὶ νὰ περιλάβῃ τὴν ἑκτασιν τῆς ἱστορικῆς συγγραφῆς, τοῦτο εἶνε ἄδηλον. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχῃ, δὲν ὑπάρχει, νομίζω, λόγος ἀποχρῶν νὰ μεταβάλωμεν τὸν τίτλον, ὅταν δὲν μεταφράζωμεν, ἀλλ' ἐκδίδωμεν τὸ πρωτύτυπον σύγγραμμα· διότι ὁ φιλολογικὸς κόσμος δὲν θέλει νὰ μάθῃ πῶς ὁ κ. Σάθας π. χ. ἢ ἄλλος τις ἠθέλεν ἀρμοδιώτερον ὀνομάσῃ τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ψελλοῦ, ἀλλὰ πῶς αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς ἢ ἡ ἄμεσος μετ' αὐ-

τὸν βυζαντινὴ παράδοσις ὠνόμασεν αὐτό. Ἄν δὲ ὁ φερόμενος τίτλος εἶνε μακρός, δὲν ἦτο βεβαίως ἀνάγκη νὰ παραληφθῇ ὅλος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ μόνον ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ: *Χρονογραφία*, ἥτις, ὡς γνωστόν, εἶνε καὶ ἡ γνησίᾳ βυζαντινὴ ὀνομασία τῶν τοιούτου εἶδους συγγραφῶν.

Σελ. 4, στίχ. 14 ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας ὡς ἐξῆς:

«Καὶ θαυμάσιέ τις ἐνταῦθα τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτο ἐξὸν κατ' ἰσομοίριαν τῶν πατρῶων κληρῶν, τὴν ἡγεμονίαν φημί τῷ ἀδελφῷ διανείμασθαι, ὁ δὲ τοῦ πλείονος αὐτῷ παρακωχῶ-
ρήκει.»

καὶ κατέστησε διὰ τε τῆς ἐσφαλμένης γραφῆς καὶ τῆς ἑλλειποῦς στίξεως τὸ χωρίον ἐντελῶς ἀκατανόητον. Ἀντὶ νὰ καταδείξωμεν ποῦ καὶ διὰ τί εἶνε ἐσφαλμένη ἡ γραφὴ καὶ ἡ στίξις, προτιμότερον εἶνε νὰ διορθώσωμεν τὸ χωρίον, ἵνα διαλάβῃ εὐθὺς ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἔννοια καὶ γραφὴ. Γραπτέον «ἐξὸν κατ' ἰσομοίριαν τὸν πατρῶον κληρῶν, τὴν ἡγεμονίαν φημί, τῷ ἀδελφῷ διανείμασθαι κτλ.». Ὅτι ὁ κληρὸς ὁ πατρῶος, ἡ ἡγεμονία, εἶνε αὕτη ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, τοῦτο ἐνταῦθα εἶνε πρόδηλον, πρὸλ. ὅμως τὸ ἐξῆς χωρίον σελ. 108 ἐν τέλ. «καὶ τὸν τῆς βασιλείας κληρῶν ἑαυτῇ τε καὶ κείνῃ συνδιαρσεῖ».

Σελ. 5, στίχ. 15 ὁ κ. Σάθας ἐξέδωκε

«καὶ πρῶτος αὐτός (ὁ βασιλεὺς Βασίλειος) εἰ καὶ μόνος, τῆς τε συνεισφορᾶς τῶν δημοσίων ἐφρόντιζε καὶ τῆς τοῦ κοινοῦ διορθώσεως»

καὶ ἐξέδωκεν οὕτω, διορθώσας τὴν τοῦ χειρογράφου γραφὴν ἢ κε. Ἀλλ' ἀπορῶ πῶς δὲν παρετήρησεν ὁ κ. ἐκδότης ὅτι ἡ διόρθωσις αὕτη καταστρέφει τὴν ἔννοιαν τοῦ πρῶτος αὐτός· διότι ὅταν τις εἶνε μόνος, δὲν δύναται πλέον νὰ λέγηται ὅτι πρῶτος τῶν ἄλλων (οἵτινες δὲν ὑπάρχουσι) πράττει τι. Ἀναμφιβόλως ἔγραψεν ὁ Ψελλός: ἢ καὶ μόνος ὁ ε. καὶ πρῶτος αὐτός ἢ καὶ μόνος αὐτός, ὅπερ ἐντονώτερον τοῦ προηγουμένου.

Αὐτόθ. στ. 25 καὶ 27 διορθωτέον τὸ μετεβάλλετο καὶ μεταβαλλόντων εἰς μετεβάλλετο καὶ μεταβαλλόντων, ἐπειδὴ ἀόριστον ἀπατεῖ ἡ ἔννοια.

Σελ. 6, στίχ. 2

α καὶ τῆς τε νεότητος τῆς τε βασιλείας ὅσον εἰκὸς παραπέ-
λαυρεν η.

Ὁ τύπος οὗτος δὲν εἶνε οὔτε τῶν δοκίμων συγγραφέων οὔτε
βυζαντινός. Πιστεύω ὅτι κατὰ λάθος ἢ τοῦ ἀντιγραφέως ἢ τοῦ
τυπογράφου παρεσέφρησε τὸ παράδοξον τοῦτο ἀμάρτημα ἀντὶ
τοῦ ὀρθοῦ παραπέλαυρεν.

Αὐτόθ. στίχ. 3 καὶ ἐφεξῆς ἐξέδωκεν ὁ κ. Σάθας

« Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Σκληρὸς ἐκείνῳ, καὶ ὁ μετ' ἐκείνον Φωκᾶς
καὶ αὖθις ὁ πρῶτος τρίτος ἐγεγόνει, καὶ οἱ λοιποὶ βασιλείαν
ἤρξαντο καὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἀντανέστησαν, ὅλοις ἰσίοις
ἀπενεχθεὶς τῆς τρυφῆς, ὅλῳ πνεύματι ἀντείχετο τῆς σπουδῆς ».
Ὁ μὲν λόγος εἶνε περὶ τῶν αἰτίων δι' ἃ, καὶ τοῦ χρόνου,
ἀφ' οὗ Βασίλειος ὁ Β', πρῶτον τρυφηλὸς βασιλεύς, ἤρξατο μετὰ
σπουδῆς καὶ φροντίδος περὶ τῶν τῆς βασιλείας πραγμάτων. Ἀλλὰ
πῶς ἐκδοῦται ἡ ἐννοια ἐν τῷ οὕτως ἐκδοθέντι χωρίῳ; Τί σημαί-
νει ἐκείνη ἡ δοτικὴ ἐκείνῳ καὶ παῦ ἀποδίδεται; Τί σημαίνει δὲ
ὅτι ὁ πρῶτος (ὁ Σκληρὸς δηλονότι) τρίτος ἐγεγόνει; τί γεγονὸς
εἶνε τοῦτο δυνάμενον ν' ἀποτρέψῃ τὸν Βασίλειον τοῦ πρότερον τρυ-
φηλοῦ καὶ ἀναιμένου βίου; Τίνες δὲ οἱ λοιποὶ οἱ πλὴν τοῦ Σκλη-
ροῦ καὶ Φωκᾶ πράγματα παρασχόντες τῷ βασιλεῖ; Οὔτε ἡ ἱστορία
οὔτε ὁ Ψελλὸς μνημονεύει ἄλλου τινὸς τοιούτου. Ἐπειτα τί ση-
μαίνει τὸ βασιλείαν ἤρξαντο; Πάντα ταῦτα εἶνε ὁμολογουμένως
καὶ ἀναντιρρήτως ἀκατανόητα, καὶ οὐδεὶς, πιστεύω, ἀμφιβάλλει
ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὑποκρύπτεται οὐχὶ ἐν μόνον ἀμάρτημα,
ἀλλὰ πολλὰ προελθόντα ἐκ τῆς ἀμελείας καὶ ἀμαθείας τοῦ ἀντι-
γραφέως. Ἀλλὰ πῶς πρέπει καὶ διορθωθῆσι; Ἐκ τῆς τοῦ Ψελλοῦ
ἀμέσως ἐπομένης διηγήσεως εἶνε φανερόν ὅτι πρῶτος ἐπανεστά-
τησε κατὰ τοῦ Βασιλείου ὁ Σκληρὸς· κατὰ τούτου δὲ στρατηγὸς
ἐπέμφθη ὁ Φωκᾶς Βάρδας, ὅστις καὶ κατενίκησε τὸν Σκληρὸν καὶ
ἠνάγκασεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, ὅπου ἐφυλακίσθη
μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Χοσρόου· ὅτι μετὰ τοῦτο
ὁ Φωκᾶς, τυραννίδος ὀρεγόμενος, ἐπανεστάτησε καὶ αὐτὸς κατὰ
τοῦ Βασιλείου· ὁ δὲ Σκληρὸς διαφυγὼν ἐκ τῆς Ἀσσυρίας κα-

τ' ἀρχὰς μὲν φοβούμενος μὴ δὲν δυνηθῇ κατ' ἀμφοτέρων νὰ πῶλε-
μήσῃ, κατὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ κατὰ τοῦ ἀντάρτου Φωκᾶ,
προσέρχεται εἰς τοῦτον, καὶ προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας του, ἔχων
τὰ δευτερεῖα μετ' αὐτόν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐν τινι μάχῃ ἀπέθανεν ὁ
Φωκᾶς, μένει πάλιν μόνος αὐτὸς ἀντάρτης καὶ παρατείνει τὸν
πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, μέχρις οὗ ἠνάγκασε τοῦτον νὰ ζη-
τήσῃ συνδιαλλαγὴν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων κατὰ τὴν
διήγησιν αὐτοῦ τοῦ Ψελλοῦ, δὲν διστάζομεν νὰ διορθώσωμεν
τὴν διεφθαρμένην φράσιν τοῦ κειμένου ὡς ἐξῆς: ἀφοῦ δὲ ὁ Σκλη-
ρὸς ἐκεῖνος (ὁ γνωστὸς δηλ. καὶ περιβόητος) καὶ ὁ μετ' ἐκεῖνον
Φωκᾶς καὶ αὖθις ὁ πρῶτος (δηλονότι ὁ Σκληρὸς), ὃς τρίτος ἐγε-
γόνει (ἀντάρτης δηλ. ἢ πολέμιος μεθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν Φωκᾶν) κα-
ταπολεμεῖν τὴν βασιλείαν ἤρξαντο, καὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν
ἀντανέστησαν κτλ.». Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀκαταλλήλου δοτικῆς
ἐκείνῳ ὅτι ἐτρέψαμεν αὐτὴν εἰς τὴν μόνην ὀρθὴν ὀνομαστικὴν,
οὐδεὶς, νομίζω, θέλει ἀντεῖπῃ, ὅταν παρατηρήσῃ ὅτι μυριάκις φω-
ρᾶται ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ συγγράμματος τούτου συγχέων τὰς κα-
ταλήξεις τῶν διαφόρων πτώσεων. Περὶ δὲ τῆς προσθήκης τοῦ ὃς,
ἔπερ μόνον δύναται νὰ φέρῃ τάξιν ἐν τῇ ἀτάκτῃ καὶ συγκεχυ-
μένη πλοκῇ, οὐδὲν μᾶλλον θέλει ἀντεῖπῃ ὅς τις ἐνθυμηθῇ ὅτι πολ-
λάκις ὁ ἀντιγραφεὺς οὗτος παραλείπει καὶ λέξεις ὁλοκλήρους καὶ
συλλαβὰς τὰς μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς, τὰς δὲ ἐκ τοῦ τέλους τῶν λέ-
ξεων· ἐνταῦθα δὲ συνέπεσε καὶ νὰ ὁμοφωνῇ ἡ παραλειφθεῖσα
ἀντωνυμία ὃς πρὸς τὴν κατάληξιν τῆς προηγουμένης λέξεως πρῶ-
τος, τὸ ὁποῖον ὑπεβोधήθησε τὴν γενομένην παράλειψιν. Ὁμοίως
παραλείψεις θέλομεν ἰδῆ κατωτέρω. Τὸ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἐκεῖνο,
τὸ ἀκατανόητον ἐν τῇ συναφείᾳ πρὸς τὰ ἐπόμενα, νομίζομεν ὅτι
εἶνε λείψανον ἐλεεινὸν τοῦ πολλαχῶς ἀκρωτηριασθέντος καὶ δια-
φθαρέντος καταπολεμεῖν τὴν.

Αὐτόθι, στίχ. 24

α καὶ Βάρδαν τινὰ . . . . ἀξιόμαχον περὶ τὸν τυραννή-
σαντα Σκληρὸν κρίναντες».

Ἑλληνιστὶ δὲν λέγεται ἀξιόμαχος περὶ τινα, ἀλλ' ἀξιόμαχος
πρὸς τινα, οὐδ' εἶνε ἀνάγκη παραδειγμάτων.

Σελ. 7, στίχ. 14 περιγράφεται ὁ Βάρδας Φωκάς, μεταξὺ δὲ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν λέγεται καὶ τὸ ἐξῆς·

«ὁ γάρ τοι πληγὴν παρ' ἐκείνου δεξάμενος εὐθέως ἀφῆρητο τὴν ψυχὴν· καὶ πόρρω μὲν ἐπεβόησεν, ὅλην συνετάραττε φάλαγγα.»

Οὐδεὶς ἐννοεῖ, πιστεύω, τί θέλει ἐκεῖνος ὁ μὲν· διότι αὐτοῦ πλέον λήγει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Φωκά, οὐδ' ὑπάρχει ἀπόδοσις τις τοῦ συνδέσμου. Ἐπειτα καὶ ἡ θέσις τοῦ μὲν εἶνε ὑποπτος· διότι ὤφειλε νὰ τεθῇ μετὰ τὸ καὶ. Διὰ ταῦτα εἶνε βεβαίως ἡμαρτημένον τὸ χωρίον. Νομίζω δὲ ὅτι ὁ Ψελλὸς ἔγραψε: «καὶ πόρρωθεν ἐπεβόησεν».

Σελ. 10, στίχ. 27.

«Ὁ τοίνυν Φωκάς, ὡς καὶ τοὺς βασιλεῖς διατεταγμένους ἐμεμαθήκει εἰς τὴν παράταξιν οὐκ ἔτι ἀναβολαῖς τοῦ μάχεσθαι ἦν, ἀλλὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην κρίσιν τοῦ πολέμου δημοτελῆ ἔθετο».

Ἡ φράσις ἀναβολαῖς εἰμί, δὲν λέγεται οὕτως ἀπλῶς ἀντὶ τοῦ ἀναβάλλω· ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐν προθέσεως: ἐν ἀναβολαῖς εἰμί, ὅπως ἀνωτέρω σελ. 7, στίχ. 23 «ἐν συμβολαῖς εὐθὺς ἐγεγόνεισαν», ἀντὶ τοῦ συνέβαλον. Ὅθεν ἀνάγκη ἢ τὸ ἔτι νὰ θεωρήσωμεν ὡς παραφθορὰν τοῦ ἐν, ἢ, ὅπερ ἀληθέστερον μοὶ φαίνεται, νὰ προσθέσωμεν τὴν πρόθεσιν, ὡς ἐξ ἀβλεψίας τοῦ ἀντιγραφέως παραληφθεῖσαν.

Αὐτόθ. στίχ. 29.

«Καὶ τῷ τῆς τύχης ἑαυτῷ ἐπέτρεψε πνεύματι».

Εἶδομεν ἀνωτέρω τὴν ὀνομαστικὴν ἐκεῖνος εἰς τὴν δοτικὴν ἐκείνῳ παραφθαρεῖσαν. Ἴδου ἐνταῦθα προφανέστατον ὅμοιον ἀμάρτημα τὴν δοτικὴν ἑαυτῷ ἀντὶ τῆς μόνης ὀρθῆς αἰτιατ. ἑαυτόν: Ὁ Φωκάς ἐπέτρεψεν ἑαυτόν τῷ τῆς τύχης πνεύματι. Πολλάκις φωρᾶται ὁ ἀμαθὴς οὗτος ἀντιγραφεὺς ὅτι παρασύρεται ὑπὸ τῶν γειτνιαζόντων τύπων μετὰ θαυμαστῆς ἡλιθιότητος, ὅπως ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν δοτικῶν τῷ—πνεύματι.

Σελ. 13, στίχ. 6.

«Πολλοῖς δὲ περὶ τούτου κυμαινόμενος λογισμοῖς καὶ πολ-

λὰς λαμβάνων μεταβολὰς καὶ τροπὰς, ἅπαξ ποτὲ τοῦ κρατήσαντος λογισμοῦ, καὶ μεθίστησιν ἀθρόως τῆς διοικήσεως τὸν παρακοιμώμενον».

Ἡ γενικὴ τοῦ κρατήσαντος λογισμοῦ μὴ ἔχουσα πρὸ ν' ἀποδοθῇ εἶνε παντάπασιν ἀνερμήνευτος. Ἀλλὰ πρόχειρος ἡ θεραπεία: ἀπλῇ μετάθεσις τοῦ ἄρθρου διαυγάζει καὶ τὴν ἐννοιαν καὶ τὴν σύνταξιν: ἅπαξ ποτὲ κρατήσαντος τοῦ λογισμοῦ, ὃ ἐ. ἀφ' οὗ ἅπαξ ποτὲ ὑπερίσχυσεν ὁ λογισμὸς τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ παρακοιμώμενου :

Σελ. 16, στίχ. 16.

«διὸ ταύτην τὴν ἀποστασίαν δις αὖθις ὠδύνας τῷ αὐτοκράτορι».

Ὁ λόγος εἶνε περὶ τῆς δευτέρας ἀποστασίας τοῦ Σκληροῦ, περὶ ἧς εἶπομεν ἄνωτέρω. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ λέγεται ὅτι ὁ Σκληρὸς δις αὖθις ὠδινε τὴν ἀποστασίαν τῷ αὐτοκράτορι; δις αὖθις σημαίνει δύο φορές πάλιν, ὃ ἐ. αὕτη εἶνε ἡ τετάρτη ἀποστασία· ὁ δὲ Σκληρὸς μέχρι τοῦδε ἅπαξ μόνον εἶχεν ἀποστατήσῃ, ἐν γένει δὲ ὅλαι αὐτοῦ αἱ ἀποστασίαι ὑπῆρξαν δύο. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἁμαρτήματος τῆς γραφῆς. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτῶν τάξιν, ὅταν ἀντὶ τοῦ δις αὖθις γράψωμεν εἰσαῦθις, ὃ ἐ. πάλιν, ἐκ δευτέρου· καὶ αὕτη μόνη εἶνε ἡ ἀλήθεια. Τὸ εἰσαῦθις μετεχειρίσθη ὁ Ψελλὸς σελ. 44, στίχ. 4.

Αὐτόθ. στίχ. 19.

«οὐ μέχρι δὲ τούτου κατεστρατήγει τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ τὰς ναῦς ἀπέχων, ὁπόσαι εἰς τὸ πομπεῖον ἐτύγγανον ἱκαναί, κτλ.».

Ψί εἶνε τοῦτο τὸ πομπεῖον ἐγὼ τῇ ἀληθείᾳ ἀγνοῶ. Ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ γλώσῃ πομπεῖον λέγεται ὁ τόπος ἐνθα φυλάττονται τὰ πρὸς τινα οἰανδῆποτε πομπὴν χρήσιμα σκεύη. Ἀλλὰ τοιοῦτον μὲν τι ἐνταῦθα εἶνε ἀνάρμοστον. Ἄν δὲ παρὰ Βυζαντινοῖς ὑπῆρχεν ἄλλο τι καθίδρυμα οὕτως ὀνομαζόμενον ἀγνοῶ· νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ἂν ὑπῆρχεν, οὐδὲν τοιοῦτον χωρεῖ ἐνταῦθα· διότι ἂν ᾔθελε τόπον τινὰ νὰ ὀρίσῃ, ὥφειλε νὰ γράψῃ ἐν τῷ πομπείῳ, ἂν καὶ τότε

ἤθελε πλεονάζῃ τὸ ἱκαναί. Νομίζω λοιπὸν ὅτι τὸ μὲν πομπεῖον εἶνε ἡμαρτημένον καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀνάγκη ν' ἀναγνωσθῇ πομπεύειν: ὁπόσαι εἰς τὸ πομπεύειν ἐτύγχανον ἱκαναί. Τὸ δὲ πομπεῖω ἐκλαμβάνεται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαιτέροις συνήθους παραπέμπω, ὃ ἐ. συμπαραπλέω, συνοδεύω. Αἱ δὲ νῆες αἱ εἰς τὸ πομπεύειν ἱκαναί εἶνε τὰ πολεμικὰ ἐκεῖνα πλοῖα τὰ πυμπαρπλέοντα μετὰ τῶν φορτηγῶν καὶ ἐν καιρῷ πολέμου προφυλάττοντα τὴν μεταφορὰν τῶν τροφίμων ἀπὸ τῆς ἀρπαγῆς τῶν πολεμίων. Τώρα ἐννοοῦμεν τί ἦτο ἐκεῖνο τὸ στρατήγημα τοῦ Σκληροῦ, δι' οὗ κατεστρατήγηε τὸν αὐτακράτορα, τὰς νεῦς ἀπέχων (ἐμποδίζων) ὁπόσαι εἰς τὸ πομπεύειν ἐτύγχανον ἱκαναί, καὶ τῷ στρατῷ ἀποθησαυρίζων ὅσα ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια ἤγετο.

Αὐτόθι στίχ. 26.

«ἀλλ' ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι τουτὶ διεκυμαίνετο κακόν.»

Ἰδοὺ πάλιν ἐπ' αὐτοφώρῳ καταλαμβανόμενος ὁ ἀντιγραφεὺς ὅτι παραλείπει συλλαβὴν τινα ἢ λέξιν ὅταν ὁμοιάζῃ πρὸς τινα τῶν παρακειμένων. Ὅπως ἀνωτέρω σελ. 6, στ. 3 παρέλειψε τὴν ἀντωνυμίαν ὅς διὰ τὴν ὁμοιότητα αὐτῆς πρὸς τὴν κατ'ἀληξιν τῆς προηγουμένης λέξεως πρῶτος, ἀπαραλλάκτως ἐνταῦθα παρέβλεψε τὸ ἀπαραίτητον ἄρθρον τὸ διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν κατ'ἀληξιν τοῦ διεκυμαίνετο. Τὸ δὲ κακόν τὸ διακυμαίνόμενον ἦτο ἡ ἀποστασία τοῦ Σκληροῦ, περὶ ἧς ὁ λόγος.

Σελ. 18 στίχ. 27.

«Ἐπειδὴ καὶ τὸ βάρβαρον ἀνεκάθηρε, καὶ τὸ ὑπήκοον . . . παντοδαπῶς ἐχειρώσατο (ὁ βασιλεὺς Βασίλειος) οὐκ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς προτέρας ἡξίωσε προαιρέσεως, ἀλλὰ τὰ προύχοντα τῶν γενῶν καθελὼν καὶ εἰς ἴσον τοῖς ἄλλοις καταστήσας κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν τὸ κράτος διακυβεύων ἐτύγχανε.»

Καὶ ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, τοῦ ὁποίου ἡ ὅλη ἔννοια εἶνε φανερά, δὲν βλέπομεν τὴν ἀνάγκην τοῦ μὲν, ὅστις μένει ἄνευ τινὸς ἀποδόσεως, δὲν ἐννοοῦμεν δὲ καὶ τί σημαίνει τὸ οὐκ ἔτι ἡξίωσεν ἐπὶ τῆς προτέρας προαιρέσεως.—Ἀξιῶ ἐπὶ τῆς προαιρέσεως δὲν εἶνε φράσις ἑλληνική. Ἀλλὰ τούτων αἷτις εἶνε ὁ ἀντιγραφεὺς, ὅστις καθ' ἃ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐκδόσει σημειωθέντων αὐτοῦ ἁμαρ-

τημάτων φαίνεται καὶ ὁ κ. Σάθας ὁμολογεῖ, πολλάκις παραλείπει τὰ τέλη τῶν λέξεων. Οὕτως ἐνταῦθα ἐὰν ἀντὶ τοῦ ἀδιανοήτου καὶ περιττοῦ μὲν γράψωμεν μένειν, βλέπομεν ὅτι τὰ πάντα εὐδοῦνται· οὐκέτι μένειν ἐπὶ τῆς προτέρας ἡξίωσε προαιρέσεως, ἀλλὰ κτλ.

Σελ. 19, στίχ. 1.

«αλογάδα περὶ αὐτὸν πεποιηκώς ἀνδρῶν»

Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τινι προηγουμένῳ χωρίῳ σελ. 18, στ. 12. «πρὸς τοὺς ἀγράφους τῆς αὐτοῦ εὐφροσύνης ἐκυβέρνα ψυχῆς» ἀνάγκη νὰ γραφῇ αὐτοπαθὲς ἀντωνυμία αὐτὸν, αὐτοῦ.

Αὐτόθι, στίχ. 8.

«αὐτὰ γοῦν ἐπιόντα τῇ γλώττῃ ῥήματα ταῦτα συνείρων τοῖς γράφουσιν ὑπηγόρευε».

Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ συνήθειαν ὁ ἀντιγραφεὺς προσέθηκε συλλαβὴν τινὰ· διότι ἡ ὀρθὴ γραφὴ καὶ στίξις εἶνε· τὰ γοῦν ἐπιόντα . . ῥήματα, ταῦτα κτλ.

Αὐτόθι, στίχ. 20.

«ἀλλὰ καὶ τῶν καταστασιασάντων αὐτῶν, εἴτα δὲ καθαιρεθέντων τὴν ἐν χρήμασιν εὐδαιμονίαν ἐκεῖσε φέρων ἀπεθυσάουρισε».

Ἄλλο πάλιν τοῦτο τὸ χωρίον δεῖγμα τοῦ διανοητικοῦ νυσαγμοῦ τοῦ ἀντιγραφέως, ὅστις παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς προηγηθείσης γενικῆς καταστασιασάντων παρέφθειρε καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτόν, τὸ κατ' αἰτιατικὴν, εἰς γεν. αὐτῶν· διότι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ αὐτῶν πῶν καταστασιασάντων πρὸς ἄλλο τι ἀντιδιαστελλομένων, ἀλλὰ περὶ ἀνθρώπων οἵτινες κατεστασίασαν τὸν βασιλέα, εἴτα δὲ καθηρέθησαν, καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν.

Αὐτόθι, στίχ. 25.

«ακαταγῆς ἐρριμένοι» καὶ «πορφυρὰν ἐσθῆτα»

ἀντὶ τοῦ κατὰ γῆς ἐρριμένοι καὶ πορφυρὰν ἐ. σημειωθήτωσαν ὡς τυπογραφικὰ ἁμαρτήματα. Καὶ ὅμως περὶ τοῦ καταγῆς δὲν φαίνεται δίκαιον νὰ ἐγκαλῇ τις τὸν τυπογράφον· διότι ὁ κ. Σάθας καὶ ἀλλαχοῦ ἠκολούθησε τὴν παράδοξον ταύτην ὀρθογραφίαν, ἃ δὲ ἴσως ἀν' ἐξ ἰδίας γνώμης καὶ πεποιθήσεως ἢ ἐκ πολλῆς εὐλαβείας

πρὸς τὸ χειρόγραφον. Οὕτω π. χ. σελ. 11, στ. 1 ἐξέδωκε «κατασκοπὸν» ἀντὶ τοῦ κατὰ σκοπὸν· σελ. 21, στίχ. 1 «τοῖς καθένα» ἀντὶ τοῦ τοῖς καθ' ἕνα· σελ. 24, στίχ. 12 «τονῦν» ἀντὶ τοῦ τὸ νῦν· σελ. 87, στίχ. 1 «καταλόγον» ἀντὶ τοῦ κατὰ λόγον· σελ. 92, στίχ. 6 καὶ 103, στίχ. 5 «καταμέρος»· σελ. 23, στίχ. 6 καὶ 102, στίχ. 10 «καταβραχύ». Καὶ ταῦτα, ἐν ᾧ γράφει πολλαχοῦ διηρημένα κατὰ βραχὺ, κατὰ μέρος, κατὰ σκοπὸν, ἐν ᾧ γράφει (σελ. 10 στίχ. 27, καὶ σελ. 8 στίχ. 26) οὐκ ἔτι καὶ σελ. 103, στίχ. 5 μὴ δ' ὅτι καὶ σελ. 51, στίχ. 6 ἐπὶ τροχάδην (ἄλλαχοῦ σελ. 23, στίχ. 5 ἐπιτροχάδην) καὶ ἄλλα τοιαῦτα οὐκ ὀλίγα.

Σελ. 20, στ. 12 καὶ ἐξ. διηγεῖται ὁ Ψελλὸς τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς τοῦ βασιλέως Βασιλείου τοῦ Β'. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων ἀπαριθμεῖ καὶ τὰς τακτικὰς ἢ στρατηγικὰς αὐτοῦ γνώσεις· ὅθεν λέγει:

«Τὰ δὲ τῶν στρατοπέδων εἰς τὸ ἀκριβὲς εἰδὼς, οὐ πλήθει φημὶ τάξεως, οὐδὲ λόγους συνηρμοσμένους, κτλ.». Τίς δὲν βλέπει ὅτι ἡ δοτικὴ ἐκείνη πλήθει εἶνε ὅλως ἀνερμήνευτος; Ἀλλ' ὅταν παρατηρήσῃ τις τὰς προηγουμένας καὶ τὰς ἐπομένας αἰτιατικὰς, αἵτινες σημαίνουνσι τὸ τί εἵξευρεν ὁ Βασίλειος, δὲν θὰ διστάσῃ νὰ μετατρέψῃ τὴν δοτ. εἰς αἰτιατικὴν πλήθη. Τί δὲ εἶνε τὰ πλήθη τῆς τάξεως; εἶνε τὰ ποσὰ τῶν στρατιωτῶν τὰ δυνάμενα ν' ἀποτελέσωσι τάξεις ἢ τάγματα.

Αὐτόθι. στίχ. 19·

«ἀλλ' ἐκάστου καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τεχνικὴν ἀγωνίαν εἰδὼς καὶ πρὸς ὃ ἢ τῷ ἤθει ἢ τῇ παιδείᾳ συνήρμοστο πρὸς τοῦτο συνεῖχε καὶ συνεβίβαζε».

Ἡ ἐννοια εἶνε φανερά· ὁ Βασίλειος ὡς ἀληθὲς στρατηγὸς ἔταπτεν ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν ἢ ἀξιωματικῶν ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἄρμόδιος ἢ ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἢ ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ἀλλ' ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ ἡ γραφὴ συνεῖχε εἶνε διόρθωσις τοῦ κ. Σάθα ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ φερομένου συνεῖχε. Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶνε ὀρθόν· ἀλλὰ διὰ τί νὰ διορθωθῇ εἰς τὸ συνεῖχε καὶ οὐχὶ εἰς τὸ συνῆγε; Νομίζω ὅτι αὕτη ἡ διόρθωσις ἤθελεν ἀποδώσῃ τὴν ὀρθοτάτην ἐννοίαν· διότι ὁ

Ψελλός θέλει νὰ εἶπῃ οὐχὶ ὅτι ὁ Βασίλειος συνείχετο τοὺς ἤδη πεταγμένους, ἀλλὰ ὅτι συνῆγε, δηλ. ἤγε καὶ συμπαρέττατε καὶ συνεβίβαζε τοὺς ἀνθρώπους ἀναλόγως τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν. Αὐτόθι, στίχ. 23.

ἀπολεμῶν δὲ καὶ κατὰ φάλαγγα ἵστασθαι ἐπήγγειλε μὲν καὶ ἐποιεῖτο τὸ σχῆμα, οὐ πάνυ δὲ τὴν πράξιν ἐβούλετο.

Ἐκ τῶν ἐπομένων παρατατικῶν παντὶ δῆλον ὅτι ὁ Ψελλός ἔγραψεν οὐχὶ ἐπήγγειλε, ἀλλ' ἐπήγγαλλε.

Δελ. 21, στίχ. 3—8.

«Εἰ δέ τις τῶν ἀκμαιοτάτων ἢ ὀξύτατων ἄλλως ἑαυτὸν ἀποβιασάμενος πορρωτάτῳ τῆς φάλαγγος ἀφιππάσαιο (οὕτως ἐξ ἅπαντος διορθωτέον τὸ κατ' εὐκτικὴν ἐκδοθὲν: ἀφικπάσαιο) καὶ συμμίξας τοῖς πολεμίοις τροπὴν ἐποιήσαιο, ἐπαναζεύξας οὐ στεφάνων οὐδ' ἀριστείων ἐτύγχανεν, ἀλλ' εὐθύς τοῦτον τοῦ τε στρατεύματος διήρει καὶ μετὰ τῶν παρανομούντων τάξας ἐτιμωρεῖτο. Μεγάλην ῥαπὴν πρὸς τὸ νικᾶν ἤγεῖτο τὴν μὴ ἀπερρώγῳσαν σύνταξιν καὶ τούτῳ μόνῳ ἀτρέπτους τὰς τῶν Ῥωμαίων ἐνόμιζε φάλαγγας».

Ἡ ἐννοία εἶνε πολὺ φανερά· τὸ μόνον ἀνεξήγητον εἶνε τὸ ἀσύνδετον καὶ ἀπερρώγος τῆς τοῦ λόγου συντάξεως, ὅπερ βλέπομεν ἀπὸ τοῦ «Μεγάλην ῥαπὴν πρὸς τὸ νικᾶν ἤγεῖτο» καὶ ἐφεξῆς. Ἡ πρότασις αὕτη ἄνευ συνδέσμου τινὸς προστιθεμένη εἰς τὰ προηγούμενα ὁμοιάζει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τιμωρούμενον, ὡς πορρωτάτῳ τῆς φάλαγγος ἀφιππάζοντα. Εἶνε, νομίζομεν, ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Μεγάλῃ καὶ ῥαπὴν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ἐξέπεσεν ὁ γάρ.

Αὐτόθι, στίχ. 15.

«Ἀπεμέριζε δὲ τὸ ἑαυτοῦ ἦθος καὶ κατάλληλον ἐδίδου καιρῶς τε μαχίμοις καὶ εἰρηνικαῖς καταστάσεσι, μᾶλλον δ' αὖ τ' ἀληθὲς εἶπῃ, πανουργότατος μὲν ἐν πολέμοις ἦν, ἐν δὲ εἰρήνῃ βασιλικώτερος».

Ἡ πλοκὴ αἰ τ' ἀληθὲς (οὕτως ὀρθογραφεῖται ἡ λέξις κατὰ τοὺς παλαιούς τουλάχιστον καὶ οὐχὶ τ' ἀληθὲς) εἶπῃ ἄν εἶνε οὐδαμῶς αὐτὴ ἐλληνικὴ οὔτε βυζαντινὴ. Ὄθεν ἀνάγκη ἢ νὰ ὑποθέσω.

μεν ὅτι ἐξέπεσε τὸ ῥῆμα δεῖ, καὶ νὰ γράψωμεν εἰ δεῖ τ' αἰληθῆς ἐρεῖν, ὅπερ ἂν δὲν εἶνε τοῦ δοκίμου ἐλληνησμοῦ, εἶνε ὅμως φράσις βυζαντινὴ (καὶ αὐτὸς ὁ Ψελλὸς μετεχειρίσθη τὸ ἐρῶ ἀντὶ τοῦ εἶπω, σὺν σελ. 287, 14 αἶνα—ἐρῶ), ἢ, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, νὰ γράψωμεν μάλλον δέ, τὰ ληθές ἐρεῖν (=τὰ ληθές εἰπεῖν, ἵνα τὰ ληθές εἶπω).

Αὐτόθ. στίχ. 23. Ὁ παρατατικὸς τοῦ ἀφῆμιν ἐξεδόθη κατὰ τινὰ τύπον ἠγῆει ὁλῶς ἄγνωστον ἀντὶ τῶν μόνων ὁρθῶν ἀφῆει ἢ ἠφίλει τούτων τὸν δεῦτερον μετεχειρίσθη ὁ Ψελλὸς σελ. 448 στίχ. 13.

Σελ. 23, στίχ. 8 περιγράφων μετὰ πολλῆς ἀκριβείας τὰς σωματικὰς ιδιότητας Βασιλείου τοῦ Β', λέγει ἐν τέλει καὶ περὶ τοῦ γέλωτος αὐτοῦ :

α' Ὁ δὲ γέλως αὐτῷ καὶ χασμόν εἶχε καὶ τῷ παντὶ συνεβράσσετο σώματι ».

Χασμός εἶνε ὅ,τι ἡ χάσμη, καθομ. «χασμουρητός». Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν ὁ γέλως νὰ ἔχη χάσμην; δάκρυα καὶ γέλως, κλαυθμός καὶ γέλως (κλαυσίγελως) συνδυάζονται πολλάκις ἀλλὰ χάσμη καὶ γέλως ὁμοῦ δὲν ἠκούσθη, ἢ τοῦλάχιστον δὲν δύναται ὁ συνδυασμός ἀμφοτέρων νὰ εἶνε χαρακτηριστικόν, σταθερόν δηλ. γνώρισμα τοῦ γέλωτος ἀνθρώπου τινός. Εὐτυχῶς ἡ διόρθωσις εἶνε τοσοῦτον εὐκόλος καὶ ἐναργής, ὥστε αὐτὴ μόνη ἀρκεῖ ν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς πάσης περαιτέρας σκέψεως. Ὁ Ψελλὸς ἔγραψεν ὅτι ὁ γέλως τοῦ Βασιλείου εἶχε κατ' ἁσμόν καὶ ἐξερρήγνυτο μετὰ κλονήσεως ὅλου τοῦ σώματος. Μία μικρὰ κεραία τοῦ Γ ἐξαλειφθεῖσα μετεποίησε τὸν ΚΑΓΧΑΣΜΟΝ εἰς ΚΑΙ ΧΑΣΜΟΝ.

Περὶ τὸ μέσον τῆς 23 ταύτης σελίδος τελευτᾷ ὁ πρῶτος τόμος, ὃ ἐ. τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ψελλοῦ. Ἐνταῦθα δὲ διακόπτοντες καὶ ἡμεῖς τὴν κρίσιν ταύτην, παρατηροῦμεν ὅτι ἂν, θέλοντες νὰ καθарίσωμεν τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ ἀντιγραφέως, ἐξακολουθήσωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐφιστῶντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ παντός ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ κ. Σάθα ἀπαντωμένου σφάλματος, ὑπάρχει φόβος μήπως ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξογκωθῇ τοσοῦτον, ὅσον δὲν ἐπι-

τρέπει οὔτε ἡ ὀλίγη ἡμῶν πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας εὐκαιρία οὔτε ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος περιοδικοῦ. Ἀλλοτε ἴσως λάβωμεν καιρὸν νὰ δημοσιεύσωμεν κατ' ἐκλογὴν μόνον τὰς σπουδαιότατας τῶν εἰς τὸν Ψελλὸν διορθώσεων. Νῦν δὲ ἐπαγαλαμβάνομεν ὅ,τι καὶ καὶ ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, ὅτι διὰ τῶν παρατηρήσεων τούτων σκοπὸν ἔχομεν τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, δὲν ἐννοοῦμεν δὲ παντάπασιν νὰ ἐλαττώσωμεν τὸν ζῆλον τοῦ φιλοπόνου κ. Σάθα. Ἐξ ἐναντίας, συνιστῶντες αὐτῷ μόνον ὀλίγον τι πλείονα προσοχὴν, εὐχόμεθα νὰ ἔχη πάντοτε ὁμοίας εὐκαιρίας ὥστε νὰ ἐξάγῃ εἰς φῶς ἐκ τῆς σκοτίας τῶν βιβλιοθηκῶν συγγραφεῖς, οἷος ὁ Ψελλός.

Ἀθήνησι, τῇ 10 Ἀπριλίου 1875.

ΙΩ. ΠΑΝΤΑΖΙΑΗΣ.

- ..... Ι .....
 ..... ΔΙ .. Ι ..
 ..... Ο .. ΕΡ .....
 ..... Λ .....
 5 ..... ΜΙ ..... ΟΝΟ .....
 ..... Ο ... Ι . ΑΚΛΙ .
 ..... ΡΙΟ .
 ..... Λ ..... ΟΛ ... ΕΜΟΙΟΥ
 ... Κ; ΑΙΕΙΔΟ; ΤΟΞΙ; ΜΟ ... Ι ... ΔΕΜ ... ΛΙΕΛΝ/
 10 . +(δ)οκεῖ ἀδικεῖν ΚΛ' .. ΟΥΝΜΑΙΤΟΥ .. Ι .. οὐ (ᾗ)ν μοι δο-
 κεῖ ἄξιον εἶναι τὸ ἀδί(κ)ημα Ι .. ΟΛΛ ... Π . ΟΥ . πολλων ΗΤΗΜ
 . ημετρα εὐορχοῦντι μ(έν) ποι πολ(λ)ὰ καὶ ἀγαθὰ, εἰ δ' ἐπορχο-
 (ῃ)ν τάναντία· ὁμνῦναι δ(ε) τὸν ὄρκον καὶ τὸν λογιστὴν ελογι-
 εῖσθαι ᾧ ἂν μοι δοκεῖ ἀν(η)λωκέναι. » καί) το(ῦ)ς σ(ὺ)νηγόρους «(συ-
 15 νεγορήσειν τῷ δήμῳ τ(ᾷ) δίκαια καὶ ψ(ῆ)φισθαι ᾧ ἂν μοι δο-
 κεῖ δικαιοτάτα εἶναι» τ(ῷ) δὲ εὐθύ(ν)ω μὴ ἐξεῖναι ἐξελεῖ-
 ν τὴν εὐθυαν, ἐὰν μὴ τοῖς (π)λέοσιν. δ(ό)ξει τῶν δέκα τῶμ αἰρ(ε-
 θέ)Μτων διαψηφίζομένοις (κ)ρύδαην· τὴν δὲ ψῆφον διδότω (ὁ ἔ-
 ν)ος δῆμαρχος. (κ)αὶ ἐξορκού(τ)ω αὐτοὺς ἐναντίον τῶν δημο[τῶ-
 20 ν), εἶμαι δὲ καὶ ἔφειν αὐτῷ (ε)ῖς ἅπαντας τοὺς δημότας· ἐ(ὰν
 δ)έ τις ἐφῆι, ἐξορκούτω ὁ δῆμα(ρ)χος τοῦ δημότας καὶ διδό(τω
 τ)ὴν ψῆφον, ἐὰν παρῶσιν μετέλκτους Η:ΔΔΔ: ἐὰν δὲ καταψ(ηφί-
 ζ)ωνται αὐτῷ οἱ δημόται, ὀφειλ(έ)τω τὸ ἡμιόλιον ὅσου ἂν (τιμ-
 η)ρεῖ αὐτῷ ὑπὸ τῶν δέκα τῶν αἰρ(ε)θέντων· μὴ ἐξεῖναι δ'(ἐκ τῷ) (;)
 25 ἰ;εφῶ: ἀφείναι τοὺς δημότας τῷ δημάρχῳ πρὶν ἄ(ν)δω.....
 υας ὁ περυσινΩΞ δῆμαρχος καὶ τὰ (ᾗ)λλα χρηματίσ(η)ι τ(ᾷ) ἐν τῷ-
 ι) ψηφίσματι, ἐὰν δὲ (ᾗ)φῆι, ὀφειλέτω . δραχμὰς ἐὰν ΟΕΤ.....
 εἰ ἀργύριον δανείζειν τοῦ ἱερεα(ς) ἀξιόχρεια ἐπ.....
 ι ἡ οἰκίαι ἡ συνοικίαι καὶ ὄρον ἐπ(ισ)τάναι οὐ ἂν εἴ(θεοῦ, πα-
 30 ραγράφοντα οὗτου. ἂν εἴ τὸ ἀργύριον), ἐὰν δὲ μὴ ὀρί.....
 ὀφείλῃν τὸν ἱερέα οὐ ἂν εἴ θεοῦ ἱερέως καὶ τὰ χρ(ή)ματα αὐ-
 τοῦ ὑποκείσθω τῷ θεῷ οὐ ἂν εἴ ἱερε(ι)ωμένος, τῇ (δ).....
 εἰ θυέτω τὴν πληροσίαν ὁ δῆμαρχος τῷ(ι) Διὶ ἀπὸ :Π;: δραχμῶν κ-
 αὶ νεμέτω τὰ κρέα τεῖ ἐβδόμῃ ἰσταμένου τοῖς πολίταις κ-
 35 αὶ συναγοράζουσιν καὶ συνενεχυράσΟΥΞΙΝΑ.....
 Λι τῇ δὲ ἐνάτῃ ἐπὶ δέκα τοῦ Ποσιδεῶν(ο)ς μεν(ος) χρηματίζ-

ειν πε(ρι Διο)γυσίων, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τ.....
 .....χρηματίζειν πλὴν τοῦ δ.....
 ....ηι ἡμέραι τὸν δῆμα(ρχον...
 40 . . . . . ~.....~ν δρα(χμ....
 ....II T....
 .....

Τὸ κείμενον τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς ἀντεγράψαμεν ἀπὸ στήλης λί-
 θοῦ Ὑμηττείου τεθραυσμένης εἰς δύο τεμάχια, κολοβῆς τὰ ἄνω
 καὶ τὰ κάτω, ὕψους δὲ ἐν ὄλῳ 0,52, πλάτους 0,54, πάχους 0,10.
 Εὐρίσκοντο τὰ δύο τεμάχια χωριστὰ παρὰ δυσὶ κατοίκοις τοῦ
 ἐν τῇ Μεσογαίᾳ Ἀττικῆς χωρίου Μαρκοπούλου, ἀρτίως δὲ ἀγο-
 ρασθέντα παρὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας ἐκαμίσθησαν
 εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ Π. Σταματάκη, ὅστις μᾶς ἐπληροφόρησεν,
 ὅτι εὐρέθησαν πρὸ 4 ἐτῶν ἐν σκαφῇ ἀμπέλου ἐγγὺς τοῦ Μαρκο-
 πούλου πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, κατὰ τὴν θέσιν Δαρδίστη.

Ἐκ τοῦ σωζομένου μέρους τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποδεικνύεται
 ἀσφαλῶς, ἂν ἔχομεν ἐνώπιόν μας ψήφισμα δήμου Ἀττικοῦ (ὅποιά
 τινα ὀλίγα ἐσώθησαν) καὶ δὴ ἀγνώστου τινὸς ἢ καὶ τοῦ Μυρρί-
 νοῦντος, ὅστις ὑποτίθεται ὅτι ἔκειτο ἡμίσειαν ὥραν ἀνατολικῶς
 τοῦ Μαρκοπούλου ἐν τῇ σημερινῇ θέσει Μερέντα, ἢ ψήφισμα τοῦ
 δήμου Ἀθηναίων. Φαίνεται μὲν πιθανώτερον ἐκ τοῦ τόπου τῆς
 εὐρέσεως ὅτι εἶναι ψήφισμα τῶν Μυρρίνουσίων, κανανιστικὸν καὶ
 ἄλλων μὲν μερῶν τῆς δικαιοδοσίας ἢ ἀρχῆς τῶν δημάρχων, μά-
 λιστα δὲ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ χρηματικοῦ τῶν
 διαφόρων ἱερῶν, ἀφ' οὗ χρηματικοῦ ἐγίνοντο αἱ εἰθισμέναι θυσίαι
 εἰς τοὺς θεούς· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ τὸ ἄλλο, νὰ εἶναι ψή-
 φισμα ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ ὅλου δήμου τῶν Ἀθηναίων ψηφισθέν,
 δι' οὗ νὰ ἐκانونίζοντο τὰ τῆς ἀρχῆς τῶν κατὰ τοὺς δήμους δη-
 μάρχων ἐν γένει. Ὅπως δὲ ἴπποτε τὸ περιεχόμενον τῶν 41 τούτων
 στίχων, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθημεν νὰ τὸ ἀναγνώσωμεν, εἶναι πολὺ πε-
 ρίεργον καὶ διδακτικὸν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῶν δήμων.
 Ὅσα ἐκ παλαιῶν ἐπιγραφῶν ἢ βιβλίων περὶ ταύτης ἠξεύραμεν
 ἕως τώρα, συνηρμολογήθησαν καλῶς ὑπὸ Schoemann ἐν Griech.
 Alterthüm. Τόμ. Α'. σελ. 380 κ. ἑ. τῆς Β'. ἐκδόσεως. Πρὸς καὶ

Hermann, Griech. Staatsalterthüm. (έ. έκδ. § 121—2). Τὰ περὶ τῶν διαφόρων δογῶν τῶν ἀναφερομένων ἐν τοῖς στίχοις 10—16 φαίνονται ἡμῖν νέα, ὥς καὶ τὰ περὶ λογιστῶν ἐν τοῖς δόμοις. Τούλάχιστον ἐν τῷ τοῦ Hermann βιβλίῳ § 184, 1. 6 ἐκφράζονται ἔτι καὶ ἐν ἔτει 1874 ἀμφιβολίαι. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι καὶ τὰ ἐν στίχ. 20—22 λεγόμενα περὶ τῆς ἐφέσεως εἰς ἅπαντας τοὺς δημότας, ὅτι τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ἐν ἐνὶ μόνον δήμῳ τῆς παλαιᾶς. Ἀττικῆς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποφασισθῶσι διὰ ψηφοφορίας, πλὴν ἐάν ἦσαν παρόντες τοῦλάχιστον 130 δημόται, νῦν δέ, ἐν μηνὶ Μαρτίῳ τοῦ 1875, ὁ "Ελλην *quantum mutatus ab illo!*

Ἀνωτάτω καὶ μέλιστα πρὸς ἀριστερὰ τῇ ὁρῶντι ἡ λίθος ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν πολὺ τετρημμένην καὶ ἄλλως πεκρυσμένην δι' ὅ τὰ μέχρι τοῦ 9 στίχου γράμματα, ἅ τε δυσανάγνωστα πολλὰ, τὰ ἀπεδώκαμεν κεφαλαίοις καὶ ὡς ἀμφιβολὰ ἔς θεωρηθῶσι τινὰ ἐξ αὐτῶν ἴσως οὕτως καὶ τινὰ τῶν ἐν τοῖς δυοῖν ἐπομένων στίχοις. Πόσον μέρος λίθου ἔλειψεν ἄνευ καὶ χάρτι, ἀδελφον, ἀλλὰ πιθανόν ὅτι τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ ἅλου.

Τὸ πῶν γραμμάτων σχῆμα καὶ ἡ ἀνώμαλος ὀρθογραφία ὑποδεικνύουσι ὅτι ἐγράφη ἡ στήλη τῶν τέταρτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἕως ἀλίγας δεκάδας ἐναντιῶν μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τὰ Ε ἀντὶ τοῦ Η ἀπάντη τοῦλάχιστον τρικαίδεκάκις ἐν ζ. 10, 11, 14, 15, 16, 17, 22, 24, 28, 34 (δύς), 36 (δύς). Ἀλλας ἀνωμαλίας ἢ ἰδιοτροπίας εὗρίσκει τις ἐν τοῖς: τῶμ ἀϊρεθέματοι, ἐπιστάναι, αὐτῶν τῶν ζ. 17, 18 καὶ 30. Καθαροὶ δὲ ἀντιστοιχίαι καὶ σφάλματα ἔχομεν ἐν τοῖς: εὐορχεῦντι ἀντὶ εὐορχεῖντι, καὶ ποι ἀντὶ μοι, καὶ εἶμαι ἀντὶ εἶναι, καὶ αὐτῶν ἀντὶ αὐτοῦ, καὶ περισυνωβ ἀντὶ περισυνωβ τῶν ζ. 12, 20, 24, 26 καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο. Αἰξίν δὲ μίαν ἐν στίχῳ 33 τὴν πληροσίαν, σαφέστατα κεχαραγμένην, δὲν ἤξεύρομεν πῶς νὰ τὴν ἐκλάβωμεν, ὡς ἡμαρτημένως γεγραμμένην καὶ κατὰ πρτυλισμένην τινὰ ἴσως ἀντὶ: προηροσίαν, ἢ ὡς νέαν τινά, νῦν πρῶτον ἡμῖν παρουσιαζομένην, σύνθετον ἐκ τοῦ πλήρης καὶ ὁσία, τῆς ὁσίας λαμβανομένης ἐν τῇ σημασίᾳ προσφορᾶς κατὰ ἔθος ἱερὸν ἢ καὶ θυσίας, ἐν καὶ τὰ λεξικά

δὲν φέρουσι σαφῇ παραδείγματα ταύτης τῆς χρήσεως. Τὸ ἐκ τοῦ Ἀρχίου ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ τῇ Παλάτινῃ 9, 91, 2: ὦ ἀνα, χαίροις, Ἑρμῇ, καὶ λιτῇ προσγελάσαις ὁσίῃ, εἶναι τὸ μᾶλλον πλησιάζον εἰς τὴν ἔννοιαν, ἧς χρῆζομεν ἐνταῦθα. Ὑποπτεύομεν δὲ καὶ τὴν ἐν ς. 12 λέξιν μετρά, καὶ περ σαφῶς γεγραμμένην καὶ αὐτήν, ἔξω ἂν λανθάνῃ ἐν αὐτῇ ἡ Δήμητρα, ἣν ὁμῶς δυσκολευόμεθα πολὺ νὰ παραδεχθῶμεν ἐν ἐκείνῃ τῇ θέσει.

Ἐκ τῶν συμπληρώσεων ἡμῶν, τῶν ὅχι πολλῶν, καὶ ἐκ τῶν στίξεων αἱ προσεθήκαμεν, θέλει ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης, πῶς τινῶν λόγων τὴν συνέχειαν ἐνοήσαμεν καὶ πῶς ἐν ἄλλοις ἀφήκαμεν τὴν διάγνωσιν εἰς ἄλλους κρείττονας ἡμῶν. Δυσοικονόμητα μᾶς ἐφάνησαν, ἐκτὸς τῶν πρώτων κάκιστα διατεθειμένων ἑνδεκα στίχων, ἰδίως τὰ τέλη τῶν στίχων 24^{ου} καὶ 25^{ου} καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ 25^{ου} καὶ 26^{ου} ὡς καὶ ἄλλα τινά. Τὸ νὰ συνεχίσῃ τις τὸν στίχον 25^{ον} μετὰ τοῦ 26^{ου} γράφων· πρὶν ἂν δῶι τὰς εὐθύνας, βέβαια ἤθελεν εἶναι ῥᾶστον, ἀλλ' ἡμεῖς δὲν το ἐκάμαμεν, διότι οὔτε ἐχώρουν ἐκεῖ πάντα τῆς φράσεως ταύτης τὰ γράμματα καὶ τὸ ΓΑΣ ἐν ἀρχῇ τοῦ 26^{ου} στίχου, ὃν πάνυ σαφές, ἠναντιοῦτο, καὶ τέλος δὲν ἠθέλαμεν νὰ ὑποθέσωμεν καὶ ἐδῶ καθὼς ἄλλοῦ σφάλματα τοῦ χαρακτοῦ. Προλέγομεν δὲ εἰς τοὺς θελήσοντας μετὰ μελέτην εὐσυνείδητον νὰ συμπληρώσωσιν ἐπὶ πλέον τὸ ὅλον κείμενον καὶ νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ καθ' ἑκάστῃ του, ὅτι πάντες οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἀπαρεγκλίτως ἔχουσιν ἀνὰ 46 γράμματα καὶ εἶναι στοιχηδὸν γεγραμμένοι, αἱ δὲ διπλαῖ ἐπάλληλοι στιγμαί, αἱ ἐν τοῖς στίχοις 22, 33 καὶ 40 ἀπαντῶσαι πρὸ τῶν ἀριθμητικῶν σημείων καὶ μετ' αὐτά, δὲν κατέχουσι τόπον ὁλοκλήρου γράμματος, ἀλλ' εἶναι μετριοφρόνως στριμμωμένοι μεταξὺ τῶν κανονικῶν διαστημάτων τῶν γραμμάτων. Τοῦτο εἶναι χρεῖα νὰ ἤξεύρῃ ὁ μέλων συμπληρωτῆς καὶ ἐρμηνευτῆς τοῦ κειμένου, ἵνα μὴ κατατολμήσῃ τι, ἐφ' ᾧ ὕστερον θὰ μετανοεῖ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Ἀπριλίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

Ἐκτυποῦμεν καὶ τὸ ἐξῆς ἡμῶν ἀρθρίδιον ἐκ τῆς «Παλιγγε-
νεσίας» τῆς 12 Ἀπριλίου 1875, ὀλίγον μεταβεβλημένον.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ.

«Τῇ 31 παρελθόντος μηνὸς Μαρτίου ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς
ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ταῖς παρὰ τὸ Δίπυλον εὑρέθησαν ἀργυρᾶ
νομίσματα 58. Τούτων τὰ 36 εἶναι τετραδράχμα, 4 μὲν τοῦ
βασιλέως Μιθραδάτου τοῦ ς'. τοῦ ἐπικληθέντος Εὐπάτορος, 32
δὲ Ἀθηναίων· τὰ δὲ λοιπὰ 22 εἶναι δραχμαὶ Ἀθηναίων.

Τῶν τετραδράχμων τοῦ Μιθραδάτου δύο μὲν εἶναι κατὰ πάντα
ὁμοια, ἔχοντα ἑνθεν μὲν τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως τεταινωμέ-
νην, ἑνθεν δὲ ἑλαφον βόσκουσιν καὶ ἀστέρα ἐπὶ ἡμισελήνου καὶ ἐν
γράμμα Α ὑπὲρ μονόγραμμα τόδε· , ὑποκάτωθεν δὲ τοῦ Εὐ-
πάτορος τὸ ἐργαστηρίου ἢ ἔτους δηλωτικὸν γράμμα Γ. Τὰ δὲ
ἄλλα δύο διαφέρουσι, καθ' ὅσον τὸ μὲν ἔχει Β, τὸ δὲ Δ.

Ἐκ δὲ τῶν 32 Ἀττικῶν τετραδράχμων, ὄντων πάντων τοῦ
κόμματος τοῦ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου,
πέντε μὲν εἶναι τῶν σχετικῶς παλαιότερων, διότι ἔχουσι πρὸς
τῇ γλαυκῇ σύμβολα μόνον ἔτι καὶ μονογράμματα διάφορα, ἐν δὲ
αὐτῶν δεικνύεται πάνυ περίεργον, ὥς ἔχον μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς
γλαυκῆς κεχαραγμένα (ὅχι ἔκτυπα) τὰ ΗΡ. Τὰ δὲ λοιπὰ 27
εἶναι ἐκ τῶν ἐχόντων πρὸς τοῖς συμβόλοις καὶ ὀνόματα ἀρχόν-
των τῶν ἐπὶ τοῦ κόμματος. Τούτων δ' ἐν ἀξιολογώτατον, τὸ
ἔχον τὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ τοῦ Ἀριστίωνος ὀνόματα.

Ἐκ δὲ τῶν 22 δραχμῶν, δύο μὲν πάλιν εἶναι τῶν σχετικῶς
παλαιότερων, τῶν μὲ σύμβολα μόνον, τρεῖς δὲ ἔχουσι τὸ ὄνομα
τοῦ βασιλέως Μιθραδάτου καὶ ὁμοῦ τὸ τοῦ ἐξωλεστάτου δημα-
γωγοῦ Ἀριστίωνος, τέσσαρες δὲ τὸ τοῦ ὅχι παστρικωτέρου Ἀπελ-
λικῶντος, ἡνωμένον μετὰ τοῦ Γοργίου καὶ Σίμωνος, αἱ δὲ λοιπαὶ
ἄλλαι ἄλλων ἀρχόντων ὀνόματα φέρουσι. Μάλιστα δὲ ἐν ταῖς
δραχμαῖς ταύταις ὑπάρχουσιν, ὑποθέτομεν, σπάνιαι ἢ καὶ ἀνέκδο-
τοι πολλαί, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τετραδράχμων τινὰ θὰ εἶναι ἴσως
ἀνέκδοτα, τοῦθ' ὅπερ οἱ ἰδίως νομισματολόγοι θέλουσιν ἐξα-
κριβώσει. Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Ἀπριλίου 1875.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.*

1875. Μάρτιος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 752,19.

Μεγίστη » » 763,78 (τὴν 8ην).

Ἐλαχίστη » » 735,74 (τὴν 2αν).

Μέση θερμοκρασία 9,13 ἐκ.

Μεγίστη » 18,4 (τὴν 11ην).

Ἐλαχίστη » 2,5 (τὴν 26ην).

Ἡμέραι βροχῆς 10, βροχῆς καὶ χιόνος 1, χιόνος 2· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 70,39χμ. Ἡμέραι πάγου 1, ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 7 ἡμέρας ΝΔ, 6 ΒΔ, 5 Δ, 5 Β, 3 Α, 2 ΝΑ, 2 Ν, 1 ΒΔ.

Ἀπρίλιος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 752,94.

Μεγίστη » » 759,38 (τὴν 3ην).

Ἐλαχίστη » » 745,94 (τὴν 26ην).

Μέση θερμοκρασία 14,84 ἐκ.

Μεγίστη » 23,2 (τὴν 12ην).

Ἐλαχίστη » 3,5 (τὴν 19ην).

Ἡμέραι βροχῆς 11, χαλάζης 1· ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 31,59χμ. Ἡμέραι ἀστραπῶν καὶ βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 14 ἡμέρας ΝΔ, 3 ΒΔ, 5 Ν, 3 ΝΑ, 2 Δ, 2 ΒΔ, 1 Α.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 627 στίχ. 34 προσθετέα μετὰ τὸ Βέργκ ἡ λέξις τίθεται.

Σελ. 625 στίχ. 3 ἀνάγνωθι μετέπειτα ἀντὶ μετέπειτα.

» » » 6 » εξαφανίσας ἀντὶ ἐξεφανίσας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Γ'. ΤΟΜΩ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Πρόλογος	α'.
Ὅμηρικὰ ζητήματα ὑπὸ Γ. Νικολαΐδου	3
Βάσανος τῶν ἀποδείξεων τῶν ἐκ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἐτυ- μολογίας λαμβανομένων ὑπὲρ τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς ὑπὸ Θ. Παπαδημητρακοπούλου (συνέχεια καὶ τέλος) . .	26
Ἐπιγραφαὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀλεξανδρείας ὑπὸ Τ. Δ. Νερούτσου (συνέχεια καὶ τέλος)	71
Περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων καὶ του κατ' ἐνιαυτὸν παραγομένου ἐν αὐτῇ ποσοῦ τῶν δημη- τριακῶν καρπῶν τὸ πάλαι καὶ νῦν ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη .	91
Τοπογραφικαὶ πληροφορίες περὶ Δεκελείας ὑπὸ Τιμολέοντος Βάσου διαγγελέως τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως	126
Περὶ Φωτίου ὑπὸ Α. Διομήδους Κυριακοῦ	185
Ἐπιγραφαὶ Τανάγρας ἀνέκδοτοι ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμα- νούδη	164
Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι ἐκ τοῦ ἀστε- ροσκοπείου Ἀθηνῶν	179, 275, 486, 600, 692
Διορθώσεις καὶ προσθήκαι εἰς τὴν περὶ προφορᾶς πραγμα- τείαν	180
Περὶ τῶν μερῶν τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀγωγῆς ὑπὸ Ἀριστείδου Σπαθᾶκη	181
Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Πλατωνικοῦ Φαίδρου ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ Γεωργίου Κωνσταντινίδου, Μακε- δόνος	194
Κεραμίων λαβαὶ ἐνεπίγραφοι ἀνευρισκόμεναι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Τάσσου Δ. Νερούτσου	213, 441
Σκέψεις περὶ τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ Γεωργίου Γεράκη, πρώην γυμνασιάρχου	245
Ψηφίσματα Ἀττικά δύο ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη . .	262

	Σελ.
Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Διπύλου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ . .	267
Ἐπιγραφή Ἐπιδαύρου	273
Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς ναὸς, ὡς χῶρος τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας ἐξεταζόμενος ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη	277
Ἡ κατὰ Πλάτωνα τροφή καὶ παιδεία ὑπὸ Σπυρίδωνος Μωραΐτου (συνέχεια καὶ τέλος)	415, 489, 601
Περὶ τῶν Ὀμηρικῶν λέξεων βοῶπις καὶ γλαυκῶπις ὑπὸ Ἐρρίκου Σλίεμαν	462
Περὶ ἐπιστημονικῶν ὄρων ὑπὸ Δ. Σ. Στρούμπου	466
Ἐπιγραφαὶ Βοιωτίας καὶ Σπάρτης ἀνέκδοτοι ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη	473
Ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Σύρου ὑπὸ Κλωνὸς Στεφάνου	643, 513
Ἀνάγκη γεωργικῶν σχολῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Γ. Νικολαΐδου	550
Δάντου Ἀλιγιέρου τῆς θείας κωμῳδίας ἀποσπάσματα ὑπὸ Γεωργίου Ἐμ. Ἀντωνιάδου	566
Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις καὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη	594
Γραμματολογία Θεοδώρου Βέργκ ὑπὸ Ν. Πετρῇ	623
Ὀπτικὴ ἀνωτέρα ὑπὸ Δ. Σ. Στρούμπου	634
Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ ὑπὸ Ἰωάννου Πανταζίδου	668
Ἐπιγραφή Ἀττικῆς ἀνέκδοτος ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμα- νούδη	687
Ἀρχαιολογικαὶ εἰδήσεις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	691

Σελ.
273
473
594
623
634
668
687
691

JUN 25 1943

